॥ श्रीदुर्गादेव्यै नमः ॥

श्रीकृष्णद्वैपायनव्यासप्रणीतं—

श्रीमद्देवीभागवतम्

(महापुराणम्)

संशोधिता परिमार्जिता च नूतनाऽऽवृत्ति

साहित्य शास्त्रिणा

प० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम्

पण्डित-पुस्तकालय, काशी

१९६९

॥ श्रीनवदुर्गादेवीभ्यो नमः ॥

प्राक्कथनम्

भो भोः पुराणैकरसास्वादनलोलुपा विद्वांसः !

विदितमेवास्ति तत्रभवता यद्भगवता श्रीकृष्णद्वैपायनव्यासेन श्रुतीना सारमाकलय्य अष्टादश पुराणान्युपपुराणानि च रचितानि । तेष्वेकतममिदं श्रीमद्देवीभागवतम् । अत्र भगवत्या पराशक्तेः प्रादुर्भाव. तत्कृतदुष्टजनसहार. शिष्टजनपालन भक्ताना कठिनस्थितिषु च साहाय्य बाहुल्येन वर्णितमस्ति । अतएवार्यधर्मावलम्बिनामेतद्ग्रन्थरत्न पठनश्रवणपूजनादिभि सुसम्मानित विद्यते । एतदतिरिक्तमाधुनिके समये यद्येतस्य वैज्ञानिकदृष्ट्या विद्वद्भिरनुसन्धानं क्रियेत तदा बहु लोकोपकारि तथ्य सम्मुखीकर्तुं शक्यते । एतस्मिन् बहवो मत्रा बहूनि स्तोत्राणि कवचानि चैतादृशानि सन्ति येषामुपयोगेन जनसाधारणाना बहव. उपकारा भवितुमर्हन्ति । आवश्यकताऽस्ति एतेषामनुसन्धानस्य । साम्प्रत यदा भारते वर्षे अनेके रोगा शोका मनस्तापाश्च विद्यन्ते । अत्रत्याना जनाना मानसेषु नैकविधा अशान्तयः कोलाहल कुर्वन्ति । आसुरीशक्तिसम्पन्नानामनेकेषा राष्ट्राणा मन सु समग्र विश्वमुदरसात्कर्तुं या ज्वाला धूधूकारेण समं समुज्जम्भते तस्या उपशमायापि देवीभागवते बह्वचो युक्त-

योऽनेके मंत्राश्च लब्धुं शक्यन्ते। एतद्ग्रन्थरत्नस्य पठन-श्रवणमननादैहलौकिक पारलौकिकमुद्दा स्वार्थस्य परमार्थस्य च साधनमनायासेन भवितुमर्हति। अद्यापि लौकिकं सुखं मानं सम्मानं च तृणवन्मन्यमाना बहवः शक्त्युपासका अलक्षितभावेन वर्तमाना आत्मानं सर्वप्राणिषु निवसन्तं परमात्मान च स्तुवन्तः संसारेऽनिशं सुखसंदोहं वर्षयन्ति।

ग्रन्थस्यास्यैदृशीमुपयोगितामवलोक्यैव मया भगवत्या दुर्गायाः प्रीतये तद्भक्तानां च सौलभ्याय प्रचुरधनव्ययेनासाधारणेन श्रमेण चास्य प्रकाशनं विहितम्। सावधानतया मुद्रणसंशोधनादिकरणेऽपि दृष्टिदोषवशाद्यदि काश्चित्त्रुटयो लभ्येरन् ताः संशोध्यास्मान्कृतार्थीकुर्वन्तु तत्रभवन्तः--

घावतः स्खलनं क्वापि भवेदेव प्रमादतः।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः॥

काशीधाम
गुरुपूर्णिमा
सं० २०२६

भवतां वशंवदो
रामतेज पाण्डेयः

श्रीमद्देवीभागवतविषयानुक्रमणिका

श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये

अष्टमस्कन्धे

॥ इति ॥

श्रीमद्देवीभागवतनवाहपारायणक्रमः

प्रथमदिने—आदितस्तृतीयस्कन्धस्याध्यायत्रयपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
द्वितीयदिने—चतुर्थस्कन्धस्याष्टमाध्यान्तं यावत् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
तृतीयदिने—पञ्चमस्कन्धस्याद्यध्यायान्तं यावत् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
चतुर्थदिने—षष्ठस्कन्धस्याष्टादशाध्यायपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
पञ्चमदिने—सप्तमस्कन्धस्याष्टादशाध्यायान्तम् (एकत्रिंशदध्यायाः ३१)
षष्ठदिने—अष्टमस्कन्धस्य सप्तदशाध्यायान्तम् (एकोनचत्वारिंशदध्यायाः ३९)
सप्तमदिने—नवमस्कन्धस्याष्टाविंशतितमाध्यायान्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
अष्टमदिने—दशमस्कन्धस्य त्रयोदशाध्यायपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
नवमदिने—द्वादशस्कन्धस्यान्तं यावत्पारायणम् (अष्टत्रिंशदध्यायाः ३८)

इति नवाहपारायणक्रमः

अथ श्रीमद्देवीभागवतेऽध्यायसंख्या

प्रथमस्कन्धे—विंशत्यध्यायाः	२०
द्वितीयस्कन्धे—द्वादशाध्यायाः	१२
तृतीयस्कन्धे—त्रिंशदध्यायाः	३०
चतुर्थस्कन्धे—पञ्चविंशत्यध्यायाः	२५
पञ्चमस्कन्धे—पञ्चत्रिंशदध्यायाः	३५
षष्ठस्कन्धे—एकत्रिंशदध्यायाः	३१
सप्तमस्कन्धे—चत्वारिंशदध्यायाः	४०
अष्टमस्कन्धे—चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
नवमस्कन्धे—पञ्चाशदध्यायाः	५०
दशमस्कन्धे—त्रयोदशाध्यायाः	१३
एकादशस्कन्धे—चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
द्वादशस्कन्धे—चतुर्दशाध्यायाः	१४

(संकलनयाऽष्टादशाधिकत्रिशततमा अध्यायाः ३१८)

श्रीदुर्गादेव्यै नमः

श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम्

सृष्टौ या सर्गरूपा जगदवनविधौ पालिनी या च रौद्री
संहारे चापि यस्या जगदिदमखिलं क्रीडनं याऽपराख्या ।
पश्यन्ती मध्यमाऽथो तदनु भगवती वैखरीवर्णरूपा
माऽस्मद्वाचं प्रसन्ना विधिहरिगिरिशाराधिताऽलङ्करोतु ॥ १ ॥
नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः

सूत जीव समाः बह्वीर्यस्त्वं श्रावयसीह नः । कथा मनोहराः पुण्या व्यासशिष्य महामते ॥३॥
सर्वपापहरं पुण्यं विष्णोश्चरितमद्भुतम् । अवतारकथोपेतमस्माभिर्भक्तितः श्रुतम् ॥४॥
शिवस्य चरितं दिव्यं भस्मरुद्राक्षयोस्तथा । सेतिहासं च माहात्म्यं श्रुतं तव मुखाम्बुजात् ॥५॥
अधुना श्रोतुमिच्छामः पावनात्पावनं परम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं नॄणामनायासेन सर्वदा ॥६॥
तदत्र ब्रूहि महाभाग येन सिद्ध्यन्ति मानवाः । कलावपि वरं त्वत्तो न विद्मः संशयच्छिदम् ॥७॥

सूत उवाच

साधु पृष्टं महाभागा लोकानां हितकाम्यया । सर्वशास्त्रस्य यत्सारं तद्वो वक्ष्याम्यशेषतः ॥८॥
तावद्गर्जन्ति तीर्थानि पुराणानि व्रतानि च । यावन्न श्रूयते सम्यग्देवीभागवतं नरैः ॥९॥
तावत्पापाटवी नॄणां क्लेशदाऽदभ्रकण्टका । यावन्न परशुः प्राप्तो देवीभागवताभिधः ॥१०॥
तावत्क्लेशावहं नॄणामुपसर्गमहातमः । यावन्नैवोदयं प्राप्तो देवीभागवतोष्णगुः ॥११॥

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग वद नो वदतांवर । कीदृशं तत्पुराणं हि विधिस्तच्छ्रवणे च कः ॥१२॥
कतिभिर्वासरैरेतच्छ्रोतव्यं किं च पूजनम् । कैर्मानवैः श्रुतं पूर्वं कान्कान्कामानवाप्नुयुः ॥१३॥

सूत उवाच

विष्णोरंशो मुनिर्जातः सत्यवत्यां पराशरात् । विभज्य वेदांश्चतुरः शिष्यानध्यापयत्पुरा ॥१४॥
व्रात्यानां द्विजबन्धूनां वेदेष्वनधिकारिणाम् । स्त्रीणां दुर्मेधसां नृणां धर्मज्ञानं कथं भवेत् ॥१५॥
विचार्यैतत्तु मनसा भगवान्बादरायणः । पुराणसंहितां दध्यौ तेषां धर्मविधित्सया ॥१६॥
अष्टादश पुराणानि स कृत्वा भगवान्मुनिः । मामेवाध्यापयामास भारताख्यानमेव च ॥१७॥
देवीभागवतं तत्र पुराणं भोगमोक्षदम् । स्वयं तु श्रावयामास जनमेजयभूपतिम् ॥१८॥
पूर्वं यस्य पिता राजा परीक्षित्तक्षकाहिना । संदष्टस्तस्य शुद्ध्यर्थं राज्ञा भागवतं श्रुतम् ॥१९॥
नवभिर्दिवसैः श्रीमद्वेदव्यासमुखाम्बुजात् । त्रैलोक्यमातरं देवीं पूजयित्वा विधानतः ॥२०॥
नवाहयज्ञे सम्पूर्णे परीक्षिदपि भूपतिः । दिव्यरूपधरो देव्याः सालोक्यं तत्क्षणादगात् ॥२१॥
पितुर्दिव्यां गतिं राजा विलोक्य जनमेजयः । व्यासं मुनिं समभ्यर्च्य परां मुदमवाप ह ॥२२॥
अष्टादशपुराणानां मध्ये सर्वोत्तमं परम् । देवीभागवतं नाम धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥२३॥

ये शृण्वन्ति सदा भक्त्या देव्या भागवतीं कथाम् ।
तेषां सिद्धिर्न दूरस्था तस्मात्सेव्या सदा नृभिः ॥ २४ ॥

तथा न गङ्गा न गया न काशी न नैमिषं नो मथुरा न पुष्करम् ।
पुनाति सद्यो बदरीवनं नो यथा हि देवीमख एष विप्राः ॥ ३६ ॥

अतो भागवतं देव्याः पुराणं परतः परम् । धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तमं साधनं मतम् ॥३७॥
आश्विनस्य सिते पक्षे कन्याराशिगते रवौ । महाष्टम्यां समभ्यर्च्य हैमसिंहासनस्थितम् ॥३८॥
देवीप्रीतिपदं भक्त्या श्रीभागवतपुस्तकम् । दद्याद्विप्राय योग्याय स देव्याः पदवीं लभेत् ॥३९॥
देवीभागवतस्यापि श्लोकं श्लोकार्द्धमेव वा । भक्त्या यश्च पठेन्नित्यं स देव्याः प्रीतिभाग्भवेत् ॥
उपसर्गभयं घोरं महामारीसमुद्भवम् । उत्पातानखिलांश्चापि हन्ति श्रवणमात्रतः ॥४१॥
बालग्रहकृतं यच्च भूतप्रेतकृतं भयम् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणाद्याति दूरतः ॥४२॥

यस्तु भागवतं देव्याः पठेद्भक्त्या शृणोति वा ।
धर्ममर्थं च कामं च मोक्षं च लभते नरः ॥ ४३ ॥

श्रवणाद्वसुदेवोऽस्य प्रसेनान्वेषणे गतम् । चिरायितं प्रियं पुत्रं कृष्णं लब्ध्वा मुमोद ह ॥४४॥
य एतां शृणुयाद्भक्त्या श्रीमद्भागवतीं कथाम् । भुक्तिं मुक्तिं स लभते भक्त्या यश्च पठेदिमाम् ॥
अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनवान्भवेत् । रोगी रोगात्प्रमुच्येत श्रुत्वा भागवतामृतम् ॥४६॥
वन्ध्या वा काकवन्ध्या वा मृतवत्सा च याङ्गना । देवीभागवतं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं चिरायुषम् ॥४७॥
पूजितं यद्गृहे नित्यं श्रीभागवतपुस्तकम् । तद्गृहं तीर्थभूतं हि वसतां पापनाशकम् ॥४८॥
अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां नवम्यां भक्तिसंयुतः । यः पठेच्छृणुयाद्वापि स सिद्धिं लभते पराम् ॥४९॥

पठन्द्विजो वेदविदग्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातो धरणीपतिः स्यात् ।
वैश्यः पठन्वित्तसमृद्धिमेति शूद्रोऽपि शृण्वन्स्वकुलोत्तमः स्यात् ॥ ५० ॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसुदेवो महाभागः कथं पुत्रमवाप्तवान् । प्रसेनं कुत्र कृष्णेन भ्रमताऽन्वेषितं कथम् ॥१॥
विधिना केन कस्माच्च देवीभागवतं श्रुतम् । वसुदेवेन सुमते वद सूत कथामिमाम् ॥२॥

सूत उवाच

सत्राजिद्यादवश्रेष्ठो द्वारवत्यां सुखं वसन् । सूर्यस्याराधने युक्तो बभूव परमः सखा ॥३॥
अथ कालेन कियता प्रसन्नः सविताऽभवत् । स्वलोकं दर्शयामास तद्भक्त्या प्रणयेन च ॥४॥

तस्मै प्रीतस्य भगवान्स्यमंतकमणिं ददौ । स तं बिभ्रन्मणिं कण्ठे द्वारकामाजगाम ह ॥५॥
दृष्ट्वा तं तेजसा भ्रान्ता मत्वादित्यं पुरौकसः । कृष्णमूचुः समभ्येत्य सुधर्मायामवस्थितम् ॥६॥
एष आयाति सविता दिदृक्षुस्त्वा जगत्पते । श्रुत्वा कृष्णस्तु तद्वाचं प्रहस्योवाच संसदि ॥७॥

सविता नैष भो बालाः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ।
स्यमन्तकेन चायाति भास्वद्वृत्तेन भास्वता ॥ ८ ॥

अथ विप्रान्समाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । प्रावेशयत्समभ्यर्च्य सत्राजित्स्वगृहे मणिम् ॥९॥
न तत्र मारी दुर्भिक्षं नोपसर्गभयं क्वचित् । यत्रास्ते स मणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥१०॥

अथ सत्राजितो भ्राता प्रसेनो नाम कर्हिचित् ।
कण्ठे बद्ध्वा मणिं सद्यो हयमारुह्य सैंधवम् ॥ ११ ॥

मृगयार्थं वनं यातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः । प्रसेनं सहयं हत्वा सिंहो जग्राह तं मणिम् ॥१२॥
जाम्बवानृक्षराजोऽथ दृष्ट्वा मणिधरं हरिम् । हत्वा च तं बिलद्वारि मणिं जग्राह वीर्यवान् ॥१३॥

स तं मणिं स्वपुत्राय क्रीडनार्थमदात्प्रभुः ।
अथ चिक्रीड बालोऽपि मणिं सम्प्राप्य भास्वरम् ॥ १४ ॥

प्रसेनेऽनागते चाथ सत्राजित्पर्यतप्यत । न जाने केन निहतः प्रसेनो मणिमिच्छता ॥१५॥
अथ लोकमुखोदगीर्णा किंवदन्ती पुरेऽभवत् । कृष्णेन निहतो नूनं प्रसेनो मणिलिप्सुना ॥१६॥
स तं शुश्राव कृष्णोऽपि दुर्यशो लिप्तमात्मनि । मार्ष्टुं तत्तस्य पदवीं पुरौकोभिः सहागमत् ॥१७॥
गत्वा स विपिनेऽपश्यत्प्रसेनं हरिणा हतम् । ययौ मृगेन्द्रमान्विष्यन्नसृग्बिन्दुचिताध्वना ॥१८॥
अथ कृष्णो हतं सिंहं बिलद्वारि विलोक्य च । उवाच भगवान्वाचं कृपया पुरवासिनः ॥१९॥
तिष्ठध्वं यूयमत्रैव यावदागमनं मम । प्रविशामि बिलं त्वेतन्मणिहारकलब्धये ॥२०॥
तथेत्युक्त्वा तु ते तस्थुस्तत्रैव द्वारकौकसः । जगामातर्बिलं कृष्णो यत्र जाम्बवतो गृहम् ॥२१॥
ऋक्षराजसुतं दृष्ट्वा कृष्णो मणिधरं तदा । हर्तुमिच्छन्मणिं तावद्धात्री चुक्रोश भीतवत् ॥२२॥
श्रुत्वा धात्रीरवं सद्यः समागत्यर्क्षराट् तदा । युयुधे स्वामिना साकमविश्राममहर्निशम् ॥२३॥
एवं त्रिनवरात्रं तु महद्युद्धमभूत्तयोः । कृष्णागमप्रतीक्षास्ते तस्थुर्द्वारि पुरौकसः ॥२४॥
द्वादशाहं ततो भीत्या प्रतिजग्मुर्निजालयम् । तत्र ते कथयामासुर्वृत्तातं सर्वमादितः ॥२५॥
सत्राजितं शपंतस्ते सर्वे शोकाकुला भृशम् । वासुदेवो महाभागः श्रुत्वा पुत्रस्य तां कथाम् ॥२६॥
मुमोह सपरीवारस्तदा परमया शुचा । चिन्तयामास बहुधा कथं श्रेयो भवेदिति ॥२७॥
अथाजगाम भगवान्देवर्षिर्ब्रह्मलोकतः । उत्थाय तं प्रणम्यासौ वसुदेवोऽभ्यपूजयत् ॥२८॥
नारदोऽनामयं पृष्ट्वा वासुदेवं महामतिम् । पप्रच्छ च यदुश्रेष्ठ किं चिंतयसि तद्वद ॥२९॥

वसुदेव उवाच

पुत्रो मेऽतिप्रियं कृष्णं प्रसेनान्वेषणाय तु । पौरैः साकं वनं गत्वा निहतं तं तदैक्षत ॥३०॥
प्रसेनघातकं दृष्ट्वा बिलद्वारे मृतं हरिम् । द्वारि पौरानधिष्ठाय बिलान्तर्गतवान्स्वयम् ॥३१॥

बहवो दिवसा याता नायात्यद्यापि मे सुतः ।
अतः शोचामि सदा ब्रूहि येन लप्स्ये सुतं मुने ॥ ३२ ॥

नारद उवाच

पुत्रप्राप्त्यै यदुश्रेष्ठ देवीमाराधयाविकाम । तस्या आराधनेनैव सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥३३॥

वसुदेव उवाच

भगवन्का हि सा देवी किंप्रभावा महेश्वरी । कथमाराधनं तस्या देवर्षे कृपया वद ॥३४॥

नारद उवाच

वसुदेव महाभाग शृणु संक्षेपतो मम ।
देव्या माहात्म्यमतुलं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः ॥ ३५ ॥

या सा भगवती नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी । परात्परतरा देवी यया व्याप्तमिदं जगत् ॥३६॥
यदाराधनतो ब्रह्मा सृजतीदं चराचरम् । या च स्तुत्वा विनिर्मुक्तो मधुकैटभजाद्भयात् ॥३७॥
विष्णुर्यत्कृपया विश्वं बिभर्ति भगवानिदम् । रुद्रः संहरते यस्याः कृपापाङ्गनिरीक्षणात् ॥३८॥
संसारबन्धहेतुर्या सैव मुक्तिप्रदायिनी । सा विद्या परमा देवी सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥३९॥
नवरात्रविधानेन सम्पूज्य जगदम्बिकाम् । नवाहोभिः पुराणं च देव्या भागवतं शृणु ॥४०॥
यस्य श्रवणमात्रेण सद्यः पुत्रमवाप्स्यसि । भुक्तिमुक्ती न दूरस्था पठतां शृण्वतां नृणाम् ॥४१॥
इत्युक्तो नारदेनासौ वसुदेवः प्रणम्य तम् । उवाच परया प्रीत्या नारदं मुनिसत्तमम् ॥४२॥

वसुदेव उवाच

भगवंस्तव वाक्येन संस्मृतं वृत्तमात्मनः । श्रूयतां तच्च वक्ष्यामि देवीमाहात्म्यसम्भवम् ॥४३॥
पुरा नभोगिरा कंसो देवक्यष्टमगर्भतः । ज्ञात्वात्ममृत्युं पापो मां समार्यं न्यरुणद्रुषा ॥४४॥
कारागारेऽहमवसं देवक्या सह भार्यया । जातं जातं समवधीत्पुत्रं कंसोऽपि पापकृत् ॥४५॥
षट् पुत्रा निहतास्तेन तदा शोकाकुला भृशम् । अतप्यद्देवकी देवी नक्तंदिवमनिन्दिता ॥४६॥
तदाऽहं गर्गमाहूय मुनिं नत्वाऽभिपूज्य च । निवेद्य देवकीदुःखमवोचं पुत्रकाम्यया ॥४७॥
भगवन्करुणासिन्धो यादवानां गुरुर्भवान् । आयुष्मत्पुत्रसम्प्राप्तिसाधनं वद मे मुने ॥४८॥

ततो गर्गं प्रसन्नात्मा मामुवाच दयानिधि ।
वसुदेव महाभाग शृणु तत्साधन परम् ॥ ४९ ॥

या सा भगवती दुर्गा भक्तदुर्गतिहारिणी । तामाराधय कल्याणी सद्य श्रेयो ह्यवाप्स्यसि॥५०॥
यदाराधनत सर्वे सर्वान्कामानवाप्नुयु । न किंचिद्दुर्लभ लोके दुर्गार्चनवता नृणाम् ॥५१॥
इत्युक्तोऽह मुदा युक्त सभार्यो मुनिपुङ्गवम् । प्रणम्य परया भक्त्या प्रावोच विहिताजलि ॥५२॥

वसुदेव उवाच

यद्यस्ति भगवन्प्रीतिर्मयि ते करुणानिधे । तदा पुरा मदर्थं त्व समाराधय चण्डिकाम् ॥५३॥
निरुद्ध कसगेहेऽह न किंचित्कर्तुमुत्सहे । अतस्त्वमेव दु खाब्धेर्मामुद्धर महामते ॥५४॥
इत्युक्तस्तु मया प्रीत प्रोवाच मुनिपुङ्गव । वसुदेव तव प्रीत्या करिष्यामि हित तव ॥५५॥
अथ गर्गमुनि प्रीत्या मया सप्रार्थितोऽगमत् । आरिराधयिषुर्दुर्गां विंध्याद्रिं ब्राह्मणै सह ॥५६॥
तत्र गत्वा जगद्धात्री भक्ताभीष्टप्रदायिनीम् । आराधयामास मुनिर्जपपाठपरायण ॥५७॥
व्रते समाप्ते नियमे वागुवाचाशरीरिणी । प्रसन्नाऽह मुने कार्यसिद्धिस्तव भविष्यति ॥५८॥
भूभारहरणार्थाय मया सप्रेषितो हरि । वसुदेवस्य देवक्या स्वांशेनावतरिष्यति ॥५९॥
कसभीत्या समादाय बालमानकदुंदुभि । प्रापयिष्यति सद्यस्तु गोकुले नन्दवेश्मनि ॥६०॥
यशोदातनया नीत्वा स्वगृहे कसभूभुजे । दास्यत्यथ च ता हन्तु कस आक्षेप्स्यति शिलौ ६१॥
सा तद्धस्ताद्विनिर्गत्य सद्यो दिव्यवपुर्धरा । मदंशभूता विंध्याद्रौ करिष्यति जगद्धितम् ॥६२॥
इति तद्वचन श्रुत्वा प्रणम्य जगदम्बिकाम् । गर्गो मुनि प्रसन्नात्मा मथुरामगमत्पुरीम् ॥६३॥
वरदान महादेव्या गर्गाचार्यमुखावहम् । श्रुत्वा सभार्य सप्रीत परा मुदमथागमत् ॥६४॥
तदारभ्य पर जाने देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अधुनापि हि देवर्षे श्रुत तव मुखाम्बुजात् ॥ ६५॥
अतो भागवत देव्यास्त्वमेव श्रावय प्रभो । मद्भाग्यादेव देवर्षे गृहप्राप्तोऽसि दयानिधे ॥६६॥
वसुदेववच श्रुत्वा नारद प्रीतमानस । सुदिने शुभनक्षत्रे कथारम्भमथाकरोत् ॥६७॥
कथाविघ्नविघातार्थं द्विजा जेपुर्नवाक्षरम् । मार्कण्डेयपुराणोक्त पेठुर्देव्या स्तव तथा ॥६८॥
प्रथमस्कधमारभ्य श्रीनारदमुखोद्गतम् । शुश्राव वसुदेवश्च भक्त्या भागवतामृतम् ॥६९॥
नवमेऽह्नि कथापूर्तौ पुस्तक वाचक तथा । प्रसन्न पूजयामास वसुदेवो महामना ॥७०॥
अथ तत्र विलम्ब्याल कृष्णजाम्बवतोर्मृधे । कृष्णमुष्टिविनिष्पातस्त्यक्ताङ्गो जाम्बवानभूत् ॥७१॥
अथागतस्मृति सो हि भगवन्त प्रणम्य च । उवाच परया भक्त्या स्वापराध क्षमापयन् ॥७२॥
ज्ञातोऽसि रघुवर्यस्त्व यत्तोऽतारयिता पति । येन जगाम स्वर्गं च रावण मानुषो इव ॥७३॥

स एवासि भवान्कृष्ण मद्दौरात्म्य क्षमस्व भो । ब्रूहि यत्करणीय मे भृत्योऽह तव सर्वथा ॥७४॥
श्रुत्वा जाववतो वाचमव्रवीज्जगदीश्वर । मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते बिलम् ॥७५॥
ऋक्षराजस्तत प्रीत्या कन्या जाम्बवती निजाम् ।
ददौ कृष्णाय सपूज्य स्यमतकमणि तथा ॥ ७६ ॥
स ता पत्नी समादाय मणि कठे तथा दधत् । अभिमन्त्र्यर्क्षराजञ्च प्रतस्थे द्वारका प्रति ॥७७॥
कथासमाप्तिदिवसे वसुदेव उदारधी । ब्राह्मणान्भोजयामास दक्षिणाभिरतोषयत् ॥७८॥
आशीर्वाद प्रयुञ्जाना द्विजा यत्समये हरि । आजगाम क्षणे तस्मिन्पत्न्या सह मणि दधत् ॥७९॥
भार्यया सहित कृष्ण वसुदेवपुरोगमा । दृष्ट्वा हर्षाश्रुपूर्णाक्षा समवापु परा मुदम् ॥८०॥
देवर्षिर्नारदश्चाथ कृष्णागमनहर्षित । आमन्त्र्य वसुदेव च कृष्णो ब्रह्मसभा ययौ ॥८१॥
हरिचरितमिद यत्कीर्तित दुर्यशोघ्न पठति विमलमत्या शुद्धचित्त शृणोति ।
स भवति सुखपूर्ण सर्वदा सिद्धिकामो जगति च वपुषोऽन्ते मुक्तिमार्गं लभेच्च ॥८२॥
इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्याय ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

अथेतिहासम यच्च शृणुध्व मुनिसत्तमा । देवीभागवतस्यास्य माहात्म्य यत्र गीयते ॥१॥
एकदा कुभयोनिस्तु लोपामुद्रापतिर्मुनि । गत्वा कुमारमभ्यर्च्य पप्रच्छ विविधा कथा ॥२॥
स तस्मै भगवान्स्कन्द कथयामास भूरिश । दाननीर्थव्रतादीना माहात्म्योपचिता कथा ॥३॥
वाराणस्याश्च माहात्म्य मणिकर्णीभव तथा । गगायाश्चापि तीर्थाना वर्णित बहुविस्तरम् ॥४॥
श्रुत्वाथ स मुनि प्रीत कुमार भूरिवर्चसम । पुन पप्रच्छ लोकाना हितार्थं कुभसभव ॥५॥

अगस्त्य उवाच

भगवस्तारकाराते देवीभागवतस्य तु । माहात्म्यश्रवणे तस्य विधि चापि वद प्रभो ॥६॥
देवीभागवत नाम पुराण परमोत्तमम् । त्रैलोक्यजननी साक्षाद्गीयते यत्र शाश्वती ॥७॥

स्कन्द उवाच

श्रीभागवतमाहात्म्यं को वक्तु विस्तरात्क्षम । शृणु सक्षेपतो ब्रह्मन्कथयिष्यामि सांप्रतम् ॥८॥
या नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी जगदम्बिका । साक्षात्तत्र स्थिता यत्र भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥
अवतस्त्वाङ्मयी मूर्तिर्देवीभागवते मुने । पठनाच्छ्रवणादस्य न किंचिदिह दुर्लभम् ॥१०॥

आसीद्विवस्वत पुत्र श्राद्धदेव इति श्रुत । सोऽनपत्योऽकरोदिष्टिं वसिष्ठानुमतो नृप ॥११॥
होतार प्रार्थयामास श्रद्धाऽथ दयिता मनो । कन्या भवतु मे ब्रह्मस्तथोपायो विधीयताम् ॥१२॥
मनसा चिन्तयन्होता कन्यामेवाजुहोद्धवि । ततस्तद्व्यभिचारेण कन्येला नाम चाभवत् ॥१३॥
अथ राजा सुता दृष्ट्वा प्रोवाच विमना गुरुम् । कथ सङ्कल्पवैषम्यमिह जात प्रभो तव ॥१४॥
तच्छ्रुत्वा स मुनिर्दध्यौ ज्ञात्वा होतुर्व्यतिक्रमम । ईश्वर शरण यात इलाया पुस्त्वकाम्यया ॥१५॥
मुनेस्तप प्रभावाच्च परेशानुग्रहात्तथा । पश्यता सर्वलोकानामिला पुरुषतामगात् ॥१६॥
गुरुणा कृतसस्कार सुद्युम्नोऽथ मनो सुत । निधिर्बभूव विद्याना सरितामिव सागर ॥१७॥
अथ कालेन सुद्युम्नस्तारुण्य समवाप्य च । मृगयार्थं वन यातो हयमारुह्य सैन्धवम् ॥१८॥
वनाद्वनातर गच्छन्बहु बभ्राम सानुग । दैवादधस्तान्मेर्वाद्रे स कुमारो वन ययौ ॥१९॥
कस्मिंश्चित्समये यत्र भार्ययाऽपर्णया सह । अरमद्देवदेवस्तु शङ्कर भगवान्मुदा ॥२०॥
तदा तु मुनयस्तत्र शिवदर्शनलालसा । आजग्मुरथ तान्दृष्ट्वा गिरिजा व्रीडिताऽभवत् ॥२१॥
रममाणौ तु तौ दृष्ट्वा गिरिशौ सशितव्रता । निवृत्ता मुनयो जग्मुर्वैकुण्ठनिलय तदा ॥२२॥
प्रियाया॰ प्रियमन्विच्छञ्छिवोऽरण्य शशाप ह ।
अद्यारभ्य विशेद्योऽत्र पुमान् यापिद्भवदिति ॥ २३ ॥
तत आरभ्य त देशं पुरुषा वर्जयति हि । तत्र प्रविष्ट सुद्युम्नो बभूव प्रमदोत्तमा ॥२४॥
आभूतानुगानश्च वडवा वीक्ष्य विस्मित । अथ सा सुन्दरी योषा विचचार वन वने ॥२५॥
एकदा सा जगामाथ बुधस्याश्रमसन्निधौ । दृष्ट्वा ता चारुसर्वाङ्गी पीनोन्नतपयोधराम् ॥२६॥
बिम्बोष्ठी कुन्ददशना सुमुखीमुत्पलक्षणाम् । अनङ्गशरविद्धाङ्गश्चकमे भगवान्बुध ॥२७॥
सापि त चकमे सुभ्रू कुमार सोमनन्दनम् । ततस्तस्याश्रमेऽवात्सीद्रममाणा बुधेन सा ॥२८॥
अथ कालेन कियता पुरूरवसमात्मजम । स तस्या जनयामास मित्रावरुणसभय ॥२९॥
अथ वर्षेषु यातेषु कदाचित्सा बुधाश्रमे । स्मृत्वा स्व पूर्ववृत्तान्त दु खिता निर्जगाम ह ॥३०॥
गुरोरथाश्रम गत्वा वसिष्ठस्य प्रणम्य तम् । निवेद्य वृत्त शरण ययौ पुस्त्वमभीप्सती ॥३१॥
वसिष्ठो ज्ञातवृत्तान्तो गत्वा कैलासपर्वतम् । सपूज्य शभु तुष्टाव भक्त्या परमया युत ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

नमो नम शिवायास्तु शकराय कपर्दिने । गिरिजार्द्धाङ्गदेहाय नमस्ते चन्द्रमौलये ॥३३॥
मृडाय सुरदात्रे ते नम कैलासवासिने । नीलकण्ठाय भक्ताना भुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥३४॥
शिवाय शिवरूपाय प्रपन्नभयहारिणे । नमो वृषभवाहाय शरण्याय परात्मने ॥३५॥
ब्रह्मविष्ण्वीशरूपाय सर्गस्थित्यन्तहेतवे च । नमो देवादिदेवाय वरदाय पुरारये ॥३६॥

यज्ञरूपाय यजतां फलदात्रे नमो नमः । गंगाधराय सूर्येन्दुशिखिनेत्राय ते नमः ॥३७॥
एवं स्तुतः स भगवान्प्रादुरासीज्जगत्पतिः । वृषारूढोऽम्बिकोपेतः कोटिसूर्यसमप्रभः ॥३८॥
रजताचलसंकाशस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः । प्रणतं परितुष्टात्मा प्रोवाच मुनिसत्तमम् ॥३९॥

श्रीभगवानुवाच

वरं वरय विप्रर्षे यत्ते मनसि वर्तते । इत्युक्तस्तु प्रणम्येलापुंस्त्वमभ्यर्थयन्मुनिः ॥४०॥
अथ प्रसन्नो भगवानुवाच मुनिसत्तमम् । मासं पुमान्स भविता मासं नारी भविष्यति ॥४१॥
इति प्राप्य वरं शम्भोर्महर्षिर्जगदम्बिकाम् । वरदानोन्मुखीं देवीं प्रणनाम महेश्वरीम् ॥४२॥
कोटिचन्द्रकलाकान्तिं सुस्मितां परिपूज्य च । तुष्टाव भक्त्या सततमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया ४३॥
जय देवि महादेवि भक्तानुग्रहकारिणि । जय सर्वसुराराध्ये जयानन्तगुणालये ॥४४॥
नमो नमस्ते देवेशि शरणागतवत्सले । जय दुर्गे दुःखहन्त्रि दुष्टदैत्यनिषूदिनि ॥४५॥
भक्तिगम्ये महामाये नमस्ते जगदम्बिके । संसारसागरोत्तारपोतीभूतपदाम्बुजे ॥४६॥
ब्रह्मादयोऽपि विबुधास्त्वत्पादाब्जसेवया । विश्वसर्गस्थितिलयप्रभुत्वं समवाप्नुयुः ॥४७॥
प्रसन्ना भव देवेशि चतुर्वर्गप्रदायिनि । कस्त्वां स्तोतुं क्षमो देवि केवलं प्रणतोऽस्म्यहम् ४८॥
एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । भक्त्या वसिष्ठमुनिना प्रसन्ना तत्क्षणादभूत् ॥४९॥
तदोवाच महादेवी प्रणतार्तिहरी मुनिम् । सुद्युम्नभवनं गत्वा कुरु भक्त्या मदर्चनम् ॥५०॥
सुद्युम्नं श्रावय प्रीत्या पुराणं मत्प्रियंकरम् । देवीभागवतं नाम नवाहाभिर्द्विजोत्तम ॥५१॥
श्रवणादेव सततं पुंस्त्वमस्य भविष्यति । इत्युक्त्वा च तिरोधानं गच्छति स्म शिवेश्वरी॥५२॥
वसिष्ठस्तां दिशं नत्वा समागत्याश्रमं निजम् । समाहूय च सुद्युम्नं देव्याराधनमादिशत् ॥५३॥
आश्विनस्य सिते पक्षे संपूज्य जगदम्बिकाम् । नवरात्रविधानेन श्रावयामास भूपतिम् ॥५४॥
श्रुत्वा भक्त्यापि सुद्युम्नः श्रीमद्भागवतामृतम् । प्रणम्याभ्यर्च्य च गुरुं लेभे पुंस्त्वं निरन्तरम् ५५॥
राज्यासनेऽभिषिक्तस्तु वसिष्ठेन महर्षिणा । भुवं शशास धर्मेण प्रजाश्चैवानुरञ्जयन् ॥५६॥
ईजे च विविधैर्यज्ञैः संपूर्णवरदक्षिणैः । पुत्रेषु राज्यं संदिश्य प्राप देव्याः सलोकताम्॥५७॥

इति वर्णितमशेषं सेतिहासं च विप्रा यदि पठति सुभक्त्या मानवो वा शृणोति ।
स इह सकलकामान्प्राप्य देव्याः प्रसादात्परममृतमयान्ते याति देव्याः सकाशम् ॥५८॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

इति श्रुत्वा कथा दिव्या विचित्रा कुंभसंभव. । शुश्रूपुः पुनराहेदं विशाखं विनयान्वितः ॥१॥

अगस्त्य उवाच

देवसेनापते देव विचित्रेयं श्रुता कथा । पुनरन्यच्च माहात्म्यं वद भागवतस्य मे ॥२॥

स्कन्द उवाच

मित्रावरुणसंभूत मुने शृणु कथामिमाम् । यत्रैकदेशमहिमा प्रोक्तो भागवतस्य तु ॥३॥
वर्ण्यते धर्मविस्तारो गायत्रीमधिकृत्य च । गायत्र्या महिमा यत्र तद्भागवतमिष्यते ॥४॥
भगवत्या इदं यस्मात्तस्माद्भागवतं विदुः । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्या परा भगवती हि सा ॥५॥
ऋतवागिति विख्यातो मुनिरासीन्महामतिः । तस्य पुत्रोऽभवत्काले गण्डान्ते पौष्णभान्तिमे ॥६॥
स तस्य जातकर्मादि क्रियाश्चक्रे यथाविधि । चूडोपनयनादीश्च संस्कारानपि सोऽकरोत् ॥७॥
यत आरभ्य जातोऽसौ पुत्रस्तस्य महात्मनः । तत एवाथ स मुनिः शोकरोगाकुलोऽभवत् ॥८॥
रोपलोभपरीतात्मा तथा मातापि तस्य च । बहुरोगार्दिता नित्यं शुचा दु.खीकृता भृशम् ॥९॥
ऋतवाक्स मुनिश्चिन्तामवाप भृशदुःखितः । किमेतत्कारणं जातं पुत्रो मेऽत्यंतदुर्मतिः ॥१०॥
कस्यचिन्मुनिपुत्रस्य बलात्पत्नीं जहार च । मेने शिक्षां पितुर्नासौ न च मातुर्विमूढधीः ॥११॥
ततो विषण्णचित्तस्तु ऋतवागब्रवीदिदम् । अपुत्रता वरं नृणां न कदाचित्कुपुत्रता ॥१२॥
पितॄन्कुपुत्रः स्वर्यातान्निरये पातयत्यपि । यावज्जीवेत्सदा पित्रोः केवलं दुःखदायकः ॥१३॥
पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म कुपुत्रस्य च पापिनः । सुहृदां नोपकाराय नापकाराय वैरिणाम् ॥१४॥
धन्यास्ते मानवा लोके सुपुत्रो यद्गृहे स्थित. । परोपकारशीलश्च पितुर्मातुः सुखावहः ॥१५॥
कुपुत्रेण कुलं नष्टं कुपुत्रेण हतं यश. । कुपुत्रेणेह चामुत्र दु.खं निरययातनाः ॥१६॥
कुपुत्रेणान्वयो नष्टो जन्म नष्टं कुभार्यया । कुभोजनेन दिवसः कुमित्रेण सुखं कुतः ॥१७॥

स्कन्द उवाच

एवं दुष्टस्य पुत्रस्य दुष्टैराचरणैर्मुनिः । तप्यमानोऽनिशं काले गत्वा गर्गमपृच्छत ॥१८॥

ऋतवागुवाच

भगवंस्त्वामहं प्रष्टुमिच्छामि वद तत्प्रभो ।
ममोत्पत्तिर्नाशस्य चार्य पुत्रदौःशील्यकारणम् ॥१९॥

गुरुशुश्रूषया वेदा अधीता विधिवन्मया । ब्रह्मचारिव्रतं तीर्त्वा विवाहो विधिवत्कृतः ॥२०॥

भार्यया सह गार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोऽनिशम् । पञ्चयज्ञविधानं च मयाऽकारि यथाविधि ॥२१॥
नरकाद्बिभ्यता विप्र न तु कामसुखेच्छया । गर्भाधानं च विधिवत्पुत्रप्राप्त्यै मया कृतम् ॥२२॥
पुत्रोऽयं मम दोषेण मातुर्दोषेण वा मुने । जातो दुःखावहः पित्रोर्दुःशीलो बन्धुशोकदः ॥२३॥
एतन्निशम्य वचनं गर्गाचार्यो मुनेस्तदा । विचार्य सर्वं तद्धेतुं ज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥२४॥

गर्ग उवाच

मुने नैवापराधस्ते न मातुर्न कुलस्य च । रेवत्यन्तं तु गण्डान्तं पुत्रदौःशील्यकारणम् ॥२५॥
दुष्टे काले यतो जन्म पुत्रस्य तव भो मुने । तन्नैव तव दुःखाय नान्यो हेतुर्मनागपि ॥२६॥
तद्दुःखशान्तये ब्रह्मञ्जगतां मातरं शिवाम् । समाराधय यत्नेन दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥२७॥
गर्गस्य वचनं श्रुत्वा ऋतवाक् क्रोधमूर्छितः । रेवती तु शशापासौ व्योम्नः पततु रेवती ॥२८॥
दत्ते शापे तु तेनाथ पूष्णो भं च पपात खात् । कुमुदाद्रौ भासमानं सर्वलोकस्य पश्यतः ॥२९॥
ख्यातो रैवतकश्चाभूत्तत्पातात्कुमुदाचलः । अतीव रमणीयश्च ततः प्रभृति सोऽप्यभूत् ॥३०॥
दत्त्वा शापं च रेवत्यै गर्गोक्तविधिना मुनिः ।
समाराध्याम्बिकां देवीं सुखसौभाग्यभाग्भूत् ॥३१॥

स्कन्द उवाच

रेवत्यृक्षस्य यत्तेजस्तस्माज्जाता तु कन्यका । रूपेणाप्रतिमा लोके द्वितीया श्रीरिवाभवत् ॥३२॥
अथ तां प्रमुचः कन्यां रेवतीकान्तिसम्भवाम् । दृष्ट्वा नाम चकारास्या रेवतीति मुदा मुनिः ॥३३॥
निन्येऽथ स्वाश्रमे चैनां पोषयामास धर्मतः । ब्रह्मर्षिः प्रमुचो नाम कुमुदाद्रौ सुतामिव ॥३४॥
अथ कालेन च प्रौढां दृष्ट्वा तां रूपशालिनीम् ।
स मुनिश्चिन्तयामास कोऽस्या योग्यो वरो भवेत् ॥३५॥
बहुधाऽन्वेषयस्तस्या नाससादोचितं पतिम् । ततोऽग्निशालां सविश्य मुनिस्तुष्टाव पावकम् ॥३६॥
कन्यावरं तदाऽऽसरप्रीतस्तमपि हव्यवाट् । धर्मिष्ठो बलवान्वीरः प्रियवागपराजितः ॥३७॥
दुर्दमो भविता भर्ता मुनेऽस्याः पृथिवीपतिः । इति श्रुत्वा वचो वह्नेः प्रसन्नोऽभून्मुनिस्तदा ॥३८॥
दैवादाखेटकव्याजात्तत्क्षणादागतो नृपः । दुर्दमो नाम मेधावी तस्याश्रमपदं मुने ॥३९॥
पुत्रो विक्रमशीलस्य बलवान् वीर्यवत्तरः । कालिन्दीजठरे जातः प्रियव्रतकुलोद्भवः ॥४०॥
मुनेराश्रममाविश्य समदृष्ट्वा महामुनिम् । आमन्त्र्य तां प्रिये चेति रेवतीं पृष्टवान्नृपः ॥४१॥

राजोवाच

महर्षिर्भगवानस्मादाश्रमात्क्व गतः प्रिये । तत्पादौ द्रष्टुमिच्छामि वद कल्याणि तत्त्वतः ॥४२॥

समाप्तिदिवसे राजा पुराणं च मुनिं तथा । पूजयामास धर्मात्मा मुदा परमया युतः ॥८१॥
हुत्वा नवार्णमंत्रेण भोजयित्वा कुमारिकाः । वाडवांश्च सपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोषयत् ॥८२॥
अथ कालेन कियता भगवत्याः प्रसादतः । गर्भं दधार सा राज्ञी लोककल्याणकारकम् ॥८३॥
पुण्येऽथ समये प्राप्ते ग्रहैः सुस्थानसंगतैः । सर्वमंगलसंपन्ने रेवती सुषुवे सुतम् ॥८४॥
श्रुत्वा पुत्रस्य जननं स्नात्वा राजा मुदान्वितः । स सुवर्णांभसा चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥८५॥
यथाविधि च दानानि दत्वा विप्रानतोषयत् । कृतोपनयनं राजा साङ्गान्वेदानपाठयत् ॥८६॥
सर्वविद्यानिधिर्जातो धर्मिष्ठोऽस्त्रविदां वरः । धर्मस्य वक्ता कर्ता च रैवतो नाम वीर्यवान् ॥८७॥
नियुक्तवानथ ब्रह्मा रैवतं मानवे पदे । मन्वन्तराधिपः श्रीमान्स शशास स धर्मतः ॥८८॥
इत्थं देव्याः प्रभावोऽयं संक्षेपेणोपवर्णितः । पुराणस्य [redacted] माहात्म्यं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः ॥८९॥

सूत उवाच

कुंभयोनिस्तु माहात्म्यं विधिं भागवतस्य च । श्रुत्वा कुमारं चाभ्यर्च्य स्वाश्रमं पुनराययौ ॥९०॥
इदं मया भागवतस्य विप्रा माहात्म्यमुक्तं भवतां समक्षम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह भोगान्भुक्त्वाऽखिलान्मुक्तिमुपैति चान्ते ॥९१॥
इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम् । अधुना श्रोतुमिच्छाम पुराणश्रवणे विधिम् ॥१॥

सूत उवाच

श्रूयतां मुनयः सर्वे पुराणश्रवणे विधिम् । नराणां शृण्वतां येन सिद्धिः स्यात्सार्वकामिकी ॥२॥
आदौ दैवज्ञमाहूय मुहूर्तं कल्पयेत्सुधीः । आरभ्य शुचिमासं तु मासषट्कं शुभावहम् ॥३॥
हस्ताश्विमूलपुष्यर्क्षे ब्रह्ममैत्रेन्दुवैष्णवे । सत्तिथौ शुभवारे च पुराणश्रवणं शुभम् ॥४॥
गुरुभाद्वेदवेदा४ब्ज१शरा५गा६ब्धि४गुणै४क्रमात् ।
धर्माप्तिरिन्दिराप्राप्तिः कथासिद्धिः परं सुखम् ॥ ५ ॥
पीडाऽथ भूपतिभयं ज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम् । पुराणश्रवणे चक्रं शोधयेच्छिवभाषितम् ॥६॥
अथवा प्रीतये देव्या नवरात्रचतुष्टये । शृणुयादन्यमासेऽपि तिथिवारर्क्षशोधिते ॥७॥
संभारं तादृशं कार्यं विवाहादौ च यादृशम् । नवाहयज्ञे चाप्यस्मिन्विधेयं यत्नतो बुधैः ॥८॥
सहाया बहवः कार्या दम्भलोभविवर्जिताः । चतुराश्च वदान्याश्च देवीभक्तिपरा नराः ॥९॥

प्रेष्या यत्नेन वार्तेयं देशे देशे जने जने । आगन्तव्यमिहावश्यं कथा देव्या भविष्यति ॥१०॥
सौराश्च गाणपत्याश्च शैवाः शाक्ताश्च वैष्णवाः । सर्वेषामपि सेव्येयं यतो देवाः सशक्तयः ॥११॥
श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलोलुपैः । आगंतव्यं विशेषेण कथायं प्रेमतत्परैः ॥१२॥
ब्राह्मणाद्याश्च ये वर्णाः स्त्रियश्चाश्रमिणस्तथा ।
सकामाश्चापि निष्कामाः पातव्यं तैः कथामृतम् ॥१३॥
नावकाशः कदाचित्स्यात्प्रवाहश्रवणेऽपि तैः । आगतव्यं यथाकालं यज्ञे पुण्या क्षणस्थितिः ॥१४॥
विनयेनैव कर्त्तव्यमेवमाकारणं नृणाम् । आगताना च कर्त्तव्यं वासस्थान यथोचितम् १५॥
कथास्थानं प्रकर्त्तव्यं भूमौ मार्जनपूर्वकम् । लेपनं गोमयेनाथ विशालायां मनोरमम् ॥१६॥
कार्यस्तु मण्डपो रम्यो रंभास्तंभोपशोभितः । वितानमुपरिष्टात्तु पताकाध्वजराजितः ॥१७॥
वक्तुश्चैवासनं दिव्यं सुखास्तरणसंयुतम् । रचितव्यं प्रयत्नेन प्राङ्मुखं वाप्युदङ्मुखम् ॥१८॥
यथोचितानि कुर्वीत श्रोतॄणामासनानि च । नृणां चैवाथ नारीणां कथाश्रवणहेतवे ॥१९॥
वाग्मी दान्तश्च शास्त्रज्ञो देव्याराधनतत्परः । दयालुर्निस्पृहो दक्षो धीरो वक्तोत्तमो मतः ॥२०॥
ब्राह्मणो देवताभक्तः कथारसपरायणः । उदारोऽलोलुपो नम्रः श्रोता हिंसादिवर्जितः ॥२१॥
पाखण्डनिरतो लुब्धः स्त्रैणो धर्मध्वजस्तथा । निष्ठुरः क्रोधनो वक्ता देवीयज्ञे न शस्यते ॥२२॥
संशयच्छेदनार्थं च पण्डितश्च तथागुणः । श्रोतृबोधकृदव्यग्रः कार्यो वक्तुः सहायकृत् ॥२३॥
मुहूर्तं दिवसादर्वाग्वक्तृश्रोतादिभिर्जनैः । कर्तव्यं क्षौरकर्मादि ततो नियमकल्पनम् ॥२४॥
अरुणोदयवेलायां स्नायाच्छौचं विधाय च । सन्ध्या तर्पणकार्यं च नित्यं संक्षेपतश्चरेत् ॥२५॥
कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्धये गाश्च दापयेत् । समस्तविघ्नहर्तारमादौ गणपतिं यजेत् ॥२६॥
कलशांश्चापि संस्थाप्य पूजयेत्तत्र दिग्भवान् । वटुकं क्षेत्रपालं च योगिनीर्मातृकास्तथा ॥२७॥
तुलसी चापि संपूज्य ग्रहान्विष्णुं च शंकरम् । नवाक्षरेण मनुना पूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥२८॥
सर्वोपचारैः संपूज्य श्रीभागवतपुस्तकम् । श्रीदेव्या वाङ्मयी मूर्तिं यथावच्छोभनाक्षरम् २९॥
कथाविघ्नोपशान्त्यर्थं वृणुयात्तं च वाडवान् । जाप्यो नवार्णमंत्रस्तैः पाठ्यः सप्तशतीस्तवः ३०॥
प्रदक्षिणनमस्कारान्तस्त्वाते स्तुतिमाचरेत् । कात्यायनि महामाये भवानि भुवनेश्वरि ॥३१॥
संसारसागरे मग्नं मामुद्धर कृपामये । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्ये प्रसीद जगदंबिके ॥३२॥
मनोभिलषितं देवि वरं देहि नमोऽस्तु ते । इति संप्रार्थ्य शृणुयात्कथां नियतमानसः ॥३३॥
वक्तारं चापि संपूज्य व्यासबुद्ध्या तदात्मवान् ।
माल्यालंकारवस्त्राद्यैः संपूज्य प्रार्थयेच्च तम् ॥३४॥
सर्वशास्त्रेतिहासज्ञ व्यासरूप नमोऽस्तु ते । कथाचंद्रोदयेनातस्तम स्तोमं निराकुरु ॥३५॥

कन्योवाच

अग्निशालामुपगतो महाराज महामुनिं । निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णं राजाप्याकर्ण्य तद्वच ॥४३॥
तथाऽग्निशालाद्वारस्थ राजानं दुर्दमं मुनिं । राजलक्षणसयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥४४॥
प्रणनाम च त राजा मुनिं शिष्यमुवाच ह । गौतमानीयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योऽस्ति भूपति ॥४५॥
आगतश्चिरकालेन जामानेति विशेषत । इत्युक्त्वार्घ्यं ददौ तस्मै सोपि जग्राह चिन्तयन् ॥४६॥
मुनिरासनमासीन गृहीतार्घ्यं च भूपतिम् । आशीर्भिरभिनन्द्याथ कुशल चाप्यपृच्छत ॥४७॥
अपि तेऽनामय राजन्बले कोशे सुहृत्सु च । भृत्येऽमात्ये पुरे देशे तथात्मनि जनाधिप ॥४८॥
भार्याऽस्ति ते कुशलिनी यत सात्रैव तिष्ठति । अतो न पृच्छाम्यस्यास्ते चान्यासा कुशल वद ॥

राजोवाच

भगवस्त्वत्प्रसादेन सर्वत्रानामय मम । एतत्कुतूहल ब्रह्मन्मद्भार्या काऽत्र विद्यते ॥५०॥

ऋषिरुवाच

रेवती नाम ते भार्या रूपेणाप्रतिमा भुवि । विद्यतेऽत्र कथ पत्नी ता न वेत्सि महीपते ॥५१॥

राजोवाच

सुभद्राद्यास्तु या भार्या मम सन्ति गृहे विभो । जानामि तास्तु भगवन्न वै जानामि रेवतीम् ॥५२॥

ऋषिरुवाच

प्रियेति साप्रत राजस्त्वयोक्ता या महामते । सा विस्मृता क्षणादेव या ते श्लाघ्यतमा प्रिया ॥

राजोवाच

त्वयोक्त यन्मृपा तन्नो तथैवामन्त्रिता मया । मुने दुष्टो न मे भाव कोप मा कर्तुमर्हसि ॥५४॥

ऋषिरुवाच

राजन्युक्त त्वया सत्यं न भावो दूषितस्तव । वह्निना प्रेरितेनेत्य भवता व्याहृत वच ॥५५॥
अद्य पृष्टो मया वह्नि कोऽस्या भर्ता भविष्यति ।
तेनोक्त दुर्दमो राजा भविताऽस्या पतिर्ध्रुवम् ॥५६॥
तदादत्स्व मया दत्तामिमा कन्या महीपते । प्रियेत्यामन्त्रिता पूर्वं मा विचार कुरुष्व भो ॥५७॥
इत्युक्तेनत्नोऽभयत्तूष्णीं चिंतयन्मुनिभाषितम् । वैवाहिक विधिं तस्य मुनिं कर्तुं समुद्यत ॥५८॥
अथोद्यत विवाहाय दृष्ट्वा कन्याऽब्रवीन्मुनिम् । रेवत्यृक्षे विवाहो मे तात कर्तुं त्वमर्हसि ॥५९॥

ऋषिरुवाच

वत्से विवाहयोग्यानि सन्त्यन्यर्क्षाणि भूरिश । रेवत्या कथमुद्वाह पौष्णम न दिवि स्थितम् ॥६०॥

कन्योवाच

रेवत्यृक्षं विना कालो ममोद्वाहोचितो न हि । अतः संप्रार्थयाम्येतद्विवाहं पौष्णभे कुरु ॥६१॥

ऋषिरुवाच

ऋतवाङ्मुनिना पूर्वं रेवतीभं निपातितम् । मान्तरे चेन्न ते प्रीतिर्विवाहः स्यात्कथं तव ॥६२॥

कन्योवाच

तपः किं तप्तवानेक ऋतवागेव केवलम् । भवता किं तपो नेदृक्तप्तं वाक्कायमानसैः ॥६३॥

जगत्स्रष्टुं समर्थस्त्वं वेद्म्यहं ते तपोबलम् । रेवत्यृक्षं दिवि स्थाप्य ममोद्वाहं पितः कुरु ॥६४॥

ऋषिरुवाच

एवं भवतु भद्रं ते यथैव त्वं ब्रवीषि माम् । त्वत्कृते सोममार्गेऽहं स्थापयाम्यद्य पौष्णभम् ६५॥

स्कन्द उवाच

एवमुक्त्वा मुनिस्तूर्णं पौष्णभं स्वतपोबलात् । यथापूर्वं तथा चक्रे सोममार्गे घटोद्भव ॥६६॥

रेवतीनाम्नि नक्षत्रे विवाहविधिना मुनिः । रेवतीं प्रददौ राज्ञे दुर्दमाय महात्मने ॥६७॥

कृत्वा विवाहं कन्याया मुनी राजानमब्रवीत् । किं तेऽभिलषितं वीर वद तत्पूरयाम्यहम् ॥६८॥

राजोवाच

मनो स्वायंभुवस्याहं वंशे जातोऽस्मि हे मुने । मन्वन्तराधिपं पुत्रं त्वत्प्रसादाच्च कामये ॥६९॥

मुनिरुवाच

यद्येषा कामना तेऽस्ति देव्या आराधनं कुरु । भविष्यत्येवं ते पुत्रो मनुर्मन्वंतराधिपः ॥७०॥

देवीभागवतं नाम पुराणं यत्तु पंचमम् । पंचकृत्वस्तु तच्छ्रुत्वा लप्स्यसेऽभिमतं सुतम् ॥७१॥

रैवत्यां रैवतो नाम पंचमो भविता मनुः । वेदविच्छास्त्रतत्त्वज्ञो धर्मवानपराजितः ॥७२॥

इत्युक्तो मुनिना राजा प्रणम्य मुदितो मुनिम् । भार्यया सह मेधावी जगाम नगरं निजम् ॥७३॥

पितृपैतामहं राज्यं चकार स महामतिः । पालयामास धर्मात्मा प्रजाः पुत्रानिवौरसान्॥७४॥

एकदा लोमशो नाम महात्मा मुनिरागतः । प्रणिपत्य तमभ्यर्च्य प्राञ्जलिश्चाब्रवीन्नृपः ॥७५॥

राजोवाच

भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रोतुमिच्छामि भो मुने । देवीभागवतं नाम पुराणं पुत्रलिप्सया ॥७६॥

श्रुत्वा वाचं प्रजाभर्तुः प्रीतः प्रोवाच लोमशः । धन्योऽसि राजंस्ते भक्तिर्जाता त्रैलोक्यमातरि ७७॥

सुरासुरनराराध्या या परा जगदम्बिका । तस्या चेद्भक्तिरुत्पन्ना कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥७८॥

अतस्त्वां श्रावयिष्यामि श्रीमद्भागवतं नृप । यस्य श्रवणमात्रेण न किंचिदपि दुर्लभम् ॥७९॥

इत्युक्त्वा सुदिने ब्रह्मन्कथारम्भमथाकरोत् । पंचकृत्वः स शुश्राव विधिवद्भार्यया सह ॥८०॥

तदग्रे तु नवाहान्त कर्त्तव्या नियमास्तदा । विप्रादीनुपवेश्यादौ सपूज्योपविशेत्स्वयम ॥३६॥
श्रोतव्य सावधानेन चतुर्वर्गफलाप्तये । गृहपुत्रकलत्राप्तधनचिन्तामपास्य च ॥३७॥
सूर्योदय समारभ्य किंचित्सूर्येऽवशेषिते । मुहूर्त्तमात्र विश्रम्य मध्याह्ने वाचयेत्सुधी ॥३८॥
मलमूत्रजयायैषा लघु भोजनमिष्यते । हविष्यान्न वर भोज्य सकृदेव कथार्थिना ॥३९॥
अथवा स्यात्फलाहारी पयोभुग्वा घृताशन । यथा स्यान्न कथाविघ्नस्तथा कार्यं विचक्षणैं ४०॥
कथाश्रवणनिष्ठाना वक्ष्यामि नियम द्विजा । ब्रह्मविष्णुमहेशाना मध्ये ये भेददर्शिन ॥४१॥
देवीभक्तिविहीना ये पाखण्डा हिंसका खला ।
विप्रद्रुहो नास्तिका ये न ते योग्या कथाश्रवे ॥४२॥
ब्रह्मस्वहरणे लुब्धा परदारधनेषु च । देवस्वहरणे तेषा नाधिकार कथाश्रवे ॥४३॥
ब्रह्मचारी च भूशायी सत्यवक्ता जितेंद्रिय । कथासमाप्तौ भुजीत पत्रावल्यां यतात्मवान् ४४॥
वृताक च कलिंद च तैल च द्विदल मधु । दग्धमन्न पर्युषित भावदुष्ट त्यजेद्व्रती ॥४५॥
आमिष च मसूरान्नमुदक्या दृष्टमेव च । रसोन मूलक हिंगु पलाडु गृञ्जन तथा ॥४६॥
कूष्माडनालिकाशाक न भुजीत कथाव्रती । काम क्रोध मद लोभ दम्भ मान च वर्जयेत् ॥४७॥
विप्रध्रुवपतितव्रात्यश्वपाकयवनान्त्यजै । उदक्यया वेदबाह्यैर्न वदेद्य कथाव्रती ॥४८॥
वेदगोगुरुविप्राणा स्त्रीराजा महता तथा । देवाना देवभक्ताना न निंदा शृणुयादपि ॥४९॥
विनय चार्जव शौच दया च मितभाषणम् । उदार मानस चैव कुर्यात्सतु कथाव्रती ॥५०॥
वन्ध्या वा काकवन्ध्या वा दुर्भगा या मृतार्भका ।
। दरिद्रश्चानपत्यश्च भक्त्येमा शृणुयात्कथाम् ॥५१॥
वन्ध्या वा काकवन्ध्या या दुर्भगा वा मृतार्भका । पतद्गर्भिणा या च ताभि श्राव्या तथा कथा ५२॥
धर्मार्थकाममोक्षाश्च यो वाछति विना श्रमम् । भगवत्या भागवत श्रोतव्य तेन यत्नत ॥५३॥
कथादिनानि चैतानि नवयज्ञ समानि हि । तेषु दत्त हुत जप्तमानन्त्य भवेत ॥५४॥
एव व्रत नवाह तु कृत्वोद्यापनमाचरेत । महाष्टमीव्रत यद्वत्तथा कार्यं फलेप्सुभि ॥५५॥
निष्कामा श्रवणेनैव पूता मुक्ति व्रजति हि । भोगमोक्षप्रदा नृणा यत भगवती परा । ५६॥
पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्या तु नित्यश । वक्त्रा दत्त प्रसाद तु शुल्की-यात्कृपरतिस्वयम् ॥५७॥
कुमारी पूजयेन्नित्य भोजयत्प्रार्थयेच्च य । सुवासिनीश्च विप्राश्च तस्य सिद्धि ददाति ॥५८॥
गायत्र्या नामसाहस्र नाम्नामष्टशत पठेत । विष्णोर्नामसहस्र च सर्वदोषोपशान्तये ॥५९॥
यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु । न्यून सपूर्णता याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ६०॥
देव्या गायत्रीमन्त्रै समाप्तौ होममाचरेत । दशांशतो हुतेनैव । सर्वाङ्गपूर्णता भवेत ॥६१॥

गायन्या स्त्वथवा होम पायसेन ससर्पिषा । यतो भागवत त्वेतद्गायत्रीमयमीरितम् ॥६२॥
वाचक तोषयेत्सम्यग्वस्त्रभूषाधनादिभि । प्रसन्ने वाचके सर्वा प्रसन्नास्तस्य देवता ॥६३॥

ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
पृथिव्या देवरूपास्ते तुष्टेष्वेष्वीप्सित फलम् ॥६४॥
सुवासिनी कुमारीश्च देवीभक्त्या च भोजयेत् ।
ताभ्योऽपि दक्षिणा दत्वा प्रार्थयेत्सिद्धिमात्मन ॥६५॥

दद्याद्दानानि चान्यानि सुवर्ण गा पयस्विनी । हयानिभान्मेदिनी च तस्य स्यादक्षय फलम् ॥६६॥
देवीभागवत चैतल्लिखित शोभनाक्षरम् । हर्मसिंहासने स्थाप्य पट्टवस्त्रेण वेष्टितम् ॥६७॥
अष्टम्या वा नवम्या च वाचकायार्पिताय च । दद्यात्स भोगान्भुक्त्वेह दुर्लभ मोक्षमाप्नुयात् ६८॥
दरिद्रो दुर्बलो बालस्तरुणो जरठोऽपि वा । पुराणवेत्ता वंद्य स्यात्पूज्यो मान्यश्च सर्वदा ॥६९॥
सन्ति लोकस्य बहवो गुरवो गुणजन्मत । सर्वेषामपि तेषा च पुराणज्ञ परो गुरु ॥७०॥
पौराणिको ब्राह्मणस्तु व्यासासनसमाश्रित । असमाप्ते प्रसग तु नमस्कुयान्न कस्यचित् ॥७१॥

पौराणिकी कथा दिव्या येऽपि शृण्वत्यभक्तित ।
तेषा पुण्यफल नास्ति दु खदारिद्र्यभागिनाम् ॥७२॥

असपूज्य पुराण तु ताम्बूलकुसुमादिभि । ये शृण्वति कथा दव्यास्त दरिद्रा भवति हि ७३॥

कीर्त्यमाना कथा त्यक्त्वा ये व्रजत्यन्यतो नरा ।
भोगान्तरे प्रणश्यति तेषा दाराश्च सम्पद ॥७४॥

ये च सुगासनारूढा कथा शृण्वति दाभिका । ते वायसा भवत्यत्र भुक्त्वा निरययातनाम् ॥७५॥
ये चाढ्यासनसस्थाश्च ये वीरासनसस्थिता । शृण्वति च कथा दिव्या त स्युरर्जुनशाखिन ७६॥
कथाया कीर्त्यमानाया ▮ वदति दुरुत्तरम् । रासभास्ते भवतीह कृकलासास्तत परम् ॥७७॥
निदति ये पुराणज्ञान्कथा वा पापहारिणीम् । ते तु जन्मशत दुष्टा शुनका स्युर्न सशय ॥७८॥
य शृण्वति कथा वक्तु समानासनसस्थिता । गुरुतल्पसम पाप लभते नरकाल्या ॥७९॥
ये चाप्रणम्य शृण्वति त भवति विषद्रुमा । शयाना येऽपि शृण्वति भवत्यजगराह्वय ॥८०॥
▮ कदाचन पौराणी न शृण्वति कथा नरा । ▮ घोर नरक भुक्त्वा भवति ग्रामसूकरा ॥८१॥
य कथा नानुमोदते विघ्न कुर्वति य शठा । कोटयब्द निरय भुक्त्वा भवति ग्रामसूकरा ८२॥
आसन भाजन द्रव्य फल वस्त्राणि कम्बलम् । पुराणज्ञाय यच्छन्ति ▮ यान्ति हरे पदम् ॥८ ॥
पुराणपुस्तकस्यापि ये पट्टवसन [illegible] नवम् । प्रयच्छन्ति शुभ सूत्र ते नरा सुखभागिन ॥८४॥
पुराणाना तु सर्वेषा श्रवणाद्यत्फल लभेत् । तस्माच्छतगुण पुण्य देवीभागवताल्लभेत् ॥८०॥

यथा सरित्सु प्रवरा गगा देवेषु शकर । काव्ये रामायण यद्वज्ज्योतिष्मत्सु यथा रवि ॥८६॥
आह्लादकाना चन्द्रश्च धनाना च यथा यश । क्षमावता यथा भूमिर्गाम्भीर्ये सागरो यथा ॥८७॥
मत्राणा चैव सावित्री पापनाशे हरिस्मृति । अष्टादशपुराणाना देवीभागवत तथा ॥८८॥
येन केनाप्युपायेन नवकृत्व शृणोति चेत । न शक्य तत्फल वक्तु जीवन्मुक्त स एव ह ॥८९॥
राजशत्रुभये प्राप्ते महामारीभये तथा । दुर्भिक्षे राष्ट्रभगे च तच्छात्यै शृणुयादिदम् ॥९०॥
भूतप्रेतविनाशाय राज्यलाभाय शत्रुत । पुत्रलाभाय शृणुयाद्देवीभागवत द्विजा ॥९१॥
श्रीमद्भागवत यस्तु पठेद्वा शृणुयादपि । श्लोकार्द्धं श्लोकपाद वा सयाति परमा गतिम् ॥९२॥
भगवत्या स्वय देव्या श्लोकार्द्धेन प्रकाशितम् । शिष्यप्रशिष्यद्वारेण तदेव विपुलीकृतम ॥९३॥
न गायत्र्या परो धर्मो न गायत्र्या पर तप । न गायत्र्या समो देवो न गायत्र्या परो मनु ॥९४॥
गातार त्रायते यस्माद्गायत्री तन सोच्यते । साऽत्र भागवते देवी सरहस्या प्रतिष्ठिता ॥९५॥
अतो भागवतस्यास्य देव्या प्रीतिकरस्य च । महान्त्यपि पुराणानि कला नार्हंति षोडशीम् ॥९६॥

श्रीमद्भागवत पुराणममल यद्ब्राह्मणाना धन
धर्मो धर्मसुतेन यत्र गदितो नारायणेनामल ।
गायत्र्याश्च रहस्यमत्र च मणिद्वीपश्च सर्वणित
श्रीदेव्या हिमभूभृते भगवती गीता च गीता स्वयम् ॥९७॥

तस्मातास्य पुराणस्य लोकेऽन्यत्सदृश परम । अत सदैव ससेव्य दवीभागवत द्विजा ॥९८॥
यस्या प्रभावमखिल न हि वेद धाता नो वा हरिर्न गिरिशो न हि चाप्यनन्त ।
अशाशका अपि च ते किमुतान्यदेवास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥९९॥
यत्पादपकजरज समवाप्य विश्व ब्रह्मा सृजत्यनुदिन च बिभर्ति विष्णु ।
रुद्रश्च सहरति नेतरया समर्थास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥१००॥
सुधाकूपारातस्त्रिदशतरुवाटीविलसिते मणिद्वीपे चिन्तामणिमयगृहे चित्ररुचिरे ।
विराजन्तीमम्बा परशिवहृदि स्मेरवदना नरो ध्यात्वा भोग भजति खलु मोक्ष च लभते ॥१०१॥
ब्रह्मेशाच्युतशक्राद्यैर्महर्षिभिरुपासिता । जगत श्रेयसे साऽस्तु मणिद्वीपाधिदेवता ॥१०२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये
श्रवणविधिवर्णन नाम पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

समाप्तमिद स्कान्दीयं श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम् ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

प्रथमः स्कन्धः

प्रथमोऽध्यायः

ॐ सर्वचैतन्यरूपा तामाद्या देवी च धीमहि । बुद्धि या न प्रचोदयात् ॥१॥

शौनक उवाच

सूत सूत महाभाग धन्योऽसि पुरुषर्षभ । यदधीतास्त्वया सम्यक्पुराणसंहिता शुभा ॥२॥
अष्टादश पुराणानि कृष्णेन मुनिनाऽनघ । कथितानि सुदिव्यानि पठितानि त्वयाऽनघ ॥३॥
पंचलक्षणयुक्तानि सरहस्यानि मानद । त्वया ज्ञातानि सर्वाणि व्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥४॥
अस्माक पुण्ययोगेन प्राप्तस्त्व क्षेत्रमुत्तमम् । दिव्य विश्वसम पुण्य कलिदोषविवर्जितम् ॥५॥
समाजोऽयमुनीनां हि श्रोतुकामोऽस्तिपुण्यदाम् । पुराणसंहिता सूत ब्रूहि त्व न समाहित ॥६॥
दीर्घायुर्भव सर्वत्र तापत्रयविवर्जित । कथयाद्य महाभाग पुराण ब्रह्मसम्मितम् ॥७॥
श्रोत्रेन्द्रिययुता सूत नरा स्वादविचक्षणा । न शृण्वन्ति पुराणानि वंचिता विधिना हि ते ॥८॥
यथा जिह्वेन्द्रियाह्लाद षड्रसै प्रतिपद्यते । तथा श्रोत्रेन्द्रियाह्लादो वचोभि सुधियां स्मृत ॥९॥
अश्रोत्रा फणिन कामं मुह्यन्ति हि नभोगुणै । सकर्णा ये न शृण्वन्ति तेऽप्यकर्णा कथ न च ॥१०॥
अत सर्वे द्विजा सौम्य श्रोतुकामा समाहिता । वर्तंते नैमिषारण्ये क्षेत्रे कलिभयार्दिता ॥११॥
येन केनाप्युपायेन कालातिवाहन स्मृतम् । व्यसनैरिह मूर्खाणां बुधानां शास्त्रचिंतनै ॥१२॥
शास्त्राण्यपि विचित्राणि जल्पवादयुतानि च । (त्रिविधानि पुराणानि शास्त्राणि विविधानि च ॥
विवादच्छलयुक्तानि गर्वामर्षकराणि च ॥१॥) नानार्थवादयुक्तानि हेतुमन्ति बृहन्ति च ॥१३॥

सात्त्विकं तत्र वेदान्तं मीमांसा राजसं मतम् । तामसं न्यायशास्त्रं च हेतुवादाभियन्त्रितम् ॥१४॥
तथैव च पुराणानि त्रिगुणानि कथानकैः । कथितानि त्वया सौम्य पंचलक्षणवन्ति च ॥१५॥
तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसम्मितम् । कथितं यत्त्वया पूर्वं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥१६॥
उद्देशमात्रेण तदा कीर्तितं परमाद्भुतम् । मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामदं धर्मदं तथा ॥१७॥
विस्तरेण तदास्याहि पुराणोत्तममादरात् । श्रोतुकामा द्विजाः सर्वे दिव्यं भागवतं शुभम् ॥१८॥
त्वं तु जानासि धर्मज्ञ पौराणीं संहितां किल । कृष्णोक्तां गुरुभक्तत्वात्सम्यक्सत्त्वगुणादयः ॥१९॥
श्रुतान्यन्यानि सर्वज्ञ त्वन्मुखान्निःसृतानि च । नैव तृप्तिं व्रजामोऽद्य सुधापानेऽमरा यथा ॥२०॥
धिक्सुधां पिबतां सूत मुक्तिर्नैव कदाचन । पिबन्भागवतं सद्यो नरो मुच्येत संकटात् ॥२१॥
सुधापाननिमित्तं यत्कृता यज्ञाः सहस्रशः । न शान्तिमधिगच्छाम सूत सर्वात्मना वयम् ॥२२॥
मखानां हि फलं स्वर्गः स्वर्गात्प्रच्यवनं पुनः । एवं संसारचक्रेऽस्मिन्भ्रमणं च निरंतरम् ॥२३॥
विना ज्ञानेन सर्वज्ञ नैव मुक्तिः कदाचन । भ्रमतां कालचक्रेऽत्र नराणां त्रिगुणात्मके ॥२४॥
अतः सर्वरसोपेतं पुण्यं भागवतं वद । पावनं मुक्तिदं गुह्यं मुमुक्षूणां सदा प्रियम् ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे शौनकप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीसूत उवाच

धन्योऽहमतिभाग्योऽहं पावितोऽहं महात्मभिः । यत्पृष्टं सुमहत्पुण्यं पुराणं वेदविश्रुतम् ॥१॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि सर्वश्रुत्यर्थसंमतम् । रहस्यं सर्वशास्त्राणामागमानामनुत्तमम् ॥२॥

नत्वा तत्पदपङ्कजं सुललितं मुक्तिप्रदं योगिनां
ब्रह्माद्यैरपि सेवितं स्तुतिपरैर्ध्येयं मुनीन्द्रैः सदा ।
वक्ष्याम्यद्य सविस्तरं बहुरसं श्रीमत्पुराणोत्तमं
भक्त्या सर्वरसालयं भगवतीनाम्ना प्रसिद्धं द्विजाः ॥३॥
या विद्येत्यभिधीयते श्रुतिपथे शक्तिः सदाऽऽद्या परा
सर्वज्ञा भवबन्धच्छित्तिनिपुणा सर्वाशये संस्थिता ।
दुर्ज्ञेया सुदुरात्मभिश्च मुनिभिर्ध्यानास्पदं प्रापिता
प्रत्यक्षा भवतीह सा भगवती सिद्धिप्रदा स्यात्सदा ॥४॥

सृष्ट्वाऽखिलं जगदिदं सदसत्स्वरूपं शक्त्या स्वया त्रिगुणया परिपाति विश्वम् ।
संहृत्य कल्पसमये रमते तथैका तां सर्वविश्वजननीं मनसा स्मरामि ॥५॥

ब्रह्मा सृजत्यखिलमेतदिति प्रसिद्धं पौराणिकैश्च कथितं खलु वेदविद्भिः ।
विष्णोस्तु नाभिकमले किल तस्य जन्म तत्कमेव सृजते न हि स स्वतंत्रः ॥६॥
विष्णुस्तु शेषशयने स्वपतीति काले तन्नाभिपद्ममुकुले खलु तस्य जन्म ।
आधारता किल गतोऽत्र सहस्रमौलिः सम्बोध्यना स भगवान् हि कथं मुरारिः ॥७॥
एकार्णवस्य सलिलं रसरूपमेव पात्रं विना न हि रसस्थितिरस्ति कश्चित् ।
या सर्वभूतविषये किल शक्तिरूपा तां सर्वभूतजननीं शरणं गतोऽस्मि ॥८॥
योगनिद्रामीलिताक्षं विष्णुं दृष्ट्वाम्बुजे स्थितः । अजस्तुष्टाव यां देवीं तामहं शरणं व्रजे ॥९॥
तां ध्यात्वा सगुणां मायां मुक्तिदां निर्गुणां तथा । वक्ष्ये पुराणमखिलं शृण्वंतु मुनयस्त्विह ॥१०॥
पुराणमुत्तमं पुण्यं श्रीमद्भागवताभिधम् । अष्टादश सहस्राणि श्लोकास्तत्र तु संस्कृताः ॥११॥
स्कन्धा द्वादश चैवात्र कृष्णेन विहिताः शुभाः । त्रिशतं पूर्णमध्याया अष्टादशयुताः स्मृताः ॥१२॥
विंशतिः प्रथमे तत्र द्वितीये द्वादशैव तु । त्रिंशच्चैव तृतीये तु चतुर्थे पंचविंशतिः ॥१३॥
पंचत्रिंशत्तथाऽध्यायाः पंचमे परिकीर्तिताः । एकत्रिंशत्तथा षष्ठे चत्वारिंशच्च सप्तमे ॥१४॥
अष्टमे तत्त्वसंख्याश्च पंचाशन्नवमे तथा । त्रयोदश तु संप्रोक्ता दशमे मुनिना किल ॥१५॥
तथा चैकादशस्कन्धे चतुर्विंशतिरीरिता । चतुर्दशैव चाध्याया द्वादशे मुनिसत्तमाः ॥१६॥
एवं संख्या समाख्याता पुराणेऽस्मिन्महात्मना । अष्टादशसहस्रीया संख्या च परिकीर्तिता ॥१७॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च । वंशानुचरितं चैव पुराणं पंचलक्षणम् ॥१८॥
निर्गुणा या सदा नित्या व्यापिका विकृता शिवा ।
योगगम्याऽखिलाधारा तुरीया या च संस्थिता ॥१९॥
तस्यास्तु सात्त्विकी शक्ती राजसी तामसी तथा । महालक्ष्मीः सरस्वती महाकालीति ताः स्त्रियः ॥२०॥
तासां तिसृणां शक्तीनां देहांगीकारलक्षणः । सृष्ट्यर्थं च समाख्यातः सर्गः शास्त्रविशारदैः ॥२१॥
हरिद्रुहिणरुद्राणां समुत्पत्तिस्ततः स्मृता । पालनोत्पत्तिनाशार्थं प्रतिसर्गः स्मृतो हि सः ॥२२॥
सोमसूर्योद्भवानां च राज्ञां वंशप्रकीर्तनम् । हिरण्यकशिप्वादीनां वंशास्ते परिकीर्तिताः ॥२३॥
स्वायंभुवमुखानां च मनूनां परिवर्णनम् । कालसंख्या तथा तेषां तत्तन्मन्वंतराणि च ॥२४॥
तेषां वंशानुकथनं वंशानुचरितं स्मृतम् । पंचलक्षणयुक्तानि भवंति मुनिसत्तमाः ॥२५॥
सपादलक्षणं च तथा भारतं मुनिना कृतम् । इतिहास इति प्रोक्तं पञ्चमं वेदसंमतम् ॥२६॥

शौनक उवाच

कानि तानि पुराणानि ब्रूहि सूत सविस्तरम् । कतिसंख्यानि सर्वज्ञ श्रोतुकामा वयं त्विह ॥२७॥
कलिकालविभीताः स्मो नैमिषारण्यवासिनः । ब्रह्मणाऽत्र समादिष्टाश्चक्रं दत्त्वा मनोमयम् ॥२८॥

कथितं तेन नः सर्वान्गच्छंत्वेतस्य पृष्ठतः । नेमि. संशीर्यते यत्र स देश. पावनः स्मृतः ॥२९॥
कलेस्तत्र प्रवेशो न कदाचित्संभविष्यति । तावत्तिष्ठतु सत्रैव यावत्सत्ययुगं पुनः ॥३०॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गृहीत्वा तत्कथानकम् । चालयन्निर्गतस्तूर्णं सर्वदेशदिदृक्षया ॥३१॥
प्रेत्यात्र चालयंश्चक्रं नेमि. शीर्णोऽत्र पश्यतः । तेनेदं नैमिषं प्रोक्तं क्षेत्रं परमपावनम् ॥३२॥
कलिप्रवेशो नैवात्र तस्मात्स्थानं कृतं मया । मुनिभि. सिद्धसंघैश्च कलिभीतैर्महात्मभिः ॥३३॥
पशुहीनाः कृता यज्ञा. पुरोडासादिभिः किल । कालातिवाहनं कार्यं यावत्सत्ययुगागम. ॥३४॥
भाग्ययोगेन संप्राप्तः सूत त्वं चात्र सर्वथा । कथयाद्य पुराणं हि पावनं ब्रह्मसंमतम् ॥३५॥
सूत शुश्रूषवः सर्वे वक्ता त्वं मतिमानथ । निर्व्यापारा वय नूनमेकचित्तास्तथैव च ॥३६॥
त्वं सूत भव दीर्घायुस्तापत्रयविवर्जित. । कथयाद्य पुराणं हि पुण्यं भागवतं शिवम् ॥३७॥
यत्र धर्मार्थकामाना वर्णनं विधिपूर्वकम् । विद्या प्राप्य तया मोक्ष कथितो मुनिना किल३८॥
द्वैपायनेन मुनिना कथितं यच्च पावनम् । न तृप्यामो वय सूत कथा श्रुत्वा मनोरमाम् ॥३९॥

सकलगुणगणानामेकपात्रं पवित्रमखिलभुवनमातुर्नाटयवद्विचित्रम् ।
निखिलमलगणाना नाशकृत्कामदं प्रकटय भगवत्या नामयुक्तं पुराणम् ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

शृण्वंतु संप्रवक्ष्यामि पुराणानि मुनीश्वरा. । यथाश्रुतानि तत्त्वेन व्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥१॥
मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयं वचतुष्टयम् । अनापलिंगकूस्कानि पुराणानि पृथक्पृथक् ॥२॥
चतुर्दशसहस्रं च मत्स्यमाद्यं प्रकीर्तितम् । तथा ग्रहसहस्रं तु मार्कण्डेयं महाद्भुतम् ॥३॥
चतुर्दश सहस्राणि तथा पंचशतानि च । भविष्यं परिसंख्यातं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि. ॥४॥
अष्टादशसहस्रं वै पुण्यं भागवतं किल । तथा चायुतसंख्याकं पुराणं ब्रह्मसंज्ञकम् ॥५॥
द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्माण्डं च शताधिकम् । तथाष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥६॥
अयुतं वामनाख्यं च वायव्यं षट्शतानि च । चतुर्विंशतिसंख्यात. सहस्राणि तु शौनक ॥७॥
त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं परमाद्भुतम् । चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परमाद्भुतम् ॥८॥
षोडशैव सहस्राणि पुराणं चाग्निसंज्ञितम् । पंचविंशतिसाहस्रं नारदं परमं मतम् ॥९॥
पञ्चपञ्चाशत्साहस्रं पाद्माख्यं विपुलं मतम् । एकादशसहस्राणि लिंगाख्यं चातिविस्तृतम् ॥१०॥
एकोनविंशत्साहस्रं गारुडं हरिभाषितम् । सप्तदशसहस्रं च पुराणं कूर्मभाषितम् ॥११॥
एकाशीतिसहस्राणि स्कंदाख्यं परमाद्भुतम् । पुराणाख्या च संख्या च विस्तरेण मयानघा ॥१२॥

तथैवोपपुराणानि शृण्वतु ऋषिसत्तमा । सनत्कुमार प्रथम नारसिह तत. परम् ॥१३॥
नारदीय शिव चैव दौर्वाससमनुत्तमम् । कापिल मानव चैव तथा चौशनस स्मृतम् ॥१४॥
वारुण कालिकाख्य च साव नदिकृत शुभम् । सौर पाराशरप्रोक्तमादित्य चातिविस्तरम् ॥१५॥
माहेश्वर भागवत वासिष्ठ च सविस्तरम् । एतान्युपपुराणानि कथितानि महात्मभि ॥१६॥
अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुत । भारताख्यानमतुल चक्रे तदुपबृहितम् ॥१७॥
मन्वन्तरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरे युगे । प्रादु करोति धर्मार्थी पुराणानि यथाविधि ॥१८॥
द्वापरे द्वापरे विष्णुर्व्यासरूपेण सर्वदा । वेदमेक स बहुधा कुरुते हितकाम्यया ॥१९॥
अल्पायुषोऽल्पबुद्धीश्च विप्राञ्ज्ञात्वा कलावथ । पुराणसहिता पुण्या कुरुतेऽसौ युगे युगे ॥२०॥
स्त्रीशूद्रद्विजबधूना न वेदश्रवण मतम् । तपामेव हितार्थाय पुराणानि कृतानि च ॥२१॥
मन्वन्तरे सप्तमेऽत्र शुभे वैवस्वताभिधे । अष्टाविंशतिमे प्राप्ते द्वापरे मुनिसत्तमा ॥२२॥
व्यास सत्यवतीसूनुर्गुरुर्मे धर्मवित्तम । एकोनत्रिंशत्प्राप्ते द्रौणिर्व्यासो भविष्यति ॥२३॥
अतीतास्तु तथा व्यासा सप्तविंशतिरेव च । पुराणसहितास्तैस्तु कथितास्तु युगे युगे ॥२४॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि सूत महाभाग व्यासा पूर्वयुगोद्भवा । वक्तारस्तु पुराणाना द्वापरे द्वापरे युग ॥२५॥

सूत उवाच

द्वापरे प्रथमे व्यस्ता स्वय यदा स्वयभुवा । प्रजापतिर्द्वितीये तु द्वापरे व्यासकार्यकृत ॥२६॥
तृतीये चोशना व्यासश्चतुर्थे तु बृहस्पति । पचमे सविता व्यास षष्ठे मृत्युस्तथापरे ॥२७॥
मघवा सप्तमे प्राप्ते वसिष्ठस्त्वष्टमे स्मृत । सारस्वतस्तु नवमे त्रिधामा दशमे तथा ॥२८॥
एकादशेऽथ त्रिवृषो भरद्वाजस्तत परम् । त्रयोदश चान्तरिक्षो धर्मश्चापि चतुर्दशे ॥२९॥
त्रय्यारुणि पचदशे षोडशे तु धनजय । मघातिथि सप्तदशे व्रती ह्यष्टादशे तथा ॥३०॥
अत्रिरेकोनविंशेऽथ गौतमस्तु तत परम् । उत्तमश्चैकविंशेऽथ हर्यात्मा परिकीर्तित ॥३१॥
वेनो वाजश्रवश्चैव सोमोऽमुष्यायणस्तथा । तृणबिदुस्तथा व्यासो भार्गवस्तु तत परम् ॥३२॥
तत शक्तिर्जातुकर्ण्य कृष्णद्वैपायनस्तत । अष्टाविंशतिसख्येय कथिता या मया श्रुता ॥ ३॥
कृष्णद्वैपायनात्प्रोक्त पुराण च मया श्रुतम् । श्रीमद्भागवत पुण्य सर्वदु खौघनाशनम् ॥३४॥
कामद मोक्षद चैव वेदार्थपरिबृहितम् । सर्वागमरसाराम मुमुक्षूणा सदा प्रियम् ॥३५॥

व्यासेन कृत्वाऽतिशुभ पुराण शुकाय पुत्राय महात्मने यत ।
वैराग्ययुक्ताय च पाठित वै विज्ञाय चैवारणिसभवाय ॥३६॥
श्रुत मया तत्र तथा गृहीत यथार्थवद्व्यासमुखा मुनीद्रा ।

पुराणगुह्य मवल समेत गुरो प्रसादात्करुणानिधेश्च ॥३७॥
सूतेन पृष्ट सकल जगाद द्वैपायनस्तत्र पुराणगुह्यम् ।
अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिना वै श्रुत मया तत्र महाप्रभावम् ॥३८॥

श्रीमद्भागवतामराङ्घ्रिपफलास्वादाहर सत्तम
ससारार्णवदुर्विगाह्यसलिल सहर्तुकाम शुभ ।
नानाख्यानरसालय श्रुतिपुटै प्रेम्णाऽशृणोदद्भुत
तच्छ्रुत्वा न विमुच्यते कलिभयादेवविध क स्मितौ ॥३९॥

पापीयानपि वेदधर्मरहित स्वाचारहीनाशयो व्याजेनापि शृणाति य परमिद श्रीमत्पुराणोत्तमम् ।
भुक्त्वा भोगकलापमन विपुल देहावसानेऽचल योगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भगवतीनामाकित सुदरम् ॥

या निर्गुणा हरिहरादिभिरप्यलभ्या विद्या सता प्रियतमाऽथ समाधिगम्या ।
सा तस्य चित्तकुहरे प्रकरोति भाव य सशृणोति सतत तु सतीपुराणम् ॥४१॥
सप्राप्य मानुषभव सकलाङ्गयुक्त पोत भवार्णवजलोत्तरणाय कामम् ।
सप्राप्य वाचकमहा न शृणोति मूढ सो वञ्चितोऽत्र विधिना सुखद पुराणम् ॥४२॥
य प्राप्य कर्णयुगल पटुमानुषत्वे रागी शृणोति सतत च परापवादान् ।
सर्वार्थद रसनिधि विमल पुराण नष्ट कुतो न शृणुते भुवि मदबुद्धि ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे प्रथमस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥३॥

चतुर्थोऽध्यायः

ऋषय ऊचु

सौम्य व्यासस्य भार्यायां कस्या जात सुत शुक । कथ वा कीदृशो येन पठितेय सुसहिता ॥१॥
अयोनिजस्त्वया प्रोक्तस्तथा चारणिज शुक । सदेहोऽस्ति महास्तत्र कथयाद्य महामते ॥२॥
गर्भयोगी श्रुत पूर्वं शुको नाम महातपा । कथ च पठित तन पुराण बहुविस्तरम् ॥३॥

सूत उवाच

पुरा सरस्वतीतीरे व्यास सत्यवतीसुत । आश्रमे कलविकौ तु दृष्ट्वा विस्मयमागत ॥४॥
जातमात्र शिशु नीड मुक्तमण्ड मनोहरम् । ताम्रास्य शुभसर्वाङ्ग पिच्छाङ्कुरविवर्जितम् ॥५॥
तौ तु भक्ष्यार्थमत्यत्त रतौ श्रमपरायणौ । शिशोश्चञ्चुपुटे भक्ष्य क्षिपतौ च पुन पुन ॥६॥
अगेनाङ्गानि बालस्य घर्षयतौ मुदान्वितौ । चुम्बतौ च मुख प्रेम्णा कलविकौ शिशो शुभम् ॥७॥
वीक्ष्य प्रेमाद्भुत तत्र बाले चटकयोस्तदा । व्यासश्चिन्तातुर काम मनसा समचिन्तयत् ॥८॥
तिरश्चामपि यत्प्रेम पुत्रे समभिलक्ष्यते । किं चित्र यन्मनुष्याणा सेवाफलमभीप्सताम् ॥९॥

किमेतो चटको चास्य विवाह मुसमाधनम् । निरच्य मुखिनो स्याता दृष्ट्वा वध्वा मुत शुभम् ॥
अथवा वार्धके प्राप्ते परिचर्यां करिष्यति । पुत्र परमधर्मिष्ठ पुण्यार्थं कर्मक्रियो ॥११॥
अर्जयित्वाऽथवा द्रव्य पितरौ तर्पयिष्यति । अथवा प्रेतकार्याणि करिष्यति यथाविधि ॥१२॥
अथवा किं गयाश्राद्ध गत्वा सवितरिष्यति । नीलोत्सर्गं च विधिवत्सकरिष्यति बालक ॥१३॥
ससारेऽत्र ममास्यात सुखानामुत्तम सुखम । पुत्रगात्रपरिष्वगो लालन च विशेषत ॥१४॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । पुत्रादन्यतरन्नास्ति परलोकस्य साधनम ॥१५॥
मन्वादिभिश्च मुनिभिर्धर्मशास्त्रेषु भाषितम । पुत्रवान्स्वर्गमाप्नोति नापुत्रस्तु कथचन ॥१६॥
दृश्यतेऽत्र समक्ष तत्रानुमानत साध्यत । पुत्रवान्मुच्यते पापादासवाक्य च शाश्वतम् ॥१७॥
आतुरो मृत्युकालेऽपि भूमिशय्यागतो नर । करोति मनसा चिता दुखित पुत्रवर्जित ॥१८॥
धन मे विपुल गहे पात्राणि विविधानि च । मदिर सुदर चैतत्कोऽस्य स्वामी भविष्यति ॥१९॥
मृत्युकाले मनस्तस्य दुखेन भ्रमते यत । अतोऽस्य दुर्गतिर्नून भ्रातचित्तस्य सर्वथा ॥२०॥
एव बहुविधा चिन्ता कृत्वा सत्यवतासुत । नि श्वस्य बहुधा चोष्ण विमना सम्बभूव ह ॥२१॥
विचार्य मनसाऽत्यथ कृत्वा मनसि निश्चयम । जगाम च तपस्तप्तु मेरुपर्वतसनिधौ ॥२२॥
मनसा चितयामास क देव समुपास्महे । वरप्रदाननिपुण वाञ्छितार्थप्रद तथा ॥२३॥
विष्णु रुद्र सुरेन्द्र वा ब्रह्माण वा दिवाकरम । गणेश कार्तिकेय च पावक वारुण तथा ॥२४॥
एव चिन्तयतस्तस्य नारदो मुनिसत्तम । यदृच्छया समायातो वीणापाणि समाहित ॥२५॥
त दृष्ट्वा परमप्रीतो व्यास सत्यवतीसुत । कृत्वाऽर्घ्यमासन दत्त्वा पप्रच्छ कुशल मुनिम् ॥२६॥
श्रुत्वाऽथ कुशलप्रश्न पप्रच्छ मुनिसत्तम । चितातुरोऽसि कस्मात्त्व द्वैपायन वदस्व मे ॥२७॥

व्यास उवाच

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति न सुख मानसे तत । तदर्थं दु खितश्चाह चितयामि पुन पुन ॥२८॥
तपसा तोषयाम्यद्य क देव वाछितार्थदम । इति चितातुरोऽस्म्यद्य त्वामह शरण गत ॥२९॥
सर्वज्ञोऽसि महर्षे त्व कथयाशु कृपानिधे । क देव शरण यामि यो मे पुत्र प्रदास्यति ॥३०॥

सूत उवाच

इति व्यासेन पृष्टस्तु नारदो वेदविन्मुनि । उवाच परया प्रीत्या कृष्ण प्रति महामना ॥३१॥

नारद उवाच

पाराशर्य महाभाग यत्त्व पृच्छसि मामिह । तमर्थं पुरा पृष्ट पित्रा मे मधुसूदन ॥३२॥
ध्यानस्थ च हरिं दृष्ट्वा पिता मे विस्मय गत । पर्यपृच्छत देवेश श्रीनाथ जगत पतिम् ॥३३॥
कौस्तुभोद्भासित दिव्य शखचक्रगदाधरम् । पीताम्बर चतुर्बाहु श्रीवत्साकितवक्षसम् ॥३४॥

कारणं सर्वलोकानां देवदेवं जगद्गुरुम् । वासुदेवं जगन्नाथं तप्यमानं महत्तपः ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ भूतभव्यभवत्प्रभो । तपश्चरसि कस्मात्त्वं किं ध्यायसि जनार्दन ॥३६॥
विस्मयोऽयं ममात्यर्थं त्वं सर्वजगतां प्रभुः । ध्यानयुक्तोऽसि देवेश किञ्च चित्रमतः परम् ॥३७॥
त्वन्नाभिकमलाज्जातः कर्ताऽहमखिलस्य ह । त्वत्तः कोऽप्यधिकोऽस्त्यत्र तं देवं ब्रूहि माधव ॥३८॥
जानाम्यहं जगन्नाथ त्वमादिः सर्वकारणम् । कर्ता पालयिता हर्ता समर्थः सर्वकार्यकृत् ॥३९॥
इच्छया ते महाराज सृजाम्यहमिदं जगत् । हरः संहरते काले सोऽपि ते वचने सदा ॥४०॥
सूर्यो भ्रमति चाकाशे वायुर्वाति शुभाशुभः । अग्निस्तपति पर्जन्यो वर्षतीश त्वदाज्ञया ॥४१॥
त्वं तु ध्यायसि कं देव संशयोऽयं महान्मम । त्वत्तः परं न पश्यामि देवं वै भुवनत्रये ॥४२॥
कृपां कृत्वा वदस्वाद्य भक्तोऽस्मि तव सुव्रत । महतां नैव गोप्यं हि प्रायः किञ्चिदिति स्मृतिः ॥४३॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरिराह प्रजापतिम् । शृणुष्वैकमना ब्रह्मंस्त्वां ब्रवीमि मनोगतम् ॥४४॥
यद्यपि त्वां शिवं मां च स्थितिसृष्ट्यन्तकारणम् । ते जानन्ति जनाः सर्वे सदेवासुरमानुषाः ॥४५॥
स्रष्टा त्वं पालकश्चाहं हरः संहारकारकः । कृता शक्त्येति संतर्कं क्रियते वेदपारगैः ॥४६॥

हयाननोऽह परिकीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतत्तव लोककर्त ।
विश्वनेय किल लोकमध्ये कथ भवेदात्मपरो यदि स्यात् ॥६०॥
तस्मान्नाह स्वतन्त्रोऽस्मि शक्त्यधीनोऽस्मि सर्वथा ।
तामेव शक्ति सतत ध्यायामि च निरतरम् ॥६१॥
नात परतर किंचिज्जानामि कमलोद्भव ।

नारद उवाच

इत्युक्त विष्णुना तेन पद्मयोनेस्तु सन्निधौ ॥६२॥
तेन चाप्यहमुक्तोऽस्मि तथैव मुनिपुगव । तस्मात्त्वमपि कल्याण पुरुषार्थाप्तिहेतवे ॥६३॥
असशय हृदभोजे भज देवीपदाबुजम् । सर्वं दास्यति सा देवी यद्यदिष्ट भवेत्तव ॥६४॥

सूत उवाच

नारदेनैवमुक्तस्तु व्यास सत्यवतीसुत । देवीपादाब्जनिष्णातस्तपसे प्रययौ गिरौ ॥६५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कधे चतुर्थोऽध्याय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूतास्माक मन काम मग्न सशयसागरे । यथोक्त महदाश्चर्यं जगद्विस्मयकारकम् ॥ १ ॥
यन्मूर्धा माधवस्यापि गतो देहात्पुन परम । हयग्रीवस्ततो जात सर्वकर्ता जनार्दन ॥ २ ॥
वेदोऽपि स्तौति य नित्य देवा सर्वे यदाश्रया । आदिदेवो जगन्नाथ सर्वकारणकारण ॥ ३ ॥
तस्यापि वदन छिन्न दैवयोगात्कथ तदा । तत्सर्वं कथयाशु त्व विस्तरेण महामते ॥ ४ ॥

सूत उवाच

शृण्वतु मुनय सर्वे सावधाना समतत । चरित देवदेवस्य विष्णो परमतेजस ॥ ५ ॥
कदाचिद्दारुण युद्ध कृत्वा देव सनातन । दशवर्षसहस्राणि परिश्रातो जनार्दन ॥ ६ ॥
समे देशे शुभे स्थाने कृत्वा पद्मासन विभु । अवलम्ब्य धनु सज्य कठदेशे धरास्थितम् ॥ ७ ॥
दत्त्वा भार धनुष्कोट्या निद्रामाप रमापति । श्रातत्वाद्दैवयोगाच्च जातस्तत्रातिनिद्रित ॥ ८ ॥
तदा कालेन कियता देवा सर्वे सवासवा । ब्रह्मेशसहिता सर्वे यज्ञ कर्तुं समुद्यता ॥ ९ ॥
गता सर्वेऽथ वैकुठ द्रष्टु देव जनार्दनम् । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं मखानामधिप प्रभुम् ॥१०॥
अदृष्ट्वा तु तदा तत्र ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य ते । यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्र तदा सुरा ॥११॥
ददृशुस्ते तदेशान योगनिद्रावश गतम् । विचेतन विभु विष्णु तत्रासाचक्रिरे सुरा ॥१२॥
स्थितेषु सर्वदेवेषु निद्रामुसे जगत्पतौ । चिंतामापु सुरा सर्वे ब्रह्मरुद्रपुरोगमा ॥१३॥

तानुवाच तत शक्र किं कर्तव्य सुरोत्तमा । निद्राभग कथ कार्योश्चितयतु सुरोत्तमा ॥१४॥
तमुवाच तदा शभुर्निद्राभगेऽस्ति दूषणम् । कार्यं चैव प्रकर्तव्य यज्ञस्य सुरसत्तमा ॥१५॥
उत्पादिता तदा वम्री ब्रह्मणा परमेष्ठिना । तया भक्षयितु तत्र धनुषोऽग्र धरास्थितम् ॥१६॥
भक्षितेऽग्रे तदाऽनिम्न गमिष्यति शरासनम् । तदा निद्राविमुक्तोऽसौ देवदेवो भविष्यति ॥१७॥
देवकार्यं तदा सर्वं भविष्यति न सशय । स वम्री सदिदशाथ देवदेव सनातन ॥१८॥
तमुवाच तदा वम्री देवदेवस्य मापत । निद्राभग कथ कार्यो देवस्य जगता गुरो ॥१९॥
निद्राभग कथाछेदो दपत्यो प्रीतिभेदनम । शिशुमातृविभेदश्च ब्रह्महत्यासम स्मृतम् ॥२०॥
तत्कथ देवदेवस्य करोमि सुखनाशनम । किं फल भक्षणाद्देव येन पाप करोम्यहम् ॥२१॥
सर्व स्वार्थवशो लोक कुरुते पातक किल । तस्मादह करिष्यामि स्वार्थमेव प्रभक्षणम् ॥२२॥

ब्रह्मोवाच

तव भाग करिष्यामो मखमध्ये यथा शृणु । तेन त्व कुरु कार्यं नो विष्णु बोधय माचिरम् २३
होमकर्मणि पार्श्वे च हविर्दानात्पतिष्यति । तत्ते भाग विजानीहि कुरु कार्यं त्वरान्विता ॥२४॥

सूत उवाच

इत्युक्ता ब्रह्मणा वम्री धनुषोऽग्र त्वरान्विता । चखाद सस्थित भूमौ विमुक्ता ज्या तदाऽभवत् ॥
प्रत्यचाया विमुक्ताया मुक्ता कोटिस्तथोत्तरा । शब्द समभवद्घोरस्तेन त्रस्ता सुरास्तदा ॥२६॥
ब्रह्माड क्षुभित सर्वं वसुधा कपिता तदा । समुद्राश्च समुद्विग्नास्त्रेसुश्च जलजतव ॥२७॥
ववुर्वातास्तथा घोरा पर्वताश्च चकम्पिरे । उल्कापाता महोत्पाता बभूवुर्दु खशसिन ॥२८॥
दिशो घोररूपाश्चासन्सूर्योऽप्यस्तगतोऽभवत । चितामापु सुरा सर्वे किं भविष्यति दुर्दिने ॥२९॥
एव चिंतयता तेषा मूर्धा विष्णो सकुडल । गत समुकुट क्वापि देवदेवस्य तापत ॥३०॥
अधकारे तदा घोरे शाते ब्रह्महरो तदा । शिरोहीन शरीर तु ददृशाते विष्णुणम् ॥३१॥
दृष्ट्वा कबध विष्णोस्ते विस्मिता सुरसत्तमा । चितासागरमग्नाश्च रुरुदु शोकर्षिता ॥३२॥
हा नाथ किं प्रभो जातमत्यद्भुतममानुषम । दैवास सर्वदेवाना देवदेव सनातन ॥३३॥
मायेय कस्य देवस्य यया तेऽद्य शिरो हृतम् । अच्छेद्यस्त्वमभेद्योऽसि अदाह्योऽसि सर्वदा ॥३४॥
एवगते त्वयि विभो मरिष्यन्ति च देवता । कीदृशस्त्वयि न स्नेह स्वार्थेनैव रुदामहे ॥३५॥
नाय विघ्न कृतो दैत्यैर्न यक्षैर्न च राक्षसै । दैवैरेव कृत कस्य दूषण [illegible] रमापते ॥३६॥
पराधीना सुरा सर्वे किं कुर्म क्व व्रजाम च । दारुण मैव देवेन सुराणा मूढचेतसाम् ॥३७॥
न चैषा सात्त्विकी माया राजसी न च तामसी । यया छिन्नं शिरस्तेऽद्य मायेशस्य जगद्गुरो ३८॥
क्रंदमानास्तदा दृष्ट्वा देवाञ्छक्रपुरोगमान् । बृहस्पतिस्तदोवाच शमयन्वेदवित्तम ॥३९॥

रुदितेन महाभागा रुदितेन तथापि किम् । उपायश्चात्र कर्तव्य सर्वथा बुद्धिगोचर ॥४०॥
देव पुरुषकारश्च देवेशसदृशावुभौ । उपायश्च विधातव्यो दैवात्फलति सर्वथा ॥४१॥

इन्द्र उवाच

दैवमेव पर मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । विष्णोरपि शिरश्छिन्न सुराणा चैव पश्यताम् ४२॥

ब्रह्मोवाच

अवश्यमेव भोक्तव्य कालेनापादित च यत् । शुभ वाप्यशुभ वापि दैव कोऽतिक्रमेत्पुन ॥४३॥
देहवान्सुखदुःखाना भोक्ता नैवात्र सशय । यथा कालवशात्कृत्त शिरो मे शभुना पुरा ॥४४॥
तथैव लिंगपातश्च महादेवस्य शापत । तथैवाद्य हरेर्मूर्धा पतितो लवणाभसि ॥४५॥
सहस्रभगसप्राप्तिर्दु ख चैव शचीपते । स्वर्गाद्भ्रशस्तथा वास कमले मानस सरे ॥४६॥
एते दु खस्य भोक्तार केन दु ख न भुज्यते । ससारेऽस्मिन्महाभागास्तस्माच्छोक त्यजतु वै ॥
चिंतयतु महामाया विद्यादेवी सनातनीम । सा विधास्यति न कार्यं निर्गुणा प्रकृति परा ॥
ब्रह्मविद्या जगद्धात्री सर्वेषा जननी तथा । यया सर्वमिद व्याप्त त्रैलोक्य सचराचरम् ॥४९॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा वै सुरान वेधा निगमानादिदेश ह । देहयुक्तान्स्थितानग्रे सुरकार्यार्थसिद्धय ॥५०॥

ब्रह्मोवाच

स्तुवतु परमा दवी ब्रह्मविद्या सनातनीम् । गूढाङ्गी च महामाया सर्वकार्यार्थसाधनीम् ॥५१॥
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य वेदा सर्वाङ्गसुन्दरा । तुष्टुवुर्ज्ञानगम्या ता महामाया जगत्स्थिताम् ॥५२॥

वेदा ऊचुः

नमो देवि महामाये विश्वोत्पत्तिकरे शिवे । निर्गुणे सर्वभूतेशि मात शकरकामदे ॥५३॥
त्व भूमि सर्वभूताना प्राण प्राणवता तथा ।
धी श्री काति क्षमा शाति श्रद्धा मेधा धृति स्मृति ॥५४॥
त्वमुदगीथेऽर्धमात्राऽसि गायत्री व्याहृतिस्तथा । जया च विजया धात्री लज्जा कीर्ति स्पृहा दया ॥
त्वा सस्तुमोऽम्ब भुवनत्रयसविधानदक्षा दयारसयुता जननी जनानाम् ।
विद्या शिवा सकललोकहिता वरेण्या वाग्बीजवासनिपुणा भवनाशकर्त्रीम् ॥५६॥
ब्रह्मा हर शौरिसहस्रनेत्रवाग्वह्निसूर्या भुवनाधिनाथा ।
ते त्वत्कृता सति ततो न मुख्या माता यतस्त्व स्थिरजगमानाम् ॥५७॥
सकलभुवनमेतत्कर्तुकामा यदा त्व सृजसि जननि देवान्विष्णुरुद्राजमुख्यान ।
स्थितिलयजनन तै कारयस्येकरूपा न खलु तव कथचिद्देवि ससारलेश ॥५८॥

न ते रूपं वेत्तु सकलभुवने कोऽपि निपुणो न नाम्नां संख्या ते कथितुमिह योग्योऽस्ति पुरुषः ।
यदल्पं कीलालं कलयितुमशक्तः स तु नरः कथं पारावाराकलनचतुरः स्याद्धृतमतिः ॥५९॥
न देवानां मध्ये भगवति तवानंतविभवं विजानात्येकोऽपि त्वमिह भुवनैकासि जननी ।
कथं मिथ्या विश्वं सकलमपि चैका रचयसि प्रमाणं त्वेतस्मिन्निगमवचनं देवि विहितम् ॥६०॥
निरीहैवासि त्वं निखिलजगतां कारणमहो चरित्रं ते चित्रं भगवति मनो नो व्यथयति ।
कथंकारं वाच्यः सकलनिगमागोचरगुणप्रभावः स्वं यस्मात्स्वयमपि न जानासि परमम् ॥६१॥
न किं जानासि त्वं जननि मधुजिन्मौलिपतनं शिवे किं वा ज्ञात्वा विविदिपसि शक्तिं मधुजितः ।
हरेः किंवा मातर्दुरिततितिरेषा बलवती भवत्याः पादाब्जे भजननिपुणे क्वास्ति दुरितम् ॥६२॥
उपेक्षा का चेयं तव सुरसमूहेऽतिविषमा हरेर्मूर्ध्नो नाशो मतमिह महाश्चर्यजनकम् ।
महद्दुःखं मातस्त्वमसि जननच्छेदकुशला न जानीमो मौलेर्विघटनविलंबः कथमभूत् ॥६३॥
ज्ञात्वा दोषं सकलसुरतापादितं देवि चित्ते किंवा विष्णावमरजनितं दुष्कृतं पातितं ते ।
विष्णोर्वा किं समरजनितः कोपवर्गोऽतिवेगाच्छेत्तु मातस्तव विलसितं नैव विद्मोऽत्र भावम् ॥६४॥
किं वा दैत्यैः समरविजितैस्तीर्थदेशे सुरम्ये घोरं तप्त्वा भगवति वरं लब्धवद्भिर्भवत्याः ।
अन्तर्धानं गमितमधुना विष्णुशीर्षं भवानि द्रष्टुं किंवा विगतशिरसं वासुदेवं विनोदः ॥६५॥

सिंधोः पुत्र्या रोपिता किं त्वमाद्ये कस्मादेनां प्रेक्षसे नाथहीनाम् ।
क्षंतव्यस्ते स्वांशजातापराधो व्युत्थाप्यैनं मोदितां तां कुरुष्व ॥६६॥
एते सुरास्त्वां सततं नमंति कार्येषु मुख्याः प्रथितप्रभावाः ।
शोकार्णवात्तारय देवि देवानुत्थाप्य देवं सकलाधिनाथम् ॥६७॥
मूर्धागतः क्वाम्ब हरेर्न विद्मो नान्योऽस्त्युपायः खलु जीवनेऽद्य ।
यथा सुधा जीवनकर्मदक्षा तथा जगज्जीवितदाऽसि देवि ॥६८॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी गुणातीता महेश्वरी । प्रसन्ना परमा माया वेदैः साङ्गैश्च सामगैः ॥६९॥
तानुवाच तदा वाणी चाकाशस्था शरीरिणी । देवान्प्रति सुखैः शब्दैर्जनानंदकरी शुभा ॥७०॥
मा कुरुध्वं सुराश्चिंतां स्वस्थास्तिष्ठंतु चामराः । स्तुताऽहं निगमैः कामं संतुष्टाऽस्मि न संशयः ॥
यः पुमान्मानुषे लोके स्तोत्येतां मामकीं स्तुतिम् । पठिष्यति सदा भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥
शृणोति वा स्तोत्रमिदं मदीयं भक्त्या त्रिकालं सततं नरो यः ।
विमुक्तदुःखः स भवेत्सुखी च वेदोक्तमेतन्ननु वेदतुल्यम् ॥७३॥
शृण्वंतु कारणं चाद्य यद्गतं वदनं हरेः । अकारणं कथं कार्यं संसारेऽत्र भविष्यति ॥७४॥

उदधेस्तनया विष्णु संस्थितामन्तिके प्रियाम् । जहास वदनं वीक्ष्य तस्यास्तत्र मनोरमम् ॥७५॥
तया ज्ञातं हरिर्नूनं कथं मां हसति प्रभु । विरूपं हरिणा दृष्टं मुखं मे केन हेतुना ॥७६॥
विनापि कारणेनाद्य कथं हास्यस्य सम्भव । सपत्नीव कृता तेन मन्येऽन्या वरवर्णिनी ॥७७॥
तत कोपयुता जाता महालक्ष्मी तमोगुणा । तामसी तु तदा शक्तिस्तस्या देहे समाविशत ॥७८॥
येनचित्कालयोगेन देवकार्यार्थसिद्धये । प्रविष्टा तामसी शक्तिस्तस्या देहेऽतिदारुणा ॥७९॥
तामस्याविष्टदेहा सा चुकोपातिशयं तदा । शनकै समुवाचेदमिदं पततु ते शिर ॥८०॥
स्त्रीस्वभावाच्च भावित्वात्कालयोगाद्विनिर्गत । अविचार्य तदा दत्त शाप स्वसुखनाशन ॥८१॥
सपत्नीसम्भवं दुःखं वैधव्यादधिकं त्विति । विचिन्त्य मनसेत्युक्तं तामसी शक्तियोगत ॥८२॥
अनृत साहस माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषा स्वभावजा ॥८३॥
सशीर्षं वासुदेवं तं करोम्यद्य यथा पुरा । शिरोऽस्य शापयोगेन निमग्नं लवणाम्बुधौ ॥८४॥
अन्यच्च कारणं किञ्चिद्वर्तते सुरसत्तमा । भवतां च महत्कार्यं भविष्यति न संशय ॥८५॥
पुरा दैत्यो महाबाहुर्हयग्रीवोऽतिविश्रुत । तपश्चक्रे सरस्वत्यास्तीरे परमदारुणम् ॥८६॥
जपन्नेकाक्षरं मन्त्रं मायाबीजात्मकं मम । निराहारो जितात्मा च सर्वभोगविवर्जित ॥८७॥
ध्यायन्मां तामसीं शक्तिं सर्वभूषणभूषिताम् । एवं वर्षसहस्रं च तपश्चक्रेऽतिदारुणम् ॥८८॥
तदाहं तामसं रूपं कृत्वा तत्र समागता । दर्शने पुरतस्तस्य ध्यातं तत्तेन यादृशम् ॥८९॥
सिंहोपरि स्थिता तत्र तमवोचं दयान्विता । वरं ब्रूहि महाभाग ददामि तव सुव्रत ॥९०॥
इति श्रुत्वा वचो देव्या दानव प्रेमपूरित । प्रदक्षिणां प्रणामं च चकार त्वरितस्तदा ॥९१॥
दृष्ट्वा रूपं मदीयं स प्रेमोत्फुल्लविलोचन । हर्षाश्रुपूर्णनयनस्तुष्टाव स च मां तदा ॥९२॥

हयग्रीव उवाच

नमो देव्यै महामाये सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि । भक्तानुग्रहचतुरे कामदे मोक्षदे शिवे ॥९३॥
धराम्बुतेज पवनखप्रधानां च कारणम् । त्वं गन्धरसरूपाणां कारणं स्पर्शशब्दयो ॥९४॥
घ्राणं च रसना चक्षुस्त्वक्छ्रोत्रमिन्द्रियाणि च । कर्मेन्द्रियाणि चान्यानि त्वत्त सर्वं महेश्वरि ॥९५॥

श्रीदेव्युवाच

किं तेऽभीष्टं वरं ब्रूहि वाञ्छितं यद्ददामि तत् । परितुष्टाऽस्मि भक्त्या ते तपसा चाद्भुतेन च ॥९६॥

हयग्रीव उवाच

यथा मे मरणं मातर्न भवेत्तत्तथा कुरु । भवेयममरो योगी तथाऽजेय सुरासुरै ॥९७॥

श्रीदेव्युवाच

जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादा चेदृशी लोके भवेच्च कथमन्यथा ॥९८॥

एव त्व निश्चय कृत्वा मरणे राक्षसोत्तम । वर वरय चेष्ट ते विचार्य मनसा किल ॥९९॥

हयग्रीव उवाच

हयग्रीवाच्च मे मृत्युर्नान्यस्माज्जगदम्बिके । इति मे वाछित कामपूरयस्व मनोगतम् ॥१००॥

श्रीदेव्युवाच

गृह गच्छ महाभाग कुरु राज्य यथासुखम् । हयग्रीवादृते मृत्युर्न ते नून भविष्यति ॥१०१॥
इति दत्त्वा वर तस्मा अन्तर्धान गता तथा । मुद परमिका प्राप्य सोपि स्वभवन गत ॥१०२॥
स पीडयति दुष्टात्मा मुनीन्वेदाश्च सर्वश । न कोऽपि विद्यते तस्य हताऽद्य भुवनत्रये ॥१०३॥
तस्माच्छीर्ष हयस्यास्य समुद्धृत्य मनोहरम । देहऽत्र विशिरो विष्णोस्त्वष्टा सयोजयिष्यति१०४॥
हयग्रीवोऽथ भगवा हनिष्यति तमासुरम । पापिष्ठ दानव क्रूर देवाना हितकाम्यया ॥१०५॥

सूत उवाच

एव सुरास्तदाभाष्य शर्वाणी विरराम ह । देवास्तदातिसतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनम ॥१०६॥

देवा ऊचु

कुरु कार्य सुराणा वै विष्णो शीर्षाभियोजनम् । दानवप्रवर दैत्य हयग्रीवो हनिष्यति ॥१०७॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तेषा त्वष्टा चातित्वरान्वित । वाजिशीर्ष चकर्ताशु खड्गेन सुरसन्निधौ ॥१०८॥
विष्णो शरीर तेनाशु योजित वाजिमस्तकम । हयग्रीवो हरिर्जातो महामायाप्रसादत ॥१०९॥
क्रियता तन कालेन दानवो मददर्पित । निहतस्तरसा सख्ये देवाना रिपुरोजसा ॥११०॥
य इद शुभमाख्यान शृण्वन्ति भुवि मानवा । सर्वदु खविनिर्मुक्तास्ते भवति न सशय ॥१११॥
महामायाचरित्रञ्च पवित्र पापनाशनम । पठता शृण्वता चैव सर्वसपत्तिकारकम् ॥११२॥

इति श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कधे हयग्रीवावतारकथन नाम पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

शौम्य यच्च त्वया प्रोक्त शौरयुद्ध महार्णव । मधुकैटभयो [illegible] पञ्चवर्षसहस्रकम् ॥ १ ॥
यस्मात्तौ दानवौ जातौ तस्मिन्नेकार्णव ज[illegible] । महावीर्यौ [illegible] सुदुर्जयौ ॥ २ ॥
यथ सावमुरौ जातौ क[illegible] हतौ । तन्नाचक्ष्व [illegible] परमा[illegible]तम ॥ ३ ॥
श्रोतुकामा वय सर्वे [illegible] । देवाश्चात्रैव [illegible] तथा[illegible] ॥
[illegible]र्मेण सह सयोगा [illegible] । विष्णेन सह स[illegible]
[illegible]वित्ति पार्थ सर्वे [illegible] । जानन्ति विप्रा[illegible]

न तेषां सदसज्ज्ञानं विवेको न च मोक्षदः । पशुभिस्ते समा ज्ञेया येषां न श्रवणादरः ॥७॥
मृगाद्याः पशवः केचिज्जानंति श्रावणं सुखम् । अश्रोत्राः फणिनश्चैव मुमुहुर्नादपानतः ॥८॥
पंचानामिंद्रियाणां वै शुभे श्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं दर्शनाच्चित्तरंजनम् ॥९॥
श्रवणं त्रिविधं प्रोक्तं सात्त्विकं राजसं तथा । तामसं च महाभागा सुज्ञोक्तं निश्चयान्वितम् १०॥
सात्त्विकं वेदशास्त्रादि साहित्यं चैव राजसम् । तामसं युद्धवार्ता च परदोषप्रकाशनम् ॥११॥
सात्त्विकं त्रिविधं प्रोक्तं प्रज्ञावद्भिश्च पण्डितैः । उत्तमं मध्यमं चैव तथैवाधममित्युत ॥१२॥
उत्तमं मोक्षफलदं स्वर्गदं मध्यमं तथा । अधमं भोगदं प्रोक्तं निर्णीय विदितं बुधैः ॥१३॥
साहित्यं चैव त्रिविधं स्वीयाया चोत्तमं स्मृतम् । मध्यमं वारयोषाया परोढाया तथाऽधमम् ॥१४॥
तामसं त्रिविधं ज्ञेयं विद्वद्भिः शास्त्रदर्शिभिः । आततायिनियुद्धं यत्तदुत्तममुदाहृतम् ॥१५॥
मध्यमं चापि विद्वेषात्पाण्डवानां तथारिभिः । अधमं निर्निमित्तं तु विवादे कलहे तथा ॥१६॥
तदत्र श्रवणं मुख्यं पुराणस्य महामते । बुद्धिप्रवर्धनं पुण्यं ततः पापप्रणाशनम् ॥१७॥
तदाख्याहि महाबुद्धे कथां पौराणिकीं शुभाम् । श्रुतां द्वैपायनात्पूर्वं सर्वार्थस्य प्रसाधिनीम् ॥१८॥

सूत उवाच

यूयं धन्या महाभागा धन्योऽहं पृथिवीतले । येषां श्रवणबुद्धिश्च ममापि कथने किल ॥१९॥
पुरा चैकार्णवे जाते विलीने भुवनत्रये । शेषपर्यंकसुप्ते च देवदेवे जनार्दने ॥२०॥
विष्णुकर्णमलोद्भूतौ दानवौ मधुकैटभौ । महाबलौ च तौ दैत्यौ विवृद्धौ सागरे जले ॥२१॥
क्रीडमानौ स्थितौ तत्र विचरन्ताविततस्ततः । तावेकदा महाकायौ क्रीडासक्तौ महार्णवे ॥२२॥
चिंतामवापतुश्चित्ते भ्रातराविव संस्थितौ । नाकारणं भवेत्कार्यं सर्वत्रैषा परंपरा ॥२३॥
आधेयं तु विनाधारं न तिष्ठति कथंचन । आधाराधेयभावस्तु भाति नो चित्तगोचरः ॥२४॥
क्व तिष्ठति जलं चेदं सुरम्यं सुविस्तरम् । येन सृष्टं कथं जातं मग्नावावां जले स्थितौ ॥२५॥
आवां वा कथमुत्पन्नौ केन वोत्पादितावुभौ । पितरौ क्वति विज्ञानं नास्ति वाम तथावयोः ॥२६॥

सूत उवाच

एवं चागयमानौ तौ जग्मतुर्न विनिश्चयम् । उवाच कैटभस्तत्र मधुं पार्श्वे स्थितं जले ॥२७॥

कैटभ उवाच

मधो यावत्र सलिले स्थातुं शक्तिर्महाबल । वर्तते भ्रातरचला कारणं सा हि मे मता ॥२८॥
तया ततमिदं तोयं तदाधारं च तिष्ठति । सा एव परमा देवी कारणं च तथावयोः ॥२९॥
एवं विमृश्यमानौ तौ चिंताविष्टौ महासुरौ । तदाकाशे श्रुतं ताभ्यां वाग्बीजं सुमनोहरम् ॥३०॥
गृहीतं च तदा ताभ्यां तस्याभ्यासो दृढः कृतः । तदा सौदामनीं दृष्टा ताभ्यां गगने चोदितां शुभां ॥

ताभ्यां विचारितं तत्र मंत्रोऽयं नात्र संशयः । तथा ध्यानमिदं दृष्टं गगने सगुणं किल ॥३२॥
निराहारौ जितात्मानौ तन्मनस्कौ समाहितौ । बभूवतुर्विदित्वैवं जपध्यानपरायणौ ॥३३॥
एवं वर्षसहस्रं तु ताभ्यां तप्तं महत्तपः । प्रसन्ना परमा शक्तिर्जाता सा परमा तयोः ॥३४॥
खिन्नौ तौ दानवौ दृष्ट्वा तपसे कृतनिश्चयौ । तयोरनुग्रहार्थाय वागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
वरं वां वाञ्छितं दैत्यौ ब्रूतं परमसंमतम् । ददामि परितुष्टाऽस्मि युवयोस्तपसा किल ॥३६॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा तु तां वाणीं दानया चतुस्तदा । स्वेच्छया मरणं देवि वरं नौ देहि सुव्रते ॥३७॥

वागुवाच

वाञ्छितं मरणं दैत्यौ भवेद्वां मत्प्रसादतः । अजेयौ देवदैत्यैश्च भ्रातरौ नात्र संशयः ॥३८॥

सूत उवाच

इति दत्तवरौ देव्या दानवौ मददर्पितौ । चक्रतुः सागरे क्रीडां यादोगणसमन्वितौ ॥३९॥
कालेन कियता विप्रा दानवाभ्यां यदृच्छया । दृष्टः प्रजापतिर्ब्रह्मा पद्मासनगतः प्रभुः ॥४०॥
दृष्ट्वा तु मुदितावास्तां युद्धकामौ महाबलौ । समूचतुस्तदा तत्र युद्धं नौ देहि सुव्रत ॥४१॥
नोचेत्पद्मं परित्यज्य यथेष्टं गच्छ मा चिरम् । यदि त्वं निर्बलश्चासि क्व योग्यं शुभमासनम् ४२॥
वीरभोग्यमिदं स्थानं कातरोऽसि त्यजाशु वै । तयोरिति वचः श्रुत्वा चिंतामाप प्रजापतिः ॥४३॥
दृष्ट्वा च बलिनौ वीरौ किं करोमीति तापसः । चिंताविष्टस्तदा तस्थौ चिंतयन्मनसा तदा ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

अन्तर्यामिन्नमेयात्मन् वासुदेव जगत्पते । दुष्टारिनाशनैकाग्रचित्त चक्रगदाधर ॥९॥
सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वशक्तिसमन्वित । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेश दु खनाशन पाहि माम् ॥१०॥
विश्वम्भर विशालाक्ष पुण्यश्रवणकीर्तन । जगद्योने निराकार सर्गस्थित्यन्तकारक ॥११॥
इमौ दैत्यौ महाराज हन्तुकामौ मदोद्धतौ । न जानास्यखिलाधार कथ मा सकटे गतम् ॥१२॥
उपेक्षसेऽतिदु खार्तं यदि मा शरण गतम् । पालकत्व महाविष्णो निराधार भवेत्तत ॥१३॥
एव स्तुतोऽपि भगवान् सुप्तो न यदा हरि । योगनिद्रासमाक्रातस्तदा ब्रह्मा ह्यचिंतयत् ॥१४॥
नूनं शक्तिसमाक्रान्तो विष्णुर्निद्रावश गत । जजागार न धर्मात्मा किं करोम्यद्य दु खित. ॥१५॥
हन्तुकामावुभौ प्राप्तौ दानवौ मदगर्वितौ । किं करोमि क्व गच्छामि नास्ति मे शरणं क्वचित् ॥
इति सचिंत्य मनसा निश्चय प्रतिपद्य च । तुष्टाव योगनिद्रा तामेकाग्रहृदयस्थित ॥१७॥
विचार्य मनसाऽप्येव शक्तिमें रक्षणे क्षमा । यया ह्यचेतनो विष्णु कृतोऽस्ति स्पदवर्जित ॥१८॥
व्यसुर्यथा न जानाति गुणान्शब्दादिकानिह । तथा हरिर्न जानाति निद्रामीलितलोचन ॥१९॥
न जहाति यतो निद्रा बहुधा सस्तुतोऽप्यसौ । मन्ये नास्य वशे निद्रा निद्रयाऽय वशीकृत ॥२०॥
यो यस्य वशमापन्न स तस्य किंकर किल । तस्मान्च योगनिद्रेय स्वामिनी माधवेऽहरे ॥२१॥
सिंधुजाया अपि वशे यया स्वामी वशीकृत । नूनं जगदिदं सर्वं भगवत्या वशीकृतम् ॥२२॥
अहं विष्णुस्तथा शम्भु सावित्री च रमाप्युमा । सर्वे वय वशे यस्या नात्र किंचिद्विचारणा ॥२३॥
हरिरप्यवश शेते यथाऽन्य प्राकृतो जन । ययाभिभूत का वार्ता किलान्येषा महात्मनाम् २४॥
स्तौम्यद्य योगनिद्रा वै यया मुक्तो जनार्दन । घटयिष्यति युद्ध च वासुदेव सनातन ॥२५॥
इति कृत्वा मतिं ब्रह्मा पद्मनालस्थितस्तदा । तुष्टाव योगनिद्रा ता विष्णोरगेषु सस्थिताम् ॥२६॥

ब्रह्मोवाच

देवि त्वमस्य जगत किल कारण हि ज्ञातं मया सकलवेदवचोभिरम्ब ।
यद्विष्णुरप्यखिललोकविवेककर्ता निद्रावशं च गमित पुरुषोत्तमोऽद्य ॥२७॥
को वेद ते जननि मोहविलासलीला मूढोऽस्म्यहं हरिरय विवशश्च शेते ।
ईदृक्तया सकलभूतमनोनिवास विद्वत्तमो विबुधकोटिषु निर्गुणाया ॥२८॥
सांख्या वदति पुरुष प्रकृति च या ता चैतन्यभावरहिता जगतश्च कर्त्रीम् ।
किं तादृशाऽसि कथमत्र जगन्निवासश्चैतन्यताविरहितो विहितस्त्वयाऽद्य ॥२९॥
नाट्य तनोषि सगुणा विविधप्रकार नो वेत्ति कोऽपि तव कृत्यविधानयोगम् ।
ध्यायन्ति या मुनिगणा नियत त्रिकाल सध्येति नाम परिकल्प्य गुणान्भवानि ॥३०॥
बुद्धिर्हि बोधकरणा जगता सदा त्व श्रीश्चासि देवि सतत सुखदा सुराणाम् ।

कीर्तिस्तथा मतिमृतौ किल कातिरेव श्रद्धा रतिश्च सकलेषु जनेषु मात ॥३१॥
नात पर किल वितर्कशतै प्रमाण प्राप्त मया यदिह दु खगति गतेन ।
त्व चात्र सर्वजगता जननीति सत्य निद्रालुता वितरता हरिणाऽत्र दृष्टम् ॥३२॥
त्व देवि वेदविदुषामपि दुर्विभाव्या वेदोऽपि नूनमखिलार्थतया न वेद ।
यस्मात्त्वदुद्भवमसौ श्रुतिराप्नुवाना प्रत्यक्षमेव सकल तव कार्यमेतत् ॥३३॥
कस्ते चरित्रमखिल भुवि वेद धीमान्नाह हरिर्न च भवो न सुरास्तथाऽन्ये ।
ज्ञातु क्षमाश्च मुनयो न ममात्मजाश्च दुर्वाच्य एव महिमा तव सर्वलोके ॥३४॥
यज्ञेषु देवि यदि नाम न ते वदति स्वाहेति वेदविदुषो हवने कृतेऽपि ।
न प्राप्नुवन्ति सतत मखभागधेय देवास्त्वमेव विबुधेष्वपि वृत्तिदाऽसि ॥३५॥
त्राता वय भगवति प्रथम त्वया वै देवारिसभवभयादधुना तथैव ।
भीतोऽस्मि देवि वरदे शरण गतोऽस्मि घोर निरीक्ष्य मधुना सह कैटभ च ॥३६॥
नो वेत्ति विष्णुरधुना मम दु खमेतज्जाने त्वयात्मविवशीकृतदेहयष्टि ।
मुचादिदेवमथवा जहि दानवेंद्रौ यद्रोचते तव कुरुष्व महानुभावे ॥३७॥
जानति ये न तव देवि पर प्रभाव ध्यायन्ति ते हरिहरावपि मदचित्ता ।
ज्ञात मयाऽद्य जननि प्रकट प्रमाण यद्विष्णुरत्यतितरा विवशोऽत्र शेते ॥३८॥
सिन्धूद्भवापि न हरिं प्रतिबोधितु वै शक्ता पतिं तव वशानुगमद्य शक्त्या ।
मन्ये त्वया भगवति प्रसभ रमापि प्रस्वापिता न बुबुधे विवशीकृतेव ॥३९॥
धन्यास्त एव भुवि भक्तिपरास्तवाघ्रौ त्यक्त्वाऽन्यदेवभजन त्वयि लीनभावा ।
कुर्वंति देवि भजन सकल निकाम ज्ञात्वा समस्तजननी किल कामधेनुम् ॥४०॥
धीकान्तिकीर्तिशुभवृत्तिगुणादयस्ते विष्णोर्गुणास्तु परिहृत्य गता क्व चाद्य ।
बदीकृतो हरिरसौ ननु निद्रयाऽत्र शक्त्या तवैव भगवत्यतिमानवत्या ॥४१॥
त्व शक्तिरेव जगतामखिलप्रभावा त्वन्निर्मित च सकल खलु भावमात्रम् ।
त्व क्रीडसे निजविनिर्मितमोहजाले नाट्ये यथा विहरते स्वकृतौ नटो वै ॥४२॥
विष्णुस्त्वया प्रकटित प्रथम युगादौ दत्ता च शक्तिरमला खलु पालनाय ।
त्रात च सर्वमखिल विवशीकृतोऽद्य यद्रोचते तव तथाऽम्ब करोषि नूनम् ॥४३॥
सृष्ट्वाऽत्र मा भगवति प्रविनाशितु चेन्नेच्छास्ति ते कुरु दया परिहृत्य मौनम् ।
कस्मादिमौ प्रकटितौ किल कालरूपौ यद्वा भवानि हसितु नु किमिच्छसे माम् ॥४४॥
ज्ञात मया तव विचेष्टितमद्भुत वै कृत्वाऽखिल जगदिद रमसे स्वतत्रा ।

लीनं करोषि सकलं किल मां तथैव हन्तुं त्वमिच्छसि भवानि विमत्र चित्रम् ॥४५॥
ज्ञातं कृपाद्य पथमद्य ममैव मातर्दुःख न मे मरणजं जगदम्बिकेऽत्र ।
कर्ता त्वयैव विहित प्रथमं स चाय दैत्याहतोऽथ मृत इत्ययशो गरिष्ठम् ॥४६॥
उत्तिष्ठ देवि कुरु रूपमिहाद्भुत त्वं मां वा त्विमौ जहि यथेच्छसि बाललीले ।
नोचेत्प्रबोधय हरि निहनेदिमौ यस्त्वत्साध्यमेतदखिल किल कार्यजातम् ॥४७॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तामसी तत्र वेधसा । निःसृत्य हरिदेहात्तु संस्थिता पार्श्वतस्तदा ॥४८॥
त्यक्त्वाऽङ्गानि च सर्वाणि विष्णोरतुलतेजसः । निर्गता योगनिद्रा सा नाशाय च तयोस्तदा ॥४९॥
विस्पन्दितशरीरोऽसौ यदा जातो जनार्दन । धाता परमिकां प्राप्तो मुदं दृष्ट्वा हरि तत ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे विष्णुप्रबोधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सन्देहोऽत्र महाभाग कथाया तु महाद्भुत । वेदशास्त्रपुराणैश्च निश्चितं तु सदा बुधैः ॥ १ ॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा सनातना । न त परतरं किंचिद्ब्रह्माण्डेऽस्मिन्महामते ॥ २ ॥
ब्रह्मा सृजति लोकान्वै विष्णु पात्यखिल जगत् । रुद्र संहरते काले त्रय एतेऽत्र कारणम् ॥ ३ ॥
एका मूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । रज सत्त्वतमोभिश्च संयुता कार्यकारका ॥ ४ ॥
तेषां मध्ये हरि श्रेष्ठो माधव पुरुषोत्तम । आदिदेवो जगन्नाथ समर्थ सर्वकर्मसु ॥ ५ ॥
नान्य कोऽपि समर्थोऽस्ति विष्णोरतुलतेजस । स कथं स्वापितः स्वामी विवशो योगमायया ॥ ६ ॥
क्व गत तस्य विज्ञान जीवतश्चेष्टित कुत । सन्देहोऽयं महाभाग कथयस्व यथाशुभम् ॥ ७ ॥
का सा शक्तिः पुरा प्रोक्ता यया विष्णुर्जितः प्रभु । कुतो जाता कथ शक्ता का शक्तिर्वद सुव्रत ॥ ८ ॥
यस्तु सर्वेश्वरो विष्णुर्वासुदेवो जगद्गुरु । परमात्मा परानन्द सच्चिदानन्दविग्रह ॥ ९ ॥
सर्वकृत्सर्वभृत्स्रष्टा विरज सर्वग शुचि । स कथं निद्रया नीत परतन्त्र परात्पर ॥१०॥
एतदाश्चर्यभूतो हि सन्देहो न परंतप । छिन्धि ज्ञानासिना सूत व्यासशिष्य महामते ॥११॥

सूत उवाच

क सन्देह भिनत्त्येन त्रैलोक्ये सचराचरे । मुह्यन्ति मुनय काम ब्रह्मपुत्रा सनातना ॥१२॥
नारद कपिलश्चैव प्रश्नेऽस्मिन्मुनिसत्तमा । किं ब्रवीमि महाभागा दुर्घटेऽस्मिन्विमर्शने ॥१३॥
देवेषु विष्णु कथित सर्वग सर्वपालक । यतो विराडिद सर्वमुत्पन्न सचराचरम् ॥१४॥

पठिता स्वोदरार्थं वै पाखण्डानि पृथक्पृथक् । प्रवर्तयन्ति वह्निना प्रेरिता मन्दचेतस ॥४३॥
कलावस्मिन्महाभाग नानाभेदसमुत्थिता । नान्ये युगे तथा धर्मा वेदबाह्या क्वचन ॥४४॥
विष्णुश्चरत्सदावुग्र तपो वर्षाण्यनेकश । ब्रह्मा हरस्त्रयो देवा ध्यायन्त कमपि ध्रुवम् ॥४५॥
कामयाना सदा काम ते त्रय सर्वदैव हि । यजन्ति यज्ञान्विविधान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥४६॥
ते वै शक्ति परा देवी ब्रह्माख्या परमात्मिकाम् । ध्यायन्ति मनसा नित्य नित्या मत्वा सनातनीम् ४७॥
तस्माच्छक्ति सदा सेव्या विद्वद्भि कृतनिश्चयै । निश्चय सर्वशास्त्राणा ज्ञातव्यो मुनिसत्तमा ॥४८॥
कृष्णाच्छ्रुत मया चैतत्तेन ज्ञात तु नारदात् । पितु सकाशात्तेनापि ब्रह्मणा विष्णुवाक्यत ॥४९॥
न श्रोतव्य न मन्तव्यमन्येषा वचन बुधै । शक्तिरेव सदा सेव्या विद्वद्भि कृतनिश्चयै ॥५०॥
प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यमशक्तस्य विचेष्टितम् । अत सर्वेषु भूतेषु ज्ञातव्या शक्तिरेव हि ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धेऽष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच

यदा विनिर्गता निद्रा देहात्तस्य जगद्गुरो । नेत्रास्यनासिकाबाहुहृदयेभ्यस्तथोरस ॥१॥
नि सृत्य गगने तस्थौ तामसी शक्तिरुत्तमा । उदतिष्ठज्जगन्नाथो जृम्भमाण पुन पुन ॥२॥
तदाऽपश्यत्स्थित तत्र भयत्रस्त प्रजापतिम् । उवाच च महातेजा मेघगम्भीरया गिरा ॥३॥

विष्णुरुवाच

किमागतोऽसि भगवंस्तपस्त्यक्त्वाऽत्र पद्मज । कस्माच्चिन्तातुरोऽसि त्व भयाकुलितमानस ॥४॥

ब्रह्मोवाच

त्वत्कर्णमलजौ देव दैत्यौ च मधुकैटभौ । हन्तु मा समुद्यतौ घोररूपौ महाबलौ ॥५॥
भयात्तयो समायातस्त्वत्समीप जगत्पते । त्राहि मा वासुदेवाद्य भयत्रस्त विचेतनम् ॥६॥

विष्णुरुवाच

तिष्ठात्र निर्भयो जातस्तौ हनिष्याम्यह किल । युद्धायाजग्मतुर्मूढौ मत्समीप गतायुषौ ॥७॥

सूत उवाच

एव वदति देवेशे दानवौ तौ महाबलौ । विचिन्वानावजं चोभौ सप्राप्तौ मदगर्वितौ ॥८॥
निराधारौ जले तत्र सस्थितौ विगतज्वरौ । तावूचतुर्मदोन्मत्तौ ब्रह्माण मुनिसत्तमा ॥९॥
पलायित्वा समायात सन्निधावस्य किं तत । युद्ध कुरु हनिष्याव पश्यतोऽस्यैव सन्निधौ ॥१०॥
पश्चादेन हनिष्याव सर्पभोगोपरि स्थितम् । त्वमद्य कुरु सग्राम दासोऽस्मीति च वा वद ॥११॥

भगवत्या वरो दत्तस्तया सोऽपि च दुर्घट । मरणं चेच्छया काम दु खितोऽपि न वाछति ॥३५॥
रोगग्रस्तोऽपि दीनोऽपि न मुमूर्षति कश्चन । कथं चेमौ मदोन्मत्तौ मर्तुकामौ भविष्यत ॥३६॥
नन्वद्य शरण यामि विद्या शक्ति सुकामदाम् । विना तया न सिद्धयन्ति कामा सम्यक्प्रसन्नया ॥
एवं सचिन्त्यमानस्तु गगने सस्थिता शिवाम् । अपश्यद्भगवान्विष्णुर्योगनिद्रा मनोहराम् ॥३८॥
कृताञ्जलिरमेयात्मा ता च तुष्टाव योगवित् । विनाशार्थं तयोस्तत्र वरदा भुवनेश्वरीम् ॥३९॥

विष्णुरुवाच

नमो देवि महामाये सृष्टिसहारकारिणि । अनादिनिधने चडि भुक्तिमुक्तिप्रदे शिवे ॥४०॥
न ते रूप विजानामि सगुणं निर्गुण तथा । चरित्राणि कुतो देवि सख्यातीतानि यानि ते ॥४१॥
अनुभूतो मया तेऽद्य प्रभावश्चातिदुर्घट । यदह निद्रया लीन सजातोऽस्मि विचेतन ॥४२॥
ब्रह्मणा चातियत्नेन बोधितोऽपि पुन पुन । न प्रबुद्ध सर्वथाऽह सङ्कोचितपडिन्द्रिय ॥४३॥
अचेनरव सम्प्राप्त प्रभावात्तव चाम्बिके । त्वया मुक्त प्रबुद्धोऽह युद्धञ्च बहुधा कृतम् ॥४४॥
श्रान्तोऽह न च तौ श्रान्तौ त्वया दत्तवरौ वरौ । ब्रह्माण हतुमायातौ दानवौ मदगर्वितौ ॥४५॥
आहूतौ च मया काम द्वन्द्वयुद्धाय मानदे । कृत युद्ध महाघोर मया ताभ्या महार्णवे ॥४६॥
मरण वरदान ते ततो ज्ञात महाद्भुतम् । ज्ञात्वाह शरण प्राप्तस्त्वामद्य शरणप्रदाम् ॥४७॥
साहाय्य कुरु मे मात खिन्नोऽह युद्धकर्मणा । दृप्तौ तौ वरदानेन तव देवार्तिनाशने ॥४८॥
हन्तु मामुद्यतौ पापौ किं करोमि क्व यामि च । इत्युक्ता सा तदा देवी स्मितपूर्वमुवाच ह ॥४९॥
प्रणमन्त जगन्नाथ वासुदेव सनातनम् । देवदेव हरे विष्णो कुरु युद्ध पुन स्वयम् ॥५०॥
वचयित्वा त्विमौ शूरौ हतव्यौ च विमोहितौ । मोहयिष्याम्यह नून दानवौ वक्रया दृशा ॥५१॥
जहि नारायणाशु त्व मम मायाविमोहितौ । तच्छ्रुत्वा वचन विष्णुस्तस्या प्रीतिरसान्वितम् ॥
सग्रामस्थलमासाद्य तस्थौ तत्र महार्णवे । तदायातौ च तौ वीरौ युद्धकामौ महाबलौ ॥५३॥
वीक्ष्य विष्णु स्थित तत्र हर्षयुक्तौ बभूवतु । तिष्ठ तिष्ठ महाकाय कुरु युद्ध चतुर्भुज ॥५४॥
दैवाधीनौ विदित्वाऽद्य नून जयपराजयौ । सबलो जयमाप्नोति दैवाज्जयति दुर्बल ॥५५॥
सर्वथैव न कर्तव्यौ हर्षशोकौ महात्मना । पुरा वै बहवो दैत्या जिता दानववैरिणा ॥५६॥
अधुना चानयो सार्धं युध्यमान पराजित ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू युद्धाय समुपस्थितौ ॥५७॥
वीक्ष्य विष्णुर्जघानाशु मुष्टिनाऽद्भुतकर्मणा । तावप्यतिबलोन्मत्तौ जघ्नतुर्मुष्टिना हरिम् ॥५८॥
एव परस्पर जात युद्ध परमदारुणम् । युध्यमानौ महावीर्यौ दृष्ट्वा नारायणस्तदा ॥५९॥

सूत उवाच

अपश्यत्सम्मुखः देव्याः कृत्वा दीनां दृशं हरिः ।
तां वीक्ष्य तादृशीं विष्णुः करुणारससंयुताम् ॥६०॥

जहासानाथ तां प्रेक्ष्य वीक्षमाणौ तदासुरौ । तौ जघान कटाक्षैश्च कामबाणैरिवापरैः ॥६१॥
मन्दस्मितयुतं वामं प्रेमभावयुतं तनु । दृष्ट्वा मुमुहतुः पापौ देव्या वक्त्रं विलोकयन् ॥६२॥
विशेषमिति मन्वानौ कामबाणातिपीडितौ । वीक्षमाणौ स्थितौ तत्र तां देवीं विशदप्रभाम् ॥
हरिणाऽपि च तद्दृष्टं देव्यास्तत्र चिकीर्षितम् । मोहितौ तौ परिज्ञाय भगवान्कार्यवित्तमः ॥६४॥
उवाच तौ हसन् श्लक्ष्णं मेघगम्भीरया गिरा । वरं वरयतं वीरौ युवयोर्योऽभिवाञ्छितः ॥६५॥
ददामि परमप्रीतो युद्धेन युवयोः किल । दानवा बहवो दृष्टा युध्यमाना मया पुरा ॥६६॥
युवयोः सदृशः कोऽपि न दृष्टो न च वै श्रुतः । तस्मात्तुष्टोऽस्मि कामं वै निस्तुलेन बलेन च ॥६७॥
भ्रात्रोश्च वाञ्छितं कामं प्रयच्छामि महाबलौ । तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोः साभिमानौ स्मरातुरौ ॥

सूत उवाच

वीक्षमाणौ महामायां जगदानन्दकारिणीम् । तमूचतुश्च कामार्तौ विष्णुं कमललोचनौ ॥६९॥
हरेऽनया च या या त्वं किं दातुमिहेच्छसि । ददावतुल्य देवेश दातारौ नौ न याचकौ ॥७०॥
प्रार्थय त्वं हृषीकेश मनोऽभिलषितं वरम् । तुष्टौ स्वस्तव युद्धेन वासुदेवाद्भुतेन च ॥७१॥
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच जनार्दनः । भवतामद्य मे तुष्टौ मम वध्यावुभावपि ॥७२॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोर्दानवौ चातिविस्मितौ । वञ्चिताविति मन्वानौ तस्थतुः शोकसंयुतौ ॥७३॥
विचार्य मनसा तौ तु दानवौ विष्णुमूचतुः । प्रेक्ष्य सर्वं जलमयं भूमिं स्वर्गविवर्जिताम् ॥७४॥
हरे यान्य वरा दत्तस्त्वया पूर्वं जनार्दन । सत्यवागसि देवेश देहि त वाञ्छितं वरम् ॥७५॥
निर्जले विपुले देशे हनस्व मधुसूदन । वध्यावावां तु भवतः सत्यवाग्भव माधव ॥७६॥
स्मृत्वा चक्रं तदा विष्णुस्तावुवाच हसन्हरिः । हन्म्यद्य वां महाभागौ निर्जले विपुले स्थले ॥७७॥
इत्युक्त्वा देवदेवेन ऊरू कृत्वातिविस्तरौ । दर्शयामास तौ तत्र निर्जले च जलोपरि ॥७८॥
नास्त्यत्र दानवौ वारि शिरसी मुञ्चतामिह । सत्यवागहमप्येव भविष्यामि च वां तथा ॥७९॥
तदाकर्ण्य वचस्तथ्यं विचिन्त्य मनसा च तौ । वर्धयामासतुर्देहं योजनानां सहस्रकम् ॥८०॥
भगवान्द्विगुणं चक्रे जघनं विस्मितौ तदा । शीर्षे संदधतुस्तत्र जघने परमाद्भुते ॥८१॥
रथाङ्गेन तदा छिन्ने विष्णुना प्रभविष्णुना । जघनोपरि वेगेन प्रकृष्टे शिरसी तयोः ॥८२॥
गतासू तौ तदा जातौ दानवौ मधुकैटभौ । सागरः सकलो व्याप्तस्तदा वै मेदसा तयोः ॥८३॥

मेदिनीति ततो जाता नाम पृथ्व्याः समन्ततः । अभक्ष्या मृत्तिका तेन कारणेन मुनीश्वराः ॥८४॥
इति वः कथितं सर्वं यत्पृष्टोऽस्मि मुनिश्चितम् । महाविद्या महामाया सेवनीया सदा बुधैः ॥८५॥
आराध्या परमा शक्तिः सर्वैरपि सुरासुरैः । नातः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये ॥८६॥
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं वेदशास्त्रार्थनिर्णयः । पूजनीया परा शक्तिर्निर्गुणा सगुणाथवा ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत पूर्वं त्वया प्रोक्तं व्यासेनामिततेजसा । कृत्वा पुराणमखिलं शुकायाध्यापितं शुभम् ॥१॥
व्यासेन तु तपस्तप्त्वा कथमुत्पादितः शुकः । विस्तरं ब्रूहि सकलं यच्छ्रुतं कृष्णतस्त्वया ॥२॥

सूत उवाच

प्रवक्ष्यामि शुकोत्पत्तिं व्यासात्सत्यवतीसुतात् । यथोत्पन्नः शुकः साक्षाद्योगिनां प्रवरो मुनिः ॥३॥
मेरुशृङ्गे महारम्ये व्यासः सत्यवतीसुतः । तपश्चचार सोऽत्युग्रं पुत्रार्थं कृतनिश्चयः ॥४॥
जपन्नेकाक्षरं मन्त्रं वाग्बीजं नारदाच्छ्रुतम् । ध्यायन्परां महामायां पुत्रकामस्तपोनिधिः ॥५॥
अग्नेर्भूमेस्तथा वायोरन्तरिक्षस्य चाप्ययम् । वीर्येण सम्मितः पुत्रो मम भूयादिति स्म ॥६॥
अतिष्ठत्स गताहारः शतसंवत्सरं प्रभुः । आराधयन्महादेवं तथैव च सदाशिवम् ॥७॥
शक्तिः सर्वत्र पूज्येति विचार्य च पुनः पुनः । अशक्तो निन्द्यते लोके शक्तस्तु परिपूज्यते ॥८॥
यत्र पर्वतशृङ्गे वै कर्णिकारवनावृते । क्रीडन्ति देवताः सर्वे मुनयश्च तपोऽधिकाः ॥९॥
आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्चाश्विनौ तथा । वसन्ति मुनयो यत्र ये चान्ये ब्रह्मवित्तमाः ॥१०॥
तत्र हेमगिरेः शृङ्गे सङ्गीतध्वनिनादिते । तपश्चचार धर्मात्मा व्यासः सत्यवतीसुतः ॥११॥
ततोऽस्य तेजसा व्याप्तं विश्वं सर्वं चराचरम् । अग्निवर्णा जटा जाताः पाराशर्यस्य धीमतः ॥१२॥
ततोऽस्य तेज आलक्ष्य भयमाप शचीपतिः । तुरासाहं तदा दृष्ट्वा भयत्रस्तं श्रमातुरम् ॥१३॥
उवाच भगवान् रुद्रो मघवन्तं तथास्थितम् । कथमिन्द्राद्य भीतोऽसि किं दुःखं ते सुरेश्वर ॥१४॥

शंकर उवाच

अमर्षो नैव कर्तव्यस्तापसेषु कदाचन । तपश्चरन्ति मुनयो ज्ञात्वा मां शक्तिसंयुतम् ॥१५॥
न त्वेतेऽहितमिच्छन्ति तापसाः सर्वथैव हि । इत्युक्तवचनः शक्रस्तमुवाच वृषध्वजम् ॥१६॥
कस्मात्तपस्यति व्यासः कोऽर्थस्तस्य मनोगतः ।

शिव उवाच

पाराशर्यस्तु पुत्रार्थी तपश्चरति दुश्चरम् ॥१७॥

पूर्णवर्षशतं जातं ददाम्यद्य सुतं शुभम् । इत्युक्त्वा वासवं रुद्रो दयया मुदिताननः ॥१८॥

सूत उवाच

गत्वा ऋषिसमीपं तु तमुवाच जगद्गुरुः । उत्तिष्ठ वासवीपुत्र पुत्रस्ते भविता शुभः ॥१९॥
सर्वतेजोमयो ज्ञानी कीर्तिकर्ता तवानघ । अखिलस्य जनस्यात्र वल्लभस्ते सुतः सदा ॥२०॥
भविष्यति गुणैः पूर्णः सात्त्विकः सत्यविक्रमः । तदाकर्ण्य वचः श्लक्ष्णं कृष्णद्वैपायनस्तदा ॥२१॥

सूत उवाच

शूलपाणिं नमस्कृत्य जगामाश्रममात्मनः । स गत्वाऽऽश्रममेवाशु बहुवर्षश्रमातुरः ॥२२॥
अरणीसहितं गुह्यं ममंथाग्निं चिकीर्षया । मंथनं कुर्वतस्तस्य चित्ते चिंताभरस्तदा ॥२३॥
प्रादुर्बभूव सहसा सुतोत्पत्तौ महात्मनः । मथानारणिसंयोगान्मंथनाच्च समुद्भवः ॥२४॥
पावकस्य यथा तद्वत्कथं मे स्यात्सुखोद्भवः । पुत्रारणिस्तु व्याख्याता सा ममाद्य न विद्यते ॥२५॥
तरुणी रूपसम्पन्ना कुलोत्पन्ना पतिव्रता । कथं करोमि कांता च पादयोः शृंखलासमाम् ॥२६॥
पुत्रोत्पादनदक्षा च पातिव्रत्ये सदा स्थिताम् । पतिव्रताऽपि दक्षाऽपि रूपवत्यपि कामिनी ॥२७॥
सदा बंधनरूपा च स्वेच्छासुखविघायनी । शिवोऽपि पर्वते नित्यं कामिनीपाशसंयुतः ॥२८॥
कथं करोम्यहं चात्र दुर्घटं च गृहाश्रमम् । एवं चिंतयतस्तस्य घृताची दिव्यरूपिणी ॥२९॥
प्राप्ता दृष्टिपथं तत्र समीपे गगने स्थिता । तां दृष्ट्वा चञ्चलापांगीं समीपस्थां वराप्सराम् ॥३०॥
पञ्चबाणपरीतांगस्तूर्णमासीद्धृतव्रतः । चिंतयामास च तदा किं करोम्यद्य सकटे ॥३१॥
धर्मस्य पुरतः प्राप्ते कामभावे दुरासदे । अङ्गीकरोमि यद्येनां वंचनार्थमिहागताम् ॥३२॥
हसिष्यंति महात्मानस्तापसा मां तु विह्वलम् । तपस्तप्त्वा महाघोरं पूर्णवर्षशतं त्विह ॥३३॥
दृष्ट्वाऽप्सरां च विवशः कथं जातो महातपाः । कामं निंदापि भवतु यदि स्यादतुलं सुखम् ॥३४॥
गृहस्थाश्रमसंभूतं सुखदं पुत्रकामदम् । स्वर्गदं च तथा प्रोक्तं ज्ञानिनां मोक्षदं तथा ॥३५॥
न भविष्यति तन्नूनमनया देवकन्यया । नारदाच्च मया पूर्वं श्रुतमस्ति कथानकम् ॥
यथोर्वशीवशो राजा पराभूतः पुरूरवाः ॥३६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥११॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

कोऽसौ पुरूरवा राजा कोर्वशी देवकन्यका । कथं कष्टं च संप्राप्तं तेन राज्ञा महात्मना ॥१॥
सर्वं कथानकं ब्रूहि लोमहर्षणजाधुना । श्रोतुकामा वयं सर्वे त्वन्मुखाब्जच्युतं रसम् ॥२॥
अमृतादपि मिष्टा ते वाणी सूत रसात्मिका । न तृप्यामो वयं सर्वे सुधया च यथाऽमराः ॥३॥

सूत उवाच

शृणुध्व मुनय सर्वे कथा दिव्या मनोरमाम् । वक्ष्याम्यहं यथाबुद्धया श्रुता व्यासवरोत्तमात् ४॥
गुरोस्तु दयिता भार्या तारा नामेति विश्रुता । रूपयौवनयुक्ता सा चार्वंगी मदविह्वला ॥५॥
गतैकदा विधोर्धाम यजमानस्य भामिनी । दृष्टा च शशिनाऽत्यर्थं रूपयौवनशालिनी ॥६॥
कामातुरस्तदा जात शशी शशिमुखी प्रति । साऽपि वीक्ष्य विधुं काम जाता मदनपीडिता ॥७॥
तावन्योन्य प्रेमयुक्तौ स्मरार्तौ च बभूवतु । ताराशशी मदोन्मत्तौ कामबाणप्रपीडितौ ॥८॥
रेमाते मदमत्तौ तौ परस्परस्पृहान्वितौ । दिनानि कतिचित्तत्र जातानि रममाणयो ॥९॥
बृहस्पतिस्तु दु खार्तस्तारामानयितु गृहम् । प्रेषयामास शिष्य तु नायाता सा वशीकृता १०॥
पुन पुनर्यदा शिष्य परावर्तत चन्द्रमा । बृहस्पतिस्तदा क्रुद्धो जगाम स्वयमेव हि ॥११॥
गत्वा सोमगृह तत्र वाचस्पतिरुदारधी । उवाच शशिन क्रुद्ध स्मयमान मदान्वितम् ॥१२॥
किं कृत किल शीतांशो कर्म धर्मविगर्हितम् । रक्षिता मम भार्येयं सुन्दरी केन हेतुना ॥१३॥
तव देव गुरुश्चाह यजमानोऽसि सर्वथा । गुरुभार्या कथ मूढ भुक्ता किं रक्षिताऽथवा ॥१४॥
ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पग । महापातकिनो ह्येते तत्संसर्गी च पञ्चम ॥१५॥
महापातकयुक्तस्त्वं दुराचारोऽतिगर्हित । न देवसदनार्होऽसि यदि भुक्तेयमङ्गना ॥१६॥
मुञ्चेमामसितापाङ्गीं नयामि सदन मम । नोचेद्वक्ष्यामि दुष्टात्मन् गुरुदारापहारिणम् ॥१७॥
इत्येव भाषमाण तमुवाच रोहिणीपति । गुरु क्रोधसमायुक्त कान्ताविरहदु खितम् ॥१८॥

इन्दुरुवाच

क्रोधार्त्ते तु दुराराध्या ब्राह्मणा क्रोधवर्जिता । पूजार्हा धर्मशास्त्रज्ञा वर्जनीयास्ततोऽन्यथा ॥१९॥
आगमिष्यति सा काम गृह ते वरवर्णिनी । अत्रैव सस्थिता बाला का ते हानिरिहानघ ॥२०॥
इच्छया सस्थिता चात्र सुखकामार्थिनी हि सा ।
दिनानि कतिचित्स्थित्वा स्वेच्छया चागमिष्यति ॥२१॥
त्वयैवोदाहृत पूर्वं धर्मशास्त्रमत तथा । न स्त्री दुष्यति चारेण न विप्रो वेदकर्मणा ॥२२॥
इत्युक्त शशिना तत्र गुरुरत्यन्तदु खित । जगाम स्वगृह तूर्णं चिन्ताविष्ट स्मरातुर ॥२३॥
दिनानि कतिचित्तत्र स्थित्वा चिन्तातुरो गुरु । ययावथ गृह तस्य त्वरि तश्चौषधीपते ॥२४॥
स्थित क्षत्रा निषिद्धोऽसौ द्वारदेशे रुषाऽन्वित । नाजगाम शशी तत्र चुकोपाति बृहस्पति ॥२५॥
अय मे शिष्यता यातो गुरुपत्नी तु मातरम् । जग्राह बलतोऽधर्मी शिक्षणीयो मयाऽधुना ॥२६॥
उवाच वाचं कोपात्तु द्वारदेशस्थितो बहि । किं शेषे भवने मद पापाचार सुराधम ॥२७॥
देहि मे कामिनी शीघ्र नोचेच्छाप ददाम्यहम् । करोमि भस्मसात्त्वां न ददासि प्रिया मम ॥२८॥

सूत उवाच

क्रूराणि चैवमादीनि भाषणानि बृहस्पते । श्रुत्वा द्विजपति शीघ्रं निर्गत सदनाद्बहि २९॥
तमुवाच हसन्सोम किमिद बहु भाषते । न ते योग्याऽसितापागी सर्वलक्षणसयुता ॥३०॥
कुरूपा च स्वसदृशी गृहाणान्या स्त्रिय द्विज । भिक्षुकस्य गृहे योग्या नेदृशी वरवर्णिनी ॥३१॥
रति स्वसदृशे काते नार्या किल निगद्यते । त्व न जानासि मदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयम् ॥
यथेष्ट गच्छ दुर्बुद्धे नाह दास्यामि कामिनीम् । यच्छक्य कुरु तत्काम न देया वरवर्णिनी ३३॥
कामार्तस्य च त शापो न मा बाधितुमर्हति । नाह ददे गुरो काता यथेच्छसि तथा कुरु ३४॥

सूत उवाच

इत्युक्त शशिना चर्च्यश्चितामाप रुषान्वित । जगाम तरसा सद्म क्रोधयुक्त शचीपत ॥३५॥
दृष्ट्वा शतक्रतुस्तत्र गुरु दु खातुर स्थितम । पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यै पूजयित्वा सुसस्थित ३६॥
पप्रच्छ परमोदारस्त तथावस्थित गुरुम । का चिंता ते महाभाग शोकार्तोऽसि महामुने ॥
केनापमानितोऽसि त्व मम राज्ये गुरुश्च म । त्वदधीनमिद सर्व सैन्य लाकाधिपै सह ॥३८॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा शभुर्ये चान्ये देवसत्तमा । करिष्यति च साहाय्य का चिंता वद साप्रतम् ।

गुरुरुवाच

शशिनाऽपहृता भार्या तारा मम सुलोचना । न ददाति स दुष्टात्मा प्रार्थितोऽपि पुन पुन ४०।
किं करोमि सुरेशान त्वमेव शरण मम । साहाय्य कुरु देवेश दु खितोस्मि शतक्रतो ॥४१।

इंद्र उवाच

मा शोक कुरु धर्मज्ञ दासोऽस्मि तव सुव्रत । आनयिष्याम्यह नून भार्या तव महामते ॥४२।
प्रेषिते चेन्मया दूते न दास्यति मदाकुल । ततो युद्ध करिष्यामि देवसैन्यै समावृत ॥४३।
इत्याश्वास्य गुरु शक्रो दूत वक्तृविचक्षणम । प्रेषयामास सोमाय वार्ताशसिनमद्भुतम् ॥४४।
स गत्वा शशिलोक तु त्वरित सुविचक्षण । उवाच वचनेनैव वचन रोहिणीपतिम ॥४५।
प्रेषितोऽह महाभाग शक्रेण त्वा विवक्षया । कथित प्रभुणा यच्च तद्ब्रवीमि महामते ॥४६।
धर्मज्ञोऽसि महाभाग नीतिं जानासि सुव्रत । अत्रि पिता त धर्मात्मन न निद्य कर्तुमर्हसि ।
भार्या रक्ष्या सर्वभूतैर्यथाशक्ति ह्यतद्रितै । तदर्थे कलह काम भविता नात्र सशय ॥४८।
यथा तव तथा तस्य यत्न स्याद्दाररक्षणे । आत्मवत्सर्वभूतानि चिंतय त्व सुधानिध ॥४९।
अष्टाविंशतिसख्यास्ते कामिन्यो दक्षजा शुभा । गुरुपत्नी कथ भोक्तु त्वमिच्छसि सुधानिधे ।
स्वर्गे सदा वरास्यता मेनकाद्या मनोरमा । भुक्ष्व ता स्वेच्छया काम मु च पत्नी गुरोरपि ।
ईश्वरा यदि कुर्वन्ति जुगुप्सितमहत्तया । अज्ञास्तदनुवर्तन्ते तदा धर्मक्षयो भवेत ॥५२।

तस्मान्मुंच महाभाग गुरोः पत्नी मनोरमाम् । कलहस्त्वग्निमित्तोऽद्य सुराणां न भवेद्यथा ॥५३॥

सूत उवाच

सोम. शक्रवच. श्रुत्वा विचित्क्रोधसमाकुल. । मंथया प्रतिवच. प्राह शक्रदूतं तदा शशी ॥५४॥

इंदुरुवाच

धर्मज्ञोऽसि महाबाहो देवानामधिप स्वयम् । पुरोधापि च ते तादृग्द्वयो सदृशी मतिः ॥५५॥
परोपदेशे कुशला भवंति बहवो जनाः । दुर्लभस्तु स्वयं कर्ता प्राप्ते कर्मणि सर्वथा ॥५६॥
बार्हस्पत्यप्रणीतं च शास्त्रं गृह्णन्ति मानवा । को विरोधोऽत्र देवेश कामयाना भजन्स्त्रियम् ॥
स्वकीय बलिना सर्व दुर्बलाना न किंचन । स्वीया च परकीया च भ्रमोऽयं मंदचेतसाम् ५८॥
तारा मय्यनुरक्ता च यथा न तु तथा गुरौ । अनुरक्ता कथ त्याज्या धर्मतो न्यायतस्तथा ५९॥
गृहारंभस्तु रक्ताया विरक्ताया कथं भवेत् । विरक्तेय यदा जाता चकमेऽनुजकामिनीम् ६०॥
न दास्येऽहं वरारोहा गच्छ दूत वद स्वयम । ईश्वरोऽपि सहस्राक्ष यदिच्छसि कुरुष्व तत् ॥६१॥

सूत उवाच

इत्युक्त. शशिना दूत. प्रययौ शक्रसन्निधिम् । इंद्रायाचष्ट तत्सर्वं यदुक्त शीतरश्मिना ॥६२॥
तुरापाडपि तच्छ्रुत्वा क्रोधयुक्तो बभूव ह । सेनोद्योग तथा चक्रे साहाय्यार्थ गुरोर्विभु. ॥६३॥
शुक्रस्तु विग्रह श्रुत्वा गुरुद्वेषात्ततो ययौ । मा ददस्वेति त वाक्यमुवाच शशिनं प्रति ॥६४॥
साहाय्यं ते करिष्यामि मंत्रशक्त्या महामते । भविता यदि संग्रामस्तव चेंद्रेण मारिष ॥६५॥
शंकरस्तु तदाकर्ण्य गुरुदाराभिमर्शनम् । गुरुस्तु भृगु मत्वा साहाय्यमकरोत्तदा ॥६६॥
संग्रामस्तु तदा वृत्तो देवदानवयोर्द्रुतम् । बहूनि तत्र वर्षाणि तारकासुरवत्किल ॥६७॥
देवासुरकृत युद्धं दृष्ट्वा तत्र पितामह । हंसारूढो जगामाशु तं देशं क्लेशशांतये ॥६८॥
राकापतिं तदा प्राह मुंच भार्यां गुरोरिति । नोचेद्विष्णु समाहूय करिष्यामि तु सक्षयम् ॥६९॥
भृगुं निवारयामास ब्रह्मा लोकपितामह । किमन्यायमतिर्जाता संगदोषान्महामते ॥७०॥
निषेधयामास ततो भृगुस्त चोपघोपनिम् । मुंच भार्यां गुरोरद्य पित्राऽहं प्रेषितस्तव ॥७१॥

सूत उवाच

द्विजराजस्तु तच्छ्रुत्वा भृगोर्वचनमद्भुतम । ददौ च तत्प्रिया भार्या गुरोर्गर्भवती शुभाम् ॥७२॥
प्राप्य कांता गुरुर्हृष्ट स्वगृह मुदितो ययौ । ततो देवास्ततो दैत्या ययु स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ७३॥
ब्रह्मा स्वसदन प्राप्त. कैलासं चापि शङ्कर । बृहस्पतिस्तु संतुष्ट प्राप्य भार्यां मनोरमाम् ॥७४॥
तत. कालेन कियता ताराऽसूत सुत शुभम् । सुदिने शुभनक्षत्रे तारापतिसमं गुणै. ॥७५॥
दृष्ट्वा पुत्र गुरुर्जातं चकार विधिपूर्वकम । जातकर्मादिक सर्वं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥७६॥

श्रुत चन्द्रमसा जन्म पुत्रस्य मुदितात्मना । दूत च प्रेषयामास गुरु प्रति महामति ॥७७॥
न चाय तव पुत्रोऽस्ति मम वीर्यसमुद्भव । कथ त्व कृतवान्नाम जातकर्मादिक विधिम् ॥७८॥
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य दूतस्य च बृहस्पति । उवाच मम पुत्रो मे सदृशो नात्र सशय ॥७९॥
पुनर्विवाद सजातो मिलिता देवदानवा । युद्धार्थमागतास्तेषा समाज समजायत ॥८०॥
तत्रागत स्वय ब्रह्मा शातिकाम प्रजापति । निवारयामास मुने सस्थितान् युद्धदुर्मदान् ॥८१॥
तारा पप्रच्छ धर्मात्मा कस्याय तनय शुभे । सत्य वद वरारोहे यथा क्लेश प्रशाम्यति ॥८२॥
तमुवाचासितापाङ्गी लज्जमानाऽप्यधोमुखा । चन्द्रस्येति शनैरन्तर्जगाम वरवर्णिनी ॥८३॥
जग्राह त सुत सोम प्रहृष्टेनान्तरात्मना । नाम चक्रे बुध इति जगाम स्वगृह पुन ॥८४॥
ययौ ब्रह्मा स्वक धाम सर्वे देवा यथालया । यथागत गता सर्वे सर्वदा प्रेमवर्जिता ॥८५॥
कथितेय बुधोत्पत्तिर्गुरुक्षेत्रे च सोमत । यथा श्रुता मया पूर्व व्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥८६॥

इति श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कन्धे बुधोत्पत्तिर्नामैकादशोऽध्याय ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तत पुरूरवा जज्ञे इलाया कथयामि व । बुधपुत्रोऽतिधर्मात्मा यज्ञकृद्दानतत्पर ॥ १ ॥
सुद्युम्नो नाम भूपाल सत्यवादी जितेन्द्रिय । सैंधव हयमारुह्य चचार मृगया वने ॥ २ ॥
युत कतिपयामात्यैर्दीप्तश्चारुकुण्डल । धनुराजगव बद्ध्वा बाणसघ तथाद्भुतम् ॥ ३ ॥
स भ्रमस्तद्वनोद्देशे हयमानो रुरून्मृगान् । शशाश्च सूकराश्चैव खड्गाश्च गवयास्तथा ॥ ४ ॥
शरभा महिषाश्चैव साम्बरान्वनकुक्कुटान् । निघ्नन्मेध्यान्पशूनराजा कुमारवनमाविशत् ॥ ५ ॥
मेरोरधस्तले दिव्य मन्दारद्रुमराजितम् । अशोकलतिकाकीर्णं बकुलैरधिवासितम् ॥ ६ ॥
सालैस्तालैस्तमालैश्च चम्पकै पनसैस्तथा । आम्रैर्नीपैर्मधूकैश्च माधवीमण्डपावृतम् ॥ ७ ॥
दाडिमैर्नारिकेलैश्च कदलीखण्डमण्डितम् । यूथिकामालतीकुन्दपुष्पवल्लीसमावृतम् ॥ ८ ॥
हसकारण्डवाकीर्णं कीचकध्वनिनादितम् । भ्रमरालिरुताराम वन सर्वसुखावहम् ॥ ९ ॥
दृष्ट्वा प्रमुदितो राजा सुद्युम्न सेवकैर्वृत । वृक्षान्सुपुष्पितान्वीक्ष्य कोकिलारावमण्डितान् १०॥
प्रविष्टस्तत्र राजर्षि स्त्रीत्वमाप क्षणात्तत । अश्वोऽपि वडवा जातश्चिन्ताविष्ट स भूपति ॥११॥
किमेतदिति चिन्तार्तश्चिन्तयमान पुन पुन । दु ख बहुतर प्राप्त सुद्युम्नो लज्जयान्वित ॥१२॥
किं करोमि क्व यामि गृह स्त्रीभावसयुत । कथ राज्य करिष्यामि केन वा वचितो ह्यहम् ॥१३॥

ऋषय ऊचुः

सूताश्चर्यमिद प्रोक्त त्वया यल्लोमहर्षण । सुद्युम्न स्त्रीत्वमापन्नो भूपतिर्देवसन्निभ ॥१४॥

किं तत्कारणमाचक्ष्व वने तत्र मनोहरे । किं कृतं तेन राज्ञा च विस्तरं वद सुव्रत ॥१५॥

सूत उवाच

एकदा गिरिशं द्रष्टुमृषय सनकादय । दिशो वितिमिराभासा कुर्वन्त समुपागमन् ॥
तस्मिंश्च समये तत्र शङ्कर प्रमदायुत । क्रीडासक्तो महादेवी विवस्त्रा कामिनी शिवा ॥
उत्सङ्गे सस्थिता भर्तू रममाणा मनोरमा । तान्विलोक्याविका देवी विवस्त्रा व्रीडिता भृशम् ॥
भर्तुरङ्कात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधात् । लज्जाविष्टा स्थिता तत्र वपमानातिमानिनी ॥१९॥
ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसग रममाणयो । परिवृत्य ययुस्तूर्णं नरनारायणाश्रमम् ॥२०॥
ह्रीयुता कामिनी वीक्ष्य प्रोवाच भगवान् हर । कथ लज्जातुरासि त्व सुख ते प्रकरोम्यहम् ॥२१॥
अद्यप्रभृति यो मोहात्पुमान्कोऽपि वरानने । वन च प्रविशेदेतत्स वै योषिद्भविष्यति ॥२२॥
इति शप्त वन तत ये जानन्ति जना क्वचित । वर्जयन्तीह त काम वन दोषसमृद्धिमत् ॥२३॥
सुद्युम्नस्तु तदज्ञानात्प्रविष्ट सचिवै सह । तथैव स्त्रीत्वमापन्नस्त महति न सशय ॥२४॥
चिन्ताविष्ट स राजर्षिर्न जगाम गृह ह्रिया । विचचार बहिस्तस्माद्वनदेशादितस्तत ॥२५॥
इलेति नाम सप्राप्त स्त्रीत्व तत्र महात्मना । विचरन्ती सप्राप्तो बुध सोमसुतो युवा ॥२६॥
स्त्रीभि परिवृता तां तु दृष्ट्वा कान्तां मनोरमाम् । हावभावकलायुक्ता चकमे भगवान् बुध ॥२७॥
साऽपि त चकमे कान्त बुध सोमसुत पतिम् । सयोगस्तत्र सजातस्तयो प्रेम्णा परस्परम् ॥२८॥
स तस्या जनयामास पुरूरवसमात्मजम् ॥२९॥

साऽप्रसूत सुत बाला चिन्ताविष्टा वन स्थिता । सस्मार स्वकुलाचार्य वसिष्ठ मुनिसत्तमम् ॥३०॥
स तदाऽस्य दशा दृष्ट्वा सुद्युम्नस्य कृपान्वित । अतोषयन्महादेव शकर लोकशकरम् ॥३१॥
तस्मै स भगवास्तुष्ट प्रददौ वाञ्छित वरम् । वसिष्ठ प्रार्थयामास पुस्त्व राज्ञ प्रियस्य च ॥३२॥
शङ्करस्तु निजा वाचमृता कुर्वन्नुवाच ह । मास पुमास्तु भविता मास स्त्री भूपति किल ॥३३॥
इत्थ प्राप्य वर राजा जगाम स्वगृह पुन । चक्रे राज्य स धर्मात्मा वसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ॥३४॥
स्त्रीत्वे तिष्ठति हर्म्येषु पुस्त्वे राज्य प्रशास्ति च । प्रजास्तस्मिन्समुद्विग्ना नाभ्यनन्दन्महीपतिम् ॥३५॥
काले तु यौवन प्राप्त पुत्र पुरूरवास्तदा । प्रतिष्ठा नृपतिस्तस्मै दत्त्वा राज्य वन ययौ ॥३६॥
गत्वा तस्मिन्वने रम्ये नानाद्रुमसमाकुले । नारदान्मन्त्रमासाद्य नवार्णमनुत्तमम् ॥३७॥
जजाप मन्त्रमत्यर्थं प्रेमपूरितमानस । परितुष्टा तदा देवी सगुणा तारिणी शिवा ॥३८॥
सिंहारूढा स्थिता चाग्रे दिव्यरूपा मनोरमा । वारुणीपानसमत्ता मदाघूर्णितलोचना ॥३९॥
दृष्ट्वा ता दिव्यरूपा च प्रेमाकुलितलोचन । प्रणम्य शिरसा प्रीत्या तुष्टाव जगदम्बिकाम् ॥४०॥

इलोवाच

दिव्य च ते भगवति प्रथित स्वरूप दृष्ट मया/ सकललोकहितानुरूपम् ।
वदे त्वदघ्रिकमल सुरसघसेव्य कामप्रद जननि चापि विमुक्तिद च ॥४१॥
को वेत्ति तेऽम्ब भुवि मर्त्यतनुर्निकाम मुह्यति यत्र मुनयश्च सुराश्च सर्वे ।
ऐश्वर्यमेतदखिल कृपणे दया च दृष्ट्वैव देवि सकल किल विस्मयो मे ॥४२॥
शभुर्हरि कमलजो मघवा रविश्च वित्तेशवह्निवरुणा पवनश्च सोम ।
जानति नैव वसवोऽपि हि ते प्रभाव बुध्येत्कथ तव गुणानगुणो मनुष्य ॥४३॥
जानाति विष्णुरमितद्युतिरम्ब साक्षात्वा सात्विकीमुदधिजा सकलार्थदा च ।
को राजसी हर उमा किल तामसी त्वा वेदाम्बिके न तु पुन खलु निर्गुणा त्वाम् ॥४४॥
क्वाह सुमदमतिरप्रतिमप्रभाव क्वाय तवातिनिपुणो मयि सुप्रसाद ।
जाने भवानि चरित करुणासमेत यत्सेवकाश्च दयसे त्वयि भावयुक्तान ॥४५॥
वृत्तस्त्वया हरिरसौ वनजेशयापि नैवाचरत्यपि मुद मधुसूदनश्च ।
पादौ तवादिपुरुष किल पावकेन कृत्वा करोति च करेण शुभौ पवित्रौ ॥४६॥
वाछत्यहो हरिरशोक इवातिकाम पादाहति प्रमुदित पुरुष पुराण ।
सा त्व करोपि कथिता प्रणत च पाद दृष्ट्वा पति सकलदेवनुत स्मरार्तम् ॥४७॥
वक्ष स्थले वससि देवि सदैव तस्य पर्यंकवत्सुभरिते विपुलेऽतिशाते ।
सौदामनीव सुघने सुविभूपिते च कि ते न वाहनमसौ जगदीश्वरोऽपि ॥४८॥
त्व चेज्जहासि मधुसूदनमब कोपान्नैवार्चितोऽपि स भवेत्किल शक्तिहीन ।
प्रत्यक्षमेव पुरुष स्वजनास्त्यजति शात श्रियोज्झितमतीवगुणैर्वियुक्तम् ॥४९॥
ब्रह्मादय सुरगणा न तु कि युवत्या ये त्वत्पदाम्बुजमहर्निशमाश्रयन्ति ।
मन्ये त्वयैव विहिता खलु ते पुमास कि वर्णयामि तव शक्तिमनन्तवीर्ये ॥५०॥
त्व नापुमान्न च पुमानिति मे विकल्पो या काऽसि देवि सगुणा ननु निर्गुणा वा ।
सा त्वा नमामि सतत किल भावयुक्तो वाछामि भक्तिमचला त्वयि मातर तु ॥५१॥

सूत उवाच

इति स्तुत्वा महीपालो जगाम शरण तदा । परितुष्टा ददौ देवी तत्र सायुज्यमात्मनि ॥५२॥
सुद्युम्नस्तु तत प्राप पद परमक स्थिरम् । तस्या देव्या प्रसादेन मुनीनामपि दुर्लभम् ॥५३॥

इति श्रीमद्देवीभागवते प्रथमस्कन्धे सुद्युम्नस्तुतिर्नाम द्वादशोऽध्याय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच

सुद्युम्ने तु दिव याते राज्य चक्रे पुरूरवा । सगुणश्च सुरूपश्च प्रजारंजनतत्पर ॥१॥
प्रतिष्ठाने पुरे रम्ये राज्य सर्वनमस्कृतम् । चकार सर्वधर्मज्ञ प्रजारक्षणतत्पर ॥२॥
मन्त्र सुगुप्तस्तस्यासीत्परत्राभिज्ञता तथा । सदैवोत्साहशक्तिश्च प्रभुशक्तिस्तथोत्तमा ॥३॥
सामदानादय सर्वे वशगास्तस्य भूपते । वर्णाश्रमान्स्वधर्मस्थान्कुर्वन्राज्य शशास ह ॥४॥
यज्ञाश्च विविधाश्चक्रे स राजा बहुदक्षिणान । दानानि च पवित्राणि ददावथ नराधिप ॥५॥
तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् । श्रुत्वोर्वशी वशीभूता चकमे त नराधिपम् ॥६॥
ब्रह्मशापाभितप्ता सा मानुष लोकमास्थिता । गुणिन त नृप मत्वा वरयामास मानिनी ॥७॥
समय चेदृश कृत्वा स्थिता तत्र वराङ्गना । एतावुरणकौ राजन्न्यस्तौ रक्षस्व मानद ॥८॥
घृत मे भक्षण नित्य नान्यत्किंचिन्नृपाशनम् । नेक्षे त्वा च महाराज नग्नमन्यत्र मैथुनात् ॥९॥
भाषाबन्धस्त्वय राजन् यदि भग्नो भविष्यति । तदा त्यक्त्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम्॥१०॥
अङ्गीकृत च तद्राज्ञा कामिन्या भाषित तु यत । स्थिता भाषणबन्धेन शापानुग्रहकाम्यया ॥११॥
रेमे तदा स भूपालो लीनो वर्षगणान्बहून् । धर्मकर्मादिक त्यक्त्वा चोर्वश्या मदमोहित ॥१२॥
एकचित्तस्तु सजातस्तन्मनस्को महीपति । न शशाक तया हीन क्षणमप्यतिमोहित ॥१३॥
एव वर्षगणान्ते तु स्वर्गस्य पाकशासन । उर्वशी नागता दृष्ट्वा गन्धर्वानाह देवराट् ॥१४॥
उर्वशीमानयध्व भो गन्धर्वा सर्व एव हि । हृत्वोरणौ गृहात्तस्य भूपत समये किल ॥१५॥
उर्वशारहित स्थान मदीय नातिशोभते । येन केनाप्युपायेन तामानयत कामिनीम् ॥१६॥
इत्युक्तास्तेऽथ गन्धर्वा विश्वावसुपुरोगमा । ततो गत्वा महागाढ तमसि प्रत्युपस्थित ॥१७॥
जह्रुस्तावुरणौ देवा रममाण विलोक्य तम । चक्रन्दतुस्तदा तौ तु ह्रियमाणौ विहायसा ॥१८॥
उर्वशी तदुपाकर्ण्य क्रन्दित सुतयोरिव । कुपितोवाच राजान समयोऽय कृतो मया ॥१९॥
नष्टाऽह तव विश्वासाद्धृतौ चौरैर्ममारणौ । राजपुत्रसमावेतौ त्वं किं शेष स्त्रिया सम ॥२०॥
हताऽस्म्यह कुनाथेन नपुसा वीरमानिना । उरणौ मे गतौ चाद्य सदा प्राणप्रियौ मम ॥२१॥
एव विलप्यमाना ता दृष्ट्वा राजा विमोहित । नग्न एव ययौ तूर्णं पृष्ठत' पृथिवीपति ॥२२॥
विद्युत्प्रकाशिता तत्र गन्धर्वैर्नृपवेश्मनि । नग्नभूतस्तया दृष्टो भूपतिर्गन्तुकामया ॥२३॥
त्यक्त्वोरणौ गता सर्वे गन्धर्वा पथि पार्थिव । नग्नो जग्राह तौ श्रान्तो जगाम स्वगृह प्रति ॥२४॥
तदोर्वशीं गता दृष्ट्वा विललापातिदु खित । नग्न वीक्ष्य पति नारी गता सा वरवर्णिनी ॥२५॥

क्रन्दन् स देशदेशेषु बभ्राम नृपतिः स्वयम् । तच्चित्तो विह्वलः शोचन्विवशः काममोहित. २६॥
भ्रमन्वै सकलां पृथ्वीं कुरुक्षेत्रे ददर्श ताम् । दृष्ट्वा संहृष्टवदनः प्राह सूक्तं नृपोत्तम. ॥२७॥
अये जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न त्यक्तुमर्हसि । मा त्वं त्वन्मनसं कांतं वशगं चाप्यनागसम् ॥२८॥
स देहोऽय पतत्यत्र देवि दूरं हृतस्त्वया । खादंत्येनं वृकाः काकास्त्वया त्यक्तं वरोरु यत् २९॥
एवं विलपमानं तं राजानं प्राह चोर्वशी । दुःखितं कृपणं श्रान्तं कामार्तं विवशं भृशम् ॥३०॥

उर्वश्युवाच

मूर्खोऽसि नृपशार्दूल ज्ञानं कुत्र गतं तव । क्वापि सख्यं न च स्त्रीणां वृकाणामिव पार्थिव ॥३१॥
न विश्वासो हि कर्तव्यः स्त्रीषु चौरेषु पार्थिवै । गृहं गच्छ सुखं भुङ्क्ष्व मा विषादे मनः कृथा. ॥३२॥
इत्येवं बोधितो राजा न विवेदातिमोहित. । दुःखं च परमं प्राप्तः स्वैरिणीस्नेहयन्त्रितः ॥३३॥

सूत उवाच

इति सर्वं समाख्यातमुर्वशीचरितं महत् । वेदे विस्तारितं चैतत्संक्षेपात्कथितं मया ॥३४॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

दृष्ट्वा तामसितापाङ्गीं व्यासश्चिन्तापरोऽभवत् । किं करोमि न मे योग्या देवकन्येयमप्सराः ॥१॥
एवं चिन्तयमानं तु दृष्ट्वा व्यासं तदाप्सरा. । भयभीता हि संजाता शापं मा विसृजेदयम् ॥२॥
सा कृत्वाऽथ शुकीरूपं निर्गता भयविह्वला । कृष्णस्तु विस्मयं प्राप्तो विहंगीं तां विलोकयन् ॥३॥
कामस्तु देहे व्यासस्य दर्शनादेव संगतः । मनोऽतिविस्मितं जातं सर्वगात्रेषु विस्मितः ॥४॥
स तु धैर्येण महता निगृह्णन्मानसं मुनि. । न शशाक नियंतुं च स व्यासः प्रसृतं मन. ॥५॥
बहुशो गृह्यमाणं च घृताच्या मोहितं मनः । भावित्वान्नैव विधृतं व्यासस्यामिततेजसः ॥६॥
मथनं कुर्वतस्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया । अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमथापतत् ॥७॥
सोऽविचिन्त्य तथा पातं ममन्थारणिमेव च । तस्माच्छुकः समुद्भूतो व्यासाकृतिमनोहर. ॥८॥
विस्मयं जनयन्बाल. संजातस्तदरण्यज. । यथाध्वरे समिद्धोऽग्निर्भाति हव्येन दीप्तिमान् ॥९॥
व्यासस्तु सुतमालोक्य विस्मयं परमं गतः । किमेतदिति संचिंत्य वरदानाच्छिवस्य वै ॥१०॥
तेजोरूपी शुको जातो ह्यरणीगर्भसंभवः । द्वितीयोऽग्निरिवात्यर्थं दीप्यमानः स्वतेजसा ॥११॥
विलोकयामास तदा व्यासस्तु मुदितं सुतम् । दिव्येन तेजसा युक्तं गार्हपत्यमिवापरम् ॥१२॥
गङ्गान्तः स्नापयामास समागत्य गिरिस्तदा । पुष्पवृष्टिस्तु खाज्जाता शिशोरुपरि तापस ॥१३॥

जातकर्मादिकं चक्रे व्यासस्तस्य महात्मनः । देवदुन्दुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥१४॥
जगुर्गन्धर्वपतयो मुदितास्ते दिदृक्षवः । विश्वावसुर्नारदश्च तुम्बुरुः शुकसंभवे ॥१५॥
तुष्टुवुर्मुदिताः सर्वे देवा विद्याधरास्तथा । दृष्ट्वा व्याससुतं दिव्यमरणीगर्भसंभवम् ॥१६॥
अंतरिक्षात्पपातोर्व्यां दंडः कृष्णाजिनं शुभम् । कमण्डलुस्तथा दिव्यं शुकस्यार्थे द्विजोत्तमः ॥१७॥
सद्यः स ववृधे बालो जातमात्रोऽतितेजसा । तस्योपनयनं चक्रे व्यासो विद्याविधानवित् ॥१८॥
उत्पन्नमात्रं तं वेदाः सरहस्याः ससंग्रहाः । उपतस्थुर्महात्मानं यथाऽस्य पितरं तथा ॥१९॥
यतो दृष्टं शुकीरूपं घृताच्या संभवे तदा । शुकेति नाम पुत्रस्य चकार मुनिसत्तमः ॥२०॥
बृहस्पतिमुपाध्यायं कृत्वा व्याससुतस्तदा । व्रतानि ब्रह्मचर्यस्य चकार विधिपूर्वकम् ॥२१॥
सोऽधीत्य निखिलान्वेदान्सरहस्यान्ससंग्रहान् । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कृत्वा गुरुकुले शुकः ॥२२॥
गुरवे दक्षिणां दत्त्वा समावृत्तो मुनिस्तदा । आजगाम पितुः पार्श्वं कृष्णद्वैपायनस्य च ॥२३॥
दृष्ट्वा व्यासः शुकं प्राप्तं प्रेम्णोत्थाय ससंभ्रमम् । आलिलिंग मुहुर्घ्राणं मूर्ध्नि तस्य चकार ह ॥२४॥
पप्रच्छ कुशलं व्यासस्तस्यौ चाध्ययनं शुचिः । आश्वास्य स्थापयामास शुकं तत्राश्रमे शुभे ॥२५॥
दारकर्म ततो व्यासः शुकस्य पर्यचिंतयत् । कन्यां मुनिसुतां कांतामपृच्छदतिवेगवान् ॥२६॥
शुकं प्राह सुतं व्यासो वेदोऽधीतस्त्वयाऽनघ । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कुरु भार्यां महामते ॥२७॥
गार्हस्थ्यं च समासाद्य यज देवान्पितॄनथ । ऋणान्मोचय मां पुत्र प्राप्य दारान्मनोरमान् ॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात्पुत्र महाभाग कुरुष्वाद्य गृहाश्रमम् ॥२९॥
कृत्वा गृहाश्रमं पुत्र सुखिनं कुरु मां शुक । आशा मे महती पुत्र पूरयस्व महामते ॥३०॥
तपस्तप्त्वा महाघोरं प्राप्तोऽसि त्वमयोनिजः । देवरूपी महाप्राज्ञ पाहि मां पितरं शुक ॥३१॥

सूत उवाच

इति वादिनमभ्याशे प्राप्तः प्राह शुकस्तदा । विरक्तोऽतिरक्तं तं साक्षात्पितरमात्मनः ॥३२॥

शुक उवाच

किं त्वं वदसि धर्मज्ञ वेदव्यास महामते । तत्त्वेन शाधि शिष्यं मां त्वदाज्ञां करवाण्यलम् ॥

व्यास उवाच

त्वदर्थे यत्तपस्तप्तं मया पुत्र शतं समाः । प्राप्तस्त्वं चातिदुःखेन शिवस्याराधनेन च ॥३४॥
ददामि तव वित्तं तु प्रार्थयित्वाऽथ भूपतिम् । सुखं भुङ्क्ष्व महाप्राज्ञ प्राप्य यौवनमुत्तमम् ॥३५॥

शुक उवाच

किं सुखं मानुषे लोके ब्रूहि तात निरामयम् । दुःखविद्धं सुखं प्राज्ञा न वदंति सुखं किल ॥३६॥
स्त्रियं कृत्वा महाभाग भवामि तद्वशानुगः । सुखं किं परतंत्रस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥३७॥

तस्माद्दारान्प्रकुर्वीत तज्जयाय महामते । वार्धके तप आतिष्ठेदिति शास्त्रोदितं वचः ॥६५॥
विश्वामित्रो महाभागस्तपः कृत्वाऽतिदुश्चरम् । त्रीणि वर्षसहस्राणि निराहारो जितेन्द्रियः ॥६६॥
मोहितश्च महातेजा वने मेनकया स्थितः । शकुन्तला समुत्पन्ना पुत्री तद्वीर्यजा शुभा ॥६७॥
दृष्ट्वा दाशसुतां कालीं पिता मम पराशरः । कामबाणार्दितः कन्यां तां जग्राहोडुपे स्थितः ॥६८॥
ब्रह्माऽपि स्वसुतां दृष्ट्वा पंचबाणप्रपीडितः । धावमानश्च रुद्रेण मूर्छितश्च निवारितः ॥६९॥
तस्मात्त्वमपि कल्याण कुरु मे वचनं हितम् । कुलजां कन्यकां वृत्वा वेदमार्गं समाश्रय ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

नाहं गृहं करिष्यामि दुःखदं सर्वथा पितः । वागुरासदृशं नित्यं बंधनं सर्वदेहिनाम् ॥१॥
धनचिन्तातुराणां हि क्व सुखं तात दृश्यते । स्वजनैः खलु पीड्यन्ते निर्धना लोलुपा जनाः ॥२॥
इन्द्रोऽपि न सुखी तादृग्यादृशो भिक्षुनिःस्पृहः । कोऽन्यः स्यादिह संसारे त्रिलोकीविभवे सति ॥३॥
तपन्तं तापसं दृष्ट्वा मघवा दुःखितोऽभवत् । विघ्नान्बहुविधानस्य करोति च दिवस्पतिः ॥४॥
ब्रह्माऽपि न सुखी विष्णुर्लक्ष्मीं प्राप्य मनोरमाम् । खेदं प्राप्नोति सततं सङ्ग्रामैरसुरैः सह ॥५॥
करोति विपुलान् यत्नांस्तपश्चरति दुश्चरम् । रमापतिरपि श्रीमान्कस्यास्ति विपुलं सुखम् ॥६॥
शंकरोऽपि सदा दुःखी भवत्येव च वेद्म्यहम् । तपश्चर्यां प्रकुर्वाणो दैत्ययुद्धकरः सदा ॥७॥
कदाचिन्न सुखी शेते धनवानपि लोलुपः । निर्धनस्तु कथं तात सुखं प्राप्नोति मानवः ॥८॥
जानन्नपि महाभाग पुत्रं वा वीर्यसम्भवम् । नियोक्ष्यसि महाघोरे संसारे दुःखदे सदा ॥९॥
जन्मदुःखं जरादुःखं दुःखं च मरणे तथा । गर्भवासे पुनर्दुःखं विष्ठामूत्रमये पितः ॥१०॥
तस्मादतिशयं दुःखं तृष्णालोभसमुद्भवम् । याच्ञाया परमं दुःखं मरणादपि मानद ॥११॥
प्रतिग्रहधना विप्रा न बुद्धिबलजीवनाः । पराशा परमं दुःखं मरणं च दिने दिने ॥१२॥
पठित्वा सकलान्वेदाञ्छास्त्राणि च समन्ततः । गत्वा च धनिनां कार्या स्तुतिः सर्वात्मना बुधैः ॥
एकोदरस्य का चिन्ता पत्रमूलफलादिभिः । येन केनाप्युपायेन संतुष्ट्या च प्रपूर्यते ॥१४॥
भार्या पुत्रास्तथा पौत्राः कुटुम्बे विपुले सति । पूरणार्थं महद्दुःखं क्व सुखं पितरद्भुतम् ॥१५॥
योगशास्त्रं वद मम ज्ञानशास्त्रं सुखाकरम् । कर्मकाण्डेऽखिले तात न रमेऽहं कदाचन ॥१६॥
वद कर्मक्षयोपायं प्रारब्धं संचितं तथा । वर्तमानं यथा नश्येत्त्रिविधं कर्म मूलजम् ॥१७॥
जलौकेव सदा नारी रुधिरं पिबतीति वै । मूर्खस्तु न विजानाति मोहितो भावचेष्टितैः ॥१८॥

भोगैर्वीर्यं धन पूर्णं मन कुत्सितभाषणै । कान्ता हरति सर्वस्व क स्तेनस्तादृशोऽपर ॥१९॥
निद्रासुखविनाशार्थं मूर्खस्तु दारसग्रहम । करोति वंचितो धात्रा दुःखाय न सुखाय च ॥२०॥

सूत उवाच

एवंविधानि वाक्यानि श्रुत्वा व्यास शुकस्य च । सप्राप महती चिंता किं करोमीत्यसशयम् ॥२१॥
तस्य सुस्रुवुरश्रूणि लोचनाद्दुःखजानि च । वेपथुश्च शरीरेऽभूद्ग्लानिं प्राप मनस्तथा ॥२२॥
शोचत पितर दृष्ट्वा दीन शोकपरिप्लुतम । उवाच पितर व्यास विस्मयोत्फुल्ललोचन ॥२३॥
अहो मायाबल चोग्र यन्मोहयति पडितम् । वेदान्तस्य च कर्तार सर्वज्ञ वेदसमितम् ॥२४॥
न जाने का च सा माया किंस्वित्साऽतीव दुष्करा ।
या मोहयति विद्वास व्यास सत्यवतीसुतम ॥ २५ ॥
पुराणाना च वक्ता यो निर्माता भारतस्य च । विभागकर्ता वेदाना सोऽपि मोहमुपागत ॥२६॥
ता यामि शरण देवी या मोहयति वै जगत् । ब्रह्मविष्णुहरादीश्च कथाऽन्येषा च कीदृशी ॥२७॥
कोऽप्यस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया । यन्मोह गमिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुहरादय ॥२८॥
अहो चन्महो वीर्यं दक्ष्या खलु विनिर्मितम् । माययैव वश नीत सर्वज्ञ ईश्वर प्रभु ॥२९॥
विष्ण्वशसभवो व्यास इति पौराणिका जगु । सोऽपि मोहार्णवे मग्नो भग्नपोतो वणिग्यथा ॥३०॥
अश्रुपात करोत्यद्य विवश प्राकृतो यथा । अहो मायाबल चैतद्दुस्त्यज पडितैरपि ॥३१॥
कोऽय कोऽह कथ चेह कीदृशोऽय भ्रम स्थिर । पचभूतात्मके देहे पितापुत्रेति वासना ॥३२॥
बलिष्ठा खलु मायेय मायिनामपि मोहिनी । ययाऽभिभूत कृष्णोऽपि करोति रोदन द्विज ॥३३॥
सा नत्वा मनसा देवी सर्वकारणकारणाम् । जननी सर्वदेवाना ब्रह्मादीना तथेश्वरीम् ॥३४॥
पितर प्राह दीन न शोकार्णवपरिप्लुतम । अरणीसभवो व्यास हेतुमद्वचन शुभम् ॥३५॥

श्रीशुक उवाच

पाराशर्य महाभाग सर्वेषा बोधद स्वयम् । किं शोक कुरुषे स्वामिन् यथाऽन्य प्राकृतो नर ॥३६॥
अद्याह तव पुत्रोऽस्मि न जाने पूर्वजन्मनि । कोऽह कस्त्व महाभाग विभ्रमोऽय महात्मनि ॥३७॥
कुरु धैर्य प्रबुध्यस्व मा विषादे मन कृथा । मोहजालमिम मत्वा मुच शोक महामते ॥३८॥
क्षुधानिवृत्तिर्भक्ष्येण न पुत्रदर्शनेन च । पिपासा जलपानेन याति नैवात्मजेक्षणात् ॥३९॥
घ्राण सुख सुगधेन कर्णज श्रवणेन च । स्त्रीसुख तु स्त्रिया नून पुत्रोऽह किं करोमि ते ॥४०॥
अजीगर्तेन पुत्रोऽपि हरिश्चद्राय भूभुजे । पशुकामाय यज्ञार्थं दत्तो मौल्येन सर्वथा ॥४१॥
सुखाना साधन द्रव्य धनात्सुखमभुक्तवान् । धनमर्जय लोभश्चेत्पुत्रोऽह किं करोम्यहम् ॥४२॥
मा प्रबोधय बुद्ध्या त्व दैवतोऽस्मि महामते । यथा मुच्येयमत्यन्त गर्भवासभयान्मुने ॥४३॥

दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मभूमाविहानघ । तत्रापि ब्राह्मणत्वं वै दुर्लभं चोत्तमे कुले ॥४४॥
बद्धोऽस्मीति मे बुद्धिर्नापसर्पति चिन्तनं । संसारवासनाजाले निविष्टा वृद्धगामिनी ॥४५॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तु तदा व्यासं पुत्रेणामितबुद्धिना । प्रत्युवाच शुकं शान्तं चतुर्थाश्रममानसम् ॥४६॥

व्यास उवाच

पठ पुत्र महाभाग मया भागवतं कृतम् । शुभं न चातिविस्तीर्णं पुराणं ब्रह्मसंमितम् ॥४७॥
स्कन्धा द्वादश तत्रैव पञ्चलक्षणसंयुतम् । सर्वेषां च पुराणानां भूषणं मम संमतम् ॥४८॥
सदसज्ज्ञानविज्ञानं श्रुतमात्रेण जायते । येन भागवतेनेह तत्पठ त्वं महामते ॥४९॥
वटपत्रशयानाय विष्णवे बालरूपिणे । केनास्मि बालभावेन निर्मितोऽहं चिदात्मना ॥५०॥
किमर्थं केन द्रव्येण कथं जानामि चाखिलम् । इत्येवं चिन्त्यमानाय मुकुन्दाय महात्मने ॥५१॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं भगवत्याऽखिलार्थदम् । सर्वं खल्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ॥५२॥
तद्वचो विष्णुना पूर्वं संविज्ञातं मनस्यपि । केनोक्ता वागियं सत्या चिन्तयामास चेतसा ॥५३॥
कथं वेद्मि प्रवक्तारं स्त्रीपुमान्वा नपुंसकम् । इति चिन्ताप्रपन्नेन धृतं भागवतं हृदि ॥५४॥
पुनः पुनः कृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा । वटपत्रे शयानः स संबभूव चिन्तासमन्वितः ॥५५॥
तदा शान्ता भगवती प्रादुरास चतुर्भुजा । शङ्खचक्रगदापद्मवरायुधधरा शिवा ॥५६॥
दिव्याम्बरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । संयुता सदृशीभिश्च सखीभिः स्वविभूतिभिः ॥५७॥
प्रादुर्बभूव तस्याग्रे विष्णोरमिततेजसः । मन्दहास्यं प्रयुञ्जाना महालक्ष्मीः शुभानना ॥५८॥

सूत उवाच

तां तथा संस्थितां दृष्ट्वा हृदये कमलेक्षणः । विस्मितः सलिले तस्मिन्निराधारां मनोरमाम् ५९॥
रतिर्भूतिस्तथा बुद्धिर्मतिः कीर्तिः स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेधा स्वधा स्वाहा क्षुधा निद्रा दया गतिः ॥
तुष्टिः पुष्टिः क्षमा लज्जा जृम्भा तन्द्रा च शक्तयः । संस्थिताः सर्वतः पार्श्वे महादेव्याः पृथक् पृथक् ॥
वरायुधधराः सर्वा नानाभूषणभूषिताः । मन्दारमालाकलिता मुक्ताहारविराजिताः ॥६२॥
तां दृष्ट्वा ताश्च संवीक्ष्य तस्मिन्नेकार्णवे जले । विस्मयाविष्टहृदयः संबभूव जनार्दनः ॥६३॥
चिन्तयामास सर्वात्मा दृष्ट्वा मायोऽतिविस्मितः । कुतोभवा स्त्रियः सर्वाः कुतोऽहं वटतल्पगः ॥६४॥
अस्मिन्नेकार्णवे घोरे न्यग्रोधः कथमुत्थितः । केनाहं स्थापितोऽस्म्यत्र शिशुं कृत्वा शुभाकृतिम् ॥
ममेयं जननी नो वा माया वा कापि दुर्घटा । दर्शनं केनचित्त्वद्य दत्तं वा केन हेतुना ॥६६॥
किं मया चात्र वक्तव्यं गन्तव्यं वा न वा क्वचित् । मौनमास्थाय तिष्ठेयं बालभावादतन्द्रितः ॥६७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दृष्ट्वा तं विस्मितं देवं शयानं वटपत्रके ।
उवाच सस्मितं वाक्यं विष्णो किं विस्मितो ह्यसि ॥१॥
महाशक्त्याः प्रभावेण त्वं मां विस्मृतवान्पुरा । प्रभवे प्रलये जाते भूत्वा भूत्वा पुनः पुनः ॥२॥
निर्गुणा सा परा शक्तिः सगुणस्त्वं तथाप्यहम् ।
सात्त्विकी किल या शक्तिस्तां शक्तिं विद्धि मामिकाम् ॥३॥
त्वन्नाभिकमलाद्ब्रह्मा भविष्यति प्रजापतिः । स कर्ता सर्वलोकस्य रजोगुणसमन्वितः ॥४॥
स तदा तप आस्थाय प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम् । रजसा रक्तवर्णं च करिष्यति जगत्त्रयम् ॥५॥
सगुणान्पञ्चभूतांश्च समुत्पाद्य महामतिः । इन्द्रियाणीन्द्रियेशांश्च मनःपूर्वान्समन्ततः ॥६॥
करिष्यति ततः सर्गं तेन कर्ता स उच्यते । विश्वस्यास्य महाभाग त्वं वै पालयिता तथा ॥७॥
तद्भ्रुवोर्मध्यदेशाच्च क्रोधाद्रुद्रो भविष्यति । तपः कृत्वा महाघोरं प्राप्य शक्तिं तु तामसीम् ८॥
कल्पान्ते सोऽपि संहर्ता भविष्यति महामते । तेनाहं त्वामुपायाता सात्त्विकीं त्वमवेहि माम् ९॥
स्थास्येऽहं त्वत्समीपस्था सदाऽहं मधुसूदन । हृदये ते कृतावासा भवामि सततं किल ॥१०॥

विष्णुरुवाच

श्लोकस्यार्धं मया पूर्वं श्रुतं देवि स्फुटाक्षरम् । तत्केनोक्तं वरारोहे रहस्यं परमं शिवम् ॥११॥
तन्मे ब्रूहि वरारोहे संशयोऽयं वरानने । निर्धनो हि यथा द्रव्यं तत्स्मरामि पुनः पुनः ॥१२॥

व्यास उवाच

विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा महालक्ष्मीः स्मितानना । उवाच परया प्रीत्या वचनं चारुहासिनी ॥१३॥

महालक्ष्मीरुवाच

शृणु वीर यथा मेऽत्र सगुणाऽहं चतुर्भुजा । मां जानासि न जानासि निर्गुणां सगुणालयाम् ॥१४॥
त्वं जानीहि महाभाग तया संप्रकटीकृतम् । पुण्यं भागवतं विद्धि वेदसारं शुभावहम् ॥१५॥
कृपा वै महती मन्ये देव्याः शत्रुनिषूदन । यया प्रोक्तं परं गुह्यं हिताय तव सुव्रत ॥१६॥
गोपनीयं सदा चित्ते न विस्मार्यं कदाचन । सारं हि सर्वशास्त्राणां महाविद्याप्रकाशितम् १७॥
मन्त्रं परं वर्तितव्यं सततं मुखवाच्यय । प्रियासि नूनं देव्यास्त्वं तेन ते व्याहृतं वचः १८॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचो देव्या महालक्ष्म्याश्चतुर्भुजः । दधार हृदये नित्यं मत्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥१९॥

कालेन कियता तत्र तन्नाभिकमलोद्भवः । ब्रह्मा दैत्यभयात्त्रस्तो जगाम शरणं हरेः ॥२०॥
ततः कृत्वा महायुद्धं हत्वा तौ मधुकैटभौ । जजाप भगवान्विष्णुः श्लोकार्धं विशदाक्षरम् २१॥
जपन्तं वासुदेवं च दृष्ट्वा देवः प्रजापतिः । प्रपच्छ परमप्रीतः कञ्जजः कमलापतिम् ॥२२॥
किं त्वं जपसि देवेश त्वत्तः कोऽप्यधिकोस्ति वै । यत्स्मृत्वा पुंडरीकाक्ष प्रीतोसि जगदीश्वर ॥२३॥

हरिरुवाच

मयि त्वयि च या शक्तिः क्रियाकारणलक्षणा । विचारय महाभाग या सा भगवती शिवा ॥२४॥
यस्याधारे जगत्सर्वं तिष्ठत्यत्र महार्णवे । साकारा या महाशक्तिरमेया च सनातनी ॥२५॥
यया विसृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरम् । सैषा प्रसन्ना वरदा नृणां भवति मुक्तये ॥२६॥
सा विद्या परमा मुक्तेर्हेतुभूता सनातनी । संसारबन्धहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥२७॥
अहं च त्वखिलं विश्वं तस्याश्चिच्छक्तिसंभवम् । विद्धि ब्रह्मन्नसंदेहः कर्तव्यः सर्वदाऽनघ ॥२८॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं तद्वै भागवतं किल । विस्तरो भविता तस्य द्वापरादौ युगे तथा ॥२९॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणा संगृहीतं च विष्णोस्तु नाभिपङ्कजे । नारदाय च तेनोक्तं पुत्रायामितबुद्धये ॥३०॥
नारदेन तथा मह्यं दत्तं हि मुनिना पुरा । मया कृतमिदं पूर्णं द्वादशस्कन्धविस्तरम् ॥३१॥
तत्पठस्व महाभाग पुराणं ब्रह्मसंमितम् । पञ्चलक्षणयुक्तं च देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥३२॥
तत्त्वज्ञानरसोपेतं सर्वेषामुत्तमोत्तमम् । धर्मशास्त्रसमं पुण्यं वेदार्थेनोपबृंहितम् ॥३३॥
वृत्रासुरवधोपेतं नानाख्यानकथायुतम् । ब्रह्मविद्यानिधानं तु संसारार्णवतारकम् ॥३४॥
गृहाण त्वं महाभाग योग्योऽसि मतिमत्तर । पुण्यं भागवतं नाम पुराणं पुरुषर्षभ ॥३५॥
अष्टादशसहस्राणां श्लोकानां कुरु संग्रहम् । अज्ञाननाशनं दिव्यं ज्ञानभास्करबोधकम् ॥३६॥
सुखदं शान्तिदं धन्यं दीर्घायुष्यकरं शिवम् । शृण्वतां पठतां चेदं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥३७॥
शिष्योऽयं मम धर्मात्मा लोमहर्षणसम्भवः । पठिष्यति त्वया सार्धं पुराणसंहितां शुभाम् ॥३८॥

सूत उवाच

इत्युक्तं तेन पुत्राय मह्यं च कथितं किल । मया गृहीतं तत्सर्वं पुराणं चातिविस्तरम् ॥३९॥
शुकोऽधीत्य पुराणं तु स्थितो व्यासाश्रमे शुभे । न लेभे शर्म धर्मात्मा ब्रह्मात्मज इवापरः ॥४०॥
एकान्तसेवी विकलः स शून्य इव लक्ष्यते । नात्यन्तभोजनासक्तो नोपवासरतस्तथा ॥४१॥
चिन्ताविष्टं शुकं दृष्ट्वा व्यासः प्राह सुतं प्रति । किं पुत्र चिन्त्यते नित्यं कस्मात्त्वमग्रोऽसि मानद ४२॥
आस्से ध्यानपरो नित्यमृणग्रस्त इवाधनः । का चिन्ता वर्तते पुत्र मयि ताते तु तिष्ठति ॥४३॥
सुखं भुङ्क्ष्व यथाकामं मुञ्च शोकं मनोगतम् । ज्ञानं चिन्तय शास्त्रोक्तं विज्ञाने च मतिं कुरु ॥४४॥

न चेन्मनसि ते शान्तिर्वचसा मम सुव्रत । गच्छ त्वं मिथिलां पुत्र पालितां जनकेन ह ॥४५॥
स ते मोहं महाभाग नाशयिष्यति भूपतिः । जनको नाम धर्मात्मा विदेहः सत्यसागरः ॥४६॥
तं गत्वा नृपतिं पुत्र सन्देहं स्वं निवर्तय । वर्णाश्रमाणां धर्मांस्त्वं पृच्छ पुत्र यथातथम् ॥४७॥
जीवन्मुक्तः स राजर्षिर्ब्रह्मज्ञानमतिः शुचिः । तथ्यवक्तानिदानश्च योगी योगप्रियः सदा ॥४८॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यासस्यामिततेजसः । प्रत्युवाच महातेजाः शुकश्चारणिसंभवः ॥४९॥
दम्भोऽयं किल धर्मात्मन्भाति चित्ते ममाधुना । जीवन्मुक्तो विदेहश्च राज्यं शास्ति मुदान्वितः ५०॥
वन्ध्यापुत्र इवाभाति राजाऽसौ जनकः पितः । कुर्वन् राज्यं विदेहः किं संदेहोऽयं ममाद्भुतः ॥५१॥
द्रष्टुमिच्छाम्यहं भूप विदेहं नृपसत्तमम् । कथं तिष्ठति संसारे पद्मपत्रमिवाम्भसि ॥५२॥
सन्देहोऽयं महांस्तात विदेहे परिवर्तते । मोक्षः किं वदतां श्रेष्ठ सौगतानामिवापरः ॥५३॥
कथं भुक्तमभुक्तं स्यादकृतं च कृतं कथम् । व्यवहारः कथं त्याज्य इन्द्रियाणां महामते ॥५४॥
माता पुत्रस्तथा भार्या भगिनी कुलटा तथा । भेदाभेदः कथं न स्याद्यद्येतन्मुक्तता कथम् ॥५५॥
कटु क्षारं तथा तीक्ष्णं कषायं मिष्टमेव च । रसना यदि जानाति भुङ्क्ते भोगाननुत्तमान् ॥५६॥
शीतोष्णसुखदुःखादिपरिज्ञानं यदा भवेत् । मुक्तता कीदृशी तात सन्देहोऽयं ममाद्भुतः ॥५७॥
शत्रुमित्रपरिज्ञानं वैरं प्रीतिकरं सदा । व्यवहारे परे तिष्ठन्कथं न कुरुते नृपः ॥५८॥
चौरं वा तापसं वापि समानं मन्यते कथम् । असमा यदि बुद्धिः स्यान्मुक्तता तर्हि कीदृशी ५९॥
दृष्टपूर्वो न मे कश्चिज्जीवन्मुक्तश्च भूपतिः । शङ्केयं महती तात गृहे मुक्तः कथं नृपः ॥६०॥
दिदृक्षा महती जाता श्रुत्वा तं भूपतिं तथा । सन्देहविनिवृत्त्यर्थं गच्छामि मिथिलां प्रति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच

इत्युक्त्वा पितरं पुत्रः पादयोः पतितः शुकः । बद्धाञ्जलिरुवाचेदं गन्तुकामो महामनाः ॥१॥
आपृच्छे त्वां महाभाग ग्राह्यं ते वचनं मया । विदेहान्द्रष्टुमिच्छामि पालिताञ्जनकेन तु ॥२॥
विना दण्डं कथं राज्यं करोति जनकः किल । धर्मे न वर्तते लोको दण्डश्चेन्न भवेद्यदि ॥३॥
धर्मस्य कारणं दण्डो मन्वादिप्रहितः सदा । स कथं वर्तते तात संशयोऽयं महान्मम ॥४॥
मम माता त्वियं वन्ध्या तद्वद्भाति विचेष्टितम् । पृच्छामि त्वां महाभाग गच्छामि च परंतप ॥५॥

सूत उवाच

त दृष्ट्वा गतुकाम च शुक सत्यवतीसुत । आलिंग्योवाच पुत्र त ज्ञानिन नि स्पृह दृढम् ॥६॥

व्यास उवाच

स्वस्त्यस्तु शुक दार्घायुर्भव पुत्र महामते । सत्या वाच प्रदत्त्वा म गच्छ तात यथासुखम् ७॥
आगतव्य पुनर्गत्वा ममाश्रममनुत्तमम् । न क्वापि च गतव्य त्वया पुत्र कथचन ॥८॥
सुख जीवामि पुत्राह दृष्ट्वा ते मुखपकजम् । अपश्यन्दु खमाप्नोमि प्राणस्त्वमसि म सुत ॥९॥
दृष्ट्वा त्व जनक पुत्र सदेह विनिवर्त्य च । अत्रागत्य सुख तिष्ठ वदाध्ययनतत्पर ॥१०॥

सूत उवाच

इत्युक्त सोऽभिवाद्यार्य कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम । चलितस्तरसाऽतीव धनुर्मुक्त शरो यथा ॥११॥
सपश्यन्विविधान्देशाँल्लोकाश्च वित्तधर्मिण । वनानि पादपाश्चैव क्षत्राणि फलितानि च ॥१२॥
तापसास्तप्यमानाश्च याजका दीक्षयान्वितान । योगाभ्यासरतान् योगिवानप्रस्थान्वनौकस ॥१३॥
शैवा पाशुपताश्चैव सौरान्छाक्ताश्च वैष्णवान । वीक्ष्य नानाविधान्धर्मान्जगामातिस्मयन्मुनि १४॥
वर्षद्वयन मरु च समुल्लघ्य महामति । हिमाचल च वर्षेण जगाम मिथिला प्रति ॥१५॥
प्रविष्टो मिथिला मध्ये पश्यन्समृद्धिमुत्तमाम । प्रजाश्च सुखिता सर्वा सदाचारा सुसस्थिता ॥
क्षत्रा निवारितस्तत्र कस्त्वमत्र समागत । कि त काय वदस्वति पृष्टस्तन न चाब्रवात ॥१७॥
नि सृत्य नगरद्वारास्थित स्थाणुरिवाचल । विस्मिताऽतिहृष्टस्तस्थौ वचो नाभाष किंचन १८॥

प्रतीहार उवाच

ब्रूहि मूकोऽसि कि ब्रह्मन्किमथ त्वमिहागत । चलन च विना काय न भवदिति म मति १९॥
राजाज्ञया प्रवष्टव्य नगरऽस्मिन्सदा द्विज । अज्ञानकुलशीलस्य प्रवशो नात्र सवथा ॥२०॥
तजस्वा भासि नो नून ब्राह्मणो वदवित्तम । कुल काय च म ब्रूहि यथष्ट गच्छ मानद ॥२१॥

शुक उवाच

यदथमागतोऽस्म्यत्र तत्प्राप्त वचनात्तव । विदेहनगर द्रष्टु प्रवशा यत्र दुर्लभ ॥२२॥
मोहोऽयं मम त्वद्वे समुल्लघ्य गिरिद्वयम । राजान द्रष्टुकामोऽह पयटन्समुपागत ॥२३॥
वचितोऽह स्वय पित्रा दूषण कस्य दीयत । भ्रामितोऽह महाभाग कर्मणा वा महीतल ॥२४॥
धनाशा पुरुषस्यह परिभ्रमणकारणम । सा म नास्ति तथाप्यत्र सम्प्राप्तास्मि भ्रमात्किल ॥
निराशस्य सुख नित्य यदि माह न मज्जति । निराशोऽह महाभाग मग्नोऽस्मि माहसागर ॥२६॥
क्व मरुर्मिथिला क्वय पद्भ्या च समपागत । परिश्रमफल कि मे वचितो विधिना किल ॥२७॥

प्रारब्धं किल भोक्तव्यं शुभं वाप्यथवाऽशुभम् । उद्यमस्तादृशो नित्यं कारयत्येव सर्वथा ॥२८॥
न तीर्थं न च वेदोऽत्र यदर्थमिह मे श्रमः । अप्रवेशः पुरे जातो विदेहो नाम भूपतिः ॥२९॥
इत्युक्त्वा विररामाशु मौनीभूत इव स्थितः । ज्ञातो हि प्रतिहारेण ज्ञानी कश्चिद्द्विजोत्तमः ॥३०॥
सामपूर्वमुवाचासौ तं क्षत्ता संस्थितं मुनिम् । गच्छ भो यत्र ते कार्यं यथेष्टं द्विजसत्तम ॥३१॥
अपराधो मम ब्रह्मन्यन्निवारितवानहम् । तत्क्षन्तव्यं महाभाग विमुक्तानां क्षमाबलम् ॥३२॥

शुक उवाच

किं तेऽत्र दूषणं क्षत्तः परतन्त्रोऽसि सर्वथा । प्रभुकार्यं प्रकर्तव्यं सेवकेन यथोचितम् ॥३३॥
न भूपदूषणं चात्र यदहं रक्षितस्त्वया । चोरशत्रुपरिज्ञानं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः ॥३४॥
ममैव सर्वथा दोषो यदहं समुपागतः । गमनं परगेहे यल्लघुतायाश्च कारणम् ॥३५॥

प्रतीहार उवाच

किं सुखं द्विज किं दुःखं किं कार्यं शुभमिच्छता । कः शत्रुर्हितकर्ता को ब्रूहि सर्वं ममाद्य वै ॥३६॥

शुक उवाच

द्वैविध्यं सर्वलोकेषु सर्वत्र द्विविधो जनः । रागी चैव विरागी च तयोश्चित्तं द्विधा पुनः ॥३७॥
विरागी त्रिविधः कामं ज्ञातोऽज्ञातश्च मध्यमः । रागी च द्विविधः प्रोक्तो मूर्खश्च चतुरस्तथा ॥३८॥
चातुर्यं द्विविधं प्रोक्तं शास्त्रजं मतिजं तथा । मतिस्तु द्विविधा लोके युक्तायुक्तेति सर्वथा ॥३९॥

प्रतीहार उवाच

यदुक्तं भवता विद्वन्नार्थज्ञोऽहं द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणाद्य यथार्थं वद सत्तम ॥४०॥

शुक उवाच

रागो यस्यास्ति संसारे स रागीत्युच्यते ध्रुवम् । दुःखं बहुविधं तस्य सुखं च विविधं पुनः ॥४१॥
धनं प्राप्य सुतान्दारान्मानं च विजयं तथा । तदप्राप्य महद्दुःखं भवत्येव क्षणे क्षणे ॥४२॥
कार्यं तस्य सुखोपायः कर्तव्यं सुखसाधनम् । तस्यारातिः स विज्ञेयः सुखविघ्नं करोति यः ॥४३॥
सुखोत्पादयिता मित्रं रागयुक्तस्य सर्वथा । चतुरो नैव मुह्येत मूर्खः सर्वत्र मुह्यति ॥४४॥
विरक्तस्यात्मरक्तस्य सुखमेकान्तसेवनम् । आत्मानुचिन्तनं चैव वेदान्तस्य च चिन्तनम् ॥४५॥
दुःखं तदेतत्सर्वं हि संसारकथनादिकम् । शत्रवो बहवस्तस्य विज्ञस्य शुभमिच्छतः ॥४६॥
कामः क्रोधः प्रमादश्च शत्रवो विविधाः स्मृताः । बन्धुः संतोष एवास्य नान्योऽस्ति भुवनत्रये ॥४७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मत्वा तं ज्ञानिनं द्विजम् । क्षत्ता प्रवेशयामास कक्षां चातिमनोरमाम् ॥४८॥
नगरं वीक्षमाणः संस्थैर्विध्यजनसंकुलम् । नानाविपणिद्रव्याढ्यं क्रयविक्रयकारकम् ॥४९॥

रागद्वेषयुत कामलोभमोहाकुलं तथा। विवदत्सुजनाकीर्णं वसुपूर्णं महत्तरम् ॥५०॥
पश्यन्स त्रिविधाँल्लोकान्प्राससदाजमदिरम्। प्राप्त परमतेजस्वी द्वितीय इव भास्कर ॥५१॥
निवारितश्च तत्रैव प्रतीहारेण काष्ठवत्। तत्रैव च स्थितो द्वारि मोक्षमेवानुचिंतयन् ॥५२॥
छायायामातपे चैव समदर्शी महातपा। ध्यान कृत्वा तथैकाते स्थित स्थाणुरिवाचल ५३॥
त मुहूर्तादुपागत्य राज्ञोऽमात्य कृताजलि। प्रावेशयत्तत कक्षा द्वितीया राजवेश्मन ॥५४॥
तत्र दिव्य मनोरम्य पुष्पित दिव्यपादपम्। तद्वन दर्शयित्वा तु कृत्वा चातिथिसत्क्रियाम् ५५॥
वारमुख्य स्त्रियस्तत्र राजसेवापरायणा। गीतवादित्रकुशला कामशास्त्रविशारदा ॥५६॥
ता आदिश्य च सेवार्थं शुकस्य मन्त्रिसत्तम। निर्गत सदनात्तस्माद्व्यासपुत्र स्थितस्तदा ॥५७॥
पूजित परया भक्त्या ताभि स्त्रीभिर्यथाविधि। देशकालोपपन्नेन नानान्नेनातितोषित ॥५८॥
ततोऽन्त पुरवासिन्यस्तस्यात पुरकाननम्। रम्य सदर्शयामासुरगना काममोहिता ॥५९॥
स युवा रूपवान्कातो मृदुभाषी मनोरम। दृष्ट्वा ता मुमुहु सर्वास्त च काममिवापरम ॥६०॥
जितेंद्रिय मुनिं मत्वा सर्वा पर्यचरस्तदा। आरणेयस्तु शुद्धात्मा मातृभावमकल्पयत ॥६१॥
आत्मारामो जितक्रोधो न हृष्यति न तप्यति। पश्यस्तासा विकाराश्च स्वस्थ एव स तस्थिवान ॥
तस्मै शय्या सुरम्या च ददुर्नार्य सुसस्कृताम्। परार्घ्यास्तरणोपेता नानोपस्करसवृताम् ॥६३॥
स कृत्वा पादशौच च कुशपाणिरतद्रित। उपास्य पश्चिमा सध्या ध्यानमेवान्वपद्यत ॥६४॥
याममेक स्थितो ध्याने सुष्वाप तदनतरम्। सुप्त्वा यामद्वय तत्र चोदतिष्ठत्तत शुक ॥६५॥
पाश्चात्य यामिनीयाम ध्यानमेवा वपद्यत। स्नात्वा प्रात क्रिया कृत्वा पुनरास्ते समाहित ६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वा तमागत राजा मन्त्रिभि सहित शुचि। पुर पुरोहित कृत्वा गुरुपुत्र समभ्यगात् ॥१॥
कृत्वार्हणा नृप सम्यग्दत्तासनमनुत्तमम। पप्रच्छ कुशल गा च विनिवेद्य पयस्विनीम् ॥२॥
स च ता नृपपूजा वै प्रत्यगृह्णाद्यथाविधि। पप्रच्छ कुशल राज्ञे स्व निवेद्य निरामयम् ॥३॥
कृत्वा कुशलसप्रश्नमुपविष्ट सुखासन। शुक व्याससुत शात पर्यपृच्छत पार्थिव ॥४॥
किं निमित्त महाभाग नि स्पृहस्य च मा प्रति। जात ह्यागमन ब्रूहि कार्य त मुनिसत्तम ॥५॥

शुक उवाच

व्यासेनोक्तो महाराज कुरु दारपरिग्रहम्। सर्वेषामाश्रमाणा च गृहस्थाश्रम उत्तम ॥६॥

मया नाङ्गीकृत वाक्य मत्वा वध गुरोरपि । न वधोऽस्तीति तेनोक्तो नाह तत्कृतवान्पुन ॥७॥
इति सदिग्धमनस मत्वा स मुनिसत्तम । उवाच वचन तथ्य मिथिला गच्छ माशुच ॥८॥
याज्योऽस्ति जनकस्तत्र जीवन्मुक्तो नराधिप । विदेहो लोकविदित पाति राज्यमकटकम् ॥९॥
कुर्वन् राज्य तथा राजा मायापाशैर्न वध्यते । त्व बिभेषि कथ पुत्र वनवृत्ति परतप ॥१०॥
पश्य त नृपशार्दूल त्यज मोह मनोगतम् । कुरु दारान्महाभाग पृच्छ वा भूपतिं च तम् ॥११॥
सदेह ते मनोजात कथयिष्यति पार्थिव । तच्छ्रुत्वा वचन तस्य मामेहि तरसा सुत ॥१२॥
सप्राप्तोऽह महाराज तत्पुरे च तदाज्ञया । मोक्षकामोऽस्मि राजेंद्र ब्रूहि कृत्य ममानघ ॥१३॥
तपस्तीर्थव्रतेज्याश्च स्वाध्यायस्तीर्थसेवनम् । ज्ञान वा वद राजेंद्र मोक्ष प्रति च कारणम् ॥१४॥

जनक उवाच

शृणु विप्रेण कर्तव्य मोक्षमार्गाश्रितेन यत । उपनीतो वसेदादौ वेदाभ्यासाय वै गुरौ ॥१५॥
अधीत्य वेदवेदान्तान्दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् । समावृत्तस्तु गार्हस्थ्ये सदारो निवसेन्मुनि ॥१६॥
न्याय्यवृत्तिस्तु सतोषी निराशीर्गतकल्मष । अग्निहोत्रादिकर्माणि कुर्वाण सत्यवाक्शुचि १७॥
पुत्र पौत्र समासाद्य वानप्रस्थाश्रमे वसेत् । तपसा षड्रिपूञ्जित्वा भार्या पुत्रे निवेश्य च ॥१८॥
सर्वानग्नीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्य धर्मवित् । वसेत्तुर्याश्रमे शात शुद्धे वैराग्यसम्भवे ॥१९॥
विरक्तस्याधिकारोऽस्ति सन्यासे नान्यथा क्वचित् । वेदवाक्यमिद तथ्य नान्यथेति मतिर्मम ॥२०॥
शुकाष्टचत्वारिंशद्वै सस्कारा वेदबोधिता । चत्वारिंशद्गृहस्थस्य प्रोक्तास्तत्र महात्मभि २१॥
अष्टौ च मुक्तिकामस्य प्रोक्ता शमदमादय । आश्रमादाश्रम गच्छेदिति शिष्टानुशासनम् ॥२२॥

श्रीशुक उवाच

उत्पन्ने हृदि वैराग्ये ज्ञानविज्ञानसभवे । अवश्यमेव वस्तव्यमाश्रमेषु वनेषु वा ॥२३॥

जनक उवाच

इन्द्रियाणि बलिष्ठानि न नियुक्तानि मानद । अपक्वस्य प्रकुर्वंति विकारास्ताननेकश ॥२४॥
भोजनेच्छा सुखेच्छा च शय्येच्छात्मजस्य च । यती भूत्वा कथ कुर्यात्विकारे समुपस्थिते ॥२५॥
दुर्जर वासनाजाल न शांतिमुपयाति वै । अतस्तच्छमनार्थाय क्रमेण च परित्यजेत् ॥२६॥
ऊर्ध्वं सुप्त पतत्येव न शयान पतत्यध । परिव्रज्य परिभ्रष्टो न मार्गं लभते पुन ॥२७॥
यथा पिपीलिका मूलाच्छाखायामधिरोहति । शनै शनै फल याति सुखेन पदगामिनी ॥२८॥
विहगस्तरसायाति विघ्नशकायुतस्य वै । श्रान्तो भवति विश्रम्य सुख याति पिपीलिका ॥२९॥
मनस्तु प्रबल कामममजेयमकृतात्मभि । अत क्रमेण जेतव्यमाश्रमानुक्रमेण च ॥३०॥
गृहस्थाश्रमसस्थोऽपि शांत सुमतिरात्मवान् । न च हृष्येन्न च सतप्येल्लाभालाभे समो भवेत् ॥३१॥

विहित कर्म कुर्वाणस्त्यजन्निश्चितान्वित च यत् । आत्मलाभेन सन्तुष्टो मुच्यते नात्र सशय ॥३२॥

पश्याह राज्यसस्थोऽपि जीवन्मुक्तो यथानघ ।
विचरामि यथाकाम न मे किंचित्प्रजायते ॥३३॥
भुजानो विविधान्भोगान्कुर्वन्कार्याण्यनेकश ।
भविष्यामि यथाऽह त्व तथा मुक्तो भवानघ ॥३४॥
कथ्यते खलु यद्दृश्यमवश्य वध्यते कुत ।
दृश्यानि पचभूतानि गुणास्तेषा तथा पुन ॥३५॥

आत्मा गम्योऽनुमानेन प्रत्यक्षो न कदाचन । स कथ वध्यते ब्रह्मन्निर्विकारो निरञ्जन ॥३६॥

मनस्तु सुखदु खाना महता कारण द्विज ।
जाते तु निर्मले ह्यस्मिन्सर्व भवति निर्मलम् ॥३७॥

भ्रमन्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुन पुन । निर्मल न मनो यावत्तावत्सर्वं निरर्थकम् ॥३८॥
न देहो न च जीवात्मा नेंद्रियाणि परतप । मन एव मनुष्याणा कारण बधमोक्षयो ॥३९॥
शुद्धो मुक्त सदैवात्मा न वै वध्येत कर्हिचित । बधमोक्षौ मन सस्थौ तस्मिञ्छाते प्रशाम्यति ४०॥
शत्रुर्मित्रमुदासीनो भेदा सर्वे मनोगता । एकात्मत्वे कथ भेद सभवेद्द्वैतदर्शनात ॥४१॥
जीवो ब्रह्म सदैवाह नात्र कार्या विचारणा । भेदबुद्धिस्तु ससारे वर्तमाना प्रवर्तते ॥४२॥
अविद्येय महाभाग विद्या चैतन्निवर्तनम् । विद्याविद्ये च विज्ञेय सर्वदैव विचक्षणै ॥४३॥

विनाऽऽतप हि छायाया ज्ञायते च कथ सुखम् ।
अविद्यया विना तद्वत्कथ विद्या च वत्ति वै ॥४४॥
गुणा गुणेषु वर्तत भूतानि च तथैव च ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु को दोषस्तत्र चात्मन ॥४५॥
मर्यादा सवरक्षार्थं कृता वदेषु सर्वश ।
अन्यथा धर्मनाश स्यान्नास्तिकानामिवानघ ॥४६॥

धर्मनाशे विनष्ट स्याद्वर्णाचारोऽतिवर्तित । अतो वदप्रदिष्टेन मार्गेण गच्छता शुभम् ॥४७॥

श्रीशुक उवाच

सदेहो वर्तते राजन निवर्तति मे क्वचित । भवता कथित यत्तच्छृण्वतो म नराधिप ॥४८॥
वेदधर्मेषु हिंसा स्यादधर्मबहुला हि सा । कथ मुक्तिप्रदो धर्मो वदोक्तो वत भूपते ॥४९॥
प्रत्यक्षेण त्वनाचार सोमपान नराधिप । पशूना हिंसन तद्वद्भक्षण चामिषस्य च ॥५०॥

दासराजोऽपि सपूज्य व्यास प्रीतिपुर सरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहिताजलि ॥८॥

दासराज उवाच

अद्य मे सफल जन्म पावित न कुल मुने । देवानामपि दुर्दर्श यज्जात तव दर्शनम् ॥ ९॥
यदर्थमागतोऽसि त्व तद्ब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धन पुत्रास्त्वदायत्तमिद विभो ॥१०॥
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममडलम् । व्यासस्तप समायुक्तस्तत्रैवास समाहित ॥११॥
सत्यवत्या सुतौ जातौ शतनोरमितद्युते । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यास सुखमाप वने स्थित १२॥
चित्रागद प्रथमजो रूपवाञ्छत्रुतापन । बभूव नृपते पुत्र सर्वलक्षणसयुत ॥१३॥
विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीय समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेत शतनो सुखवर्धन ॥१४॥
गागेय प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिक । तथैव तौ सुतौ जातौ सत्यवत्या महाबलौ ॥१५॥
शतनुस्तान्सुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसयुतान । अमस्ताजय्यमात्मान देवादीना महामना ॥१६॥
अथ कालेन कियता शतनु कालपर्ययात । तत्याज देह धर्मात्मा देही जीर्णमिवाबरम् ॥१७॥
कालधर्मगते राज्ञि भीष्मश्चक्रे विधानत । प्रेतकार्याणि सर्वाणि दानानि विविधानि च ॥१८॥
चित्रागद ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान । स्वय न कृतवान राज्य तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥१९॥
चित्रागदस्तु वीर्येण प्रमत्त परदु खद । बभूव बलवान वीर सत्यवत्यात्मज शुचि ॥२०॥
अथैकदा महाबाहु सैन्येन महता वृत । प्रचचार वनोद्देशान्पश्यन्वध्या मृगान् रुरून् ॥२१॥
चित्रागदस्तु गधर्वो दृष्ट्वा त मार्गग नृपम । उत्ततारातिक भूमेर्विमानवरमास्थित ॥२२॥
तत्राभूच्च महद्युद्ध तयो सदृशवीर्ययो । कुरुक्षेत्रे महास्थान त्रीणि वर्षाणि तापसा ॥२३॥
इन्द्रलोकमवापाशु गधर्वेण हतो रणे । भीष्म श्रुत्वा चकाराशु तस्यौर्ध्वदैहिक तदा ॥२४॥
गागेय कृतशोकस्तु मन्त्रिभि परिवारित । विचित्रवार्यनामान राज्येश च चकार ह ॥२५॥
मन्त्रिभिर्बोधिता पश्चाद्गुरुभिश्च महात्मभि । स्वपुत्र राज्यग दृष्ट्वा पुत्रशोकहताऽपि च ॥२६॥
सत्यवत्यतिसतुष्टा बभूव वरवर्णिनी । व्यासोपि भ्रातर श्रुत्वा राजान मुदितोऽभवत् २७॥
यौवन परम प्राप्त सत्यवत्या सुत शुभ । चकार चिंता भीष्मोपि विवाहार्थं कनीयस ॥२८॥
काशिराजसुतास्तिस्र सर्वलक्षणसयुता । तेन राज्ञा विवाहार्थं स्थापिताश्च स्वयवरे ॥२९॥
राजानो राजपुत्राश्च समाहूता सहस्रश । इच्छास्वयवराथ वैं पूज्यमाना समागता ॥३०॥
तत्र भीष्मो महातेजास्ता जहार बलेन वै । निर्मथ्य राजक सर्व रथेनैकेन वीर्यवान् ॥३१॥
[illegible] जित्वा पार्थिवान्सर्वांस्ताश्चादाय महारथ । बाहुवीर्येण तेजस्वी ह्याससाद गजाह्वयम् ॥३२॥
मातृवद्भगिनीवच्च पुत्रीवच्चितयन्किल । निन्ये समानयामास कन्यका वामलोचना ॥३३॥
सत्यवत्यै निवेद्याशु द्विजानाहूय सत्वर । दैवज्ञान्वेदविदुष पर्यपृच्छच्छुभ दिनम् ॥३४॥

हृत्वा विवाहसभार तदा वै भ्रातर निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठ विवाहयति ता यदा ॥३५॥
तदा ज्येष्ठोऽप्युवाचेद कन्यका जाह्नवीसुतम् । लज्जमानासितापाङ्गी विसृणा चारुलोचना ॥३६॥
गङ्गापुत्र कुरुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयवरे शाल्वो वृतोऽस्ति मनसा नृप ३७॥
वृताऽह तेन राज्ञा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्य कुरुष्वाद्य कुलस्यास्य परतप ॥३८॥
नाह वृतपूर्वास्मि त्व च धर्मभृता वर । बलवानसि गागेय यथेच्छसि तथा कुरु ॥३९॥

सूत उवाच

एवमुक्तस्तया तत्र कन्यया कुलनदन । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातर सचिवास्तथा ॥४०॥
तेषा मतमाज्ञाय गागेयो धर्मवित्तम । गच्छेति कन्यका प्राह यथारुचि वरानने ॥४१॥
विसर्जिताथ सा तेन गता शाल्वनिकेतनम । उवाच त वरारोहा राजान मनमेप्सितम ॥४२॥
विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वन्मनस्केति धर्मत । आगतास्मि महाराज गृहाणाद्य कर मम ॥४३॥
धर्मपत्नी तवाद्यत भवामि नृपसत्तम । चिन्तितोऽसि मया पूर्व त्वयाह नात्र सशय ॥४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोहे भीष्मेण पश्यतो मम । रथे सस्थापिता तेन न ग्रहीष्ये कर तव ॥४५॥
परोच्छिष्टा च का कन्या गृह्णाति मतिमान्नर । अतोह न ग्रहीष्यामि त्यक्ता भीष्मेण मातृवत् ॥४६॥
रुदती विलपती सा त्यक्ता तेन महात्मना । पुनर्भीष्म समागत्य रुदती वचनमब्रवीत् ॥४७॥
शाल्वा मुक्ता त्वया वीर न गृह्णाति गृहाण माम । धर्मज्ञासि महाभाग मरिष्याम्यन्यथा ह्यहम् ॥४८॥

भीष्म उवाच

अन्यचित्ता कथ त्वा वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोहे व्रज शीघ्र निराकुला ॥४९॥
तथोक्ता सा तु भीष्मेण जगाम वनमथ हि । तपश्चकार विजन तीर्थे परमपावन ॥५०॥
द्वे भार्ये चानिरुपाढ्ये तस्य राज्ञो बभूवतु । अम्बालिका चाम्बिका च काशिराजसुते शुभे ॥५१॥
राजा विचित्रवीर्योऽसौ ताभ्या सह महाबल । रेमे नानाविहारैश्च गृहे चोपवने तथा ॥५२॥
वर्षाणि नव राजेन्द्र युवन क्रीडा मनोरमाम । प्राप्तासौ मरण भूयो गृहीतो राजयक्ष्मणा ॥५३॥
मृते पुत्रेऽतिदु खार्ता जाता सत्यवती तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेतकार्याणि मन्त्रिभि ॥५४॥
भीष्ममाह तदन्ते वचन चातिदु खिता । राज्य कुरु महाभाग पितुस्ते शतनो सुत ॥५५॥
भ्रातुर्भार्ये गृहाण त्व वश च परिरक्षय । यथा न नाशमायाति ययातेर्वश इत्युत ॥५६॥

भीष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे श्रुता मात पित्रर्थे या मया कृता । नाह राज्य करिष्यामि न चाह दारसग्रहम् ॥५७॥

विकल्पोपहतस्त्वं वै दूरदेशमुपागतः। न मे विकल्पसंदेहो निर्विकल्पोस्मि सर्वथा ॥३२॥
सुखं स्वपिमि विप्राहं सुखं भुंजामि सर्वदा। न बद्धोस्मीति बुद्धयाहं सर्वदैव सुखी मुने ॥३३॥
त्वं तु दुःखी सदैवासि बद्धोऽहमिति शंकया। इति शंका परित्यज्य सुखी भव समाहितः ॥३४॥
देहोऽयं मम बंधोऽस्ति न ममेति च मुक्तता। तथा धनं गृहं राज्यं न ममेति च निश्चयः ॥३५॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शुकः प्रीतमनाऽभवत्।
आपृच्छ्य तं जगामाशु व्यासस्याश्रममुत्तमम् ॥३६॥
आगच्छंतं सुतं दृष्ट्वा व्यासोपि सुखमासवान्। आलिंग्याघ्राय मूर्धानं पप्रच्छ कुशलं पुनः ॥३७॥
स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये पितुः पार्श्वे समाहितः। वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रविशारदः ॥३८॥
जनकस्य दशां दृष्ट्वा राज्यस्थस्य महात्मनः। स निर्वृत्तिं परां प्राप्य पितुराश्रमसंस्थितः ॥३९॥
पितॄणां सुभगा कन्या पीवरी नाम सुन्दरी। शुकश्चकार पत्नीं तां योगमार्गस्थितोपि हि ॥४०॥
स तस्यां जनयामास पुत्रांश्चतुर एव हि। कृष्णं गौरप्रभं चैव भूरिं देवश्रुतं तथा ॥४१॥
कन्यां कीर्तिं समुत्पाद्य व्यासपुत्रः प्रतापवान्। ददौ विभ्राजपुत्राय त्वणुहाय महात्मने ॥४२॥
अणुहस्य सुतः श्रीमान्ब्रह्मदत्तः प्रतापवान्। ब्रह्मज्ञः पृथिवीपालः शुककन्यासमुद्भवः ॥४३॥
कालेन कियता तत्र नारदस्योपदेशतः। ज्ञानं परमकं प्राप्य योगमार्गमनुत्तमम् ॥४४॥
पुत्रे राज्यं निधायाथ गतो बदरिकाश्रमम्। मायाबीजोपदेशेन तस्य ज्ञानं निरर्गलम् ॥४५॥
नारदस्य प्रसादेन जातं सद्यो विमुक्तिदम्। कैलासशिखरे रम्ये त्यक्त्वा संगं पितुः शुकः ॥४६॥
ध्यानमास्थाय विपुलं स्थितः संगपराङ्मुखः। उत्पपात गिरेः शृंगात्सिद्धिं च परमां गतः ॥४७॥
आकाशगो महातेजा विरराज यथा रविः। गिरेः शृङ्गं द्विधा जातं शुकस्योत्पतने तदा ॥४८॥
उत्पाता बहवो जाताः शुकश्चाकाशगोऽभवत्।
अन्तरिक्षे यथा वायुः स्तूयमानः सुरर्षिभिः ॥४९॥
तेजसाऽतिविराजन्वै द्वितीय इव भास्करः।
व्यासस्तु विरहाक्रान्तः क्रंदन्पुत्रेति चासकृत् ॥५०॥
गिरेः शृङ्गे गतस्तत्र शुको यत्र स्थितोऽभवत्।
क्रंदमानं तदा दीनं व्यासं मत्वा भृशातुरम् ॥५१॥
सर्वभूतगतः साक्षी प्रतिशब्दमदात्तदा। तत्राद्यापि गिरेः शृङ्गे प्रतिशब्दः स्फुटोभवत् ॥५२॥
तं समालक्ष्य व्यासं शोकसमन्वितम्। पुत्र पुत्रेति भाषन्तं विरहेण परिप्लुतम् ॥५३॥

शिवस्तत्र समागत्य पाराशर्यमबोधयत् । व्यास शोकं मा कुरु त्वं पुत्रस्ते योगवित्तमः ॥५४॥
परमां गतिमापन्नो दुर्लभा चाकृतात्मभि: । तस्य शोको न कर्तव्यस्त्वया शोकं विजानता ॥५५॥
कीर्तिस्ते विपुला जाता तेन पुत्रेण चानघ ।

व्यास उवाच

न शोको याति देवेश किं करोमि जगत्पते ॥५६॥
अतृप्ते लोचने मेऽद्य पुत्रदर्शनलालसे ।

महादेव उवाच

छाया द्रक्ष्यसि पुत्रस्य पार्श्वस्था सुमनोहराम् ॥५७॥
तां वीक्ष्य मुनिशार्दूल शोकं जहि परंतप ।

सूत उवाच

तदा ददर्श व्यासस्तु छाया पुत्रस्य सुप्रभाम् ॥५८॥
दत्त्वा वरं हरस्तस्मै तत्रैवान्तरधीयत ।
अन्तर्हिते महादेवे व्यास स्वाश्रममभ्यगात् ॥५९॥
शुकस्य विरहेणापि तप्त परमदुःखित ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

शुकस्तु परमा सिद्धिमाप्तवान्देवसत्तम । किं चकार ततो व्यासस्तन्नो ब्रूहि सविस्तरम् ॥१॥

सूत उवाच

शिष्या व्यासस्य येऽप्यासन्वेदाभ्यासपरायणा । आज्ञामादाय ते सर्वे गता पूर्वं महीतले ॥२॥
असितो देवलश्चैव वैशंपायन एव च । जैमिनिश्च सुमन्तुश्च गताः सर्वे तपोधनाः ॥३॥
तानेतान्वीक्ष्य पुत्रं च लोकान्तरितमप्युत । व्यास. शोकसमाक्रान्तो गमनायाकरोन्मतिम् ॥४॥
सस्मार मनसा व्यासस्ता निषादसुता शुभाम् । मातरं जाह्नवीतीरे मुक्ता शोकसमन्विताम् ॥५॥
स्मृत्वा सत्यवती व्यासस्त्यक्त्वा तं पर्वतोत्तमम् । आजगाम महातेजा जन्मस्थानं स्वकं मुनिः ॥६॥
द्वीपं प्राप्याथ पप्रच्छ क्व गता सा वरानना । निषादास्तं समाचख्युर्दत्ता राज्ञे तु कन्यका ॥७॥

दासराजोऽपि सम्पूज्य व्यासं प्रीतिपुरःसरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहिताञ्जलिः ॥८॥

दासराज उवाच

अद्य मे सफलं जन्म पावितं नः कुलं मुने । देवानामपि दुर्दर्शं यज्जातं तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
यदर्थमागतोऽसि त्वं तद्ब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धनं पुत्रास्त्वदायत्तमिदं विभो ॥१०॥
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममण्डलम् । व्यासस्तपः समायुक्तस्तत्रैवास समाहितः ॥११॥
सत्यवत्याः सुतौ जातौ शन्तनोरमितद्युती । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यासः सुखमाप वने स्थितः ॥१२॥
चित्राङ्गदः प्रथमजो रूपवाञ्छत्रुतापनः । बभूव नृपतेः पुत्रः सर्वलक्षणसंयुतः ॥१३॥
विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीयः समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेतः शन्तनोः सुखवर्धनः ॥१४॥
गाङ्गेयः प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिकः । तथैव तौ सुतौ जातौ सत्यवत्यां महाबलौ ॥१५॥
शन्तनुस्तान्सुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसंयुतान् । अमंस्ताजय्यमात्मानं देवादीनां महामनाः ॥१६॥
अथ कालेन कियता शन्तनुः कालपर्ययात् । तत्याज देहं धर्मात्मा देही जीर्णमिवाम्बरम् ॥१७॥
कालधर्मंगते राज्ञि भीष्मश्चक्रे विधानतः । प्रेतकार्याणि सर्वाणि दानानि विविधानि च ॥१८॥
चित्राङ्गदं ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान् । स्वयं न कृतवान् राज्यं तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥१९॥
चित्राङ्गदस्तु वीर्येण प्रमत्तः परदुःखदः । बभूव बलवान् वीरः सत्यवत्यात्मजः शुचिः ॥२०॥
अथैकदा महाबाहुः सैन्येन महता वृतः । प्रचचार वनोद्देशे पश्यन्वन्यान् मृगान् रुरून् ॥२१॥
चित्राङ्गदस्तु गन्धर्वो दृष्ट्वा तं मार्गगं नृपम् । उत्ततारान्तिकं भूमेर्विमानवरमास्थितः ॥२२॥
तत्राभूच्च महद्युद्धं तयोः सदृशवीर्ययोः । कुरुक्षेत्रे महास्थाने त्रीणि वर्षाणि तापस ॥२३॥
इन्द्रलोकमवापाशु गन्धर्वेण हतो रणे । भीष्मः श्रुत्वा चकाराशु तस्यौर्ध्वदैहिकं तदा ॥२४॥
गाङ्गेयः हतशोकस्तु मन्त्रिभिः परिवारितः । विचित्रवीर्यनामानं राज्येऽथ चकार ह ॥२५॥
मन्त्रिभिर्बोधिता पश्चाद्गुरुभिश्च महात्मभिः । स्वपुत्रं राज्यगं दृष्ट्वा पुत्रशोकहताऽपि च ॥२६॥
सत्यवत्यतितुष्टा च बभूव वरवर्णिनी । व्यासोऽपि भ्रातरं श्रुत्वा राजानं मुदितोऽभवत् ॥२७॥
यौवनं परमं प्राप्तं सत्यवत्याः सुतं शुभम् । चकार चिन्तां भीष्मोऽपि विवाहार्थं कनीयसः ॥२८॥
काशिराजसुतास्तिस्रः सर्वलक्षणसंयुताः । तेन राज्ञा विवाहार्थं स्थापिताश्च स्वयंवरे ॥२९॥
राजानो राजपुत्राश्च समाहूताः सहस्रशः । दृष्टाम्बयवरार्थं वै पूज्यमानाः समागताः ॥३०॥
तत्र भीष्मो महातेजास्ता जहार बलेन वै । निर्मथ्य राज्ञः सर्वान् रथेनैकेन वीर्यवान् ॥३१॥
स जित्वा पार्थिवान्सर्वांस्ताश्चादाय महारथः । बाहुवीर्येण तेजस्वी ह्याससाद गजाह्वयम् ॥३२॥
मातृवद्भगिनीवच्च पुत्रीवच्चिन्तयन्हृदि । निन्ये समानयामास कन्यका वामलोचनाः ॥३३॥
सत्यवत्यै निवेद्याशु द्विजानाहूय सत्वरम् । दैवज्ञान्वेदविदुषः पर्यपृच्छच्छुभं दिनम् ॥३४॥

कृत्वा विवाहसंभारं तदा वै भ्रातरं निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठं विवाहयति ता यदा ॥३५॥
तदा ज्येष्ठोऽप्युवाचेदं कन्यका जाह्नवीसुतम् । लज्जमानासितापागी विसृणा चारुलोचना ॥३६॥
गंगापुत्र कुरुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयवरे शाल्वो वृतोऽस्ति मनसा नृप. ३७॥
वृताऽहं तेन राज्ञा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्यं कुरुष्वाद्य कुलस्यास्य परतप ॥३८॥
तेनाहं वृतपूर्वास्मि त्वं च धर्मभृता वर । बलवानसि गागेय यथेच्छसि तथा कुरु ॥३९॥

सूत उवाच

एवमुक्तस्तया तत्र कन्यया कुरुनदन । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातरं सचिवास्तथा ॥४०॥
सर्वेषा मतमाज्ञाय गागेयो धर्मवित्तम । गच्छेति कन्यका प्राह यथारुचि वरानने ॥४१॥
विसर्जिताथ सा तेन गता शाल्वनिकेतम् । उवाच त वरारोहा राजानं मनमेप्सितम् ॥४२॥
विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वन्मनस्केति धर्मत । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य कर मम ॥४३॥
धर्मपत्नी तवाव्यत भवामि नृपसत्तम । चिंतितोऽसि मया पूर्वं त्वयाह नात्र संशय ॥४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोहे भीष्मेण पश्यतो मम । रथे सस्थापिता तेन न ग्रहोष्ये कर तव ॥४५॥
परोच्छिष्टा च क कन्या गृह्णाति मतिमान्नर । अतोह न ग्रहीष्यामि त्यक्ता भीष्मेण मातृवत्॥४६॥
रुदती विलपती सा त्यक्ता तेन महात्मना । पुनर्भीष्म समागत्य रुदती चेदमब्रवीत् ॥४७॥
शाल्वो मुक्ता त्वया वीर न गृह्णाति गृहाण माम् । धर्मज्ञोसि महाभाग मरिष्याम्यन्यथा ह्यहम् ॥४८॥

भीष्म उवाच

अन्यचित्ता कथ त्वा वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोहे व्रज शीघ्र निराकुला ॥४९॥
तथोक्ता सा तु भीष्मेण जगाम वनमेव हि । तपश्चकार निर्जने तीर्थे परमपावने ॥५०॥
द्वे भार्ये चातिरुपाढ्ये तस्य राज्ञो बभूवतु । अम्बालिका चाम्बिका च काशिराजसुते शुभे ॥५१॥
राजा विचित्रवीर्योऽसौ ताभ्या सह महाबल । रेमे नानाविहारैश्च गृहे चोपवने तथा ॥५२॥
वर्षाणि नव राजेन्द्र कुर्वन् क्रीडा मनोरमाम् । प्रापासौ मरण भूयो गृहीतो राजयक्ष्मणा ॥५३॥
मृते पुत्रेऽतिदुःखार्ता जाता सत्यवती तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेतकार्याणि मन्त्रिभि ॥५४॥
भीष्ममाह तदैकान्ते वचन चातिदुःखिता । राज्य कुरु महाभाग पितुस्ते शंतनो. सुत ॥५५॥
भ्रातुर्भार्यौ गृहाण त्व वंश च परिरक्षय । यथा न नाशमायाति ययातेर्वंश इत्युत ॥५६॥

भीष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे श्रुता मात पित्रर्थ या मया कृता । नाहं राज्य करिष्यामि न चाहं दारसंग्रहम् ॥५७॥

सूत उवाच

तदा चिंतातुरा जाता कथ वशो भवेदिति । नाल्पाद्धि सुख मह्य समुत्पन्ने ह्यराजके ॥५८॥
गांगेयस्तामुवाचेद मा चिंता कुरु भामिनि । पुत्र विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रज चोपपादय ॥५९॥
कुलीन द्विजमाहूय वध्वा सह नियोजय । नात्र दोषोऽस्ति वदेऽपि कुलरक्षाविधौ किल ६०॥
पौत्र चैव समुत्पाद्य राज्य देहि शुचिस्मिते । अह च पालयिष्यामि तस्य शासनमेव हि ॥६१॥
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य कानीन स्वसुत मुनिम । जगाम मनसा व्यास द्वैपायनमकल्मषम ॥६२॥

स्मृतमात्रस्ततो व्यास आजगाम स तापस ।
कृत्वा प्रमाण मात्रेऽथ सस्थितो दीप्तिमान्मुनि ॥६३॥

भीष्मेण पूजित काम सत्यवत्या च मानित । तस्थौ तत्र महातेजा विधूमोऽग्निरिवापर ॥६४॥
तमुवाच मुनिं माता पुत्रमुत्पादयाधुना । क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य सुन्दर तव वीर्यजम् ॥६५॥
व्यास श्रुत्वा वचो मातुरासवाक्यममन्यत । ओमित्युक्त्वा स्थितस्तत्र ऋतुकालमचिंतयत ६६॥
अबिका च यदा स्नाता नारी ऋतुमती तदा । सग प्राप्य मुने पुत्रमसूताध महाबलम् ॥६७॥
जन्मान्ध च सुत वीक्ष्य दु खिता सत्यवत्यपि । द्वितीया च वधूमाह पुत्रमुत्पादयाशु वै ॥६८॥
ऋतुकालेऽथ सप्राप्ते व्यासेन सह सगता । तथा चाबालिका रानी गर्भ नारी दधार सा ॥६९॥
साऽपि पाडु सुतो जातो राज्ययोग्यो न समत । पुत्रार्थे प्रेरयामास वर्षान्ते च पुनर्वधूम ॥७०॥
आहूय च ततो व्यास सप्रार्थ्य मुनिसत्तमम् । प्रेषयामास रात्रौ सा शयनागारमुत्तमम् ॥७१॥

न गता च वधूस्तत्र प्रेष्या सप्रेषिता तया ।
तस्या च विदुरो जातो दास्या धर्मांशत शुभ ॥७२॥

एव व्यासेन ते पुत्रा धृतराष्ट्रादयस्त्रय । उत्पादिता महावीरा वशरक्षणहेतवे ॥७३॥
एतद सर्वमाख्यात तस्य वशसमुद्भवम् । व्यासेन रक्षितो वशो भ्रातृधर्मविदाऽनघा ॥७४॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्या सहितायां प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

वेदाष्टेन्दुभिर्निमितै [११८४] सार्धं श्लोकै सविस्तरम् ।
देवीभागवतस्यास्य प्रथमस्कन्ध ईरित ॥ १ ॥

समाप्तोऽयं प्रथमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वितीयः स्कन्धः

—:o:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

आश्चर्यकरमेतत्ते वचनं गर्भहेतुकम् । सन्देहोऽत्र समुत्पन्नः सर्वेषां नस्तपस्विनाम् ॥१॥
माता व्यासस्य मेधाविन्नाम्ना सत्यवतीति च । विवाहिता पुरा जाता राज्ञा शन्तनुना यथा ॥२॥
तस्याः पुत्रः कथं व्यासः सती स्वभवने स्थिता । ईदृशी सा कथं राज्ञा पुनः शन्तनुना वृता ॥३॥
तस्यां पुत्रावुभौ जातौ तत्त्वं कथय सुव्रत । विस्तरेण महाभाग कथां परमपावनीम् ॥४॥
उत्पत्तिं वेदव्यासस्य सत्यवत्यास्तथा पुनः । श्रोतुकामाः पुनः सर्वे ऋषयः संशितव्रताः ॥५॥

सूत उवाच

प्रणम्य परमां शक्तिं चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । आदिशक्तिं वदिष्यामि कथां पौराणिकीं शुभाम् ॥
यस्योच्चारणमात्रेण सिद्धिर्भवति शाश्वती । व्याजेनापि हि बीजस्य वाग्भवस्य विशेषतः ॥७॥
सम्यक्सर्वात्मना सर्वैः सर्वकामार्थसिद्धये । स्मर्तव्या सर्वथा देवी वाञ्छितार्थप्रदायिनी ॥८॥
राजोपरिचरो नाम धार्मिकः सत्यसंगरः । चेदिदेशपतिः श्रीमान्बभूव द्विजपूजकः ॥९॥
तपसा तस्य तुष्टेन विमानं स्फाटिकं शुभम् । दत्तमिन्द्रेण तत्तस्मै सुन्दरं प्रियकाम्यया ॥१०॥
तेनारूढस्तु सर्वत्र याति दिव्येन भूपतिः । न भूमावुपरिस्थोऽसौ तेनोपरिचरो वसुः ॥११॥
विख्यातः सर्वलोकेषु धर्मनित्यः स भूपतिः । तस्य भार्या वरारोहा गिरिकानाम सुन्दरी ॥१२॥

अहो मदर्बुद्धिर्द्विजोऽय ग्रहीष्यज्जले मग्न एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।
मनो व्याकुल पञ्चबाणातिविद्ध न कोऽपीह शक्त प्रतीप हि कर्तुम ॥१३॥
इति सचिंत्य सा बाला तमुवाच महामुनिम । धैर्य कुरु महाभाग परं पार नयामि वै ॥१४॥

सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचन हितपूर्वकम । कर त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिंधो पार गत पुन ॥
मत्स्यगधा प्रजग्राह मुनि कामातुरस्तदा । वपमाना तु सा कन्या तमुवाच पुर स्थितम ॥१६॥
दुर्गधाऽह मुनिश्रेष्ठ कथं त्व नोपशकसे । समानरूपयो कामसयोगस्तु सुखावह ॥१७॥
इत्युक्तेन तु सा कन्या क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥
मृगनाभिसुगधा ता कृत्वा कान्ता मनोहराम । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिर्मन्मथपीडित ॥१९॥
ग्रहीतुकाम त प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुने पश्यति लोकोऽय पिता चैव तटस्थित ॥२०॥
पशुधर्मो न मे प्रीतिं जनयत्यतिदारुण । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥
रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासगे महादोष पश्यति किल मानवा ॥२२॥
काम यच्छ महाबुद्धे लोकनिंदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचन तस्या युक्तमुक्तमुदारधी ॥२३॥
नीहार कल्पयामास शीघ्र पुण्यबलेन वै । नीहारे च समुत्पन्ने तटेऽतितमसा युते ॥२४॥
कामिनी त मुनि प्राह मृदुपूर्वमिद वच । कन्याऽह द्विजशार्दूल भुक्त्वा गतासि कामत ॥२५॥
अमोघवीर्यस्त्व ब्रह्मन्का गतिर्मे भवदिति । पितर किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चद्भुवाम्यहम ॥२६॥
त्व गमिष्यसि भुक्त्वा मा किं करोमि वदस्व तत ।

पाराशर उवाच

कान्तऽद्य मत्प्रियं कृत्वा कन्यैव त्व भविष्यसि ॥२७॥
वृणीष्व च वर भीरु य त्वमिच्छसि भामिनि ।

सत्यवत्युवाच

यथा मे पितरौ लोके न जानीतो हि मानद ॥२८॥
कन्याव्रत न मे हन्यात्तथा कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्सम काम भवदद्भुतवीर्यवान् ॥२९॥
गधोऽय सर्वदा मे स्याद्यौवन च नव नवम् ।

पाराशर उवाच

शृणु सुदरि पुत्रस्ते विष्णुवंशसभव शुचि ॥३०॥
भविष्यति च विख्यातस्त्रैलोक्ये वरवर्णिनि । केनचित्कारणेनाह जात कामातुरस्त्वयि ॥३१॥
कदापि च न समोहो भूतपूर्वो वरानने । दृष्ट्वा चाप्सरसा रूप सदाऽह धैर्यमावहम् ॥३२॥

दैवयोगेन वीक्ष्य त्वा कामस्य वशगोऽभवम् । तत्किंचित्कारणं विद्धि दैवं हि दुरतिक्रमम् ॥३३॥
दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गन्धा त्वा कथं मोहमाप्नुयाम् । पुराणकर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥
वेदविद्भागकर्ता च ख्यातश्च भुवनत्रये ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तां वशं यातां भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिन्दीसलिले मुनिः । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ॥३६॥
सुषुवे यमुनाद्वीपे पुत्रं काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥
तपस्येव मनः कृत्वा विविशे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्यथाकामं गच्छाम्यहमतः परम् ॥३८॥
तपः कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृतः । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किंचिदनुत्तमम् ॥३९॥
स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि त्यक्त्वा चिंता सुखं वस ॥४०॥
इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यासः साऽपि पित्रंतिकं गता ।
द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्माद्द्वैपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामाशु वृद्धिं विष्णुवशयोगतः । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥
एवं द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्यां पराशरात् । चकार वेदशाखाश्च प्राप्तं ज्ञात्वा कलेर्युगम् ॥४३॥
वेदविस्तारकरणाद्व्यासनामाऽभवन्मुनिः । पुराणसंहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥
शिष्यानध्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागशः । सुमन्तुं जैमिनिं पैलं वैशम्पायनमेव च ॥४५॥
असितं देवलं चैव शुकं चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथितं सर्वं कारणं मुनिसत्तमाः ॥४६॥

सूत उवाच

सत्यवत्याः सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । संशयोऽत्र न कर्तव्यः सम्भवे मुनिसत्तमाः ॥४७॥
महतां चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्तिः सत्यवत्या झषोदरे ॥४८॥
पाराशरेण संयोगः पुनः शन्तनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्तं कथं कामाकुलं भवेत् ॥४९॥
अनार्यजुष्टं धर्मज्ञः कृतवान्स कथं मुनिः । सकारणेयमुत्पत्तिः कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सर्वथा । य एतच्छुभमाख्यानं शृणोति श्रुतिमान्नरः ॥५१॥
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

पुत्राश्चास्य महावीर्याः पञ्चासन्नमितौजसः । पृथग्देशेषु राजानः स्थापितास्तेन भूभुजा ॥१३॥
वसोस्तु पत्नी गिरिका कामान्काले न्यवेदयत् । ऋतुकालमनुप्राप्ता स्नाता पुंसवने शुचिः ॥१४॥
तदहः पितरश्चैनमूचुर्जहि मृगानिति । तच्छ्रुत्वा चिंतयामास भार्यामृतुमतीं तथा ॥१५॥
पितृवाक्यं गुरुं मत्वा कर्तव्यमिति निश्चितम् । चचार मृगया राजा गिरिका मनसा स्मरन् ॥१६॥
वने स्थितः स राजर्षिश्चित्ते सस्मार भामिनीम् । अतीवरूपसम्पन्नां साक्षाच्छ्रियमिवापराम् ॥१७॥
तस्य रेतः प्रचस्कंद स्मरतस्तां च कामिनीम् । वटपत्रे तु तद्राजा स्कन्नमात्रं समाक्षिपत् ॥१८॥
इदं वृथा परिस्कन्नं रेतो वै न भवेत्कथम् । ऋतुकालं च विज्ञाय मतिं चक्रे नृपस्तदा ॥१९॥
अमोघं सर्वथा वीर्यं मम चैतन्न संशय. । प्रियायै प्रेषयाम्येतदिति बुद्धिमकल्पयत् ॥२०॥
शुक्रप्रस्थापने काले महिष्या. प्रसमीक्ष्य स । अभिमन्त्र्याथ तद्वीर्यं वटपर्णपुटे कृतम् ॥२१॥
पार्श्वस्थं श्येनमाभाष्य राजोवाच द्विज प्रति । गृहाणेदं महाभाग गच्छ शीघ्रं गृहं मम ॥२२॥
मत्प्रीत्यर्थमिदं सौम्य गृहीत्वा त्वं गृहं नय । गिरिकायै प्रयच्छाशु तस्यास्त्वार्तवमद्य वै ॥२३॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा प्रददौ पर्णं श्येनाय नृपसत्तमः । स गृहीत्वोत्पपाताशु गगनं गतिवित्तमः ॥२४॥
गच्छंतं गगनं श्येनं धृत्वा चंचुपुटे पुटम् । तमपश्यदथायान्तं खगं श्येनस्तथाऽपरः ॥२५॥
आमिषं स तु विज्ञाय शीघ्रमभ्यद्रवत्खगम् । तुण्डयुद्धमथाकाशे तावुभौ सम्प्रचक्रतु ॥२६॥
युद्धयतोरपतद्रेतस्तच्चापि यमुनाम्भसि । खगौ तौ निर्गतौ कामं पुटके पतिते तदा ॥२७॥
एतस्मिन्समये काचिदद्रिका नाम चाप्सरा । ब्राह्मणं समनुप्राप्तं सन्ध्यावन्दनतत्परम् ॥२८॥
कुर्वंती जलकेलिं सा जले नग्ना चचार सा । जग्राह चरणं नारी द्विजस्य वरवर्णिनी ॥२९॥
प्राणायामपर. सोऽथ दृष्ट्वा तां कामचारिणीम् । शशाप भव मत्स्यी त्वं ध्यानविघ्नकरी यतः ॥३०॥
सा शप्ता विप्रमुख्येन बभूव यमुनाचरी । शफरी रूपसम्पन्ना ह्यद्रिका च वराप्सरा. ॥३१॥
श्येनपादपरिभ्रष्टं तच्छुक्रमथ वासवी । जग्राह तरसाऽभ्येत्य साऽद्रिका मत्स्यरूपिणी ३२॥
अथ कालेन नियता मत्स्यी सा मत्स्यजीवन. । सम्प्राप्ते दशमे मासि ववध तां मनोरमाम् ॥३३॥
उदरं विददाराशु स तस्या मत्स्यजीवन । युग्मं विनि सृतं तस्मादुदरान्मानुषाकृति ॥३४॥
बाल. कुमारः सुभगस्तथा कन्या शुभानना । दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमिद सोऽथ विस्मयं परमं गतः ॥३५॥
राज्ञे निवेदयामास पुत्रौ द्वौ तु झषोद्भवौ । राजाऽपि विस्मयाविष्टः सुतं जग्राह तं शुभम् ॥
[illegible] मत्स्यो नाम राजाऽसौ धार्मिकः सत्यसंगरः । वसुपुत्रो महातेजाः पित्रा तुल्यपराक्रम. ॥३७॥
कालिका वसुना दत्ता तरसा जलजीविने । नाम्ना कालीति विख्याता तथा मत्स्योदरीति च ॥
मत्स्यगन्धेति नाम्ना वै गुणेन समजायत । विवर्धमाना दासस्य गृहे सा वासवी शुभा ॥३९॥

ऋषय ऊचुः

अद्रिका मुनिना शप्ता मत्स्यी जाता वराप्सराः । विदारिता च दाशेन मृता च भक्षिता पुनः ॥४०॥
किं बभूव पुनस्तस्या अप्सराया वदस्व तत् । शापस्यातं कथं सूत कथं स्वर्गमवाप सा ॥४१॥

सूत उवाच

शप्ता यदा स मुनिना विस्मिता संबभूव ह । स्तुतिं चकार विप्रस्य दीनेव रुदती तदा ॥४२॥
दयावान्ब्राह्मण. प्राह तां तदा रुदती स्त्रियम् । मा शोकं कुरु कल्याणि शापात ते वदाम्यहम् ४३॥
मत्क्रोधशापयोगेन मत्स्ययोनिं गता शुभे । मानुषौ जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि ॥४४॥
इत्युक्ता तेन सा प्राप मत्स्यदेहं नदीजले । बालकौ जनयित्वा सा मृता मुक्ता च शापतः ॥४५॥
सत्यज्य रूपं मत्स्यस्य दिव्यरूपमवाप्य च । जगामामरमार्गं च शापाते वरवर्णिनी ॥४६॥
एवं जाता वरा पुत्री मत्स्यगंधा वरानना । पुत्री च पाल्यमाना सा दाशगेहे व्यवर्धत ॥४७॥
मत्स्यगधा तदा जाता किशोरी चातिसुप्रभा । तस्य कार्याणि कुर्वाणा वासवी चातिसुप्रभा ॥४८॥

इति श्रीमद्देवीभागवते द्वितीयस्कन्धे मत्स्यगन्धोत्पत्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तीर्थयानाया व्रजन्पाराशरो मुनि । आजगाम महातेजा कालिंद्यास्तटमुत्तमम् ॥१॥
निषादमाह धर्मात्मा कुर्वन्तं भोजन तदा । प्रापयस्व पर पार कालिंद्या उडुपेन माम् ॥२॥
दाश श्रुत्वा मुनेर्वाक्य कुर्वाणो भोजन तटे । उवाच ता सुता बाला मत्स्यगन्धा मनोरमाम्॥३॥
उडुपेन मुनिं बाले पर पार नयस्व ह । गतुकामोऽस्ति धर्मात्मा तापसोऽयं शुचिस्मिते ॥४॥
इत्युक्ता सा तदा पित्रा मत्स्यगधाऽथ वासवी । उडुपे मुनिमासीन सवाहयति भामिनी ॥५॥
व्रजन् सूर्यसुतातोये भावित्वाद्दैवयोगत । कामार्तस्तु मुनिर्जातो दृष्ट्वा ता चारुलोचनाम् ॥६॥
गृहीतुकाम स मुनिर्दृष्ट्वा व्यजितयौवनाम् । दक्षिणेन करेणैनामस्पृशद्दक्षिणे करे ॥७॥
तमुवाचासितापागी स्मितपूर्वमिद वच । कुलस्य सदृश व किं श्रुतस्य तपसश्च किम् ॥८॥
त्वं वै वसिष्ठदायाद. कुलशीलसमन्वितः । किं चिकीर्षसि धर्मज्ञ मन्मथेन प्रपीडित. ॥९॥
दुर्लभं मानुषं जन्म भुवि ब्राह्मणसत्तम । तत्रापि दुर्लभ मन्ये ब्राह्मणत्वं विशेषत ॥१०॥

कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन द्विजोत्तमस्त्वं किल धर्मविच्च ।
अनार्यभावं कथमागतोऽसि विप्रेंद्र मा वीक्ष्य च मीनगन्धाम् ॥११॥
मदीये शरीरे द्विजामोघबुद्धे शुभं किं समालोक्य पाणि ग्रहीतुम् ।
समीपं समायासि कामातुरस्त्वं कथं नाभिजानासि धर्मं स्वकीयम् ॥१२॥

अहो मद्बुद्धिर्द्विजोऽय ग्रहीष्यञ्जले मग्न एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।
मनो व्याकुल पञ्चबाणातिविद्ध न कोऽपीह शक्त प्रतीप हि कर्तुम् ॥१३॥
इति सचिंत्य सा बाला तमुवाच महामुनिम् । धैर्य कुरु महाभाग पर पार नयामि वै ॥१४॥

सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचन हितपूर्वकम । कर त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिंधो पार गत पुन ॥
मत्स्यगधा प्रजग्राह मुनि कामातुरस्तदा । वेपमाना तु सा कन्या तमुवाच पुर स्थितम् ॥१६॥
दुर्गंधाऽह मुनिश्रेष्ठ कथ त्व नोपशकसे । समानरूपयो कामसयोगस्तु सुखावह ॥१७॥
इत्युक्तेन तु सा कन्या क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥
मृगनाभिसुगधा ता कृत्वा काता मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिर्मन्मथपीडित ॥१९॥
ग्रहीतुकाम त प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुन पश्यति लोकोऽय पिता चैव तटस्थित ॥२०॥
पशुधर्मो न मे प्रीति जनयत्यतिदारुण । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥
रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासग महान्दोष पश्यति किल मानवा ॥२२॥
काम यच्छ महाबुद्धे लोकनिंदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचन तस्या युक्तमुक्तमुदारधी ॥२३॥
नीहार कल्पयामास शीघ्र पुण्यबलेन वै । नीहारे च समुत्पन्ने तटेऽतितमसा युते ॥२४॥
कामिनी त मुनि प्राह मृदुपूर्वमिद वच । कन्याऽह द्विजशार्दूल भुक्त्वा गतासि कामत ॥२५॥
अमोघवीर्यस्त्व ब्रह्मन्का गतिर्मे भवेदिति । पितर किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चेद्भवाम्यहम ॥२६॥
त्व गमिष्यसि भुक्त्वा मा किं करोमि वदस्व तत ।

पाराशर उवाच

मातऽद्य मत्प्रिय कृत्वा कन्यैव त्व भविष्यसि ॥२७॥
वृणीष्व च वर भीरु य त्वमिच्छसि भामिनि ।

सत्यवत्युवाच

यथा मे पितरौ लोके न जानीतौ हि मानद ॥२८॥
कन्याव्रत न मे हन्यात्तथा कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्सम नाथ भवदद्भुतवीर्यवान् ॥२९॥
गधोऽय सर्वदा मे स्याद्यौवन च नव नवम् ।

पाराशर उवाच

शृणु सुदरि पुत्रस्ते विष्णवशसमुद्भव शुचि ॥३०॥
भविष्यति च विख्यातस्त्रैलोक्ये वरवर्णिनि । येनचित्कारणेनाह जात कामातुरस्त्वयि ॥३१॥
कदापि च न संमोहो भूतपूर्वो वरानने । दृष्ट्वा चाप्सरसां रूप सदाऽह धैर्यमावहम् ॥३२॥

दैवयोगेन वीक्ष्य त्वा कामस्य वशगोऽभवम् । तत्त्वित्कारण विद्धि दैव हि दुरतिक्रमम् ॥३३॥
दृष्ट्वाऽह चातिदुर्गन्धा त्वा कथ मोहमाप्नुयाम् । पुराणकर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥
वेदविद्भागकर्ता च ख्यातश्च भुवनत्रये ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तां वशं याता भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिन्दीसलिले मुनि । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ॥३६॥
सुषुवे यमुनाद्वीपे पुत्र काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥
तपस्येव मन कृत्वा विविशे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्यथाकाम गच्छाम्यहमत परम् ॥३८॥
तप कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृत । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किंचिदनुत्तमम् ॥३९॥
स्मर्तव्योऽह तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि त्यक्त्वा चिंता सुख वस ॥४०॥
इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यास साऽपि पित्रतिक गता ।
द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्माद्द्वैपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामाशु वृद्धि विष्णवशयोगत । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥
एव द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्या पराशरात । चकार वेदशाखाश्च प्राप्त ज्ञात्वा कलेर्युगम् ॥४३॥
वेदविस्तारकरणाद्व्यासनामाऽभवन्मुनि । पुराणसहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥
शिष्यानध्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागश । सुमन्तु जैमिनि पैल वैशम्पायनमेव च ॥४५॥
असित देवल चैव शुक्र चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथित सर्व कारण मुनिसत्तमा ॥४६॥

सूत उवाच

सत्यवत्या सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । सशयोऽत्र न कर्तव्य सम्भवे मुनिसत्तमा. ॥४७॥
महता चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्ति सत्यवत्या झषोदरे ॥४८॥
पाराशरेण सयोग पुन शन्तनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्त कथ कामाकुल भवेत ॥४९॥
अनार्यजुष्ट धर्मज्ञ कृतवान्स कथ मुनि । सकारणेयमुत्पत्ति कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सवथा । य एतच्छुभमाख्यान शृणोति श्रुतिमान्नर ॥५१॥
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

उत्पत्तिस्तु त्वया प्रोक्ता व्यासस्यामिततेजस । सत्यवत्यास्तथा सूत विस्तरेण त्वयाऽनघ ॥१॥
तथाप्येकस्तु सदेहश्चित्तेऽस्माक सुसस्थित । न निवर्तति धर्मज्ञ कथितेन त्वयाऽनघ ॥२॥
माता व्यासस्य या प्रोक्ता नाम्ना सत्यवती शुभा । सा कथ नृपतिं प्राप्ता शन्तनु धर्मवित्तमम ॥३॥
निषादपुत्री स कथ वृतवा नृपति स्वयम । धर्मिष्ठ पौरवो राजा कुलहीनामसवृताम् ॥४॥
शन्तनो प्रथमा पत्नी का ह्यभूत्कथयाधुना । भीष्म पुत्रोऽथ मेधावी वसोरश कथ पुन ॥५॥
त्वया प्रोक्त पुरा सूत राजा चित्राङ्गद कृत । सत्यवत्या सुतो वीरो भीष्मेणामिततेजसा ॥६॥
चित्राङ्गदे हते वीरे कृतस्तदनुजस्तथा । विचित्रवीर्यनामाऽसौ सत्यवत्या सुतो नृप ॥७॥
ज्येष्ठे भीष्मे स्थिते पूर्वं धर्मिष्ठे रूपवत्यपि । कृतवान्स कथ राज्य स्थापितस्तेन जानता ॥८॥
मृते विचित्रवीर्ये तु सत्यवत्यतिदु खिता । वधूभ्या गोलकौ पुत्रौ जनयामास सा कथम् ॥९॥
कथ राज्य न भीष्माय ददौ सा वरवर्णिनी । न कृतस्तु कथ तेन वीरेण दारसग्रह ॥१०॥
अधर्मस्तु कृत कस्माद्व्यासेनामिततजसा । ज्येष्ठेन भ्रातृभार्याया पुत्रावुत्पादिताविति ॥११॥
पुराणकर्ता धर्मात्मा स कथ कृतवान्मुनि । सेवन परदाराणा भ्रातुश्चैव विशेषत ॥१२॥
जुगुप्सितमिद कर्म स कथ कृतवा मुनि । शिष्टाचार कथ सूत वेदानुमितिकारक ॥१३॥
व्यासशिष्योऽसि मेधाविन्सन्देह छेत्तुमर्हसि । श्रोतुकामा वय सर्वे धर्मक्षत्रे कृतक्षणा ॥१४॥

सूत उवाच

इक्ष्वाकुवशप्रभवो महाभिष इति स्मृत । सत्यवाधर्मशीलश्च चक्रवर्ती नृपोत्तम ॥१५॥
अश्वमेधसहस्रेण वाजपेयशतेन च । तोषयामास देवेन्द्र स्वर्गं प्राप महामति ॥१६॥
एकदा ब्रह्मसदन गतो राजा महाभिष । सुरा सर्वे समाजग्मु सेवनार्थं प्रजापतिम ॥१७॥
गगा महानदी तत्र सस्थिता सेवितु विभुम । तस्या वास समुद्धूत मारुतेन तरस्विना ॥१८॥
अधोमुखा सुरा सर्वे न विलोक्यैव ता स्थिता । राजा महाभिषस्ता तु नि शक समपश्यत ॥१९॥
साऽपि त प्रेमसयुक्त नृप ज्ञातवती नदी । दृष्ट्वा तौ प्रेमसयुक्तौ निर्लज्जौ काममोहितौ ॥२०॥
ब्रह्मा चुकोप तौ तूर्णं शशाप च रुषान्वित । मर्त्यलोकेषु भूपाल जन्म प्राप्य पुनर्दिवम ॥२१॥
पुण्यन महताविष्टस्त्वमवाप्स्यसि सर्वथा । गगा तथोक्तवान्ब्रह्मा वीक्ष्य प्रेमवती नृपे ॥२२॥
विमनस्कौ तु तौ तूर्णं नि सृतौ ब्रह्मणोऽन्तिकात । स नृपाश्चिन्तयित्वाऽथ भूर्लोके धर्मतत्परान ॥२३॥
प्रतीप चिन्तयामास पितर पुरुवशजम् । एतस्मिन्समये चाष्टौ वसव स्त्रीसमन्विता ॥२४॥
वसिष्ठस्याश्रम प्राप्ता रममाणा यदृच्छया । पृथ्वादीना वसूना च मध्येकोऽपि वसूत्तम ॥२५॥

द्यौर्नामा तस्य भार्याऽथ नंदिनी गां ददर्श ह । दृष्ट्वा पतिं सा पप्रच्छ कस्येयं धेनुरुत्तमा ॥२६॥
द्यौस्तामाह वसिष्ठस्य गौरियं शृणु सुन्दरि । दुग्धमस्याः पिबेद्यस्तु नारी वा पुरुषोऽथ वा २७॥
अयुतायुर्भवेन्नूनं सदैवागतयौवनः । तच्छ्रुत्वा सुन्दरी प्राह मृत्युलोकेऽस्ति मे सखी २८॥
उशीनरस्य राजर्षेः पुत्री परमशोभना । तस्या हेतोर्महाभाग सवत्सां गां पयस्विनीम् ॥२९॥
आनयास्वाश्रमं श्रेष्ठ नंदिनीं कामदां शुभाम् । यावदस्याः पयः पीत्वा सखी मम सदैव हि ॥३०॥
मानुषेषु भवेदेका जरारोगविवर्जिता । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या द्यौर्जहार च नंदिनीम् ॥३१॥
अवमत्य मुनिं दान्तं पृथ्वाद्यैः सहितोऽनघ । हृतायामथ नंदिन्यां वसिष्ठस्तु महातपाः ॥३२॥
आजगामाश्रमपदं फलान्यादाय सत्वरः । नापश्यत यदा धेनुं सवत्सां स्वाश्रमे मुनिः ॥३३॥
मृगयामास तेजस्वी गह्वरेषु वनेष्वपि । नासादिता यदा धेनुश्चुकोपातिशयं मुनिः ॥३४॥
वारुणिश्चापि विज्ञाय ध्यानेन वसुभिर्हृताम् । वसुभिर्मे हृता धेनुर्यस्मान्मामवमन्य वै ॥३५॥
तस्मात्सर्वे जनिष्यन्ति मानुषेषु न संशयः । एवं शशाप धर्मात्मा वसूंस्तान्वारुणिः स्वयम् ॥
श्रुत्वा विमनसः सर्वे प्रययुर्दुःखिताश्च ते । शप्ताः स्म इति जानन्त ऋषिं तमुपचक्रमुः ॥३७॥
प्रसादयन्तस्तमृषिं वसवः शरणं गताः । मुनिस्तानाह धर्मात्मा वसून्दीनान्पुरः स्थितान् ॥
अनुसंवत्सरं सर्वे शापमोक्षमवाप्स्यथ । येनेयं विहृता धेनुर्नंदिनी मम वत्सला ॥३९॥
तस्माद्द्यौर्मानुषे देहे दीर्घकालं वसिष्यति । ते शप्ताः पथि गच्छन्तो गंगां दृष्ट्वा सरिद्वराम् ॥
ऊचुस्तां प्रणताः सर्वे शप्ताश्चिंतातुरा नदीम् । भविष्यामो वयं देवि कथं देवाः सुधाशनाः ॥४१॥
मानुषाणां च जठरे चिंतेयं महती हि नः । तस्मात्त्वं मानुषी भूत्वा जनयास्मान्सरिद्वरे ॥४२॥
शंतनुर्नाम राजर्षिस्तस्य भार्या भवानघे । जाताञ्जाताञ्जले चास्मान्क्षिप त्वं सुरापगे ॥४३॥
एवं शापविनिर्मोक्षो भविता नात्र संशयः । तथेत्युक्ताश्च ते सर्वे जग्मुर्लोकं स्वकं पुनः ॥४४॥
गंगाऽपि निर्गता देवी चिंत्यमाना पुनः पुनः । महाभिषो नृपो जातः प्रतीपस्य सुतस्तदा ॥४५॥
शंतनुर्नाम राजर्षिर्धर्मात्मा सत्यसंगरः । प्रतीपस्तु स्तुतिं चक्रे सूर्यस्यामिततेजसः ॥४६॥
तदा च सलिलात्तस्मान्निःसृता वरवर्णिनी । दक्षिणं शालसंकाशमूरुं भेजे शुभानना ॥४७॥
अंके स्थितां स्त्रियं चाह मां पृष्ट्वा किं वरानने । ममोरावास्थिताऽसि त्वं किमर्थं दक्षिणे शुभे ॥४८॥
सा तमाह वरारोहा यदर्थं राजसत्तम । स्थिताऽस्म्यंके कुरुश्रेष्ठ कामयानां भजस्व माम् ॥
तामवोचदथो राजा रूपयौवनशालिनीम् । नाहं परस्त्रियं कामाद्गच्छेयं वरवर्णिनीम् ॥५०॥
स्थिता दक्षिणमूरुं मे त्वमाश्लिष्य च भामिनि । अपत्यानां स्नुषाणां च स्थानं विद्धि शुचिस्मिते ॥
स्नुषा मे भव कल्याणि जाते पुत्रेऽतिवाञ्छिते । भविष्यति च मे पुत्रस्तव पुण्यान्न संशयः ॥५२॥
तथेत्युक्त्वा गता सा वै कामिनी दिव्यदर्शना । राजा चापि गृहं प्राप्तश्चिंतयंस्तां स्त्रियं पुनः ॥५३॥

ततः कालेन कियता जाते पुत्रे पयस्विनी । वनं जिगमिषू राजा पुत्रं वृत्तान्तमूचिवान् ॥५४॥
वृत्तान्तं कथयित्वा तु पुनरूचे निजं सुतम् । यदि प्रयाति सा बाला त्वां वने चारुहासिनी ॥
कामयाना वरारोहा तां भजेथा मनोरमाम् । न प्रष्टव्या त्वया काऽसि मन्नियोगान्नराधिप॥५६॥
धर्मपत्नीं च तां कृत्वा भविता त्वं सुखी किल ।

सूत उवाच

एवं संदिश्य तं पुत्रं भूपतिः प्रीतमानसः ॥ ५७ ॥
दत्त्वा राज्यश्रियं सर्वां वनं राजा विवेश ह । तत्रापि च तपस्तप्त्वा समाराध्य पराम्बिकाम् ॥५८॥
जगाम स्वर्गं राजाऽसौ देहं त्यक्त्वा स्वतेजसा । राज्यं प्राप्य महातेजाः शंतनुः सार्वभौमिकम् ॥
प्रजा वै पालयामास धर्मदक्षो महीपतिः ॥ ६० ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रतीपेऽथ दिवं याते शंतनुः सत्यविक्रमः । बभूव मृगयाशीलो निघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नृपः ॥ १ ॥
स कदाचिद्वने घोरे गंगातीरे चरन्नृप । ददर्श मृगशावाक्षीं सुंदरीं चारुभूषणाम् ॥ २ ॥
दृष्ट्वा तां नृपतिर्मेने पित्रोक्तेयं वरानना । रूपयौवनसंपन्ना साक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ॥ ३ ॥
पिबन्मुखाम्बुजं तस्या न तृप्तिमगमन्नृपः । हृष्टरोमाभवत्तत्र व्यासक्तचित्त इवानघ ॥ ४ ॥
महाभिषं साऽपि मत्वा प्रेमयुक्ता बभूव ह । किंचिन्मदस्मितं कृत्वा तस्याग्रे नृपस्य च ॥ ५ ॥
वीक्ष्य तामसितापांगीं राजा प्रीतमना भृशम् । उवाच मधुरं वाक्यं सान्त्वयञ्श्लक्ष्णया गिरा॥ ६ ॥
देवी वा त्वं च वामोरु मानुषी वा वरानने । गंधर्वी वाथ यक्षी वा नागकन्याऽप्सरापि वा ॥७॥
यासि काऽसि वरारोहे भार्या मे भव सुंदरि । प्रेमयुक्तस्मितेव त्वं धर्मपत्नी भवाद्य मे ॥ ८ ॥

सूत उवाच

राजा तां नाभिजानाति गांगेयमिति निश्चितम् । महाभिषं समुत्पन्नं नृपं जानाति जाह्नवी ॥ ९ ॥
पूर्वप्रेमसमायोगाच्छ्रुत्वा वाचं नृपस्य ताम् । उवाच नारी राजानं स्मितपूर्वमिदं वचः ॥१०॥

स्त्र्युवाच

जानामि त्वां नृपश्रेष्ठ प्रतीपतनयं शुभम् । का न वाञ्छति चार्वंगी भावित्वात्सदृशं पतिम् ॥
वाग्बंधेन नृपश्रेष्ठ करिष्यामि पतिं किल । शृणु मे समयं राजन्वृणोमि त्वां नृपोत्तम ॥१२॥
यच्च कुर्यामहं कार्यं शुभं च यदि वाऽशुभम् । न निषेध्या त्वया राजन्वक्तव्यं तथाऽप्रियम् ॥
यदा च त्वं नृपश्रेष्ठ न करिष्यसि मे वचः । तदा मुक्त्वा गमिष्यामि स्वेष्टदेशं च मारिष ॥१४॥

स्मृत्वा जन्म वसूना सा प्रार्थनापूर्वकं हृदि । महाभिषस्य प्रेमाय विचिन्त्यैव च जाह्नवी ॥१५॥
[illegible] सा देवी चकार नृपतिं पतिम् । एवं वृना नृपेणाथ गङ्गा मानुषरूपिणी ॥१६॥
नृपस्य मंदिर प्राप्ता सुभगा वरवर्णिनी । नृपतिस्ता समामाद्य चिक्रीडोपवने शुभे ॥१७॥
साऽपि तं रमयामास भावज्ञा वै वराङ्गना । न बुबोध नृप क्रीडन्गतान् वर्षगणानथ ॥१८॥
स तया मृगशावाक्ष्या शच्या शतक्रतुर्यथा । सा सर्वगुणसपन्ना सोऽपि कामविचक्षण ॥१९॥
रेमाते मंदिरे दिव्ये रमानारायणाविव । एव गच्छति काले सा दधार नृपतेस्तदा ॥२०॥
गर्भं गङ्गा वसु पुत्र सुषुवे चारुलोचना । जातमात्र सुत वारि चिक्षेपैव द्वितीयके ॥२१॥
तृतीयेऽथ चतुर्थेऽथ पञ्चमे षष्ठ एव च । सप्तमे वा हते पुत्रे राजा चिंतापरोऽभवत ॥२२॥
किं करोम्यद्य वशो मे कथ स्यात्सुस्थिरो भुवि । सप्त पुत्रा हता नूनमनया पापरूपया ॥२३॥
निवारयामि यदीमा त्यक्त्वा यास्यति सर्वथा । अष्टमोऽयं सुसप्राप्तो गर्भो मे मनसीप्सित ॥२४॥
न वारयामि चेदद्य सर्वथेयं जले क्षिपेत् । भविता वा न वा चाग्रे सशयोऽयं समागत ॥२५॥
सभवेऽपि च दुष्टेय रक्षयेद्वा न रक्षयेत् । एव सशयिते कार्ये किं कर्तव्य मयाऽधुना ॥२६॥
वशस्य रक्षणार्थं हि यत्न कार्यं परो मया । तत काले यदा जात पुत्रोऽयमष्टमो वसु ॥२७॥
मुनेर्येन हृता धनुर्नदिनी स्त्रीजितेन हि । त दृष्ट्वा नृपति पुन तामुवाच पतत्पद ॥२८॥
दासोस्मि तव तन्वङ्गि प्रार्थयामि शुचिस्मिते । पुत्रमेकं कृपास्येन देहि जीवितमद्य मे ॥२९॥
हिंसिता सप्त पुत्रा मे करभोरु त्वया शुभा । अष्टम रक्ष सुश्रोणि पतामि तव पादयो ॥३०॥
अन्यद्वै प्रार्थित तेऽद्य ददाम्यथ च दुर्लभम् । वशो मे रक्षणीयोऽद्य त्वया परमशोभने ॥३१॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे वेदविदो विदु । तस्मादद्य वरारोहे प्रार्थयाम्यष्टम सुतम् ॥३२॥
इत्युक्तापि गृहीत्वा त यदा गतु समुत्सुका । तदा स कुपितो राजा तामुवाचातिदु खित ३३॥
पापिष्टे किं करोम्यद्य निरयात्र बिभेषि किम् । काऽसि पापकरा त्व पुत्री पापरता सदा ३४॥
यथेच्छ गच्छ वा तिष्ठ पुत्रो मे स्थीयतामिह । किं करोमि त्वया पापे वशातकरयाऽनया ॥३५॥
एव वदति भूपाले सा गृहीत्वा सुत शिशुम् । गच्छती वचन कोपसयुता तमुवाच ह ॥३६॥
पुत्रकामा सुत त्वेन पाल्यामि वने गता । समयो मे गमिष्यामि वचन ह्यन्यथाकृतम् ॥३७॥
गगा मा वै विजानीहि देवकार्यार्थमागताम् । वसवस्तु पुरा शप्ता वसिष्ठेन महात्मना ॥३८॥
व्रजतु मानुषी योनि स्थिता चिंतातुरास्तु माम् । दृष्ट्वेद प्रार्थयामासुर्जननी नो भवानघे ॥३९॥
तेभ्यो दत्त्वा वर जाता पत्नी ते नृपसत्तम । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं जानीहि सभवो मम ॥४०॥
सप्त ते वसव पुत्रा मुक्ता शापान्नृपेन्द्र त । कियत कालमेकोऽयं तव पत्रो भविष्यति ॥४१॥
गगादत्तमिम पत्र गृहाण शतनो स्वयम् । वसु त्व विदि वैन सुत्र भव्द सुनोत्वम् ॥४२॥

गागेयोऽयं महाभाग भविष्यति बलाधिक । अद्य तत्र नयाम्येन यत्र त्व वै मया वृत ॥४३॥
दास्यामि यौवन प्राप्त पालयित्वा महीपते । न मातृरहित पुत्रो जीवेच्च च सुखी भवेत् ॥४४॥
इत्युक्त्वान्तर्दधे गङ्गा गृहीत्वा च बालकम् । राजा चातीव दु खार्त सस्थितो निजमदिरे ॥४५॥
भार्याविरहज दु ख तथा पुत्रस्य चाद्भुतम् । सर्वदा चिंतयश्चास्ते राज्य कुर्वन्महीपति ॥४६॥
एव गच्छति कालेऽथ नृपतिर्मृगया गत । निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूकरानपि ॥४७॥
गगातीरमनुप्राप्त स राजा शतनुस्तदा । नदी स्तोकजला दृष्ट्वा विस्मित स महीपति ॥४८॥
तत्रापश्यत्कुमार स क्षिपत विशिखान्बहून् । आकृष्य च महाचाप क्रीडत सरितस्तटे ॥४९॥
त वीक्ष्य विस्मितो राजा न स्म जानाति किंचन । नोपलेभे स्मृतिं भूप पुत्रोऽय मम वा न वा ॥५०॥
दृष्ट्वाऽप्यमानुष कर्म बाणेषु लघुहस्तताम् । विद्या चाऽप्रतिमा रूप तस्य वै स्मरसन्निभम् ॥५१॥
पप्रच्छ विस्मितो राजा कस्य पुत्रोऽसि चानघ । नोवाच किंचिद्वीरोऽसौ मुचञ्छिलीमुखानथ ॥५२॥
अतर्धान गत सोऽथ राजा चिंतातुरोऽभवत । को य मम सुतो बाल किं करोमि व्रजामि कम् ५३॥
गगा तुष्टाव भूपाल स्थितस्तत्र समाहित । दर्शन सा ददौ चाथ चारुरूपा यथा पुरा ॥५४॥
दृष्ट्वा ता चारुसर्वाङ्गी बभाषे नृपति स्वयम् । कोऽय गग गतो बालो मम त्व दर्शयाधुना ॥५५॥

गगोवाच

श्रीमद्भागवतं पुण्यं नानाख्यानकथान्वितम् । द्वैपायनमुखोद्भूतं पञ्चलक्षणसंयुतम् ॥६८॥
शृण्वतां सर्वपापघ्नं शुभदं सुखदं तथा । इतिहासमिदं पुण्यं कीर्तितं मुनिसत्तमा. ॥६९॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसूनां संभव. सूत कथित. शापकारणात् । गागेयस्य तथोत्पत्तिः कथिता लोमहर्षणे ॥१॥
माता व्यासस्य धर्मज्ञ नाम्ना सत्यवती सती । कथं शंतनुना प्राप्ता भार्या गंधवती शुभा ॥२॥
तन्ममाचक्ष्व विस्तारं दाशपुत्री कथं वृता । राज्ञा धर्मवरिष्ठेन संशयं छिन्धि सुव्रत ॥३॥

सूत उवाच

शंतनुर्नाम राजर्षिर्मृगयानिरतः सदा । वनं जगाम निघ्नन्वै मृगांश्च महिषान्रुरून् ॥४॥
चत्वार्येव तु वर्षाणि पुत्रेण सह भूपतिः । रममाणः सुखं प्राप कुमारेण यथा हर ॥५॥
एकदा विक्षिपन्बाणान्विनिघ्नन्खड्गसूकरान् । स कदाचिद्वनं प्राप्त कालिंदी सरितां वराम् ॥६॥
महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गंधमुत्तमम् । तस्य प्रभवमन्विच्छन्सचचार वनं तदा ॥७॥
न मदारस्य गधोऽयं मृगनाभिमदस्य न । चंपकस्य न मालत्या न केतक्या मनोहर ॥८॥
कुतोऽयमेति वायुर्वै मम घ्राणविमोहन ॥९॥
इति सचिन्त्यमानोऽसौ बभ्राम वनमण्डलम् । मोहितो गंधलोभेन शंतनु पवनानुग ॥१०॥
स ददर्श नदीतीरे संस्थितां चारुदर्शनाम् । शृङ्गारसहितां कातां सुस्थितां मलिनांबराम्॥११॥
दृष्ट्वा तामसितापागीं विस्मित स महीपति । अस्या देहस्य गंधोऽयमिति संजातनिश्चय ॥१२॥

तदद्भुतं रूपमतीव सुंदरं तथैव गन्धोऽखिललोकसमत ।
वयश्च तादृड्नवयौवनं शुभं दृष्ट्वैव राजा किल विस्मितोऽभवत् ॥१३॥
केयं कुतो वा समुपागताऽधुना देवागना वा किमु मानुषी वा ।
गंधर्वपुत्री किल नागकन्या जाने कथं गंधवतीं नु कामिनीम् ॥१४॥
संचित्य चैव मनसा नृपोऽसौ न निश्चयं प्राप यदा ततः स्वयम् ।
गङ्गां स्मरन्कामवशं गतोऽथ पप्रच्छ कांतां तटसंस्थितां च ॥१५॥
काऽसि प्रिये कस्य सुताऽसि कस्मादिह स्थिता त्वं विजने वरोरु ।
एकाकिनी किं वद चारुनेत्रे विवाहिता वा न विवाहिताऽसि ॥१६॥
संजातकामोऽहमरालनेत्रे त्वां वीक्ष्य कांतां च मनोहरां च ।
ब्रूहि प्रिये याऽसि चिकीर्षसि त्वं किं चेति सर्वं मम विस्तरेण ॥१७॥

सूत उवाच

श्रुत्वा वाक्यं तु दाशस्य राजा चिन्तातुरोऽभवत् । गांगेय मनसा कृत्वा नोवाच नृपतिस्तदा ॥३३॥
कामातुरो गृहं प्राप्तश्चिन्ताविष्टो महीपतिः । न सस्नौ बुभुजे नाथ न सुष्वाप गृहं गतः ॥३४॥
चिन्तातुरं तु तं दृष्ट्वा पुत्रो देवव्रतस्तदा । पप्रच्छ महीपालं तदसंतोषकारणम् ॥३५॥
दुर्जयः कोऽस्ति शत्रुस्ते करोमि वशगं तव । का चिन्ता नृपशार्दूल सत्यं वद नरोत्तम ॥३६॥

किं तेन जातेन सुतेन राजन्दुःखं न जानाति न नाशयेद्यः ।
ऋणं ग्रहीतुं समुपागतोऽसौ प्राग्जन्मजं नात्र विचारणाऽस्ति ॥३७॥
विमुच्य राज्यं रघुनन्दनोऽपि तातान्ज्ञया दाशरथिस्तु रामः ।
वनं गतः लक्ष्मणजानकीभ्यां सहैव शैलं किल चित्रकूटम् ॥३८॥
सुतो हरिश्चन्द्रनृपस्य राजन् यो रोहितश्चेति प्रसिद्धनामा ।
क्रीतोऽथ पित्रा विपणौ धृतश्च दासीकृतो विप्रगृहे तु नूनम् ॥३९॥
तथाऽजिगर्तस्य सुतो वरिष्ठो नाम्ना शुनःशेप इति प्रसिद्धः ।
क्रीतस्तु पित्राप्यथ यूपबद्धः समोचितो गाधिसुतेन पश्चात् ॥४०॥
पितान्ज्ञया जामदग्न्येन पूर्वं छिन्नं शिरो मातुरिति प्रसिद्धम् ।
अकार्यमप्याचरितं च तेन गुरोरनुज्ञा च गरीयसी कृता ॥४१॥
इदं शरीरं तव भूपते न क्षमोऽस्मि नूनं वद किं करोम्यहम् ।
न शोचनीयं मयि वर्तमानेऽप्यप्राप्यमर्थं प्रतिपादयाम्यहम् ॥४२॥
प्रब्रूहि राजंस्तव काऽस्ति चिंता निवारयाम्यद्य धनुर्गृहीत्वा ।
देहेन मे चेच्चरितार्थता वा भवत्वमोघा भवतश्चिकीर्षा ॥४३॥
धिक्तं सुतं यः पितुरीप्सितार्थं क्षमोऽपि सन्न प्रतिपादयेद्यः ।
जातेन किं तेन सुतेन काम पितुर्न चिंता हि समुद्धरेद्यः ॥४४॥

सूत उवाच

निशम्येति वचस्तस्य पुत्रस्य नृपतिर्नृपः । लज्जमानस्तु मनसा तमाह त्वरितं सुतम् ॥४५॥

राजोवाच

चिंता मे महती पुत्र यस्त्वमेकोऽसि मे सुतः । शूरोऽतिबलवान्मानी संग्रामेष्वपराङ्मुखः ॥४६॥
एकापत्यस्य मे तात वृथेदं जीवितं किल । मृते त्वयि मृते क्वापि किं करोमि निराश्रयः ॥४७॥
एषा मे महती चिंता तेनाद्य दुःखितोऽस्म्यहम् । नान्या चिंताऽस्ति मे पुत्र या तवाग्रे वदाम्यहम् ४८॥

सूत उवाच

तदाकर्ण्याथ गाङ्गेयो मन्त्रिवृद्धानपृच्छत। न मां वदति भूपालो लज्जयाऽद्य परिप्लुतः॥४९॥
वित्त वार्तां नृपस्याद्य दृष्ट्वा यूयं विनिश्चयात्। सत्यं ब्रुवन्तु मां सर्वं तत्करोमि निराकुलः॥५०॥
तच्छ्रुत्वा ते नृपं गत्वा सविज्ञाय च कारणम्। दाशसुविदितार्थस्तु गाङ्गेयस्तदचिंतयत्॥५१॥
सहितस्तैर्जगामाशु दाशस्य सदनं तदा। प्रेमपूर्वमुवाचेदं विनम्रो जाह्नवीसुतः॥५२॥

गाङ्गेय उवाच

पित्रे देहि सुतां तेऽद्य प्रार्थयामि सुमध्यमाम्। माता मेऽस्तु सुतेयं ते दासोऽस्म्यस्याः परंतप ५३॥

दाश उवाच

इमां गृहाण महाभाग पत्नीं कुरु नृपात्मज। पुत्रोऽस्या न भवेद्राजा वर्तमाने त्वयीति वै॥५४॥

गाङ्गेय उवाच

मातेयं मम दाशेयी राज्यं नैव करोम्यहम्। पुत्रोऽस्याः सर्वथा राज्यं करिष्यति न संशयः॥५५॥

दाश उवाच

सत्यं वाक्यं मया ज्ञातं पुत्रस्ते बलवान्भवेत्। सोऽपि राज्यं बलान्नूनं गृह्णीयादिति निश्चयः॥५६॥

गाङ्गेय उवाच

न दारसंग्रहं नूनं करिष्यामि हि सर्वथा। सत्यं मे वचनं तात मया भीष्मव्रतं कृतम्॥५७॥

सूत उवाच

एवं कृतां प्रतिज्ञां तु निशम्य दाशपार्थिवः। ददौ सत्यवतीं तस्मै राज्ञे सर्वाङ्गशोभनाम्॥५८॥
अनेन विधिना तेन कृता सत्यवती प्रिया। न जानाति परं जन्म व्यासस्य नृपसत्तम॥५९॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच

पाण्डोरपि तथा पत्न्यौ द्वे प्रोक्ते वेदवादिभिः । शौरसेनी तथा कुन्ती माद्री च मद्रदेशजा ॥८॥
गान्धारी सुषुवे पुत्रशतं परमशोभनम् । वैश्याप्येकं सुतं तात युयुत्सुं सुषुवे प्रियम् ॥९॥
कुन्ती तु प्रथमं कन्या सूर्यात्कर्णं मनोहरम् । सुषुवे पितृगेहस्था पश्चात्पाण्डुपरिग्रहः ॥१०॥

ऋषय ऊचुः

किमेतत्सूत चित्रं त्वं भाषसे मुनिसत्तम । जनितश्च सुतः पूर्वं पाण्डुना सा विवाहिता ॥११॥
सूर्यात्कर्णः कथं जातः कन्यायां वद विस्तरात् । कन्या कथं पुनर्जाता पाण्डुना सा विवाहिता ॥१२॥

सूत उवाच

शूरसेनसुता कुन्ती बालभावे यदा द्विजाः । कुन्तिभोजेन राज्ञा तु प्रार्थिता कन्यका शुभा ॥१३॥
कुन्तिभोजेन सा बाला पुत्री तु परिकल्पिता । सेवनार्थं तु दीप्तस्य विहिता चारुहासिनी ॥१४॥
दुर्वासास्तु मुनिः प्राप्तश्चातुर्मास्ये स्थितो द्विजः । परिचर्या कृता कुन्त्या मुनिस्तोषं जगाम ह ॥१५॥
ददौ मन्त्रं शुभं तस्यै येनाहूतः सुरः स्वयम् । समायाति तथा कामं पूरयिष्यति वाञ्छितम् ॥१६॥
गते मुनौ ततः कुन्ती निश्चयार्थं गृहे स्थिता । चिन्तयामास मनसा कं सुरं समचिन्तये ॥१७॥
उदितश्च तदा भानुस्तया दृष्टो दिवाकरः । मन्त्रोच्चारं तथा कृत्वा चाहूतस्तिग्मगुस्तदा ॥१८॥
मण्डलान्मानुषं रूपं कृत्वा सर्वातिपेशलम् । अवातरत्तदाकाशात्समीपे तत्र मन्दिरे ॥१९॥
दृष्ट्वा देवं समायातं कुन्ती भानुं सुविस्मिता । वेपमाना रजोदोषं प्राप्ता सद्यस्तु भामिनी ॥२०॥
कृताञ्जलिः स्थिता सूर्यं बभाषे चारुलोचना । सुप्रीता दर्शनेनाद्य गच्छ त्वं निजमण्डलम् ॥२१॥

सूर्य उवाच

आहूतोऽस्मि कथं कुन्ति त्वया मन्त्रबलेन वै । न मां भजसि कस्मात्त्वं समाहूय पुरोगतम् ॥२२॥
कामार्तोऽस्म्यसितापाङ्गि भज मां भावसंयुतम् । मन्त्रेणाधीनतां प्राप्तं क्रीडितुं नय मामिति ॥२३॥

कुन्त्युवाच

कन्याऽस्म्यहं तु धर्मज्ञ सर्वसाक्षिन्नमाम्यहम् । नयाम्यहं न दुर्वाच्यां कुलकन्याऽस्मि सुव्रत ॥२४॥

सूर्य उवाच

लज्जा मे महती चाद्य यदि गच्छाम्यहं वृथा । वाच्यतां सर्वदेवानां यास्याम्यत्र न संशयः ॥२५॥
शप्स्यामि तं द्विजं चाद्य येन मन्त्रः समर्पितः । त्वां चापि सुभ्रुवं कुन्ति नोचेन्मां त्वं भजिष्यसि ॥
कन्याधर्मः स्थिरस्ते स्यान्न ज्ञास्यति जनाः किल । मत्समस्तु तथा पुत्रो भविता ते वरानने ॥२७॥
इत्युक्त्वा तरणिः कुन्तीं तन्मनस्कां सुलज्जिताम् । भुक्त्वा जगाम देवेशो वरं दत्त्वाऽतिवाञ्छितम् ॥
गर्भं दधार सुश्रोणी सुगुप्ते मन्दिरे स्थिता । धात्री वेद प्रिया चैका न माता न जनस्तथा ॥२९॥
गुप्तं सद्मनि पुत्रस्तु जातश्चातिमनोहरः । कवचेनातिरम्येण कुण्डलाभ्यां समन्वितः ॥३०॥

द्वितीय इव सूर्यस्य कुमार इव चापरः । करे कृत्वाथ धात्रेयीं तामुवाच सुलज्जिताम् ॥३१॥
का चिन्ता करभोरु त्वमाधत्सेऽद्य स्थिताऽस्म्यहम् । मञ्जूषायां सुतं कृत्वा मुञ्चनी वाक्यमब्रवीत् ॥३२॥
किं करोमि सुतार्ताऽहं त्यजन्त्वां प्राणवल्लभम् । मन्दभाग्या त्यजामि त्वां सर्वलक्षणसंयुतम् ॥३३॥

पातु त्वां सगुणाऽगुणा भगवती सर्वेश्वरी चाम्बिका
स्तन्यं सैव ददातु विश्वजननी कात्यायनी कामदा ।
द्रक्ष्येऽहं मुखपङ्कजं सुललितं प्राणप्रियाहं कदा
त्यक्त्वा त्वां विजने वने रविसुतं दुष्टा यथा स्वैरिणी ॥३४॥
पूर्वस्मिन्नपि जन्मनि त्रिजगतां माता न चाराधिता
न ध्यातं पदपङ्कजं सुखकरं देव्याः शिवायाश्चिरम् ।
तेनाहं सुत दुर्भगाऽस्मि सततं त्यक्त्वा पुनस्त्वां वने
तप्स्यामि प्रिय पातकं स्मृतवती बुद्ध्या कृतं यत्स्वयम् ॥३५॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तं सुतं कुन्ती मञ्जूषायां धृतं किल । धात्रीहस्ते ददौ भीता जनदर्शनतस्तथा ॥३६॥
स्नात्वा न्यस्ता तदा कुन्ती पितृवेश्मन्युवास सा । मञ्जूषा वहमाना च प्राप्ता ह्यधिरथेन वै ॥३७॥
राधा सूतस्य भार्या वै तयाऽसौ प्रार्थितः सुतः । कर्णोऽभूद्बलवान्वीरः पालितः सूतसद्मनि ॥३८॥
कुन्ती विवाहिता कन्या पाण्डुना सा स्वयंवरे । माद्री चैवापरा भार्या मद्रराजसुता शुभा ॥३९॥
मृगयां रममाणस्तु वने पाण्डुर्महाबलः । जघान मृगबुद्ध्या तु रममाणं मुनिं वने ॥४०॥
शप्तस्तेन तदा पाण्डुर्मुनिना कुपितेन च । स्त्रीसङ्गं यदि कर्ताऽसि तदा ते मरणं ध्रुवम् ॥४१॥
इति शप्तस्तु मुनिना पाण्डुः शोकसमन्वितः । त्यक्त्वा राज्यं वनेवासं चकार भृशदुःखितः ॥४२॥
कुन्ती माद्री च भार्ये द्वे जग्मतुः सह सङ्गते । सेवनार्थं सतीधर्मं संश्रिते मनिसत्तमा ॥४३॥
गङ्गातीरे स्थितः पाण्डुर्मुनीनामाश्रमेषु च । शृण्वानो धर्मशास्त्राणि चकार दुश्चरं तपः ॥४४॥
कथायां वर्तमानायां कदाचिद्धर्मसंश्रितम् । अशृणोद्वचनं राजा सुस्पष्टं मुनिभाषितम् ॥४५॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव परंतप । येन केनाप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरेत् ॥४६॥
अंशजः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजो गोलकस्तथा । कुण्डः सहोढः कानीनः क्रीतः प्राप्तस्तथा वने ॥४७॥
दत्तः कन्याऽपि चान्ते वै धनग्राह्येऽसुता स्मृताः । उत्तरोत्तरतः पुत्रा निकृष्टा इति निश्चयः ॥४८॥
इत्यावेद्य तदा प्राह कुन्तीं कमललोचनाम् । सुतमुत्पादयाशु त्वं मुनिं गत्वा तपोऽन्वितम् ॥४९॥
ममाज्ञया न दोषस्ते पुरा राज्ञा महात्मना । वसिष्ठाज्जनितः पुत्रो सौदासेनेति मे श्रुतम् ॥५०॥
तं कुन्ती वचनं प्राह मम मन्त्रोऽस्ति कामदः । दत्तो दुर्वाससा पूर्वं सिद्धिदः सर्वथा प्रभो ॥५१॥

निमन्त्रयेऽह य देव मन्त्रेणानेन पार्थिव । आगच्छेन्मन्त्रयोगो वै मम पार्श्वं निमन्त्रित ॥५३॥
भर्तुर्वाक्येन सा तत्र स्मृत्वा धर्मं सुरोत्तमम् । सगम्य सुषुवे पुत्र प्रथम च युधिष्ठिरम् ॥५३॥
वायोर्वृकोदर पुत्र जिष्णु चैव शतक्रतो । वर्षे वर्षे त्रय पुत्रा कुन्त्या जाता महाबला ॥५४॥
माद्री प्राह पति पाडु पुत्र मे कुरु सत्तम । किं करोमि महाराज दुःख नाशय मे प्रभो ॥५५॥
प्रार्थिता पतिना कुन्ती ददौ मत्र दयान्विता । एकपुत्रप्रबधेन माद्रो पतिमते स्थिता ॥५६॥
स्मृत्वा तदाश्विनौ देवौ मद्रराजसुता सुतौ । नकुल सहदेवश्च सुषुवे वरवर्णिनी ॥५७॥
एव ते पाडवा पञ्च क्षेत्रोत्पन्ना सुरात्मजा । वर्षवर्षान्तरे जाता वने तस्मिन्द्विजोत्तमा ॥५८॥
एकस्मिन्समये पाडुर्माद्री दृष्ट्वाऽथ निर्जन । आश्रमे चातिकामार्तो जग्राहागतवैशस ॥५९॥
मा मा मा मेति बहुधा निषिद्धोऽपि तया भृशम् । आलिलिङ्ग प्रिया दैवात्पपात धरणीतले ॥६०॥
यथा वृक्षगता वल्ली छिन्ने पतति वै द्रुमे । तथा सा पतिता बाला कुर्वती रोदन बहु ॥६१॥
प्रत्यागता तदा कुन्ती रुदती बालकास्तथा । मुनयश्च महाभाग श्रुत्वा कोलाहल तदा ॥६२॥
मृत पाडुस्तदा सर्वे मुनय सशितव्रता । सहाग्निभिर्विधि कृत्वा गगातीरे तदाऽदहन् ॥६३॥
चक्रे सहैव गमन माद्री दत्त्वा सुतौ शिशू । कुन्त्यै धर्मं पुरस्कृत्य सतीना सत्यकामत ॥६४॥
जलदानादिक कृत्वा मुनयस्तत्र वासिन । पञ्चपुत्रयुता कुन्तीमनयन्हस्तिनापुरम् ॥६५॥
सा प्राप्ता च समाज्ञाय गागेयो विदुरस्तथा । नगरी धृतराष्ट्रस्य सर्वे तत्र समाययु ॥६६॥
पप्रच्छुश्च जना सर्वे कस्य पुत्रा वरानन । पाडो शापसमाज्ञाय कुन्ती दु खान्विता तदा ६७॥
पप्रच्छुश्च जना सर्वे कस्य पुत्रा वरानन । विश्वासार्थं समाहूता कुन्त्या मन्त्रै सुरास्तदा ॥६८॥
तानुवाच सुराणा वै पुत्रा कुरुकुलोद्भवा । विश्वासार्थं समाहूता कुन्त्या मन्त्रै सुरास्तदा ॥६८॥
आगत्य खे तदा तैस्तु कथित न सुता किल । भीष्मेण सत्कृत वाक्यं दवाना मरुतृना सुता ६९
गता नागपुर सर्वे तानादाय सुतान्वधूम् । भीष्मादय प्रीतचित्ता पालयामासुरर्थत ॥
एव पार्थां समुत्पन्ना गागेयनाथ पालिता ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे षष्ठोऽध्याय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

पञ्चाना द्रौपदी भार्या सा मान्या सा पतिव्रता । पञ्च पुत्रास्तु तस्या स्युर्भर्तृभ्योऽतीव सुदरा ॥१॥
अर्जुनस्य तथा भार्या कृष्णस्य भगिनी शुभा । सुभद्रा या हृता पूर्वं जिष्णुना हरिसमते ॥२॥
तस्या जातो महावीरो निहतोऽसौ रणाजिरे । अभिमन्युर्हतस्तत्र द्रौपद्याश्च सुत किल ॥३॥
अभिमन्योर्वरा भार्या वैराटी चातिसुदरी । कुलान्ते सुषुवे पुत्र मृतो बाणाग्निना शिशु ॥४॥
जीवित स तु कृष्णेन भागिनेयसुत स्वयम् । द्रौणिबाणाग्निनिर्दग्ध प्रतापेनाद्भुतेन च ॥५॥

यदा न वेधा न च विष्णुरीश्वरो न वासवो नैव जलाधिपस्तथा ।
न वित्तपो नैव यमश्च पावकस्तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६१॥
जलं न वायुर्न धरा न चाबरं गुणा न तपा च न चेंद्रियाण्यहम् ।
मनो न बुद्धिर्न च तिग्मगुः शशी तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६२॥
इमं जीवलोकं समाधाय चित्ते गुणैर्लिङ्गकोशं च नीत्वा समाधौ ।
स्थिता कल्पकालं न यस्यात्मतना न कोऽप्यस्ति वेत्ता विवेकं गतोऽपि ॥६३॥
प्रार्थयत्ययं मा लोको मृतानां दर्शनं पुनः ।
नाहं क्षमोऽस्मि मातस्त्वं दर्शयाशु जनान्मृतान् ॥६४॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी माया श्रीभुवनेश्वरी । स्वर्गादाहूय सर्वान्वै दर्शयामास पार्थिवान् ॥६५॥
दृष्ट्वा कुन्ती च गान्धारी सुभद्रा च विराटजा । पाण्डवा मुमुदुः सर्वे वीक्ष्य प्रत्यागतान्स्वकान् ॥६६॥
पुनर्विसर्जितास्तेन व्यासेनामिततेजसा । स्मृत्वा देवी महामायामिंद्रजालमिवोद्यतम् ॥६७॥
तदा पृष्ट्वा ययुः सर्वे पाण्डवा मुनयस्तथा । राजा नागपुरं प्राप्तः कुर्वन् व्यासकथा पथि ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

ततो दिने तृतीये च धृतराष्ट्रः स भूपतिः । दावाग्निना वने दग्धः सभार्यः कुंतिसंयुतः ॥१॥
संजयस्तीर्थयात्रायां गतस्त्यक्त्वा महीपतिम् । श्रुत्वा युधिष्ठिरो राजा नारदाद्दुःखमाप्तवान् ॥२॥
षट्त्रिंशेऽथ गते वर्षे कौरवाणां क्षयात्पुनः । प्रभासे यादवाः सर्वे विप्रशापात्क्षयं गताः ॥३॥
ते पीत्वा मदिरां मत्ताः कृत्वा युद्धं परस्परम् । क्षयं प्राप्ता महात्मानः पश्यतो रामकृष्णयोः ॥४॥
देहं तत्याज रामस्तु कृष्णः कमललोचनः । व्याधबाणहतः शापं पालयन्भगवान्हरिः ॥५॥
वसुदेवस्तु तच्छ्रुत्वा देहत्यागं हरेरथ । जहौ प्राणाञ्छुचीन्कृत्वा चित्ते श्रीभुवनेश्वरीम् ॥६॥
अर्जुनस्तु ततो गत्वा प्रभासे चातिदुःखितः । संस्कारं तत्र सर्वेषां यथायोग्यं चकार ह ॥७॥
समीक्ष्याथ हरेर्देहं कृत्वा काष्ठस्य संचयम् । अष्टाभिः सह पत्नीभिर्दाहयामास पार्थिवः ॥८॥
देहं रामस्य रेवत्या सह दग्ध्वा विभावसौ । अर्जुनो द्वारकामेत्य पुरान्निष्क्रामयज्जनम् ॥९॥
पुरी सा वासुदेवस्य प्लाविताेदधिना ततः । अर्जुनः सर्वलोकान् वै गृहीत्वा निर्गतस्तदा ॥१०॥
कृष्णपत्न्यस्तदा मार्गे चौराभीरैश्च लुंठिताः । धनं सर्वं गृहीतं च निस्तेजश्चार्जुनोऽभवत् ॥११॥
इन्द्रप्रस्थे समागत्य वज्रो राजा कृतस्तदा । अनिरुद्धसुतो नाम्ना पार्थेनामिततेजसा ॥१२॥

व्यासाय कथित दु ख तेनोक्तोऽसौ महारथ । पुनर्यदा हरिस्त्व च भविताऽसि महामते ॥१३॥
तदा तेजस्तवात्युग्र भविष्यति पुनर्युगे । तच्छ्रुत्वा वचन पार्थो गत्वा नागपुरेऽर्जुन ॥१४॥
दु खितो धर्मराजान वृत्तान्त सर्वमब्रवीत् । देहत्याग हरे श्रुत्वा यादवाना क्षय तथा ॥१५॥
गमनाय मति चक्रे राजा हैमाचल प्रति । षट्त्रिंशद्वार्षिक राज्ये स्थापयित्वोत्तरासुतम् ॥१६॥
निर्जगाम वन राजा द्रौपद्या भ्रातृभि सह । षट्त्रिंशच्चैव वर्षाणि कृत्वा राज्य गजाह्वये १७॥
गत्वा हिमाचले पद् ते जहु प्राणान्पृथासुता । परीक्षिदपि राजर्षि प्रजा सर्वा सुधार्मिक १८॥
अपालयच्च राजेन्द्र षष्टिवर्षाण्यतन्द्रित । बभूव मृगयाशीलो जगाम च वन महत् ॥१९॥
विद्ध मृग विचिन्वानो मध्याह्ने भूपति स्वयम् । तृषितश्च परिश्रात क्षुधितश्चातुरासुन ॥२०॥
राजा धर्मेण सतप्तो ददर्श मुनिमन्तिके ।
ध्याने स्थित मुनि राजा जल पप्रच्छ चातुर ॥२१॥
नोवाच किंचि मौनस्थश्चुकोप नृपतिस्तदा । मृत सर्प तदाऽऽदाय धनुष्कोट्या तुपातुर ॥२२॥
कण्ठेनाऽऽविष्टचित्तस्तु यठे तस्य न्यवेदयत । आरोपित तथा सर्पे नोवाच मुनिसत्तम ॥२३॥
न चचाल समाधिस्थो राजाऽपि स्वगृह गत । तस्य पुत्रोऽतितेजस्वी गवि जातो महातपा २४॥
महाशाक्तोऽथ शुश्राव क्रीडमानो वनान्तिक । मित्राण्याहुश्च तत्पुन पितु कठ तवाधुना ॥२५॥
रुम्भितोऽस्ति मृत सर्प केनापीति मुनीश्वर । तथा तद्वचन श्रुत्वा चुकोपातिशय तदा ॥२६॥
शशाप नृपति क्रुद्धो गृहीत्वाऽऽशु व र जलम् । पितु कठऽद्य मे यन विनिक्षिप्तो मृतोरग ॥२७॥
तक्षक सप्तरात्रेण त दशेत्पापपूरुषम् । मुन शिष्योऽथ राजान समुपेत्य गृहे स्थितम् ॥
शाप निवेदयामास मुनिपुत्रेण चार्पितम् । अभिमन्युसुत श्रुत्वा शाप दत्त द्विजेन वै ॥२९॥
अनिवार्य च विज्ञाय मन्त्रिवृद्धानुवाच ह । शप्तोऽह द्विजरूपेण मम द्वेपादसशयम् ॥३०॥
किं विधेय मयाऽस्मात्या उपायश्चिन्त्यतामिह । मृत्यु किलानिवार्योऽसौ वदति वेदवादिन ॥३१॥
यत्नस्तथापि शास्त्रोक्त कर्तव्य सर्वथा बुधै । उपायवादिन केचित्प्रवदति मनीषिण ॥३२॥
विज्ञोपायेन सिध्यति कार्याणि नेतरस्य च । मणिमन्त्रौषधीना वै प्रभावा खलु दुर्विद ॥३३॥
न भवेदिति किं तैस्तु मणिमन्त्रि सुसाधितै । सर्पदष्टा पुरा भार्या मुने सजीविता मृता ॥३४॥
दत्त्वाऽर्धमायुपस्तन मुनिना सा वराप्सरा । भवितव्य न विश्वास कर्तव्य सर्वथा बुधै ॥३५॥
प्रत्यक्ष तत्र दृष्टात पश्यतु सचिवा किल । दिवि कोऽपि पृथिव्या वा दृश्यते पुरुप क्वचित ॥
दैवे मति समाधाय यस्तिष्ठेत्तु निरुद्यम । विरक्तस्तु यतिर्भूत्वा भिक्षार्थं याति सर्वथा ॥३७॥
गृहस्थाना गहे काममाहूतो वाऽथवा यथा । यदृच्छयोपपन्न च क्षिप्त केनापि वा मुखे ॥३८॥
उद्यमेन विना चास्यादुदर सविनेत्थम । प्रयत्नश्चोद्यमे कार्यो यदा सिद्धि न याति चेत् ॥

तदा देव स्थित चेति चित्तमाल्वयेद्वुध ।

मन्त्रिण ऊचु

को मुनिर्येन दत्त्वार्धमायुषो जीविता प्रिया ॥४०॥

कथ मृता महाराज तन्नो ब्रूहि सविस्तरम् ।

राजोवाच

भृगोर्भार्या वरारोहा पलोमा नाम सुन्दरी ॥४१॥

तस्या तु च्यवनो नाम मुनिर्जातोऽतिविश्रुत । च्यवनस्य च शार्याति सुकन्यानाम सुन्दरी ॥४२॥

तस्या जज्ञे सुत श्रीमान्प्रमतिर्नाम विश्रुत । प्रमतस्तु प्रिया भार्या प्रतापी नाम विश्रुता ४३॥

रुरुर्नाम सुतो जातस्तथा परमतापस । तस्मिश्च समये कश्चित्स्थूलकेशश्च विश्रुत ॥४४॥

बभूव तपसा युक्तो धर्मात्मा सत्यसमत । एतस्मिनतर मा या मेनका च वराप्सरा ॥४५॥

क्रीडा चक्रे नदीतीरे त्रिपु लोकेपु सुन्दरी । गर्भं विश्वावसो प्राप्य निर्गता वरवर्णिनी ॥४६॥

स्थूलकेशाश्रमे गत्वा विससर्ज वराप्सरा । कन्यका च नदीतीरे त्रिपु लोकेपु सुन्दरीम ४७॥

दृष्ट्वाऽनाथा तदा कन्या जग्राह मुनिसत्तम । पुपोष स्थूलकेशस्तु नाम्ना चक्रे प्रमद्वराम ॥४८॥

सा काले यौवन प्राप्ता सर्वलक्षणसयुता । रुरुर्दृष्ट्वाऽथ ता बाला कामबाणार्दितो ह्यभूत ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धेऽष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

परीक्षिदुवाच

कामार्त स मुनिर्गत्वा रुरु सुप्तो निजाश्रमे । पिता पप्रच्छ दीन त किं रुरो विमना असि ॥१॥

स तमाहातिकामार्त स्थूलकेशस्य चाश्रमे । कन्या प्रमद्वरा नाम सा मे भार्या भवदिति ॥२॥

स गत्वा प्रमतिस्तूर्णं स्थूलकेश महामुनिम । प्रमुद्य सुमुख कृत्वा ययाचे ता वराननाम ॥३॥

ददौ वाच स्थूलकेश प्रदास्यामि शुभऽहनि । विवाहार्थं च सभार रचयामासतुवन ॥४॥

प्रमति स्थूलकेशश्च विवाहार्थं समुद्यतौ । बभूवतुर्महात्मानौ समीपस्थौ तपोवन ॥५॥

तस्मिन्नवसरे कन्या रममाणा गृहागणे । प्रसुप्त पन्नग पादेनास्पृशच्चारुलोचना ॥६॥

दष्टा तु पन्नगेनाथ सा ममार वरागना । कोलाहलस्तदा जातो मृता दृष्ट्वा प्रमद्वराम् ॥७॥

मिलिता मुनय सर्वे चुक्रुशु शोकसयुता । भूमौ ता पतिता दष्ट्वा पिता तस्यातिदु खित ॥८॥

रुरोद विगतप्राणा दीप्यमाना सुतजसा । रुरु श्रुत्वा तदाक्रन्द दर्शनार्थं समागत ॥९॥

ददर्श पतिता तत्र सजीवामिव कामिनीम । रुदत स्थूलकेश च दृष्ट्वाऽयानृपिसत्तमान ॥१०॥

रुरु स्थानाद्बहिर्गत्वा रुरोद विरहाकुल । अहो दैवेन सर्पोऽयं प्रेषित परमाद्भुत ॥११॥
मम शर्मविघाताय दु खहेतुरय किल । किं करोमि क्व गच्छामि मृता मे प्राणवल्लभा ॥
न वै जीवितुमिच्छामि वियुक्त प्रिययाऽनया । नालिंगिता वरारोहा न मया चुम्बिता मुदे ॥१३॥
न पाणिग्रहण प्राप्त मन्दभाग्येन सर्वथा । लाजाहोमस्तथा चाग्नौ न कृतस्त्वनया सह ॥१४॥
मानुष्यं धिगिद कामं गच्छत्वद्य ममासव । दु खितस्य न वा मृत्युर्वाञ्छित समुपैति हि ॥१५॥
सुख तर्हि कथ दिव्यमाप्यते भुवि वाञ्छितम । प्रपतामि ह्रदे घोरे पावके प्रपताम्यहम ॥१६॥
विषमद्यि गले पाश कृत्वा प्राणास्त्यजाम्यहम । विलप्यैव रुरुस्तत्र विचार्य मनसा पुन ॥१७॥
उपाय चिंतयामास स्थितस्तस्मिन्नदीतटे । मरणान्तिक फल मे स्यादात्महत्या दुरत्यया ॥१८॥
दु खितश्च पिता मे स्याज्जननी चातिदु खिता । दैवस्तुष्टो भवेत्काम दृष्ट्वा मा त्यक्तजीवितम ॥१९॥
सर्वं प्रमुदितश्च स्यान्मत्क्षयेनात्र सशय । उपकार प्रियाया क परलोके भवदपि ॥२०॥
मृत मय्यात्मघातेन विरहात्पीडितेऽपि च । परलोके प्रिया साऽपि न मे स्यादात्मघातिन ॥
एतदर्थं मृते दोषा मयि नैवामृते पुन ।
विमृश्यैव रुरुस्तत्र स्नात्वाऽऽचम्य शुचि स्थित ॥ २२ ॥
अब्रवीद्वचन कृत्वा जल पाणावसौ मुनि । य मया सुकृत किंचित्कृत देवार्चनादिकम ॥२३॥
गुरव पूजिता भक्त्या हुत जप्त तप कृतम । अधीतास्त्वखिला वेदा गायत्री सस्कृता यदि ॥२४॥
रविराराधितस्तेन सजीवतु मम प्रिया । यदि जीवन्न मे कान्ता त्यजे प्राणानह तत ॥२५॥
इत्युक्त्वा तज्जल भूमौ चिक्षेपाराध्य देवता ।

राजोवाच

एव विलपतस्तस्य भार्यया दु खितस्य च ॥ २६ ॥
देवदूतस्तदाऽभ्येत्य वाक्यमाह रुरु तत ।

देवदूत उवाच

माकार्षी साहस ब्रह्मन् कथ जीवन्मृता प्रिया ॥ २७ ॥
गतायुरेषा सुश्रोणी गधर्वाप्सरसो सुता । अन्या कामय चार्वंगी मृतय चाविवाहिता ॥२८॥
किं रोदिषि सुदुर्बुद्धे का प्रीतिस्तेऽनया सह ।

रुरुवाच

देवदूत न चान्या वै वरिष्याम्यहमगनाम ॥ २९ ॥
यदि जीवन्न जीवद्वा मर्तव्य चाधुना मया ।

राजोवाच

विदित्वेति हृतं तस्य देवदूतो मुदान्वितः ॥३०॥
उवाच वचनं तथ्यं सत्यं चातिमनोहरम् । उपायं शृणु विप्रेन्द्र विहितं यत्सुरैः पुरा ॥३१॥
आयुषोऽर्धप्रदानेन जीवयाशु प्रमद्वराम् ।

रुरुवाच

आयुषोऽर्धं प्रयच्छामि कन्यायै नात्र संशयः ॥३२॥
अद्य प्रत्यागतप्राणा प्रोत्तिष्ठतु मम प्रिया । विश्वावसुस्तदा तत्र विमानेन समागतः ॥३३॥
ज्ञात्वा पुत्री मृता चाशु स्वर्गलोकात्प्रमद्वराम् । ततो गन्धर्वराजश्च देवदूतश्च सत्तम ॥३४॥
धर्मराजमुपेत्येदं वचनं प्रत्यभाषताम् । धर्मराज रुरोः पत्नी सुता विश्वावसोस्तथा ॥३५॥
सुता प्रमद्वरा कन्या दष्टा सर्पेण चाधुना । सा रुरोरायुषोऽर्धेन मर्तुकामस्य सूर्यज ॥३६॥
समुत्तिष्ठतु सर्वाङ्गी व्रतचर्याप्रभावतः ।

धर्म उवाच

विश्वावसुसुता कन्या देवदूत यदीच्छसि ॥३७॥
उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्धेन रुरोर्गत्वा त्वमर्पय ।

राजोवाच

एवमुक्तस्ततो गत्वा जीवयित्वा प्रमद्वराम् ॥३८॥
रुरोः समर्पयामास देवदूतस्त्वरान्वितः । ततः शुभेऽह्नि विधिना रुरुणाऽपि विवाहिता ॥३९॥
इत्थं वोपायपयोगेन मृताप्युज्जीविता तदा । उपायस्तु प्रकर्तव्यः सर्वथा शास्त्रसंमतः ॥४०॥
मणिमंत्रौषधीभिश्च विविधत्प्राणरक्षणे ।
इत्युक्त्वा सचिवान्राजा कल्पयित्वा सुरक्षकान् ॥४१॥
कारयित्वाऽथ प्रासादं सप्तभूमिकमुत्तमम् । आरुरोहोत्तरासूनुः सचिवैः सह तत्क्षणम् ॥४२॥
मणिमंत्रधराः शूराः स्थापितास्तत्र रक्षणे । प्रेषयामास भूपालो मुनिं गौरमुखं ततः ॥४३॥
प्रमादार्थं क्षमस्वेति पुनः पुनः । ब्राह्मणान्सिद्धमंत्रज्ञान्रक्षणार्थमिमन्त्रत ॥४४॥
मणिपुत्रः स्थितस्तत्र स्थापयामास दन्तिनः । न कश्चिदारुहेत्तत्र प्रासादे चातिरक्षिते ॥४५॥
वातोऽपि न चरेत्तत्र प्रवेशो विनिवार्यते । भक्ष्यभोज्यादिकं राजा तत्रस्थश्च चकार सः ॥४६॥
स्नानसंध्यादिकं कर्म तत्रैव विनिवर्त्य च । राजकार्याणि सर्वाणि तत्रस्थश्चाकरोन्नृपः ॥४७॥
मंत्रिभिः सह संमंत्र्य गणयन्दिवसानपि । कश्चिच्च कश्यपो नाम ब्राह्मणो मंत्रिसत्तमः ॥४८॥

शुश्राव च तथा शाप प्राप्त राजा महामना । स धनार्थी द्विजश्रेष्ठ कश्यप समचिंतयत् ॥४९॥
व्रजामि तत्र यत्रास्ते शप्तो राजा द्विजेन ह । इति कृत्वा मति विप्र स्वगृहान्नि सृत पथि ॥५०॥
कश्यपो मन्त्रविद्विद्वान्धनार्थी मुनिसत्तम ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

सूत उवाच

तस्मिन्नेव दिने नाम्ना तक्षकस्त नृपोत्तमम् । शप्त ज्ञात्वा गृहात्तूर्णं निःसृत पुरुषोत्तम ॥१॥
वृद्धब्राह्मणवेषेण तक्षक पथि निर्गत । अपश्यत्कश्यप मार्गे व्रजत नृपतिं प्रति ॥२॥
तमपृच्छत्पन्नगोऽसौ ब्राह्मण मन्त्रवादिनम् । क्व भवास्त्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ३॥

कश्यप उवाच

परीक्षित नृपश्रेष्ठ तक्षकश्च प्रधक्ष्यति । तत्राह त्वरितो यामि नृप कर्तुमपज्वरम् ॥४॥
मन्त्रोऽस्ति मम विप्रेंद्र विषनाशकर किल । जीवयिष्याम्यह त वै जीवितव्येऽधुना किल ॥५॥

तक्षक उवाच

अह स पन्नगो ब्रह्मस्त धक्ष्यामि महीपतिम् । निवर्तस्व न शक्तस्त्व मया दष्ट चिकित्सितुम् ॥६॥

कश्यप उवाच

अह दष्ट त्वया सर्प नृप शप्त द्विजेन वै । जीवयिष्याम्यसदेह काम मन्त्रबलेन वै ॥७॥

तक्षक उवाच

यदि त्व जीवितु यासि मया दष्ट नृपोत्तमम । मन्त्रशक्ति वत्र विप्र दर्शय त्वममानघ ॥८॥
धक्ष्याम्येन च न्यग्रोध विषदष्ट्राभिरद्य वै ।

कश्यप उवाच

जीवयिष्ये त्वया दष्ट दग्ध वा पन्नगोत्तम ॥९॥

सूत उवाच

अदशत्पन्नगो वृक्ष भस्ममात्र चकार तम । उवाच कश्यप भूयो जीवयैन द्विजोत्तम ॥१०॥
दृष्ट्वा भस्मीकृत वृक्ष पन्नगेन विषाग्निना । सर्वं भस्म समाहृत्य कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥११॥
पश्य मन्त्रबल मेऽद्य न्यग्रोध पन्नगोत्तम । जीवयाम्यद्य वृक्ष वै पश्यतस्ते महाविष ॥१२॥

इत्युक्त्वा जलमादाय कश्यपो मन्त्रवित्तम । सिषेच भस्मराशिं त मन्त्रितेनैव वारिणा ॥१३॥
तद्वारिसेचनाज्जातो न्यग्रोध पूर्ववच्छुभ । विस्मय तक्षक प्राप्तो दृष्ट्वा त जीवित नगम् १४॥
तमाह कश्यप नाग किमर्थं ते परिश्रम । सम्पादयामि ते काम ब्रूहि वाडव वाछितम् ॥१५॥

कश्यप उवाच

वित्तार्थी नृपतिं मत्वा शप्त पन्नग नि सुत । गृहादह चोपकर्तुं विद्यया नृपसत्तमम् ॥१६॥

तक्षक उवाच

वित्त गृहाण विप्रेंद्र यावदिच्छसि पार्थिवात । ददामि स्वगृह याहि सकामोऽह भवाम्यत ॥१७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य कश्यप परमार्थवित । चिंतयामास मनसा किं करोमि पुन पुन ॥१८॥
धन गृहीत्वा स्वगृह प्रयामि यद्यह पुन । भविष्यति न मे कीर्तिर्लोके लोभसमाश्रयात॥१९॥
जीवितेऽथ नृपश्रेष्ठे कीर्ति स्यादचला मम । धनप्राप्तिश्च बहुधा भवत्पुण्य च जीवनात ॥२०॥
रक्षणीय यश काम धिग्धन यशसा विना । सर्वस्व रघुणा पूर्वं दत्त विप्राय कीर्तये ॥२१॥
हरिश्चन्द्रेण कर्णेन कीर्त्यर्थं बहुविस्तरम् । उपेक्षय कथ भूप दह्यमान विषाग्निना ॥२२॥
जीवितेऽद्य मया राज्ञि सुख सर्वजनस्य च । अराजके प्रजानाशो भविता नात्र सशय ॥२३॥
प्रजानाशस्य पाप मे भविष्यति मृत नृप । अपकीर्तिश्च लोकेषु धनलोभाद्भविष्यति ॥२४॥
इति सचिन्त्य मनसा ध्यान कृत्वा स कश्यप । गतायुष च नृपतिं ज्ञातवान्बुद्धिमत्तर ॥२५॥
आयुष्मृत्यु राजान ज्ञात्वा ध्यानेन कश्यप । गृह ययौ स धर्मात्मा धनमादाय तक्षकात ॥२६॥
निवर्त्य कश्यप सर्प सप्तमे दिवसे नृपम । हन्तुकामो जगामाशु नगर नागसाह्वयम् ॥२७॥
शुश्राव नगरस्यात प्रासादस्थ परीक्षितम् । मणिमन्त्रौषधै काम रक्ष्यमाणमतन्द्रितम ॥२८॥
चिन्ताविष्टस्तदा नाग विप्रशापभयाकुल । चिंतयामास योगेन प्रविशाय गृह कथम ॥२९॥
दशयामि कथ चैन राजान पापकारिणम् । विप्रशापादन्न मृत्रं विप्रपीडाकर शठम् ॥३०॥
पाडवाना कुले जात शान्ति नैवाप्नुतो भवन् । तापसस्य गले यन मृत सर्पो निवेशित ॥३१॥
कृत्वा विगर्हित कर्म जाताशकोऽति नृप । रक्षणात्मक कृत्वा प्रासादमधिगम्य च ॥३२॥
मृत्य यन्मन्त्र राजा वर्ततेऽद्य निराकुल । स कथ धर्षयिष्यामि विप्रशापेन चोदित ॥३३॥
न जानाति च मन्दात्मा मरण ह्यनिवर्तनम । तेनासौ रक्षका स्थाप्य सौधारूढोऽद्य मोदते ॥३४।
यदि वै विहितो मृत्युर्दैवेनामिततेजसा । स कथ परिवर्तेत कृतैर्यत्नैस्तु कोटिभि ॥३५॥
चीरस्य च दत्तो जानमृत्यु स्म नृप । जीवने मतिमाश्थाय स्थित स्थाने निराकुल ३६॥

दानपुण्यादिकं राजा कर्तुमर्हति सर्वथा । धर्मेण हन्यते व्याधिर्येनायु शाश्वत भवेत् ॥३७॥
नोचेन्मृत्युविधि कृत्वा स्नानदानादिका क्रिया । मरणं स्वर्गलोकाय नरकायान्यथा भवेत् ॥३८॥
द्विजपीडाकृत पाप पृथ्वावास्य च भूपते । विप्रशापस्तथा घोर आसन्ने मरणे किल ॥३९॥
न कोऽपि ब्राह्मण पार्श्वे य एन प्रतिबोधयेत् । वेधसा विहितो मृत्युरनिवार्यस्तु सर्वथा ॥४०॥
इति सचिंत्य सर्पोऽसौ स्वात्मानागान्निकटे स्थितान् । कृत्वा तापसवेषास्तान्प्राहिणोत्सुभुजगमान् ॥४१॥
फलमूलादिक गृह्य राज्ञे नागोऽथ तक्षक । स्वय च कीटरूपेण फलमध्ये ससार ह ॥४२॥
निर्गतास्ते तदा नागा फलान्यादाय सत्वरा । ते राजभवन प्राप्य स्थिता प्रासादसन्निधौ ॥४३॥
रक्षकास्तापसान्दृष्ट्वा पप्रच्छुस्तच्चिकीर्षितम् । ऊचुस्ते भूपति द्रष्टु प्राप्ता स्मोऽद्य तपोवनात् ४४
अभिमन्युसुत वीर कुलार्कं चारुदर्शनम् । परिवर्धयितु प्राप्ता मन्त्रैराथर्वणैस्तथा ॥४५॥
निवेदयध्व राजान दर्शनार्थागतान्मुनीन । कृत्वाऽभिषेकान् यास्यामो दत्त्वा मिष्टफलानि च ॥
मारताना कुले क्वापि न दृष्टा द्वाररक्षका । न श्रुत तापसाना तु राज्ञोऽसदर्शन किल ॥४७॥
आरोहामो वय तत्र यत्र राजा परीक्षित । आशीर्भिर्वर्धयित्वैन दत्ताज्ञा प्रव्रजामहे ॥४८॥

सूत उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तेषा तापसाना तु रक्षका । प्रत्यूचुस्तान्द्विजान्मत्वा निदेश भूपतेर्यथा ॥४९॥
नाद्य वो दर्शन विप्रा राज्ञ स्यादिति नो मति । श्व सर्वतापसैरत्र त्वागन्तव्य नृपालये ॥५०॥
अनारोहस्तु प्रासादो विप्राणा मुनिसत्तमा । विप्रशापभयाद्राज्ञा विहितोऽस्ति न सशय ॥५१॥
तदोचुस्तानथो विप्रा फलमूलजलानि च । विप्राशिषश्च राज्ञेऽथ ग्राह्यतु सुरक्षका ॥५२॥
ते गत्वा नृपति प्रोचुस्तापसानागताञ्जना । राजोवाच नयध्व वै फलमूलादिक च यत् ॥५३॥
पृच्छध्व तापसान्कार्य प्रातरागमन पुन । प्रणाम कथयध्व मे नाद्य सन्दर्शन मम ॥५४॥
ते गत्वाऽथ समादाय फलमूलादिक च यत् । राज्ञे समर्पयामासुर्बहुमानपुर सरम् ॥५५॥
गतेषु तेषु नागेषु विप्रवेषावृतेषु च । फलान्यादाय राजाऽसौ सचिवानिदमब्रवीत् ॥५६॥
सुहृदो भक्षयन्त्वद्य फलान्येतानि सर्वश । अद्यहं चैकमेतद्वै फल विप्रार्पित महत् ॥५७॥
इत्युक्त्वा तत्फल दत्त्वा सुहृद्भ्यश्चोत्तरासुत । करे कृत्वा फल पक्व ददार नृपति स्वयम् ॥५८॥
विदारित फल राज्ञा तत्र क्रिमिरभूदणु । स कृष्णनयनस्ताम्रो दृष्टो भूपतिना स्वयम् ॥५९॥
त दृष्ट्वा नृपति प्राह सचिवान्विस्मितानथ । अस्तमभ्येति सविता विषादद्य न मे भयम् ॥६०॥
अङ्गीकरोमि त शाप कृमिको मा दशत्वयम् । एवमुक्त्वा स राजेन्द्रो ग्रीवाया सन्यवेशयत् ॥६१॥
अस्त याते दिवानाथे धृत कठऽथ कीटक । तक्षकस्तु तदा जात कालरूपी भयानक ॥६२॥
राजा सवेष्टितस्तेन दष्टश्चापि महीपति । मन्त्रिणो विस्मय प्राप्ता रुरुदुर्भृशदु खिता ॥६३॥

घोररूपमहिं वीक्ष्य दुद्रुवुस्ते भयार्दिता । चुक्रुशू रक्षका सर्वे हाहाकारो महानभूत् ॥६४
वेष्टितो भोगिभोगेन विनष्टबहुपौरुष । नोवाच नृपति किंचिन्न चचालोत्तरासुत ॥६५
उत्थिताऽग्निशिखा घोरा विषजा तक्षकाननात् । प्रजज्वाल नृप त्वाशु गतप्राण चकार ह ॥६६
हृत्वाऽऽशु जीवित राज्ञस्तक्षको गगने गत । जगद्दग्ध तु कुर्वाण ददृशुस्त जना इह ॥६७
स पपात गतप्राणो राजा दग्ध इव द्रुम । चुक्रुशुश्च जना सर्वे मृत दृष्ट्वा नराधिपम् ॥६८

इति श्रीदेवीभागवते द्वितीयस्कन्धे परीक्षिन्मरण नाम दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

सूत उवाच

गतप्राण तु राजान बाल पुत्र समीक्ष्य च । चक्रुश्च मन्त्रिण सर्वे परलोकस्य सत्क्रिया ॥१॥
गङ्गातीरे दग्धदेह भस्मप्राय महीपतिम् । अगुरुभिश्चाभियुक्तायां चितायामध्यरोपयन् ॥२॥
दुर्मरणे मृतस्यास्य चक्रुश्चैवौर्ध्वदैहिकीम । क्रिया पुरोहितास्तस्य वेदमन्त्रैर्विधानत ॥३॥
ददुर्दानानि विप्रेभ्यो गा सुवर्ण यथोचितम् । अन्न बहुविध तत्र वस्त्राणि विविधानि च ॥४॥
सुमुहूर्ते सुतं बाल प्रजाना प्रीतिवर्धनम । सिंहासने शुभे तत्र मन्त्रिण सन्यवेशयन् ॥५॥
पौरा जानपदा लोकाश्चक्रुस्त नृपति शिशुम् । जनमेजयनामान राजलक्षणसयुतम् ॥६॥
धात्रेयी शिक्षयामास राजचिह्नानि सर्वश । दिने दिने वर्धमान स बभूव महामति ॥७॥
प्राप्ते चैकादशे वर्षे तस्मै कुलपुरोहित । यथोचिता ददौ विद्या जग्राह स यथोचिताम् ॥८॥
धनुर्वेद कृप पूर्ण ददावस्मै सुसस्कृतम् । अर्जुनाय यथा द्रोण कर्णाय भार्गवो यथा ॥९॥
सप्राप्तविद्यो बलवान्बभूव दुरतिक्रम । धनुर्वेदे तथा वेदे पारग परमार्थवित् ॥१०॥
धर्मशास्त्रार्थकुशल सत्यवादी जितेन्द्रिय । चकार राज्य धर्मात्मा पुरा धर्मसुतो यथा ॥११॥
तत सुवर्णवर्माख्यो राजा काशिपति किल । वपुष्टमा शुभा कन्या ददौ पारीक्षिताय च ॥१२॥
स ता प्राप्यासितापाङ्गी मुमुदे जनमेजय । काशिराजसुता कान्ता प्राप्य राजा यथा पुरा ॥१३॥
विचित्रवीर्यो मुमुदे सुभद्रा च यथाऽर्जुन । विजहार महीपालो वनेषूपवनेषु च ॥१४॥
तथा कमलपत्राक्ष्या कान्तयाऽनुगतया । प्रजास्तस्य सुसतुष्टा बभूवु सुखलालिता ॥१५॥
मन्त्रिण कर्मकुशलाश्चक्रु कार्याणि सर्वश । एतस्मिन्नेव काले तु मुनिरुत्तङ्कनामक ॥१६॥
तापसेन परिक्लिष्टो हस्तिनापुरमभ्यगात् । वैरस्यापचिति कोऽस्य भवेदिति विचिन्तयन् ॥१७
परीक्षितसुत मत्वा स नूनं समुपागत । कार्याकार्य न जानासि समये नृपसत्तम ॥१८॥
अकर्तव्य करोष्यद्य कर्तव्य न करोषि वै । किं त्वा संप्रार्थयाम्यद्य गतामर्ष निरुद्यमम् ॥१९॥

अवैरज्ञमतज्ञ बाल्चेष्टासमन्वितम् ।

जनमेजय उवाच

किं वैरं न मया ज्ञातं न किं प्रतिकृतं मया ॥२०॥
तद्वद त्वं महाभाग करोमि यदनन्तरम् ।

उत्तंक उवाच

पिता ते निहतो भूप तक्षकेण दुरात्मना ॥२१॥
मन्त्रिणस्त्वं समाहूय पृच्छस्व पितृनाशनम् ।

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा पप्रच्छ मन्त्रिसत्तमान् ॥२२॥
ऊचुस्ते द्विजशापेन दष्टः सर्पेण वै मृतः ।

जनमेजय उवाच

शापोऽत्र कारणं राज्ञः शप्तस्य मुनिना किल ॥२३॥
तक्षकस्य तु को दोषो ब्रूहि मे मुनिसत्तम ।

उत्तंक उवाच

तक्षकेण धनं दत्त्वा कश्यपः सन्निवारितः ॥२४॥

न स किं तक्षको वैरी पितृहा तव भूपते । भार्या रुरोः पुरा भूप दष्टा सर्पेण सा मृता ॥२५॥
अविवाहिता तु मुनिना जीविता च पुनः प्रिया । रुरुणापि कृता तत्र प्रतिज्ञा चातिदारुणा ॥२६॥
यं यं सर्पं प्रपश्यामि तं तं हन्म्यायुधेन वै । एवं कृत्वा प्रतिज्ञां स शस्त्रपाणी रुरुस्तदा ॥२७॥
व्यचरत्पृथिवीं राजन्निघ्नन्सर्पानितस्ततः । एकदा स वने घोरं डुण्डुभं जरसान्वितम् ॥२८॥
अपश्यद्दण्डमुद्यम्य हन्तुं तं समुपाययौ । अभ्यहनुपितो विप्रस्तमुवाचाथ डुण्डुभः ॥२९॥
नापराध्नोमि ते विप्र कस्मान्मामभिहंसि वै ।

रुरुरुवाच

प्राणप्रिया मे दयिता दष्टा सर्पेण सा मृता ॥३०॥
प्रतिज्ञेयं तदा सर्प दुःखितेन मया कृता ।

डुण्डुभ उवाच

नाहं दशामि तेऽन्ये वै ये दशन्ति भुजंगमाः ॥३१॥

शरीरसमयोगेन न मा हिंसितुमर्हसि ।

उत्तक उवाच

श्रुत्वा ता मानुषी वाणी सर्पेणोक्त मनोहराम ॥३२॥

रुरु पप्रच्छ कोऽसि त्व कस्माडण्डुभता गत ।

सर्प उवाच

ब्राह्मणोऽह पुरा विप्र सखा म खगमाभिध ॥३३॥

विप्रो धमभता श्रेष्ठ सत्यवादी जितेंद्रिय ।

स मया वचितो मोख्यात्सप कृत्वा च ताणकम ॥३४॥

भय च प्रापितोऽत्यथमग्निहोत्रगह स्थित । तन भीतन शप्तोऽह विह्वलेनातिवेपिना ॥३५॥

भव सर्पो मदबुद्धे यनाह धर्षितस्त्वया । मया प्रसादितोऽ यथ सर्पेणासौ द्विजोत्तम ॥३६॥

मामुवाचाथ तत्क्रोधार्तकिचिच्छान्तिमवाप्य च । रुरुस्त मोचिता शापस्यास्य सप भविष्यसि ॥३७॥

प्रमतस्तु सुतो नूनमिति मा सोऽब्रवीद्वच । सोऽह सर्पो रुरुस्त व च शृणु म परम वच ॥३८॥

अहिंसा परमो धर्मो विप्राणा नान्य सशय । दया सवत्र कर्तव्या ब्राह्मणन विजानता ॥३९॥

यज्ञादन्यत्र विप्रेन्द्र न हिंसा यानिकी मता ।

उत्तक उवाच

सपयोनर्विनिमुक्तो ब्राह्मणोऽसौ रुरुस्तत ॥४०॥

कृत्वा तस्य च शापात परित्यक्त च हिंसनम । विवाहिता तन बाला मृता सजीविता पुन ॥४१॥

रुदन सवसर्पाणा कृत वैरमनुस्मरन । त्व तु वैर समुत्सृज्य वर्तसे पन्नगव्यथ ॥४२॥

विमयुर्भरतश्रेष्ठ पितृघातकरपु वै । अतरिक्ष मतस्तात स्नानदानविवर्जित ॥४३॥

तस्योद्धार च राजेंद्र कुरु हत्वाऽथ पन्नगान । पितुर्वैर न जानाति जीवनव मतो हि स ॥४४॥

दुर्गतिस्ते पितुस्तावद्यावत्तान्न हनिष्यसि । अश्वमेधमपि कृत्वा कुरु यज्ञ नृपोत्तम ॥४५॥

सर्पसत्र महाराज पितुर्वैरमनुस्मरन ।

सूत उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा जनमेजयस्तदा ॥४६॥

नत्राभ्यामश्रुपात च चकारातीव दु खित । धिग्मामस्तु सुदुर्बुद्धबुद्धया मानकरस्य वै ॥४७॥

पिता यस्य गति घोरा प्राप्त पन्नगपीडित । अद्यारभ्य मखमारभ्य करोम्यपचिति पितु ॥४८॥

हुत्वा सर्पानसदिग्धो दीप्यमान विभावसौ । आहूय मन्त्रिण सर्वान् राजा वचनमब्रवीत ॥४९॥

कुर्वन्तु यज्ञसंभारं यथार्हं मंत्रिसत्तमाः । गंगातीरे शुभां भूमिं मापयित्वा द्विजोत्तमैः ॥५०॥
कुर्वन्तु मंडपं स्वस्थाः शतस्तंभं मनोहरम् । वेदी यज्ञस्य कर्तव्या ममाद्य सचिवाः खलु ॥५१॥
तदंगत्वे विधेयो वै सर्पसत्रः सविस्तरः । तक्षकस्तु पशुस्तत्र होतोत्तंको महामुनिः ॥५२॥
शीघ्रमाहूयतां विप्रा सर्वज्ञा वेदपारगाः ।

सूत उवाच

मन्त्रिणस्तु तदा चक्रुर्भूपवाक्यविचक्षणाः ॥५३॥
यज्ञस्य सर्वसंभारं वेदीं यज्ञस्य विस्तृताम् । हवने वर्तमाने तु सर्पाणां तक्षको गतः ॥५४॥
इन्द्रं प्रति भयार्तोऽहं त्राहि मामिति चाब्रवीत् । भयभीतं समाश्वास्य स्वासने संनिवेश्य च ॥५५॥
ददावभयमत्यर्थं निर्भयो भव पन्नग । तमिंद्रशरणं ज्ञात्वा मुनिर्दत्ताभयं तथा ॥५६॥
उत्तंकोऽह्वयदुद्विग्नः सेंद्रं कृत्वा निमन्त्रणम् । स्मृतस्तदा तक्षकेण यायावरकुलोद्भवः ॥५७॥
आस्तीको नाम धर्मात्मा जरत्कारुसुतो मुनिः । तत्रागत्य मुनेर्बालस्तुष्टाव जनमेजयम् ॥५८॥
राजा तमर्चयामास दृष्ट्वा बालं सुपंडितम् । अर्चयित्वा नृपस्तं तु छंदयामास वाञ्छितैः ॥५९॥
स तु वव्रे महाभाग यज्ञोऽयं विरमत्विति । सत्यबद्धो नृपस्तेन प्रार्थितश्च पुनस्तथा ॥६०॥
होमं निवर्तयामास सर्पाणां मुनिवाक्यतः । भारतं श्रावयामास वैशंपायन विस्तरात् ॥६१॥
श्रुत्वापि नृपतिः कामं न शांतिमभिजग्मिवान् । व्यासं पप्रच्छ भूपालो मम शांतिः कथं भवेत् ॥६२॥
मनोऽतिदह्यते काम किं करोमि वदस्व मे । पिता मे दुर्मरणस्यैव मृतः पार्थसुतात्मजः ॥६३॥
क्षत्रियाणां महाभाग संग्रामे मरणं वरम् । रणे वा मरणं व्यास गृहे वा विधिपूर्वकम् ॥६४॥
मरणं च पितुर्मेऽभूदन्तरिक्षे मृतोऽवशः । शांत्युपायं वदस्वात्र त्वं च सत्यवतीसुत ॥६५॥
यथा स्वर्गं व्रजेदाशु पिता मे दुर्गतिं गतः ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यासः सत्यवतीसुतः । उवाच वचनं तत्र सभायां नृपतिं च तम् ॥१॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि पुराणं गुह्यमद्भुतम् । पुण्यं भागवतं नाम नानाख्यानयुतं शिवम् ॥२॥
अध्यापितं मया पूर्वं शुकायात्मसुताय वै । श्रावयामि नृप त्वां हि रहस्यं परमं मम ॥३॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणं श्रवणात्किल । शुभदं सुखदं नित्यं सर्वागमसमुद्धृतम् ॥४॥

जनमेजय उवाच

आस्तीकोऽय सुत कस्य विघ्नार्थं कथमागत । प्रयोजन किमत्रास्य सर्पाणा रक्षणे प्रभो ॥५॥
कथयैतन्महाभाग विस्तरेण कथानकम् । पुराण च तथा सर्वं विस्तराद्वद सुव्रत ॥६॥

व्यास उवाच

जरत्कारुर्मुनि शान्तो न चकार गृहाश्रमम । तेन दृष्टा वने गर्ते लम्बमाना स्वपूर्वजा ॥७॥
ततस्तमाहु कुरु पुत्र दारान् यथा च न स्यात्परमा हि तृप्ति ।
स्वर्गं व्रजाम खलु दु खमुक्ता वय सदाचारयुते सुते वै ॥८॥
स तानुवाचाथ लभे समानामयाचिता चातिवशानुगा च ।
तदा गृहारम्भमह करोमि ब्रवीमि तथ्य मम पूर्वजा वै ॥९॥
इत्युक्त्वा ताञ्जरत्कारुर्गतस्तीर्थान्प्रति द्विज । तदैव पन्नगा शप्ता मात्राऽग्नौ निपतत्विति ॥१०॥
कश्यपस्य मुने पत्नी कद्रूश्च विनता तथा । दृष्ट्वाऽऽदित्यरथे चाश्वमूचतुश्च परस्परम् ॥११॥
त दृष्ट्वा च तदा कद्रूर्विनतामिदमब्रवीत । किंवर्णोऽय हयो भद्रे सत्य प्रब्रूहि माचिरम् ॥१२॥

विनतोवाच

श्वेत एवाश्वराजोऽय किं वा त्व मन्यसे शुभे । ब्रूहि वर्णं त्वमप्यस्य ततस्तु विपणावहे ॥१३॥

कद्रूरुवाच

कृष्णवर्णमह मन्ये हयमेन शुचिस्मिते । एहि सार्धं मया दिव्य दासीभावाय भामिनि ॥१४॥

सूत उवाच

कद्रूश्च स्वसुतानाह सर्पा सर्पा वचो स्थितान । बालान श्यामान्प्रकुर्वंतु यावतोऽश्वशरीरके ॥१५॥
नेति चेचन तत्राहुस्तानथासौ शशाप ह । जनमेजयस्य यज्ञे वै गमिष्यथ हुताशनम् ॥१६॥
अन्ये चक्रुर्हय सर्पा कर्बुर वर्णभोगकै । वेष्टयित्वाऽस्य पुच्छ तु मातु प्रियचिकीर्षया ॥१७॥
भगिन्यौ च सुसयुक्ते गत्वा ददृशतुर्हयम् । कर्बुर त हय दृष्ट्वा विनता चातिदु खिता ॥१८॥
तदाऽऽजगाम गरुड सुतस्तस्या महाबल । स दृष्ट्वा मातर दीनामपृच्छत्पप्रगादान ॥१९॥
मात कथ सुदीनाऽसि रुदितेव विभासि मे । जीवमाने मयि सुत तथाऽन्ये रविसारथौ ॥२०॥
दु खिताऽसि ततो वा धिग्जीवित चारुलोचने । किं जातेन सुतेनाथ यदि माता सुदु खिता ॥२१॥
ब्रूहि मे कारण मात करोमि विगतज्वराम् ।

विनतोवाच

सपत्न्या दास्यह पुत्र किं ब्रवीमि वृथा क्षता ॥२२॥
वह मा सा ब्रवीत्यद्य तेनास्मि दु खिता सुत ।

गरुड उवाच

वहिष्येऽहं तत्र किल यत्र सा गतुमुत्सुका ॥२३॥
मा शोकं कुरु कल्याणि निश्चिता त्वां करोम्यहम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा गता पार्श्वं कद्रोश्च विनता तदा ॥२४॥
दासीभावमपाकर्तुं गरुडोऽपि महाबल । उवाह तां सपुत्रां वै शिवो पार जगाम ह ॥२५॥
गत्वा तां गरुड प्राह ब्रूहि मातर्नमोऽस्तु ते । कथं मुच्येत मे माता दासीभावादसशयम् ॥२६॥

कद्रूरुवाच

अमृतं देवलोकात्त्वं बलादानीय मे सतान् । समर्पय सुताद्याशु मातरं मोचयाबलाम् ॥२७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त प्रययौ शीघ्रमिन्द्रलोक महाबल । कृत्वा युद्ध जहाराशु सुधाकुम्भ खगोत्तम ॥२८॥
समानीयामृत माने वैनतेय समर्पयत । मोचिता विनता तेन दासीभावादसशयम् ॥२९॥
अमृत सजहारेन्द्र स्नातु सर्पा यदा गता । दासीभावाद्विनिर्मुक्ता विनता विपतेर्बलात् ॥३०॥
तत्रास्तीर्णा कुशास्तैस्तु लीढा पन्नगनामकं । द्विजिह्वास्ते सुसपन्ना कुशाग्रस्पर्शमात्रत ॥३१॥
मात्रा शप्ताश्च ये नागा वासुकिप्रमुखा शुचा । ब्रह्माण शरण गत्वा ते होचु शापज भयम् ॥३२॥
तानाह भगवान्ब्रह्मा जरत्कारुर्महामुनि । वासुकेर्भगिनी तस्मै अर्पयध्व सनामिकाम् ॥३३॥
तस्या यो जायते पुत्र स वस्त्राता भविष्यति । आस्तीक इति नामासौ भविता नात्र सशय ॥३४॥
वासुकिस्तु तदाकर्ण्य वचन ब्रह्मण शिवम् । वन गत्वा सुता तस्मै ददौ विनयपूर्वकम् ॥३५॥
समाना ता मुनिर्ज्ञात्वा जरत्कारुरुवाच तम । अप्रिय मे यदा कुर्यात्तदा ता सत्यजाम्यहम् ॥३६॥
वाग्बध तादृश कृत्वा मुनिर्जग्राह ता स्वयम । दत्त्वा च वासुकि काम भवन स्व जगाम ह ॥३७॥
कृत्वा पर्णकुटीं शुभ्रा जरत्कारुर्महावन । तया सह सुख प्राप रममाण परतप ॥३८॥
एकदा भोजन कृत्वा सुप्तोऽसौ मुनिसत्तम । भगिनी वासुकेस्तत्र सस्थिता वरवर्णिनी ॥३९॥
न सबोधयितव्योऽह त्वया वाते कथचन । इत्युक्त्वा तु गता निद्रा मुनिस्ता सुदतीं तदा ॥४०॥
रविरस्तगिरिं प्राप्त सध्याकाल उपस्थिते । किं करोमि न मे शान्तिस्त्यजेन्मा बोधित पुन ॥४१॥
धर्मलोपभयाद्भीता जरत्कारुश्चिंतयत् । नोचेत्प्रबोधयाम्येन सध्याकालो वृथा व्रजेत ॥४२॥
धर्मनाशाद्वर त्यागस्तथापि मरण ध्रुवम् । धर्महानिर्नराणा हि नरकाय भवेत्पुन ॥४३॥
इति सचिंत्य सा बाला त मुनिं प्रत्यबोधयत । सध्याकालोऽपि सजात उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुव्रत ॥४४॥
उत्थितोऽसौ मुनि कोपात्तामुवाच व्रजाम्यहम् । त्व तु भ्रातृगृह याहि निद्राविच्छेदकारिणी ॥४५॥

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

तृतीयः स्कन्धः

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्भवता प्रोक्तं यज्ञमम्बाभिधं महत् । सा का कथं समुत्पन्ना कुत्र कस्माच्च किंगुणा ॥१॥
कीदृशश्च मखस्तस्याः स्वरूपं कीदृशं तथा । विधानं विधिवद्ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥२॥
ब्रह्माण्डस्य तथोत्पत्तिं वद विस्तरशस्तथा । यथोक्तं यादृशं ब्रह्मन्नखिलं वेत्सि भूसुर ॥३॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा मया श्रुताः । सृष्टिपालनसंहारकारकाः सगुणास्त्वमी ॥४॥
स्वतन्त्रास्ते महात्मानः पाराशर्य वदस्व मे । आहोस्वित्परतन्त्रास्ते श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥५॥
मृत्युधर्माश्च ते नो वा सच्चिदानन्दरूपिणः । अधिभूतादिभिर्युक्ता न वा ते त्रिविधात्मकैः ॥६॥
कालस्य वशगा नो वा ते सुरेन्द्रा महाबलाः । कथं ते वै समुत्पन्नाः कस्मादिति च संशयः ॥७॥
हर्षशोकयुता ते वै निद्रालस्यसमन्विताः । सप्तधातुमयास्तेषां देहाः किं वाऽन्यथा मुने ॥८॥
कैर्द्रव्यैर्निर्मितास्ते वै कैर्गुणैरिन्द्रियैस्तथा । भोगश्च कीदृशस्तेषां प्रमाणमायुषस्तथा ॥९॥
निवासस्थानमप्येषां विभूतिं च वदस्व मे । श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मन्विस्तरेण कथामिमाम् ॥१०॥

व्यास उवाच

दुर्गमः प्रश्नभारोऽयं कृतो राजंस्त्वयाऽधुना । ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिः कस्मादिति महामते ॥११॥
एतदेव मया पृष्टः पुत्र पृष्टोऽसौ नारदो मुनिः । विस्मितः प्रत्युवाचेदमुत्थितः शृणु भूपते ॥१२॥
कस्मिंश्च समये चाहं गंगातीरे स्थितं मुनिम् । अपश्यं नारदं शान्तं सर्वज्ञं वेदवित्तमम् ॥१३॥

अनीश्वरमिदं सर्वं ब्रह्माण्डमिति केचन । न कदापीदृशं जन्यं यज्जगदेतदचिंतितम् ॥४२॥
सदैवेदमनीशं च स्वभावोत्थं सदेदृशम् । अकर्तासौ पुमान्प्रोक्तः प्रकृतिस्तु तथा च सा ॥४३॥
एवं वदंति सांख्याश्च मुनयः कपिलादयः । एते सन्देहसन्दोहाः प्रभवन्ति तथाऽपरे ॥४४॥
विकल्पोपहतं चेतः किं करोमि मुनीश्वर । धर्माधर्मविवक्षाया न मनो मे स्थिरं भवेत् ॥४५॥
को धर्मः कीदृशोऽधर्मश्चिह्नं नैवोपलभ्यते । देवा सत्त्वगुणोत्पन्नाः सत्यधर्मव्यवस्थिताः ॥४६॥
पीड्यन्ते दानवैः पापैः कुतः धर्मव्यवस्थितिः । धर्मस्थिता सदाचाराः पाण्डवा मम वंशजाः ॥४७॥
दुःखं बहुविधं प्राप्तास्तत्र धर्मस्य का स्थितिः । अतो मे हृदयं तात वेपतेऽतीव संशये ॥४८॥
कुरु मेऽसंशयं चेतः समर्थोऽसि महामुने । नाहि संसारवार्धेस्त्वं ज्ञानपोतेन मां मुने ॥४९॥
मज्जतं चोत्पतन्तं च मग्नं मोहजलाविले ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे जनमेजयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यत्त्वया च महाबाहो पृष्टोऽहं कुरुसत्तम । तान्प्रश्नान्नारदः प्राह मया पृष्टो मुनीश्वर ॥१॥

नारद उवाच

व्यास किं ते ब्रवीम्यद्य पुराऽयं संशयो मम । उत्पन्नो हृदयेऽत्यर्थं संदेहासारपीडितः ॥२॥
गत्वाऽहं पितरं स्थाने ब्रह्माणममितौजसम् । अपृच्छं यत्त्वया पृष्टं व्यासाद्य प्रश्नमुत्तमम् ॥३॥
पितः कुतः समुत्पन्नं ब्रह्माण्डमखिलं विभो । भवत्कृतेन वा सम्यक्किं वा विष्णुकृतं त्विदम् ॥४॥
रुद्रकृतं वा विश्वात्मन्ब्रूहि सत्यं जगत्पते । आराधनीयः कः कामं सर्वोत्कृष्टश्च कः प्रभुः ॥५॥
तत्सर्वं वद मे ब्रह्मन्सन्देहाञ्छिन्धि चानघ । निमग्नो ह्यस्मि संसारे दुःखरूपेऽनृतोपमे ॥६॥
सन्देहदोलितं चेतो न प्रशाम्यति कुत्रचित् । न तीर्थेषु न देवेषु साधनेष्वितरेषु च ॥७॥
अविज्ञाय परं तत्त्वं कुतः शान्तिः परन्तप । विकीर्णं बहुधा चित्तं नैकत्र स्थिरतां व्रजेत् ॥८॥
कं स्मरामि युगे कं वा कं यजाम्यर्चयामि कम् । स्तौमि कं नाभिजानामि देवं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥९॥
ततो मां प्रत्युवाचेदं ब्रह्मा लोकपितामहः । मया सत्यवतीसूनो कृते प्रश्ने सुदुस्तरे ॥१०॥

ब्रह्मोवाच

किं ब्रवीमि सुताद्याहं दुर्बोधं प्रश्नमुत्तमम् । त्वया पृष्टं महाभाग विष्णोरपि सुनिश्चयात् ॥११॥
रागी कोऽपि न जानाति संसारेऽस्मिन्महामते । विरक्तश्च विजानाति निरीहो यो विमत्सरः ॥१२॥
एकार्णवे पुरा जाते नष्टे स्थावरजङ्गमे । भूतमात्रे समुत्पन्ने सञ्जज्ञे कमलादहम् ॥१३॥
नापश्यं तरणिं सोमं न वृक्षांश्च पर्वतान् । कर्णिकायां समाविष्टश्चिन्तामकरवं तदा ॥१४॥

कस्मादहं समुद्भूतः सलिलेऽस्मिन्महार्णवे । को मे त्राता प्रभुः कर्ता संहर्ता वा युगात्यये १५॥
न च भूर्विद्यते स्पष्टा यदाधारं जलं त्विदम् । पंकजं कथमुत्पन्नं प्रसिद्धं रूढियोगयो. ॥१६॥
पश्याम्यद्यास्य पंकं तं मूलं वै पंकजस्य च । भविष्यति धरा तत्र मूलं नास्त्यत्र संशयः ॥१७॥
उत्तरन्सलिले तत्र यावद्वर्षसहस्रकम् । अन्वेषमाणो धरणी नावाप ता यदा तदा ॥१८॥
तपस्तपेति चाकाशे वागभूदशरीरिणी । ततो मया तपस्तप्तं पद्मे वर्षसहस्रकम् ॥१९॥
सृजेति पुनरुद्भूता वाणी तत्र श्रुता मया । विमूढाहं तदाकर्ण्य कं सृजामि करोमि किम् २०॥
तदा दैत्यावपि प्राप्तौ दारुणौ मधुकैटभौ । ताभ्या विभीषितश्चाहं युद्धाय मकरालये ॥२१॥
ततोऽहं नालमालंब्य वारिमध्यमवातरम् । तदा तत्र मया दृष्ट पुरुषः परमाद्भुतः ॥२२॥
मेघश्यामशरीरस्तु पीतवासाश्चतुर्भुज. । शेषशायी जगन्नाथो वनमालाविभूषित. ॥२३॥
शंखचक्रगदापद्माद्यायुधै सुविराजित । शयान त समालोक्य भोगिभोगोपरि स्थितम् ॥२५॥
चिंता ममाद्भुता जाता किं करोमीति नारद । मया स्मृता तदा देवी स्तुता निद्रास्वरूपिणी ॥२६॥
देहान्निर्गत्य सा देवी गगने सस्थिता शिवा । अचिन्त्यशरीरा सा दिव्याभरणमडिता ॥२७॥
विष्णोर्देह विहायाशु विरराज नभ स्थिता । उदतिष्ठदमेयात्मा तया मुक्तो जनार्दन ॥२८॥
पचवर्षसहस्राणि कृतवान् युद्धमुत्तमम् । तदा विलोकितौ दैत्यौ हरिणा विनिपातितौ ॥२९॥
उत्सग विमल कृत्वा तत्रैव निहतौ च तौ । रुद्रस्तत्रैव सप्राप्तो यत्रावा सस्थितावुभौ ॥३०॥
त्रिभि सवीक्षितास्माभि स्वस्था देवी मनोहरा । सस्तुता परमा शक्तिरुवाचास्मानवस्थितान् ॥३१॥
कृपावलोकनै कृत्वा पावनैर्मुदितानथ ।

देव्युवाच

काजेशा स्वानि कार्याणि कुरुध्व समतन्द्रिता ॥३२॥
सृष्टिस्थितिविनाशानि हतावेतौ महासुरौ । कृत्वा स्वानि निकेतानि वसध्व विगतज्वरा. ३३
प्रजाश्चतुर्विधा सर्वा सृजध्व स्वविभूतिभि ।

ब्रह्मोवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्या पेशल सुखदं मृदु ॥३४॥
अब्रूम तामशक्ता स्म कथ कुर्मस्त्विमा प्रजा । न मही वितता मात सर्वत्र वितत जलम् ॥३५॥
न भूतानि गुणाश्चापि तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।
तदाकर्ण्य वचोऽस्माकं शिवा जाता स्मितानना ॥३६॥
झटित्येवागत तत्र विमानं गगनाच्छुभम् । सोवाचास्मिन्सुराः काम विशध्वं गतसाध्वसाः ॥

माने ब्रह्मविष्ण्वीशा दर्शयाम्यद्य चाद्भुतम् । तन्निशम्य वचस्तस्या ओमित्युक्त्वा पुनर्वयम् ३८॥
मारुह्योपविष्टा स्मो विमाने रत्नमंडिते । मुक्तादामसुसवीते किंकिणीजालशब्दिते ॥३९॥
रसद्मनिभे रम्ये त्रयस्तत्राविशंकिता । सोपविष्टास्ततो दृष्ट्वा देव्यस्मान्विजितेंद्रियान् ४०॥
स्वशक्त्या तद्विमान वै नोदयामास चाम्बरे ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

विमान तन्मनोवेग यत्र स्थानांतरे गतम् । न जल तत्र पश्यामो विस्मिता स्मो वय तदा ॥१॥
वृक्षा सर्वफला रम्या कोकिलारावमंडिता । मही महीधरा काम वनान्युपवनानि च ॥२॥
नार्यश्च पुरुषाश्चैव पशवश्च सरिद्वरा । वाप्य कूपास्तडागाश्च पल्वलानि च निर्झरा ॥३॥
पुरतो नगर रम्य दिव्यप्राकारमंडितम् । यज्ञशालासमायुक्त नानाहर्म्यविराजितम् ॥४॥
प्रत्यभिज्ञा तदा जाताऽस्माक प्रेक्ष्य तत्पुरम् । स्वर्गोयमिति केनासौ निर्मितोस्ति महाद्भुतम् ॥५॥
राजान देवसकाश व्रजत मृगया वन । अस्माभि सस्मिता दृष्टा विमानोपरि चाम्बिका ६॥
क्षणाच्चचाल गगने विमान पवनेरितम् । मुहूर्ताद्वा तत प्राप्त देशे चान्ये मनोहरे ॥७॥
नदन च वन तत्र दृष्टमस्माभिरुत्तमम । पारिजाततरुच्छायामाश्रिता सुरभि स्थिता ॥८॥
चतुर्दन्तो गजस्तस्या समीप समवस्थित । अप्सरसा तत्र वृदानि मेनकाप्रभृतीनि च ॥९॥
क्रीडति विविधैर्भावैर्गाननृत्यसमन्विते । गधर्वा शतशस्तत्र यक्षा विद्याधरास्तथा ॥१०॥
मदारवाटिकामध्ये गायति च रमति च । दृष्ट शतक्रतुस्तत्र पौलोम्या सहित प्रभु ॥११॥
वय तु विस्मिताश्चास्म दृष्ट्वा त्रैविष्टप तदा । याद पति कुबेर च यम सूर्य विभावसुम् ॥१२॥
विलोक्य विस्मिताश्चास्म वय तत्र सुरान्स्थितान् । तदा विनिर्गतो राजा पुरात्तस्मात्सुमंडितात ॥१३॥
देवराज इवाक्षोभ्यो नरवाह्यानो स्थित । विमानस्था वय तूर्णचचाल तरसागतम् ॥१४॥
ब्रह्मलोक तदा दिव्य सर्वदेवनमस्कृतम । तत्र ब्रह्माणमालोक्य विस्मितौ हरकेशवौ ॥१५॥
सभाया तत्र वेदाश्च सर्वे सागा स्वरूपिण । सागरा सरितश्चैव पर्वता पन्नगोरगा ॥१६॥
मामूचतुश्चतुर्वक्त्र कोऽय ब्रह्मा सनातन । तावबोचमह नैव जाने सृष्टिपति पतिम् ॥१७॥
कोऽह कोऽय विमर्ष वा भ्रमोऽय मम चश्वरौ । तावदेव विमान तच्चचालाशु मनोजवम् ॥१८॥
कैलासशिखरे प्राप्त रम्ये यक्षगणान्विते । मदारवाटिकारम्ये कीरकोकिलकूजिते ॥१९॥
वीणामुरजवाद्यैश्च नादिते सुखदे शिवे । यदा प्राप्त विमान तत्तदैव सदनाच्छुभात् ॥२०॥

नाप्सरा नापि गधर्वी नेय देवागना किल । इति सशयमापन्नास्तत्र नारद सस्थिता ॥४९॥
तदाब्रवी भगवान्विष्णुर्दृष्ट्वा ता चारुहासिनीम् । उवाचावा स्वविज्ञानात्कृत्वा मनसि निश्चयम् ॥५०॥
एषा भगवती देवी सर्वेषा कारण हि न । महाविद्या महामाया पूर्णा प्रकृतिरव्यया ॥५१॥
दुर्ज्ञेयाऽल्पधिया देवी योगगम्या दुराशया । इच्छा परात्मन काम नित्यानित्यस्वरूपिणी ॥५२॥
दुराराध्याऽल्पभाग्यैश्च देवी विश्वेश्वरी शिवा । वेदगर्भा विशालाक्षी सर्वपामादिरीश्वरी ॥५३॥
एषा सहृत्य सकल विश्व क्रीडति सक्षये । लिंगानि सर्वजीवाना स्वशरीरे निवेश्य च ॥५४॥
सर्वबीजमयी ह्येषा राजते साम्प्रत सुरौ । विभूतय स्थिता पार्श्वे पश्यता कोटिश क्रमात् ॥
दिव्याभरणभूषाढ्या दिव्यगधानुलेपना । परिचर्यापरा सर्वा पश्यता ब्रह्मशकरौ ॥५६॥
धन्या वय महाभागा कृतकृत्या स्म साप्रतम् । यदन दर्शन प्राप्त भगवत्या स्वय त्विदम् ॥५७॥
तपस्तप्त पुरा यत्नात्तस्येद फलमुत्तमम् । अन्यथा दर्शन कुत्र भवेदस्माकमादरात् ॥५८॥
पश्यति पुण्यपुजा ये ये वदान्यास्तपस्विन । रागिणो नैव पश्यति देवी भगवती शिवाम् ॥५९॥
मूलप्रकृतिरेवैषा सदा पुरुषसगता । ब्रह्माड दर्शयत्येषा कृत्वा वै परमात्मने ॥६०॥
द्रष्टाऽसौ दृश्यमखिल ब्रह्माड देवता सुरौ । तस्यैषा कारण सर्वा माया सर्वेश्वरी शिवा ॥६१॥
क्वाह वा क्व सुरा सर्वे रम्भाद्या सुरयोषित । लक्षाशेन तुलामस्या न भवाम कथचन ॥६२॥
सैषा वरागना नाम या वै दृष्टा महार्णवे । बालभावे महादेवी दोल्यतीव मा मुदा ॥६३॥
शयन वटपत्रे च पर्यंके सुस्थिरे दृढ । पादागुष्ठ कर कृत्वा निवश्य मुखपकजे ॥६४॥
लेलिह्त च क्रीडतमनेकैर्वालचेष्टितै । रममाण कोमलाग वटपत्रपुटे स्थितम् ॥६५॥
गायती दोलयती च बालभावान्मयि स्थिते । सेय सुनिश्चित ज्ञात जात मे दर्शनादिव ॥६६॥
काम नो जननी सैषा शृणु त प्रवदाम्यहम् । अनुभूत मया पूर्व प्रत्यभिज्ञा समुत्थिता ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कधे तृतीयोऽध्याय ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णु पुनराह जनार्दन । वय गच्छेम पार्श्वेऽस्या प्रणमत पुन पुन ॥१॥
सेय वरा महामाया दास्यत्येषा वरान्हि न । स्तुवाम सन्निधि प्राप्य निर्भयाश्चरणातिके ॥२॥
यदि नो वारयिष्यति द्वारस्था परिचारका । पठिष्यामश्च तत्रस्था स्तुति देव्या समाहिता ॥३॥

ब्रह्मोवाच

इत्युक्ते हरिणा वाक्ये सुप्रहृष्टौ सुसस्थितौ । जातौ प्रमुदितौ काम निकटे गमनाय च ॥४॥

ओमित्युक्त्वा हरिं सर्वे विमानात्त्वरितास्त्रय । उत्तीर्य निर्गता द्वारि शङ्कमाना मनस्यलम् ॥५॥
द्वारस्थान्वीक्ष्य तान्सर्वा देवी भगवती तदा । स्मितं कृत्वा चकाराशु तांस्त्रीन्स्त्रीरूपधारिणः ॥६॥
वयं युवतयो जाताः सुरूपाश्चारुभूषणाः । विस्मयं परमं प्राप्ता गतास्तत्सन्निधिं पुनः ॥७॥
सा दृष्ट्वा नः स्थितांस्तत्र स्त्रीरूपाश्चरणान्तिके । व्यलोकयत चार्वङ्गी प्रेमसंपूर्णया दृशा ॥८॥
प्रणम्य तां महादेवीं पुरतः संस्थिता वयम् । परस्परं लोकयन्तः स्त्रीरूपाश्चारुभूषणाः ॥९॥
पादपीठं प्रेक्षमाणा नानामणिविभूषितम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशं स्थितास्तत्र वयं त्रय ॥१०॥
काश्चिद्रक्ताम्बरास्तत्र सहचर्यः सहस्रशः । काश्चिन्नीलाम्बरा नार्यस्तथा पीताम्बराः शुभाः ॥११॥
देव्यः सर्वाः शुभाकारा विचित्राम्बरभूषणाः । विरेजुः पार्श्वतस्तस्याः परिचर्यापराः किल ॥१२॥
जगुश्च ननृतुश्चान्याः पर्युपासन्त ताः स्त्रियः । वीणामारुतवाद्यानि वादयन्त्यो मुदान्विताः ॥१४॥
ब्रह्माण्डमखिलं सर्वं तत्र स्थावरजङ्गमम् । अहं विष्णुश्च रुद्रश्च वायुरग्निर्यमो रविः ॥१५॥
वरुणः शीतगुस्त्वष्टा कुबेरः पाकशासनः । पर्वताः सागरा नद्यो गन्धर्वाप्सरसस्तथा ॥१६॥
विश्वावसुश्चित्रकेतुः श्वेतश्चित्राङ्गदस्तथा । नारदस्तुम्बुरुश्चैव हाहाहूहूस्तथैव च ॥१७॥
अश्विनौ वसवः साध्याः सिद्धाश्च पितरस्तथा । नागाः शेषादयः सर्वे किन्नरोरगराक्षसाः ॥१८॥
वैकुण्ठो ब्रह्मलोकश्च कैलासः पर्वतोत्तमः । सर्वं तदखिलं दृष्टं नखमध्यस्थितं च तत् ॥१९॥
मज्जन्मपङ्कजं तत्र स्थितोऽहं चतुराननः । शेषशायी जगन्नाथस्तथा च मधुकैटभौ ॥२०॥

श्रीभगवानुवाच

एवं दृष्टं मया तत्र पादपद्मनखे स्थितम् । विस्मितोऽहं ततो वीक्ष्य किमेतदिति शङ्कितः ॥२१॥
विष्णुश्च विस्मयाविष्टः शङ्करश्च तथा स्थितः । तां तदा मेनिरे देवीं वयं विश्वस्य मातरम् ॥२२॥
ततो वर्षशतं पूर्णं व्यतिक्रान्तं प्रपश्यताम् । सुधामये शिवे द्वीपे विहारं विविधं तदा ॥२३॥
सख्य इव तदा तत्र मनिरेऽस्मानवस्थितान् । देव्यः प्रमुदिताकारा नानाभरणमण्डिताः ॥२४॥
वयमप्यनिरुद्धत्वाद्बभूविम विमोहिताः । प्रनष्टमनसः सर्वे पश्यमाना मनोरमान् ॥२५॥
एकदा तां महादेवीं देवीं श्रीभुवनेश्वरीम् । तुष्टाव भगवान्विष्णुर्युवतीभावसंस्थितः ॥२६॥

श्रीभगवानुवाच

नमो देव्यै प्रकृत्यै च विधात्र्यै सततं नमः । कल्याण्यै कामदायै च वृद्ध्यै सिद्ध्यै नमोनमः ॥२७॥
सच्चिदानन्दरूपिण्यै संसारारण्यै नमः । पञ्चकृत्यविधात्र्यै ते भुवनेश्यै नमोनमः ॥२८॥
सर्वाधिष्ठानरूपायै कूटस्थायै नमोनमः । अर्धमात्रार्थभूतायै हृल्लेखायै नमोनमः ॥२९॥
ज्ञातं मया निखिलमिदं त्वयि संनिविष्टं त्वत्तोऽस्य संभवलयावपि मातरद्य ।

शक्तिश्च तेऽस्य करणे विततप्रभावा ज्ञाताऽधुना सकललोकमयीति नूनम् ॥३०॥
विस्तार्य सर्वमखिलं सदसद्विकारं सन्दर्शयस्यविकलं पुरुषाय काले।
तत्त्वैश्च षोडशभिरेव च सप्तभिश्च भासीन्द्रजालमिव नः किल रञ्जनाय ॥३१॥
न त्वामृते किमपि वस्तुगतं विभाति व्याप्यैव सर्वमखिलं त्वमवस्थिताऽसि।
शक्तिं विना व्यवहृतो पुरुषोऽप्यशक्तो वम्भण्यते जननि बुद्धिमता जनेन ॥३२॥
प्रीणासि विश्वमखिलं सततं प्रभावैः स्वैस्तेजसा च सकलं प्रकटीकरोषि।
अत्स्येव देवि तरसा किल कल्पकाले को वेद देवि चरितं तव वैभवस्य ॥३३॥
त्राता वयं जननि ते मधुकैटभाभ्यां लोकाश्च ते सुवितताः खलु दर्शिता वै।
नीताः सुखस्य भवने परमां च कोटिं यद्दर्शनं तव भवानि महाप्रभावम् ॥३४॥
नाहं भवो न च विरिंचि विवेद मातः कोऽन्यो हि वेत्ति चरितं तव दुर्विभाव्यम्।
कानीह सन्ति भुवनानि महाप्रभावे ह्यस्मिन्भवानि रचिते रचनाकलापे ॥३५॥
अस्माभिरत्र भुवने हरिरन्य एव दृष्टः शिवः कमलजः प्रथितप्रभावः।
अन्येषु देवि भुवनेषु न सन्ति किं ते किं विद्म देवि विततं तव सुप्रभावम् ॥३६॥
याचेऽम्ब तेऽङ्घ्रिकमलं प्रणिपत्य कामं चित्ते सदा वसतु रूपमिदं तवैतत्।
नामापि वक्त्रकुहरे सततं तवैव सन्दर्शनं तव पदाम्बुजयोः सदैव ॥३७॥
भृत्योऽयमस्ति सततं मयि भावनीयं त्वां स्वामिनीति मनसा ननु चिन्तयामि।
एषाऽऽवयोरविरता किल देवि भूयाद्व्याप्तिः सदैव जननीसुतयोरिवार्ये ॥३८॥
त्वं वेत्सि सर्वमखिलं भुवनप्रपञ्चं सर्वज्ञता परिसमाप्तिनितान्तभूमिः।
किं पामरेण जगदम्ब निवेदनीयं यद्युक्तमाचर भवानि तवेङ्गितं स्यात् ॥३९॥
ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरुमापतिश्च संहारकारक इयं तु जने प्रसिद्धिः।
किं सत्यमेतदपि देवि तवेच्छया वै कर्तुं क्षमा वयमजे तव शक्तियुक्ताः ॥४०॥
धात्री धराधरसुते न जगद्बिभर्ति आधारशक्तिरखिलं तव वै बिभर्ति।
सूर्योऽपि भाति वरदे प्रभया युतस्ते त्वं सर्वमेतदखिलं विरजा विभासि ॥४१॥
ब्रह्माऽहमीश्वरवरः किल ते प्रभावात्सर्वे वयं जनियुता न यदा तु नित्याः।
केऽन्ये सुराः शतमखप्रमुखाश्च नित्या नित्या त्वमेव जननी प्रकृतिः पुराणा ॥४२॥
त्वं चेद्भवानि दयसे पुरुषं पुराणं जानेऽहमद्य तव संनिधिगः सदैव।
नोचेदहं विभुरनादिरनीह ईशो विश्वात्मधीरिति तमःप्रकृतिः सदैव ॥४३॥
विद्या त्वमेव ननु बुद्धिमतां नराणां शक्तिस्त्वमेव किल शक्तिमतां सदैव।

त्वं कीर्तिकान्तिकमलामलतुष्टिरूपा मुक्तिप्रदा विरतिरेव मनुष्यलोके ॥४४॥
गायत्र्यसि प्रथमवेदकला त्वमेव स्वाहा स्वधा भगवती सगुणार्धमात्रा ।
आम्नाय एव विहितो निगमो भवत्यै सजीवनाय सतत सुरपूर्वजानाम् ॥४५॥
मोक्षार्थमेव रचयस्यखिल प्रपञ्चं तेषां गता खलु यतो ननु जीवभावम् ।
अंशा अनादिनिधनस्य किलानघस्य पूर्णार्णवस्य वितता हि यथा तरंगाः ॥४६॥
जीवो यदा तु परिवेत्ति तवैव कृत्य त्वं संहरस्यखिलमेतदिति प्रसिद्धम् ।
नाट्य नटेन रचित वितथेऽन्तरगे कार्ये कृते विरमसे प्रथितप्रभावा ॥४७॥
त्राता त्वमेव मम मोहमयाद्भवाब्धेस्त्वामम्बिके सततमेमि महार्तिदे च ।
रागादिभिर्विरचिते वितथे किलान्ते मामेव पाहि बहुदुःखकरे च काले ॥४८॥
नमो देवि महाविद्ये नमामि चरणौ तव । सदा ज्ञानप्रकाशं मे देहि सर्वार्थदे शिवे ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विरते विष्णौ देवदेवे जनार्दने । उवाच शंकरः शर्वः प्रणतः पुरतः स्थितः ॥१॥

शिव उवाच

यदि हरिस्तव देवि विभावजस्तदनु पद्मज एव तवोद्भव ।
किमहमत्र तवापि न सद्गुणः सकललोकविधौ चतुरा शिवे ॥ २ ॥
त्वमसि भूः सलिल पवनस्तथा खमपि वह्निगुणश्च तथा पुनः ।
जननि तानि पुनः करणानि च त्वमसि बुद्धिमनोऽप्यथ हंकृतिः ॥ ३ ॥
न च विदन्ति वदन्ति च येऽन्यथा हरिहराजकृत निखिलं जगत् ।
तव कृतास्त्रय एव सदैव ते विरचयन्ति जगत्सचराचरम् ॥ ४ ॥
अवनिवायुखवह्निजलादिभिः सविषयैः सगुणैश्च जगद्भवेत् ।
यदि तदा कथमद्य च तत्स्फुट प्रभवतीति तवाव कलामृते ॥ ५ ॥
भवसि सर्वमिद सचराचर त्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितम् ।
विविधवेषविलासकुतूहलैर्विरमसे रमसेऽम्ब यथारुचि ॥ ६ ॥
सकललोकसिसृक्षुरह हरिः कमलभूश्च भवाम यदाम्बिके ।
तव पदाम्बुजपांसुपरिग्रह समधिगम्य तदा ननु चक्रिम ॥ ७ ॥

यदि दयार्द्रमना न सदाम्बिके कथमहं विहितश्च तमोगुणः ।
कमलजश्च रजोगुणसंभवः सुविहितः किमु सत्त्वगुणो हरिः ॥८॥
यदि न ते विषमा मतिरम्बिके कथमिदं बहुधा विहितं जगत् ।
सचिवभूपतिभृत्यजनावृतं बहुधनैरधनैश्च समाकुलम् ॥९॥
तव गुणास्त्रय एव सदा क्षमाः प्रकटनावनसंहरणेषु वै ।
हरिहरद्रुहिणाश्च क्रमात्त्वया विरचितास्त्रिजगत् किल कारणम् ॥१०॥
परिचितानि मया हरिणा तथा कमलजेन विमानगतेन वै ।
पथिगतैर्भुवनानि कृतानि वा कथय केन भवानि नवानि च ॥११॥
सृजसि पासि जगज्जगदम्बिके स्वकलया कियदिच्छसि नाशितुम् ।
रमयसे स्वपतिं पुरुषं सदा तव गतिं न हि विद्म वयं शिवे ॥१२॥
जननि देहि पदाम्बुजसेवनं भवति भागवतानपि न सदा ।
पुरुषतामधिगम्य पदाम्बुजाद्विरहिताः क्व लभे न सुखं स्फुटम् ॥१३॥
न रुचिरस्ति ममाव पदाम्बुजं तव विहाय शिवे भुवनेष्वलम् ।
निवसितुं नरदेहमवाप्य च त्रिभुवनस्य पतित्वमवाप्य वै ॥१४॥
सुदति नास्ति मनागपि मे रतिर्युवतिभावमवाप्य तवान्तिके ।
पुरुषता क्व सुखाय भवत्यलं तव पदं न यदीक्षणगोचरम् ॥१५॥
त्रिभुवनेषु भवत्वियमम्बिके मम सदैव हि कीर्तिरनाविला ।
युवतिभावमवाप्य पदाम्बुजं परिचितं तव संसृतिनाशनम् ॥१६॥
भुवि विहाय तवान्तिकसेवनं क इह वाञ्छति राज्यमकण्टकम् ।
भ्रुटिरसौ किल याति युगात्मना न निकटं यदि तेऽङ्घ्रिसरोरुहम् ॥१७॥
तपसि ये निरता मुनयोऽमलास्तव विहाय पदाम्बुजपूजनम् ।
जननि ते विधिना किल वञ्चिताः परिभवो विभवे परिकल्पितः ॥१८॥
न तपसा न दमेन समाधिना न च तथा विहितैः क्रतुभिर्यथा ।
तव पदाब्जपरागनिषेवणाद्भवति मुक्तिरजे भवसागरात् ॥१९॥
कुरु दयां दयसे यदि देवि मां कथय मन्त्रमनाविलमद्भुतम् ।
समभवं प्रजपन्सुखितो ह्यहं सुविशदं च नवार्णमनुत्तमम् ॥२०॥
प्रथमजन्मनि चाधिगतो मया तदधुना न विभाति नवाक्षरः ।
कथय मां मनुमद्य भवार्णवाज्जननि तारय तारय तारके ॥२१॥

न किं त्वं समर्थासि विश्वं विधातुं दृशैवाशु सर्वं चतुर्धा विभक्तम्।
विनोदार्थमेवंविधं मा विधायादिसर्गे किलेदं करोषीति कामम् ॥३५॥
हरिः पालकः किं त्वयाऽसौ मधोर्वा तथा कैटभाद्रक्षितः सिंधुमध्ये।
हरः संहृत किं त्वयाऽसौ न काले कथं मे भ्रुवोर्मध्यदेशात्स जातः ॥३६॥
न ते जन्म कुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा कुतः संभवस्ते न कोऽपीह वेद।
किलाद्यासि शक्तिस्त्वमेका भवानि स्वतन्त्रैः समस्तैरतो बोधितासि ॥३७॥
त्वया संयुतोऽहं विकर्तुं समर्थो हरिस्त्रातुमेव त्वया संयुतश्च।
हरः संप्रहर्तुं त्वयैवेह युक्तः क्षमा नाद्य सर्वे त्वया विप्रयुक्ताः ॥३८॥
यथाऽहं हरिः शंकरः किं तथाऽन्ये न जाता न संतीह नो वाऽभविष्यन्।
न मुह्यन्ति केऽस्मिंस्तवाश्चर्यचित्रे विनोदे विवादास्पदेऽल्पाशयानाम् ॥३९॥
अकर्ता गुणस्पष्ट एवाद्य देवो निरीहोऽनुपाधिः सदैवाकलश्च।
तथापीश्वरस्ते वितीर्णं विनोदं सुसंपश्यतीत्याहुरेवं विधिज्ञाः ॥४०॥
दृष्टादृष्टविभेदेऽस्मिन्प्राक्त्वत्तो वै पुमान्परः। नान्यः कोऽपि तृतीयोऽस्ति प्रमेये सुविचारिते ॥४१॥
न मिथ्या वेदवाक्यं वै कल्पनीयं कदाचन। विरोधोऽयं मयाऽत्यन्तं हृदये तु विशङ्कितः ॥४२॥
एकमेवाद्वितीयं यद्ब्रह्म वेदा वदन्ति वै। सा किं त्वं वाप्यसौ वा किं संदेहं विनिवर्तय ॥४३॥
निःसंशयं न मे चेतः प्रभवत्यविशङ्कितम्। द्वित्वैकत्वविचारेऽस्मिन्निमग्नं क्षुल्लकं मनः ॥४४॥
स्वमुखेनापि संदेहं छेत्तुमर्हसि मामकम्। पुण्यभोगाच्च मे प्राप्ता संगतिस्तव पादयोः ॥४५॥
पुमानसि त्वं स्त्री वाऽसि वद विस्तरतो मम। ज्ञात्वाऽहं परमां शक्तिं मुक्तः स्यां भवसागरात् ॥४६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इति पृष्टा मया देवी विनयावनतेन च। उवाच वचनं श्लक्ष्णमाद्या भगवती हि सा ॥१॥

देव्युवाच

सदैकत्वं न भेदोऽस्ति सर्वदैव ममास्य च। योऽसौ साहमहं योऽसौ भेदोऽस्ति मतिविभ्रमात् ॥२॥
आवयोरंतरं सूक्ष्मं यो वेद मतिमान्हि सः। विमुक्तः स तु संसारान्मुच्यते नात्र संशयः ॥३॥
एकमेवाद्वितीयं वै ब्रह्म नित्यं सनातनम्। द्वैतभावं पुनर्याति काल उत्पित्सुसंज्ञके ॥४॥

यथा दीपस्तथोपाधेर्योगात्सञ्जायते द्विधा । छायेवादर्शमध्ये वा प्रतिबिंब तथाऽऽवयो ॥५॥
भेद उत्पत्तिकाले वै सर्गार्थं प्रभवत्यज । दृश्यादृश्यविभेदोऽयं द्वैविध्ये सति सर्वथा ॥६॥
नाहं स्त्री न पुमांश्चाहं न क्लीबं सर्गसंक्षये । सर्गे सति विभेद स्यात्कल्पितोऽयं धिया पुन ॥७॥
अहं बुद्धिरहं श्रीश्च धृति कीर्ति स्मृतिस्तथा । श्रद्धा मेधा दया लज्जा क्षुधा तृष्णा तथा क्षमा ॥८॥
कांति शांति पिपासा च निद्रा तन्द्रा जराऽजरा । विद्याविद्या स्पृहा वाञ्छा शक्तिश्चाशक्तिरेव च ॥९॥
वसा मज्जा च त्वक्चाहं दृष्टिर्वागनृतानृता । परा मध्या च पश्यंती नाड्योऽहं विविधाश्च या ॥
किं नाहं पश्य संसारे मद्वियुक्तं किमस्ति हि । सर्वमेवाहमित्येवं निश्चयं विद्धि पद्मज ॥११॥
एतैर्मे निश्चितै रूपैर्विहीनं किं वदस्व मे । तस्मादहं विधे चास्मिन्सर्गे वै विततांऽभवम् ॥१२॥
नूनं सर्वेषु देवेषु नानानामधरा ह्यहम् । भवामि शक्तिरूपेण करोमि च पराक्रमम् ॥१३॥
गौरी ब्राह्मी तथा रौद्री वाराही वैष्णवी शिवा । वारुणी चाथ कौबेरी नारसिंही च वासवी ॥१४॥
उत्पन्नेषु समस्तेषु कार्येषु प्रविशामि तान् । करोमि सर्वकार्याणि निमित्तं तं विधाय वै ॥१५॥
जले शीतं तथा वह्नावौष्ण्यं ज्योतिर्दिवाकरे । निशानाथे हिमा काम प्रभवामि यथा तथा ॥१६॥
मया त्यक्तं विधे नूनं स्पन्दितुं न क्षमं भवेत् । जीवजातं च संसारे निश्चयोऽयं ब्रुवे त्वयि ॥१७॥
अशक्त शङ्करो हन्तुं दैत्यान्किल मयोज्झित । शक्तिहीनं नरं ब्रूते लोकश्चैवातिदुर्बलम् ॥१८॥
रुद्रहीनं विष्णुहीनं न वदंति जना किल । शक्तिहीनं यथा सर्वे प्रवदंति नराधमम् ॥१९॥
पतितं स्खलितं भीतं शांतं शत्रुवशं गत । अशक्त प्रोच्यते लोके नारुद्र कोपि कथ्यते ॥२०॥
तद्विद्धि कारणं शक्तिर्यया त्वं च सिसृक्षसि । भविता च यदा युक्त शक्त्या कर्ता तदाऽखिलम् ॥
तथा हरिस्तथा शम्भुस्तथेन्द्रोऽथ विभावसु । शशी सूर्यो यमस्त्वष्टा वरुण पवनस्तथा ॥२२॥
धरा स्थिरा तदा धर्तुं शक्तियुक्ता यदा भवेत् । अन्यथा चेदशक्ता स्यात्परमाणोश्च धारणे ॥२३॥
तथा शेषस्तथा कूर्मो येऽन्ये सर्वे च दिग्गजा । मद्युक्ता वै समर्थाश्च स्वानि कार्याणि साधितुम् ॥
जलं पिबामि सकलं संहरामि विभावसुम् । पवनं स्तम्भयाम्यद्य यदिच्छामि तथाचरम् ॥२५॥
तत्त्वानां चैव सर्वेषां कदापि कमलोद्भव । असतां भावसंदेहं कर्तव्यो न कदाचन ॥२६॥
कदाचित्प्रागभाव स्यात्प्रध्वंसाभाव एव वा । मृत्पिण्डेषु कपालेषु घटाभावे यथा तथा ॥२७॥
अद्यात्र पृथिवी नास्ति क्व गतेति विचारणे । संजाता इति विज्ञेया अस्यास्तु परमाणव ॥२८॥
शाश्वतं क्षणिकं शून्यं नित्यानित्यं सकर्तृकम् । अहङ्काराग्रिमं चैव सप्तभेदैर्विवक्षितम् ॥२९॥
गृहाणाज महत्तत्त्वमहङ्कारस्तदुद्भव । तत सर्वाणि भूतानि रचयस्व यथा पुरा ॥३०॥
व्रजन्तु स्वानि धिष्ण्यानि विरच्य निवसंतु वै । स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वंतु दैवभाविता ३१॥
गृहाणेमां विधे शक्तिं सुरूपां चारुहासिनीम् । महासरस्वतीं नाम्ना रजोगुणयुतां वराम् ॥३२॥

श्वेताम्बरधरा दिव्या दिव्यभूषणभूषिताम् । वरासनसमारूढा क्रीडार्थं सहचारिणीम् ॥३३॥
एषा सहचरी नित्य भविष्यति वरागना । माऽवमस्था विभूति मे मत्वा पूज्यतमा प्रियाम् ॥
गच्छ त्वमनया सार्धं सत्यलोक वताशु वै । बीजाच्चतुर्विध सर्व समुत्पादय साम्प्रतम् ॥३५॥
लिंगकोशाश्च जीवैस्तै सहिता कर्मभिस्तथा । वर्तन्ते सस्थिता काले तान्कुरु त्व यथा पुरा ॥
कालकर्मस्वभावाख्यै कारणै सकल जगत् । स्वभावस्वगुणैर्युक्त पूर्ववत्सचराचरम् ॥३७॥
माननीयस्त्वया विष्णु पूजनीयश्च सर्वदा । सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिक सर्वत सदा ॥३८॥
यदा यदा हि कार्यं वो भविष्यति दुरत्ययम् । करिष्यति पृथिव्या वै अवतार तदा हरि ॥३९॥
तिर्यग्योनावथान्यत्र मानुषी तनुमाश्रित । दानवाना विनाश वै करिष्यति जनार्दन ॥४०॥
भवोऽथ ते सहायश्च भविष्यति महाबल । समुत्पाद्य सुरान्सर्वान्विहरस्व यथासुखम् ॥४१॥
ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या नानायज्ञै सदक्षिणै । यजिष्यन्ति विधानेन सर्वान्वि सुसमाहिता ४२॥
मन्नामोच्चारणात्सर्वे मखेषु सकलेषु च । सदा तृप्ताश्च सतुष्टा भविष्यध्व सुरा किल ॥४३॥
शिवश्च माननीयो वै सर्वथा यत्तमोगुण । यज्ञकार्येषु सर्वेषु पूजनीय प्रयत्नत ॥४४॥
यदा पुन सुराणा वै भय दैत्याद्भविष्यति । शक्तयो मे तदोत्पन्ना हरिष्यति सुविग्रहा ४५॥
वाराही वैष्णवी गौरी नारसिंही सदाशिवा । एताश्चान्याश्च कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ॥
नवाक्षरमिम मन्त्र बीजध्यानयुत सदा । जपन्सर्वाणि कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ४७॥
मन्त्राणामुत्तमोऽय वै त्व जानीहि महामते । हृदये ते सदा धार्यं सर्वकामार्थसिद्धये ॥४८॥
इत्युक्त्वा मा जगन्माता हरि प्राह शुचिस्मिता । विष्णो व्रज गृहाणेमा महालक्ष्मी मनोहराम् ४९॥
सदा वक्ष स्थले स्थाने भविता नात्र सशय । क्रीडार्थं ते मया दत्ता शक्ति सर्वार्थदा शिवा ॥
त्वयेय नावमन्तव्या माननीया च सर्वदा । लक्ष्मीनारायणाख्योऽय योगो वै विहितो मया ॥५१॥
जीवनार्थं कृता यज्ञा देवाना सर्वथा मया । अविरोधेन सगेन वर्तितव्य त्रिभि सदा ॥५२॥
त्व च वेधा शिवस्त्वेते देवा मद्गुणसभवा । मान्या पूज्याश्च सर्वेषा भविष्यन्ति न सशय ॥५३॥
ये विभेद करिष्यन्ति मानवा मूढचेतस । निरय ते गमिष्यन्ति विभेदान्नात्र सशय ॥५४॥
यो हरि स शिव साक्षाद्य शिव स स्वय हरि । एतयोर्भेदमातिष्ठन्नरकाय भवेन्नर ॥५५॥
तथैव द्रुहिणो ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा । अपरो गुणभेदोऽस्ति शृणु विष्णो ब्रवीमि ते ॥५६॥
मुख्य सत्त्वगुणस्तेऽस्तु परमात्मविचिन्तने । गौणत्वेऽपि परौ ख्यातौ रजोगुणतमोगुणौ ॥५७॥
लक्ष्म्या सह विकारेषु नानाभेदेषु सर्वदा । रजोगुणयुतो भूत्वा विहरस्वानया सह ॥५८॥
वाग्बीज कामराज च मायाबीज तृतीयकम् । मन्त्रोऽय त्व रमाकान्त मद्दत्त परमार्थद ॥५९॥
गृहीत्वा जप त नित्यं विहरस्व यथासुखम् । न ते मृत्युभय विष्णो न कालप्रभव भयम् ॥६०॥

यावदेष विहारो मे भविष्यति सुनिश्चय । सहरिष्याम्यहं सर्वं यदा विश्वं चराचरम् ॥६१॥
भवतोऽपि तदा नूनं मयि लीना भविष्यथ । स्मर्तव्योऽयं सदा मन्त्रः कामदो मोक्षदस्तथा ॥६२॥
उद्गीथेन च संयुक्त कर्तव्यं शुभमिच्छता । कारयित्वाऽथ वैकुंठं वस्तव्यं पुरुषोत्तम ॥६३॥
विहरस्व यथाकामं चिंतयन्मां सनातनीम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा वासुदेवं सा त्रिगुणा प्रकृतिः परा ॥६४॥
निर्गुणा शंकरं देवमवोचदमृतं वचः ।

देव्युवाच

गृहाण हरगौरीं त्वं महाकालीं मनोहराम् ॥६५॥
कैलासं कारयित्वा च विहरस्व यथासुखम् । मुख्यस्तमोगुणस्तेऽस्तु गौणौ सत्त्वरजोगुणौ ६६॥
विहरासुरनाशाय रजोगुणतमोगुणौ । तपस्तनु तथा कर्तुं स्मरणं परमात्मनः ॥६७॥
सर्वसत्त्वगुणः शान्तो गृहीतव्यः सदाऽनघ । सर्वथा त्रिगुणा यूयं सृष्टिस्थित्यन्तकारकाः ॥६८॥
एभिर्विहीनं संसारे वस्तु नैवात्र कुत्रचित् । वस्तुमात्रं तु यद्दृश्यं संसारे त्रिगुणं हि तत् ॥६९॥
दृश्यं च निर्गुणं लोके न भूतं नो भविष्यति । निर्गुणः परमात्माऽसौ न तु दृश्यः कदाचन ॥७०॥
सगुणा निर्गुणा चाहं समये शंकरोत्तम । सदाऽहं कारणं शंभो न च कार्यं कदाचन ॥७१॥
सगुणा कारणत्वाद्वै निर्गुणा पुरुषान्तिके । महत्तत्त्वमहंकारो गुणाः शब्दादयस्तथा ॥७२॥
कार्यकारणरूपेण संसरन्ते त्वहर्निशम् । सदुद्भूतस्त्वहंकारस्तेनाहं कारणं शिवा ॥७३॥
अहंकारश्च मे कार्यं त्रिगुणोऽसौ प्रतिष्ठितः । अहंकारान्महत्तत्त्वं बुद्धिः सा परिकीर्तिता ॥७४॥
महत्तत्त्वं हि कार्यं स्यादहंकारो हि कारणम् । तन्मात्राणि त्वहंकारादुत्पद्यन्ते सदैव हि ॥७५॥
कारणं पञ्चभूतानां तानि सर्वसमुद्भवे । कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च ज्ञानेंद्रियाणि च ॥७६॥
महाभूतानि पञ्चैव मनः षोडशमेव च । कार्यं च कारणं चैव गणोऽयं षोडशात्मकः ॥७७॥
परमात्मा पुमानाद्यो न कार्यं न च कारणम् । एवं समुद्भवः शंभो सर्वेषामादिसंभवे ॥७८॥
संक्षेपेण मया प्रोक्तस्तव तत्र समुद्भवः । व्रजत्वद्य विमानेन कार्यार्थं मम सत्तमाः ॥७९॥
स्मरणाद्दर्शनं तुभ्यं दास्येऽहं विषमे स्थिते । स्मर्तव्याऽहं सदा देवाः परमात्मा सनातनः ॥८०॥
उभयोः स्मरणादेव कार्यसिद्धिरसंशयम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विससर्जास्मान्दत्त्वा शक्तीः सुसंस्कृताः ॥८१॥
विष्णवेऽथ महालक्ष्मीं महाकालीं शिवाय च । महासरस्वतीं मह्यं स्थानात्तस्माद्विसर्जिताः ॥८२॥

यलातर समासाद्य ते जाता पुरुषा वयम् । चिंतयत स्वरूप तत्प्रभावं परमाद्भुतम् ॥८३॥
वमानं तत्समासाद्य सम्द्धास्तत्र वै त्रय । न द्वीपोऽसौ न सा देवी सुधासिंधुस्तथैव च ॥
पुनर्दृष्टं विमान वै तत्रास्माभिर्न चान्यथा ॥८४॥
आसाद्य तस्मिन्वितते विमाने प्राप्ता वय पकजसन्निधौ च ।
महार्णवे यत्र हतौ दुरत्ययौ मुरारिणा तौ मधुकैटभाख्यौ ॥८५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

एवप्रभावा सा देवी मया दृष्टाऽथ विष्णुना । शिवेनापि महाभाग तास्ता देव्य पृथक्पृथक् ॥१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यं नारदो मुनिसत्तम । पप्रच्छ परमप्रीत प्रजापतिमिद वच ॥२॥

नारद उवाच

पुमानाद्योऽविनाशी यो निर्गुणोऽच्युतिरव्यय । दृष्टस्त्वैवानुभूतश्च तद्वदस्व पितामह ॥३॥
त्रिगुणा वीक्षिता शक्तिर्निर्गुणा कीदृशी पित । तस्या स्वरूप मे ब्रूहि पुरुषस्य च पद्मज ॥४॥
यदर्थं च मया तत्र श्वेतद्वीपे महत्तप । दृष्टा सिद्धा महात्मानस्तापसा गतमन्यव ॥५॥
परमात्मा न सप्राप्तो मयाऽसौ दृष्टिगोचर । पुन पुनस्तपस्तीव्र कृत तत्र प्रजापते ॥६॥
भवता सगुणा शक्तिर्दृष्टा तात मनोरमा । निर्गुणा निर्गुणश्चैव कीदृशौ तौ वदस्व मे ॥७॥

व्यास उवाच

इति पृष्ट पिता तेन नारदेन प्रजापति । उवाच वचन तथ्य स्मितपूर्वं पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

निर्गुणस्य मुने रूप न भवेद्दृष्टिगोचरम् । दृश्य च नश्वर यस्मादरूप दृश्यते कथम् ॥९॥
निर्गुणा दुर्गमा शक्तिर्निर्गुणश्च तथा पुमान् । ज्ञानगम्यौ मुनीना तु भावनीयौ तथा पुन ॥१०॥
अनादिनिधनौ विद्धि सदा प्रकृतिपूरुषौ । विश्वासेनाभिगम्यौ तौ नाविश्वासेन कर्हिचित् ॥११॥
चैतन्य सर्वभूतेषु यत्तद्विद्धि परात्मकम् । तेज सर्वत्रग नित्य नानाभावेषु नारद ॥१२॥
त च ता च महाभाग व्यापकौ विद्धि सर्वगौ । ताभ्या विहीन ससारे न किंचिद्वस्तु विद्यते ॥१३॥
तौ विचिन्त्यौ सदा देहे मिश्रीभूतौ सदाऽव्ययौ । एकरूपौ चिदात्मानौ निर्गुणौ निर्मलावुभौ ॥१४॥
या शक्ति परमात्माऽसौ या योऽसौ परमा मता । अतर नैनयो कोऽपि सूक्ष्म वेद च नारद ॥१५॥

अधीत्य सर्वशास्त्राणि वेदान्साङ्गांश्च नारद । न जानाति तयो सूक्ष्मतर विरतिं विना ॥१६॥
अहङ्कारकृत सर्व विश्व स्थावरजङ्गमम् । कथ तद्रहित पुत्र भवेत्कल्पशतैरपि ॥१७॥
निर्गुण सगुण पुत्र कथ पश्यति चक्षुषा । सगुण च महाबुद्धे चेतसा सविचारय ॥१८॥
पित्तेनाच्छादिता जिह्वा चक्षुश्च मुनिसत्तम । कटु पित्त विजानाति रस रूप न तत्तथा ॥१९॥
गुणै समावृत चेत कथ जानाति निर्गुणम् । अहङ्कारोद्भव तच्च तद्विहीन कथ भवेत ॥२०॥
यावन्न गुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शन कुत । त पश्यति तदा चित्ते यदाऽहङ्कारवर्जित ॥२१॥

नारद उवाच

स्वरूप देवदेवेश त्रयाणामेव विस्तरात । गुणाना यत्स्वरूपोऽस्ति ह्यहङ्कारस्त्रिरूपक ॥२२॥
सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्च तथापर । विभेदेन स्वरूपाणि वदस्व पुरुषोत्तम ॥२३॥
यज्ज्ञात्वा विप्रमुच्येऽह ज्ञान तद्वद मे प्रभो । गुणाना लक्षणान्येव विततानि विभागश ॥२४॥

ब्रह्मोवाच

त्रयाणा शक्तयस्तिस्रस्तदब्रवीमि तवानघ । ज्ञानशक्ति क्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा ॥२५॥
सात्त्विकस्य ज्ञानशक्ती राजसस्य क्रियात्मिका । द्रव्यशक्तिस्तामसस्य तिस्रश्च कथितास्तव ॥२६॥
तेषा कार्याणि वक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वत । तामस्या द्रव्यशक्तेश्च शब्दस्पर्शसमुद्भव ॥२७॥
रूप रसश्च गधश्च तन्मात्राणि प्रचक्षते । शब्दैकगुणमाकाश वायु स्पर्शगुणस्तथा ॥२८॥
सुरूपैकगुणोऽग्निश्च जल रसगुणात्मकम । पृथ्वी गधगुणा ज्ञेया सूक्ष्माण्येतानि नारद ॥२९॥
दशैतानि मिलित्वा तु द्रव्यशक्तियुतानि वै । तामसाहङ्कारज स स्यात्सर्गस्तदनुवर्त्तिक ॥३०॥
राजस्याश्च क्रियाशक्तेरुत्पन्नानि शृणुष्व मे । श्रोत्र त्वग्रसना चक्षुर्घ्राण चैव च पञ्चमम् ॥३१॥
ज्ञानेंद्रियाणि चैतानि तथा कर्मेन्द्रियाणि च । वाक्पाणिपादपायुश्च गुह्यातानि च पञ्च वै ॥३२॥
प्राणोऽपानश्च व्यानश्च समानोदानवायव । पञ्चदश मिलित्वैव राजस सर्ग उच्यते ॥३३॥
साधनानि किलैतानि क्रियाशक्तिमयानि च । उपादान किलैतेषा चिदनुवृत्तिरुच्यते ॥३४॥
ज्ञानशक्तिसमायुक्ता सात्त्विकाच्च समुद्भवा । दिशो वायुश्च सूर्यश्च वरुणश्चाश्विनावपि ॥३५॥
ज्ञानेंद्रियाणा पञ्चाना पञ्चाधिष्ठातृदेवता । चद्रो ब्रह्मा तथा रुद्र क्षेत्रजश्च चतुर्थक ॥३६॥
इत्यत करणाख्यस्य बुद्ध्यादेश्चाधिदैवतम । चत्वार्येव तथा प्रोक्ता किलाधिष्ठातृदेवता ॥३७॥
मनसा सह चैतानि नून पञ्चदशैव तु । सात्त्विकस्य तु सर्गोऽय सात्त्विकाख्य प्रकीर्तित ॥
स्थूलसूक्ष्मादिभेदेन द्वे रूपे परमात्मन । ज्ञानरूप निराकार निदान तत्प्रचक्षते ॥३९॥
साधकस्य तु ध्यानादौ स्थूलरूप प्रचक्षते । शरीर सूक्ष्ममेवेद पुरुषस्य प्रकीर्तितम् ॥४०॥
मम चैव शरीर वै सूत्रमित्यभिधीयते । स्थूल शरीर वक्ष्यामि ब्रह्मण परमात्मन ॥४१॥

शृणु नारद यत्नेन यच्छ्रुत्वा विप्रमुच्यते । तन्मात्राणि पुरोक्तानि भूतसूक्ष्माणि यानि वै ॥४२॥
पञ्चीकृत्य तु तान्येव पञ्चभूतसमुद्भव । पञ्चीकरणभेदोऽयं शृणु सर्वदत किल ॥४३॥
प्रथमं रसतन्मात्रामुपादाय मनस्यपि । कल्पयेच्च तथा तद्वै यथा भवति चोदकम् ॥४४॥
शिष्टाना चैव भूतानामंशान्कृत्वा पृथक्पृथक् । उदके मिश्रयेच्चांशान्कृते रसमये तत ॥४५॥
तदा भूतविभागे च चैतन्ये च प्रकाशिते । चैतन्यस्य प्रवेशात्तु तदाऽहमिति संशय ॥४६॥
प्रतीयमाने तेनैव विशेषेणाभिमानत । आदिनारायणो देवो भगवानिति चोच्यते ॥४७॥
घनीभूतेऽथ भूताना विभागे स्पष्टता गते । वृद्धिं प्राप्य गुणैश्चेत्थमेवं कगुणवृद्धित ॥४८॥
आकाशस्य गुणश्चैक शब्द एव न चापर । शब्दस्पर्शौ च वायोश्च द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ४९॥
अग्ने शब्दश्च स्पर्शश्च रूपमेते त्रयो गुणा । शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारो वै जलस्य च ॥५०॥
स्पर्शशब्दरसा रूपं गंधश्च पृथिवीगुणा । एवं मिलितयोगैश्च ब्रह्माण्डोत्पत्तिरुच्यते ॥५१॥
सर्वे जीवा मिलित्वैव ब्रह्माण्डांशसमुद्भवा । चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातय ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

सर्गोऽयं कथितस्तात यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽधुना । गुणाना रूपसंस्था वै शृणुष्वैकाग्रमानस. ॥१॥
सत्त्वं प्रीत्यात्मकं ज्ञेयं सुखात्प्रीतिसमुद्भव । आर्जवं च तथा सत्यं शौचं श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥२॥
अनुकम्पा तथा लज्जा शान्ति. सतोष एव च । एतै सत्त्वप्रतीतिश्च जायते निश्चला सदा ॥३॥
श्वेतवर्णं तथा सत्त्वं धर्मे प्रीतिकर सदा । सच्छ्रद्धोत्पादकं नित्यमसच्छ्रद्धानिवारकम् ॥४॥
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी च तथापरा । श्रद्धा तु त्रिविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि. ॥५॥
रक्तवर्णं रज प्रोक्तमप्रीतिकरमद्भुतम् । अप्रीतिर्दु खयोगत्वाद्भवत्येव मुनिश्चिता ॥६॥
प्रद्वेषोऽथ तथा द्रोहो मत्सर. स्तम्भ एव च । उत्कठा च तथा निद्रा श्रद्धा तत्र च राजसी ॥७॥
मानो मदस्तथा गर्वो रजसा किल जायते । प्रत्येतव्य रजस्त्वेतैर्लक्षणैश्च विचक्षणै ॥८॥
कृष्णवर्णं तम प्रोक्तं मोहनं च विषादकृत् । आलस्यं च तथाऽज्ञानं निद्रा दैन्यं भयं तथा ॥९॥
विवादश्चैव कार्पण्यं कौटिल्यं रोष एव च । वैषम्यं चातिनास्तिक्यं परदोषानुदर्शनम् ॥१०॥
प्रत्येतव्यं तमस्त्वेतैर्लक्षणै सर्वथा बुधै । तामस्या श्रद्धया युक्तं परतापोपपादकम् ॥११॥
सत्त्वं प्रकाशयितव्यं नियतव्यं रज सदा । संहर्तव्यं तम काम जनेन शुभमिच्छता ॥१२॥
अन्योन्याभिभवाश्चैते विरुध्यन्ति परस्परम् । तथाऽन्योन्याश्रया सर्वे न तिष्ठन्ति निराश्रया ॥१३॥
सत्त्वं न केवलं क्वापि न रजो न तमस्तथा । मिलिताश्च सदा सर्वे तेनान्योन्याश्रया. स्मृता: १४॥

अयोयमिथुनाच्चैव विस्तार कथयाम्यहम् । शृणु नारद यज्ज्ञात्वा मुच्यते भवबंधनात् ॥१५॥
सदहोऽत्र न कर्तव्यो ज्ञात्वत्युक्त मया वच । ज्ञात तदनुभूत यत्परिज्ञात फले सति ॥१६॥
श्रवणाद्दर्शनाच्चैव सपद्येव महामत । सस्कारानुभवाच्चैव परिज्ञात न जायते ॥१७॥
श्रुत तीर्थं पवित्र च श्रद्धोत्पना हृदि राजसी । निर्गतस्तत्र तीर्थे वै दृष्ट चैव यथाश्रुतम ॥१८॥
स्नातस्तत्र कृत कृत्य दत्त दान च राजसम । स्थितस्तत्र वियत्काल रजोगुणसमावृत ॥१९॥
रागद्वेषान्न निर्मुक्त कामक्रोधसमावृत । पुनरव गृह प्राप्तो यथापूर्व तथा स्थित ॥२०॥
श्रुत च नानुभूत वै तेन तीर्थं मुनीश्वर । न प्राप्त च फल यस्मादश्रुत विद्धि नारद ॥२१॥
निष्पापत्व फल विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम । कृषे फल यथा लोके निष्पन्नान्नस्य भक्षणम ॥२२॥
पापदहविकारा ये कामनोघादय पर । लोभो मोहस्तथा तृष्णा द्वेषो रागस्तथा मद ॥२३॥
असूयर्ष्याऽक्षमाऽशान्ति पापान्येतानि नारद । न निर्गतानि देहात्तु तावत्पापयुतो नर ॥२४॥
कृते तीर्थे यदैतानि देहान्न निर्गतानि चत । निष्फल श्रम एवैक कर्षकस्य यथा तथा ॥२५॥
श्रमणापीडित क्षत्र कृष्टा भूमि सुदुर्घटा । उप्त बीज महर्घं च हित्वा वृत्तिरुदाहृता ॥२६॥
अहोरात्र परिक्लिष्टो रक्षणार्थं फलोत्सुक । काले सुप्तस्तु हमत वन व्याघ्रादिभिर्मृगम ॥२७॥
भक्षित शलभै सर्व निराशश्च कृत पुन । तद्वत्तीर्थश्रम पुत्र कष्टदो न फलप्रद ॥२८॥
सत्त्व समुत्कट जात प्रवृद्ध शास्त्रदर्शनात । वैराग्य तत्फल जात तामसार्थेषु नारद ॥२९॥
प्रसह्याभिभव यव तद्रजस्तमसी उभे । रज समुत्कट जात प्रवृत्त लोभयोगत ॥३०॥
तत्त्वाभिभव यव तम सत्त्वे तथा उभे । तमस्तयोत्कट भूत्वा प्रवृद्ध मोहयोगत ॥३१॥
त सत्त्वरजसी चाभ सगम्याभिभव यपि । विस्तर कथयाम्यद्य यथाभिभवतीति वै ॥३२॥
यदा सत्त्व प्रवृद्ध वै मतिधर्मे स्थिता तदा । न चिंतयति बाह्यार्थं रजस्तम समुद्भवम ॥३३॥
अर्थं सत्त्वसमुद्भूत गृह्णाति च न चान्यथा । अनायासकृत चार्थं धर्मं यज्ञ च वाञ्छति ॥३४॥
सात्त्विकान्येव भोगेषु काम वै कुरुते तदा । राजसेषु न मत्यार्थं तामसेषु पुन कुत ॥३५॥
एव जित्वा रज पूर्व तमश्च तमसो जय । सत्त्व च केवल पुत्र तदा भवति निर्मलम ॥३६॥
यदा रज प्रवृद्ध वै त्यक्त्वा धर्मान्सनातनान् । अन्यथाकृते धर्माच्छ्रद्धा प्राप्य तु राजसीम ॥३७॥
राजसादयसर्धिन्या भोगस्तु राजस । सत्त्व विनिर्गत तत्र तमसश्चापि निग्रह ॥३८॥
तदा समा विपुद्ध स्यान्नष्ट सर्वभूत द् । तत्र यत्ने न विश्वासो धर्मशास्त्र तथैव च ॥३९॥
श्रद्धा च तामसी प्राप्य करोति च यथायथम । द्रोह सवत्र कुरुते न शान्तिमधिगच्छति ॥४०॥
जित्वा सत्त्वरजश्चैव तापना दुर्मति नर । यतेत वामचारेण भावेषु विततेषु च ॥४१॥
एक सत्त्व न भवति रजश्चैव तमस्तथा । सहैवाश्रित्य वर्तन्ते गुणा मिथुनधर्मिण ॥४२॥

रजो विना न सत्त्व स्याद्रज सत्त्व विना क्वचित्। तमो विना न चैवैते वर्तते पुरुषर्षभ ॥४३॥
तमस्ताभ्या विहीन तु केवल न कदाचन। सर्वे मिथुनधर्माणो गुणा कार्यान्तरेषु वै ॥४४॥
अन्योन्यसश्रिता सर्वे तिष्ठति न वियोजिता। अन्योन्यजनकाश्चैव यत प्रसवधर्मिण ॥४५॥
सत्त्व कदाचिच्च रजस्तमसी जनयत्युत। कदाचित्तु रज सत्त्वतमसी जनयत्यपि ॥४६॥
कदाचित्तु तम सत्त्वरजसी जनयत्युभे। जनयत्यवमन्योन्य मृत्पिडश्च घट यथा ॥४७॥
बुद्धिस्थास्ते गुणा कामान्बोधयति परस्परम्। देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयो यथा ॥४८॥
यथा स्त्रीपु पुरुषश्चैव मिथुनौ च परस्परम्। तथा गुणा समायाति युग्मभाव परस्परम् ॥४९॥
रजसो मिथुने सत्त्व सत्त्वस्य मिथुने रज। उभे ते सत्त्वरजसी तमसो मिथुने विदु ॥५०॥

नारद उवाच

इत्येतत्कथित पित्रा गुणरूपमनुत्तमम्। श्रुत्वाप्येतत्स एवाह ततोऽपृच्छ पितामहम् ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच

गुणाना लक्षण तात भवता कथित किल। न तृप्तोऽस्मि पिबन्मिष्ट त्वन्मुखात्प्रच्युत रसम् ॥१॥
गुणाना तु परिज्ञान यथावदनुवर्णय। येनाह परमा शातिमधिगच्छामि चेतसि ॥२॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तु पुत्रेण नारदेन महात्मना। उवाच च जगत्कर्ता रजोगुणसमुद्भव ॥३॥

ब्रह्मोवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि गुणाना परिवर्णनम्। सम्यड् नाह विजानामि यथामति वदामि ते ॥४॥
सत्त्व तु केवल नैव कुत्रापि परिलक्ष्यत। मिश्रीभावात्तु तेषा वै मिश्रत्व प्रतिभाति वै ॥५॥
यथा काचिद्वरा नारी सर्वभूषणभूषिता। हावभावयुता काम भर्तु प्रीतिकरी भवेत् ॥६॥
मातापित्रोस्तथा सैव बधुवर्गस्य प्रीतिदा। दु ख मोह सपत्नीपु जनयत्यपि सैव हि ॥७॥
एव सत्त्वेन तेनैव स्त्रीत्वमापादितेन च। रजसस्तमसश्चैव जनिता वृत्तिरन्यथा ॥८॥
रजसा स्त्रीकृतेनैव तमसा च तथा पुन। अन्योन्यस्य समायोगादन्यथा प्रीतिभाति वै ॥९॥
अवस्थानात्स्वभावेषु न वै जात्यतराणि च। लक्ष्यतेऽविपरीतानि योगान्नारद कुत्रचित ॥१०॥
यथा रूपवती नारी यौवनेन विभूषिता। लज्जामाधुर्ययुक्ता च तथा विनयसयुता ॥११॥
कामशास्त्रविधिज्ञा च धर्मशास्त्रेऽपि समता। भर्तु प्रीतिकरी मत्वा सपत्नीना च दु खदा ॥१२॥

मोहदु खस्वभावस्था सत्त्वस्येत्युच्यते जनै । तथा सत्त्व विवुर्वाणमन्यभावं विभाति वै ॥१३॥
चौरैरुपद्रुताना हि साधूना सुखदा भवेत । दु खा मूढा च दस्यूना सैव सेना तथागुणा ॥१४॥
विपरीतप्रतीर्ति वै वर्जयन्ति स्वभावत । यथा च दुर्दिन जात महामेघघनावृतम् ॥१५॥
विद्युत्स्तनितसयुक्त तिमिरेणावगुठितम् । सिचद्भूमि प्रवर्षद्वै तमोरूपमुदाहृतम् ॥१६॥
यदतत्कर्षकाणा वै तदेवातीववर्द्धिनम । बीजोपस्करयुक्ताना सुखद प्रभवत्युत ॥१७॥
अप्रच्छन्नगृहाणा च दुर्भगाना विशेषत । तृणकाष्ठगृहीताना दु खद गृहमेधिनाम ॥१८॥
प्रापितभर्तृकाणा वै मोहद प्रवदत्यपि । स्वभावस्था गुणा सर्वे विपरीता विभाति वै ॥१९॥
लक्षणानि पुनस्तेषा शृणु पुत्र ब्रवीम्यहम् । लघुप्रकाशक सत्त्व निर्मल विशद सदा ॥२०॥
यदाङ्गानि लघून्येव नेत्रादीनीद्रियाणि च । निर्मल च तथा चेतो गृह्णाति विषयान तान् २१॥
तदा सत्त्व शरीरे वै मतव्य च समुत्कटम । जृभा स्तभ च तन्द्रा च चल चैव रज पुन ॥२२॥
यदा तदुत्कट जात देहे यस्य च कस्यचित् । कलि मृगयते कर्तुं गतु ग्रामातर तथा ॥२३॥
चलचित्तस्य सोऽत्यर्थं विवादे चोद्यतस्तथा । गुरुमावरण काम तमो भवति तद्यदा ॥२४॥
तदाऽङ्गानि गुरूण्याशु प्रभवत्यावृतानि च । इद्रियाणि मन शून्य निद्रा नैवाभिवाञ्छति ॥२५॥
गुणाना लक्षणान्येव विज्ञेयानीह नारद ।

नारद उवाच

विभिन्नलक्षणा प्रोक्ता पितामह गुणास्त्रय ॥२६॥
कथमेकत्र सस्थाने कार्यं कुर्वंति शाश्वतम् । परस्पर मिलित्वा हि विभिन्ना शत्रव किल ॥२७॥
एकत्रस्था कथ कार्यं कुर्वंतीति वदस्व मे ।

ब्रह्मोवाच

शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि गुणास्ते दीपवृत्तय ॥२८॥
प्रदीपश्च यथा कार्यं प्रकरोत्यर्थदर्शनम् । वर्तिस्तैल यथाचिश्च विरुद्धाश्च परस्परम् ॥२९॥
विरुद्ध हि तथा तैलमग्निना सह सगतम् । तैल वर्तिविरोध्येव पावकोऽपि परस्परम् ॥३०॥
एकत्रस्था पदार्थाना प्रकुर्वति प्रदर्शनम् ।

नारद उवाच

एव प्रकृतिजा. प्रोक्ता गुणा सत्यवतीसुत ॥३१॥
विश्वस्य कारण ते वै मया पूर्वं यथा श्रुतम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तो नारदेनाथ मम गुरुं गभिन्नरम् ॥३२॥

गुणाना लक्षण सर्वं कार्यं चैव विभागश । आराध्या परमा शक्तिर्यया सर्वमिद ततम् ॥३३॥
सगुणा निर्गुणा चैव कार्यभेदे सदैव हि । अकर्ता पुरुष पूर्णो निरीह परमोऽव्यय ॥३४॥
करोत्येषा महामाया विश्व सदसदात्मकम् । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र सूर्यश्चन्द्र शचीपति ॥३५॥
अश्विनौ वसवस्त्वष्टा कुबेरो यादसा पति । वह्निर्वायुस्तथा पूषा सेनानीश्च विनायक ॥३६॥
सर्वे शक्तियुता शक्ता कर्तुं कार्याणि स्वानि च । अन्यथा तेऽप्यशक्ता वै प्रस्पदितुमनीश्वरा ॥३७॥
सा चैव कारण राजञ्जगत परमेश्वरी । समाराधय ता भूप कुरु यज्ञ जनाधिप ॥३८॥
पूजन परया भक्त्या तस्या एव विधानत । महालक्ष्मी महाकाली तथा महासरस्वती ॥३९॥
ईश्वरी सर्वभूताना सर्वकारणकारणम् । सर्वकामार्थदा शाता सुखसेव्या दयान्विता ॥४०॥
नामोच्चारणमात्रेण वाछितार्थफलप्रदा । देवैराराधिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरै ॥४१॥
मोक्षकामैश्च विविधैस्तापसैर्विजितात्मभि । अस्पष्टमपि यन्नाम प्रसङ्गेनापि भाषितम् ॥४२॥
ददाति वाछितानर्थान्दुर्लभानपि सर्वथा । ऐऐ इति भयार्तेन दृष्ट्वा व्याघ्रादिक वने ॥४३॥
बिन्दुहीनमपीरयुक्त वाछित प्रददाति वै । तत्र सत्यव्रतस्यैव दृष्टान्तो नृपसत्तम ॥४४॥
प्रत्यक्ष एव चास्माक मुनीना भावितात्मनाम् । ब्राह्मणाना समाजेषु तस्योदाहरण बुधै ॥४५॥
कथ्यमान मया राजञ्छ्रुत सर्वं सविस्तरम । अनक्षरो महामूर्खो नाम्ना सत्यव्रतो द्विज ॥४६।
श्रुत्वाऽक्षर कोलमुखात्समुच्चार्य स्वय तत । बिन्दुहीन प्रसङ्गेन जातोऽसौ विबुधोत्तम ॥४७॥
ऐकारोच्चारणाद्देवी तुष्टा भगवती तदा । चकार कविराज त दयार्द्रा परमेश्वरी ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कोऽसौ सत्यव्रतो नाम ब्राह्मणो द्विजसत्तम । कस्मिन्देशे समुत्पन्न कीदृशश्च वदस्व मे ॥१॥
कथ तेन श्रुत शब्द कथमुच्चारित पुन । सिद्धिश्च कीदृशी जाता तस्य विप्रस्य तत्क्षणात् ॥
कथ तुष्टा भवानी सा सर्वज्ञा सर्वसस्थिता । विस्तरेण वदस्वाद्य कथामेता मनोरमाम् ॥३॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा राज्ञा व्यास सत्यवतीसुत । उवाच परमोदार वचन रसवच्छुचि ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथा पौराणिकी शुभाम् । श्रुता मुनिसमाजेषु मया पूर्वं कुरूद्वह ॥५॥
एकदाऽहं कुरुश्रेष्ठ कुर्वस्तीर्थाटन शुचि । सप्राप्तो नैमिषारण्य पावन मुनिसेवितम् ॥६॥

प्रणम्याथ मुनीन्सर्वान् स्थितस्तत्र वराश्रमे । विधिपुत्रास्तु यत्रासञ्जीवन्मुक्ता महाव्रताः ॥७॥
कथाप्रसंग एवासीत्तत्र विप्रसमागमे । जमदग्निस्तु पप्रच्छ मुनीनेवं समास्थितः ॥८॥

जमदग्निरुवाच

सन्देहोऽस्ति महाभाग मम चेतसि तापसाः । समाजेषु मुनीनां वै निःसंदेहो भवाम्यहम् ॥९॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रो मघवा वरुणोऽनलः । कुबेरः पवनस्त्वष्टा सेनानीश्च गणाधिपः ॥१०॥
सूर्योऽश्विनौ भगः पूषा निशानाथो ग्रहास्तथा । आराधनीयतमः कोऽत्र वाञ्छितार्थफलप्रदः ॥११॥
सुखसेव्यश्च सततं चाशुतोषश्च मानद । ब्रुवन्तु मुनयः शीघ्रं सर्वज्ञाः संशितव्रताः ॥१२॥
एवं प्रश्ने कृते तत्र लोमशो वाक्यमब्रवीत् । जमदग्ने शृणुष्वैतद्यत्पृष्टं वै त्वयाऽधुना ॥१३॥
सेवनीयतमा शक्तिः सर्वेषां शुभमिच्छताम् । परा प्रकृतिराद्या च सर्वगा सर्वदा शिवा ॥१४॥
देवानां जननी सैव ब्रह्मादीनां महात्मनाम् । आदिप्रकृतिमूलं सा संसारपादपस्य वै ॥१५॥
स्मृता चोच्चारिता देवी ददाति किल वाञ्छितम् । सर्वदेवार्द्रचित्ता सा वरदानाय सेविता ॥१६॥
इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृण्वन्तु मुनयः शुभम् । अक्षरोच्चारणादेव यथा प्राप्तं द्विजेन वै ॥१७॥
कोसलेषु द्विजः कश्चिद्देवदत्तेति विश्रुतः । अनपत्यश्चकारेष्टिं पुत्राय विधिपूर्वकम् ॥१८॥
तमसातीरमास्थाय कृत्वा मण्डपमुत्तमम् । द्विजानाहूय वेदज्ञान्यज्ञकर्मविशारदान् ॥१९॥
कृत्वा वेदीं विधानेन स्थापयित्वा विभावसुम् । पुत्रेष्टिं विधिवत्तत्र चकार द्विजसत्तमः ॥२०॥
ब्रह्माणं कल्पयामास सुहोत्रं मुनिसत्तमम् । अध्वर्युं याज्ञवल्क्यं च होतारं च बृहस्पतिम् ॥२१॥
प्रस्तोतारं तथा पैलमुद्गातारं च गोभिलम् । सम्मान्यतान्मुनीन्कृत्वा विधिवत्प्रददौ वसु ॥२२॥
उद्गाता सामगः श्रेष्ठः सप्तस्वरसमन्वितम् । रथन्तरमगायत्तु स्वरितेन समन्वितम् ॥२३॥
तदाऽस्य स्वरभङ्गोऽभूद्गते श्वासे मुहुर्मुहुः । देवदत्तश्चुकोपाशु गोभिलं प्रत्युवाच ह ॥२४॥
मूर्खोऽसि मुनिमुख्याद्य स्वरभङ्गस्त्वया कृतः । काम्यकर्मणि सञ्जाते पुत्रार्थं यजतश्च मे ॥२५॥
गोभिलस्तु तदोवाच देवदत्तं सुकोपितः । मूर्खस्ते भविता पुत्रः शठः शब्दविवर्जितः ॥२६॥
सर्वप्राणिशरीरे तु श्वासोच्छ्वासौ मुहुर्मुहुः । न मेऽत्र दूषणं किंचित्स्वरभंगे महामते ॥२७॥
श्रुत्वा वचनं तस्य गोभिलस्य महात्मनः । शापाद्भीतो देवदत्तस्तमुवाचातिदुःखितः ॥२८॥
कथं क्रुद्धोऽसि विप्रेन्द्र वृथा मयि निरागसि । अक्रोधना हि मुनयो भवन्ति सुखदाः सदा ॥२९॥
स्वल्पेऽपराधे विप्रेन्द्र कथं शप्तस्त्वयाप्यहम् । अपुत्रोऽहं सुतप्तश्च प्रार्थयन्पुत्रमुत्तमम् ॥३०॥
मूर्खपुत्रादपुत्रत्वं वरं वेदविदो विदुः । तथापि ब्राह्मणो मूर्खः सर्वेषां निन्द्य एव हि ॥३१॥
पशुवच्छूद्रवच्चैव न योग्यः सर्वकर्मसु । किं करोमीह मूर्खेण पुत्रेण द्विजसत्तम ॥३२॥
यथा शूद्रस्तथा मूर्खो ब्राह्मणो नात्र संशयः । न पूजार्हो न दानार्हो निन्द्यश्च सर्वकर्मसु ॥३३॥

देशे वै वसमानश्च ब्राह्मणो वेदवर्जित । करद शूद्रवच्चैव मतव्य स च भूभुजा ॥३४॥
नासने पितृकार्येषु देवकार्येषु स द्विज । मूर्खं समुपवेश्यश्च कार्यश्च फलमिच्छता ॥३५॥
राज्ञा शूद्रसमो ज्ञेयो न योज्य सर्वकर्मसु । कर्षकस्तु द्विज कार्यो ब्राह्मणो वेदवर्जित ॥३६॥
विना विप्रेण कर्तव्य श्राद्ध कुशचटेन वै । न तु विप्रेण मूर्खेण श्राद्ध कार्यं कदाचन ॥३७॥
आहारादधिक चान्न न दातव्यमपण्डिते । दाता नरकमाप्नोति ग्रहीता तु विशेषत ॥३८॥
धिग्राज्य तस्य राज्ञो वै यस्य देशेऽबुधा जना । पूज्यन्ते ब्राह्मणा मूर्खा दानमानादिकैरपि ॥३९॥
आसने पूजने दाने यत्र भेदो न चाण्वपि । मूर्खपण्डितयोर्भेदो ज्ञातव्यो विबुधेन वै ॥४०॥
मूर्खा यत्र सुगर्विष्ठा दानमानपरिग्रहे । तस्मिन्देशे न वस्तव्य पण्डितेन कथचन ॥४१॥
असतामुपकाराय दुर्जनाना विभूतय । पिचुमद फलाढ्योऽपि काकैरेवोपभुज्यते ॥४२॥
भुक्त्वान्न वेदविद्विप्रो वदाम्याम करोति वै । क्रीडति पूर्वजास्तस्य स्वर्गे प्रमुदिता किल ॥४३॥
गोभिलात विमुक्त वै त्वया धर्मविदुत्तम । ससारे मूर्खपुत्रस्य मरणादतिगर्हितम् ॥४४॥
कृपा कुरु महाभाग शापस्यानुग्रह प्रति । दीनोद्धारणशक्तोऽसि पताभि तव पादयो ॥४५॥

लोमश उवाच

इत्युक्त्वा देवदत्तस्तु पतितस्तस्य पादयो । स्तुवन्दीनहृदत्यर्थं कृपण साश्रुलोचन ॥४६॥
गोभिलस्तु तदा तत्र दृष्ट्वा त दीनचेतसम् । क्षणकोपा महान्तो वै पापिष्ठा कल्पकोपना ॥४७॥
जल स्वभावत शीत पावकातपयोगत । उष्ण भवति तच्छीघ्र तद्विना शिशिर भवेत् ॥४८॥
दयावान्गोभिलस्त्वाह देवदत्त सुदु खितम् । मूर्खो भूत्वा सुतस्ते वै विद्वानपि भविष्यति ॥४९॥
इति दत्तवर सोऽपि मुदिताऽभूद्द्विजर्षभ । इष्टि समाप्य विप्रान्वै विससर्ज यथाविधि ॥५०॥
कालेन कियता तस्य भार्या रूपवती सती । गर्भं दधार काले सा रोहिणी रोहिणीसमा ॥५१॥
गर्भाधानादिक कर्म चकार विधिवद्द्विज । पुसवनविधान च शृङ्गारकरणं तथा ॥५२॥
सीमतोन्नयन चैव कृत वेदविधानत । ददौ दानानि मुदितो मत्वेष्टि सफला तदा ॥५३॥
शुभेऽह्नि सुषुवे पुत्र रोहिणी रोहिणीयुते । दिने लग्ने शुभेऽत्यर्थं जातकर्म चकार स ॥५४॥
पुत्रदर्शनज कृत्वा नामकर्म चकार च । उतथ्य इति पुत्रस्य कृत नाम पुराविदा ॥५५॥
स चाष्टमे तथा वर्षे शुभे वै शुभवासरे । तस्योपनयन कर्म चकार विधिवत्पिता ॥५६॥
वेदमध्यापयामास गुरुस्त वै व्रते स्थितम् । नोच्चचार तथोतथ्य सस्थितो मुग्धवत्तदा ॥५७॥
बहुधा पाठित पित्रा न दधार मति शठ । मूढवत्तिष्ठतेऽत्यर्थं त शुशोच पिता तदा ॥५८॥
एवं कुर्वन्सदाऽभ्यासं जातो द्वादशवार्षिक । न वेद विधिवत्कर्तुं सध्यावदनक विधिम् ॥५९॥
मूर्खोऽभूदिति लोकेषु गता वार्ताऽतिविस्तरा । ब्राह्मणेषु च सर्वेषु तापसेष्वितरेषु च ॥६०॥

जहास लोकस्त विप्र यन तत्र गत मुने । पिता माता निनिंदाय मूर्खं तमतिभर्त्सयन् ॥६१॥
निंदितोऽथ जन काम पितृभ्यामथ बाधवै । वैराग्यमगमद्विप्रो जगाम वनमप्यसौ ॥६२॥
अधो वरस्तथा पगुर्न मुर्खस्तु वर सुत । इत्युक्तोऽसौ पितृभ्या वै विवेश कानन प्रति ॥६३॥
गंगातीरे शुभ स्थाने कृत्वोटजमनुत्तमम् । वन्या वृत्ति च सकल्प्य स्थितस्तत्र समाहित ६४॥
नियम च पर कृत्वा नासत्य प्रब्रवीम्यहम् । स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये ब्रह्मचर्यव्रतो हि स ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

लोमश उवाच

न वेदाध्ययन किंचिज्जानाति न जप तथा । ध्यान न देवताना च न चैवाराधन तथा ॥१॥
नासन वेद विप्रोऽसौ प्राणायाम तथा पुन । प्रत्याहार तु नो वेद भूतशुद्धि च कारणम् ॥२॥
न मन्त्रकीलक जाप्य गायत्री च न वेद स । शौच स्नानविधि चैव तथाचमनक पुन ॥३॥
प्राणाग्निहोत्र नो वेद बलिदान य चातिथिम । न सध्या समिधो होम विवेद च तथा मुनि ॥४॥
सोऽकरोत्प्रातरुत्थाय यत्किंचिद्दन्तधावनम । स्नान च शूद्रवत्तत्र गगाया मन्त्रवर्जितम् ॥५॥
फलान्यादाय वन्यानि मध्याह्नेऽपि यदृच्छया । भक्ष्याभक्ष्यपरिज्ञान न जानाति शठस्तथा ॥६॥
सत्य व्रत स्थितस्तत्र नानृत वदते पुन । जनै सत्यतपानाम कृतमस्य द्विजस्य वै ॥७॥
नाहित कस्यचित्कुर्यात्र तथाऽविहित क्वचित । सुख स्वपिति तत्रैव निर्भयश्चिन्तयन्निति ॥८॥
यदा मे मरण भावि दु ख जीवामि कानने । जीवित धिक्च मूर्खस्य तरसा मरण ध्रुवम् ॥९॥
दैवेनाह कृतो मूर्खो नान्योऽत्र कारण मम । प्राप्य चैवात्तम जन्म वृथा जात ममाधुना ॥१०॥
यथा वध्या सुरूपा च यथा वा निष्फल द्रुम । अदुग्धदाहा धनुश्च तथाऽह निष्फल कृत ॥११॥
किं नु निदाम्यह दैव नून कर्म ममेदृशम । न दत्त पुस्तक कृत्वा ब्राह्मणाय महात्मने ॥१२॥
न वै विद्या मया दत्ता पूर्वजन्मनि निर्मला । तनाह कर्मयोगेन शठोऽस्मि च द्विजाधम ॥१३॥
न च तीर्थे तपस्तप्त सविता न च साधव ।
न द्विजा पजिता द्रव्यैस्तेन जाताऽस्मि दुष्टधी ॥१४॥
वर्तन्ते मुनिपुत्राश्च वदनाम्नायपारगा । अह मूढ सञ्जाता दैवयोगन कनचित् ॥१५॥
न जानामि तपस्तप्तु किं करोमि शुभावनम् । मिथ्याय मनस सकल्पो न मे भाग्य शुभ स्थि १६॥
दैवमेव पर मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । वृथा श्रमकृत काय दैवाद्भवति सर्वथा ॥१७॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च धात्राद्या चिर देवता । कालस्य वशगा सर्वे कालो हि दुरतिक्रम ॥१८॥

एवंविधान्वितर्कांस्तु कुर्वाणोऽहर्निशं द्विज । स्थितस्तत्राश्रमे तीरे जाह्नव्याः पावने स्थले ॥१९॥
विरक्तः स तु संजातः स्थितस्तत्राश्रमे द्विज । कालातिवाहनं शातश्चकार विजने वने ॥२०॥

एवं स्थितस्य तु वने विमलोदके वै वर्षाणि तत्र नवपञ्च गतानि कामम् ।
नाराधनं न च जपं न विवेद मन्त्रं कालातिवाहनमसौ कृतवान् वने वै ॥२१॥
जानाति तस्य विततं व्रतमेव लोकः सत्यं वदत्यपि मुनिः किल नामजातम् ।
जातं यशश्च सकलेषु जनेषु कामं सत्यव्रतोऽयमनिशं न मृषाभिभाषी ॥२२॥
तत्रैकदा तु मृगया रममाण एव प्राप्तो निषादनिशठो धृतचापबाणः ।
क्रीडन् वनेऽतिविपुले यमतुल्यदेहः क्रूराकृतिर्हननकर्मणि चातिदक्षः ॥२३॥
तेनातिकृष्टेन शरेण विद्धः कोलः किरातेन धनुर्धरेण ।
पलायमानो भयविह्वलश्च मुनेः समीपं विद्रुतो जगाम ॥२४॥
विकम्पमानो रुधिरार्द्रदेहो यदा जगामाश्रममण्डलं वै ।
कारुस्तदातीव दयार्द्रभावं प्राप्तो मुनिस्तत्र समीक्ष्य दीनम् ॥२५॥
अग्रे व्रजन्तं रुधिरार्द्रदेहं दृष्ट्वा मुनिः सूकरमाशु विद्धम् ।
दयाभिवेशादतिवेपमानः सारस्वतं बीजमथोच्चचार ॥२६॥
अज्ञातपूर्वं च तथा श्रुतं च दैवान्मुखे वै समुपागतं च ।
न ज्ञातवान्बीजममौ विमूढो ममज्ज शोके स मुनिर्महात्मा ॥२७॥
कोलः प्रविश्याश्रममण्डलं तद्गतो निकुञ्जे प्रविलीय गूढम् ।
अप्राप्तमार्गो दृढनिर्विण्णचेता प्रवेपमानः शरपीडितत्वात् ॥२८॥
ततः क्षणादाकरणान्तकृष्टं चापं दधानोऽतिकरालदेहः ।
प्राप्तस्तदने स च मृग्यमाणो निषादराजः किल काल एव ॥२९॥
दृष्ट्वा मुनिं तत्र कुशासने स्थितं नाम्ना तु सत्यव्रतमद्वितीयम् ।
व्याधः प्रणम्य प्रमुखे स्थितोऽसौ पप्रच्छ कोलः क्व गतो द्विजेश ॥३०॥
जानामि तेऽहं सुव्रत प्रसिद्धं तेनाद्य पृच्छे मम बाणविद्धः ।
क्षुधार्दितं मे सकलं कुटुंबं बिभर्तुकामः किल आगतोऽस्मि ॥३१॥
वृत्तिर्ममैषा विहिता विधात्रा नान्याऽस्ति विप्रेन्द्र ऋतं ब्रवीमि ।
भर्तव्यमेवेह कुटुम्बमञ्जसा येनाप्युपायेन शुभाशुभेन ॥३२॥
सत्यं ब्रवीत्वद्य सत्यव्रतोऽसि क्षुधातुरो वर्तते पोष्यवर्गः ।
क्वासौ गतः सूकरो बाणविद्धः पृच्छाम्यहं वाडव ब्रूहि तूर्णम् ॥३३॥

तेनेति पृष्टः स मुनिर्महात्मा वितर्कमग्नः प्रबभूव कामम् ।
सत्यव्रतं मेऽद्य भवेन्न भग्नं न दृष्ट इत्युच्चरितेन किं वै ॥३४॥
गतोऽत्र कोलः शरविद्धदेहः कथं ब्रवीम्यद्य मृषाऽमृषा वा ।
क्षुधार्दितोऽयं परिपृच्छतीव दृष्ट्वा हनिष्यत्यपि सूकरं वै ॥३५॥
सत्यं न सत्यं खलु यत्र हिंसा दयान्वितं चानृतमेव सत्यम् ।
हितं नराणां भवतीह येन तदेव सत्यं न तथाऽन्यथैव ॥३६॥
हितं कथं स्यादुभयोर्विरुद्धयोस्तदुत्तरं किं न यथा मृषा वचः ।
विचारयन्वाडव धर्मसंकटे न प्राप वक्तुं वचनं यथोचितम् ॥३७॥
बाणाहतं वीक्ष्य दयान्वितं च कोलं तदर्ते समुदाहृतं वच. ।
तेन प्रसन्ना निजबीजतः शिवा विद्या दुरापा प्रददौ च तस्मै ॥३८॥

बीजोच्चारणतो देव्या विद्या प्रस्फुरिताखिला । वाल्मीकेश्च यथापूर्वं तथा स ह्यभवत्कविः ॥३९॥
तमुवाच द्विजो व्याधं संमुखस्थं धनुर्धरम् । सत्यकामस्तु धर्मात्मा श्लोकमेकं दयापरः ॥४०॥
या पश्यति न सा ब्रूते या ब्रूते सा न पश्यति । अहो व्याध स्वकार्यार्थिन्किं पृच्छसि पुनः पुनः ॥
इत्युक्तस्तु तदा तेन गतोऽसौ पशुहा पुनः । निराशः सूकरे तस्मिन्परावृत्तो निजालये ॥४२॥
ब्राह्मणस्तु कविर्जातः प्राचेतस इवापरः । प्रसिद्ध. सर्वलोकेषु नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ॥४३॥
सारस्वतं ततो बीजं जजाप विधिपूर्वकम् । पण्डितश्चातिविख्यातो द्विजोऽसौ धरणीतले ॥४४॥
प्रतिपर्वसु गायंति ब्राह्मणा यद्यशः सदा । आख्यानं चातिविस्तीर्णं स्तुवंति मुनयः किल ॥
तच्छ्रुत्वा सदनं तस्य समागम्य तदाश्रमे । येन त्यक्तः पुरा तेन गृहं नीतोऽतिमानितः ४६॥
तस्माद्राजन्सदा सेव्या पूजनीया च भक्तितः । आदिशक्तिः परा देवी जगतां कारणं हि सा ॥
तस्या यज्ञं महाराज कुरु वेदविधानतः । सर्वकामप्रदं नित्यं निश्चयं कथितं पुरा ॥४८॥

स्मृता संपूजिता भक्त्या ध्याता चोच्चारिता स्तुता ।
ददाति वाञ्छितानर्थान्कामदा तेन कीर्त्यते ॥४९॥

अनुभावमिदं राजन्कर्तव्यं सर्वथा बुधैः । दृष्ट्वा रोगयुतान्दीनान्क्षुधितान्निर्धनाञ्छठान् ॥५०॥
जनानार्तांस्तथा मूर्खान्पीडितान् वैरिभि. सदा । दासानाज्ञाकरान्क्षुद्रान्विकलान्विह्वलानथ ॥५१॥
अतृप्तान्भोजने भोगे सदार्तानजितेन्द्रियान् । तृष्णाधिकानशक्तांश्च सदाधिपरिपीडितान् ॥५२॥
तथा विभवसम्पन्नान्पुत्रपौत्रविवर्धनान् । पुष्टदेहांश्च सभोगैः संयुतान्वेदवादिन. ॥५३॥
राजलक्ष्म्या युताञ्छूरान्वशीकृतजनानथ । स्वजनैरवियुक्तांश्च सर्वलक्षणलक्षितान् ॥५४॥
व्यतिरेकान्वयाभ्यां च विचेतव्यं विचक्षणै. । एभिर्न पूजिता देवी सर्वार्थफलदा शिवा ॥५५॥

समाराधिता च तथा नृभिरेभि. सदाऽम्बिका । यतोऽमी सुखिन. सर्वे ससारेऽस्मिन सशय ॥५६॥

व्यास उवाच

इति राजञ्छ्रुतं तत्र मया मुनिसमागमे । लोमशस्य मुखात्काम देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥५७॥
इति सचिंत्य राजेन्द्र कर्तव्य च सदाऽर्चनम् । भक्त्या परमया देव्या प्रीत्या च पुरुषर्षभ ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

यद यज्ञविधि सम्यग्देव्यास्तस्या समतत । श्रुत्वा करोम्यह स्वामिन्यथाशक्ति ह्यतन्द्रित ॥१॥
पूजाविधि च मत्राश्च होमद्रव्यमसशयम् । ब्राह्मणा कतिसख्याश्च दक्षिणाश्च तथा पुन ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्या यज्ञ विधानत । त्रिविध तु सदा ज्ञेय विधिदृष्टेन कर्मणा ॥३॥
सात्त्विक राजस चैव तामस च तथापरम् । मुनीना सात्त्विक प्रोक्त नृपाणा राजस स्मृतम् ॥
तामसं राक्षसाना वै ज्ञानिना तु गुणोज्झितम् । विमुक्ताना ज्ञानमय विस्तरात्प्रब्रवीमि ते ॥५॥
देश. कालस्तथा द्रव्य मत्राश्च ब्राह्मणास्तथा । श्रद्धा च सात्त्वकी यत्र त यज्ञ सात्त्विक विदु ६॥
द्रव्यशुद्धि क्रियाशुद्धिर्मत्रशुद्धिश्च भूमिप । भवेद्यदि तदा पूर्ण फल भवति नान्यथा ॥७॥
अन्यायोपार्जितेनैव कर्तव्य सुकृत कृतम् । न कीर्तिरिह लोके च परलोके न तत्फलम् ॥८॥
तस्मान्न्यायार्जितेनैव कर्तव्य सुकृत सदा । यशसे परलोकाय भवत्येव सुखाय च ॥९॥
प्रत्यक्ष तव राजेंद्र पाण्डवैस्तु मख कृत । राजसूय क्रतुवर समाप्तवरदक्षिण ॥१०॥
यत्र साक्षाद्धरि कृष्णो यादवेंद्रो महामना । ब्राह्मणा पूर्णविद्याश्च भारद्वाजादयस्तथा ॥११॥
कृत्वा यज्ञ सुसपूर्ण मासमात्रेण पाण्डवै । प्राप्त महत्तर कष्ट वनवासश्च दारुण ॥१२॥
पीडन चैव पाचाल्यास्तथा द्यूत पराजय । वनवासो महत्कष्ट क्व गत मखज फलम् ॥१३॥
दासत्व च विराटस्य कृतं नर्मनिष्टाम्भि । कीचकेन परिक्लिष्टा द्रौपदी च प्रमद्वरा ॥१४॥
आशीर्वादा द्विजातीना क्व गता शुद्धचेतसाम । भक्तिर्वा वासुदेवस्य क्व गता तत्र सकटे ॥१५॥
न रक्षिता तदा बाला केनापि द्रुपदात्मजा । प्राप्तकेशग्रहा बाले साध्वी च वरवर्णिनी ॥१६॥
किमत्र चिंतनीय वै धर्मवैगुण्यकारणम् । केशवे सति देवेशे धर्मपुत्रे युधिष्ठिरे ॥१७॥
भवितव्यमिति प्रोक्ते निष्फल स्यात्तदामम । वेदमत्रास्तथाऽन्ये च वितथा. स्युरसशयम् ॥१८॥
साधन निष्फल सर्वमुपायश्च निरर्थक । भवितव्य भवत्येव वचने प्रतिपादके ॥१९॥

आगमोऽप्यर्थवाद स्यात्क्रिया सर्वा निरर्थका । स्वर्गार्थं च तपो व्यर्थं वर्णधर्मश्च वै तथा ॥२०॥
सर्व प्रमाण व्यर्थं स्याद्भवितव्ये कृते हृदि । उभय चापि मतव्य दैव चोपाय एव च ॥२१॥
कृते कर्मणि चेत्सिद्धिर्विपरीता यदा भवेत् । वैगुण्य कल्पनीय स्यात्प्राज्ञै पटितमौलिभि २२॥
तत्कर्म बहुधा प्रोक्त विद्वद्भि कर्मकारिभि । कर्तृभेदान्मन्त्रभेदाद्द्रव्यभेदात्तथा पुन ॥२३॥
यथा मघवता पूर्वं विश्वरूपो वृतो गुरु । विपरीत कृत तेन कर्म मातृहिताय वै ॥२४॥
देवेभ्यो दानवेभ्यस्तु स्वस्तीत्युक्त्वा पुन पुन । असुरा मातृपक्षीया कृत तेषा च रक्षणम् ॥२५॥
दैत्यान् दृष्ट्वातिसपुष्टाश्चुकोप मघवा तदा । शिरासि तस्य वज्रेण चिच्छेद तरसा हरि ॥२६॥
क्रियावैगुण्यमत्रैव कर्तृभेदादसशयम् । नोचेत्पचालराजेन रोपेणापि कृता क्रिया ॥२७॥
भारद्वाजविनाशाय पुत्रस्योत्पादनाय च । धृष्टद्युम्न समुत्पन्नो वेदिमध्याच्च द्रौपदी ॥२८॥
पुरा दशरथेनापि पुत्रेष्टिस्तु कृता यदा । अपुत्रस्य सुतास्तस्य चत्वार सप्रजज्ञिरे ॥२९॥
अत क्रिया कृता युक्त्या सिद्धिदा सर्वथा भवेत् । अयुक्त्या विपरीता स्यात्सर्वथा नृपसत्तम ॥३०॥
पाडवाना यथा यज्ञे किचिद्वैगुण्ययोगत । विपरीत फल प्राप्त निर्जितास्ते दुरोदरे ॥३१॥
सत्यवादी तथा राजन्धर्मपुत्रो युधिष्ठिर । द्रौपदी च तथा साध्वी तथान्येऽप्यनुजा शुभा ३२॥
कुद्रव्ययोगाद्वैगुण्य समुत्पन्न मखेऽथवा । साभिमानै कृताद्वापि दूषण समुपस्थितम् ॥३३॥
सात्त्विकस्तु महाराज दुर्लभो वै मख स्मृत । वैखानसमुनीना हि विहितोऽस्मौ महामख ॥३४॥
सात्त्विक भोजन ये वै नित्य कुर्वंति तापसा । न्यायार्जित च वन्य च तथा ऋष्य सुसस्कृतम् ३५॥
पुरोडाशपरा नित्य वियूपा मन्त्रपूर्वका । श्रद्धाधिका मखा राजन्सात्त्विका परमा स्मृता ३६॥
राजसा द्रव्यबहुला सयूपाश्च सुसस्कृता । क्षत्रियाणा विशा चैव साभिमानाश्च वै मखा ३७॥
तामसा दानवाना वै सक्रोधा मदवर्धका । सामर्षा सस्कृता क्रूरा मखा प्रोक्ता महात्मभि ३८॥
मुनीना मोक्षकामाना विरक्ताना महात्मनाम् । मानसस्तु स्मृतो याग सर्वसाधनसयुत ॥३९॥
अन्येषु सर्वयज्ञेषु किचिन्न्यून भवेदपि । द्रव्येण श्रद्धया वाऽपि क्रियया ब्राह्मणैस्तथा ॥४०॥
देशकालपृथग्द्रव्यसाधनै सकलैस्तथा । नान्यो भवति पूर्णो वै तथा भवति मानस ॥४१॥
प्रथम तु मन शोध्य कर्तव्य गुणवर्जितम् । शुद्धे मनसि देहो वै शुद्ध एव न सशय ॥४२॥
इद्रियार्थपरित्यक्त यदा जात मन शुचि । तदा तस्य मखस्यासौ प्रभवेदधिकारवान् ॥४३॥
त ऽसौ मडप कृत्वा बहुयोजनविस्तृतम् । स्तवैश्च विपुलै रम्यैर्यज्ञियद्रुमसभवै ॥४४॥
वेदी च विशदा तत्र मनसा परिकल्पयेत । अग्नयोऽपि तथा स्थाप्य विधिवन्मनसा किल ॥४५॥
ब्राह्मणाना च वरण तथैव प्रतिपाद्य च । ब्रह्माऽध्वर्युस्तथा होता प्रस्तोता विधिपूर्वकम् ॥४६॥
उद्गाता प्रतिहर्ता च सभ्याश्चान्ये यथाविधि । पूजनीया प्रयत्नेन मनसैव द्विजोत्तमा ॥४७॥

प्राणोऽपानस्तथा व्यान समानोदान एव च । पावका पंच एवैते स्थाप्या वेद्या विधानतः ॥४८॥
गार्हपत्यस्तदा प्राणोऽपानश्चाहवनीयकः । दक्षिणाग्निस्तथा व्यान समानश्चावसथ्यकः ॥४९॥
सभ्योदान स्मृता ह्येते पावका परमोत्कटा । द्रव्य च मनसा भाव्य निर्गुण परम शुचि ॥५०॥
मन एव तदा होता यजमानस्तथैव तत् । यज्ञाधिदेवता ब्रह्म निर्गुण च सनातनम् ॥५१॥
फलदा निर्गुणा शक्ति सदा निर्वेददा शिवा । ब्रह्मविद्याऽखिलाधारा व्याप्य सर्वत्र सस्थिता ॥५२॥
तदुद्देशेन तद्द्रव्य हुनेत्प्राणाग्निषु द्विज । पश्चाच्चित्त निरालम्ब कृत्वा प्राणानपि प्रभो ॥५३॥
कुण्डलीमुखमार्गेण हुनेद् ब्रह्माणि शाश्वते । स्वानुभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५४॥
समाधिनैव योगेन ध्यायेच्चेतस्यनाकुल । सर्वभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५५॥
यदा पश्यति भूतात्मा तदा पश्यति ता शिवाम् । दृष्ट्वा ता ब्रह्मविद्भूयात्सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥५६॥
तदा मायादिक सर्व दग्ध भवति भूमिप । प्रारब्ध कर्ममात्र तु यावद्देह च तिष्ठति ॥५७॥
जीवन्मुक्तस्तदा जातो मृतो मोक्षमवाप्नुयात् । कृतकृत्यो भवेत्तात यो भजेज्जगदम्बिकाम् ॥५८॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ध्येया श्रीभुवनेश्वरी । श्रोतव्या चैव मतव्या गुरुवाक्यानुसारत ॥५९॥
राजनेव कृतो यज्ञो मोक्षदो नात्र सशय । अन्ये यज्ञा सकामास्तु प्रभवति क्षयोन्मुखा ॥६०॥
अग्निष्टोमेन विधिवत्स्वर्गकामो यजेदिति । वेदानुशासन चैतत्प्रवदन्ति मनीषिण ॥६१॥
क्षीणे पुण्ये मृत्युलोक विशति च यथामति । तस्मात्तु मानम श्रेष्ठो यज्ञोऽप्यक्षय एव स ॥६२॥
न राज्ञा साधितु योग्यो मखोऽस्त्रौ जयमिच्छता । तामसस्तु कृत पूर्व सर्पयज्ञस्त्वयाऽधुना ॥६३॥
वैर निर्वाहित राजस्तक्षकस्य दुरात्मन । यत्कृते निहता सर्पास्त्वयाऽनेकोटिश परे ॥६४॥
देवीयज्ञ कुरुष्वाद्य वितत विधिपूर्वकम् । विष्णुना य कृत पूर्व सृष्ट्यादौ नृपसत्तम ॥६५॥
तथा त्व कुरु राजेन्द्र विधि ते प्रब्रवीम्यहम् । ब्राह्मणा सति राजेंद्र विधिज्ञा वेदवित्तमा ॥६६॥
देवीबीजविधानज्ञा मन्त्रमार्गविचक्षणा । याजकास्ते भविष्यन्ति यजमानस्त्वमेव हि ॥६७॥
कृत्वा यज्ञ विधानेन दत्त्वा पुण्य मखार्जितम् । समुद्धर महाराज पितर दुर्गति गतम् ॥६८॥
विप्रावमानज पाप दुर्घट नरकप्रदम् । तथैव शापजो दोष प्राप्त पित्रा तवानघ ॥६९॥
तथा दुर्मरण प्राप्त सर्पदशेन भूभुजा । अन्तराले तथा मृत्युर्न भूमौ कुशसंस्तरे ॥७०॥
न सग्रामे न गगाया स्नानदानादिवर्जितम् । मरण ते पितुस्तत्र सौधे जात कुरूद्वह ॥७१॥
कृपणानि च सर्वाणि नरकस्य नृपोत्तम । तत्रैक कारण तस्य न जात चातिदुर्लभम् ॥७२॥
यत्र यत्र स्थित प्राणो ज्ञात्वा काल समागतम् । साधनानामभावेऽपि ह्यवशश्चातिसकटे ॥७३॥
यदा निर्वेदमायाति मनसा निर्मलेन वै । पचभूतात्मको देहो मम किं चात्र दु खदम् ॥७४॥
पतत्वद्य यथाकाम मुक्तोऽह निर्गुणोऽव्यय । नाशात्मकानि तत्त्वानि तत्र का परिदेवना ॥७५॥

ब्रह्मैवाह न ससारी सदा मुक्त सनातन । देहेन मम सबध कर्मणा प्रतिपादित ॥७६॥
तानि सर्वाणि मुक्तानि शुभानि चेतराणि च । मनुष्यदेहयोगेन सुखदु खानुसाधनात् ॥७७॥
विमुक्तोऽतिभयाद्घोरादस्मात्ससारसकटात् । इत्येव चिंत्यमानस्तु स्नादानविवर्जित ॥७८॥
मरण चेदवाप्नोति स मुच्येज्जन्मदु खतः । एषा काष्ठा परा प्रोक्ता योगिनामपि दुर्लभा ॥७९॥
पिता ते नृपशार्दूल श्रुत्वा शाप द्विजोदितम् । देहे ममत्व कृतवान्न निर्वेदमवाप्तवान् ॥८०॥
नीरोगो मम देहोऽय राज्य निहतकटकम् । कथ जीवाम्यह काम मन्त्रज्ञानानयतु वै ॥८१॥
औषध मणिमन्त्र च यत्र परमक तथा । आरोहण तथा सौधे कृतवान्नृपतिस्तदा ॥८२॥
न स्नान न कृत दान न देव्या स्मरण कृतम् । न भूमौ शयन चैव देव मत्वा पर तथा ॥८३॥
मग्नो मोहार्णवे घोरे मृत सौधेऽहिना हत । कृत्वा पाप कलेर्योगात्तापसस्यावमानजम् ॥८४॥
अवश्यमेव नरक एतैराचरणैर्भवत् । तस्मात्त पितर पापात्समुद्धर नृपोत्तम ॥८५॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य व्यासस्यामिततेजस । साश्रुकण्ठोऽतिदु खार्तो बभूव जनमेजय ॥८६॥
धिगिद जीवित मेऽद्य पिता मे नरके स्थित । तत्करोमि यथैवाद्य स्वर्गं यात्युत्तरासुत ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्याय॰ ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिणा तु कथ यज्ञ कृत पूर्वं पितामह । जगत्कारणरूपेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१॥
के सहायास्तु तत्रासन्ब्राह्मणा के महामते । ऋत्विजो यदतत्त्वज्ञास्तन्मे ब्रूहि परतप ॥२॥
पश्चात्करोम्यह यज्ञ विधिदृष्टेन कर्मणा । श्रुत्वा विष्णुकृत यागमबिकाया समाहित ॥३॥

व्यास उवाच

राजञ्छृणु महाभाग विस्तर परमाद्भुतम । यथा भगवता यज्ञ कृतश्च विधिपूर्वक ॥४॥
विसर्जिता यदा देव्या दत्त्वा शक्तीश्च तास्त्रय । काजेशा पुरुषा जाता विमानवरमास्थिता ॥५॥
प्राप्ता महार्णव घोर त्रयस्ते विबुधोत्तमा । चक्रु स्नानानि वासार्थं समुत्पाद्य धरा स्थिता ॥६॥
आधारशक्तिरचला मुक्ता देव्या स्वय तत । तदाधारा स्थिता जाता धरा मेद समन्विता ॥७॥
मधुकैटभयोर्मेद सयोगा मेदिनी स्मृता । धारणाच्च धरा प्रोक्ता पृथ्वी विस्तारयोगत ॥८॥
मही चापि महीयस्त्वाद्धृता सा शेषमस्तके । गिरयश्च कृता सर्वे धारणार्थं प्रविस्तरा ॥९॥
लोहकील यथा काष्टे तथा ते गिरय कृता । महीधरो महाराज प्रोच्यन्ते विबुधैर्जनै ॥१०॥

ज्ञानरूपमयो मेरुर्बहुयोजनविस्तर । कृतो मणिमयं श्रृंगं शोभितं परमाद्भुतं ॥११॥
मरीचिर्नारदोऽत्रिश्च पुलस्त्य पुलह क्रतु । दक्षो वसिष्ठ इत्येते ब्रह्मण प्रथिता सुता ॥१२॥
मरीचे कश्यपो जातो दक्षकन्यास्त्रयोदश । ताभ्यो देवाश्च दैत्याश्च समुत्पन्ना ह्यनेकशः ॥१३॥
ततस्तु काश्यपी सृष्टि प्रवृत्ता चातिविस्तरा । मनुष्यपशुसर्पादिजातिभेदैरनेकधा ॥१४॥
ब्रह्मणश्चार्धदेहात्तु मनु स्वायम्भुवोऽभवत् । शतरूपा तथा नारी सजाता वामभागत ॥१५॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौ तस्या बभूवतु । तिस्र कन्या वरारोहा ह्यभवन्नतिसुन्दरी ॥१६॥
एवं सृष्टि समुत्पाद्य भगवान्कमलोद्भव । चकार ब्रह्मलोक च मेरुश्रृगे मनोहरम् ॥१७॥
वैकुण्ठ भगवान्विष्णू रमारमणमुत्तमम् । क्रीडास्थान सुरम्य च सर्वलोकोपरि स्थितम् ॥१८॥
शिवोऽपि परम स्थान कैलासाख्य चकार ह । समासाद्य भूतगण विजहार यथारुचि ॥१९॥
स्वर्गस्त्रिविष्टपो मेरुशिखरोपरि कल्पित । तच्च स्थान सुरेन्द्रस्य नानारत्नविराजितम् ॥२०॥
समुद्रमथनात्प्राप्त पारिजातस्तरूत्तम । चतुर्दन्तस्तथा नाग कामधेनुश्च कामदा ॥२१॥
उच्चैःश्रवास्तथाऽश्वो वै रम्भाद्यप्सरसस्तथा । इन्द्रेणोपात्तमखिल जात वै स्वर्गभूषणम् ॥२२॥
धन्वन्तरिश्चन्द्रमाश्च सागराच्च समुद्भवौ । स्वर्गस्थितौ विराजेते देवौ बहुगणैर्वृतौ ॥२३॥
एव सृष्टि समुत्पन्ना त्रिविधा नृपसत्तम । देवतिर्यङ्मनुष्यादिभेदैर्विविधकल्पिता ॥२४॥
अण्डजा स्वेदजाश्चैव चोद्भिज्जाश्च जरायुजा । चतुर्भेदं समुत्पन्ना जीवा कर्मयुता किल ॥२५॥
एव सृष्टि समासाद्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । विहार स्वेषु स्थानेषु चक्रु सर्वे यथेप्सितम ॥२६॥
एव प्रवर्तिते सर्गे भगवान्प्रभुरच्युत । महालक्ष्म्या सम तत्र चिक्रीड भुवन स्वके ॥२७॥
एकस्मिन्समये विष्णुर्वैकुण्ठे सस्थित पुरा । सुधासिन्धुस्थित द्वीप सस्मार मणिमण्डितम् ॥२८॥
यत्र दृष्ट्वा महामाया मन्त्रश्चासादित शुभ । स्मृत्वा ता परमा शक्ति स्त्रीभाव गमितो यथा ॥
यज्ञ कर्तुं मनश्चक्रे अम्बिकाया रमापति । उत्तीर्य भुवनात्तस्मात्समाहूय महेश्वरम् ॥३०॥
ब्रह्माण वरुण शक्र कुबेर पावक यमम् । वसिष्ठ कश्यप देव वामदेव बृहस्पतिम् ॥३१॥
सभार कल्पयामास यज्ञार्थं चातिविस्तरम् । महाविभवसयुक्त सात्त्विक च मनोहरम् ॥३२॥
मडप वितत तत्र कारयामास शिल्पिभि । ऋत्विजो वरयामास सप्तविंशति सुव्रतान् ॥३३॥
चितिं च कारयामास वेदीश्चैव सुविस्तरा । प्रजेपुर्ब्राह्मणा मन्त्रान्देव्या बीजसमन्वितान् ॥३४॥
जुहुवुस्ते हवि काम विधिवत्परिकल्पिते । कृते तु वितते होमे वागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
विष्णु तदा समाभाष्य सुस्वरा मधुराक्षरा । विष्णो त्व भव देवाना हरे श्रेष्ठतम सदा ॥३६॥
मान्यश्च पूजनीयश्च समर्थश्च सुरेष्वपि । सर्वे त्वामर्चयिष्यन्ति ब्रह्माद्याश्च सवासवा ॥३७॥
प्रभविष्यति मो भक्त्या मानवा भुवि सर्वत । वरदस्त्व च सर्वेषा भविता मानवेषु वै ॥३८॥

कामद सर्वदेवाना परम परमेश्वर । सर्वयज्ञेषु मुख्यस्त्व पूज्य सर्वैश्च याज्ञिकै ॥३९॥
त्वा जना पूजयिष्यति वरदस्त्व भविष्यसि । श्रयिष्यति च देवास्त्वा दानवैरतिपीडिता ॥४०॥
शरणस्त्व च सर्वेषा भविता पुरुषोत्तम । पुराणेषु च सर्वेषु वेदेषु विततेषु च ॥४१॥
त्व वै पूज्यतम काम कीर्तिस्तव भविष्यति । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूतले ॥४२॥
तदाशेनावतीर्याशु कर्तव्य धर्मरक्षणम् । अवतारा सुविख्याता पृथिव्या तव भागश ४३॥
भविष्यति धराया वै माननीया महात्मनाम् । अवतारेषु सर्वेषु नानायोनिषु माधव ॥४४॥
विख्यात सर्वलोकेषु भविता मधुसूदन । अवतारेषु सर्वेषु शक्तिस्ते सहचारिणी ॥४५॥
भविष्यति ममाधीन सर्वकार्यप्रसाधिनी । वाराही नारसिही च नानाभेदैरनेकधा ॥४६॥
नानायुधा शुभाकारा सर्वाभरणमडिता । ताभिर्युक्त सदा विष्णो सुरकार्याणि माधव ॥४७॥
साधयिष्यसि तत्सर्वं मद्दत्तवरदानत । तास्त्वया नावमतव्या सर्वदा गर्वलेशत ॥४८॥
पूजनीया प्रयत्नेन माननीयाश्च सर्वथा । नून ता भारते खड शक्तय सर्वकामदा ॥४९॥
भविष्यन्ति मनुष्याणा पूजिता प्रतिमासु च । तासा तव च देवेश कीर्ति स्यादखिलेष्वपि ॥५०॥
द्वीपेषु समस्त्वपि च विख्याता भुवि मडले । ताश्च त्वा वै महाभाग मानवा भुवि मडले ॥५१॥
अर्चयिष्यति वाछार्थं सकामा सतत हरे । अर्चासु चोपहारैश्च नानाभावसमन्विता ॥५२॥
पूजयिष्यति वेदोक्तैर्मत्रैर्नामजपैस्तथा । महिमा तव भूर्लोके स्वर्गे च मधुसूदन ॥५३॥
पूजनाद्देवदेवेश वृद्धिमेष्यति मानवै ।

व्यास उवाच

इति दत्वा वरान्वाणी विरराम खसभवा ॥५४॥
भगवानपि प्रीतात्मा ह्यभवच्छ्रवणादिव । समाप्य विधिवद्यज्ञ भगवान्हरिरीश्वर ॥५५॥
विसर्जयित्वा तान्देवान्ब्रह्मपत्रान्मुनीनथ । जगामानुचरै सार्धं वैकुठ गरुडध्वज ॥५६॥
स्वानि स्वानि च धिष्ण्यानि पुन सर्वे सुरास्तत । मुनयो विस्मिता वार्ता कुर्वतस्ते परस्परम् ॥५७॥
ययु प्रमुदिता काम स्वाश्रमान्पावनानथ ॥५८॥
श्रुत्वा वाणी परमविशदा व्योमजा श्रोत्ररम्या सर्वेषा वै प्रकृतिविषये भक्तिभावश्च जात ।
चक्रु सर्वे द्विजमुनिगणा पूजन भक्तियुक्तास्तस्या काम निखिलफलद चागमोक्त मुनीद्रा ॥५९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

श्रुतो वै हरिणा मनुसो यज्ञो विस्तरतो द्विज । महिमान तयाऽम्बाया वद विस्तरतो मम ॥१॥

श्रुत्वा देव्याश्चरित्रं वै कुर्वे मखमनुत्तमम् । प्रसादात्तव विप्रेंद्र भविष्यामि च पावन. ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । इतिहास पुराण च कथयामि सुविस्तरम् ॥३॥
कौसलेषु नृपश्रेष्ठः सूर्यवंशसमुद्भव. । पुष्पपुत्रो महातेजा ध्रुवसंधिरिति स्मृत ॥४॥
धर्मात्मा सत्यसंधश्च वर्णाश्रमहिते रत: । अयोध्यायां समृद्धायां राज्य चक्रे शुचिव्रतः ॥५॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये तथा द्विजा ।
स्वां स्वा वृत्ति समास्थाय तद्राज्ये धर्मतोऽभवन् ॥६॥
न चौरा पिशुना धूर्तास्तस्य राज्ये च कुत्रचित् ।
दम्भा कृतघ्ना मूर्खाश्च वसति किल मानवा ॥७॥

एवं वै वर्तमानस्य नृपस्य कुरुसत्तम । द्वे पत्न्यौ रूपसंपन्ने ह्यास्तु कामभोगदे ॥८॥
मनोरमा धर्मपत्नी सु्ऽतिविचक्षणा । लीलावती द्वितीया च साऽपि रूपगुणान्विता ॥९॥
विजहार सपत्नीभ्या गृहेषूपवनेषु च । क्रीडागिरौ दीर्घिकासु सौधेषु विविधेषु च ॥१०॥
मनोरमा शुभे काले सुषुवे पुत्रमुत्तमम् । सुदर्शनाभिधं पुत्र राजलक्षणसंयुतम् ॥११॥
लीलावत्यपि तत्पत्नी मासेनैकेन भामिनी । सुषुवे सुन्दरं पुत्रं शुभे पक्षे दिने तथा ॥१२॥
चकार नृपतिस्तत्र जातकर्मादिकं द्वयोः । ददौ दानानि विप्रेभ्यः पुत्रजन्मप्रमोदित ॥१३॥
प्रीतिं तयो समा राजा चकार सुतयोर्नृप । नृपश्चकार सौहार्दस्वंतरं न कदाचन ॥१४॥
चूडाकर्म तयोश्चक्रे विधिना नृपसत्तम । यथाविभवमेवासौ प्रीतियुक्त परंतप. ॥१५॥
कृतचूडौ सुतौ काम जहतुर्नृपतेर्मन । क्रीडमानावुभौ कातौ लोकानामनुरंजकौ ॥१६॥
तयोः सुदर्शनो ज्येष्ठो लीलावत्या सुत शुभ. । शत्रुजित्सज्ञक काम चाटुवाक्यो बभूव ह ॥१७॥
नृपतेः प्रीतिजनको मञ्जुवाक्चारुदर्शन । प्रजानां वल्लभ सोऽभूत्तथा मन्त्रिजनस्य वै ॥१८॥
तथा तस्मिन्नृप प्रीतिं चकार गुणयोगत । मदभाग्यान्मदभावो न तथा वै सुदर्शने ॥१९॥
एव गच्छति काले तु ध्रुवसंधिर्नृपोत्तम । जगाम वनमध्येऽसौ मृगयाभिरत सदा ॥२०॥
निघ्नन्मृगान् रुरून्वन्सूकरान्गवयाञ्छशान् । महिषाञ्छरभान्खड्गादिश्चक्रीड नृपतिर्वने ॥२१॥
क्रीडमाने नृपे तत्र वने घोरेऽतिदारुणे । उदतिष्ठन्निकुञ्जात्तु सिंहः परमकोपनः ॥२२॥
राजा शिलीमुखेनादौ विद्ध क्रोधवश गत. । दृष्ट्वाऽग्रे नृपति सिंहो ननाद मेघनि स्वनः ॥२३॥
कृत्वा चोर्ध्वं स लांगूल प्रसारितवृहत्सट. । हेतु नृपनिभाक्रान्तादुत्पपातातिकोपनः ॥२४॥
नृपतिस्तरसा वीक्ष्य दधारासि करे तदा । वामे चर्म समादाय स्थित. सिंह इवापरः ॥२५॥
सेवकास्तस्य ये सर्वे तेऽपि बाणान्पृथक्पृथक् । अमुचन्कुपिता काम सिंहोपरि रुषान्विताः ॥२६॥

हाहाकारो महानासीत्प्रहारश्च दारुण । उत्पपात तत सिंहो नृपस्योपरि दारुण ॥२७॥
त पतत समालोक्य खड्गेनाभ्यहनन्नृप । सोऽपि क्रूरैर्नखाग्रैश्च तत्रागत्य विदारित ॥२८॥
स नखैराहतो राजा पपात च ममार वै । चुक्रुशु सैनिकास्ते तु निर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा ॥२९॥
मृत सिंहोऽपि तत्रैव भूपतिश्च तथा मृत । सैनिकैर्मन्त्रिमुख्याश्च तत्रागत्य निवेदिता ॥३०॥
परलोकगत भूप श्रुत्वा तें मन्त्रिसत्तमा । सस्कार कारयामासुर्गत्वा तत्र वनान्तिके ॥३१॥
परलोकक्रिया सर्वा वसिष्ठो विधिपूर्वकम् । कारयामास तत्रैव परलोकसुखावहम् ॥३२॥
प्रजा प्रकृतयश्चैव वसिष्ठश्च महामुनि । सुदर्शन नृप कर्तुं मन्त्र चक्रु परस्परम् ॥३३॥
धर्मपत्नीसुत शान्त पुरुषश्च सुलक्षण । अय नृपासनार्हश्च ह्यब्रुवन्मन्त्रिसत्तमा ॥३४॥
वसिष्ठोऽपि तथैवाह योग्योऽय नृपते सुत । बालोऽपि धर्मवान राजा नृपासनमिहार्हति ॥३५॥
कृते मन्त्रे मन्त्रिवृद्धैर्युधाजिन्नाम पार्थिव । तत्राजगाम तरसा श्रुत्वा तूज्जयिनीपति ॥३६॥
मृत जामातर श्रुत्वा लीलावत्या पिता तदा । तत्राजगाम त्वरितो दौहित्रप्रियकाम्यया ॥३७॥
वीरसेनस्तथाऽऽयात सुदर्शनहितेच्छया । कलिंगाधिपतिश्चैव मनोरमापिता नृप ॥३८॥
उभौ तौ सैन्यसयुक्तौ नृपौ साध्वससस्थितौ । चक्रतुर्मन्त्रिमुख्यैस्तैर्मन्त्र राज्यस्य कारणात् ॥३९॥
युधाजित्तु तदाऽपृच्छज्ज्येष्ठ क सुतयोर्द्वयो । राज्य प्राप्नोति ज्येष्ठो वै न कनीयान्कदाचन ४०॥
वीरसेनोऽपि तत्राह धर्मपत्नीसुत किल । राज्यार्ह स यथा राजञ्छास्त्रज्ञेभ्यो मया श्रुतम् ॥
युधाजित्पुनराहेद ज्येष्ठोऽय च तथा गुणै । राजलक्षणसयुक्तो न तथाऽय सुदर्शन ॥४२॥
विवादोऽत्र सुसपन्नो नृपयोस्तत्र लुब्धयो । क सदेहमपाकर्तुं क्षम स्यादतिसकटे ॥४३॥
युधाजिन्मन्त्रिण प्राह यूय स्वार्थपरा किल । सुदर्शन नृप कृत्वा धन भोक्तु किलेच्छथ ॥४४॥
युष्माक तु विचारोऽय मया ज्ञातस्तथेंगितै । शत्रुजित्सबलस्तस्मात्सम्मतो वा नृपासने ॥४५॥
मयि जीवति क कुर्यात्कनीयास नृप किल । त्यक्त्वा ज्येष्ठ गुणार्ह च सेनया च समन्वितम् ॥
नून युद्ध करिष्यामि यस्मिन्खड्गस्य मण्डलौ । धारया च द्विधा भूयाद्युष्माक तत्र वा यथा ॥४७॥
वीरसेनस्तु तच्छ्रुत्वा युधाजित्तमभाषत । बालौ द्वौ सदृशप्रज्ञौ को भेदोऽत्र विचक्षण ॥४८॥
एव विवदमानौ तौ सस्थितौ नृपती तदा । प्रजाश्च ऋषयश्चैव बभूवुर्व्यग्रमानसा ॥४९॥
समाजग्मुश्च सामन्ता ससैन्या कलहोत्सुका । विग्रह चाभिकाक्षन्त परस्परमतन्द्रिता ॥५०॥
निषादा ह्याययुस्तत्र शृगवेरपुराश्रया । राजद्रव्यमपाहर्तुं मृत श्रुत्वा महीपतिम् ॥५१॥
पुत्रौ च बालकौ श्रुत्वा विग्रह च परस्परम् । चोरास्तत्र समाजग्मुर्देशाद्देशान्तरादपि ॥५२॥
सप्रवर्तते तत्र सजाते कलहे समुपस्थिते । युधाजिद्वीरसेनश्च युद्धकामौ बभूवतु ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सयुगे च सति तत्र भूपयोराहवाय समुपात्तशस्त्रयो ।
क्रोधलोभवशयो सम तत सबभूव तुमुलस्तु विमर्द ॥ १ ॥
सस्थित स समरे धृतचाप पार्थिव पृथुलबाहुयुधाजित् ।
सयुत्त स्वबलवाहनादिकैराहवाय कृतनिश्चयो नृप ॥ २ ॥
वीरसेन इह सैन्यसयुत क्षात्रधर्ममनुसृत्य सगरे ।
पुत्रिकात्मजहिताय पार्थिव सस्थित सुरपत समतेजा ॥ ३ ॥

स बाणवृष्टि विससर्ज पार्थिवो युधाजित्त वीक्ष्य रणे स्थित च ।
गिरिं तडित्वानिव तोयवृष्टिभि क्रोधान्वित सत्यपराक्रमोऽसौ ॥ ४ ॥
त वीरसेनो विशिखै शिलाशितै समावृणोदाशुगमैरजिह्मगै ।
चिच्छेद बाणैश्च शिलीमुखानसौ तनैव मुक्तानतिवेगपातिन ॥ ५ ॥
गजरथतुरगाणा सबभूवातियुद्ध सुरनरमुनिसघैर्वीक्षित चातिघोरम् ।
विततविहगवृन्दैरावृत व्योम सद्य पिशितमशितुकामै काकगृध्रादिभिश्च ॥ ६ ॥
तत्राद्भुता क्षतजसिन्धुरवाह घोरा वृदेभ्य एव गजवीरतुरगमाणाम् ।
भ्रासावहा नयनमार्गगता नराणा पापात्मना रविजमार्गभवेव कामम् ॥ ७ ॥
कीर्णानि भिन्नपुलिने नरमस्तकानि केशावृतानि च विभाति यथैव सिन्धौ ।
तुम्बीफलानि विहितानि विहर्तुकामैर्बालैर्यथा रविसुताप्रभवैश्च नूनम् ॥ ८ ॥
वीर मृत भुवि गत पतित रथाद्वै गृध्र पलायमुपरि भ्रमतीति मन्ये ।
जीवोऽप्यमौ निजशरीरमवेक्ष्य कात काक्षत्यहोऽतिविवशोऽपि पुन प्रवेष्टुम् ॥ ९ ॥
आजौ हतोऽपि नृवर सुविमानरूढ स्वाङ्के स्थिता सुरवधू प्रवदत्यमीष्टम् ।
पश्याधुना मम शरीरमिद पृथिव्या बाणाहत निपतित करभोरु कातम् ॥१०॥
एको हतस्तु रिपुणैव गतोऽन्तरिक्ष देवागनां समधिगम्य युतो विमाने ।
तावत्प्रिया हुतवहे सुसमर्प्य देह जग्राह कातमबला सबला स्वकीया ॥११॥
युद्धे मृतौ च सुभटौ दिवि सगतौ ताव योऽयमत्रनिहतौ सह सप्रयातौ ।
तत्रैव जघ्नतुरल परमाहिवाञ्चावेकाप्सरोर्थविहितौ बलहानुरक्तौ च ॥१२॥
यदिशयुवा समनिगम्य सुरागना वै रूपाधिका गुणवती किल भक्तियुक्ताम् ।

स्वीयान गुणान्प्रविततान्प्रवदस्तदाऽसौ ता प्रेमदामनुचकार च योगयुक्त ॥१३॥
भौम रजोऽतिविततं दिवि सस्थित च रात्रि चकार तरणि च समावृणोद्यत ।
मग्न तदेव रुधिराबुनिधावकस्मात्प्रादुर्बभूव रविरप्यतित्र ातियुक्त ॥१४॥
कश्चिदगतस्तु गगन किल देवकन्या सप्राप्य चारुवदना किल भक्तियुक्ताम् ।
नागोचकार चतुरो व्रतनाशभीतो यास्यत्यय मम वृथा ह्यनुकूलशब्द ॥१५॥
सग्रामे सवृत्ते तस्न युधाजित्पृथिवीपति । जघान वीरसेन त बाणैस्तीव्रै स दारुणै ॥१६॥
निहत स पपातोर्व्या छिन्नमूर्धा महीपति । प्रभग्न तदवल सर्व निर्गत च चतुर्दिशम् ॥१७॥
मनोरमा हत श्रुत्वा पितर रणमूर्धनि । भयत्रस्ताऽथ सजाता पितुर्वैरमनुस्मरन् ॥१८॥
हनिष्यति युधाजिद्वै पुत्र मम दुराशय । राज्यलोभेन पापात्मा सेति चिन्तापराऽभवत् ॥१९॥
किं करोमि क्व गच्छामि पिता मे निहतो रणे । भर्ता चापि मृतोऽत्रैव पुत्रोऽय मम बालक ॥२०॥
लोभोऽतीव च पापिष्ठस्तेन को न वशीकृत । किं न कुर्यात्तदाविष्ट पाप पार्थिवसत्तम ॥२१॥
पितर मातर भ्रातृगुरुस्वजनबाधवान् । हति लोभसमाविष्टो जनो नात्र विचारणा ॥२२॥
अभक्ष्यभक्षण लोभादगम्यागमन तथा । करोति किल तृष्णार्तो धर्मत्याग तथा पुन ॥२३॥
सहायोऽस्ति मे कश्चिन्नगरेऽत्र महाबल । यदाधारे स्थिता चाह पालयामि सुत शुभम् ॥२४॥
हते पुत्रे नृपेणाद्य किं करिष्याम्यह पुन । न मे त्राताऽस्ति भुवने येन वै सुस्थिता ह्यहम् ॥२५॥
सापि वैरयुता काम सपत्नी सर्वदा भवेत् । लीलावती न मे पुत्रे भविष्यति दयावती ॥२६॥
युधाजिति समायाते न मे नि सरण भवेत् । ज्ञात्वा बाल सुत सोऽथ कारागार नयिष्यति ॥२७॥
श्रूयते हि पुरेन्द्रेण मातुर्गर्भगत शिशु । कृतित सप्तधा पश्चात्कृतास्ते सप्त सप्तधा ॥२८॥
प्रविश्य चोदर मातु करे कृत्वाऽल्पक पविम् । एकोनपचाशदपि तेऽभवन्मरुतो दिवि ॥२९॥
सपत्न्यै गरल दत्त सपत्न्या नृपभार्यया । गर्भनाशार्थमुद्दिश्य पुरैतद्वै मया श्रुतम् ॥३०॥
जातस्तु बालक पश्चाद्देहे विषयुत किल । तेनासौ सगरो नाम विख्यातो भुविमडले ॥३१॥
जीवमानोऽथ भर्ता वै कैकय्या नृपभार्यया । राम प्रव्राजितो ज्येष्ठो मृतो दशरथो नृप ॥३२॥
मन्त्रिणस्त्ववशा काम ये मे पुत्र सुदर्शनम । राजान कर्तुकामा वै युधाजिद्वशगाश्च ते ॥३३॥
न मे भ्राता तथा शूरो यो मा वधात्प्रमोचयेत् । महत्कष्ट च सप्राप्त मया वै दैवयोगत. ॥३४॥
उद्यम सर्वथा कार्य सिद्धिर्दैवाद्धि जायते । उपाय पुत्ररक्षार्थं करोम्यद्य त्वरान्विता ॥३५॥
इति सचिन्त्य सा बाला विदल्ल चातिमानिम् । निपुण सर्वकार्येषु चिन्त्य मन्त्रिवरोत्तमम् ॥३६॥
समाहूय समेतान्ते प्रोवाच बहुदु खिता । गृहीत्वा बालक हस्ते रुदती दीनमानसा ॥३७॥
पिता मे निहत सख्ये पुत्रोऽय बालकस्तथा । युधाजिद्बलवानत्रागाता किं विधेय वदस्व मे ॥३८॥

तामुवाच विदल्लोऽसौ नात्र स्थातव्यमेव च । गमिष्यामो वने कामं वाराणस्यां पुनः किल ॥३९॥
तत्र मे मातुलः श्रीमान्वर्तते बलवत्तरः । सुबाहुरिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति ॥४०॥
युधाजिद्दर्शनोत्कण्ठमनसा नगराद्बहिः । निर्गत्य रथमारुह्य गतव्यं नात्र संशयः ॥४१॥
इत्युक्ता तेन सा राज्ञी गत्वा लीलावतीं प्रति । उवाच पितरं द्रष्टुं गच्छाम्यद्य सुलोचने ॥४२॥
इत्युक्त्वा रथमारुह्य सैरन्ध्रीसंयुता तदा । विदल्लेन च संयुक्ता निःसृता नगराद्बहिः ॥४३॥
त्रस्ता ह्यार्ताऽतिकृपणा पितुः शोकसमाकुला । दृष्ट्वा युधाजितं भूपं पितरं गतजीवितम् ॥४४॥
सत्कार्यं च त्वरायुक्ता वेपमाना भयाकुला । दिनद्वयेन संप्राप्ता राज्ञी भागीरथीतटम् ॥४५॥
निषादैर्लुण्ठिता तत्र गृहीनं सकलं वसु । रथं चापि गृहीत्वा ते निर्गता दस्यवः शठाः ॥४६॥
रुदती सुतमादाय चारुवस्त्रा मनोरमा । निर्ययौ जाह्नवीतीरे सैरन्ध्रीकरलम्बिता ॥४७॥
आरुह्य च भयाच्छीघ्रमुडुपं सा भयाकुला । तीर्त्वा भागीरथीं पुण्यां ययौ त्रिकूटपर्वतम् ॥४८॥
भारद्वाजाश्रमं प्राप्ता त्वरया च भयाकुला । संवीक्ष्य तापसांस्तत्र संजाता निर्भया तदा ॥४९॥
मुनिना सा ततः पृष्टा काऽसि कस्य परिग्रहः । कष्टेनात्र कथं प्राप्ता सत्यं ब्रूहि शुचिस्मिते ॥५०॥
देवी वा मानुषी वाऽसि बालपुत्रा वने कथम् । राज्यभ्रष्टेव वामोरु भासि त्वं कमलेक्षणे ॥५१॥
एवं सा मुनिना पृष्टा नोवाच वरवर्णिनी । रुदती दुःखसंतप्ता विदल्लं च समादिशत् ॥५२॥
विदल्लस्तमुवाचेदं ध्रुवसन्धिर्नृपोत्तमः । तस्य भार्या धर्मपत्नी नाम्ना चेयं मनोरमा ॥५३॥
सिंहेन निहतो राजा सूर्यवंशी महाबलः । पुत्रोऽयं नृपतेस्तस्य नाम्ना चैव सुदर्शनः ॥५४॥
अस्याः पिताऽतिधर्मात्मा दौहित्रार्थे मृतो रणे । युधाजिद्भयसंत्रस्ता संप्राप्ता विजने वने ॥५५॥
त्वामेव शरणं प्राप्ता बालपुत्रा नृपात्मजा । त्राता भव महाभाग त्वमस्या मुनिसत्तम ॥५६॥
आर्तस्य रक्षणे पुण्यं यज्ञाधिकमुदाहृतम् । भयतस्तस्य दीनस्य विशेषफलदं स्मृतम् ॥५७॥

ऋषिरुवाच

निर्भया वस कल्याणि पुत्रं पालय सुव्रते । न ते भयं विशालाक्षि कर्तव्यं शत्रुसंभवम् ॥५८॥
पालयस्व सुतं कान्तं राजा तेऽयं भविष्यति । नात्र दुःखं तथा शोकः कदाचित्संभविष्यति ॥५९॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता मुनिना राज्ञी स्वस्था सा संबभूव ह । उटजे मुनिना दत्ते वीतशोका तदाऽवसत् ॥६०॥
सैरन्ध्रीसहिता तत्र विदल्लेन च संयुता । सुदर्शनं पालयाना न्यवसत्सा मनोरमा ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

युधाजित्त्वथ संग्रामाद्गत्वायोध्यां महाबलः । मनोरमां च पप्रच्छ सुदर्शनजिघांसया ॥१॥
सेवकान् प्रेषयामास क्व गतेति मुहुर्वदन् । शुभे दिनेऽथ दौहित्रं स्थापयामास चासने ॥२॥
मन्त्रिभिश्च वसिष्ठेन मन्त्रैराथर्वणैः शुभैः । अभिषिक्तश्च संपूर्णैः कलशैर्जलपूरितैः ॥३॥
भेरीशङ्खनिनादैश्च तूर्याणां चातिनिःस्वनैः । उत्सवस्तु नगर्यां वै संबभूव कुरूद्वह ॥४॥
विप्राणां वेदपाठैश्च वन्दिनां स्तुतिभिस्तथा । अयोध्या मुदितेवासीज्जयशब्दैः सुमङ्गलैः ॥५॥
हृष्टपुष्टजनाकीर्णा स्तुतिवादित्रनिःस्वना । नवे तस्मिन्महीपाले पूर्वभौ नूतनेव सा ॥६॥
केचित्साधुजना ये वै चक्रुः शोकं गृहे स्थिताः । सुदर्शनं चिन्तयन्तः क्व गतोऽसौ नृपात्मजः ॥७॥
मनोरमातिसाध्वी सा क्व गता सुतसंयुता । पिताऽस्या निहतः सङ्ख्ये राज्यलोभेन वैरिणा ॥८॥
इत्येवं चिन्त्यमानास्ते साधवः समबुद्धयः । अतिष्ठन्दुःखितास्तत्र शत्रुजिद्वशवर्तिनः ॥९॥
युधाजिदपि दौहित्रं स्थापयित्वा विधानतः । राज्यं च मन्त्रिसात्कृत्वा चलितः स्वां पुरीं प्रति ॥१०॥
श्रुत्वा सुदर्शनं तत्र मुनीनामाश्रमे स्थितम् । हन्तुकामो जगामाशु चित्रकूटं स पर्वतम् ॥११॥
निषादाधिपतिं शूरं पुरस्कृत्य बलाभिधम् । दुर्दर्शाख्यमगादाशु शृङ्गवेरपुराधिपम् ॥१२॥
श्रुत्वा मनोरमा तत्र बभूवातिसुदुःखिता । आगच्छन्तं बालपुत्रा भयार्ता सैन्यसंयुतम् ॥१३॥
समुवाचातिशोकार्ता मुनिं साश्रुविलोचना । किं करोमि क्व गच्छामि युधाजित्समुपस्थितः ॥
पिता मे निहतोऽनेन दौहित्रो भूपतिः कृतः । सुतं मे हन्तुकामोऽत्र समायाति बलान्वितः ॥१५॥
पुरा श्रुतं मया स्वामिन्पाण्डवा वै वने स्थिताः । मुनीनामाश्रमे पुण्ये पाञ्चाल्या सहितास्तदा ॥१६॥
गतास्ते मृगयां पार्थाः भ्रातरः पञ्च एव ते । द्रौपदी संस्थिता तत्र मुनीनामाश्रमे शुभे ॥१७॥
धौम्योऽत्रिर्गालवः पैलो जाबालिर्गौतमो भृगुः । च्यवनश्चात्रिगोत्रश्च कण्वश्चैव जतुः क्रतुः ॥१८॥
वीतिहोत्रः सुमन्तुश्च यज्ञदत्तोऽथ वत्सलः । राशासनः कहोडश्च यवक्रीर्यज्ञकृत्क्रतुः ॥१९॥
एते चान्ये च मुनयो भारद्वाजादयः शुभाः । वेदपाठयुताः सर्वे संस्थितास्त्वाश्रमे स्थिताः ॥२०॥
दासीभिः सहिता तत्र याज्ञसेनी स्थिता मुने । आश्रमे पाण्डवानां वै निर्भया मुनिसंयुते ॥२१॥
पार्थाः मृगानुसारेण प्रयाताश्च वनाद्वनम् । धनुर्बाणधरा वीराः पञ्च ते शत्रुतापनाः ॥२२॥
मार्गेण गच्छति श्रीमान्सैन्धवो बलसंयुतः । आगतश्चाश्रमाभ्याशे श्रुत्वा तु निगमध्वनिम् ॥
श्रुत्वा वेदध्वनिं राजा मुनीनां भावितात्मनाम् । उत्ततार रथात्तूर्णं दर्शनाकाङ्क्षया नृप ॥२४॥
[illegible] । वेदपाठयुतान्सोऽथ मुनीनुपजगाम ह ॥२५॥

कृताञ्जलिपुट स्वस्मिन्संस्थितोऽथ जयद्रथ । आश्रमे मुनिभिर्जुष्टे भूपति सविवेश ह ॥२६॥
तत्रोपविष्ट राजान द्रष्टुकामा स्त्रियस्तदा । आययुर्मुनिभार्याश्च कोऽयमित्यब्रुवन्नृपम् ॥२७॥
तासा मध्ये वरारोहा याज्ञसेनी समागता । जयद्रथेन दृष्टा सा रूपेण श्रीरिवापरा ॥२८॥
ता विलोक्यासितापागी देवकन्यामिवापराम् । प्रपच्छ नृपतिर्धौम्य केय श्यामा वरानना ॥२९॥
भार्या कस्य सुता कस्य नाम्ना का वरवर्णिनी । रूपलावण्यसयुक्ता शचीव वसुधा गता ॥३०॥
बब्बूलवनमध्यस्था लवगलतिका यथा । राक्षसीवृन्दगा नून रम्भेवाभाति भामिनी ॥३१॥
सत्य वद महाभाग कस्येय वल्लभाऽबला । राजपत्नीव चाभाति नैषा मुनिवधूर्द्विज ॥३२॥

धौम्य उवाच

पाडवाना प्रिया भार्या द्रौपदी शुभलक्षणा । पाचाली सिन्धुराजेंद्र वसत्यत्र वराश्रमे ॥३३॥

जयद्रथ उवाच

क्व गता पाडवा पच शूरा सप्रति विश्रुता । वसन्त्यत्र वने वीरा वीतशोका महाबला ॥३४॥

धौम्य उवाच

मृगयार्थं गता पच पाडवा रथसस्थिता । आगमिष्यन्ति मध्याह्ने मृगानादाय पार्थिवा ॥३५॥
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य उदतिष्ठदसौ नृप । द्रौपदीमन्तिकं गत्वा प्रणम्येदमुवाच ह ॥३६॥
कुशल ते वरारोहे क्व गता पतयश्च ते । एकादश गतान्यत्र वर्षाणि च वने किल ॥३७॥
द्रौपदी तु तदोवाच स्वस्ति तेऽस्तु नृपात्मज । विश्रमस्वाश्रमाभ्याशे क्षणादायाति पाडवा ॥३८॥
एव ब्रुवत्या तस्या तु लोभाविष्ट स भूपति । जहार द्रौपदी वीरोऽनादृत्य मुनिसत्तमान् ॥३९॥
कस्यचिन्नैव विश्वास कर्तव्य सर्वथा बुधै । कुर्वन्दु खमवाप्नोति दृष्टान्तस्त्वत्र वै बलि ॥४०॥
वैरोचनसुत श्रीमान्धर्मिष्ठ सत्यसगर । यज्ञकर्ता च दाता च शरण्य साधुसमत ॥४१॥
नाधर्मे निरत क्वापि प्रह्लादस्य च पौत्रक । एकोनशतयज्ञान्वै स चकार सदक्षिणान ॥४२॥
सत्त्वमूर्त्ति सदा विष्णु सेव्य स योगिनामपि । निर्विकारोऽपि भगवान्देवकार्यार्थसिद्धये ॥४३॥
कश्यपाच्च समुद्भूतो विष्णु कपटवामन । राज्य छलेन हृतवान्मही चैव ससागराम् ॥४४॥
सोऽभवत्सत्यवाग्राजा बलिर्वैरोचनिस्तदा । कपट कृतवान्विष्णुरिन्द्रार्थे तु मया श्रुतम् ॥४५॥
अन्य किं न करोत्येव कृत वै सत्त्वमूर्तिना । वामन रूपमास्थाय यज्ञपात चिकीर्षता ॥४६॥
न च विश्वसितव्य वै कदाचित्केनचित्तथा । लोभश्चेतसि चेत्स्वस्मि कीदृक्पापकृत भयम् ॥४७॥
लोभाहता प्रकुर्वंति पापानि प्राणिन किल । परलोकाद्भय नास्ति कस्यचित्कर्हिचिन्मुने ॥४८॥
मनसा कर्मणा वाचा परस्वादानहतुन । प्रपतन्ति नरा सम्यग्लोभोपहतचेतस ॥४९॥
देवानाराध्य सतत वाछति च धन नरा । न देवास्तत्करे कृत्वा समर्था दातुमञ्जसा ॥५०॥

अन्यस्यानीयते वित्त प्रयच्छति मनीषितम् । वाणिज्येनाथ दानेन चौर्येणापि बलेन वा ॥५१॥
विक्रयार्थं गृहीत्वा च धान्यवस्त्रादिक बहु । देवानर्चयते वैश्यो महर्द्धिर्मे भवेदिति ॥५२॥
नात्र किं परवित्तेच्छा वाणिज्येन परतप । ग्रहणकाले तु सप्राप्ते महर्घं चापि काङ्क्षति ॥५३॥
एव हि प्राणिन सर्वे परस्वादानतत्परा । वर्तन्ते सतत ब्रह्मन् विश्वास कीदृश पुन ॥५४॥
वृथा तीर्थं वृथा दान वृथाऽध्ययनमेव च । लोभमोहावृताना वै कृत तदकृत भवेत ॥५५॥
तस्मादेन महाभाग विसर्जय गृह प्रति । सपुनाऽह वसिष्यामि जानकीवद्द्विजोत्तम ॥५६॥
इत्युक्तोऽसौ मुनिस्तावदगत्वा युधाजित नृपम । उवाच वचन राज्ञे भारद्वाज प्रतापवान ॥५७॥
गच्छ राजन्यथाकाम स्वपुर नृपसत्तम । नय मनोरमाऽम्येति बालपुत्रा सुदु खिता ॥५८॥

युधाजिदुवाच

मुने मुञ्च हठ सौम्या विसर्जय मनोरमाम । न च यास्याम्यह मुक्त्वा नयाम्यद्य बलात्पुन ॥५९॥

ऋषिरुवाच

नयस्व यदि शक्तिस्ते बलनाद्य ममाश्रमात । विश्वामित्रो यथा धेनु वसिष्ठस्य मुने पुरा ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुनेस्तत्रावनीपति । मन्त्रिवृद्ध समाहूय पप्रच्छ तमतन्द्रित ॥१॥
किं कर्तव्य मयाद्य बद सुव्रत । बलान्नयामि ता काम सपुत्रा च सुभाषिणीम् ॥२॥
रिपुरल्पोऽपि नावज्ञ सर्वथा शुभमिच्छता । राजयक्ष्मेव सवृद्धो मृत्यवे परिकल्पयेत ॥३॥
नात्र सैन्य न योद्धास्ति यो मामत्र निवारयेत । गृहीत्वा हन्मि तत्र दौहित्रस्य रिपु किल ॥४॥
रिपुरेष भवेद्राज्ये यतामद्य बलादहम् । हते सुदर्शने नून निर्भयोऽसौ भवेदिति ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

मुने धेनुसहस्रं ते घटोध्नीनां ददाम्यहम् । नन्दिनीं देहि मे धेनुं प्रार्थयामि परंतप ॥१२॥

वसिष्ठ उवाच

होमधेनुरियं राजन् ददामि न कथंचन । सहस्रं चापि धेनूनां तवैव तत्र तिष्ठतु ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

अयुतं वाऽथ लक्षं वा ददामि मनसेप्सितम् । देहि मे नन्दिनीं नो चेद् ग्रहीष्यामि बलादथ ॥१४॥

वसिष्ठ उवाच

काम गृहाण नृपते बलादद्य यथारुचि । नाहं ददामि ते राजन्स्वेच्छया नन्दिनीं गृहान् ॥१५॥
तच्छ्रुत्वा नृपतिर्भृत्यानादिदेश महाबलान् । नयध्वं नन्दिनीं धेनुं बलदर्पसुसंस्थिता ॥१६॥
ते भृत्या जगृहुस्तां तु हठादाक्रम्य यन्त्रिताम् । वेपमाना मुनिं प्राह सुरभिः साश्रुलोचना ॥१७॥
मुने त्यजसि मां कस्मात्कर्षयति सुयन्त्रिताम् । मुनिस्तां प्रत्युवाचेदं त्यजे नाहं सुदुग्धदे ॥१८॥
बलान्नयति राजाऽसौ पूजितोऽद्य मया शुभे । किं करोमि न चेच्छामि त्यक्तुं त्वां मनसा किल ॥
इत्युक्ता मुनिना धेनुः क्रोधयुक्ता बभूव ह । हंभारवं चकाराशु क्रूरशब्दं सुदारुणम् ॥२०॥
उद्गतास्तस्या देहात्तु दैत्या घोरतरास्तदा । सायुधास्तिष्ठ तिष्ठेति ब्रुवन्तः कवचावृताः ॥२१॥
सैन्यं सर्वं हतं तैस्तु नन्दिनी प्रतिमोचिता । एकाकी निर्गतो राजा विश्वामित्रोऽतिदुःखितः ॥
हतः पापोऽतिदीनात्मा निन्दन्क्षात्रबलं महत् । ब्राह्मं बलं दुराराध्यं मत्वा स तपसि स्थितः ॥२३॥
तप्त्वा बहूनि वर्षाणि तपो घोरं महावने । ऋषित्वं प्राप गाधेयस्त्यक्त्वा क्षात्रं विधिं पुनः ॥
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र मा कृथा वैरमद्भुतम् । कुलनाशकरं नूनं तापसैः सह सयुगम् ॥२५॥
मुनिवर्य व्रजाद्य त्वं समाश्वास्य तपोनिधिम् । सुदर्शनोऽपि राजेन्द्र तिष्ठत्वत्र यथासुखम् ॥२६॥
बालोऽयं निर्धनः किं ते करिष्यति नृपाहितम् । वृथा ते वैरभावोऽयमनाथे दुर्बले शिशौ ॥२७॥
दया सर्वत्र कर्तव्या दैवाधीनमिदं जगत् । ईर्ष्यया किं नृपश्रेष्ठ यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥२८॥
गजः तृणायते राजन्दैवयोगात्सदाय । तृणं वज्रायते क्वापि समये दैवयोगतः ॥२९॥
शशको हन्ति शार्दूलं मशको वै तथा गजम् । साहसं मुञ्च मेधाविन् कुरु मे वचनं हितम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य युधाजिन्नृपसत्तम । प्रणम्य तं मुनिं मूर्ध्ना जगाम स्वपुरं नृप ॥३१॥
मनोरमाऽपि स्वस्थाऽभूदाश्रमे तत्र संस्थिता । पालयामास पुत्रं तं सुदर्शनमनुव्रतम् ॥३२॥
दिने दिने कुमारोऽसौ जगामोपचयं तत । मुनिबालगतः क्रीडन्निर्भयः सर्वतः शुभः ॥३३॥
एकस्मिन्समये तत्र विदल्लः समुपागतम् । वचोऽवोचन् मुनिपुत्रास्तमामन्त्र्यतदन्तिके ॥३४॥

सुदर्शनस्तु तच्छ्रुत्वा दधारैकाक्षरं स्फुटम् । अनुस्वारयुतं तच्च प्रोवाचापि पुन. पुन. ॥३५॥
बीज वै कामराजाख्यं गृहीतं मनसा तदा । जजाप बालकोऽत्यर्थं धृत्वा चेतसि सादरम् ॥३६॥
भावियोगान्महाराज कामराजाख्यमद्भुतम् । स्वभावेनैव तेनेत्थ गृहीतं बालकेन वै ॥३७॥
तदाऽसौ पञ्चमे वर्षे प्राप्य मन्त्रमनुत्तमम् । ऋषिच्छदोविहीन च ध्यानन्यासविवर्जितम् ॥३८॥
प्रजपन्मनसा नित्यं क्रीडत्यपि स्वपित्यपि । विसस्मार न त मन्त्र ज्ञात्वा सारमिति स्वयम् ॥३९॥
वर्षे चैकादशे प्राप्ते कुमारोऽसौ नृपात्मज । मुनिना चोपनीतोऽथ वेदमध्यापितस्तथा ॥४०॥
धनुर्वेद तथा साग नीतिशास्त्र विधानत. । अभ्यस्ता सकला विद्यास्तेन मन्त्रबलादिना ॥४१॥
कदाचित्सोऽपि प्रत्यक्ष देवीरूप ददर्श ह । रक्ताम्बर रक्तवर्णं रक्तसर्वांगभूषणम् ॥४२॥
गरुडे वाहने संस्था वैष्णवी शक्तिमद्भुताम् । दृष्ट्वा प्रसन्नवदन स बभूव नृपात्मज ॥४३॥
वने तस्मिन्स्थित सोऽथ सर्वविद्यार्थतत्त्ववित् । मातर सेवमानस्तु विजहार नदीतटे ॥४४॥
शरासनं च सप्राप्त विशिखाश्च शिलाशिता । तूणीरकवच तस्मै दत्त चाम्बिकया वने ॥४५॥
एतस्मिन्समये पुत्री काशिराजस्य सुप्रिया । नाम्ना शशिकला दिव्या सर्वलक्षणसयुता ॥४६॥
शुश्राव नृपपुत्र त वनस्थ च सुदर्शनम् । सर्वलक्षणसपन्न शूर काममिवापरम् ॥४७॥
वंदीजनमुखाच्छ्रुत्वा राजपुत्र सुसमतम् । चकमे मनसा त वै वरं वरयितु धिया ॥४८॥
स्वप्ने तस्या. समागम्य जगदम्बा निशान्तरे । उवाच वचन चेद समाश्वास्य सुसस्थिता ॥४९॥
वर वरय सुश्रोणि मम भक्त सुदर्शन । सर्वकामप्रदस्तेऽस्तु वचनान्मम भामिनि ॥५०॥
एवं शशियस्ला दृष्ट्वा स्वप्ने रूप मनोहरम् । अबाया वचन स्मृत्वा जहर्ष शुभभामिनी ॥५१॥
उपस्थिता सा मुदा युक्ता पृष्टा मात्रा पुन पुन । प्रमोदे कारण बाला नोवाचातित्रपान्विता ॥५२॥
जहास मुदमापन्ना स्मृत्वा स्वप्न मुहुर्मुहु । सखी प्राह तदाऽन्या वै स्वप्नवृत्त सविस्तरम् ॥५३॥
कदाचित्सा विहारार्थमवापोपवन शुभम् । सखीयुक्ता विशालाक्षी चपकैरुपशोभितम् ॥५४॥
पुष्पाणि चिन्वती बाला चपकाध स्थिताऽबला । अपश्यद्ब्राह्मण मार्गे आगच्छत त्वरान्वितम् ॥५५॥
त प्रणम्य द्विज श्यामा बभाषे मधुर वच । कुतो देशान्महाभाग कृतमागमन त्वया ॥५६॥

द्विज उवाच

भारद्वाजाश्रमाद्बाले नूनमागमन मम । जानं वै कार्ययोगेन किं पृच्छसि वदस्व मे ॥५७॥

शशिकलोवाच

तत्राश्रमे महाभाग वर्णनीय किमस्ति वै । लोकातिग विशेषेण प्रेक्षणीयतम किल ॥५८॥

ब्राह्मण उवाच

ध्रुवसधिसुत श्रीमानास्ते सुदर्शनो नृप । यथार्थनामा सुश्रोणि वर्तते पुरुषोत्तम ॥५९॥

तस्य लोचनमत्यत निष्फल प्रतिभाति मे । येन दृष्टो न वामोरु कुमारस्तु सुदर्शन ॥६०॥
एकत्र निहिता धात्रा गुणा सर्वे सिसृक्षुणा । गुणानामाकर द्रष्टु मन्ये तेनैव कौतुकात् ॥६१॥
तव योग्य कुमारोऽसौ भर्ता भवितुमर्हति । योगोऽय विहितोप्यासोन्मणिकाचनयोरिव ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे सप्तदशोऽध्याय. ॥ १७ ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचन श्यामा प्रेमयुक्ता बभूव ह । प्रतस्थे ब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुक्त्वा समाहित ॥१॥
सा तु पूर्वानुरागार्द्र मग्ना प्रेम्णाऽतिचचला । कामबाणहतेवास गते तस्मिन्द्विजोत्तमे ॥२॥
अथ कामार्दिता प्राह सखी छदोनुवर्तनीम् । विकारश्च समुत्पन्नो देहे यच्छ्रवणादनु ॥३॥
अज्ञातरसविज्ञान कुमार कुलसभवम् । दुनोति मदन पाप कि करोमि क्व यामि च ॥४॥
स्वप्नेषु वा मया दृष्ट पचबाण इवापर । तपते मे मनोऽत्यर्थं विरहाकुलित मृदु ॥५॥
चंदन देहलग्न मे विषवद्भाति भामिनि । स्रगिय सर्पवच्चैव चद्रपादाश्च वह्निवत ॥६॥
न हर्म्ये न वने रा मे दीर्घिकाया न वर्तते । न दिवा न निशाया वा न सुख सुखसाधनै ॥७॥
न शय्या न च ताबूल न गीत न च वादनम् । प्रीणयति मनो मेऽद्य न तृप्ते मम लोचने ॥८॥
प्रयाम्यद्य वने तत्र यत्रास्ते वर्तते शठ । भीतास्मि कुलल्ज्जाया परतत्रा पितुस्तथा ॥९॥
स्वयवर पिता मेऽद्य न करोति करोमि किम् । दास्यामि राजपुत्राय काम सुदर्शनाय वै ॥१०॥
सन्त्यन्ये पृथिवीपाला धनाढ्या सभृतर्द्धय । रमणीया न मे तेऽद्य राज्यहीनोऽप्यसौ मत ॥११॥

व्यास उवाच

एकाकी निर्धनश्चैव बलहीन सुदर्शन । वनवासी फलाहारस्तस्याश्चित्ते सुसस्थिता ॥१२॥
वाग्बीजस्य जपात्सिद्धिस्तस्या एवाप्युपस्थिता । सोपि ध्यानपरोऽत्यत जजाप मत्रमुत्तमम् ॥१३॥
स्वप्ने पश्यत्यसौ देवी विष्णुमायामखडिताम् । विश्वमातरमव्यक्ता सर्वसपत्कराम्बिकाम् ॥१४॥
श्रृगवेरपुराध्यक्षो निषाद समुपेत्य तम् । ददौ रथवर तस्मै सर्वोपस्करसयुतम् ॥१५॥
चतुर्भिस्तुरगैर्युक्त पताकावरमडितम् । जैत्र राजसुत ज्ञात्वा ददौ चोपायन तदा ॥१६॥
सोऽपि जग्राह त प्रीत्या मित्रत्वेन सुसस्थितम् । वन्यैर्मूलफलै सम्यगर्चयामास शबरम् ॥१७॥
कृतातिथ्ये गते तस्मिन्निषादाधिपतौ तदा । मुनय प्रीतियुक्तास्ते तमूचुस्तापसा मिथ ॥१८॥
राजपुत्र ध्रुव राज्य प्राप्स्यसि त्व च सर्वथा । स्वल्पैरहोभिरव्यग्र प्रतापान्नात्र सशय ॥१९॥
प्रसन्ना तेऽम्बिका देवी वरदा विश्वमोहिनी । सहायस्तु सुसपन्नो न चिंता कुरु सुव्रत ॥२०॥

मनोरमां तथोचुस्ते मुनयः संशितव्रताः । पुत्रस्तेऽस्य धराधीशो भविष्यति शुचिस्मिते ॥२१॥
सा तानुवाच तन्वङ्गी वचनं वोऽस्तु सत्फलम् । दासोऽयं भवतां विप्राः किं चित्रं सदुपासनात् ॥२२॥
न सैन्यं सचिवाः कोशो न सहायश्च कश्चन । केन योगेन पुत्रो मे राज्यं प्राप्तुमिहार्हति ॥२३॥
आशीर्वादैश्च वो नूनं पुत्रोऽयं मे महीपतिः । भविष्यति न संदेहो भवन्तो मन्त्रवित्तमाः ॥२४॥

व्यास उवाच

रथारूढः स मेधावी यत्र याति सुदर्शनः । अक्षौहिणीसमावृत्त इवाभाति स तेजसा ॥२५॥
प्रतापो मन्त्रबीजस्य नान्यः कश्चन भूपते । एवं वै जपतस्तस्य प्रीतियुक्तस्य सर्वथा ॥२६॥
संप्राप्य मदनाराबीजं कामराजाख्यमद्भुतम् । जपेद्यस्तु शुचिः शान्तः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥२७॥
न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि वाऽपि सुदुर्लभम् । प्रसन्नायाः शिवायाश्च यदप्राप्यं नृपोत्तम ॥२८॥
ते मन्दास्तेऽतिदुर्भाग्या रोगैस्ते समभिद्रुताः । येषां चित्ते न विश्वासो भवत्यम्बार्चनादिषु ॥२९॥
या माता सर्वदेवानां युगादौ परिकीर्तिता । आदिमातेति विख्याता नाम्ना तेन कुरूद्वह ॥३०॥
बुद्धिः कीर्तिर्धृतिर्लक्ष्मीः शक्तिः श्रद्धा मतिः स्मृतिः । सर्वेषां प्राणिनां सा वै प्रत्यक्षं वै विभासते ॥३१॥
न जानन्ति नरा ये वै मोहिता मायया किल । न भजन्ति कुतर्कज्ञा देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम् ॥३२॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा शम्भुर्वासवो वरुणो यमः । वायुरग्निः कुबेरश्च त्वष्टा पूषाश्विनौ भगः ॥३३॥
आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः । सर्वे ध्यायन्ति तां देवीं सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् ॥३४॥
को न सेवेत विद्वान्वै तां शक्तिं परमात्मिकाम् । सुदर्शनेन सा ज्ञाता देवी सर्वार्थदा शिवा ॥३५॥
ब्रह्मैव साऽतिदुष्प्रापा विद्याऽविद्यास्वरूपिणी । योगगम्या परा शक्तिर्मुमुक्षूणां च वल्लभा ॥३६॥
परमात्मस्वरूपं को वेत्तुमर्हति तां विना । या सृष्टिं त्रिविधां कृत्वा दर्शयत्यखिलात्मने ॥३७॥
सुदर्शनस्तु तां देवीं मनसा परिचिन्तयन् । राज्यलाभात्परं प्राप्य सुखं वै कानने स्थितः ॥३८॥
साऽपि चन्द्रकला रम्यं कामबाणप्रपीडिता । नानोपचारैरनिशं दधार दुःखितं वपुः ॥३९॥
तावत्तस्याः पिता ज्ञात्वा कन्यां पुत्रवरार्थिनीम् । सुबाहुः कारयामास स्वयंवरमतन्द्रितः ॥४०॥
स्वयंवरस्तु त्रिविधो विद्वद्भिः परिकीर्तितः । राज्ञां विवाहयोग्यो वै नान्येषां कथितः किल ॥४१॥
इच्छास्वयंवरश्चैको द्वितीयश्च पणाभिधः । यथा रामेण भग्नं वै त्र्यम्बकस्य शरासनम् ॥४२॥
तृतीयः शौर्यशुल्कश्च शूराणां परिकीर्तितः । इच्छास्वयंवरं तत्र चकार नृपसत्तमः ॥४३॥
शिल्पिभिः कारिता मञ्चाः शुभ्रास्तरणसंयुताः । ततश्च विविधाकारा सुकृताः सभ्यमण्डपाः ॥४४॥
एवं कृते तु संभारे विवाहाय सुविस्तरे । रहसि जननीं प्राह दुहिता चारुलोचना ॥४५॥
इत्थं मातरं ब्रूहि त्वमेतान्यथा मम । मया वृतः पतिश्चित्ते ध्रुवसन्धिसुतः शुभः ॥४६॥
नान्यं वरं वरिष्यामि तमृते वै सुदर्शनम् । स मे भर्ता नृपसुतो जगदम्बाप्रतिष्ठितः ॥४७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सखी गत्वा मातरं प्राह सत्वरा । वैदर्भी विजने वाक्यं मधुरं मञ्जुभाषिणी ॥४८॥
पुत्री ते दु खिता प्राह साध्वी त्वां मन्मुखेन यत् । शृणु त्वं कुरु कल्याणि तद्धितं त्वरिताऽधुना ॥४९॥
भारद्वाजाश्रमे पुण्ये ध्रुवसन्धिसुतोऽस्ति य । स मे भर्ता वृतश्चित्ते नान्यं भूप वृणोम्यहम् ॥५०॥

व्यास उवाच

राज्ञी तद्वचनं श्रुत्वा स्वपतौ गृहमागते । निवेदयामास तदा पुत्रीवाक्यं यथातथम् ॥५१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विस्मित प्रहसन्मुहु । भार्यामुवाच वैदर्भीं सुबाहुस्तु ऋतं वच ॥५२॥
सुभ्रु जानामि बालोऽसौ राज्यान्निष्कासितो वने । एकाकी सह मात्रा वै वसते निर्जने वने ॥५३॥
तत्कृते निहतो राजा वीरसेनो युधाजिता । स कथं निर्धनो भर्ता योग्य स्यात्चारुलोचने ॥
ब्रूहि पुत्रीं ततो वाक्यं कदाचिदपि विप्रियम् । आगमिष्यन्ति राजान स्थितिमत स्वयंवरे ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥ १८ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

भर्त्रा साऽभिहिता बाला पुत्रीं कृत्वाङ्कसंस्थिताम् ।
उवाच वचनं श्लक्ष्णं समाश्वास्य शुचिस्मिताम् ॥१॥

किं वृथा सुदति त्वं हि विप्रियं मम भाषसे । पिता ते दु खमाप्नोति वाक्येनानेन सुव्रत ॥२॥
सुदर्शनोऽतिदुर्भाग्यो राज्यभ्रष्टो निराश्रय । बलकोशविहीनश्च परित्यक्तस्तु बान्धवै ॥३॥
मात्रा सह वनं प्राप्त फलमूलाशन कृश । न ते योग्यो वरोऽयं वै वनवासी च दुर्भग ॥४॥
राजपुत्रा कृतप्रज्ञा रूपवन्त सुसम्मता । तवार्हा सन्ति सन्त्यन्ये राजचिह्नैरलङ्कृता ॥५॥
भ्राताऽस्य वर्तते कान्त स राज्यं कौसलेषु वै । करोति रूपसम्पन्न सर्वलक्षणसंयुत ॥६॥
अन्यच्च कारणं सुभ्रु शृणु यच्च यथा श्रुतम् । युधाजित्ससतं तस्य वधकामोऽस्ति भूमिप ॥७॥
दौहित्र स्थापितस्तेन राज्ये कृत्वाऽतिसंगरम् । वीरसेनं नृपं हत्वा समन्त्य सचिवै सह ॥८॥
भारद्वाजाश्रमं प्राप्त हन्तुकाम सुदर्शनम् । मुनिना वारित पश्चाज्जगाम निजमन्दिरम् ॥९॥

शशिकलोवाच

मातर्ममेप्सित कामं वनस्थोऽपि नृपात्मज । शर्यातिवचनेनैव सुकन्या च पतिव्रता ॥१०॥
च्यवनं च यथा प्राप्य पतिशुश्रूषणे रता । भर्तृशुश्रूषणं स्त्रीणां स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥११॥
अकैतवकृतं नूनं सुखदं भवति स्त्रिया । भगवत्या समादिष्टं स्वप्ने वरमनुत्तमम् ॥१२॥

तमृतेऽहं वरं चान्यं वरयामि नृपात्मजम् । मच्चित्तभित्तौ लिखितो भगवत्या सुदर्शन ॥१३॥
तं विहाय प्रियं कान्त करिष्येऽहं न चापरम् ।

व्यास उवाच

प्रत्यादिष्टाऽथ वैदर्भी तया बहुनिदर्शनैः ॥१४॥
भर्तारं सर्वमाचष्ट पुत्र्योक्तं वचनं भृशम् । विवाहस्य दिनादर्वागाप्तं श्रुतसमन्वितम् ॥१५॥
द्विजं शशिकला तत्र प्रेषयामास सत्वरम् । यथा न वेद मे तातस्तथा गच्छ सुदर्शनम् ॥१६॥
भारद्वाजाश्रमे ब्रूहि मद्वाक्यात्तरसा विभो । पित्रा मे सम्भृतः काम मदर्थेन स्वयंवरः ॥१७॥
आगमिष्यन्ति राजानो बलयुक्ता ह्यनेकशः । मया त्वं वै वृतश्चित्ते सर्वथा प्रीतिपूर्वकम् ॥१८॥
भगवत्या समादिष्टः स्वप्ने मम सुरोपम । विषमद्मि हुताशे वा प्रपतामि प्रदीपिते ॥१९॥
वरये त्वदृते नान्यं पितृभ्यां प्रेरिताऽपि वा । मनसा कर्मणा वाचा संवृतस्त्वं मया वर ॥२०॥
भगवत्याः प्रसादेन शर्मावाभ्यां भविष्यति । आगतव्यं त्वयाऽत्रैव दैवं कृत्वा परं बलम् ॥२१॥
यदधीनं जगत्सर्वं वर्तते सचराचरम् । भगवत्या यदादिष्टं न तन्मिथ्या भविष्यति ॥२२॥
यद्वशे देवताः सर्वा वर्तन्ते शङ्कुरादयः । वक्तव्योऽसौ त्वया ब्रह्मन्नेकान्ते वै नृपात्मजः ॥२३॥
यथा भवति मे कामं तत्कर्तव्यं त्वयाऽनघ । इत्युक्त्वा दक्षिणां दत्त्वा मुनिर्व्यापारितस्तया ॥
गत्वा सर्वं निवेद्याशु तत्र प्रत्यागतो द्विजः । सुदर्शनस्तु तज्ज्ञात्वा निश्चयं गमने तदा ॥२५॥
चकार मुनिना तेन प्रेरितः परमादरात् ।

व्यास उवाच

गमनायोद्यतं पुत्रं तमुवाच मनोरमा ॥२६॥
वेपमानाऽतिदुःखार्ता जातशङ्का भृशातुरा । कुत्र गच्छसि पुत्राद्य समाजे भूभृतां किल ॥२७॥
एकाकी धनहीनश्च किं विचिन्त्य स्वयंवरे । युधाजिद्धनुजामस्त्वां गमिष्यति महीपतिः ॥२८॥
न तेऽस्ति सहायस्तस्मान्मा व्रज पुत्रक । एकपुत्रास्मि दीनाऽस्मि तवाधारा निराश्रया ॥२९॥
नार्हसि त्वं महाभाग निराशां कर्तुमद्य माम् । पिता ते निहतो येन सोऽपि तत्रागतो नृप ॥३०॥
एकाकिनं गतं तत्र युधाजित्त्वां हनिष्यति ।

सुदर्शन उवाच

भवितव्यं भवत्येव नात्र कार्या विचारणा ॥३१॥
आदेशाज्जगदम्बाया गच्छाम्यद्य स्वयंवरे । मा शोकं कुरु कल्याणि क्षत्रियाणि वरानने ॥
न बिभेमि प्रसादेन भगवत्या निरन्तरम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रथमारुह्य गन्तुकामं सुदर्शनम् ॥३३॥
दृष्ट्वा मनोरमा पुत्रमाशीर्भिस्त्वान्वमोदयत् । अग्रतस्तेऽम्बिका पातु पार्वती पातु पृष्ठतः ॥३४॥
पार्वती पार्श्वयो पातु शिवा सर्वत्र साम्प्रतम् ।
वाराही विषमे मार्गे दुर्गा दुर्गेषु कर्हिचित् । कालिका कलहे घोरे पातु त्वां परमेश्वरी ॥३५॥
मण्डपे तत्र मातङ्गी तथा सौम्या स्वयंवरे । भवानी भूपमध्ये तु पातु त्वां भवमोचनी ॥३६॥
गिरिजा गिरिदुर्गेषु चामुण्डा चत्वरेषु च । कामगा काननेष्वेव रक्षतु त्वां सनातनी ॥३७॥
विवादे वैष्णवी शक्तिरवतात्त्वां रघूद्वह । भैरवी चरणे सौम्य शत्रूणां वै समागमे ॥३८॥
सर्वदा सर्वदेशेषु पातु त्वां भुवनेश्वरी । महामाया जगद्धात्री सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३९॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तं तदा माता वेपमाना भयाकुला । उवाचाहं त्वया सार्धमागमिष्यामि सर्वथा ॥४०॥
निमिषार्धं विना त्वां वै नाहं स्थातुमिहोत्सहे । सहैव नय मां वत्स यत्र ते गमने मतिः ॥४१॥
इत्युक्त्वा निःसृता माता धात्रेयीसंयुता तदा । विप्रैर्दत्ताशिषः सर्वे निर्ययुर्हर्षसंयुताः ॥४२॥
वाराणस्यां ततः प्राप्ता रथेनैकेन राघवः । ज्ञातः सुबाहुना तत्र पूजितश्चार्हणादिभिः ॥४३॥
निवेशार्थं गृहं दत्तमन्नपानादिकं तथा । सेवकं समनुज्ञाप्य परिचर्यार्थमेव च ॥४४॥
मिलितास्त्वथ राजानो नानादेशाधिपाः किल । युधाजिदपि सम्प्राप्तो दौहित्रेण समन्वितः ॥४५॥
करूषाधिपतिश्चैव तथा मद्रेश्वरो नृपः । सिन्धुराजस्तथा वीरो योद्धा माहिष्मतीपतिः ॥४६॥
पाञ्चालः पर्वतीयश्च कामरूपोऽतिवीर्यवान् । कार्णाटश्चोलदेशीयो वैदर्भश्च महाबलः ॥४७॥
अक्षौहिणी निषष्टिश्च मिलिता सङ्ख्यया तदा । वेष्टिता नगरी सा तु सैन्यैः सर्वत्र संस्थितैः ॥४८॥
एते चान्ये च बहवः स्वयंवरदिदृक्षया । मिलितास्तत्र राजानो वरवारणसंयुताः ॥४९॥
अन्योन्यं नृपपुत्रास्ते इत्यूचुर्मिलितास्तदा । सुदर्शनो नृपसुतो ह्यागतोऽस्ति निराकुलः ॥५०॥
एकाकी रथमारुह्य मात्रा सह महामतिः । विवाहार्थमिहायातः काकुत्स्थः किं नु साम्प्रतम् ॥५१॥
एतान्राजसुतांस्त्यक्त्वा ससैन्यान्सायुधानथ । किमेनं राजपुत्री सा वरिष्यति महाभुजम् ॥५२॥
युधाजिदथ राजेशस्तानुवाच महीपतीन् । अहमेनं हनिष्यामि कन्यार्थे नात्र संशयः ॥५३॥
केरलाधिपतिः प्राह तं तदा नीतिसत्तमः । नात्र युद्धं प्रकर्तव्यं राजन्निच्छास्वयंवरे ॥५४॥
बलेन हरणं नास्ति नात्र शुल्कस्वयंवरः । कन्येच्छयाऽत्र वरणं विवादः कीदृशस्त्विह ॥५५॥
अन्यायेन त्वया पूर्वमसौ राज्यात्प्रवासितः । दौहित्रायार्पितं राज्यं बलवन्नृपसत्तम ॥५६॥
काकुत्स्थोऽयं महाभागः कोसलाधिपतेः सुतः । कथमेनं राजपुत्र हनिष्यसि निरागसम् ॥५७॥

लप्स्यसे तत्फलं नूनमनयस्य नृपोत्तम। शास्तास्ति कश्चिदायुष्मञ्जगतोऽस्य जगत्पतिः॥
धर्मो जयति नाधर्मः सत्यं जयति नानृतम्। माऽनयं कुरु राजेंद्र त्यज पापमतिं किल॥५९॥
दौहित्रस्तव सम्प्राप्तः सोऽपि रूपसमन्वितः। राज्ययुक्तस्तथा श्रीमान्कथं तं न वरिष्यति॥६०॥
अन्ये राजसुताः कामं वर्तन्ते बलवत्तराः। कन्यास्वयंवरे कन्या स्वीकरिष्यति सांप्रतम्॥६१॥
शृणु तथा विवादं कं प्रवदन्तु महीभुजः। परस्परं विरोधोऽत्र न कर्तव्यो विजानता॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः॥ १९॥

अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इतिवादिनि भूपाले केरलाधिपतौ तदा। प्रत्युवाच महाभाग युधाजिदपि पार्थिवः॥१॥
नीतिरियं महीपाल यद्ब्रवीति भवानिह। समाजे पार्थिवानां वै सत्यवाग्विजितेंद्रियः॥२॥
योग्येषु वर्तमानेषु कन्यारत्नं कुलोद्वह। अयोग्योऽर्हति भूपाल न्यायोऽयं तव रोचते॥३॥
भागं सिंहस्य गोमायुर्भोक्तुमर्हति वा कथम्। तथा सुदर्शनोऽयं वै कन्यारत्नं किमर्हति॥४॥
बलं वेदो हि विप्राणां भूभुजां चापजं बलम्। किमन्याय्यं महाराज ब्रवीम्यहमिहाधुना॥५॥
बलं शुल्कं यथा राज्ञां विवाहे परिकीर्तितम्। बलवानेव गृह्णातु नाबलस्तु कदाचन॥६॥
तस्मात्कन्यापणं कृत्वा नीतिरत्र विधीयताम्। अन्यथा कलहः कामं भविष्यति महीभुजाम्॥७॥
एवं विवादे संवृत्ते राज्ञां तत्र परस्परम्। आहूतस्तु सभामध्ये सुबाहुर्नृपसत्तमः॥८॥
समाहूय नृपाः सर्वे तमूचुस्तत्त्वदर्शिनः। राजन्नीतिस्त्वया कार्या विवाहेऽत्र समाहिता॥९॥
किं ते चिकीर्षितं राजंस्तद्वदस्व समाहितः। पुत्र्याः प्रदानं कस्मै ते रोचते नृप चेतसि॥१०॥

सुबाहुरुवाच

पुत्र्या मे मनसा कामं वृतः किल सुदर्शनः। मया निवारितोऽत्यर्थं न सा प्रत्येति मे वचः॥११॥
किं करोमि सुतायां मे न वशे वर्तते मनः। सुदर्शनस्तथैवाकी संप्राप्तोऽस्ति निराकुलः॥१२॥

व्यास उवाच

संपन्नाः भूभुजः सर्वे समाहूय सुदर्शनम्। ऊचुः समागतं शान्तमेकाकिनमनिन्दिताः॥१३॥
राजपुत्र महाभाग केनाहूतोऽसि सुव्रत। एकाकी च समायातः समाजे भूभृतामिह॥१४॥
न सैन्यं न सचिवा न कोशो न वृहद्बलम्। किमर्थं च समायातस्तत्र ब्रूहि महामते॥१५॥
युद्धकामा नृपाः सर्वे वर्ततेऽत्र समागमे। कन्यार्थं सैन्यसंपन्नाः किं त्वं कर्तुमिहेच्छसि॥१६॥
भ्राता ते सुबलः शूरः संप्राप्तोऽस्ति जिघृक्षया। युधाजिच्च महाबाहुः साहाय्यं कर्तुमागतः॥१७॥

गच्छ वा तिष्ठ राजेंद्र याथातथ्यमुदाहृतम् । त्वयि सैन्यविहीने च यथेष्ट कुरु सुव्रत ॥१८॥

सुदर्शन उवाच

न बल न सहायो मे न कोशो दुर्गसश्रय । न मित्राणि न सौहार्दो न नृपा रक्षका मम ॥१९॥
अत्र स्वयवर श्रुत्वा द्रष्टुकाम इहागत । स्वप्ने देव्या प्रेरितोऽस्मि भगवत्या न सशय ॥२०॥
नान्यच्चिकीर्षित मेऽद्य मामाह जगदीश्वरी । तया यद्विहित तच्च भविताऽद्य न सशय ॥२१॥
न शत्रुरस्ति ससारे कोऽप्यत्र जगतीश्वरा । सर्वत्र पश्यतो मेऽद्य भवानी जगदम्बिकाम् ॥२२॥
य करिष्यति शत्रुत्व मया सह नृपात्मजा । शास्ता तस्य महाविद्या नाह जानामि शत्रुताम् ॥
यद्भावि तद्वै भविता नान्यथा नृपसत्तमा । का चिता ह्यत्र कर्तव्या दैवाधीनोऽस्मि सर्वथा २४॥
देवभूतमनुष्येषु सर्वभूतेषु सर्वदा । सर्वेषा तत्कृता भक्तिर्नान्यथा नृपसत्तमा ॥२५॥
सा य चिकीर्षत भूप त करोति नृपाधिपा । निर्धन वा नर काम का चिता वै तदा मम ॥२६॥
तामृते परमा शक्ति ब्रह्मविष्णुहरादय । न शक्ता स्पदितु देवा का चिता मे तदा नृपा ॥
अशक्तो वा सशक्तो वा यादृशस्तादृशस्त्वहम् । तदाज्ञया नृपार्थैव सप्राप्तोऽस्मि स्वयवरे ॥२८॥
सा यदिच्छति तत्कुर्यान्मम कि चितनेन वै । नात्र शका प्रकर्तव्या सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२९॥
जये पराजये लज्जा न मेऽत्राण्वपि पार्थिवा । भगवत्यास्तु लज्जास्ति तदधीनोऽस्मि सर्वथा॥३०॥

व्यास उवाच

इति तस्य तदाकर्ण्य वचन राजसत्तमा । ऊचु परस्पर प्रेक्ष्य निश्चयज्ञा नराधिपा ॥३१॥
सत्यमुक्त त्वया साधो न मिथ्या वर्हिचिद्भवेत् । तथाप्युज्जयनीनाथस्त्वा हतु परिकाक्षति ॥३२॥
त्वत्कृते न दया दृष्टा त्वा ब्रवीमो महामते । यद्युक्त तत्त्वया कार्यं विचार्य मनसाऽनघ ॥३३॥

सुदर्शन उवाच

सत्यमुक्त भवद्भिश्च कृपावद्भि सुहृज्जनै । कि ब्रवीमि पुनर्वाक्यमुक्त्वा नृपतिसत्तमा ॥३४॥
न मृत्यु केनचिद्धाव्य कस्यचिद्वा कदाचन । दैवाधीनमिद सर्वं जगत्स्थावरजगमम् ॥३५॥
स्ववशोऽय न जीवोऽस्ति स्वकर्मवशग सदा । तत्कर्म त्रिविध प्रोक्त विद्वद्भिस्तत्त्वदर्शिभि ३६॥
सचित वर्तमान च प्रारब्ध च तृतीयकम् । कालकर्मस्वभावैश्च तत सर्वमिद जगत् ॥३७॥
न दैवी मानुष हतु शक्त कालागम विना । हत निमित्तमात्रेण हति काल सनातन ॥३८॥
यथा पिता मे निहत सिंहेनामित्रवर्षण । तथा मातामहोऽप्येव युद्धे युधाजिता हत ॥३९॥
यत्नकोटि प्रकुर्वाणो हन्यते दैवयोगत । जीवेद्वर्षसहस्राणि रक्षणेन विना नर ॥४०॥
नाह बिभेमि धर्मिष्ठा कदाचिच्च युधाजित । दैवमेव पर मत्वा सुस्थितोऽस्मि सदा नृपा ॥४१॥
स्मरण सतत नित्य भगवत्या करोम्यहम् । विश्वस्य जननी देवी कल्याण सा करिष्यति॥४२॥

पूर्वार्जित हि भोक्तव्य शुभ वाप्यशुभ तथा । स्वकृतस्य च भोगेन कीदृक्शोको विजानताम ४३॥
स्वकर्मफलयोगेन प्राप्य दु खमचेतन । निमित्तकारणे वैर करोत्यल्पमति किल ॥४४॥
न तथाऽह विजानामि वैर शोक भय तथा । नि शकमिह सप्राप्त समाजे भूभृतामिह ॥४५॥
एकाकी द्रष्टुकामोऽह स्वयवरमनुत्तमम् । भविष्यति च यद्भाव्य प्राप्तोऽस्मि चण्डिकाज्ञया ॥
भगवत्या प्रमाण मे नान्य जानामि सयत । तत्कृत च सुख दु ख भविष्यति च नान्यथा ॥४७॥
युधाजित्सुखमाप्नोतु न मे वैर नृपोत्तमा । य करिष्यति मे वैर स प्राप्स्यति फल तथा ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तास्ते तथा तेन सतुष्टा भूभुज स्थिता । सोऽपि स्वमाश्रम प्राप्य सुस्थित सबभूव ह ॥४९॥
अपरेऽह्नि शुभे काले नृपा समन्विता किल । सुबाहुना नृपेणाथ रुचिरे वै स्वमडपे ॥५०॥
दिव्यास्तरणयुक्तेषु मचेषु रचितेषु च । उपविष्टाश्च राजान शुभालकरणैर्युता ॥५१॥
दिव्यवेषधरा काम विमानेष्वमरा इव । दीप्यमाना स्थितास्तत्र स्वयवरदिदृक्षया ॥५२॥
इति चितापरा सर्वे कदा साऽप्यागमिष्यति । भाग्यवत नृपश्रेष्ठ श्रुतपुण्य वरिष्यति ॥५३॥
यदा सुदर्शन दैवात्स्रजा सभूषयदिह । विवादो वै नृपाणा च भविता नात्र सशय ॥५४॥
इत्येव चिन्त्यमानस्ते भूपा मचेषु सस्थिता । वादित्रघोष सुमहानुत्थितो नृपमडपे ॥५५॥
अथ काशीपति प्राह सुता स्नाता स्वलकृताम । मधूकमालासयुक्ता क्षौमवासोविभूषिताम् ॥५६॥
विवाहोपस्करैर्युक्ता दिव्या सिंधुसुतोपमाम । चितापरा सुवसना स्मितपूर्वमिद वच ॥५७॥
उत्तिष्ठ पुत्रि सुनसे कर धृत्वा शुभा स्रजम् । व्रज मडपमध्येऽद्य समाज पश्य भूभुजाम् ॥५८॥
गुणवान्रूपसपन्न कुलीनश्च नृपोत्तम । तव चित्ते वसेद्यस्तु त वृणुष्व सुमध्यमे ॥५९॥
दशदेशाधिपा सर्वे मचेषु रचितेषु च । सविष्टा पश्य तन्वगि वरयस्व यथारुचि ॥६०॥

व्यास उवाच

त तथा भाषमाण वै पितर मितभाषिणी । उवाच वचन बाला ललित धर्मसयुतम् ॥६१॥

शशिकलोवाच

नाह दृष्टिपथ राज्ञा गमिष्यामि पित किल । कामुकाना नरेशाना गच्छन्त्यन्याश्च योषित ॥६२॥
धर्मशास्त्रे श्रुत तात मयद वचन किल । एक एव वरो नार्या निरीक्ष्य स्यान्न चापर ॥६३॥
सतीत्व निगत तस्या या प्रयाति बहूनथ । सकल्पयति ते सर्वे दृष्ट्वा मे भवतात्विति ॥६४॥
स्वयवर स्रज धृत्वा यदागच्छति मडपे । सामान्या सा तदा जाता कुलटेवापरा वधू ॥६५॥
वारस्त्री विपणे गत्वा यथा वीक्ष्य नरान्स्थितान् । गुणागुणपरिज्ञान करोति निजमानसे ॥६६॥
नैवभावा यथा वश्या वृथा पश्यति कामुकम् । तथाऽह मडपे गत्वा कुर्वे वारस्त्रिया कृतम् ॥६७॥

सुदृढैरेते. कृतं धर्मं न करिष्यामि साम्प्रतम् । पत्नीव्रतं तथा कामं चरिष्येऽहं धृतव्रता ॥६८॥
सामान्या प्रथमं गत्वा कृत्वा सकल्पितं बहु । वृणोति चंक तद्वद्वै वृणोमि कथमद्य वै ॥६९॥
सुदर्शनो मया पूर्वं वृतः सर्वात्मना पित. । तमृते नान्यथा कर्तुमिच्छामि नृपसत्तम ॥७०॥
विवाहविधिना देहि कन्यादानं शुभे दिने । सुदर्शनाय नृपते यदीच्छसि शुभं मम ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा युक्तमुक्तं तया तदा । चिंताविष्टो बभूवाशु किं कर्तव्यमतः परम् ॥१॥
संगता पृथिवीपाला ससैन्या. सपरिग्रहा. । उपविष्टाश्च मचेषु योद्धुकामा महाबलाः ॥२॥
यदि ब्रवीमि तान्सर्वान्सुता नायाति साम्प्रतम् । तथापि कोपसयुक्ता हन्युर्मां दुष्टबुद्धय ॥३॥
न मे सैन्यबल तादृड्न दुर्गबलमद्भुतम् । येनाहं नृपतीन्सर्वान् प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ॥४॥
सुदर्शनस्तथैकाकी ह्यसहायोऽधन शिशु । किं कर्तव्यं निमग्नोऽहं सर्वथा दुःखसागरे ॥५॥
इति चिंतापरो राजा जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तानुवाचाथ प्रश्रयावनतो नृप ॥६॥
किं कर्तव्यं नृपा. कामं नैति मे मडपे सुता । बहुशः प्रेर्यमाणाऽपि सा मात्राऽपि मयाऽपि च ॥७॥
मूर्ध्ना पतामि पादेषु राज्ञां दासोऽस्मि साम्प्रतम् । पूजादिकं गृहीत्वाऽद्य व्रजन्तु सदनानि व. ॥८॥
ददामि बहुरत्नानि वस्त्राणि च गजाश्वधान् । गृहीत्वाऽद्य कृपा कृत्वा व्रजन्तु भवनान्युत ॥९॥
न वशे मे सुता बाला म्रियते यदि खेदिता । तदा मे स्यान्महद्दुःखं तेन चिंतातुरोऽस्म्यहम् १०॥
भवन्त करुणावंतो महाभाग्या महौजस । किं मे तया दुहित्रा तु मंदया दुर्विनीतया ॥११॥
अनुग्राह्योऽस्मि व. कामं दासोऽहमिति सर्वथा । सुता सुतेव मन्तव्या भवद्भिः सर्वथा मम ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुबाहुवचन नोचु केचन भूमिपा । युधाजित्क्रोधताम्राक्षस्तमुवाच रुषान्वितः ॥१३॥
राजन्मूर्खोऽसि किं रूपे कृत्वा कार्यं सुनिंदितम् । स्वयंवर कथं मोहाद्रचित सशये सति ॥१४॥
मिलिता भूभुज सर्वे त्वयाऽऽहूता स्वयंवरे । कथमद्य नृपा गतु योग्यास्ते स्वगृहान्प्रति ॥१५॥
अवमान्य नृपान्सर्वांस्त्वं किं सुदर्शनाय वै । दातुमिच्छसि पुत्री च किमनार्यमतः परम् ॥१६॥
विचार्य पुरपैणादौ कार्यं वै शुभमिच्छता । आरब्धव्य त्वया तत्तु कृतं राजन जानता ॥१७॥
एतान्विहाय नृपतीन्बलवाहनसयुतान् । वर सुदर्शन कर्तुं कथमिच्छसि साम्प्रतम् ॥१८॥
अहं त्वां हन्मि पापिष्ठ तथा पश्चात्सुदर्शनम् । दौहित्रायाद्य ते कन्यां दास्यामीति विनिश्चय. १९॥

मयि तिष्ठति को योऽस्ति य कन्या हर्तुमिच्छति । सुदर्शन वियानद्य निर्धनो निर्बल शिशु ॥२०॥
भारद्वाजाश्रमे पूर्वं मुक्तो मुनिकृते मया । नाग्राह मोचयिष्यामि सर्वथा जीवित शिशो ॥२१॥
तस्माद्विचार्य सम्यक्त्व पुत्र्या च भार्यया सह । दौहित्राय प्रिया कन्या देहि मे सुभ्रुव किल ॥२२॥
सम्बधी भव दत्त्वा त्व पुत्रीमता मनोरमाम । उच्चाश्रय प्रकर्तव्य सर्वदा शुभमिच्छता ॥२३॥
सुदर्शनाय दत्त्वा त्व पुत्री प्राणप्रिया शुभाम । एकाकिनेऽप्यराज्याय किं मुख प्राप्तुमिच्छसि ॥२४॥
"कुल वित्त बल रूप राज्य दुर्ग सुहृज्जनम । दृष्ट्वा कन्या प्रदातव्या नान्यथा सुखमृच्छति' ॥
परिचिंतय धम त्व राजनीतिं च शाश्वतीम । कुरु कार्यं यथायोग्य मा कृथा मतिमन्यथा ॥२५॥
सुहृदसि ममात्यर्थं हित त प्रब्रवीम्यहम । समानय सुता राजन्मडपे ता सखीवृनाम् ॥२६॥
सुदर्शनमते चय वरिप्यति यदाऽप्यसौ । विग्रहो मे तदा न स्याद्विवाहोऽस्तु तवेप्सित ॥२७॥
अन्य नृपतय सर्वे कुलीना सबला समा । विरोध. कीदृशस्त्वन वृणोद्यदि नृपोत्तम ॥२८॥
अन्यथाऽह हरिप्येऽद्य बलात्त्व यामिमा शुभाम । मा विरोध सुद्र साध्य गच्छ पार्थिवसत्तम ॥२९॥

व्यास उवाच

युधाजिता समादिष्ट सुबाहु शोकसयुत । नि श्वसन्भवन गत्वा भार्या प्राह शुचावृत ॥३०॥
पुत्री ब्रूहि सुधमज्ञे कलह समुपस्थित । किं कर्तव्य मया शक्य त्वद्वशोऽस्मि सुलोचन ॥३१॥

व्यास उवाच

सा श्रुत्वा पतिवाक्य तु गत्वा प्राह सुतातिकम । वत्से राजातिदु खार्त पिता तेऽद्यापि वर्तते ॥३२॥
त्वदर्थे विग्रह काम समुत्पन्नोऽद्य भूभृताम् । अन्य वरय सुश्रोणि सुदर्शनमृते नृपम् ॥३३॥
यदि सुदर्शन वत्से हठात्त्व वै वरिप्यसि । युधाजित्त च मा चैव हनिप्यति बलान्वित ॥३४॥
सुदर्शन च राजाऽसौ बलमत्त प्रतापवान । द्वितीयस्ते पति पश्चाद्भविता कलह सति ॥३५॥
तस्मात्सुदर्शन त्यक्त्वा वरयान्य नृपोत्तमम । सुखमिच्छसि चेन्मह्य तुभ्य वा मृगलोचन ॥
इति माता बोधिता ता पश्चाद्राजाप्यबोधयत ॥ ३६ ॥
उभयोवचन श्रुत्वा निर्भयोवाच कन्यका ।

कन्योवाच

सत्यमुक्त नृपश्रेष्ठ जानासि च व्रत मम ॥ ३७ ॥
नान्य वृणोमि भूपाल सुदर्शनमृते क्वचित । बिभेषि यदि राजन्द्र नृपेभ्य किल कातर ॥३८॥
सुदर्शनाय दत्त्वा मा विसर्जय पुराद्बहि । स मा रथे समारोप्य निर्गमिष्यति त पुरात ॥३९॥
भवितव्य तु पश्चाद्धै भविप्यति न चान्यथा । नात्र चिन्ता त्वया कार्या भवितव्य नृपोत्तम ॥४०॥

यद्भावि तद्भवत्येव सर्वथाऽत्र न संशय. ।

राजोवाच

न पुत्रि साहसं कार्यं मतिमद्भि कदाचन ॥४१॥

बहुभिर्न विरोद्धव्यमिति वेदविदो विदु. । विसर्क्ष्यामि कथं कन्या दत्त्वा राजसुताय च ॥४२॥

राजानो वरसंयुक्ता किं न कुर्युरसाम्प्रतम् । यदि ते रोचते वत्से पणं संविदधाम्यहम् ॥४३॥

जनकेन यथा पूर्वं कृत सीतास्वयंवरे । शैवं धनुर्यथा तेन धृतं कृत्वा पणं तथा ॥४४॥

तथाऽहमपि तन्वङ्गि करोम्यद्य दुरासदम् । विवादो येन राज्ञां वै कृते सति समं व्रजेत् ॥४५॥

पालयिष्यति य. काम स त भर्ता भविष्यति । सुदर्शनस्तथाऽन्यो वा य कश्चिद्बलवत्तर ॥४६॥

पालयित्वा पणं त्वां वै वरयिष्यति सर्वथा । एवं कृते नृपाणां तु विवाद शमितो भवेत् ॥४७॥

सुखेनाहं विवाहं ते करिष्यामि तत परम् ।

कन्योवाच

संदेहं नैव मज्जामि मूर्खकृत्यमिदं यत ॥४८॥

मया सुदर्शन पूर्वं धृतश्चेतसि नान्यथा । कारणं पुण्यपापानां मन एव महीपते ॥४९॥

मनसा विधृतं त्यक्त्वा कथमन्यं वृणे पित । कृते पणे महाराज सर्वथा वशगा ह्यहम् ॥५०॥

एकं पालयिता द्वौ वा बहवो वा भवति चेत् । किं कर्तव्यं तदा तात विवादे समुपस्थिते ॥५१॥

संशयाधिष्ठिते कार्ये मतिं नाहं करोम्यत । मा चिंतां कुरु राजेंद्र देहि सुदर्शनाय माम् ॥५२॥

विवाहं विधिना कृत्वा स विधास्यति चडिका । यन्नामकीर्तनादेव दु खौघो विलयं व्रजेत् ॥५३॥

तां स्मृत्वा परमां शक्तिं कुरु कार्यमतन्द्रित । गत्वा वद नृपेभ्यस्त्वं कृताञ्जलिपुटोऽद्य वै ॥५४॥

आगन्तव्यं च श्व सर्वैरिह भूपे स्वयंवरे । इत्युक्त्वा त्वं विसृज्याशु सर्वं नृपतिमडलम् ॥५५॥

विवाहं कुरु रात्रौ मे वेदोक्तविधिना नृप । पारिबर्हं यथायोग्यं दत्त्वा तस्मै विसर्जय ॥५६॥

गमिष्यति गृहीत्वा मां ध्रुवसंधिसुत किल । कदाचित्ते नृपा क्रुद्धा संग्रामं कर्तुमुद्यता ॥५७॥

भविष्यति तदा देवी साहाय्यं न करिष्यति । सोऽपि राजसुतैस्तैस्तु संग्रामं संविधास्यति ॥५८॥

दैवान्मृधे मृते तस्मिन्मरिष्याम्यहमप्युत । स्वस्ति तैस्तु गृहे तिष्ठ दत्त्वा मां सहसैन्यक ॥५९॥

एकैवाहं गमिष्यामि तेन सार्धं रिरंसया ।

व्यास उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा राजाऽसौ कृतनिश्चय ॥६०॥

मतिं चक्रे तथा कर्तुं विश्वासं प्रतिपद्य च ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिन्दितात्मा नृपांश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।
व्रजन्तु कामं शिबिराणि भूपाः श्वो वा विवाहः किल संविधास्ये ॥ १ ॥
भक्ष्याणि पेयानि मयार्पितानि गृह्णन्तु सर्वे मयि सुप्रसन्नाः ।
श्वो भावि कार्यं किल मण्डपेऽत्र समेत्य सर्वैरिह संविधेयम् ॥ २ ॥
नायाति पुत्री किल मण्डपेऽद्य करोमि किं भूपतयोऽत्र कामम् ।
प्रातः समाश्वास्य सुतां नयिष्ये गच्छन्तु तस्माच्छिबिराणि भूपाः ॥ ३ ॥
न विग्रहो बुद्धिमता निजाश्रिते कृपा विधेया सततं ह्यपत्ये ।
विधाय तां प्रातरिहानयिष्ये सुतां तु गच्छन्तु नृपा यथेष्टम् ॥ ४ ॥
इच्छापणं वा परिचिन्त्य चित्ते प्रातः करिष्याम्यथ संविवाहम् ।
सर्वैः समेत्यात्र नृपैः समेतैः स्वयंवरः सर्वमतेन कार्यः ॥ ५ ॥
श्रुत्वा नृपास्तद्वितथं विदित्वा वचो ययुः स्वानि निकेतनानि ।
विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षां चक्रुः क्रियां मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥
सुबाहुरप्याशु जनैः समेतश्चकार कार्याणि विवाहकाले ।
पुत्रीं समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदां वरिष्ठैः ॥ ७ ॥
स्नानादिकं कर्म वरस्य कृत्वा विवाहभूषाकरणं तथैव ।
आनाय्य वेदीरचिते गृहे वै तस्यार्हणां भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥
संविष्टरं चाचमनीयमर्घ्यं वस्त्रद्वयं गामथ कुण्डले द्वे ।
समर्प्य तस्मै विधिवन्नरेन्द्र इच्छत्सुतादानमहीनसत्त्वः ॥ ९ ॥
सोऽप्यदृष्टोरुसर्वमदानतोता प्रणाम चिनाऽस्य मनोरमायाः ।
कन्यां मुदितो विधिवत्प्रसन्नो मेने सदाऽऽत्मानमनुत्तमं च ॥१०॥
गुरुजिन्न भूपर्यदानैर्वरोत्तम प्रियास्तदानीम् ।
निशुश्च से कौतुकमण्डपान्तर्मुदान्विता वीतभयाश्च सर्वे ॥११॥
समागताभूषविधिप्रवीणा स्त्रियश्च तां राजसुतां सुमारे ।
आरोप्य ... विधान ... किल ... वै ॥१२॥
... दुर्गान्ति ... ।

आस्थाय यत्तौ कृतकौतुकौ तु वधूवरौ प्रेमयुतौ नितान्तम् ॥१३॥
लाजाविसर्गं विधिवद्विधाय कृत्वा हुताशस्य प्रदक्षिणां च ।
तौ भ्रातुरस्य यथोचितं सलब्धं विधानं कुलगोत्रजातम् ॥१४॥
स रत्नपूर्णं चाश्वयुतं रथानां सुभूषितं चापि शतोत्तमं तम् ।
ददौ नृपेन्द्रस्तु सुदर्शनाय सुपूजितं पारिबर्हं विवाहे ॥१५॥
महोत्कटान्हेमविभूषिताश्च गजान्गिरीन्द्रप्रतिमानुदग्रान् ।
शतं ससादं नृपसूनवेऽसौ ददावथ प्रेमयुतो नृपेन्द्रः ॥१६॥
दासीशतं काञ्चनभूषितं च वरेणुकानां च शतं सुचारु ।
समर्पयामास वराय राजा विवाहकाले मुदितोऽतिवेलम् ॥१७॥
अश्वायुतं दानसहस्रमेव सर्वार्थयुक्तं सम्भृतभूषितं च ।
रत्नानि वासांसि यथोचितानि दिव्यानि चित्राणि तथाऽऽविकानि ॥१८॥
ददौ पुनर्वासगृहाणि तस्मै रम्याणि दीर्घाणि विचित्रितानि ।
शिञ्जद्रथानां तुरगात्मकानामदात्सहस्रद्वितयं सुरम्यम् ॥१९॥
धनुर्धराणां च शतत्रयं वै प्रत्यादिदत्सुन्दरसूत्रा सुचारु ।
धनत्रयं वै शकटात्मकानां तस्मै ददौ धान्यरसैः प्रपूरितम् ॥२०॥
मनोरमा राजसुतं प्रणम्य जगाद वाक्यं विहिताञ्जलिः पुरः ।
दासोऽस्मि ते राजसुत वरिष्ठ तद्ब्रूहि यत्स्यात्तु मनोगतं ते ॥२१॥
स चाह वाक्यं निजगाद सापि स्वस्त्यस्तु ते भूप कुलस्य वृद्धिः ।
सम्मानिताऽहं मम सूनवे त्वया दत्ता यतो रत्नवरा स्वकन्या ॥२२॥
न बन्दिपुत्री नृप मागधी वा स्तौमीह किं त्वां स्वजनं महत्तरम् ।
सुमेरुतुल्यस्तु कृतः सुतोऽद्य मे सम्बन्धिना भूपकुलोत्तमेन ॥२३॥
अहोऽतिचित्रं नृपते चरित्रं परं पवित्रं तव किं वदामि ।
यद्भ्रष्टराज्याय सुताय मेऽद्य दत्ता त्वया पूज्यसुता वरिष्ठा ॥२४॥
वनाश्रिताय निरासनाय पित्रा विहीनाय निर्धनकाय ।
सर्वान्निमान्भूमिपतीन्विहाय कन्यामनाथाय च वित्तवर्जिताय ॥२५॥
समानवित्ताय कुले बले च ददाति पुत्रीं नृपतिश्च भूयः ।
न कोऽपि मे भूपसुतेऽर्थहीने गुणान्विता रूपवती च दद्यात् ॥२६॥
वैरं तु सर्वैः सह सुविचार्य नृपैर्वरिष्ठैर्बलसंयुतैश्च ।

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिन्दितात्मा नृपांश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।
व्रजन्तु कामं शिबिराणि भूपा श्वो वा विवाहं किल संविधास्ये ॥ १ ॥
भक्ष्याणि पेयानि मयार्पितानि गृह्णन्तु सर्वे मयि सुप्रसन्नाः ।
श्वो भावि कार्यं किल मण्डपेऽत्र समेत्य सर्वैरिह संविधेयम् ॥ २ ॥
नायाति पुत्री किल मण्डपेऽद्य करोमि किं भूपतयोऽत्र कामम् ।
प्रातः समाश्वास्य सुतां नयिष्ये गच्छन्तु तस्माच्छिबिराणि भूपाः ॥ ३ ॥
न विग्रहो बुद्धिमता निजाश्रिते कृपा विधेया सततं ह्यपत्ये ।
विधाय तां प्रातरिहानयिष्ये सुतां तु गच्छन्तु नृपा यथेष्टम् ॥ ४ ॥
इच्छापणं वा परिचिन्त्य चित्ते प्राज्ञं करिष्याम्यथ संविवाहम् ।
सर्वं समेत्यात्र नृपं समेतं स्वयंवरं सर्वमतेन कार्यं ॥ ५ ॥
श्रुत्वा नृपास्तेऽवितथं विदित्वा वचो ययुः स्वानि निकेतनानि ।
विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षां चक्रुः क्रियां मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥
सुबाहुरप्यार्यजनैः समेतश्चकार कार्याणि विवाहकाले ।
पुत्रीं समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदां वरिष्ठैः ॥ ७ ॥
स्नानादिकं कर्म वरस्य कृत्वा विवाहभूपाकरणं तथैव ।
आनाय्य वेदीरचिते गृहे वै तस्यार्हणां भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥
सविष्टरं चाचमनीयमर्घ्यं वस्त्रद्वयं गामथ कुण्डले द्वे ।
समर्प्य तस्मै विधिवन्नरेन्द्र ऐच्छत्सुतादानमहीनसत्त्व ॥ ९ ॥
सोऽप्यग्रहीत्सर्वमदीनचेता ददाम चिन्ताऽथ मनोरमाया ।
कन्यां सुवेशां निधिकन्यकासमां मेने तदाऽऽत्मानमनुत्तमं च ॥१०॥
सुपूजितं भूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमं तं सचिवास्तदानीम् ।
निन्युश्च ते कौतुकमण्डपान्तर्मुदान्विता वीतभयाश्च सर्वे ॥११॥
समानभूषा विधिवद्विधिज्ञा स्त्रियश्च तां राजसुतां सुयाने ।
आरोप्य निन्युर्वरगन्धिधान चतुष्कयुक्ते किल मण्डपे वै ॥१२॥
अग्निं समाधाय पुरोहितैः स हुत्वा यथावच्च तदन्तराले ।

तन्निशम्य वचस्तस्य नृपा क्रोधपरिप्लुता । प्रत्यूचुर्भुक्तमस्माभि स्वगृह नृपते व्रज ॥४३॥
कुरु कार्याण्यशेषाणि यथेष्ट सुकृत कृतम् । नृपा सर्वे प्रयातव्य स्वानि स्वानि गृहाणि वै ४४॥
सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा जगाम शङ्कितो गृहम् । किं करिष्यति मविग्ना क्रोधयुक्ता नृपोत्तमा ॥४५॥
गते - तस्मिन्महीपालाश्चक्रुश्च समय पुन । रुद्ध्वा मार्गं ग्रहीष्याम कन्या हत्वा सुदर्शनम् ४६॥
केचनोचु किमस्माक हत तेन नृपेण वै । दृष्ट्वा तु कौतुक सर्वं गमिष्यामि यथागतम् ॥४७॥
इत्युक्त्वा ते नृपा सर्वे मार्गमाक्रम्य सस्थिता । चकारोत्तरकार्याणि सुबाहु स्वगृह गत ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्मै गौरवभोज्यानि विधाय विधिवत्तदा । वासराणि च षड्राजा भोजयामास भक्तित ॥१॥
एव विवाहकार्याणि कृत्वा सर्वाणि पार्थिव । पारिबर्हं प्रदत्वाऽथ मन्त्रयन्सचिवै सह ॥२॥
दूतैस्तु कथित श्रुत्वा मार्गसरोधन कृतम । बभूव विमना राजा सुबाहुरमितद्युति ॥३॥
सुदर्शनस्तदोवाच श्वशुर सशितव्रत । अस्मान्विसर्जयाशु त्व गमिष्यामो ह्यशङ्किता ४॥
भारद्वाजाश्रम पुण्य गत्वा तत्र समाहिता । निवासाय विचारो वै कर्तव्य सर्वथा नृप ॥५॥
नृपेभ्यश्च न कर्तव्य भय किंचित्त्वयाऽनघ । जगन्माता भवानी मे साहाय्य वै करिष्यति ॥६॥

व्यास उवाच

तस्येति मतमाज्ञाय जामातुर्नृपसत्तम । विससर्ज धन दत्वा प्रतस्थे सोऽपि सत्वर ॥७॥
बलेन महताविष्टो ययावनु नृपोत्तम । सुदर्शनो वृतस्तत्र चचाल पथि निर्भय ॥८॥
रथै परिवृत शूर सदारो रथसस्थित । गच्छन्ददर्श सैन्यानि नृपाणा रघुनन्दन ॥९॥
सुबाहुरपि तान्वीक्ष्य चिंताविष्टो बभूव ह । विधिवत्स शिवा चित्ते जगाम शरण मुदा ॥१०॥
जजापैकाक्षर मन्त्र कामराजमनुत्तमम् । निर्भयो वीतशोकश्च पत्न्या सह नवोढया ॥११॥
तत सर्वे महीपाला कृत्वा कोलाहल तदा । उत्थिता सैन्यसयुक्ता हन्तुकामास्तु कन्यकाम १२॥
काशिराजस्तु तान्दृष्ट्वा हतुकामो बभूव ह । निवारितस्तदाऽत्यर्थं राघवेण जिगीषता ॥१३॥
तत्रापि नेदु शखाश्च भेर्यश्चानकदुन्दुभि । सुबाहोश्च नृपाणा च परस्परजिघासताम् ॥१४॥
शत्रुजित्तु सुसवृत्त स्थितस्तत्र जिघासया । युधाजित्तत्सहायार्थं सन्नद्ध प्रबभूव ह ॥१५॥
केचिच्च प्रेक्षकास्तस्य सहानीके स्थितास्तदा । युधाजिदग्रतो गत्वा सुदर्शनमुपस्थित ॥१६॥
शत्रुजित्तेन सहितो हतु भ्रातरमानुज । परस्पर ते बाणौघैस्ततक्षु क्रोधमूर्छिता ॥१७॥

सुदर्शनायाथ सुताऽर्पिता मे किं वर्णये धैर्यमिद त्वदीयम् ॥२७॥
निशम्य वाक्यानि नृप प्रहृष्ट कृताञ्जलिर्वाक्यमुवाच भूय ।
गृहाण राज्य मम सुप्रसिद्ध भवामि सेनापतिरद्य चाहम् ॥२८॥
नोचेत्तदर्धं प्रतिगृह्य चात्र सुतान्वितो राज्यफलानि भुङ्क्ष्व ।
विहाय वाराणसिकानिवास वने पुरे वासमतो न मेऽस्ति ॥२९॥
नृपास्तु सत्येव रुषान्विता वै गत्वा करिष्ये प्रथम तु सान्त्वनम् ।
तत पर द्वावपरावुपायौ नोचेत्ततो युद्धमह करिष्ये ॥३०॥
जयाजयौ दैववशौ तथापि धर्मे जयो नैव कृतेऽप्यधर्मे ।
तेषा विलोपधर्मवता नृपाणा कथ भविष्यत्यनुचिंतित वै ॥३१॥
आनर्ण्य तद्भाषितमर्थवच्च जगाद वाक्य हितकारक तम् ।
मनोरमा मानमवाप्य तस्मात्सर्वात्मना मोदयुता प्रसन्ना ॥३२॥
राजन्छिव तऽस्तु कुरुष्व राज्य त्यक्त्वा भय त्व स्वसुतै समेत ।
सुतोऽपि मे नूनमवाप्य राज्य साकेतपुर्यां प्रचरिष्यतीह ॥३३॥
विसर्जयास्मान्निजमद्य गन्तु शिव भवानी तव सविधास्यति ।
न काऽपि चिंता मम भूप वर्तते सचिन्तयन्त्या परमाम्बिका वै ॥३४॥
दापा गता विविधवाक्यपदै रसालैरन्योन्यभाषणपदैरमृतोपमैश्च ।
प्रातर्नृपा समधिगम्य कृत विवाह रोषान्विता नगर्यांह्यगतास्तयोचु ॥३५॥
अथैव त नृपकन्धर च हत्वा बाल तथैव किल स न विवाहयोग्यम् ।
गृह्णीम ता दानिकला नृपतेश्च लक्ष्मी लज्जामवाप्य निजमद्य कथ व्रजेम ॥३६॥
शृण्वन्तु तूर्यनिनदान्विल वाद्यमानान्छङ्खस्वनानभिभवन्ति मृदङ्गशब्दा ।
गीतध्वनि च विविध निगमस्वन च मन्यामहे नृपतिनाऽत्र कृतो विवाह ॥३७॥
अस्मान्प्रनार्य वचनैर्विधिवच्चकार वैवाहिकेन विधिना हरपीडना वै ।
मन्त्र्यमद्य किमहो प्रविचिन्तयन्तु नृपा परस्परमति च समर्थयन्तु ॥३८॥
एव वदत्सु नृपतिष्वथ कन्यकाया कृत्वा विवाहविधिमप्रतिमप्रभाव ।
भूपान्निमन्त्रयितुमाशु जगाम राजा काशीपति स्वसुहृदै प्रथितप्रभावै ॥३९॥
आगच्छत च त दृष्ट्वा नृपा काशीपति तदा । नोचु किञ्चिदपि क्रोधान्मौनमाधाय संस्थिता ॥४०॥
गत्वा प्रणिपत्याह कृताञ्जलिरभाषत । आमन्त्र्य नृपै सर्वैर्भोजनार्थ गृहे मम ॥४१॥
कन्ययाऽसौ वृतो भूप किं करोमि हिताहितम् । सर्वैर्भवद्भि शम कार्यो महान्तो हि दयान्विता ॥४२॥

किं स्तौमि विश्वजननी प्रकटप्रभावा भक्तार्तिनाशनपरा परमा च शक्तिम् ॥४४॥
वाग्देवता त्वमसि सर्वगतैव बुद्धिर्विद्यामतिश्च गतिरप्यसि सर्वजंतो. ।
त्वा स्तौमि किं त्वमसि सर्वमनोनियन्त्री किं स्तूयते हि सततं खलु चात्मरूपम् ॥४५॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिशं स्तुवन्तो नांत गताः सुरवराः किल ते गुणानाम् ।
क्वाहं विभेदमतिरंव गुणैर्वृतो वै वक्तुं क्षमस्तव चरित्रमहोऽप्रसिद्धः ॥४६॥
सत्सङ्गतिः कथमहो न करोति कामं प्रासङ्गिकापि विहिता खलु चित्तशुद्धिः ।
जामातुरस्य विहितेन समागमेन प्राप्तं मयाऽद्भुतमिदं तव दर्शनं वै ॥४७॥
ब्रह्माऽपि वाञ्छति सदैव हरो हरिश्च सेंद्रा सुराश्च मुनयो विदितार्थतत्त्वाः ।
यद्दर्शनं जननि तेऽद्य मया दुरापं प्राप्तं विना दमशमादिसमाधिभिश्च ॥४८॥
क्वाहं सुमंदमतिरागु तवावलोकं क्वेदं भवानि भवभेषजमद्वितीयम् ।
ज्ञाताऽसि देवि सततं किल भावयुक्ता भक्तानुकम्पनपराऽमरवर्गपूज्या ॥४९॥
किं वर्णयामि तव देवि चरित्रमेतद्यद्रक्षितोऽस्ति विषमेऽत्र सुदर्शनोऽयम् ।
शत्रू हतौ सुबलिनौ तरसा त्वयाऽद्य भक्तानुकम्पि चरितं परमं पवित्रम् ॥५०॥
नाश्चर्यमेतदिति देवि विचारितेऽर्थे त्वं पासि सर्वमखिलं स्थिरजंगमं वै ।
त्रातस्त्वया च विनिहृत्य रिपुर्दयातः संरक्षितोऽयमधुना ध्रुवसन्धिसूनुः ॥५१॥
भक्तस्य सेवनपरं स्वयशोऽतिदीप्तं कर्तुं भवानि रचितं चरितं त्वयैतत् ।
नोचेत्कथं सुपरिगृह्य सुतां यदीयां युद्धे भवेत्कुशलवाननवद्यशील ॥५२॥
शक्ताऽसि जन्ममरणादिभयान्विहन्तुं किं चित्रमत्र किल भक्तजनस्य कामम् ।
त्वं गीयसे जननि भक्तजनैरपारा त्वं पापपुण्यरहिता सगुणाऽगुणा च ॥५३॥
त्वद्दर्शनादहमहो सुकृती कृतार्थो जातोऽस्मि देवि भुवनेश्वरि धन्यजन्मा ।
बीजं न ते न भजनं किल वेद्मि मातर्ज्ञातस्तवाद्य महिमा प्रकटप्रभाव. ॥५४॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी प्रसन्नवदना शिवा । उवाच च नृपं देवी वरं वरय सुव्रत ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा भवान्या स नृपोत्तमः । प्रोवाच वचनं तत्र सुबाहुर्भक्तिसंयुतः ॥१॥

समर्दं सुमहास्तत्र सम्प्रवृत्ते सुमार्गणे । काशीपतिस्तदा तूर्णं सैन्येन बहुना वृत ॥१८॥
साहाय्यार्थं जगामाशु जामातरमनिंदितम । एव प्रवृत्ते सग्रामे दारुणे लोमहर्षणे ॥१९॥
प्रादुर्बभूव सहसा देवी सिंहोपरि स्थिता । नानायुधधरा रम्या वराभूषणभूषिता ॥२०॥
दिव्याम्बरपरीधाना मदारस्रक्सुसयुता । ता दृष्ट्वा तेऽथ भूपाला विस्मय परम गता ॥२१॥
केय सिंहसमारूढा कुतो वेति समुत्थिता । सुदर्शनस्तु ता वीक्ष्य सुबाहुमिति चाब्रवीत ॥२२॥
पश्य राजन्महादेवीमागता दिव्यदर्शनाम । अनुग्रहाय मे नून प्रादुर्भूता दयान्विता ॥२३॥
निर्भयोऽह महाराज जातोऽस्मि निर्भयादपि । सुदर्शन सुबाहुश्च तामालोक्य वराननाम ॥२४॥
प्रणाम चक्रतुस्तस्या मुदितौ दर्शनेन च । ननाद च तदा सिंहो गजास्त्रस्ताश्चकम्पिरे ॥२५॥
ववुर्वाता महाघोरा दिशश्चास सुदारुणा । सुदर्शनस्तदा प्राह निज सेनापति प्रति ॥२६॥
मार्गे व्रज त्व तरसा भूपाना यत्र सस्थिता । किं करिष्यन्ति राजान कुपिता दुष्टचेतस ॥२७॥
शरणार्थं च सम्प्राप्ता देवी भगवती हि न । निरातङ्कैश्च गतव्य मार्गेऽस्मिन्भूपसकुले ॥२८॥
स्मृता मया महादेवी रक्षणार्थमुपागता । तच्छ्रुत्वा वचन सेनापतिस्तेन पथाऽव्रजत ॥२९॥
युधाजित्तु ससैन्यस्तानुवाच महीपतीन । किं स्थिता भयसत्रस्ता निघ्नन्तु कन्यकान्वितम् ३०॥
अवमन्य च न सर्वान्बलहीनो बलाधिकान । कन्या गृहीत्वा सयाति निर्भयस्तरसा शिशु ३१॥
किं भीता कामिनी वीक्ष्य सिंहोपरि समास्थिताम । नोपेक्ष्यो हि महाभागा हतव्योऽत्र समाहितै ॥३२॥
हत्वैन सग्रहीष्याम कन्या चारुविभूषणाम । नाय केसरिणाऽऽदत्ता छेत्तुमर्हति जबुक ॥३३॥
इत्युक्त्वा सैन्यसयुक्त शत्रुजित्सहितस्तदा । योद्धुकाम सुसम्प्राप्तो युधाजित्क्रोधसवृत ॥३४॥
मुमोच विशिखास्तूर्णं समपक्षाञ्छिलाशितान । धनुराकृष्य कर्णान्त कर्मारपरिमार्जितान ॥३५॥
हन्तुकाम सुदुर्मेधा सुदर्शनमथोपरि । सुदर्शनस्तु तान्बाणाश्चिच्छेदापतत क्षणात् ॥३६॥
एव युद्धे प्रवृत्तेऽथ चुकोप चण्डिका भृशम । दुर्गादेवी मुमोचाथ बाणान युधाजित प्रति ॥३७॥
नानारूपा तदा जाता नानाशस्त्रधरा शिवा । सम्प्राप्ता तुमुल तत्र चकार जगदम्बिका ॥३८॥
शत्रुजिन्निहतस्तत्र युधाजिदपि पार्थिव । पतितौ तौ रथाभ्या तु जयशब्दस्तदाऽभवत् ३९॥
विस्मय परम प्राप्ता भूपा सर्वे विलोक्य ताम । निधन मातुलस्यापि भागिनेयस्य सयुगे ॥४०॥
सुबाहुरपि तद्दृष्ट्वा निधन सयुगे तयो । तुष्टाव परमप्रीतो दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥४१॥

सुबाहुरुवाच

नमो देव्यै जगद्धात्र्यै शिवायै सतत नम । दुर्गायै भगवत्यै ते कामदायै नमो नम ॥४२॥
नम शिवायै शान्त्यै त विद्यायै मोक्षदे नम । विश्वव्याप्त्यै जगन्मातर्जगद्धात्र्यै नम शिवे ॥४३॥
नाह गति तव धिया परिचिन्तयन्वै जानामि देवि सगुण किल निर्गुणाया ।

सुबाहुरुवाच

तो देवलोकस्य राज्य भूमण्डलस्य च । एकतो दर्शन त वै न च तु य कदाचन ॥२॥
नात्सदृश किंचिदपि लोकेषु नास्ति मे । क वर दवि याचऽह कृतार्थोऽस्मि धरातले ॥३॥
देच्छाम्यह मातर्याचितु वाछित वरम । तव भक्ति सदा मऽस्तु निश्चला ह्यनपायिनी ॥४॥
ऽत्र त्वया मात स्थातव्य मम सर्वदा । दुर्गदेवीति नाम्ना वै त्व शक्तिरिह सस्थिता ॥५॥
। त्वया च कर्तव्या सर्वदा नगरस्य ह । यथा सुदर्शनस्त्रातो रिपुसघातनामय ॥६॥
ऽत्र रक्षा कर्तव्या वाराणस्यास्त्वयाम्बिके । यावत्पुरी भवद्भूमौ सुप्रतिष्ठा सुसस्थिता ॥७॥
त्त्वयाऽत्र स्थातव्य दुर्गे देवि कृपानिधे । वरोऽय मम ते देय किमन्यत्प्रार्थयाम्यहम् ॥८॥
वैधान्सकलान्कामा देहि मे विद्विषो जहि । अभद्राणा विनाश च कुरु लोकस्य सर्वदा ॥९॥

व्यास उवाच

। सप्रार्थिता देवी दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी । तमुवाच नृप तत्र स्तुत्वा वै सस्थित पुर ॥१०॥

दुर्गोवाच

न्सदा निवासो मे मुक्तिपुर्यां भविष्यति । रक्षार्थं सर्वलोकाना यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥११॥
ौ सुदर्शनस्तत्र समागत्य मुदान्वित । प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव जगदम्बिकाम ॥१२॥

अहो कृपा ते कथयाम्यह किं ज्ञातस्त्वया यत्किल भक्तिहीन ।
भक्तानुकम्पी सकलो जनोऽस्ति विमुक्तभक्तेरवन व्रत त ॥१३॥
त्व देवि सर्व सृजसि प्रपच श्रुत मया पालयसि स्वसृष्टम ।
त्वमत्सि सहारपर च काले न तऽत्र चित्र मम रक्षण वै ॥१४॥
करोमि किं त वद देवि कार्यं क्व वा व्रजामीत्यनुमोदयाशु ।
कार्ये विमूढोऽस्मि तवाज्ञयाऽह गच्छामि तिष्ठे विहरामि मात ॥१५॥

व्यास उवाच

तथा भाषमाण तु दवी प्राह दयान्विता । गच्छायोध्या महाभाग कुरु राज्य कुलोचितम् १६॥
मरणीया सदाऽह त पूजनीया प्रयत्नत । श विधास्याम्यह नित्य राज्य त नृपसत्तम ॥१७॥
ऽष्टम्या च चतुर्दश्या नवम्या च विशेषत । मम पूजा प्रकर्तव्या बलिदानविधानत ॥१८॥
र्चा मदीया नगर स्थापनाया त्वयाऽनघ । पूजनीया प्रयत्नेन त्रिकाल भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥
रत्काले महापूजा कर्तव्या मम सर्वदा । नवरात्रविधानेन भक्तिभावयुतेन च ॥२०॥
त्रेऽश्विने तथाषाढे माघे कार्यो महोत्सव । नवरात्रे महाराज पूजा कार्या विशेषत ॥२१॥
ष्णपक्षे चतुर्दश्या मम भक्तिसमन्वितै । कर्तव्या नृपशार्दूल तथाऽष्टम्या सदा बुधै ॥२२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वान्तर्हिता देवी दुर्गा दुर्गतिनाशिनी । नता सुदर्शनेनाथ स्तुता च बहुविस्तरम् ॥२३॥
अन्तर्हितां तु तां दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते । प्रणेमुस्तं समागम्य यथा शक्रं सुरास्तथा ॥२४॥
सुबाहुरपि तं नत्वा स्थितश्चाग्रे मुदान्वितः । ऊचुः सर्वे महीपाला अयोध्याधिपतिं तदा ॥२५॥
त्वमस्माकं प्रभुः शास्ता सेवकास्ते वयं सदा । कुरु राज्यमयोध्यायां पाह्यस्मान्नृपोत्तम ॥२६॥
त्वत्प्रसादान्महाराज दृष्टा विश्वेश्वरी शिवा । आदिशक्तिर्भवानी सा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥२७॥
धन्यस्त्वं कृतकृत्योऽसि बहुपुण्यो धरातले । यस्मात्त्वत्कृते देवी प्रादुर्भूता सनातनी ॥२८॥
न जानीमो वयं सर्वे प्रभावं नृपसत्तम । चण्डिकायास्तमोयुक्ता मायया मोहिताः सदा २९॥
धनदारसुतानां च चिंतनेऽभिरताः सदा । मग्ना महार्णवे घोरे कामक्रोधझषाकुले ॥३०॥
पृच्छामस्त्वां महाभाग सर्वज्ञोऽसि महामते । केयं शक्तिः कुतो जाता किंप्रभावा वदस्व तत्३१॥
भवं त्वं नौश्च संसारे साधवोऽतिदयापराः । तस्मान्नो वद काकुत्स्थ देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥३२॥
यत्प्रभावा च सा देवी यत्स्वरूपा यदुद्भवा । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामस्त्वं ब्रूहि नृवरोत्तम ॥३३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा तैस्तु ध्रुवसंधिसुतो नृपः । विचिंत्य मनसा देवीं तानुवाच मुदान्वितः ॥३४॥

सुदर्शन उवाच

किं ब्रवीमि महीपालास्तस्याश्चरितमुत्तमम् । ब्रह्मादयो न जानंति सेशाः सुरगणास्तथा ॥३५॥
सर्वस्याद्या महालक्ष्मीर्वरेण्या शक्तिरुत्तमा । सात्विकीयं महीपाल जगत्पालनतत्परा ॥३६॥
सृजते या रजोरूपा सत्त्वरूपा च पालने । संहारे च तमोरूपा त्रिगुणा सा सदा मता ॥३७॥
निर्गुणा परमा शक्तिः सर्वकामफलप्रदा । सर्वेषां कारणं सा हि ब्रह्मादीनां नृपोत्तमाः ॥३८॥
निर्गुणा सर्वथा ज्ञातुमशक्या योगिभिर्नृपाः । सगुणा सुखसेव्या सा चिंतनीया सदा बुधैः ३९॥

राजान ऊचुः

बाल एव वनं प्राप्तस्त्वं तु नूनं भयातुरः । कथं ज्ञाता त्वया देवी परमा शक्तिरुत्तमा ॥४०॥
उपासिता कथं चैव पूजिता च कथं नृप । या प्रसन्ना तु साहाय्यं चकार त्वरयान्विता ४१॥

सुदर्शन उवाच

बालभावा मया प्राप्तं बीजं तस्याः सुसंमतम् । स्मरामि प्रजपन्नित्यं कामबीजाभिधं नृपाः ॥४२॥
ऋषिभिः कथ्यमाना सा मया ज्ञातांबिका शिवा । स्मरामि तां दिवारात्रं भक्त्या परमया पराम् ॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य राजानो भक्तितत्पराः । तां मत्वा परमां शक्तिं निर्ययुः स्वगृहान्प्रति ४४॥

सुबाहुरगमत्काश्या समापृच्छ्य सुदर्शनम् । सुदर्शनोऽपि धर्मात्मा निर्जगाम सुकोसलान् ॥
मन्त्रिणस्तु नृपं श्रुत्वा हत शत्रुजित मृधे । जितं सुदर्शन चैव बभूवु प्रेमसयुता ॥४६॥
आगच्छत नृप श्रुत्वा त साकेतनिवासिन । उपायनान्युपादाय प्रययु समुखे जना ॥४७॥
तथा प्रकृतय सर्वे नानोपायनपाणय । ध्रुवसधिसुत दत्वा मुदिता प्रययु प्रजा ॥४८॥
स्त्रियोपसयुत सोऽथ प्राप्यायोध्या सुदर्शन । संमान्य सर्वलोकाश्च ययौ राजा निवेशनम् ४९॥
वदिभि स्तूयमानस्तु वद्यमानश्च मन्त्रिभि । कन्याभि कीर्यमाणश्च लाजै सुमनसैस्तथा ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कधे चतुर्विंशोऽध्याय ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गत्वाऽयोध्या नृपश्रेष्ठो गृह राज्ञ सुहृदवृत । शत्रुजिन्मातर प्राह प्रणम्य शोकसकुलाम् ॥१॥
मातर्न ते मया पत्र सग्रामे निहत किल । न पिता त यधाजिच्च शपे त चरणौ तथा ॥२॥
दुर्गया तौ हतौ सख्ये नापराधो ममात्र वै । अवश्यभाविभावेषु प्रतीकारो न विद्यते ॥३॥
न शोकोऽत्र त्वया कार्यो मृतपुत्रस्य मानिनि । स्वकर्मवशगो जीवो भुक्ते भोगान्सुखासुखान ॥४॥
दासोऽस्मि तव भो मातर्यथा मम मनोरमा । तथा त्वमपि धर्मज्ञे न भेदोऽस्ति मनागपि ॥५॥
अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम । तस्मान शोचितव्य ते सुखे दु खे कदाचन ॥६॥
दु खे दु खाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम । आत्मान शोकहर्षाभ्या शत्रुभ्यामिव नार्पयेत ॥७॥
दैवाधीनमिद सर्व नात्माधीन कदाचन । न शोकेन तदात्मान शोषयेन्मतिमान्नर ॥८॥
यथा दारुमयी योषा नटादीना प्रचेष्टते । तथा स्वकर्मवशगो देही सर्वत्र वर्तते ॥९॥
अह वनगतो मातर्नाभव दु खमानस । चितयन्स्वकृत कर्म भोक्तव्यमिति वेद्मि च ॥१०॥
मृतो मातामहोऽत्रैव विधुरा जननी मम । भयातुरा गृहीत्वा मा निर्ययौ गहन वनम् ॥११॥
लुंठिता तस्करैर्मार्गे वस्त्रहीना तथा कृता । पाथेय च हृत सर्व बालपुत्रा निराश्रया ॥१२॥
माता गृहीत्वा मा प्राप्ता भारद्वाजाश्रम प्रति । विदल्लोऽथ समायातस्तथा धात्रेयिकाऽबला ॥१३॥
मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तै समतत । पोषिता फलनीवारैर्वय तत्र स्थितास्त्रय ॥१४॥
न दु ख मे तदा ह्यासीत्सुख नाद्य धनागमे । न वैर न च मात्सर्यं मम चित्ते तु कर्हिचित् ॥१५॥
नीवारभक्षण श्रेष्ठ राजभोगात्परतपे । तदाशी नरक याति न नीवाराशन क्वचित् १६॥
धर्मस्याचरण कार्यं पुरुषेण विजानता । सजित्येंद्रियवर्गं वै यथा न नरक व्रजेत् ॥१७॥
मानुष्य दुर्लभ मात खडेऽस्मिन्भारते शुभे । आहारादि सुख नूनं भवेत्सर्वासु योनिषु ॥१८॥

प्राप्य तं मानुषं देहं कर्तव्यं धर्मसाधनम् । स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां दुर्लभं चान्ययोनिषु ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा तदा तेन लीलावत्यतिलज्जिता । पुत्रशोकं परित्यज्य तमाहाश्रुविलोचना ॥२०॥
सापराधास्मि पुत्राहं कृता पित्रा युधाजिता । हत्वा मातामहं तेऽत्र हृतं राज्यं तु येन वै ॥२१॥
न तं वारयितुं शक्ता तदाऽहं न सुतं मम । यत्कृतं कर्म तेनैव नापराधोऽस्ति मे सुत ॥२२॥
तौ मृतौ स्वकृतेनैव कारणं त्वं तयोर्न च । नाहं शोचामि तं पुत्र सदा शोचामि तत्कृतम् ॥२३॥
पुत्र त्वमसि कल्याण भगिनी मे मनोरमा । न क्रोधो न च शोको मे त्वयि पुत्र मनागपि ॥२४॥
कुरु राज्यं महाभाग प्रजाः पालय सुव्रत । भगवत्याः प्रसादेन प्राप्तमेतदकण्टकम् ॥२५॥
तदाकर्ण्य वचो मातुर्नत्वा तां नृपनन्दनः । जगाम भवनं रम्यं यत्र पूर्वं मनोरमा ॥२६॥
न्यवसत्तत्र गत्वा तु सर्वानाहूय मन्त्रिणः । दैवज्ञानथ पप्रच्छ मुहूर्तं दिवसं शुभम् ॥२७॥
सिंहासनं तथा हैमं कारयित्वा मनोहरम् । सिंहासने स्थितां देवीं पूजयिष्ये सदाऽप्यहम् ॥२८॥
स्थापयित्वाऽऽसने देवीं धर्मार्थकाममोक्षदाम् । राज्यं पश्चात्करिष्यामि यथा रामादिभिः कृतम् ॥
पूजनीया सदा देवी सर्वैर्नागरिकैर्जनैः । माननीया शिवा शक्तिः सर्वकामार्थसिद्धिदा ॥३०॥
इत्युक्त्वा मन्त्रिणस्ते तु चक्रुर्वै राजशासनम् । प्रासादं कारयामासुः शिल्पिभिः सुमनोरमम् ॥३१॥
प्रतिमां कारयित्वाऽथ मुहूर्तेऽथ शुभे दिने । द्विजानाहूय वेदज्ञान्स्थापयामास भूपतिः ॥३२॥
हवनं विधिवत्कृत्वा पूजयित्वाऽथ देवताम् । प्रासादे मतिमान्देव्याः स्थापयामास भूमिप ॥
उत्सवस्तत्र संवृत्तो वादित्राणां च निःस्वनैः । ब्राह्मणानां वेदघोषैर्गानैस्तु विविधैर्नृप ॥३४॥

व्यास उवाच

प्रतिष्ठाप्य शिवां देवीं विधिवद्वेदवादिभिः । पूजां नानाविधां राजा चकारातिविधानतः ॥३५॥
कृत्वा पूजाविधिं राजा राज्यं प्राप्य स्वपैतृकम् । विख्याता चाम्बिका देवी कोसलेषु बभूव ह ॥३६॥
राज्यं प्राप्य नृपः सर्वं सामन्तन्नृपानथ । वशे चक्रेऽतिधर्मिष्ठान्सद्धर्मविजयी नृपः ॥३७॥
यथा रामः स्वराज्येऽभूद्दिलीपस्य रघुर्यथा । प्रजानां वै सुखं तद्वन्मर्यादाऽपि तथाऽभवत् ॥३८॥
धर्मो वर्णाश्रमाणां च चतुष्पादभवत्तथा । नाधर्मे रमते चित्तं केषामपि महीतले ॥३९॥
ग्रामे ग्रामे च प्रासादाश्चक्रुः सर्वे जनाधिपाः । देव्याः पूजा तदा प्रीत्या कोसलेषु प्रवर्तिता ॥४०॥
सुबाहुरपि काश्यां तु दुर्गायाः प्रतिमां शुभाम् । कारयित्वा च प्रासादं स्थापयामास भक्तितः ॥४१॥
तत्र तस्या जनाः सर्वे प्रेमभक्तिपरायणाः । पूजां चक्रुर्विधानेन यथा विश्वेश्वरस्य ह ॥४२॥
विख्याता सा बभूवाथ दुर्गादेवी धरातले । देशे देशे महाराज तस्या भक्तिर्व्यवर्धत ॥४३॥
सर्वत्र भारते लोके सर्ववर्णेषु सर्वथा । भजनीया भवानी तु सर्वेषामभवत्तदा ॥४४॥

क्तिभक्तिरता सर्वे मानिनश्चाभवन्नृप । आगमोक्तैस्थ स्तोत्रैर्जपध्यानपरायणा ॥४५॥
रात्रेषु सर्वेषु चक्रु सर्वे विधानत । अर्चनं हवनं याग देव्या भक्तिपरा जना ॥४६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥२५॥

अथ षट्विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

रात्रे तु सम्प्राप्ते किं कर्तव्य द्विजोत्तम । विधान विधिवद् ब्रूहि शरत्काले विशेषत ॥१॥
फल खलु कस्तत्र विधि कार्यो महामते । एतद्विस्तरतो ब्रूहि कृपया द्विजसत्तम ॥२॥

व्यास उवाच

णु राजन्प्रवक्ष्यामि नवरात्रव्रत शुभम् । शरत्काले विशेषेण कर्तव्य विधिपूर्वकम् ॥३॥
सन्ते च प्रकर्तव्य तथैव प्रेमपूर्वकम् । द्वावृतू यमदंष्ट्राख्यौ नून सर्वजनेषु वै ॥४॥
रद्वसन्तनामानौ दुर्गमौ प्राणिनामिह । तस्माद्यत्नादिद कार्यं सर्वत्र शुभमिच्छता ॥५॥
वेव सुमहाघोरावृतू रोगकरौ नृणाम् । वसन्तशरदावेव सर्वनाशकरावुभौ ॥६॥
स्मात्तत्र प्रकर्तव्य चण्डिकापूजन बुधै । चैत्राश्विने शुभे मासे भक्तिपूर्वं नराधिप ॥७॥
मावास्या च सम्प्राप्य सम्भार कल्पयेच्छुभम् । हविष्य चाशन कार्यमेकभुक्त तु तद्दिने ॥८॥
ण्डपश्च प्रकर्तव्य समे देशे शुभे स्थले । हस्तषोडशमानेन स्तम्भध्वजसमन्वित ॥९॥
ौरमृत्तिकया च लेपन कारयेत्तत । तन्मध्ये वेदिका शुभ्रा कर्तव्या च समा स्थिरा १०॥
तुर्हस्ता च हस्तोच्छ्रा पीठार्थं स्थानमुत्तमम् । तोरणानि विचित्राणि वितान च प्रकल्पयेत् ॥११॥
त्रौ द्विजानथामन्त्र्य देवीतत्त्वविशारदान् । आचारनिरतान्दान्तान्वेदवेदाङ्गपारगान् ॥१२॥
तिपद्दिवसे कार्यं प्रात स्नान विधानत । नद्या नदे तडागे वा वाप्या कूपे गृहेऽथवा ॥१३॥
ातर्नित्यं पुरा कृत्वा द्विजाना वरण तत । अर्घ्यपाद्यादिक सर्वं कर्तव्य मधुपूर्वकम् ॥१४॥
स्त्रालङ्करणादीनि देयानि च स्वशक्तित । वित्तशाठ्य न कर्तव्य विभवे सति कर्हिचित् ॥१५॥
प्रै सतोषितै कार्यं सम्पूर्णं सर्वथा भवेत् । नवपञ्चत्रयश्चैको देव्या पाठे द्विजा स्मृता ॥१६॥
रयेद् ब्राह्मण शान्त पारायणकृते तदा । स्वस्तिवाचनक कार्यं वेदमन्त्रविधानत ॥१७॥
द्या सिंहासन स्थाप्य क्षौमवस्त्रसमन्वितम् । तत्र स्थाप्याऽम्बिका देवी चतुर्हस्तायुधान्विता ॥
त्नभूषणसंयुक्ता मुक्ताहारविराजिता । दिव्याम्बरधरा सौम्या सर्वलक्षणसंयुता ॥१९॥
ङ्खचक्रगदापद्मधरा सिंहे स्थिता शिवा । अष्टादशभुजा वापि प्रतिष्ठाप्या सनातनी ॥२०॥
र्चाभावे तथा यन्त्र नवार्णमन्त्रसंयुतम् । स्थापयेत्पीठपूजार्थं कलश तत्र पार्श्वत ॥२१॥

पञ्चपल्लवसंयुक्तं वेदमंत्रैः सुसंस्कृतम् । सुतीर्थजलसंपूर्णं हेमरत्नैः समन्वितम् ॥२२॥
पार्श्वे पूजार्थसंभारान्परिकल्प्य समंततः । गीतवादित्रनिर्घोषान्कारयेन्मंगलाय वै ॥२३॥
तिथौ हस्तान्वितायां च नंदायां पूजनं वरम् । प्रथमे दिवसे राजन्विधिवत्कामदं नृणाम् ॥२४॥
नियमं प्रथमं कृत्वा पश्चात्पूजां समाचरेत् । उपवासेन नक्तेन चैकभक्तेन वा पुनः ॥२५॥
करिष्यामि व्रतं मातर्नवरात्रमनुत्तमम् । साहाय्यं कुरु मे देवि जगदंब ममाखिलम् ॥२६॥
यथाशक्ति प्रकर्तव्यो नियमो व्रतहेतवे । पश्चात्पूजा प्रकर्तव्या विधिवन्मंत्रपूर्वकम् ॥२७॥
चंदनागुरुकर्पूरैः कुसुमैश्च सुगंधिभिः । मंदारकरजाशोकचंपकैः करवीरकैः ॥२८॥
मालतीब्रह्मकापुष्पैस्तथा बिल्वदलैः शुभैः । पूजयेज्जगतां धात्रीं धूपैर्दीपैर्विधानतः ॥२९॥
फलैर्नानाविधैरर्घ्यं प्रदातव्यं च तत्र वै । नारिकेलैर्मातुलुंगैर्दाडिमीकदलीफलैः ॥३०॥
नारंगैः पनसैश्चैव तथा पूर्णफलैः शुभैः । अन्नदानं प्रकर्तव्यं भक्तिपूर्वं नराधिप ॥३१॥
मांसाशनं ये कुर्वन्ति तैः कार्यं पशुहिंसनम् । महिषाजवराहाणां बलिदानं विशिष्यते ॥३२॥
देव्यग्रे निहता यान्ति पशवः स्वर्गमव्ययम् । न हिंसा पशुजा तत्र निघ्नतां तत्कृतेऽनघ ॥३३॥
अहिंसा याज्ञिकी प्रोक्ता सर्वशास्त्रविनिर्णये । देवतार्थे विसृष्टानां पशूनां स्वर्गतिर्ध्रुवा ॥३४॥
होमार्थं चैव कर्तव्यं कुंडं चैव त्रिकोणकम् । स्थंडिलं वा प्रकर्तव्यं त्रिकोणं मानतः शुभम् ॥३५॥
त्रिकालं पूजनं नित्यं नानाद्रव्यैर्मनोहरैः । गीतवादित्रनृत्यैश्च कर्तव्यश्च महोत्सवः ॥३६॥
नित्यं भूमौ च शयनं कुमारीणां च पूजनम् । वस्त्रालंकरणैर्दिव्यैर्भोजनैश्च सुधामयैः ॥३७॥
एकैका पूजयेन्नित्यमेकवृद्ध्या तथा पुनः । द्विगुणं त्रिगुणं वाऽपि प्रत्यहं नवकं च वा ॥३८॥
वित्तसारानुसारेण कर्तव्यं पूजनं किल । वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं राजन्भक्तिमता सदा ॥३९॥
एकवर्षा न कर्तव्या कन्या पूजाविधौ नृप । परमज्ञा तु भोगानां गंधादीनां च बालिका ॥४०॥
कुमारिका तु सा प्रोक्ता द्विवर्षा या भवेदिह । त्रिमूर्तिश्च त्रिवर्षा च कल्याणी चतुरब्दिका ॥४१॥
रोहिणी पंचवर्षा च षड्वर्षा कालिका स्मृता । चंडिका सप्तवर्षा स्यादष्टवर्षा च शांभवी ॥४२॥
नववर्षा भवेद्दुर्गा सुभद्रा दशवार्षिकी । अत ऊर्ध्वं न कर्तव्या सर्वकार्यविगर्हिता ॥४३॥
एभिश्च नामभिः पूजा कर्तव्या विधिसंयुता । तासां फलानि वक्ष्यामि नवानां पूजने सदा ॥४४॥
कुमारी पूजिता कुर्याद्दुःखदारिद्र्यनाशनम् । शत्रुक्षयं धनायुष्यं बलवृद्धिं करोति वै ॥४५॥
त्रिमूर्तिपूजनादायुस्त्रिवर्गस्य फलं भवेत् । धनधान्यागमश्चैव पुत्रपौत्रादिवृद्धयः ॥४६॥
विद्यार्थी विजयार्थी च राज्यार्थी यश्च पार्थिवः । सुखार्थी पूजयेन्नित्यं कल्याणीं सर्वकामदाम् ॥४७॥
कालिकां शत्रुनाशार्थं पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् । ऐश्वर्यधनकामश्च चंडिकां परिपूजयेत् ॥४८॥
पूजयेच्छांभवीं नित्यं नृपसंमोहनाय च । दुःखदारिद्र्यनाशाय संग्रामे विजयाय च ॥४९॥

क्रूरशत्रुविनाशार्थं तथोग्रकर्मसाधने । दुर्गां च पूजयद्भक्त्या परलोकसुखाय च ॥५०॥
वाञ्छितार्थस्य सिद्धयर्थं सुभद्रां पूजयेत्सदा । रोहिणीं रोगनाशाय पूजयेद्विधिवन्नर ॥५१॥
श्रीरस्त्वित च मन्त्रेण पूजयेद्भक्तितत्पर । श्रीयुक्तमन्त्रैरथवा बीजमन्त्रैरथापि वा ॥५२॥
कुमारस्य च तत्त्वानि या सृजत्यपि लीलया । कादीनपि च देवांस्तान्कुमारीं पूजयाम्यहम् ॥५३॥
सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्या तैर्हि नानास्वरूपिणी । त्रिकालव्यापिनी शक्तिस्त्रिमूर्तिं पूजयाम्यहम् ॥५४॥

कल्याणकारिणी नित्यं भक्तानां पूजिताऽनिशम् ।
पूजयामि च तां भक्त्या कल्याणीं सर्वकामदाम् ॥५५॥

रोहयन्ती च बीजानि प्राग्जन्मसञ्चितानि वै । या देवी सर्वभूतानां रोहिणीं पूजयाम्यहम् ॥५६॥
कालो कालयते सर्वं ब्रह्माण्डं सचराचरम् । कल्पान्तसमये या तां कालिकां पूजयाम्यहम् ॥५७॥

तां चण्डपापहरणीं चण्डिकां पूजयाम्यहम् ॥५८॥

अकारणात्समुत्पत्तिर्यन्मयैः परिकीर्तिता । यस्यास्तां सुखदां देवीं शांभवीं पूजयाम्यहम् ॥५९॥
दुर्गात्त्रायति भक्तं या सदा दुर्गार्तिनाशिनी । दुर्ज्ञेया सर्वदेवानां तां दुर्गां पूजयाम्यहम् ॥६०॥
सुभद्राणि च भक्तानां कुरुते पूजिता सदा । अभद्रनाशिनीं देवीं सुभद्रां पूजयाम्यहम् ॥६१॥
एभिर्मन्त्रैः पूजनीया कन्यका सर्वदा बुधैः । वस्त्रालंकरणैर्माल्यैर्गन्धैरुच्चावचैरपि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हीनाङ्गीं वर्जयेत्कन्यां कुष्ठयुक्तां व्रणाङ्किताम् । गन्धस्फुरितहीनाङ्गीं विशालकुलसम्भवाम् ॥१॥
जात्यन्धां केकरां काणां कुरूपां बहुरोमशाम् । सन्त्यजेद्रोगिणीं कन्यां रक्तपुष्पादिनाङ्किताम् ॥२॥
क्षामां गर्भसमुद्भूतां गोलकां कन्यकोद्भवाम् । वर्जनीयाः सदा चैताः सर्वपूजादिकर्मसु ॥३॥
अरोगिणीं सुरूपाङ्गीं सुन्दरीं व्रणवर्जिताम् । एकवंशसमुद्भूतां कन्यां सम्यक्प्रपूजयेत् ॥४॥
ब्राह्मणी सर्वकार्येषु जयार्थे नृपवंशजा । लाभार्थे वैश्यवंशोत्था मता वा शूद्रवंशजा ॥५॥
ब्राह्मणैर्ब्रह्मजा पूज्या राजन्यैर्ब्रह्मवंशजा । वैश्यैस्त्रिवर्गजा पूज्याश्चतस्रः पादसम्भवैः ॥६॥
कारुभिश्चैव वंशोत्था यथायोग्यं प्रपूजयेत् । नवरात्रविधानेन भक्तिपूर्वं सदैव हि ॥७॥
अशक्तो नियतं पूजां कर्तुं चेन्नवरात्रके । अष्टम्यां च विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा ॥८॥
पुराऽष्टम्यां भद्रकाली दक्षयज्ञविनाशिनी । प्रादुर्भूता महाघोरा योगिनीकोटिभिः सह ॥९॥
अतोऽष्टम्यां विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा । नानाविधोपहारैश्च गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥१०॥

पायसैरामिषैर्होमैर्ब्राह्मणाना च भोजन । फलपुष्पोपहारैश्च तोषयज्जगदम्बिकाम् ॥११॥
उपवासे ह्यशक्ताना नवरात्रव्रत पन । उपोषणत्रय प्रोक्त यथाक्तफलद नृप ॥१२॥
सप्तम्या च तथाऽष्टम्या नवम्या भक्तिभावत । त्रिरात्रकरणात्सर्व फल भवति पूजनात ॥१३॥
पूजाभिश्चैव होमैश्च कुमारीपूजनैस्तथा । सपूर्ण तद्व्रत प्रोक्त विप्राणा चैव भोजने ॥१४॥
व्रतानि यानि चान्यानि दानानि विविधानि च । नवरात्रव्रतस्यास्य नैव तुल्यानि भूतले ॥१५॥
धनधान्यप्रद नित्य सुखसतानवृद्धिदम । आयुरारोग्यद चैव स्वर्गद मोक्षद तथा ॥१६॥
विद्यार्थी वा धनार्थी वा पुत्रार्थी वा भवेन्नर । तदेत विधिवत्कार्यं व्रत सौभाग्यद शिवम ॥१७॥
विद्यार्थी सर्वविद्या वै प्राप्नोति व्रतसाधनात । राजभ्रष्टा नृपो राज्य समवाप्नोति सर्वदा ॥१८॥
पूर्वजन्मनि यैर्नून न कृत व्रतमुत्तमम । त व्याधिनो दरिद्राश्च भवति पुत्रवर्जिता ॥१९॥
वध्या च या भवन्नारी विधवा धनवर्जिता । अनुमा तत्र कर्तव्या नय कृतवती व्रतम् ॥२०॥
नवरात्रव्रत प्रोक्त न कृत यन भूतले । स कथ विभव प्राप्य मोदत च तथा दिवि ॥२१॥
रक्तचदनसमिश्रै कोमलैर्बिल्वपत्रकै । भवानी पूजिता यन स भवन्नृपति क्षितौ ॥२२॥

नाराधिता यन शिवा सनातनी दु खार्तिहा सिद्धिकरी जगद्धरा ।
दु खावृत्त शत्रुयुतश्च भूतले नून दरिद्रो भवतीह मानव ॥२३॥
या विष्णुरिन्द्रो हरपद्मजो तथा वह्नि कुबेरो वरुणो दिवाकर ।
ध्यायति सर्वार्थसमाप्तिनन्दितास्ता किं मनुष्या न भजति चडिकाम ॥२४॥
स्वाहा स्वधा नाम मनुप्रभावैस्तृप्यति देवा पितरस्तथैव ।
यज्ञेषु सर्वेषु मुदा हरति यन्नाम युग्मश्रुतिभिर्मनीन्द्रा. ॥२५॥
यस्याश्च्छया सृजति विश्वमिद प्रजेशो नानावतारकलन कुरुत हरिश्च ।
नून करोति जगत किल भस्म शभुस्ता शमदा न भजत नु कथ मनुष्य ॥२६॥
नैकोऽस्ति सर्वभुवनषु तया विहीनो देवो नरोऽथ विहग किलपन्नगो वा ।
गधर्वराक्षसपिशाचनगषु नून य स्पदितु भवति शक्तियुतो यथच्छम ॥२७॥

ता न सेवेत कश्चण्डी सर्वकामार्थदा शिवाम । व्रत तस्या न क कुर्याद्वाछन्नर्थचतुष्टयम ॥२८॥
महापातकसयुक्तो नवरात्रव्रत चरेत । मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥२९॥
पुरा कश्चिद्वणिग्दीनो धनहीन सुदु खित । कुटुंबी चाभवत्कश्चित्कोसले नृपसत्तम ॥३०॥
अपत्यानि बहून्यस्याभवन्क्षुत्पीडितानि च । भक्ष्य किंचित्तु सायाह्ने प्राप्नुस्तस्य च बालका ३१॥
भक्तेस्म कार्यकर्ताऽसौ परस्याथ बुभुक्षित । कुटुम्बभरण तत्र चकारार्तिनिराकुल ॥३२॥
सदा धर्मरत शात सदाचारश्च सत्यवाक । अक्रोधनश्च धृतिमान्निर्मदश्चानसूयक ॥३३॥

सपूज्य देवता नित्य पितॄनप्यतिथींस्तथा । भुजाने पोष्यवर्गेऽथ कृतवान्भोजन वणिक् ॥३४॥
एव गच्छति काले वै सुशीलो नामतो गुणै । दारिद्र्यार्तो द्विज शान्त पप्रच्छातिबुभुक्षित ॥३५॥

सुशील उवाच

भो भूदेव कृपा कृत्वा वदस्वाद्य महामते । कथ दारिद्र्यनाश स्यादिति मे निश्चयेन वै ॥३६॥
धनैषणा मे नैवास्ति धनी स्यामिति मानद । कुटुम्बभरणार्थं वै पृच्छामि त्वा द्विजोत्तम ॥३७॥
पुत्री सुतस्तु मे बालो भक्षार्थी रोदते भृशम् । तावन्मात्र गृहे नान्न मुष्टिमेका ददाम्यहम् ॥३८॥
विसर्जितो यतो गेहाद्गतो बालो रुदन्मया । अतो म दह्यतेऽत्यर्थं किं करोमि धन विना ॥३९॥
विवाहोऽस्ति सुताया मे नास्ति वित्त करोमि किम् । दशवर्षाधिकायास्तु दानकालोऽपि यात्यलम् ॥४०॥
तेन शोचामि विप्रेंद्र सर्वज्ञोऽसि दयानिध । तपो दान व्रत किंचिद्‌ब्रूहि मत्रजप तथा ॥४१॥
येनाह पोष्यवर्गस्य करोमि द्विज पोषणम् । तावन्मे स्याद्धनप्राप्तिर्नाधिक प्रार्थये किल ॥४२॥
त्वत्प्रसादात्कुटुम्ब मे सुखित प्रभवदिह । तत्कुरुष्व महाभाग ज्ञानन परिचिंत्य च ॥४३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा तेन ब्राह्मण सशितव्रत । उवाच परमप्रीतस्त वैश्य नृपसत्तम ॥४४॥
पूजन भगवत्याश्च हवन भोजन तथा ॥४५॥
वेदपारायण शक्तिजपहोमादिक तथा । कुरुष्वाद्य यथाशक्ति तव कार्यं भविष्यति ॥४६॥
एतस्मादपर किंचिद् व्रत नास्ति धरातले । नवरात्राभिध वैश्य पावन सुखद तथा ॥४७॥
ज्ञानद मोक्षद चैव सुखसतानवर्धनम् । शत्रुनाशकर काम नवरात्रव्रत सदा ॥४८॥
राज्यभ्रष्टेन रामेण सीताविरहितेन च । किष्किंधायां व्रत चैतत्कृत दुःखातुरेण वै ॥४९॥
प्रतप्तेनापि रामेण सीताविरहवह्निना । विधिवत्पूजिता देवी नवरात्रव्रतेन वै ॥५०॥
तत प्राप्ताऽथ वैदेही कृत्वा सेतु महार्णवे । हत्वा मंदोदरीनाथ कुम्भकर्णं महाबलम् ॥५१॥
मेघनाद सुत हत्वा कृत्वा भूप विभीषणम् । पश्चादयोध्यामागत्य प्राप्त राज्यमकटकम् ॥५२॥
नवरात्रव्रतस्यास्य प्रभावेण विशांवर । सुख भूमितले प्राप्त रामेणामिततेजसा ॥५३॥

व्यास उवाच

इति विप्रवच श्रुत्वा स वैश्यस्त द्विज गुरुम् । कृत्वा जग्राह सन्मत्र मायाबीजाभिध नृप ॥५४॥
जजाप परया भक्त्या नवरात्रमतंद्रिता । नानाविधोपहारैश्च पूजयामास सादरम् ॥५५॥
नववत्सर चैव मायाबीजपरायण । नवमे वत्सरान्ते [illegible] महाष्टम्या महेश्वरी ॥५६॥
अर्धरात्रे तु सजाते प्रत्यक्ष दर्शन ददौ । नानावरप्रदानैश्च कृतकृत्य चकार तम् ॥५७॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्याय ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथ रामेण तच्चीर्ण व्रत देव्या सुखप्रदम् । राज्यभ्रष्ट कथ सोऽथ कथ सीता हृता पुन ॥१॥

व्यास उवाच

राजा दशरथ श्रीमानयोध्याधिपति पुरा । सूर्यवशधरश्चासीद्देवब्राह्मणपूजक ॥२॥
चत्वारो जज्ञिरे तस्य पुत्रा लोकेषु विश्रुता । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना भरतश्चेति नामत ॥३॥
राज्ञ प्रियकरा सर्वे सदृशा गुणरूपत । कौसल्याया सुतो राम कैकेय्या भरत स्मृत ॥४॥
सुमित्रातनयौ जातौ यमलौ द्वौ मनोहरौ । ते जाता वै किशोराश्च धनुर्बाणधरा किल ॥५॥
सूनव कृतसस्कारा नृपत सुखवर्धका । कौशिकेन तदाऽऽगत्य प्रार्थितो रघुनन्दन ॥६॥
राघव मखरक्षार्थ सूनु षोडशवार्षिकम् । तस्मै सोऽथ ददौ राम कौशिकाय सलक्ष्मणम ॥७॥
तौ समेत्य मुनि मार्गे जग्मतुश्चारुदर्शनौ । ताटका निहता मार्गे राक्षसी घोरदर्शना ॥८॥
रामणैकेन बाणेन मुनीना दु खदा सदा । यज्ञरक्षा कृता तत्र सुबाहुर्निहत शठ ॥९॥
मारीचोऽथ मृतप्रायो निक्षिप्तो बाणवेगत । एव कृत्वा महत्कर्म यज्ञस्य परिरक्षणम ॥१०॥
गतास्ते मिथिला सर्वे रामलक्ष्मणकौशिका । अहल्या मोचिता शापान्निष्पापा सा कृताऽबला ॥
विदेहनगर तौ तु जग्मतुर्मुनिना सह । बभञ्ज शिवचाप च जनकेन पणीकृतम ॥१२॥
उपयेमे तत सीता जानकी च रमाशजाम । लक्ष्मणाय ददौ राजा पुत्रीमेका तथोर्मिलाम् १३॥
कुशध्वजसुते कन्ये प्रापतुर्भ्रातरावुभौ । तथा भरतशत्रुघ्नौ सुशीलौ शुभलक्षणौ ॥१४॥
एव दारक्रियास्तेषा भ्रातॄणा चाभवन्नृप । चतुर्णा मिथिलायां तु यथाविधि विधानत ॥१५॥
राज्ययोग्य सुत दृष्ट्वा राजा दशरथस्तदा । राघवाय धुर दातु मनश्चक्रे निजाय वै ॥१६॥
सभार विहित दृष्ट्वा कैकेयी पूर्वकल्पितौ । वरौ सप्रार्थयामास भर्तार वशवर्तिनम ॥१७॥
राज्य सुताय चैकेन भरताय महात्मने । रामाय वनवास च चतुर्दश समास्तथा ॥१८॥
रामस्तु वचनात्तस्या सीतालक्ष्मणसयुत । जगाम दडकारण्य राक्षसैरुपसेवितम ॥१९॥
राजा दशरथ पुत्रविरहेण प्रपीडित । जहौ प्राणानमेयात्मा पूर्वशापमनुस्मरन ॥२०॥
भरत पितर दृष्ट्वा मृत मातृकृतेन वै । राज्यमृद्ध न जग्राह भ्रातु प्रियचिकीर्षया ॥२१॥
पचवट्या वसन रामो रावणावरजा वने । शूर्पणखा विरूपा वै चकारातिस्मरातुराम ॥२२॥
खरादयस्तु ता दृष्ट्वा छिन्ननासा निशाचरा । चक्रु सग्राममतुल रामेणामिततेजसा ।२३॥
स जघान खरादीश्च दैत्यानतिबलान्वितान । मुनीना हितमन्विच्छन राम सत्यपराक्रम ॥२४॥

निर्जने विपिने किं त्वं सौवार्हा त्वमसि प्रिये । उटजे मुनिपत्नीवद्देवकन्यासमप्रभा ॥५२॥

व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच विदेहजा । दिव्य दिष्ट्या यतिं ज्ञात्वा मदोदर्याः पतिं तदा ॥
राजा दशरथः श्रीमाश्चत्वारस्तस्य वै सुताः । तेषां ज्येष्ठः पतिर्मेऽस्ति रामनामेति विश्रुतः ॥५४॥
विवासितोऽथ कैकेय्याः कृते भूपतिना वरे । चतुर्दश समा रामो वसतेऽत्र सलक्ष्मणः ॥५५॥
जनकस्य सुता चाहं सीतानाम्नीति विश्रुता । भक्त्वा शैवं धनुः कामं रामेणाहं विवाहिता ॥५६॥
रामबाहुबलेनात्र वसामो निर्भया वने । काचनं मृगमालोक्य हन्तुं मे निर्गतः पतिः ॥५७॥
लक्ष्मणोऽपि पुनः श्रुत्वा रवं भ्रातुर्गतोऽधुना । तयोर्बाहुबलादत्र निर्भयाऽहं वसामि वै ॥५८॥
मयेदं कथितं सर्वं वृत्तान्तं वनवासके । तेऽत्रागत्यार्हणां ते वै करिष्यति यथाविधि ॥५९॥
यतिविष्णुस्वरूपोऽसि तस्मात्त्वं पूजितो मया । आश्रमो विपिने घोरे कृतोऽस्ति रक्षसां कुले ॥६०॥
तस्मात्त्वां परिपृच्छामि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः । कोऽसि त्रिदण्डिरूपेण विपिने त्वं समागतः ॥६१॥

रावण उवाच

लङ्केशोऽहं मरालाक्षि श्रीमान्मन्दोदरीपतिः । त्वत्कृते तु कृतं रूपं मयेत्थं शोभनाकृते ॥६२॥
आगतोऽहं वरारोहे भगिन्या प्रेरितोऽत्र वै । जनस्थाने हतौ श्रुत्वा भ्रातरौ खरदूषणौ ॥६३॥
अङ्गीकुरु नृपं मां त्वं त्यक्त्वा तं मानुषं पतिम् । हृतराज्यं गतश्रीकं निर्बलं वनवासिनम् ॥६४॥
पट्टराज्ञी भव त्वं मे मन्दोदर्युपरि स्फुटम् । दासोऽस्मि तव तन्वङ्गि स्वामिनी भव भामिनि ॥
जेताऽहं लोकपालानां पतामि तव पादयोः । करं गृहाण मेऽद्य त्वं सनाथं कुरु जानकि ॥६६॥
पिता ते याचितः पूर्वं मया वै त्वत्कृतेऽनघे । जनको मामुवाचेत्थं पणबन्धो मया कृतः ॥६७॥
रुद्रचापभयात्ताहं सम्प्राप्तस्तु स्वयंवरे । मनो मे संस्थितं तावन्निमग्नं विरहातुरम् ॥६८॥
वनेऽत्र संस्थितां श्रुत्वा पूर्वानुरागमोहितः । आगतोऽस्म्यसितापाङ्गि सफलं कुरु मे श्रमम् ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचो दुष्टं जानकी भयविह्वला । वेपमाना स्थिरं कृत्वा मनो वाचमुवाच ह ॥१॥
पौलस्त्य किमसद्वाक्यं त्वमात्थ स्मरमोहितः । नाहं वै स्वैरिणी किन्तु जनकस्य कुलोद्भवा ॥२॥
गच्छ लङ्कां दशास्य त्वं रामस्त्वां वै हनिष्यति । मत्कृते मरणं तत्र भविष्यति न संशयः ॥३॥
इत्युक्त्वा पर्णशालायां गता सा वह्निसन्निधौ । गच्छ गच्छेति वदती रावणं लोकरावणम् ॥४॥

त्यजेत्प्राणानियत्त्वे मैथिली भरतानुज । न रावणस्य वशगा भवेदिति सुनिश्चितम् ॥३३॥
मृता चेज्जानकी वीर प्राणास्त्यक्ष्याम्यसशयम् । मृता चेदसितापागी किं मे देहेन लक्ष्मण ॥३४॥
एव विलपमान त राम कमललोचनम् । लक्ष्मण प्राह धर्मात्मा सात्वयनृतया गिरा ॥३५॥
धैर्यं कुरु महाबाहो त्यक्त्वा कातरतामिह । आनयिष्यामि वैदेही हत्वा त राक्षसाधमम् ॥३६॥
आपदि सपदि तुल्या धैर्याद्भवति ते धीरा । अल्पधियस्तु निमग्ना कष्टे भवति विभवेऽपि ३७॥
सयोगो विप्रयोगश्च दैवाधीनावुभावपि । शोकस्तु कीदृशस्तत्र देहेनात्मनि च क्वचित् ॥३८॥
राज्याद्यथा वने वासो वैदेह्या हरण यथा । तथा काले समीचीने सयोगोऽपि भविष्यति ॥३९॥
प्राप्तव्य सुखदु खाना भोगान्निर्वर्तन क्वचित् । नान्यथा जानकीजाने तस्माच्छोक त्यजाधुना ४०॥
वानरा सन्ति भूयासो गमिष्यति चतुर्दिशम् । शुद्धि जनकनन्दिन्या आनयिष्यति ते किल ॥४१॥
ज्ञात्वा मार्गस्थिति तत्र गत्वा कृत्वा पराक्रमम् । हत्वा त पापकर्माणमानयिष्यामि मैथिलीम् ॥४२॥
ससैन्य भरत वाऽपि समाहूय सहानुजम् । हनिष्यामो वय शत्रु किं शोचसि वृथाग्रज ॥४३॥
रघुणैकरथेनैव जिता सर्वा दिश पुरा । तद्वशज कथ शोक कर्तुमर्हसि राघव ॥४४॥
एकोऽह सकलाञ्जेतु समर्थोऽस्मि सुरासुरान् । किं पुन ससहायो वै रावण कुलपासनम् ॥४५॥
जनक वा समानीय साहाय्य रघुनन्दन । हनिष्यामि दुराचार रावण सुरकटकम् ॥४६॥
सुखस्यानतर यस्य सुखदु खसमुद्भवे । स शोकसागरे मग्नो न सुखी स्यात्कदाचन ॥४७॥
इन्द्रेण व्यसन प्राप्त पुरा वै रघुनन्दन । नहुष स्थापितो देवै सर्वैर्मघवत पदे ॥४८॥
स्थित पङ्कजमध्ये च बहुवर्षगणानपि । अज्ञातवास मघवा भीतस्त्यक्त्वा निज पदम् ४९॥
पुन प्राप्त निजस्थान काले विपर्यर्तिते । नहुष पतितो भूमौ शापादजगराकृति ॥५०॥
इन्द्राणी कामयानस्तु ब्राह्मणानवमन्य च । अगस्तिकोपात्सजात सर्पदेहो महीपति ॥५१॥
तस्माच्छोको न कर्तव्यो व्यसने सति राघव । उद्यमे चित्तमास्थाय स्थातव्य वै विपश्चिता ॥५२॥
सर्वज्ञोऽसि महाभाग समर्थोऽसि जगत्पते । किं प्राकृत इवात्यर्थं कुरुषे शोकमात्मनि ॥५३॥

व्यास उवाच

इति लक्ष्मणवाक्येन बोधितो रघुनन्दन । त्यक्त्वा शोक तथाऽत्यर्थं बभूव विगतज्वर ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्याय ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एव तौ सविद कृत्वा यावत्तूष्णी बभूवतु । आजगाम तदाकाशान्नारदो भगवानृषि ॥१॥

रणयन्महतीं वीणां स्वरग्रामविभूषिताम् । गायन्बृहद्रथं साम तदा तमुपतस्थिवान् ॥२॥
दृष्ट्वा तं राम उत्थाय ददावथ वृषं शुभम् । आसनं चार्घ्यपाद्यं च कृतवानमितद्युतिः ॥३॥
पूजां परमिकां कृत्वा कृताञ्जलिरुपस्थितः । उपविष्टः समीपे तु कृताज्ञो मुनिना हरिः ॥४॥
उपविष्टं तदा रामं सानुजं दुःखमानसम् । पप्रच्छ नारदः प्रीत्या कुशलं मुनिसत्तमः ॥५॥
कथं राघव शोकार्तो यथा वै प्राकृतो नरः । हृता सीता च जानामि रावणेन दुरात्मना ॥६॥
सुरसद्मगतश्चाहं श्रुतवाञ्जनकात्मजाम् । पौलस्त्येन हृतां मोहान्मरणं स्वमजानता ॥७॥
तव जन्म च काकुत्स्थ पौलस्त्यनिधनाय वै । मैथिलीहरणं जातमेतदर्थं नराधिप ॥८॥
पूर्वजन्मनि वैदेही मुनिपुत्री तपस्विनी । रावणेन वने दृष्टा तपस्यन्ती शुचिस्मिता ॥९॥
प्रार्थिता रावणेनासौ भव भार्येति राघव । तिरस्कृतस्तयाऽसौ वै जग्राह कबरीं बलात् ॥१०॥
शशाप तत्क्षणं राम रावणं तापसी भृशम् । कुपिता त्यक्तुमिच्छन्ती देहं तत्स्पर्शदूषितम् ॥११॥
दुरात्मंस्तव नाशार्थं भविष्यामि धरातले । अयोनिजा वरा नारी त्यक्त्वा देहं जहावपि ॥१२॥
सेयं रमांशसम्भूता गृहीता तेन रक्षसा । विनाशायं कुलस्यैव व्याली स्रगिव सम्भ्रमात् ॥१३॥
तव जन्म च काकुत्स्थ तस्य नाशाय चामरैः । प्रार्थितस्य हरेरंशादजयस्याप्यजन्मनः ॥१४॥
कुरु धैर्यं महाबाहो तत्र सा वर्ततेऽवशा । सती धर्मरता सीता त्वां ध्यायन्ती दिवानिशम् ॥१५॥
कामधेनुपयः पात्रे कृत्वा मघवता स्वयम् । पानार्थं प्रेषितं तस्याः पीतं चैवामृतं यथा ॥१६॥
सुरभीदुग्धपानात्सा क्षुत्तृड्दुःखविवर्जिता । जाता कमलपत्राक्षी वर्तते वीक्षिता मया ॥१७॥
उपायं कथयाम्यद्य तस्य नाशाय राघव । व्रतं कुरुष्व श्रद्धावानाश्विने मासि साम्प्रतम् ॥१८॥
नवरात्रोपवासं च भगवत्याः प्रपूजनम् । सर्वसिद्धिकरं राम जपहोमविधानतः ॥१९॥
मेध्यैश्च पशुभिर्देव्या बलिं दत्त्वा विधानतः । दशांशं हवनं कृत्वा सशक्तस्त्वं भविष्यसि ॥२०॥
विष्णुनाऽचरितं पूर्वं महादेवेन ब्रह्मणा । तथा मघवता चीर्णं स्वर्गमध्यगतेन वै ॥२१॥
सुखिना राम कर्तव्यं नवरात्रव्रतं शुभम् । विशेषेण च कर्तव्यं दुःखे कष्टगते वै ॥२२॥
विश्वामित्रेण काकुत्स्थ कृतमेतन्न संशयः । भृगुणाऽथ वसिष्ठेन कश्यपेन तथैव च ॥२३॥
गुरुणा हृतदारेण कृतमेतन्महाव्रतम् । तस्मात्त्वं कुरु राजेन्द्र रावणस्य वधाय च ॥२४॥
इन्द्रेण वृत्रनाशाय कृतं व्रतमनुत्तमम् । त्रिपुरस्य विनाशाय शिवेनापि पुरा कृतम् ॥२५॥
हरिणा मधुनाशाय कृतं मेरौ महामते । विधिवत्कुरु काकुत्स्थ व्रतमेतदतन्द्रितः ॥२६॥

श्रीराम उवाच

का देवी किंप्रभावा सा कुतो जाता किमाह्वया । व्रतं किं विधिवद्ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥२७॥

नारद उवाच

शृणु राम सदा नित्या शक्तिराद्या सनातनी । सर्वकामप्रदा देवी पूजिता दुःखनाशिनी ॥२८॥

कारण सर्वजन्तूना ब्रह्मादीना रघूद्वह । तस्या शक्ति विना कोऽपि स्पदितु न क्षमो भवेत् ॥
विष्णो पालनशक्ति सा कर्तृशक्ति पितुर्मम । रुद्रस्य नाशशक्ति सा त्वन्यशक्ति परा शिवा ३०॥
यच्च किंचित्क्वचिद्वस्तु सदसद्भुवनत्रये । तस्य सर्वस्य या शक्तिस्तदुत्पत्ति कुतो भवेत् ३१॥
न ब्रह्मा न यदा विष्णुर्न रुद्रो न दिवाकर । न चेन्द्राद्या सुरा सर्वे न धरा न धराधरा ॥३२॥
तदा सा प्रकृति पूर्णा पुरुषेण परेण वै । सयुता विहरत्येव युगादौ निर्गुणा शिवा ॥३३॥
सा भूत्वा सगुणा पश्चात्करोति भुवनत्रयम् । पूर्वं ससृज्य ब्रह्मादीन्दत्त्वा शक्तीश्च सर्वश ॥३४॥
ता ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुर्जन्मससारबन्धनात् । सा विद्या परमा ज्ञेया वेदाद्या वेदकारिणी ॥३५॥
असख्यातानि नामानि तस्या ब्रह्मादिभि किल । गुणकर्मविधानैस्तु कल्पितानि च किं ब्रुवे ॥३६॥
अकारादिक्षकारातै स्वरैर्वर्णैस्तु योजितै । असख्येयानि नामानि भवति रघुनन्दन ॥३७॥

राम उवाच

विधि मे ब्रूहि विप्रर्षे व्रतस्यास्य समासत । करोम्यद्यैव श्रद्धावान्श्रीदेव्या पूजन तथा ॥३८॥

नारद उवाच

पीठ कृत्वा समे स्थाने सस्थाप्य जगदम्बिकाम् । उपवासान्नवैव त्व कुरु राम विधानत ॥३९॥
आचार्योऽह भविष्यामि कर्मण्यस्मिन्महीपते । देवकार्यविधानार्थमुत्साहं सप्रकरोम्यहम् ॥४०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन सत्य मत्वा राम प्रतापवान् । कारयित्वा शुभ पीठ स्थापयित्वाम्बिका शिवाम् ॥
विधिवत्पूजन तस्याश्चकार व्रतवान् हरि । सप्राप्ते चाश्विने मासि तस्मिन्गिरिवरे तदा ॥४२॥
उपवासपरो राम कृतवान्व्रतमुत्तमम । होम च विधिवत्तत्र बलिदान च पूजनम् ॥४३॥
भ्रातरौ चक्रतु प्रेम्णा व्रत नारदसमतम । अष्टम्या मध्यरात्रे तु देवी भगवती हि सा ॥४४॥
सिंहारूढा ददौ तत्र दर्शन प्रतिपूजिता । गिरिशृङ्गे स्थितोवाच राघव सानुज गिरा ॥४५॥
मेघगम्भीरया चेद भक्तिभावेन तोषिता ।

देव्युवाच

राम राम महाबाहो तुष्टाऽस्म्यद्य व्रतेन ते ॥४६॥

प्रार्थयस्व वर काम यत्ते मनसि वर्तते । नारायणाशसभूतस्त्व वंशे मानवेऽनघे ॥४७॥
रावणस्य वधायैव प्रार्थितस्त्वमरैरसि । पुरा मत्स्यतनु कृत्वा हत्वा घोर च राक्षसम् ॥४८॥
त्वया वै रक्षिता वेदा सुराणा हितमिच्छता । भूत्वा कच्छपरूपस्तु धृतवान्मन्दर गिरिम् ॥४९॥
अकूपार प्रमथ्यान कृत्वा देवानपोषय । कोलरूप पर कृत्वा दशनाग्रेण मेदिनीम् ॥५०॥
धृतवानसि यद्राम हिरण्याक्ष जघान च । नारसिंही तनु कृत्वा हिरण्यकशिपु पुरा ॥५१॥

प्रह्लाद राम रक्षित्वा हतवानसि राघव । वामन वपुरास्थाय पुरा छलितवान्बलिम् ॥५२॥
भूत्वेंद्रस्यानुज काम देवकार्यप्रसाधक । जमदग्निसुतस्त्व म विष्णोरशेन सगत ॥५३॥
कृत्वात क्षत्रियाणा तु दान भूमरदादद्विज । तथदानी तु काकुत्स्थ जातो दशरथात्मज ॥५४॥
प्रार्थितस्तु सुरै सर्वै रावणेनातिपीडित । कपयस्त सहाया वै देवाशा बलवत्तरा ॥५५॥
भविष्यति नरव्याघ्र मच्छक्तिसयुता ह्यमी । शेषाशोऽप्यनुजस्तऽय रावणात्मजनाशक ॥५६॥
भविष्यति न सदेह कर्तव्योऽत्र त्वयाऽनघ । वसत सेवन काय त्वया तत्रातिश्रद्धया ॥५७॥
हत्वाऽथ रावण पाप कुरु राज्य यथासुखम । एकादश सहस्राणि वर्षाणि पृथिवीतले ॥५८॥
कृत्वा राज्य रघुश्रेष्ठ गताऽसि त्रिदिव पुन ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वान्तर्दधे देवी रामस्तु प्रीतमानस ॥५९॥

समाप्य तदव्रत चक्रे प्रयाण दशमीदिने । विजयापूजन कृत्वा दत्त्वा दानान्यनकश ॥६०॥
कपिपतिबलयुक्त सानुज श्रीपतिश्च प्रकटपरमशक्त्या प्रेरित पूर्णकाम ।
उदधितटगतोऽसौ सेतुबन्ध विधायाप्यहनदमरशत्रु रावण गीतकीर्ति ॥६१॥
य शृणोति नरो भक्त्या देव्याश्चरितमुत्तमम । स भुक्त्वा विपुला भोगा प्राप्नोति परम पदम ६२॥
सत्यन्यानि पुराणानि विस्तराणि बहूनि च । श्रीमद्भागवतस्यास्य न तुल्यानीति म मति ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्या सहिताया तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्याय ॥३०॥

समाप्तोऽयं तृतीयः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

चतुर्थः स्कन्धः

—:o:—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वासवेय मुनिश्रेष्ठ सर्वज्ञाननिधेऽनघ । प्रष्टुमिच्छाम्यहं स्वामिन्नस्माकं कुलवर्धन ॥१॥
शूरसेनसुतः श्रीमान्वसुदेवः प्रतापवान् । श्रुतं मया हरिर्यस्य पुत्रभावमवाप्तवान् ॥२॥
देवानामपि पूज्योऽभून्नाम्ना चानकदुन्दुभिः । कारागारे कथं बद्धः कंसस्य धर्मतत्परः ॥३॥
देवक्या भार्यया सार्धं किमागः कृतवानसौ । देवक्या बालषट्कस्य विनाशश्च कृतः पुनः ॥४॥
तेन कंसेन कस्माद्वै ययातिकुलजेन च । कारागारे कथं जन्म वासुदेवस्य वै हरेः ॥५॥
गोकुले च कथं नीतो भगवान्सात्वतां पतिः । गतो जन्मान्तरं कस्मात्पितरौ निगडे स्थितौ ॥६॥
देवकीवसुदेवौ च कृष्णस्यामिततेजसः । कथं न मोचितौ वृद्धौ पितरौ हरिणाऽमुना ॥७॥
जगत्कर्तुं समर्थेन स्थितेन जनकोदरे । प्राक्तनं किं तयोः कर्म दुर्विज्ञेयं महात्मभिः ॥८॥
जन्म वै वासुदेवस्य यत्रासीत्परमात्मनः । के ते पुत्राश्च का बाला या कंसेन विपोथिता ॥९॥
शिलायां निर्गता व्योम्नि जाताऽष्टभुजा पुनः । गार्हस्थ्यं च हरेर्ब्रूहि बहुभार्यस्य चानघ ॥१०॥
कार्याणि तत्र तान्येव देहत्यागं च तस्य वै । किंवदन्त्या श्रुतं यत्तन्मनो मोहयतीव मे ॥११॥
चरितं वासुदेवस्य त्वमाख्याहि यथातथम् । नरनारायणौ देवौ पुराणावृषिसत्तमौ ॥१२॥
धर्मपुत्रौ महात्मानौ तपश्चेरतुरुत्तमम् । यौ मुनी बहुवर्षाणि पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥१३॥
निराहारौ जितात्मानौ निःस्पृहौ जितषड्गुणौ । विष्णोरंशौ जगत्स्येमे तपश्चेरतुरुत्तमम् ॥१४॥

तयोरंशावतारौ हि जिष्णुकृष्णौ महाबलौ । प्रसिद्धौ मुनिभि प्रोक्तौ सर्वज्ञैर्नारदादिभि ॥१५॥
विद्यमानशरीरौ तौ कथ देहातर गतौ । नरनारायणौ देवौ पुन कृष्णार्जुनौ कथम् ॥१६॥
यौ चक्रतुस्तपश्चोग्र मुक्त्यर्थं मुनिसत्तमौ । तौ कथ प्रापतुर्देहौ प्राप्तयोगौ महातपौ ॥१७॥
शूद्र स्वधर्मनिष्ठस्तु देहान्ते क्षत्रियस्तु स । शुभाचारो मृतो यो वै स शूद्रो ब्राह्मणो भवेत् १८॥
ब्राह्मणो नि स्पृह शातो भवरोगाद्विमुच्यते । विपरीतमिद भाति नरनारायणौ च तौ ॥१९॥
तपसा शोषितात्मानौ क्षत्रियौ तौ बभूवतु । केन तौ कर्मणा शातौ जातौ शापेन वा पुन ॥२०॥
ब्राह्मणौ क्षत्रियौ जातौ कारण तन्मुने वद । यादवाना विनाशश्च ब्रह्मशापादिति श्रुत ॥२१॥
कृष्णस्यापि हि गाधार्या शापेनैव कुलक्षय । प्रद्युम्नहरण चैव शबरेण कथ कृतम् ॥२२॥
वर्तमाने वासुदेवे देवदेवे जनार्दने । पुत्रस्य सूतिकागेहाद्धरणं चातिदुर्घटम् ॥२३॥
द्वारकादुर्गमध्याद्वै हरिवेश्मादुरत्ययात् । न ज्ञात वासुदेवेन तत्कथ दिव्यचक्षुषा ॥२४॥
सदेहोऽय महान्ब्रह्मन् सदेह कुरु प्रभो । यत्पत्न्यो वासुदेवस्य दस्युभिर्लुंठिता हृता ॥२५॥
स्वर्गते देवदेवे तु तत्कथ मुनिसत्तम । सशयो जायते ब्रह्मश्चित्तादोलनकारक ॥२६॥
विष्णोरंश समुद्भूत शौरिर्भूभारहारकृत । स कथ मथुराराज्य भयात्त्यक्त्वा जनार्दन ॥२७॥
द्वारवत्या गत साधो ससैन्य ससुहृद्गण । अवतारो हरे प्रोक्तो भूभारहरणाय वै ॥२८॥
पापात्मना विनाशाय धर्मसस्थापनाय च । तत्कथ वासुदेवेन चौरास्ते न निपातिता ॥२९॥
यैर्हृता वासुदेवस्य पत्न्य सलुठिताश्च ता । स्तेनास्ते कि न विज्ञाता सर्वज्ञेन सता पुन ३०॥
भीष्मद्रोणवध काम भूभारहरणे मत । अर्विताश्च महात्मान पाडवा धर्मतत्परा ॥३१॥
कृष्णभक्ता सदाचारा युधिष्ठिरपुरोगमा । ते कृत्वा राजसूय च यज्ञराज विधानत ॥३२॥
दक्षिणा विविधा दत्त्वा ब्राह्मणेभ्योऽतिभावत । पाडुपुत्रास्तु देवाशा वासुदेवाश्रिता मुने ॥३३॥
घोर दु ख कथ प्राप्ता क्व गत सुकृत च तत् । कि तत्पाप महारौद्र येन ते पीडिता सदा ॥३४॥
द्रौपदी च महाभागा वेदीमध्यात्समुत्थिता । रमाशजा च साध्वी च कृष्णभक्तियुता तथा ३५॥
सा कथ दु खमतुल प्राप घोर पुन पुन । दु शासनेन सा केशे गृहीता पीडिता भृशम् ३६॥
रजस्वला सभायां तु नीता भीतैकवाससा । विराटनगरे दासी जाता मत्स्यस्य सा पुन ॥३७॥
धर्षिता कीचकेनाथ रुदती कुररी यथा । हृता जयद्रथेनाथ क्रदमानाऽतिदु खिता ॥३८॥
मोचिता पाडवै पश्चाद्बलवद्भिर्महात्मभि । पूर्वजन्मकृत पाप कि तदेन च पीडिता ॥३९॥
दु खान्यनेकान्याप्तास्ते कथयाद्य महामते । राजसूय क्रतुवर कृत्वा ते मम पूर्वजा ॥४०॥
दु ख महत्तर प्राप्ता पूर्वजन्मकृतेन वै । देवांशाना कथ तेषा सशयोऽय महान्हि मे ॥४१॥
सदाचारैस्तु कौतेयैर्भीष्मद्रोणादयो हता । छलेन धनलोभार्थं जानानैर्नश्वर जगत् ॥४२॥

प्रेरिता वासुदेवेन पापे घोरे महात्मना । कुल क्षयितवतस्ते हरिणा परमात्मना ॥४३॥
वर भिक्षाटन साधो नीवारैर्जीवन वरम् । योधान्न हत्वा लोभेन शिल्पेन जीवन वरम् ॥४४॥
विच्छिन्नस्तु त्वया वशो रक्षितो मुनिसत्तम । समुत्पाद्य सुतानाशु गोलकाञ्छन्तुनाशनान् ॥४५॥
सोऽल्पेनैव तु कालेन विराटतनयासुत । तापसस्य गले सर्प न्यस्तवान्कथमद्भुतम् ॥४६॥
न कोऽपि ब्राह्मण द्वेष्टि क्षत्रियस्य कुलोद्भव । तापस मौनसयुक्त पित्रा कि तत्कृत मुने ॥४७॥
एतैरन्यैश्च सदेहैर्विकल मे मनोऽधुना । स्थिर कुरु पित साधो सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते चतुर्थस्कन्धे जनमेजयप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एव पृष्ट पुराणज्ञो व्यास सत्यवतीसुत । परीक्षितसुत शात ततो वै जनमेजयम् ॥१॥
उवाच सशयच्छेत्तृ वाक्य वाक्यविशारद ।

व्यास उवाच

राजन्किमेतद्वक्तव्य कर्मणो गहना गति ॥२॥
दुर्ज्ञेया किल देवाना मानवाना च का कथा । यदा समुत्थित चैतद्ब्रह्माण्ड त्रिगुणात्मकम् ॥३॥
कर्मणैव समुत्पत्ति सर्वेषा नात्र सशय । अनादिनिधना जीवा कर्मबीजसमुद्भवा ॥४॥
नानायोनिषु जायते म्रियते च पुन पुन । कर्मणा रहितो देहसयोगो न कदाचन ॥५॥
शुभाशुभैस्तथा मिश्रै कर्मभिर्वेष्टित त्विदम् । त्रिविधानि हि तान्याहुर्बुधास्तत्त्वविदश्च ये ॥६॥
सचितानि भविष्यन्ति प्रारब्धानि तथा पुन । वर्तमानानि देहेऽस्मिस्त्रैविध्य कर्मणा किल ॥७॥
ब्रह्मादीना च सर्वेषा तद्वशत्व नराधिप । सुख दु ख जरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥८॥
कामक्रोधौ च लोभश्च सर्वे देहगता गुणा । दैवाधीनाश्च सर्वेषा प्रभवति नराधिप ॥९॥
रागद्वेषादयो भावा स्वर्गेऽपि प्रभवति हि । देवाना मानवाना च तिरश्चा च तथा पुन ॥१०॥
विकारा सर्व एवैते देहेन सह सगता । पूर्ववैरानुयोगेन स्नेहयोगेन वै पुन ॥११॥
उत्पत्ति सर्वजतूना विना कर्म न विद्यते । कर्मणा भ्रमत सूर्य शशाक क्षयरोगवान् ॥१२॥
कपाली च तथा रुद्र कर्मणैव न सशय । अनादिनिधन चैतत्कारण कर्म विद्यते ॥१३॥
तेनेद शाश्वत सर्व जगत्स्थावरजगमम् । नित्यानित्यविचारेऽत्र निमग्ना मुनय सदा ॥१४॥
न जानति किमेतद्वै नित्य वाऽनित्यमेव च । मायाया विद्यमानाया जगन्नित्य प्रतीयते ॥१५॥
कार्याभाव कथ वाच्य कारणे सति सर्वथा । माया नित्या कारण च सर्वेषा सर्वदा किल ॥१६॥

कर्मबीज ततो नित्य चिंतनीय सदा बुधै । भ्रमत्येव जगत्सर्वं राजन्कर्मनियन्त्रितम् ॥१७॥
नानायोनिषु राजेंद्र नानाधर्ममयेषु च । इच्छया च भवेज्जन्म विष्णोरमिततेजस ॥१८॥
युगेयुगेष्वनेकासु नीचयोनिषु तत्वयम् । त्यक्त्वा वैकुंठमवास सुखभोगाननेकश ॥१९॥
विण्मूत्रमंदिरे वास सन्नस्त कोऽभिवाछति । पुष्पावचयलीला च जलकेलि सुखासनम् ॥२०॥
त्यक्त्वा गर्भगृहे वास कोऽभिवाछति बुद्धिमान् ।
तूलिका मृदुसयुक्ता दिव्या शय्या विनिर्मिताम् ॥२१॥
त्यक्त्वाऽधोमुखवास च कोऽभिवाछति पडित । गीत नृत्य च वाद्य च नानाभावसमन्वितम् ॥२२॥
मुक्त्वा को नरके वास मनसापि विचितयेत । सिंधुजोद्भूतभावाना रस त्यक्त्वा सुदुस्त्यजम्॥२३॥
विण्मूत्ररसपान च क इच्छेमतिमान्नर । गर्भवासात्परो नास्ति नरको भुवनत्रये ॥२४॥
तद्भीताश्च प्रकुर्वन्ति मुनयो दुस्तर तप । हित्वा भोग च राज्य च वने याति मनस्विन २५॥
तद्भीतस्तु विमूढात्मा कस्त सेवितुमिच्छति । गर्भे तुदति कृमयो जठराग्निस्तपत्यथ ॥२६॥
वपासवेष्टन क्रूर किं सुख तत्र भूपते । वर कारागृहे वासो बन्धन निगडैर्वरम् ॥२७॥
अल्पमात्र क्षण नैव गर्भवास क्वचिच्छुभ । गर्भवासे महद्दु ख दशमासनिवासनम् ॥२८॥
तथा नि सरणे दु ख योनियन्त्रेऽतिदारुणे । बालभावे सदा दु ख मूकाज्ञभावसयुतम ॥२९॥
क्षुत्तृड्वेदनाऽशक्त परतन्त्रोऽतिकातर । क्षुधिते रुदिते बाले माता चितातुरा तदा ॥३०॥
नानाविधानि दु खानि बालभावे भवति वै ॥३१॥
किं सुख विबुधा दृष्ट्वा जन्म वाछति चेच्छया । सग्राममसुरै सार्धं सुख त्यक्त्वा निरतरम् ॥३२॥
कर्तुमिच्छेच्च को मूढ श्रमद सुखनाशनम । सर्वथैव नृपश्रेष्ठ सर्वे ब्रह्मादय सुरा ॥३३॥
कृतकर्मविपाकेन प्राप्नुवति सुखासुखे । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥
देहवद्भिर्नृभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्च नृपोत्तम ॥३४॥
तपसा दानयज्ञैश्च मानवश्चेन्द्रता व्रजेत । क्षीणे पुण्येऽथ शक्रोऽपि पतत्येव न सशय ॥३५॥
रामावतारयोगेन देवा वानरता गता । तथा कृष्णसहायार्थं देवा यादवता गता ॥३६॥
एव युगे युगे विष्णुरवताराननेकश । करोति धर्मरक्षार्थं ब्रह्मणा प्रेरितो भृशम् ॥३७॥
पुन पुनर्हरेरेव नानायोनिषु पार्थिव । अवतारा भवत्यन्ये रथचक्रवदद्भुता ॥३८॥
दैत्याना हनन कर्म कर्तव्य हरिणा स्वयम । अशाशेन पृथिव्या वै कृत्वा जन्म महात्मना ॥३९॥
तदह संप्रवक्ष्यामि कृष्णजन्मकथा शुभाम् । स एव भगवान्विष्णुरवतीर्णो यदो कुले ॥४०॥
कश्यपस्य मुनेरंशो वसुदेव प्रतापवान् । गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावत ॥४१॥
कश्यपस्य च द्वे पत्न्यौ शापादत्र महीपते । अदिति सुरसा चैवमासतु पृथिवीपते ॥४२॥

देवकी रोहिणी चोभे भगिन्यौ भरतर्षभ । वरुणेन महाञ्छापो दत्तः कोपादिति श्रुतम् ॥४३॥

राजोवाच

किं कृतं कश्यपेनागो येन शप्तो महानृषिः । सभार्यः स कथं जातस्तद्वदस्व महामते ॥४४॥
कथं च भगवान्विष्णुस्तत्र जातोऽस्ति गोकुले । वासी वैकुण्ठनिलये रमापतिरखंडितः ॥४५॥
निदेशात्कस्य भगवान्वर्तते प्रभुरव्ययः । नारायणः सुरश्रेष्ठो युगादिः सर्वधारकः ॥४६॥
स कथं सदनं त्यक्त्वा कर्मवानिव मानुषे । करोति जननं कस्मादत्र मे संशयो महान् ॥४७॥
प्राप्य मानुषदेहं तु करोति च विडंबनम् । भावान्नानाविधास्तत्र मानुषे दुष्टजन्मनि ॥४८॥
कामः क्रोधोऽमर्षशोको वरं प्रीतिश्च कर्हिचित् । सुखं दुःखं भयं नृणा दैन्यमार्जवमेव च ॥४९॥
दुष्कृतं सुकृतं चैव वचनं हननं तथा । पोषणं चलनं तापो विमर्शश्च विकत्थनम् ॥५०॥
लोभो दंभस्तथा मोहः कपटः शोचनं तथा । एते चान्ये तथा भावा मानुष्ये संभवति हि ॥५१॥
स कथं भगवान्विष्णुस्त्यक्त्वा सुखमनश्वरम् । करोति मानुषं जन्म भावैस्तैस्तैरभिद्रुतम् ॥५२॥
किं सुखं मानुषं प्राप्य भुवि जन्म मुनीश्वर । किं निमित्त हरिः साक्षाद्गर्भवासं करोति वै ॥५३॥
गर्भदुःखं जन्मदुःखं बालभावे तथा पुनः । यौवने कामजं दुःख गार्हस्थ्येऽतिमहत्तरम् ॥५४॥
दुःखान्येतान्यवाप्नोति मानुषे द्विजसत्तम । कथं स भगवान्विष्णुरवतारान्पुनः पुनः ॥५५॥
प्राप्य रामावतारं हि हरिणा ब्रह्मयोनिना । दुःखं महत्तरं प्राप्तं वनवासेऽतिदारुणे ॥५६॥
सीताविरहजं दुःखं संग्रामश्च पुनः पुनः । कांतात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतो महात्मना ॥५७॥
तथा कृष्णावतारेऽपि जन्म रक्षागृहे पुनः । गोकुले गमनं चैव गवां चारणमित्युत ॥५८॥
कंसस्य हननं कष्टाद्द्वारकागमनं पुनः । नानासंसारदुःखानि भुक्तवान्भगवान्कथम् ॥५९॥
स्वेच्छया कः प्रतीक्षेत मुक्तो दुःखानि ज्ञानवान् । संशयं छिंधि सर्वज्ञ मम चित्तप्रशांतये ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कारणानि बहून्यत्राप्यवतारे हरेः किल । सर्वेषां चैव देवानामंशावतरणेष्वपि ॥१॥
वसुदेवावतारस्य कारणं शृणु तत्त्वतः । देवक्याश्चैव रोहिण्या अवतारस्य कारणम् ॥२॥
एकदा कश्यपः श्रीमान्यज्ञार्थं धेनुमाहरत् । याचितोऽयं बहुविधं न ददौ धेनुमुत्तमाम् ॥३॥
वरुणस्तु ततो गत्वा ब्रह्माणं जगतः प्रभुम् । प्रणम्योवाच दीनात्मा स्वदुःखं विनयान्वितः ॥४॥
किं करोमि महाभाग मत्तोऽसौ न ददाति गाम् । शापो मया विसृष्टोऽस्मै गोपालो भव मानुषे ॥५॥

भार्ये द्वे अपि तत्रैव भवेता चातिदु खिते । ततो वत्सा रुदत्यत्र मातृहीना सुदु खिता ॥६॥
मृतवत्साऽदितिस्तस्माद्भविष्यति ध्रातले । कारागारनिवासा च तेनापि बहुदु खिता ॥७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य यादोनाथस्य पद्मभू । समाहूय मुनि तत्र तमुवाच प्रजापति ॥८॥
कस्मात्त्वया महाभाग लोकपालस्य धेनव । हृता पुनर्न दत्ताश्च किमन्याय करोषि च ॥९॥
जानन्न्याय महाभाग परवित्तापहारणम् । कृतवान्कथमन्याय सर्वज्ञोऽसि महामते ॥१०॥
अहो लोभस्य महिमा महतोऽपि न मुञ्चति । लोभ नरकद नून पापाकरमसमतम् ॥११॥
कश्यपोऽपि न त त्यक्तु समर्थ कि करोम्यहम् । सर्वदैवाधिकस्तस्माल्लोभो वै कलितो मया ॥१२॥
धन्यास्ते मुनय शाता जितो यैर्लोभ एव च । वैखानसै शमपरै प्रतिग्रहपराङ्मुखै ॥१३॥
ससारे बलवाञ्छत्रुर्लोभोऽमेध्योऽवर सदा । कश्यपोऽपि दुराचार कृतस्नेहो दुरात्मना ॥१४॥
ब्रह्मापि त शशापाथ कश्यप मुनिसत्तमम् । मर्यादारक्षणार्थं हि पौत्र परमवल्लभम् ॥१५॥
अशेन त्व पृथिव्या वै प्राप्य जन्म यदो कुले । भार्यया सयुतस्तत्र गोपालत्व करिष्यसि ॥१६॥

व्यास उवाच

एव शप्त कश्यपोऽसौ वरुणेन च ब्रह्मणा । अशावतरणार्थाय भूभारहरणाय च ॥१७॥
तथा दित्याऽदिति शप्ता शोकसतप्तया भृशम् । जाता जाता विनश्येरस्तव पुत्रास्तु सप्त वै ॥१८॥

जनमेजय उवाच

कस्माद्दित्या च भगिनी शप्तेंद्रजननी मुने । कारण वद शापे च शोकस्तु मुनिसत्तम ॥१९॥

सूत उवाच

पारीक्षितेन पृष्टस्तु व्यास सत्यवतीसुत । राजान प्रत्युवाचेद कारण सुसमाहित ॥२०॥

व्यास उवाच

राजन्दक्षसुते द्वे तु दितिश्चादितिरुत्तमे । कश्यपस्य प्रिये भार्ये बभूवतुरुरुक्रमे ॥२१॥
अदित्या मघवा पुत्रो यदाऽभूदतिवीर्यवान् । तदा तु तादृश पुत्र चकमे दितिरोजसा ॥२२॥
पितामहासितापागी पुत्र मे देहि मानद । इन्द्रतुल्य बल वीर धर्मिष्ठ वीर्यवत्तमम् ॥२३॥
तामुवाच मुनि कान्ते स्वस्था भव मयोदिते । व्रतान्ते भविता तुभ्य शतक्रतुसम सुत ॥२४॥
सा तथेति प्रतिश्रुत्य चकार व्रतमुत्तमम् । निषिक्त मुनिना गर्भ बिभ्राणा सुमनोहरम् ॥२५॥
भूमौ चकार शयन पयोव्रतपरायणा । पवित्रा धारणायुक्ता बभूव वरवर्णिनी ॥२६॥
एव जात सुसपूर्णो यदा गर्भोऽति वीर्यवान् । शुभ्राशुमतिदीप्ताङ्गी दितिं दृष्ट्वा तु दु खिता ॥२७॥
मघवत्सदृश पुत्रो भविष्यति महाबल । दित्यास्तदा मम सुतस्तेजोहीनो भवेत्किल ॥२८॥

इति चिंतापरा पुत्रमिंद्र चोवाच मानिनी । शत्रुस्तेऽद्य समुत्पन्नो दितिगर्भेऽतिवीर्यवान ॥२९॥
उपाय कुरु नाशाय शत्रोरद्य विचिंत्य च । उत्पत्तिरेव हन्तव्या दित्या गर्भस्य शोभन ॥३०॥
वीक्ष्य तामसितापांगी सपत्नीभावमास्थिताम । दुनोति हृदये चिंता सुखमर्मविनाशिनी ॥३१॥
राजयक्ष्मेव संवृद्धो नष्टो नैव भवद्रिपु । तस्मादंकुरित हन्यादबुद्धिमानहित किल ॥३२॥
लोहशंकुरिव क्षिप्तो गर्भो वै हृदय मम । येन केनाप्युपायेन पातयाद्य शतक्रतो ॥३३॥
सामदानबलेनापि हिंसनीयस्त्वया सुत । दित्या गर्भो महाभाग मम चेदिच्छसि प्रियम् ३४॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा मातृवच शक्रो विचिंत्य मनसा तत । जगामापरमातु स समीपममराधिप ॥३५॥
ववंदे विनयात्पादौ दित्या पापमतिर्नृप । प्रोवाच विनयेनासौ मधुर विषगर्भितम् ॥३६॥

इन्द्र उवाच

मातस्त्व व्रतयुक्ताऽसि क्षीणदेहाऽतिदुर्बला । सेवार्थमिह सप्राप्त किं कर्तव्य वदस्व मे ॥३७॥
पादसवाहन तेऽहं करिष्यामि पतिव्रते । गुरुशुश्रूषणात्पुण्य लभते गतिमक्षयाम् ॥३८॥
न मे किमपि भेदोऽस्ति तथादित्या शपे किल । इत्युक्त्वा चरणौ स्पृष्ट्वा संवाहनपरोऽभवत् ॥३९॥
सवाहनसुख प्राप्य निद्रामाप सुलोचना । श्रान्ता व्रतकृशा सुप्ता विश्वस्ता परमा सती ॥४०॥
ता निद्रावशमापन्ना विलोक्य प्राविशत्तनुम् । रूप कृत्वाऽतिसूक्ष्म च शस्त्रपाणि समाहित ॥४१॥
उदर प्रविवेशाशु तस्या योगबलेन वै । गर्भं चकर्त वज्रेण सप्तधा पविनायक ॥४२॥
रुरोद च तदा बालो वज्रेणाभिहतस्तथा । मा रुदति शनैर्वाक्यमुवाच मघवानमुम् ॥४३॥
शकलानि पुन सप्त सप्तधा कर्तितानि च । तदा चैकोनपचाश मरुतश्चाभवन्नृप ॥४४॥
तदा प्रबुद्धा सुदती ज्ञात्वा गर्भं तथा कृतम् । इन्द्रेण छलरूपेण चुकोप भृशदु खिता ॥४५॥
भगिनीवृत्त तु सा बुद्ध्वा शशाप कुपिता तदा । अदितिं मघवत च सत्यव्रतपरायणा ॥४६॥
यथा मे कर्तितो गर्भस्तव पुत्रेण छद्मना । तथा तन्नाशमायातु राज्य त्रिभुवनस्य तु ॥४७॥
यथा गुप्तेन पापेन मम गर्भो निपातित । अदित्या पापचारिण्या यथा मे घातित सुत ॥४८॥
तस्या पुत्रास्तु नश्यतु जाता जाता पुन पुन । कारागारे वसत्वेषा पुत्रशोकातुरा भृशम् ॥४९॥
अन्यजन्मनि चाप्येव मृतापत्या भविष्यति ।

व्यास उवाच

इत्युत्सृष्टं तदा श्रुत्वा शाप मरीचिनंदन ॥५०॥
उवाच प्रणयोपेतो वचन शमयन्निव । मा कोप कुरु कल्याणि पुत्रास्ते बलवत्तरा ॥५१॥
भविष्यति सुरा सर्वे मरुतो मघवत्सखा । शापोऽयं तव वामोरु त्वष्टाविंशेऽथ द्वापरे ॥५२॥

अशेन मानुप जन्म प्राप्य भोक्ष्यति भामिनी । वरुणेनापि दत्तोऽस्ति शाप सतापितेन च ॥५३॥
उभयो शापयोगन मानुपीय भविष्यति ॥

व्यास उवाच

पतिनाऽऽश्वासिता देवी सतुष्टा साऽभवत्तदा ॥५४॥
नोवाच विप्रिय किंचित्तत सा वरवर्णिनी । इति ते कथित राजन्पूर्वशापस्य कारणम् ॥
अदितिर्देवकी जाता स्वाशेन नृपसत्तम ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच

विस्मितोऽस्मि महाभाग श्रुत्वाऽऽख्यान महामते ।
ससारोऽय पापरूप कथ मुच्यत बधनात् ॥१॥
कश्यपस्यापि दायादस्त्रिलोकविभवे सति । कृतवानीदृश कर्म को न कुर्याज्जुगुप्सितम् ॥२॥
गर्भे प्रविश्य बालस्य हनन दारुण किल । सेवामिषेण मातुश्च कृत्वा शपथमद्भुतम् ॥३॥
शास्ता धर्मस्य गोप्ता च त्रिलोक्या पतिरच्युत । कृतवानीदृश कर्म को न कुर्यादसाम्प्रतम् ॥४॥
पितामहा मे सग्रामे कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । कृतवतस्तथाऽऽश्रय दुष्ट कर्म जगद्गुरो ॥५॥
भीष्मो द्रोण कृप कर्णो धर्मांशोऽपि युधिष्ठिर । सर्वे विरुद्धधर्मेण वासुदेवन नोदिता ॥६॥
असारता विजानत ससारस्य सुमेधस । देवाशाश्च कथ चक्रुर्निंदित धर्मतत्परा ॥७॥
काऽऽस्था धर्मस्य विप्रेंद्र प्रमाण किं विनिश्चितम् ।
चलचित्तोऽस्मि सजात श्रुत्वा चैतत्कथानकम् ॥८॥
आप्तवाक्य प्रमाण चेदाप्त क परदेहवान । पुरुषो विषयासक्तो रागी भवति सर्वथा ॥९॥
रागो द्वेषो भवेन्नूनमर्थनाशादसशयम । द्वेषादसत्यवचन वक्तव्य स्वार्थसिद्धये ॥१०॥
जरासधविघातार्थं हरिणा सत्त्वमूर्तिना । छद्म रचित रूप ब्राह्मणस्य विजानता ॥११॥
तदाप्त क प्रमाण किं सत्त्वमूर्तिरपीदृश । अर्जुनोऽपि तथैवात्र कार्ये यत्रविनिर्मित ॥१२॥
कीदृशोऽय कृतो यज्ञ विमथ शर्मवर्जित । परलोकपदार्थं वा यशसे वाऽन्यथा किल ॥१३॥
धर्मस्य प्रथम पाद सत्यमेतच्छ्रुतवचः । द्वितीयस्तु तथा शौच दया पादस्तृतीयक ॥१४॥
दान पादश्चतुर्थश्च पुराणज्ञा वदन्ति वै । तैर्विहीन कथ धर्मस्तिष्ठेदिह सुसमत ॥१५॥
धर्महीन कृत कर्म कथ तत्फलद भवेत् । धर्मे स्थिरा मति क्वापि न कस्यापि प्रतीयते ॥१६॥

छलार्थं च तदा विष्णुर्वामनोऽभूज्जगत्प्रभु । येन वामनरूपेण वचितोऽसौ बलिर्नृप ॥१७॥
विहर्ता शतयज्ञस्य वेदाना परिपालक । धर्मिष्ठो दानशीलश्च सत्यवादी जितेंद्रिय ॥१८॥
स्थानात्प्रभ्रंशितोऽकस्माद्विष्णुना प्रभविष्णुना । जित केन तयो कृष्ण बलिना वामनेन वा ॥१९॥
छलकर्मविदा चाप सदेहोऽत्र महान्मम । वचयित्वा वचितेन सत्य वद द्विजोत्तम ॥२०॥
पुराणकर्ता त्वमसि धर्मज्ञश्च महामति ।

व्यास उवाच

जित वै बलिना राजन्दत्ता येन च मेदिनी ॥२१॥

त्रिविक्रमोऽपि नाम्ना य प्रथितो वामनोऽभवत् । छलनार्थमिद राजन् वामनत्व नराधिप ॥२२॥
सप्राप्त हरिणा भूयो द्वारपालत्वमेव च । सत्यादन्यतरन्नास्ति मूल धर्मस्य पार्थिव ॥२३॥
दु साध्य देहिना राजन्सत्य सर्वात्मना किल । माया बलवती भूप निगुणा बहुरूपिणी ॥२४॥
ययेद निर्मित विश्व गुणै शबलित त्रिभि । तस्माच्छलवता सत्य कुतोऽविद्ध भवेन्नृप ॥२५॥
मिश्रेण जनितश्चैव स्थितिरेषा सनातनी । वैखानसाश्च मुनयो नि सगा निष्प्रतिग्रहा ॥२६॥
सत्ययुक्ता भवन्त्यन वीतरागा गतत्रप । दृष्टातदर्शनार्थाय निर्मितास्ते च तादृशा ॥२७॥
अन्यत्सर्वं शबलित गुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप । नैक वाक्य पुराणेषु वेदेषु नृपसत्तम ॥२८॥
धर्मशास्त्रेषु चागेषु सगुणै रचितष्विह । सगुण सगुण कुर्यान्निर्गुण न करोति वै ॥२९॥
गुणास्ते मिश्रिता सर्वे न पृथग्भावसगता । निर्व्यलीके स्थिरे धर्मे मति कस्यापि न स्थिरा ॥
भवोद्भवे महाराज मायया मोहितस्य वै । इद्रियाणि प्रमाथीनि तदासक्त मनस्तथा ॥३१॥
करोति विविधान्भावान्गुणैस्तै प्रेरितो भृशम् । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यंता प्राणिन स्थिरजगमा ॥३२॥
सर्वे मायावशा राजन्साऽनुक्रीडति तैरिह । सर्वान्वै मोहयत्येषा विकुर्वत्यनिश जगत् ॥३३॥
असत्यो जायते राजन्कार्यवान्प्रथम नर । इन्द्रियार्थाश्रितयानो न प्राप्नोति यदा नर ॥३४॥
तदर्थं छलमादत्ते छलात्पापे प्रवर्तत । काम क्रोधश्च लोभश्च वैरिणो बलवत्तरा ॥३५॥
कृताकृत न जानति प्राणिनस्तद्वश गता । विभवे सत्यहकार प्रबल प्रभवत्यपि ॥३६॥
अहकाराद्भवेन्मोहो मोहान्मरणमेव च । सकल्पा बहवस्तत्र विकल्पा प्रभवति च ॥३७॥
ईर्ष्यासूया तथा द्वेष प्रादुर्भवति चेतसि । आशा तृष्णा तथा दैन्य दम्भोऽधर्ममतिस्तथा ॥३८॥
प्राणिना प्रभवत्येते भावा मोहसमुद्भवा । यज्ञदानानि तीर्थानि व्रतानि नियमास्तथा ॥३९॥
अहकाराभिभूतस्तु करोति पुण्योऽवहम् । अहभावकृत सर्व प्रभवेद्धि न शौचवत ॥४०॥
रागलोभात्कृत कर्म सर्वाग शुद्धिवर्जितम् । प्रथम द्रव्यशुद्धिश्च द्रष्टव्या विबुधै किल ॥४१॥
अद्रोहेणार्जित द्रव्य प्रशस्त धर्मकर्मणि । द्रोहार्जितेन द्रव्येण यत्करोति शुभ नर ॥४२॥

विपरीतं भवेत्तत्तु फलकाले नृपोत्तम । मनोऽतिनिर्मलं यस्य स सम्यक्फलभाग्भवेत् ॥४३॥
तस्मिन्विकारयुक्ते तु न यथार्थफल लभेत् । कर्तार कर्मणा सर्वे आचार्यऋत्विजादय. ॥४४॥
स्युस्ते विशुद्धमनसस्तदा पूर्णं भवेत्फलम । देशकालक्रियाद्रव्यकर्तृणा शुद्धता यदि ॥४५॥
मत्राणा च तदा पूर्णं कर्मणा फलमश्नुते । शत्रूणा नाशमुद्दिश्य स्ववृद्धि परमा तथा ॥४६॥
करोति सुकृत तद्वद्विपरीतं भवेत्किल । स्वार्थासक्त पुमान्नित्यं न जानाति शुभाशुभम्॥४७॥
दैवाधीन. सदा कुर्य्यात्पापमेव न सत्कृतम् । प्राजापत्या. सुरा. सर्वे ह्यसुराश्च तदुद्भवाः ॥४८॥
सर्वे ते स्वार्थनिरता परस्परविरोधिन' । सत्त्वोद्भवा सुरा' सर्वेऽप्युक्ता वेदेषु मानुषा. ४९॥
रजोद्भवास्तामसास्तु तिर्यंच. परिकीर्तिता । सत्त्वोद्भवाना तैर्वैरं परस्परमनारतम् ॥५०॥
तिरश्चामन किं चिन जातिवैरसमुद्भवे । सदा द्रोहपरा देवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥५१॥
असन्तुष्टा द्वेषपरा परस्परविरोधिन । अहङ्कारसमुद्भूत ससारोऽयं यतो नृप ॥
रागद्वेषविहीनस्तु स कथ जायते नृप ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ किं यदुनोक्तेन ससारेऽस्मिन्नृपोत्तम । धर्मात्माऽद्रोहबुद्धिस्तु कश्चिद्भवति कर्हिचित् ॥१॥
रागद्वेषावृत विश्व सर्वं स्थावरजंगमम् । आद्ये युगेऽपि राजेंद्र किमद्य कलिदूषिते ॥२॥
देवा. सेर्ष्याश्च सद्रोहाश्छलकर्मरता. सदा । मानुषाणा तिरश्चा च का वार्ता नृप गण्यते ॥३॥
द्रोहपरे द्रोहपरो भवेदिति समानता । अद्रोहिणि तथा शाते विद्वेष' खलता स्मृता ॥४॥
य. कश्चित्तापस' शातो जपध्यानपरायण । भवेत्तस्य जपे विघ्नकर्ता वै मघवा परम् ॥५॥
सतां सत्ययुगं साक्षात्सर्वदैवावता कलि । मध्यमो मध्यमाना तु क्रियायोगी युगे स्मृतौ ॥६॥
कश्चित्कदाचिद्भवति सत्यधर्मानुवर्तक. । अन्यथाऽन्ययुगाना वै सर्वे धर्मपरायणा. ॥७॥
वासना कारण राजन्सर्वत्र धर्मसंस्थितौ । तस्या वै मलिनाया तु धर्मोऽपि मलिनो भवेत् ॥८॥
मलिना वासना सत्य विनाशायेति सर्वथा । ब्राह्मणो हृदयाज्जात पुत्रो धर्म इति स्मृत. ॥९॥
ब्राह्मण. सत्यसंपन्नो वेदधर्मरतः सदा । दक्षस्य दुहितारो हि वृता दश महात्मना ॥१०॥
विवाहविधिना सम्यङ् मुनिना गृहधर्मिणा । तास्वजीजनयत्पुत्रान्धर्मः सत्यवता वरः ॥११॥
हरिं कृष्णं नरं चैव तथा नारायणं नृप । योगाभ्यासरतो नित्यं हरि कृष्णो बभूव ह ॥१२॥
नरनारायणौ चैव चेरतुस्तप उत्तमम् । प्रालेयाद्रि समागत्य तीर्थे बदरिकाश्रमे ॥१३॥

तपस्विषु धुरीणौ तौ पुराणौ मुनिसत्तमौ । गृणंतौ तत्परं ब्रह्म गंगाया विपुले तटे ॥१४॥
हरेरंशौ स्थितौ तत्र नरनारायणावृषी । पूर्णं वर्षसहस्रं तु चक्राते तप उत्तमम् ॥१५॥
तापितं च जगत्सर्वं तपसा सचराचरम् । नरनारायणाभ्यां च शक्रः क्षोभं तदा ययौ ॥१६॥
चिन्ताविष्टः सहस्राक्षो मनसा समकल्पयत् । किं कर्तव्यं धर्मपुत्रौ तापसौ ध्यानसंयुतौ ॥१७॥
सिद्धार्थौ सुभृशं श्रेष्ठमासनं नो ग्रहीष्यतः । विघ्नं कथं प्रकर्तव्यस्तपो येन भवेन्न हि ॥१८॥
उत्पाद्य कामं क्रोधं च लोभं वाप्यतिदारुणम् । इत्युद्दिश्य सहस्राक्षः समारुह्य गजोत्तमम् ॥१९॥
विघ्नकामस्तु तरसा जगाम गन्धमादनम् । गत्वा तत्राश्रमे पुण्ये तावपश्यच्छतक्रतुः ॥२०॥
तपसा दीप्तदेहौ तु भास्करावि‍व चोदितौ । ब्रह्माविष्णू किमेतौ वै प्रकटौ वा विभावसू ॥२१॥
धर्मपुत्रावृषी एतौ तपसा किं करिष्यतः । इति संचिन्त्य तौ दृष्ट्वा तदोवाच शचीपतिः ॥२२॥
किं वा कार्यं महाभागौ ब्रूतं धर्मसुतौ किल । ददामि वां वरं श्रेष्ठं दातुं यातोऽस्म्यहमृषी ॥२३॥
अदेयमपि दास्यामि तुष्टोऽस्मि तपसा किल ।

व्यास उवाच

एवं पुनः पुनः शक्रस्तावुवाच पुरः स्थितः ॥२४॥
नाचतुस्तावृषी ध्यानसंस्थितौ दृढचेतसौ । ततो वै मोहिनीं मायां चकार भयदां नृप ॥२५॥
वृकान्सिंहांश्च व्याघ्रांश्च समुत्पाद्याविभीषयत् । वर्षं वातं तथा वह्निं समुत्पाद्य पुनः पुनः ॥२६॥
भीषयामास तौ शक्रो मायां कृत्वा विमोहिनीम् । भयतोऽपि वशं नीतौ न तौ धर्मसुतौ मुनी ॥२७॥
नरनारायणौ दृष्ट्वा शक्रः स्वभवनं गतः । वरदाने प्रलुब्धौ न न भीतौ वह्निवायुतः ॥२८॥
व्याघ्रसिंहादिभिः क्रान्तौ चलितौ नाश्रमात्स्वकात् ।
न तयोर्ध्यानभंगं वै कर्तुं कोऽपि क्षमोऽभवत् ॥२९॥
इन्द्रोऽपि सदनं गत्वा चिंतयामास दुःखितः । चलितौ भयलाभाभ्यां नमौ मुनिवरोत्तमौ ॥३०॥
चिंतयतो महाविद्यामादिशक्तिं सनातनीम् । ईश्वरीं सर्वलोकानां परां प्रकृतिमद्भुताम् ॥३१॥
ध्यायतो न क्षमो लोके बहुमायाविदप्युत । यन्मूला सकला माया देवासुरकृता किल ॥३२॥
ते वयं बाधितुं शक्ता ध्यायन्ति गतकल्मषाः । वाग्बीजं कामबीजं च मायाबीजं तथैव च ॥३३॥
चित्ते यस्य भवेत्तं तु बाधितुं कोऽपि न क्षमः । मायया मोहितः शक्रो भूयस्तस्य प्रतिक्रियाम् ॥३४॥
कर्तुं कामवसंतौ तु समाहूयाब्रवीद्वचः । मनोभववसन्तेन रम्या युक्ता व्रजाधुना ॥३५॥
अप्सरोभिः समायुक्तस्तरसा गंधमादनम् । नरनारायणौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ॥३६॥
कुरुतस्तप एकान्ते स्थितौ वदरिकाश्रमे । गत्वा तत्र समीपं तु तयोर्मन्मथ मार्गणैः ॥३७॥
चित्तं कामातुरं कार्यं कुरु कार्यं ममाधुना । मोहयित्वोच्चाटयित्वा विशिखैस्ताडयाशु च ३८॥

वशीकुरु महाभाग मुनी धर्मसुतावपि । को ह्यस्मिन्सर्वसंसारे देवो दैत्योऽथ मानव ॥३९॥
यस्ते बाणवशं प्राप्तो न याति भृशताडित. । ब्रह्माऽहं गिरिजानाथश्चंद्रो वह्निर्विमोहित. ॥४०॥
गणना काऽन्ययो॰ काम त्वद्बाणाना पराक्रमे । वाराङ्गनागणोऽयं ते सहायार्थं मयेरितः ॥४१॥
आगमिष्यति तत्रैव रंभादीना मनोरम. । एका तिलोत्तमा रंभा कार्यं साधयितु क्षमा ॥४२॥
त्वमेवैकः क्षम. कामं मिलितै. कस्तु संशय. । कुरु कार्यं महाभाग ददामि तव वाछितम् ॥४३॥
प्रलोभितौ मयाऽत्यर्थं वरदानैस्तपस्विनौ । स्थानान्न चलितौ शातौ वृथाऽय मे गत. श्रम. ४४॥
तथा वै मायया कृत्वा भीषितौ तापसौ भृशम् । तथापि नोत्थितौ स्थानाद्देहरक्षापरौ न तौ ॥४५॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शक्रं प्राह मनोभवः । वासवाद्य करिष्यामि कार्यं ते मनसेप्सितम् ॥४६॥
यदि विष्णुं महेशं वा ब्रह्माणं वा दिवाकरम् । ध्यायंतौ तौ तदाऽस्माकं भवितारौ वशौ मुनी ४७॥
देवीभक्तं वशीकर्तुं नाहं शक्त कथंचन । कामराज महाबीजं चिंतयंतं मनस्यलम् ॥४८॥
ता देवी चेन्महाशक्ति सश्रितौ भक्तिभावत । न तदा मम बाणाना गोचरौ तापसौ किल ॥४९॥

इन्द्र उवाच

गच्छ त्वं च महाभाग सर्वैस्तत्र समुद्यतै । कार्यं ममातिदु साध्यं कर्ता हितमनुत्तमम् ॥५०॥

व्यास उवाच

इति तेन समादिष्टा ययु. सर्वे समुद्यताः । यत्र तौ धर्मपुत्रौ द्वौ तेपाते दुष्करं तप. ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रथमं तत्र सप्राप्तो वसंतः पर्वतोत्तमे । पुष्पिता पादपा सर्वे द्विरेफालिविराजिता. ॥१॥
आम्राश्च बकुला रम्यास्तिलका किंशुका. शुभा । सालास्तालास्तमालाश्च मधूका. पुष्पिता बभुः २॥
बभूवु. कोकिलालापा वृक्षाग्रेषु मनोहरा. । वल्ल्योऽपि पुष्पिता सर्वा आलिलिंगुर्नगोत्तमान् ३॥
प्राणिन स्वासु भार्यासु प्रेमयुक्ता स्मरातुरा. । बभुवुश्चातिमत्ताश्च क्रीडासक्ताः परस्परम् ॥४॥
ववुर्मंदाः सुगंधाश्च सुस्पर्शा दक्षिणानिला । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि मुनीनामपि चाभवन् ॥५॥
रतियुक्तस्ततः कामः पूरयन्पञ्च मार्गणान् । चकार त्वरितस्तत्र वासं बदरिकाश्रमे ॥६॥
रंभा तिलोत्तमाद्याश्च गत्वा तत्र वराश्रमे । गानं चक्रुः सुगीतज्ञाः स्वरतानसमन्वितम् ॥७॥
तच्छ्रुत्वा मधुरोद्गीतं कोकिलानां च कूजितम् । भ्रमरालिविरावं च प्रबुद्धौ तौ मुनीश्वरौ ॥८॥

ऋतुराजमकाले तु दृष्ट्वा तौ पुष्पितं वनम् । जातौ विलापरौ तत्र नरनारायणावृषी ॥९॥
किमद्य शिशिरापाये सवृत्तः समयं विना । प्राणिनो विह्वला सर्वे लक्ष्यन्तेऽतिस्मरातुरा ॥१०॥
कालधर्मविपर्यास कथमद्य दुरासदः । नरं नारायणः प्राह विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥११॥

नारायण उवाच

पश्य भ्रातरिमे वृक्षा पुष्पिता प्रतिभाति वै । कोकिलालापसंघुष्टा भ्रमरालिविराजिता ॥१२॥
शिशिरं भीममातङ्गं दारयन्स्वखरैर्नखैः । वसन्तकेसरी प्राप्तः पलाशकुसुमैर्मुने ॥१३॥
रक्ताशोककरा तन्वी देवर्षे किंशुकाङ्घ्रिका । नीलाशोककचा श्यामा विकासिकमलानना ॥१४॥
नीलेन्दीवरनेत्रा सा बिल्वपृक्षफलस्तनी । प्रोत्फुल्लकुन्ददरदला मञ्जरी कर्णशोभिता ॥१५॥
बन्धुजीवधरा शुभ्रा सिन्धुवारनखाद्भुता । पुंस्कोकिलस्वरा पुण्या कदम्बवसना शुभा ॥१६॥
बर्हिवृन्दकलापा च सारसस्वननूपुरा । वासन्ती बद्धरशना मत्तहंसगतिस्तथा ॥१७॥
पुत्रजीवांशुकन्यस्तरोमराजिविराजिता । वसन्तलक्ष्मीः संप्राप्ता ब्रह्मन्बदरिकाश्रमे ॥१८॥
अकाले किमियं प्राप्ता विस्मयोऽयं ममाधुना । तपोविघ्नकरा नूनं देवर्षे परिचिन्तय ॥१९॥
भूपते सुरनारीणां गानं ध्यानविनाशनम् । आवयोस्तपभिङ्गाय कृतं मघवता किल ॥२०॥
ऋतुराडन्यथा काले भाति सञ्जनयन्कथम् । विघ्नोऽयं विहितो भाति भीतेनासुरशत्रुणा ॥२१॥
वाता सुगन्धा शीताश्च समायाति मनोहरा । नान्यत्कारणमस्तीह शतक्रतुकृतिं विना ॥२२॥
इति ब्रुवति विप्राग्र्य देवे नारायणे विभौ । सर्वे दृष्टिपथं प्राप्ता मन्मथप्रमुखास्तदा ॥२३॥
ददर्श भगवान्सर्वान्नरो नारायणस्तथा । विस्मयाविष्टमनसौ बभूवतुरुभावपि ॥२४॥
मन्मथं मेनकां चैव रम्भां चैव तिलोत्तमाम् । पुष्पगन्धां सुकेशीं च महाश्वेतां मनोरमाम् ॥२५॥
प्रमद्वरां घृताचीं च गीतज्ञां चारुहासिनीम् । चन्द्रप्रभां च सोमां च कोकिलालापमण्डिताम् ॥२६॥
विद्युन्मालाम्बुजाक्षीं च तथा काञ्चनमालिनीम् । एताश्चान्या वरारोहा दृष्टास्ताभ्यां तदान्तिके २७॥
तासां द्व्यष्टसहस्राणि पञ्चाशदधिकानि च । वीक्ष्य तौ विस्मितौ जातौ कामसैन्यं सुविस्तरम् २८॥
प्रणम्याग्रे स्थिताः सर्वा देववारागनास्तदा । दिव्याभरणभूषाढ्या दिव्यमाल्योपशोभिता ॥२९॥
जगुश्छन्देन ताः सर्वाः पृथिव्यामतिदुर्लभम् । तत्तयाऽवस्थितं दिव्यं मन्मथादिविवर्धनम् ॥३०॥
शुश्राव भगवान्विष्णुर्नरो नारायणस्तदा । श्रुत्वा प्रोवाच तास्तत्र प्रीत्या नारायणो मुनिः ३१॥
आस्यतां सुखमत्रैव कराम्यातिथ्यमद्भुतम् । भवत्योऽतिथिधर्मेण प्राप्ताः स्वर्गात्सुमध्यमाः ॥३२॥

व्यास उवाच

साभिमानस्तु सञ्जातस्तदा नारायणो मुनिः । इन्द्रेण प्रेषिता नूनं तथा विघ्नचिकीर्षया ॥३३॥
वराक्यः का इमाः सर्वाः सृजाम्यद्य नवाः किल । एताभ्यो दिव्यरूपाश्च दर्शयामि तपोबलम् ॥३४॥

इति संचिन्त्य मनसा करेणोरुं प्रताड्य वै । तरसोत्पादयामास नारीं सर्वाङ्गसुंदरीम् ॥३५॥
नारायणोरुसंभूता ह्युर्वशीति ततः शुभा । ददृशुस्ताः स्थितास्तत्र विस्मयं परमं ययुः ॥३६॥
तासां च परिचर्यार्थं तावतीश्चातिसुन्दरी. । प्रादुश्चकार तरसा तदा मुनिरसंभ्रम ॥३७॥
गायंत्यश्च हसंत्यश्च नानोपायनपाणय । प्रणेमुस्ता मुनी सर्वा. स्थिता. कृत्वाऽजंलि पुर ३८॥
ता वीक्ष्य विभ्रमकरो तपसो विभूतिं देवाङ्गना हि मुमुहु. प्रविमोहयंत्यः ।
ऊचुश्च तौ प्रमुदिताननपद्मशोभा रोमोद्गमोल्लसितचारुनिजाङ्गवल्ल्यः ॥३९॥
कुर्युः कथं स्तुतिमहो तपसो महत्त्वं धैर्यं तथैव भवतामभिवीक्ष्य बालाः ।
अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेण दग्ध को वा न तत्रभवता मनसो व्यथा न. ॥४०॥
ज्ञातौ युवा नरहरे. परमांशभूतौ देवौ मुनी शमदमादिनिधी सदैव ।
सेवानिमित्तमिह नो गमनं न कामं कार्यं हरेः शतमखस्य विधातुमेव ॥४१॥
भाग्येन केन युवयो. किल दर्शनं न सपादितं न विदितं खलु संविदं तत् ।
चित्तं क्षमं निजजने विहित युवाभ्यामस्मद्विधे किल कृतागसि तापमुक्तम् ॥४२॥
कुर्वंति नैव विबुधास्तपसो व्ययं वै शापेन तुच्छफलदेन महानुभावा ।

व्यास उवाच

इत्थं निशम्य वचनं सुरकामिनीनां तावूचतुर्मुनिवरौ विनयानतानाम् ॥४३॥
प्रीतौ प्रसन्नवदनौ जितकामलोभौ धर्मात्मजौ निजतपोरुचिशोभिताङ्गौ ।

नरनारायणावूचतुः

युवन्तु वाञ्छितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ॥४४॥
यातु स्वर्गं गृहीत्वेमामुर्वशीं चारुलोचनाम् । उपायनमियं बाला गच्छत्वद्य मनोहरा ॥४५॥
दत्ताऽऽवाभ्यां मघवत प्रीणनायोरुसभवा । स्वस्त्यस्तु सर्वदेवेभ्यो यथेष्टं प्रव्रजतु च ॥४६॥
"न कस्यापि तपोविघ्नं प्रकर्तव्यमत परम्" ।

देव्य ऊचुः

क्व गच्छामो महाभाग प्राप्तास्ते पादपङ्कजम् ।
नारायण सुरश्रेष्ठ भक्त्या परमया मुदा ॥४७॥
वाञ्छितं चेद्वर नाथ ददासि मधुसूदन । तुष्ट कमलपत्राक्ष ब्रवीमो मनसेप्सितम् ॥४८॥
पतिस्त्वं भव देवेश वरमेन परंतप । भवाम प्रीतियुक्तास्त्वां सेवितुं जगदीश्वर ॥४९॥
चोत्पादिता नार्य. संत्यन्याश्चारुलोचना । उर्वश्याद्यास्तथा यातु स्वर्गं वै भवदाज्ञया ॥५०॥
स्त्रीणा षोडशसाहस्रं तिष्ठत्वत्र शतार्धकम् । सेवा तेऽत्र करिष्यामो युवयोस्तापसोत्तमौ ॥५१॥

वाञ्छितं देहि देवेश सत्यवाग्भव माधव । आशाभङ्गो हि नारीणां हिंसनं परिकीर्तितम् ॥५२॥
कामार्तानां च मुनिभिर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः । भाग्ययोगादिह प्राप्ता स्वर्गात्प्रेमपरिप्लुता ॥५३॥
त्यक्तुं नार्हसि देवेश समर्थोऽसि जगत्पते ।

नारायण उवाच

पूर्णं वर्षसहस्रं तु तपस्तप्तं मयाऽत्र वै ॥५४॥
जितेन्द्रियेण चार्वङ्ग्य कथं भङ्गं करोम्यतः । नेच्छा कामे सुखे काचित्सुखधर्मविनाशके ॥५५॥
पशूनामपि साधर्म्ये रमेत मतिमान्कथम् ।

अप्सरस ऊचुः

शब्दादीनां च पञ्चानां मध्ये स्पर्शसुखं वरम् ॥५६॥
आनन्दरसमूलं वै नान्यदस्ति सुखं किल । अतोऽस्माकं महाराज वचनं कुरु सर्वथा ॥५७॥
निर्भरं सुखमासाद्य चरस्व गन्धमादने । यदि वाञ्छसि नाकं त्वं नाधिको गन्धमादनात् ॥
रमस्वानु शुभे स्थाने प्राप्य सर्वाः सुराङ्गनाः ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तासां धर्मपुत्रः प्रतापवान् । विमर्शमकरोच्चित्ते किं कर्तव्यं मयाऽधुना ॥१॥
हास्योऽहं मुनिवृन्देषु भविष्याम्यद्य सङ्गमात् । अहङ्कारादिदं प्राप्तं दुःखं नात्र विचारणा ॥२॥
मूलं संसारवृक्षस्य यत्प्रोक्तो महात्मभिः । दृष्ट्वा मौनं समाधाय न स्थितोऽहं समागतम् ॥३॥
वाराङ्गनागणं जुष्टं तनासं दुःखभाजनम् । उत्पादितास्तया नार्यो मया धर्मक्षयेन वै ॥४॥
तास्तु मां बाधितुं सक्ता कामार्ताः प्रमदोत्तमाः । ऊर्णनाभिरिवात्राहं जालेन स्वकृतेन वै ॥५॥
बद्धोऽस्मि सुदृढेनात्र किं कर्तव्यमतः परम् । यदि चिन्तां समुत्सृज्य सत्यजाम्यबला इमाः ॥६॥
शप्त्वा भ्रष्टा व्रजिष्यन्ति सर्वा भग्नमनोरथाः । मुक्तोऽहं सञ्चरिष्यामि विजने परमं तप ॥७॥
तस्मात्क्रोधं समुत्पाद्य त्यक्ष्यामि सुन्दरीगणम् ।

व्यास उवाच

इति सञ्चिन्त्य मनसा मुनिर्नारायणस्तदा ॥८॥
विमर्शमकरोच्चित्ते सुखोत्पादनसाधने । द्वितीयोऽयं महाशत्रुः क्रोधः सन्तापकारकः ॥९॥
कामादप्यधिको लोके लोभादपि च दारुणः । क्रोधाभिभूतः कुरुते हिंसां प्राणविघातिनीम् ॥१०॥

दु खदा सर्वभूताना नरकारामदीर्घिकाम । यथाऽग्निर्घर्षणाज्जात पादप प्रदहेत्तथा ॥११॥
देहोत्पन्नस्तथा क्रोधो देह दहति दारुण ।

व्यास उवाच

इति सचिन्त्यमान त भ्रातर दीनमानसम ॥१२॥
उवाच वचन तथ्य नरो धर्मसुतोऽनुज ।

नर उवाच

नारायण महाभाग कोप यच्छ महामते ॥१३॥
शात भाव समाश्रित्य नाशयाहङ्कृति पराम । पुराऽहङ्कारदोषेण तपो नष्ट किलावयो ॥१४॥
सग्रामश्चाभवत्ताभ्या भावाभ्यामसुरेण ह । दिव्यवर्षसहस्र तु प्रह्लादेन महाद्भुतम ॥१५॥
दु ख बहुतर प्राप्त तेनावाभ्या सुरोत्तम । तस्मात्क्रोध परित्यज्य शातो भव मुनीश्वर ॥१६॥
"शातत्व तपसो मूल मुनिभि परिकीर्तितम् ।"

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शातोऽभूद्धर्मनन्दन ।

जनमेजय उवाच

सशयोऽत्र मुनिश्रेष्ठ प्रह्लादेन महात्मना ॥१७॥
विष्णुभक्तेन शातेन कथ युद्ध कृत पुरा । कृतवतौ कथ युद्ध नरनारायणावृषी ॥१८॥
तापसौ धर्मपुत्रौ द्वौ सुशातमानसावुभौ । समागम कथ जातस्तयोर्दैत्यसुतस्य च ॥१९॥
सग्रामस्तु कथ ताभ्या कृतस्तेन महात्मना । प्रह्लादोऽप्यतिधर्मात्मा ज्ञानवान्विष्णुतत्पर ॥२०॥
नरनारायणौ तद्वत्तापसौ सत्त्वसस्थितौ । तेन ताभ्या समुद्भूत वैर यदि परस्परम ॥२१॥
तदा तपसि धर्मे च श्रम एव हि केवलम । क्व जप क्व तपश्चर्या पुरा सत्ययुगेऽपि च ॥२२॥
तादृशैर्न जित चित्त क्रोधाहकारसवृतम । न क्रोधो न च मात्सर्यमहङ्काराकुर विना ॥२३॥
अहङ्कारात्समुत्पन्ना कामक्रोधादय किल । वर्षकोटिसहस्र तु तप कृत्वाऽतिदारुणम ॥२४॥
अहङ्काराकुरे जाते व्यर्थं भवति सर्वथा । यथा सूर्योदये जाते तमोरूप न तिष्ठति ॥२५॥
अहङ्काराकुरस्याग्रे तथा पुण्य न तिष्ठति । प्रह्लादोऽपि महाभाग हरिणा समयुध्यत ॥२६॥
तदा व्यर्थं कृत सर्वं सुकृत किल भूतले । नरनारायणौ शातौ विहाय परम तप ॥२७॥
कृतवन्तौ यदा युद्ध क्व शम सुकृत पुन । ईदृग्भ्या सत्त्वयुक्ताभ्यामजेया यद्यहङ्कृति ॥२८॥
मादृशाना च का वार्ता मुनेऽहङ्कारसक्षये । अहङ्कारपरित्यक्त कोऽप्यस्ति भुवनत्रये ॥२९॥
न भूतो भविता नैव यस्त्यक्तस्तेन सर्वथा । मुच्यते लोहनिगडैर्बद्ध काष्ठमयैस्तथा ॥३०॥

अहंकारनिबद्धस्तु न कदाचिद्विमुच्यते । अहंकारावृतं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥३१॥
भ्रमत्येव हि संसारे विण्मूत्रप्रदूषिते । ब्रह्मज्ञानं कुतस्तावत्संसारे मोहसंवृते ॥३२॥
मतं मीमांसकानां वै सम्मतं भाति सुव्रत । महातोऽपि मदा युक्ता कामक्रोधादिभिर्मुने ॥३३॥
मादृशानां कलावस्मिन्का कथा मुनिसत्तम ।

व्यास उवाच

कार्यं वै कारणाद्भिन्नं कथं भवति भारत ॥३४॥
कटकं कुंडलं चैव सुवर्णसदृशं भवेत । अहंकाराद्भवं सर्वं ब्रह्माडं सचराचरम् ॥३५॥
पटस्तंतुवशः प्रोक्तस्तद्वियुक्तः कथं भवेत् । मायागुणैस्त्रिभिः सर्वं रचितं स्थिरजंगमम् ॥३६॥
सतृणं स्तंबपर्यंतं का तत्र परिदेवना । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्ते चाहंकारमोहिताः ॥३७॥
भ्रमत्यस्मिन्महागाधे संसारे नृपसत्तम । वसिष्ठनारदाद्याश्च मनयो ज्ञानिनः परम् ॥३८॥
तेऽभिभूताः संसरंति संसारेऽस्मिन्पुनः पुनः । न कोऽप्यस्ति नृपश्रेष्ठ त्रिषु लोकेषु देहभृत् ॥३९॥
एभिर्मायागुणैर्मुक्तः घातः आत्मसुखे स्थितः । कामक्रोधौ तथा लोभो मोहोऽहंकारसंभवः ॥४०॥
न मुंचति नरं सर्वं देहवंतं नृपोत्तम । अधीत्य वेदशास्त्राणि पुराणानि विचिंत्य च ॥४१॥
कृत्वा तीर्थाटनं दानं ध्यानं चैव सुरार्चनम् । करोति विषयासक्तः सर्वं कर्म च चौरवत् ॥४२॥
विचारयति नो पूर्वं काममोहमदान्वितः । कृते युगेऽपि त्रेतायां द्वापरे कुरुनन्दन ॥४३॥
विद्वेषोऽभ्यस्ति च धर्मोऽपि का कथाऽद्य कलौ पुनः ।
स्पर्धा सदैव सद्रोहा लोभामर्षौ च सर्वदा ॥४४॥
एवंविधोऽस्ति संसारो नात्र कार्या विचारणा । साधवो विरला लोके भवंति गतमत्सराः ॥४५॥
जितक्रोधा जितामर्षा दृष्टार्था व्यवस्थिताः ।

राजोवाच

ते धन्या कृतपुण्यास्ते मदमोहविवर्जिताः ॥४६॥
जितेंद्रिया सदाचारा जितं त्रैभुवनत्रयम् । दुनोमि पातकं स्मृत्वा पितुर्मम महात्मनः ॥४७॥
कृतस्तपस्विनः कंठे मृतसर्पो ह्यघं विना । अतस्तस्य मुनिश्रेष्ठ भविता किं ममाग्रतः ॥४८॥
न जाने बुद्धिसंमोहात्किं वा कार्यं भविष्यति । मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति ॥४९॥
करोति निंदितं कर्म नरकान्न बिभेति च । कथं युद्धं पुरा वृत्तं विस्तरात्तद्वदस्व मे ॥५०॥
प्रह्लादेन यथा चोग्रं नरनारायणस्य वै । प्रह्लादस्तु कथं यातः पातालात्तद्वदस्व मे ॥५१॥
सारस्वते महातीर्थे पुण्ये बदरिकाश्रमे । नरनारायणौ शांतौ तापसौ मुनिसत्तमौ ॥५२॥
कृतवंतौ तथा युद्धं हेतुना केन मानद । वैरं भवति वित्तार्थं दारार्थं वा परस्परम् ॥५३॥

एषणारहितौ कस्माच्चक्रतु प्रधन महत । प्रह्लादोऽपि च धर्मात्मा ज्ञात्वा देवौ सनातनौ ५४॥
कृतवान्स कथ युद्ध नरनारायणौ मुनी । एतद्विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि कारणम् ५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा विप्रो राज्ञा पारीक्षितेन वै । उवाच विस्तरात्सर्वं व्यास सत्यवतीसुत ॥१॥
जनमेजयोऽपि धर्मात्मा निर्वेद परम गत । चित्त दुश्चरित मत्वा वैराटीतनयस्य वै ॥२॥
तस्यैवोद्धरणार्थाय चकार सतत मन । विप्रावमानपापेन यमलोक गतस्य वै ॥३॥
पुन्नामनरकाद्यस्मात्त्रायते पितर स्वकम् । पुत्रेति नाम सार्थं स्यात्तेन तस्य मुनीश्वरा ॥४॥
सर्पदष्ट नृप श्रुत्वा हर्म्योपरि मृत तथा । विप्रशापादौत्तरेय स्नानदानविवर्जितम् ॥५॥
पितुर्गतिं निशम्यासौ निर्वेद गतवान्नृप । पारीक्षिता महाभाग सततौ भयविह्वल ॥६॥
पप्रच्छाथ मुनिं व्यास गृहागतमनिंदित । नरनारायणस्येमा कथा परमविस्तृताम् ॥७॥

व्यास उवाच

स यदा निहतो रौद्रो हिरण्यकशिपुर्नृप । अभिषिक्तस्तदा राज्ये प्रह्लादो नाम तत्सुत ॥८॥
तस्मिञ्छासति दैत्येंद्रे देवब्राह्मणपूजके । मखैर्भूम्या नृपतयो यजत श्रद्धयान्विता ॥९॥
ब्राह्मणाश्च तपोधर्मतीर्थयात्राश्च कुर्वत । वैश्याश्च स्वस्ववृत्तिस्था शूद्रा शुश्रूषणे रता १०॥
नृसिंहेन च पाताले स्थापित सोऽथ दैत्यराट् । राज्य चकार तत्रैव प्रजापालनतत्पर ॥११॥
कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथ च्यवनाख्यो महातपा । जगाम नर्मदा स्नातु तीर्थं वै व्याहृतीश्वरम् ॥१२॥
रेवा महानदी दृष्ट्वा ततस्तस्यामवातरत । उत्तरत प्रजग्राह नागो विषभयकर ॥१३॥
गृहीतो भयभीतस्तु पाताले मुनिसत्तम । सस्मार मनसा विष्णु देवदेव जनार्दनम् ॥१४॥
सस्मृते पुण्डरीकाक्षे निर्विषोऽभून्महोरग । न प्राप च्यवनो दु ख नीयमानो रसातलम् ॥१५॥
द्विजिह्वेन मुनिस्त्यक्तो निर्विण्णेनातिशङ्किना । मा शपेत मुनि क्रुद्धस्तापसोऽय महानिति ॥१६॥
चचार नागकन्याभि पूजितो मुनिसत्तम । विवेशाप्यथ नागाना दानवाना महत्पुरम् ॥१७॥
कदाचिद्भृगुपुत्र त विचरत पुरोत्तमे । ददर्श दैत्यराजोऽसौ प्रह्लादो धर्मवत्सल ॥१८॥
दृष्ट्वा त पूजयामास मुनिं दैत्यपतिस्तदा । पप्रच्छ कारण किं ते पातालागमने वद ॥१९॥
प्रेषितोऽसि किमिन्द्रेण सत्य ब्रूहि द्विजोत्तम । दैत्यविद्वेषयुक्तेन मम राज्यदिदृक्षया ॥२०॥

च्यवन उवाच

किं मे मघवता राजन् यदहं प्रेषितः पुनः । दूतकार्यं प्रकुर्वाणः प्राप्तवान्नगरे तव ॥२१॥
विद्धि मा भृगुपुत्रं तं स्वनेत्रं धर्मतत्परम् । मा शंकां कुरु दैत्येंद्र वासवप्रेषितस्य वै ॥२२॥
स्नानार्थं नर्मदां प्राप्तः पुण्यतीर्थे नृपोत्तम । नद्यामेवावतीर्णोऽहं गृहीतश्च महाहिना ॥२३॥
जातोऽस्मी निर्विषः सर्पो विष्णोः संस्मरणादिव । मुक्तोऽहं तेन नागेन प्रभावात्स्मरणस्य वै ॥२४॥
अत्रागतेन राजेंद्र मयाऽऽप्तं तव दर्शनम् । विष्णुभक्तोसि दैत्येंद्र तद्भक्तं मा विचिन्तय ॥२५॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वच. श्लक्ष्णं हिरण्यकशिपो सुत । पप्रच्छ परया प्रीत्या तीर्थानि विविधानि च॥२६॥

प्रह्लाद उवाच

पृथिव्यां कानि तीर्थानि पुण्यानि मुनिसत्तम । पाताले च तथाऽऽकाशे तानि नो वद विस्तरात् २७॥

च्यवन उवाच

मानोवाक्कायशुद्धाना राजंस्तीर्थं पदे पदे । तथा मलिनचित्ताना गंगापि कीकटाधिका ॥२८॥
प्रथमं चेन्मन शुद्ध जातं पापविवर्जितम् । तदा तीर्थानि सर्वाणि पावनानि भवंति वै ॥२९॥
गगातीरे हि सर्वत्र वसति नगराणि च । व्रजाश्चैवाकरा ग्रामा सर्वे खेटास्तथापरे ॥३०॥
निषादाना निवासाश्च कैवर्ताना तथापरे । हूणवगखसाना च म्लेच्छाना दैत्यसत्तम ॥३१॥
पिबंति सर्वदा गागं जल ब्रह्मोपम सदा । स्नान कुर्वति दैत्येंद्र त्रिकालं स्वेच्छया जना ॥३२॥
तत्रैकोऽपि विशुद्धात्मा न भवत्येव मारिष । किं फलं तर्हि तीर्थस्य विषयोपहतात्मसु ॥३३॥
कारणं मन एवात्र नान्यद्राजन्विचिन्तय । मन शुद्धि प्रकर्तव्या सततं शुद्धिमिच्छता ॥३४॥
तीर्थवासी महापापो भवेत्तत्रात्मवंचनात् । तत्रैवाचरित पापमानन्त्याय प्रकल्पते ॥३५॥
यथेंद्रवारुणं पक्वं मिष्ट नैवोपजायते । भावदुष्टस्तथा तीर्थे कोटिस्नातो न शुध्यति ॥३६॥
प्रथम मनसः शुद्धि कर्तव्या शुभमिच्छता । शुद्धे मनसि द्रव्यस्य शुद्धिर्भवति नान्यथा ॥३७॥
तथैवाचारशुद्धि स्यात्ततस्तीर्थं प्रसिध्यति । अन्यथा तु कृत सर्वं व्यर्थं भवति तत्क्षणात् ३८॥
"हीनवर्णस्य संसर्गं तीर्थे गत्वा सदा त्यजेत् ।"
भूतानुकंपनं चैव कर्तव्यं कर्मणा धिया । यदि पृच्छसि राजेंद्र तीर्थं वदाम्यनुत्तमम् ॥३९॥
प्रथमं नैमिषं पुण्य चक्रतीर्थं च पुष्करम् । अन्येषा चैव तीर्थाना सख्या नास्ति महीतले ॥४०॥
पावनानि च स्थानानि बहूनि नृपसत्तम ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नैमिषं गंतुमुद्यत. ॥४१॥

नोदयामास दैत्यान्वै हर्षनिर्भरमानसः ।

प्रह्लाद उवाच

उत्तिष्ठंतु महाभागा गमिष्यामोऽद्य नैमिषम् ॥४२॥
द्रक्ष्यामः पुंडरीकाक्षं पीतवाससमच्युतम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्ता विष्णुभक्तेन सर्वे ते दानवास्तदा ॥४३॥
तेनैव सह पातालान्निर्ययुः परया मुदा । ते समेत्य च दैतेया दानवाश्च महाबलाः ॥४४॥
नैमिषारण्यमासाद्य स्नानं चक्रुर्मुदान्विताः । प्रह्लादस्तत्र तीर्थेषु चरन्दैत्यैः समन्वितः ॥४५॥
सरस्वतीं महापुण्यां ददर्श विमलोदकाम् । तीर्थे तत्र नृपश्रेष्ठ प्रह्लादस्य महात्मनः ॥४६॥
मनः प्रसन्नं संजातं स्नात्वा सारस्वते जले । विधिवत्तत्र दैत्येंद्रः स्नानदानादिकं शुभे ॥
चकारापि प्रसन्नात्मा तीर्थे परमपावने ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कुर्वंस्तीर्थविधिं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । न्यग्रोधं सुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा ॥१॥
ददर्श बाणानपरान्नानाजातीयकास्तदा । गृध्रपक्षयुतास्तीक्ष्णाञ्छिलाधौतान्महोज्ज्वलान् ॥२॥
चिंतयामास मनसा यस्येमे विशिखास्त्विह । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये तीर्थे परमपावने ॥३॥
एवं चिंतयताऽनेन कृष्णाजिनधरौ मुनी । समुन्नतजटाभारौ दृष्टौ धर्मसुतौ तदा ॥४॥
तयोरग्रे धृते शुभ्रे धनुषी लक्षणान्विते । शार्ङ्गमाजगवं चैव तथाऽक्षय्यौ महेषुधी ॥५॥
ध्यानस्थौ तौ महाभागौ नरनारायणावृषी । दृष्ट्वा धर्मसुतौ तत्र दैत्यानामधिपस्तदा ॥६॥
क्रोधरक्तेक्षणस्तौ तु प्रोवाचासुरपालकः । किं भवद्भ्यां समारब्धो दंभो धर्मविनाशनः ॥७॥
न श्रुतं नैव दृष्टं हि संसारेऽस्मिन्कदापि हि । तपसश्चरणं तीव्रं तथा चापस्य धारणम् ॥८॥
विरोधोऽयं युगे चाद्य कथं युक्तं कलिप्रियम् । ब्राह्मणस्य तपो युक्तं तत्र किं चापधारणम् ॥९॥
क्व जटाधारणं देहे क्वेषुधी च विडंबनौ । धर्मस्याचरणं युक्तं युवयोर्दिव्यभावयोः ॥१०॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा नरः प्रोवाच भारत । का ते चिंताऽत्र दैत्येंद्र वृथा तपसि चावयोः ॥११॥
सामर्थ्ये सति यत्कुर्यात्तत्संपद्येत तस्य हि । आवां कार्यद्वये मंद समर्थौ लोकविश्रुतौ ॥१२॥

युद्धे तपसि सामर्थ्यं त्वं पुन किं करिष्यसि । गच्छ मार्गे यथाकाम कस्मादत्र विकत्थसे ॥१३॥
ब्रह्मतेजो दुराराध्य न त्वं वेद विमोहित । विप्रचर्चा न कर्तव्या प्राणिभि सुखमीप्सुभि. १४॥

प्रह्लाद उवाच

तापसौ मन्दबुद्धी स्थो मृषा वा गर्वमोहितौ । मयि तिष्ठति दैत्येन्द्रे धर्मसेतुप्रवर्तके ॥१५॥
न युक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन् धर्माचरण पुन । का शक्तिस्तव युद्धेऽस्ति दर्शयाद्य तपोधन ॥१६॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य नरस्त प्रत्युवाच ह । युध्यस्वाद्य मया सार्धं यदि ते मतिरीदृशी ॥१७॥
अद्य ते स्फोटयिष्यामि ³मूर्धानमसुराधम । 'युद्धे श्रद्धा न ते पश्चाद्भविष्यति कदाचन'॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य दैत्येंद्र कुपितस्तदा ॥१८॥
प्रह्लादो बलवानत्र प्रतिज्ञामारुरोह स । येन केनाप्युपायेन जेष्यामि तावुभावपि ॥१९॥
नरनारायणौ दातावृषी तपसिसमन्वितौ ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचन दैत्य प्रतिगृह्य शरासनम् ॥२०॥
आकृष्य तरसा चाप ज्याशब्द च चकार ह । नरोऽपि धनुरादाय शरास्तीव्राञ्छिलाशितान् २१॥
मुमोच बहुश क्रोधात्प्रह्लादोपरि पार्थिव ॥२२॥
तान्दैत्यराजस्तपनीयपुङ्खैश्चिच्छेद बाणैस्तरसा समेत्य ।
समीक्ष्य छिन्नाश्च नर स्वसृष्टान्या मुमोचाशु रुषान्वितो वै ॥२३॥
दैत्याधिपस्तानपि तीव्रवेगैश्छित्त्वा जघानोरसि त मुनीन्द्रम् ।
नरोऽपि पञ्चभिराशुगैश्च क्रुद्धोऽहनद्दैत्यपतिं बाहुदेशे ॥२४॥
सेंद्रा सुरास्तत्र तयोर्हि युद्ध द्रष्टु विमानैर्गगनस्थिताश्च ।
नरस्य वीर्यं युधि सस्थितस्य ते तुष्टुवुर्दैत्यपतेश्च भूय ॥२५॥
ववर्ष दैत्याधिप आत्तचाप शिलीमुखानम्बुधरो यथाप ।
आदाय शार्ङ्गं धनुरप्रमेय मुमोच बाणाञ्छितहेमपुङ्खान् ॥२६॥
बभूव युद्ध तुमुल तयोस्तु जयैषिणो पार्थिवदवदैत्ययो ।
ववर्षुराकाशपथे स्थितास्ते पुष्पाणि दिव्यानि प्रहृष्टचित्ता ॥२७॥
चुकोप दैत्याधिपतिर्हरौ स मुमोच बाणानतितीव्रवेगान् ।
चिच्छेद तान्धर्मसुत सुतीक्ष्णैर्धनुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदाशु ॥२८॥

ततो नारायणं बाणैः प्रह्लादश्चातिकर्षितैः । ववर्ष सुस्थितं वीरं धर्मपुत्रं सनातनम् ॥
नारायणोऽपि तं वेगान्मुक्तैर्बाणैः शिलाशितैः ॥२९॥
तुतोदातीव पुरतो दैत्यानामधिपं स्थितम् । सन्निपातोऽम्बरे तत्र दिदृक्षूणां बभूव ह ॥३०॥
देवानां दानवानां च कुर्वतां जयघोषणम् । उभयोः शरवर्षेण छादिते गगने यदा ॥३१॥
दिवाऽपि रात्रिसदृशं बभूव तिमिरं महत् । ऊचुः परस्परं देवा दैत्याश्चातीव विस्मिताः ॥३२॥
अदृष्टपूर्वं युद्धं वै वर्ततेऽद्य सुदारुणम् । देवर्षयोऽथ गंधर्वा यक्षकिन्नरपन्नगाः ॥३३॥
विद्याधराश्चारणाश्च विस्मयं परमं ययुः । नारदः पर्वतश्चैव प्रेक्षणार्थं स्थितौ मुनी ॥३४॥
नारदः पर्वतं प्राह नेदृशं चाभवत्पुरा । तारकासुरयुद्धं च तथा वृत्रासुरस्य च ॥३५॥
मधुकैटभयोर्युद्धं हरिणा चेदृशं कृतम् । प्रह्लादः प्रबलः शूरो यस्मान्नारायणेन च ॥३६॥
करोति सदृशं युद्धं सिद्धेनाद्भुतकर्मणा ।

व्यास उवाच

दिने दिने तथा रात्रौ कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः ॥३७॥
चक्रतुः परमं युद्धं तौ तदा दैत्यतापसौ । नारायणस्तु चिच्छेद प्रह्लादस्य शरासनम् ॥३८॥
शरेणैकेन बाणेन स चान्यद्धनुराददे । नारायणस्तु तरसा मुक्त्वान्यं च शिलीमुखम् ॥३९॥
तदैव मध्यतश्चापं चिच्छेद लघुहस्तकः । छिन्नं छिन्नं पुनर्दैत्यो धनुरन्यत्समाददे ॥४०॥
नारायणस्तु चिच्छेद विशिखैराशु कोपितः । छिन्ने धनुषि दैत्येंद्रः परिघं तु समाददे ॥४१॥
जघान धर्मजं तूर्णं बाह्वोर्मध्येऽतिकोपनः । समायांतं स बलवान्मार्गणैर्नवभिर्मुनिः ॥४२॥
चिच्छेद परिघं घोरं दशभिस्तमताडयत् । गदामादाय दैत्येंद्रः सर्वायसमयीं दृढाम् ॥४३॥
जानुदेशे जघानाशु देवं नारायणं रुषा । गदया चापि गिरिवत्संस्थितः स्थिरमानसः ॥४४॥
धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोचाशु शिलीमुखान् । गदां चिच्छेद भगवांस्तदा दैत्यपतेर्दृढाम् ॥४५॥
विस्मयं परमं जग्मुः प्रेक्षका गगने स्थिताः । स तु शक्तिं समादाय प्रह्लादः परवीरहा ॥४६॥
चिक्षेप तरसा क्रुद्धो बलान्नारायणोरसि । तामापतंतीं संवीक्ष्य बाणेनैकेन लीलया ॥४७॥
सप्तधा कृतवानाशु सप्तभिस्तं जघान ह । दिव्यवर्षसहस्रं तु तद्युद्धं परमं तयोः ॥४८॥
जातं विस्मयदं राजन्सर्वेषां तत्र चाश्रमे । तदाजगाम तरसा पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥४९॥
प्रह्लादस्याश्रमं तत्र जगाद च गदाधरः । चतुर्भुजो रमाकांतो रथांगदरपद्मभृत् ॥५०॥
दृष्ट्वा तमागतं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । प्रणम्य परया भक्त्या प्राञ्जलिः प्रत्युवाच ह ॥

प्रह्लाद उवाच

देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल माधव ॥५१॥

कथं न जितवानाजावहमेतौ तपस्विनौ । संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णं शतं समाः ॥५२॥
सुराणां न जितौ कस्मादिति मे विस्मयो महान् ।

विष्णुरुवाच

सिद्धाविमौ मदंशौ च विस्मयः कोऽत्र मारिष ॥५३॥
तापसौ न जितात्मानौ नरनारायणौ जितौ । गच्छ त्वं वितलं राजन्कुरु भक्तिं ममाचलाम् ५४॥
नाभ्यां कुरु विरोधं त्वं तापसाभ्यां महामते ।

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्तो दैत्यराजो निर्ययावसुरैः सह ।
नरनारायणौ भूयस्तपोयुक्तौ बभूवतुः ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

संदेहोऽयं महानत्र पराशर्य कथानके । नरनारायणौ शान्तौ वैष्णवांशौ तपोधनौ ॥१॥
तीर्थाश्रमौ सत्त्वयुक्तौ वन्याशनपरौ सदा । धर्मपुत्रौ महात्मानौ तापसौ सत्यसंस्थितौ ॥२॥
कथं रागसमायुक्तौ जातौ युद्धे परस्परम् । सग्रामं चक्रतुः कस्मात्त्यक्त्वा तपमनुत्तमाम् ॥३॥
प्रह्लादेन समं पूर्णं दिव्यवर्षशतं किल । हित्वा शान्तिसुखं युद्धं कृतवन्तौ कथं मुनी ॥४॥
कथं तौ चक्रतुर्युद्धं प्रह्लादेन समं मुनी । कथयस्व महाभाग कारणं विग्रहस्य वै ॥५॥
कामिनी कनकं कार्यं कारणं विग्रहस्य वै । युद्धबुद्धिः कथं जाता तयोश्च सद्विरक्तयोः ॥६॥
तथाविधं तपस्तप्तं ताभ्यां च केन हेतुना ।
मोहार्थं सुखभोगार्थं स्वर्गार्थं वा परन्तप । कृतमत्युत्कटं ताभ्यां तपः सर्वफलप्रदम् ॥७॥
मुनिभ्यां शान्तचित्ताभ्यां प्राप्तं किं फलमद्भुतम् । तपसा पीडितौ देहं संग्रामेण पुनः पुनः ॥८॥
दिव्यवर्षशतं पूर्णं श्रमेण परिपीडितौ । न राज्यार्थे धने वाऽपि न दारेषु गृहेषु च ॥९॥
किमर्थं तु कृतं युद्धं ताभ्यां तेन महात्मना । निरीहः पुरुषः कस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमीदृशम् ॥१०॥
दुःखदं सर्वथा देहे जानन्धर्मं सनातनम् । सुबुद्धिः सुखदानीह कर्माणि कुरुते सदा ॥११॥
न दुःखदानि धर्मज्ञ स्थितिरेषा सनातनी । धर्मपुत्रौ हरेरंशौ सर्वज्ञौ सर्वपूजितौ ॥१२॥
कृतवंतौ कथं युद्धं दुर्गं धर्मविनाशकम् । त्यक्त्वा ततः समानीतं सुखारामं महत्फलम् ॥१३॥
संयुगं दारुणं कृष्ण नैव मूर्खोऽपि वाञ्छति । श्रुतो मया ययातिस्तु च्युतः स्वर्गान्महीपतिः ॥१४॥

अहङ्कारभवात्पापात्पातितः पृथिवीतले । यज्ञकृद्दानकर्ता च धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥१५॥
शब्दोच्चारणमात्रेण पातितो वज्रपाणिना । अहङ्कारमृते युद्धं न भवत्येव निश्चयः ॥१६॥
किं फलञ्चास्य युद्धस्य मुने पुण्यविनाशनम् ।

व्यास उवाच

राजन्संसारमूलं हि त्रिविधं परिकीर्तितम् ॥१७॥
अहङ्कारस्तु सर्वज्ञैर्मुनिभिर्धर्मनिश्चये । स कथं मुनिनात्युक्तः योग्यो देहभृता किल ॥१८॥
कारणेन विना कार्यं न भवत्येव निश्चयः । तपो दानं तथा यज्ञाः सात्त्विकात्प्रभवन्ति ते ॥१९॥
राजसाद्वा महाभाग तामसात्कलहस्तथा ।
क्रिया स्वल्पाऽपि राजेन्द्र नाहङ्कारं विना क्वचित् ॥२०॥
शुभा वाऽप्यशुभा वाऽपि प्रभवत्यपि निश्चयः । अहङ्काराद्बन्धकारी नान्योऽस्ति जगतीतले ॥२१॥
येनेदं रचितं विश्वं कथं तद्रहितं भवेत् । ब्रह्मा रुद्रस्तथा विष्णुरहङ्कारयुतास्त्वमी ॥२२॥
अन्येषां चैव का वार्ता मुनीनां वसुधाधिप । अहङ्कारावृतं विश्वं भ्रमतीदं चराचरम् ॥२३॥
पुनर्जन्म पुनर्मृत्युः सर्वं कर्मवशानुगम् । देवतिर्यङ्मनुष्याणां संसारेऽस्मिन्महीपते ॥२४॥
रथाङ्गवदसर्वार्थं भ्रमणं सर्वदा स्मृतम् । विष्णोरप्यवताराणां संख्यां जानाति कः पुमान् ॥२५॥
विततेऽस्मिंस्तु संसारे उत्तमाधमयोनिषु । नारायणो हरिः साक्षान्मात्स्यं वपुरुपाश्रितः ॥२६॥
कामठं सौकरं चैव नारसिंहं च वामनम् । युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जनार्दनः ॥२७॥
अवतारानसंख्यातान्करोति विधियन्त्रितः । वैवस्वते महाराज सप्तमे भगवान् हरिः ॥२८॥
मन्वन्तरेऽवतारान्वै चक्रे ताञ्छृणु तत्त्वतः । भृगुशापान्महाराज विष्णुर्देववरः प्रभुः ॥२९॥
अवतारानेनकांस्तु कृतवानखिलेश्वरः ।

राजोवाच

सन्देहोऽयं महाभाग हृदये मम जायते ॥३०॥
भृगुणा भगवान्विष्णुः कथं शप्तः पितामह । हरिणा च मुनेस्तस्य विप्रियं किं कृतं मुने ॥३१॥
यद्वोपाद्भृगुणा शप्तो विष्णुर्देवनमस्कृतः ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि भृगोः शापस्य कारणम् ॥३२॥
पुरा कश्यपदायादो हिरण्यकशिपुर्नृपः । यदा तदा सुरैः सार्धं कृतं सख्यं परस्परम् ॥३३॥
कृते सख्ये जगत्सर्वं व्याकुलं समजायत । हते तस्मिन्नृपे राजा प्रह्लादः समजायत ॥३४॥
देवान्स पीडयामास प्रह्लादः शत्रुकर्षणः । संग्रामो ह्यभवद्घोरः शक्रप्रह्लादयोस्तदा ॥३५॥

पूर्णं वर्षशत राजँल्लोकविस्मयकारकम् । देवैर्युद्ध कृत चोग्र प्रह्लादस्तु पराजित ॥३६॥
निर्वेद परम प्राप्ता ज्ञात्वा धर्मं सनातनम । विरोचनसुत राज्ये प्रतिष्ठाप्य बलि नृप ॥३७॥
जगाम स तपस्तप्तु पर्वत गन्धमादन । प्राप्य राज्य बलि श्रीमा सुरैर्वैर चकार ह ॥३८॥
तत परस्पर युद्ध जात परमदारुणम् । तत सुरैर्जिता दैत्या इन्द्रेणामिततेजसा ॥३९॥
विष्णुना च सहायेन राज्यभ्रष्टा कृता नृप । तत पराजिता दैत्या काव्यस्य शरण गता ॥४०॥
किं त्व न कुरुषे ब्रह्मन साहाय्य न प्रतापवान । स्थातु न शक्नुमो ह्यत्र प्रविशामो रसातलम् ॥४१॥
यदि त्व न सहायोऽसि ज्ञातु मन्त्रविदुत्तम ।

व्यास उवाच

इत्युक्त सोऽब्रवीद्दैत्यान्काव्य कारुणिको मुनि ॥४२॥
मा भैष्ट धारयिष्यामि तेजसा स्वेन भो सुरा । मन्त्रैस्तथौषधीभिश्च साहाय्य व सदैव हि ॥४३॥
करिष्यामि कृतोत्साहा भवन्तु विगतज्वरा ।

व्यास उवाच

ततस्ते निर्भया जाता दैत्या काव्यस्य सश्रयात् ॥४४॥
देवै श्रुतस्तु वृत्तान्त सर्वश्चारमुखात्किल । तत्र समन्त्र्य ते देवा शक्रेण च परस्परम् ॥४५॥
मन्त्र चक्रु सुसविग्ना काव्यमन्त्रप्रभावत । योद्धु गच्छामहे तूर्णं यावन्न च्यावयन्ति वै ॥४६॥
प्रसह्य हत्वा शिष्टास्तु पाताल प्रापयामहे । दैत्याञ्जग्मुस्ततो देवा सरुष्टा शस्त्रपाणय ॥४७॥
जग्मुस्तान्विष्णुसहिता दानवा हरिणोदिता । वध्यमानास्तु ते दैत्या सत्रस्ता भयपीडिता ॥४८॥
काव्यस्य शरण जग्मू रक्ष रक्षेति चाब्रुवन । तान्दृष्ट्वा पीडितान्दृष्ट्वा देवैर्दैत्या महाबलान् ॥४९॥
मा भैष्टेति वच प्राह मन्त्रौषधिबलाद्विभु । दृष्ट्वा काव्य सुरा सर्वे त्यक्त्वा ता प्रययु किल ५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा गतेषु देवेषु काव्यस्ता प्रत्युवाच ह । ब्रह्मणा पूर्वमुक्त यच्छृणुध्व दानवोत्तमा ॥१॥
विष्णुर्दैत्यवधे युक्तो हनिष्यति जनार्दन । वाराहरूप सस्थाय हिरण्याक्षो यथा हत ॥२॥
यथा नृसिहरूपेण हिरण्यकशिपुर्हत । तथा सर्वान्कृतोत्साहो हनिष्यति न चान्यथा ॥३॥
न मे मन्त्रबल सम्यक्प्रतिभाति यथा हरिम । नन यूय समर्था स्थ मया जाता सुरानय ॥४॥
तस्मात्काल प्रतीक्षध्व नियन्त दानवोत्तमा । अहमद्य महादेव मन्त्रार्थं प्रव्रजामि वै ॥५॥

प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि साम्प्रतम् । युष्मभ्य तान्प्रदास्यामि यथार्थं दानवोत्तमा ॥६॥

दैत्या ऊचुः

पराजिता कथ स्थातु पृथिव्या मुनिसत्तम । शक्ता भवामोऽप्यबलास्तावत्काल प्रतीक्षितुम् ॥७॥
निहता बलिन सर्वे केचिच्छिष्टाश्च दानवा । नाद्य युक्ताश्च सग्रामे स्थातुमेव सुखावहा ॥८॥

शुक्र उवाच

यावदह मन्त्रविद्यामानयिष्यामि शकरात । तावद्भवद्भि स्थातव्य तपोयुक्तै शमन्वितै ॥९॥
सामदानादय प्रोक्ता विद्वद्भि समयोचिता । देश काल बल वीर्यंज्ञात्वा शक्ति बल बुधै ॥१०॥
सेवाऽथ समये कार्या शत्रूणा शुभकाम्यया । स्वशक्त्युपचये काले हतव्यास्ते मनीषिभि ॥११॥
तदद्य विनय कृत्वा सामपूर्वं छलेन वै । तिष्ठध्व स्वनिकेतेषु मदागमनकाक्षया ॥१२॥
प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि दानवा । युध्यामह पुनर्देवान्मन्त्रमास्थाय वै बलम ॥१३॥
इत्युक्त्वाऽथ भृगुस्तेभ्यो जगाम कृतनिश्चय । महादेव महाराज मन्त्रार्थं मुनिसत्तम ॥१४॥
दानवा प्रेषयामासु प्रह्लाद सुरसन्निधौ । सत्यवादिनमव्यग्र सुराणा प्रत्ययप्रदम ॥१५॥
प्रह्लादस्तु सुरा प्राह प्रश्रयावनतो नृप । असुरै सहितस्तत्र वचन नम्रतायुतम् ॥१६॥
न्यस्तशस्त्रा वय सर्वे नि सन्नाहास्तथैव च । देवैस्तपश्चरिष्याम सवृता वल्कलैर्युता ॥१७॥
प्रह्लादस्य वच श्रुत्वा सत्याभिव्याहृत तु तत । ततो देवा न्यवर्तन्त विज्वरा मुदिताश्च त ॥१८॥
न्यस्तशस्त्रेषु दैत्येषु विनिवृत्तास्तदा सुरा । विश्रब्धा स्वगृहान्गत्वा क्रीडासक्ता सुसस्थिता ॥
दैत्या दम्भ समालम्ब्य तापसास्तपिसयुता । कश्यपस्याश्रमे वास चक्रु काव्यागमेच्छया ॥२०॥
काव्यो गत्वाऽथ कैलास महादेव प्रणम्य च । उवाच विभुना पृष्ट किं त कार्यमिति प्रभु ॥२१॥
मन्त्रानिच्छाम्यह देव ये न सन्ति बृहस्पतौ । पराजयाय देवानामसुराणा जयाय च ॥२२॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य सर्वज्ञ शकर शिव । चिंतयामास मनसा किं कर्तव्यमत परम् ॥२३॥
सुरेषु द्रोहबुद्धयाऽसौ मन्त्रार्थमिह साम्प्रतम । प्राप्त काव्यो गुरुस्तषा दत्याना विजयाय च ॥२४॥
रक्षणीया मया देवा इति सचिन्त्य शकर । दुष्कर व्रतमत्युग्र तमुवाच महेश्वर ॥२५॥
पूर्णं वर्षसहस्र तु कणधूममवाक्शिरा । यदि पास्यसि भद्र त ततो मन्त्रानवाप्स्यसि ॥२६॥
इत्युक्तोऽसौ प्रणम्येश वाढमित्यब्रवीद्वच । व्रत चराम्यह देव त्वयाऽऽज्ञप्त सुरेश्वर ॥२७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा शकर का यश्चकार व्रतमुत्तमम् । धूमपानरत शान्तो मन्त्रार्थकृतनिश्चय ॥२८॥
ततो देवा परिज्ञात्वा काव्य व्रतरत तदा । दैत्यान्दम्भरताश्चैव बभूवुर्मन्त्रतत्परा ॥२९॥

विचार्य मनसा सर्वे संग्रामायाद्यता नृप । ययुर्धृतायुधास्तत्र यत्र ते दानवोत्तमाः ॥३०॥
तानागतान्समीक्ष्याथ सायुधान्दंशितास्तथा । आसस्ते भयसंविग्ना दैत्या देवान्समंततः ॥३१॥
उत्पेतुः सहसा ते वै सन्नद्धान्भयकर्षिताः । अब्रुवन्वचनं तथ्यं ते देवान्बलदर्पितान् ॥३२॥
न्यस्तशस्त्रे भगवति आचार्ये व्रतमास्थिते । दत्त्वाभयं पुरा देवाः संप्राप्ता नो जिघांसया ॥३३॥
सत्यं वः क्व गतं देवा धर्मश्च श्रुतिनोदितः । न्यस्तशस्त्रा न हंतव्या भीताश्च शरणं गताः ॥३४॥

देवा ऊचुः

भवद्भिः प्रेषितः काव्यो मंत्रार्थं कुहकेन च । तपो ज्ञातं हि युष्माकं तेन युध्याम एव हि ॥३५॥
सज्जा भवंतु युद्धाय संरब्धाः शस्त्रपाणयः । शत्रुच्छिद्रेण हंतव्य एष धर्मः सनातनः ॥३६॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्या विचार्य च परस्परम् । पलायनपराः सर्वे निर्गता भयविह्वलाः ॥३७॥
शरणं दानवा जग्मुर्भीतास्ते काव्यमातरम् । दृष्ट्वा तानतिसंतप्तानभयं च ददावथ ॥३८॥

काव्यमातोवाच

न भेतव्यं न भेतव्यं भयं त्यजत दानवाः । मत्सन्निधौ वर्तमानान्न भीर्भवितुमर्हति ॥३९॥
तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्याः स्थितास्तत्र गतव्यथाः । निरायुधा ह्यसंभ्रांतास्तत्राश्रमवरेऽसुराः ॥४०॥
देवास्तान्विद्रुतान्वीक्ष्य दानवास्ते पदानुगाः । अभिजग्मुः प्रसह्य तानविचार्य बलाबलम् ॥४१॥
आगताः सुराः सर्वे हंतुं दैत्यान्समुद्यताः । वारिताः काव्यमात्राऽपि जघ्नुस्तानाश्रमस्थितान् ॥
हन्यमानान्सुरैर्दृष्ट्वा काव्यमाताऽतिवेपिता । उवाच सर्वान्सनिद्रांस्तपसा वै करोम्यहम् ॥४३॥
इत्युक्त्वा प्रेरिता निद्रा तानागत्य पपात च । सेंद्रा निद्रावशं याता देवा मूकवदास्थिताः ॥४४॥
इंद्रं निद्राजितं दृष्ट्वा दीनं विष्णुरभाषत । मां त्वं प्रविश भद्रं ते नये त्वां च सुरोत्तम ॥४५॥
एवमुक्तस्ततो विष्णुं प्रविवेश पुरन्दरः । निर्भयो गतनिद्रश्च बभूव हरिरक्षितः ॥४६॥
रक्षितं हरिणा दृष्ट्वा शक्रं तत्र गतव्यथम् । काव्यमाता ततः क्रुद्धा वचनं चेदमब्रवीत् ॥४७॥
मघवंस्त्वां भक्षयामि सविष्णुं वै तपोबलात् । पश्यतां सर्वदेवानामीदृशं मे तपोबलम् ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तौ तु तया देवौ विष्ण्विंद्रौ योगविद्यया । अभिभूतौ महात्मानौ स्तब्धौ तौ संबभूवतुः ॥४९॥
विस्मितास्तु तदा देवा दृष्ट्वा तावतिबाधितौ । चक्रुः किलकिलाशब्दं ततस्ते दीनमानसाः ॥५०॥
क्रोशमानान्सुरान्दृष्ट्वा विष्णुं प्राह शचीपतिः । विशेषेणाभिभूतोऽस्मि त्वत्तोऽहं मधुसूदन ॥५१॥
जहीनां तरसा विष्णो यावन्नौ न दहेत्प्रभो । तपसा दर्पिता दुष्टा मा विचारय माधव ॥५२॥
इत्युक्तो भगवान्विष्णुः शक्रेण प्रथितेन च । चक्रं सस्मार तरसा घृणां त्यक्त्वाथ माधवः ॥५३॥

स्मृतमात्र तु सप्राप्त चक्र विष्णुवशानुगम। दधार च करे क्रुद्धो वधार्थं शक्रनोदित ॥५४॥
गृहीत्वा तत्करे चक्र शिरश्चिच्छेद रहसा। हता दृष्ट्वा तु ता शक्रो मुदितश्चाभवत्तदा ॥५५॥
देवाश्चातीव सतुष्टा हरिं जय जयेति च। तुष्टुवुर्मुदिता सर्वे सजाता विगतज्वरा ॥५६॥
इन्द्रविष्णू तु सजातौ तत्क्षणाद्धृदयव्यथौ। स्त्रीवधाच्छकमानौ तु भृगो शाप दुरत्ययम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कधे एकादशोऽध्याय ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

स दृष्ट्वा तु वध घोर चुक्रोध भगवा भृगु। वपमानोऽतिदु खार्तं प्रोवाच मधुसूदनम् ॥१॥

भृगुरुवाच

अकृत ते कृत विष्णो जान पाप महामत। वधोऽय विप्रजाताया मनसा कर्तुमक्षम ॥२॥
आख्यातस्त्व सत्त्वगुण स्मृतो ब्रह्मा च राजस। तथाऽसौ तामस शभुर्विपरीत कथ स्मृतम ॥३॥
तामसस्त्व कथ जात कृत कर्मातिनिंदितम। अवध्या स्त्री त्वया विष्णो हता कस्मान्निरागसा॥४॥
शपामि त्वा दुराचार किमन्यत्प्रकरोमि त। विधुरोऽह कृत पाप त्वयाऽह शक्रकारणात् ॥५॥
न शपेऽह तथा शक्र शपे त्वा मधुसूदन। सदा छलपरोऽसि त्व कीटयोनिदुराशय ॥६॥
ये च त्वा सात्त्विक प्राहुस्त मूर्खा मुनय किल। तामसस्त्व दुराचार प्रत्यक्ष मे जनार्दन ॥७॥
अवतारा मृत्युलोके सतु मच्छापसभवा। प्रायो गर्भभव दु खं भुक्ष्व पापाज्जनार्दन ॥८॥

व्यास उवाच

ततस्तनाथ शापेन नष्टे धर्मे पुन पुन। लोकस्य च हितार्थाय जायत मानुषेष्विह ॥९॥

राजोवाच

भृगुभार्या हता तत्र चक्रेणामिततजसा। गार्हस्थ्य च पुनस्तस्य कथ जात महात्मन ॥१०॥

व्यास उवाच

इति शप्त्वा हरिं रोषात्तदादाय शिरस्त्वरन। काय सयोज्य तरसा भृगु प्रोवाच कायवित ॥११॥
अद्य त्वा विष्णुना देवि हता सजीवयाम्यहम। यदि कृत्स्नो मया धर्मो ज्ञायत चरितोऽपि वा ॥१२॥
तेन सत्यन जीवत यदि सत्य ब्रवीम्यहम्। पश्यतु देवता सर्वा मम तजोबल महत ॥१३॥
अद्भिस्ता प्रोक्ष्य शीताभिर्जीवयामि तपोबलात। सत्य शौच तथा वदा यदि म तपसो बलम ॥१४॥

व्यास उवाच

अद्भि सप्रोक्षिता देवी सद्य सजीविता तदा। उत्थिता परमप्रीता भृगोर्भार्या शुचिस्मिता ॥१५॥

ततस्ता सर्वभूतानि दृष्ट्वा सुप्तोत्थितामिव । साधु साध्विति त ता तु तुष्टुवु सर्वतो दिशम् १६॥
एवं सजीविता तेन भृगुणा वरवर्णिनी । विस्मय परम जग्मुर्देवा सेंद्रा विलोक्य तत् १७॥
इंद्र सुरानयोवाच मुनिना जीविता सती । काव्यस्तप्त्वा तपो घोर किं करिष्यति मंत्रवित् ॥

व्यास उवाच

गता निद्रा सुरेन्द्रस्य देहेऽक्षेममभून्नृप । स्मृत्वा काव्यस्य वृत्तांत मंत्रार्थमतिदारुणम् ॥१९॥
विमृश्य मनसा शक्रो जयती स्वसुता तदा । उवाच कन्या चार्वंगी स्मितपूर्वमिद वच ॥२०॥
गच्छ पुत्रि मया दत्ता काव्याय त्व तपस्विने । समाराधय तन्वंगि मत्कृते त वश कुरु ॥२१॥
उपचारैर्मुनिस्तैस्तै समाराध्य मन प्रियै । भय मे तरसा गत्वा हर तत्र वराश्रमे ॥२२॥
सा पितुर्वचन श्रुत्वा तत्रागच्छन्मनोरमा । तमपश्यद्विशालाक्षी पिबत धूममाश्रमे ॥२३॥
तस्य देह समालोक्य स्मृत्वा वाक्य पितुस्तदा । कदलीदलमादाय वीजयामास त मुनिम् ॥२४॥
निर्मलं शीतल वारि समानीय सुवासितम् । पानाय कल्पयामास भक्त्या परमया लघु ॥२५॥
छाया वस्त्रातपत्रेण भास्करे मध्यगे सति । रचयामास तन्वंगी स्वय घर्मे स्थिता सती ॥२६॥
फलान्यानीय दिव्यानि पक्वानि मधुराणि च । मुमोचाग्रे मुनेस्तस्य भक्ष्यार्थं विहितानि च ॥२७॥
कुशा प्रादेशमात्रा हि हरिता शुकसंनिभा । दधाराग्रेऽथ पुष्पाणि नित्यकर्मसमृद्धये ॥२८॥
निद्रार्थं कल्पयामास संस्तर पल्लवान्वितम् । तस्मिन्मुनौ चादरस्था चकार व्यजन शनै ॥२९॥
हावभावादिक किंचिद्विकारजनन च तत् । न चकार जयती सा शापभीता मुनेस्तदा ॥३०॥
स्तुतिं चकार तन्वंगी गीर्भिस्तस्य महात्मन । सुभाषिण्यनुकूलाभि प्रीतिकर्त्रीभिरच्युत ॥३१॥
प्रबुद्धे जलमादाय ददाराचमनाय च । मनोऽनुकूल सतत कुर्वन्ती व्यचरत्तदा ॥३२॥
इंद्रोऽपि सेवकास्तत्र प्रेषयामास चातुर । प्रवृत्तिं ज्ञातुकामो वै मुनेस्तस्य जितात्मन ॥३३॥
एव बहूनि वर्षाणि परिचर्यापराऽभवत् । निर्विकारा जितक्रोधा ब्रह्मचर्यपरा सती ॥३४॥
पूर्णे वर्षसहस्रे तु परितुष्टो महेश्वर । वरेण छदयामास काव्य प्रति मनोहर ॥३५॥

ईश्वर उवाच

यच्च किंचिदपि ब्रह्मन्विद्यते भृगुनंदन । प्रतिपश्यसि यत्सर्वं तच्च वाच्य न कस्यचित् ३६॥
सर्वाभिभावकत्वेन भविष्यसि न संशय । अवध्य सर्वभूताना प्रजशश्च द्विजोत्तम ॥३७॥

व्यास उवाच

एव दत्त्वा वराञ्छंभुस्तत्रैवान्तरधीयत । काव्यस्तामथ सवीक्ष्य जयती वाक्यमब्रवीत् ॥३८॥
काऽसि कस्यासि सुश्रोणि ब्रूहि किं ते चिकीर्षितम् । किमर्थमिह सप्राप्ता कार्यं वद वरोरु मे ॥३९॥
किं वाछसि करोम्यद्य दुष्कर चेत्सुलोचने । प्रीतोऽस्मि त्वत्कृतेनाद्य वर वरय सुव्रते ॥४०॥

ततः सा तु मुनिं प्राह जयती मुदितानना । चिकीर्षितं मे भगवंस्तपसा ज्ञातुमर्हसि ॥४१॥

व्यास उवाच

ज्ञातं मया तथापि त्वं ब्रूहि यन्मनसेप्सितम् । करोमि सर्वथा भद्र प्रीतोऽस्मि परिचर्यया ॥४२॥

जयत्युवाच

शक्रस्याहं सुता ब्रह्मन्पित्रा तुभ्यं समर्पिता । जयती नामतश्चाहं जयतावरजा मुने ॥४३॥

सकामाऽस्मि त्वयि विभो वाञ्छितं कुरु मेऽधुना । रंस्ये त्वया महाभाग धर्मतः प्रीतिपूर्वकम् ॥४४॥

शुक्र उवाच

मया सह त्वं सुश्रोणि दश वर्षाणि भामिनि । सर्वभूतैरदृश्या च रमस्वेह यदृच्छया ॥४५॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा गृहं गत्वा जयत्या पाणिमुद्वहन् । तया सहावसद्देव्या दश वर्षाणि भार्गव ॥४६॥

अदृश्यः सर्वभूतानां मायया संवृतः प्रभुः । दैत्यास्तमागतं श्रुत्वा कृतार्थं मन्त्रसंयुतम् ॥४७॥

अभिजग्मुर्गृहं तस्य मुदितास्तं दिदृक्षवः । नापश्यन्रममाणं ते जयत्या सह संयुतम् ॥४८॥

तदा विमनसः सर्वे जाता भग्नोद्यमाश्च ते । चिन्तापरातिदीनाश्च वीक्षमाणाः पुनः पुनः ॥४९॥

अदृष्ट्वा तं तु संवृत्तं प्रतिजग्मुर्यथागतम् । स्वगृहान्दैत्यवर्यास्ते चिन्ताविष्टा भयातुराः ॥५०॥

रममाणं तथा ज्ञात्वा शक्रः प्रोवाच वै गुरुम् । बृहस्पतिं महाभाग किं कर्तव्यमतः परम् ॥५१॥

गच्छाद्य दानवान्ब्रह्मन्मायया त्वं प्रलोभय । अस्माकं कुरु कार्यं त्वं बुद्ध्या संचिन्त्य मानद ५२॥

तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यं रममाणं सुसंवृतम् । ज्ञात्वा तद्रूपमास्थाय दैत्यान्प्रति ययौ गुरुः ॥५३॥

गत्वा तत्रातिभक्त्याऽसौ दानवान्समुपाह्वयत । आगतास्तेऽसुराः सर्वे ददृशुः काव्यमग्रतः ॥५४॥

प्रणम्य संस्थिताः सर्वे काव्यं मत्वाऽतिमोहिताः । न विदुस्ते गुरोर्मायां काव्यरूपविभाविनीम् ५५॥

तानुवाच गुरुः काव्यरूपः प्रच्छन्नमायया । स्वागतं मम याज्यानां प्राप्तोऽहं वो हिताय वै ५६॥

अहं वो बोधयिष्यामि विद्यां प्राप्ताममायया । तपसा तोषितः शम्भुर्युष्मत्कल्याणहेतवे ॥५७॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतमनसो जातास्ते दानवोत्तमाः । कृतकार्यं गुरुं मत्वा जहृषुस्ते विमोहिताः ॥५८॥

प्रणेमुस्ते मुदा युक्ता निरातङ्का गतव्यथाः । देवेभ्यश्च भयं त्यक्त्वा तस्थुः सर्वे निरामयाः ५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

किं कृतं गुरुणा पश्चाद्भृगुरूपेण वर्तता । छलेनैव हि दैत्यानां पौरोहित्येन धीमता ॥१॥

गुरु सुराणामनिशं सर्वविद्यानिधिस्तथा । सुताङ्गिरस एवासौ स कथं छलकृन्मुनि ॥२॥
धर्मशास्त्रेषु सर्वेषु सत्यधर्मस्य कारणम् । कथितं मुनिभिर्येन परमात्माऽपि लभ्यते ॥३॥
वाचस्पतिस्तथा मिथ्या वक्ता चेद्दानवान्प्रति । क सत्यवक्ता संसारे भविष्यति गृहाश्रमी ॥४॥
आहारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवेऽपि न । तदर्थं मुनयो मिथ्या प्रवर्तन्ते कथ मुने ॥५॥
शब्दप्रमाणमुच्छेद शिष्टाभावे गत न किम् । छलकर्मप्रवृत्ते वाऽविगीतत्व गुरौ कथम् ॥६॥
देवा सत्त्वसमुद्भूता राजसा मानवा स्मृता । तिर्यंचस्तामसा प्रोक्ता उत्पत्तौ मुनिभि किल ७॥
अमराणां गुरु साक्षान्मिथ्यावादी स्वय यदि । तदा क सत्यवक्ता स्याद्राजसस्तामस पुन ॥८॥
क्व स्थितिस्तस्य धर्मस्य सदेहोऽयं ममात्मन । का गति सर्वजन्तूनां मिथ्याभूते जगत्त्रये ॥९॥
हरिर्ब्रह्मा शचीकान्तस्तथाऽन्ये सुरसत्तमा । सर्वे छलविधौ दक्षा मनुष्याणां च का कथा ॥१०॥
कामक्रोधाभिसन्तप्ता लोभोपहतचेतस । छले दक्षा सुरा सर्वे मुनयश्च तपोधना ॥११॥
वसिष्ठो वामदेवश्च विश्वामित्रो गुरुस्तथा । एते पापरता काऽत्र गतिर्धर्मस्य मानद ॥१२॥
इन्द्रोऽग्निश्चन्द्रमा वेधा परदाराभिलम्पटा । आर्यत्व भुवनेष्वत्र स्थित कुत्र मुने वद ॥१३॥
वचन कस्य मन्तव्यमुपदेशधियाऽनघ । सर्वे लोभाभिभूतास्ते देवाश्च मुनयस्तथा ॥१४॥

व्यास उवाच

किं विष्णु किं शिवो ब्रह्मा मघवा किं बृहस्पति । देहवान प्रभवत्येव विकारै सयुत सदा ॥१५॥
रागी विष्णु शिवो रागी ब्रह्माऽपि रागसयुत । "रागवान्किमकृत्य वै न करोति नराधिप" ॥
रागवानपि चातुर्याद्विदेह इव लक्ष्यते ॥१६॥
सम्प्राप्ते सकटे सोऽपि गुणै सम्बाध्यते किल । कारणाद्रहित कार्यं कथ भवितुमर्हति ॥१७॥
ब्रह्मादीनां च सर्वेषा गुणा एव हि कारणम् । पञ्चविंशत्समुद्भूता देहास्तेषा न चान्यथा ॥१८॥
काले मरणधर्मास्ते सन्देह कोऽत्र ते नृप । परोपदेशे विस्पष्ट शिष्टा सर्वे भवन्ति च ॥१९॥
विप्लुतिर्ह्यविशेषेण स्वकार्ये समुपस्थिते । काम क्रोधस्तथा लोभद्रोहाहकारमत्सरा ॥२०॥
देहवान्क परित्यक्तुमीशो भवति तान्पुन । ससारोऽय महाराज सदैवैवविध स्मृत ॥२१॥
नान्यथा प्रभवत्येव शुभाशुभमय किल । कदाचिद्भगवान्विष्णुस्तपश्चरति दारुणम् ॥२२॥
कदाचिद्विविधान्यज्ञान्वितनोति सुराधिप । कदाचित्तु रमारङ्गरञ्जित परमेश्वर ॥२३॥
रमते किल वैकुण्ठे तद्वशस्तरुणो विभु । कदाचिद्दानवै सार्धं युद्ध परमदारुणम् ॥२४॥
करोति करुणासिन्धुस्तद्बाणापीडितो भृशम् । कदाचिज्जयमाप्नोति दैवात्सोऽपि पराजयम् २५॥
सुखदु खाभिभूतोऽसौ भवत्येव न सशय । शेषे शेते कदाचिद्वै योगनिद्रासमावृत ॥ २६॥
काले जागर्ति विश्वात्मा स्वभावप्रतिबोधित । शर्वो ब्रह्मा हरिश्चेति इन्द्राद्या ये सुरास्तथा ॥२७॥

मुनयश्च विनिर्माणे स्वायुषो विचरन्ति हि । निशावसाने सजाते जगत्स्थावरजगमम ॥२८॥
म्रियते नात्र सन्देहो नृप किञ्चित्कदापि च । स्वायुषोऽन्ते पद्मजाद्या क्षयमृच्छति पार्थिव ॥२९॥
प्रभवन्ति पुनर्विष्णुहरशक्रादय सुरा । तस्मात्कामादिकान्भावान्देहवान्प्रतिपद्यते ॥३०॥
नात्र ते विस्मय कार्य कदाचिदपि पार्थिव । ससारोऽय तु सदिग्ध कामक्रोधादिभिर्नृप ॥३१॥
दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्त पुरुष परमार्थवित । यो बिभेतीह ससारे स दारान्न करोत्यपि ॥३२॥
विमुक्त सर्वसगेभ्यो विचरत्यविशकत । तस्मादबृहस्पतेर्भार्या शशिनालभिता पुन ॥३३॥
गुरुणालम्भिता भार्या तथा भ्रातुर्यवीयस । एव ससारचक्रेऽस्मिन्रागलोभादिभिर्वृत ॥३४॥
गार्हस्थ्य च समास्थाय कथ मुक्तो भवेन्नर । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हित्वा ससारसारताम् ॥३५॥
आराधयेन्महेशानी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । तन्मायागुणतश्छन्न जगदेतच्चराचरम् ॥३६॥
भ्रमत्युन्मत्तवत्सर्व मदिरामत्तवन्नृप । तस्या आराधनेनैव गुणान्सर्वान्विमृद्य च ॥३७॥
मुक्ति भजेत मतिमानान्य पथास्त्यित पर । आराधिता महेशानी न यावत्कुरुते कृपाम् ॥३८॥
तावद्भवेत्सुख कस्मात्कोन्योऽस्ति दयया युत । करुणासागरामेता भजेत्तस्मादमायया ॥३९॥
यस्यास्तु भजनेनैव जीव मुक्तत्वमश्नुते । मानुष्य दुर्लभ प्राप्य सेविता न महेश्वरी ॥४०॥
नि श्रेणिकाग्रात्पतिता अथ इत्येव विद्महे । अहकारावृत विश्व गुणत्रयसमन्वितम् ॥४१॥
असत्येनापि सम्बद्ध मुच्यते नथमन्यथा । हित्वा सर्वं तत सर्वै समेत्या भुवनेश्वरी ॥४२॥

राजोवाच

किं कृत गुरुणा तत्र काव्यरूपधरेण च । कदा शुक्र समायातस्तन्मे ब्रूहि पितामह ॥४३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यत्कृत गुरुणा तदा । कृत्वा काव्यस्वरूप च प्रच्छन्नेन महात्मना ॥४४॥
गुरुणा बोधिता दैत्या मत्वा काव्य स्वक गुरुम । विश्वास परम कृत्वा बभूवुस्तन्मयास्तदा ॥४५॥
विद्यार्थं शरण प्राप्ता भृगु मत्वाऽतिमोहिता । गुरुणा विप्रलब्धास्ते लोभात्को वा न मुह्यति ४६॥
दशवर्षात्मके काले सम्पूर्णसमये तदा । जयन्त्या सह क्रीडित्वा काव्यो याज्यानचिंतयत ४७॥
आशया मम मार्ग ते पश्यन्त सस्थिता किल । गत्वा तान्वै प्रपश्येऽह याज्यानतिभयातुरान् ॥४८॥
मा देवेभ्यो भय तेषा मद्भक्तानां भवेदिति । सचिन्त्य बुद्धिमास्थाय जयन्ती प्रत्युवाच ह ॥४९॥
देवानेवोपसर्यान्ति पुत्रा मे चारुलोचने । समयस्तेऽद्य सपूर्णो जातोऽद्य दशवार्षिक ॥५०॥
तस्माद्गच्छाम्यह देवि द्रष्टु याज्यान्सुमध्यमे । पुनरेवागमिष्यामि तवान्तिकमनुद्रुत ॥५१॥
तथेति समुवाचाथ जयन्ती धर्मवित्तमा । यथेष्ट गच्छ धर्मज्ञ न ते धर्मं विलोपये ॥५२॥
तच्छ्रुत्वा वचन काव्यो जगाम त्वरितस्तत । अपश्यद्दानवाना च पार्श्वे वाचस्पति तदा ॥५३॥

छद्मरूपधर सौम्य बोधयत छलेन तान । जैन धर्म कृत स्वेन यज्ञनिंदापर तथा ॥५४॥
भो देवरिपव सत्य ब्रवीमि भवता हितम । अहिंसा परमो धर्मो हतव्या ह्याततायिन ॥५५॥
द्विजैर्भोगरतैर्वेदे दर्शित हिंसन पशो । जिह्वास्वादपरै काममहिंसैव परा मता ॥५६॥
एवविधानि वाक्यानि वेदशास्त्रपराणि च । ब्रुवाण गुरमाकर्ण्य विस्मितोऽसौ भृगो सुत ॥५७॥
चिंतयामास मनसा मम द्वेष्यो गुरु किल । वचिता किल धूर्तेन याज्या मे नात्र सशय ॥५८॥
धिग्लोभ पापबीज वै नरकद्वारमूर्जितम । गुरुरप्यनृत नून प्रेरितो येन पाप्मना ॥५९॥
प्रमाण वचन यस्य सोऽपि पाखडधारक । गुरु सुराणा सर्वेषा धर्मशास्त्रप्रवर्तक ॥६०॥
किं किं न लभते लोभान्मलिनीकृतमानस । अयोऽपि गुरुप्येव जात पाखडपडित ॥६१॥
दौल्यचेष्टित सर्व परिगृह्य द्विजोत्तम । वचयत्यतिमूढान्दैत्यान् याज्यान्ममाप्यसौ ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति सचिन्त्य मनसा तानुवाच हसन्निव । वचिता मत्स्वरूपेण दैत्या किं गुरुणा किल ॥१॥
अह काव्यो गुरुश्चाय देवकार्यप्रसाधक । अनन वचिता यूय मद्याज्या नात्र सशय ॥२॥
मा श्रद्धध्व वचोऽस्यार्या दाभिकोऽय मदाकृति ।
अनुगच्छत मा याज्यास्त्यजतैन बृहस्पतिम् ॥३॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य दृष्ट्वा तौ सदृशौ पुन । विस्मय परम जग्म काव्योऽयमिति निश्चिता ॥४॥
स तावीक्ष्य सुसभ्रातान्गुरुर्वाक्यमुवाच ह । गुरुर्वो वचयत्यव मद्रूपोऽय बृहस्पति ॥५॥
प्राप्तो वचयितु युष्मान्देवकार्यार्थसिद्धय । मा विश्वास वचस्यस्य कुरुध्व दैत्यसत्तमा ॥६॥
प्राप्ता विद्या मया शम्भोर्युष्मानध्यापयामि ताम् । देवभ्यो विजय नून करिष्यामि न सशय ॥७॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्य काव्यरूपधरस्य त । विश्वास परम जग्मु काव्योऽयमिति निश्चयात् ॥८॥
काव्येन बहुधा तत्र बोधिता किल दानवा । बुबुधुर्न गुरोर्मायामोहिता कालपर्ययात ॥९॥
एव ते निश्चय कृत्वा ततो भार्गवमब्रुवन । अय गुरुर्नो धर्मात्मा बुद्धिदश्च हिते रत ॥१०॥
दश वर्षाणि सततमय न शास्ति भार्गव । गच्छ त्व भुहको मासि नास्माक गुरुरप्युत ॥११॥
इत्युक्त्वा भार्गव मूढा निर्भर्त्स्य च पुन पुन । जगृहुस्त गुरु प्रीत्या प्रणिपत्याभिवाद्य च ॥१२॥
काव्यस्तु त मयान्दृष्ट्वा चुकोपाथ शशाप च । दैत्यान्विबोधितान्मत्वा गुरुणा चातिवचितान् १३॥
यस्मान्मया बोधिता वै गुल्हैयुर्न च मे वच । तस्मात्प्रनष्टसज्ञा वै पराभवमवाप्स्यथ ॥१४॥
मद्वशाफल काम स्वल्पे काले ह्यवाप्स्यथ । तदाऽस्य कपट सर्व परिज्ञात भविष्यति ॥१५॥

इत्युक्त्वाऽसौ जगामाशु भार्गवः क्रोधसंयुतः । बृहस्पतिर्मुदं प्राप्य तस्थौ तत्र समाहितः ॥१६॥
ततः शप्तान्गुरुर्ज्ञात्वा दैत्यास्तान्भार्गवेण हि । जगाम तरसा त्यक्त्वा स्वरूपं स्वं विधाय च १७॥
गत्वोवाच तदा शक्रं कृतं कार्यं मया ध्रुवम् । शप्ताः शुक्रेण ते दैत्या मया त्यक्ताः पुनः किल ॥
निराधाराः कृता नूनं यतध्वं सुरसत्तमाः । संग्रामाय महाभाग शापदग्धा मया कृताः ॥१९॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं मघवा मुदमासवान् । जहृषुश्च सुराः सर्वे प्रतिपूज्य बृहस्पतिम् ॥२०॥
संग्रामाय मतिं चक्रुः संविचार्य मिथः पुनः । निर्ययुर्मिलिताः सर्वे दानवाभिमुखाः सुराः ॥२१॥
सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वा कृतोद्योगान्महाबलान् । अन्तर्हितं गुरुं चैव बभूवुश्चिन्तयान्विताः ॥२२॥
परस्परमथोचुस्ते मोहितास्तस्य मायया । संप्रसाद्यो महात्मा च यातोऽसौ नष्टमानसः ॥२३॥
वंचयित्वा गतः पापो गुरुः कपटपंडितः । भ्रातृस्त्रीलंपटः प्रायो मलिनोऽन्तर्बहिः शुचिः २४॥
किं कुर्मः क्व च गच्छामः कथं काव्य प्रकोपितम् । कुर्वीमहि सहायार्थं प्रसन्नं हृष्टमानसम् ॥२५॥
इति संचिन्त्य ते सर्वे मिलिता भयकंपिताः । प्रह्लादं पुरतः कृत्वा जग्मुस्ते भार्गवं पुनः ॥२६॥
प्रणेमुश्चरणौ तस्य मुनिर्मौनभृतस्तदा । भार्गवस्तानुवाचाथ रोषसंरक्तलोचनः ॥२७॥
मया प्रबोधिता यूयं मोहिता गुरुमायया । न गृहीतं वचो योग्यं तदा याज्या हितं शुचि २८॥
तदाऽवगणितश्चाहं भवद्भिस्तद्वशं गतैः । प्राप्तं नूनं मदोन्मत्तैर्ममावमानजं फलम् ॥२९॥
तत्र गच्छत सद्भ्रष्टा यत्रासौ कपटाकृतिः । वंचकः सुरकार्यार्थी नाहं तद्वद्धि वंचकः ॥३०॥

व्यास उवाच

एवं ब्रुवंतं शुक्रं तु वाक्यसंदिग्धया गिरा । प्रह्लादस्तं तदोवाच गृहीत्वा चरणौ ततः ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

भार्गवाद्य समायातान्याज्यानस्मांस्तथातुरान् । त्यक्तुं नार्हसि सर्वज्ञ त्वद्धितास्तनयान्हि नः ३२॥
गते त्वयि तु मंत्रार्थं शैलूषेण दुरात्मना । त्वद्वेषमधुरालापैर्वयं तेन प्रवंचिताः ॥३३॥
अज्ञानकृतदोषेण नैवं कुप्यति धातिमान् । सर्वज्ञस्त्वं विजानासि चित्तं नः प्रवणं त्वयि॥३४॥
ज्ञात्वा नस्तपसा भावं त्यज कोपं महामते । ब्रुवंति मुनयः सर्वे क्षणकोपा हि साधवः ॥३५॥
जलं स्वभावतः शीतं वह्न्यातपसमागमात् । भवत्युष्णं वियोगाच्च शीतत्वमनुगच्छति ॥३६॥
क्रोधश्चाण्डालरूपो वै त्यक्तव्यः सर्वथा बुधैः । तस्मात्कोपं परित्यज्य प्रसादं कुरु सुव्रत ॥३७॥
यदि न त्यजसि क्रोधं त्यजस्यस्मान्सुदुःखितान् । त्वया त्यक्ता महाभाग गमिष्यामो रसातलम् ३८॥

व्यास उवाच

प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा भार्गवो ज्ञानचक्षुषा । विलोक्य सुमना भूत्वा तानुवाच हसन्निव ॥३९॥

न भेतव्य न गतव्यं दानवा वा रसातलम् । रक्षयिष्यामि वो याज्यान्मन्त्रैरवितथैं किल ॥४०॥
हित सत्य ब्रवीम्यद्य शृणुध्व तत्तु निश्चयम् । वचन मम धर्मज्ञा श्रुत यद्ब्रह्मण पुरा ॥४१॥
अवश्यभाविनो भावा प्रभवति शुभाशुभा । दैव न चान्यथा कर्तुं क्षम कोऽपि धरातले ॥४२॥
अद्य मदबला यूय काल्योगादसशयम् । देवैर्जिता मकृच्चापि पाताल प्रतिपत्स्यथ ॥४३॥
प्राप्त. पर्यायकालो व इति ब्रह्माऽभ्यभाषत । भुक्त राज्य भवद्भिश्च पूर्णं सर्वं समृद्धिमत् ॥४४॥
युगानि दश पूर्णानि देवानाक्रम्य मूर्धनि । दैवयोगाच्च युष्माभिर्भुक्त त्रैलोक्यमूर्जितम् ॥४५॥
सावर्णिके मनौ राज्य पुनस्तत्तु भविष्यति । पौत्रस्त्रैलोक्यविजयी राज्य प्राप्स्यति ते बलि ४६॥
यदा वामनरूपेण हृत देवेन विष्णुना । तदैव च भवत्पौत्र प्रोक्तो देवेन जिष्णुना ॥४७॥
हृत येन बले राज्य देववाञ्छार्यसिद्धये । त्वमिन्द्रो भविता चाग्रे स्थिते सावर्णिके मनौ ४८॥

भार्गव उवाच

इत्युक्तो हरिणा पौत्रस्तव प्रह्लाद साम्प्रतम् । अदृश्य सर्वभूताना गुप्तश्चरति भीतवत् ॥४९॥
एकता वासवेनासौ बलिर्गर्दभरूपभाक् । शून्ये गृहे स्थित काम भयभीत शतक्रतो ॥५०॥
दृष्टश्च बहुधा तत्र वासवेन बलिस्तदा । किमर्थं गार्दभ रूप कृतवान्दैत्यपुगव ॥५१॥
भोक्ता त्व सर्वलोकस्य दैत्याना च प्रशासिता । "न लज्जा खररूपेण तव राक्षससत्तम ॥"
तस्य तद्वचन श्रुत्वा दैत्यराजो बलिस्तदा ॥५२॥
प्रोवाच वचन शक्र कोऽत्र शोक शतक्रतो । यथा विष्णुर्महातेजा मत्स्यकच्छपता गत ॥५३॥
तथाऽह खररूपेण सस्थित काल्योगत । यथा त्व कमले लीन सस्थितो ब्रह्महत्यया ॥५४॥
पीडितश्च तथा ह्यद्य स्थितोऽह खररूपधृक् । दैवाधीनस्य किं दु ख किं सुख पाकशासन ॥५५॥
काल करोति वै नून यदिच्छति यथा तथा ।

भार्गव उवाच

इति तौ बलिदेवेशौ कृत्वा सविदमुत्तमाम् ॥५६॥
प्रबोध प्रापतु काम ययास्थान च जग्मतु । इत्येतत्ते समाख्याता मया दैवबलिष्ठता ॥
दैवाधीन जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कधे चतुर्दशोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा भार्गवस्य महात्मन । प्रह्लादस्तु सुसहृष्टो बभूव नृपनन्दन ॥१॥

ज्ञात्वा दैवं बलिष्ठं च प्रह्लादस्तानुवाच ह । कृतेऽपि युद्धे न जयो भविष्यति कदाचन ॥२॥
तदा ते जयिनः प्रोचुर्दानवा मदगर्विताः । संग्रामस्तु प्रकर्तव्यो दैवं किं न विदामहे ॥३॥
निरुद्यमानां दैवं हि प्रधानमसुराधिप । केन दृष्टं क्व वा दृष्टं कीदृशं केन निर्मितम् ॥४॥
तस्माद्युद्धं करिष्यामो बलमास्थाय सांप्रतम् । भवाग्रे दैत्यवर्य त्वं सर्वज्ञोऽसि महामते ॥५॥
इत्युक्तस्तैस्तदा राजन्प्रह्लादः प्रबलारिहा । सेनानीश्च तदा भूत्वा देवान् युद्धे समाह्वयत् ॥६॥
तेऽपि तत्रासुरान्दृष्ट्वा संग्रामे समुपस्थितान् । सर्वे संभृतसंभारा देवास्तान् समयोधयन् ॥७॥
संग्रामस्तु तदा घोरः शक्रप्रह्लादयोरभूत् । पूर्णं वर्षशतं तत्र मुनीनां विस्मयावहः ॥८॥
वर्तमाने महायुद्धे शुक्रेण प्रतिपालिताः । जयमापुस्तदा दैत्याः प्रह्लादप्रमुखा नृप ॥९॥
तदैव शक्रो गुरोर्वाक्यात्सर्वदुःखविनाशिनीम् । सस्मार मनसा देवीं मुक्तिदां परमां शिवाम् ॥१०॥

इन्द्र उवाच

जय देवि महामाये शूलधारिणि चाम्बिके । शङ्खचक्रगदापद्मखड्गहस्तेऽभयप्रदे ॥११॥
नमस्ते भुवनेशानि शक्तिदर्शननायिके । दशतत्त्वात्मिके मातर्महाबिन्दुस्वरूपिणि ॥१२॥
महाकुण्डलिनीरूपे सच्चिदानन्दरूपिणि । प्राणाग्निहोत्रविद्ये ते नमो दीपशिखात्मिके ॥१३॥
पञ्चकोशान्तरगते पुच्छब्रह्मस्वरूपिणि । आनन्दकलिके मातः सर्वोपनिषदर्चिते ॥१४॥

मातः प्रसीद सुमुखी भव हीनसत्त्वांस्त्रायस्व नो जननि दैत्यपराजितान् वै ।
त्वं देवि नः शरणदा भुवने प्रमाणा शक्तासि दुःखशमनेऽखिलवीर्ययुक्ते ॥१५॥
ध्यायन्ति येऽपि सुखिनो नितरां भवन्ति दुःखान्विता विगतशोकभयास्तथाऽन्ये ।
मोक्षार्थिनो विगतमानविमुक्तसङ्गाः संसारवारिधिजलं प्रतरन्ति सन्तः ॥१६॥
त्वं देवि विश्वजननि प्रथितप्रभावा संरक्षणार्थमुदिताऽऽर्तिहरप्रतापा ।
संहर्तुमेतदखिलं किल कालरूपा को वेत्ति तेऽम्ब चरितं ननु मन्दबुद्धिः ॥१७॥
ब्रह्मा हरश्च हरिदश्वरथो हरिश्च इन्द्रो यमोऽथ वरुणोऽग्निसमीरणौ च ।
ज्ञातुं क्षमा न मुनयोऽपि महानुभावा यस्याः प्रभावमतुलं निगमागमाश्च ॥१८॥
धन्यास्त एव तव भक्तिपरा महान्तः संसारदुःखरहिताः सुखसिन्धुमग्नाः ।
ये भक्तिभावरहिता न कदापि दुःखाम्भोधिं जनिक्षयतरङ्गमुमे तरन्ति ॥१९॥
ये वीज्यमानाः सितचामरैश्च क्रीडन्ति धन्या निधिपराधिरूढाः ।
ते पूजितास्त्वं किल पूर्वदेहे नानोपहारैरिति चिन्तयामि ॥२०॥
ये पूज्यमाना वरवारणस्था विलासिनीवृन्दविलाससंयुक्ताः ।
सामन्तकैश्चोपनतं व्रजन्ति मन्ये हि तैस्त्वं किल पूजिताऽसि ॥२१॥

व्यास उवाच

एव स्तुता मघवता देवी विश्वेश्वरी तदा । प्रादुर्बभूव तरसा सिंहारूढा चतुर्भुजा ॥२२॥
शखचक्रगदापद्मान्बिभ्रती चारुलोचना । रक्ताबरधरा देवी दिव्यमाल्यविभूषणा ॥२३॥
तानुवाच सुरान्देवा प्रसन्नवदना गिरा । भय त्यजतु भो देवा श विधास्ये किलाधुना ॥२४॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहारूढातिसुन्दरी । जगाम तरसा तत्र यत्र दैत्या मदान्विता ॥२५॥
प्रह्लादप्रमुखा सर्वे दृष्ट्वा देवी पुर स्थिताम् । ऊचु परस्पर भीता किं कर्तव्यमितस्तदा ॥२६॥
देव नारायण घात्र सप्रासा चण्डिका किल । महिषान्तकरी नून चण्डमुण्डविनाशिनी ॥२७॥
निहनिष्यति न सर्वानम्बिका नात्र सशय । यत्कृपया यया पूर्व निहतौ मधुकैटभौ ॥२८॥
एव चिन्तातुरान वीक्ष्य प्रह्लादस्तानुवाच ह । योद्धव्य नाथ गतव्य पलाय्य दानवोत्तमा ॥२९॥
नमुचिस्तानुवाचाथ पलायनपरानिह । हनिष्यति जगन्माता कुपिता किल हेतिभि ॥३०॥
तथा कुरु महाभाग यथा दु ख न जायते । व्रजामोऽद्यैव पाताल ता स्तुत्वा तदनुज्ञया ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

स्तौमि देवी महामाया सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् । सर्वेषा जननी शक्ति भक्तानामभयकरीम् ॥३२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विष्णुभक्तस्तु प्रह्लाद परमार्थवित् । तुष्टाव जगता धात्री कृताञ्जलिपुटस्तदा ॥३३॥
माला सर्पवदाभाति यस्या सर्व चराचरम् । सर्वाधिष्ठानरूपायै तस्यै ह्रीमूर्तये नम ॥३४॥
त्वत्त सर्वमिद विश्व स्थावर जगम तथा । अन्ये निमित्तमात्रास्ते कर्तारस्तव निर्मिता ॥३५॥
नमो देवि महामाये सर्वेषा जननी स्मृता । को भेदस्तव देवेषु दैत्येषु स्वकृतषु च ॥३६॥
मातु पुत्रेषु को भेदोऽप्यशुभेषु शुभेषु च । तथैव देवेष्वस्मासु न कर्तव्यस्त्वयाऽधुना ॥३७॥
यादृशास्तादृशा मात सुतास्ते दानवा किल । यतस्त्व विश्वजननी पुराणेषु प्रकीर्तिता ॥३८॥
तेऽपि स्वार्थपरा नून तथैव वयमप्युत । नातर दैत्यसुरयोर्भेदोऽय मोहसभव ॥३९॥
धनदारादिभोगेषु वय सक्ता दिवानिशम् । तथैव देवा देवेशि को भेदोऽसुरदेवयो ॥४०॥
तेऽपि कश्यपदायादा वय तत्सभवाः किल । कुतो विरोधसभूतिर्जाता मातस्तवाधुना ॥४१॥
न तथा विहित मातस्त्वयि सवसमुद्भवे । साम्यतैव त्वया स्थाप्या देवेष्वस्मासु चैव हि ॥४२॥
गुणव्यतिकरात्सर्वे समुत्पन्ना सुरासुरा । गुणान्विता भवेयुस्ते कथ देहभृतोऽमरा ॥४३॥
काम क्रोधश्च लोभश्च सर्वदेहेषु सस्थिता । वर्तन्ते सर्वदा तस्मात्कोऽविरोधी भवेज्जन ॥४४॥
त्वया मिथो विरोधोऽय कल्पित किल कौतुकात् । मन्यामहे विभेदेन नून युद्धदिदृक्षया ॥४५॥
अन्यथा खलु भ्रातॄणा विरोध कीदृशोऽनघे । त्व चेन्नेच्छसि चामुढे वीक्षितु कलह किल ॥४६॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेद्मि चाहं शतक्रतुम् । तथापि कलहोऽस्माकं भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥
एकः कोऽपि न शास्ताऽस्ति संसारे त्वा विनाऽम्बिके ।
स्पृहावतस्तु कः कर्तुं क्षमते वचनं बुधः ॥४८॥
देवासुरैरयं सिंधुर्मथितः समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेदः सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥
त्वयाऽसौ कल्पितः शौरिः पालकत्वे जगद्गुरुः । तेन लक्ष्मीः स्वयं लोभाद्गृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥
ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽथ कामधुक् । सुरैरुच्चैःश्रवाः सर्वं गृहीतं वैष्णवेच्छया ॥५१॥
अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु साधवः । "अन्यायिनः सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥"
संस्थापिता. सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिना ॥५२॥
नूनं दैत्याः पराभूवन्पश्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मः कीदृशो धर्मः क्व कार्यं क्व च साधुता ॥
कथयामि च कस्याग्रे सिद्धं मैमांसिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादज्ञा विधिज्ञा वेदवादकाः ॥५४॥
उक्ताः सकर्तृकं विश्वं विवदंते जडात्मकाः । कर्ता भवति चेदस्मिन्संसारे वितते किल ॥५५॥
विरोधः कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मिथः । वेदेनैकमतिः कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुन. ॥५६॥
नैकवाक्यं वचस्तेषामपि वेदविदा पुनः । यतः स्वार्थपरं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥५७॥
नि.स्पृहः कोऽपि संसारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽथ गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥
गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुरुणाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात् ॥५९॥
शप्तो गर्भगतो बालः कृतश्चाधस्तथा पुन. । विष्णुना च शिरश्छिन्नं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥
अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववताम्बिके । पौत्रो धर्मवतां शूरः सत्यव्रतपरायणः ॥६१॥
यज्वा दानपतिः शान्तः सर्वज्ञः सर्वपूजकः । कृत्वाऽथ वामनं रूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥
वंचितोऽसौ बलिः सर्वं हृतं राज्यं पुरा किल । तथापि देवान्धर्मस्थान्प्रवदंति मनीषिणः ॥६३॥
वदंति चाटुवादाश्च धर्मवादाश्चयं गताः । एवं ज्ञात्वा जगन्मातर्यथेच्छसि तथा कुरु ॥६४॥
दारणा दानवाः सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

श्रीदेव्युवाच

सर्वे गच्छत पातालं तत्र वासं यथेप्सितम् ॥६५॥
दानवाः सर्वे निर्भया गतमन्यवः । काल. प्रतीक्ष्यो युष्माभि. कारणं न शुभेऽशुभे ॥
सुनिर्वेदपराणां हि सुखं सर्वत्र सर्वदा । त्रैलोक्यस्य च राज्येऽपि न सुखं लोभचेतसाम् ॥
घृतेऽपि न सुखं पूर्णं सस्पृहाणां फलैरपि । तस्मात्त्यक्त्वा महीमेतां प्रयात्वद्य महीतलम् ॥६८॥
ममाज्ञां पुरतः कृत्वा सर्वे विगतकल्मषाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यास्तथेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥
प्रणम्य दानवाः सर्वे गताः शक्त्याऽभिरक्षिताः । अन्तर्दधे ततो देवी देवाः स्वभुवनं गताः ॥७०॥
त्यक्त्वा वैरं स्थिताः सर्वे ते तदा देवदानवाः । एतदाख्यानमखिलं यः शृणोति वदत्यथ ॥
सर्वदुःखविनिर्मुक्तः प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भृगुशापान्मुनिश्रेष्ठ हरेरद्भुतकर्मणः । अवताराः कथं जाताः कस्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥
विस्तराद्वद धर्मज्ञ अवतारकथा हरेः । पापनाशकरी ब्रह्मञ्छ्रुता सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा । यस्मिन्मन्वन्तरे जाता युगे यस्मिन्नराधिप ॥३॥
येन रूपेण यत्कार्यं कृतं नारायणेन वै । तत्सर्वं नृप वक्ष्यामि संक्षेपेण तवाधुना ॥४॥
धर्मस्यैवावतारोऽभूच्चाक्षुषे मनुसम्भवे । नरनारायणौ धर्मपुत्रौ ख्यातौ महीतले ॥५॥
अथ वैवस्वताख्येऽस्मिन्द्वितीये तु युगे पुनः । दत्तात्रेयोऽवतारोऽत्रेः पुत्रत्वमगमद्धरिः ॥६॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयोऽमी देवसत्तमाः । पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्यात्रेर्भार्यया वृताः ॥७॥
अनसूयात्रिपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । यया सम्प्रार्थिता देवाः पुत्रत्वमगमंस्त्रयः ॥८॥
ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तु दत्तात्रेयो हरिः स्वयम् । दुर्वासा रुद्ररूपोऽसौ पुत्रत्वं ते प्रपेदिरे ॥९॥
नृसिंहस्यावतारस्तु देवकार्यार्थसिद्धये । चतुर्थे तु युगे जातो द्विधारूपो मनोहरः ॥१०॥
हिरण्यकशिपोर्मुख्यवधाय भगवान् हरिः । चक्रे रूपं नारसिंहं देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥
बलेर्नियमनार्थाय श्रेष्ठे त्रेतायुगे तथा । चकार रूपं भगवान् वामनं कश्यपान्मुने ॥१२॥
छलयित्वा मखे नृपं राज्यं तस्य जहार ह । पाताले स्थापयामास बलिं वामनरूपधृक् ॥१३॥
युगे चैकोनविंशेऽथ त्रेताख्ये भगवान् हरिः । जमदग्निसुतो जातो रामो नाम महाबलः ॥१४॥
क्षत्रियान्तकरः श्रीमान्सत्यवादी जितेन्द्रियः । दत्तवान्मेदिनीं कृत्स्नां कश्यपाय महात्मने ॥१५॥
यो वै परशुरामाख्यो हरेरद्भुतकर्मणः । अवतारस्तु राजेन्द्र कथितः पापनाशनः ॥१६॥
त्रेतायुगे रघोर्वंशे रामो दशरथात्मजः । नरनारायणांशौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेद्मि चाह शतक्रतुम । तथापि कल्होऽस्माक भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥
एक कोऽपि न शास्ताऽस्ति ससारे त्वा विनाऽम्बिके ।
स्पृहावतस्तु क कर्तुं क्षमते वचन बुध ॥४८॥
देवासुरैरय सिंधुर्मथित समये क्वचित । विष्णुना विहितो भेद सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥
त्वयाऽसौ कल्पित शौरि पालकत्वे जगद्गुरु । तेन लक्ष्मी स्वय लोभाद्गृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥
ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽथ कामधुक् । सुरैरुच्चै श्रवा सर्वं गृहीत वैष्णवेच्छया ॥५१॥
अनय तादृश कृत्वा जाता देवास्तु साधव । "अन्यायिन सुरा नून पश्य त्व धर्मलक्षणम् ॥"
सत्त्यापिता सुरा नून विष्णुना बहुमानिना ॥५२॥
नून दैत्या पराभूतास्य त्व धर्मलक्षणम । क्व धर्म कीदृशो धर्मं क्व कार्यं क्व च साधुता ॥
कथयामि च कस्याग्रे सिद्ध मैमासिक मतम् । तार्किका युक्तिवादज्ञा विधिज्ञा वेदवादका ॥५४॥
सत्ता सकर्तृक विश्व विवदते जडात्मका । कर्ता भवति चेदस्मिन्ससारे वितते किल ॥५५॥
विरोध कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मिथ । वेदेनैकमति कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुन ॥५६॥
नैकवाक्य वचस्तेषामपि वेदविदा पुन । यत स्वार्थपर सर्वं जगत्स्थावरजगमम् ॥५७॥
नि स्पृह कोऽपि ससारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽथ गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥
गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुरुणाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात ॥५९॥
शप्तो गर्भगतो बाल कृतश्चाधस्तथा पुन । विष्णुना च शिरश्छिन्न राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥
अपराध विना काम तदा सत्त्ववताम्बिके । पौत्रो धर्मवता शूर सत्यव्रतपरायण ॥६१॥
यज्वा दानपति शान्त सर्वज्ञ सर्वपूजक । कृत्वाऽथ वामन रूप हरिणा छलवेदिना ॥६२॥
वचितोऽसौ बलि सर्वं हृत राज्य पुरा किल । तथापि देवा धर्मस्थान्प्रवदंति मनीषिण ॥६३॥
वदति चाटुवादाश्च धर्मवादाऽश्रय गता । एव ज्ञात्वा जगन्मातर्यथेच्छसि तथा कुरु ॥६४॥
दारणा दानवा सर्वे जहि वा रक्ष वा पुन ।

श्रीदेव्युवाच

सर्वे गच्छत पाताल तत्र वास यथेप्सितम् ॥६५॥
तिष्ठ दानवा सर्वे निर्भया गतमन्यव । काल प्रतीक्ष्यो युष्माभि कारण स शुभाशुभे ॥
मुनिर्वेदपराणां हि सुरा सर्वश्च सर्वदा । त्रैलोक्यस्य च राज्येऽपि न सुख लोभचेतसाम् ॥
इतोऽपि न सुख पूर्णं सस्पृहाणा परैरपि । तस्मात्यक्त्वा महीमेतां प्रयात्वद्य महीतलम् ॥६८॥
ममाज्ञां पुरत कृत्वा सर्वे विगतकल्मषा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यास्तथेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥
प्रणम्य दानवाः सर्वे गताः शक्त्याऽभिरक्षिताः । अन्तर्दधे ततो देवी देवाः स्वभुवनं गताः ॥७०॥
त्यक्त्वा वैरं स्थिताः सर्वे ते तदा देवदानवाः । एतदाख्यानमखिलं यः शृणोति वदत्यथ ॥
सर्वदुःखविनिर्मुक्तः प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भृगुशापान्मुनिश्रेष्ठ हरेरद्भुतकर्मणः । अवताराः कथं जाताः कस्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥
विस्तराद्वद धर्मज्ञ अवतारकथा हरेः । पापनाशकरी ब्रह्मन्श्रुता सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा । यस्मिन्मन्वन्तरे जाता युगे यस्मिन्नराधिप ॥३॥
येन रूपेण यत्कार्यं कृतं नारायणेन वै । तत्सर्वं नृप वक्ष्यामि संक्षेपेण तवाधुना ॥४॥
धर्मस्यैवावतारोऽभूच्चाक्षुषे मनुसम्भवे । नरनारायणौ धर्मपुत्रौ ख्यातौ महीतले ॥५॥
अथ वैवस्वताख्येऽस्मिन्द्वितीये तु युगे पुनः । दत्तात्रेयोऽवतारोऽत्रेः पुत्रत्वमगमद्धरिः ॥६॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयोऽमी देवसत्तमाः । पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्यात्रेर्भार्यया वृताः ॥७॥
अनसूयाऽत्रिपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । यया सम्प्रार्थिता देवाः पुत्रत्वमगमंस्त्रयः ॥८॥
ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तु दत्तात्रेयो हरिः स्वयम् । दुर्वासा रुद्ररूपोऽसौ पुत्रत्वं ते प्रपेदिरे ॥९॥
नृसिंहस्यावतारस्तु देवकार्यार्थसिद्धये । चतुर्थे तु युगे जातो द्विधारूपो मनोहरः ॥१०॥
हिरण्यकशिपोः सम्यग्वधाय भगवान् हरिः । चक्रे रूपं नारसिंहं देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥
बलेर्नियमनार्थाय श्रेष्ठे त्रेतायुगे तथा । चकार रूपं भगवान् वामनं कश्यपान्मुनेः ॥१२॥
छलयित्वा मखे भूपं राज्यं तस्य जहार ह । पातालं स्थापयामास बलिं वामनरूपधृक् ॥१३॥
युगे चैकोनविंशेऽथ त्रेताख्ये भगवान् हरिः । जमदग्निसुतो जातो रामो नाम महाबलः ॥१४॥
क्षत्रियान्तकरः श्रीमान्सत्यवादी जितेन्द्रियः । दत्तवान्मेदिनीं कृत्स्नां कश्यपाय महात्मने ॥१५॥
यो वै परशुरामाख्यो हरेरद्भुतकर्मणः । अवतारस्तु राजेन्द्र कथितः पापनाशनः ॥१६॥
त्रेतायुगे रघोर्वंशे रामो दशरथात्मजः । नरनारायणांशौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

अष्टाविंशे युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशौरिणौ । धराभारावतारार्थं जातौ कृष्णार्जुनौ भुवि ॥१८॥
कृतवंतौ महायुद्धं कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । एवं युगे युगे राजन्नवतारा हरेः किल ॥१९॥
भवंति बहवः कामं प्रकृतेरनुरूपतः । प्रकृतेरखिलं सर्वं वशमेतज्जगत्त्रयम् ॥२०॥
यथेच्छति तदैवेयं भ्रामयत्यनिशं जगत् । पुरुषस्य प्रियार्थं सा रचयत्यखिलं जगत् ॥२१॥
सृष्ट्वा पुरा हि भगवाञ्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादिः सर्वगः स्वामी दुर्ज्ञेयः परमोऽव्ययः ॥२२॥
निरालंबो निराकारो निःस्पृहश्च परात्परः । उपाधितस्त्रिधा भाति यस्याः सा प्रकृतिः परा ॥२३॥
उत्पत्तिकालयोगात्सा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्वं कुरुते कामं सा पालयति कामदा ॥२४॥
कल्पान्ते संहरत्येव त्रिरूपा विश्वमोहिनी । तया युक्तोऽसृजद्ब्रह्मा विष्णुः पाति तयान्वितः ॥२५॥
रुद्रः संहरते कामं तया संमिलितः शिवः । सा चैवोत्पाद्य काकुत्स्थं पुरा वै नृपसत्तमम् ॥२६॥
कुत्रचित्स्थापयामास दानवानां जयाय च । एवमस्मिंश्च संसारे सुखदुःखान्विताः किल ॥
भवंति प्राणिनः सर्वे विधितंत्रनियंत्रिताः ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

धाराङ्गनास्त्वया ख्याता नरनारायणाश्रमे । एकं नारायणं शांतं कामयानाः स्मरातुराः ॥१॥
शप्तुकामस्तदा जातो मुनिर्नारायणश्च ताः । निवारितो नरेणाथ भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥
किं कृतं मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । ताभिः संकल्पितेनाथ कामार्थाभिर्भृशं मुने ॥३॥
धर्मेणोत्पादिताभिश्च बहुप्रार्थनया पुनः । याचितेन विवाहार्थं किं कृतं तेन जिष्णुना ॥४॥
इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरितं तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मनः । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥
शप्तुकामस्तु संदृष्टो नरेणाथ यदा हरिः । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिर्नारायणस्तदा ॥७॥
शांतकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनिः । स्मितपूर्वमिदं वाक्यं मधुरं धर्मनन्दनः ॥८॥
अस्मिञ्जन्मनि चार्वंग्यः कृतसंकल्पवानहम् । आवाभ्यां च न कर्तव्यः सर्वथा दारसंग्रहः ॥९॥
तस्माद्गच्छंतु त्रिदिवं कृपां कृत्वा ममोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभंगं परस्य वै ॥१०॥
शृंगारेऽस्मिन्रसे नूनं स्थायीभावो रतिः स्मृतः । कथं करोमि संबंधं तदभावे सुलोचनाः ॥११॥
कारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चयः । कविभिः कथितं शास्त्रे स्थायीभावो रसः किल ॥१२॥

धन्यः सुचारुसर्वांगः सभाग्योऽहं धरातले । प्रीतिपात्रं यतो जातो भवतीनामकृत्रिमम् ॥१३॥
भवतीभिः कृपा कृत्वा रक्षणीयं व्रतं मम । भविष्यामि महाभागाः पतिरप्यन्यजन्मनि ॥१४॥
अष्टाविंशे विशालाक्ष्यो द्वापरेऽस्मिन्धरातले । देवानां कार्यसिद्धयर्थं प्रभविष्यामि सर्वथा ॥१५॥
तदा भवत्यो मद्दाराः प्राप्य जन्म पृथक्पृथक् । भूपतीनां सुता भूत्वा पत्नीभावं गमिष्यथ ॥१६॥
इत्याश्वास्य हरिस्तास्तु प्रतिश्रुत्य परिग्रहम् । व्यसर्जयत्स भगवाञ्जमुश्च विगतज्वराः ॥१७॥
एवं विसर्जितास्तेन गताः स्वर्गं तदाऽङ्गनाः । शक्राय कथयामासु कारणं सकलं पुनः ॥१८॥
आश्रुत्य मघवा ताभ्यो वृत्तांतं तस्य विस्तरात् । तुष्टाव तं महात्मानं नारीर्दृष्ट्वा तथोर्वशीः ॥१९॥

इन्द्र उवाच

अहो धैर्यं मुने. कामं तथैव च तपोबलम् । येनोर्वश्यः स्वतपसा तादृग्रूपाः प्रकल्पिताः ॥२०॥
इति स्तुत्वा प्रसन्नात्मा बभूव सुरराट् तत । नारायणोऽपि धर्मात्मा तपस्यभिरतोऽभवत् ॥२१॥
इत्येतत्सर्वमाख्यात मुनेर्वृत्तांतमद्भुतम् । नारायणस्य सकलं नरस्य च महामुने ॥२२॥
तौ हि कृष्णार्जुनौ वीरौ भूभारहरणाय च । जातौ तौ भरतश्रेष्ठ भृगोः शापवशादिह ॥२३॥

राजोवाच

कृष्णावतारचरितं विस्तरेण वदस्व मे । सदेहो मम चित्तेऽस्ति तं निवारय मानद ॥२४॥
ययो. पुनस्त्वमापन्नौ हर्यनंतौ महाबलौ । देवकीवसुदेवौ तौ दुःखभाजौ कथं मुने ॥२५॥
कंसेन निगडे बद्धौ पीडितौ बहुवत्सरान् । ययोः पुत्रो हरि. साक्षात्तपसा तोषितोऽभवत् २६॥
जातोऽसौ मथुरायां तु गोकुले स कथं गतः । कंसं हत्वा द्वारवत्यां निवासं कृतवान्कथम् ॥२७॥
पित्रादिसेवितं देशं समृद्धं पावनं किल । त्यक्त्वा देशांतरेऽनार्ये गतवान्स कथं हरि. ॥२८॥
कुलं च द्विजशापेन कथमुत्सादितं हरे । भारावतारणं कृत्वा वासुदेव सनातन. ॥२९॥
देहं मुमोच तरसा जगाम च दिवं हरि । पापिष्ठानां च भारेण व्याकुलाऽभूच्च मेदिनी ३०॥
ते हता वासुदेवेन पार्थेनामितकर्मणा । लुंठिता यैर्हरे पत्न्यस्ते कथं न निपातिता. ॥३१॥
भीष्मो द्रोणस्तथा कर्णो वाह्लीकोप्यथ पार्थिव । वैराटोऽथ विकर्णश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्थिव ॥३२॥
सोमदत्तादय सर्वे निहता समरे नृप । तेषामुत्तारितो भारश्चौराणां न हृत कथम् ॥३३॥
कृष्णपत्न्य कथ दुःख प्राप्ता प्राप्ते पतिव्रता । संदेहोऽयं मुनिश्रेष्ठ चित्ते मे परिवर्तते ॥३४॥
वसुदेवस्तु धर्मात्मा पुत्रदुःखेन तापितः । त्यक्तवान्स कथं प्राणानपमृत्यु जगाम ह ॥३५॥
पांडवा धर्मसंयुक्ताः कृष्णे च निरता सदा । ते कथ दुःखभोक्तारो ह्यभवन्मुनिसत्तम ॥३६॥
द्रौपदी च महाभागा कथं दुःखस्य भागिनी । वेदीमध्याच्च संजाता लक्ष्म्यंशसंभवा किल ॥३७॥
सभायां च समानीता रजोदोषसमन्विता । बाला दुःशासनेनाथ केशग्रहणकर्शिता ॥३८॥

अष्टाविंशे युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशौरिणौ । धराभारावतारार्थं जातौ कृष्णार्जुनौ भुवि ॥१८॥
कृतवतौ महायुद्ध कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम । एव युग युगे राजन्नवतारा हरे किल ॥१९॥
भवति बहव काम प्रकृतेरनुरूपत । प्रकृतेरखिल सर्वं वशमेतज्जगत्त्रयम् ॥२०॥
यथेच्छति तदैवेय भ्रामयत्यनिश जगत । पुरुषस्य प्रियार्थं सा रचयत्यखिल जगत ॥२१॥
दृष्ट्वा पुरा हि भगवाञ्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादि सर्वगश्चासौ दुर्ज्ञेय परमाऽव्यय ॥२२॥
निरालम्बो निराकारो नि स्पृहश्च परात्पर । उपाधितस्त्रिधा भाति यस्या सा प्रकृति परा॥२३॥
उत्पत्तिकालयोगात्सा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्व कुरुते काम सा पालयति कामदा ॥२४॥
कल्पान्ते सहरत्येव त्रिरूपा विश्वमोहिनी । तया युक्तोऽसृजद्ब्रह्मा विष्णु पाति तयान्वित २५॥
रुद्र सहरते काम तया सम्मिलित शिव । सा चैवोत्पाद्य काकुत्स्थ पुरा वै नृपसत्तमम ॥२६॥
कुत्रचित्स्थापयामास दानवाना जयाय च । एवमस्मिश्च ससार सुखदु खाऽन्विता किल ॥
भवति प्राणिन सर्वे विहितस्तनियन्त्रिता ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वाराङ्गनास्त्वया ख्याता नरनारायणाश्रमे । एक नारायण शात कामयाना स्मरातुरा ॥१॥
शप्तुकामस्तदा जातो मुनिर्नारायणश्च ता । निवारितो नरेणाथ भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥
किं कृत मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । ताभि सकल्पितेनाथ कामार्थाभिर्भृश मुने ॥३॥
शक्रेणोत्पादिताभिश्च बहुप्रार्थनया पुन । याचितेन विवाहार्थं किं कृत तेन जिष्णुना ॥४॥
इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरित तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मन । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥
शप्तुकामस्तु सदृष्टो नरणाथ यदा हरि । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिर्नारायणस्तदा ॥७॥
शातकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनि । स्मितपूर्वमिद वाक्य मधुर धर्मनन्दन ॥८॥
अस्मिञ्जन्मनि चार्वङ्ग्य कृतसकल्पवानहम् । आवाभ्या च न कर्तव्य सर्वथा दारसग्रह ॥९॥
तस्माद्गच्छतु त्रिदिव कृपा कृत्वा ममोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभग परस्य वै ॥१०॥
शृङ्गारेऽस्मिन्रसे नून स्थायीभावो रति स्मृत । कथ करोमि सबध तदभावे सुलोचना ॥११॥
कारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चय । कविभि कथित शास्त्रे स्थायीभावो रस किल १२॥

तैरहं पीडिता शक्र भाराक्रान्ताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिन्ता मे महती स्थिता ॥८॥
पीडिताऽहं वराहेण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतरं गता ॥९॥
यदाऽहं दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हृताऽहं हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥
तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽहं वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥
नोचेद्रसातले स्वस्था स्थिता स्यां सुखशायिनी । न शक्ताऽस्म्यद्य देवेश भारं वोढुं दुरात्मनाम् ॥१२॥
अग्रे दुष्टः समायाति ह्यष्टाविंशस्तथा कलिः । तदाऽहं पीडिता शक्र गताऽस्म्याशु रसातलम् ॥१३॥
तस्मात्त्वं देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भारं मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

इन्द्र उवाच

इन्द्रे किं ते करोम्यद्य ब्रह्माणं शरणं व्रज । अहं तत्रागमिष्यामि स तं दुःखं हरिष्यति ॥१५॥
तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पृष्ठतः प्राप्तः सर्वदेवपुरःसरः ॥१६॥
सुरभीभागतां तत्र दृष्ट्वोवाच प्रजापतिः । महीं ज्ञात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥
कस्माद्रुदसि कल्याणि किं ते दुःखं वदाधुना । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूर्वद ॥१८॥

धरोवाच

कलिरायाति दुष्टोऽयं बिभेमि तद्भयादहम् । पापाचाराः प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते ॥१९॥
राजानश्च दुराचाराः परस्परविरोधिनः । चौरकर्मरताः सर्वे राक्षसाः पूर्णवैरिणः ॥२०॥
तान्हत्वा नृपतीन्भारं हर मेऽद्य पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भूभृताम् ॥२१॥

ब्रह्मोवाच

नाहं शक्तस्तथा देवि भारावतरणे तव । गच्छाव सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः ॥२२॥
स ते भारापनोदं वै करिष्यति जनार्दनः । पूर्वं मयापि ते कार्यं चिन्तितं सुविचार्य च ॥२३॥
तत्र गच्छ सुरश्रेष्ठ यत्र देवो जनार्दनः ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वदवर्ताऽसौ पुरस्कृत्य सुरांश्च गाम् ॥२४॥
जगाम विष्णुसदनं हंसारूढश्चतुर्मुखः । तुष्टाव वदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानसः ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

सहस्रशीर्षास्त्वमसि सहस्राक्षः सहस्रपात् । त्वं वेदपुरुषः पूर्वं देवदेव सनातन ॥२६॥
भूतपूर्वं भविष्यच्च वर्तमानं च यद्विभो । अमरास्त्वया दत्तमस्मात्त च रमापते ॥२७॥
एतावान्महिमा तेऽस्ति को न वत्ति जगत्त्रये । त्वं कर्ताऽप्यविता हर्ता त्वं सर्वगतिरीश्वर ॥२८॥

पीडिता सिंधुराज्ञाऽथ वनमध्यगता सती । तथैव कीचकेनापि पीडिता रुदती भृशम् ॥३९॥
पुत्रा पञ्चैव तस्यास्तु निहता द्रौणिना गृहे । सुभद्राया सुतो युद्धे बाल एव निपातित ॥४०॥
तथा च देवकीपुत्रा षट् कंसेन निषूदिता । समर्थेनापि हरिणा दैवेन कृतम यथा ॥४१॥
यादवाना तथा शाप प्रभासे निधन पुन । कुलक्षयस्तथा तीव्रस्तत्पत्नीना च लुठनम ॥४२॥
विष्णुना चेश्वरेणापि साक्षान्नारायणेन च । उग्रसेनस्य सेवा वै दासवत्सतत कृता ॥४३॥
सदेहोऽय महाभाग तत्र नारायणे मुनौ । सर्वजतुसमानत्व व्यवहारे निरतरम् ॥४४॥
हर्षशोकादयो भावा सर्वेषा सदृशा कथम् । ईश्वरस्य हरेर्जाता कथमन्यथा मति ॥४५॥
तस्माद्विस्तरतो ब्रूहि कृष्णस्य चरित महत । अलौकिकेन हरिणा कृत कर्म महीतले ॥४६॥
हता आयु क्षये दैत्या क्लेशेन महता पुन । सर्वैश्वर्यशक्ति प्रथिता हरिणा मुनिसत्तम ॥४७॥
रुक्मिणीहरणे नून गृहीत्वाऽथ पलायनम । कृत हि वासुदेवेन चौरवच्चरित तदा ॥४८॥
मथुरामडल त्यक्त्वा समृद्ध कुलसमतम । जरासधभयात्तेन द्वारकागमन कृतम् ॥४९॥
तदा केनापि न ज्ञातो भगवान्हरिरीश्वर । किचित्प्रब्रूहि मे ब्रह्मन्कारण व्रजगोपनम् ॥५०॥
एते चान्ये च बहव सदेहा वासवीसुत । नाशयाद्य महाभाग सर्वज्ञोऽसि द्विजोत्तम ॥५१॥
गोप्यस्त्वेक सदेहो हृदयान्न निवर्तते । पाञ्चाल्या पचभर्तृत्व लोके किं न जुगुप्सितम् ५२॥
सदाचार प्रमाण हि प्रवदति मनीषिण । पशुधर्म कथ तैस्तु समर्थैरपि सश्रित ॥५३॥
भीष्मेणापि कृत किं वा देवरूपेण भूतले । गोलकौ तौ समुत्पाद्य यत्तु वशस्य रक्षणम् ॥५४॥
धिग्धर्मनिर्णय काम मुनिभि परिदर्शित । यत केनाप्युपायेन पुत्रोत्पादनलक्षण ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कृष्णस्य चरित महत । अवतारकारण चैव दव्याश्चरितमद्भुतम् ॥१॥
यदैकदा भराक्रांता रुदती चातिकर्षिता । गोरूपधारिणी दीना भीतागच्छत्त्रिविष्टपम् ॥२॥
पृष्टा शक्रेण किं तेऽद्य वर्तते भयमित्यथ । केन वै पीडिताऽसि त्व किं ते दु ख वसुधरे ॥३॥
तच्छ्रुत्वा तदोवाच शृणु देवश मेऽखिलम् । दु ख पृच्छसि यत्त्व मे भाराक्रांताऽस्मि मानद॥४॥
जरासधो महापापो मागधेषु पतिर्गम । शिशुपालस्तथा चैद्य काशिराज प्रतापवान् ॥५॥
रुक्मी च बल्वाकसो नरकश्च महाबल । शाल्व सौमपति क्रूर केशी धेनुकवत्सकौ ॥६॥
सर्वे धर्मविहीनाश्च परस्परविरोधिन । पापाचारा मदोन्मत्ता कालरूपाश्च पार्थिवा ॥७॥

तैरहं पीडिता शक्र भाराक्रान्ताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिंता मे महती स्थिता ॥८॥
पीडिताऽहं वराहेण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतरं गता ॥९॥
याताऽहं दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हृताऽहं हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥
तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽहं वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥
नोचेद्रसातले स्वस्था स्थिता स्या सुखशायिनी । न शक्ताऽस्म्यद्य देवेश भारं वोढुं दुरात्मनाम् ॥१२॥
अग्रे दुष्टः समायाति ह्यष्टाविंशस्तथा कलिः । तदाऽहं पीडिता शक्र गंताऽस्म्याशु रसातलम् ॥१३॥
तस्मात्त्वं देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भारं मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

इन्द्र उवाच

इले किं ते करोम्यद्य ब्रह्माणं शरणं व्रज । अहं तत्रागमिष्यामि स ते दुःखं हरिष्यति ॥१५॥
तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पृष्ठतः प्राप्तः सर्वदेवपुरःसरः ॥१६॥
सुरभीमागतां तत्र दृष्ट्वोवाच प्रजापतिः । मही ज्ञात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥
कस्माद्रुदसि कल्याणि किं ते दुःखं वदाधुना । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूर्वद ॥१८॥

धरोवाच

कलिरायाति दुष्टोऽयं बिभेमि तद्भयादहम् । पापाचाराः प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते ॥१९॥
राजानश्च दुराचाराः परस्परविरोधिनः । चौरकर्मरताः सर्वे राक्षसाः पूर्णवैरिणः ॥२०॥
तान्हत्वा नृपतीन्भारं हर मेऽद्य पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भूभृताम् ॥२१॥

ब्रह्मोवाच

नाहं शक्तस्तथा देवि भारावतरणे तव । गच्छावः सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः ॥२२॥
स ते भारापनोदं वै करिष्यति जनार्दनः । पूर्वं ममापि ते कार्यं चिन्तितं सुविचार्य च ॥२३॥
तत्र गच्छ सुरश्रेष्ठ यत्र देवो जनार्दनः ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वेदकर्ताऽसौ पुरस्कृत्य सुरांश्च गाम् ॥२४॥
जगाम विष्णुसदनं हंसारूढश्चतुर्मुखः । तुष्टाव वेदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानसः ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

सहस्रशीर्षास्त्वमसि सहस्राक्षः सहस्रपात् । त्वं वेदपुरुषः पूर्वं देवदेवः सनातनः ॥२६॥
भूतपूर्वं भविष्यच्च वर्तमानं च यद्विभो । अमरत्वं त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥
एतावान्महिमा तेऽस्ति को न वेत्ति जगत्त्रये । त्वं कर्ताऽप्यविता हर्ता त्वं सर्वगतिरीश्वरः ॥२८॥

व्यास उवाच

इतीडित प्रभुर्विष्णु प्रसन्नो गरुडध्वज । दर्शन च ददौ तेभ्यो ब्रह्मादिभ्योऽमलाशय ॥२९॥
पप्रच्छ स्वागत देवान्प्रसन्नवदनो हरि । ततस्त्वागमने तेषा कारण च सविस्तरम् ॥३०॥
तमुवाचाब्जजो नत्वा धरादु ख च सस्मरन् । भारावतरण विष्णो कर्तव्य ते जनार्दन ॥३१॥
भुवि धृत्वाऽवतार त्व द्वापरान्ते समागते । हत्वा दुष्टान्नृपानुर्व्या हर भार दयानिधे ॥३२॥

विष्णुरुवाच

नाह स्वतन्त्र एवात्र न ब्रह्मा न शिवस्तथा । नेन्द्रोऽग्निर्न यमस्त्वष्टा न सूर्यो वरुणस्तथा ॥३३॥
योगमायावशे सर्वमिद स्थावरजङ्गमम् । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्त ग्रथित गुणसूत्रत ॥३४॥
यथा सा स्वेच्छया पूर्वं कर्तुमिच्छति सुव्रत । तथा करोति सहिता वय सर्वेऽपि तद्वशा ॥३५॥
यद्यह स्या स्वतन्त्रो वै चिंतयन्तु धिया किल । कुतोऽभव मत्स्यवपु कच्छपो वा महार्णवे ॥३६॥
तिर्यग्योनिषु को भोग का कीर्ति किं सुख पुन । किं पुण्य किं फल तत्र क्षुद्रयोनिगतस्य मे ॥३७॥
कोलो वाऽथ नृसिंहो वा वामनो वाऽभव कुत । जमदग्निसुत कस्मात्सम्भवय पितामह ॥३८॥
नृशस वा कथ कर्म कृतवानस्मि भूतले । क्षतजैस्तु ह्रदान्सर्वान्पूरयय कथ पुन ॥३९॥
तत्कथ जमदग्नेश्च पुत्रो भू वा द्विजोत्तम । क्षत्रियान्हतवानाजौ निर्दयो गर्भगानपि ॥४०॥
रामो भूत्वाऽथ देवेन्द्र प्राविशद्दडक वनम । पदातिश्चीरवासाश्च जटावल्कलवान्पुन ॥४१॥
असहायो ह्यपाथेयो भीषणे निजन वने । कुर्वन्नाखेटक तत्र व्यचर विगतत्रप ॥४२॥
न ज्ञातवान्मृग हैम मायया पिहितस्तदा । उटजे जानकी त्यक्त्वा निर्गतस्तत्पदानुग ॥४३॥
लक्ष्मणोऽपि च ता त्यक्त्वा निर्गतो मत्पदानुग । वारितोऽपि मयाऽत्यर्थं मोहित प्राकृतैर्गुणै ॥४४॥
भिक्षुरूप तत कृत्वा रावण कपटाकृति । जहार तरसा रक्षो जानकी शोककर्शिताम् ॥४५॥
दुःखार्तेन मया तत्र रुदित च वन वने । सुग्रीवेण च मित्रत्व कृत कार्यवशान्मया ॥४६॥
अन्यायेन हतो वाली शापाच्चैव निवारित । सहायान्वानरा कृत्वा लकाया चलित पुन ॥४७॥
बद्धोऽह नागपाशैश्च लक्ष्मणश्च ममानुज । विसज्ञौ पतितौ दृष्ट्वा वानरा विस्मय गता ॥४८॥
गरुडेन तदाऽऽगत्य मोचितौ भ्रातरौ किल । चिंता मे महती जाता दैव किं वा करिष्यति ॥४९॥
हृत राज्य वने वासो मृत तात प्रिया हृता । युद्ध कष्ट ददात्येवमग्रे किं वा करिष्यति ॥५०॥
प्रथम तु महादु खमराज्यस्य वनाश्रयम् । राजपुत्र्याऽन्वितस्यैव धनहीनश्च निर्गत ॥५१॥
वराटिकाऽपि पित्रा मे न दत्ता वननिर्गमे । पदातिरसहायोऽह धनहीनश्च निर्गत ॥५२॥
चतुर्दशैव वर्षाणि नीतानि च तदा मया । क्षात्र धर्मं परित्यज्य व्याधवृत्त्या महावन ॥५३॥
दैवाद्युद्धे जय प्राप्तो निहतोऽसौ महासुर । आनीता च पुन सीता प्राप्ताऽयोध्या मया तथा ५४॥

वर्षाणि कतिचित्तत्र सुखं संसारसंभवम् । प्राप्तं राज्यं च सम्पूर्णं कोसलानधितिष्ठता ॥५५
पुरैव वर्तमानेन प्राप्तराज्येन वै तदा । लोकापवादभीतेन त्यक्ता सीता वने मया ॥५६
कान्ताविरहजं दुःखं पुनः प्राप्तं दुरासदम् । पातालं सा गता पश्चाद्धरां भित्त्वा धरात्मजा ५७
एवं रामावतारेऽपि दुःखं प्राप्तं निरंतरम् । परतन्त्रेण मे नूनं स्वतन्त्रः को भवेत्तदा ॥५८॥
पश्चात्कालवशात्प्राप्तः स्वर्गो मे भ्रातृभिः सह । परतन्त्रस्य का वार्ता वक्तव्या विबुधेन वै ॥५९॥
परतन्त्रोऽस्म्यहं नूनं पद्मयोने निशामय । तथा त्वमपि रुद्रश्च सर्वे चान्ये सुरोत्तमाः ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः पुनराह प्रजापतिम् । यन्मायामोहिताः सर्वेस्तत्त्वं जानाति नो जनः ॥१॥
वयं मायावृता कामं न स्मरामो जगद्गुरुम् । परमं पुरुषं शांतं सच्चिदानन्दमव्ययम् ॥२॥
अहं विष्णुरहं ब्रह्मा शिवोऽहमिति मोहिताः । न जानीमो वयं धातः परं वस्तु सनातनम् ॥३॥
यन्मायामोहितश्चाहं सदा वर्ते परात्मनः । परवान् दारुपाञ्चाली मायिकस्य यथा वशे ॥४॥
भवताऽपि तथा दृष्टा विभूतिस्तस्य चाद्भुता । कल्पादौ भवयुक्तेन मयाऽपि च सुधार्णवे ॥५॥
मणिद्वीपेऽथ मन्दारविटपे रासमण्डले । समाजे तत्र सा दृष्टा श्रुता न वचसापि च ॥६॥
तस्मात्तां परमां शक्तिं स्मरत्वद्य सुराः शिवाम् । सर्वकामप्रदां मायामाद्यां शक्तिं परात्मनः ॥७॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता हरिणा देवा ब्रह्माद्या भुवनेश्वरीम् । सस्मरुर्मनसा देवीं योगमायां सनातनीम् ॥८॥
स्मृतमात्रा तदा देवी प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । पाशाङ्कुशवराभीतिधरा देवी जपारुणा ॥
दृष्ट्वा प्रमुदिता देवास्तुष्टुवुस्तां सुदर्शनाम् ॥९॥

देवा ऊचुः

ऊर्णनाभाद्यथा तन्तुर्विस्फुलिंगा विभावसोः । तथा जगद्यदेतस्या निर्गतं तां नता वयम् ॥१०॥
यन्मायाशक्तिसंक्लृप्तं जगत्सर्वं चराचरम् । तां चितं भुवनाधीशां स्मराम करुणार्णवाम् ॥११॥
यदज्ञानाद्भवोत्पत्तिर्यज्ज्ञानाद्भवनाशनम् । संविद्रूपां च तां देवीं स्मरामः सा प्रचोदयात् ॥१२॥
महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वशक्त्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात् ॥१३॥
मातर्नताः स्म भुवनार्तिहरे प्रसीद शं नो विधेहि कुरु कार्यमिदं दयार्द्रे ।
भारं हरस्व विनिहत्य सुरारिवर्गं मह्या महेश्वरि सतां कुरु शं भवानि ॥१४॥

यद्यम्बुजाक्षि दयसे न सुरान्कदाचित्किं ते क्षमा रणमुखेऽसिशरैं प्रहर्तुम् ।
एतत्त्वयैव गदितं ननु यक्षरूपं धृत्वा तृणं दह हुताशपदाभिलाषैं ॥१५॥
कंसः मुजोऽथ यवनप्रसुतश्च केशी बार्हद्रथो बकवकीखरशाल्वमुख्याः ।
येऽन्ये तथा नृपतयो भुवि सति तास्त्वं हत्वा हरस्व जगतो भरमाशु मातः ॥१६॥
ये विष्णुना न निहता किल शंकरेण ये वा विगृह्य जलजाक्षि पुरन्दरेण ।
ते ते मुखं सुखकरं सुसमीक्षमाणाः सख्ये शरैर्विनिहता निजलीलया ते ॥१७॥
शक्तिं विना हरिहरप्रमुखाः सुराश्च नैवेश्वरा विचलितुं तव देवदेवि ।
किं धारणाविरहितः प्रभुरप्यनन्तो धर्तुं धरां च रजनीशकलावतंसे ॥१८॥

इन्द्र उवाच

वाचा विना विधिरलं भवतीह विश्वं कर्तुं हरिः किमु रमारहितोऽथ पातुम् ।
संहर्तुमीश उमयोज्झित ईश्वरः किं ते ताभिरेव सहिताः प्रभवः प्रजेशाः ॥१९॥

विष्णुरुवाच

कर्तुं प्रभुर्न द्रुहिणो न कदाचनाहं नापीश्वरस्तव कलारहितस्त्रिनेत्रः ।
कर्तुं प्रभुत्वमनघेऽन तथा विहर्तुं त्वं वै समस्तविभवेश्वरि भासि नूनम् ॥२०॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तानाह विबुधेश्वरान् । किं तत्कार्यं वदत्वद्य करोमि विगतज्वराः ॥२१॥
असाध्यमपि लोकेऽस्मिंस्तत्करोमि सुरेप्सितम् । शंसतु भवतां दुःखं धरायाश्च सुरोत्तमाः ॥२२॥

देवा ऊचुः

वसुधेयं भयाक्रान्ता सम्प्राप्ता विबुधान्प्रति । रुदती वेपमाना च पीडिता दुष्टभूभुजैः ॥२३॥
भारापहरणं चास्याः कर्तव्यं भुवनेश्वरि । देवानामीप्सितं कार्यमेतद्देवाधुना शिवे ॥२४॥
घातितस्तु पुरा मातस्त्वया महिषरूपभृत् । दानवोऽतिबलाक्रान्तस्तत्सहायाश्च कोटिशः ॥२५॥
तथा शुम्भो निशुम्भश्च रक्तबीजस्तथापरः । चण्डमुण्डौ महावीर्यौ तथैव धूम्रलोचनः ॥२६॥
दुर्मुखो दुःसहश्चैव करालश्चातिवीर्यवान् । अन्ये च बहवः क्रूरास्त्वयैव च निपातिताः ॥२७॥
तथैव च सुरारींश्च जहि सर्वान्महीश्वरान् । भारं हर धरायाश्च दुर्धरं दुष्टभूभुजाम् ॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा तदा देवी देवानाहाम्बिका शिवा ॥२८॥
सम्प्रहस्यासितापाङ्गी मेघगम्भीरया गिरा ।

श्रीदेव्युवाच

मयेदं चिंतितं पूर्वमंशावतरणं सुराः ॥ २९ ॥
भारावतरणं चैव यथा स्याद्दुष्टभूभुजाम् । मया सर्वे निहंतव्या दैत्येशा ये महीभुजाः ॥३०॥
मागधाद्या महाभागाः स्वशक्त्या मंदतेजसः । भवद्भिरपि स्वैरंशैरवतीर्य धरातले ॥३१॥
मच्छक्तियुक्तैः कर्तव्यं भारावतरणं सुराः । कश्यपो भार्यया सार्धं दिविजानां प्रजापतिः ॥३२॥
यादवानां कुले पूर्वं भविताऽऽनकदुंदुभिः । तथैव भृगुशापाद्वै भगवान्विष्णुरव्ययः ॥३३॥
अंशेन भविता तत्र वसुदेवसुतो हरिः । तदाऽहं प्रभविष्यामि यशोदायां च गोकुले ॥३४॥
कार्यं सर्वं करिष्यामि सुराणां सुरसत्तमाः । कारागारे गतं विष्णुं प्रापयिष्यामि गोकुले ॥३५॥
शेषं च देवकीगर्भात्प्रापयिष्यामि रोहिणीम् । मच्छक्त्त्योपचितौ तौ च कर्तारौ दुष्टसंक्षयम् ॥३६॥
दुष्टानां भूभुजां कामं द्वापरान्ते सुनिश्चितम् । इंद्रांशोऽप्यर्जुनः साक्षात्करिष्यति बलक्षयम् ॥३७॥
धर्मांशोऽपि महाराजो भविष्यति युधिष्ठिरः । वाय्वंशो भीमसेनश्चाश्विन्यंशौ च यमावपि ॥३८॥
वसोरंशोऽथ गांगेयः करिष्यति बलक्षयम् । व्रजतु च भवतोऽद्य धरा भवतु सुस्थिरा ॥३९॥
भारावतरणं नूनं करिष्यामि सुरोत्तमाः । कृत्वा निमित्तमात्रांस्तान्स्वशक्त्याऽहं न संशयः ॥
कुरुक्षेत्रे करिष्यामि क्षत्रियाणां च संक्षयम् । असूयेर्ष्या मतिस्तृष्णा ममताभिमता स्पृहा ॥४१॥
जिगीषा मदनो मोहो दोषैर्नंक्ष्यन्ति यादवाः । ब्राह्मणस्य च शापेन वंशनाशो भविष्यति ॥४२॥
भगवानपि शापेन त्यक्ष्यत्येतत्कलेवरम् । भवन्तोऽपि निजांशैश्च सहाया शार्ङ्गधन्वनः ४३॥
प्रभवन्तु सनारीका मथुरायां च गोकुले ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वान्तर्दधे देवी योगमाया परात्मनः ॥४४॥
सधरा वै सुराः सर्वे जग्मुः स्वान्यालयानि च । धराऽपि सुस्थिरा जाता तस्या वाक्येन तोषिता ॥
ओषधीवीरुधोपेता बभूव जनमेजय । प्रजाश्च सुखिनो जाता द्विजाश्चापुर्महोदयम् ॥
सन्तुष्टा मुनयः सर्वे बभूवुर्धर्मतत्पराः ॥४६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि भारावतरणं तथा । कुरुक्षेत्रे प्रभासे च क्षपितं योगमायया ॥१॥
यदुवंशे समुत्पत्तिर्विष्णोरमिततेजसः । भृगुशापप्रतापेन महामायाबलेन च ॥२॥

क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तमिति मे मति । मायया विहितो योगो विष्णोर्जन्म धरातले ॥३॥
किं चित्र नृप देवी सा ब्रह्मविष्णुसुरानपि । नर्तयत्यनिश माया त्रिगुणा न पराकिमु ॥४॥
गर्भवासोद्भव दुःख विण्मूत्रस्नायुसयुतम । विष्णोरापादित सम्यग्यया विगतलीलया ॥५॥
पुरा रामावतारेऽपि निर्जरा वानरा कृता । विदित ते यथा विष्णुर्दृग्पाशेन मोहित ॥६॥
अह ममेति पाशेन सुदृढेन नराधिप । योगिनो मुक्तसगाश्च मुक्तिकामा मुमुक्षव ॥७॥
तामेव समुपासन्त देवी विश्वेश्वरी शिवाम् । तद्भक्तिलेशलेशाश लेशलेशलवाशरम ॥८॥
लब्ध्वा मुक्तो भवेज्जतुस्ता न सेवेत को जन । भुवनशीत्यव वक्त्रे ददाति भुवनत्रयम् ॥९॥
मां पाहीत्यस्य वचसो दयाभावादृणान्विता । विद्याऽविद्येति तस्या द्वे रूपे जानीहि पार्थिव ॥१०॥
विद्यया मुच्यते जन्तुर्बध्यतेऽविद्यया पुन । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे तस्या वशानुगा ॥११॥
अवतारा सर्व एव यन्त्रिता इव दामभि । कदाचिच्च सुख भुक्ते वैकुण्ठे क्षीरसागरे ॥१२॥
कदाचित्कुरुते युद्ध दानवैर्बलवत्तरै । हरि कदाचिद्यज्ञान्वै विततान्प्रकरोति च ॥१३॥
कदाचिच्च तपस्तीव्र तीर्थे चरति सुव्रत । कदाचिच्छयन शेत योगनिद्रामुपाश्रित ॥१४॥
न स्वतन्त्र कदाचिच्च भगवान्मधुसूदन । तथा ब्रह्मा तथा रुद्रस्तथन्द्रो वरुणो यम ॥१५॥
कुबेरोऽग्नी रवीन्दू च तथाऽन्य सुरसत्तमा । मुनय सनकाद्याश्च वसिष्ठाद्यास्तथापर ॥१६॥
सर्वेऽम्बावशगा नित्य पाञ्चालीव नरस्य च । नसि प्रोता यथा गावो विचरति वशानुगा ॥१७॥
तथैव देवता सर्वा कालपाशनियन्त्रिता । हर्षशोकादयो भावा निद्रातन्द्रालसादय ॥१८॥
सर्वेषा सर्वदा राजन्देहिना देहसश्रिता । अमरा निर्जरा प्रोक्ता देवाश्च ग्रथकारकै ॥१९॥
अभिधानतश्चार्थतो न ते नून तादृशा क्वचित । उत्पत्तिस्थितिनाशाख्या भावा यपा निरतरम्॥२०॥
अमरास्ते कथ वाच्या निर्जराश्च कथ पुन । कथ दु खाभिभूता वा जायन्ते विबुधोत्तमा ॥२१॥
कथ देवाश्च वक्तव्या व्यसन क्रीडन कथम । क्षणादुत्पत्तिनाशश्च दृश्यतऽस्मिन सशय ॥२२॥
जलजाना च कीटाना मशकाना तथा पुन । उपमा न कथ चैषामायुषोऽन्त मरा स्मृता ॥२३॥
सतो वर्षायुषश्चापि शतवर्षायुषस्तथा । मनुष्या ह्यमरा देवास्तस्तस्माद ब्रह्मा पर स्मृत ॥
रुद्रस्तथा तथा विष्णु क्रमशश्च भवति हि । नश्यन्ति क्रमशश्चैव वर्द्धन्त चोत्तरोत्तरम् ॥२५॥
नून देहवता नाशो मृतस्योत्पत्तिरेव च । चक्रवद्भ्रमण राजन्सर्वेषा नात्र सशय ॥२६॥
मोहजालावृतो जन्तुर्मुच्यते न कदाचन । मायाया विद्यमानाया मोहजाल न नश्यति ॥२७॥
उत्पित्सुकाल उत्पत्ति सर्वेषा नृप जायते । तथैव नाश कल्पात ब्रह्मादीना यथाक्रमम् ॥२८॥
निमित्त यस्तु यन्नाशे स घातयति त नृप । नान्यथा तद्भवेन्नून विधिना निर्मित तु यत् ॥२९॥
जन्ममृत्युजराव्याधिदु ख वा सुखमेव वा । तत्तथैव भवेत्काम नान्यथेह विनिर्णय ॥३०॥

सर्वेषा सुखदौ देवौ प्रत्यक्षौ शशिभास्करौ । न नश्यति तयो पीडा क्वचित्तद्वैरिसभवा ॥३१॥
भास्करस्य सुतो मद क्षयी चद्र कलकवान । पश्य राजन्विधे सूत्र दुर्वार महतामपि ॥३२॥
वेदकर्ता जगद्धर्ता बुद्धिदस्तु चतुर्मुख । सोऽपि विक्लवता प्राप्तो दृष्ट्वा पुत्री सरस्वतीम् ३३॥
शिवस्यापि मृता भार्या सती दग्ध्वा कलेवरम । सोऽभवदद् खसतप्त कामार्तश्च जनार्तिहा ॥३४॥
कामाग्निदग्धदेहस्तु कालिन्द्या पतित शिव । साऽपि श्यामजला जाता तन्निदाघवशान्नृप ॥३५॥
कामार्तो रममाणस्तु नग्न सोऽपि भृगोवनम । गत प्राप्तोऽथ भृगुणा शप्त कामातुरो भृशम् ३६॥
पतत्वद्यैव ते लिंग निर्लज्जेति भृश किल । पपौ चामृतवापी च दानवैर्निर्मिता मुदे ॥३७॥
इन्द्रोऽपि च वृषो भूत्वा वाहनत्व गत क्षितौ । आद्यस्य सर्वलोकस्य विष्णोरेव विवेकिन ॥३८॥
सर्वज्ञत्व गत कुत्र प्रभुशक्ति कुतो गता । यद्धेममृगविज्ञान न ज्ञात हरिणा किल ॥३९॥
राजन्मायाबल पश्य रामो हि काममोहित । रामो विरहसतप्तो रुरोद भृशमातुर ॥४०॥
योऽपृच्छत्पादपान्मूढ क्व गता जनकात्मजा । भक्षिता वा हृता केन रुदश्च्चतर तत ॥४१॥
लक्ष्मणाह मरिष्यामि कातावरिहदु खित । त्व चापि मम दु खेन मरिष्यसि वनेऽनुज ॥४२॥
आवयोर्मरण ज्ञात्वा माता मम मरिष्यति । शत्रुघ्नोऽप्यतिदु खार्त कथ जीवितुमर्हति ॥४३॥
सुमित्रा जीवित जह्यात्पुत्रव्यसनकर्शिता । पूर्णकामाऽथ कैकेयी भवेत्पुत्रसमन्विता ॥४४॥
हा सीते क्व गताऽसि त्व मा विहाय स्मरातुरा । एह्येहि मृगशावाक्षि मा जीवय कृशोदरि ॥४५॥
किं करोमि क्व गच्छामि त्वदधीन च जीवितम् । समाश्वासय दीन मा प्रिय जनकनन्दिनि ॥४६॥
एव विलपता तन रामेणामिततजसा । वने वने च भ्रमता नप्तिता जनकात्मजा ॥४७॥
शरण्य सर्वलोकाना राम कमललोचन । शरण वानराणा हि गतो मायाविमोहित ॥४८॥
सहायान वानरान्कृत्वा बबन्ध वरुणालयम् । जघान रावण वीर कुभकर्ण महोदरम् ॥४९॥
आनीय च तत सीता रामो दिव्यमकारयत् । सर्वज्ञोऽपि हृता मत्वा रावणेन दुरात्मना ॥५०॥
किं ब्रवीमि महाराज योगमायाबल महत । यया विश्वमिद सर्व भ्रामित भ्रमते किल ॥५१॥
एव नानावतारेऽत्र विष्णु शापवश गत । करोति विविधाश्चेष्टा दैवाधीन सदैव हि ॥५२॥
तवाह कथयिष्यामि कृष्णस्यापि विचेष्टितम् । प्रभव मानुषे लोके देवकार्यार्थसिद्धये ॥५३॥
कालिन्दीपुलिने रम्ये ह्यासीन्मधुवन पुरा । लवणो मधुपुत्रस्तु तत्रासीद्दानवो बली ॥५४॥
द्विजाना दु खद पापी वरदानेन गर्वित । निहतोऽसौ महाभाग लक्ष्मणस्यानुजेन वै ॥५५॥
शत्रुघ्नेनाथ सग्रामे त निहत्य मदोत्कटम् । वासिता मथुरा नाम्नी पुरी परमशोभना ॥५६॥
स तत्र पुष्कराक्षौ द्वौ पुत्रौ शत्रुनिषूदन । निवेश्य राज्ये मतिमान्काले प्राप्ते दिव गत ॥५७॥
सूर्यवशक्षये तां तु यादवा प्रतिपेदिरे । मथुरा मुक्तिदा राजन ययातितनया पुरा ॥५८॥

शूरसेनाभिधः शूरस्तत्राभून्मेदिनीपतिः । माथुरान्छूरसेनांश्च बुभुजे विषयान्नृप ॥५९॥
तत्रोत्पन्नः कश्यपांशः शापाच्च वरुणस्य वै । वसुदेवोऽतिविख्यातः शूरसेनसुतस्तदा ॥६०॥
वैश्यवृत्तिरतः सोऽभून्मृते पितरि माधवः । उग्रसेनो बभूवाथ कंसस्तस्यात्मजो महान् ॥६१॥
अदितिर्देवकी जाता देवकस्य सुता तदा । शापाद्वै वरुणस्याथ कश्यपानुगता किल ॥६२॥
दत्ता सा वासुदेवाय देवकेन महात्मना । विवाहे रचिते तत्र वागभूद्गगने तदा ॥६३॥
कंस कंस महाभाग देवकीगर्भसंभवः । अष्टमस्तु सुतः श्रीमांस्तव हंता भविष्यति ॥६४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं कंसो विस्मितोऽभून्महाबलः । देववाचं तु तां मत्वा सत्यां चिन्तामवाप सः ॥६५॥
किं करोमीति संचिन्त्य विमर्शमकरोत्तदा । निहत्यैनां न मे मृत्युर्भवेदद्यैव सत्वरम् ॥६६॥
उपायो नान्यथा चास्मिन्कार्ये मृत्युभयावहे । इयं पितृष्वसा पूज्या कथं हन्मीत्यचिन्तयत् ॥६७॥
पुनर्विचारयामास मरणं मेऽस्त्यहो स्वसा । पापेनापि प्रकर्तव्या देहरक्षा विपश्चिता ॥६८॥
प्रायश्चित्तेन पापस्य शुद्धिर्भवति सर्वथा । प्राणरक्षा प्रकर्तव्या बुधैरप्येनसा तथा ॥६९॥
विचिन्त्य मनसा कंसः खड्गमादाय सत्वरः । जग्राह तां वरारोहां केशेष्वाकृष्य पापकृत् ॥७०॥
कोशात्खड्गमुपाकृष्य हंतुकामो दुराशयः । पश्यतां सर्वलोकानां नवोढां तां चकर्ष ह ॥७१॥
हन्यमानां च तां दृष्ट्वा हाहाकारो महानभूत् । वसुदेवानुगा वीरा युद्धायोद्यतकार्मुकाः ॥७२॥
मुञ्च मुञ्चेति प्रोचुस्तं ते तदाद्भुतसाहसाः । कृपया मोचयामासुर्देवकीं देवमातरम् ॥७३॥
तद्युद्धमभवद्घोरं वीराणां च परस्परम् । वसुदेवसहायानां कंसेन च महात्मना ॥७४॥
वर्तमाने तथा युद्धे दारुणे लोमहर्षणे । कंसं निवारयामासुर्वृद्धा ये यदुसत्तमाः ॥७५॥
पितृष्वसेयं ते वीर पूजनीया च बालिशा । न हन्तव्या त्वया वीर विवाहोत्सवसंगमे ॥७६॥
स्त्रीहत्या दुःसहा वीर कीर्तिघ्नी पापकृत्तमा । भूतभाषितमात्रेण न कर्तव्या विजानता ॥७७॥
अन्तर्हितेन केनापि शत्रुणा तव चास्य वा । उदितेति कुतो न स्याद्वागनर्थकरी विभो ॥७८॥
यशसस्ते विघाताय वसुदेवगृहस्य च । अरिणा रचिता वाणी गुणमायाविदा नृप ॥७९॥
बिभेषि वीरस्त्वं भूत्वा भूतभाषितभाषया । यशोमूलविघातार्थमुपायस्त्वरिणा कृतः ॥८०॥
पितृष्वसा न हंतव्या विवाहसमये पुनः । भवितव्यं महाराज भवेच्च कथमन्यथा ॥८१॥
एवं तैर्बोध्यमानोऽसौ निवृत्तो नाभवद्यदा । तदा तं वसुदेवोऽपि नीतिज्ञः प्रत्यभाषत ॥८२॥
कंस सत्यं ब्रवीम्यद्य सत्याधारं जगत्त्रयम् । दास्यामि देवकीपुत्रानुत्पन्नांस्तव सर्वशः ॥८३॥
जातं जातं सुतं तुभ्यं न दास्यामि यदि प्रभो । कुम्भीपाके तदा घोरे पततु मम पूर्वजाः ॥८४॥
श्रुत्वाऽथ वचनं सत्यं पौरवा ये पुरः स्थिताः । ऊचुस्ते त्वरिताः कंसं साधु साधु पुनः पुनः ॥८५॥
न मिथ्या भाषते क्वापि वसुदेवो महामनाः । केशं मुंच महाभाग स्त्रीहत्यापातकं तथा ॥८६॥

एवं प्रबोधितः कंसो यदुवृद्धैर्महात्मभिः । क्रोधं त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सत्यवाक्यानमोदितः ॥
ततो दुन्दुभयो नेदुर्वादित्राणि च सस्वनुः ॥८७॥
"जयशब्दस्तु सर्वेषामुत्पन्नस्तत्र संसदि ।"
प्रसाद्य कंसं प्रतिमोच्य देवकीं महायशाः शूरसुतस्तदानीम् ।
जगाम गेहं स्वजनानुवृत्तो नवोढया वीतभयस्तरस्वी ॥८८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ काले तु सम्प्राप्ते देवकी देवरूपिणी । गर्भं दधार विधिवद्वसुदेवेन संगता ॥१॥
पूर्णेऽथ दशमे मासे सुषुवे सुतमुत्तमम् । रूपावयवसंपन्नं देवकी प्रथमं यदा ॥२॥
तदाऽऽह वसुदेवस्तां सत्यवाक्यानुमोदितः । भावित्वाच्च महाभागो देवकीं देवमातरम् ॥३॥
वरोरु समयं मे त्वं जानासि स्वसुतार्पणे । मोचिता त्वं महाभागे शपथेन मया तदा ॥४॥
इमं पुत्रं सुकेशान्ते दास्यामि भ्रातृसूनवे । "खले कंसे विनाशार्थं दैवे किं वा करिष्यसि ॥"
विचित्रकर्मणा पाको दुर्ज्ञेयो ह्यकृतात्मभिः ॥५॥
सर्वेषां किल जीवानां कालपाशानुवर्तिनाम् । भोक्तव्यं स्वकृतं कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥
प्रारब्धं सर्वमेवात्र जीवस्य विधिनिर्मितम् ॥६॥

देवक्युवाच

स्वामिन्पूर्वं कृतं कर्म भोक्तव्यं सर्वथा नृभिः ॥७॥

तीर्थैस्तपोभिर्दानैर्वा किं न याति क्षयं हि तत् । लिखितो धर्मशास्त्रेषु प्रायश्चित्तविधिर्नृप ॥८॥
पूर्वार्जितानां पापानां विनाशाय महात्मभिः । ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पगः ॥९॥
द्वादशाब्दव्रते चीर्णे शुद्धिं याति यतस्ततः । मन्वादिभिर्यथोद्दिष्टं प्रायश्चित्तं विधानतः ॥१०॥
तथा कृत्वा नरः पापान्मुच्यते वा न वाऽनघ । विगीतवचनास्ते किं मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥११॥
याज्ञवल्क्यादयः सर्वे धर्मशास्त्रप्रवर्तकाः । भवितव्यं भवत्येव यद्येवं निश्चयः प्रभो ॥१२॥
आयुर्वेदः स मिथ्यैव मन्त्रवादास्तथाऽखिलाः । उद्यमस्तु वृथा सर्वमेव चेद्दैवनिर्मितम् ॥१३॥
भवितव्यं भवत्येव प्रवृत्तिस्तु निरर्थिका । अग्निष्टोमादिकं व्यर्थं नियतं स्वर्गसाधनम् ॥१४॥
यदा तदा प्रमाणं हि वृथैव परिभाषितम् । वितथे तत्प्रमाणे तु धर्मोच्छेदः कृतो न हि ॥१५॥

उद्यमे च कृते सिद्धिः प्रत्यक्षेणैव साध्यते । तस्मादत्र प्रकर्तव्यः प्रपंचश्चित्तकल्पितः ॥१६॥
यथायं बालकः क्षेमं प्राप्नोति मम पुत्रक । मिथ्या यदि प्रकर्तव्यं वचनं शुभमिच्छता ॥१७॥
न तत्र दूषणं किंचित्प्रवदंति मनीषिणः ।

वसुदेव उवाच

निशामय महाभागे सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥१८॥
उद्यमः खलु कर्तव्यः फलं दैववशानुगम् । त्रिविधानीह कर्माणि संसारेऽत्र पुराविदः ॥१९॥
प्रवदंतीह जीवानां पुराणेष्वागमेषु च । संचितानि च जीर्णानि प्रारब्धानि सुमध्यमे ॥२०॥
वर्तमानानि वामोरु त्रिविधानीह देहिनाम् । शुभाशुभानि कर्माणि बीजभूतानि यानि च ॥२१॥
बहुजन्मसमुत्थानि काले तिष्ठंति सर्वथा । पूर्वदेहं परित्यज्य जीवः कर्मवशानुगः ॥२२॥
स्वर्गं वा नरकं वाऽपि प्राप्नोति स्वकृतेन वै । दिव्यं देहं च संप्राप्य यातनादेहमथवा जम् ॥२३॥
भुनक्ति विविधान्भोगान्स्वर्गे वा नरकेऽथवा । भोगांते च यदोत्पत्तेः समयस्तस्य जायते ॥२४॥
लिंगदेहेन सहितं जायते जीवसंज्ञितम् । तदैव सचितेभ्यश्च कर्मभ्यः कर्मभिः पुनः ॥२५॥
योजयत्येव तं कालं कर्माणि प्राकृतानि च । देहेनानेन भाव्यानि शुभानि चाशुभानि च ॥२६॥
प्रारब्धानि च जीवेन भोक्तव्यानि सुलोचने । प्रायश्चित्तेन नश्यंति वर्तमानानि भामिनि ॥२७॥
संचितानि तथैवाशु यथार्थं विहितेन च । प्रारब्धकर्मणा भोगात्संक्षयो नान्यथा भवेत् ॥२८॥
तेनायं ते कुमारो वै देयः कंसाय सर्वथा । न मिथ्यावचनं मेऽस्ति लोकनिंदाभिदूषितम् ॥२९॥
अनित्येऽस्मिंस्तु संसारे धर्मसारे महात्मनाम् । दैवाधीनं हि सर्वेषां मरणं जननं तथा ॥३०॥
तस्माच्छोको न कर्तव्यो देहिना हि निरर्थकः । सत्यं यस्य गतं काले वृथा तस्यैव जीवितम् ॥३१॥
इह लोको गतो यस्मात्परलोकः कुतस्ततः । अतो देहि सुतं सुभ्रु कंसाय प्रददाम्यहम् ॥३२॥
सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमग्रे भविष्यति । कर्तव्यं सुकृतं पुंभिः सुखे दुःखे सति प्रिये ॥३३॥
"सत्यसंरक्षणाद्देवि शुभमेव भविष्यति ।"

व्यास उवाच

इत्युक्तवति कांते सा देवकी शोकसंयुता । ददौ पुत्रं प्रसूतं च वेपमाना मनस्विनी ॥३४॥
वसुदेवोऽपि धर्मात्मा आदाय स्वसुतं शिशुम् । जगाम कंससदनं मार्गे लोकैरभिष्टुतः ॥३५॥

लोका ऊचुः

पश्यंतु वसुदेवं भो लोका एवं मनस्विनम् । स्ववाक्यमनुरुध्यैव बालमादाय यात्यसौ ॥३६॥
मृत्यवे दातुकामोऽद्य सत्यवाक्यमनूपकः । सफलं जीवितं चास्य धर्मं पश्यंतु चाद्भुतम् ॥३७॥
यः पुत्रं याति कंसाय दातुं कालात्मनेऽपि हि ।

कर्ता कारयिता पापे तुल्यपापौ स्मृतौ बुधैः । स कथं प्रेरयामास मुनिः कंसं खलं तदा ॥३॥
संशयोऽयं महान्मेऽत्र ब्रूहि सर्वं सविस्तरम् । येन कर्मविपाकेन बालको निधनं गतः ॥४॥

व्यास उवाच

नारदः कौतुकप्रेक्षी सर्वदा कलहप्रियः । देवकार्यार्थमागत्य सर्वमेतच्चकार ह ॥५॥
न मिथ्याभाषणे बुद्धिर्मुनेस्तस्य कदाचन । सत्यवक्ता सुराणां स कर्तव्ये निरतः शुचिः ॥६॥
एवं षड् बालकास्तेन जाता जाता निपातिताः । षड् गर्भा शापयोगेन संभूय मरणं गताः ॥७॥
शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तेषां शापस्य कारणम् । स्वायंभुवेऽन्तरे पुत्रा मरीचेः षण्महाबलाः ॥८॥
ऊर्णायां चैव भार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः । ब्रह्माणं जहसुर्वीक्ष्य सुतां यभितुमुद्यतम् ॥९॥
शशाप तांस्तदा ब्रह्मा दैत्ययोनिं विशंत्वधः । कालनेमिसुता जातास्ते षड्गर्भा विशांपते ॥१०॥
अवतारे परे ते तु हिरण्यकशिपोः सुताः । जातास्ते ज्ञानसंयुक्ताः पूर्वशापभयान्नृप ॥११॥
तस्मिञ्जन्मनि शान्ताश्च तपश्चक्रुः समाहिताः । तेषां प्रीतोऽभवद्ब्रह्मा षड्गर्भाणां वरान्ददौ ॥१२॥

ब्रह्मोवाच

शप्ता यूयं मया पूर्वं क्रोधयुक्तेन पुत्रकाः । तुष्टोऽस्मि वो महाभागा ब्रुवंतु वाञ्छितं वरम् ॥१३॥

व्यास उवाच

ते तु श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः प्रीतमानसाः । ब्रह्माणमब्रुवन्कामं सर्वे कार्यार्थतत्पराः ॥१४॥

गर्भा ऊचुः

पितामहाद्य तुष्टोऽसि देहि नो वाञ्छितं वरम् । अवध्या देवतैः सर्वैर्मानवैश्च महोरगैः ॥१५॥
गंधर्वसिद्धपतिभिर्वधो माभूत्पितामह ।

व्यास उवाच

तानुवाच ततो ब्रह्मा सर्वमेतद्भविष्यति ॥१६॥
गच्छंतु वो महाभागा सत्यमेव न संशयः । दत्त्वा वरं ततो ब्रह्मा मुदितास्ते तदाऽभवन् ॥१७॥
हिरण्यकशिपुः क्रुद्धस्तानुवाच कुरूद्वह । यस्माद्विहाय मां पुत्रास्तोषितो वै पितामहः ॥१८॥
वरेण प्रार्थितोऽस्मयं बलवन्तो यतोऽभवन् । युष्माभिर्हापितः स्नेहस्ततो युष्मांस्त्यजाम्यहम् ॥
यूयं व्रजंतु पाताले षड्गर्भा विश्रुता भुवि । पाताले निद्रयाविष्टास्तिष्ठंतु बहुवत्सरान् ॥२०॥
ततस्तु देवकीगर्भे वर्षे वर्षे पुनः पुनः । पिता वः कालनेमिस्तु तत्र कंसो भविष्यति ॥२१॥
स एव जातमात्रान् वो वधिष्यति सुदारुणः ।

व्यास उवाच

एवं शप्तास्तदा तेन गर्भे जातान्पुनः पुनः ॥२२॥

जघान देवकीपुत्रान्षड्गर्भाञ्छापनोदित । शेषांश सप्तमस्तत्र देवकीगर्भसंस्थित ॥२३॥
विस्रंसितश्च गर्भोऽसौ योगेन योगमायया । नीतश्च रोहिणीगर्भे कृत्वा संकर्षणं बलात् ॥२४॥
पतित पचमे मासि लोकस्ख्याति गतस्तदा । कंसोऽपि ज्ञातवांस्तत्र देवकीगर्भपातनम् ॥२५॥
मुद प्राप स दुष्टात्मा श्रुत्वा वार्तां सुखावहाम् । अष्टमे देवकीगर्भे भगवान्सात्वता पति ॥२६॥
उवास देवकार्यार्थं भारावतरणाय च ।

राजोवाच

वसुदेव कश्यपांश शेषांशश्च तदाऽभवत् ॥२७॥
हरेरंशस्तथा प्रोक्तो भवता मुनिसत्तम । अन्ये च येंऽशा देवाना यत्र जातास्तु तान् वद ॥२८॥
भारावतरणार्थं वै क्षितेः प्रार्थनयाऽनघ ।

व्यास उवाच

सुराणामसुराणा च ये येंऽशा भुवि विश्रुता ॥२९॥
तानह सप्रवक्ष्यामि सक्षेपेण शृणुष्व तान । वसुदेव कश्यपांशो देवकी च तथाऽदिति ॥३०॥
बल्देवस्त्वनन्तांशो वर्तमानेषु तेषु च । योऽसौ धर्मसुत श्रीमान्नारायण इति श्रुत ॥३१॥
तस्यांशो वासुदेवस्तु विद्यमाने मुनौ तदा । नरस्तस्यानुजो यस्तु तस्यांशोऽर्जुन एव च ॥३२॥
युधिष्ठिरस्तु धर्मांशो वाय्वंशो भीम इत्युत । अश्विन्यंशौ तत प्रोक्तौ माद्रीपुत्रौ महाबलौ ॥३३॥
सूर्यांश कर्ण आख्यातो धर्मांशो विदुर स्मृत । द्रोणो बृहस्पतेरंशस्तत्सुतस्तु शिवांशज ॥३४॥
समुद्र शंतनु प्रोक्तो गगा भार्या मता बुधै । देवकस्तु समाख्यातो गधर्वपतिरागमे ॥३५॥
वसुर्भीष्मो विराटस्तु मरुद्गण इति स्मृत । अरिष्टस्य सुतो हसो धृतराष्ट्र प्रकीर्तित ॥३६॥
मरुद्गण कृप प्रोक्त कृतवर्मा तथापर । दुर्योधन कलेरंश शकुनिं विद्धि द्वापरम् ॥३७॥
सोमपुत्र सुवर्चाख्य सोमप्ररुदाहृत । पावकांशो धृष्टद्युम्न शिखडी राक्षसस्तथा ॥३८॥
सनत्कुमारस्यांशस्तु प्रद्युम्न परिकीर्तित । द्रुपदो वरुणस्यांशो द्रौपदी च रमांशजा ॥३९॥
द्रौपदीतनया पच विश्वेदेवांशजा स्मृता । कुंति सिद्धिर्धृतिर्माद्री मतिर्गांधारराजजा ॥४०॥
कृष्णपत्न्यस्तथा सर्वा देववारागना स्मृता । राजानश्च तथा सर्वे असुरा शक्रनोदिता ॥४१॥
हिरण्यकशिपोरंश शिशुपाल उदाहृत । विप्रचित्तिर्जरासंध शल्य प्रह्लाद इत्यपि ॥४२॥
कालनेमिस्तथा कस केशी हयशिरास्तथा । अरिष्टो बलिपुत्रस्तु ककुद्मी गोकुले हत ॥४३॥
अनुह्लादो धृष्टकेतुर्भगदत्तोऽथ बाष्कल । लब प्रलब सजात खरोऽसौ धेनुकोऽभवत् ॥४४॥
वाराहश्च किशोरश्च दैत्यौ परमदारुणौ । मल्लौ तावेव सजातौ ख्यातौ चाणूरमुष्टिकौ ॥४५॥
दितिपुत्रस्तथाऽरिष्टो गज कुवलयाभिध । बलिपुत्री बकी ख्याता बकस्तदनुज स्मृत ॥४६॥

यमो रुद्रस्तथा काम क्रोधश्चैव चतुर्थक । तेषामंशैस्तु संजातो द्रोणपुत्रो महाबल ॥४७॥
अंशावतरणे पूर्वं दैतेया राक्षसास्तथा । जाता सर्वे सुरांशास्ते क्षितिभारावतारणे ॥४८॥
एतेषां कथित राजन्नंशावतरण नृप । सुराणा चासुराणा च पुराणेषु प्रकीर्तितम् ॥४९॥
यदा ब्रह्मादयो देवा प्रार्थनार्थं हरिं गता । हरिणा च तदा दत्तौ केशौ खलु सितासितौ ॥५०॥
श्यामवर्णस्तत कृष्ण श्वेत सकर्षणस्तथा । भारावतारणार्थं तौ जातौ देवांशसभवौ ॥५१॥
अंशावतरण यैतच्छृणोति भक्तिभावत । सर्वपापविनिर्मुक्तो मोदते स्वजनैर्वृत ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतेषु षट्सु पुत्रेषु देवक्या औग्रसेनिना । सप्तमे पतिते गर्भे वचनान्नारदस्य च ॥१॥
अष्टमस्य च गर्भस्य रक्षणार्थमतन्द्रित । प्रयत्नमकरोद्राजा मरण स्व विचिन्तयन ॥२॥
समये देवकीगर्भे प्रवेशमकरोद्धरि । अंशेन वसुदेवे तु समागत्य यथाक्रमम् ॥३॥
तदैव योगमाया च यशोदाया यथेच्छया । प्रवेशमकरोद्देवी देवकार्यार्थसिद्धये ॥४॥
रोहिण्यास्तनयो रामो गोकुले समजायत । यत्र कंसभयोद्विग्ना संस्थिता सा च कामिनी ॥५॥
कारागारे तत कंसो देवकीं देवरसुताम् । स्थापयामास रक्षार्थं सेवका समकल्पयत ॥६॥
वसुदेवस्तु कामिन्या प्रेमतन्तुनियन्त्रित । पुत्रोत्पत्तिं च सचिन्त्य प्रविष्ट सह भार्यया ॥७॥
देवकीगर्भगो विष्णुर्देवकार्यार्थसिद्धये । संस्तुतोऽमरसंघैश्च व्यवर्धत यथाक्रमम् ॥८॥
संजाते दशमे तत्र मासेऽथ श्रावणे शुभे । प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ते कृष्णपक्षेऽष्टमीदिने ॥९॥
कंसस्तु दानवान्सर्वानुवाच भयविह्वल । रक्षणीया भवद्भिश्च देवकी गर्भमन्दिरे ॥१०॥
अष्टमो देवकीगर्भ शत्रुर्मे प्रभविष्यति । रक्षणीय प्रयत्नेन मृत्युरूप स बालक ॥११॥
हत्वैन बालक दैत्या सुख स्वप्स्यामि मन्दिरे । निवृत्तिवर्जित दुःखे नाशिते चाष्टमे सुते ॥१२॥
खड्गप्रासधरा सर्वे तिष्ठन्तु धृतकार्मुका । निद्रातन्द्राविहीनाश्च सर्वत्र निहितेक्षणा ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्यादिश्यासुरगणान् कंसोऽतिभयविह्वल । मन्दिरं स्व जगामाशु न लेभे दानव सुखम् ॥१४॥
निशीथे देवकी तत्र वसुदेवमुवाच ह । किं करोमि महाराज प्रसवावसरो मम ॥१५॥
बहवो रक्षपालाश्च तिष्ठन्त्यत्र भयानका । नन्दपत्न्या मया सार्धं कृतोऽस्ति समय पुरा ॥१६॥
प्रेषयिष्यस्त्वया पुत्रो मन्दिरे मम मानिनि । पालयिष्याम्यह तत्र तवातिमनसा किल ॥१७॥

अपत्य ते प्रदास्यामि कसस्य प्रत्ययाय वै । किं कर्तव्य प्रभो चाद्य विषमे समुपस्थिते ॥१८॥
व्यत्यय सतते शौरे कथ कर्तुं क्षमो भवे । दूरे तिष्ठस्व कान्ताद्य लज्जा मेऽतिदुरत्यया ॥१९॥
परावृत्य मुख स्वामिन्नन्यथा किं करोम्यहम् । इत्युक्त्वा त महाभाग देवकी देवसमतम् ॥२०॥
बालक सुषुवे तत्र निशीथे परमाद्भुतम् । त दृष्ट्वा विस्मय प्राप देवकी बालक शुभम् ॥२१॥
पति प्राह महाभागा हर्षोत्फुल्लकलेवरा । पश्य पुत्रमुख कात दुर्लभ हि तव प्रभो ॥२२॥
अद्यैन कालरूपोऽसौ घातयिष्यति भ्रातृज । वसुदेवस्तथेत्युक्त्वा तमादाय करे सुतम् ॥२३॥
अपश्यच्चानन तस्य सुतस्याद्भुतकर्मण । वीक्ष्य पुत्रमुख शौरिश्चिताविष्टो बभूव ह ॥२४॥
किं करोमि कथ न स्याददु खमस्य कृते मम । एव चिंतातुरे तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी ॥२५॥
वसुदेव समामाष्य गगने विशदाक्षरा । वसुदेव गृहीत्वैन गोकुल नय सत्वर ॥२६॥
रक्षपालास्तथा सर्वे मया निद्राविमोहिता । विवृतानि कृतान्यष्टौ कपाटानि च शृखला ॥२७॥
मुक्त्वैन नदगेहे त्व योगमाया समानय । श्रुत्वैव वसुदेवस्तु तस्मिन्कारागृहे गत ॥२८॥
विवृत द्वारमालोक्य बभूव तरसा नृप । समादाय ययावाशु द्वारपालैरलक्षित ॥२९॥
कालिन्दीतटमासाद्य पूर दृष्ट्वा सुनिश्चितम् । तदैव कटिदघ्नी सा बभूवाशु सरिद्वरा ॥३०॥
योगमायाप्रभावेण ततारानकदुन्दुभि । गत्वा तु गोकुल शौरिर्निशीथे निर्जने पथि ॥३१॥
नदद्वारे स्थित पश्यन्विभूति पशुसजिताम् । तदैव तत्र सजाता यशोदा गर्भसभवा ॥३२॥
योगमायाशजा देवी त्रिगुणा दिव्यरूपिणी । जाता ता बालिका दिव्या गृहीत्वा करपङ्कजे ३३॥
तत्रागत्य ददौ देवी सैरध्रीरूपधारिणी । वसुदेव सुत दत्त्वा सैरध्रीकरपङ्कजे ॥३४॥
तामादाय ययौ शीघ्र बालिका मुदिताशय । कारागारे ततो गत्वा देवक्या शयने सुताम् ३५॥
नि क्षिप्य सस्थित पार्श्वे चिन्ताविष्टो भयातुर । रुरोद सुस्वर कन्या तदैवागतसज्ञका ॥३६॥
उत्तस्थु सेवका राज्ञ श्रुत्वा तद्रुदित निशि । तमूचुर्भूपति गत्वा त्वरितास्तऽतिविह्वला ॥३७॥
देवक्याश्च सुतो जात शीघ्रमेहि महामते । तदाकर्ण्य वचस्तेषा शीघ्र भोजपतिर्ययौ ॥३८॥
प्रावृत द्वारमालोक्य वसुदेवमथाह्वयत ।

कंस उवाच

सुतमानय देवक्या वसुदेव महामत ॥३९॥ मृत्युर्मे चाष्टमो गर्भस्त निहन्मि रिपु हरिम् ॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा कसवच शौरिर्भयग्रस्तविलोचन ॥४०॥
तामादाय सुता पाणौ ददौ चाशु रुदन्निव । दृष्ट्वाऽथ दारिका राजा विस्मय परम गत ॥४१॥
देववाणी वृथा जाता नारदस्य च भाषितम् । वसुदेव कथ कुर्यादनृत सकटे स्थित ॥४२॥

रक्षपालाश्च मे सर्वे सावधाना न संशयः। कुतोऽत्र कन्यका कामं क्व गतः स सुतः किल ॥
संदेहोऽत्र न कर्तव्यः कालस्य विषमा गतिः। इति संचिन्त्य ता बालां गृहीत्वा पादयोः खलः ॥
पोथयामास पाषाणे निर्घृणः कुलपांसनः। सा कराग्नि.सृता बाला ययावाकाशमंडलम् ॥४५॥
दिव्यरूपा तदा भूत्वा तमुवाच मृदुस्वना। किं मया हतया पाप जातस्ते बलवान्रिपुः ॥४६॥
हनिष्यति दुराराध्यः सर्वथा त्वा नराधमम्। इत्युक्त्वा सा गता कन्या गगनं कामगा शिवा ॥
कंसस्तु विस्मयाविष्टो गतो निजगृहं तदा। आनाय्य दानवान्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ॥४८॥
बकधेनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टो भयातुरः। गच्छन्तु दानवाः सर्वे मम कार्यार्थसिद्धये ॥४९॥
जातमात्राश्च हंतव्या बालका यत्र कुत्रचित्। पूतनेषा व्रजत्वद्य बालघ्नी नंदगोकुलम् ॥५०॥
जातमात्रान्विनिघ्नन्ती शिशूंस्तत्र ममाज्ञया। धेनुको वत्सकः केशी प्रलंबो बक एव च ॥५१॥
सर्वे तिष्ठंतु तत्रैव मम कार्यचिकीर्षया। इत्याज्ञाप्यासुरान्कंसो ययौ निजगृहं खलः ॥
चिंताविष्टोऽतिदीनात्मा चिंतयित्वैव तं पुन. ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रातर्नन्दगृहे जातः पुत्रजन्ममहोत्सवः। किंवदंत्यथ कंसेन श्रुता चारमुखादपि ॥१॥
जानाति वसुदेवस्य दारास्तत्र वसंति हि। पशवो दासवर्गश्च सर्वे ते नंदगोकुले ॥२॥
तेन शंकासमाविष्टो गोकुलं प्रति भारत। नारदेनापि तत्सर्वं कथितं कारणं पुरा ॥३॥
गोकुले ये च नंदाद्यास्तत्पत्न्यश्च सुरांगनाः। देवकीवसुदेवाद्याः सर्वे ते ह्यमराः किल ॥४॥
इति नारदवाक्येन बोधितोऽसौ कुलाधम.। जातः कोपमना राजन्कंसः परमपापकृत् ॥५॥
पूतना निहता तत्र कृष्णेनामिततेजसा। बको वत्सासुरश्चापि धेनुकश्च महाबलः ॥६॥
प्रलंबो निहतस्तेन तथा गोवर्धनो धृतः। श्रुत्वैतत्कर्म कंसस्तु मेने मरणमात्मनः ॥७॥
तथा विनिहत. केशी ज्ञात्वा कंसोऽतिदुर्मना.। धनुर्यागमिषेणाशु तावानेतुं प्रचक्रमे ॥८॥
अक्रूरं प्रेषयामास क्रूरः पापमतिस्तदा। आनेतुं रामकृष्णौ च वधायामितविक्रमौ ॥९॥
रथमारोप्य गोपालौ गोकुलाद्गांदिनीसुतः। आगतो मथुरायां तु कंसादेशे स्थितः किल ॥१०॥
तावागत्य तदा तत्र धनुर्भंगं च चक्रतुः। हत्वाऽथ रजकं कामं गजं चाणूरमुष्टिकम् ॥११॥
शलं च तोशलं चैव निजघान हरिस्तदा। जघान कंसं देवेशः केशेष्वाकृष्य लीलया ॥१२॥
पितरौ मोचयित्वाऽथ गतदु.खौ चकार ह। उग्रसेनाय राज्यं ददावरिनिषूदनः ॥१३॥
वसुदेवस्तयोस्तत्र मौंजीबन्धनपूर्वकम्। कारयामास विधिवद् व्रतबंधं महामनाः ॥१४॥

उपनीतौ तदा तौ तु गतौ सादीपनालयम् । विद्या सर्वा समभ्यस्य मथुरामागतौ पुन ॥१५॥
जातौ द्वादशवर्षीयौ कृतविद्यौ महाबलौ । मथुराया स्थितौ वीरौ सुतावानकदुन्दुभे ॥१६॥
मागधस्तु जरासधो जामातृवधदु खित । कृत्वा सैन्यसमाज स मथुरामागत पुरीम् ॥१७॥
स सप्तदशवार तु कृष्णेन कृतबुद्धिना । जित सग्राममासाद्य मथुपुर्या निवासिना ॥१८॥
पश्चाच्च प्रेरितस्तेन स कालयवनाभिध । सर्वम्लेच्छाधिप शूरो यादवाना भयकर ॥१९॥
श्रुत्वा यवनमायात कृष्ण सर्वान् यदूत्तमान् । आनाय्य च तथा राममुवाच मधुसूदन ॥२०॥
भय नोऽत्र समुत्पन्न जरासधान्महाबलात । किं कर्तव्य महाभाग यवन समुपैति वै ॥२१॥
प्राणत्राण प्रकर्तव्य त्यक्त्वा गृह बल धनम । सुखेन स्थीयते यत्र स देश खलु पैतृक ॥२२॥
सदोद्वेगकर धाम किं कर्तव्य सुलोचितम् । शैलसागरसान्निध्ये स्थातव्य सुखमिच्छता ॥२३॥
यत्र वैरिभय न स्यात्स्थातव्य तत्र पण्डितै । शेषशय्या समाश्रित्य हरि स्वपिति सागरे ॥२४॥
तथैव च भयाद्भीत कैलासे त्रिपुरार्दन । तस्मात्तत्रैव स्थातव्यमस्माभि शत्रुतापितै २५॥
द्वारवत्या गमिष्याम सहिता सर्व एव वै । कथिता गरुडेनाद्य रम्या द्वारवती पुरी ॥२६॥
रैवताचलसान्निध्ये सिंधुकूले मनोहरा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तथ्य सर्वे यादवपुङ्गवा ॥२७॥
गमनाय मति चक्रु सकुटुम्बा सवाहना । शकटानि तयोष्ट्राश्च वाम्यश्च महिषास्तथा ॥२८॥
धनपूर्णानि कृत्वा ते निर्ययुर्नगराद्बहि । रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सर्वे ते सपरिच्छदा ॥२९॥
अग्रे कृत्वा प्रजा सर्वाश्चैलु सर्वे यदूत्तमा । कतिचिद्दिवसै प्रापु पुरी द्वारवती किल ॥३०॥
शिल्पिभि कारयामास जीर्णोद्धार हि माधव । सस्थाप्य यादवास्तत्र तावेतौ बलकेशवौ ॥३१॥
तरसा मथुरामेत्य सस्थितौ निर्जना पुरीम् । तदा तत्रैव सप्राप्तो बलवान् यवनाधिप ॥३२॥
शात्वैनमागत कृष्णो निर्ययौ नगराद्बहि । पदातिरग्रे तस्याभूद्यवनस्य जनार्दन ॥३३॥
पीताम्बरधर श्रीमान्प्रहस मधुसूदन । त दृष्ट्वा पुरतो यात कृष्ण कमललोचनम् ॥३४॥
यवनोऽपि पदाति सन्पृष्ठतोऽनुगत खल । प्रसुप्तो यत्र राजर्षिर्मुचुकुदो महाबल ॥३५॥
प्रययौ भगवास्तत्र सकालयवनो हरि । तत्रैवातर्दधे विष्णुर्मुचुकुद समीक्ष्य च ॥३६॥
तत्रैव यवन प्राप्त सुप्तमूतमपश्यत । मत्वा त वासुदेव स पादेनाताडयन्नृपम् ॥३७॥
प्रबुद्ध क्रोधरक्ताक्षस्त ददाह महाबल । त दग्ध्वा मुचुकुदोऽथ ददर्श कमलेक्षणम् ॥३८॥
वासुदेव सुदेवेश प्रणम्य प्रस्थितो वनम् । जगाम द्वारका कृष्णो बलदेवसमन्वित ॥३९॥
उग्रसेन नृप कृत्वा विजहार यथारुचि । अहरद्रुक्मिणी काम शिशुपालस्वयवरात् ॥४०॥

राक्षसेन विवाहन चक्रे दारविधि हरि । ततो जाववती सत्या मित्रविंदा च भामिनीम् ॥
कालि दी लक्ष्मणा भद्रा तथा नाग्नजिती शुभाम । पृथक्पृथक्समानीयाप्युपयेमे जनार्दन ॥४२॥
अष्टावव महीपाल पत्न्य परमशोभना । प्रासूत रुक्मिणी पुत्र प्रद्युम्न चारुदर्शनम ॥४३॥
जातकर्मादिक तस्य चकार मधुसूदन । हृतोऽसौ सूतिकागेहाच्छवरेण बलीयसा ॥४४॥
नीतश्च स्वपुरी बालो मायावत्यै समर्पित । वासुदेवो हृत दृष्ट्वा पुत्र शोकसमन्वित ॥४५॥
जगाम शरण देवी भक्तियुक्तेन चेतसा । वृत्रासुरादयो दैत्या लीलयैव यया हता ॥४६॥
ततोऽसौ योगमायायाश्चकार परमा स्तुतिम । वचोभि परमोदारैरक्षरै स्तवनै शुभै ॥४७॥

श्रीकृष्ण उवाच

मातर्मयातितपसा परितोषिते त्व प्राग्जन्मनि प्रसुमनादिभिरर्चिताऽसि ।
धर्मात्मजेन बदरीवनखण्डमध्ये किं विस्मृतो जननि ते त्वयि भक्तिभाव ॥४८॥
सूतीगृहादपहृत किमु बालको मे केनापि दुष्टमनसाऽप्यथ कौतुकाद्वा ।
मानापहारकरणाय ममाद्य नून लज्जा तवाम्ब खलु भक्तजनस्य युक्ता ॥४९॥
दुर्गो महानतितरा नगरी सुगुप्ता तत्रापि मेऽस्ति सदन किल मध्यभागे ।
अन्त पुरे च पिहित ननु सूतिगेहे बालो हृत खलु तथापि ममैव दोषात ॥५०॥
माहं गत परपुरं न च यादवाश्च रक्षावती च नगरी किल वीरवर्यै ।
माया तवैव जननि प्रकटप्रभावा मे बालक परिहृत कुहकेन केन ॥५१॥
नो वेद्म्यहं जननि ते चरित सुगुप्त को वद मन्दमतिरल्पविवेक देही ।
क्वासौ गतो मम भटैर्न च वीक्षितो वा हर्ताऽम्बिके जवनिका तव कल्पितयम ॥५२॥
चित्र न तत्र पुरतो मम मातृगर्भो नीतस्त्वयाऽर्धसमये किल माययाऽसौ ।
य रोहिणी हलधर सुषुवे प्रसिद्ध दूरे स्थिता पतिपरा मिथुन विनाऽपि ॥५३॥
सृष्टि करोपि जगतामनुपालन च नाश तथैव पुनरप्यनिश गुणैस्त्वम ।
को वद तऽम्ब चरित दुरितान्तकारि प्रायेण सर्वमखिल विहित त्वयैतत ॥५४॥
उत्पाद्य पुत्रजननप्रभव प्रमोद दत्त्वा पुनर्विरहज किल दु खभारम् ।
त्व क्रीडसे सुललित खलु तैर्विहारैर्नो चत्कथ मम सुताप्तिरतिर्वृथा स्यात ॥५५॥
माताऽस्य रोदिति भृश कुररीव बाला दु ख तनोति मम सन्निधिगा सदैव ।
कष्ट न वत्सि ललितऽप्रमितप्रभावा मातस्त्वमेव शरण भवपीडितानाम् ॥५६॥
सीमा सुखस्य सुतजन्म तदीयनाशो दु खस्य देवि भवने विबुधा वदन्ति ।
तत्किं करोमि जननि प्रथमे प्रनष्टे पुत्रे ममाद्य हृदय स्फुटतीव मात ॥५७॥

यज्ञ करोमि तव तुष्टिकर व्रत वा देव च पूजनमयाखिलदु सहा त्वम् ।
मात सुतोऽत्र यदि जीवति दर्शयाशु त्व वै क्षमा सकलशोकविनाशनाय ॥५८॥

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा । प्रत्यक्षदर्शना भूत्वा तमुवाच जगद्गुरुम् ॥५९॥

श्रीदेव्युवाच

शोक मा कुरु देवेश शापोऽय ते पुरातन । तस्य योगेन पुत्रस्ते शबरेण हृतो बलात् ॥६०॥
अतस्ते षोडशे वर्षे हत्वा त शबर बलात् । आगमिष्यति पुत्रस्ते मत्प्रसादान्न सशय ॥६१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवी चण्डिका चण्डविक्रमा । भगवानपि पुत्रस्य शोक त्यक्त्वाभवत्सुखी ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्याय ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

राजोवाच

संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ जायते वचनात्तव । वैष्णवांशे भगवति दु खोत्पत्ति विलासय च ॥ १ ॥
नारायणांशसभूतो वासुदेव प्रतापवान् । कथ स सूतिकागाराद्धृतो बालो हरेरपि ॥ २ ॥
सुगुप्तनगरे रम्ये गुप्तेऽथ सूतिकागृहे । प्रविश्य तेन दैत्येन गृहीतोऽसौ कथ शिशु ॥ ३ ॥
न ज्ञातो वासुदेवेन चित्रमेतन्ममाद्भुतम् । जायते महदाश्चर्यं चित्ते सत्यवतीसुत ॥ ४ ॥
ब्रूहि तत्कारण ब्रह्मनज्ञात केशवेन यत् । हरण तत्र सस्थेन शिशोर्वा सूतिकागृहात् ॥ ५ ॥

व्यास उवाच

माया बलवती राजन्नराणा बुद्धिमोहिनी । शाम्भवी विश्रुता लोके को वा मोह न गच्छति ॥ ६ ॥
मानुष जन्म सप्राप्य गुणा सर्वेऽपि मानुषा । भवति देहजा काम न देवा नासुरास्तथा ॥ ७ ॥
क्षुत्तृण्निद्रा भय तद्रा व्यामोह शोकसशय । हर्षश्चैवाभिमानश्च जरामरणमेव च ॥ ८ ॥
अज्ञान ग्लानिरप्रीतिरीर्ष्यासूया मद श्रम । एते देहभवा भावा प्रभवति नराधिप ॥ ९ ॥
यथा हेममृग रामो न बुबोध पुरोगतम् । जानक्या हरण चैव जटायुमरण तथा ॥१०॥
अभिषेकदिने रामो वनवास न वेद च । तथा न ज्ञातवान्नाम स्वशोकान्मरण पितु ॥११॥
अज्ञवद्विचचारासौ पश्यमानो वने वन । जानकी न विवेदाथ रावणेन हृता बलात् ॥१२॥
सहायान्वानरान्कृत्वा हत्वा शक्रसुत बलात् । सागरे सेतुबध च कृत्वोत्तीर्य सरित्पतिम् ॥१३॥
प्रेषयामास सर्वासु दिक्षु तान्कपिकुञ्जरान । सग्राम कृतवान्घोर दु ख प्राप रणाजिरे ॥१४॥

बधन नागपाशेन प्राप रामो महाबल । गरुडान्मोक्षण पश्चादन्वभूद्रघुनन्दन ॥१५॥
अहनद्रावण सख्ये कुम्भकर्णं महाबलम् । मेघनाद निकुभ च कुपितो रघुनन्दन ॥१६॥
अदूष्यत्व च जानक्या न विवेद जनार्दन । दिव्य च कारयामास ज्वलितेऽग्नौ प्रवेशनम् ॥१७॥
लोकापवादाच्च पर ततस्तत्याज ता प्रियाम । अदूष्या दूषिता मत्वा सीता दशरथात्मज ॥१८॥
न ज्ञातौ स्वसुतौ तेन रामण च कुशीलवौ । मुनिना कथितौ तौ तु तस्य पुत्रौ महाबली ॥१९॥
पातालगमन चैव जानक्या ज्ञातवान च । राघव कोपसयुक्तो भ्रातर हनुमुद्यत ॥२०॥
कालस्यागमन चैव न विवेद खरान्तक । मानुष देहमाश्रित्य चक्रे मानुषचेष्टितम ॥२१॥
तथैव मानुषान्भावान्नात्र कार्या विचारणा । पूर्व जरासधभयात्प्राप्तो गोकुले यदुनन्दन ॥२२॥
जरासधभयात्पश्चाद्द्वारवत्या गतो हरि । अधम कृतवान्कृष्णो रुक्मिण्या हरण च यत ॥२३॥
शिशुपालहृतायाश्च जानधर्मं सनातनम । शुशोच बालक कृष्ण शबरेण हृत बलात ॥२४॥
मुमोद जानपुत्र त हर्षशोकयुतस्तत । सत्यभामाज्ञया यत्तु युयुधे स्वर्गत किल ॥२५॥
इन्द्रेण पादपार्थ तु खीजितत्व प्रथापयन् । जहार कल्पवृक्ष य पराभूय शतक्रतुम् ॥२६॥
मानिनीमानरक्षार्थ हरिश्चिनधर प्रभु । बद्ध्वा वृक्ष हरि सत्या नारदाय ददौ पतिम् ॥२७॥
दत्त्वाऽथ मानव कृष्ण मोचयामास भामिनी । दृष्ट्वा पुत्रान्गुणगुणा प्रद्युम्नप्रमुखानथ ॥२८॥
कृष्ण जाबवती दीना ययाच सततं शुभाम । स ययौ पर्वत कृष्णस्तपस्याकृतनिश्चय ॥२९॥
उपमन्युमुनियत्र शिवभक्त परतप । उपमन्यु गुरु कृत्वा दीक्षा पाशुपती हरि ॥३०॥
जग्राह पुत्रकामस्तु मुण्डी दण्डी बभूव ह । उग्र तत्र तपस्तेपे मासमेक फलाशन ॥३१॥
जजाप शिवमत्र तु शिवध्यानपरो हरि । द्वितीय तु जलाहारस्तिष्ठन्नेकपदा हरि ॥३२॥
तृतीय वायुभक्षस्तु पादाङ्गुष्ठाग्रसस्थित । षष्ठे तु भगवान्रुद्र प्रसन्नो भक्तिभावत ॥३३॥
दर्शन च ददौ तत्र सोम सोमकलाधर । आजगाम वृषारूढ सुरैरिन्द्रादिभिर्वृत ॥३४॥
ब्रह्मविष्णुयुत साक्षाद्यक्षगन्धर्वसेवित । सम्बोधयन वासुदेव शङ्करस्तमुवाच ह ॥३५॥
तुष्टोऽस्मि कृष्ण तपसा तवोग्रेण महामते । ददामि वाछितान्कामा ब्रूहि यादवनन्दन ॥३६॥
मयि दृष्टे कामपूरे कामशेषो न सम्भवेत ।

व्यास उवाच

त दृष्ट्वा शङ्कर तुष्ट भगवा देवकीसुत ॥३७॥
पपात पादमोस्तस्य दण्डवत्प्रेमसयुत । स्तुति चकार देवेशो मेघगम्भीरया गिरा ॥
स्थितस्तु पुरत शम्भोर्वासुदेव सनातन ॥३८॥

कृष्ण उवाच

देवदेव जगन्नाथ सर्वभूतार्तिनाशन ॥३९॥
विश्वयोने सुरारिघ्न नमस्त्रैलोक्यकारक । नीलकंठ नमस्तुभ्यं शूलिने ते नमोनम ॥४०॥
शैलजावल्लभायाथ यज्ञघ्नाय नमोऽस्तु ते । वद्धोऽहं कृतकृत्योऽहं दर्शनात्तव सुव्रत ॥४१॥
जन्म मे सफलं जातं नत्वा ते पादपंकजम् । बद्धोऽहं स्त्रीमये पाशे संसारेऽस्मिञ्जगद्गुरो॥४२॥
शरणं तेऽद्य संप्राप्तो रक्षणार्थं त्रिलोचन । सम्प्राप्य मानुषं जन्म खिन्नोऽहं दुःखनाशन ॥४३॥
त्राहि मां शरणं प्राप्त भवभीत भवाधुना । गर्भवासे महद्दुःखं प्राप्तं मदनदाहक ॥४४॥
जन्मतः कंसभयजमनुभूतं च गोकुले । जातोऽहं नंदगोपालो वल्लवाज्ञाकरस्तथा ॥४५॥
गोरजःकीर्णकेशस्तु भूमन्वृन्दावने वने । म्लेच्छराजभयत्रस्तो गतो द्वारवतीं पुनः ॥४६॥
त्यक्त्वा पित्र्यं शुभं देशं माथुरं दुर्लभं विभो । ययातिशापवद्धेन तस्मै दत्तं भयाच्छिभो ॥४७॥
राज्यं सुपुष्टमपि च धर्मरक्षापरेण च । उग्रसेनस्य दासत्वं कृतं वै सर्वदा मया ॥४८॥
राजाऽसौ यादवानां वै कृतो न पूर्वजं किल । गार्हस्थ्यं दुःखदं शंभो स्त्रीवश्यं धर्मखण्डनम् ॥
पारतंत्र्यं सदा वधो मोक्षवार्ताऽत्र दुर्लभा । रुक्मिण्यास्तनयान्दृष्ट्वा भार्या जाम्बवती मम ॥५०॥
प्रेरयामास पुत्रार्थं तपसे मदनांतक । सकामेन मया तप्तं तपः पुत्रार्थमद्य वै ॥५१॥
लज्जा भवति देवेश प्रार्थनाया जगद्गुरो । कस्त्वामाराध्य देवेशं मुक्तिदं भक्तवत्सलम् ॥५२॥
प्रसन्नं याचते मूढः फलं तुच्छं विनाशि यत् । सोऽयं मायाविमूढात्मा याचे पुत्रसुखं विभो ॥५३॥
कामिन्या प्रेरितः शंभो मुक्तिदं त्वा जगत्पते । जानामि दुःखदं शंभो संसारं दुःखसाधनम् ॥५४॥
अनित्यं नाशधर्माणं तथापि विरतिर्न मे । शापान्नारायणांशोऽहं जातोऽस्मिन्क्षितिमण्डले॥५५॥
भोक्तुं बहुतरं दुःखं मायापाशेन यंत्रितः ।

व्यास उवाच

इत्युक्तवंतं गोविंदं प्रत्युवाच महेश्वरः ॥५६॥
बहवस्ते भविष्यंति पुत्राः शत्रुनिषूदन । स्त्रीणां षोडशसाहस्रं भविष्यति शतार्धकम् ॥५७॥
तासु पुत्रा दश दश भविष्यंति महाबलाः । इत्युक्त्वोपरराभाशु शंकरः प्रियदर्शनः ॥५८॥
उवाच गिरिजा देवी प्रणतं मधुसूदनम् । कृष्ण कृष्ण महाबाहो संसारेऽस्मिन्नराधिप ॥५९॥
गृहस्थप्रवरो लोके भविष्यसि भवानिह । ततो वर्षशताते तु द्विजशापाज्जनार्दन ॥६०॥
गान्धार्याश्च तथा शापाद्भविता ते कुलक्षयः । परस्परं निहत्याजौ पुत्रास्ते शापमोहिताः ॥६१॥
गमिष्यंति क्षयं सर्वे यादवाश्च तथापरे । सानुजस्त्वं तथा देहं त्यक्त्वा यास्यसि वै दिवम् ॥
शोकस्तत्र न कर्तव्यो भवितव्यं प्रति प्रभो । अवश्यंभाविभावानां प्रतीकारो न विद्यते ॥६३॥

तत्र शोको न कर्तव्यो नूनं मम मतं सदा । अष्टावक्रस्य शापेन भार्यास्ते मधुसूदन ॥६४॥
चौरेभ्यो ग्रहणं कृष्ण गमिष्यति मृते त्वयि । इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे शम्भुः सोमः ससुरमण्डलः ॥६५॥
उपमन्युं प्रणम्याथ कृष्णोऽपि द्वारकां ययौ । यस्माद् ब्रह्मादयो राजन्मतिं यद्यप्यधीश्वराः ॥६६॥
तथापि मायाकल्लोलयोगसंक्षुभितान्तराः । तदधीनाः स्थिताः सर्वे काष्ठपुत्तलिकोपमाः ॥६७॥
यथा यथा पूर्वमहः कर्म तपः तथा तथा । प्रेरयत्यनिशं माया परब्रह्मस्वरूपिणी ॥६८॥
न वैषम्यं न नैर्घृण्यं भगवत्या कदाचन । केवलं जीवमोक्षार्थं यतते भुवनेश्वरी ॥६९॥
यदि सा नैव सृज्येत जगदेतच्चराचरम् । तदा माया विना भूतं जडं स्यादव नित्यश ७०॥
तस्मात्कारुण्यमाश्रित्य जगज्जीवादिकं च यत् । करोति सततं देवी प्रेरयत्यनिशं च तत् ॥७१॥
तस्माद्ब्रह्मादिमोहेऽस्मिन्कर्तव्यः संशयो न हि । मायातः पातिनः सर्वे मायाधीनाः सुरासुराः ॥७२॥
स्वतन्त्रा सैव देवेशी स्वेच्छाचारविहारिणी । तस्मात्सर्वात्मना राजन्सेवनीया महेश्वरी ॥७३॥
नातः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये । एतद्धि जन्मसाफल्यं पराशक्तेः पदस्मृतिः ॥७४॥
माभूत्तत्र कुले जन्म यत्र देवी न दैवतम् । अहं देवी न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाहं न शोकभाक् ॥
इत्यभेदेन तां नित्यां चिंतयेज्जगदम्बिकाम् । ज्ञात्वा गुरुमुखादेनां वेदान्तश्रवणादिभिः ॥७६॥
नित्यमेकाग्रमनसा भावयेदात्मरूपिणीम् । मुक्तो भवति तेनाशु नान्यथा कर्मकोटिभिः ॥७७॥
श्वेताश्वतरादयः सर्वे ऋषयो निर्मलाशयाः । आत्मरूपां हृदा ज्ञात्वा विमुक्ता भवबंधनात् ॥७८॥
ब्रह्मविष्ण्वादयस्तद्वद्गौरीलक्ष्म्यादयस्तथा । तामेव समुपासन्ते सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥७९॥
इति ते कथितं राजन् यद्यत्पृष्टं त्वयाऽनघ । प्रपंचपापत्रस्तेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥८०॥
एतत्ते कथितं राजन्मयाऽऽख्यानमनुत्तमम् । सर्वपापहरं पुण्यं पुराणं परमाद्भुतम् ॥८१॥
य इदं शृणुयान्नित्यं पुराणं वेदसम्मितम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीलोके महीयते ॥८२॥

सूत उवाच

एतन्मया श्रुतं व्यासात्कथ्यमानं सविस्तरम् । पुराणं पंचमं नूनं श्रीमद्भागवताभिधम् ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अर्घाविवेर्वसुविधुदुर्गविश्वमरा(१४१८॥)मिघे ।
पद्यैश्चतुर्थस्कन्धोऽयं कथितो व्यासनिर्मितैः ॥

समाप्तोऽयं चतुर्थः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

पञ्चमः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

भवता कथितं सूत महदाख्यानमुत्तमम् । कृष्णस्य चरितं दिव्यं सर्वपातकनाशनम् ॥१॥

संदेहोऽत्र महाभाग वासुदेवकथानके । जायते न प्रोच्यमाने विस्तरेण महामते ॥२॥

वने गत्वा तपस्तप्तं वासुदेवेन दुष्करम् । विष्णोरंशावतारेण शिवस्याराधनं कृतम् ॥३॥

वरप्रदानं देव्या च पार्वत्या यत्कृतं पुनः । जगन्मातुश्च पूर्णाया श्रीदेव्या अंशभूतया ॥४॥

ईश्वरेणापि कृष्णेन, कुतस्तौ सम्प्रपूजितौ । न्यूनता वा किमस्त्यस्य संदेव संशयो मम ॥५॥

सूत उवाच

शृणुध्वं कारणं तत्र मया व्यासाच्छ्रुतं च यत् । प्रब्रवीमि महाभागाः कथां कृष्णगुणान्विताम् ॥६॥

वृत्तान्तं व्यासतः श्रुत्वा वैराटीसुतजस्तदा । पुनः पप्रच्छ मेधावी संदेहं परमं गतः ॥७॥

जनमेजय उवाच

सम्यक्सत्यवतीसूनो श्रुतं परमकारणम् । तथापि मनसो वृत्तिः संशयं न विमुञ्चति ॥८॥

कृष्णेनाराधितः शम्भुस्तपस्तप्त्वाऽतिदारुणम् । विस्मयोऽयं महाभाग देवदेवेन विष्णुना ॥९॥

यः सर्वात्माऽपि सर्वेशः सर्वसिद्धिप्रदः प्रभुः । स कथं कृतवान्घोरं तपः प्राकृतवद्धरिः ॥१०॥

जगत्कर्तुं क्षमः कृष्णस्तथा पालयितुं क्षमः । संहर्तुमपि कस्मात्स दारुणं तप आचरत् ॥११॥

व्यास उवाच

सत्यमुक्तं त्वया राजन्वासुदेवो जनार्दनः । क्षमः सर्वेषु कार्येषु देवानां दैत्यसूदनः ॥१२॥

तथापि मानुषं देहमाश्रितः परमेश्वरः । कृतवान्मानुषान्भावान्वर्णाश्रमसमाश्रितान् ॥१३॥
वृद्धानां पूजनं चैव गुरुपादाभिवंदनम् । ब्राह्मणाना तथा सेवा देवताराधनं तथा ॥१४॥
शोके शोकाभियोगश्च हर्षे हर्षसमुद्गतिः । दैन्यं नानाऽपवादाश्च स्त्रीषु कामोपसेवनम् ॥१५॥
कामः क्रोधस्तथा लोभः काले काले भवंति हि । तथा गुणमये देहे निर्गुणत्वं कथं भवेत् ॥१६॥
सौबलीशापजाद्दोषात्तथा ब्राह्मणशापजात् । निधनं यादवाना तु कृष्णदेहस्य मोचनम् ॥१७॥
हरणं लुंठनं तद्वत्तत्पत्नीनां नराधिप । अर्जुनस्याक्षमोक्षे च क्लीबत्वं तस्करेषु च ॥१८॥
अज्ञत्वं हरणे गेहात्तत्प्रद्युम्नानिरुद्धयोः । एवं मानुषदेहेऽस्मिन्मानुष खलु चेष्टितम् ॥१९॥
विष्णोरंशावतारेऽस्मिन्नारायणमुनेस्तथा । अंशजे वासुदेवेऽत्र किं चित्रं शिवसेवने ॥२०॥
स हि सर्वेश्वरो देवो विष्णोरपि च कारणम् । सुपुप्तस्याननाथः स विष्णुना च प्रपूजितः ॥२१॥
तदंशभूता कृष्णाद्यास्तैः कथं न स पूज्यते । अकारो भगवान्ब्रह्माप्युकारः स्याद्धरिः स्वयम् ॥
मकारो भगवान्रुद्रोऽप्यर्धमात्रा महेश्वरी । उत्तरोत्तरभावेनाप्युत्तमत्वं स्मृतं बुधैः ॥२३॥
अतः सर्वेषु शास्त्रेषु देवी सर्वोत्तमा स्मृता । अर्धमात्रा स्थिता नित्या यानुच्चार्या विशेषतः २४॥
विष्णोरप्यधिको रुद्रो विष्णुस्तु ब्रह्मणोऽधिकः । तस्मान्न संशय. कार्यः कृष्णेन शिवपूजने ॥२५॥
इच्छया ब्रह्मणो वक्त्राद्धरदानार्थमुद्भवौ । मूलरुद्रस्यांशभूतो रुद्रनामा द्वितीयकः ॥२६॥
सोऽपि पूज्योऽस्ति सर्वेषा मूलरुद्रस्य का कथा । देवीतत्त्वस्य सान्निध्याद्दुत्तमत्वं स्मृतं शिवे ॥२७॥
अवतारा हरेरेवं प्रभवंति युगे युगे । योगमायाप्रभावेण नात्र कार्या विचारणा ॥२८॥

या नेत्रपक्ष्मपरिसंचलनेन सम्यग्विश्वं सृजत्यवति हन्ति निगूढभावा ।
सैषा करोति सतत द्रुहिणाच्युतेशान्नानावतारकलने परिभूयमानान् ॥२९॥
सूनीगृहाद्व्रजनमप्यनया नियुक्तं संगोपितश्च भवने पशुपालराज्ञः ।
संप्रापितश्च मथुरा विनियोजितश्च श्रीद्वारकाप्रणयने ननु भीतचित्तः ॥३०॥
निर्माय षोडशसहस्रशतार्धकास्ता नार्योऽष्ट समततराः स्वकलासमुत्थाः ।
तासा विलासवशगं तु विधाय कामं दासीकृतो हि भगवाननयाप्यनंत. ॥३१॥
एकाऽपि बंधनविधौ युवती समर्था पुंसो यथा सुदृढलोहमयं [illegible] दाम ।
किं नाम षोडशसहस्रशतार्धकाश्च तं स्वीकृतं सुवमिवातिनिबंधयंति ॥३२॥
सात्राजितीवशगतेन मुदान्वितेन प्राप्य सुरेंद्रभवनं हरिणा तदानीम् ।
वृत्वा मृधं मघवता विहृतस्तरूणामीश. प्रियासदनभूषणतां च आप ॥३३॥
यो भीमजा हि हृतवाञ्छिशुपालकादीञ्जित्वा विधिं निखिलधर्मभृतो विधिज्ञः ।
जग्राह तां निजबलेन च धर्मपत्नीं भोज्यो विधिः परकलत्रहृतौ विजातः ॥३४॥

अहकारवश प्राणी करोति च शुभाशुभम् । विमूढो मोहजालेन तत्कृतेनातिपातिना ॥३५॥
अहकाराद्धि सजातमिद स्थावरजगमम् । मूलाद्धरिहरादीनामुप्रात्प्रकृतिसभवात ॥३६॥
अहकारपरित्यक्तो यदा भवति पध्रज । तदा विमुक्तो भवति नोचेत्ससारकर्मकृत् ॥३७॥
त मुक्तस्तु विमुक्तो हि बद्धस्तद्वशता गत । न नारी न धन गेह न पुत्रा न सहोदरा ॥३८॥
बधन प्राणिना राजन्नहकारस्तु बधक । अह कर्ता मया चेद कृत कार्यं बलीयसा ॥३९॥
करिष्यामि करोम्येव स्वय बध्नाति प्राणभृत । कारणेन विना कार्यं न सभवति कर्हिचित् ॥४०॥
मया न दृश्यते जन्तो मृत्पिंडेन विना घट । विष्णु पालयिता विश्वस्याहकारसमन्वित ॥४१॥
अ यथा सर्वदा चिंताबुधौ मग्न कथ भवेत । अहकारविमुक्तस्तु यदा भवति मानव ॥४२॥
अवतारप्रवाहेषु कथ मज्जेच्छुभाशय । मोहमूलमहकार ससारस्तत्समुद्भव ॥४३॥
अहकारविहीनाना न मोहो न च ससृति । त्रिविध पुरुष प्रोक्त सात्त्विको राजसस्तथा ४४॥
तामसस्तु महाराज ब्रह्मविष्णुशिवादिषु । त्रिविधस्त्रिषु राजेंद्र काजेशादिषु सर्वदा ॥४५॥
अहकार सदा प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि । अहकारेण तेनैव बद्धा एते न सशय ॥४६॥
मायाविमोहिता सदा प्रवदति मनीषिण । करोति स्वेच्छया विष्णुरवतारानेनकश ॥४७॥
मदोऽपि दु खगहन गर्भवासेऽतिसकटे । न करोति मति विद्वान्कथ कुर्यात्स चक्रभृत ॥४८॥
कौसल्यादेवकीगर्भे विष्ठामलसमाकुले । स्वेच्छया प्रवदत्यद्धा गतो हि मधुसूदन ॥४९॥
वैकुठसदन त्यक्त्वा गर्भवासे सुख नु किम । चिंताकोटिसमुत्थाने दु खदे विषसमिते ॥५०॥
तपस्तप्त्वा क्रतून्कृत्वा दत्त्वा दानान्यनकश । न वाछंति यतो लोका गर्भवास सुदु खदम् ॥५१॥
स कथ भगवान्विष्णु स्ववशश्चेज्जनार्दन । गर्भवासरुचिर्भूयाद्धवेरस्ववशता यदि ॥५२॥
जानीहि त्व महाराज योगमायावश जगत । ब्रह्मादिस्तवपर्यन्त देवमानुषतिर्यगम् ॥५३॥
मायातन्तीनिबद्धा ये ब्रह्मविष्णुहरादय । भ्रमति बधमायाति लीलया चार्णनाभवत् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्याय ॥ ४ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यागेश्वर्या प्रभावोऽय कथितश्चातिविस्तरात । ब्रूहि तच्चरित स्वामिञ्छ्रोतु कौतूहल मम ॥१॥
महादेवीप्रभाव वै श्रोतु को नाभिवाछति । यो जानाति जगत्सर्वं तदुत्पन्न चराचरम् ॥२॥

राजोवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते । श्रद्दधानाय शाताय न ब्रूयात्स तु मदधी ॥३॥

पुरा युद्धमभूद्घोरं देवदानवसेनयोः । पृथिव्यां पृथिवीपाल महिषाख्ये महीपतौ ॥४॥
महिषो नाम राजेंद्र चकार तप उत्तमम् । गत्वा हेमगिरौ चोग्रं देवविस्मयकारकम् ॥५॥
वर्षाणामयुतं पूर्णं चिंतयन्हृदि देवताम् । तस्य तुष्टो महाराज ब्रह्मा लोकपितामहः ॥६॥
तत्रागत्याब्रवीद्वाक्यं हंसारूढश्चतुर्मुखः । वरं वरय धर्मात्मन्ददामि तव वाञ्छितम् ॥७॥

महिष उवाच

अमरत्वं देवदेव वाञ्छामि द्रुहिण प्रभो । यथा मृत्युभयं न स्यात्तथा कुरु पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

उत्पन्नस्य ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । सर्वथा मरणोत्पत्ती सर्वेषां प्राणिनां किल ॥९॥
नाशः कालेन सर्वेषां प्राणिनां दैत्यपुंगव । महामहीधराणां च समुद्राणां च सर्वथा ॥१०॥
एकं स्थानं परित्यज्य मरणस्य महीपते । प्रब्रूहि तं वरं साधो यस्ते मनसि वर्तते ॥११॥

महिष उवाच

न देवान्मानुषाद्दैत्यान्मरणं मे पितामह । पुरुषान्न च मे मृत्युर्योषा मां का हनिष्यति ॥१२॥
तस्मान्मे मरणं नूनं कामिन्याः कुरु पद्मज । अबला हंत मां हंतुं कथं शक्ता भविष्यति ॥१३॥

ब्रह्मोवाच

यदा कदापि दैत्येन्द्र नार्यास्ते मरणं ध्रुवम् । न नरेभ्यो महाभाग मृतिस्ते महिषासुर ॥१४॥

व्यास उवाच

एवं दत्त्वा वरं तस्मै ययौ ब्रह्मा निजालयम् । सोऽपि दैत्यवरः प्राप निजं स्थानं मुदान्वितः ॥१५॥

राजोवाच

महिषः कस्य पुत्रोऽसौ कथं जातो महाबली । कथं च माहिषं रूपं प्राप्तं तेन महात्मना ॥१६॥

व्यास उवाच

दनोः पुत्रौ महाराज विख्यातौ क्षितिमंडले ॥१७॥
तावपुत्रौ महाराज पुत्रार्थं तेपतुस्तपः । बहून्वर्षगणान्कामं पुण्ये पंचनदे जले ॥१८॥
करंभस्तु जले मग्नश्चकार परमं तपः । वृक्षं रसावटं प्राप्य रंभोऽग्निमसेवयत् ॥१९॥
पंचाग्निसाधनासक्तः स रंभस्तु यदाऽभवत् । ज्ञात्वा शचीपतिर्दुःखमुद्ययौ दानवौ प्रति ॥२०॥
गत्वा पंचनदे तत्र ग्राहरूपं चकार ह । वासवस्तु करंभं तं तदा जग्राह पादयोः ॥२१॥
निजघान च तं दुष्टं करंभं वृत्रसूदनः । भ्रातरं निहतं श्रुत्वा रंभः कोपं परं गतः ॥२२॥

स्वशीर्षं पावके होतुमैच्छच्छित्वा करेण ह । केशपाशे गृहीत्वाऽऽशु वामेन क्रोधसयुत ॥२३॥
दक्षिणेन करेणाग्र गृहीत्वा खड्गमुत्तमम् । छिनत्ति शीर्ष तत्तावद्वह्निना प्रतिबोधित ॥२४॥
उक्तश्च दैत्य मूर्खोऽसि स्वशीर्षं छेत्तुमिच्छसि । आत्महत्याऽतिदु साध्या कथ त्व कर्तुमुद्यत ॥२५॥
वर वरय भद्र ते यस्त मनसि वर्तत । मा म्रियस्व मृतेनाद्य किं ते कार्यं भविष्यति ॥२६॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन रभ पावकस्य सुभाषितम् । ततोऽब्रवीद्वचो रभस्त्वयनत्वा वेशवलापवम् ॥२७॥
यदि तुष्टोऽसि देवेश देहि मे वाञ्छित वरम् । त्रैलोक्यविजयी पुत्र स्यान्न परबलार्दन ॥२८॥
अजेय सर्वथा स स्याद्देवदानवमानवै । कामरूपी महावीर्य सर्वलोकाभिवदित ॥२९॥
पावकस्त तथेत्याह भविष्यति तवेप्सितम् । पुत्रस्तव महाभाग मरणाद्विरमाधुना ॥३०॥
यस्या चित्त तु रभ त्व प्रमदात्त करिष्यसि । तस्या पुत्रो महाभाग भविष्यति बलाधिक ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो वह्निना रभो वचन चित्तरजनम् । श्रुत्वा प्रणम्य प्रययौ वह्नि त दानवोत्तम ॥३२॥
यक्षै परिवृत स्थान रमणीय श्रियान्वितम् । दृष्ट्वा चक्रे तदा भाव महिष्या दानवोत्तम ॥३३॥
मत्ताया रूपपूर्णाया विहायान्या च योषितम् । सा समागाच्च तरसा कामयती मुदान्विता ॥३४॥
रभोऽपि गमन चक्रे भवितव्यप्रणोदित । सा तु गर्भवती जाता महिषी तस्य वीर्यत ॥३५॥
ता गृहीत्वाऽथ पाताल प्रविवेश मनोहरम् । महिषेभ्यश्च ता रक्षन्प्रियामनुमता किल ॥३६॥
कदाचिन्महिषश्चान्य कामार्तस्तामुपाद्रवत् । स्वयमागत्य त हन्तु दानव समुपाद्रवत् ॥३७॥
स्वरक्षार्थं समागत्य महिप समताडयत । सोऽपि न निजघानाशु शृगाभ्या काममाहित ३८॥
ताडितस्तेन तीक्ष्णाभ्या शृगाभ्या हृदये भृशम् । भूमौ पपात तरसा ममार च विमूर्छित ॥३९॥
मृते भर्तरि सा दीना भयार्ता विद्रुता भृशम् । सा वेगात्त वट प्राप्य यक्षाणा शरण गता ॥४०॥
पृष्ठतस्तु गतस्तत्र महिप कामपीडित । कामयानस्तु ता कामी बल्वीर्यमदोद्धत ॥४१॥
रुदती सा भृश दीना दृष्ट्वा यक्षैर्भयातुरा । धावमान च वीक्ष्य यक्षास्त्रातु समाययु ॥४२॥
युद्ध समभवद्घोर यक्षाणा च हयारिणा । शरेण ताडितस्तूर्णं पपात धरणीतले ॥४३॥
मृत रभ समानीय यक्षास्त परम प्रियम् । चिताया रोपयामासुस्तस्य देहस्य शुद्धये ॥४४॥
महिषी सा पति दृष्ट्वा चिताया रोपित तदा । प्रवेष्टु सा मति चक्रे पतिना सह पावकम् ॥४५॥
वार्यमाणाऽपि यक्षै सा प्रविवेश हुताशनम् । ज्वालमालाकुल साध्वी पतिमादाय वल्लभम् ॥
महिषस्तु चितामध्यात्समुत्तस्थौ महाबल । रम्भोऽप्यन्यद्वपु कृत्वा नि सृत पुत्रवत्सल ॥४७॥
रक्तबीजोऽप्यसौ जातो महिषोऽपि महाबल । अभिषिक्तस्तु राज्येऽसौ हयारिरसुरोत्तमै ॥४८॥

एवं स महिषो जातो रक्तबीजश्च वीर्यवान् । अवध्यस्तु सुरैर्दैत्यैर्मानवैश्च नृपोत्तम ॥४९॥
इत्येतत्कथितं राजञ्जन्म तस्य महात्मनः । वरप्रदानं च तथा प्रोक्तं सर्वं सविस्तरम् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे महिषासुरोत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स महिषो नाम दानवो वरदर्पितः । प्राप्य राज्यं जगत्सर्वं वशे चक्रे महाबलः ॥१॥
पृथिवी पालयामास सागरान्तां भुजार्जिताम् । एकच्छत्रा निरातंका वैरिवर्गविवर्जिताम् ॥२॥
सेनानीश्चिक्षुरस्तस्य महावीर्यो मदोत्कटः । धनाध्यक्षस्तथा ताम्रः सेनाऽयुतसमावृतः ॥३॥
असिलोमा तथोदर्को बिडालाख्यश्च बाष्कलः । त्रिनेत्रोऽथ तथा कालबंधको बलदर्पितः ॥४॥
एते सैन्ययुताः सर्वे दानवा मेदिनीं तदा । आवृत्य संस्थिताः काममृद्धा सागरमेखलाम् ॥५॥
करदाश्च कृताः सर्वे भूमिपालाः पुरातनाः । निहता ये बलोदग्राः क्षात्रधर्मव्यवस्थिताः ॥६॥
ब्राह्मणा वशगा जाता यज्ञभागसमर्पकाः । महिषस्य महाराज निखिले क्षितिमंडले ॥७॥
एकातपत्रं तद्राज्यं कृत्वा स महिषासुरः । स्वर्गं जेतुं मनश्चक्रे वरदानेन गर्वितः ॥८॥
प्रणिधिं प्रेषयामास हयारिस्तु शचीपतिम् । संदेशहरं शीघ्रमाहूयोवाच दैत्यराट् ॥९॥
गच्छ वीर महाबाहो दूतत्वं कुरु मेऽनघ । ब्रूहि शक्रं दिवं गत्वा निःशंकः सुरसन्निधौ ॥१०॥
मुञ्च स्वर्गं सहस्राक्ष यथेष्टं गच्छ माचिरम् । सेवां वा कुरु देवेश महिषस्य महात्मनः ॥११॥
स त्वां संरक्षयेन्नूनं राजा शरणमागतम् । तस्मात्त्वं शरणं याहि महिषस्य शचीपते ॥१२॥
नोचेद्वज्रं गृहाणाशु युद्धाय बलसूदन । पूर्वजितोऽसि चास्माकं जानामि तव पौरुषम् ॥१३॥
अहल्याजार विज्ञातं बलं ते सुराधिप । युध्यस्व व्रज वा कामं यत्र ते रमते मनः ॥१४॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शक्रः क्रोधसमन्वितः । उवाच तं नृपश्रेष्ठ स्मितपूर्वं वचस्तदा ॥१५॥
न जानेऽहं कुमतात्मन् मत्तस्त्वं मददर्पितः । चिकित्सां संकरिष्यामि रोगस्यास्य प्रशान्तये ॥
अतः परं करिष्यामि मूलस्यास्य निकृन्तनम् । गच्छ दूत तथा ब्रूहि तस्याग्रे मम भाषितम् ॥१७॥
निर्हृता न हन्म्यस्मात्त्वां विसृजाम्यहम् । युद्धेच्छा चेत्तमागच्छ त्वरितो महिषीसुत ॥१८॥
स्मारे त्वद्बलं ज्ञातं तृणादस्त्वं जडाकृतिः । शृंगयोस्ते करिष्यामि सुदृढं च दारणम् ॥१९॥
दर्पः शृंगबलात्तेऽस्ति विदितं कारणं मया । विषाणे ते परिच्छित्त्वा संहरिष्यामि तद्बलम् ॥२०॥
मदेनापि पूर्णस्त्वं जातोऽसि बलदर्पितः । कृपणस्त्वं सदापापी युद्धे महिषाधम ॥२१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तोऽसौ सुरेन्द्रेण स दूतस्त्वरितो गत । जगाम महिष मत्त प्रणम्य प्रत्युवाच ह ॥२२॥

दूत उवाच

राजन्देवाधिप काम न त्वा विगणयत्यसौ । मन्यते स्वबल पूर्णं देवसैन्यसमावृत ॥२३॥
यदुक्त तेन मूर्खेण कथमन्यद्ब्रवीम्यहम् । प्रिय सत्य च वक्तव्य भृत्येन पुरत प्रभो ॥२४॥
प्रिय सत्य च वक्तव्य प्रभोरग्रे शुभेच्छुना । इति नीतिर्महाराज जागर्ति शुभकारिणी ॥२५॥
केवल चेत्प्रिय ब्रूयात्त ते कार्यं भविष्यति । परुष च न वक्तव्य कदाचिच्छुभमिच्छता ॥२६॥
यथा रिपुमुखाद्वाच प्रसरन्ति विषोपमा । तथा भृत्यमुखान्नाथ नि सरति कथ गिर ॥२७॥
यादृशानीह वाक्यानि तेनोक्तानि महीपते । तादृशानि न मे जिह्वा वक्तुमर्हति कर्हिचित् ॥२८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य हतुगभ तृणाशन । भृश कोपपरीतात्मा बभूव महिषासुर ॥२९॥
समाहूयाब्रवीद्दैत्यान्क्रोधसरक्तलोचन । लाङ्गूल पृष्ठदेशे च कृत्वा मूत्र परित्यजन् ॥३०॥
भो भो दैत्या सुरेन्द्रोऽसौ युद्धकामोऽस्ति सर्वथा । बलोद्योग कुरुध्व वै जेतव्योऽसौ सुराधम ॥३१॥
मदग्रे को भवेच्छूर कोटिशश्चेत्तथाविधा । न बिभेम्येकत काम हनिष्याम्यद्य सर्वथा ॥३२॥
शूर शान्तेष्वसौ नून तपस्विषु बलाधिक । बलकर्ता हि कुहको लम्पट परदारहृत् ॥३३॥
अप्सरोबलसमत्तस्तपोविघ्नकर खल । छिद्रप्रहरण पापी नित्य विश्वासघातक ॥३४॥
नमुचिर्निहतो येन कृत्वा सधि दुरात्मना । शपथान्विविधानादौ कृत्वा भीतेन छद्मना ॥३५॥
विष्णुस्तु कपटाचार्य कुहक शपथाकर । नानारूपधर काम बलकृद्दम्भपण्डित ॥३६॥
कृत्वा कोलाकृति येन हिरण्याक्षो निपातित । हिरण्यकशिपुर्येन नृसिंहेन च घातित ॥३७॥
नाह तद्वशगो नून भवेय दनुनन्दना । विश्वास नैव गच्छामि देवाना कुत्र कर्हिचित् ॥३८॥
किं करिष्यति मे विष्णुरिन्द्रो वा बलवत्तर । रुद्रो वापि न मे शक्त प्रतिकर्तुं रणाङ्गणे ॥३९॥
त्रिविष्टप ग्रहीष्यामि जित्वेन्द्र वरुण यमम् । धनद पावक चैव चन्द्रसूर्यौ विजित्य च ॥४०॥
यज्ञभागभुज सर्वे भविष्यामोऽद्य सोमपा । जित्वा देवसमूह च विहरिष्यामि दानवै ॥४१॥
न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानेन दानवा । मरण न नरेभ्यश्च नारी किं मे करिष्यति ॥४२॥
पातालपर्वतेभ्यश्च समाहूय वरान्वरान् । दानवा मम सैन्येशान्कुर्वन्तु त्वरिताश्चरा ॥४३॥
एकोऽह सर्वदेवेशान्विजेतु दानवा क्षम । शोभार्थं व समाहूय नयामि सुरसङ्गमे ॥४४॥
शृङ्गाभ्या च खुराभ्या च हनिष्येऽह सुरान्किल । न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानप्रभावत ॥४५॥
अवध्योऽह सुरगणैरसुरैर्मानवैस्तथा । तस्मात्सज्जा भवन्त्वद्य देवलोकजयाय वै ॥४६॥

जित्वा सुरालय दैत्या विहरिष्यामि नन्दने । मदारकुसुमापीडा देवयोषित्समन्विता ॥४७॥
कामधेनुपयोसिक्ता सुधापानप्रमोदिता । देवगधर्वगीतादिनृत्यलास्यसमन्विता ॥४८॥
उर्वशी मेनका रभा घृताची च तिलोत्तमा । प्रमद्वरा महासेना मिश्रकशी मदोत्कटा ॥४९॥
विप्रचित्तिप्रभृतयो नृत्यगीतविशारदा । रजयिष्यति व सर्वान्नानासवनिषेवणे ॥५०॥
सर्वे सज्जा भवत्वद्य रोचता गमन दिवि । सग्रामार्थं सुरै सार्धं कृत्वा मङ्गलमुत्तमम् ॥५१॥
रक्षणार्थं च सर्वेषा भार्गव मुनिसत्तमम । समाहूय च सपूज्य स्थाप्य यज्ञे गुरु परम् ॥५२॥

व्यास उवाच

इति सदिश्य दैत्येन्द्रान्महिष पापधीस्तदा । जगाम त्वरितो राजन्भवन स्व मुदान्वित ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दैत्यसैन्योद्योगो नाम तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते दूते सुरेन्द्रोऽपि समाहूय सुरानथ । यमवायुधनाध्यक्षवरुणानिदमूचिवान ॥१॥
महिषो नाम दैत्येन्द्रो रभपुत्रो महाबल । वरदपमदोन्मत्तो मायाशतविचक्षण ॥२॥
तस्य दूतोऽद्य सप्राप्त प्रेषितस्तेन भो सुरा । स्वर्गकामेन लुब्धेन मामुवाचेदृश वच ॥३॥
त्यज देवालय शक्र यथेच्छ व्रज वासव । सेवा वा कुरु दैत्यस्य महिषस्य महात्मन ॥४॥
दयावा दानवेंद्रोऽसौ स ते वृत्तिं विधास्यति । स तपु भृत्यभूतपु न कुप्यति कदाचन ॥५॥
नोचेद्युद्धाय देवश सैन्योद्योग कुरु स्वयम । गत मयि स दैत्य द्रस्त्वरित समुपेष्यति ॥६॥
इत्युक्त्वा स गतो दूतो दानवस्य दुरात्मन । किं कर्तव्यमत कार्यं चिंतयध्व सुरोत्तमा ॥७॥
दुर्बलोऽपि न चोपेक्ष्य शत्रुर्बलवता सुरा । विशेषण सदोद्योगी बलवान्बलदर्पित ॥८॥
उद्यम किल कर्तव्यो यथा बुद्धिर्यथा बलम । दैवाधीनो भवनून जयो वाऽथ पराजय ॥९॥
सधियोगो न चात्रास्ति खले सधिर्निरर्थक । सर्वथा साधुभि कार्यं विचार्य च पुन पुन ॥१०॥
यानमप्यधुना नैव कर्तव्य सहसा पुन । प्रेक्षका प्रेषणीयाश्च शीघ्रगा सुप्रवेशका ॥११॥
इङ्गितज्ञाश्च नि सङ्गा नि स्पृहा सत्यवादिन । सनाभियोग प्रस्थान बलसख्या यथार्थत ॥१२॥
वीराणां च परिज्ञान कृत्वा यातु त्वरान्विता । ज्ञात्वा दैत्यपतेस्तस्य सैन्यस्य च बलाबलम् १३॥
करिष्यामि ततस्तूर्णं यान वा दुर्गसग्रहम् । 'विचार्य खलु कर्तव्य कार्यं बुद्धिमता सदा ॥"
सहसा विहित कार्यं दु खद सर्वथा भवत ॥१४॥
तस्माद्विमृश्य कर्तव्य सुखद सर्वथा बुधै । नात्र भेदविधिर्न्याय्यो दानवेषु च सर्वथा ॥१५॥

एकचित्तेषु कार्येऽस्मिंस्तस्माच्चारा व्रजन्तु वै। ज्ञात्वा बलाबलं तेषां पश्चान्नीतिं विचार्य च ॥१६॥
विधेया विधिवत्तज्ज्ञैस्तेषु कार्यपरेषु च। अन्यथा विहितं कार्यं विपरीतफलप्रदम् ॥१७॥
सर्वथा तद्भवेन्नूनमज्ञातमौषधं यथा।

व्यास उवाच

इति संचिन्त्य तं सर्वे प्रणिधिं कार्यवेदिनम् ॥१८॥
प्रेषयामास देवेन्द्रः परिज्ञानाय पार्थिव। दूतस्तु त्वरितो गत्वा समागम्य सुराधिपम् ॥१९॥
निवेदयामास तदा सर्वं सैन्यबलाबलम्। ज्ञात्वा तद्बलमुद्योगं तुरासाडतिविस्मितः ॥२०॥
देवानचोदयत्तूर्णं समाहूय पुरोहितम्। मन्त्रं मन्त्रविदां श्रेष्ठं चकार त्रिदशेश्वरः ॥२१॥
उवाचाङ्गिरसश्रेष्ठं समासीनं वरासने।

इन्द्र उवाच

भो भो देवगुरो विद्वन्किं कर्तव्यं वदस्व नः ॥२२॥
सर्वज्ञोऽसि समुत्पन्ने कार्ये त्वं गतिरद्य नः। दानवो महिषो नाम महावीर्यो मदान्वितः ॥२३॥
योद्धुकामः समायाति बहुभिर्दानवैर्वृतः। तत्र प्रतिक्रिया कार्या त्वया मन्त्रविदाधुना ॥२४॥
तेषां गुरुस्तथा त्वं मे विघ्नहर्ता सुसंयतः।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं प्राह तुरासाहं बृहस्पतिः ॥२५॥
विचिन्त्य मनसा कामं कार्यसाधनतत्परः।

गुरुरुवाच

स्वस्थो भव सुरेन्द्र त्वं धैर्यमालम्ब्य मारिष ॥२६॥
व्यसने च समुत्पन्ने न त्याज्यं धैर्यमात्मनः वै। जयाजयौ सुराध्यक्ष दैवाधीनौ सदैव हि ॥२७॥
स्थातव्यं धैर्यमालम्ब्य तस्माद्बुद्धिमता सदा। भवितव्यं भवत्येव जानन्नेव धातृतो ॥२८॥
उद्यमः सर्वथा कार्यो यथापौरुषमात्मनः। मुनयोऽपि हि मुक्त्यर्थमुद्यमैकरता सदा ॥२९॥
दैवाधीनं च जानन्तो योगध्यानपरायणाः। तस्मात्सदैव कर्तव्यो व्यवहारोदितोद्यमः ॥३०॥
गुरुं भवतु वा मा वा दैवे का परिदेवना। विना पुरुषकारेण कदाचित्सिद्धिमाप्नुयात् ॥३१॥
अयत्नलब्धविश्रामं न तथा मुदमावहेत्। कृते पुरुषकारेऽपि यदि सिद्धिर्न जायते ॥३२॥
न तत्र दूषणं तस्य दैवाधीने शरीरिणि। कार्यसिद्धिर्न सैन्येऽस्ति न मन्त्रे न च मन्त्रणे ॥३३॥
न रथे नायुधे नूनं दैवाधीनासुराधिप। बलवान्क्लेशमाप्नोति निर्बलः सुखमश्नुते ॥३४॥
बुद्धिमान्क्षुधितः शेते निर्बुद्धिर्भोगवान्भवेत्। कातरो जयमाप्नोति शूरो याति पराजयम् ॥३५॥

दैवाधीने तु संसारे कामं का परिदेवना । उद्यमे योजयेन्नूनं भवितव्यं सुराधिप ॥३६॥
दुःखदे सुखदे वाऽपि तत्र तौ न विचिंतयेत् । दुःखे दुःखाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् ॥३७॥
आत्मानं हर्षशोकाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् । धैर्यमेवावगन्तव्यं हर्षशोकोद्भवे बुधैः ॥३८॥
अधैर्यादादृशं दुःखं न तु धैर्येऽस्ति तादृशम् । दुर्लभं सहनत्वं वै समये सुखदुःखयोः ॥३९॥
हर्षशोकोद्भवो यत्र न भवेद्बुद्धिनिश्चयात् । किं दुःखं कस्य वा दुःखं निर्गुणोऽहं सदाऽव्ययः ॥
चतुर्विंशातिरिक्तोऽस्मि किं मे दुःखं सुखं च किम् ।
प्राणस्य क्षुत्पिपासे द्वे मनसः शोकमूर्च्छने ॥४१॥
जरामृत्युशरीरस्य षडूर्मिरहितः शिवः । शोकमोहौ शरीरस्य गुणौ किं मेऽत्र चिंतने ॥४२॥
शरीरं नाहमथवा तत्संबंधी न चाप्यहम् । सप्तैकषोडशादिभ्यो विभिन्नोऽहं सदा सुखी ॥४३॥
प्रकृतिर्विकृतिर्नाहं किं मे दुःखं सदा पुनः । इति मत्वा सुरेश त्वं मनसा भव निर्ममः ॥४४॥
उपायः प्रथमोऽयं ते दुःखनाशे शतक्रतो । ममता परमं दुःखं निर्ममत्वं परं सुखम् ॥४५॥
संतोषात्परं नास्ति सुखस्थानं शचीपते । अथवा यदि न ज्ञानं ममत्वनाशने किल ॥४६॥
ततो विवेकः कर्तव्यो भवितव्ये सुराधिप । प्रारब्धकर्मणा नाशो नाभोगाल्लक्ष्यते किल ॥४७॥
यद्भावि तद्भवत्येव का चिंता सुखदुःखयोः । सुरं सर्वे सहायैर्वा बुद्धया वा तव सत्तम ॥४८॥
सुखं दायाय पुण्यस्य दुःखं पापस्य मारिष । तस्मात्सुखक्षये हर्षः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥४९॥
अथवा मंत्रविच्चाद्य कुरु यत्नं यथाविधि । कृते यत्ने महाराज भवितव्यं भविष्यति ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा सहस्राक्षः पुनराह बृहस्पतिम् । युद्धोद्योगं करिष्यामि हयारेर्नाशनाय वै ॥१॥
नोद्यमेन विना राज्यं न सुखं न च वै यशः । निरुद्यमं न शंसन्ति कातरा न च सोद्यमाः ॥२॥
यतीनां भूषणं ज्ञानं संतोषो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छताम् ॥३॥
उद्यमेन हतस्त्वाष्ट्रो नमुचिर्वृत्र एव च । तथैनं निहनिष्यामि महिषं मुनिसत्तम ॥४॥
त्वं देवगुरुरस्य मे बलमायुधमुत्तमम् । सहायस्तु हरिर्नूनं तथोमापतिरव्ययः ॥५॥
रक्षोघ्नपाठं मे साधो कुरुष्व समुद्यमम् । स्वस्त्यभिनिवेशं च महिषं प्रति मानद ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो देवराजेन वाचस्पतिरुवाच ह । सुरेन्द्रं युद्धसंरब्धं स्मितपूर्वं वचस्तदा ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

प्रेरयामि न चाहं त्वां न च निर्वारयाम्यहम् । संदिग्धेऽत्र जये कामं युध्यतश्च पराजये ॥८॥
न तेऽत्र दूषणं किंचिद्भवितव्ये शचीपते । सुखं वा यदि वा दुःखं विहितं च भविष्यति ॥९॥
न मया यत्परिज्ञातं भावि दुःखं सुखं तथा । यद्भार्याहरणे प्राप्तं पुरा वासव वेत्सि हि ॥१०॥
शशिना मे हृता भार्या मित्रेणामित्रकर्शन । स्वाश्रमस्थेन संप्राप्तं दुःखं सर्वसुखापहम् ॥११॥
बुद्धिमान्सर्वलोकेषु विदितोऽहं सुराधिप । क्व मे गता तदा बुद्धिर्यदा भार्या हृता बलात् ॥
तस्मादुपायः कर्तव्यो बुद्धिमद्भिः सदा नरैः । कार्यसिद्धिः सदा नूनं दैवाधीना सुराधिप ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं गुरोः सार्धं शचीपतिः । ब्रह्माणं शरणं गत्वा नत्वा वचनमब्रवीत् ॥१४॥
पितामह सुराध्यक्ष दैत्यो महिषसंज्ञकः । ग्रहीतुकामः स्वर्गं मे बलोद्योगं करोत्यलम् ॥१५॥
अन्ये च दानवाः सर्वे तत्सैन्ये समुपस्थिताः । योद्धुकामा महावीर्याः सर्वे युद्धविशारदाः ॥१६॥
सेनाहं भीतभीतोऽस्मि त्वत्सकाशमिहागतः । सर्वज्ञोऽसि महाप्राज्ञ साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

गच्छामः सर्व एवाद्य कैलासं त्वरिता वयम् । शंकरं पुरतः कृत्वा विष्णुं च बलिनां वरम् ॥१८॥
ततो युद्धं प्रकर्तव्यं सर्वैः सुरगणैः सह । मिलित्वा मन्त्रमाधाय देशकालं विचिन्त्य च ॥१९॥
धग्राबलमविज्ञाय विवेकमपहाय च । साहसं तु प्रकुर्वाणो नरः पतनमृच्छति ॥२०॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य सहस्राक्षः कैलासं निर्जगाम ह । ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा लोकपालसमन्वितः ॥२१॥
तुष्टाव शङ्करं गत्वा वेदमन्त्रैर्महेश्वरम् । प्रसन्नं परतः कृत्वा ययौ विष्णुपुरं प्रति ॥२२॥
स्तुत्वा तं देवदेवेशं कार्यं प्रोवाच चात्मनः । महिषात्तद्भयं चोग्रं वरदानमदोद्धतात् ॥२३॥
तदाकर्ण्य भयं तस्य विष्णुर्देवानुवाच ह । करिष्यामो वयं युद्धं हनिष्यामस्तु दुर्जयम् ॥२४॥

व्यास उवाच

इति ते निश्चयं कृत्वा ब्रह्मविष्णुहरीश्वराः । स्वानि स्वानि समारुह्य वाहनानि ययुः सुराः ॥२५॥
ब्रह्मा हंसं समारूढो विष्णुर्गरुडवाहनः । शंकरो वृषभारूढो वृत्रहा गजसंस्थितः ॥२६॥
मयूरवाहनः स्कन्दो यमो महिषवाहनः । कृत्वा सैन्यसमायोगं यावत्ते निर्ययुः सुराः ॥२७॥
तावद्दैत्यबलं प्राप्तं दृप्तं महिषपालितम् । तत्राभूत्तुमुलं युद्धं देवदानवसैन्ययोः ॥२८॥
बाणैः खड्गैस्तथा प्रासैर्मुसलैश्च परश्वधैः । गदाभिः पट्टिशैः शूलैश्चक्रैश्च शक्तितोमरैः ॥२९॥
मुद्गरैर्भिन्दिपालैश्च हलैश्चैवातिदारुणैः । अन्यैश्च विविधैरस्त्रैर्निजघ्नुस्ते परस्परम् ॥३०॥

सेनानीश्चिक्षुरस्तस्य गजारूढो महाबलः । मघवंतं पञ्चभिस्तैः सायकैः समताडयत् ॥३१॥
तुरापाडपि ताश्छित्वा बाणैर्बाणास्त्वरान्वितः । हृदये चार्धचन्द्रेण ताडयामास तं कृती ॥३२॥
बाणाहतस्तु सेनानीः प्राप मूर्च्छां गजोपरि । वरुणं वज्रघातेन स जघान करे ततः ॥३३॥
तद्वज्राभिहतो नागो भग्न सैन्यं जगाम ह । दृष्ट्वा तं दैत्यराट् क्रुद्धो विडालाख्यमथाब्रवीत् ॥३४॥
गच्छ वीर महाबाहो जहीन्द्रं मदगर्वितम् । वरुणादीन्परान्देवान्हत्वाऽऽगच्छ ममान्तिकम् ॥३५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विडालाख्यो महाबलः । आरुह्य वारणं मत्तं जगाम त्रिदशाधिपम् ॥३६॥

वासवस्तं समायान्तं दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ।
जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥३७॥

स तु छित्वा शरांस्तूर्णं स्वशरैश्चापनिःसृतैः । पञ्चाशद्भिर्जघानाशु वासवं च शिलीमुखैः ॥३८॥
तर्येन्द्रोऽपि च तान्बाणांश्छित्वा कोपसमन्वितः । जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥३९॥
स तु छित्वा शरांस्तूर्णं स्वशरैश्चापनिसृतैः । गदया ताडयामास गजं तस्य करोपरि ॥४०॥
स्वकरे निहतो नागश्चकारार्तस्वरं मुहुः । परिवृत्य जघानाशु दैत्यसैन्यं भयातुरम् ॥४१॥
दानवस्तु गजं वीक्ष्य परावृत्य गतं रणात् । समाविश्य रथे रम्ये जगामाशु सुरान् रणे ॥४२॥
तुरापाडपि तं वीक्ष्य रथस्थं पुनरागतम् । अहनद्विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥४३॥
सोऽपि क्रुद्धश्चकारोग्रां बाणवृष्टिं महाबलः । बभूव तुमुलं युद्धं तयोस्तत्र जयैषिणोः ॥४४॥
इन्द्रस्तु बलिनं दृष्ट्वा कोपेनाकुलितेन्द्रियः । जयन्तमग्रतः कृत्वा युयुधे तेन संयुतः ॥४५॥
जयन्तस्तु शितैर्बाणैस्तं जघान स्तनान्तरे । पञ्चभिः प्रबलाकृष्टैरसुरं मदगर्वितम् ॥४६॥
॥ बाणाभिहतस्तावन्निपपात रथोपरि । अतिवाह्य रथं सूतो निर्जगाम रणाजिरात् ॥४७॥
तस्मिन्विनिर्गते दैत्ये विडालाख्येऽथ मूर्छिते । जयशब्दो महानासीद्दुन्दुभीनां च निःस्वनः ४८॥
सुराः प्रमुदिताः सर्वे तुष्टुवुस्तं शचीपतिम् । जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥४९॥
चुकोप महिषः श्रुत्वा जयशब्दं सुरैः कृतम् । प्रेषयामास तत्रैव ताम्रं परमदापहम् ॥५०॥
ताम्रस्तु बहुभिः सार्धं समागत्य रणाजिरे । शरवृष्टिं चकाराशु तडित्वानिव सागरे ॥५१॥
वरुणः पाशमुद्यम्य जगाम त्वरितस्तदा । यमश्च महिषारूढो दंडमादाय निर्ययौ ॥५२॥
तत्र युद्धमभूद्घोरं देवदानवयोर्मिथः । बाणैः खड्गैश्च मुसलैः शक्तिभिश्च परश्वधैः ॥५३॥
दण्डेन निहतस्ताम्रो यमहस्तोद्यतेन च । न चचाल महाबाहुः संग्रामाङ्गणतस्तदा ॥५४॥
चापमाकृष्य वेगेन मुक्त्वा तीक्ष्णाञ्छिलीमुखान् । इन्द्रादीनहनत्तूर्णं ताम्रस्तस्मिन्रणाजिरे ॥५५॥

तेऽपि देवा शरैर्दिव्यैर्निशितैश्च शिलाशितैः । निजघ्नुर्दानवान्क्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चुक्रुशुः ॥५६॥
निहतस्तैः सुरैर्दैत्यो मूर्च्छामाप रणाङ्गणे । हाहाकारो महानासीद्दैत्यसैन्ये भयातुरे ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते पञ्चमस्कन्धे दैत्यसैन्यपराजयो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्मिन्नथ मूर्छिते दैत्ये महिषः क्रोधसंयुतः । समुद्यम्य गदां गुर्वीं देवानुपजगाम ह ॥१॥
तिष्ठन्त्वद्य सुराः सर्वे हन्म्यहं गदया किल । सर्वे बलिभुजः काम बलहीनाः सदैव हि ॥२॥
इत्युक्त्वाऽसौ गजारूढः सम्प्राप्य मदगर्वितः । जघान गदया तूर्णं बाहुमूले महाभुजः ॥३॥
सोऽपि वज्रेण घोरेण चिच्छेदाशु गदां च ताम् । प्रहर्तुकामस्त्वरितो जगाम महिषं प्रति ॥४॥
हयारिरपि कोपेन खड्गमादाय सुप्रभम् । ययाविन्द्रं महावीर्यं प्रहरिष्यन्निवातिकम् ॥५॥
बभूव च तयोर्युद्धं सर्वलोकभयावहम् । आयुधैर्विविधैस्तत्र मुनिविस्मयकारकम् ॥६॥
चकाराशु तदा दैत्यो मायां मोहकरीं किल । शाम्बरीं सर्वलोकघ्नीं मुनीनामपि मोहिनीम् ॥७॥
कोटिशो महिषास्तत्र तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । ददृशुः सायुधाः सर्वे निघ्नन्तो देववाहिनीम् ॥८॥
मघवा विस्मितस्तत्र दृष्ट्वा तां दैत्यनिर्मिताम् । बभूवातिभयोद्विग्नो माया मोहकरी किल ॥९॥
वरुणोऽपि सुसंत्रस्तस्तथैव धननायकः । यमो हुताशनः सूर्यः शीतरश्मिर्भयातुरः ॥१०॥
पलायनपराः सर्वे बभूवुर्मोहिता सुराः । ब्रह्मविष्णुमहेशानां स्मरणं चक्रुरुद्यताः ॥११॥
तत्राजग्मुश्च कालेशाः स्मृतमात्राः सुरोत्तमाः । हंसतार्क्ष्यवृषारूढास्त्रातुकामा वरायुधाः ॥१२॥
शौरिस्तां मोहिनीं दृष्ट्वा सुदर्शनमथोज्ज्वलम् । मुमोच तत्तेजसैव माया सा विलयं गता ॥१३॥
वीक्ष्य तान्महिषस्तत्र सृष्टिस्थित्यन्तकारिणः । योद्धुकामः समादाय परिघं समुपाद्रवत् ॥१४॥
महिषाख्यो महावीरः सेनानीश्चिक्षुरस्तथा । उग्रास्यश्चोग्रवीर्यश्च दुद्रुवुर्युद्धकामुकाः ॥१५॥
असिलोमा त्रिनेत्रश्च बाष्कलान्धक एव च । एते चान्ये च बहवो योद्धुकामा विनिर्ययुः ॥१६॥
सन्नद्धा धृतचापास्ते रथारूढा मदोद्धताः । परिवव्रुः सुरान्सर्वान्वृका इव सुवत्सकान् ॥१७॥
बाणवृष्टिं ततश्चक्रुर्दानवा मदगर्विताः । सुराश्चापि तथा चक्रुः परस्परजिघांसवः ॥१८॥
अन्धको हरिमासाद्य पञ्चबाणाञ्छिलाशितान् । मुमोच विषसंदिग्धान्कर्णाकृष्टान्महाबलान् ॥१९॥
वासुदेवोऽप्यसंप्राप्तांस्त्रिशिखानाशुगैस्तदा । चिच्छेद तान्पुनः पञ्च मुमोच रिपुनाशनः ॥२०॥
तथा परस्परं युद्धं बभूव हरिदैत्ययोः । बाणासिचक्रमुसलैर्गदाशक्तिपरश्वधैः ॥२१॥
महेशान्धकयोर्युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् । पञ्चाशद्दिनपर्यन्तं बभूव च परस्परम् ॥२२॥

इन्द्रबाष्कलयो तद्वन्महिषासुररुद्रयोः । यमत्रिनेत्रयोस्तद्वन्महाहनुधनेशयोः ॥२३॥
असिलोमावरुणयोर्युद्धं परमदारुणम् । गरुडं गदया दैत्यो जघान हरिवाहनम् ॥२४॥
स गदापातखिन्नाङ्गो निःश्वसन्नवतिष्ठति । शौरिस्तं दक्षिणेनाशु हस्तेन परिसात्वयन् ॥२५॥
स्थिरं चकार देवेशो वैनतेयं महाबलम् । समाकृष्य धनुः शार्ङ्गं मुमोच विशिखान्बहून् ॥२६॥
अंधकोपरि कोपेन हंतुकामो जनार्दनः । दानवोऽपि च तान्बाणाश्चिच्छेद स्वशरैः शितैः २७॥
पश्चाशद्भिर्हरिं कोपाज्जघान च शिलाशितैः । वासुदेवोऽपि तास्तूर्णं वंचयित्वा शरोत्तमान् ॥२८॥
चक्रं मुमोच वेगेन सहस्रारं सुदर्शनम् । त्यक्तं सुदर्शनं दूरात्स्वचक्रेण न्यवारयत् ॥२९॥
ननाद च महाराज देवान्संमोहयन्निव । दृष्ट्वा तु विफलं जातं चक्रं देवस्य शार्ङ्गिण. ॥३०॥
जग्मुः शोकं सुरा. सर्वे जहर्षुर्दानवास्तथा । वासुदेवोऽपि तरसा दृष्ट्वा देवाञ्छुचाऽऽवृतान् ॥३१॥
गदा कौमोदकी धृत्वा दानवं समुपाद्रवत् । तं जघानातिवेगेन मूर्ध्नि मायाविनं हरिः ॥३२॥
स गदाऽभिहतो भूमौ निपपातातिमूर्च्छितः । तं तथा पतितं वीक्ष्य हयारिरतिकोपनः ॥३३॥
आजगाम रमानाथं त्रासयन्नतिगर्जितैः । वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा समायातं क्रुधान्वितम् ॥३४॥
चापज्यानिनदं चोग्रं चकार नंदयन्सुरान् । शरवृष्टिं चकाराशु भगवान्महिषोपरि ॥३५॥
सोऽपि चिच्छेद बाणौघैस्ताञ्छरान्गगनेरितान् । तयोर्युद्धमभूद्राजन्परस्परभयावहम् ॥३६॥
गदया ताडयामास केशवो मस्तकोपरि । स गदाभिहतो मूर्ध्नि पपातोर्व्यां सुमूर्छित. ॥३७॥
हाहाकारो महानासीत्सैन्ये तस्य सुदारुणः । स विहाय व्यथा दैत्यो मुहूर्तादुत्थितः पुनः ॥३८॥
गृहीत्वा परिघं शीर्षे जघान मधुसूदनम् । परिघेणाहतस्तेन मूर्छामाप जनार्दनः ॥३९॥
मूर्च्छितं तमुवाहाशु जगाम गरुडो रणात् । परावृत्ते जगन्नाथे देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥४०॥
भयं प्रापु. सुदु खार्ताश्चुक्रुशुश्च रणाजिरे । क्रंदमानान्सुरान् वीक्ष्य शंकर. शूलभृत्तदा ॥४१॥
महिषं तरसाऽभ्येत्य प्राहरत्कोपसंयुतः । सोऽपि शक्तिमुमोचाथ शंकरस्योरसि स्फुटम् ४२॥
जगर्ज स च दुष्टात्मा वंचयित्वा त्रिशूलकम् । शंकरोऽपि तदा पीडां न प्रापोरसि ताडितः ४३॥
तं जघान त्रिशूलेन कोपादरुणलोचनः । संलग्नं शंकरं दृष्ट्वा महिषेण दुरात्मना ॥४४॥
आजगाम हरिस्तावत्त्यक्त्वा मूर्छां प्रहारजाम् । महिषस्तु तदा वीक्ष्य संप्राप्तौ हरिशंकरौ ॥४५॥
युद्धकामौ महावीर्यौ चक्रशूलधरौ वरौ । कोपयुक्तो बभूवासौ दृष्ट्वा तौ समुपागतौ ॥४६॥
जगाम समुखस्तावत्संग्रामार्थं महाभुजः । माहिषं वपुरास्थाय धुन्वन्पुच्छं समुत्कटम् ॥४७॥
चकार भैरवं नादं त्रासयन्नमरानपि । धुन्वञ्छृंगं महाकायो दारुणो जलदो यथा ॥४८॥
शृंगाभ्यां पार्वताञ्छृङ्गान्विचिक्षेप भृशमुत्कटान् । दृष्ट्वा तौ तु महावीर्यौ दानवं देवसत्तमौ ॥४९॥
चक्रतुर्बाणवृष्टिं च दानवोपरि दारुणम् । कुर्वाणौ बाणवृष्टिं तौ दृष्ट्वा हरिहरौ हरिः ॥५०॥

चिक्षेप गिरिशृग तु पुच्छेनावृत्य दारुणम् । आपतत गिरिं वीक्ष्य भगवान्सात्वता पति ॥५१॥
विशिखै. शतधा चक्रे चक्रेणाशु जघान तम् । हरिचक्राहत. सख्ये मूर्च्छामाप स दैत्यराट् ॥५२॥
उत्तस्थौ च क्षणान्नून मानुष वपुरास्थित । गदापाणिर्महाघोरो दानव पर्वतोपम. ॥५३॥
मेघनाद ननादोच्चैर्भीषयन्नमरानपि । तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णु पाचजन्य समुज्ज्वलम् ॥५४॥
पूरयामास तरसा शब्द कर्तुं खरस्वरम् । तेन शब्देन शक्रस्य भयनस्ताश्च दानवा ॥
बभूवुर्मुदिता देवा ऋषयश्च सपोधना ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्ध षष्ठोऽध्याय ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

असुरान्महिषो दृष्ट्वा विषण्णमनसस्तदा । त्यक्त्वा तन्माहिष रूप बभूव मृगराडसौ ॥१॥
कृत्वा नाद महाघोर विस्तार्य च महासटाम् । पपात सुरसेनाया त्रासयन्नखदर्शनै ॥२॥
गरुड च नखाघातै कृत्वा रुधिरविप्लुतम् । जघान च भुजे विष्णु नखाघातेन केसरी ॥३॥
वासुदेवोऽपि त दृष्ट्वा चक्रमुद्यम्य वेगवान् । हन्तुकामो हरि काममवापाशु क्रुधान्वित ॥४॥
यावच्चमरिपु वेगाच्चक्रेणाभिजघान तम् । तावत्सोऽतिबल शृङ्गो शृगाभ्या न्यहनद्धरिम् ५॥
वासुदेवो विषाणाभ्या ताडितोरसि विह्वल । पलायनपरो वेगाज्जगाम भुवन निजम् ॥६॥
गत दृष्ट्वा हरिं काम शकरोऽपि भयान्वित । अवध्य त पर मत्वा ययौ कैलासपर्वतम् ॥७॥
ब्रह्माऽपि च निज धाम त्वरित प्रययौ भयात् । मघवा वज्रमालम्ब्य तस्थावाजौ महाबल. ॥८॥
वरुण शक्तिमालम्ब्य धैर्यमालम्ब्य सस्थित । यमोऽपि दडमादाय यत्त समरतत्पर ॥९॥
ततो यक्षाधिप काम बभूव रणतत्पर । पावक शक्तिमादाय तत्राभूद्युद्धमानस ॥१०॥
नक्षत्राधिपति सूर्य समवेतौ स्थितावुभौ । वीक्ष्य त दानवश्रेष्ठ युद्धाय कृतनिश्चयौ ॥११॥
एतस्मिन्नतरे क्रुद्ध दैत्यसैन्य समभ्यगात । विसृजन्बाणजालानि क्रूराहिसदृशानि च ॥१२॥
कृत्वा हि माहिष रूप भूपति सस्थितस्तदा । देवदानवयोधाना निनादस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥
ज्याघातश्च तलाघातो मेघनादसमोऽभवत् । सग्रामे सुमहाघोरे देवदानवसेनयो ॥१४॥
शृगाभ्या पार्वताञ्छृगाश्चिक्षेप च महाबल । जघान सुरसघाश्च दानवो मदगर्वित ॥१५॥
खुराघातैस्तथा देवान्पुच्छस्य भ्रामणेन च । स जघान रुषाविष्टो महिष परमाद्भुत ॥१६॥
ततो देवा सगधर्वा भयमाजग्मुरद्युता । मघवा महिष दृष्ट्वा पलायनपरोऽभवत् ॥१७॥
सगर सपरित्यज्य गते शक्रे शचीपतौ । यमो धनाधिप पाशी जग्मु सर्वे भयातुरा ॥१८॥

महिषोऽपि जय मत्वा जगाम स्वगृह तत । ऐरावत गज प्राप्य त्यक्तमिद्रेण गच्छता ॥१९॥
तथोच्चै श्रवस भानो कामधेनु पयस्विनाम । स्वर्गं यसवृतस्तूर्णं स्वर्गं गतु मनो दधे ॥२०॥
तरसा देवसदन गत्वा स महिषासुर । जग्राह सुरराज्य वै त्यक्त देवैर्भयातुरै ॥२१॥
इन्द्रासने तदा रम्ये दानव समुपाविशत । दानवा स्थापयामास देवाना स्थानकेपु स ॥२२॥
एव वर्षशत पूर्णं कृत्वा युद्ध सुदारुणम । अवापेंद्रपद नाम दानवो मदगर्वित ॥२३॥
निर्जरा निर्गता नाकात्तेन सर्वेऽतिपीडिता । एव बहूनि वर्षाणि बभ्रुर्गिरिगह्वरे ॥२४॥
श्राता सर्वे तदा राजन्ब्रह्माण शरण ययु । प्रजापति जगन्नाथ रजोरूप चतुर्मुखम ॥२५॥
पद्मासन वेदगर्भ सेवित मुनिभि स्वजै । मरीचिप्रमखै शातैर्वेदवदाङ्गपारगै ॥२६॥
किन्नरै सिद्धगधर्वैश्चारणोरगपन्नगै । तुष्टुवुर्भयभीतास्ते देवदेव जगदगुरुम ॥२७॥

देवा ऊचु.

धात किमेतदखिलार्तिहराब्जजन्माभिवीक्ष्य न दया कुरुषे सुरान यत ।
सपीडिताश्रणजितानसुराधिपेन स्थानच्युतान्गिरिगुहाकृतसन्निवासान ॥२८॥
पुत्रान्पिता किमपराधशतै समस्तान्सत्यज्य लोभरहित कुरुतेऽतिदु स्थान ।
यस्त्व सुरास्तव पदाब्जभक्तियुक्तान्दैत्यार्दिताश्च कृपणान यदुपेक्षसेऽद्य ॥२९॥
अमरभुवनराज्य तन भुक्त नितात मखहविरपि योग्य ब्राह्मणैराददाति ।
सुरतरुवरपुष्प सेवतेऽसौ दुरात्मा जलनिधिनिधिभूता यामसौ सेवते ताम् ॥३०॥
किं वा गृणीम सुरकार्यमद्भुत जानासि देवेश सुरारिचेष्टितम् ।
ज्ञानेन सर्वं त्वमशपकायवित्तस्मात्प्रभो ते प्रणता स्म पादयो ॥३१॥
यत्रापि कुत्रापि गता सुरानसौ नानाचरित्र खलु पापमानस ।
पीडा करोत्येव स दुष्टचेष्टितैस्त्राताऽसि देवेश विधेहि श विभो ॥३२॥
नो चेद्वय दावमहाग्निपीडिता क शातिकर्तारमनततेजसम ।
याम प्रजेश शरण सुरेष्ट धातारमाद्य परिमुच्य क शिवम ॥३३॥
इति स्तुत्वा सुरा सर्वे प्रणमुस्त प्रजापतिम । बद्धाजलिपुटा सर्वे विषण्णवदना भृशम् ॥३४॥
तास्तथा पीडितान्दृष्ट्वा तदा लोकपितामह । उवाच श्लक्ष्णया वाचा सुख सजनयन्निव ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

किं करोमि सुरा पाम दानवो वरदर्पित । स्त्रीवध्योऽसौ न पुवध्यो विधेय तत्र किं पुन ॥३६॥
व्रजामोऽद्य सुरा सर्वे कैलास पर्वतोत्तमम । शङ्कर पुरत कृत्वा सर्वकार्यविशारदम ॥३७॥

ततो व्रजाम वैकुठं यत्र देवो जनार्दन । मिलित्वा देवकार्यं च विमृशामो विशेषत ॥३८॥
इत्युक्त्वा हसमारुह्य ब्रह्मा कार्यसमुच्चये । देवाश्च पृष्ठत कृत्वा कैलासाभिमुखो ययौ ॥३९॥
तावच्छिवोऽपि तरसा ज्ञात्वा ध्यानेन पद्मजम । आगच्छत सुरै सार्धं निर्गत स्वगृहाद्वहि ॥४०॥
दृष्ट्वा परस्पर तौ तु कृताभिवादनौ भृशम । प्रणतौ च सुरै सर्वै सतुष्टौ सबभूवतु ॥४१॥
आसनानि पृथग्दत्वा देवेभ्यो गिरिजापति । उपविष्टेषु तेष्वेव निषसादासने स्वके ॥४२॥
कृत्वा तु कुशलप्रश्न ब्रह्माण वृषभध्वज । पप्रच्छ कारण देवान्कैलासागमने विभु ॥४३॥

शिव उवाच

किमत्रागमन ब्रह्मन्कृत देवै सवासवै । भवता च महाभाग ब्रूहि तत्कारण किल ॥४४॥

ब्रह्मोवाच

महिषेण सुरेशान पीडिता स्वर्निवासिन । भ्रमन्ति गिरिदुर्गेषु भयत्रस्ता सवासवा ॥४५॥
यज्ञभुड्महिषो जातस्तथाऽन्ये सुरशत्रव । पीडिता लोकपालाश्च त्वामद्य शरण गता ॥४६॥
मया ते भवन शभो प्रापिता कार्यगौरवात । यद्युक्त तद्विधत्स्वाद्य सुरकार्यं सुरेश्वर ॥४७॥
त्वयि भारोऽस्ति सर्वेषा देवाना भूतभावन ।

व्यास उवाच

इति तद्वचन श्रुत्वा शकर प्रहसन्निदम् ॥४८॥
वचन श्लक्ष्णया वाचा प्रोवाच पद्मज प्रति ।

शिव उवाच

भवतैव कृत कार्यं वरदानात्पुरा विभो ॥४९॥
अनर्थद च देवाना किं कर्तव्यमत परम् । ईदृशो बलवाञ्छूर सर्वदेवभयप्रद ॥५०॥
का समर्था वरा नारी त हन्तु मदर्पितम । न मे भार्या न ते भार्या सग्राम गतुमर्हति ॥५१॥
गत्वैव ते महाभागे युयुधाते कथ पुन । इन्द्राणी च महाभागा न युद्धकुशलास्ति हि ॥५२॥
का या हन्तु सामर्थ्याऽस्ति त पाप मदर्पितम । ममेद मतमद्यैव गत्वा देव जनार्दनम् ॥५३॥
स्तुत्वा त स्वकार्यार्थे प्रेरयाम सुसत्वरम् । सोऽतिबुद्धिमता श्रेष्ठो विष्णु सर्वार्थसाधने ॥५४॥
मिलित्वा वासुदेव वै कर्तव्य कार्यचितनम् । प्रपञ्चेन च बुद्धया म सविधास्यति साधनम् ॥५५॥

व्यास उवाच

इति रुद्रवच श्रुत्वा ब्रह्माद्या सुरसत्तमा । उपस्थितास्ते तथेत्युक्त्वा शिवेन सह सत्वरा ॥५६॥
स्वकीयैर्वाहनै सर्वे ययुर्विष्णुपुर प्रति । मुदितान्छकुनान्दृष्ट्वा कार्यसिद्धिकराञ्छुभान् ॥५७॥

ववुर्वाताः शुभाः शाताः सुगंधाः शुभशंसिनः । पक्षिणश्च शिवा वाचस्तत्रोचुः पथि सर्वशः ॥५८॥
निर्मलं चाभवद्व्योम दिशश्च विमलास्तथा । गमने तत्र देवानां सर्वं शुभमिवाभवत् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तरसा तेऽथ संप्राप्य वैकुंठं विष्णुवल्लभम् । ददृशुः सर्वशोभाढ्यं दिव्यगृहविराजितम् ॥१॥
सरोवापीसरिद्भिश्च संयुतं सुखदं शुभम् । हंससारसचक्राह्वैः कूजद्भिश्च विराजितम् ॥२॥
चंपकाशोककह्लारमंदारबकुलावृतैः । मल्लिकातिलकाम्रातयुतैः कुरवकादिभिः ॥३॥
कोकिलारावसन्नादैः शिखंडैर्नृत्यरञ्जितैः । भ्रमरारावरम्यैश्च दिव्यैरुपवनैर्युतम् ॥४॥
सुनंदनंदनाद्यैश्च पार्षदैर्भक्तितत्परैः । संस्तुवद्भिर्युतं भक्तैरनन्यभववृत्तिभिः ॥५॥
प्रासादैः रत्नखचितैः कांचनैश्चित्रमण्डितैः । अभ्रलिहैर्विराजद्भिः संयुतं शुभसद्मकैः ॥६॥
गायद्भिर्देवगंधर्वैर्नृत्यद्भिरप्सरोगणैः । रञ्जितं किन्नरैः शश्वद्रक्तकंठैर्मनोहरैः ॥७॥
मुनिभिश्च तथा शान्तैर्वेदपाठकृतादरैः । स्तुवद्भिः श्रुतिसूक्तैश्च मंडितं सदनं हरेः ॥८॥
ते च विष्णुगृहं प्राप्य द्वारपालौ शुभाकृती । वीक्ष्योचुर्जयविजयौ हेमयष्टिधरौ स्थितौ ॥९॥
गत्वैकोऽप्युभयोर्मध्ये निवेदयतु संगतान् । द्वारस्थान्ब्रह्मरुद्रादीन्विष्णुदर्शनलालसान् ॥१०॥

व्यास उवाच

विजयस्तद्वचः श्रुत्वा गत्वाऽथ विष्णुसंनिधौ । सर्वान्समागतान्देवान्प्रणम्योवाच सत्वरः ॥११॥

विजय उवाच

देवदेव महाराज रमाकांत सुरारिहन् । समागताः सुराः सर्वे द्वारि तिष्ठति वै विभो ॥१२॥
ब्रह्मा रुद्रस्तथेंद्रश्च वरुणः पावको यमः । स्तुवन्ति वेदवाक्यैस्त्वाममरा दर्शनार्थिनः ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुर्विजयस्य रमापतिः । निर्जगाम गृहात्तूर्णं सुरान्समधिकोत्सवः ॥१४॥
गत्वा वीक्ष्य हरिर्देवान्द्वारस्थान्श्रमकर्शितान् । प्रीतिप्रवणया दृष्ट्या प्रीणयामास दुःखितान् ॥१५॥
प्रणेमुस्ते सुराः सर्वे देवदेवं जनार्दनम् । तुष्टुवुश्च सुरारिघ्नं वाग्भिर्वेदविनिश्चितम् ॥१६॥

देवा ऊचुः

देवदेव जगन्नाथ सृष्टिस्थित्यंतकारक । दयासिंधो महाराज त्राहि नः शरणागतान् ॥१७॥

विष्णुरुवाच

विशतु निर्जरा सर्वे कुशल कथयतु व । आसनेषु किमर्थं वै मिलिता समुपागता ॥१८॥
चिंतातुरा कथ जाता विषण्णा दीनमानसा । ब्रह्मरुद्रेण सहिता कार्यं प्रब्रूत सत्वरम् ॥१९॥

देवा ऊचु

महिषेण महाराज पीडिता पापकर्मणा । असाध्यनातिदुष्टेन वरदृप्तेन पापिना ॥२०॥
यज्ञभागानसौ भुक्ते ब्राह्मणै प्रतिपादितान् । अमरा गिरिदुर्गेषु भ्रमन्ति च भयातुरा ॥२१॥
वरदानेन धातु स दुर्जयो मधुसूदन । तस्मात्त्वा शरण प्राप्ता ज्ञात्वा तत्कार्यगौरवम् ॥
समर्थोऽसि समुद्धर्तुं दैत्यमायाविशारद । कुरु कृष्ण वधोपाय तस्य दानवमर्दन ॥२३॥
धात्रा तस्मै वरो दत्तो ह्यवध्योऽसि नरै किल । का स्त्री त्वेवविधा बाला या ह्न्यात्त शठ रणे २४॥
उमा मा वा शची विद्या का समर्थास्य घातने । महिषस्यातिदुष्टस्य वरदानबलादपि ॥२५॥
विचिन्त्य बुद्धया यत्सर्वं मरणस्यास्य कारणम् । कुरु कार्यं च देवाना भक्तवत्सल भूधर ॥२६॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचन विष्णुस्तानुवाच हसन्निव । युद्ध कृत पुराऽस्माभिस्तथापि न मृतो ह्यसौ ॥२७॥
अद्य सर्वसुराणा वै तेजोभी रूपसम्पदा । उत्पन्ना चद्वरारोहा सा हन्यात्त रणे बलात् ॥२८॥
हयारिं वरदृप्त च मायाशतविशारदम् । हतु योग्या भवेन्नारी सत्त्वयर्द्धिनिर्मिता हि न ॥२९॥
प्रार्थयतु च तेजोशान्स्त्रियोऽस्माक तथा पुन । उत्पन्नैस्तैश्च तेजोशैस्तेजोराशिर्भवेद्यथा ॥३०॥
आयुधानि वय दद्म सर्वे रुद्रपुरोगमा । तस्यै सर्वाणि दिव्यानि त्रिशूलादीनि यानि च ॥
सर्वायुधधरा नारी सर्वतेज समन्विता । हनिष्यति दुरात्मान त पाप मदगर्वितम् ॥३२॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवति देवेशे ब्रह्मणो वदनात्तत । स्वयमेवोद्भभौ तेजोराशिश्चातीव दु सह ॥३३॥
रक्तवर्णं शुभाकार पद्मरागमणिप्रभम । किंचिच्छीततथाचोष्ण मरीचिजालमण्डितम् ॥३४॥
नि सृत हरिणा दृष्ट हरेण च महात्मना । विस्मितौ तौ महाराज बभूवतुरुरुक्रमौ ॥३५॥
शंकरस्य शरीरात्तु नि सृत महदद्भुतम् । रौप्यवर्णमभूत्तीव्र दुर्दर्श दारुण महत् ॥३६॥
भयकर च दैत्याना देवाना विस्मयप्रदम् । घोररूप गिरिप्रख्य तमोगुणमिवापरम् ॥३७॥
ततो विष्णुशरीरात्तु तेजोराशिमिवापरम् । नील सत्त्वगुणोपेत प्रादुरास महाद्युति ॥३८॥
ततश्चेन्द्रशरीरात्तु चित्ररूप दुरासदम् । आविरासीत्सुसवृत्त तेज सर्वगुणात्मकम् ॥३९॥
कुबेरयमवह्नीना शरीरेभ्य समतत । निश्चराम महत्तेजो वरुणस्य तथैव च ॥४०॥
अन्येषा चैव देवाना शरीरेभ्योऽतिभास्वरम् । निर्गत तन्महत्तेजो राशिरासीन्महोज्ज्वल ॥४१॥

त दृष्ट्वा विस्मिता सर्वे देवा विष्णुपुरोगमा । तेजोराशि महादिव्य हिमाचलमिवापरम् ॥४२॥
पश्यता तत्र देवाना तेज पुञ्जसमुद्भवा । बभूवातिवरा नारी सु दरी विस्मयप्रदा ॥४३॥
त्रिगुणा सा महालक्ष्मी सर्वदेवशरीरजा । अष्टादशभुजा रम्या त्रिवर्णा विश्वमोहिनी ॥४४॥
श्वेतानना कृष्णनेत्रा सरक्ताधरपल्लवा । ताम्रपाणितला काता दिव्यभूषणभूषिता ॥४५॥
अष्टादशभुजा देवी सहस्रभुजमडिता । सभूवाऽसुरनाशाय तेजोराशिसमुद्भवा ॥४६॥

जनमेजय उवाच

कृष्ण देव महाभाग सर्वज्ञ मुनिसत्तम । विस्तर ब्रूहि तस्यास्त्व शरीरस्य समुद्भवम् ॥४७॥
एकीभूत च सर्वेषा तेज किं वा पृथक्स्थितम । अङ्गानि चैव तस्यास्तु सर्वतजामयानि वा ॥४८॥
भिन्नभागविभागेन जातान्यगानि यानि तु । मुखनासाक्षिभेदेन सर्वत्रैकभवानि च ॥४९॥
ब्रूहि तद्विस्तर व्यास शरीराङ्गसमुद्भवम् । बभूव यस्य देवस्य तेजसोऽङ्ग यदद्भुतम् ॥५०॥
आयुधाभरणादीनि दत्तानि यैर्यथा यथा । तत्सर्वं श्रोतुकामोऽस्मि त्व मुखाबुजनिर्गतम् ॥५१॥
न हि तृप्याम्यह ब्रह्म सुधामयरस पिबन । चरित च महालक्ष्म्यास्त्वन्मुखाभोजनि सृतम् ॥५२॥

सूत उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राज्ञ सत्यवतीसुत । उवाच मधुर वाक्य प्रीणयन्निव भूपितम् ॥५३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्महाभाग विस्तरेण ब्रवीमि ते । यथामति कुरुश्रेष्ठ तस्या देहसमुद्भवम् ॥५४॥
न ब्रह्मा न हरि साक्षान रुद्रो न च वासव । याथातथ्येन तद्रूप वक्तुमीश कदाचन ॥५५॥
कथ जानाम्यह देव्या यद्रूप यादृश यत । वाचारंभणमात्र तदुत्पन्नेति ब्रवीमि यत ॥५६॥
सा नित्या सर्वदैवास्ते देवकार्यार्थसिद्धये । नानारूपा त्वेकरूपा जायते कार्यगौरवात ॥५७॥
यथा नटो रगगतो नानारूपो भवत्यसौ । एकरूपस्वभावोऽपि लोकरजनहेतवे ॥५८॥
तथैषा देवकार्यार्थमरूपाऽपि स्वलीलया । करोति बहुरूपाणि निर्गुणा सगुणानि च ॥५९॥
कार्यकर्मानुसारेण नामानि प्रवदति हि । धात्वर्थगुणयुक्तानि गौणानि सुबहून्यपि ॥६०॥
तद्ब्रुवे बुद्ध्यनुसारेण प्रब्रवीमि नराधिप । यथा तेज समुदभूत रुप तस्या मनोहरम ॥६१॥
शाकरस्य च यत्तेजस्तेन तन्मुखपक्जम । श्वेतवर्णं शुभाकारमजायत महत्तरम् ॥६२॥
केशास्तस्यास्तथास्निग्धायाम्यनतजसाऽभवन । वक्राग्राश्चातिदीर्घा वै मेघवर्णा मनोहरा ॥६३॥
नयनत्रितय तस्या जज्ञे पावकतेजसा । कृष्ण रक्त तथा श्वेत वर्णत्रयविभूषितम् ॥६४॥
वक्रे स्निग्धे कृष्णवर्णे सध्ययोस्तेजसा भ्रुवौ । जाते देव्या सुतेजस्के कामस्य धनुषीव ते ॥६५॥
वायोश्च तेजसा शस्तौ श्रवणौ सबभूवतु । नाति दीर्घौ नातिह्रस्वौ दोलात्रिव मनोभुव ॥६६॥

तिलपुष्पसमाकारा नासिका सुमनोहरा । सजाता स्निग्धवर्णा वै धनदस्य च तेजसा ॥६७॥
दंता शिखरिण श्लक्ष्णा कुन्दाग्रसदृशा समा ।
सजाता सुप्रभा राजन्प्राजापत्येन तेजसा ॥६८॥
अधरश्चातिरक्तोऽस्या सजातोऽरुणतेजसा । उत्तरोष्ठस्तथा रम्य कार्तिकेयस्य तेजसा ॥६९॥
अष्टादशभुजाकारा बाहवो विष्णुतेजसा । वसूना तेजसाङ्गुल्यो रक्तवर्णास्तथाऽभवन् ॥७०॥
सौम्येन तेजसा जात स्तनयोर्युग्ममुत्तमम् । ऐन्द्रेणास्यास्तथा मध्य जातं त्रिबलिसयुतम् ॥७१॥
जघोरू वरुणस्याथ तेजसा सबभूवतु । नितव स तु सजातो विपुलस्तेजसा भुव ॥७२॥
एव नारी शुभाकारा सरूपा सुस्वरा भृशम् । समुत्पन्ना तथा राजस्तेजोराशिसमुद्भवा ॥७३॥
ता दृष्ट्वा सुष्ठु सर्वांगी सुदती चारुलोचनाम् । मुद प्रापु सुरा सर्वे महिषेण प्रपीडिता ॥७४॥
विष्णुस्त्वाह सुरान्सर्वान्भूषणान्यायुधानि च । प्रयच्छतु शुभा यस्यै देवा सर्वाणि साप्रतम् ॥७५॥
स्वायुधेभ्य समुत्पाद्य तजोयुक्तानि सत्वरा । समर्पयतु सर्वेऽद्य देव्यै नानायुधानि वै ॥७६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देव्या स्वरूपोद्भवो नामाष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

देवा विष्णुवच श्रुत्वा सर्वे प्रमुदितास्तदा । ददुश्च भूषणा याशु वस्त्राणि स्वायुधानि च ॥१॥
क्षीरोदश्चाबरे दिव्ये रक्ते सूक्ष्मे तथाऽजरे । निर्मल च तथा हार प्रीतस्तस्यै सुमण्डितम् ॥२॥
ददौ चूडामणि दिव्य सूर्यकोटिसमप्रभम् । कुण्डले च तथा शुभ्रे कटकानि भुजेषु वै ॥३॥
केयूरान्कंकणान्दिव्यान्नानारत्नविराजितान् । ददौ तस्यै विश्वकर्मा प्रसन्नेन्द्रियमानस ॥४॥
नूपुरौ सुस्वरौ कान्तौ निर्मलौ रत्नभूषितौ । ददौ सूर्यप्रतीकाशौ त्वष्टा तस्यै सुपादयो ॥५॥
तथा ग्रैवेयक रम्य ददौ तस्यै महार्णव । अगुलीयकरत्नानि तेजोवन्ति च सर्वश ॥६॥
अम्लानपकजा माला गधाढ्या भ्रमरानुगाम् । तथैव वैजयन्ती च वरुण सप्रयच्छत ॥७॥
हिमवानथ सतुष्टो रत्नानि विविधानि च । ददौ च वाहन सिंह कनकाभ मनोहरम् ॥८॥
भूषणैर्भूषिता दिव्यै सा रराज वरा शुभा । सिंहारूढा वरारोहा सर्वलक्षणसयुता ॥९॥
विष्णुश्चक्रात्समुत्पाद्य ददावस्यै रथागकम् । सहस्रार सुदीप्त च देवारिशिरसा हरम् ॥१०॥
स्वत्रिशूलात्समुत्पाद्य शकर शूलमुत्तमम् । ददौ देव्यै सुरारीणा कृतन भयनाशनम् ॥११॥
वरुणश्च प्रसन्नात्मा ददौ शख समुज्ज्वलम् । घोषवत स्वशखात्तु समुत्पाद्य सुमगलम् ॥१२॥
हुताशनस्तथा शक्ति शतघ्नी सुमनोजवाम् । प्रायच्छत्तु प्रसन्नात्मा तस्यै दैत्यविनाशिनीम् ॥१३॥

इषुधिं बाणपूर्णं च चाप चाद्भुतदर्शनम । मारुतो दत्तवास्तस्यै दुराकर्षं खरस्वरम् ॥१४॥
स्ववज्रादुद्भुमुत्पाद्य ददाविन्द्रोऽतिदारुणम । घटामैरावतात्तूर्णं सुशब्दा चातिसुन्दराम ॥१५॥
ददौ दड यम काम कालदडसमुद्भवम । येनात सर्वभूतानामकरोत्काल आगते ॥१६॥
ब्रह्मा कमडलु दिव्य गगावारिप्रपूरितम । ददावस्यै मुदायुक्तो वरुण पाशमेव च ॥१७॥
काल खड्ग तथा चर्म प्रायच्छत्तु नराधिप । परशु विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै ददावथ ॥१८॥
धनदस्तु सुरापूर्णं पानपात्र सुवर्णजम । पकज वरुणश्चादाद्देव्यै दिव्य मनोहरम ॥१९॥
गदा कौमोदकी त्वष्टा घटाशतनिनादिनीम । अदात्तस्यै प्रसन्नात्मा सुरशत्रुविनाशिनीम् ॥२०॥
अस्त्राण्यनकरूपाणि तथाऽभेद्य च दशनम । ददौ त्वष्टा जगन्मात्रे निजरश्मीन्दिवाकर ॥२१॥
सायुधा भूषणैर्युक्ता दृष्ट्वा त विस्मय गता । तुष्टुवुस्ता सुरा देवी त्रैलोक्यमोहिनी शिवाम् ॥२२॥

देवा ऊचुः

नम शिवायै कल्याण्यै शान्त्यै पुष्ट्यै नमोनम । भगवत्यै नमो देव्यै रुद्राण्यै सतत नम ॥२३॥
कालरात्र्यै तथाबाम्यै इन्द्राण्यै त नमोनम ।
सिद्ध्यै बुद्ध्यै तथा वृद्ध्यै वैष्णव्यै ते नमोनम ॥२४॥
पृथिव्या या स्थिता पृथ्व्या न ज्ञाता पृथिवी च यत ।
अन्त स्थिता यमयति वदे तामीश्वरी पराम् ॥२५॥
मायाया या स्थिता ज्ञाता मायया न च तामजाम ।
अन्त स्थिता प्रेरयति प्रेरयित्री नुम शिवाम ॥२६॥

कल्याण कुरु भो मातस्त्राहि न शत्रुतापितान् । जहि पाप हयारि त्व तेजसा स्वेन मोहितम् ॥२७॥
खल मायाविन घोर स्त्रीवध्य वरदर्पितम । दु खद सवदेवाना नानारूपधर शठम ॥२८॥
त्वमेका सर्वदेवानां शरण भक्तवत्सले । पीडितान्दानवेनाद्य त्राहि देवि नमोऽस्तु ते ॥२९॥

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी सुरै सर्वसुखप्रदा । तानुवाच महादेवी स्मितपूर्वं शुभ वच ॥३०॥

देव्युवाच

भय त्यजतु गीर्वाणा महिषाम दचतस । हनिष्यामि रणेऽद्यैव वरदृप्त विमोहितम ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सुरान्देवी जहासातीव सुस्वरम् । चित्रमेतच्च ससारे भ्रममोहयुत जगत् ॥३२॥
ब्रह्माविष्णुमहेशाद्या सेन्द्राश्चान्ये सुरास्तथा । कपयुक्ता भयत्रस्ता वर्तन्ते महिषात्किल ॥३३॥
अहो दैवबलं घोर दुर्जयं सुरसत्तमा । काल कर्ताऽस्ति दु खाना सुखाना प्रभुरीश्वर ३४॥

सृष्टिपालनसंहारे समर्था अपि ते यदा। मुह्यन्ति क्लेशसन्तप्ता महिषेण प्रपीडिता ॥३५॥
इति कृत्वा स्मितं देवी साऽट्टहासं चकार ह। उच्चैः शब्दं महाघोरं दानवानां भयप्रदम् ॥३६॥
चकम्पे वसुधा तत्र श्रुत्वा तच्छब्दमद्भुतम्। चेलुश्च पर्वताः सर्वे चुक्षोभाब्धिश्च वीर्यवान् ॥३७॥
मेरुश्चचाल शब्देन दिशः सर्वाः प्रपूरिताः। भयं जग्मुस्तदा श्रुत्वा दानवास्तत्स्वनं महत् ॥३८॥
जय पाहीति देवास्तामूचुः परमहर्षिता। महिषोऽपि स्वनं श्रुत्वा चुकोप मदगर्वितः ॥३९॥
किमेतदिति तान्दैत्यान्पप्रच्छ स्वनशङ्कितः। गच्छन्तु त्वरिता दूता ज्ञातुं शब्दसमुद्भवम् ॥४०॥
कृतः केनायमत्युग्रः शब्दः कर्णव्यथाकरः। देवो वा दानवो वाऽपि यो भवेत्स्वनकारकः ॥४१॥
गृहीत्वा तं दुरात्मानं मत्समीपं नयन्त्विह। हनिष्यामि दुराचारं गर्जन्तं स्मयदुर्मदम् ॥४२॥
क्षीणायुष्यं मन्दमतिं नयामि यमसादनम्। पराजिताः सुराः कामं न गर्जन्ति भयातुराः ॥४३॥
नासुरा मम वश्यास्ते कस्येदं मूढचेष्टितम्। त्वरिता मामुपायातु ज्ञात्वा शब्दस्य कारणम् ॥४४॥
अहं गत्वा हनिष्यामि तं पापं वितथश्रमम्।

व्यास उवाच

इत्युक्तास्तेन ते दूता देवीं सर्वाङ्गसुन्दरीम् ॥४५॥
अष्टादशभुजां दिव्यां सर्वाभरणभूषिताम्। सर्वलक्षणसम्पन्नां वरायुधधरां शुभाम् ॥४६॥
दधतीं चषकं हस्ते पिबन्तीं च मुहुर्मधु। सवीक्ष्य भयभीतास्ते जग्मुस्त्रस्ताः सुशङ्किताः ॥४७॥
सकाशं महिषस्याशु तमूचुः स्वनकारणम्।

दूता ऊचुः

देवी दैत्येश्वर प्रौढा दृश्यते काचिदङ्गना ॥४८॥
सर्वाङ्गभूषणा नारी सर्वरत्नोपशोभिता। न मानुषी नासुरी सा दिव्यरूपा मनोहरा ॥४९॥
सिंहारूढाऽऽयुधधरा चाष्टादशकरा वरा। सा नादं कुरुते नारी लक्ष्यते मदगर्विता ॥५०॥
सुरापानरता कामं जानीमो न सभर्तृका। अन्तरिक्षस्थिता देवास्तां स्तुवन्ति मुदान्विताः ॥५१॥
जयेति पाहि नश्चेति जहि शत्रुमिति प्रभो। न जाने का वरारोहा कस्य वा सा परिग्रहः ॥५२॥
किमर्थमागता चात्र किं चिकीर्षति सुन्दरी। द्रष्टुं नैव समर्थाः स्म तत्तेजःपरिधर्षिताः ॥५३॥
शृङ्गारवीरहास्याढ्या रौद्राद्भुतरसान्विता। दृष्ट्वैवंविधा नारीमसम्भाष्य समागताः ॥५४॥
वयं त्वदाज्ञया राजन्किं कर्तव्यमतः परम्।

महिष उवाच

गच्छ वीर मयादिष्टो मन्त्रिश्रेष्ठ बलान्वितः ॥५५॥

सामादिभिरुपायैस्त्वं समानय शुभाननाम् ।
नायाति यदि सा नारी त्रिभिः सामादिभिस्त्विह ॥५६॥
अहत्वा तां वरारोहां त्वमानय ममान्तिकम् । करोमि पट्टमहिषीं तां मरालभ्रुवं मुदा ॥५७॥
प्रीतियुक्ता समायाति यदा सा मृगलोचना । रसभङ्गो यथा न स्यात्तथा कुरु ममेप्सितम् ॥५८॥
श्रवणान्मोहितोऽस्म्यद्य तस्या रूपस्य सम्पदा ।

व्यास उवाच

महिषस्य वचः श्रुत्वा पेशलं मन्त्रिसत्तमः ॥५९॥
जगाम तरसा कामं गजाश्वरथसंयुतः । गत्वा दूरतरं स्थित्वा तामुवाच मनस्विनीम् ॥६०॥
विनयावनतः श्लक्ष्णं मन्त्री मधुरया गिरा ।

प्रधान उवाच

कासि त्वं मधुरालापे किमत्रागमनं कृतम् ॥६१॥
पृच्छति त्वां महाभागे मन्मुखेन मम प्रभुः । स जेता सर्वदेवानामवध्यस्तु नरैः किल ॥६२॥
ब्रह्मणो वरदानेन गर्वितश्चारुलोचने । दैत्येश्वरोऽसौ बलवान्कामरूपधरः सदा ॥६३॥
श्रुत्वा त्वां समुपायातां चारुवेषां मनोहराम् । प्राप्तुमिच्छति राजा मे महिषो नाम पार्थिवः ॥६४॥
मानुषं रूपमादाय त्वत्समीपं समेष्यति । यथा रुच्येत चार्वङ्गि तथा मन्यामहे वयम् ॥६५॥
सङ्गेहि मृगशावाक्षि समीपं तस्य धीमतः । नो चेदिहानयाम्येनं राजानं भक्तितत्परम् ॥६६॥
तथा करोमि देवेशि यथा ते मनसेप्सितम् । वशगोऽस्मौ तवात्यर्थं रूपसंश्रवणात्तव ॥६७॥
करभोरु वदाशु त्वं सविधेयं मया तथा ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य प्रमदोत्तमा । तमुवाच महाराज मेघगम्भीरया गिरा ॥१॥

देव्युवाच

मन्त्रिवर्य सुराणां वै जननीं विद्धि मां किल । महालक्ष्मीमिति ख्यातां सर्वदैत्यनिषूदिनीम् ॥२॥
प्रार्थिताऽहं सुरैः सर्वैर्महिषस्य वधाय च । पीडितैर्दानवेन्द्रेण यज्ञभागबहिष्कृतैः ॥३॥
तस्मादिहागताऽस्म्यद्य तद्वधार्थं कृतोद्यमा । एकाकिनी न सैन्येन संयुता मन्त्रिसत्तम ॥४॥
यत्त्वयाऽहं सामपूर्वं कृत्वा स्वागतमादरात् । उक्ता मधुरया वाचा तेन तुष्टाऽस्मि तेऽनघ ॥५॥

नोचेद्धन्मि दृशा त्वा वै कालाग्निसमया किल । कस्य प्रीतिकर न स्यान्माधुर्यवचन खलु ॥६॥
गच्छ त महिष पाप वद मच्चनादिदम् । गच्छ पातालमधुना जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥७॥
नाचेत्कृतागस दुष्ट हनिष्यामि रणाङ्गणे । मद्बाणक्षुण्णदेहस्त्व गताऽसि यमसादनम ॥८॥
दयालुत्व ममेद त्व विदित्वा गच्छ सत्वरम् । हते त्वयि सुरा मूढ स्वर्गं प्राप्स्यति सत्वरम ॥९॥
तस्माद्गच्छस्व त्यक्त्वैको मेदिनी च ससागराम् । पाताल तरसा मद यावद्बाणा न मेऽपतन ॥१०॥
युद्धेच्छा चेन्मनसि ते तर्ह्येहि त्वरितोऽसुर । वीरैर्महाबलै सर्वैर्नयामि यमसादनम् ॥११॥
युगे युगे महामूढ हतास्त्वत्सदृशा किल । असख्यातास्तया त्वा वै हनिष्यामि रणागणे ॥१२॥
साफल्य कुरु शस्त्राणा धारणे तु श्रमोऽन्यथा । तद्युद्धयस्व मया सार्धं समरे स्मरपीडित ॥१३॥
मा गर्वं कुरु दुष्टात्मन यन्मेऽस्ति ब्रह्मणो वर । स्त्रीवध्यत्वे त्वया मूढ पीडिता सुरसत्तमा ॥१४॥
कर्तव्य वचन धातुस्तेनाह त्वामुपागता । स्त्रीरूपमतुल कृत्वा सत्य हतु कृतागसम् ॥१५॥
यथेच्छ गच्छ वा मूढ पाताल पन्नगावृतम् । हित्वा भूसुरसद्माद्य जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥१६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त स ततो देव्या मन्त्रिश्रेष्ठो बलान्वित । प्रत्युवाच निशम्यासौ वचन हेतुगर्भितम् ॥१७॥
देवि स्त्रीसदृश वाक्य ब्रूपे त्व मदगर्विता । क्वासौ क्व त्व कथ युद्धमसभाव्यमिद किल ॥१८॥
एकाकिनी पुनर्बाला प्रारब्धयौवना मृदु । महिषोऽसौ महाकायो दुर्विभाव्य हि सगरम ॥१९॥
सैन्य बहुविध तस्य हस्त्यश्वरथसकुलम । पदातिगणसविद्ध नानायुधविराजितम ॥२०॥
क श्रम कुञ्जरराजस्य मालतीपुष्पमर्दने । मारणे तव वामोरु महिषस्य तथा रणे ॥२१॥
यदि त्वा परुष वाक्य ब्रवीमि स्वल्पमप्यहम । शृगार तद्विरुद्ध हि रसभङ्गाद्बिभेम्यहम् ॥२२॥
राजाऽस्माक सुररिपुर्वर्तते त्वयि भक्तिमान् । साममेव मया वाच्य दानयुक्त तथा वच ॥२३॥
नोचेद्धन्म्यहमद्यैव बाणेन त्वा मृषावदाम । मिथ्याऽभिमानचतुरा रूपयौवनगर्विताम् ॥२४॥
स्वामी मे मोहित श्रुत्वा रूप ते भुवनातिगम । तत्प्रियार्थ प्रिय काम वक्तव्य त्वयि यन्मया ॥२५॥
राज्य तव धन सर्वं दासस्त महिष किल । कुरु भाव विशालाक्षि त्यक्त्वा रोष मृतिप्रदम ॥
पतामि पादयोस्तेऽह भक्तिभावेन भामिनि । पट्टराज्ञी महाराज्ञो भव शीघ्र शुचिस्मिते ॥२७॥
त्रैलोक्यविभव सर्वं प्राप्स्यसि त्वमनाविलम् । सुख ससारज सर्वं महिषस्य परिग्रहात् ॥२८॥

देव्युवाच

शृणु मन्त्रि प्रवक्ष्यामि वाक्याना सारमुत्तमम् ।
शास्त्रदृष्टेन मार्गेण चातुर्यमनुचिन्त्य च ॥२९॥
महिषस्य प्रधानस्त्व मया ज्ञात धिया किल । पशुबुद्धिस्वभावोऽसि वचनात्तव साम्प्रतम् ॥३०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥
यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽस्मि तद्विचारय मूढ किम् । पुमाग्राहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ॥३२॥
यावितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥
कामिन्या मरणं क्लीबरतिदं शूरदुःखदम् । प्रार्थितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥
तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं बिभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥
विपरीतं यदा दैवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥
किं सैन्यैरायुधैः किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवनैः । मरणं सांप्रतं यस्य तस्य मंन्यैस्तु किं फलम् ॥३७॥
यदाऽयं देहसंबंधो जीवस्य कालयोगतः । तदैव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतिः ॥३८॥
यस्य येन प्रकारेण मरणं दैवनिर्मितम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥
ब्रह्मादीनां यथा काले नाशोत्पत्ती विनिर्मिते । तथैव भवतः काम किमन्येषां विचार्यते ॥४०॥
ये मृत्युधर्मिणस्तेषां वरदानेन दर्पिता । मरिष्यामो न मन्यते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥
तस्माद्गच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥
मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुजः । यूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥४३॥
अन्यथा चेन्मतिमंद महिषस्य दुरात्मनः । सद्युध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृतादरः ॥४४॥
मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । दैवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापतेः ॥४५॥

व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चिंतयामास दानवः । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥
विवाहार्थमिहाज्ञप्तो राज्ञा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥
इयं बुद्धिः समीचीना यद्व्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे सर्वेदयाम्यहम् ॥४८॥
स प्रमाणं पुनः कार्ये राजा मतिमतां वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्निपुणैः सह ॥४९॥
सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥
यदि मां सुंदरी हन्यादहं वा हन्मि तां पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पार्थिवः किल ॥५१॥
तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽस्याभिहितं देव्या यथारुचि करोतु सः ॥५२॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृताञ्जलिरमात्यकः ॥५३॥

मन्त्र्युवाच

राजन्देवी वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वरायुधधरा परा ॥५४॥
सा मयोक्ता महाराज महिषं भज भामिनि । महिषी भव राजस्त्वं त्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र सशय । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥
त्रैलोक्यविभव भुक्त्वा चिरकाल वरानने । महिष पतिमासाद्य योषिता सुभगा भव ॥५७॥
इति मद्वचन श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिद वच ॥५८॥
महिषीगर्भसभूत पशूनामधम किल । बलि दास्याम्यह देव्यै सुराणा हितकाम्यया ॥५९॥
का मूढा कामिनी लोके महिष वै पति भजेत । मादृशी मदबुद्धे किं पशुभाव भजेदिह ॥६०॥
महिषी महिष नाथ सशृगा शृगसयुतम । कुरुते ऋदमाना वै नाह तत्सदृशी शठा ॥६१॥
करिष्येऽह मृधे युद्ध हनिष्ये त्वा सुराप्रियम् । गच्छ वा दुष्ट पाताल जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥
परुष तु तथा वाक्यमित्युक्त नृप मत्तया । तच्छ्रुत्वाऽह समायात प्रविचिन्त्य पुन पुन ॥६३॥
रसभग विचिन्त्यैव न युद्ध तु मया कृतम् । आज्ञा विना तवात्यत कथ कुर्यां वृथोद्यमम् ॥६४॥
साऽनीव च बलोन्मत्ता वर्तत भूप भामिनी । भवितव्य न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥
कार्येऽस्मिस्त्व प्रमाण नो मन्त्रोऽस्तीव दुरासद । युद्ध पलायन श्रेयो न जानेऽह विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा महिषो मदविह्वल । मन्त्रिवृद्धान समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥
कार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायेषु विचक्षणा । सामादिषु च कर्तव्य विश्रब्ध ब्रूत मा चिरम् ॥२॥
आगता देवविहिता मायय शाबरीव किम । सामादिषु च कर्तव्य कोऽत्र मह्य ब्रुवतु च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्य सदैव वक्तव्य प्रिय च नृपसत्तम । काम हितकर नूत विचार्य विबुधै किल ॥४॥
सत्य च हितकृद्राजन्प्रिय चाहितकृद्भवत । यथौषध नृणा लोके ह्यप्रिय रोगनाशनम् ॥५॥
सत्यस्य श्रोता मता च दुर्लभ पृथिवीपत । वक्ताऽपि दुर्लभ काम बहवश्चाटुभाषका ॥६॥
यथ ग्रूमोऽत्र नृपत विचार गहन विह । शुभ वा प्यशुभ वाऽपि को वेत्ति भुवनत्रय ॥७॥

राजोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवत्वद्य पृथक्पृथक् । यथा हि यादृशा भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥
यदूना मन्त्रमाज्ञाय विचार्य च पुन पुन । यच्छ्रेयस्तद्धि कर्तव्य कार्यं कार्यविचक्षणै ॥९॥

व्यास उवाच

तस्यैव वचन श्रुत्वा विरूपाक्षो महाबल । उवाच तरसा वाक्य रजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥
यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽसि तद्विचारय मूढ किम् । पुमान्नाहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ॥३२॥
याचितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥
कामिन्या मरणं क्लीबरतिदं शूरदुःखदम् । प्रार्थितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥
तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं बिभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥
विपरीतं यदा दैवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥
किं सैन्यैरायुधैः किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवनैः । मरणं सांप्रतं यस्य तस्य सैन्यैस्तु किं फलम् ॥३७॥
यदाऽयं देहसंबंधो जीवस्य कालयोगतः । तदेव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतिः ॥३८॥
यस्य येन प्रकारेण मरणं दैवनिर्मितम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥
ब्रह्मादीनां यथा काले नाशोत्पत्ती विनिर्मिते । तथैव भवतः काम किमन्येषां विचार्यते ॥४०॥
ये मृत्युधर्मिणस्तेषां वरदानेन दर्पिताः । मरिष्यामो न मन्यंते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥
तस्माद्गच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥
मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुजः । यूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥४३॥
अन्यथा चेन्मतिमंद महिषस्य दुरात्मनः । तद्युध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृतादरः ॥४४॥
मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । दैवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापतेः ॥४५॥

व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चिंतयामास दानवः । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥
विवाहार्थमिहायातो राज्ञा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥
इयं बुद्धिः समीचीना यद्व्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे संवेदयाम्यहम् ॥४८॥
स प्रमाणं पुनः कार्ये राजा मतिमतां वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्निपुणैः सह ॥४९॥
सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥
यदि मां सुंदरी हन्यादहं वा हन्मि तां पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पार्थिवः किल ॥५१॥
तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽभिहितं देव्या यथारुचि करोतु सः ॥५२॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृताञ्जलिरमात्यकः ॥५३॥

मन्त्र्युवाच

राजन्देवी वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वरायुधधरा परा ॥५४॥
सा मयोक्ता महाराज महिषं भज भामिनि । महिषी भव राज्ञस्त्वं त्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र संशयः । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥
त्रैलोक्यविभवं भुक्त्वा चिरकालं वरानने । महिषं पतिमासाद्य योषिता सुभगा भव ॥५७॥
इति मद्वचनं श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिदं वचः ॥५८॥
महिषीगर्भसंभूतं पशूनामधमं शिल । बलिं दास्याम्यहं देव्यै सुराणां हितकाम्यया ॥५९॥
का मूढा कामिनी लोके महिषं वै पतिं भजेत् । मादृशी मंदबुद्धे किं पशुभावं भजेदिह ॥६०॥
महिषी महिषं नाथं सश्रृंगा श्रृंगसंयुतम् । कुरुते वंद्यमाना वै नाहं तत्सदृशी शठ ॥६१॥
घरिष्येऽहं मृधे युद्धं हनिष्ये त्वां सुरारिपम् । गच्छ वा दुष्ट पातालं जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥
परुषं तु तया वाक्यमित्युक्तं नृप मत्तया । तच्छ्रुत्वाऽहं समायातः प्रविचिंत्य पुनः पुनः ॥६३॥
रसभंगं विचिंत्यैव न युद्धं तु मया कृतम् । आज्ञां विना तवात्यंतं कथं कुर्यां नृपोत्तमम् ॥६४॥
साऽतीव च बलोन्मत्ता वर्तते भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥
कार्येऽस्मिंस्त्वं प्रमाणं नो मन्त्रोऽतीव दुरासदः । युद्धं पलायनं श्रेयो न जानेऽहं विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा महिषो मदविह्वलः । मन्त्रिवृद्धान् समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥
कार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायेषु विचक्षणाः । सामादिषु च कर्तव्यं विश्रब्धं ब्रूत मा चिरम् ॥२॥
आगता देवविहिता मायेयं शाम्बरीव किम् । सामादिषु च कर्तव्यं कोऽत्र मह्यं ब्रुवंतु च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कार्यं हितकरं नूनं विचार्यं विबुधैः किल ॥४॥
सत्यं च हितकृद्राजन्प्रियं चाहितकृद्भवेत् । यथौषधं नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥
सत्यस्य श्रोता मन्ता च दुर्लभः पृथिवीपते । वक्ताऽपि दुर्लभः कामं बहवश्चाटुभाषकाः ॥६॥
कथं ब्रूमोऽत्र नृपते विचारे गहने त्विह । शुभं वाऽप्यशुभं वाऽपि को वेत्ति भुवनत्रये ॥७॥

राजोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवंत्वद्य पृथक्पृथक् । येषां हि यादृशो भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥
बहूनां मतमाज्ञाय विचार्यं च पुनः पुनः । यच्छ्रेयस्तद्धि कर्तव्यं कार्यं कार्यविचक्षणैः ॥९॥

व्यास उवाच

तस्यैवं वचनं श्रुत्वा विरूपाक्षो महाबलः । उवाच तरसा वाक्यं रंजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

विरूपाक्ष उवाच

राजन्नारी वराकीयं सा ब्रूते मदगर्विता । बिभीषकामात्रमिदं ज्ञातव्यं वचनं त्वया ॥११॥
को बिभेति स्त्रियो वाक्यैर्दुरुक्तैं रणदुर्मदे । अनृतं साहसं चेति जानन्नारीविचेष्टितम् ॥१२॥
जित्वा त्रिभुवनं राजन्नद्य कान्ताभयं न वै । दीनत्वऽप्ययशो नूनं वीरस्य भुवने भवेत् ॥१३॥
तस्माद्याम्यहमेकाकी युद्धाय चण्डिका प्रति । हनिष्ये तां महाराज निर्भयो भव साम्प्रतम् ॥१४॥
सेनावृतोऽहं गत्वा तां शस्त्रास्त्रैर्विविधैः किल । निपूदयामि दुर्मर्षां चण्डिकां चण्डविक्रमाम् ॥१५॥
बद्ध्वा सर्पमयैः पाशैरानयिष्ये तवान्तिकम् । वशगा तु सदा ते स्यात्पश्य राजन्बलं मम ॥१६॥

व्यास उवाच

विरूपाक्षवचः श्रुत्वा दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् । सत्यमुक्तं वचो राजन्विरूपाक्षेण धीमता ॥१७॥
ममापि वचनं श्लक्ष्णं श्रोतव्यं धीमता त्वया । कामातुरया सुदती लक्ष्यतेऽप्यनुमानतः ॥१८॥
भवत्येवंविधा काम नायिका रूपगर्विता । भीषयित्वा वरारोहा त्वां वशे कर्तुमिच्छति ॥१९॥
हावोऽयं मानिनीनां वै त्वं वेत्सि रसवित्तम । वक्रोक्तिरेषा कामिन्या प्रियं प्रति परायणम् ॥२०॥
वेत्ति कोऽपि नरः कामं कामशास्त्रविचक्षणः । यदुक्तं नाम बाणैस्त्वां वधिष्ये रणमूर्धनि ॥२१॥
हेतुगर्भमिदं वाक्यं ज्ञातव्यं हेतुवित्तमैः । बाणास्तु मानिनीनां वै कटाक्षा एव विश्रुता ॥२२॥
पुष्पाजल्पमयाश्चान्ये व्यङ्ग्यानि वचनानि च । का शक्तिरन्यबाणानां प्रेरणे त्वयि पार्थिव ॥२३॥
त्वादृशीना न सा शक्तिर्ब्रह्मविष्णुहरादिषु । यथोक्तं नेत्रबाणैस्त्वां हनिष्ये मन्द पार्थिवम् ॥२४॥
विपरीतं परिज्ञातं सेनारसविदा किल । पातयिष्यामि शय्यायां रणमय्यां पतिं तव ॥२५॥
विपरीतरतिक्रीडाभाषणं ज्ञेयमेव तत । करिष्ये विगतप्राणं यदुक्तं वचनं तया ॥२६॥
वीर्यं प्राणा इति प्रोक्तं तद्विहीनं न चान्यथा । व्यङ्ग्याधिक्येन वाक्येन वरयत्युत्तमा नृप ॥२७॥
तद्वै विचारतो ज्ञेयं रसग्रन्थविचक्षणैः । इति ज्ञात्वा महाराज मन्तव्यं रससंयुतम् ॥२८॥
सामदानद्वयं तस्या नान्योपायोऽस्ति भूपते । रुष्टा या गर्विता वाऽपि वशगा मानिनी भवेत् ॥२९॥
तादृशैर्मधुरैर्वाक्यैरानयिष्ये तवान्तिकम् । किं बहूक्तेन मे राजन्कर्तव्या यदावर्तिनी ॥३०॥
गत्वा मयाऽधुनैवेयं किङ्करीव सदैव ते ।

व्यास उवाच

इत्थं निशम्य तद्वाक्यं ताम्रस्तत्त्वविचक्षणः ॥३१॥
उवाच वचनं राजन्निशामय मयोदितम् । हेतुमद्धर्मसहितं रसयुक्तं नयान्वितम् ॥३२॥
नैषा कामातुरा बाला नानुरक्ता विचक्षणा । व्यङ्ग्यानि नैव वाक्यानि तयोक्तानि तु मानद ॥३३॥
चित्रमेतन्महाबाहो यदेषा वरवर्णिनी । निरालम्बा समायाति चित्ररूपा मनोहरा ॥३४॥

अष्टादशभुजा नारी न श्रुता न च वीक्षिता । केनापि त्रिषु लोकेषु पराक्रमवती शुभा ॥३५॥
आयुधान्यपि तावंति धृतानि बलवंति च । विपरीतमिदं मन्ये सर्वं कालकृतं नृप ॥३६॥
स्वप्नानि दुर्निमित्तानि मया दृष्टानि वै निशि । तेन जानाम्यहं नूनं वैशसं समुपागतम् ॥३७॥
कृष्णाम्बरधरा नारी रुदती च गृहाङ्गणे । दृष्टा स्वप्नेष्वपि काले चिंतितव्यस्तदत्ययः ॥३८॥
विकृता पक्षिणो रात्रौ रोरुवति गृहे गृहे । उत्पाता विविधा राजन्प्रभवंति गृहे गृहे ॥३९॥
तेन जानाम्यहं नूनं कारणं किंचिदेव हि । यत्त्वां प्रार्थयते बाला युद्धाय कृतनिश्चया ॥४०॥
नैषाऽस्ति मानुषी नो वा गांधर्वी न तथासुरी । देवैं कृतेयं ज्ञातव्या मायामोहकरी विभो ॥४१॥
कातरत्वं न कर्तव्यं मर्मतन्मतमित्यलम् । कर्तव्यं सर्वथा युद्धं यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥४२॥
को वेद दैवकर्तव्यं शुभं वाऽप्यशुभं तथा । अवलम्ब्य धियं धैर्यं स्थातव्यं वै विचक्षणैः ॥४३॥
जीवितं मरणं पुंसां दैवाधीनं नराधिप । कोऽपि नैवान्यथा कर्तुं समर्थो भुवनत्रये ॥४४॥

महिष उवाच

गच्छ ताम्र महाभाग युद्धाय कृतनिश्चयः । तामानय वरारोहां जित्वा धर्मेण मानिनीम् ॥४५॥
न भवेद्वशगा नारी संग्रामे यदि सा तव । हन्तव्या नायथा कामं माननीया प्रयत्नतः ॥४६॥
धीरस्त्वमसि सर्वज्ञ कामशास्त्रविशारद । येन केनाप्युपायेन जेतव्या वरवर्णिनी ॥४७॥
त्वरन् वीर महाबाहो सैन्येन महता वृतः । तत्र गत्वा त्वया ज्ञेया विचार्य च पुनः पुनः ॥४८॥
किमर्थमागता चेयं ज्ञातव्यं तद्धि कारणम् । वामाद्वा वैरभावाच्च माया कस्येयमित्युत ॥४९॥
आदौ तन्निश्चयं कृत्वा ज्ञातव्यं तच्चिकीर्षितम् । पश्चाद्युद्धं प्रकर्तव्यं यथायोग्यं यथाबलम् ॥५०॥
कातरत्वं न कर्तव्यं निर्दयत्वं तथा न च । यादृशं हि मनस्तस्याः कर्तव्यं तादृशं त्वया ॥५१॥

व्यास उवाच

इति तद्भाषितं श्रुत्वा ताम्रः कालवशं गतः । निर्गतः सैन्यसंयुक्तः प्रणम्य महिषं नृपम् ॥५२॥
गच्छन्मार्गे दुरात्माऽसौ शकुनान्वीक्ष्य दारुणान् । विस्मयं च भयं प्राप यममार्गप्रदर्शकान् ॥५३॥
स गत्वा तां समालोक्य देवीं सिंहोपरि स्थिताम् । स्तूयमानां सुरैः सर्वैः सर्वायुधविभूषिताम् ॥५४॥
तामुवाच विनीतः सन् वाक्यं मधुरया गिरा । सामभावं समाश्रित्य विनयावनतः स्थितः ॥५५॥
देवि दैत्येश्वरः शृङ्गी त्वद्रूपगुणमोहितः । स्पृहां करोति महिषस्त्वत्पाणिग्रहणाय च ॥५६॥
भाव कुरु विशालाक्षि तस्मिन्नमरदुर्जये । पतिं तं प्राप्य मृद्वङ्गि नंदने विहराद्भुते ॥५७॥
सर्वाङ्गसुन्दरं देहं प्राप्य सर्वसुखास्पदम् । सुखं सर्वात्मना ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः ॥५८॥
करभोरु किमर्थं ते गृहीतान्यायुधान्यलम् । पुष्पकन्दुकयोग्यास्ते करौ कमलकोमलौ ॥५९॥
भ्रूचापे विद्यमानेऽपि धनुषा किं प्रयोजनम् । कटाक्षा विशिखाः सन्ति किं बाणैर्निष्प्रयोजनैः ॥६०॥

संसारे दुःखदं युद्धं न कर्तव्यं विजानता । लोभासक्ताः प्रकुर्वन्ति संग्रामं च परस्परम् ॥६१॥
पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । भेदनं निजगात्राणां कस्य तज्जायते मुदे ॥६२॥
तस्मात्त्वमपि तन्वङ्गि प्रसादं कर्तुमर्हसि । भर्तारं भज मे नाथं देवदानवपूजितम् ॥६३॥
स तेऽत्र वाञ्छितं सर्वं करिष्यति मनोरथम् । त्वं पट्टमहिषी राज्ञः सर्वथा नात्र संशयः ॥६४॥
वचनं कुरु मे देवि प्राप्स्यसे सुखमुत्तमम् । संग्रामे जयसंदेहः कष्टं प्राप्यं न संशयः ॥६५॥
जानासि राजनीतिं त्वं यथावद्वरवर्णिनि । भुङ्क्ष्व राज्यसुखं पूर्णं वर्षाणामयुतायुतम् ॥६६॥
पुत्रस्ते भविता कान्ते सोऽपि राजा भविष्यति । यौवनं क्रीडयित्वा त्वं वार्धक्ये सुखमाप्स्यसि ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य ताम्रस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरया वाचा हसन्ती समुवाच ह ॥१॥

देव्युवाच

गच्छ ताम्र पतिं ब्रूहि मुमूर्षुं मन्दचेतसम् । महिषं चातिकामार्तं मूढं ज्ञानविवर्जितम् ॥२॥
यथा ते महिषी माता प्रौढा यवसभक्षिणी । नाहं तथा शृङ्गवती लम्बपुच्छा महोदरी ॥३॥
न कामयेऽहं देवेशं नैव विष्णुं न शङ्करम् । धनदं वरुणं नैव ब्रह्माणं न च पावकम् ॥४॥
एतान्देवगणान्हित्वा पशुं वृणे गुणेन वै । वृणोम्यहं मुधा लोके गर्हणा मे भवेदिति ॥५॥
नाहं पतिंवरा नारी वर्तते मे पतिः प्रभुः । सर्वकर्ता सर्वसाक्षी ह्यकर्ता निःस्पृहः स्थिरः ॥६॥
निर्गुणो निर्ममोऽनन्तो निरालम्बो निराश्रयः । सर्वज्ञः सर्वगः साक्षी पूर्णः पूर्णाशयः शिवः ॥७॥
सर्वावासः क्षमः शान्तः सर्वदृक्सर्वभावनः । तं त्यक्त्वा महिषं मन्दं कथं सेवितुमुत्सहे ॥८॥
प्रयुध्य युध्यतां तेन करोमि यमवाहनम् । अथवा मनुजानां वै करिष्ये जलवाहनम् ॥९॥
जीवितेच्छास्ति चेत्पाप गच्छ पातालमाशु वै । समस्तैर्दानवैर्युक्तस्त्वन्यथा हन्मि संगरे ॥१०॥
याम मृदुपायोर्येन संसारे सुखदो भवेत् । अन्यथा दुःखदो भूयादेतन्नीतिविदो विदुः ॥११॥
मूर्खस्त्वमसि यद्रूपे पतिं मे भज भामिनि । वराहं वद महिषं शृङ्गी गम्भीर वीक्षणा दृढो ॥
गच्छ दुष्टतर मा वाम हनिष्येऽहं सबान्धवम् । यज्ञभागं देवलोकं मोचेत्स्यथवा सुखी भव ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवती सा तदा देवी जगर्ज नृपमद्भुतम् । कल्पान्तसदृशं नादं चक्रे दैत्यभयावहम् ॥१४॥
चकम्पे वसुधा शैलास्तेन शब्देन भूपते । गर्भाश्च दैत्यपत्नीनां सस्रुर्गर्जितस्वनात् ॥१५॥

तास्म श्रुत्वा च त शब्द भयत्रस्तमनास्तदा । पलायन तत कृत्वा जगाम महिषान्तिकम् ॥१६॥
नगरे तस्य ये दैत्यास्तेऽपि चितामवाप्नुवन् । बधिरीकृतकर्णाश्च पलायनपरा नृप ॥१७॥
तदा क्रोधेन सिंहोऽपि ननाद भृशमुत्कट । तेन नादेन दैतेया भय जग्मुरपि स्फुटम् ॥१८॥
तास्म समागत दृष्ट्वा हयारिरपि मोहित । चितयामास सचिवै कि कर्तव्यमत परम् ॥१९॥
दुर्गग्रहो वा कर्तव्यो युद्ध निर्गत्य वा पुन । पलायने कृते श्रेयो भवेद्वा दानवोत्तमा ॥२०॥
बुद्धिमतो दुराधर्षा सर्वे शास्त्रविशारदा । मत्र खलु प्रकर्तव्य सुगुप्त कार्यसिद्धये ॥२१॥
मन्त्रमूल स्मृत राज्य यदि स स्यात्सुरक्षित । मन्त्रिभिश्च सदाचारैर्निधेय सर्वथा बुधै ॥२२॥
मन्त्रभेदे विनाश स्याद्राज्यस्य भूपतेस्तथा । तस्मान्द्भेदभयाद्गुप्त कर्तव्यो भूतिमिच्छता २३॥
तदत्र मन्त्रिभिर्वाच्य वचन हेतुमद्धितम् । कालदेशानुसारेण विचिंत्य नीतिनिर्णयम् ॥२४॥
या योषाऽत्र समायाता प्रबला देवनिर्मिता । एकाकिनी निरालंबा कारण ब्रूहि चिन्त्यताम् २५॥
युद्ध प्रार्थयते बाला विमाश्चर्यमत परम् । श्रेयोऽत्र विपरीत वा को वेत्ति भुवनत्रय ॥२६॥
न बहूना जयोऽप्यस्ति नैकस्य च पराजय । दैवाधीनौ सदा ज्ञेयौ युद्धे जयपराजयौ ॥२७॥
उपायवादिन प्राहुर्दैव कि येन वीक्षितम् । अदृष्टमिति यन्नाम प्रवदन्ति मनीषिण ॥२८॥
तस्यास्त्वेऽपि प्रमाण कि कातराणावलम्बनम् । न समर्थजनाना हि दैव क्वापि लक्ष्यते ॥२९॥
उद्यमो दैवमेतौ हि शूरकातरयोर्मतम् । विचित्याद्य धिया सर्वं कर्तव्य कार्यमादरात् ॥३०॥

व्यास उवाच

इति राज्ञो वच श्रुत्वा हेतुगर्भं महायशा । विडालाख्यो महाराजमित्युवाच कृताञ्जलि ॥३१॥
राजन्नेषा विशालाक्षी ज्ञातव्या यत्नत पुन । किमर्थमिह सप्राप्ता कुत कस्य परिग्रह ॥३२॥
मरण ते परिज्ञाय स्त्रिया सर्वात्मना सुरै । प्रेषिता पद्मपत्राक्षी समुत्पाद्य स्वतेजसा ॥३३॥
तेऽपि छन्ना स्थिता व्योम्न्यत्र सर्वे युद्धदिदृक्षव । समयेऽस्या सहायास्ते भविष्यन्ति युयुत्सव ॥३४॥
पुरत कामिनी कृत्वा त वै विष्णुपुरोगमा । वधिष्यन्ति च न सर्वानस्मा त्वा युद्धे हनिष्यति ३५॥
एतच्चिकीर्षित तषा मया ज्ञात नराधिप । भवितव्यस्य न ज्ञान वर्तते मम सर्वथा ॥३६॥
योद्धव्य न त्वयाऽस्येति नाह वक्तु क्षम प्रभो । प्रमाण त्व महाराज कार्येऽत्र दैवनिर्मिते ॥३७॥
त्वदर्थेऽस्माभिरनिश मर्तव्य कार्यगौरवात् । विहर्तव्य त्वया सार्धमेष धर्मोऽनुजीविनाम् ॥३८॥
विचारोऽत्र महानस्ति यदेका कामिनी नृप । युद्ध प्रार्थयतेऽस्माभि ससैन्यैर्बलदर्पितै ॥३९॥

दुर्मुख उवाच

राजन्युद्धे जय नोऽद्य भविता वच्म्यह किल । पलायन न कर्तव्य यशोहानिकर नृणाम ॥४०॥
इन्द्रादीना समूहेऽपि न कृत यज्जुगुप्सितम् । एकाकिनी स्त्रिय प्राप्य को हि कुर्यात्पलायनम् ४१॥

तस्माद्युद्ध प्रकर्तव्य मरण वा रणे जय । यद्भावि तद्भवत्येव काऽत्र चिंता विपश्यत ॥४२॥
मरणेऽत्र यश प्राप्तिर्जीवने च तथा सुखम । उभय मनसा कृत्वा कर्तव्य युद्धमद्य वै ॥४३॥
पलायने यशोहानिर्मरण चायुष क्षये । तस्माच्छोको न कर्तव्यो जीविते मरणे वृथा ॥४४॥

व्यास उवाच

दुर्मुखस्य वच श्रुत्वा बाष्कलो वाक्यमब्रवीत । प्रणत प्राजलिर्भूत्वा राजान वाक्यकोविद ॥४५॥

बाष्कल उवाच

राजञ्चिता न कर्तव्या कार्येऽस्मिन्कातरप्रिये । अहमेको हनिष्यामि चडी चचललोचनाम ॥४६॥
उत्साहस्तु प्रकर्तव्य स्थायीभावो रसस्य च । भयानको भवेद्वैरी वीरस्य नृपसत्तम ॥४७॥
तस्मात्यक्त्वा भय भूप करिष्ये युद्धमद्भुतम । नयिष्यामि नरेन्द्राह चडिका यमसादनम ॥४८॥
न बिभेमि यमादिन्द्रात्कुबेराद्वरुणादपि । वायोर्वह्नेस्तथा विष्णो शङ्कराच्छशिनो रवे ४९॥
एकाकिनी तथा नारी किं पुनर्मदगर्विता । अह ता निहनिष्यामि विशिखैश्च शिलाशितै ॥५०॥
पश्य बाहुबल मेऽद्य विहरस्व यथासुखम । भवताऽत्र न गतव्य सग्रामेऽप्यनया समम् ॥५१॥

व्यास उवाच

एव ब्रुवति राजेन्द्र बाष्कले मदगर्विते । प्रणम्य नृपति तत्र दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् ॥५२॥

दुर्धर उवाच

महिषाह विजेष्यामि देवी देवविनिर्मिताम । अष्टादशभुजा रम्या कारणाच्च समागताम् ॥५३॥
राजन्भीषयितु त्वा वै प्रार्थिता निर्मिता सुरै । बिभीषिकेय विज्ञाय त्यज मोह मनोगतम् ॥५४॥
राजनीतिरिय राजन्मन्त्रिणां तथा शृणु । सात्त्विका राजसा केचित्तामसाश्च तथापरे ॥५५॥
मन्त्रिणस्त्रिविधा लोके भवन्ति दानवाधिप । सात्त्विका प्रभुकार्याणि साधयन्ति स्वशक्तिभि ५६॥
आत्मकृत्य प्रकुर्वन्ति स्वामिकार्याविरोधत । एकचित्ता धर्मपरा मन्त्रशास्त्रविशारदा ॥५७॥
राजसा भिन्नचित्ताश्च स्वकार्यनिरता सदा । यदाचित्स्वामिकार्यं ते प्रकुर्वन्ति यदृच्छया ॥५८॥
तामसा लोभनिरता स्वकार्यनिरता सदा । प्रभुकार्यं विनाश्यैव स्वकार्यं साधयन्ति ते ॥५९॥
समये ते विभिद्यन्ते परैस्तु परिचिन्तिता । स्वच्छिद्र प्रभुकोशीयार्थिर्ददाति गृहस्थिता ॥६०॥
कार्यभेदकरा नित्य कोशागारमिव सदा । सग्रामेऽद्य समुत्पन्ने भीषयन्ति प्रभु सदा ॥६१॥
विश्वासस्तु न कर्तव्यस्तेषा राजन्कदाचन । विश्वासे कार्यहानि स्यात्मन्त्रहानि सदैव हि ॥६२॥
राजा विचिन्त्य न कुर्यात्तद्विश्वस्ता लोभतत्परा । तामसा पापनिरता बुद्धिहीना शठास्तथा ॥६३॥
तस्मात्कार्यं करिष्यामि गत्वाऽहं रणमस्तके । चिंता त्वया न कर्तव्या सर्वथा नृपसत्तम ॥६४॥
गृहीत्वा ता दुराचारामागमिष्यामि सत्वर । पश्य मेऽद्य बल धैर्यं प्रभुकार्यं स्वशक्तित ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वादशोऽध्याय ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू दैत्यौ बाष्कलदुर्मुखौ । जग्मतुर्मददिग्धाङ्गौ सर्वशस्त्रास्त्रकोविदौ ॥१॥
तौ गत्वा समरे देवीमूचतुर्वचनं तदा । दानवौ च मदोन्मत्तौ मेघगम्भीरया गिरा ॥२॥
देवि देवा जिता येन महिषेण महात्मना । वरय त्वं वरारोहे सर्वदैत्याधिपं नृपम् ॥३॥
स कृत्वा मानुषं रूपं सर्वलक्षणसंयुतम् । भूषितं भूषणैर्दिव्यैस्त्वामेष्यति रहः किल ॥४॥
त्रैलोक्यविभवं कामं त्वमेष्यसि शुचिस्मिते । महिषे परमं भावं कुरु कान्ते मनोगतम् ॥५॥
कृत्वा पतिं महावीरं संसारसुखमद्भुतम् ।
त्वं प्राप्स्यसि पिकालापे योषितां खलु वाञ्छितम् ॥६॥

श्रीदेव्युवाच

जाल्म त्वं किं विजानासि नारीयं काममोहिता । मदबुद्धिबलात्यर्थं भजेयं महिषं शठम् ॥७॥
कुलशीलगुणैस्तुल्यं सा भजति कुलस्त्रियः । अधिकं रूपचातुर्यबुद्धिशीलक्षमादिभिः ॥८॥
का नु कामातुरा नारी भजेच्च पशुरूपिणम् । पशूनामधमं नूनं महिषं देव [illegible]पिणी ॥९॥
गच्छ तं महिषं तूर्णं भूपं बाष्कलदुर्मदौ । वदतं तद्वचो दैत्यं गदतुल्यं विषाणिनम् ॥१०॥
पातालं गच्छ वाऽभ्येत्य सङ्ग्रामं कुरु वा मया । रणे जाते सहस्राक्षो निर्भयः स्यादिति ध्रुवम् ॥११॥
हत्वाहं त्वां गमिष्यामि नान्यथा गमनं मम । इत्थं ज्ञात्वा सुदुर्बुद्धे यथेच्छसि तथा कुरु ॥१२॥
मामनिर्जित्य भूभागे न स्थानं ते कदाचन । भविष्यति चतुष्पाद दिवि वा गिरिकन्दरे ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्तौ तौ तया दैत्यौ कोपाकुलितलोचनौ । धनुर्बाणधरौ वीरौ युद्धकामौ बभूवतुः ॥१४॥
कृत्वा सुविपुलं नादं देवी सा निर्भया स्थिता । उभौ च चक्रतुस्तीव्रां बाणवृष्टिं कुरूद्वह ॥१५॥
भगवत्यपि बाणौघान्मुमोच दानवौ प्रति । कृत्वाऽतिमधुरं नादं देवकार्यार्थसिद्धये ॥१६॥
तयोस्तु बाष्कलस्तूर्णं संमुखोऽभूद्रणाङ्गणे । दुर्मुखः प्रेक्षकस्तत्र दवीमभिमुखं स्थितः ॥१७॥
तयोर्युद्धमभूद्घोरं देवीबाष्कलयोस्तदा । बाणासिपरिघाघातैर्भयदं मदचेतसाम् ॥१८॥
ततः क्रुद्धा जगन्माता दृष्ट्वा तं युद्धदुर्मदम् । जघान पञ्चभिर्बाणैः कर्णाकृष्टैः शिलाशितैः ॥१९॥
दानवोऽपि शरान्दव्याश्चिच्छेद निशितैः शरैः । सप्तभिस्ताडयामास देवीं सिंहोपरि स्थिताम् २०॥
साऽपि तं दशभिस्तीक्ष्णैः सुपीतैः सायकैः सलम् । जघान तच्छरांश्छित्वा जहास च मुहुर्मुहुः ॥२१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन चिच्छेद च शरासनम् । बाष्कलोऽपि गदां गृह्य देवीं हन्तुमुपाययौ ॥२२॥
आगच्छन्तं गदापाणिं दानवं मदगर्वितम् । चण्डिका स्वगदाघातैः पातयामास भूतले ॥२३॥

बाष्कल. पतितो भूमौ मुहूर्तादुत्थितः पुन. । चिक्षेप च गदा सोऽपि चंडिका चंडविक्रम. ॥२४॥
तमागच्छंतमालोक्य देवी शूलेन वक्षसि । जघान बाष्कलं क्रुद्धा पपात च ममार सः ॥२५॥
पतिते बाष्कले सैन्यं भग्नं तस्य दुरात्मन. । जयेति च मुदा देवाश्चुक्रुशुर्गगने स्थिताः ॥२६॥
तस्मिंश्च निहते दैत्ये दुर्मुखोऽतिबलान्वितः । आजगाम रणे देवी क्रोधसंरक्तलोचन. ॥२७॥
तिष्ठ तिष्ठाबले सोऽपि भाषमाण. पुन पुन । धनुर्बाणधरः श्रीमान्रथस्थः कवचावृत ॥२८॥
तमागच्छंतमालोक्य देवी शंखमवादयत् । कोपयती दानवं तं ज्याघोषं च चकार ह ॥२९॥
सोऽपि बाणान्मुमोचाशु तीक्ष्णानाशीविषोपमान् ।
स्वबाणैस्तान्महामाया चिच्छेद च ननाद च ॥३०॥

ऋषय सिद्धगधर्वा सविद्याधरकिंनरा । जहृषुस्त हत दृष्ट्वा दानव रणमस्तके ॥५०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दुर्मुख निहत श्रुत्वा महिष क्रोधमूर्छित । उवाच दानवान्सर्वान्कि जातमिति चासकृत् ॥१॥
निहतौ दानवौ शूरौ रणे दुर्मुखबाष्कलौ । तन्व्या तत्परमाश्चर्यं पश्यतु देवचेष्टितम् ॥२॥
कालो हि बलवान्कर्ता सतत सुखदु खयो । नराणा परतन्त्राणा पुण्यपापानुयोगत ॥३॥
निहतौ दानवश्रेष्ठौ किं कर्तव्यमत परम् । ब्रुवतु मिलिता सर्वे यद्युक्त कार्यसकटे ॥४॥
एव ब्रुवति राजेंद्र महिषेऽतिबलान्विते । चिक्षुराख्यस्तु सेनानीस्तमुवाच महारथ ॥५॥
राजन्नह हनिष्यामि का चिंता स्त्रीविहिंसन । इत्युक्त्वा स्वबलैर्युक्त प्रययौ रथसवृत ॥६॥
द्वितीय पार्ष्णिरक्ष तु कृत्वा ताम्र महाबलम् । महता सैन्यघोषेण पूरयन्गगन दिश ॥७॥
तमागच्छतमालोक्य देवी भगवती शिवा । चकार शखज्याघोष घटानाद महाद्भुतम् ॥८॥
तत्रसुस्तेन शब्देन ते च सर्वे सुरारय । किमेतदिति भाषतो दुद्रुवुर्भयकपिता ॥९॥
चिक्षुराख्यस्तु तान्दृष्ट्वा पलायनपरायणान् । उवाचातीव सक्रुद्ध किं भय व समागतम् ॥१०॥
अद्यैवाह हनिष्यामि वार्णबाला मदान्वताम् । तिष्ठत्वत्र भय त्यक्त्वा दैत्या समरमूर्धनि ॥११॥
इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठश्चापपाणिर्बलान्वित । आगत्य सगरे देवीमित्युवाच गतव्यथ ॥१२॥
किं गर्जसि विशालाक्षि भीषयन्तातरान्नरान् । नाह बिभेमि तन्वगि श्रुत्वा तव विचेष्टितम् ॥१३॥
स्त्रीवधे दूषण ज्ञात्वा तथैवाकीर्तिसभवम् । उपेक्षा कुरुते चित्त मदीय वामलोचने ॥१४॥
स्त्रीणा युद्ध कटाक्षैश्च तथा हावैश्च सुन्दरि । न शस्त्रैर्विहित क्वापि त्वादृशीना कदाचन ॥१५॥
पुष्पैरपि न योद्धव्य किं पुनर्निशितै शरै । भवादृशीना देहेषु दुनोति मालतीदलम् ॥१६॥
धिग्जन्म मानुषे लोके क्षात्रधर्मानुजीविनाम् । लालितोऽय प्रियो देह कृन्तनीय शितै शरै ॥१७॥
तैलाभ्यगै पुष्पवार्तैस्तथा मिष्टान्नभोजनै । पोषितोऽय प्रियो देहो घातनीय परेषुभि ॥१८॥
देह छित्त्वाऽसिधाराभिर्घनभुज्जायत नर । धिग्धन दु खद पूर्व पश्चात्किं सुखद भवेत् ॥१९॥
त्वमप्यद्यैव वामोरु युद्धमाकाक्षसे यत । सुख सभोगज त्यक्त्वा क गुण वेत्सि सगरे ॥२०॥
खड्गपात गदापात भेदन च शिलीमुखै । मरणाते तु सस्कारो गोमायुमुखकर्षणम् ॥२१॥
सस्तव कविभिर्धूर्तै कृत चातीव दारुणम् । रणे मृतानास्व प्राप्तिरर्थवादोऽस्ति केवल ॥२२॥
तस्मादगच्छ वरारोहे यत्र ते रमते मन । भज वा भूपतिं नाथ हयारिं सुरमर्दनम् ॥२३॥

एवं ब्रुवाणं तं दैत्यं प्रोवाच जगदम्बिका । किं मृषा भाषसे मूढ बुद्धिमानिव पण्डित ॥२४॥
नीतिशास्त्रं न जानासि विद्यां चान्वीक्षिकीं तथा । न सेवितास्त्वया वृद्धा न धर्मे मतिरस्ति ते ॥२५॥
मूर्खसेवापरो यस्मात्तस्मात्त्वं मूर्ख एव हि । राजधर्मं न जानासि किं ब्रवीषि ममाग्रतः ॥२६॥
संग्रामे महिषं हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यशःस्तम्भं स्थिरं कृत्वा गमिष्यामि यथासुखम् ॥
देवानां दुःखदातारं दानवं मदगर्वितम । हनिष्येऽहं दुराचार युद्धं कुरु स्थिरो भव ॥२८॥
जीवितेच्छाऽस्ति चेन्मूढ महिषस्य तथा तव । तदा गच्छन्तु पातालं दानवाः सर्व एव ते ॥२९॥
मुमूर्षा यदि वश्चित्ते युद्धं कुर्वन्तु सत्वरा । सर्वानेव वधिष्यामि निश्चयोऽयं ममाधुना ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दानवो बलदर्पितः । मुमोच बाणवृष्टिं तां घनवृष्टिमिवापराम् ॥३१॥
चिच्छेद तस्य सा बाणान्स्वबाणैर्निशितैस्तदा । जघान तं तथा घोरैराशीविषसमैः शरैः ॥३२॥
युद्धं परस्परं तत्र बभूव विस्मयप्रदम् । गदया घातयामास तं रथाज्जगदम्बिका ॥३३॥
मूर्छां प्राप स दुष्टात्मा गदयाऽभिहतो भृशम । मुहूर्तद्वयमात्रं तु रथोपस्थ इवाचल ॥३४॥
तं तथा मूर्छितं दृष्ट्वा ताम्रः परबलार्दनः । आजगाम रणे योद्धुं चण्डिकां प्रति चापलात् ॥३५॥
आगच्छन्तं तु तं वीक्ष्य हसती प्राह चण्डिका । एह्येहि दानवश्रेष्ठ यमलोकं नयाम्यहम् ॥३६॥
किं भवद्भिः समायातैरबलैश्च गतायुषैः । महिषः किं गृहे मूढ करोति जीवनोद्यमम् ॥३७॥
किं भवद्भिर्हतैर्मंदैर्ममापि विफलः श्रमः । अहते महिषे पापे सुरशत्रौ दुरात्मनि ॥३८॥
तस्माद्यूयं गृहं गत्वा महिषं प्रेषयन्त्विह । पश्येन्मां सोऽपि मदात्मा यादृशी तादृशी स्थिताम् ॥
ताम्रस्तद्वचनं श्रुत्वा बाणवृष्टिं चकार ह । चण्डिकां प्रति कोपेन कर्णाकृष्टशरासनः ॥४०॥
भगवत्यपि ताम्राशी समाकृष्य शरासनम । बाणान्मुमोच तरसा हन्तुकामा सुराहितम् ॥४१॥
चिक्षुराख्योऽपि वल्वा मूर्छां त्यक्त्वोत्थितः पुनः ।
गृहीत्वा सशरं चापं तस्थौ तत्संमुखः क्षणात् ॥४२॥
चिक्षुराख्यश्च ताम्रश्च द्वावप्यतिबलोत्कटौ । युयुधाते महावीरौ सह देव्या रणाङ्गणे ॥४३॥
कुपिता च महामाया ववर्ष शरसंततिम । चकार दानवान्सर्वान्बाणक्षततनुच्छदान् ॥४४॥
असुराः क्रोधसंमूढा बभूवुः शरताडिताः । चिक्षिपुः शरजालानि देवीं प्रति रुषान्विताः ॥४५॥
बभुस्ते राक्षसास्तत्र किंशुका इव पुष्पिणः । शिलीमुखस्थिताः सर्वे वसन्ते च वने रणे ॥४६॥
बभूव तुमुलं युद्धं ताम्रेण सह संयुगे । विस्मयं परमं जग्मुर्देवा ये प्रेक्षकाः स्थिताः ॥४७॥
ताम्रो मुसलमादाय लोहजं दारुणं दृढम् । जघान मस्तके सिंहं जहास च ननर्द च ॥४८॥
नर्दमानं तदा तं तु दृष्ट्वा देवी रुषान्विता । खड्गेन शितधारेण शिरश्चिच्छेद सत्वरा ॥४९॥

छिन्ने शिरसि ताम्रस्तु विशीर्णो मुसली वली। बभ्राम क्षणमात्रं तु पपात रणमस्तके ॥५०॥
पतितं ताम्रमालोक्य चिक्षुराख्यो महाबलः। खड्गमादाय तरसा दुद्राव चण्डिकां प्रति ॥५१॥
भगवत्यपि तं दृष्ट्वा खड्गपाणिमुपागतम्। दानवं पञ्चभिर्बाणैर्जघान तरसा रणे ॥५२॥
एकेन पतितं खड्गं द्वितीयेन तु तत्करः। कठाच्च मस्तकं तस्य कृतितं चापरैः शरैः ॥५३॥
एवं तौ निहतौ क्रूरौ राक्षसौ रणदुर्मदौ। भग्नं सैन्यं तयोस्तूर्णं दिक्षु सन्त्रस्तमानसम् ॥५४॥
देवाश्च मुदिताः सर्वे दृष्ट्वा तौ निहतौ रणे। पुष्पवृष्टिं मुदा चक्रुर्जयशब्दं नभःस्थिताः ॥५५॥
ऋषयो देवगन्धर्वा वेतालाः सिद्धचारणाः। ऊचुस्तां जय देवीति चाम्बिकेति पुनः पुनः ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तौ तया निहतौ श्रुत्वा महिषो विस्मयान्वितः। प्रेषयामास दैत्येशास्तद्वधार्थं महाबलान् ॥१॥
असिलोमबिडालाख्यप्रमुखान् युद्धदुर्मदान्। सैन्येन महता युक्तान्सायुधान्सपरिच्छदान् ॥२॥
ते तत्र ददृशुर्देवीं सिंहस्योपरि संस्थिताम्। अष्टादशभुजां दिव्यां खड्गखेटकधारिणीम् ॥३॥
असिलोमाऽग्रतो गत्वा तामुवाच हसन्निव। विनयावनतः शान्तो देवीं दैत्यवधोद्यताम् ॥४॥

असिलोमोवाच

देवि ब्रूहि वचः सत्यं किमर्थमिह सुन्दरि। आगताऽसि किमर्थं वा हंसि दैत्याननिरागसः ॥५॥
कारणं कथयाद्य त्वं त्वया सन्धिं करोम्यहम्। काञ्चनं मणिरत्नानि भाजनानि वराणि च ॥६॥
यानीच्छसि वरारोहे गृहीत्वा गच्छ माचिरम्। किमर्थं युद्धकामाऽसि दुःखसन्तापवर्धनम् ॥७॥
कथयन्ति महात्मानो युद्धं सर्वसुखापहम्। कोमलेऽतीव ते देहे पुष्पाघातासहे भृशम् ॥८॥
किमर्थं शस्त्रसम्पातान्सहसीति विसिस्मिये। चातुर्यस्य फलं शान्तिः सततं सुखसेवनम् ॥९॥
तत्किमर्थं दुःखहेतुं सङ्ग्रामं कर्तुमिच्छसि। संसारेऽत्र सुखं ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः ॥१०॥
तत्सुखं द्विविधं प्रोक्तं नित्यानित्यप्रभेदतः। आत्मज्ञानं सुखं नित्यमनित्यं भोगजं स्मृतम् ॥११॥
नाशात्मकं तु तत्त्याज्यं वेदशास्त्रार्थचिन्तकैः। सौगतानां मतं चेत्त्वं स्वीकरोषि वरानने ॥१२॥
तथापि यौवनं प्राप्य भुङ्क्ष्व भोगाननुत्तमान्। परलोकस्य सन्देहो यदि तेऽस्ति कृशोदरि ॥१३॥
स्वर्गभोगपरा नित्यं भव भामिनि भूतले। अनित्यं यौवनं देहे ज्ञात्वेति सुकृतं चरेत् ॥१४॥
परोपतापनं कार्यं वर्जनीयं सदा बुधैः। अविरोधेन कर्तव्यं धर्मार्थकामसेवनम् ॥१५॥
तस्मात्त्वमपि कल्याणि मतिं धर्मे सदा कुरु। अपराधं विना दैत्यान्कस्मान्मारयसेऽम्बिके ॥१६॥

दया धर्मोऽस्य देहोऽस्ति सत्ये प्राणा प्रकीर्तिता । तस्माद्दया तथा सत्य रक्षणीय सदा बुधै ॥१७॥
कारण वद सुश्रोणि दानवाना वधे तव ।

देव्युवाच

त्वया पृष्ट महाबाहो किमर्थमिह चागता ॥१८॥
तदह सप्रवक्ष्यामि हनने च प्रयोजनम् । विचरामि सदा दैत्य सर्वलोकेषु सर्वदा ॥१९॥
न्यायान्यायौ च भूताना पश्यती साक्षिरूपिणी । न मे कदापि भोगेच्छा न लोभो न च वैरिता ॥२०॥
धर्मार्थं विचराम्यत्र ससारे साधुरक्षणम् । व्रतमेतत्तु नियत पालयामि निज सदा ॥२१॥
साधूना रक्षण कार्यं हन्तव्या येऽप्यसाधव । वेदसरक्षणं कार्यमवतारैरनेकश ॥२२॥
युगे युगे तानेवाहमवतारान्बिभर्मि च । महिषस्तु दुराचारो देवान्वै हतुमुद्यत ॥२३॥
ज्ञात्वाऽह तद्वधार्थं भो प्राप्तास्मि राक्षसाधुना । त हनिष्ये दुराचार सुरशत्रु महाबलम् ॥२४॥
गच्छ वा तिष्ठ काम त्व सत्यमेतदुदाहृतम् । ब्रूहि वा त दुरात्मान राजान महिषीसुतम् ॥२५॥
किमन्यान्प्रेषयस्यत्र स्वय युद्ध कुरुष्व ह । सधिश्चेत्त्वतुमिच्छाऽस्ति राजस्तव मया सह ॥२६॥
सर्वे गच्छन्तु पाताल वैर त्यक्त्वा यथासुखम् । देवद्रव्य तु यत्किचिद्धृत जित्वा रणे सुरान् ॥२७॥
तद्दत्वा यातु पाताल प्रह्लादो यत्र तिष्ठति ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन देव्या असिलोमा पुर स्थित ॥२८॥
बिडालाख्य महावीर पप्रच्छ प्रीतिपूर्वकम् ।

असिलोमोवाच

श्रुत तेऽद्य बिडालाख्य भवान्या कथित च यत् ॥२९॥
एव गते कि कर्तव्यो विग्रह सन्धिरेव वा ।

बिडालाख्य उवाच

न सधिकामोऽस्ति नृपोऽभिमानी दृष्टे च मृत्यु नियत हि जानन् ।
दूत्या इहाप्रेषयत तथाऽस्मादेव हि कोऽतिक्रमितु समर्थ ॥३०॥
'दु साध्य एवास्त्विह सेवकाना धर्म सदा मानविवर्जितानाम् ।
आशापराणां वशवर्तिताना पाचालिकानामिव सूत्रभेदात् ॥१॥"
गत्वा वयं तस्य पुरस्त्वया च मयाऽपि वक्तव्यमिद कठोरम् ॥३१॥
गच्छन्तु पातालमितश्च सर्वे दत्त्वाऽथ रत्नानि धन सुराणाम् ।
"प्रियं हि वक्तव्यमसत्यमेव न च प्रियं स्याद्धितदृत्तु भाषितम् ॥

सत्यं प्रियं नो भवतीह कामं मौनं ततो बुद्धिमता प्रतिष्ठितम् ॥३१॥"
न फल्गुवाक्यैः प्रतिबोधनीयो राजा तु वीरैरिति नीतिशास्त्रम् ॥३२॥
न नूनं तत्र गन्तव्यं हितं वा वक्तुमादरात्। अप्रष्टुं वापि गते राजा कोपयुक्तो भविष्यति ३३॥
इति संचिन्त्य कर्तव्यं युद्धं प्राणस्य संशये। स्वामिकार्यं परं मत्वा मरणं तृणवत्तथा ॥३४॥

व्यास उवाच

इति संचिन्त्य तौ वीरौ संस्थितौ युद्धतत्परौ। धनुर्बाणधरौ तत्र सन्नद्धौ रथसङ्गतौ ॥३५॥
प्रथमं तु बिडालाख्यः सप्त बाणान्मुमोच ह। असिलोमा स्थितो दूरे प्रेक्षकः परमास्त्रवित् ॥३६॥
चिच्छेद तांस्तथा प्राप्तानम्बिका स्वशरैः शरान्। बिडालाख्यं त्रिभिर्बाणैर्जघान च शिलाशितैः ॥३७॥
प्राप्य बाणव्यथां दैत्यः पपात समराङ्गणे। मूर्छितोऽथ ममाराशु दानवो दैवयोगतः ॥३८॥
बिडालाख्यं हतं दृष्ट्वा रणे शक्तिशरोत्करैः। असिलोमा धनुष्पाणिः संस्थितो युद्धतत्परः ॥३९॥
ऊर्ध्वं सव्यं करं कृत्वा तामुवाच मितं वचः। देवि जानामि मरणं दानवानां दुरात्मनाम् ॥४०॥
तथापि युद्धं कर्तव्यं पराधीनेन वै मया। महिषो मन्दबुद्धिश्च न जानाति प्रियाप्रिये ॥४१॥
तदग्रे नैव वक्तव्यं हितं चैवाप्रियं मया। मर्तव्यं वीरधर्मेण शुभं वाऽप्यशुभं भवेत् ॥४२॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम्। पतन्ति दानवास्तूर्णं तत्र बाणहता भुवि ॥४३॥
इत्युक्त्वा शरवृष्टिं स चकार दानवोत्तमः। दवी चिच्छेद तान्बाणैरप्राप्तांस्तु निजान्तिके ॥४४॥
अन्यैर्विव्याध सा तूर्णमसिलोमानमाशुगैः। बीभिताऽमरसंघैश्च कोपपूर्णानना तदा ॥४५॥
शुशुभे दानवः कामं बाणैर्विद्धतनुः किल। स्रवद्रुधिरधारः स प्रफुल्लः किंशुको यथा ॥४६॥
असिलोमा गदां गुर्वीं लौहीमुद्यम्य वेगतः। दुद्राव चण्डिकां कोपात्सिंहं मूर्ध्नि जघान ह ॥४७॥
सिंहोऽपि नखराघातैस्तं ददार भुजान्तरे। अगणय्य गदाघातं कृतं तेन बलीयसा ॥४८॥
उत्पत्य तरसा दैत्यो गदापाणिः सुदारुणः। सिंहमूर्ध्नि समारुह्य जघान गदयाम्बिकाम् ॥४९॥
कृतं तेन प्रहारं तु वञ्चयित्वा विशांपते। खड्गेन शितधारेण शिरश्चिच्छेद कण्ठतः ॥५०॥
छिन्ने शिरसि दैत्येन्द्रः पपात तरसा क्षितौ। हाहाकारो महानासीत्सैन्ये तस्य दुरात्मनः ॥५१॥
जय देवीति देवास्ता तुष्टुवुर्जगदम्बिकाम्। देवदुन्दुभयो नेदुर्नेदुश्च नृप किन्नराः ॥५२॥
निहतौ दानवौ वीक्ष्य पतितौ च रणाङ्गणे। निहताः सैनिकाः सर्वे तत्र केसरिणा बलात् ॥५३॥
भक्षिताश्च तथा केचिच्छिष्टाः शेषं तदुग्रं कृतम्। भग्ना केचिद्गता भयात् महिषं प्रति दुःखिताः ॥५४॥
चुक्रुशुः प्रदुद्रुवुश्चैव त्राहि त्राहीति भाषणैः। असिलोमबिडालाख्यौ निहतौ नृपसत्तम ॥५५॥
अन्ये ये सैनिका राजन्सिंहेन भक्षिताश्च ते। एवं ब्रुवन्तो राजानं तदा चक्रुश्च वैरागम् ॥५६॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां महिषो दुर्मनास्तदा । बभूव चिन्ताकुलितो विमना दुःखसंयुतः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधयुक्तो नराधिप । दारुकं प्राह तरसा रथमानय मेऽद्भुतम् ॥१॥
सहस्रखरसंयुक्तं पताकाध्वजभूषितम् । आयुधैः संयुतं शुभ्रं सुचक्रं चारुकूबरम् ॥२॥
सूतोऽपि रथमानीय तमुवाच त्वरान्वितः । राजन्रथोऽयमानीतो द्वारि तिष्ठति भूषितः ॥३॥
सर्वायुधसमायुक्तो वरास्तरणसंयुतः । आनीतं तं रथं ज्ञात्वा दानवेन्द्रो महाबलः ॥४॥
मानुषं देहमास्थाय संग्रामं गन्तुमुद्यतः । विचार्य मनसा चेति देवी मां प्रेक्ष्य दुर्मुखम् ॥५॥
शृङ्गिणं महिषं नूनं विमना सा भविष्यति । नारीणां च प्रियं रूपं तथा चातुर्यमित्यपि ॥६॥
तस्माद्रूपं च चातुर्यं कृत्वा यास्यामि तां प्रति । यथा मां वीक्ष्य सा बाला प्रेमयुक्ता भविष्यति ॥७॥
ममापि च तदैव स्यात्सुखं नान्यस्वरूपतः । इति संचिन्त्य मनसा दानवेन्द्रो महाबलः ॥८॥
त्यक्त्वा तं माहिषं रूपं बभूव पुरुषः शुभः । सर्वायुधधरः श्रीमांश्चारुभूषणभूषितः ॥९॥
दिव्याम्बरधरः कान्तः पुष्पबाण इवापरः । रथोपविष्टः केयूरस्रग्वी बाणधनुर्धरः ॥१०॥
सेनापरिवृतो दर्पो जगाम मदगर्वितः । मनोज्ञं रूपमास्थाय मानिनीनां मनोहरम् ॥११॥
समागतं समालोक्य दैत्यानामधिपं तदा । बहुभिः संवृतं वीरैर्देवी शङ्खमवादयत् ॥१२॥
॥ शङ्खनिनदं श्रुत्वा जनविस्मयकारकम् । समीपमेत्य देव्यास्तु तामुवाच हसन्निव ॥१३॥
देवि संसारचक्रेऽस्मिन्वर्तमानो जनः किल । नरो वाऽथ तथा नारी सुखं वाञ्छति सर्वथा ॥१४॥
सुखं संयोगजं नृणां नासंयोगे भवेदिह । संयोगो बहुधा भिन्नस्तान्ब्रवीमि शृणुष्व ह ॥१५॥
भेदाननुप्रीतिहेतुत्वात्स्वभावात्तानवेक्ष्य । तत्र प्रीतिभवानादौ कथयामि यथामति ॥१६॥
मातापित्रोस्तु पुत्रेण संयोगस्तूत्तमः स्मृतः । भ्रातुर्भ्रात्रा तथा योगः कारणान्मध्यमो मतः ॥१७॥
उत्तमस्य सुखस्यैव दातृत्वादुत्तमः स्मृतः । तस्मादल्पसुखस्यैव प्रदातृत्वाच्च मध्यमः ॥१८॥
नाविकानां तु संयोगः स्मृतः स्वाभाविको बुधैः । विविधावृतचित्तानां प्रसङ्गपरिवर्तिनाम् ॥१९॥
अत्यल्पसुखदातृत्वात्स निकृष्टः स्मृतो बुधैः । अत्युत्तमस्तु संयोगः संसारे सुखदः सदा ॥२०॥
नारीपुरुषयोः कान्ते समानवयसोः सदा । संयोगो यः समाख्यातः स एवात्युत्तमः स्मृतः ॥२१॥
अत्युत्तमसुखस्यैव दातृत्वात्तु तथाविधः । चातुर्यरूपवेषाद्यैः कुलशीलगुणैस्तथा ॥२२॥
परस्परसमुत्कर्षं बध्यते हि परस्परम् । तं चेत्करोषि संयोगं वीरेण च मया सह ॥२३॥

अत्युत्तमसुखस्यैव प्राप्ति स्यात्ते न सशय । नानाविधानि रूपाणि क ामि स्वच्छया प्रिये ॥२४॥
इन्द्रादय सुरा सर्वे सग्रामे विजिता मया । रत्नानि यानि दिव्यानि भवनेऽस्मिन्ममाधुना॥२५॥
भुङ्क्ष्व त्व तानि सर्वाणि यथेष्ट देहि वा यथा । पट्टराज्ञी भवाद्य त्व दासोऽस्मि तव सु दरि ॥२६॥
वैर त्यजेऽह देवैस्तु तव वाक्यान सशय । यथा त्व सुखमाप्नोषि तथाऽह करवाणि वै ॥२७॥
आज्ञापय विशालाक्षि तथाऽह प्रकरोम्यथ । चित्त मे तव रूपेण मोहित चारुभाषिणि ॥२८॥
आतुरोऽस्मि वरारोह प्राप्तस्ते शरण किल । प्रपन्न पाहि रम्भोरु कामबाणै प्रपीडितम् ॥२९॥
धर्माणामुत्तमो धर्म शरणागतरक्षणम् । त्वदीयोऽस्म्यसितापाङ्गि सेवकोऽह कृशोदरि ॥३०॥
मरणात वच सत्य नान्यथा प्रकरोम्यहम् । पादौ नतोऽस्मि तन्वङ्गि त्यक्त्वा नानायुधानि ते ॥
दया कुरु विशालाक्षि तप्तोऽस्मि काममार्गणै । जन्मप्रभृति चार्वङ्गि दैन्य नाचरित मया ॥३२॥
ब्रह्मादीनीश्वरान्प्राप्य त्वयि तद्विदधाम्यहम् । चरित मम जानन्ति रणे ब्रह्मादय सुरा ॥३३॥
सोऽप्यह तव दासोऽस्मि सन्मुख पश्य भामिनि ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाण त दैत्य देवी भागवती हि सा ॥३४॥
प्रहस्य सस्मित वाक्यमुवाच वरवर्णिनी ।

देव्युवाच

नाह पुरुषमिच्छामि परम पुरुष विना ॥३५॥
तस्य चेच्छास्म्यह दैत्य सृजामि सकल जगत । स मा पश्यति विश्वात्मा तस्याह प्रकृति शिवा ॥
तत्सान्निध्यवशादेव चैतन्य मयि शाश्वतम । जडाऽह तस्य सयोगात्प्रभवामि सचेतना ॥३७॥
अयस्कान्तस्य सान्निध्यादयसश्चेतना यथा । न ग्राम्यसुखवाञ्छा मे कदाचिदपि जायते ॥३८॥
मूर्खस्त्वमसि मदात्मन यत्स्त्रीसग चिकीर्षसि । नरस्य बधनार्थाय शृङ्खला स्त्री प्रकीर्तिता ॥३९॥
लौहबद्धोऽपि मुच्येत स्त्रीबद्धो नैव मुच्यते । किमिच्छसि च मदात्मन्मूत्रागारस्य सवनम् ॥४०॥
शाम कुरु सुखाय त्व शामात्सुखमवाप्स्यसि । नारीसगे महद्दुःख त जानन्कि त्व विमुह्यसि ॥४१॥
त्यज वैर सुरै सार्धं यथेष्ट विचरावनौ । पाताल गच्छ वा काम जीवितेच्छा यदस्ति ते ४२॥
अथवा कुरु सग्राम अल्पवत्यस्मि सांप्रतम् । प्रेषिताऽह सुरै सर्वैस्तव नाशाय दानव ॥४३॥
सत्य ब्रवीमि येनाद्य त्वया वचनसौहृदम । दर्शित तेन तुष्टाऽस्मि जीवन्गच्छ यथासुखम् ॥४४॥
सता सप्तपदी मैत्री तेन मुञ्चामि जीवितम । मरणेच्छाऽस्ति चेद्युद्ध कुरु वीर यथासुखम् ४५॥
हनिष्यामि महाबाहो त्वामह नात्र सशय ।

महिष उवाच

सिंहलो नाम देशोऽस्ति विख्यातः पृथिवीतले । घनपादपसंयुक्तो धनधान्यसमृद्धिमान् ॥३॥
चंद्रसेनाऽभिधस्तत्र राजा धर्मपरायणः । न्यायदंडधरः शांतः प्रजापालनतत्परः ॥४॥
सत्यवादी मृदुः शूरस्तितिक्षुर्नीतिसागरः । शास्त्रवित्सर्वधर्मज्ञो धनुर्वेदेऽतिनिष्ठितः ॥५॥
तस्य भार्या वरारोहा सुन्दरी सुभगा शुभा । सदाचाराऽतिसुमुखी पतिभक्तिपरायणा ॥६॥
नाम्ना गुणवती कांता सर्वलक्षणसंयुता । सुषुवे प्रथमे गर्भे पुत्री सा चातिसुन्दरीम् ॥७॥
पिता चातीव संतुष्टः पुत्रीं प्राप्य मनोरमाम् । मन्दोदरीति नामास्याः पिता चक्रे मुदान्वितः ॥८॥
इन्दोः कलेव चात्यर्थं ववृधे सा दिने दिने । दशवर्षा यदा जाता कन्या चातिमनोहरा ॥९॥
वरार्थं नृपतिश्चिन्तामवाप च दिने दिने । मद्रदेशाधिपः शूरः सुधन्वा नाम पार्थिवः ॥१०॥
तस्य पुत्रोऽतिमेधावी कंबुग्रीवोऽतिविश्रुतः । ब्राह्मणैः कथितो राज्ञे संयुक्तोऽस्या वरः शुभः ॥११॥
सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वविद्यार्थपारगः । राजा दृष्टा तदा राज्ञीं नाम्ना गुणवतीं प्रिया ॥१२॥
कंबुग्रीवाय कन्यां स्वां दास्यामि वरवर्णिनीम् । मातुः परयुर्वचः श्रुत्वा पुत्री पप्रच्छ सादरम् ॥१३॥
विवाहं ते पिता कर्तुं कंबुग्रीवेण वाञ्छति । तच्छ्रुत्वा मातरं प्राह वाक्यं मन्दोदरी तदा ॥१४॥
नाहं पतिं करिष्यामि नेच्छा मेऽस्ति परिग्रहे । कौमारं व्रतमास्थाय कालं नेष्यामि सर्वथा ॥१५॥
स्वातन्त्र्येण चरिष्यामि तपस्तीव्रं सदैव हि । पारतन्त्र्यं परं दुःखं मातः संसारसागरे ॥१६॥
स्वातन्त्र्यान्मोक्षमित्याहुः पण्डिताः शास्त्रकोविदाः ।
तस्मान्मुक्ता भविष्यामि पत्या मे न प्रयोजनम् ॥१७॥
विवाहे वर्तमाने तु पावकस्य च सन्निधौ । वक्तव्यं वचनं सम्यक्त्वदधीनाऽस्मि सर्वदा ॥१८॥
श्वश्रूदेवरवर्गाणां दासीत्वं श्वशुरालये । पतिचित्ताऽनुवर्तित्वं दुःखाद्दुःखतरं स्मृतम् ॥१९॥
कदाचित्पतिरन्यां वा कामिनीं च भजेद्यदि । तदा महत्तरं दुःखं सपत्नीसंभवं भवेत् ॥२०॥
तदेर्ष्या जायते पत्यौ क्लेशश्चापि भवेदथ । संसारे क्व सुखं मातर्नारीणां च विशेषतः ॥२१॥
स्वभावात्परतन्त्राणां संसारे स्वप्नधर्मिणि । श्रुतं मया पुरा मातरुत्तानचरणात्मजः ॥२२॥
उत्तमः सर्वधर्मज्ञो ध्रुवादवरजो नृपः । पत्नीं धर्मरतां साध्वीं पतिभक्तिपरायणाम् ॥२३॥
अपराधं विना माता त्यक्तवान्विपिने प्रियाम् । एवंविधानि दुःखानि विद्यमाने तु भर्तरि ॥२४॥
कालयोगान्मृते तस्मिन्नारी स्याद्दुःखभाजनम् । वैधव्यं परमं दुःखं शोकसंतापकारकम् ॥२५॥
परोषितेऽपि दुःखं स्यादपि गृहे । मदनाग्निविदग्धाया किं सुखं पतिसंगजम् ॥२६॥
तस्मात्पतिर्न कर्तव्यः सर्वथेति मतिर्मम । एवं प्रोक्ता तदा माता पतिं प्राह नृपात्मजा ॥२७॥
न च वाञ्छति भर्तारं कौमारव्रतधारिणी । मंत्रजाप्यपरा नित्यं संसाराद्विमुखी सदा ॥२८॥

न कांक्षति पतिं कर्तुं बहुदोषविचक्षणा । भार्याया भाषितं श्रुत्वा तथैव संस्थितो नृपः ॥२९॥
विवाहो न कृतः पुत्र्या ज्ञात्वा भावविवर्जिताम् । वर्तमाना गृहेष्वेव पित्रा मात्रा च रक्षिता ॥३०॥
यौवनस्याङ्कुरा जाता नारीणां कामदीपकाः । तथापि सा वयस्याभिः प्रेरिताऽपि पुनः पुनः ॥३१॥
चकमे न पतिं कर्तुं ज्ञानार्थपदभाषिणी । एकदोद्यानदेशं सा विहर्तुं बहुपादपे ॥३२॥
जगाम सुमुखी प्रेम्णा सैरंध्रीगणसेविता । रेमे कृशोदरी तत्रापश्यत्कुसुमिता लता ॥३३॥
पुष्पाणि चिन्वती रम्या वयस्याभिः समावृता । कोशलाधिपतिस्तत्र मार्गे दैववशात्तदा ॥३४॥
आजगाम महावीरो वीरसेनोऽतिविश्रुतः । एकाकी रथमारूढः कतिचित्सेवकैर्वृतः ॥३५॥
सैन्यं च पृष्ठतस्तस्य समायाति शनैः शनैः । दृष्टस्तस्या वयस्याभिर्दूरतः पार्थिवस्तदा ॥३६॥
मन्दोदर्यै तथा प्रोक्तं समायाति नरः पथि । रथारूढो महाबाहू रूपवान्मदनोऽपरः ॥३७॥
मन्येऽहं नृपतिः कश्चित्प्राप्तो भाग्यवशादिह । एवं ब्रुवत्या तत्रासौ कोशलेन्द्रः समागतः ॥३८॥
दृष्ट्वा तामसितापाङ्गी विस्मयं प्राप भूपतिः । उत्तीर्य स रथात्तूर्णं पप्रच्छ परिचारिकाम् ॥३९॥
केयं बाला विशालाक्षी कस्य पुत्री वदाशु मे । एवं पृष्टा तु सैरन्ध्री तमुवाच शुचिस्मिता ॥४०॥
प्रथमं ब्रूहि मे वीर पृच्छामि त्वां सुलोचन । कोऽसि त्वं किमिहायातः किं कार्यं वद साम्प्रतम् ॥
इति पृष्टस्तु सैरंध्र्या तामुवाच महीपतिः । कोशलो नाम देशोऽस्ति पृथिव्यां परमाद्भुतः ॥४२॥
तस्य पालयिता चाहं वीरसेनाभिधः प्रिये । वाहिनी पृष्ठतः काम समायाति चतुर्विधा ॥४३॥
मार्गभ्रमादिह प्राप्तं विद्धि मां कोशलाधिपम् ।

सैरंध्र्युवाच

चंद्रसेनसुता राजन्नाम्ना मन्दोदरी किल ॥ ४४ ॥
उद्याने रंतुकामेयं प्राप्ता कमललोचना । श्रुत्वा तद्भाषितं राजा प्रत्युवाच प्रसाधिकाम् ४५॥
सैरंध्रि चतुराऽसि त्वं राजपुत्रीं प्रबोधय । ककुत्स्थवंशजश्चाहं राजाऽस्मि चारुलोचने ॥४६॥
गान्धर्वेण विवाहेन पतिं मां कुरु कामिनि । न मे भार्याऽस्ति सुश्रोणि वयसोऽद्भुतयौवना ॥४७॥
वांछामि रूपसंपन्नां सुकुलां कामिनीं किल । अथवा ते पिता मह्यं विधिना दातुमर्हति ॥४८॥
अनुकूलपतिश्चाहं भविष्यामि न संशयः ।

सैरंध्र्युवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सैरंध्री प्राह तां तदा ॥४९॥
प्रहस्य मधुरं वाक्यं कामशास्त्रविशारदा । मन्दोदरि नृपः प्राप्तः सूर्यवंशसमुद्भवः ॥५०॥
रूपवान्बलवान्कान्तो वयसा त्वत्समः पुनः । प्रीतिमान्नृपतिर्जातस्त्वयि सुन्दरि सर्वथा ॥५१॥
पिताऽपि ते विवाहार्थं परितप्यति सर्वथा । विवाहकाले ते ज्ञात्वा त्वां च वैराग्यसंयुताम् ५२॥

इत्याहास्मान्स नृपतिर्विनि श्वस्य पुन पुन । पुत्री प्रबोधयत्वेता सैरध्य सेवने रता ॥५३॥
वक्तु शक्ता वय न त्वा हठधर्मरता पुन । भर्तु शुश्रूषण स्त्रीणा परो धर्मोऽब्रवीन्मनु ॥५४॥
भर्तार सेवमाना वै नारी स्वर्गमवाप्नुयात । तस्मात्कुरु विशालाक्षि विवाह विधिपूर्वकम्॥५५॥

मन्दोदर्युवाच

नाह पतिं करिष्यामि चरिष्ये तप अद्भुतम् । निवारय नृप बाले किं मा पश्यति निस्त्रप ॥५६॥

सैरंध्र्युवाच

दुर्जयो देवि कामोऽसौ कालोऽसौ दुरतिक्रम । तस्मान्मे वचन पथ्य कर्तुमर्हसि सुदरि ॥५७॥
अन्यथा व्यसन नूनमापतेदिति निश्चय । इति तस्या वच श्रुत्वा कन्योवाचाथता सखीम् ५८॥
यद्यद्भवेत्तद्भवतु दैवयोगादसशयम । न विवाह करिष्येऽह सर्वथा परिचारिके ॥५९॥

महिष उवाच

इति तस्यास्तु निर्बंध ज्ञात्वा प्राह नृप पुन । गच्छ राजन्यथाकाम नेयमिच्छति सत्पतिम् ॥६०॥
नृपस्तु तद्वच श्रुत्वा निर्गत सह सेनया । कोशलान्विमना भूत्वा कामिनी प्रति नि स्पृह ६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

महिष उवाच

तस्यास्तु भगिनी कन्या नाम्ना चंदुमती शुभा । विवाहयोग्या सजाता सुरूपावरजा तदा ॥१॥
तस्या विवाह सवृत्त सजातश्च स्वयवर । राजानो बहुदेशीया सगतास्तत्र मडपे ॥२॥
तया वृतो नृप कश्चिद्बलवान्नृपसयुत । कुलशीलसमायुक्त सर्वलक्षणसयुत ॥३॥
तदा कामातुरा जाता विट वीक्ष्य नृप तु सा । चकमे दैवयोगात्तु शठ चातुर्यभूषितम् ॥४॥
पितर प्राह तन्वगी विवाह कुरु म पित । इच्छा मेऽद्य समुद्भूता दृष्ट्वा मद्राधिप त्विह ॥५॥
चद्रसेनोऽपि तच्छ्रुत्वा पुत्र्यास्तद्भाषित रह । प्रसन्नेन च मनसा तत्कार्ये तत्परोऽभवत् ॥६॥
समाहूय नृप गेहे विवाहविधिना ददौ । कन्या मदोदरी तस्मै पारिबर्हं तथा बहु ॥७॥
चारुदेष्णोऽपि ता प्राप्य सुदरी मुदितोऽभवत् । जगाम स्वगृह तुष्टो राजाऽपि सहित त्रिया ॥८॥
रेमे नृपतिशार्दूल कामिन्या बहुवासरान् । कदाचिद्दासपत्न्या स रममाणो रह किल ॥९॥
सैरध्र्या कथित तस्यै तया दृष्ट पतिस्तथा । उपालम ददौ तस्मै स्मितपूर्वं रुषान्विता ॥१०॥
कदाचिदपि सामान्या रहो रूपवतो नृप । क्रीडयल्लालयन्दृष्ट खेद प्राप तदैव सा ॥११॥
न ज्ञातोऽयं शठ पूर्वं यदा दृष्ट स्वयवरे । किं कृत तु मया मोहाद्वचिताऽह नृपेण ह ॥१२॥

किं करोम्यद्य सताप निर्लज्जे निर्घृणे शठे । का प्रीतिरीदृशे पत्यौ धिगद्य मम जीवितम् ॥१३॥
अद्यप्रभृति ससारे सुख त्यक्त मया खलु । पतिसभोगज सर्वं सन्तोषोऽद्य मया कृत ॥१४॥
अकर्तव्य कृत कार्यं तज्जात दु खद मम । देहत्याग क्रियते चेद्धत्याऽतीव दुरत्यया ॥१५॥
पितृगेह व्रजाम्याशु तत्रापि न सुख भवेत् । हास्ययोग्या सखीना तु भवेय नात्र सशय ॥१६॥
तस्मादत्रैव सवासो वैराग्ययुतया मया । कर्तव्य कालयोगेन त्यक्त्वा कामसुख पुन ॥१७॥

महिष उवाच

इति सचित्य सा नारी दु खशोकपरायणा । स्थिता पतिगृह त्यक्त्वा सुख ससारज तत ॥१८॥
तस्मात्त्वमपि कल्याणि मामनादृत्य भूपतिम । अन्य कापुरुष मद कामार्ता सश्रयिष्यसि ॥१९॥
वचन कुरु मे तथ्य नारीणा परम हितम् । अकृत्वा परम शोक लप्स्यसे नात्र सशय ॥२०॥

देव्युवाच

मदान्मन्दाच्छ पाताल युद्ध वा कुरु साम्प्रतम् । हत्वा त्वामसुरान्सर्वान्गमिष्यामि यथासुखम्॥२१॥
यदा यदा हि साधूना दु ख भवति दानव । तदा तेषा च रक्षार्थं देह सधारयाम्यहम् ॥२२॥
अरूपायाश्च मे रूपमजन्मायाश्च जन्म च । सुराणा रक्षणार्थाय विद्धि दैत्य विनिश्चितम ॥२३॥
सत्य ब्रवीमि जानीहि प्रार्थिताऽह सुरै किल । त्वद्वधार्थं हयारे त्वा हत्वा स्थास्यामि निश्चला॥२४॥
तस्माद्युध्यस्व वा गच्छ पातालमसुरालयम । सर्वथा त्वा हनिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२५॥

व्यास उवाच

इत्युक्त स तया देव्या धनुरादाय दानव । युद्धकाम स्थितस्तत्र सग्रामाङ्गणभूमिषु ॥२६॥
मुमोच तरसा बाणा कर्णाकृष्टाञ्छिलाशितान । देवी चिच्छेद तान्बाणै क्रोधान्मुक्तैरयोमुखै ॥२७॥
तयो परस्पर युद्ध सबभूव भयप्रदम । देवाना दानवाना च परस्परजयैषिणाम् ॥२८॥
मध्ये दुर्धर आगत्य मुमोच च शिलीमुखान । देवी प्रति विपासक्तान्कोपयन्नतिदारुणान् ॥२९॥
ततो भगवती क्रुद्धा त जघान शितै शरै । दुर्धरस्तु पपातोर्व्यां गतासुर्गिरिशृङ्गवत् ॥३०॥
त तथा निहत दृष्ट्वा त्रिनेत्र परमास्त्रवित । आगत्य सप्तभिर्बाणैर्जघान परमेश्वरीम् ॥३१॥
अनागतास्तु चिच्छेद देवी तान्विशिखै शरान् । त्रिशूलेन त्रिनेत्र तु जघान जगदम्बिका ॥३२॥
अधकस्त्वाजगामाशु हत दृष्ट्वा त्रिलोचनम । गदया लोहमय्याशु सिंह विव्याध मस्तके ॥३३॥
सिंहस्तु नखघातेन त हत्वा वल्कवत्तरम् । चखाद तरसा मासमधकस्य रुषान्वित ॥३४॥
ताम्रणे निहता वीक्ष्य दानवो विस्मय गत । चिक्षेप तरसा बाणानतितीक्ष्णाञ्छिलाशितान ॥
द्विधा चक्रे शरान्देवी तानप्राप्ताञ्छिलीमुखै । गदया ताडयामास दैत्य वक्षसि चाम्बिका ॥३६॥
उ गदा-भिहतो मूर्छामवापामरबाधक । विपह्य पीडा पापात्मा पुनरागम्य सत्वर ॥३७॥

जघान गदया सिंहं मूर्ध्नि क्रोधसमन्वितः । सिंहोऽपि नखघातेन तं ददार महासुरम् ॥३८॥
विहाय पौरुषं रूपं सोऽपि सिंहो बभूव ह । नखैर्विदारयामास देवीसिंहं मदोत्कटम् ॥३९॥
तं च केसरिणं वीक्ष्य देवी क्रुद्धा ह्ययोमुखैः । शरैरवाकिरत्तीक्ष्णैः क्रूरैराशीविषैरिव ॥४०॥
त्यक्त्वा स हरिरूपं तु गजो भूत्वा मदस्रवः । शैलशृङ्गं करे कृत्वा चिक्षेप चण्डिकां प्रति ॥४१॥
आगच्छत गिरेः शृङ्गं देवी बाणैः शिलाशितैः । चकार तिलशः खण्डाञ्जहास जगदम्बिका ॥४२॥
उत्पत्य च तदा सिंहस्तस्य मूर्ध्नि व्यवस्थितः । नखैर्विदारयामास महिषं गजरूपिणम् ॥४३॥
विहाय गजरूपं च बभूवाष्टापदी तथा । हन्तुकामो हरिं कोपाद्दारुणो बलवत्तरः ॥४४॥
तं वीक्ष्य शरभं देवी खड्गेन सरुषान्विता । उत्तमाङ्गे जघानाशु सोऽपि तां प्राहरत्तदा ॥४५॥
तयोः परस्परं युद्धं बभूवातिभयप्रदम् । माहिषं रूपमास्थाय शृङ्गाभ्यां प्राहरत्तदा ॥४६॥
पुच्छप्रभ्रमणेनाशु शृङ्गाघातैर्महासुरः । ताडयामास तन्वङ्गीं घोररूपो भयानकः ॥४७॥
पुच्छेन पर्वताञ्छृङ्गं गृहीत्वा भ्रामय बलात् । प्रेषयामास पापात्मा प्रहसन्परया मुदा ॥४८॥
तामुवाच बलोन्मत्तस्तिष्ठ देवि रणाङ्गणे । अद्याहं त्वां हनिष्यामि रूपयौवनभूषिताम् ॥४९॥
मूर्खासि मदमत्ताद्य यन्मया सह सङ्गरम् । करोषि मोहिताऽतीव मृषा बलवती खरा ॥५०॥
हत्वा त्वां निहनिष्यामि देवान्कपटपण्डितान् । ये नारीपुरतः कृत्वा जेतुमिच्छन्ति मां शठाः ॥५१॥

देव्युवाच

मा गर्वं कुरु मन्दात्मस्तिष्ठ तिष्ठ रणाङ्गणे । करिष्यामि निरातङ्कान् हत्वा त्वां सुरसत्तमान् ॥५२॥
पीत्वाऽद्य माधवीं मिष्टां घातयामि रणेऽधम । देवानां दुःखदं पापं मुनीनां भयकारकम् ॥५३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा चषकं हैमं गृहीत्वा सुरया युतम् । पपौ पुनः पुनः क्रोधाद्धन्तुकामा महासुरम् ॥५४॥
पीत्वा द्राक्षासवं मिष्टं शूलमादाय सत्वरा । दुद्राव दानवं देवी हर्षयन्देवतागणान् ॥५५॥
देवास्तां तुष्टुवुः प्रेम्णा चक्रुः कुसुमवर्षणम् । जय जीवेति ते प्रोचुर्दुन्दुभीनां च निःस्वनैः ॥५६॥
ऋषयः सिद्धगन्धर्वाः पिशाचोरगचारणाः । किन्नराः प्रेक्ष्य सङ्ग्रामं मुदिता गगने स्थिताः ॥५७॥
सोऽपि नानाविधान्देहान्कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः । मायामयाञ्जघानाजौ देवीं कपटपण्डितः ॥५८॥
चण्डिकापि च तं पापं त्रिशूलेन बलाद्धृदि । ताडयामास तीक्ष्णेन क्रोधादरुणलोचना ॥५९॥
ताडितोऽसौ पपातोर्व्यां मूर्च्छामाप मनाक्तदा । पुनरुत्थाय चामुण्डां पद्भ्यां वेगादताडयत् ॥६०॥
विनिहत्य पदाघातैर्जहास च मुहुर्मुहुः । ररास दारुणं शब्दं देवानां भयकारकम् ॥६१॥
ततो देवी सहस्रारं सुनाभं चक्रमुत्तमम् । करे कृत्वा जगादोच्चैः संस्थितं महिषासुरम् ॥६२॥
पश्य चक्रं मदाधार तव कण्ठनिकृन्तनम् । क्षणमात्रं स्थिरो भूत्वा व्रज मृत्युपुरं मृधे ॥६३॥

इत्युक्त्वा दारुणं चक्रं मुमोच जगदम्बिका। शिरश्छिन्नं रथाङ्गेन दानवस्य तदा रणे ॥६४॥
सुस्राव रुधिरं चोष्णं कण्ठनालाद्गिरेर्यथा। गैरिकाद्यरुणं प्रौढं प्रवाहमिव नश्वरम् ॥६५॥
कबन्धस्तस्य दैत्यस्य भ्रमन् वै पतितः क्षितौ। जयशब्दश्च देवानां बभूव सुखवर्धनः ॥६६॥
सिंहस्त्वतिबलस्तत्र पलायनपरानथ। दानवान्भक्षयामास क्षुधार्त इव मङ्क्षुर ॥६७॥
मृते च महिषे क्रूरे दानवा भयपीडिताः। मृतशेषाश्च ये केचित्पातालं ते ययुर्नृप ॥६८॥
आनन्दं परमं जग्मुर्देवास्तस्मिन्निपातिते। मुनयो मानवाश्चैव ये चान्ये साधवः क्षितौ ॥६९॥
चण्डिकाऽपि रणं त्यक्त्वा शुभे देशेऽथ संस्थिता।
देवास्तत्राययुः शीघ्रं स्तोतुकामाः सुखप्रदाम् ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे महिषासुरवधो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ प्रमुदिताः सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः। महिषं निहतं दृष्ट्वा तुष्टुवुर्जगदम्बिकाम् ॥१॥

देवा ऊचुः

ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरिदं महेशः शक्त्या तवैव हरते ननु चान्तकाले।
ईशा न तेऽपि च भवन्ति तया विहीनास्तस्मात्त्वमेव जगतः स्थितिनाशकर्त्री ॥२॥
कीर्तिर्मतिः स्मृतिगती करुणा दया त्वं श्रद्धा धृतिश्च वसुधा कमला जया च।
पुष्टिः कलाऽथ विजया गिरिजा जया त्वं तुष्टिः प्रमा त्वमसि बुद्धिरुमा रमा च ॥३॥
विद्या क्षमा जगति कान्तिरपीह मेधा सर्वं त्वमेव विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन्।
आभिर्विना तव तु शक्तिभिराशु कर्तुं को वा क्षमः सकललोकनिवासभूमे ॥४॥
त्वं धारणा ननु न चेदसि कूर्मनागौ धर्तुं क्षमौ कथमिलामपि तौ भवेताम्।
पृथ्वी न चेत्त्वमसि वा गगने क्व स्थास्यत्यनन्तमखिलं बहुभारयुक्तम् ॥५॥
ये वा स्तुवन्ति मनुजा अमरान्विमूढा मायागुणैस्तव चतुर्मुखविष्णुरुद्रान्।
शुभ्रांशुवह्नियमवायुगणेशमुख्यान् किं त्वामृते जननि ते प्रभवन्ति कार्ये ॥६॥
ये जुह्वति प्रविततेऽल्पधियो मखे च यागे सुरानभिधिकृत्य हविः समृद्धम्।
स्वाहा न चेत्त्वमसि ते कथमापुरद्धा त्वामेव किं न हि यजन्ति ततो हि मूढाः ॥७॥
भागप्रदाऽसि भवतीह चराचराणां स्वांशैर्ददासि खलु जीवनमेव नित्यम्।
स्वायामुरान् जननि पोषयसीह यद्वत्तद्वत्परानपि च पालयसीति हेतोः ॥८॥

मात स्वय विरचितान्विपिन विनादाद्ध्यान्पलाशरहिताश्च वटश्च वृक्षान् ।
नोच्छेदयति पुरुषा निपुणा कथचित्तस्मात्त्वमप्यतितरा परिपासि दैत्यान् ॥९॥
यत्त्व तु हसि रणमूर्ध्नि शरैररातीन्देवागनासुरतकेलिमतीन्विदित्वा ।
देहान्तरेऽपि करुणारसमाददाना तत्ते चरित्रमिदमीप्सितपूरणाय ॥१०॥
चित्र त्वमी यदसुभी रहिता न सन्ति त्वच्चिन्तितेन दनुजा प्रथितप्रभावा ।
येषा कृते जननि देहनिबन्धन ते क्रीडारसस्तव न चान्यतरोऽत्र हेतु ॥११॥
प्राप्ते कलावहह दुष्टतरे च काले न त्वा भजन्ति मनुजा ननु वञ्चितास्ते ।
धूर्तै पुराणचतुरैर्हरिशङ्कराणा सेवापराश्च विहितास्तव निर्मितानाम् ॥१२॥
ज्ञात्वा सुरास्तव वशानसुरार्दिताश्च ये वै भजन्ति भुवि भावयुता विभग्नान् ।
धृत्वा करे सुविमल खलु दीपक ते कूप पतन्ति मनुजा विजलेऽतिघोरे ॥१३॥
विद्या त्वमेव सुखदाऽसुखदाऽप्यविद्या मातस्त्वमेव जननार्तिहरा नराणाम् ।
मोक्षार्थिभिस्तु कलिता किल मन्दधीभिर्नाराधिता जननि भोगपरैस्तथाऽज्ञै ॥१४॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिश शरण्य पादाम्बुज तव भजन्ति सुरास्तथान्ये ।
तद्वै न येऽल्पमतयो मनसा भजन्ति भ्रान्ता पतन्ति सतत भवसागरे ते ॥१५॥
चण्डि त्वदङ्घ्रिजलजोत्थरज प्रसादैर्ब्रह्मा करोति सकल भुवन भवादौ ।
शौरिश्च पाति खलु सहरते हरस्तु त्वा सेवते न मनुजस्त्विह दुर्भगोऽसौ ॥१६॥
वाग्देवता त्वमसि देवि सुरासुराणा वक्तु न तेऽमरवरा प्रभवन्ति शक्ता ।
त्व चेन्मुखे वससि नैव यदैव तेषा यस्माद्भवन्ति मनुजा न हि तद्विहीना ॥१७॥
शप्तो हरिस्तु भृगुणा कुपितेन काम मीनो बभूव कमठ खलु सूकरस्तु ।
पश्चान्नृसिंह इति यच्छलकृद्धराया तान्सेवता जननि मृत्युभय न कि स्यात् ॥१८॥
शम्भो पपात भुवि लिङ्गमिद प्रसिद्ध शापेन तेन च भृगोर्विपिने गतस्य ।
त ये नरा भुवि भजन्ति कपालिन तु तेषा सुख कथमिहापि परत्र मात ॥१९॥
योऽभूद्गजाननगणाधिपतिर्महेशात्त ये भजन्ति मनुजा वितथप्रपन्ना ।
जानन्ति ते न सकलार्थफलप्रदात्री त्वा देवि विश्वजननी सुखसेवनीयाम् ॥२०॥
चित्र त्वयाऽरिजनताऽपि दयार्द्रभावाद्धत्वा रणे शितशरैर्गमिता द्युलोकम् ।
नोचेत्स्वकर्मनिचिते निरये नितान्त दु खाविदु खगतिमापदमापतेत्सा ॥२१॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्युत गर्वभावाज्जानन्ति तेऽपि विबुधा न तव प्रभावम् ।
केऽन्ये भवन्ति मनुजा विदितु समर्था समोहितास्तव गुणैरमितप्रभावै ॥२२॥

क्लिश्यन्ति तेऽपि मुनयस्तव दुर्विभाव्य पादाम्बुजं न हि भजन्ति विमूढचित्ताः ।
सूर्याग्निसेवनपरा परमार्थतत्त्वं ज्ञातं न तैः श्रुतिशतैरपि वेदसारम् ॥२३॥
मन्ये गुणास्तव भुवि प्रथितप्रभावाः कुर्वन्ति ये हि विमुखाननु भक्तिभावात् ।
लोकान्स्वबुद्धिरचितैर्विविधागमैश्च विष्ण्वीशभास्करगणेशपरान्विधाय ॥२४॥
कुर्वन्ति ये तव पदाद्विमुखान्नराग्र्या स्वोक्तागमैर्हरिहरार्चनभक्तियोगैः ।
तेषां न कुप्यसि दया कुरुषेऽम्बिके त्वं तान्मोहमन्त्रनिपुणान्प्रथयस्यलं च ॥२५॥
तुर्ये युगे भवति चातिबलं गुणस्य तुर्यस्य तेन मथितान्यसदागमानि ।
त्वां गोपयन्ति निपुणाः कवयः कलौ वै त्वत्कल्पितासुरगणानपि संस्तुवन्ति ॥२६॥
ध्यायन्ति मुक्तिफलदां भुवि योगसिद्धां विद्यां परां च मुनयोऽतिविशुद्धसत्त्वाः ।
ते नाप्नुवन्ति जननीजठरे तु दुःखं धन्यास्त एव मनुजास्त्वयि ये विलीनाः ॥२७॥
चिच्छक्तिरस्ति परमात्मनि येन सोऽपि व्यक्तो जगत्सु विदितो भवकृत्यकर्ता ।
कोऽन्यस्त्वया विरहितः प्रभवत्यमुष्मिन्कर्तुं विहर्तुमपि संचलितुं स्वशक्त्या ॥२८॥
तत्त्वानि चिद्विरहितानि जगद्विधातुं किं वा क्षमाणि जगदम्ब यतो जडानि ।
किं चेन्द्रियाणि गुणकर्मयुतानि सन्ति देवि त्वया विरहितानि फलं प्रदातुम् ॥२९॥
देवा मखेष्वपि हुतं मुनिभिः स्वभागं गृह्णीयुरम्ब विधिवत्प्रतिपादितं किम् ।
स्वाहा न चेत्त्वमसि तत्र निमित्तभूता तस्मात्त्वमेव ननु पालयसीव विश्वम् ॥३०॥
सर्वं त्वयेदमखिलं विहितं भवादौ त्वं पासि वै हरिहरप्रमुखान्दिगीशान् ।
कालेऽत्सि विश्वमपि ते चरितं भवाद्यं जानन्ति नैव मनुजाः क्व नु मन्दभाग्याः ॥३१॥
हत्वाऽसुरं महिषरूपधरं महोग्रं मातस्त्वया सुरगणः किल रक्षितोऽयम् ।
का ते स्तुतिं जननि मन्दधियो विदामो वेदा गतिं तव यथार्थतया न जग्मुः ॥३२॥
कार्यं कृतं जगति नो यदसौ दुरात्मा वैरी हतो भुवनकण्टक दुर्विभाव्यः ।
कीर्तिः कृता ननु जगत्सु कृपा विधेयाऽप्यस्मासु पाहि जननि प्रथितप्रभावे ॥३३॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैर्देवी तानुवाच मृदुस्वरा । अन्यत्कार्यं च दुःसाध्यं ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥३४॥
यदा यदा हि देवानां कार्यं स्यादतिदुर्घटम् । स्मर्तव्याऽहं तदा शीघ्रं नाशयिष्यामि चापदम् ३५॥

देवा ऊचुः

सर्वं कृतं त्वया देवि कार्यं न खलु साम्प्रतम् । यदयं निहतः शत्रुरस्माकं महिषासुरः ॥३६॥
स्मरिष्यामो यदा तेऽम्ब सदैव पदपङ्कजम् । तथा कुरु जगन्मातर्भक्तिं त्वय्यप्यचञ्चलाम् ॥३७॥

अपराधसहस्राणि मातैव सहते सदा । इति ज्ञात्वा जगद्योनिं न भजते कुतो जना ॥३८॥
द्वौ सुपर्णौ तु देहेऽस्मिंस्तयो सख्य निरतरम् । नान्य सखा तृतीयोऽस्ति योऽपराध सहेत हि॥३९॥
तस्माज्जीव सखाय त्वा हित्वा किं नु करिष्यति। पापात्मा मन्दभाग्योऽसौ सुरमानुषयोनिषु ॥४०॥
प्राप्य देह सुदुष्प्राप न स्मरेत्त्वा नराधम । मनसा कर्मणा वाचा ब्रूम सत्य पुन पुन ॥४१॥
सुखे वाप्यथ वा दु खे त्व न शरणमद्भुतम् । पाहि न सतत देवि सर्वैस्तव वरायुधै ॥४२॥

अन्यथा शरण नास्ति त्वत्पदाबुजरेणत ।
एव स्तुता सुरैर्देवो तत्रैवान्तरधीयत ॥४३॥
विस्मय परम जग्मुर्देवास्ता वीक्ष्य निर्गताम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्याय ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

अथाद्भुत वीक्ष्य मुने प्रभाव देव्या जगच्छान्तिकर पर च ।
न तृप्तिरस्ति द्विजवर्य शृण्वत कथामृत ते मुखपद्मजातम् ॥ १ ॥
अन्तर्हिताया च तदा भवान्या चक्रुश्च किं देवपुरोगमास्ते ।
देव्याश्चरित्र परम पवित्र दुरापमेवाल्पपुण्यैर्नराणाम् ॥ २ ॥
कस्तृप्तिमाप्नोति कथामृतेन भिन्नोऽल्पभाग्यात्पटुकर्णरध्र ।
पीतेन यनामरता प्रयाति धिक्तान्नरान् ये न पिबति सादरम् ॥ ३ ॥
लीलाचरित्र जगदम्बिकाया रसान्वित देवमहामुनीनाम ।
ससारवार्धेस्तरण नराणा कथ कृतज्ञा हि परित्यजेयु ॥ ४ ॥
मुक्ताश्च ये चैव मुमुक्षवश्च ससारिणो रोगयुताश्च केचित ।
तषा सदा श्रोत्रपुटैश्च पेय सर्वार्थद वेदविदो वदन्ति ॥ ५ ॥
तथा विशेषेण मुने नृपाणा धर्मार्थकामेषु सदा रतानाम ।
मुक्ताश्च यस्मात्खलु तत्पिबति कथ न पेय रहितैश्च तेभ्य ॥ ६ ॥
यै पूजिता पूर्वभवे भवानी सत्कुन्दपुष्पैरथ चपकैश्च ।
बिल्वदलैस्ते भुवि भोगयुक्ता नृपा भवन्तीत्यनुमेयमेव ॥ ७ ॥
ये भक्तिहीना समवाप्य देह त मानुष भारतभूमिभागे ।
यैर्नार्चिता त धनधान्यहीना रोगान्विता सततिवर्जिताश्च ॥ ८ ॥

भ्रमन्ति नित्यं किल दासभूता आज्ञाकरा केवलभारवाहा ।
दिवानिशं स्वार्थपरा कदापि नैवाप्नुवन्त्योदरपूर्तिमात्रम् ॥ ९ ॥
अन्याश्च मूका बधिराश्च खञ्जा कुष्ठान्विता ये भुवि दुःखभाजः ।
तत्रानुमानं कविभिर्विधेयं नाराधिता तैः सततं भवानी ॥१०॥
ये राजभोगान्वितऋद्धिपूर्णाः संसेव्यमाना बहुभिर्मनुष्यैः ।
दृश्यन्ति ये वा विभवैः समेतास्तैः पूजिताऽम्बेत्यनुमेयमेव ॥११॥

तस्मात्सत्यवतीसूनो देव्याश्चरितमुत्तमम् । कथयस्व कृपां कृत्वा दयावानसि साम्प्रतम् ॥१२॥
हत्वा तं महिषं पापं स्तुता संपूजिता सुरैः । क्व गता सा महालक्ष्मी सर्वतेजःसमुद्भवा ॥१३॥
कथितं ते महाभाग गतान्तर्धानमाशु सा । स्वर्गे वा मृत्युलोके वा संस्थिता भुवनेश्वरी ॥१४॥
रत्य गता वा तत्रैव वैकुण्ठं वा समाश्रिता । अथवा हिमशैले सा तत्त्वतो मे वदाधुना ॥१५॥

व्यास उवाच

पूर्वं मया ते कथितं मणिद्वीपं मनोहरम् । क्रीडास्थानं सदा देव्या वल्लभं परमं स्मृतम् ॥१६॥
यत्र ब्रह्मा हरिः स्थाणुः आगत्य तु प्रपेदिरे । पुरुषत्वं पुनः प्राप्य स्वानि कार्माणि चक्रिरे ॥१७॥
यः सुधासिन्धुमध्येऽस्ति द्वीपः परमशोभनः । नानारूपैः सदा तत्र विहारं कुरुतेऽम्बिका ॥१८॥
स्तुता संपूजिता देवैः गता तत्रैव सा शिवा । यत्र संक्रीडते नित्यं मायाशक्तिः सनातनी ॥१९॥
देवास्ता निर्गतां वीक्ष्य दनोः सर्वेश्वरी तथा । रविवंशोद्भवं चक्रुर्भूमिपालं महाबलम् ॥२०॥
अयोध्याधिपतिं वीरं शत्रुघ्नं नाम पार्थिवम् । सर्वलक्षणसंपन्नं महिषस्यासने शुभे ॥२१॥
दत्त्वा राज्यं तदा तस्मै यथा इन्द्रपुरी मा । स्वर्गीयैर्वाहिनैः सर्वे जग्मुः स्वान्यालयानि ते ॥२२॥
गतेषु तेषु देवेषु पृथिव्यां पृथिवीपतेः । धर्मराज्यं बभूवाथ प्रजाश्च सुखितास्तथा ॥२३॥
पर्जन्यः कालवर्षी च धरा धान्यगुणावृता । पादपाः फलपुष्पाढ्या बभूवुः सुखदाः सदा ॥२४॥
गावश्च क्षारसंपन्ना घटोध्न्यः कामदा नृणाम् । नद्यः सुमार्गगाः स्वच्छाः शीतादाः खगसंयुताः २५॥
ब्राह्मणा वेदतत्त्वज्ञा यज्ञकर्मरतास्तथा । क्षत्रिया धर्मसंयुक्ता दानाध्ययनतत्पराः ॥२६॥
शस्त्रविद्यारता नित्यं प्रजारक्षणतत्पराः । न्यायदण्डधराः सर्वे राजानः शमसंयुताः ॥२७॥
अविरोधस्तु भूतानां सर्वेषां संबभूव ह । आकरा धनदा नृणां प्रजा गोधूमसंयुता ॥२८॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च नृपसत्तम । देवीभक्तिपराः सर्वे संबभूवुर्धरातले ॥२९॥
सर्वत्र यज्ञयूपाश्च मण्डपाश्च मनोहराः । मही पूर्णा धराधामन् ब्राह्मणैः क्षत्रियैः कृता ३०॥
पतिव्रतपरा भार्याः सुनाम्ना सत्यसंयुता । पितृभक्तिपराः पुत्रा आगमपरायणाः ॥३१॥
न पाखण्डं न चा धर्मः कुत्रापि पृथिवीतले । कल्पवादाः सांख्यवादाः नास्ति वादाश्च पाऽभवन् ३२॥

६

कलहो नैव केषाचित्र दैन्य नाशुभा मति । सर्वत्र सुखिनो लोका काले च मरण तथा ॥३३॥
सुहृदा न वियोगश्च नापदश्च कदाचन । नानावृष्टिर्न दुर्भिक्ष न मारी दु खदा नृणाम् ॥३४॥
न रोगो न च मात्सर्यं न विरोध परस्परम् । सर्वत्र सुखसपत्रा नरा नार्य सुखान्विता ॥३५॥
क्रीडति मानवा सर्वे स्वर्गे देवगणा इव । न घोरा न च पाखण्डा वचका दभकास्तथा ॥३६॥
पिशुना लम्पटा स्तब्धा न बभूवुस्तदा नृप । न वदद्वेषिण पापा मानवा पृथिवीपते ॥३७॥
सर्वे धर्मरता नित्य द्विजसेवापरायणा । त्रिधात्वात्सृष्टिधर्मस्य त्रिविधा ब्राह्मणास्तत ३८॥
सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्च तथापरे । सर्वे वदविदो दक्षा सात्त्विका सत्त्ववृत्तय ३९॥
प्रतिग्रहविहीनाश्च दयादमपरायणा । यज्ञास्ते सात्त्विकैरन्नै कुर्वाणा धर्मतत्परा ॥४०॥
पुरोडाशविधानैश्च पशुभिर्न कदाचन । दानमध्ययन चैव यजन तु तृतीयकम् ॥४१॥
त्रिकर्मरसिकास्ते वै सात्त्विका ब्राह्मणा नृप । राजसा वेदविद्वास क्षत्रियाणा पुरोहिता ॥४२॥
षट्कर्मनिरता सर्वे विधिवन्मासभक्षका । यजन याजन दान तथैव च प्रतिग्रह ॥४३॥
अध्ययन तु वेदाना तथैवाध्यापन तु षट् । तामसा क्रोधसयुक्ता रागद्वेषपरा पुन ॥४४॥
राज्ञा कर्मकरा नित्य किंचिदध्ययने रता । महिषे निहत सर्वे सुखिनो वेदतत्परा ॥४५॥
बभूवुर्व्रतनिष्णाता दानधर्मपरास्तथा । क्षत्रिया पालने युक्ता वैश्या वणिजवृत्तय ॥४६॥
कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदवृत्तय परे । एव प्रमुदितो लोको महिषे विनिपातिते ॥४७॥
अनुद्वेग प्रजाना वै सबभूव धनागम । बहुक्षीरा शुभा गावो नद्यश्चैव बहूदका ॥४८॥
वृक्षा बहुफलाश्चासन्मानवा रोगवर्जिता । नाधयो नेतय क्वापि प्रजाना दु खदायका ॥४९॥
न निधनमुपयान्ति प्राणिनस्तेऽप्यकाले सकलविभवयुक्ता रोगहीना सदैव ।
निगमविहितधर्मे तत्पराश्चण्डिकायाश्चरणसरसिजाना सेवन दत्तचित्ता ॥५०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराण पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । सुखद सर्वजतूना सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
यथा शुम्भो निशुम्भश्च भ्रातरौ बलवत्तरौ । बभूवतुर्महावीरौ अवध्यौ पुरुषै किल ॥२॥
बहुसेनावृतौ शूरौ देवाना दु खदौ सदा । दुराचारौ मदोत्सिक्तौ बहुदानवसयुतौ ॥३॥
हतावम्बिकया तौ तु सग्रामेऽतीव दारुण । देवाना च हितार्थाय सर्वे परिचरै सह ॥४॥
चडमुडौ महाबाहू रक्तबीजोऽतिदारुण । धूम्रलोचननामा च निहतास्ते रणागणे ॥५॥

तान्निहत्य सुराणां सा जहार भयमुत्तमम् । स्तुता संपूजिता देवैर्गिरौ हैमाचले शुभे ॥६॥

राजोवाच

कथितावसुरावादौ कथं तौ बलिनां वरौ । केन संस्थापितौ चेह स्त्रीवध्यत्वं कुतो गतौ ॥७॥
तपसा वरदानेन कस्य जातौ महाबलौ । कथं च निहतौ सर्वं कथयस्व सविस्तरम् ॥८॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्कथां दिव्यां सर्वपापप्रणाशिनीम् । देव्याश्चरितसंयुक्तां सर्वार्थफलदां शुभाम् ॥९॥
पुरा शुम्भनिशुम्भौ द्वावसुरौ भूमिमण्डले । पातालतश्च संप्राप्तौ भ्रातरौ शुभदर्शनौ ॥१०॥
तौ प्राप्तयौवनौ चैव चेरतुस्तप उत्तमम् । अजोदकं परित्यज्य पुष्करे लोकपावने ॥११॥
वर्षाणामयुतं यावद्योगविद्यापरायणौ । एकत्रैवासनं कृत्वा तेपाते परमं तपः ॥१२॥
तयोस्तुष्टोऽभवद् ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः । तत्रागतश्च भगवानारुह्य वरटापतिम् ॥१३॥
तावुभौ च जगत्स्रष्टा दृष्ट्वा ध्यानपरौ स्थितौ । उत्तिष्ठतं महाभागौ तुष्टोऽहं तपसा किल ॥१४॥

व्यास उवाच

वाञ्छितं वां वरं कामं ददामि ब्रुवतामिह । कामदोऽहं समायातो दृष्ट्वा वां तपसो बलम् ॥१५॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्रबुद्धौ तौ समाहितौ । प्रदक्षिणक्रियां कृत्वा प्रणामं चक्रतुस्तदा ॥१६॥
दण्डवत्प्रणिपातं च कृत्वा तौ दुर्बलाकृती । ऊचतुर्मधुरां वाचं दीनौ गद्गदया गिरा ॥१७॥
देवदेव दयासिन्धो भक्तानामभयप्रद । अमरत्वं च नौ ब्रह्मन्देहि तुष्टोऽसि चेद्विभो ॥१८॥
मरणादपरं किञ्चिद्भयं नास्ति धरातले । तस्माद्भयाच्च संत्रस्तौ युष्माकं शरणं गतौ ॥१९॥
त्राहि त्वं देवदेवेश जगत्कर्तः क्षमानिधे । परिस्फोटय विश्वात्मन्सद्यो मरणजं भयम् ॥२०॥

ब्रह्मोवाच

किमिदं प्रार्थनीयं वां विपरीतं तु सर्वथा । अदेयं सर्वथा सर्वैः सर्वेभ्यो भुवनत्रये ॥२१॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादा विहिता लोके पूर्वं विश्वकृता किल ॥२२॥
मर्तव्यं सर्वथा सर्वैः प्राणिभिर्नात्र संशयः । अन्यं प्रार्थयतं कामं ददामि यच्च वाञ्छितम् ॥२३॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य सुविमृश्य च दानवौ । ऊचतुः प्रणिपत्याथ ब्रह्माणं पुरतः स्थितम् ॥२४॥
पुरुषैरमराद्यैश्च मानवैर्मृगपक्षिभिः । अवध्यत्वं कृपासिन्धो देहि नौ वाञ्छितं वरम् ॥२५॥
नारी बलवती काऽस्ति या नौ नाशं करिष्यति । न बिभीवः स्त्रियः कामं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥२६॥
अवध्यौ भ्रातरौ स्यातां नरेभ्यः पङ्कजोद्भव । भयं न स्त्रीजनेभ्यश्च स्वभावादबला हि सा ॥२७॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं प्रददौ वाञ्छितं वरम् । ब्रह्मा प्रसन्नमनसा जगामाथ स्वमालयम् ॥२८॥
गतेऽथ भवने तस्मिन्दानवौ स्वगृहं गतौ । भृगुं पुरोहितं कृत्वा चक्रतुः पूजनं तदा ॥२९॥
शुभे दिने सुनक्षत्रे जातरूपमयं शुभम् । कृत्वा सिंहासनं दिव्यं राज्यार्थं प्रददौ मुनिः ॥३०॥
शुम्भाय ज्येष्ठभूताय ददौ राज्यासनं शुभम् । सेवनार्थं तदैवाशु सम्प्राप्ता दानवोत्तमाः ॥३१॥
चण्डमुण्डौ महावीरौ भ्रातरौ बलदर्पितौ । सम्प्राप्तौ सैन्यसंयुक्तौ रथवाजिगजान्वितौ ॥३२॥
धूम्रलोचननामा च तद्रूपश्चण्डविक्रमः । शुम्भं च भूपतिं श्रुत्वा तदाऽगाद्बलसंयुतः ॥३३॥
रक्तबीजस्तथा शूरो वरदानबलाधिकः । अक्षौहिणीभ्यां संयुक्तस्तत्रैवागत्य सङ्गतः ॥३४॥
तस्यैकं कारणं राजन्संग्रामे युध्यतः सदा । देहाद्रुधिरसम्पातस्तस्य शस्त्राहतस्य च ॥३५॥
जायते च यदा भूमावुत्पद्यन्ते ह्यनेकशः । तादृशाः पुरुषाः क्रूरा बहवः शस्त्रपाणयः ॥३६॥
सम्भवन्ति तदाकारास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । युद्धं पुनस्ते कुर्वन्ति पुरुषा रक्तसम्भवाः ॥३७॥
अतः सोऽपि महावीर्यः संग्रामेऽतीव दुर्जयः । अवध्यः सर्वभूतानां रक्तबीजो महासुरः ॥३८॥
अन्ये च बहवः शूराश्चतुरङ्गसमन्विताः । शुम्भं च नृपतिं मत्वा बभूवुस्तस्य सेवकाः ॥३९॥
असंख्याता तदा जाता सेना शुम्भनिशुम्भयोः । पृथिव्याः सकलं राज्यं गृहीतं बलवत्तया ॥४०॥
सेनायोगं तदा कृत्वा निशुम्भः परवीरहा । जगाम तरसा स्वर्गं शचीपतिजयाय च ॥४१॥
चकाराऽसौ महायुद्धं लोकपालैः समन्ततः । वृत्रहा वज्रपातेन ताडयामास वक्षसि ॥४२॥
स वज्राभिहतो भूमौ पपात दानवानुजः । भग्नं बलं तदा तस्य निशुम्भस्य महात्मनः ॥४३॥
भ्रातरं मूर्च्छितं श्रुत्वा शुम्भः परबलार्दनः । तत्रागत्य सुरान्सर्वांस्ताडयामास सायकैः ॥४४॥
कृतं युद्धं महत्तेन शुम्भनाक्लिष्टकर्मणा । निर्जितास्तु सुराः सर्वे सेन्द्राः पालाश्च सर्वशः ॥४५॥
ऐन्द्रं पदं तदा तेन गृहीतं बलवत्तया । कल्पपादपसंयुक्तं कामधेनुसमन्वितम् ॥४६॥
त्रैलोक्यं यज्ञभागाश्च हृतास्तेन महात्मना । नन्दनं च वनं प्राप्य मुदितोऽभून्महासुरः ॥४७॥
सुधायाश्चैव पानेन सुखमाप महासुरः । कुबेरं स च निर्जित्य तस्य राज्यं चकार ह ॥४८॥
अधिकारं तथा भानोः शशिनश्च चकार ह । यमं चैव विनिर्जित्य जग्राह तत्पदं तथा ॥४९॥
वरुणस्य तथा राज्यं चकार वह्निकर्म च । वायोः कार्यं निशुम्भश्च चकार स्वबलान्वितः ॥५०॥
ततो देवा विनिर्धूता हृतराज्या हृतश्रियः । सन्त्यज्य नन्दनं सर्वे निर्ययुर्गिरिगह्वरम् ॥५१॥
हृताधिकारास्ते सर्वे बभ्रमुर्विजने वने । निरालम्बा निराधारा निस्तेजस्का निरायुधाः ॥५२॥
विचेरुरमराः सर्वे पर्वतानां गुहासु च । उद्यानेषु च शून्येषु नदीनां गह्वरेषु च ॥५३॥
न प्रापुस्ते सुखं क्वापि स्थानभ्रष्टा विचेतसः । लोकपाला महाराज दैवाधीनं सुखं किल ॥५४॥

बलवन्तो महाभागा बहुज्ञा धनसयुता । काले दुःख तथा दैन्यमाप्नुवन्ति नराधिप ॥५५॥
चित्रमेतन्महाराज कालस्यैव विचेष्टितम् । य करोति नर तावद्राजान भिक्षुक तत ॥५६॥
दातार याचक चैव बलवन्त तथाऽबलम् । पण्डित विकल काम शूर चातीव कातरम् ॥५७॥
मखाना च शत कृत्वा प्राप्य द्रासनमुत्तमम । पुनर्दुःख पर प्राप्त कालस्य गतिरीदृशी ॥५८॥
काल करोति धर्मिष्ठ पुरुष ज्ञानसयुतम । तमेवातीव पापिष्ठ ज्ञानलेशविवर्जितम ॥५९॥
न विस्मयोऽत्र कर्तव्य सर्वथा कालचेष्टित । ब्रह्मविष्णुहरादीनामपीदृक्कष्टचेष्टितम ॥६०॥
विष्णुर्जननमाप्नोति सूकरादिषु योनिषु । हर कपाली सञ्जात कालेनैव बलीयसा ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे भगवतीमाहात्म्य एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पराजिता सुरा सर्वे राज्य शुभ शशास ह । एव वर्षसहस्र तु जगाम नृपसत्तम ॥१॥
भ्रष्टराज्यास्ततो देवाश्चिन्तामापु सुदुस्तराम । गुरु दुःखातुरास्ते तु पप्रच्छुरिदमादृता ॥२॥
किं कर्तव्य गुरो ब्रूहि सर्वज्ञस्त्व महामुनि । उपायोऽस्ति महाभाग दुःखस्यापि निवृत्तये ॥३॥
उपचारपरा नून वदमन्त्रा सहस्रश । वाञ्छितार्थकरा नून सूत्रे सलक्षिता किल ॥४॥
इष्टयो विविधा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा । ता कुरुष्व मुने नून त्व जानासि च तत्क्रिया ॥५॥
विधि शत्रुविनाशाय यथोद्दिष्ट सदागम । त कुरुष्वाद्य विधिवद्यथा नो दुःखसक्षय ॥६॥
भवदागिरसाद्यैव तथा त्व कर्तुमर्हसि । दानवाना विनाशाय अभिचार यथामति ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

सर्वे मन्त्राश्च वेदोक्ता दैवाधीनफलाश्च त । न स्वतन्त्रा सुराधीश तथैकान्तफलप्रदा ॥८॥
मन्त्राणा देवता यूय ते तु दुःखैकभाजनम । जाता स्म कालयोगेन किं करोमि प्रसाधनम ॥९॥
इन्द्राग्निवरुणादीना यजन्ते यज्ञकर्मसु । त यूय विपद प्राप्ता करिष्यन्ति किमिष्टय ॥१०॥
अवश्यभाविभावाना प्रतीकारो न विद्यते । उपायस्त्वथ कर्तव्य इति शिष्टानुशासनम ॥११॥
दैव हि बलवत्केचित्प्रवदन्ति मनीषिण । उपायवादिनो दैव प्रवदन्ति निरर्थकम ॥१२॥
दैव चैवाप्युपायश्च द्वावेवाभिमतौ नृणाम । केवल दैवमाश्रित्य न स्थातव्य कदाचन ॥१३॥
उपाय सर्वथा कार्यो विचार्य स्वधिया पुन । तस्माद्ब्रवीमि व सर्वा सविचार्य पुन पुन ॥१४॥
पुरा भगवती तुष्टा जघान महिषासुरम । युष्माभिस्तु स्तुता देवी वरदान ददावथ ॥१५॥
आपद नाशयिष्यामि सस्मृता वा सदैव हि । यदा यदा वो देवेशा आपदो दैवसम्भवा ॥१६॥

प्रभवति तदा काम स्मर्तव्याऽहं सुरै सदा । स्मृताऽहं नाशयिष्यामि युष्माकं परमापद ॥१७॥
तस्माद्धिमाचले गत्वा पर्वत सुमनोहरे । आराधनं चण्डिकाया कुरुध्व प्रेमपूर्वकम् ॥१८॥
मायाबीजविधानज्ञास्तत्पुरश्चरणे रता । जनाम्यहं योगबलात्प्रसन्ना सा भविष्यति ॥१९॥
दु खस्यातोऽद्य युष्माकं दृश्यते नात्र संशय । तस्मिन्छैले सदा देवी तिष्ठतीति मया श्रुतम् ॥२०॥
स्तुता सम्पूजिता सद्यो वाञ्छितार्थान्प्रदास्यति । निश्चय परम कृत्वा गच्छध्व वै हिमालयम् ॥२१॥
सुरा सर्वाणि कार्याणि सा च काम विधास्यति ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा देवास्ते प्रययुर्गिरिम् ॥२२॥
हिमालय महाराज देवोध्यानपरायणा । मायाबीज हृदा नित्य जपन्त सर्व एव हि ॥२३॥
नमश्चक्रुर्महामाया भक्तानामभयप्रदाम । तुष्टवु स्तोत्रमन्त्रैश्च भक्त्या परमया युता ॥२४॥

नमो देवि विश्वेश्वरि प्राणनाथे सदानन्दरूपे सुरानन्ददे ते ।
नमो दानवान्तप्रदे मानवानामनेकार्थदे भक्तिगम्यस्वरूपे ॥२५॥
न ते नामसख्या न ते रूपमीदृक्तथा कोऽपि वेदादिदेवादिरूपे ।
त्वमेवासि सर्वेषु शक्तिस्वरूपा प्रजासृष्टिसहारकाले सदैव ॥२६॥
स्मृतिस्त्व धृतिस्त्व त्वमेवासि बुद्धिर्जरा पुष्टितुष्टी धृति कान्तिशान्ती ।
सुविद्या सुलक्ष्मीर्गति कीर्तिमेध त्वमेवासि विश्वस्य बीज पुराणम् ॥२७॥
यदा यै स्वरूपै करोषीह कार्यं सुराणा च तेभ्यो नमामोऽद्य शान्त्यै ।
क्षमा योगनिद्रा दया त्व विवक्षा स्थिता सर्वभूतेषु शस्तै स्वरूपै ॥२८॥
कृत कार्यमादौ त्वया यत्सुराणा हतोऽसौ महारिर्मदान्धो हयारि ।
दया ते सदा सर्वदेवेषु देवि प्रसिद्धा पुराणेषु वेदेषु गीता ॥२९॥
किमत्रास्ति चित्र यदम्बा सुत स्व मुदा पालयेत्पोषयेत्सम्यगेव ।
यतस्त्व जनित्री सुराणा सहाया कुरुष्वैकचित्तेन कार्यं समग्रम ॥३०॥
न वा ते गुणानामियत्ता स्वरूप वय देवि जानीमहे विश्ववन्द्ये ।
कृपापात्रमित्येव मत्वा तथाऽस्मान्भयेभ्य सदा पाहि पातु समर्थे ॥३१॥
विना बाणपातैर्विना मुष्टिपातैर्विना शूलखड्गैर्विना शक्तिदण्डै ।
रिपून्हन्तुमेवासि शक्ता विनोदात्तथापीह लोकोपकाराय लीला ॥३२॥
इद शाश्वत नैव जानन्ति मूढा न कार्यं विना कारण सम्भवेद्वा ।
वय तर्कयामोऽनुमान प्रमाणं त्वमेवासि कर्ताऽस्य विश्वस्य चेति ॥३३॥

अज सृष्टिकर्ता मुकुन्दोऽविताऽय हरो नाशकृद्वा पुराणे प्रसिद्ध ।
न किं त्वत्प्रसूतास्त्रयस्ते युगादौ त्वमेवासि सर्वस्य तेनैव माता ॥३४॥
त्रिभिस्त्व पुराराधिता देवि दत्ता त्वया शक्तिरुग्रा च तेभ्य समग्रा ।
त्वया सयुतास्ते प्रकुर्वंति काम जगत्पालनोत्पत्तिसहारमेव ॥३५॥
ते किं न मदमतयो यतयो विमूढास्त्वा ये न विश्वजननी समुपाश्रयति ।
विद्या परा सकलकामफलप्रदा ता मुक्तिप्रदा विबुधवृदसुवदिताङ्घ्रिम् ॥३६॥
ये वैष्णवा पाशुपताश्च सौरा दभास्त एव प्रतिभाति नूनम् ।
ध्यायति न त्वा कमला च लज्जा कांति स्थिति कीर्तिमथापि पुष्टिम् ॥३७॥
हरिहरादिभिरप्यथ सेविता त्वमिह देववरैरसुरैस्तथा ।
भुवि भजति न येऽल्पधियो नरा जननि ते विधिना खलु वचिता ॥३८॥
जलधिजापदपकजरजन जतुरसेन करोति हरि स्वयम् ।
त्रिनयनोऽपि धराधरजाङ्घ्रिपकजपरागनिषेवणतत्पर ॥३९॥
किमपरस्य नरस्य कथानवैस्त्व पदाब्जयुग न भजति के ।
विगतरागगृहाश्च दया क्षमा कृतधियो मुनयोऽपि भजति ते ॥४०॥
देवि त्वदङ्घ्रिभजने न जना रता ये ससारकूपपतिता पतिता किलामी ।
ते कुष्ठगुल्मशिरआधियुता भवति दारिद्र्यदैन्यसहिता रहिता सुखौघै ॥४१॥
ये काष्ठभारवहने यवसावहारे कार्ये भवति निपुणा धनदारहीना ।
जानीमहेऽल्पमतिभिर्भवदङ्घ्रिसेवा पर्वे भवे जननि तैर्न कृता कदाऽपि ॥४२॥

व्यास उवाच

एव स्तुता सुरै सर्वैरम्बिका करुणान्विता । प्रादुर्बभूव तरसा रूपयौवनसयुता ॥४३॥
दिव्याम्बरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । दिव्यमाल्यसमायुक्ता दिव्यचदनचर्चिता ॥४४॥
जगन्मोहनलावण्या सर्वलक्षणलक्षिता । अद्वितीयस्वरूपा सा देवाना दर्शन गता ॥४५॥
जाह्नव्या स्नातुकामा सा निर्गता गिरिगह्वरात । दिव्यरूपधरा देवी विश्वमोहनमोहिनी ॥४६॥
देवान्स्तुतिपरानाह मेघगभीरया गिरा । प्रेमपूर्वं स्मित कृत्वा कोकिलामजुवादिनी ॥४७॥

देव्युवाच

भो भो सुरवरा कात्र भवद्भि स्तूयते भृशम् । किमर्थं ब्रूत य कार्यं चिताविष्टा कुत पुन ॥४८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषित तस्या मोहिता रूपसपदा । प्रेमपूर्वं हृदुत्साहास्तामूचु सुरसत्तमा ॥४९॥

देवा ऊचुः

देवि स्तुमस्त्वां विश्वेशि प्रणताः स्म कृपार्णवे । पाहि नः सर्वदुःखेभ्यः संविग्नान्दैत्यतापितान् ॥५०॥
पुरा त्वया महादेवि निहत्यासुरकण्टकम् । महिषं नो वरो दत्तः स्मर्तव्याऽहं सदापदि ॥५१॥
स्मरणाद्दैत्यजां पीडां नाशयिष्याम्यसंशयम् । तेन त्वं संस्मृता देवि नूनमस्माभिरित्यपि ॥५२॥
अद्य शुंभनिशुम्भौ द्वावसुरौ घोरदर्शनौ । उत्पन्नौ विघ्नकर्तारावहन्यौ पुरुषैः किल ॥५३॥
रक्तबीजश्च बलवांश्चण्डमुण्डौ तथाऽसुरौ । एतैरन्यैश्च देवानां हृतं राज्यं महाबलैः ॥५४॥
गतिरन्या न चास्माकं त्वमेवासि महाबले । कुरु कार्यं सुराणां वै दुःखितानां सुमध्यमे ॥५५॥
देवास्त्वदंघ्रिभजने निरताः सदैव ते दानवैरतिबलैर्विपदं सुनीताः ।
तां देवि दुःखरहितां कुरु भक्तियुक्तां मातस्त्वमेव शरणं भव दुःखितानाम् ॥५६॥
सकलभुवनरक्षा देवि कार्या त्वयाऽद्य स्वकृतमिति विदित्वा विश्वमेतद्युगादौ ।
जननि जगति पीडां दानवा दर्पयुक्ताः स्वबलमदसमेतास्ते प्रकुर्वन्ति मातः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी दैवतैः शत्रुतापितैः । स्वशरीरात्परं रूपं प्रादुर्भूतं चकार ह ॥१॥
पार्वत्यास्तु शरीराद्वै निःसृता चाम्बिका तदा । कौशिकीति समस्तेषु ततो लोकेषु पठ्यते ॥२॥
निःसृतायां तु तस्यां सा पार्वती तनुव्यत्ययात् । कृष्णरूपाऽथ सञ्जाता कालिका सा प्रकीर्तिता ॥३॥
मषीवर्णा महाघोरा दैत्यानां भयवर्धिनी । कालरात्रीति सा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा ॥४॥
अम्बिकायाः परं रूपं विरराज मनोहरम् । सर्वभूषणसंयुक्तं लावण्यगुणसंयुतम् ॥५॥
ततोऽम्बिका तदा देवानित्युवाच ह सस्मिता । तिष्ठन्तु निर्भया यूयं हनिष्यामि रिपूनिह ॥६॥
कार्यं वः सर्वथा कार्यं विहरिष्याम्यहं रणे । निशुंभादीन्वधिष्यामि युष्माकं सुखहेतवे ॥७॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहारूढा मदोत्कटा । कालिकां पार्श्वतः कृत्वा जगाम नगरे रिपोः ॥८॥
सा गत्वोपवने तस्यावम्बिका कालिकान्विता । जगावथ कलं तत्र जगन्मोहनमोहनम् ॥९॥
श्रुत्वा तन्मधुरं गानं मोहमीयुः खगा मृगाः । मुदं च परमामापुरमरा गगने स्थिताः ॥१०॥
तस्मिन्नवसरे तत्र दानवौ शुम्भसेवकौ । चण्डमुण्डाभिधौ घोरौ रममाणौ यदृच्छया ॥११॥
आगतौ ददृशाते तु तौ तदा दिव्यरूपिणीम् । अम्बिकां गानसंयुक्तां कालिकां पुरतः स्थिताम् ॥१२॥
दृष्ट्वा तां दिव्यरूपां च दानवौ विस्मयान्वितौ । जग्मतुस्तरसा पार्श्वं शुम्भस्य नृपसत्तम ॥१३॥

तौ गत्वा त समासीन दैत्यानामधिप गृहे । ऊचतुर्मधुरा वाणी प्रणम्य शिरसा नृपम ॥१४॥
राजन्हिमालयात्काम कामिनी काममोहिनी । सप्राप्ता सिंहमारूढा सर्वलक्षणसयुता ॥१५॥
नेदृशी देवलोकेऽस्ति न गन्धर्वपुरे तथा । न दृष्टा न श्रुता क्वापि पृथिव्या प्रमदोत्तमा ॥१६॥
गान च तादृश राजन्करोति जनरञ्जनम् । मृगास्तिष्ठन्ति तत्पार्श्वे मधुरस्वरमोहिता ॥१७॥
ज्ञायता कस्य पुत्रीय किमर्थमिह चागता । गृह्यता राजशार्दूल तव योग्याऽस्ति कामिनी ॥१८॥
ज्ञात्वा नय गृहे भार्यां कुरु कल्याणलोचनाम् । निश्चित नास्ति ससारे नारी त्वेवविधा किल ॥१९॥
देवाना सर्वरत्नानि गृहीतानि त्वया नृप । कस्मान्नेमा वरारोहा प्रगृह्णासि नृपोत्तम ॥२०॥
इन्द्रस्यैरावत श्रीमान्पारिजाततरुस्तथा । गृहीतोऽश्व ससमुखस्त्वया नृप बलात्किल ॥२१॥
विमान वैधस दिव्य मराल ध्वजसयुतम् । त्वयाऽऽत्त रत्नभूत तद्बलेन नृप चाद्भुतम् ॥२२॥
कुबेरस्य निधि पद्मस्त्वया राजन्समाहृत । छत्र जलपते शुभ्र गृहीत तत्त्वया बलात ॥२३॥
पाशश्चापि निशुम्भेन भ्रात्रा तव नृपोत्तम । गृहीतोऽस्ति हठात्काम वरुणस्य जितस्य च ॥२४॥
अम्लानपङ्कजा तुभ्य माला जलनिधिर्ददौ । भयात्तव महाराज रत्नानि विविधानि च ॥२५॥
मृत्यो शक्तिर्यमस्यापि दड परमदारुण । त्वया जित्वा हृत काम किमन्यद्वर्ण्यते नृप ॥२६॥
कामधेनुर्गृहीताऽद्य वर्तते सागरोद्भवा । मेनकाद्या वशे राजस्तव तिष्ठति चाप्सरा ॥२७॥
एव सर्वाणि रत्नानि त्वयाऽऽत्तानि बलादपि । कस्मान्न गृह्यत वा तारत्नमेषा वराङ्गना ॥२८॥
सर्वाणि ते गृहस्थानि रत्नानि विशदानि च । अनया सभविष्यन्ति रत्नभूतानि भूपते ॥२९॥
त्रिषु लोकेषु दैत्येन्द्र नेदृशी वर्तते प्रिया । तस्मात्तामानयाशु त्व कुरु भार्यां मनोहराम् ॥३०॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्य मधुर मधुराक्षरम् । प्रसन्नवदन प्राह सुग्रीव सन्निधौ स्थितम् ॥३१॥
गच्छ सुग्रीव दूतत्व कुरु कार्य विचक्षण । वक्तव्य च तथा तत्र यथाऽभ्येति कृशोदरी ॥३२॥
उपायौ द्वौ प्रयोक्तव्यौ कांतासु सुविचक्षणै । सामदाने इति प्राहु शृङ्गाररसकोविदा ॥३३॥
भेद प्रयुज्यमानेऽपि रसाभासस्तु जायते । निग्रहे रसभङ्ग स्यात्तस्मात्तौ दूषितौ बुधै ॥३४॥
सामदानमृदुर्वाक्यै श्लक्ष्णैर्नर्मयुतैस्तथा । का न याति वशे दूत कामिनी काममोहिता ॥३५॥

व्यास उवाच

सुग्रीवस्तु वच श्रुत्वा शुम्भोक्त सुप्रिय परम् । जगाम तरसा तत्र यत्रास्ते जगदम्बिका ॥३६॥
सोऽपश्यत्सुमुखी कांतां सिंहस्योपरि सस्थिताम् । प्रणम्य मधुर वाक्यमुवाच जगदम्बिकाम् ॥३७॥

दूत उवाच

वरोरु त्रिदशाराति शुम्भ सर्वाङ्गसुन्दर । त्रैलोक्याधिपति शूर सर्वशिरोमणिर्नृप ॥३८॥

नेताऽहं प्रेषित काम त्वत्सकाशं महात्मना । त्वद्रूपश्रवणासक्तचित्तेनातिविद्रुयता ॥३९॥
वचन तस्य तन्वङ्गि शृणु प्रेमपुर सरम् । प्रणिपत्य यथा प्राह दैत्यानामधिपस्त्वयि ॥४०॥
देवा मया जिता सर्वे त्रैलोक्याधिपतिस्त्वहम् । यज्ञभागानहं कान्ते गृह्णामीह स्थित सदा ॥४१॥
हृतसारा कृता नून क्षीरोदस्तु रत्नवर्जिता । यानि रत्नानि देवाना तानि चाहृतवानहम् ॥४२॥
भोक्ताऽहं सर्वरत्नाना त्रिषु लोकेषु भामिनि । वशानुगा सुरा सर्वे मम दैत्याश्च मानवा ॥४३॥
त्वद्गुणं कर्णमागत्य प्रविश्य हृदयान्तरम् । त्वदधीन कृत काम किंकरोऽस्मि करोमि किम् ४४
त्वमाज्ञापय रम्भोरु तत्करोमि वशानुग । दासोऽहं तव चार्वंगि रक्ष मा कामबाणत ॥४५॥
भज मा त्व मरालाक्षि तवाधीन स्मराकुलम् । त्रैलोक्यस्वामिनी भूत्वा भुक्ष्व भोगाननुत्तमान् ४६
तव चाज्ञाकर कान्ते भवामि मरणावधि । अवध्योऽस्मि वरारोहे सदैवासुरमानुपै ॥४७॥
सदा सौभाग्यसयुक्ता भविष्यसि वरानने । यत्र ते रमते चित्त तत्र क्रीडस्व सुदरि ॥४८॥
इति तस्य वचश्चित्ते विमृश्य मदमथरे । वक्तव्य यज्जुवेस्प्रेम्णा तद्ब्रूहि मधुर वच ॥४९॥
शुम्भाय चचलापागि तदब्रवीम्यहमाशु वै ।

व्यास उवाच

तद्दूतवचन श्रुत्वा स्मित कृत्वा सुपेशलम् ॥५०॥
त प्राह मधुरा वाच देवी देवार्थसाधिका ।

श्रीदेव्युवाच

जानाम्यहं निशुम्भ च शुम्भ चातिबल नृपम् ॥५१॥
जेतार सर्वदेवाना हतार चैव विद्विषाम् । राशि सर्वगुणाना च भोक्तार सर्वसपदाम् ॥५२॥
दातार चातिशूर च सुदर मन्मथाकृतिम् । द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युक्तमवध्य सुरमानुपै ॥५३॥
ज्ञात्वा समागताऽस्म्यत्र द्रष्टुकामा महासुरम् । रत्न कनकमायाति स्वशोभाधिककृद्द्वये ॥५४॥
तत्राहं स्वपति द्रष्टु दूरादेवागताऽस्मि वै । दृष्टा मया सुरा सर्वे मानवा भुवि मानदा ॥५५॥
गन्धर्वा राक्षसाश्चान्ये ये चातिप्रियदर्शना । सर्वे शुम्भभयाद्भीता वेपमाना विचेतस ॥५६॥
श्रुत्वा शुम्भगुणानत्र प्राप्ताऽस्म्यद्य दिदृक्षया । गच्छ दूत महाभाग ब्रूहि शुम्भ महाबलम् ॥५७॥
निर्जने श्लक्ष्णया वाचा वचन वचना मम । त्वा ज्ञात्वा बलिना श्रेष्ठ सुन्दराणा च सुदरम् ॥५८॥
दातार गुणिन शूरं सर्वविद्याविशारदम् । जेतार सर्वदेवाना दक्ष चोग्र कुलोत्तरम् ॥५९॥
भोक्तार सर्वरत्नानां स्वाधीन स्वबलोन्नतम् । पतिकामाऽस्म्यहं सत्य तव योग्या नराधिप ॥६०॥
स्वेच्छया नगरे तेऽत्र समायाता महामते । ममास्ति कारण किंचिद्विवाहे राक्षसोत्तम ॥६१॥
बालभावाद्व्रत किंचित्कृत राजन्मया पुरा । क्रीडन्त्या च वयस्याभि सहैकाते मदृच्छया ॥६२॥

स्वदेहबलदर्पेण सखीनां पुरतो रहः । मत्समानबलः शूरो रणे मां जेष्यति स्फुटम् ॥६३॥
तं वरिष्याम्यहं कामं ज्ञात्वा तस्य बलाबलम् । जहसुर्वचनं श्रुत्वा सख्यो विस्मितमानसाः ॥६४॥
किमेतया कृतं क्रूरं व्रतमद्भुतमाशु वै । तस्मात्त्वमपि राजेंद्र ज्ञात्वा मे हीदृशं बलम् ॥६५॥
जित्वा मां स्वबलेनाद्य वाछितं कुरु चात्मन. । त्वं वा तवानुजो भ्राता समेत्य समराङ्गणे ॥
जित्वा मां समरेणात्र विवाहं कुरु सुन्दर ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स दूतः प्राह विस्मितः । किं ब्रूषे रुचिरापांगि स्त्रीस्वभावाद्धि साहसात् ॥१॥
इंद्राद्या निर्जिता येन देवा दैत्यास्तथाऽपरे । तं कथं समरे देवि जेतुमिच्छसि भामिनि ॥२॥
त्रैलोक्ये तादृशो नास्ति य शुम्भं समरे जयेत् । का त्वं कमलपत्राक्षि तस्याग्रे युधि साम्प्रतम् ॥३॥
अविचार्य न वक्तव्यं वचनं क्वापि सुंदरि । बलं स्वपरयोर्ज्ञात्वा वक्तव्यं समयोचितम् ॥४॥
त्रैलोक्याधिपतिः शुम्भस्तव रूपेण मोहितः । त्वां च प्रार्थयते राजा कुरु तस्येप्सितं प्रिये ॥५॥
त्यक्त्वा मूर्खस्वभावं त्वं संमान्य वचनं मम । भज शुंभं निशुंभं वा हितमेतद् ब्रवीमि ते ॥६॥
शृङ्गारः सर्वथा सर्वैः प्राणिभिः परया मुदा । सेवनीयो बुद्धिमद्भिर्नवानामुत्तमो रसः ॥७॥
नागमिष्यसि चेद्बाले संक्रुद्ध. पृथिवीपतिः । अन्यानाज्ञाकरान्प्रेष्य बलान्नेष्यति साम्प्रतम् ॥८॥
केशेष्वाकृष्य ते नूनं दानवा बलदर्पिता । त्वां नयिष्यन्ति वामोरु तरसा शुम्भसन्निधौ ॥९॥
स्वलज्जां रक्ष सर्वांगि साहसं सर्वथा त्यज । मानिता गच्छ तत्पार्श्वे मानपात्रं यतोऽसि मे ॥१०॥
क्व युद्धं निशितैर्बाणै. क्व सुखं रतिसङ्गजम् । सारासारं परिच्छेद्य कुरु मे वचनं पटु ॥११॥
भज शुम्भं निशुम्भं वा लब्ध्याऽसि परमं शुभम् ।

देव्युवाच

सत्यं दूत महाभाग प्रवक्तुं निपुणो ह्यसि ॥१२॥
निशुम्भशुंभौ जानामि बलवत्तावपि ध्रुवम् । प्रतिज्ञा मे कृता बाल्यादन्यथा सा कथं भवेत् ॥१३॥
तस्मात्त्वद्रूहि निशुंभं च शुभं वा बलवत्तरम् । विना युद्धं न मे भर्ता भविता कोऽपि सौष्ठवात् ॥१४॥
जित्वा मां तरसा कामं करं गृह्णातु साम्प्रतम् । युद्धेच्छया समायातां विद्धि मामबलां नृप ॥१५॥
युद्धं देहि समर्थोऽसि वीरधर्मं समाचर । बिभेषि मम शूलाच्चेत्पातालं गच्छ माचिरम् ॥१६॥
त्रिदिवं च धरां त्यक्त्वा जीवितेच्छा यदस्ति ते । इति दूत वदाशु त्वं गत्वा स्वपतिमादरात् ॥१७॥

स विचार्य यथा युक्त करिष्यति महाबल । ससारे दूतधर्मोऽय यत्सत्य भाषणं किल ॥१८॥
शत्रौ पत्यौ च धर्मज्ञ तथा त्व कुरु मा चिरम् ।

व्यास उवाच

अथ तद्वचन श्रुत्वा नीतिमद्रसयुतम् ॥१९॥
हेतुयुक्तं प्रगल्भ च विस्मित प्रययौ तदा । गत्वा दैत्यपर्ति दूतो विचार्य च पुन पुन ॥२०॥
प्रणम्य पादयो प्रह्व प्रत्युवाच नृप च तम । राजनीतिमय वाक्य मृदुपूर्वं प्रिय वच ॥२१॥

दूत उवाच

सत्य प्रियं च वक्तव्य तेन चिंतापरो ह्यहम् । सत्य प्रिय च राजेंद्र वचन दुर्लभ किल ॥२२॥
अप्रिय वदता काम राजा कुप्यति सर्वथा । साक्षात्कुत समायाता कस्य वा किंबलाऽबला २३॥
न ज्ञानगोचर किंचित्किं ब्रवीमि विचेष्टितम । युद्धकामा मया दृष्टा गर्विता कटुभाषिणी ॥२४॥
तया यत्कथित सम्यक्तच्छृणुष्व महामते । मया बाल्यात्प्रतिज्ञय कृता पूर्वं विनोदत ॥२५॥
सखीना पुरत काम विवाह प्रति सर्वथा । यो मा युद्धे जयेदद्धा दर्प च विधुनोति मे ॥२६॥
तं वरिष्याम्यह काम पति समबल किल । न मे प्रतिज्ञा मिथ्या सा कर्तव्या नृपसत्तम ॥२७॥
तस्माद्युद्धस्व धर्मज्ञ जित्वा मा स्ववश कुरु । तथेति व्याहृत वाक्य श्रुत्वाऽह समुपागत ॥२८॥
यथेच्छसि महाराज तथा कुरु तव प्रियम । सा युद्धार्थं कृतमति सायुधा सिंहगामिनी ॥२९॥
निश्चला वर्तते भूप यद्योग्य तद्विधीयताम् ।

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सुग्रीवस्य नराधिप ॥३०॥
पप्रच्छ भ्रातर शूर समीपस्थ महाबलम् ।

शुम्भ उवाच

भ्रात किमत्र कर्तव्य ब्रूहि सत्य महामते ॥३१॥
नार्येका योद्धुकामाऽस्ति ममाह्वयति साप्रतम् । अह गच्छामि सग्रामे त्व वा गच्छ यशान्वित ॥३२॥
यद्रोचते निशुभाय तत्कर्तव्य मया किल ।

निशुम्भ उवाच

न मया न त्वया वीर गतव्य रणमूर्धनि ॥३३॥
प्रेषयस्व महाराज त्वरित धूम्रलोचनम् । स गत्वा ता रणे जित्वा गृहीत्वा चारुलोचनाम् ३४॥
आगमिष्यति शुभोऽत्र विवाह सविधीयताम् ।

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य शुम्भो भ्रातु. कनीयसः ॥३५॥
कोपात्संप्रेषयामास पार्श्वस्थं धूम्रलोचनम् ।

शुम्भ उवाच

धूम्रलोचन गच्छाशु सैन्येन महताऽऽवृतः ॥३६॥
गृहीत्वाऽऽनय ता मुग्धा स्ववीर्यमदमोहिताम् । देवो वा दानवो वाऽपि मनुष्यो वा महाबलः ॥३७॥
तत्पार्ष्णिग्राहत्वा प्राप्तो हंतव्यस्तरसा त्वया । तत्पार्श्ववर्तिनी काली हत्वा संगृह्य ता पुनः ॥३८॥
शीघ्रमत्र समागच्छ कृत्वा कार्यमनुत्तमम् । रक्षणीया त्वया साध्वी मुंचंती मृदुमार्गणान् ३९॥
यत्नेन महता वीर मृदुदेहा कृशोदरी । तत्सहायाश्च हंतव्या ये रणे शस्त्रपाणयः ॥४०॥
सर्वथा सा न हंतव्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।

व्यास उवाच

इत्यादिष्टस्तदा राज्ञा तरसा धूम्रलोचनः ॥४१॥
प्रणम्य शुम्भं सैन्येन वृत. शीघ्रं ययौ रणे । असाधूना सहस्राणा षष्ट्या तैपा वृतस्तथा ॥४२॥
स ददर्श ततो देवी रम्योपवनसंस्थिताम् । दृष्ट्वा ता मृगशावाक्षी विनयेन समन्वितः ॥४३॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं हेतुमद्रसभूषितम् । शृणु देवि महाभागे शुम्भस्त्वद्विरहातुरः ॥४४॥
दूतं प्रेषितवान्पार्श्वे तव नीतिविशारद॰ । रसभंगभयोद्विग्नः सामपूर्वं स्वयि स्वयम् ॥४५॥
नेताऽऽगस्य यचः प्रोक्तं विपरीतं वरानने । वचसा तेन मे भर्ता चिंताविष्टमना नृपः ॥४६॥
बभूव रसमार्गज्ञे शुम्भः कामविमोहित॰ । दूतेन तेन न ज्ञातं हेतुगर्भं वचस्तव ॥४७॥
यो मा जयति संग्रामे यदुक्तं कठिनं वचः । न ज्ञातस्तेन संग्रामो द्विविधः खलु मानिनि ॥४८॥
रतिजोऽथोत्साहजश्च पात्रभेदे विवक्षितः । रतिजस्त्वयि वामोरु शत्रोरुत्साहजः स्मृतः ॥४९॥
सुखदः प्रथमः कान्ते दुःखदश्चारिजः स्मृतः । जानाम्यहं वरारोहे भवत्या मानसं किल ॥५०॥
रतिसंग्रामभावस्ते हृदये परिवर्तते । इति तज्ज्ञं विदित्वा मा स्वत्सकाशं नराधिपः ५१॥
प्रेषयामास शुम्भोऽद्य बलेन महताऽऽवृतम् । चतुराऽसि महाभागे शृणु मे वचनं मृदु ॥५२॥
भज शुम्भं त्रिलोकेशं देवदर्पनिबर्हणम् । पट्टराज्ञी प्रिया भूत्वा भुक्ष्व भोगाननुत्तमान् ॥५३॥
जेष्यति त्वां महाबाहुः शुम्भ कामकलार्थवित् । विचित्रान्नु र हावांस्त्वं सोऽपि भावान्करिष्यति ५४॥
भविष्यति बालिवेयं तत्र मे नर्मवादिनी । एवं संगरयोगेन पतिर्मे परमार्थवित् ॥५५॥
जित्वा त्वां सुखराय्याया परिश्रांतां करिष्यति । रक्तदेहां नखाघातैर्दन्तैश्च खंडिताधराम् ॥५६॥
स्वेदक्लिन्नां प्रभग्नां त्वां संविधास्यति भूपतिः । भविता मानसः कामो रतिसंग्रामजस्तव ॥५७॥

दर्शनाद्दश एवास्ते शुम सर्वात्मना प्रिये । वचन कुरु मे पथ्य हितकृच्चापि पेशलम ॥५८॥
जय शुम गणाध्यक्ष माननोयातिमानिनी । मदभाग्याश्च ते नून ह्यस्त्रयुद्धप्रियाश्च ये ॥५९॥
न तदर्हासि कान्ते त्व सदा सुरतवल्लभे । अशोक कुरु राजान पादघातविकासितम् ॥
वकुल सोधुमेकेन तथा कुरवक कुरु ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विररामासौ वचन धूम्रलोचन । प्रत्युवाच सदा काली प्रहस्य ललित वच ॥१॥
विदूपकोऽसि जाल्म त्व शैलूप इव भापसे । वृथा मनोरथाश्चित्त करोषि मधुर वदन् ॥२॥
बलवान्बलसयुक्त प्रेपितोऽसि दुरात्मना । कुरु युद्ध वृथा वाद मुच मूढमतऽधुना ॥३॥
हत्वा शुभ निशुभ च त्वदन्यान्वा बलाधिकान । देवी क्रुद्धा शराघातैर्व्रजिष्यति निजालयम ॥४॥
क्वासौ मदमति शुभ क्व वा विश्वविमोहिनी । अयुक्त खलु ससार विवाहविधिरेनयो ॥५॥
सिंही किं स्वतिकामार्ता जबुक कुरुते पतिम । करिणी गर्दभ वापि गवय सुरभि किमु ॥६॥
गच्छ शुभ निशुभ च वद सत्य वचो मम । कुरु युद्ध न चेद्याहि पाताल तरसाऽधुना ॥७॥

व्यास उवाच

कालिकाया वच श्रुत्वा स दैत्यो धूम्रलोचन । तामुवाच महाभाग क्रोधसरक्तलोचन ॥८॥
दुर्दर्शे त्वा निहत्याजौ सिंह च मदगर्वितम । गृहीत्वैना गमिष्यामि राजान प्रयह किल ॥९॥
रसभगभयात्कालि बिभेमि त्विह साप्रतम । नोचेत्त्वा निशितैर्बाणैर्हन्म्यद्य कलहप्रिय ॥१०॥

कालिकोवाच

किं विकत्थसि मदात्मन्नाय धर्मो धनुष्मताम । स्वशक्त्या मुच विशिखा गतासि यमसदनि ॥११॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन दैत्य सगृह्य कार्मुक दृढम । कालिका ता शरासारैर्ववर्षातिशिलाशितै ॥१२॥
देवास्तु प्रेक्षकास्तत्र विमानवरसस्थिता । ता स्तुवतो जयेत्यूचुर्देवी शक्रपुरोगमा ॥१३॥
तयो परस्पर युद्ध प्रवृत्त चातिदारुणम । बाणखड्गगदाशक्ति मुसलादिभिरुत्कटम् ॥१४॥
कालिका बाणपातैस्तु हत्वा पूर्वं खरानथ । यमज तद्रथ व्यूढ जहास च मुहुर्मुहु ॥१५॥
[illegible] चाय रथमारूढ कोपेन प्रज्वलन्निव । बाणवृष्टि चकारोग्रा कालिकोपरि भारत ॥१६॥
साऽपि चिच्छेद तरसा तस्य बाणानसगतान् । मुमोचान्यानुग्रवेगान्दानवोपरि कालिका ॥१७॥

तैर्बाणैर्निहतास्तस्य पार्ष्णिग्राहाः सहस्रशः । बभञ्ज च रथं वेगात्सूतं हत्वा खरानपि ॥१८॥
चिच्छेद तद्धनुः सद्यो बाणैरुरगसन्निभैः । मुदं चक्रे सुराणां सा शङ्खनादं तथाऽकरोत् ॥१९॥
विरथः परिघं गृह्य सर्वलोहमयं दृढम् । आजगाम रथोपस्थं कुपितो धूम्रलोचनः ॥२०॥
वाचा निर्भर्त्सयन्कालीं करालां कालसन्निभः । अद्यैव त्वां हनिष्यामि कुरूपे पिङ्गलोचने ॥२१॥
इत्युक्त्वा सहसाऽऽगत्य परिघं क्षिपते यदा । हुङ्कारेणैव तं भस्म चकार तरसाम्बिका ॥२२॥
दृष्ट्वा भस्मीकृतं दैत्यं सैनिका भयविह्वलाः । चक्रुः पलायनं सद्यो हा तातेत्यब्रुवन्पथि ॥२३॥
देवास्तं निहतं दृष्ट्वा दानवं धूम्रलोचनम् । मुमुचुः पुष्पवृष्टिं ते मुदिता गगने स्थिताः ॥२४॥
रणभूमिस्तदा राजन्दारुणा समपद्यत । निहतैर्दानवैरुष्ट्रैः खरैश्च वारणैस्तथा ॥२५॥
गृध्राः काका वटाः श्येना वरफा जम्बुकास्तथा । ननृतुश्चुक्रुशुः प्रेतान्पतितान् रणभूमिषु ॥२६॥
अम्बिका तद्रणस्थानं त्यक्त्वा दूरस्थलान्तरे । गत्वा चकार चाप्युग्रं शङ्खनादं भयप्रदम् ॥२७॥
तं श्रुत्वा दारुणं नादं शुम्भः सद्मनि संस्थितः । दृष्ट्वाऽथ दानवान्भग्नानागतान्रुधिरोक्षितान् ॥२८॥
छिन्नपादकरांश्चैव रथकारोपितानपि । भग्नपृष्ठकटिग्रीवान्क्रन्दमानाननेकशः ॥२९॥
वीक्ष्य शुम्भो निशुम्भश्च क्व गतो धूम्रलोचनः । कथं भग्नाः समायाता नानीता किं वराङ्गना ॥३०॥
सैन्यं कुत्र गतं मन्दाः कथयन्तु यथोचितम् । कस्यायं शङ्खनादोऽद्य श्रूयते भयवर्धनः ॥३१॥

गणा ऊचुः

बलं च पातितं सर्वं निहतो धूम्रलोचनः । कृतं कालिकया कर्म रणभूमावमानुषम् ॥३२॥
शङ्खनादोऽम्बिकायास्तु गगनं व्याप्य राजते । हर्षदः सुरसङ्घानां दानवानां च शोककृत् ॥३३॥
यदा निपातिताः सर्वे तेन केसरिणा विभो । रथा भग्ना हयाश्चैव बाणपातैर्विनाशिताः ॥३४॥
गगनस्थाः सुराश्चक्रुः पुष्पवृष्टिं मुदान्विताः । दृष्ट्वा भग्नं बलं सर्वं पातितं धूम्रलोचनम् ॥३५॥
निश्चयस्तु कृतोऽस्माभिर्जयो नैव भवेदिति । विचारं कुरु राजेन्द्र मन्त्रिभिर्मन्त्रवित्तमैः ॥३६॥
विस्मयोऽयं महाराज यदेषा जगदम्बिका । भवद्भिः सह युद्धाय संस्थिता सैन्यवर्जिता ॥३७॥
निर्भयैकाकिनी बाला सिंहारूढा मदोत्कटा । चित्रमेतन्महाराज भासतेऽद्भुतमञ्जसा ॥३८॥
सन्धिर्वा विग्रहो वाऽद्य स्थानं निर्याणमेव च । मन्त्रयित्वा महाराज कुरु कार्यं यथारुचि ॥३९॥
तत्सन्निधौ बलं नास्ति तथापि शत्रुतापन । पार्ष्णिग्राहाः सुराः सर्वे भविष्यन्ति किलापदि ॥४०॥
समये तत्समीपस्थौ ज्ञातौ च हरिशङ्करौ । लोकपालाः समीपेऽद्य वर्तन्ते गगने स्थिताः ॥४१॥
रक्षोगणाश्च गन्धर्वाः किन्नरा मानुषास्तथा । तत्सहायाश्च मन्तव्याः समये सुरतापन ॥४२॥
अस्माकं मतिमानेन ज्ञायते सर्वथेदृशम् । अम्बिकाया महाशायास्तत्कार्याणां न काचन ॥४३॥
एका नाशयितुं शक्ता जगत्त्रयं चराचरम् । का कथा दानवानां तु सर्वेषामिति निश्चयः ॥४४॥

इति ज्ञात्वा महाभाग यथा रुचि तथा कुरु । हित सत्य मित वाक्य वक्तव्यमनुयायिभि ॥४५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तेषा शुम्भ परबलार्दन । कनीयास समानीय पप्रच्छ- रहसि स्थित ॥४६॥
भ्रात कालिकयाऽद्यैव निहतो धूम्रलोचन । बल च घातित सर्वं गणा भग्ना समागता ॥४७॥
अंबिका शखनाद वै करोति मदगर्विता । ज्ञानिना चैव दुर्ज्ञेया गति कालस्य सर्वथा ॥४८॥
तृण वज्रायते नून वज्र चैव तृणायते । बलवान् बलहीन स्याद्दैवस्य गतिरीदृशी ॥४९॥
पृच्छामि त्वा महाभाग कि कर्तव्यमत परम् । अभोग्या चाविका नून कारणादत्र चागता ॥५०॥
युक्त पलायन वीर युद्ध वा वद सत्वरम् । लघु ज्येष्ठ विजानामि त्वामह कार्यसकटे ॥५१॥

निशुम्भ उवाच

न वा पलायन युक्त न दुर्गग्रहण तथा । युद्धमेव पर श्रेय सर्वथैवानयाऽनघ ॥५२॥
ससैन्योऽह गमिष्यामि रणे तु प्रवराश्रित । हत्वा तामागमिष्यामि तरसा स्वबलामिमाम् ॥५३॥
अथवा बलवद्दैवादन्यथा चेद्भविष्यति । मृत मयि त्वया कार्यं विमृश्य च पुन पुन ॥५४॥
इति तस्य वच श्रुत्वा शुम्भ प्रोवाच चानुजम । तिष्ठ त्व चडमुडौ द्वौ गच्छेता बलसयुतौ ॥५५॥
शशकग्रहणायात्र न युक्त गजमोचनम् । चडमुण्डौ महावीरौ ता हतु सर्वथा क्षमौ ॥५६॥
इत्युक्त्वा भ्रातर शुभ सभाष्य च महाबलौ । उवाच वचन राजा चडमुडौ पुर स्थितौ ॥५७॥
गच्छत चडमुडौ द्वौ स्वसैन्यपरिवारितौ । हतु तामबला शीघ्र निर्लज्जा मदगर्विताम् ॥५८॥
गृहीत्वाऽथ निहत्याजौ कालिका पिगलोचनाम् । आगम्यता महाभागौ कृत्वा कार्यं महत्तरम् ॥५९॥
सा नायाति गृहीताऽपि गर्विता चाविका यदि । तदा बाणैर्महातीक्ष्णैर्हन्तव्याऽऽहवमडिता ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्तौ तदा वीरौ चडमुण्डौ महाबलौ । जग्मतुस्तरसैवाजौ सैन्येन महताऽन्वितौ ॥१॥
दृष्ट्वा तत्र स्थिता देवी देवाना हितकारिणीम् । ऊचतुस्तौ महावीर्यौ तदा सामान्वित वच ॥२॥
बाले त्व कि न जानासि शुम्भ सुरबलार्दनम् । निशुम्भ च महावीर्यं तुरापाड्विजयोद्धतम ॥३॥
त्वमेकासि वरारोहे कालिका सिहसयुता । जेतुमिच्छसि दुर्बुद्धे शुम्भ सर्वबलान्वितम् ॥४॥
मतिद कोऽपि ते नास्ति नारी वाऽपि नरोऽपि वा। देवास्त्वा प्रेरयत्येव विनाशाय तवैव ते ॥५॥
विमृश्य कुरु तन्वङ्गि कार्यं स्वपरयोर्बलम् । अष्टादशभुजत्वात्त्व गर्व च कुरुषे मृषा ॥६॥

किं भुजैर्बहुभिर्व्यर्थैरायुधैः किं श्रमप्रदैः । शुम्भस्याग्रे सुराणां वै जतु समरशालिनि ॥७॥
ऐरावतकरच्छेत्तुर्दन्तिदारणकारिणि । जयिनि सुरसघाना कार्यं कुरु मनोगतम् ॥८॥
वृथा गर्वायसे कान्ते कुरु मे वचनं प्रियम् । हितं तव विशालाक्षि सुखदं दुःखनाशनम् ॥९॥
दुःखदानि च कार्याणि त्याज्यानि दूरतो बुधैः । सुखदानि च सेव्यानि शास्त्रतत्त्वविशारदैः ॥१०॥
चतुरासि पिकालापे पश्य शुम्भबलं महत् । प्रत्यक्ष सुरसघाना मर्दनेन महोदयम् ॥११॥
प्रत्यक्षं च परित्यज्य वृथैवानुमितिं किल । सदेहसहिते कार्ये न विपश्चित्प्रवर्तते ॥१२॥
शत्रु सुराणा परम शुम्भ समरदुर्जय । तस्मात्त्वा प्रेरयत्यत्र देवा दैत्येशपीडिता ॥१३॥
तस्मात्तद्वचनं स्निग्धैर्वञ्चितासि शुचिस्मिते । दुःखाय तव देवाना शिक्षा स्वार्थस्य साधिका ॥१४॥
कार्यमित्र परित्यज्य धर्ममित्र समाश्रयत । देवा स्वार्थपरा काम त्वामह सत्यमब्रवम् ॥१५॥
भज शुम्भ सुरेशान जेतार भुवनश्वरम् । चतुर सुन्दर शूर कामशास्त्रविशारदम् ॥१६॥
ऐश्वर्यं सर्वलोकाना प्राप्स्यसे शुम्भशासनात् । निश्चय परम कृत्वा भर्तार भज शोभनम् ॥१७॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा चण्डस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरनिनद जगर्ज पुनरब्रवीत् ॥१८॥
गच्छ जाल्म मृषा किं त्व भाषसे वञ्चक वच । त्यक्त्वा हरिहरादींश्च शुम्भ कस्माद्भजे पतिम् ॥१९॥
न मे कश्चित्पति कार्यो न कार्यं पतिना सह । स्वामिनी सर्वभूतानामहमेव निशामय ॥२०॥
शुम्भा मे बहवो दृष्टा निशुम्भाश्च सहस्रश । घातिताश्च मया पूर्वं शतशो दैत्यदानवा ॥२१॥
ममाग्रे देववृन्दानि विनष्टानि युगे युगे । नाश यास्यति दैत्याना यूयानि पुनरद्य वै ॥२२॥
काल एवागतोऽस्त्यत्र दैत्यसहारकारक । वृथा त्व कुरुषे यत्न रक्षणायास्य सततं ॥२३॥
कुरु युद्ध वीरधर्मरक्षार्थं त्व महामते । मरण भावि दुस्त्याज्य यशो रक्ष्य महात्मभि ॥२४॥
किं ते कार्यं निशुम्भेन शुम्भेन च दुरात्मना । वीरधर्मं पर प्राप्य गच्छ स्वर्गं सुरालयम् ॥२५॥
शुम्भो निशुम्भश्चैवान्य य चात्र तव बान्धवा । सर्वे तत्रानुगा पश्चादागमिष्यन्ति साम्प्रतम् ॥२६॥
क्रमश सर्वदैत्याना करिष्याम्यद्य सक्षयम् । विषाद त्यज मन्दात्मन्कुरु युद्ध विशांपते ॥२७॥
त्वामह निहत्यामि भ्रातरं तव साम्प्रतम् । तत शुम्भ निशुम्भ च रक्तबीज मदोत्कटम् ॥२८॥
अन्याश्च दानवान्सर्वान्हत्वाऽह समराङ्गणे । गमिष्यामि यथास्थान तिष्ठ वा गच्छ वा द्रुतम् ॥२९॥
गृहाणास्त्रं द्रुत दुष्ट कुरु युद्ध मयाऽधुना । किं जल्पसि मृषा वाक्य सर्वथा कातरप्रियम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तयाऽथ प्रेरितौ दैत्यौ चण्डमुण्डौ क्रुधान्वितौ । व्याकृष्य तरसा घोर धनुर्बलदर्पितौ ॥३१॥
शरान् मुमुचतुस्तत्र चक्रे पूरयन्तौ दिशो दश । सिंहोऽपि धुनिमस्तावन्नादं समकरोद्‌दृढम् ॥३२॥

तेन नादेन शक्राद्या जहृषुरमरास्तदा । मुनयो यक्षगधर्वा सिद्धा साध्याश्च किंनरा ३३॥
युद्ध परस्पर तत्र जात कातरभीतिदम् । चंडिकाचण्डयोस्तीव्र बाणखड्गगदादिभि ॥३४॥
चण्डमुक्ताञ्छरान्देवी चिच्छेद निशितै शरै । मुमोच पुनरुग्रान्नाराचाश्चडिका पन्नगानिव ॥३५॥
गगन छादित तत्र सग्रामे विशिखैस्तदा । शलभैरिव मेघान्ते कर्षकाणा भयप्रदै ॥३६॥
मुण्डोऽपि सैनिकै सार्धं पपात तरसा रणे । मुमोच बाणवृष्टिं वै क्रुद्ध परमदारुण ॥३७॥
बाणजाल महद्दृष्ट्वा क्रुद्धा तत्राम्बिका भृशम् । कोपेन वदन तस्या बभूव घनसन्निभम् ॥३८॥
कदलीपुष्पनेत्र च भ्रुकुटीकुटिल तदा । निष्क्रान्ता च तदा काली ललाटफलकाद् द्रुतम् ॥
व्याघ्रचर्माम्बरा क्रूरा गजचर्मोत्तरीयका । मुडमालाधरा घोरा शुष्कवापीसमोदरा ॥४०॥
खड्गपाशधरातीव भीषणा भयदायिनी । खट्वागधारिणी रौद्रा कालरात्रिरिवापरा ॥४१॥
विस्तीर्णवदना जिह्वा चालयती मुहुर्मुहु । विस्तारजघना वेगाज्जघानासुरसैनिकान् ॥४२॥
करे कृत्वा महावीरास्तरसा सा त्वमन्विता । मुखे चिक्षेप दैतेयान्पिपेष दशनै शनै ॥४३॥
गजान्घटान्वितान्हस्ते गृहीत्वा निदधे मुखे । सारोहान्भक्षयित्वाजौ साट्टहास चकार ह ॥४४॥
तथैव तुरगानुष्ट्रास्तथा सारथिभि सह । निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्वयतिभैरवम् ॥४५॥
हन्यमान बल प्रेक्ष्य चडमुण्डौ महासुरौ । छादयामासतुर्देवी बाणासारैरनतरै ॥४६॥
चडश्चण्डकरच्छाय चक्र चक्रधरायुधम् । चिक्षेप तरसा देवी ननाद च मुहुर्मुहु ॥४७॥
नदत वीक्ष्य त काली रथाग च रविप्रभम । बाणेनैकेन चिच्छेद सुप्रभ तत्सुदर्शनम् ॥४८॥
जघान शरैस्तीक्ष्णैश्चण्ड चडी शिलाशितै । मूर्छितोऽसौ पपातोर्व्यां देवीबाणार्दितो भृशम् ४९॥
पतित भ्रातर वीक्ष्य मुण्डो दु खार्दितस्तदा । चकार शरवृष्टिं च कालिकोपरि कोपत ॥५०॥
चडिका मुण्डनिर्मुक्ता शरवृष्टिं सुदारुणाम् । ईषिकास्त्रैर्बलान्मुक्तैश्चकार तिलश क्षणात् ॥५१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन ताडयामास त पुन । पतितोऽसौ महावीर्यो मेदिन्या मदवर्जित ॥५२॥
हाहाकारो महानासीद्दानवाना बले तदा । जहृषुरमरा सर्वे गगनस्था गतव्यथा ॥५३॥
विहाय मूर्छां चडस्तु सगृह्य महती गदाम् । तरसा ताडयामास कालिका दक्षिणे भुजे ॥५४॥
वचयित्वा गदाघात त बबध महासुरम् । तरसा बाणपाशेन मत्रमुक्तेन कालिका ॥५५॥
उत्थितस्तु तदा मुडो बद्ध दृष्ट्वानुज बलात । आजगाम सुसन्नद्ध शक्ति कृत्वा करे दृढम् ॥५६॥
आगच्छत तदा काली दानव वीक्ष्य सत्वरम् । बबध तरसा त तु द्वितीय भ्रातर भृशम् ॥५७॥
गृहीत्वा तौ महावीर्यौ चडमुडौ शशाविव । कुर्वती विपुल हासमाजगामाम्बिका प्रति ॥५८॥
आगत्य तामुवाच गृहाणेमौ पशू प्रिये । रणयज्ञार्थमानीतौ दानवौ रणदुर्जयौ ॥५९॥
तावानीतौ तदा वीक्ष्य चडिका तौ वृकाविव । अम्बिका कालिका प्राह माधुरीसयुत वच ॥६०॥

वध मा कुरु मा मुच चतुरासि रणप्रिये । देवाना कार्यसंसिद्धि कर्तव्या तरसा त्वया॥६१॥

व्यास उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा कालिका प्राह ता पुन । युद्धयज्ञेऽतिविख्याते खड्गे यूपे प्रतिष्ठिते ॥६२॥
आलम्भ च करिष्यामि यथा हिंसा न जायते । इत्युक्त्वा सा तदा देवी खड्गेन शिरसी तयो ॥
चकर्त तरसा काली पपौ च रुधिर मुदा । एव दैत्यौ हतौ दृष्ट्वा मुदितोवाच चाम्बिका ॥६४॥
कृत कार्य सुराणा ते ददाम्यद्य वर शुभम् । चडमुडौ हतौ यस्मात्तस्मात्ते नाम कालिके ॥
चामुडेति सुविख्यात भविष्यति धरातले ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पचमस्कन्धे चडमुडवधे षड्विंशोऽध्याय ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतौ तौ दानवौ दृष्ट्वा हतशेषाश्च सैनिका । पलायन तत कृत्वा जग्मु सर्वे नृप प्रति ॥ १ ॥
भिन्नाङ्गा विशिखै केचित्केचिच्छिन्नकरास्तथा । रुधिरस्रावदेहाश्च रुदन्तोऽभिययु परे ॥ २ ॥
गत्वा दैत्यपति सर्वे चक्रुर्वैरावं मुहु । रक्ष रक्ष महाराज भक्षयत्यद्य कालिका ॥ ३ ॥
तया हतौ महावीरौ चडमुडौ सुरार्दनौ । भक्षिता सैनिका सर्वे वय भग्ना भयातुरा ॥ ४ ॥
भीतिद च रणस्थान कृत कालिकया प्रभो । पातितैर्गजवीराश्वैर्वीरैरक्तपदातिभि ॥ ५ ॥
शोणितौघवहा कुल्या कृता मांसातिकर्दमा । केशशैवलिनी भग्नरथचक्रविराजिता ॥ ६ ॥
छिन्नबाह्वादिमत्स्याढ्या शीर्षतुम्बीजलान्विता । भयदा कातराणा वै सुराणा मोदवर्धिनी ॥ ७ ॥
कुल रक्ष महाराज पाताल गच्छ सत्वरम् । क्रुद्धा देवी क्षय सद्य करिष्यति न संशय ॥ ८ ॥
सिंहोऽपि भक्षयत्याजौ दानवान्दनुजेश्वर । तथैव कालिका देवी हति बाणैरनेकधा ॥ ९ ॥
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र मरणाय मृधा मतिम् । करोषि महितो भ्रात्रा शुम्भेन कुपितादय ॥१०॥
किं करिष्यति नारीयं क्रूरा कुलविनाशिनी । यस्या हेतोर्महाराज हन्तुमिच्छसि बान्धवान् ॥११॥
दैवाधीनौ महाराज लोके जयपराजयौ । अल्पार्थाय महद्दु ख बुद्धिमान्न प्रकल्पयेत् ॥१२॥
चित्र पश्य विभो कर्म मदधीन जगत् प्रभो । निहता दानवा सर्वे स्त्रिया चैकैकयाऽनया ॥१३॥
जेता त्व लोकपालाना संयुगे हि साम्प्रतम् । एका प्रार्थयते याञ्चा युद्धायात गुणभ्रम ॥१४॥
पुरा त्वया तपस्तप्त पुष्करे दयितायन । वरदानाय सम्प्राप्तो ब्रह्मा लोकपितामह ॥१५॥
प्रार्थितश्च महाराज वर वरय सुव्रत । तदा त्वयाऽमरत्व च प्रार्थित वचसा विभो ॥१६॥
देवदैत्यमनुष्येभ्यो न भवेन्मरण मम । सर्पकिन्नरयक्षेभ्य पुल्लिङ्गवाचकादपि ॥१७॥

तस्मात्त्वा हन्तुकामैषा प्राप्ता योषिद्वरा प्रभो । युद्धं मा कुरु राजेन्द्र विचार्यैव धियाऽधुना ॥१८॥
देवी ह्येषा महामाया प्रकृतिः परमा मता । कल्पान्तकाले राजेन्द्र सर्वसंहारकारिणी ॥१९॥
उत्पादयित्री लोकानां देवानामीश्वरी शुभा । त्रिगुणा तामसी देवी सर्वशक्तिसमन्विता ॥२०॥
अजय्या चाक्षया नित्या सर्वज्ञा च सदोदिता । वेदमाता च गायत्री सन्ध्या सर्वसुरालया ॥२१॥
निर्गुणा सगुणा सिद्धा सर्वसिद्धिप्रदाऽव्यया । आनन्दाऽऽनन्ददा गौरी देवानामभयप्रदा ॥२२॥
एवं ज्ञात्वा महाराज वैरभावं त्यजानया । शरणं व्रज राजेन्द्र देवी त्वां पालयिष्यति ॥२३॥
आज्ञाकरो भवैतस्याः संजीवय निजं कुलम् । हतशेषाश्च ये दैत्यास्ते भवन्तु चिरायुषः ॥२४॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शुम्भः सुरबलार्दनः । उवाच वचनं तथ्यं धीरवर्यं गुणान्वितम् ॥२५॥

शुम्भ उवाच

मानं कुर्वन्तु भो मन्दा यूयं भग्ना रणाजिरात् । शीघ्रं गच्छत पातालं जीविताशा बलीयसी ॥२६॥
दैवाधीनं जगत्सर्वं का चिन्ताऽत्र जये मम । देवास्तथैव ब्रह्माद्या दैवाधीना वयं यथा ॥२७॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रोऽयं यमोऽग्निर्वरुणस्तथा । सूर्यश्चन्द्रस्तथा शक्रः सर्वे दैववशाः किल ॥२८॥
का चिन्ता तर्हि मे मन्दा यद्भावि तद्भविष्यति । उद्यमस्तादृशो भूयादृशी भवितव्यता ॥२९॥
सर्वथैव विचार्यैव न शोचन्ति बुधाः क्वचित् । स्वधर्मं न त्यजन्तीह ज्ञानिनो मरणाद्भयात् ॥३०॥
सुखं दुःखं तथैवायुर्जीवितं मरणं नृणाम् । काले भवति संप्राप्ते सर्वथा दैवनिर्मितम् ॥३१॥
ब्रह्मा पतति काले स्वे विष्णुश्च पार्वतीपतिः । नाशङ्कच्छन्त्यायुषोऽन्ते सर्वे देवाः सवासवाः ॥३२॥
तथाऽहमपि कालस्य वशगः सर्वथाऽधुना । नाशं जयं वा गतास्मि स्वधर्मपरिपालनात् ॥३३॥
आहूतोऽप्यनया कामं युद्धायाबलया किल । कथं पलायनपरो जीवेयं शरदां शतम् ॥३४॥
करिष्याम्यद्य संग्रामं यद्भावि तद्भवत्विह । जयो वा मरणं वाऽपि स्वीकरोमि यथा तथा ॥३५॥
दैवं निष्फलति विद्वांसो वदन्त्युद्यमवादिनः । युक्तियुक्तं वचस्तथा ये जानन्त्यभिभाषितुम् ॥३६॥
उद्यमेन विना कामं न सिध्यन्ति मनोरथाः । कातरा एव जल्पन्ति यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥३७॥
अदृष्टं ये च मन्यन्ते मूढाः प्रवदन्ति न पण्डिताः । प्रमाणं तस्य सत्त्वे किमदृष्टस्य दृश्यते कथम् ॥३८॥
अदृष्टं क्वापि दृष्टं स्यादपा मूर्खविभीषिका । अवलम्बविनिर्वैषा दुःखे चित्तस्य धारणा ॥३९॥
चक्रीसमीपे सुविष्टा सुस्थितापाककारिणी । उद्यमेन विना पिष्टं न भवत्येव सर्वथा ॥४०॥
उद्यमे च कृते कार्यं सिद्धिं यात्येव सर्वथा । कदाचित्तस्य न्यूनत्वे कार्यं नैव भवेदपि ॥४१॥
देशं कालं च विज्ञाय स्वबलं दानुजं बलम् । कृतं कार्यं भवत्येव बृहस्पतिवचो यथा ॥४२॥

व्यास उवाच

इति निश्चित्य दैत्येन्द्रो रक्तबीजं महासुरम् । प्रेषयामास संग्रामे सैन्येन महतावृतम् ॥४३॥

शुम्भ उवाच

रक्तबीज महाबाहो गच्छ त्व समराङ्गणे । कुरु युद्ध महाभाग यथा ते बलमाहितम ॥४४॥

रक्तबीज उवाच

महाराज न ▪ कार्या चिंता स्वल्पतरापि वा । अहमेना हनिष्यामि करिष्यामि वशे तव ॥४५॥
पश्य मे युद्धचातुर्य क्वेय बाला सुरप्रिया । दासी तऽह करिष्यामि जित्वमा समरे बलात ॥४६॥

व्यास उवाच

इत्याभाष्य कुरुश्रेष्ठ रक्तबीजो महासुर । जगाम रथमारुह्य स्वसैन्यपरिवारित ॥४७॥
हस्त्यश्वरथपादातवृन्दैश्च परिवेष्टित । निर्जगाम रयारूढो देवी शैलोपरि स्थिताम् ॥४८॥
तमागत समालोक्य देवीशङ्खमवादयत । भयद सर्वदैत्याना देवाना मोदवर्धनम ॥४९॥
श्रुत्वा शङ्खस्वन चोग्र रक्तबीजोऽतिवेगवान् । गत्वा समीपे चामुण्डा बभाषे वचन मृदु ॥५०॥

रक्तबीज उवाच

बाले किं मा भीषयसि मत्वा त्व कातर प्रिये । शङ्खनादेन तन्वङ्गि वेत्सि किं धूम्रलोचनम ॥५१॥
रक्तबीजोऽस्मि नाम्नाऽह त्वत्सकाशमिहागत । युद्धेच्छा चेत्पिकालापे सज्जो भव भय न मे ॥५२॥
पश्याद्य मे बल कान्ते दृष्टा ये कातरास्त्वया । नाह पङ्क्तिगतस्तेषा कुरु युद्ध यथेच्छसि ॥५३॥
वृद्धाश्च सेविता पूर्वं नीतिशास्त्र श्रुत त्वया । पठित चार्थविज्ञान विद्वद्गोष्ठी कृताऽथवा ॥५४॥
साहित्यतन्त्रविज्ञान चेदस्ति तव सुन्दरि । शृणु मे वचन पथ्य तथ्य प्रमितिबृहितम ॥५५॥
रसाना च नवाना वै द्वावेव मुख्यता गतौ । शृङ्गारक शान्तिरसो विद्वज्जनसभासु च ॥५६॥
तयो शृङ्गार एवादौ नृपभाव प्रतिष्ठित । विष्णुर्लक्ष्म्या सहास्ते वै सावित्र्या चतुरानन ॥
शच्येन्द्र शैलसुतया शङ्कर सह दीरते । वल्ल्या वृक्षो मृगो मृग्या कपोत्या च कपोतक ॥
एव सर्वे प्राणभृत सयोगरसिका भृशम । अप्राप्तभोगविभवा ये चान्ये कातरा नरा ॥५९॥
भवन्ति यतयस्ते वै मूढा दैवेन वञ्चिता । असत्सारसशास्त्रैस्ते वञ्चिता वचनापरै ॥६०॥
मधुरालापनिपुणे रता शान्तिरसे हि ते । क्व ज्ञान क्व च वैराग्य वर्तमाने मनोभवे ॥६१॥
लोभे क्रोधे च दुर्धर्षे मोहे सति विनाशके । तस्मात्त्वमपि कल्याणि कुरु कान्त मनोहरम् ॥६२॥
शुम्भ सुराणा जेतार निशुम्भ वा महाबलम ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रक्तबीजोऽसौ विरराम पुर स्थित ॥६३॥
श्रुत्वा जहास चामुण्डा कालिका चाम्बिका तथा ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथाष्टाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृत्वा हास्य ततो देवी तमुवाच विशांपते । मेघगम्भीरया वाचा युक्तियुक्तमिद वच ॥१॥
पूर्वमेव मया प्रोक्त मन्दात्मन्कि विकत्थसे । दूतस्याग्रे यथायोग्य वचन हितसंयुतम् ॥२॥
सदृशो मम रूपेण बलेन विभवेन च । त्रिलोक्या यदि कोऽपि स्यात्त पतिं प्रवृणोम्यहम् ॥३॥
ब्रूहि शुम्भ निशुभ च प्रतिज्ञा मे पुरा कृता । तस्माद्युद्धयस्व जित्वा मा विवाह विधिवत्कुरु ॥४॥
त्व वै तदाज्ञया प्राप्तस्तस्य कार्यार्थसिद्धये । सग्राम कुरु पाताल गच्छ वा पतिना सह ॥५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन देव्या स दैत्योऽमर्षपूरित । मुमोच तरसा बाणान्सिहस्योपरि दारुणान् ॥६॥
अम्बिका ताञ्छरान्वीक्ष्य गगने पन्नगोपमान् । चिच्छेद सायकैस्तीक्ष्णैर्लघुहस्ततया क्षणात् ॥७॥
अन्यैर्जघान विशिखै रक्तबीज महासुरम् । अंबिका चापनिर्मुक्तैः कर्णाकृष्टैः शिलाशितैः ॥८॥
देवीबाणहत पापो मूर्च्छामाप रथोपरि । पतिते रक्तबीजे तु हाहाकारो महानभूत् ॥९॥
सैनिकाश्चुक्रुशु सर्वे हता स्म इति चाब्रुवन् । ततो बुबारव श्रुत्वा शुम्भ परमदारुणम् ॥१०॥
उद्योग सर्वसैन्याना दैत्यानामादिदेश ह ।

शुम्भ उवाच

निर्यान्तु दानवा सर्वे काम्बोजा स्वबलैर्वृता ॥११॥
अन्येऽप्यतिबला शूरा कालकेया विशेषत ।

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्त बल सर्वं शुम्भेन च चतुर्विधम् ॥१२॥
निर्जगाम मदाविष्ट देवी समरमण्डले । समागत समालोक्य चडिका दानव बलम् ॥१३॥
घण्टानाद चकाराशु भीषण भयद मुहु । ज्यास्वन शङ्खनाद च चकार जगदंबिका ॥१४॥
तेन नादेन सा जाता काली विस्तारितानना । श्रुत्वा तन्निनद घोर सिंहो देव्याश्च वाहनम् ॥१५॥
जगर्ज सोऽपि बलवाअनयन्भयमद्भुतम् । तन्निनादमुपश्रुत्य दानवा क्रोधमूर्छिता ॥१६॥
सर्वे चिक्षिपुरस्त्राणि देवी प्रति महाबला । तस्मिन्नेवायते युद्धे दारुणे लोमहर्षणे ॥१७॥
ब्रह्मादीना च देवाना शक्तयश्चण्डिका ययु । यस्य देवस्य यद्रूप यथा भूषणवाहनम् ॥१८॥
तादृग्रूपस्तदा देव्य प्रययु समराङ्गणे । ब्रह्माणी वरटारूढा साक्षसूत्रकमण्डलु ॥१९॥
आगता ब्रह्मण शक्तिर्ब्रह्माणीति प्रतिश्रुता । वैष्णवी गरुडारूढा शङ्खचक्रगदाधरा ॥२०॥

पद्महस्ता समायाता पीताम्बरविभूषिता । शाङ्करी तु वृषारूढा त्रिशूलवरधारिणी ॥२१॥
अर्धचन्द्रधरा देवी तथाऽहिवलया शिवा । कौमारी शिखिसंरूढा शक्तिहस्ता वरानना ॥२२॥
युद्धकामा समायाता कार्तिकेयस्वरूपिणी । इन्द्राणी सुमुखवदना सुश्वेतगजवाहना ॥२३॥
वज्रहस्ताऽतिरोषाढ्या सङ्ग्रामाभिमुखी ययौ । वाराही सूकराकारा प्रौढप्रेतासना मता ॥२४॥
नारसिंही नृसिंहस्य बिभ्रती सदृशं वपुः । याम्या च महिषारूढा दण्डहस्ता भयप्रदा ॥२५॥
समायाताऽथ सङ्ग्रामे यमरूपा शुचिस्मिता । तथैव वारुणी शक्तिः कौबेरी च मदोत्कटा ॥२६॥
एवंविधास्तथाकारा ययुः स्वस्वबलैर्वृताः । आगतास्ताः समालोक्य देवी मुदमवाप च ॥२७॥
स्वस्था मुमुदिरे देवा दैत्याश्च भयमाययुः । ताभिः परिवृतस्तत्र शङ्करो लोकशङ्करः ॥२८॥
समागत्य च सङ्ग्रामे चण्डिकामित्युवाच ह । हन्यन्तामसुराः शीघ्रं देवानां कार्यसिद्धये ॥२९॥
निशुम्भं चैव शुम्भं च ये चान्ये दानवाः स्थिताः । हत्वा दैत्यबलं सर्वं कृत्वा च निर्भयं जगत् ॥३०॥
स्वानि स्वानि धिष्ण्यानि समागच्छन्तु शक्तयः । देवा यज्ञभुजः सन्तु ब्राह्मणा यजने रताः ॥३१॥
प्राणिनः सन्तु सन्तुष्टाः सर्वे स्थावरजङ्गमाः । शमं यान्तु तथोत्पाता इतयश्च तथा पुनः ॥३२॥
घनाः काले प्रवर्षन्तु कृषिर्बहुफला तथा ।

व्यास उवाच

एवं ब्रुवति देवेशे शङ्करे लोकशङ्करे ॥३३॥
चण्डिकायाः शरीरात्तु निर्गता शक्तिरद्भुता । भीषणाऽतिप्रचण्डा च शिवाशतनिनादिनी ॥३४॥
घोररूपाऽथ पञ्चास्यमित्युवाच स्मितानना । देवदेव व्रजाशु त्वं दैत्यानामधिपं प्रति ॥३५॥
दूतत्वं कुरु कामारे ब्रूहि शुम्भं स्मराकुलम् । निशुम्भं च मदोत्सिक्तं वचनान्मम शङ्कर ॥३६॥
मुक्त्वा त्रिविष्टपं यान्तु यूयं पातालमाशु वै । देवाः स्वर्गे सुखं यान्तु सुराः पान्तु स्वासनं शुभम् ॥३७॥
लभन्तां त्रिदिवं स्थानं यज्ञभागांश्च देवताः । जीवितेच्छा च युष्माकं यदि स्यात्तु महत्तरा ॥३८॥
तर्हि गच्छत पातालं तरसा यत्र दानवाः । अथवा बलमास्थाय युद्धेच्छा मरणाय चेत् ॥३९॥
तदाऽऽगच्छन्तु तृप्यन्तु मच्छिवाः पिशितेन वः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः शूलपाणिस्त्वरान्वितः ॥४०॥
गत्वाऽह दैत्यराजानं शुम्भं सदसि संस्थितम् ।

शिव उवाच

राजन्दूतोऽहमायातस्त्रिपुरान्तकरो हरः ॥४१॥
स्वगुणान्महायन्तो हितं वचः तवानिशम् । त्यक्त्वा स्वर्गं तथा भूमिं यूयं गच्छन्तु सत्वरम् ॥

पाताल यत्र प्रह्लादो वलिश्च वलिना वर । अथवा मरणेच्छा चेत्तर्ह्यागच्छत सत्वरम् ॥४३॥
सग्रामे वो हनिष्यामि सर्वानिवाहमाशु वै । इत्युवाच महाराज्ञी युष्मत्कल्याणहेतवे ॥४४॥

व्यास उवाच

इति दैत्यवरान्देवी वाक्यममृतसन्निभम् । हितकृच्छ्रावयित्वा स प्रत्यायातश्च शूलभृत् ॥४५॥
यथाऽसौ प्रेरित शम्भुर्दूतत्वे दानवान्प्रति । शिवदूतीति विख्याता जाता त्रिभुवनेऽखिले ॥४६॥
तेऽपि श्रुत्वा वचो देव्या शङ्करोक्त तु दुष्करम् । युद्धाय निर्ययु शीघ्रं दंशिता शस्त्रपाणय ॥४७॥
तरसा रणमागत्य चण्डिका प्रति दानवा । निर्जघ्नुश्च शरैस्तीक्ष्णै कर्णाकृष्टै शिलाशितै ॥४८॥
कालिकामूलपातैस्तान् गदाशक्तिविदारितान् । कुर्वंती व्यचरत्तत्र भक्षयती च दानवान् ॥४९॥
कमण्डलुजलाक्षेपगतप्राणान् महावलान् । ब्रह्माणी चाकरोत्तत्र दानवान्समराङ्गणे ॥५०॥
माहेश्वरी वृषारूढा त्रिशूलेनातिरहसा । जघान दानवान्सख्ये पातयामास भूतले ॥५१॥
वैष्णवी चक्रपातन गदाघातेन दानवान । गतप्राणाश्चकाराशु चोत्तमाङ्गविवर्जितान् ॥५२॥
ऐन्द्रीवज्रप्रहारेण पातयामास भूतले । ऐरावतकराघातपीडितान्दैत्यपुङ्गवान् ॥५३॥
वाराहीतुण्डघातेन दंष्ट्राग्रपातनेन च । जघान क्रोधसयुक्ता शतशो दैत्यदानवान् ॥५४॥
नारसिंही नखैस्तीव्रैर्दारितान्दैत्यपुङ्गवान । भक्षयती चचाराजौ ननाद च मुहुर्मुहु ॥५५॥
शिवदूती साट्टहास पातयामास भूतले । ताश्चखादाथ चामुण्डा कालिका च त्वरान्विता ५६॥
शिखिमस्था च कौमारी कर्णाकृष्टै शिलाशितै । निजघान रणे शत्रून्देवाना च हिताय वै ॥५७॥
वारुणीपाशसबद्धान्दैत्यान्समरमस्तके । पातयामास तत्पृष्ठे मूर्छितान्गतचेतनान् ॥५८॥
एव मातृगणेनाजावतिवीर्यपराक्रमम । मर्दित दानव सैन्य पलायनपर ह्यभूत् ॥५९॥
पुष्पवृष्टि तदा देवाश्चक्रुर्देव्या गणोपरि । जयारवस्तु सुमहानभूत्तत्र वलार्णवे ॥६०॥
तच्छ्रुत्वा निनद घोर जयशब्द च दानवा । रक्तबीजश्चुकोपाशु दृष्ट्वा दैत्यान्पलायितान् ॥६१॥
गर्जमानास्तया दृष्ट्वान्वीक्ष्य दैत्यो महाबल । रक्तबीजस्तु तरस्वा रणमभ्याययौ तदा ॥६२॥
सायुधो रथसविष्ट कुर्वञ्ज्याशब्दमद्भुतम् । आजगाम तदा देवी क्रोधरक्तेक्षणोत्थम ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्याय ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

वरदानमिद तस्य दानवस्य निवारितम् । अत्यद्भुततर राजञ्छृणु तत्प्रवक्ष्याम्यहम् ॥१॥
तस्य देहाद्रक्तविन्दुर्यदा पतति भूतले । समुत्पतन्ति दैत्यास्तद्रूपास्तत्पराक्रमा ॥२॥

असंख्याता महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः । प्रभवंत्विति रुद्रेण दत्तोऽस्त्यस्याद्भुतो वरः ॥३॥
स तेन वरदानेन दर्पितः क्रोधसंयुतः । अभ्यगात्तरसा संख्ये हंतुं देवी सकालिकाम् ॥४॥
स दृष्ट्वा वैष्णवी शक्तिं गरुडोपरि संस्थिताम् । शक्त्या जघान दैत्येन्द्रस्ता वै कमललोचनाम् ॥५॥
गदया वारयामास शक्तिः सा शक्तिसंयुता । अताडयच्च चक्रेण रक्तबीजं महासुरम् ॥६॥
रथांगहतदेहात्तु बहु सुस्राव शोणितम् । वज्राहतगिरेः शृंगान्निर्झरा इव गैरिका. ॥७॥
यत्र यत्र यदा भूमौ पतन्ति रक्तबिंदवः । समुत्तस्थुस्तदाकाराः पुरुषाश्च सहस्रशः ॥८॥
ऐन्द्री तमसुरं घोरं वज्रेणाभिजघान च । रक्तबीजं क्रुधाविष्टा निःससार च शोणितम् ॥९॥
ततस्तत्क्षतजाज्जाता रक्तबीजा ह्यनेकशः । तद्वीर्याश्च तदाकाराः सायुधा युद्धदुर्मदाः ॥१०॥
ब्रह्माणी ब्रह्मदंडेन कुपिता ह्यहनद्भृशम् । माहेश्वरी त्रिशूलेन दारयामास दानवम् ॥११॥
नारसिंही नखाघातैस्तं विव्याध महासुरम् । अहनत्तुंडघातेन क्रुद्धा तं राक्षसाधमम् ॥१२॥
कौमारी च तथा शक्त्या वक्षस्येनमताडयत् । सोऽपि क्रुद्धः शरासारैर्बिभेद निशितैश्च ताः ॥१३॥
गदाशक्तिप्रहारैस्तु मातॄः सर्वाः पृथक्पृथक् । शक्तयस्तं शराघातैर्विव्यधुस्तत्प्रकोपिताः ॥१४॥
तस्य शस्त्राणि चिच्छेद चंडिका स्वशरैः शितैः । जघानान्यैश्च विशिखैस्तं देवी कुपिता भृशम् ॥१५॥
तस्य देहाच्च सुस्राव रुधिरं बहुधा तु यत् । तस्मात्तत्सदृशाः शूराः प्रादुरासन्सहस्रशः ॥१६॥
रक्तबीजैर्जगद्व्याप्तं रुधिरौघसमुद्भवैः । सन्नद्धैः सायुधैः कामं कुर्वद्भिर्युद्धमद्भुतम् ॥१७॥
प्रहरंतश्च तान्दृष्ट्वा रक्तबीजाननेकशः । भयभीताः सुरास्तेऽपि विषण्णाः शोककर्षिताः ॥१८॥
कथमद्य क्षयं दैत्या गमिष्यन्ति सहस्रशः । महाकाया महावीर्या दानवा रक्तसम्भवाः ॥१९॥
एकैव चंडिकाऽत्रास्ति तथा काली च मातरः । एताभिर्दानवाः सर्वे जेतव्याः कष्टमेव तत् ॥२०॥
निशुंभो वाऽथ शुम्भो वा सहस्रबलसंयुतः । आगमिष्यति संग्रामे ततोऽनर्थो महाभयम् ॥२१॥

व्यास उवाच

व्यास उवाच

इत्युक्ताम्बिकया देवी चामुण्डा चण्डविक्रमा । पपौ च क्षतजं सर्वं रक्तबीजशरीरजम् ॥२९॥
अम्बिका तं जघानाशु खड्गेन मुसलेन च । चखाद देहशकलांश्चामुण्डा तान्कृशोदरी ॥३०॥
सोऽपि क्रुद्धो गदाघातैश्चामुण्डां समघातयत् । तथापि सा पपावाशु क्षतजं समभक्षयत् ॥३१॥
येऽन्ये रुधिरजाः क्रूरा रक्तबीजा महाबलाः । तेऽपि निष्पातिताः सर्वे भक्षिता गतशोणिताः ३२॥
कृत्रिमा भक्षिताः सर्वे यस्तु स्वाभाविकोऽसुरः । सोऽपि प्रपातितो हत्वा खड्गेनातिविखण्डितः ॥३३॥
रक्तबीजे हते रौद्रे ये चान्ये दानवा रणे । पलायनं ततः कृत्वा गतास्ते भयकम्पिताः ॥३४॥
हाहेति विब्रुवतस्ते शुम्भं प्रोचुः सुविह्वलाः । रुधिरारक्तदेहाश्च विगताशा विचेतसः ॥३५॥
राजन्नम्बिकया रक्तबीजोऽसौ विनिपातितः । चामुण्डा तस्य देहात्तु पपौ सर्वं च शोणितम् ॥३६॥
ये चान्ये दानवाः शूरा वाहनेनातिरहसा । सिंहेन निहताः सर्वे काल्या च भक्षिताः परे ॥३७॥
वयं त्वां कथितुं राजन्नागताः युद्धचेष्टितम् । चरितं च तथा देव्याः संग्रामे परमाद्भुतम् ॥३८॥
अजेयेयं महाराज सर्वथा दैत्यदानवैः । गन्धर्वासुरयक्षैश्च पन्नगोरगराक्षसैः ॥३९॥
अन्यास्तत्रागता देव्य इन्द्राणीप्रमुखा भृशम् । युध्यमाना महाराज वाहनैरायुधैर्युता ॥४०॥
ताभिः सर्वं हतं सैन्यं दानवानां वरायुधैः । रक्तबीजोऽपि राजेंद्र तरसा विनिपातितः ॥४१॥
एकाऽपि दुःसहा देवी किं पुनस्ताभिरन्विता । सिंहोऽपि हन्ति संग्रामे राक्षसानमितप्रभः ॥४२॥
अतो विचार्य सचिवैर्मंत्रयुक्तं तद्विधीयताम् । न वैरमनया युक्तं सन्धिरेव सुखप्रदः ॥४३॥
आश्चर्यमेतदखिलं यन्नारी हन्ति राक्षसान् । रक्तबीजोऽपि निहतः पीतं तस्यापि शोणितम् ४४॥
अन्ये निपातिता दैत्याः संग्रामेऽम्बिकया नृप । चामुण्डया च मांसं वै भक्षितं सकलं रणे ॥४५॥
वरं पातालगमनं तस्याः सेवाऽथवा वरा । न तु युद्धं महाराज कार्यमम्बिकया सह ॥४६॥
न नारी प्राकृता ह्येषा देवकार्यार्थसाधिनी । मायेयं प्रबला देवी क्षपयतीयमुत्थिता ॥४७॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचस्तथ्यं श्रुत्वा कालविमोहितः । मुमूर्षुः प्रत्युवाचेदं शुम्भः प्रस्फुरिताधरः ॥४८॥

शुम्भ उवाच

यूयं गच्छत पातालं शरणं वा भयातुराः । हनिष्याम्यहमद्यैव तां च तांश्च समुद्यतः ॥४९॥
जित्वा सर्वान्सुरानाजौ कृत्वा राज्यं सुपुष्कलम् । कथं नारीभयोद्विग्नः पातालं प्रविशाम्यहम् ॥५०॥
निहत्य पार्षदान्सर्वान् रक्तबीजमुखान् रणे । प्राणत्राणाय गच्छामि हित्वा किं विपुलं यशः ॥५१॥
मरणं त्वनिवार्यं वै प्राणिनां कालकल्पितम् । तद्भयं जन्मनोपात्तं त्यजेत्को दुर्लभं यशः ॥५२॥
निशुम्भाहं गमिष्यामि रथारूढो रणाजिरे । हत्वा तामागमिष्यामि नागमिष्यामि चान्यथा ५३॥

त्व तु सेनायुतो वीर पार्ष्णिग्राहो भवस्व मे । तरसा ता शरैस्तीक्ष्णैर्नारी नय यमालये ॥५४॥

निशुम्भ उवाच

अहमद्य हनिष्यामि गत्वा दुष्टा च काम्बिकाम । आगमिष्याम्यह शीघ्र गृहीत्वा तामथाबिकाम ५५॥
मा चिन्ता कुरु राजेंद्र वराकायास्तु कारणे । क्वैषा बाला क्व म बाहुवीर्यं विश्ववशकरम ॥५६॥
त्यक्त्वार्ति विपुला भ्रातर्भुंक्ष्व भोगानमुत्तमान । आनयिष्याम्यह काम मानिनी मानसयुताम ॥५७॥
मयि तिष्ठति ते राजन युक्त गमन रणे । गत्वाऽहमानयिष्यामि तवार्थे वै जयश्रियम ॥५८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भ्रातर ज्येष्ठ यवीयान्बलगर्वित । रथमास्थाय विपुल सन्नद्ध स्वबलावृत ॥५९॥
जगाम तरसा तूर्णं सगरे कृतमगल । सस्तुतो वन्दिसूतैश्च सायुध सपरिष्कर ॥६०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पचमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्याय ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशुम्भो निश्चय कृत्वा मरणाय जयाय वा । सोद्यम सबल शूरो रणे देवीमुपाययौ ॥१॥
समाजगाम शुम्भोऽपि स्वबलेन समावृत । प्रेक्षकोऽभूद्रणे राजा सग्रामरसपण्डित ॥२॥
गगने सस्थिता देवास्तदाऽभ्रपटलावृता । दिदृक्षवस्तु सग्राम सेन्द्रा यक्षगणास्तथा ॥३॥
निशुम्भोऽथ रणे गत्वा धनुरादाय शार्ङ्गकम् । चकार शरवृष्टि ॥ भापयअगदम्बिकाम् ॥४॥
मुचत शरजालानि निशुम्भ चण्डिका रणे । वीक्ष्यादाय धनु श्रेष्ठ जहास सुस्वर मुहु ॥५॥
उवाच काम्बिका देवी पश्य मूर्खत्वमेतयो । मरणायागतौ कान्ति मत्समीपमिहाधुना ॥६॥
दृष्ट्वा दैत्यवध घोर रक्तबीजात्यय तथा । जयाशा कुम्भतस्यतो मोहितौ मम मायया ॥७॥
आशा बलवती लोका न जहाति नर क्वचित । भग्न हृत बल नष्ट गतपक्ष विचेतनम् ॥८॥
आशापाशनिबद्धौ द्वौ युद्धाय समुपागतौ । निहन्तव्यौ मया कान्ति रण शुम्भनिशुम्भकौ ॥९॥
आसन्नमरणावेतौ संप्राप्तौ दैवमोहितौ । पश्यतां सर्वदेवाना हनिष्याम्यहमद्य तौ ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा कालिका चण्डी कर्णाकृष्टशरोत्करैः । छादयामास तरसा निशुम्भ पुरत स्थितम् ॥११॥
दानवोऽपि शरास्तस्याश्चिच्छेद निशितै शरै । तयो परस्पर युद्ध बभूवातिभयानकम् ॥१२॥
केसरी गजजालानि भ्यान भयगागरम् । गाहयामास वन्यान्वरणो वारणो यथा ॥१३॥
मर्दयतन्नखप्रहारैस्तु दानवान्पुरत स्थितान् । चखाद च विशीर्णाङ्गान् गजानिव मदोत्कटान् ॥

एवं विमथ्यमाने तु सैन्ये केसरिणा तदा । अभ्यधावन्निशुम्भोऽथ विकृष्टवरकार्मुकः ॥१५॥
अन्येऽपि क्रुद्धा दैत्येन्द्रा देवीं हन्तुमुपाययुः । सन्दष्टदन्तरसना रक्तनेत्रा ह्यनेकशः ॥१६॥
तत्राजगाम तरसा शुम्भः सैन्यसमावृतः । निपत्य कालिका कोपाद्गृहीतुं जगदम्बिकाम् १७॥
तत्रागत्य ददर्शाजावम्बिकां च पुरःस्थिताम् । रौद्ररसयुता कान्ता शृंगाररससंयुताम् ॥१८॥
सा वीक्ष्य विपुलापांगी त्रैलोक्यवरसुन्दरीम् । सुरक्तनयना रम्या क्रोधरक्तेक्षणां तथा ॥१९॥
विवाहेच्छां परित्यज्य जयाशां दूरतस्तथा । मरणे निश्चयं कृत्वा तस्थावाहितकार्मुकः ॥२०॥
तं तथा दानवं देवी स्मितपूर्वमिदं वचः । बभाषे शृण्वतां तेषां दैत्यानां रणमस्तके ॥२१॥
गच्छध्वं पामरा यूयं पातालं वा जलार्णवम् । जीविताशा स्थिरा कृत्वा त्यक्त्वाऽत्रैवायुधानि च ॥
अथवा मच्छराघातहतप्राणा रणाजिरे । प्राप्य स्वर्गसुखं सर्वे क्रीडंतु विगतज्वराः ॥२३॥
कातरत्वं च शूरत्वं न भवत्येव सर्वथा । ददाम्यभयदानं वै यान्तु सर्वे यथासुखम् ॥२४॥

व्यास उवाच

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शुम्भो दैत्यपतिस्तदा । उवाच सैनिकानाशु कोपाकुलितलोचनः ॥१॥

शुम्भ उवाच

आत्मजाः किं ब्रूत दुर्वाच्यं कृत्वा जीवितुमुत्सहे । निहत्य सचिवान्भ्रातॄन्निर्लज्जो विचरामि किम् ॥२॥
कालः कर्ता शुभानां वाऽशुभानां बलवत्तरः । का चिंता मम दुर्वारे तस्मिन्नीशेऽप्यरूपके ॥३॥
यद्भवति तद्भवतु यत्करोति करोतु तत् । न मे चिंताऽस्ति कुत्रापि मरणाज्जीवनात्तथा ॥४॥
स कालोऽप्यन्यथा कर्तुं भावितो नेशते क्वचित् । न वर्षति च पर्जन्यः श्रावणे मासि सर्वदा ॥५॥
कदाचिन्मार्गशीर्षे वा पौषे माघेऽथ फाल्गुने । अकाले वर्षतीवाशु तस्मान्मुख्यो न चास्त्ययम् ॥६॥
कालो निमित्तमात्रं तु दैवं हि बलवत्तरम् । दैवेन निर्मितं सर्वं नान्यथा भवतीत्यदः ॥७॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । जेता मे सर्वदेवानां निशुम्भोऽप्यनया हतः ॥८॥
रक्तबीजो महाशूरः सोऽपि नाशं गतो यदा । तदाहं कीर्तिमुत्सृज्य जीविताशां करोमि किम् ॥९॥
प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मा परार्धद्वयसम्मिते । निधनं याति तरसा जगत्कर्ता स्वयं प्रभुः ॥१०॥
चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतंति भवनात्पंच नव चेंद्रास्तथा पुनः ॥११॥
तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्पते । तथैव द्विगुणे काले शंकरः शांतिमेति च ॥१२॥
का चिंता मरणे मूढा निश्चले दैवनिर्मिते । मही महीधराणां च नाशः सूर्यशशांकयोः ॥१३॥
जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । अध्रुवेऽस्मिञ्छरीरे तु रक्षणीयं यशः स्थिरम् ॥१४॥
रथो मे कल्प्यतां शीघ्रं गमिष्यामि रणाजिरे । जयो वा मरणं वापि भवत्वद्यैव दैवतः ॥१५॥
इत्युक्त्वा सैनिकाञ्छुम्भो रथमास्थाय सत्वरः । प्रययावंबिका यत्र संस्थिता तु हिमाचले ॥१६॥
सैन्यं प्रचलितं तस्य संगे तत्र चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसंयुतं सायुधं बहु ॥१७॥
तत्र गत्वाऽचले शुम्भः संस्थितां जगदम्बिकाम् । त्रैलोक्यमोहिनीं कांतामपश्यत्सिंहवाहिनीम् ॥१८॥
सर्वाभरणभूषाढ्यां सर्वलक्षणसंयुताम् । स्तूयमानां सुरैः स्वस्थैर्गन्धर्वयक्षकिन्नरैः ॥१९॥
पुष्पैश्च पूज्यमानां च मंदारपादपोद्भवैः । कुर्वाणां शंखनिनदं घंटानादं मनोहरम् ॥२०॥
दृष्ट्वा तां मोहमगमच्छुम्भः कामविमोहितः । पंचबाणाहतः कामं मनसा समचिंतयत् ॥२१॥
अहो रूपमिदं सम्यगहो चातुर्यमद्भुतम् । सौकुमार्यं च धैर्यं च परस्परविरोधि यत् ॥२२॥
सुकुमाराऽतितन्वंगी सद्यः प्रकटयौवना । चित्रमेतदसौ बाला काममावविवर्जिता ॥२३॥
कामकांतासमा रूपे सर्वलक्षणलक्षिता । अम्बिकेयं किमेतत्तु इति सर्वान्महाबलान् ॥२४॥

उपाय. कोऽत्र कर्तव्यो येन मे वशगा भवेत् । न मन्त्रा वा मरालाक्षीसाधने सन्निधौ मम ॥२५॥
सर्वमंत्रमयी ह्येषा मोहिनी मदगर्विता । सुन्दरीयं कथं मे स्याद्वशगा वरवर्णिनी ॥२६॥
पातालगमनं मेऽत्र न युक्तं समराङ्गणात् । सामदानविभेदैश्च नेयं साध्या महाबला ॥२७॥
किं कर्तव्यं क्व गन्तव्यं विषमे समुपस्थिते । मरणं नोत्तमं चात्र स्वीकृतं तु यशोऽपहृत् ॥२८॥
मरणं ऋषिभि. प्रोक्तं सगरे मङ्गलास्पदम् । यत्ततसमानबलयोर्योधयोर्युध्यतो. किल ॥२९॥
प्राप्तेयं दैवरचिता नारी नरशतोत्तमा । नाशायास्मत्कुलस्येह सर्वथाऽतिबलाऽबला ॥३०॥
वृथा किं सामवाक्यानि मया योज्यानि साम्प्रतम् । हननायागता ह्येषा किं नु साम्ना प्रसीदति ॥३१॥
न दानैश्चालितुं योग्या नानाशस्त्रविभूषिता । भेदस्तु विफलः कामं सर्वदेववशानुगा ॥३२॥
तस्मात्तु मरणं श्रेयो न सग्रामे पलायनम् । जयो वा मरणं वाऽद्य भवत्वेव यथाविधि ॥३३॥

व्यास उवाच

इति सचिन्त्यमानः स शुम्भः सत्त्वाश्रितोऽभवत् । युद्धाय सुस्थिरो भूत्वा तामुवाच पुर. स्थिताम् ३४॥
देवि युध्यस्व कान्तेऽद्य वृथाऽयं ते परिश्रम. । मूर्खाऽसि किल नारीणां नायं धर्म. कदाचन ३५॥
नारीणां लोचने बाणा भ्रुवावेव शरासनम् । हावभावास्तु शस्त्राणि पुमांल्लक्ष्य विचक्षण ॥३६॥
सन्नाहश्चाङ्गरागोऽत्र रथश्चापि मनोरथः । मन्दप्रजल्पितं भेरीशब्दो नान्य. कदाचन ॥३७॥
अन्यास्त्रधारणं स्त्रीणां विडम्बनमसंशयम् । लज्जैव भूषणं कान्ते न च धाष्ट्यं कदाचन ॥३८॥
युध्यमाना वरा नारी कर्कशेवाभिदृश्यते । स्तनौ संगोपनीयौ वा धनुष· कर्षणे कथम् ॥३९॥
क्व मन्दगमनं कुत्र गदामादाय धावनम् । बुद्धिदा कालिका तेऽत्र चामुण्डा परनायिका ॥४०॥
चण्डिकामन्त्रमध्यस्था लालनेऽसुस्वरा शिवा । वाहनं मृगराडास्ते सर्वसत्त्वभयंकर. ॥४१॥
वीणानादं परित्यज्य घण्टानादं करोषि यत् । रूपयौवनयोः सर्वं विरोधि वरवर्णिनि ॥४२॥
यदि ते सगरेच्छाऽस्ति कुरूपा भव भामिनि । लम्बोष्ठी कुनखी क्रूरा ध्वाक्षवर्णा विलोचना ॥४३॥
लम्बपादा कुदन्ती च मार्जारनयनाकृतिः । ईदृशं रूपमास्थाय तिष्ठ युद्धे स्थिरा भव ॥४४॥
कर्कशं वचनं ब्रूहि ततो युद्धं करोम्यहम् । ईदृशीं सुदतीं दृष्ट्वा न मे पाणि. प्रसीदति ॥४५॥
हन्तुं त्वां मृगशावाक्षि कामकान्तोपमे मृधे ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाणं कामार्तं वीक्ष्य तं जगदम्बिका ॥४६॥
स्मितपूर्वमिदं वाक्यमुवाच भरतोत्तम ।

देव्युवाच

किं विषीदसि मन्दात्मन्कामबाणविमोहितः ॥४७॥

प्रेक्षिकाऽह स्थिता मूढ कुरु कालिकया मृधम् । चामुण्डया वा कुर्वेते तव योग्ये रणाङ्गणे ॥४८॥
प्रहरस्व यथाकाम नाह त्वा योद्धुमुत्सहे । इत्युक्त्वा कालिका प्राह देवी मधुरया गिरा ॥४९॥
जह्येन कालिके क्रूरे कुरूपप्रियमाहवे ।

व्यास उवाच

इत्युक्ता कालिका कालप्रेरिता कालरूपिणी ॥५०॥
गदा प्रगृह्य तरसा तस्थावाजौ कृतोद्यमा । तयो परस्पर युद्ध बभूवातिभयानकम् ॥५१॥
पश्यता सर्वदेवाना मुनीना च महात्मनाम् । गदामुद्यम्य शुम्भोऽथ जघान कालिका रणे ॥५२॥
कालिका दैत्यराजान गदया न्यहनद्भृशम् । बभञ्जास्य रथ चण्डी गदया कनकोज्ज्वलम् ॥५३॥
खरान्हत्वा जघानाशु दारुक दारुणस्वना । स पदातिर्गदा गुर्वी समादाय क्रुधान्वित ॥५४॥
कालिकाभुजयोर्मध्ये प्रहसन्नहनत्तदा । वञ्चयित्वा गदाघात खड्गमादाय सत्वरा ॥५५॥
चिच्छेदास्य भुज सव्य सायुध चन्दनार्चितम् । स छिन्नबाहुर्विरथो गदापाणि परिप्लुत ॥५६॥
अचिरेण समागत्य कालिकामहनत्तदा । काली च करवालेन भुज तस्याथ दक्षिणम् ॥५७॥
चिच्छेद प्रहसती सा सगद किल सायदम् । कर्तुं पादप्रहार स कुपित प्रययौ जवात् ॥५८॥
काली चिच्छेद चरणौ खड्गेनास्य त्वरान्विता । सच्छिन्नकरपादोऽपि तिष्ठ तिष्ठेति च ब्रुवन् ॥५९॥
धावमानो ययावाशु कालिका भीषयन्निव । तमागच्छतमालोक्य कालिका कमलोपमम् ॥६०॥
चकर्त मस्तक कण्ठाद्रुधिरौघवह भृशम् । छिन्नेऽसौ मस्तके भूमौ पपात गिरिसन्निभ ॥६१॥
प्राणा विनिर्ययुस्तस्य देहादुत्क्रम्य सत्वरम् । गतासु पतित दैत्य दृष्ट्वा देवा सवासवा ॥६२॥
तुष्टुवुस्ता तदा देवी चामुण्डा कालिका तथा । ववुर्वाता शिवास्तत्र दिशश्च विमला भृशम् ॥६३॥
बभूवुश्चाग्नयो होमे प्रदक्षिणशिखा शुभा । हतशेषाश्च ये दैत्या प्रणम्य जगदम्बिकाम् ॥६४॥
त्यक्त्वाऽऽयुधानि ते सर्वे पाताल प्रययुर्नृप । एतत्ते सर्वमाख्यात देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥६५॥
शुम्भादीना वध चैव सुराणा रक्षण तथा । एतदाख्यानक सर्व पठन्ति भुवि मानवा ॥६६॥
शृण्वन्ति च सदा भक्त्या ते कृतार्था भवन्ति हि । अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनश्च धन बहु ॥६७॥
रोगी च मुच्यते रोगात्सर्वान्कामानवाप्नुयात् । शत्रुतो न भय तस्य य इद चरित शुभम् ।
शृणोति पठते नित्य मुक्तिभाजायते नर ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे शुम्भवधो नाम एकत्रिंशोऽध्याय. ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

महिमा वर्णितः सम्यक्चण्डिकायास्त्वया मुने । केन चाराधिता पूर्व चरित्रत्रययोगत ॥१॥

प्रसन्ना कस्य वरदा केन प्राप्तं फलं महत् । आराध्य कामदा देवी कथयस्व कृपानिधे ॥२॥
उपासनाविधिं ब्रह्मंस्तथा पूजाविधिं वद । विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ॥३॥

सूत उवाच

इति भूपवचः श्रुत्वा प्रीतः सत्यवतीसुतः । प्रत्युवाच नृपं कृष्णो महामायाप्रपूजनम् ॥४॥

व्यास उवाच

स्वारोचिषेऽन्तरे पूर्वं सुरथो नाम पार्थिवः । बभूव परमोदारः प्रजापालनतत्परः ॥५॥
सत्यवादी कर्मपरो ब्राह्मणानां च पूजकः । गुरुभक्तिरतो नित्यं स्वदारगमने रतः ॥६॥
दानशीलोऽविरोधी च धनुर्वेदैकपारगः । एवं पालयतो राज्यं म्लेच्छाः पर्वतवासिनः ॥७॥
बलाच्छत्रुत्वमापन्नाः सैन्यं कृत्वा चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसहितास्ते मदोत्कटाः ॥८॥
कोलाविध्वंसिनः प्राप्ताः पृथ्वीग्रहणतत्पराः । सुरथः सैन्यमादाय संमुखः समपद्यत ॥९॥
युद्धं समभवद्घोरं तस्य तैरतिदारुणं । म्लेच्छानां तु बलं स्वल्पं राज्ञस्तद्बलमद्भुतम् १०॥
तथापि र्निजितो युद्धे दैवाद्राजा पराजितः । मन्त्रश्च स्वपुरं प्राप्तः सुरक्षं दुर्गमंडितम् ॥११॥
चिंतयामास मेधावी राजा नीतिविचक्षणः । प्रधानान्विमनान् दृष्ट्वा शत्रुपक्षसमाश्रितान् ॥१२॥
स्थानं गृहीत्वा विपुलं परिखादुर्गमंडितम् । कालप्रतीक्षा कर्तव्या किं वा युद्धं वरं मतम् ॥१३॥
मन्त्रिणः शत्रुवशगा मंत्रयोग्या न ते किल । किं करोमीति मनसा भूपतिः समचिंतयत् ॥१४॥
कदाचित्ते गृहीत्वा मां पापाचारा पराश्रिताः । शत्रुभ्योऽप्रदास्यति तदा किं वा भविष्यति ॥१५॥
पापबुद्धिषु विश्वासो न कर्तव्यः कदाचन । किं ते वै प्रकुर्वन्ति ये लोभवशगा नराः ॥१६॥
भ्रातरं पितरं मित्रं सुहृदं बांधवं तथा । गुरुं पूज्यं द्विजं द्वेष्टि लोभाविष्टः सदा नरः ॥१७॥
तस्मान्मया न कर्तव्यो विश्वासः सर्वथाऽधुना । मन्त्रिवर्गेऽतिपापिष्ठे शत्रुपक्षसमाश्रिते ॥१८॥
इति संचिंत्य मनसा राजा परमदुर्मनाः । एकाकी हयमारुह्य निर्जगाम पुरात्ततः ॥१९॥
असहायोऽथ निर्गत्य गहनं वनमाश्रितः । चिन्तयामास मेधावी क्व गंतव्यं मया पुनः ॥२०॥
योजनत्रयमात्रे तु मुनेराश्रममुत्तमम् । ज्ञात्वा जगाम भूपालस्तापसस्य सुमेधसः ॥२१॥
बहुवृक्षसमायुक्तं नदीपुलिनसंश्रितम् । निर्वैरश्वापदाकीर्णं कोकिलारावमंडितम् ॥२२॥
शिष्याध्ययनशब्दाढ्यं मृगयूथशतावृतम् । नीवारान्नसुपक्वाढ्यं सुपुष्पफलपादपम् ॥२३॥
होमधूमसुगंधेन प्रीतिदं प्राणिनां सदा । वेदध्वनिसमाक्रांतं स्वर्गादपि मनोहरम् ॥२४॥
दृष्ट्वा तमाश्रमं राजा बभूवासौ मुदान्वितः । भयं त्यक्त्वा मतिं चक्रे विश्रामाय द्विजाश्रमे २५॥
आसज्य पादपेऽश्वं तु जगाम विनयान्वितः । दृष्ट्वा तं मुनिमासीनं सालच्छायासु संश्रितम् ॥२६॥
मृगाजिनासनं शांतं तपसाऽतिकृशं ऋजुम् । अध्यापयंतं शिष्यांश्च वेदशास्त्रार्थदर्शिनम् ॥२७॥

रहित क्रोधलोभाद्यैर्द्वंद्वातीत विमत्सरम् । आत्मज्ञानरत सत्यवादिन शमसयुतम् ॥२८॥
त वीक्ष्य भूपतिर्भूमौ पपात दण्डवत्तदा । तदग्रेऽश्रुजलापूर्णनयन प्रेमसयुत ॥२९॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्र ते तमुवाच तदा मुनि । शिष्यो ददौ वृसी तस्मै गुरुणा नोदितस्तदा ॥३०॥
उत्थाय नृपतिस्तस्या समासीनस्तदाज्ञया । अर्घ्यपाद्यार्हण चक्रे सुमेधा विधिपूर्वकम ॥३१॥
पप्रच्छात्र कुत प्राप्त कस्त्व चितापर कथम् । कथयस्व यथाकाम सवृत्त कारण त्विह ॥३२॥
किमागमनकृत्य ते ब्रूहि कार्य मनोगतम् । करिष्ये वाछित काममसाध्यमपि यत्तव ॥३३॥

राजोवाच

सुरथो नाम राजाऽह शत्रुभिश्च पराजित । त्यक्त्वा राज्य गृह भार्यामिह त शरण गत ॥३४॥
यदाज्ञापयसे ब्रह्मस्तदह भक्तितत्पर । करिष्यामि न मे त्राता त्वदन्य पृथिवीतले ॥३५॥
शत्रुभ्यो मे भय घोर प्राप्तोऽस्म्यद्य तवान्तिकम् । त्रायस्व मुनिशार्दूल शरणागतवत्सल ॥३६॥

ऋषिरुवाच

निर्भय वस राजेंद्र नात्र त शत्रव किल । आगमिष्यन्ति बलिनो निश्चय तपसो बलात् ॥३७॥
नात्र हिंसा प्रकर्तव्या वनवृत्त्या नृपोत्तम । कर्तव्य जीवन शस्तैर्नीवारफलमूलकै ॥३८॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा निर्भय स नृपस्तदा । उवासाश्रम एवासौ फलमूलाशन शुचि ॥३९॥
कदाचित्स नृपस्तत्र वृक्षच्छाया समाश्रित । चिन्तयामास चितार्तो गृह एव गताशय ॥४०॥
राज्य मे शत्रुभि प्राप्त म्लेच्छै पापरतै सदा । सपीडिता स्युर्लोकास्तैर्दुराचारैर्गतत्रपै ॥४१॥
गजाश्च तुरगा सर्वे दुर्बला भक्ष्यवर्जिता । जाता स्युर्नात्र सदेह शत्रुणा परिपीडिता ॥४२॥
सेवका मम सर्वे ते शत्रूणा वशवर्तिन । दु खिता एव जाता स्यु पालिता ये मया पुरा ॥
धन मे सुदुराचारैरसद्व्ययपरै परै । द्यूतासवमृगव्यादिस्थाने स्यात्प्रापित किल ॥४४॥
कोशक्षय करिष्यन्ति व्यसनै पापबुद्धय । न पात्रदाननिपुणा म्लेच्छास्ते मन्त्रिणोऽपि मे ४५॥
इति चिन्तापरो राजा वृक्षमूलस्थितो यदा । तदाजगाम वैश्यस्तु कश्चिदार्तिपरस्तथा ॥४६॥
नृप पुरतो दृष्ट्वा पार्श्वे तत्रोपवेशित । पप्रच्छ त नृप कोऽसि कुत एवागतो वनम् ॥४७॥
कोऽसि कस्माच्च दीनोऽसि हरित शोकपीडित । ब्रूहि सत्य महाभाग मैत्री शप्तपदी मता ॥४८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञस्तमुवाच विशोत्तम । उपविश्य स्थिरो भूत्वा मत्वा साधुसमागमम् ॥४९॥

वैश्य उवाच

मित्राह वैश्यजातीय समाधिर्नाम विश्रुत । धनवान्धर्मनिपुण सत्यवागनसूयक ॥५०॥

पुत्रदारैर्निरस्तोऽहं धनलुब्धैरसाधुभि । कृपणेति मिष कृत्वा त्यक्त्वा माया सुदुस्त्यजाम्"
स्वजनन च सत्यक्त प्राप्तोऽस्मि वनमाशु वै ॥५१॥
कोऽसि त्व भाग्यवान्भासि कथयस्व प्रियाधुना ।

राजोवाच

सुरथो नाम राजाऽह दस्युभि पीडितोऽभवम् ॥५२॥
प्राप्तोऽस्मि गतराज्योऽत्र मन्त्रिभि परिवञ्चित । दिष्ट्या त्वमत्र मित्र मे मिलितोऽसि विशोत्तम ५३॥
सुखेन विहरिष्यावो वनेऽत्र शुभपादपे । शोक त्यज महाबुद्धे स्वस्थो भव विशोत्तम ॥५४॥
अत्रैव च यथाकाम सुख तिष्ठ मया सह ।"

वैश्य उवाच

कुटुम्ब मे निरालम्ब मया हीन सुदु खितम । भविष्यति च चिन्तार्तं व्याधिशोकोपतापितम ५५॥
भार्यादेह सुख नो वा पुत्रदेह न वा सुखम । इति चिन्तातुर सततो न मे शाम्यति भूमिप ॥५६॥
कदा द्रक्ष्ये सुत भार्यां गृह स्वजनमेव च । स्वस्थ न मे मनो राजन्गृहचिन्ताकुल भृशम ॥५७॥

राजोवाच

यैर्निरस्तोऽसि पुत्राद्यैरसद्वृत्तै सुबालिशै । तान्दृष्ट्वा किं सुख तस्य भविष्यति महामत ॥५८॥
हितकारी वर शत्रुर्दु खदा सुहृद कुत । तस्मात्स्थिर मन कृत्वा विहरस्व मया सह ॥५९॥

वैश्य उवाच

मनो मे न स्थिर राजन्भवत्यद्य सुदु खितम । चिन्तयाऽत्र कुटुम्बस्य दुस्त्यजस्य दुरात्मभि ॥६०॥

राजोवाच

ममापि राज्यज दु ख दुनोति किल मानसम । पृच्छावोऽद्य मुनि शान्त शोकनाशनमौषधम ॥६१॥

व्यास उवाच

इति कृत्वा मति तौ तु राजा वैश्यश्च जग्मतु । मुनि तौ विनयोपेतौ प्रष्टु शोकस्य कारणम ॥६२॥
गत्वा त प्रणिपत्याह राजा ऋषिमनुत्तमम । आसीन सम्यगासीन शान्त शान्तिमुपागत ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वात्रिंशोऽध्याय ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

मुने वैश्योऽयमधुना वने मे मित्रता गत । पुत्रदारैर्निरस्तोऽय प्राप्तोऽत्र मम सगमम् ॥१॥
कुटुम्बविरहेणासौ दु खितोऽत्यन्तदुर्मना । न शान्तिमुपयात्येष तथैव मम साम्प्रतम् ॥
गतराज्यस्य दु खेन शोकार्तोऽस्मि महामते ॥१॥

निष्कारण च मे चिंता हृदयान्न निवर्तते। हृया मे दुर्बला स्यु किं गजा शत्रुवश गता ॥२॥
भृत्यवर्गस्तथा दुखी जात स्यात्तु मया विना। कोशक्षय करिष्यति रिपवोऽतिवलात्क्षणात् ॥३॥
इत्येव चिंतयानस्य च मे निद्रा तनौ सुखम्। जानामीद जगन्मिथ्या स्वप्नवत्सर्वमेव हि ॥४॥
जानतोऽपि मनो भ्रात न स्थिर भवति प्रभो। कोऽह केऽश्वा गजा केऽमी न ते मे च सहोदरा ॥
न पुत्रा न च मित्राणि येषा दु ख दुनोति माम्। भ्रमोऽयमिति जानामि तथापि मम मानस ॥६॥
मोहो नैवापसरति किं तत्कारणमद्भुतम्। स्वामिस्त्वमसि सर्वज्ञ सर्वसशयनाशकृत् ॥७॥
कारण ब्रूहि मोहस्य ममास्य च दयानिधे।

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा राज्ञा सुमेधा मनिसत्तम ॥८॥
तमुवाच पर ज्ञान शोकमोहविनाशनम।

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कारण बन्धमोक्षयो ॥९॥
महामायेति विख्याता सर्वेषा प्राणिनामिह। ब्रह्मा विष्णुस्तथेशानस्तुरायाड्वरुणोऽनिल ॥१०॥
सर्वे देवा मनुष्याश्च गन्धर्वोरगराक्षसा। वृक्षाश्च विविधा वल्लच पशवो मृगपक्षिण ॥११॥
मायाधीनाश्च ते सर्वे भाजन बधमोक्षयो। तया सृष्टमिद सव जगत्स्थावरजगमम् ॥१२॥
तद्वशे वर्तते नून मोहजालेन यन्त्रितम। त्व कियान्मानुषेष्वेक क्षत्रियो रजसाऽऽविल ॥१३॥
ज्ञानिनामपि चेतासि मोहयत्यनिश हि सा। ब्रह्मेशवासुदेवाद्या ज्ञान सत्यपि दीपत ॥१४॥
तेऽपि रागवशाल्लोके भ्रमति परिमोहिता। पुरा सत्ययुगे राजन्विष्णुर्नारायण स्वयम् ॥१५॥
श्वेतद्वीप समासाद्य चकार विपुल तप। वर्षाणामयुत यावद ब्रह्मविद्याप्रसक्तये ॥१६॥
अनश्वरसुखायासौ चिंतयानस्तत परम। एकस्मिन्निजन देशे ब्रह्माऽपि परमाद्भुते ॥१७॥
स्थितस्तपसि राजेन्द्र मोहस्य विनिवृत्तये। कदाचिद्वासुदेवोऽसौ स्थलात्तरमतिर्हरि ॥१८॥
तस्माद्देशात्समुत्थाय जगामान्यद्दिदृक्षया। चतुर्मुखोऽपि राजन्द्र तथैव नि सृत स्थलात् ॥१९॥
मिलितौ मार्गमध्ये तु चतुर्मुखचतुर्भुजौ। अन्योन्य पृष्टवतौ तौ कस्त्व कस्त्वमिति स्म ह ॥२०॥
ब्रह्मा प्रोवाच त देव कर्ताऽह जगत किल। विष्णुस्तमाह भो मूर्ख जगत्कर्ताऽहमच्युत ॥२१॥
त्व क्रियावल्हीनोऽसि रजोगुणसमाश्रित। सत्त्वाश्रित हि मा विद्धि वासुदेव सनातनम् ॥२२॥
मया त्व रक्षितोऽद्यैव कृत्वा युद्ध सुदारुणम्। शरण मे समायातो दानवाभ्या प्रपीडित ॥२३॥
मया तौ निहतौ कामं दानवौ मधुकैटभौ। कथ गर्वायसे मद मोहोऽय त्यज साम्प्रतम ॥२४॥
न मत्तोऽप्यधिक कश्चित्ससारेऽस्मि प्रसारिते।

ऋषिरुवाच

एव प्रवदमानौ तौ ब्रह्मविष्णू परस्परम ॥२५॥
स्फुरदोष्ठौ वपमानौ लोहिताक्षौ बभूवतु । प्रादुर्बभूव सहसा तयोर्विवदमानयो ॥२६॥
मध्ये लिंग सुधाश्वेत विपुल दीर्घमद्भुतम । आकाश तरसा तत्र वागुवाचाशरीरिणी ॥२७॥
तौ सबोध्य महाभागौ विवदन्तौ परस्परम । ब्रह्मन्विष्णो विवाद मा कुरुतां वा परस्परम ॥२८॥
लिंगस्यास्य पर पारमधस्तादुपरि ध्रुवम । यो याति युवयोर्मध्ये स श्रेष्ठो वा सदैव हि ॥२९॥
एक प्रयातु पातालमाकाशमपरोऽधुना । प्रमाण म वच काय त्यक्त्वा वाद निरर्थकम ॥३०॥
मध्यस्थ सर्वदा कार्यो विवादेऽस्मिन्द्वयोरिह ।

ऋषिरुवाच

तच्छ्रुत्वा वचन दिव्य सज्जीभूतौ कृतोद्यमौ ॥३१॥
जग्मतुर्मातुमप्रस्थ लिङ्गमद्भुतदर्शनम । पातालमगमद्विष्णुर्ब्रह्माऽप्याकाशमेव च ॥३२॥
परिमातु महालिङ्ग स्वमहत्वविवृद्धय । विष्णुर्गत्वा कियद्देश श्रान्त सर्वात्मना यत ॥३३॥
न प्रापान्त स लिंगस्य परिवृत्य ययौ स्थलम । ब्रह्माऽगच्छत्ततश्चोर्ध्वं पतित केतकीदलम ॥३४॥
शिवस्य मस्तकात्प्राप्य परावृत्तो मुदावृत । आगत्य तरसा ब्रह्मा विष्णवे केतकीदलम ॥३५॥
दर्शयित्वा च वितथमुवाच मदमोहित । लिङ्गस्य मस्तकादेतदगृहीत केतकीदलम ॥३६॥
अभिज्ञानाय चानीत तव चित्तप्रशान्तय । श्रुत्वा तद्ब्रह्मणो वाक्य दृष्ट्वा च केतकीदलम ॥३७॥
हरिस्त प्रत्युवाचद साक्षी क कथयाधुना । यथार्थवादी मेधावी सदाचार शुचि सम ॥३८॥
साक्षी भवति सवत्र विवादे समुपस्थिते ।

ब्रह्मोवाच

दूरदेशात्समायाति साक्षी क समयऽधुना ॥३९॥
मत्सरय तद्वच सेय केतकी कथयिष्यति । इत्युक्त्वा प्रेरिता तत्र ब्रह्मणा केतकी स्फुटम ॥४०॥
वचन प्राह तरसा शार्ङ्गिण प्रत्यबोधयत । शिवमूर्ध्नि स्थिता ब्रह्मा गृहीत्वा मा समागत ॥४१॥
सन्देहोऽत्र न कर्तव्यस्त्वया विष्णो कदाचन । मम वाक्य प्रमाण हि ब्रह्मा पारङ्गतोऽस्य ह ॥४२॥
गृहीत्वा मा समायात शिवभक्तै समर्पिताम । केतक्या वचन श्रुत्वा हरिराह स्मयन्निव ॥४३॥
महादेव प्रमाण म यद्यसौ वचन वदेत ।

ऋषिरुवाच

तदाकर्ण्य हरर्वाक्य महादेव सनातन ॥४४॥
कुपित केतकी प्राह मिथ्यावादिनि मा वद । गच्छतो मध्यत प्राप्ता पतिता मस्तका मम ॥४५॥

मिथ्याभिमानिनी त्यक्ता मया त्वं सर्वदैव हि । ब्रह्मा लज्जापरो भूत्वा ननाम मधुसूदनम् ॥४६॥
शिवेन केतकी त्यक्ता तद्दिनात्कुसुमेषु वै । एवं मायाबलं विद्धि ज्ञानिनामपि मोहदम् ॥४७॥
अन्येषां प्राणिनां राजन्का वार्ता विभ्रमं प्रति । देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं सर्वदैव रमापतिः ॥४८॥
दैत्यान्वञ्चयते चाशु त्यक्त्वा पापभयं हरिः । अवतारपरो देवो नानायोनिषु माधवः ॥४९॥
त्यक्त्वाऽऽनन्दसुखं दैत्यैर्युद्धं चैवाकरोद्विभुः । नूनं मायाबलं चैतन्माधवेऽपि जगद्गुरौ ॥५०॥
ज्ञानिनामपि चेतांसि परमा प्रकृतिः किल । सर्वज्ञे देवनार्थेशे का वार्ताऽन्यस्य भूपते ॥५१॥
बलादाकृष्य मोहाय प्रयच्छति महीपते । यया व्याप्तमिदं सर्वं भगवत्या चराचरम् ॥५२॥
मोहदा ज्ञानदा सैव बन्धमोक्षप्रदा सदा ।

राजोवाच

भगवन्ब्रूहि मे तस्याः स्वरूपं बलमुत्तमम् ॥५३॥
उत्पत्तिकारणं चापि स्थानं परमकं च यत् ।

ऋषिरुवाच

न चोत्पत्तिरनादित्वान्नृप तस्याः कदाचन ॥५४॥
नित्यैव सा परा देवी कारणानां च कारणम् । वर्तते सर्वभूतेषु शक्तिः सर्वात्मना नृप ॥५५॥
शववच्छक्तिहीनस्तु प्राणी भवति सर्वथा । चिच्छक्तिः सर्वभूतेषु रूपं तस्यास्तदेव हि ॥५६॥
आविर्भावतिरोभावौ देवानां कार्यसिद्धये । यदा स्तुवन्ति तां देवा मनुजाश्च विशाम्पते ॥५७॥
प्रादुर्भवति भूतानां दुःखनाशाय चाम्बिका । नानारूपधरा देवी नानाशक्तिसमन्विता ॥५ ॥
आविर्भवति कार्यार्थं स्वेच्छया परमेश्वरी । दैवाधीना न सा देवी यथा सर्वे सुरा नृप ॥५९॥
न कालवशगा नित्यं पुरुषार्थप्रवर्तिनी । अकर्ता पुरुषो द्रष्टा दृश्यं सर्वमिदं जगत् ॥६०॥
दृश्यस्य जननी सैव देवी सदसदात्मिका । पुरुषं रञ्जयत्येका कृत्वा ब्रह्माण्डनाटकम् ॥६१॥
रंजिते पुरुषे सर्वं संहरत्यतिरहसा । तया निमित्तभूतास्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥६२॥
कल्पिता स्वस्वकार्येषु प्रेरिता लीलया त्वमी । स्वांशं तेषु समारोप्य कृतास्ते बलवत्तराः ॥६३॥
दत्ताश्च शक्तयस्तेभ्यो गौर्लक्ष्मीर्गिरिजा तथा । तं तां ध्यायन्ति देवेशाः पूजयन्ति परां मुदा ॥६४॥
ज्ञात्वा सर्वेश्वरीं शक्तिं सृष्टिस्थितिविनाशिनीम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥
मम बुद्ध्यनुसारेण नान्तं जानामि भूपते ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

भगवन्ब्रूहि मे सम्यक्तस्या आराधनविधिम् । पूजाविधिं च मन्त्रांश्च तथा होमविधिं वद ॥१॥

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तस्याः पूजाविधिं शुभम् । कामदं मोक्षदं नृणां शान्तदं दुःखनाशनम् ॥२॥
आदौ स्नानविधिं कृत्वा शुचिः शुक्लाम्बरो नरः । आचम्य प्रयतः कृत्वा शुभमायतनं निजम् ॥३॥
ततोऽवलिप्तभूम्यां तु संस्थाप्यासनमुत्तमम् । तत्रोपविश्य विधिवन्निराचम्य मुदान्वितः ॥४॥
पूजाद्रव्यं सुसंस्थाप्य यथाशक्त्यनुसारतः । प्राणायामं ततः कृत्वा भूतशुद्धिं विधाय च ॥५॥
कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां तु सम्भारं प्रोक्ष्य मन्त्रतः । कालज्ञानं ततः कृत्वा न्यासं कुर्याद्यथाविधि ॥६॥
शुभे ताम्रमये पात्रे चन्दनेन सितेन च । षट्कोणं विलिखेद्यन्त्रं चाष्टकोणं ततो बहिः ॥७॥
नवाक्षरस्य मन्त्रस्य बीजानि विलिखेत्ततः । कृत्वा यन्त्रप्रतिष्ठां च वेदोक्तां सविधाय च ॥८॥
अर्चां वा धातवीं कुर्यात्पूजामन्त्रैः शिवोदितैः । पूजनं पृथिवीपाल भगवत्याः प्रयत्नतः ॥९॥
कृत्वा वा विधिवत्पूजामागमोक्तां समाहितः । जपेन्नवाक्षरं मन्त्रं सततं ध्यानपूर्वकम् ॥१०॥
होमं दशांशतः कुर्याद्दशांशेन च तर्पणम् । भोजनं ब्राह्मणानां च तद्दशांशेन कारयेत् ॥११॥
चरित्रत्रयपाठं च नित्यं कुर्याद्विसर्जयन् । नवरात्रव्रतं चैव विधेयं विधिपूर्वकम् ॥१२॥
आश्विने च तथा चैत्रे शुक्ले पक्षे नराधिप । नवरात्रोपवासो वै कर्तव्यः शुभमिच्छता ॥१३॥
होमः सुविपुलः कार्यो जप्यमन्त्रैः सुपायसैः । शर्करामृतमिश्रैश्च मधुयुक्तैः सुसंस्कृतैः ॥१४॥
छागमांसेन वा कार्यो बिल्वपत्रैस्तथा शुभैः । हयारिकुसुमै रक्तैस्तिलैर्वा शर्करायुतैः ॥१५॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां च विशेषतः । कर्तव्यं पूजनं देव्या ब्राह्मणानां च भोजनम् ॥१६॥
निर्धनो धनमाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते । अपुत्रो लभते पुत्राञ्छुभांश्च वशवर्तिनः ॥१७॥
राज्यभ्रष्टो नृपो राज्यं प्राप्नोति सार्वभौमिकम् । शत्रुभिः पीडितो हन्ति रिपुं मायाप्रसादतः ॥१८॥
विद्यार्थी पूजनं यस्तु करोति नियतेन्द्रियः । अनवद्यां शुभां विद्यां विन्दते नात्र संशयः ॥१९॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा भक्तिसंयुतः । पूजयञ्जगतां धात्रीं स सर्वसुखभाग्भवेत् ॥२०॥
नवरात्रव्रतं कुर्यान्नरनारीगणश्च यः । वाञ्छितं फलमाप्नोति सर्वदा भक्तितत्परः ॥२१॥
आश्विने शुक्लपक्षे तु नवरात्रव्रतं शुभम् । करोति भावसंयुक्तः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥२२॥
विधिवन्मण्डलं कृत्वा पूजास्थानं प्रकल्पयेत् । कलशं स्थापयेत्तत्र वेदमन्त्रविधानतः ॥२३॥
मण्डपं सुरुचिरं कृत्वा स्थापयेत्कलशोपरि । वापयित्वा यवांश्चारु पार्श्वतः परिवर्तितान् ॥२४॥

कृत्वोपरि वितान च पुष्पमालासमावृतम् । धूपदीपसुसयुक्त कर्तव्यं चण्डिकागृहम् ॥२५॥
त्रिकाल तत्र कर्तव्या पूजा शक्त्यनुसारत । वित्तशाठ्य न कर्तव्य चण्डिकायाश्च पूजने ॥२६॥
धूपैर्दीपै सुनैवेद्यै फलपुष्पैरनेकश । गीतवाद्यै स्तोत्रपाठैर्वेदपारायणैस्तथा ॥२७॥
उत्सवस्तत्र कर्तव्यो नानावादित्रसयुतै । कन्यकाना पूजन च विधेय विधिपूर्वकम् ॥२८॥
चन्दनैर्भूषणैर्वस्त्रैर्भक्ष्यैश्च विविधैस्तथा । सुगन्धतैलमाल्यैश्च मनसो रुचिकारकै ॥२९॥
एव सम्पूजन कृत्वा होम मन्त्रविधानत । अष्टम्या वा नवम्या वा कार्यो द्विधिपूर्वकम् ॥३०॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पारण दशमीदिने । कर्तव्य शक्तितो दान देय भक्तिपरैर्नृपै ॥३१॥
एव य कुरुते भक्त्या नवरात्रव्रत नर । नारी वा सधवा भक्त्या विधवा वा पतिव्रता ॥३२॥
इह लोके सुख भोगान्प्राप्नोति मनसेप्सितान् । देहान्ते परम स्थान प्राप्नोति व्रततत्पर ॥३३॥
जन्मान्तरेऽम्बिकाभक्तिर्भवत्यव्यभिचारिणी । जन्मोत्तमकुले प्राप्य सदाचारो भवेद्धि स ॥३४॥
नवरात्रव्रत प्रोक्त व्रतानामुत्तम व्रतम् । आराधन शिवायास्तु सर्वसौख्यकर परम् ॥३५॥
अनेन विधिना राजन्समाराधय चण्डिकाम् । जित्वा रिपूनस्खलित राज्य प्राप्स्यस्यनुत्तमम्॥३६॥
सुख च परम भूप देहेऽस्मिन्स्वगृहे पुन । पुत्रदारान्समासाद्य लप्स्यसे नात्र सशय ॥३७॥
वैश्योत्तम त्वमेवाद्य समाराधय कामदाम् । देवी विश्वेश्वरी माया सृष्टिसहारकारिणीम् ॥३८॥
स्वजनाना च मा यस्त्व भविष्यसि गृह गत । सुख सासारिक प्राप्य यथाभिलषित पुन ॥३९॥
देवीलोके शुभे वासो भविता त न सशय । नाराधिता भगवती यैस्ते नरकभागिन ॥४०॥
इह लोकेऽतिदु खार्ता नानारोगै प्रपीडिता । भवति मानवा राजञ्छत्रुभिश्च पराजिता ॥४१॥
निष्कलत्रा ह्यपुत्राश्च तृष्णार्ता स्तब्धबुद्धय । बिल्वीदलै करवीरै शतपत्रैश्च चम्पकै ॥४२॥
अर्चिता जगता धात्री यैस्तऽतीव विलासिन । भवति कृतपुण्यास्ते शक्तिभक्तिपरायणा ॥४३॥

धनविभवसुखाढ्या मानवा मानवत सकलगुणगणाना भाजन भारतीशा ।
निगमपठितमन्त्रै पूजिता यैर्भवानी नृपतितिलकमुख्यास्ते भवतीह लोके ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्याय ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

महर्षिय उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा दु खितौ वैश्यपार्थिवौ । प्रणिपत्य मुनि प्रीत्या प्रश्रयावनतौ भृशम् ॥१॥
हर्षेणोत्फुल्लनयनावूचतुर्वाक्यकोविदौ । कृताञ्जलिपुटौ शान्तौ भक्तिप्रवणचेतसौ ॥२॥
भगवन्वाचितावद्य शान्तौ दीनौ शुचान्वितौ । तव सूक्तसरस्वत्या गङ्गयेव भगीरथ ॥३॥

साधव सम्भवन्तीह परोपकृतितत्परा । अकृत्रिमगुणारामा सुखदा सर्वदेहिनाम् ॥४॥
पूर्वपुण्यप्रसङ्गेन प्राप्तोऽयमाश्रय शुभ । तवावाम्या महाभाग महादु खविनाशक ॥५॥
भवन्ति मानवा भूमौ वहव स्वार्थतत्परा । परार्थसाधन दक्षा केचित्त्वादृशा ॥६॥

दु खितोऽह मुनिश्रेष्ठ वैश्योऽय चातिदु खित ।
उभौ ससारसतप्तौ तवाश्रमपद मुदा ॥७॥

दर्शनादेव हे विगत दु खमिहावयो । देहज मानस वाक्यश्रवणादेव साम्प्रतम् ॥८॥
धन्यावावा कृतकृत्यौ जातौ सूक्तिसुधारसात् । पावितौ भवता ब्रह्मन्कृपया करुणार्णव ॥९॥
गृहाणास्मत्करौ साधो नय पार भवार्णवात । मग्नौ ध्यातावितिज्ञात्वा मन्त्रदानेन साम्प्रतम् ॥१०॥
तप श्रुत्वाऽतिविपुल समाराध्य सुखप्रदाम् । सप्राप्य दर्शन भूयो यास्यावो निजमदिरम् ॥११॥
वदनात्तव सम्प्राप्य देवीमन्त्र नवाक्षरम । स्मरण च करिष्यावो निराहारौ धृतव्रतौ ॥१२॥

व्यास उवाच

या वैश्योऽपि दीप्तेऽग्नौ स्वमांस प्राक्षिपत्तदा । रुधिरेण बलिं चास्यै ददतुस्तौ कृतोद्यमौ ॥२९॥
दा भगवती दत्त्वा प्रत्यक्ष दर्शनं तयो । प्राह प्रीतिभरोदभ्रान्तौ दृष्ट्वा तौ दुःखितौ भृशम् ॥

श्रीदेव्युवाच

वरय भो राजन् यत्ते मनसि वाञ्छितम् । तुष्टाऽहं तपसा तेऽद्य भक्त्याऽसि त्वं मतो मम ३१॥
वैश्य प्राह तदा देवी प्रसन्नाऽहं महामते । किं तऽभीष्टं ददाम्यद्य प्रार्थयाशु मनोगतम् ॥३२॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा तामुवाच मुदान्वित । देहि मेऽद्य निजं राज्यं हतशत्रुबलं बलात् ॥३३॥
तमुवाच तदा देवी गच्छ राजन्निजं गृहम् । शत्रव क्षीणसत्त्वास्ते गमिष्यति पराजिता ॥३४॥
मन्त्रिणस्तु समागत्य ते पतिष्यति पादयो । कुरु राज्यं महाभाग नगरे स्वे यथासुखम् ॥३५॥
कृत्वा राज्य सुविपुलं वर्षाणामयुतं नृप । देहान्ते जन्म सम्प्राप्य सूर्याच्च भविता मनु ३६॥

व्यास उवाच

वैश्यस्तामप्युवाचेदं कृताञ्जलिपुट शुचि । न मे गृहेण कार्यं वै न पुत्रेण धनेन वा ॥३७॥
सर्वं बधकरं मात स्वप्नवन्नश्वरं स्फुटम् । ज्ञानं मे देहि विशदं मोक्षदं बधनाशनम् ॥३८॥
असारेऽस्मिश्च संसारे मूढा मज्जति पामरा । पण्डिता सतरतीह तस्मान्नेच्छन्ति संसृतिम् ३९॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य महामाया वैश्य प्राह पुर स्थितम् । वैश्यवर्य तव ज्ञानं भविष्यति न सशय ॥४०॥
इति दत्त्वा वरं ताभ्या तत्रैवान्तरधीयत । अदर्शनं गताया तु राजा त मुनिसत्तमम् ॥४१॥
प्रणम्य हयमारुह्य गमनाय मनो दध । तदैव तस्य सचिवास्तत्रागत्य नृप प्रजा ॥४२॥
प्रणेमुर्विनयापेतास्तमूचु प्राञ्जलिस्थिता । राजस्ते शत्रव सर्वे पापाच्च निहता रणे ॥४३॥
राज्यं निष्कटक भूप कुरुष्व पुरमास्थित । तच्छ्रुत्वा वचन राजा नत्वा त मुनिसत्तमम् ४४॥
आपृच्छ्य निर्ययौ तत्र मन्त्रिभि परिवारित । सम्प्राप्य च निजं राज्य दारान्स्वजनबान्धवान् ४५॥
बुभुजे पृथिवीं सर्वा तत सागरमेखलाम् । वैश्योऽपि ज्ञानमासाद्य मुक्तसग समतत ॥४६॥
विचरन्गायन्भगवत्या गुणानय ॥४७॥
कालातिवाहन तत्र मुक्तबधश्चकार ह । तीर्थेषु
एतत्ते कथित देव्याश्चरितं परमाद्भुतम् । आराधनफलप्राप्तिर्यथावद्भूपवैश्ययो ॥४८॥
दैत्याना हननं प्रोक्त प्रादुर्भावस्तथा शुभ । एवप्रभावा सा देवी भक्तानामभयप्रदा ॥४९॥
य शृणोति नरो नित्यमेतदाख्यानमुत्तमम् । सम्प्राप्नोति नर सत्य संसारसुखमद्भुतम् ॥५०॥
ज्ञानद मोक्षदं चैव कीर्तिदं सुखद तथा । पावनं श्रवणान्नूनमेतदाख्यानमद्भुतम ॥५१॥

अखिलार्थप्रदं नृणा सर्वधर्मसमावृतम् । धर्मार्थकाममोक्षाणा कारणं परमं मतम् ॥५२॥

. सूत उवाच

जनमेजयेन राज्ञाऽसौ पृष्ट सत्यवतीसुत । उवाच संहिता दिव्या व्यास सर्वार्थतत्त्ववित् ॥५३॥
चरितं चंडिकायास्तु शुम्भदैत्यवधाश्रितम् । कथयामास भगवान्कृष्ण कारुणिको मुनि. ॥
इति व कथित. सार पुराणाना मुनीश्वरा. ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

व्योमाकाभ्रद्विसंख्यातैः २०९० श्लोकैर्व्यासेन धीमता ।
देवीभागवतस्यास्य पञ्चमस्कन्ध ईरित ॥५॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

षष्ठः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

न तृप्ता स्मो वय पीत्वा द्वैपायनकृत शुभम् ॥१॥
सूत सूत महाभाग मिष्ट ते वचनामृतम् । वेदेऽपि कथिता रम्या प्रसिद्धा पापनाशिनीम् ॥२॥
पुनस्त्वा प्रष्टुमिच्छाम कथा पौराणिकी शुभाम् । स कथ निहत सख्ये वासवेन महात्मना ॥३॥
वृत्रासुर इति ख्यातो वीर्यवास्त्वष्टुरात्मज । शक्रेण घातित कस्माद्ब्रह्मयोनिर्महाबल ॥४॥
त्वष्टा वै सुरपक्षीयस्तत्पुत्रो बलवत्तर । तिर्यञ्चस्तामसा प्रोक्ता पुराणागमवादिभि ॥५॥
देवा. सत्त्वगुणोत्पन्ना मानुषा राजसा स्मृता । छलेन बलवान्वृत्र शक्रेण विनिपातित ॥६॥
विरोधोऽत्र महान्भाति नून शतमखेन ह । प्रविष्ट पविमध्ये स छद्मना भगवान्प्रभु ॥७॥
विष्णु. प्रेरयिता तत्र स तु सत्त्वधर पर । हरिम्या सत्यमुत्सृज्य जलफेनेन घातित ॥८॥
संधि विधाय स ह्येव मन्त्रितोऽसौ महाबल । महातोऽपि च मोहेन वञ्चिता पापबुद्धय ॥९॥
कृतमिन्द्रेण हरिणा किमेतत्सूत साहसम् । सदाचारेण युक्तेन देवा शिष्टत्वमागता ॥१०॥
अन्यायवर्तिनोऽत्यर्थं भवति सुरसत्तमा । हत्वा वृत्र तु विश्वस्त शक्रेण छद्मना पुन ॥११॥
एव विशिष्टधर्मेण शिष्टत्व कीदृश पुन । कि च त्वया पुरा प्रोक्त वृत्रासुरवध कृत ॥१२॥
प्राप्त पापफल नो वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम । श्रीदेव्या इति तच्चापि चित्त मोहयतीह न ।

सूत उवाच

शृण्वतु मुनयो वृत्त वृत्रासुरवधाश्रयम् ॥१३॥

यथेन्द्रेण च सम्प्राप्त दु ख हत्यासमुद्भवम । एवमेव पुरा पृष्टो व्यास सत्यवतीसुत ॥१४॥
पारीक्षितेन राज्ञाऽपि स यदाह च तच्छृणु ।

जनमेजय उवाच

कथ वृत्रासुर पर्वं हतो मघवता मुने । १५॥
सहाय विष्णुमासाद्य छद्मना शास्त्रवित्तेन ह । कथ च देव्या निहतो दैत्योऽसौ केन हेतुना ॥१६॥
कथमेकवधो द्वाभ्या कृत स्यान्मुनिपुंगव । तदेतच्छ्रोतुमिच्छामि पर कौतूहल हि मे ॥१७॥
महता चरित शृण्वन्को विरज्येत मानव । तथयाम्बाविभव त्व वृत्रासुरवधाश्रितम ॥१८॥

व्यास उवाच

धन्योऽसि राजस्तव बुद्धिरीदृशी जाता पुराणश्रवणेऽतिमादरा ।
पानेऽमृत देववराम्न मवया पान वितृष्णा प्रभवति वै पुन ॥१९॥
दिन दिन तेऽधिकभक्तिभाव स्यात्मु राजन्महतीर्यकीर्ते ।
श्रोता यदैकप्रवण शृणोति वक्ता तदा प्रीतमना ब्रवीति ॥२०॥
सुर पुरा यामववृत्रमायद्वेद प्रसिद्ध च तथा पुराणे ।
दु ख सुरेन्द्रेण तथैव लब्ध हत्वा रिपु त्वाष्ट्रमपापमेव ॥२१॥
चित्र किमत्र नृपते हरिवजाभृद्भ्या वञ्चनया विनिहतस्त्रिशिरोऽथ वृत्र ।
मायाबलेन मुनयोऽपि विमोहितास्ते कृत्वा निघ्नमनिश किल पापभाजा ॥२२॥

त्रिभिः स वदनैः श्रेष्ठैर्व्यरोचत मनोहरैः । त्रिभिर्भिन्नानि कार्याणि मुखैः समकरोन्मुनिः ॥३१॥
वेदानेकेन सोऽधीते सुरा चैकेन सोऽपिबत् । तृतीयेन दिशः सर्वा युगपच्च निरीक्षते ॥३२॥
त्रिशिरा भोगमुत्सृज्य तपश्चक्रे सुदुष्करम् । तपस्वी स मृदुर्दान्तो धर्ममेव समाश्रितः ॥३३॥
पञ्चाग्निसाधनः काले पादपाग्रे निवसनम् । जलमध्ये निवासं च हेमन्ते शिशिरे तथा ॥३४॥
निराहारो जितात्माऽसौ त्यक्तसर्वपरिग्रहः । तपश्चचार मेधावी दुष्करं मन्दबुद्धिभिः ॥३५॥
तं च दृष्ट्वा तपस्यन्तं खेदमाप शचीपतिः । विषादमगमत्तत्र शक्रोऽयं मास्मभूदिति ॥३६॥
दृष्ट्वा तस्य तपो वीर्यं सत्यं चामिततेजसः । चिन्तां च महतीं प्राप हरिश्च पाकशासनः ॥३७॥
विवर्धमानस्त्रिशिरा मामयं घातयिष्यति । नापदय सर्वथा शत्रुर्वर्धमानबलो बुधैः ॥३८॥
विवर्धमानस्त्रिशिरा मामयं घातयिष्यति । नापेक्ष्यः सर्वथा शत्रुर्वर्धमानबलो बुधैः ॥३८॥
तस्मादुपायः कर्तव्यस्तपोनाशाय साम्प्रतम् । कामस्तु तपसां शत्रुर्बाधायाः स्मृतिर्वै तपः ॥४०॥
तथैवाद्य प्रकर्तव्यं भोगासक्तो भवेद्यथा । इति संचिन्त्य मनसा बुद्धिमान्बलमर्दनः ॥४१॥
आज्ञापयत्सोऽप्सरसस्त्वाष्ट्रपुत्रप्रलोभने । उर्वशीं मेनकां रम्भां घृताचीं च तिलोत्तमाम् ४१॥
समाहूयाब्रवीच्छक्रस्तास्तदा रूपगर्विताः । प्रियं कुरुध्वं मे सर्वाः कार्येऽद्य समुपस्थिते ॥४२॥
यतो मेऽद्य महाञ्छत्रुस्तपस्तपति दुर्जयः । कार्यं कुरुत गच्छध्वं प्रलोभयत माचिरम् ॥४३॥
शृङ्गारवेषैर्विविधैर्हावैर्भावैर्हसमुद्रवैः । प्रलोभयत भद्रं वः शमयध्वं ज्वरं मम ॥४४॥
अस्वस्थोऽहं महाभागास्तस्य ज्ञात्वा तपोबलम् । बलवानासनं मेऽद्य ग्रहीष्यत्यविलम्बितः ॥४ ॥
भयं मे समुपायातं शीघ्रं नाशयताबलाः । उपकुर्वन्तु सहिताः कार्येऽद्य समुपस्थिते ॥४६॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तास्तु ऊचुस्तं प्रणताः पुरः । मा भयं कुरु देवेश यतिष्यामः प्रलोभने ॥४७॥
यथा न स्याद्भयं तस्मात्तथा कार्यं महाद्युते । नृत्यगीतविहारैश्च मुनेस्तस्य प्रलोभने ॥४८॥
कटाक्षैरङ्गभेदैश्च मोहयित्वा मुनिं विभो । लालुपं वशमस्माकं करिष्यामो नियन्त्रितम् ॥४९॥
व्यास उवाच
इत्याभाष्य हरिं नार्यो ययुस्त्रिशिरसोऽन्तिकम् । कुर्वत्यो विविधान्भावान्कामशास्त्रोचितानपि ॥५०॥
गायन्त्यस्ताः कलैर्भेदैस्ता नृत्यन्त्यः पुरतो मुनेः । तं प्रलोभयितुं चक्रुर्नानाभावान् वराङ्गनाः ॥५१॥
नापश्यत्स तपोराशिस्तासां नाना विडम्बनम् । इन्द्रियाणि वशे कृत्वा मूकान्धबधिरः स्थितः ॥५२॥
दिनानि कतिचित्तस्थुस्तास्तस्याश्रमे वरे । कुर्वत्यो गाननृत्यादि प्रपञ्चानतिमोहदान् ॥५३॥
न चचाल यदा कामं ध्यानाच्च त्रिशिरा मुनिः । परावृत्य तदा देव्यः पुनः शक्रमुपस्थिताः ॥५४॥
कृताञ्जलिपुटाः सर्वा देवराजमथाब्रुवन् । श्रान्ता दीना भयत्रस्ता विवर्णवदना भृशम् ॥५५॥
देवदेव महाराज यत्नश्च परमः कृतः । न स शक्यो दुराधर्षो धैर्याच्चालयितुं विभो ॥५६॥
उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यः सर्वथा पाकशासन । नास्माकं बलमेतस्मिंस्तापसे विजितेन्द्रिये ॥५७॥

दिष्ट्या वयं न दासाः स्म यदनेन महात्मना । मुनिना वह्नितुल्येन तपसा द्योतितेन हि ॥५८॥
विसृज्याप्सरसः शक्रश्चिन्तयामास मन्दधीः । तस्यैव च वधोपायं पापबुद्धिरसाम्प्रतम् ॥५९॥
विसृज्य लोकलज्जां स तथा पापभयं भृशम् । चकार पापबुद्धिं तु तद्वधाय महीपते ॥६०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ स लोभमुपेत्य सुराधिपः समधिगम्य गजासनसंस्थितः ।
त्रिशिरसं प्रति दुष्टमतिस्तदा मुनिमपश्यदमेयपराक्रमम् ॥ १ ॥
तमभिवीक्ष्य दृढासनसंस्थितं जितगिरं सुसमाधिवशं गतम् ।
रविविभावसुसन्निभमोजसा सुरपतिः परमापदमस्यगात् ॥ २ ॥
कथमसौ विनिहन्तुमहो मया मुनिरपापमतिः किल सम्मतः ।
रिपुरयं सुसमिद्धतपोबलः कथमुपेक्ष्य इहासनकामुकः ॥ ३ ॥
इति विचिन्त्य पविं परमायुधं प्रतिमुमोच मुनिं तपसि स्थितम् ।
शशिदिवाकरसन्निभमाशुगं त्रिशिरसं सुरसद्मपतिः स्वयम् ॥ ४ ॥
तदभिघातहतः स धरातले किल पपात ममार च तापसः ।
शिखरिणः शिखरं कुलिशार्दितं निपतितं भुवि चाद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥
तं निहत्य मुदमाप सुरेशश्चुकुशुश्च मुनयस्तु संस्थिताः ।
हा हतेति भृशमार्तनिस्वना किं कृतं शतमखेन पापिना ॥ ६ ॥
विनापराधं तपसां निधिर्हतः शचीपतिः पापमतिर्दुरात्मा ।
फलं किलायं तरसा कृतस्य प्राप्नोतु पापी हननोद्भवस्य ॥ ७ ॥
तं निहत्य तरसा सुरराजो निर्जगाम निजमन्दिरमाशु ।
स हतोऽपि विरराज महात्मा जीवमान इव तेजसां निधिः ॥ ८ ॥

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ जीवन्तमिव वृत्रहा । चिन्तामापातिखिन्नाङ्गः किं वा जीवेदयं पुनः ॥९॥
विमृश्य मनसाऽतीव तक्षाणं पुरतः स्थितम् । मघवा वीक्ष्य तं प्राह स्वकार्यसदृशं वचः ॥१०॥
तक्षश्छिन्धि शिरांस्यस्य कुरुष्व वचनं मम । मा जीवतु महातेजा भाति जीवन्निव स्वयम् ॥११॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्षोवाच विगर्हयन् ।

तक्षोवाच

महास्वघो मृत भाति परशुर्न तरिष्यति ॥१२॥

ततो नाह करिष्यामि कार्यमेतद्विगर्हितम् । त्वया वै निंदित कर्म कृत सद्भिर्विगर्हितम् ॥१३॥

अहं बिभेमि पापाद्वै मृतस्यैश्च च मारणे । मृतोऽय मुनिरस्त्येव शिरस कृतनेन किम ॥१४॥

भय किं तेऽत्र सजात पाकशासन कथ्यताम् ।

इन्द्र उवाच

सजीव इव देहोऽयमाभाति विशदाकृति ॥१५॥

तस्माद्बिभेमि मा जीवेन्मुनि शत्रुरय मम ।

तक्षोवाच

नात्र किं त्रपसे विद्वन्क्रूरेणानेन कर्मणा ॥१६॥

ऋषिपुत्रमिम हत्वा ब्रह्महत्याभय न किम् ।

इन्द्र उवाच

प्रायश्चित्त करिष्यामि पश्चात्पापक्षयाय वै ॥१७॥

शत्रुस्तु सर्वथा वध्यश्छलेनापि महामते ।

तक्षोवाच

त्व लोभाभिहत पाप करोषि मघवन्निह ॥१८॥

त विनाऽह कथ पाप करोमि वद मे विभो ।

इन्द्र उवाच

मखेपु खलु भाग ते करिष्यामि सदैव हि ॥१९॥

शिर पशोस्तु ते भाग यज्ञे दास्यति मानवा । शुल्केनानेन छिंधि त्व शिरास्यस्य कुरु प्रियम् २०॥

व्यास उवाच

एतच्छ्रुत्वा महेंद्रस्य वचस्तक्षा मुदान्वित । कुठारेण शिरास्यस्य चकर्त सुदृढेन हि ॥२१॥

छिन्नानि त्रीणि शीर्षाणि पतितानि यदा भुवि । तस्यस्तु पक्षिण क्षिप्र विनिष्पेतु सहस्रश ॥२२॥

कलविंकास्तित्तिरयस्तथैव च कपिंजला । पृथक्पृथग्विनिष्पेतुर्मुखतस्तरसा तदा ॥२३॥

येन वेदानधीते स्म सोम च पिबते तथा । तस्माद्वक्त्रात्किलोत्पेतु सर्व एव कपिंजला ॥२४॥

येन सर्वा दिश काम पिबन्निव निरीक्षते । तस्मात्तु तित्तिरास्तत्र नि सृतास्तिग्मतेजस ॥२५॥

यत्सुराप तु तद्वक्त्र तस्मात्तु चटका किल । विनिष्पेतुस्त्रिशिरस एव ते विहगा नृप ॥२६॥

एव विनि सृतान्दृष्ट्वा तेभ्य शक्रस्तदाऽऽज्वर । मुमोद मनसा राजञ्जगाम त्रिदिव पुन ॥२७॥

गते शक्रे तु तक्षाऽपि स्वगृहं तरसा ययौ। यज्ञभागं परं लब्ध्वा मुदमाप महीपते ॥२८॥
इन्द्रोऽथ स्वगृहं गत्वा हत्वा शत्रुं महाबलम्। मेने कृतार्थमात्मानं ब्रह्महत्यामचिंतयन् ॥२९॥
तं श्रुत्वा निहतं त्वष्टा पुत्रं परमधार्मिकम्। चुकोपातीव मनसा वचनं चेदमब्रवीत् ॥३०॥
अनागसं मुनिं यस्मात्पुत्रं निहतवान्मम। तस्मादुत्पादयिष्यामि तद्वधार्थं सुतं पुनः ॥३१॥
सुराः पश्यन्तु मे वीर्यं तपसश्च बलं तथा। जानातु सर्वं पापात्मा स्वकृतस्य फलं महत् ॥३२॥
इत्युक्त्वाऽग्निं जुहावाथ मन्त्रैराथर्वणोदितैः। पुत्रस्योत्पादनार्थाय त्वष्टा क्रोधसमाकुलः ॥३३॥
कृते होमेऽष्टरात्रं तु सदीप्ताच्च विभावसोः। प्रादुर्बभूव तरसा पुरुषः पावकोपमः ॥३४॥
तं दृष्ट्वाग्रे सुतं त्वष्टा तेजोबलसमन्वितम्। वेगात्प्रकटितं वह्नेर्दीप्यमानमिवानलम् ॥३५॥
उवाच वचनं त्वष्टा सुतं वाक्यं पुरःस्थितम्। इन्द्रशत्रो विवर्धस्व प्रतापात्तपसो मम ॥३६॥
इत्युक्ते वचने त्वष्टा क्रोधप्रज्वलितेन च। सोऽवर्धत दिवं स्तब्ध्वा वैश्वानरसमद्युतिः ॥३७॥
जातः स पर्वताकारः कालमृत्युसमः स्वराट्। किं करोमीति तं प्राह पितरं परमातुरम् ॥३८॥
कुरु मे नाम नाथाद्य कार्यं वदस्व सुव्रत। चिंतातुरोऽसि कस्मात्त्वं ब्रूहि मे शोककारणम् ३९॥
नाशयाम्यद्य ते शोकमिति मे व्रतमाहितम्। तेन जातेन किं भूयः पिता भवति दुःखितः ॥४०॥
पिबामि सागरं सद्यश्चूर्णयामि धराधरान्। उद्यन्तं वारयाम्यद्य तरणिं तिग्मतेजसम् ॥४१॥
हन्मीन्द्रं ससुरं सद्यो यमं वा दवतान्तरम्। क्षिपामि सागरे सर्वान्समुत्पाट्य च मेदिनीम् ॥४२॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य त्वष्टा पुत्रस्य पेशलम्। प्रत्युवाचातिमुदितस्तं सुतं पर्वतोपमम् ॥४३॥
वृजिनात्त्रातुमधुना यस्माच्छक्तोऽसि पुत्रक। तस्माद्वृत्र इति ख्यातं तव नाम भविष्यति ४४॥
भ्राता तव महाभाग त्रिशिरा नाम तापसः। त्रीणि तस्य च शीर्षाणि ह्यभवन्वीर्यवन्ति च ४५॥
वेदवेदांगतत्त्वज्ञः सर्वविद्याविशारदः। संस्थितस्तपसि प्रायस्त्रिलोकीविस्मयप्रदे ॥४६॥
शक्रेण तु हतः सोऽद्य वज्रपातेन साम्प्रतम्। विनाऽपराधं सहसा छिन्नानि मस्तकानि च ॥४७॥
तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र जहि शक्रं कृतागसम्। ब्रह्महत्यावृतं पापं निर्लज्जं दुर्मतिं शठम् ॥४८॥
इत्युक्त्वा च तदा त्वष्टा पुत्रशोकसमाकुलः। आयुधानि च दिव्यानि चकार विविधानि च ॥४९॥
ददावस्मै महाभागधेयाय प्रबलानि च। मुद्गरान्गदाशक्तितोमरप्रमुखानि वै ॥५०॥
शार्ङ्गं धनुस्तथा बाणं परिघं पट्टिशं तथा। चक्रं दिव्यं सहस्रारं सुदर्शनसमप्रभम् ॥५१॥
तूणीरौ चाक्षयौ दिव्यौ कवचं चातिसुंदरम्। रथं मेघप्रतीकाशं दृढं भारसहं जवम् ॥५२॥
युद्धोपकरणं सर्वं कृत्वा पुत्राय पार्थिव। दत्त्वाऽसौ प्रेरयामास त्वष्टा क्रोधसमन्वितः ॥५३॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृतस्वस्त्ययनो वृत्रो ब्राह्मणैर्वेदपारगैः । निर्जगाम रथारूढो हन्तुं शक्रं महाबलः ॥१॥
तदैव राक्षसाः क्रूराः पुरा देवपराजिताः । समाजग्मुश्च सेवार्थं वृत्रं ज्ञात्वा महाबलम् ॥२॥
इन्द्रदूतास्तु तं दृष्ट्वा युद्धाय तु समागतम् । वेगादागत्य वृत्तान्तं शशंसुस्तस्य चेष्टितम् ॥३॥

व्यास उवाच

स्वामिञ्छीघ्रमिहायाति वृत्रो नाम रिपुस्तव । बलवांस्त्वद्वधे रुद्रस्त्वष्ट्रा चोत्पादितः किल ॥४॥
अभिचारेण नाशार्थं तव क्रोधान्वितेन वै । पुत्रघाताभितप्तेन दुःसहो राक्षसैर्युतः ॥५॥
यत्नं कुरु महाभाग शीघ्रमायाति साम्प्रतम् । मेरुमन्दरसंकाशो घोरशब्दोऽतिदारुणः ॥६॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र भीता देवगणा भृशम् । आगत्योचुः सुरपतिं शृण्वन्तं दूतभाषितम् ॥७॥

गणा ऊचुः

मघवन्दुर्निमित्तानि भवन्ति त्रिदशालये । बहूनि भयशंसीनि पक्षिणां विरुतानि च ॥८॥
काकगृध्रास्तथा श्येना बकाद्या दारुणाः खगाः । रुदन्ति विकृतैः शब्दैरुत्कारैर्भवनोपरि ॥९॥
चीचीकूचीति निनदान्कुर्वन्ति विहगा भृशम् । वाहनानां च नेत्रेभ्यो जलधाराः पतन्त्यधः ॥१०॥
श्रूयतेऽतिमहाञ्छब्दो रुदतीनां निशासु च । राक्षसीनां महाभाग भवनोपरि दारुणः ॥११॥
प्रपतन्ति ध्वजास्तूर्णं विना वातेन मानद । प्रभवन्ति महोत्पाता दिवि भूम्यन्तरिक्षजाः ॥१२॥
कृष्णाम्बरधरा नार्यो भ्रमन्ति च गृहे गृहे । यान्तु यान्तु गृहात्तूर्णं कुर्वन्त्यो विकृताननाः ॥१३॥
रात्रौ स्वप्नेषु बालानां सुमाना निजमन्दिरे । केशाल्लुनन्ति राक्षस्यो भीषयन्त्यो भृशातुराः ॥१४॥
एवंविधानि देवेश भूतपोल्कादयस्तथा । गोमायवो रुदन्ति स्म निशायां भवनाङ्गणे ॥१५॥
सरटानां च जालानि प्रभवन्ति गृहे गृहे । अङ्गप्रस्फुरणादीनि दुर्निमित्तानि सर्वशः ॥१६॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा चिन्तामाप सुरेश्वरः । बृहस्पतिं समाहूय पप्रच्छ च मनोगतम् ॥१७॥

इन्द्र उवाच

ब्रह्मन्किमुत घोराणि निमित्तानि भवन्ति वै । वाताश्च दारुणा वान्ति प्रपतन्त्युल्काः खतः ॥१८॥
सर्वज्ञोऽसि महाभाग समर्थो विघ्ननाशने । बुद्धिमाञ्छास्त्रतत्त्वज्ञो देवतानां गुरुस्तथा ॥१९॥
कुरु शान्तिं विधानज्ञ शत्रुक्षयविधायिनीम् । यथा मे न भवेद्दुःखं तथा कार्यं विधीयताम् ॥२०॥

बृहस्पतिरुवाच

किं करोमि सहस्राक्ष त्वयाऽद्य दुष्कृतं कृतम् । अनागसं मुनिं हत्वा किं फलं समुपार्जितम् ॥२१॥

अत्युग्रं पुण्यपापाना फल भवति सत्वरम् । विचार्य खलु कर्तव्य कार्यं तद्भूतिमिच्छता ॥२२॥
परोपतापन कर्म न कर्तव्य कदाचन । न सुख विदते प्राणी परपीडापरायण ॥२३॥
मोहाल्लोभादब्रह्महत्या कृता शक्र त्वयाऽधुना । तस्य पापस्य सहसा फलमेतदुपागतम् ॥२४॥
अवध्य सर्वदेवाना जातोऽसौ वृत्रसज्ञक । हतु त्वा स समायाति दानवैर्बहुभिर्वृत ॥२५॥
आयुधानि च सर्वाणि वज्रतुल्यानि वासव । त्वष्ट्रा दत्तानि दिव्यानि गृहीत्वा समुपस्थित २६॥
समागच्छति दुर्धर्षो रथारूढ प्रतापवान् । देवेन्द्र प्रलय कुर्वंश्चास्य मृत्युर्भविष्यति ॥२७॥
कोलाहलस्तदा जातस्तया ब्रुवति वाक्पतौ । गधर्वा किन्नरा यक्षा मुनयश्च तपोधना ॥२८॥
सदनानि विहायैवामरा सर्वे पलायिता । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं शक्रश्चितापरायण ॥२९॥
आज्ञापयामास तदा सेनोद्योगाय सेवकान । आनयध्व वसूत्रुद्रानश्विनौ च दिवाकरम ॥३०॥
पूषण च भग वायु कुबेर वरुण यमम । विमानेषु समारुह्य सायुधा सुरसत्तमा ॥३१॥
समागच्छतु तरसा शत्रुरायाति साप्रतम । इत्याज्ञाप्य सुरपति समारुह्य गजोत्तमम् ॥३२॥
बृहस्पति पुरोधाय निर्गतो निजमदिरात । तथैव त्रिदशा सर्वे स्व स्व वाहनमास्थिता ३३॥
युद्धाय कृतसकल्पा निर्ययु शस्त्रपाणय । वृत्रोऽथ दानवैर्युक्त सप्राप्तो मानसोत्तरम् ॥३४॥
पर्वत देवतावास रम्य पादपशोभितम । इन्द्रोऽप्यागत्य सग्राम चकार मानसोत्तरे ॥३५॥
पर्वत देवतायुक्तो वाचस्पतिपुर सर । तत्राभूद्दारुण युद्ध वृत्रवासवयोस्तदा ॥३६॥
गदासिपरिघै पाशैर्बाणै शक्तिपरश्वधै । मानुषेण प्रमाणेन सग्राम शरदा शतम ॥३७॥
बभूव भयदो नृणाममृपीणा भावितात्मनाम । वरुण प्रथम भग्नस्ततो वायुगण किल ॥३८॥
ततो विभावसु शक्र सर्वे ते निर्गता रणात । पलायनपरान्दृष्ट्वा देवानिन्द्रपुरोगमान् ॥३९॥
वृत्रोऽपि पितर प्रागादाश्रमस्थ मुदान्वितम । प्रणम्य प्राह त्वष्टार पितु कार्यं मया कृतम् ॥४०॥
देवा विनिर्जिता सर्वे सेंद्रा समरसस्थिता । विद्रुतास्ते गता स्थान यथा सिंहा मृगा गजा ४१॥
इन्द्र' पदातिरगम मयाऽऽनीतो गजोत्तम । ऐरावतोऽय भगव गृहाण द्विरदोत्तमम ॥४२॥
न हतास्ते मया तस्मादयुक्त भीतमारणम । आज्ञापय पुनस्तात किं करोमि तवप्सितम् ॥४३॥
निर्जरा निर्गता सर्वे भयभीता श्रमातुरा । इन्द्रोऽप्यैरावत त्यक्त्वा भयभीत पलायित ॥४४॥

व्यास उवाच

इति पुत्रवच श्रुत्वा त्वष्टा प्राह मुदान्वित । पुत्रवानद्य जातोऽस्मि सफल मम जीवितम॥४५॥
त्वयाऽद्य पावित पुत्र गतो मे मानसो ज्वर । निश्चल म मनो जात दृष्ट्वा वीर्य तवाद्भुतम ॥४६॥
शृणु वक्ष्याम्यह पुत्र हित तऽद्य निशामय । तप कुरु महाभाग सावधान स्थिरासन ॥४७॥
विश्वासो नैव कर्तव्य केषाचित्पाकशासन । शत्रुस्ते छलकर्ताऽस्ति नानाभेदविशारद ॥४८॥

तपसा प्राप्यते लक्ष्मीस्तपसा राज्यमुत्तमम । तपसा बलवृद्धि स्यात्सग्रामे विजयस्तथा ॥४९॥
आराध्य द्रुहिण देव लब्ध्वा वरमनुत्तमम् । जहि शक्र दुराचार ब्रह्महत्यासमावृतम् ॥५०॥
सावधान स्थिरो भूत्वा दातार भज शकरम् । वाछित स वर दद्यात्सतुष्टश्चतुरानन ॥५१॥
तोषयित्वा विश्वयोनि ब्रह्माणममितौजसम । अविनाशित्वमासाद्य जहि शक्र कृतागसम् ॥५२॥
वैर मनसि मे पुत्र वर्तते सुतघातजम । न शातिमनुगच्छामि न स्वपामि सुखेन ह ॥५३॥
तापसो मे हत पुत्रो निरागा पाप्मना यत । न विदामि सुख वृत्र त्व मामुद्धर दु खितम् ॥५४॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य पितुर्वाक्य वृत्र क्रोधयतस्तदा । आज्ञामादाय च पितुर्जगाम तपसे मुदा ॥५५॥
गधमादनमासाद्य पुण्या देवधुनी शुभाम । स्नात्वा कुशासन कृत्वा सस्थितश्च स्थिरासन ५६॥
त्यक्त्वान्न वारिपान च योगाभ्यासपरायण । ध्यायन्विश्वसृज चित्ते सोपविष्ट स्थिरासने ॥५७॥
मघवा त तपस्यत ज्ञात्वा चितातुरो ह्यभूत । गधर्वान्प्रेषयामास विघ्नार्थं पाकशासन ॥५८॥
यक्षाश्च पन्नगान्सर्पान्किन्नरानमितौजस । विद्याधरानप्सरसो देवदूताननेकधा ॥५९॥
उपायास्तै कृता सम्यक्तपोविघ्नाय मायिभि । न चचाल ततो ध्यानात्त्वाष्ट्र परमतापस ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

निर्गतास्ते परावृत्तास्तपोविघ्नकरा सुरा । निराशा कार्यससिद्धयै त दृष्ट्वा दृढचेतसम् ॥१॥
जात वर्षशते पूर्णे ब्रह्मा लोकपितामह । तत्राजगाम तरसा हसारूढश्चतुर्मुख ॥२॥
आगत्य तमुवाचेद त्वष्टु पुत्र सुखी भव । त्यक्त्वा ध्यान वर ब्रूहि ददामि तव वाछितम्॥३॥
तपसा तेऽद्य तुष्टोऽस्मि त्वा दृष्ट्वा चातिकर्शितम। वर वरय भद्र त मनोऽभिलषित तव ॥४॥

व्यास उवाच

वृत्रस्तदाऽतिविशदा पुरतो निशम्य वाच सुधासमरसां जगदेककर्तु ।
सत्यज्य योगकलना सहसोदतिष्ठ सजातहर्षनयनाश्रुपरिप्लुताग ॥५॥
पादौ प्रणम्य शिरसा प्रण्यादियातुर्बद्धाजलि पुरत एव मुमाससाद ।
प्रोवाच त सुवरद तपसा प्रपन्न प्रेम्णाऽतिगद्गदगिरा विनयेन नम्र ॥६॥

प्राप्त मया सकलदेववद प्रभोऽद्य यद्दर्शन तव सुदुर्लभमाशु जातम् ।
वाञ्छाऽस्ति नाथ मनसि प्रवणे दुरापा ता प्रब्रवीमि कमलासन वेत्सि भावम ॥ ७ ॥
मृत्युश्च मा भवतु मे किल लोहकाष्ठशुष्कार्द्रवंशनिचयैरपरैश्च शस्त्रै ।
वृद्धि प्रयातु मम वीर्यमतीव युद्धे यस्माद्भवामि सबलैरमरैरजेय ॥ ८ ॥

व्यास उवाच

इत्थ सम्प्रार्थितो ब्रह्मा तमाह प्रहसन्निव । उत्तिष्ठ गच्छ भद्र त वाञ्छित सफल सदा ॥९॥
न शुष्केण न चार्द्रेण न पाषाणेन दारुणा । भविष्यति च ते मृत्युरिति सत्य ब्रवीम्यहम् ॥१०॥
इति दत्त्वा वर ब्रह्मा जगाम भुवन परम् । वृत्रस्तु त वर लब्ध्वा मुदित स्वगृह ययौ ॥११॥
शशास पितुरग्रे तद्वरदान महामति । त्वष्टा तु मुदित प्राप्त पुत्र प्राप्तवर तदा ॥१२॥
स्वस्ति तेऽस्तु महाभाग जहि शत्रु रिपु मम । हत्वा गच्छ त्रिशिरसो हन्तार पापसयुतम् ॥१३॥
भव त्व त्रिदशाधीश सम्प्राप्य विजय रणे । ममाधि छिन्धि विपुल पुत्रनाशसमुद्भवम् ॥१४॥
जीवतो वाक्यकरणात्क्षयाहे भूरिभोजनात । गयाया पिण्डदानाच्च त्रिभि पुत्रस्य पुत्रता ॥१५॥
तस्मात्पुत्र ममात्यर्थ दु ख नाशितुमर्हसि । त्रिशिरा मम चित्तात्तु नापसर्पति कर्हिचित ॥१६॥
सुशील सत्यवादी च तापसो वेदवित्तम । अपराध विना तेन निहत पापबुद्धिना ॥१७॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा वृत्र परमदुर्जय । रथमारुह्य तरसा निर्जगाम पितुर्गृहात ॥१८॥
रणदुन्दुभिनिर्घोष शङ्खनाद महाबलम् । कारयित्वा प्रयाण स चकार मदगर्वित ॥१९॥
निर्ययौ नयसयुक्त सेवकानिति सवदन । हत्वा शत्रु ग्रहीष्यामि सुरराज्यमकण्टकम ॥२०॥
इत्युक्त्वा निर्जगामाशु स्वसैन्यपरिवारित । महता सैन्यनादेन भीषयन्नमरावतीम् ॥२१॥
तमागच्छन्तमाज्ञाय तुराषाडपि सत्वर । सेनोद्योग भयत्रस्त कारयामास भारत ॥२२॥
सर्वानाहूय तरसा लोकपालानरिन्दम । युद्धार्थ प्रेरयन्सर्वान्व्यरोचत महाद्युति ॥२३॥
गरुडव्यूह तत कृत्वा सस्थित पाकशासन । तत्राजगाम वेगात्तु वृत्र परबलार्दन ॥२४॥
देवदानवयोस्तावत्सग्रामस्तुमुलोऽभवत । वृत्रवासवयो सख्ये मनसा विजयैषिणो ॥२५॥
एव परस्पर युद्धे सन्दीप्ते भयदे भृशम । आकूत देवता प्रापुर्दैत्याश्च परमा मुदम् ॥२६॥
तोमरैर्भिन्दिपालैश्च खड्गै परशुपट्टिशै । जघ्नु परस्पर देवदैत्या स्वस्त्रवरायुधै ॥२७॥
एव युद्धे वर्तमाने दारुणे लोमहर्षणे । शक्र जग्राह सहसा वृत्र क्रोधसमन्वित ॥२८॥
अपावृत्य मुखे क्षिप्त्वा स्थितो वृत्र शतक्रतुम । मुदितोऽभून्महाराज पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥२९॥
शक्रे ग्रस्तेऽथ वृत्रेण सम्भ्रान्ता निर्जरास्तदा । चुक्रुशु परमार्तास्ते हा शक्रेति मुहुर्मुहु ॥३०॥

अपावृते मुखे शक्र ज्ञात्वा सर्वे दिवौकस । बृहस्पतिं प्रणम्योचुर्दीना व्यथितचेतस ॥३१॥
किं कर्तव्यं द्विजश्रेष्ठ त्वमस्माकं गुरु पर । शक्रो ग्रस्तस्तु वृत्रेण रक्षितो देवतातरै ॥३२॥
विना शक्रेण किं कुर्म सर्वे हीनपराक्रमा । अभिचारं कुरु विभो सत्वर शक्रमुक्तये ॥३३॥

बृहस्पतिरुवाच

किं कर्तव्य सुरा क्षितो मुखमध्येऽस्ति वासव । वृत्रेणोत्सादितो जीवन्नस्ति कोष्ठान्तरे रिपो ॥३४॥

व्यास उवाच

दवाश्रितातुरा सर्वे तुरासाह तथाकृतम् । दृष्ट्वा विमृश्य तरसा चक्रुर्यत्नं विमुक्तये ॥३५॥
असृजन्त महासत्त्वा जृम्भिका रिपुनाशिनीम् । ततो विजृम्भमाण स व्यावृतास्यो बभूव ह ३६॥
विजृम्भमाणस्य ततो वृत्रस्यास्यादवापतत । स्वाङ्गगात्राणि संक्षिप्य निष्क्रान्तो बलसूदन ३७॥
तत प्रभृति लोकेषु जृम्भिका प्राणिसंस्थिता । जहृषुश्च सुरा सर्वे शक्रं दृष्ट्वा विनिर्गतम् ॥३८॥
तत प्रववृते युद्ध तयोर्लोकभयप्रदम् । वर्षाणामयुत यावद्दारुण लोमहर्षणम् ॥३९॥
एकतश्च सुरा सर्वे युद्धाय समुपस्थिता । एकतो बलवांस्त्वाष्ट्र सग्रामे समवर्तत ॥४०॥
यदा व्यवर्धत रणे वृत्रो वरमदावृत । पराजितस्तदा शक्रस्तेजसा तस्य धर्षित ॥४१॥
विषये मघवा युद्धे तत प्राप्य पराजयम् । विषादमगमन्देवा दृष्ट्वा शक्र पराजितम् ॥४२॥
जग्मुस्त्यक्त्वा रणं सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमा । गृहीत देवसदन वृत्रेणागत्य रहसा ॥४३॥
देवोद्यानानि सर्वाणि भुक्तेऽसौ दानवो बलात । ऐरावतोऽपि दैत्येन गृहीतोऽसौ गजोत्तम ॥४४॥
विमानानि च सर्वाणि गृहीतानि विशापते । उच्चै श्रवा हयवरो जातस्तस्य वशे तदा ॥४५॥
कामधेनु पारिजातो गणश्चाप्सरसा तथा । गृहीत रत्नमात्र तु तेन त्वष्टृसुतेन [illegible] ॥४६॥
स्थानभ्रष्टा सुरा सर्वे गिरिदुर्गेषु संस्थिता । दु खमापु परिभ्रष्टा यज्ञभागात्सुरालयात् ॥४७॥
वृत्र सुरपद प्राप्य बभूव मदगर्वित । त्वष्टाऽतीव सुत प्राप्य मुमोद सुतसंयुत ॥४८॥
अमन्त्रयन्त देवा मुनिभि सह भारत । किं कर्तव्यमिति प्राप्ते विचिन्त्य भयमोहिता ४९॥
जग्मु कैलासमचल सुरा शक्रसमन्विता । महादेव प्रणम्योचु ब्रह्मा प्राञ्जल्यो भृशम ॥५०॥
देवदेव महादेव कृपासिन्धो महेश्वर । रक्षास्मान्भयभीतांस्तु वृत्रेणातिपराजितान् ॥५१॥
गृहीत देवसदन तेन देव बलीयसा । किं कर्तव्यमत शम्भो ब्रूहि सत्य निवारण ॥५२॥
किं कुर्म क्व च गच्छाम स्थानभ्रष्टा महेश्वर । दु खस्य नाधिगच्छामो विनाशोपायमीश्वर ॥५३॥
साहाय्य कुरु भूतेश व्यथिता स्म कृपानिधे । वृत्रं जहि मदोत्सिक्त वरदानबलान्वित ॥५४॥

शिव उवाच

ब्रह्माण पुरत कृत्वा वय सर्वे हरे क्षयम् । गत्वा समेत्य त विष्णु चिन्तयामो यथाक्रमम ॥५५॥

स शक्तश्च छलज्ञश्च बलवान्बुद्धिमत्तर । शरण्यश्च दयाब्धिश्च वासुदेवो जनार्दन ॥५६॥
विना त देवदेवेश नार्थसिद्धिर्भविष्यति । तस्मात्तत्र च गन्तव्य सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥५७॥

व्यास उवाच

इति सचिन्त्य ते सर्वे ब्रह्मा शक्र सशकर । जग्मुर्विष्णो क्षय देवा शरण्य भक्तवत्सलम् ॥५८॥
गत्वा विष्णुपद देवास्तुष्टुवु परमेश्वरम् । हरिं पुरुषसूक्तेन वदोक्तेन जगद्गुरुम् ॥५९॥
प्रत्यक्षोऽभूज्जगन्नाथस्तदा स कमलापति । समाय च सुरान्सर्वानित्युवाच पुर स्थित ॥६०॥
किमागता स्म लोकेशा हरब्रह्मसमन्विता । कारण कथयध्व च सर्वदा सुरसत्तमा ॥६१॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा हरवाक्य नाचुर्देवा रमापतिम् । चिन्ताविष्टा स्थिता प्राय सर्वे प्राजलयस्तथा ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा चिन्तातुरान वीक्ष्य सर्वान्सर्वार्थतत्त्ववित । प्राह प्रेमभरोदभ्राता माधवो मदिनीपत ॥१॥

विष्णुरुवाच

किं मौनमाश्रिता यूय ब्रुवन्तु कारण सुरा । सदसद्वाऽपि तच्छ्रुत्वा यतिष्य तन्निवारणे ॥२॥

देवा ऊचु

किमज्ञात तव विभो त्रिषु लोकेषु वर्तते । सर्वं वद भवान्कार्यं किं पृच्छसि पुन पुन ॥३॥
त्वया पूर्वं बलिर्बद्ध शक्रो देवाधिप कृत । वामन वपुरास्थाय क्रान्त त्रिभुवन पदे ॥४॥
अमृत त्वाहृत विष्णो दैत्याश्च विनिपातिता । त्व प्रभु सर्वदेवाना सर्वापद्विनिवारणे ॥५॥

विष्णुरुवाच

न भेतव्य सुरवरा वक्ष्याम्युपाय सुसमतम । तद्वधाय प्रवक्ष्यामि यन सौख्य भविष्यति ॥६॥
अवश्य करणीय मे भवता हितमानसा । बुद्ध्या बलेन चार्थेन यन केन छलेन वा ॥७॥
उपाया खलु चत्वार कथितास्तत्त्ववेदिभि । सामादय सुहृत्स्वेव दर्हृदेषु विशेषत ॥८॥
ब्रह्मणाऽस्य वरो दत्तस्तपसाऽऽराधितेन च । दुर्जयत्व च सप्राप्त वरदानप्रभावत ॥९॥
अजेय सर्वभूताना त्वष्टा समुपपादित । ततो बलेन वृद्धि स प्राप्त परपुरंजय ॥१०॥
दु साध्योऽसौ सुरा शत्रुर्विना सामप्रतारणम् । प्रलोभ्य वशमानयो हन्तव्यस्तु तत परम् ॥११॥

च्छध्व सर्वगधर्वा यत्रास्ति वलवत्तर । साम तस्य प्रयुजध्व तत एन विजेष्यथ ॥१२॥
गम्य शपथा कृत्वा विश्वास्य समयन हि । मित्रत्व च समाधाय हतव्य प्रवलो रिपु ॥१३॥
दुरय सप्रवेक्ष्यामि वज्रमस्य वरायुधम् । साहाय्य च करिष्यामि शक्रस्याह सुरोत्तमा १४॥
मय च प्रनाशश्च सर्वथैवायुप क्षये । मरण विवुधास्तस्य नान्यथा सभविष्यति ॥१५॥
च्छध्वमृपिभि सार्धं गधर्वा कपटावृता । इन्द्रेण सह मित्रत्व कुरुध्व वाक्यदानत ॥१६॥
था स याति विश्वास तथा कार्यं प्रतारणम । गुप्तोऽह सप्रवेक्ष्यामि पवि सछादित दृढम् ॥१७॥
श्वस्त मघवा नु हनिष्यति न चान्यथा । विश्वासस्य कृते पाप कृत्वा शक्रस्तु पृष्ठत ॥१८॥
सहायोऽथ वज्रेण घातयिष्यति पापिनम् । न दोषोऽत्र शठ शठे शाठ्यमेव प्रकुर्वत ॥१९॥
यथा वलवान वध्य शूरधर्मेण जायत । वामन रूपमाधाय मयाऽय वञ्चितो वलि ॥२०॥
त्वा च मोहिनावप दत्या सर्वेऽपि वञ्चिता । भवत सहिता सर्वे देवी भगवती शिवाम् ॥२१॥
ऽध्व शरण भावै स्तोत्रमत्रै सुरोत्तमा । साहाय्य सा योगमाया भवता सविधास्यति २२॥
त्वामह यदा देवी सात्त्विका प्रकृति पराम । सिद्धिदा कामदा कामा दुरापामकृतात्मभि २३॥
द्रोऽपि ता समाराध्य हनिष्यति रिपु रणे । मोहिता सा महामाया मोहयिष्यति दानवम् २४॥
मोहितो मायया वृत्र सुखसाध्यो भविष्यति । प्रसन्नाया परावाया सर्वं साध्य भविष्यति ॥२५॥
च मनोरथावाप्तिन कस्यापि भविष्यति । अन्तर्यामिस्वरूपा सा सर्वकारणकारणा ॥२६॥
स्मात्ता विश्वजनना प्रकृति परमाद्भुता । भजध्व सात्त्विकर्भावै शत्रुनाशाय सत्तमा ॥२७॥
रा मया पि सग्राम कृत्वा परमदारुणम । पञ्चवर्षसहस्राणि निहतौ मधुकैटभौ ॥२८॥
नुता मया तदात्यर्थं प्रसन्ना प्रकृति परा । मोहितौ तौ तदा दत्यौ छन च मया हतौ । २९॥
विप्रन्धौ महाबाहू दानवौ मदगर्वितौ । तया युक्ष्य प्रकृतिभजन भावसयुता ॥३०॥
सर्वथा कार्यसिद्धि सा करिष्यति सुरोत्तमा । एव ते देवमनयो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥३१॥
नगमुन्ने मेरुगिरिर मन्दारद्रुममण्डितम् । एकात सस्थिता देवा कृत्वा ध्यान जप तप ॥३२॥
तुर्जाता धात्रा सृष्टिसहारकारिणीम । भक्तकामदुधानन्ता ससारक्लेशनाशिनीम् ॥३३॥

देवा ऊचु

कुर्वन्ति कार्यमखिल स्ववशा न ते ते भ्रूभगचाल्नवशाद्विहरति कामम् ॥३६॥
माता सुतान्परिभवात्परिपाति दीनान् रीतिस्त्वयैव रचिता प्रकटापराधान् ।
कस्मान्न पाल्यसि देवि विनापराधानस्मांस्त्वदङ्घ्रिशरणान्करुणारसाब्धे ॥३७॥
नून मदङ्घ्रिभजनासपदा किलैते भक्ति विहाय विभव सुखभोगलुब्धा ।
नेमे कटाक्षविषया इति चेन्न चैषा रीति सुते जननकर्तरि चापि दृष्टा ॥३८॥
दोषो न नोऽत्र जननि प्रतिभाति चित्ते यत्ते विहाय भजन विभवे निमग्ना ।
मोहस्त्वया विरचित प्रभवस्यसौ नस्तस्मात्स्वभावकरुणे दयसे कथ न ॥३९॥
पूर्वं त्वया जननि दैत्यपतिर्बलिष्ठो व्यापादितो महिषरूपधर किलाजौ ।
अस्मत्कृते सकललोकभयदह्ऽसौ वृत्र कथ न भयद विधुनोषि मात ॥४०॥
शुम्भस्तथाऽतिबलवाननुजो निशुम्भस्तौ भ्रातरौ तदनुगा निहता हृतौ च ।
वृत्र तथा जहि खलु प्रबल दयार्द्रे मत्त विमोहय तथा न भवेद्यथाऽसौ ॥४१॥
त्व पालयाद्य विबुधानसुरेण मात सतापितानतितरा भयविह्वलाश्च ।
नान्योऽस्ति कोऽपि भुवनेषु सुरार्तिहता य क्लेशजालमखिल निदहेत्त्ववश्यत्या ॥४२॥
वृत्रे दया तव यदि प्रथिता तथापि जह्येनमाशु जनदुःखकर खर च ।
पापात्समुद्धर भवानि शरे पुनाना नोचेत्प्रयास्यति तमो ननु दुष्टबुद्धि ॥४३॥
ते प्रापिता सुरवन विबुधारयो ये हत्वा रणेऽपि विशिखै किल पावितास्ते ।
त्राता न कि निरयपातभयाद्दयार्द्रे यच्छत्रवोऽपि न हि कि विनिहसि वृत्रम् ॥४४॥
जानीमहे रिपुरसौ तव सेवको न प्रायेण पीडयति न किल पापबुद्धि ।
यस्तावकस्त्विह भवेदमरानसौ किन्त्वत्पादपकजरतान्ननु पीडयद्वा ॥४५॥
कुर्म कथ जननि पूजनमद्य तेऽम्ब पुष्पादिक तव विनिर्मितमेव यस्मात् ।
मन्त्रा वय च सकल परशक्तिरूप तस्माद्भवानि चरणे प्रणता स्म नूनम् ॥४६॥
धन्यास्त एव मनुजा हि भजति भक्त्या पादाबुज तव भवाब्धिजलेषु पोतम् ।
य योगिनोऽपि मनसा सतत स्मरति मोक्षार्थिनो विगतरागविकारमोहा ॥४७॥
ये याज्ञिका सकलवेदविदोऽपि नून त्वा सस्मरति सतत किल होमकाले ।
स्वाहा तु तृप्तिजननीमसुरेश्वराणा भूय स्वधा पितृगणस्य च तृप्तिहेतुम् ॥४८॥
मेधाऽसि कान्तिरसि शान्तिरसि प्रसिद्धा बुद्धिस्त्वमेव विशदार्थकरी नराणाम् ।
सर्वं त्वमेव विभव भुवनत्रयेऽस्मिन्दत्वा ददासि भजता कृपया सदैव ॥४९॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैर्देवी प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा । चारुरूपधरा तन्वी सर्वाभरणभूषिता ॥५०॥
पाशाङ्कुशवराभीतिलसद्बाहुचतुष्टया । रणत्किंकिणिकाजालरशनाबद्धसत्कटि ॥५१॥
कलकण्ठीरवा कान्ता क्वणत्कङ्कणनूपुरा । चन्द्रखण्डसमाबद्धरत्नमौलिविराजिता ॥५२॥
मन्दस्मिताऽरविन्दास्या नेत्रत्रयविभूषिता । पारिजातप्रसूनाच्छनीलवर्णसमप्रभा ॥५३॥
रक्ताम्बरपरीधाना रक्तचन्दनचर्चिता । प्रसादसुमुखी देवी करुणारससागरा ॥५४॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्या सर्वदैवतारणि परा । सर्वज्ञा सर्वकर्त्री च सर्वाधिष्ठानरूपिणी ॥५५॥
सर्ववेदान्तसंसिद्धा सच्चिदानन्दरूपिणी । प्रणेमुस्तां समालोक्य सुरा देवीं पुर स्थिताम् ॥५६॥
तानाह प्रणतानन्दा किं व कार्यं ब्रुवन्तु माम् ।

देवा ऊचुः

मोहयैनं रिपुं वृत्रं देवानामतिदुःखदम् ॥५७॥
यथा विश्वसते देवांस्तथा कुरु विमोहितम् । आयुधे च बलं देहि हतः स्याद्येन वा रिपुः ॥५८॥

व्यास उवाच

तथेत्युक्त्वा भगवती तत्रैवान्तरधीयत । स्वानि स्वानि निकेतानि जग्मुर्देवा मुदान्विता ५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे देवीमाहात्म्ये पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं प्राप्तवरा देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
"जग्मुः सर्वे च समन्त्र्य वृत्रस्याश्रममुत्तमम्" । ददृशुस्तत्र तं वृत्रं ज्वलन्तमिव तेजसा ॥१॥
घक्ष्यन्तमिव लोकांस्त्रीन्ग्रसन्तमिव चामरान् । ऋषयोऽथ ततोऽभ्येत्य वृत्रमूचुः प्रियं वचः ॥२॥
देवकार्यार्थसिद्धयर्थं सामयुक्तं रसात्मकम् ।

ऋषय ऊचुः

वृत्र वृत्र महाभाग सर्वलोकभयङ्कर ॥ ३ ॥
व्याप्तं त्वयैतत्सकलं ब्रह्माण्डमखिलं किल । शक्रेण तव वैरं यत्तत्तु सौख्यविघातकम् ॥४॥
युवयोर्दुःखद काम चिन्तावृद्धिकरं परम् । न त्वं स्वपिषि सन्तुष्टो न चापि मघवा तथा ॥५॥
युद्ध स्वपिति चिन्तार्तो द्वयोर्वैरिजं भयम् । युवयोर्युध्यतो कालो व्यतीतस्तु महानिह ॥६॥
पीड्यन्ते च प्रजा सर्वा सदेवासुरमानवा । संसारेऽत्र सुखं प्राप्य दुःखं हेयमिति स्थितिः ॥७॥

न सुख कृतवैरस्य भवतीति विनिर्णय । सग्रामरसिका शूरान्प्रशसन्ति न पण्डिता ॥८॥
युद्ध शृङ्गारचतुरा इन्द्रियार्थविघातकम् । पुष्पैरपि न योद्धव्य कि पुनर्निशितै शरै ॥९॥
युद्धे विजयसन्देहो निश्चय बाणताडनम् । दैवाधीनमिद विश्व तथा जयपराजयौ ॥१०॥
दैवाधीनाविति ज्ञात्वा न योद्धव्य कदाचन । कालेऽथ भोजन स्नान शय्याया शयन तथा ॥११॥
परिचर्यापरा भार्या ससारे सुखसाधनम् । किं सुख युध्यत सख्ये बाणवृष्टिभयङ्करे ॥१२॥
खड्गपातातिरौद्रे च तथाऽरातिसुखप्रदे । सग्रामे मरणात्स्वर्गसुखप्राप्तिरिति स्फुटम् ॥१३॥
प्रलोभनपर वाक्य नोदनार्थं निरर्थकम् । छित्त्वा देहव्यथा प्राप्य शृगालस्करटादिभि ॥१४॥
पश्चात्स्वर्गसुखावाप्ति को वा वाञ्छति मन्दधी । सख्य भवतु त वृत्र शक्रेण सह नित्यदा ॥१५॥
अवाप्स्यसि सुख त्व च शक्रश्चापि निरन्तरम् । वय च तापसा सर्वे गन्धर्वाश्च निजाश्रमे ॥१६॥
सुखावास गमिष्याम शान्ते वैरेऽधुनैव वाम् । सग्रामे युवयोर्वीर वर्तमाने दिवानिशम् ॥१७॥
पीडयन्ते मुनय सर्वे गन्धर्वा किनरा नरा । सर्वेषा शान्तिकामाना सख्यमिच्छामहे वयम् ॥१८॥
मुनयस्त्व च शक्रश्च प्राप्नुवन्तु सुख किल । मध्यस्थाश्च वय वृत्र युवयो सख्यकारणे ॥१९॥
शपथ कारयित्वाऽत्र योजयामो मिथ प्रियम् । शक्रस्तु शपथान्कृत्वा यथोक्ताश्च तवाग्रत ॥२०॥
चित्तं ते प्रीतिसयुक्त करिष्यति तु साम्प्रतम् । सत्याधारा धरा नून सत्येन च दिवाकर ॥२१॥
तपत्यय यथाकाल वाति सत्येन वात्यथ । उदन्वानपि मर्यादा सत्येनैव न मुञ्चति ॥२२॥
तस्मात्सत्येन सख्य वां भवत्वद्य यथासुखम् । एकत्र शयनक्रीडा जलकेलि सुखासनम् ॥२३॥
युवाभ्या सर्वथा कार्यं कर्तव्य सख्यमेव च ।

व्यास उवाच

महर्षिवचन श्रुत्वा तानुवाच महामति ॥२४॥
अवश्य भगवतो मे माननीयास्तपस्विन । भवतो मुनय क्वापि न मिथ्यावादिनो भृशम् ॥२५॥
सदाचारा सुशान्ताश्च न विदुश्छलकारणम् । कृतवैरे शठे स्तब्धे कामुके च गतत्रपि ॥२६॥
निर्लज्जे नैव कर्तव्य सख्य मतिमता सदा । निर्लज्जोऽय दुराचारो ब्रह्महा लपट शठ ॥२७॥
न विश्वासस्तु कर्तव्य सर्वथैवेदृशे जने । भवतो निपुणा सर्वे न द्रोहमतय सदा ॥२८॥
अनभिज्ञास्तु शान्तत्वाच्चित्तानामतिवादिनाम् ।

मुनय ऊचुः

जन्तु कृतस्य भोक्ता वै शुभस्य त्वशुभस्य च ॥२९॥
द्रोह कृत्वा कुत शान्तिमाप्नुयान्नष्टचेतन । विश्वासघातकर्तारो नरक यान्ति निश्चयम् ॥३०॥
दु खं च समवाप्नोति नून विश्वासघातक । निष्कृतिर्ब्रह्महन्तॄणां सुरापानां च निष्कृति ॥३१॥

विश्वासघातिना नैव मित्रद्रोहकृतामपि । समयं ब्रूहि सर्वज्ञ यथा ते चेतसि ध्रुवम् ॥३२॥
तेनैव समयेनाद्य संधिः स्यादुभयोः किल ।

वृत्र उवाच

न शुष्केण न चार्द्रेण नाश्मना न च दारुणा ॥३३॥
न वज्रेण महाभाग न दिवा निशि नैव च । वध्यो भवेयं विप्रेन्द्रा शक्रस्य सह दैवतैः ॥३४॥
एवं मे रोचते संधिः शक्रेण सह नान्यथा ।

व्यास उवाच

ऋषयस्तु तदा प्राहुर्वाढमित्येव चादृताः ॥३५॥
समयं श्रावयामासुस्तत्रानीय सुरेश्वरम् । इन्द्रोऽपि शपथांस्तत्र चकार विगतज्वरः ॥३६॥
साक्षिणं पावकं कृत्वा मुनीनां संनिधौ किल । वृत्रस्तु वचनैस्तस्य विश्वासमगमत्तदा ॥३७॥
बभूव मित्रवच्छक्रे सहचर्यापरायणः । कदाचिन्नन्दने चोभौ कदाचिद्गन्धमादने ॥३८॥
कदाचिदुदधेस्तीरे मोदमानौ विचेरतुः । एवं कृते तु संधाने वृत्रः प्रमुदितोऽभवत् ॥३९॥
शक्रोऽपि वधकामस्तु तदुपायानचिन्तयत् । रन्ध्रान्वेषी समुद्विग्नस्तदासीन्मघवा भृशम् ॥४०॥
एवं चिन्तयतस्तस्य कालः समभिवर्तत । विश्वासं परमं प्राप वृत्रः शक्रेऽतिदारुणे ॥४१॥
एवं कतिचिदब्दानि गतानि समयं कृते । वृत्रस्य मरणोपायं मनसा शक्रोऽप्यचिन्तयत् ॥४२॥
त्वष्टैकदा सुतं प्राह विश्वस्तं पाकशासने । पुत्र वृत्र महाभाग शृणु मे वचनं हितम् ॥४३॥
न विश्वासस्तु कर्तव्यः कृतवैरे कथंचन । मघवा कृतवैरस्ते सदाऽसूयापरः परे ॥४४॥
लोभाभिभूतो द्वेषपरः परदुःखेरुषान्वितः । परदारलम्पटः स पापबुद्धिः प्रतारकः ॥४५॥
रन्ध्रान्वेषी द्रोहपरो मायावी मदगर्वितः । य प्रविश्योदरं मातुर्गर्भच्छेदं चकार ह ॥४६॥
सप्तकृत्वः सप्तकृत्वः रुदमानमनातुरः । तस्मात्पुत्र न कर्तव्यो विश्वासस्तु कथंचन ॥४७॥
कृतपापस्य का लज्जा पुनः पापं प्रकुर्वतः ।

व्यास उवाच

एवं प्रबोधितः पित्रा वचनैर्हेतुसंयुतैः ॥४८॥
न बुबोध तदा वृत्र आसन्नमरणः किल । स कदाचित्समुद्रान्ते तमपश्यन्महासुरम् ॥४९॥
संध्याकाल उपावृत्ते मुहूर्तेऽतीव दारुणे । ततः संचिन्त्य मघवा वरदानं महात्मनाम् ॥५०॥
संध्येयं वर्तते रौद्रा न रात्रिर्दिवसं न च । हन्तव्योऽयं मया चाद्य बलेनैव न संशयः ॥५१॥
एकाकी विजनं चात्र संग्रामः समयोचितः । एवं विचार्य मनसा सस्मार हरिमव्ययम् ॥५२॥
तत्राजगाम भगवानदृश्यः पुरुषोत्तमः । वज्रमध्ये प्रविश्यासौ संस्थितो भगवान्हरिः ॥५३॥

इन्द्रो बुद्धिं चकाराशु तदा वृत्रवधं प्रति । इति संचिन्त्य मनसा वध हत्या रिपु रणे ॥५४॥
अजेय सर्वथा सर्वदेवैश्च दानवैस्तथा । यदि वृत्रं न हन्म्यद्य वञ्चयित्वा महाबलम् ॥५५॥
न श्रेयो मम नूनं स्यात्सर्वथा रिपुरक्षणात् । अपां फेनं तदाऽपश्यत् समुद्रे पर्वतोपमम् ॥५६॥
नायं शुष्को न चार्द्रोऽयं न च शस्त्रमिदं तथा । अपां फेनं तदा शक्रो जग्राह विष्णु लीलया ॥५७॥
परां शक्तिं च सस्मार भक्त्या परमया युतः । स्मृतमात्रा तदा देवी स्वांशं फेने न्यधापयत् ॥५८॥
वज्रं सदावृतं क्षिप्रं चकार हरिसंयुतम् । फेनावृतं पविं तत्र शक्रश्चिक्षेप तं प्रति ॥५९॥
सहसा निपपाताशु वज्राहत इवाचल । वासवस्तु प्रहृष्टात्मा बभूव निहते तदा ॥६०॥
ऋषयश्च महेन्द्रं तमस्तुवन्विविधैः स्तवैः । हतशत्रुं प्रहृष्टात्मा वासवः सह दैवतैः ॥६१॥
देवीं सम्पूजयामास यत्प्रसादाद्धतो रिपुः । प्रसादयामास तदा स्तोत्रैर्नानाविधैरपि ॥६२॥
देवोद्याने पराशक्तेः प्रासादमकरोद्धरिः । पद्मरागमयीं मूर्तिं स्थापयामास वासवः ॥६३॥
त्रिकालं महतीं पूजां चक्रुः सर्वेऽपि निर्जराः । तदाप्रभृति देवानां श्रीदेवी कुलदैवतम् ॥६४॥
विष्णुं त्रिभुवनश्रेष्ठं पूजयामास वासवः । ततो हते महावीर्ये वृत्रे देवभयंकरे ॥६५॥
प्रववौ च शिवो वायुर्जहृषुर्देवतास्तथा । हते तस्मिन्सगन्धर्वा यक्षराक्षसकिन्नरा ॥६६॥
इत्थं वृत्रः पराशक्तिप्रवशयुतफेनतः । तया कृतविमोहाच्च शक्रेण सहसा हतः ॥६७॥
ततो वृत्रनिहन्तीति देवी लोकेषु गीयते । शक्रेण निहतत्वाच्च शक्रेण हत उच्यते ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ तं पतितं दृष्ट्वा विष्णुर्विष्णुपुरीं ययौ । मनसा शक्रमानस्तु तस्य हत्याकृतं भयम् ॥१॥
इन्द्रोऽपि भयसन्त्रस्तो ययाविन्द्रपुरीं ततः । मुनयो भयसंविग्ना ह्यभवन्निहते रिपौ ॥२॥
किमस्माभिः कृतं पापं यदसौ वञ्चितः किल । मुनिशब्दो वृथा जातः सुरक्षस्य च संगमात् ॥३॥
अस्माकं वचनादवत्रो विश्वासगमत्किल । विश्वासघातिनः संगाद्वयं विश्वासघातकाः ॥४॥
धिगिमां ममतां पापमूलमवमनर्थकृत् । यदस्माभिश्छलं कृत्वा शपथैर्वञ्चितोऽसुरः ॥५॥
मन्त्रकृद्बुद्धिदाता च प्रेरकः पापकारिणाम् । पापभाक्स भवन्नूनं पक्षवर्ता तथैव च ॥६॥
विष्णुनाऽपि कृतं पापं यत्साहाय्यमवासवान् । वज्रं प्रविश्य यनासौ पातितः सत्त्वमूर्तिना ॥७॥
नूनं स्वार्थपरः प्राणी न पापान्नाशमश्नुते । हरिणा हरिसंगेन सर्वथा दुष्कृतं कृतम् ॥८॥
द्वावेव स्तः पदार्थानां द्वावेव निधनं गतौ । प्रथमश्च तुरीयश्च यौ त्रिलोक्यां तु दुर्लभौ ॥९॥

अर्थकामौ प्रशस्तौ द्वौ सर्वथा समतौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो दम्भोऽयं महतामपि ॥१०॥
मुनयोऽपि मनस्तापमेव कृत्वा पुन पुन । जग्मु स्वानाश्रमानेव विमनस्का हतोद्यमा ॥११॥
त्वष्टा तु निहत श्रुत्वा पुत्रमिन्द्रेण भारत । रुरोद दु खसतप्तो निर्वेदमगमत्पुन ॥१२॥
यत्रासौ पतितस्तत्र गत्वा वीक्ष्य तथा गतम् । सस्कार कारयामास विधिवत्पारलौकिकम् ॥१३॥
स्नात्वाऽस्य सलिल दत्त्वा कृत्वा चैवौर्ध्वदैहिकम् । शशापेन्द्र स शोकार्त पापिष्ठ मित्रघातकम् ॥१४॥
यथा मे निहत पुत्र प्रलोभ्य शपथैर्भृशम् । तथेन्द्रोऽपि महद्दु ख प्राप्नोति विधिनिर्मितम् ॥१५॥
इति शप्त्वा सुरेशान त्वष्टा तापसमन्वित । मेरो शिखरमास्थाय तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥१६॥

जनमेजय उवाच

हत्वा त्वाष्ट्र सुरेशोऽथ कामवस्थामवाप्तवान् । सुख वा दु खमेवाग्रे तन्मे ब्रूहि पितामह ॥१७॥

व्यास उवाच

किं पृच्छसि महाभाग सदेह कीदृशस्तव । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥१८॥
बलिष्ठैर्दुर्बलैर्वाऽपि स्वल्प वा बहु वा कृतम् । सर्वथैव हि भोक्तव्य सदेवासुरमानुषै ॥१९॥
शक्रायेत्थ मतिर्दत्ता हरिणा वृत्रघातिने । प्रविष्टोऽथ पविं विष्णु सहाय प्रत्यपद्यत ॥२०॥
न चापदि सहायोऽभूद्वासुदेव कथचन । समये स्वजन सर्व ससारेऽस्मिन्नराधिप ॥२१॥
दैवे विमुखता प्राप्ते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा भार्या भ्राता वाऽथ सहोदर ॥२२॥
सेवको वाऽपि मित्र वा पुनश्चैव तथौरस । प्रतिकूले गते दैवे न कोऽप्येति सहायताम् ॥२३॥
भोक्ता पापस्य पुण्यस्य कर्ता भवति सर्वथा । वृत्र हत्वा गता सर्वे निस्तेजस्क शचीपति ॥२४॥
चेपुस्त त्रिदशा सर्वे ब्रह्महेत्यब्रुवन्छलै । को नाम शपथान्कृत्वा सत्य दत्त्वा वच पुन ॥२५॥
जिघासति सुविश्वस्त मुनिं मित्रत्वमागतम् । देवगोष्ठ्या सुरोद्याने गन्धर्वाणा समागमे ॥२६॥
सर्वत्रैव कथा तस्य विस्तारमगमत्खिल । किं कृत दुष्कृत कर्म शक्रेणाद्य जिघासता ॥२७॥
वृत्र छलेन विश्वस्त मुनिभिश्च प्रतारितम् । वेदप्रमाणमुत्सृज्य स्वीकृत सौगत मतम् ॥२८॥
यदय निहत शत्रुर्वचयित्वाऽतिसाहसात् । को नाम वचन दत्त्वा विपरीतमथाचरत् ॥२९॥
विना शक्र हरिं वाऽपि यथाऽय विनिपातित । एवविधा कथाश्चासन् समाजेष्वमव भूदाम् ॥३०॥
शुश्रावेन्द्रोऽपि विविधा स्वकीर्तेर्हानिकारका । यस्य कीर्तिहता लोके धिक्तस्यैव कुजीवितम् ॥३१॥
य दृष्ट्वा पथि गच्छत शत्रु स्मेरमुखो भवत । इन्द्रद्युम्नोऽपि राजर्षि पतित कीर्तिसक्षयात् ॥३२॥
स्वर्गादकृतपापोऽसौ पापकृत्किं न पात्यते । स्वल्पेऽपराधेऽपि नृपो ययाति पतित किल ॥३३॥
नृप सर्कटता प्राप्तो युगानष्टादशैव तु । भृगुपत्निशिरश्छेदाद्भगवान्हरिरच्युत ॥३४॥
ब्रह्मशापात्पशोर्योनौ सजातो मकरादिषु । विष्णुश्च वामनो भूत्वा याचनार्थं बलेर्गृहे ॥३५॥

गत किमपर दुःख प्राप्नोति दुष्कृती नर । रामोऽपि वनवासेषु सीताविरहजं बहु ॥३६॥
दुःखं च प्राप्तवान्घोर भृगुशापेन भारत । तथेन्द्रोऽपि ब्रह्महत्याकृत प्राप्य महद्भयम् ॥३७॥
न स्वास्थ्यं प्राप गेहेऽसौ सर्वसिद्धिसमन्विते । पौलोमी त सभाहीन दृष्ट्वा प्रोवाच वासवम् ॥३८॥
नि श्वसत भयत्रस्त नष्टसज्ञ विचेतसम् । किं प्रभोऽद्य भयार्तोऽसि मृतस्ते दारुणो रिपु ॥३९॥
का चिंता वर्तते कात तव शत्रुनिषूदन । कस्माच्छोचसि लोकेश नि श्वसन्प्राकृतो यथा ॥४०॥
नान्योऽस्ति बलवाञ्छत्रुर्येन चिंतापरो भवान ।

इन्द्र उवाच

नारातिर्बलवान्मेऽस्ति न शातनं सुख तथा ॥४१॥
ब्रह्महत्याभयाद्राज्ञि बिभेमि सतत गृहे । न नदन सुखकर नामृत न गृह वनम् ॥४२॥
गधर्वाणा तथा गेय नृत्यमप्सरसा पुन । न त्व सुखकरा नारी नाना च सुरयोषित ॥४३॥
न तथा कामधेनुश्च देववृक्ष सुखप्रद । किं करोमि क्व गच्छामि क्व शर्म मम जायते ॥४४॥
इति चिंतापर कान्ते न लभे सुखमात्मनि ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचन शक्र प्रिया परमकातराम् ॥४५॥
निर्जगाम गृहान्मन्दो मानस सर उत्तमम् । पद्मनाले प्रविष्टोऽसौ भयार्त कोशवर्जित ॥४६॥
न प्राज्ञायत देवेन्द्रस्त्वभिभूतश्च कल्मषै । प्रतिच्छन्नो वसत्यप्सु चेष्टमान इवोरग ॥४७॥
अथहामस्तुरागाहेन्द्रिया तार्तो विनष्टेन्द्रिय । तत प्रनष्टे देवेन्द्रे ब्रह्महत्याभयार्दिते ॥४८॥
सुराश्चिन्तातुराश्चासन्नुत्पाताश्चाभवंस्तथा । ऋषय सिद्धगधर्वा भयार्ताश्चाभवन्भृशम् ॥४९॥
अराजक जगत्सर्वमभिभूतमुपद्रवै । अवर्षण तदा जात पृथिवी क्षीणवैभवा ॥५०॥
विच्छिन्नस्रोतसो नद्य सरांस्यनुदकानि वै । एव त्वराजके जाते देवता मुनयस्तथा ॥५१॥
विचार्य नहुष चक्रु शक्र सर्वे दिवौकस । सप्राप्य नहुषो राजा धर्मिष्ठोऽपि रजोबलात् ॥५२॥
बभूव विषयासक्त पचबाणशराहत । अप्सरोभिर्वृत क्रीडन्देवोद्यानेषु भारत ॥५३॥
शक्रपत्नीगुणाञ्छ्रुत्वा चकमे तां स पार्थिव । शचीं नाहं किमिद्राणी नोपतिष्ठति मां किल ॥५४॥
सर्वद्धिश्वरं सर्वे कृतोऽहं यावदिह । प्रेषयध्व सुरा शीघ्र सवार्यं मम वै दारीम् ॥५५॥
प्रिय चेन्मम कर्तव्य सर्वथा सुरसत्तमा । अहमिन्द्रोऽद्य देवाना लोकाना च तथेश्वर ॥५६॥
समागच्छतु मे शची मम शीघ्रमद्य निवेशनम् । इति तस्य वच श्रुत्वा देवा देवर्षयस्तथा ॥५७॥
जग्मु चिंतातुरा प्रोचु पौलोमी प्रणतास्तत । इन्द्राणि दुराचारो नहुषस्त्वामिहेच्छति ॥५८॥
कुपितोऽस्मानुवाचेद प्रेषयध्व शचीमिह । किं कुर्मस्तदधीन स्म येनेन्द्रोऽद्य कृत किल ॥५९॥

तच्छ्रुत्वा दुर्मना देवी बृहस्पतिमुवाच ह । रक्ष मां नहुषादस्माद्ब्रह्मंस्त्वामस्मि शरणं गता ॥६०॥

बृहस्पतिरुवाच

न भेतव्यं त्वया देवि नहुषात्पापमोहितात् । न त्वां दास्याम्यहं वत्से त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् ॥६१॥

शरणागतमार्तं च यो ददाति नराधमः । स एव नरकं याति यावदाभूतसम्प्लवम् ॥

स्वस्था भव पृथुश्रोणि न त्यक्ष्ये त्वां कदाचन ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथाष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

नहुषस्त्वथ तां श्रुत्वा गुरोस्तु शरणं गताम् । चुक्रोध स्मरबाणार्तस्तमाङ्गिरसमाशु वै ॥१॥

देवानाहाङ्गिरासूनुर्हन्तव्योऽयं मया किल । स इन्द्राणीं गृहे गूढां रक्षतीति मया श्रुतम् ॥२॥

इति तं कुपितं दृष्ट्वा देवाः सर्षिपुरोगमाः । अब्रुवन्नहुषं घोरं सामपूर्वं वचस्तदा ॥३॥

क्रोधं संहर राजेन्द्र त्यज पापमतिं प्रभो । निन्दति धर्मशास्त्रेषु परदाराभिमर्शनम् ॥४॥

शक्रपत्नी सदा साध्वी जीवमाने पतौ पुनः । कथमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगाऽतिपतिव्रता ॥५॥

त्रिलोकीशास्त्वमधुना शास्ता धर्मस्य वै विभो । त्वादृशोऽधर्ममातिष्ठेत्तदा नश्येत्प्रजा ध्रुवम् ॥६॥

सर्वथा प्रभुणा कार्यं शिष्टाचारस्य रक्षणम् । वारमुख्यश्च शतशो वर्ततेऽत्र शचीसमाः ॥७॥

रतिस्तु कारणं प्रोक्तं शृङ्गारस्य महात्मभिः । रमहानिर्बलात्कारे कृते सति तु जायते ॥८॥

उभयोः सदृशं प्रेम यदि पार्थिवसत्तम । तदा वै सुखसम्पत्तिरुभयोरुपजायते ॥९॥

तस्माद्भावमिमं मुञ्च परदाराभिमर्शने । सद्भावं कुरु देवेन्द्र पदं प्राप्तोऽस्यनुत्तमम् ॥१०॥

क्षयिष्णुर्यस्तु पापेन पुण्यनाशविवर्धनम् । तस्मात्पापं परित्यज्य सन्मतिं कुरु पार्थिव ॥११॥

नहुष उवाच

गौतमस्य यदा भुक्ता दारा शक्रेण देवताः । वाचस्पतेस्तु सोमेन क्व यूयं संस्थितास्तदा ॥१२॥

परोपदेशे कुशला प्रभवन्ति नराः किल । कर्ता चैवोपदेष्टा च दुर्लभः पुरुषो भवेत् ॥१३॥

मामागच्छतु सा देवी हितं स्यादद्भुतं हि वः । एतस्याः परमं देवाः सुखमेव भविष्यति ॥१४॥

अन्यथा न हि तुष्येऽहं सत्यमेतद्ब्रवीमि वः । विनयाद्वा बलाद्वाऽपि तामाशु प्रापयन्त्विह ॥१५॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा देवाश्च मुनयस्तथा । तमूचुश्चातिसन्त्रस्ता नहुषं मदनातुरम् ॥१६॥

इन्द्राणीमानयिष्यामः सामपूर्वं तवान्तिकम् । इत्युक्त्वा ते तदा जग्मुर्बृहस्पतिनिवेशनम् ॥१७॥

व्यास उवाच

ते गत्वाङ्गिरसं पुत्रं प्रोचुः प्राञ्जलयः सुराः । जानीमः शरणं प्राप्तामिन्द्राणीं तव वेश्मनि ॥१८॥

सा देया नहुषायाद्य वासवोऽसौ कृतो यतः । वृणोत्वियं वरारोहा पतित्वे वरवर्णिनी ॥१९॥
बृहस्पतिः सुरानाह तच्छ्रुत्वा दारुणं वचः । नाहं त्यक्ष्ये तु पौलोमीं सतीं च शरणागताम् २०॥

देवा ऊचुः

उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यो येन सोऽद्य प्रसीदति । अन्यथा कोपसंयुक्तो दुराराध्यो भविष्यति ॥२१॥

गुरुरुवाच

तत्र गत्वा शची भूपं प्रलोभ्य वचसा भृशम् । करोतु समयं बाला पतिं ज्ञात्वा मृतं भजे ॥२२॥
इन्द्रे जीवति मे कान्ते कथमन्यं करोम्यहम् । अन्वेषणार्थं गंतव्यं मया तस्य महात्मनः ॥२३॥
इति सा समयं कृत्वा वंचयित्वा च भूपतिम् । भर्तुरानयने यत्नं करोतु मम वाक्यतः ॥२४॥
इति संचिन्त्य ते सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । नहुषं सहिता जग्मुरिंद्रपत्न्या दिवौकसः ॥२५॥
तानागतान्समीक्ष्याह तदा कृत्रिमवासवः । नहुषं च मुदायुक्तस्ता वीक्ष्य मुदितोऽब्रवीत् ॥२६॥
अद्यास्मि वासवः कान्ते भज मां चारुलोचने । पतित्वे सर्वलोकस्य पूज्योऽहं विहितः सुरैः ॥२७॥
इत्युक्ता सा नृपं प्राह वेपमाना त्रपायुता । वरमिच्छाम्यहं राजंस्त्वत्तः प्राप्तं सुरेश्वर ॥२८॥
किंचित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्कुर्वे विनिर्णयम् । इंद्रोऽस्तीति न वाऽस्तीति संदेहो मे हृदि स्थित. ॥
ततस्त्वां समुपस्थास्ये कृत्वा निश्चयमात्मनि । तावत्क्षमस्व राजेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥३०॥
न हि विज्ञायते शक्रो नष्टः किं वा क्व वा गत. । एवमुक्त' स इन्द्राण्या नहुषः प्रीतिमानभूत् ॥३१॥
व्यसर्जयत्स तां देवी तथेत्युक्त्वा मुदान्वित. । सा विसृष्टा नृपेणाशु गत्वा प्राह सुरान्सती ॥३२॥
इ...न्यागमने यत्नं कुरुताद्य कृतोद्यमाः । श्रुत्वा तद्वचनं देवा इन्द्राण्या रसवच्छुचि ॥३३॥
मन्त्रयामासुरेकाग्राः शक्रार्थं नृपसत्तम । ते गत्वा वैष्णवं धाम तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥३४॥
आ...दिदेवं जगन्नाथं शरणागतवत्सलम् । ऊचुश्चैनं समुद्विग्ना वाक्यं वाक्यविशारदा. ॥३५॥
देव...नः सुरपतिर्ब्रह्महत्याप्रपीडितः । अदृश्य. सर्वभूतानां क्वापि तिष्ठति वासव. ॥३६॥
त्वा...ज्ञया निहते विप्रे ब्रह्महत्यावृतः प्रभो । त्वं गतिस्तस्य भगवन्नस्माकं च तथैव हि ॥३७॥
त्रा...हि मः परमापन्नान्मोक्षं तस्य विनिर्दिश । देवाना वचनं श्रुत्वा कातरं विष्णुरब्रवीत् ॥३८॥
य...ामश्वमेधेन शक्रपापनिवृत्तये । पुण्येन हयमेधेन पावित. पाकशासनः ॥३९॥
पुनरेष्यति देवानामिंद्रत्वमकुतोभयः । हयमेधेन संतुष्टा देवी श्रीजगदम्बिका ॥४०॥
ब्रह्महत्यादिपापानि नाशयिष्यत्यसंशयम् । यस्या. स्मरणमात्रेण पापजालं विनश्यति ॥४१॥
किं पुनर्वाजिमेधेन तत्प्रीत्यर्थं कृतेन च । इन्द्राणी कुरुतान्नित्यं भगवत्याः प्रपूजनम् ॥४२॥
आराधनं शिवायास्तु सुखकारि भविष्यति । नहुषोऽपि जगन्मातुर्मायया मोहितः किल ॥४३॥
वि...नाशं स्वकृतेनाशु गमिष्यत्येनसा सुरा' । पावितश्चाश्वमेधेन सुराणामपि वैभवम् ॥४४॥

प्राप्स्यत्यचिरकालेन स्वमासनमनुत्तमम् । ते तु श्रुत्वा शुभा वाणी विष्णोरमितनेजस ॥४५॥
जग्मुस्त देशमनिश यत्रास्ते पाकशासन । तमाश्वास्य सुरा शक्र बृहस्पतिपुरोगमा ॥४६॥
कारयामासुरखिल हयमेध महाक्रतुम । विभज्य ब्रह्महत्या तु वृक्षेपु च नदीपु च ॥४७॥
पर्वतेपु पृथिव्या च स्त्रीपु चैवाक्षिपद्विभु । ता विसृज्य च भूतेपु विपाप पाकशासन ॥४८॥
विज्वर समभूदभूय कालाकाक्षी स्थितो जले । अदृश्य सर्वभूताना पद्मनाले व्यतिष्ठत ॥४९॥
देवास्तु निर्गता स्थाने कृत्वा कार्यं तदद्भुतम् । पौलोमी तु गुरु प्राह दु खिता विरहाकुला ॥५०॥
कृतयज्ञोऽपि मे भर्ता किमदृश्य पुरन्दर । कथ द्रक्ष्ये प्रिय स्वामिंस्तमुपाय वदस्व मे ॥५१॥

बृहस्पतिरुवाच

त्वमाराधय पौलोमि देवी भगवती शिवाम् । दर्शयिष्यति ते नाथ देवी विगतकल्मषम् ॥५२॥
आराधिता जगद्धात्री नहुप वारयिष्यति । मोहयित्वा नृप स्थानात्पातयिष्यति चाम्बिका ५३॥
इत्युक्ता सा तदा तेन पुलोमतनया नृप । जग्राह मन्त्र विधिवद्गुरोर्देव्या ससाधनम ॥५४॥
विद्या प्राप्य गुरोर्देवी देवी श्रीभुवनेश्वरीम । सम्यगाराधयामास बलिपुष्पार्चनै शुभै ॥५५॥
त्यक्तान्यभोगसभारा तापसीवेषधारिणी । चकार पूजन देव्या प्रियदर्शनलालसा ॥५६॥
कालेन कियता तुष्टा प्रत्यक्ष दर्शन ददौ । सौम्यरूपधरा देवी वरदा हसवाहिनी ॥५७॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशा चन्द्रकोटिसुशीतला । विद्युत्कोटिसमानाभा चतुर्वेदसमन्विता ॥५८॥
पाशाङ्कुशाभयवरान्दधती निजबाहुभि । आपादलम्बिनी स्वच्छा मुक्तामाला च बिभ्रती ५९॥
प्रसन्नस्मेरवदना लोचनत्रयभूषिता । आब्रह्मकीटजननी करुणामृतसागरा ॥६०॥
अनतकोटिब्रह्माडनायिका परमेश्वरी । सौम्यानतरसैर्युक्तस्तनद्वयविराजिता ॥६१॥
सर्वेश्वरी च सर्वज्ञा कूटस्थाक्षररूपिणी । तामुवाच प्रसन्ना सा शक्रपत्नी कृतोद्यमाम ॥६२॥
मेघगभीरशब्देन मुदमादधती भृशम् ।

देव्युवाच

वर वरय सुश्रोणि वाछित शक्रवल्लभे ॥६३॥
ददाम्यद्य प्रसन्नाऽस्मि पूजिता सुभृश त्वया । वरदाऽह समायाता दर्शन सहज मे ॥६४॥
अनेककोटिजन्मोत्थपुण्यपुञ्जैर्हि लभ्यते । इत्युक्ता सा तदा देवी तामाह प्रणता पुर ॥६५॥
शक्रपत्नी भगवती प्रसन्ना परमेश्वरीम् । वाछामि दर्शन मात पत्यु परमदुर्लभम् ॥६६॥
नहुषाद्भयनाश च स्वपदप्रापण तथा ।

देव्युवाच

गच्छ त्वमनया दूत्या सार्द्धं श्रीमानसं सर ॥६७॥

यत्र मे मूर्तिरचला विश्वकामाभिधा मता । तत्र पश्यसि शक्र त्वं दुःखितं भयविह्वलम् ॥६८॥
मोहयिष्यामि राजानं कालेन कियता पुन । स्वस्था भव विशालाक्षि करोमि तव चेप्सितम् ॥६९॥
भ्रंशयिष्यामि भूपालं मोहितं त्रिदशासनात् ।

व्यास उवाच

देवीदूती सा गृहीत्वा शक्रपत्नीं त्वरान्विता ॥७०॥
प्रापयामास सान्निध्यं स्वपत्युः परमेश्वरीम । सा दृष्ट्वा तं पतिं बाला सुरेशं गुप्तसंस्थितम ॥
मुदिताऽभूद्वरं वीक्ष्य बहुकालाभिवाञ्छितम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे शक्रदर्शनं नामाष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तां वीक्ष्य विपुलापाङ्गीं रहः शोकसमन्विताम् । आखण्डल प्रियां भार्यां विस्मितश्चाब्रवीत्तदा ॥१॥
कथमत्रागता कान्ते कथं ज्ञातस्त्वया ह्यहम् । दुर्ज्ञेयः सर्वभूतानां संस्थितोऽस्मि शुभानने ॥२॥

शच्युवाच

देव देव्याः प्रसादेन ज्ञातोऽस्यद्य भवानिह । पुनस्तस्याः प्रसादेन प्राप्ताऽस्मि त्वां दिवस्पते ॥३॥
नहुषो नाम राजर्षिः स्थापितो भवदासने । त्रिदशैर्मुनिभिश्चैव स मां बाधति नित्यशः ॥४॥
पतिं मां कुरु चार्वङ्गि तुराषाहं सुराधिपम् । एवं वदति मां पापः किं करोमि बलार्दन ॥५॥

इन्द्र उवाच

कालकाङ्क्षी वरारोहे स्थितोऽस्मि यदृच्छया । तथा त्वमपि कर्माणि सुस्थिरं स्वमन कुरु ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता तेन सा शची पतिनातिप्रभासिना । निःश्वस्याह तं शक्रं वेपमानाऽतिदुःखिता ॥७॥
कथं तिष्ठे महाभाग पापात्मा मां वशानुगाम् । करिष्यति मदोन्मत्तो वरदानेन गर्वित ॥८॥
देवाश्च मुनयः सर्वे मामूचुस्तं भजस्व ह । भजस्व वरारोहे [illegible] स्मरातुरम् ॥९॥
बृहस्पतिस्तु शत्रुघ्न गाढवान्न [illegible] । न मां रक्षितुं शक्तो भवत्वेवानुगः सदा ॥१०॥
तस्माच्चिन्ताऽस्ति महती नाथेह वर्तमाने [illegible] । अनाथा किं करिष्यामि विपरीते विधौ विभो ॥११॥
नाम [illegible] न दृष्टा त्वयि चिन्ता निपतिता । नास्ति मे [illegible] तत्र यो मां रक्षति दुःखिताम ॥१२॥

इन्द्र उवाच

उपायं प्रवक्ष्याम्यद्य त्वं शृणुष्व वरानने । शीलं ते दुर्मिल काले परित्रातं भविष्यति ॥१३॥

परेण रक्षिता नारी न भवेच्च पतिव्रता । उपायैः कोटिभिः वामं भिन्नचित्ताऽतिचंचला ॥१४॥
शीलमेव हि नारीणां सदा रक्षति पापतः । तस्मात्त्वं शीलमास्थाय स्थिरा भव शुचिस्मिते ॥१५॥
यदा त्वां नहुषो राजा बलादाकर्षयेत्खलः । तदा त्वं समयं कृत्वा गुप्तं वंचय भूपतिम् ॥१६॥
एकान्ते तत्समीपे त्वं गत्वा वद मदालसे । ऋषियानेन दिव्येन मामुपैहि जगत्पते ॥१७॥
एवं तव वशे प्रीता भविष्यामीति मे व्रतम् । इति तं वद सुश्रोणि तदा तु परिमोहितः ॥१८॥
कामांधः स मुनीन् याने योजयिष्यति पार्थिवः । अवश्यं तापसो भूपं शापदग्धं करिष्यति ॥१९॥
साहाय्यं जगदंबा ते करिष्यति न संशयः । जगदंबापदस्मर्तुः संकटं न कदाचन ॥२०॥
यदि जायेत तच्चापि ज्ञेयं तत्स्वरतये किल । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥२१॥
भज त्वं भुवनेशानी गुरुवाक्यानुसारतः ।

व्यास उवाच

इत्याख्याता शची तेन जगाम नहुषं प्रति ॥२२॥
तथेत्युक्त्वाऽतिविश्वस्ता भाविकार्ये कृतोद्यमा । नहुषस्तां समालोक्य मुदितो वाक्यमब्रवीत् ॥२३॥
स्वागतं सत्यवचनैस्त्वदधीनोऽस्मि कामिनि । दासोऽहं तव सत्येन पालितं वचनं त्वया ॥२४॥
यदागता समीपे मे तुष्टोऽस्मि मितभाषिणि । न च व्रीडा त्वया कार्या भक्तं मां भज सुस्मिते ॥२५॥
कार्यं वद विशालाक्षि करिष्यामि तव प्रियम् ।

शच्युवाच

सर्वं कृतं त्वया कार्यं मम कृत्रिमवासव ॥२६॥
मनोरथोऽस्ति मे देव शृणु चित्तेऽधुना विभो । वाञ्छितं कुरु कल्याण त्वद्वशाऽहमतः परम् ॥२७॥
ब्रवीमि मानसोत्साहं त्वं तं कर्तुमिहार्हसि । कार्यं त्वं ब्रूहि चंद्रास्ये करोमि तव वाञ्छितम् २८॥
अलभ्यमपि दास्यामि तुभ्यं सुभ्रु वदस्व माम् ।

शच्युवाच

कथं ब्रवीमि राजेन्द्र प्रत्ययो नास्ति मे तव ॥२९॥
शपथं कुरु राजेंद्र यत्करोमि प्रियं तव । राजानः सत्यवचसो दुर्लभा एव भूतले ॥३०॥
पश्चाद्ब्रवीम्यहं राजञ्ज्ञात्वा सत्येन यन्त्रितम् । कृते चेद्वाञ्छिते भूप सदा ते वशवर्तिनी ॥३१॥
भविष्यामि तुराषाड् वै सत्यमेतद्वचो मम ।

नहुष उवाच

अवश्यमेव कर्तव्यं वचनं तव सुदति ॥३२॥
शपामि सुकृतेनाहं यज्ञदानकृतेन वै ।

शच्युवाच

इन्द्रस्य हरयो वाहा गजश्चैव रथस्तथा ॥३३॥
गरुडो वासुदेवस्य यमस्य महिषस्तथा । वृषभ शंकरस्यापि ब्रह्मणो वरटापति ॥३४॥
मयूर कार्तिकेयस्य गजास्यस्य तु मूषक । इच्छाम्यहमपूर्वं वै वाहन ते सुराधिप ॥३५॥
यन्न विष्णोर्न रुद्रस्य नासुराणा न रक्षसाम् । वहतु त्वा महाराज मुनय संशितव्रता ॥३६॥
सर्वे शिबिकया राजन्नेतद्धि मम वाञ्छितम् । सर्वदेवाधिक त्वा वै जानामि वसुधाधिप ॥३७॥
तेन ते तेजसो वृद्धि वाञ्छाम्यहमतन्द्रिता ।

व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानदुर्बल ॥३८॥
मोहितस्तु महादेव्या कृत मोहेन तत्क्षणम् । उवाच वचन भूप सस्तुवन् वासवप्रियाम् ॥३९॥

नहुष उवाच

सत्यमुक्त त्वया तन्वि वाहन रुचिर मम । करिष्यामि सुकेशान्ते वचन तव सर्वथा ॥४०॥
न ह्यल्पवीर्यो भवति यो वाहान्कुरुते मुनीन् । अहमारुह्य यानेन त्वामेष्यामि शुचिस्मिते ॥४१॥
सप्तर्षयो मा वक्ष्यन्ति सर्वे देवर्षयस्तथा । समर्थं त्रिषु लोकेषु ज्ञात्वा मा तपसाऽधिकम् ॥४२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा ता सुसतुष्टो विससर्ज हरिप्रियाम् । मुनीनाहूय सर्वास्तानित्युवाच स्मरान्वित ॥४३॥

नहुष उवाच

अहमिन्द्रोऽद्य भो विप्रा सर्वशक्तिसमन्वित । कार्यमत्र प्रकुर्वन्तु भवन्तो विगतस्मया ॥४४॥
इन्द्रासन मया प्राप्त नेन्द्राणी मामुपैति च । आकारिता च मा ब्रूते प्रेमपूर्वमिद वच ॥४५॥
मुनियानेन देवेन्द्र मामुपैहि सुराधिप । देवदेव महाराज मत्प्रिय कुरु मानद ॥४६॥
एतत्कार्यं मुनिश्रेष्ठा ममात्यन्त दुरासदम् । भवद्भिस्तु प्रकर्तव्य सर्वथैव दयालुभि ॥४७॥
मनो दहति मे काम शक्रपत्न्यां प्रवर्तितम् । भवत शरण मेऽद्य कुरुध्व कार्यमद्भुतम् ॥४८॥
अगस्तिप्रमुखास्तस्य श्रुत्वा वाक्यमसत्वरम् । अगीचक्रुश्च भावित्वात्कृपया परमर्षय ॥४९॥
अगीकृतेऽथ तद्वाक्ये मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि । मुद प्राप नृप काम पौलोमीधृतमानस ॥५०॥
आरुह्य शिबिका रम्यां सस्थितस्त्वरयान्वित । वाहान्कृत्वा मुनीन्दिव्यान्सर्प सर्पेति चाब्रवीत् ५१॥
कामार्त सोऽस्पृशन्मूढ पादेन मुनिमस्तकम् । अगस्ति तापसश्रेष्ठ लोपामुद्रापति तदा ॥५२॥
वातापिभक्षकर्तार समुद्रस्यापि शोषकम् । कशया ताडयामास पञ्चबाणशराहत ॥५३॥
कशाणोहतविस्तोऽसौ सर्पेति प्रब्रुवन्मुनिम् । त शशाप मुनि क्रुद्ध कशाघातमनुस्मरन् ॥५४॥

सर्पो भव दुराचार वने घोरवपुर्महान् । बहुवर्षसहस्राणि यत्र क्लेशो महान्भवेत् ॥५५॥
विचरिष्यसि वीर्येण पुन स्वर्गमवाप्स्यसि । दृष्ट्वा युधिष्ठिर नाम तव मोक्षो भविष्यति ॥५६॥

प्रश्नानामुत्तर श्रुत्वा धर्मपुत्रमुखात्तत ।

व्यास उवाच

एव शप्त स राजर्षि स्तुत्वा त मुनिसत्तमम् ॥५७॥

स्वर्गात्पपात सहसा सर्परूपधरोऽभवत् । बृहस्पतिस्ततो गत्वा तरसा मानस प्रति ॥५८॥
इन्द्राय सर्ववृत्तात कथयामास विस्तरात । तच्छ्रुत्वा मघवा राज स्वर्गात्प्रच्यवनादिकम् ५९॥
मुदितोऽभून्महाराज स्थितस्तत्रैव वासव । देवाश्च मुनयो दृष्ट्वा नहुष पतित भुवि ॥६०॥
जग्मु सर्वेऽपि तत्रैव यत्रेंद्र सरसि स्थित । तमाश्वास्य सुरा सर्वे मुनिभि सहितास्तदा ६१॥
स्वर्गे समानयामासुर्मानपूर्वं शचीपतिम् । समागत तत शक्र सर्वे ते मुनय सुरा ॥६२॥
स्थापयित्वाऽऽसने पश्चादभिषेक दधु शिवम् । इन्द्रोऽपि स्वासन प्राप्य शच्या सह सुरालये ॥६३॥

चिक्रीड नदन रम्ये कानन प्रेमयुक्तया ।

व्यास उवाच

एवमिद्रेण सप्राप्त दु ख परमदारुणम् ॥६४॥

हत्वाऽसुर कामरूप विश्वरूप महामुनिम् । पुनर्देव्या प्रसादेन स्वस्थान प्राप्तवान्नृप ॥६५॥
एतत्ते सर्वमाख्यात वृत्रासुरवधाश्रयम् । यत्पृष्टोऽह त्वया राजन्कथानकमनुत्तमम् ॥६६॥
यादृश कुरुते कर्म तादृश फलमाप्नुयात । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे वृत्रवधो नाम नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथित चरित ब्रह्मन्शक्रस्याद्भुतकर्मण । स्थानभ्रशस्तथा दु खप्राप्तिरत्ता विशेषत ॥१॥
यत्र देवाधिदेव्याश्च महिमाऽतीव वर्णित । सदेहोऽत्र ममाप्यस्ति यच्छक्रोऽपि महातपा ॥२॥
देवाधिपत्यमासाद्य दु सह दु खमन्वभूत । मखाना तु शत कृत्वा प्राप्त स्थानमनुत्तमम् ॥३॥
देवेशत्व च सप्राप्य भ्रष्ट स्थानादसो कथम् । एतत्सर्व समाचक्ष्व कारण करुणानिधे ॥४॥
सर्वज्ञोऽसि मुनिश्रेष्ठ पुराणाना प्रवर्तक । नावाच्य महता किञ्चिच्छिष्ये च श्रद्धयाऽन्विते ५॥

तस्मात्कुरु महाभाग मत्सदेहापनोदनम् ।

सूत उवाच

इति पृष्टः स राज्ञा वै तदा सत्यवतीसुतः ॥ ६ ॥

तमाहातिप्रसन्नात्मा यथानुक्रममुत्तरम् ।

व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ कारणं परमाद्भुतम् ॥ ७ ॥

कर्मणस्तु त्रिधा प्रोक्ता गतिस्तत्त्वविदा वरैः । संचितं वर्तमानं च प्रारब्धमिति भेदतः ॥८॥
अनेकजन्मसंजातं प्राक्तनं संचितं स्मृतम् । सात्त्विकं राजसं कर्म तामसं त्रिविधं पुनः ॥९॥
शुभं वाऽप्यशुभं भूप संचितं बहुकालिकम् । अवश्यमेव भोक्तव्यं सुकृतं दुष्कृतं तथा ॥१०॥
जन्मजन्मनि जीवाना संचितानां च कर्मणाम् । निःशेषस्तु क्षयो नाभूत्कल्पकोटिशतैरपि ॥११॥
क्रियमाणं च यत्कर्म वर्तमानं तदुच्यते । देहं प्राप्य शुभं वाऽपि ह्यशुभं वा समाचरेत् ॥१२॥
संचितानां पुनर्मध्यात्समाहृत्य कियत्किल । देहारंभे च समये कालः प्रेरयतीव तत् ॥१३॥
प्रारब्धं कर्म विज्ञेयं भोगात्तस्य क्षयः स्मृतः । प्राणिभिः खलु भोक्तव्यं प्रारब्धं नात्र संशयः ॥१४॥
पुरा कृतानि राजेंद्र ह्यशुभानि शुभानि च । अवश्यमेव कर्माणि भोक्तव्यानीति निश्चयः ॥१५॥
देवैर्मनुष्यैरसुरैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः । कर्मैव हि महाराज देहारंभस्य कारणम् ॥१६॥
कर्मक्षये जन्मनाशः प्राणिना नात्र संशयः । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र इन्द्राद्याश्च सुरास्तथा ॥१७॥
दानवा यक्षगंधर्वाः सर्वे कर्मवशाः किल । अन्यथा देहसम्बन्धः कथं भवति भूपते ॥१८॥
कारणं यस्तु भोगस्य देहिनः सुखदुःखयोः । तस्मादनेकजन्मोत्थसंचितानां च कर्मणाम् ॥१९॥
मध्ये वेगः समायाति यस्यचित्कालपाकतः । तत्प्रारब्धवशात्पुण्यं करोति च यथा तथा ॥२०॥
पापं करोति मनुजस्तथा देवादयोऽपि च । तथा नारायणो राजन्नरश्च धर्मजावुभौ ॥२१॥
जातौ कृष्णार्जुनौ कामभंशौ नारायणस्य तौ । पुराणपीठिकेयं वै मुनिभिः परिकीर्तिता ॥२२॥
देवांशः स तु विज्ञेयो यो भवेद्विभवाधिकः । नानृपिः कुरुते काव्यं नारुद्रो रुद्रमर्चते ॥२३॥
नादेवांशो ददात्यन्नं नाविष्णुः पृथिवीपतिः । इन्द्रादग्नेर्यमाद्विष्णोर्धनदादिति भूपते ॥२४॥
प्रभुत्वं च प्रभावं च कोपं चैव पराक्रमम् । आदाय क्रियते नूनं शरीरमिति निश्चयः ॥२५॥
यः कश्चिद्बलवाँल्लोके भाग्यवानथ भोगवान् । विद्यावान्दानवान् वाऽपि स देवांशः प्रकथ्यते ॥२६॥
तथैवैते समाख्याताः पांडवाः पृथिवीपते । देवांशो वासुदेवोऽपि नारायणसमद्युतिः ॥२७॥
शरीरं प्राणिनां नूनं भाजनं सुखदुःखयोः । शरीरी प्राप्नुयात्कामं सुखं दुःखमनंतरम् ॥२८॥
देही नास्ति यतः कोऽपि दैवाधीनः सदैव हि । जननं मरणं दुःखं सुखं प्राप्नोति यावतः ॥२९॥
पांडवास्ते वने जाताः शापान्मृगस्य भूपतेः । स्वधर्मस्य ... पश्चात्प्राजसूयं प्रभूतमम् ॥३०॥

बनवास पुन प्राप्ता बहुदु खकर परम । अर्जुनेन तपस्तप्त दुष्कर ह्यजितेंद्रियै ॥३१॥
सतुष्टैस्तु सुरैर्दत्त वरदान पुन शुभम । नरदेहकृत पुण्य क्व गत वनवासजम् ॥३२॥
नरदेहे तपस्तप्त घोर वदरिकाश्रमे । नार्जुनस्य शरीरे तत्फलद सबभूव ह ॥३३॥
प्राणिना देहसम्बधे गहना कर्मणो गति । दुर्ज्ञेया सर्वथा देवैर्मानवाना तु का कथा ॥३४॥
वासुदेवोऽपि सजात कारागारेऽतिसकटे । नीतोऽसौ वसुदेवेन नदगोपस्य गोकुलम् ॥३५॥
एकादशैव वर्षाणि सस्थितस्तत्र भारत । पुन स मथुरा गत्वा जघानोग्रसुत बलात् ॥३६॥
मोचयामास पितरौ बधनाद्भृगुद्व खितौ । उग्रसेन च राजान चकार मथुरापुरे ॥३७॥
जगाम द्वारवत्या स म्लेच्छराजभयात्पुन । सर्वं भाविवशात्कृष्ण कृतवान्पौरुष महत ॥३८॥
कृत्वा कार्याण्यनेकानि द्वारवत्या जनार्दन । देह त्यक्त्वा प्रभासे तु सकुटुम्बो दिव गत ॥३९॥
पुत्रा पौत्राश्च सुहृदा भ्रातरो जामयस्तथा । प्रभासे यादवा सर्वे विप्रशापात्क्षय गता ॥४०॥
एव ते कथिता राज कर्मणो गहना गति । वासुदेवोऽपि व्याधस्य बाणेन निधन गत ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथैकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भारावतरणार्थाय कथित जन्म कृष्णया । सशयोऽत्र द्विजश्रेष्ठ हृदये मम तिष्ठति ॥१॥
पृथिवी गोस्वरूपेण ब्रह्माण शरण गता । द्वापरान्तेऽतिदीनाऽऽर्ता गुरुभारप्रपीडिता ॥२॥
वेधसा प्रार्थितो विष्णु कमलापतिरीश्वर । भूभारोत्तरणार्थाय साधूना रक्षणाय च ॥३॥
भगवन्भारत खण्ड देवै सह जनार्दन । अवतार गृहाणाशु वसुदेवगृहे विभो ॥४॥
एव सप्रार्थितो धात्रा भगवान्देवकीसुत । बभूव सह रामेण भूभारोत्तारणाय वै ॥५॥
कियानुत्तारितो भारो हत्वा दुष्टाननेकश । ज्ञात्वा सर्वान्दुराचारान्पापबुद्धिनृपानिह ॥६॥
हतो भीष्मो हतो द्रोणो विराटो द्रुपदस्तथा । वाह्लीक सोमदत्तश्च कर्णो वैकर्तनस्तथा ॥७॥
यैर्लुण्ठित धन सर्व हृताश्च हरियोषित । कथ न नाशिता दुष्टा ये स्थिता पृथिवीतले ॥८॥
आभीराश्च शकाम्लेच्छानिषादा काम्बिनस्तथा । भारावतरण किन्तत्कृत कृष्णेन धामता ॥९॥
सदेहोऽयं महाभाग न निवर्तति चित्तत । कलावस्मिन्प्रजा सर्वा पश्यत पापनिश्चया ॥१०॥

व्यास उवाच

राजन यस्मिन्युगे याद्वप्रजा भवति वान्पत । नान्यथा तद्भवत्सून युगधर्मोऽत्र कारणम् ॥११॥
ये धर्मरसिका जीवास्ते वै सत्ययुगेऽभवन् । धर्मार्थरसिका ये तु ते वै त्रेतायुगेऽभवन् ॥१२॥

धर्मार्थकामरसिका द्वापरे चाभवन युगे । अर्थकामपरा सर्वे कलावस्मिन्भवन्ति हि ॥१३॥
युगधर्मस्तु राजेन्द्र न याति व्यत्यय पुन । काल कर्तास्ति धर्मस्य ह्यधर्मस्य च वै पुन ॥१४॥

राजोवाच

ते तु सत्ययुगे जीवा भवति धर्मतत्परा । कुत्र तेऽद्य महाभाग तिष्ठति पुण्यभागिन ॥१५॥
त्रेतायुगे द्वापरे वा ये दानव्रतकारका । वर्तन्ते मुनय श्रेष्ठा कुत्र ब्रूहि पितामह ॥१६॥
कलावद्य दुराचारा येऽत्र सन्ति गतत्रपा । आद्य युगे क्व यास्यति पापिष्ठा देवनिन्दका ॥१७॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व विस्तरेण महामते । सर्वथा श्रोतुकामोऽस्मि यदेतद्धर्मनिर्णयम् ॥१८॥

व्यास उवाच

ते वै कृतयुगे राजन्सभवतीह मानवा । कृत्वा ते पुण्यकर्माणि देवलोकान व्रजति वै ॥१९॥
ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्च नृपसत्तम । स्वधर्मनिरता याति लोकान्कर्मजितान्किल ॥२०॥
सत्य दया तथा दान स्वदारगमन तथा । अद्रोह सर्वभूतपु समता सर्वजन्तुषु ॥२१॥
एतत्साधारण धर्म कृत्वा सत्ययुगे पुन । स्वर्ग यातीतर वर्णा धर्मतो रजकादय ॥२२॥
तथा त्रेतायुगे राजन्द्वापरेऽथ युग तथा । कलावस्मिन्युगे पापा नरक याति मानवा ॥२३॥
तावत्तिष्ठन्ति ते तत्र यावत्स्याद्युगपर्यय । पुनश्च मानुषे लोके भवन्ति भुवि मानवा ॥२४॥
यदा सत्ययुगस्यादि कलेरतश्च पार्थिव । तदा स्वर्गात्पुण्यकृतो जायन्ते किल मानवा ॥२५॥
यदा कलियुगस्यादिर्द्वापरस्य क्षयस्तथा । नरकात्पापिन सर्वे भवन्ति भुवि मानवा ॥२६॥
एव कालसमाचारो नान्यथाऽभूत्कदाचन । तस्मात्कलिरसत्कर्ता तस्मिंस्तु तादृशी प्रजा ॥२७॥
कदाचिद्दैवयोगात्तु प्राणिना व्यत्ययो भवेत । कलौ य साधव केचिद्द्वापर सभवन्ति ते ॥२८॥
तथा त्रेतायुगे केचित्केचित्सत्ययुगे तथा । दुष्टा सत्ययुग ये तु ते भवति कलावपि ॥२९॥
कृतकर्मप्रभावेण प्राप्नुवंत्यसुखानि च । पुनश्च तादृश कर्म कुर्वन्ति युगभावत ॥३०॥

जनमेजय उवाच

युगधर्मान्महाभाग ब्रूहि सर्वान्विशेषत । यस्मिन्वै यादृशो धर्मो ज्ञातुमिच्छामि त तथा ॥३१॥

व्यास उवाच

निबोध नृपशार्दूल दृष्टात त ब्रवीम्यहम् । साधूनामपि चेतासि युगभावाद्भ्रवति हि ॥३२॥
पितुर्यथा त राजेन्द्र बुद्धिविप्रावहेलने । कृता वै कलिना राजन्धर्मज्ञस्य महात्मन ॥३३॥
अन्यथा क्षत्रियो राजा ययातिकुलसभव । तापसस्य गले सर्प मृत कस्मादयोजयत ॥३४॥
सर्वं युगबल राजन वेदितव्य विजानता । प्रयत्नेन हि कर्तव्य धर्मकर्म विशेषत ॥३५॥
नून सत्ययुगे राजन्ब्राह्मणा वेदपारगा । पराशक्त्यर्चनरता देवीदर्शनलालसा ॥३६॥

गायत्रीप्रणवासक्ता गायत्रीध्यानकारिण । गायत्रीजपसंसक्ता मायाबीजैकजापिन ॥३७॥
ग्रामे ग्रामे पराम्बाया प्रासादकरणोत्सुका । स्वकर्मनिरता सर्वे सत्यशौचदयान्विता ॥३८॥
त्रय्युक्तकर्मनिरतास्तत्त्वज्ञानविशारदा । अभवन्क्षत्रियास्तत्र प्रजाभरणतत्परा ॥३९॥
वैश्यास्तु कृषिवाणिज्यगोसेवानिरतास्तथा । शूद्रा सेवापरास्तत्र पुण्ये सत्ययुगे नृप ॥४०॥
पराम्बापूजनासक्ता सर्वे वर्णा परे युगे । तथा त्रेतायुगे किञ्चिन्न्यूना धर्मस्य सस्थिति ॥४१॥
द्वापरे च विशेषेण न्यूना सत्ययुगस्थिति । पूर्वं ये राक्षसा राजस्ते कलौ ब्राह्मणा स्मृता ॥४२॥
पाखण्डनिरता प्रायो भवन्ति जनवञ्चका । असत्यवादिन सर्वे वेदधर्मविवर्जिता ॥४३॥
दाम्भिका लोकचतुरा मानिनो वेदवर्जिता । शूद्रसेवापरा केचिन्नानाधर्मप्रवर्तका ॥४४॥
वेदनिन्दाकरा क्रूरा धर्मभ्रष्टातिवादुका । यथा यथा कलिर्वृद्धिं याति राजस्तथा तथा ॥४५॥
धर्मस्य सत्यमूलस्य क्षय सर्वात्मना भवेत् । तथैव क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्च धर्मवर्जिता ॥४६॥
असत्यवादिन पापास्तथा वर्णेतरा कलौ । शूद्रधर्मरता विप्रा प्रतिग्रहपरायणा ॥४७॥
भविष्यन्ति कलौ राजन युगे वृद्धिं गता किल । कामचारा स्त्रिय कामलोभमोहसमन्विता ॥४८॥
पापा मिथ्याभिवादिन्य सदा क्लेशरता नृप । स्वभर्तृवञ्चका नित्य धर्मभाषणपण्डिता ॥४९॥
भवन्त्येवंविधा नार्य पापिष्ठाश्च कलौ युगे । आहारशुद्ध्या नृपते चित्तशुद्धिस्तु जायते ॥५०॥
शुद्धे चित्ते प्रकाश स्याद्धर्मस्य नृपसत्तम । वृत्तसकरदोषेण जायते धर्मसकर ॥५१॥
धर्मस्य सकरे जाते नून स्याद्वर्णसकर । एव कलियुगे भूप सर्वधर्मविवर्जिते ॥५२॥
स्ववर्णधर्मवार्तापि न कुत्राप्युपलभ्यते । महान्तोऽपि च धर्मज्ञा अधर्मं कुर्वते नृप ॥५३॥
कलिस्वभाव एवैष परिहार्यो न केनचित् ॥५४॥
निष्कृतिर्न हि राजेन्द्र सामान्योपायतो भवेत् ।

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ॥५५॥
कलावधर्मबहुले नराणा का गतिर्भवेत । यद्यस्ति तदुपायश्चेद्दयया त वदस्व मे ॥५६॥

व्यास उवाच

एक एव महाराज तत्रोपायोऽस्ति नापर । सर्वदोषनिरासार्थं ध्यायेद्देवीपदाम्बुजम् ॥५७॥
न सत्यघानि तावति यावती शक्तिरस्ति हि । नाम्नि देव्या पापदाहे तस्माद्भीति कुतो नृप ५८॥
अवशेनापि यन्नाम लील्योच्चारित यदि । किं किं ददाति तज्ज्ञातु समर्था न हरादय ॥५९॥
प्रायश्चित्त तु पापाना श्रीदेवीनामसस्मृति । तस्मात्कलिभयाद्राजन्पुण्यक्षेत्रे वसन्नर ॥६०॥
निरन्तर पराम्बाया नामसंस्मरण चरेत् । छित्त्वा भित्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिद जगत् ॥

देवी नमति भक्त्या यो न स पापैर्विलिप्यते । रहस्यं सर्वशास्त्राणां मया राजन्नुदीरितम् ॥६२॥
विमृश्यैतदशेषेण भज देवीपदाम्बुजम् । अजपां नाम गायत्रीं जपंति निखिला जनाः ॥६३॥
महिमानं न जानंति मायाया वैभवं महत् । गायत्रीं ब्राह्मणाः सर्वे जपंति हृदयांतरे ॥६४॥
महिमानं न जानंति मायाया वैभवं महत् । एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं त्वत्वया नृप ॥
युगधर्मव्यवस्थायां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

तीर्थानि भुवि पुण्यानि ब्रूहि मे मुनिसत्तम । गम्यानि मानवैर्देवैः क्षेत्राणि सरितस्तथा ॥१॥
फलं च यादृशं यत्र तीर्थेषु स्नानदानतः । विधिं तु तीर्थयात्रायां नियमांश्च विशेषतः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तीर्थानि विविधानि च । येषु तीर्थेषु देवीनां प्रशस्तान्ययनानि च ॥३॥
नदीनां जाह्नवी श्रेष्ठा यमुना च सरस्वती । नर्मदा गंडकी सिंधुर्गोमती तमसा तथा ॥४॥
कावेरी चंद्रभागा च पुण्या वेत्रवती शुभा । चर्मण्वती च सरयूस्तापी साभ्रमती तथा ॥५॥
एताश्च कथिता राजन्नन्याश्च शतशः पुनः । तासां समुद्रगाः पुण्याः स्वल्पपुण्या ह्यनब्धिगाः ॥
समुद्रगानां ताः पुण्याः सर्वदोषवहास्तु याः । मासद्वयं श्रावणादौ ताश्च सर्वा रजस्वलाः ॥७॥
भवंति वृष्टियोगेन ग्राम्यवारिवहास्तथा । पुष्करं च कुरुक्षेत्रं धर्मारण्यं सुपावनम् ॥८॥
प्रभासं च प्रयागं च नैमिषारण्यमेव च । विश्रुतं चार्बुदारण्यं शैलाश्च पावनास्तथा ॥९॥
श्रीशैलश्च सुमेरुश्च पर्वतो गंधमादनः । सरांसि चैव पुण्यानि मानसं सर्वविश्रुतम् ॥१०॥
तथा बिन्दुसरः श्रेष्ठमच्छोदं नाम पावनम् । आश्रमास्तु तथा पुण्या मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
विश्रुतस्तु सदा पुण्यः ख्यातो बदरिकाश्रमः । नरनारायणौ यत्र तेपाते तौ मुनी तपः ॥१२॥
वामनाश्रम आख्यातः शतयूपाश्रमस्तथा । येन यत्र तपस्तप्तं तस्य नाम्नाऽतिविश्रुते ॥१३॥
एवं पुण्यानि स्थानानि ह्यसख्यातानि भूतले । मुनिभिः परिगीतानि पावनानि महीपते ॥१४॥
एषु स्थानेषु सर्वत्र देवीस्थानानि भूपते । दर्शनात्पापहारीणि वसंति नियमेन च ॥१५॥
कथयिष्यामि तान्यग्रे प्रसंगेन च कानिचित् । तीर्थानि नृप दानानि व्रतानि च मखास्तथा ॥
तपांसि पुण्यकर्माणि सापेक्षाणि महीपते । द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिं मनःशुद्धिमपेक्ष्य च ॥१७॥
पावनानि हि तीर्थानि तपांसि च व्रतानि च । कदाचिद्द्रव्यशुद्धिः स्यात्क्रियाशुद्धिः कदाचन १८॥

दुर्लभा मनस शुद्धि सर्वेषा सर्वदा नृप । मनस्तु चचल राजन्ननेकविषयाश्रितम् ॥१९॥
कथ शुद्ध भवेद्राजन्नानाभावसमाश्रितम् । कामक्रोधौ तथा लोभो ह्यहकारो मदस्तथा ॥२०॥
सर्वविघ्नकरा ह्येते तपस्तीर्थव्रतेषु च । अहिंसा सत्यमस्तेय शौचमिन्द्रियनिग्रह ॥२१॥
स्वधर्मपालन राजन्सर्वतीर्थफलप्रदम् । नित्यकर्मपरित्यागान्मार्गे ससर्गदोषत ॥२२॥
अयं तीर्थाधिगमन पापमेवावशिष्यते । क्षालयन्ति हि तीर्थानि सर्वथा देहज मलम् ॥२३॥
मानस क्षालितु तानि न समर्थानि वै नृप । शक्तानि यदि चेत्तानि गगातीरनिवासिन ॥२४॥
मुनयो द्रोहसयुक्ता कथ स्युर्भावितेश्वरा । वसिष्ठप्रमुखा ब्रह्मा विश्वामित्रादय किल ॥२५॥
रागद्वेषरता सर्वे कामक्रोधाकुला सदा । चित्तशुद्धिमय तीर्थं गगादिभ्योऽतिपावनम् ॥२६॥
यदि स्याद्दैवयोगेन क्षालयत्यातर मलम् । विशेषेण तु सत्सगो ज्ञाननिष्ठस्य भूपते ॥२७॥
न वेदा न च शास्त्राणि न व्रतानि तपासि न । न मखा न च दानानि चित्तशुद्धेस्तु कारणम् ॥२८॥
वसिष्ठो ब्रह्मण पुत्रो वेदविद्याविशारद । रागद्वेषान्वित काम गगातीरसमाश्रित ॥२९॥
आडीबक महायुद्ध विश्वामित्रवसिष्ठयो । जात निरर्थक द्वेषाद्देवाना विस्मयप्रदम् ॥३०॥
विश्वामित्रो बकस्तत्र जात परमतामस । शप्त स तु वसिष्ठेन हरिश्चन्द्रस्य कारणात् ॥३१॥
कौशिकेन वसिष्ठोऽपि शप्त्वाऽऽडीदेहभाक्कृत । शापादाडीबकौ जातौ तौ मुनी विशदप्रभौ ॥३२॥
निवास प्रापतुस्तीरे तापसौ धर्मतत्परौ । चक्रतुर्दारुण युद्ध नखचचुप्रताडनै ॥३३॥
वर्षाणामयुत यावत्तावुभौ रोषसयुतौ । युयुधाते मदान्मत्तौ सिंहाविव परस्परम् ॥३४॥

राजोवाच

कथ तौ मुनिशार्दूलौ तापसौ धर्मतत्परौ । परस्पर वैरपरौ सजातौ केन हेतुना ॥३५॥
शाप परस्पर केन कारणेन महामता । दत्तवतौ मिथ क्लेशकारकौ दु खदौ नृणाम् ॥३६॥

व्यास उवाच

हरिश्चन्द्रो नृपश्रेष्ठस्त्रिशकुतनय पुरा । बभूव रविवशीयो रामचन्द्रस्य पूर्वज ॥३७॥
अनपत्य स राजर्षिर्वरुणाय महाक्रतुम् । प्रतिमेने पुत्रकामो नरमेध दुरासदम् ॥३८॥
वरुणस्तस्य सतुष्टो यज्ञस्य नियम कृत । दधार गर्भ राज्ञस्तु भार्या परमसुदरी ॥३९॥
राजा बभूव सतुष्टो दृष्ट्वा भार्यां सदोहदाम् । चकार विधिवत्कर्म गर्भसस्कारकारकम् ॥४०॥
सुषुवे तनय नारी सर्वलक्षणसयुतम् । मुद प्राप नृपस्तत्र पुत्रे जाते विशाम्पते ॥४१॥
कृत्वाऽऽतकर्मादि सस्कारविधिमुत्तमम । ददौ हिरण्य गा दाराधान्न्यान्ब्राह्मणेभ्यो विशेषत ॥४२॥
जन्मोत्सवेऽतिसवृत्ते गेह वै यादसा पति । आजगाम महाराज विप्रवपधरस्तथा ॥४३॥
पूजित पार्थिवनाथ दत्त्वा विधिवदासनम । कार्य पृष्टेऽब्रवीद्राजन्वरुणोऽस्मीति भूपतिम् ॥४४॥

कुरु यज्ञ सुत कृत्वा पशु परमपावनम् । सत्यवाग्भव राजेंद्र सङ्कल्पस्तु त्वया कृतः ॥४५॥
तच्छ्रुत्वा वचन राजा विह्वलोऽतिव्यथाकुल । सस्तम्याधि नृप प्राह वरुण सत्कृताजलि ॥४६॥
स्वामिन्करोमि त यज्ञ सर्वथा विधिपूर्वकम् । मया ते यत्प्रतिज्ञात भवामि सत्यवागहम् ॥४७॥
पूर्णे मासे विशुद्धयेत धर्मपत्नी सुरोत्तम । विशुद्धाया तु भार्याया कर्तव्य सपशुर्मख ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्ते वचने राज्ञा वरुण स्वगृह गत । राजा बभूव सतुष्ट किंचिच्चितातुरस्तथा ॥४९॥
पूर्णे मासि पुन पाशी परीक्षार्थं नृपालये । आजगाम द्विजो भूत्वा सुवेष सुष्टुभापक ॥५०॥
कृतार्हण सुखासीन भूपतिस्त सुरोत्तमम् । उवाच विनयोपेतो हेतुगर्भं वचस्तदा ॥५१॥
असस्कृत सुत स्वामिन् यूप बध्नामि त कथम् । सस्कृत्य क्षत्रिय कृत्वा यजेऽह यज्ञमुत्तमम ॥५२॥
दयसे यदि देव त्व ज्ञात्वा दीन स्वसेवकम् । असस्कृतस्य बालस्य नाधिकारोऽस्ति कुत्रचित् ॥

वरुण उवाच

प्रतारयसि राजेंद्र कृत्वा समयमग्रत । दुस्त्यजस्तव जानामि सुतस्नेहो ह्यपुत्रिण ॥५४॥
गृह व्रजामि भूपाल वचनात्तव कोमलात । कियत्काल प्रतीक्ष्याहमागमिष्यामि ते गृहम्॥५५॥
भवितव्य त्वया तात तदा सत्यवचोऽन्वितम् ॥५६॥

राजोवाच

समावर्तनकर्मान्ते सर्वथा यादसापत । कृत्वा पुत्रपशु यज्ञे यजिष्ये विधिपूर्वकम् ॥५७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञो वरुण प्रीतमानस । तथेत्युक्त्वा ययौ तूर्णं नृपस्तु सुस्थितोऽभवत् ॥५८॥
रोहिताख्य इति ख्यात सुतस्तस्य विवृद्धिमान । सजातश्चतुर सर्वविद्याना च विशारद ॥५९॥
यज्ञस्य कारण तेन ज्ञात सर्वं सविस्तरम । भयभीतस्तत सोऽपि मत्वा मरणमात्मन. ॥६०॥
कृत्वा पलायन वीरो गतोऽसौ गिरिगह्वरे । अगम्ये नृपतिस्थाने स्थितस्तत्र भयातुर ॥६१॥
प्राप्ते कालेऽथ वरुणो यज्ञार्थी नृपतेर्गृहम । गत्वा तमाह भूपाल कुरु यज्ञ विशांपते ॥६२॥
प्रम्लानवदनो राजा तमाह व्यथितेंद्रिय । किं करोमि गत क्वापि सुतो मे सुरसत्तम ॥६३॥
श्रुत्वा तद्वचन राज्ञ कुपितो यादसापति । शशाप त नृप कोपादसत्यवादिन भृशम् ॥६४॥
जलोदराभिधो व्याधिर्देहे भवतु ते नृप । यत प्रतारितश्चाह कृत्वा कपटपडित ॥६५॥
इति शप्त्वा ययौ धाम स्वक पाशधरस्तदा । राजा चितातुरस्तस्थौ भवने व्याधिपीडित ॥६६॥
यदाऽतिव्याधितो राजा रोगेण शापजेन ह । तदा शुश्राव पुत्रोऽपि पितर व्याधिपीडितम्॥६७॥
प्राह पुत्र हि पिता ते भृशदु खित । जलोदरविकारेण शापजेन नृपात्मज ॥६८॥

विनष्टं जीवितं तेऽद्य वृथा जातस्य दुर्मते । यत्त्यक्त्वा पितरं दुःस्थं प्राप्तोऽसि गिरिगह्वरम् ॥६९॥
किमनेन शरीरेण प्राप्तं ते जन्मनः फलम् । देहदुःखितं कृत्वा स्थितोऽस्यत्र सुताधम ॥७०॥
प्राणास्त्याज्याः पितुः कार्ये सत्पुत्रेणेति निश्चयः । त्वदर्थे दुःखितो राजा रुदति व्याधिपीडितः ॥७१॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तथ्यं पथिकाद्धर्मसंयुतम् । यदा चक्रे मनो गन्तुं द्रष्टुं तातं व्यथातुरम् ॥७२॥
तदा विप्रवपुर्भूत्वा वासवस्तमुपागमत् । रहः प्राह हितं वाक्यं दयावानिव भारत ॥७३॥
मूर्खोऽसि राजपुत्र त्वं गमनाय मतिं वृथा । करोषि पितरं त्वं च न जानासि व्यथायुतम् ॥७४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

इन्द्र उवाच

साहसं कृतवान् राजा पूर्वं यत्कथितो मखः । वरुणाय प्रतिज्ञातं पुत्रं कृत्वा पशुं प्रियम् ॥१॥
गते त्वयि पिता पुनर्बद्ध्वा यूपेऽद्य पुनः । पशुं कृत्वा महाबुद्धे वधिष्यति व्यथातुरः ॥२॥
इत्थं निषिद्धस्तत्पुत्रः शक्रेणामिततेजसा । स्थितस्तत्रैव मायेशामायया मोहितो भृशम् ॥३॥
यदा पुनः पुनः श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम् । गमनाय मतिं चक्रे तदेन्द्रः प्रत्यषेधयत् ॥४॥
हरिश्चन्द्रोऽतिदुःखार्तः पप्रच्छ गुरुमन्तिके । स्थितं वसिष्ठमेकान्ते सर्वज्ञं हिततत्परम् ॥५॥

राजोवाच

भगवन्किं करोम्यद्य कातरोऽस्मि व्यथाकुलः । त्राहि मां दुःखमनसं महाव्याधिभयातुरम् ॥६॥

वसिष्ठ उवाच

शृणु राजन्नुपायोऽस्ति रोगनाशं प्रति स्फुटः । त्रयोदशविधाः पुत्राः कथिता धर्मसंग्रहे ॥७॥
तस्मात्क्रीतं सुतं कृत्वा यजस्व मखमुत्तमम् । द्रव्यं दत्त्वा यथोद्दिष्टमानयस्व द्विजोत्तमम् ॥८॥
एवं कृते मखे भूप रोगनाशो भविष्यति । वरुणोऽपि प्रसन्नात्मा भविष्यति यथासुखम् ॥९॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा प्रोवाच मन्त्रिणम् । अन्वेषय महाबुद्धे विषयेष्वतियत्नतः ॥१०॥
कदाचित्कोऽपि लोभार्थी ददाति स्वसुतं पिता । समानय धनं दत्त्वा यावत्प्रार्थयतेऽप्यसौ ॥११॥
सर्वथैव समानेयो यज्ञार्थं द्विजबालकः । न कार्या कृपणा बुद्धिस्त्वया मत्कार्यहेतवे ॥१२॥
प्रार्थनीयस्त्वया पुत्रः कस्यचिद्द्विजवादिनः । द्रव्येण देहि यज्ञार्थं कर्तव्योऽसौ पशुः किल ॥१३॥
इति संचोदितस्तेन सचिवः कार्यहेतवे । अन्वेषयामास पुरे ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे ॥१४॥

एवमन्वेषतस्तस्य विषये कश्चिदातुरः । निर्धनस्त्रिसुतश्चासीदजीगर्तेति नामतः ॥१५॥
तस्य पुत्रं शुनःशेपं मध्यमं मंत्रिसत्तमः । आनयामास दत्त्वार्थं प्रार्थितं तद्धनं तदा ॥१६॥
समानीय शुनःशेपं सचिवः कार्यतत्परः । राज्ञे निवेदयामास पशुयोग्यं द्विजात्मजम् ॥१७॥
राजाऽतिमुदितस्तेन विप्रानानीय सर्वतः । कारयामास संभारान् यज्ञार्थं वेदवित्तमान् ॥१८॥
प्रारब्धे तु मखे तत्र विश्वामित्रो महामुनिः । बद्धं दृष्ट्वा शुनःशेपं निषिषेध नृपं तदा ॥१९॥
राजन्मा साहसं कार्षीर्मुंचैनं द्विजबालकम् । प्रार्थयाम्यहमायुष्मन्सुखं तेऽद्य भविष्यति ॥२०॥
क्रन्दत्ययं शुनःशेपः करुणा मा दुनोत्यपि । दयावान्भव राजेंद्र कुरु मे वचनं नृप ॥२१॥
परदेहस्य रक्षार्थं स्वदेहं ये दयापराः । ददति क्षत्रियाः पूर्वं स्वर्गकामाः शुचिव्रताः ॥२२॥
त्वं स्वदेहस्य रक्षार्थं हंसि द्विजसुतं बलात् । पापं मा कुरु राजेंद्र दयावान्भव बालके ॥२३॥
सर्वेषां सदृशी प्रीतिर्देहे वेत्सि स्वयं नृप । मुंचैनं बालकं तस्मात्प्रमाणं यदि मे वचः ॥२४॥

व्यास उवाच

अनादृत्य च तद्वाक्यं राजा दुःखातुरो भृशम् । न मुमोच मुनिस्तस्मै चुकोपातीव तापसः ॥२५॥
उपदेशं ददौ तस्मै शुनःशेपाय कौशिकः । मन्त्रं पाशधरस्याथ दयावान्वेदवित्तमः ॥२६॥
शुनःशेपोऽपि तं मंत्रमसकृद्बधकर्शितः । प्लुतस्वरेण चुक्रोश संस्मरन् वरुणं मुदाम् ॥२७॥
स्तुवंतं मुनिपुत्रं तं ज्ञात्वा वै यादसां पतिः । तत्रागत्य शुनःशेपं मुमोच करुणार्णवः ॥२८॥
रोगहीनं नृपं कृत्वा वरुणः स्वगृहं ययौ । विश्वामित्रस्तु तं पुत्रं कृतवान्मोचितं मृतेः ॥२९॥
न कृतं वचनं राज्ञा कौशिकस्य महात्मनः । रोषं दधार मनसा राजोपरि स गाधिजः ॥३०॥
एकस्मिन्समये राजा हयारूढो वनं गतः । सूकरं हंतुकामस्तु मध्याह्ने कौशिकीतटे ॥३१॥
वृद्धब्राह्मणवेषेण विश्वामित्रेण वंचितः । सर्वस्वं प्रार्थितं तस्य गृहीतं राज्यमद्भुतम् ॥३२॥
पीडितोऽसौ हरिश्चन्द्रो यजमानो यतो भृशम् । वसिष्ठः कौशिकं प्राह वने प्राप्तं यदृच्छया ॥३३॥
क्षत्रियाधम दुर्बुद्धे वृथा ब्राह्मणवेषभृत् । बकधर्मं वृथा किं त्वं गर्वं वहसि दांभिक ॥३४॥
कस्मात्त्वया नृपश्रेष्ठो यजमानो ममाप्यसौ । अपराधं विना जाल्म गमितो दुःखमद्भुतम् ॥३५॥
बकध्यानपरो यस्मात्तस्मात्त्वं वै बको भव । इति शप्तो वसिष्ठेन कौशिकः प्राह तं पुनः ॥३६॥
त्वमप्याडिर्भवायुष्मन्बकोऽहं यावदेव हि ।
एवं परस्परं दत्त्वा शापं तौ क्रोधपीडितौ ॥३७॥

व्यास उवाच

अंडजौ तरसा जातौ सरस्याडीबकौ मुनी । एकस्मिन्पादपे नीडं कृत्वाऽसौ बकरूपभाक् ॥३८॥
विश्वामित्रः स्थितस्तत्र दिव्ये सरसि मानसे । अन्यस्मिन्पादपे कृत्वा वसिष्ठो नीडमुत्तमम् ॥३९॥

आडीरूपधरस्तस्यावन्योय द्वेषतत्परौ । दिने दिने तौ सग्राम चक्रतु क्रोधसयुतौ ॥४०॥
दु खद सर्वलोकाना क्रदमानावुभौ भृशम् । चचुपक्षप्रहारैस्तु नखाघातै परस्परम् ॥४१॥
जघ्नतू रुधिरक्लिन्नौ पुष्पिताविव किंशुकौ । एव बहूनि वर्षाणि पक्षिरूपधरौ मुनी ॥४२॥
स्थितौ तत्र महाराज शापपाशेन यन्त्रितौ ।

राजोवाच

कथ मुक्तौ मुनिश्रेष्ठौ शापाद्वसिष्ठकौशिकौ ॥४३॥
तन्ममाचक्ष्व विप्रर्षे पर कौतूहल हि मे ।

व्यास उवाच

युध्यमानावुभौ दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामह ॥४४॥
तत्राजगामानिमिषैर्वृत सर्वैर्दयापरै । तावाश्वास्य जगत्कर्ता युद्धतो विनिवार्य च ॥४५॥
शाप समोचयामास तयो क्षिप्त परस्परम् । ततो जग्मु सुरा सर्वे स्वानि धिष्ण्यानि पद्मभू ॥४६॥
सत्यलोक जगामाशु हसारूढ प्रतापवान् । विश्वामित्रोऽप्यगात्तूर्णं वसिष्ठ स्वाश्रम गत ॥४७॥
मिथ स्नेह तत कृत्वा प्रजापत्युपदेशत । मैत्रावरुणिनाऽप्येव कृत युद्धमकारणम् ॥४८॥
कौशिकेन सम भूप दु खद च परस्परम । को नाम मानवो लोके देवो वा दानवोऽपि वा ॥४९॥
अहकारजय कृत्वा सर्वदा सुखभाग्भवेत । तस्माद्राजश्चित्तशुद्धिर्महतामपि दुर्लभा ॥५०॥
यत्नेन साधनीया सा तद्विहीन निरर्थकम् । तीर्थदानतप सत्य यत्किञ्चिद्धर्मसाधनम् ॥५१॥
"श्रद्धात्र त्रिविधा प्रोक्ता सात्त्विकी राजसी तथा । तामसी सर्वदेहेषु देहिना धर्मकर्मसु ॥ १ ॥
सात्त्विकी दुर्लभा लोके यथोक्तफलदा सदा । तदर्धफलदा प्रोक्ता राजसी विधिसयुता ॥ २ ॥
तामसी त्वफला राजन्न तु कीर्तिकरी पुन । कामक्रोधाभिभूताना जनाना नृपसत्तम" ॥ ३ ॥
वासनारहित कृत्वा तच्चित्त श्रवणादिना । तीर्थादिषु वसन्नित्य देवीपूजनतत्पर ॥५२॥
देवीनामानि वचसा गृह्णस्तस्या गुणान्स्तुवन । ध्यायस्तस्या पदाम्भोज कलिदोषभयार्दित ॥५३॥
एव तु कुर्वतस्तस्य न कदाचित्कलेर्भयम । अनायासेन ससारान्मुच्यते पातकी जन ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे षष्ठस्कधे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

मैत्रावरुणिरित्युक्त नाम तस्य मुन कथम् । वसिष्ठस्य महाभाग ब्रह्मणस्तनुजस्य ह ॥१॥
निमित्तो वर्तता नाम प्राप्तवान्गुणतस्तथा । ब्रूहि मे वद[illegible] श्रेष्ठ कारण तस्य नामजम् ॥२॥

व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ वसिष्ठो ब्रह्मण सुत । निमिशापात्तनु त्यक्त्वा पुनर्जातो महाद्युति ॥३॥
मित्रावरुणयोर्यस्मात्तस्मात्तन्नाम विश्रुतम् । मैत्रावरुणिरित्यस्मिंल्लोके सर्वत्र पार्थिव ॥४॥

राजोवाच

कस्माच्छप्त स धर्मात्मा राज्ञा ब्रह्मात्मजो मुनि । चित्रमेतन्मुनि लग्नो राज्ञ शापोऽतिदारुण ॥५॥
अनागस मुनि राजा विमर्शो शमवान्मुने । कारण वद धर्मज्ञ तस्य शापस्य मूलत ॥६॥

व्यास उवाच

कारण तु मया प्रोक्त तव पूर्व विनिश्चितम् । ससारोऽय त्रिभिर्व्याप्तो राजन्मायागुणै किल ७॥
धर्म करोतु भूपालश्चरतु तापसास्तप । सर्वेषा तु गुणैर्विद्ध नोज्ज्वल तद्भवेदिह ॥८॥
कामक्रोधाभिभूताश्च राजानो मुनयस्तथा । लोभाहकारसयुक्ताश्चरति दुश्चर तप ॥९॥
भवति क्षत्रिया राजन्रजोगुणसमावृता । ब्राह्मणास्तु तथा राजन्न कोऽपि सत्त्वसयुत ॥१०॥
ऋषिणाऽसौ निमि शप्तस्तेन शप्तो मुनि पुन । दु खाद्दु खतर प्राप्तावुभावपि विधेर्बलात् ॥११॥
द्रव्यशुद्धि क्रियाशुद्धिर्मनस शुद्धिरुज्ज्वला । दुर्लभा प्राणिना भूप ससारे त्रिगुणात्मके ॥१२॥
पराशक्तिप्रभावोऽय नोल्लध्य केनचित्क्वचित । यस्यानुग्रहमिच्छेत्सा मोचयत्येव त क्षणात् ॥१३॥
महातोऽपि न मुच्यते हरिब्रह्महरादय । पामरा अपि मुच्यते यया सत्यव्रतादय ॥१४॥
तस्यास्तु हृदय कोऽपि न वेत्ति भुवनत्रये । तथापि भक्तवश्येय भवत्येव सुनिश्चितम् ॥१५॥
तस्मात्तद्भक्तिरास्थेया दोषनिर्मूलनाय च । रागदम्भादियुक्ता चेत्सा भक्तिर्नाशिनी भवेत ॥१६॥
इक्ष्वाकुकुलसभूतो निमिर्नाम नराधिप । रूपवान्गुणसपन्नो धर्मज्ञो लोकरजक ॥१७॥
सत्यवादी दानपरो याजको ज्ञानवाञ्छुचि । द्वादशस्तनयो धीमान्प्रजापालनतत्पर ॥१८॥
पुर निवेशयामास गौतमाश्रमसन्निधौ । जय तु पुरसज्ञ च ब्राह्मणाना हिताय स ॥१९॥
बुद्धिस्तस्य समुत्पन्ना यजेयमिति राजसी । यज्ञेन बहुकालेन दक्षिणासयुतेन च ॥२०॥
इक्ष्वाकु पितर दृष्ट्वा यज्ञकार्याय पार्थिव । कारयामास सभार यथोद्दिष्ट महात्मभि ॥२१॥
भृगुमगिरस चैव वामदेव च गौतमम । वसिष्ठ च पुलस्त्य च ऋचीक पुलह क्रतुम् ॥२२॥
मुनीनामत्रयामास सर्वज्ञा वेदपारगान । यज्ञविद्याप्रवीणाश्च तापसान वेदवित्तमान् ॥२३॥
राजा समृतसभार सपूज्य गुरुमात्मन । वसिष्ठ प्राह धर्मज्ञो विनयेन समन्वित ॥२४॥
यजेय मुनिशार्दूल याजयस्व कृपानिधे । गुरुस्त्व सर्ववेत्तासि कार्यं मे कुरु साम्प्रतम् ॥२५॥
यज्ञोपकरण सर्व समानीत सुसस्कृतम । पचवर्षसहस्र तु दीक्षा कर्तु मतिश्च मे ॥२६॥
यस्मिन् मखे समाराध्या देवी श्रीजगदम्बिका । तत्प्रीत्यर्थमह यज्ञ करोमि विधिपूर्वकम् ॥२७॥

तच्छ्रुत्वासौ निमेर्वाक्यं वसिष्ठः प्राह भूपतिम् । इन्द्रेणाहं वृतः पूर्वं यथार्थं नृपसत्तम ॥२८॥
पराशक्तिमखं कर्तुमुद्युक्तः पाकशासनः । स दीक्षां गमितो देव पञ्चवर्षशतात्मिकाम् ॥२९॥
तस्मात्त्वमन्तरं तावत्प्रतिपालय पार्थिव । इन्द्रयज्ञे समाप्तेऽत्र कृत्वा कार्यं दिवस्पतेः ॥३०॥
आगमिष्याम्यहं राजंस्तावत्त्वं प्रतिपालय ।

राजोवाच

मया निमन्त्रिताश्चान्ये मुनयो यज्ञकारणात् ॥३१॥
सम्भाराः सम्भृताः सर्वे पालयामि कथं गुरो । इक्ष्वाकूणां कुले ब्रह्मन्गुरुस्त्वं वेदवित्तम ॥३२॥
कथं त्यक्त्वाद्य मे कार्यमुद्यतो गन्तुमाशु वै । न ते युक्तं द्विजश्रेष्ठ मदुत्सृज्य मखं मम ॥३३॥
गतासि धनलोभेन लोभाकुलितचेतनः । निवारितोऽपि राज्ञा तं जगामेन्द्रमखं गुरुः ॥३४॥
राजाऽपि विमना भूत्वा गौतमं प्रत्यपूजयत् । इयाज हिमवत्पार्श्वे सागरस्य समीपतः ॥३५॥
दक्षिणा बहुला दत्ता विप्रेभ्यो मखकर्मणि । निमित्ता पञ्चसाहस्री दीक्षा तत्र कृता नृपः ॥३६॥
ऋत्विजः पूजिताः कामं धनैर्गोभिर्मुदायुताः । शक्रयज्ञे समाप्ते तु पञ्चवर्षशतात्मके ॥३७॥
आजगाम वसिष्ठस्तु राज्ञः सत्रदिदृक्षया । आगत्य संस्थितस्तत्र दर्शनार्थं नृपस्य च ॥३८॥
तदा राजा प्रसुप्तस्तु निद्रयाऽपहृतो भृशम् । नासौ प्रबोधितो भृत्यैर्नागतस्तु मुनिं नृपः ॥३९॥
वसिष्ठस्य ततो मन्युः प्रादुर्भूतोऽवमानतः । अदर्शनान्निमेस्तत्र चुकोप मुनिसत्तमः ॥४०॥
शापं च दत्तवांस्तस्मै राज्ञे मन्युवशं गतः । यस्मात्त्वं मां गुरुं त्यक्त्वाऽन्यगुरुमात्मनः ॥४१॥
दीक्षितोऽसि बलान्मन्द मामवज्ञाय पार्थिव । वारितोऽपि मया तस्माद्विदेहस्त्वं भविष्यसि ४२॥
पतत्विदं शरीरं ते विदेहो भव भूपते ।

व्यास उवाच

इति तद्व्याहृतं श्रुत्वा राज्ञस्तु परिचारकाः ॥४३॥
सद्यः प्रबोधयामासुर्मुनिमाहुः प्रकोपितम् । कुपितं तं समागत्य राजा विगतकल्मषः ॥४४॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं हेतुगर्भं च युक्तिमत् । मम दोषो न धर्मज्ञ गतस्त्वं तृष्णयाकुलः ॥४५॥
हित्वा मां यजमानं वै प्रार्थितोऽपि मया भृशम् । न लज्जसे द्विजश्रेष्ठ कृत्वा कर्म जुगुप्सितम् ॥४६॥
सन्तोषे ब्राह्मणश्रेष्ठ जानन्धर्मस्य निश्चयम् । पुत्रोऽसि ब्रह्मणः साक्षाद्वेदवेदाङ्गवित्तम ॥४७॥
न वेत्सि विप्रधर्मस्य गतिं सूक्ष्मां दुरत्ययाम् । आत्मदोषं मयि ज्ञात्वा मृषा मां शप्तुमुद्यतः ॥४८॥
त्याज्यस्तु सुजनैः क्रोधश्चाण्डालादधिको यतः । वृथा क्रोधपरीतेन मयि शापः प्रपातितः ॥४९॥
तवापि च पतत्वद्य देहोऽयं क्रोधसंयुतः । एवं शप्तो मुनी राज्ञा राजा च मुनिना तथा ॥५०॥
परस्परं प्राप्य शापं दुःखितौ तौ बभूवतुः । वसिष्ठस्त्वतिचिन्तार्तो ब्रह्माणं शरणं गतः ॥५१॥

निवेदयामास तथा शापं भूपकृतं महत् ।

वसिष्ठ उवाच

राज्ञा शप्तोऽस्मि देहोऽद्य पतत्वद्य तवेति वै ॥५२॥
किं करोमि पितः प्राप्तं कष्टं कायप्रपातजम् । अन्यदेहसमुत्पत्तौ जनकं वद साम्प्रतम् ॥५३॥
तथा मे देहसंयोगः पूर्ववत्समपद्यताम् । यादृशं ज्ञानमेतस्मिन्देहे तत्रास्तु तत्पितः ॥५४॥
समर्थोऽसि महाराज प्रसादं कर्तुमर्हसि । वसिष्ठस्य वच. श्रुत्वा ब्रह्मा प्रोवाच तं सुतम् ॥५५॥
मित्रावरुणयोस्तेजस्त्वं प्रविश्य स्थिरो भव । तस्मादयोनिज. काले भविता त्वं न सशय ॥५६॥
पुनर्देहं समासाद्य धर्मयुक्तो भविष्यसि । भूतात्मा वेदवित्काम सर्वत्र सर्वपूजितः ॥५७॥
एवमुक्तस्तदा पित्रा प्रययौ वरुणालयम् । कृत्वा प्रदक्षिणं प्रीत्या प्रणम्य च पितामहम् ॥५८॥
विवेश स तयोर्देहे मित्रावरुणयो किल । जीवांशेन वसिष्ठोऽथ त्यक्त्वा देहमनुत्तमम् ॥५९॥
कदाचित्तूर्वशी राजन्नागता वरुणालयम् । यदृच्छया वरारोहा सखीगणसमावृता ॥६०॥
दृष्ट्वा तामप्सरा दिव्या रूपयौवनसंयुताम् । जातौ कामातुरौ देवौ तदा तामूचतुर्नृप ॥६१॥
विवशौ चारुसर्वाङ्गी देवकन्या मनोरमाम् । आवा त्वमनवद्याङ्गि वरयस्व समाकुलौ ॥६२॥
विहरस्व यथाकाम स्थानेऽस्मिन्वरवर्णिनि । तथोक्ता सा ततो देवी ताभ्या तत्र स्थितावशा ॥
कृत्वा भाव स्थिर देवी मित्रावरुणयोर्गृहे । सा गृहीत्वा तयोर्भावं सस्थिता चारुदर्शना ॥६४॥
तयोस्तु पतित वीर्यं कुंभे दैवादनावृते । तस्माज्जातौ मुनी राजन्द्वावेवातिमनोहरौ ॥६५॥
अगस्ति प्रथमस्तत्र वसिष्ठश्चापरस्तथा । मित्रावरुणयोर्वीर्यात्तापसावृषिसत्तमौ ॥६६॥
प्रथमस्तु वन प्राप्तो बाल एव महातपा । इक्ष्वाकुस्तु वसिष्ठं तं बाल वव्रे पुरोहितम् ॥६७॥
वशस्यास्य सुखार्थं त पालयामास पार्थिव । विशेषेण मुनिं ज्ञात्वा प्रीत्या युक्तो बभूव ह ॥६८॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वसिष्ठस्य च कारणम् । शापाद्देहान्तरप्राप्तिर्मित्रावरुणयो. कुले ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय. ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

देहप्राप्तिर्वसिष्ठस्य कथिता भवता किल । निमि कथ पुनर्देह प्राप्तवानिति मे वद ॥१॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च सप्राप्त पुनर्देहो नराधिप । निमिना न तथा प्राप्तो देह शापादनन्तरम् ॥२॥
यदा शप्तो वसिष्ठेन तदा ते ब्राह्मणा. क्रतौ । ऋत्विजो ये वृता राज्ञा ते सर्वे समचिन्तयन् ॥३॥

किं कर्तव्यमहोऽस्माभि शापदग्धो महापति । अस्मिन्यज्ञे त्वसम्पूर्णे दीक्षायुक्तश्च धार्मिक ॥४॥
किं कर्तव्यं कार्यमेनद्विपरीतमभूत्किल । अवश्यभाविभावत्वादशक्ता स्म निवारणे ॥५॥
मन्त्रैर्बहुविधैर्देह तदा तस्य महात्मन । रक्षितं धारयामासु किंचिच्छ्वसनसयुतम् ॥६॥
गधैर्माल्यैश्च विविधै पूज्यमान मुहुर्मुहु । मन्त्रशक्त्या प्रतिष्टम्य निर्विकार सुपूजितम् ॥७॥
समाप्ते च क्रतौ तत्र देवा सर्वे समागता । ऋत्विग्भिस्तु स्तुता सर्वे सुप्रीताश्चाभवन्नृप ॥८॥
विज्ञप्ता मुनिभि स्तोत्रैर्निर्विण्णात्मानमब्रुवन । प्रसन्ना स्म महीपाल वर वरय सुव्रत ॥९॥
यत्नेनानेन राजर्षे वर जन्म विधीयते । देवदेह नृदेह वा यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥१०॥
दत्त काम पुरोधास्ते मृत्युलोके यथासुखम् । एवमुक्तो निमेरात्मा सतुष्टस्तानुवाच ह ॥११॥
न देहे मम वाञ्छाऽस्ति सर्वदैव विनश्वरे । वासो मे सर्वसत्त्वाना दृष्टावस्तु सुरोत्तमा ॥१२॥
नेत्रेषु सर्वभूताना वायुभूतश्चराम्यहम् । एवमुक्ता सुरास्तत्र निमेरात्मानमब्रुवन् ॥१३॥
प्रार्थय त्व महाराज देवी सर्वेश्वरी शिवाम् । मखेनानेन सतुष्टा सा तदभीष्ट विधास्यति ॥१४॥
स देवैरेवमुक्तस्तु प्रार्थयामास देवताम् । स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्भक्त्या गद्गदया गिरा ॥१५॥
प्रसन्ना सा तदा देवी प्रत्यक्ष दर्शन ददौ । कोटिसूर्यप्रतीकाश रूप लावण्यदीपितम् ॥१६॥
दृष्ट्वा प्रमुदिता सर्वे कृतकृत्याश्च चेतसि । प्रसन्नाया देवताया राजा वव्रे वर नृप ॥१७॥
ज्ञान तद्विमल देहि येन मोक्षो भवेदपि । नेत्रेषु सर्वभूताना निवासो मे भवेदिति ॥१८॥
तत प्रसन्ना देवेशी प्रोवाच जगदम्बिका । ज्ञान ते विमल भूयात्प्रारब्धस्यावशेषत ॥१९॥
नेत्रेषु सर्वभूताना निवासोऽपि भविष्यति । निमिष याति चक्षूपि त्वत्कृतेनैव देहिनाम् ॥२०॥
तव वासात्सनिमिषा मानवा पशवस्तथा । पतगाश्च भविष्यति पुनश्चानिमिषा सुरा ॥२१॥
इति दत्त्वा वर तस्मै तदा श्रीवरदेवता । आमन्त्र्य च मुनीन्सर्वांस्तत्रैवान्तर्हिताऽभवत् ॥२२॥
अन्तर्हिताया देव्या तु मुनयस्तत्र सस्थिता । विचिन्त्य विधिवत्सर्वं निमेर्देह समाहरन् ॥२३॥
अरणि तत्र सस्थाप्य ममथुर्मन्त्रवत्तदा । मन्त्रहोमैर्महात्मान पुत्रहेतोर्निमेरथ ॥२४॥
अरण्या मथ्यमानाया पुत्र प्रादुरभूत्तदा । सर्वलक्षणसपन्न साक्षान्निमिरिवापर ॥२५॥
अरण्या मथनाज्जातस्तस्मान्मिथिरिति स्मृत । येनाय जनकाज्जातस्तेनासौ जनकोऽभवत् ॥२६॥
विदेहस्तु निमिर्जातो यस्मात्तस्मात्तदन्वये । समुद्भूतास्तु राजानो विदेहा इति कीर्तिता ॥२७॥
एव निमिसुतो राजा प्रथितो जनकोऽभवत । नगरी निर्मिता तेन गगातीरे मनोहरा ॥२८॥
मिथिलेति सुविख्याता गोपुराट्टालसयुता । धनधान्यसमायुक्ता हट्टशालाविराजिता ॥२९॥
वशेऽस्मिन्येऽपि राजानस्ते सर्वे जनकास्तथा । विख्याता ज्ञानिन सर्वे विदेहा परिकीर्तिता ॥३०॥
एतत्ते कथित राजन्निमेराख्यानमुत्तमम् । शापादस्य विदेहत्व विस्तरात्कथित मया ॥३१॥

राजोवाच

भगवन्भवता प्रोक्त निमिशापस्य कारणम् । श्रुत्वा सदेहमापन्न मनो मेऽतीव चञ्चलम् ॥३२॥
वसिष्ठो ब्राह्मणश्रेष्ठो राज्ञश्चैव पुरोहित । पुत्र पङ्कजयोनेस्तु राज्ञा शप्त कथ मुनि ॥३३॥
गुरु च ब्राह्मण ज्ञात्वा निमिना न कृता क्षमा । यज्ञकर्म शुभ कृत्वा कथ क्रोधमुपागत ॥३४॥
ज्ञात्वा धर्मस्य विज्ञान कथमिक्ष्वाकुसभव । क्रोधस्य वशमापन्न शप्तवान्ब्राह्मण गुरुम् ॥३५॥

व्यास उवाच

क्षमाऽतिदुर्लभा राजन्प्राणिभिरजितात्मभि । क्षमावान्दुर्लभो लोके सुसमर्थो विशेषत ॥३६॥
सर्वसगपरित्यागी मुनिर्भवतु तापस । निद्राक्षुधोर्विजेता च योगाभ्यासे सुनिष्ठित ॥३७॥
काम क्रोधस्तथा लोभो ह्यहकारश्चतुर्थक । दुर्जेया देहमध्यस्था रिपवस्तेन सर्वथा ॥३८॥
न भूतपूर्व ससारे न चैव वर्ततेऽधुना । भविता न पुमान्कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान् ॥३९॥
न स्वर्गे न च भूलोके ब्रह्मलोके हरे पदे । कैलासे नेदृश कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान ॥४०॥
मुनयो ब्रह्मपुत्राश्च तथाऽन्ये तापसोत्तमा । तेऽपि गुणत्रयाविद्धा किं पुनर्मानवा भुवि ॥४१॥
कपिल साख्यवेत्ता च योगाभ्यासरत शुचि । तत्रापि दैवयोगाद्धि प्रदग्धा सगरात्मजा ॥४२॥
तस्माद्राजन्नहकारात्सजात भुवनत्रयम । कार्यकारणभावात्तु तद्वियुक्त कथ भवेत ॥४३॥
ब्रह्मा गुणत्रयाविष्टो विष्णुश्चैवाथ शकर । प्रभवति शरीरषु तेषा भावा पृथक्पृथक् ॥४४॥
मानवाना च का वार्ता सत्त्वकान्व्यवस्थितौ । गुणाना सकरो राजन्सर्वत्र समवस्थित ॥४५॥
कदाचित्सत्त्ववृद्धि स्यात्कदाचिद्रजस किल । कदाचित्तमसो वृद्धि समभाव कदाचन ॥४६॥
निर्गुण परमात्माऽसौ निर्लेप परमाऽव्यय । अलक्ष्य सर्वसत्त्वानामप्रमेय सनातन ॥४७॥
तथैव परमा शक्तिर्निर्गुणा ब्रह्मसस्थिता । दुर्ज्ञेया चाल्पमतिभि सर्वभूतव्यवस्थिति ॥४८॥
परमात्मनस्तथा शक्तेस्तयोरैक्य सदैव हि । अभिन्न तद्वपुर्ज्ञात्वा मुच्यत सर्वदोषत ॥४९॥
सज्ज्ञानादेव मोक्ष स्यादिति वेदान्तडिण्डिम । यो वेद स विमुक्तोऽस्मिन्ससारे त्रिगुणात्मके ॥५०॥
ज्ञान तु द्विविध प्रोक्त शाब्दिक प्रथम स्मृतम् । वेदशास्त्रार्थविज्ञानात्तद्भवेद्बुद्धियोगत ॥५१॥
विकल्पास्तत्र बहवो भवति मतिकल्पिता । 'कुतर्ककल्पिता केचित्सुतर्कवल्पिता परे ॥
वितर्कै विभ्रमोत्पत्तिर्विभ्रमादबुद्धिभ्रशता । बुद्धिभ्रशाज्ज्ञाननाश प्राणिना परिकीर्तित " ॥१॥
अनुभवाख्य द्वितीय तु ज्ञान तद्दुर्लभ नृप ॥५२॥
तत्तदा प्राप्यते तस्य वेत्तु सगो यदा भवेत् । शब्दज्ञानान्न कार्यस्य सिद्धिर्भवति भारत ॥५३॥
तस्मान्नानुभवज्ञान सभवत्यतिमानुषम् । अतर्गत तमश्छेत्तु शाब्दबोधो हि न क्षम ॥५४॥
यथा न नश्यति तम कृतया दीपवार्तया । तत्कर्म यन्न बधाय सा विद्या या विमुक्तये ॥५५॥
आयासायापर कर्म विद्याऽन्या शिल्पनैपुणम् । शील परहितत्व च कोपाभाव क्षमा धृति ॥५६॥

सतोपरचेति विद्याया परिपाकोज्ज्वल फलम् । विद्यया तपसा वाऽपि योगाभ्यासेन भूपते ॥५७॥
विना कामादिशत्रूणा नैव नाश कदाचन ।
"मनस्तु चचल राजन्स्वभावादतिदुर्ग्रहम् ।
तद्वश सर्वथा प्राणी त्रिविधो भुवनत्रये ॥१॥"
कामक्रोधादयो भावाश्चित्तजा परिकीर्तिता ॥५८॥
ते तदा न भवन्त्येव यदा वै निर्जित मन । तस्मात्तु निमिना राजन्क्षमा विहिता मुनौ ॥५९॥
यथा ययातिना पूर्वं कृता शुक्रे कृतागसि । भृगुपुत्रेण शप्तोऽपि ययातिर्नृपसत्तम ॥६०॥
न शशाप मुनिं क्रोधाज्जरा राजा गृहीतवान् । कश्चित्सौम्यो भवेत्कश्चित्क्रूरो भवति पार्थिव ॥६१॥
स्वभावभेदान्नृपते कस्य दोषोऽत्र कल्प्यते । हैहया भार्गवान्पूर्वं धनलोभात्पुरोहितान् ॥६२॥
ब्राह्मणान्मूलत सर्वांश्चिच्छिदु क्रोधमूर्च्छिता । पातक पृष्ठत कृत्वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे पञ्चदशोऽध्याय ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कुले कस्य समुत्पन्ना क्षत्रिया हैहयाश्च ते । ब्रह्महत्यामनादृत्य निजघ्नुर्भार्गवाश्च ये ॥१॥
वैरस्य कारण तेषा किं मे ब्रूहि पितामह । निमित्तेन विना क्रोध कथ कुर्वंति सत्तमा ॥२॥
वैर पुरोहितै सार्धं कस्मात्तेषामजायत । नाल्पहेतोर्हि तद्वैर क्षत्रियाणा भविष्यति ॥३॥
अन्यथा ब्राह्मणान्पूज्यान्कथ जघ्नुरनागस । बाहुजा बलवन्तोऽपि पापभीता कथ न ते ॥४॥
स्वल्पेऽपराधे को हन्याद्वाडवान्क्षत्रियर्षभ । संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ कारण वक्तुमर्हसि ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा तेन राजा सत्यवतीसुत । उवाच परमप्रीत कथा सस्मृत्य चेतसा ॥६॥

व्यास उवाच

शृणु पारीक्षिते वार्ता क्षत्रियाणा पुरातनीम् । आश्चर्यकारिणी सम्यग्विदिता च पुरा मया ॥७॥
कार्तवीर्येति नाम्नाऽभूद्धैहय पृथिवीपति । सहस्रबाहुर्बलवानर्जुनो धर्मतत्पर ॥८॥
दत्तात्रेयस्य शिष्योऽभूदवतारो हरेरिव । सिद्ध सर्वार्थद शक्तो भृगुणा याज्य एव स ॥९॥
यज्वा परमधर्मिष्ठ सदादानपरायण । ददौ वित्त भृगुभ्योऽसौ कृत्वा यज्ञाननेकश ॥१०॥
धनिनस्ते द्विजा जाता भृगवो नृप दानत । हयरत्नसमृद्धयाढ्या सञ्जाता प्रथिता भुवि ११॥
स्वर्याते नृपशार्दूले कार्तवीर्यार्जुने पुन । हैहया निर्धना जाता कालेन महता नृप ॥१२॥

धनकार्यं समुत्पन्नं हैहयानां कदाचन । याचिष्णवोऽभिजग्मुस्तान्भृगूंस्ते हैहया नृप ॥१३॥
विनयं क्षत्रियाः कृत्वाप्ययाचंत धनं बहु । न ददुस्तेऽतिलोभार्ता नास्ति नास्तीतिवादिनः १४॥
भूमौ च निदधुः केचिद्भृगवो धनमुत्तमम् । ददुः केचिद्द्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयम् ॥
कृत्वा स्थानांतरे द्रव्यं ब्राह्मणा भयविह्वलाः । त्यक्त्वाऽऽश्रमान्ययुः सर्वे भृगवस्तृष्णयाऽन्विताः ॥
याज्याश्च दुःखितान्दृष्ट्वा न ददुर्लोभमोहिताः । पलायित्वा गताः सर्वे गिरिदुर्गानुपाश्रिताः ॥१७॥
ससस्ते हैहयास्तात दुःखिताः कार्यगौरवात् । भृगूणामाश्रमाञ्जग्मुर्द्रव्यार्थं क्षत्रियर्षभाः ॥१८॥
भृगूंस्तु निर्गतान्वीक्ष्य शून्यास्त्यक्त्वा गृहानथ । चखनुर्भूतलं तत्र द्रव्यार्थं हैहया भृशम् ॥१९॥
खनताऽधिगतं वित्तं केनचिद्भृगुवेश्मनि । ददृशुः क्षत्रियाः सर्वे तद्वित्तं श्रमकर्शिताः ॥२०॥
यत्र तत्र समुत्पन्नं भूरि द्रव्यं महीतलात् । तदा ते पार्श्वभागस्थब्राह्मणानां गृहाण्यपि ॥२१॥
निर्भिद्य हैहया द्रव्यं ददृशुर्धनलिप्सया । ब्राह्मणाश्चुक्रुशुः सर्वे भीताश्च शरणं गताः ॥२२॥
क्षितिचिन्वत्सु विप्राणां भवनान्निःसृतं बहु । निजघ्नुस्ताञ्छरैः कोपाद्द्राडवाञ्छरणागतान् २३॥
ययुस्ते गिरिदुर्गांश्च यत्र वै भृगवः स्थिताः । आगर्भादनुकृंतंतश्चेरुश्चैव महीमिमाम् ॥२४॥
प्राप्तान्प्राप्तान्भृगून्सर्वान्निघ्नुर्निशितैः शरैः । आबालवृद्धानपरानवमन्य च पातकम् ॥२५॥
एवमुत्पाट्यमानेषु भार्गवेषु ततस्ततः । हन्युर्गर्भांश्च नारीणां गृहीत्वा हैहया भृशम् २६॥
रुरुदुस्ताः स्त्रियः कामं कुरर्य इव दुःखिताः । गर्भांश्च कृंतिता यासां क्षत्रियैः पापनिश्चयैः ॥२७॥
अन्येऽप्याहुश्च तान्दृष्ट्वा मुनयस्तीर्थवासिनः । मुंचतु क्षत्रियाः क्रोधं ब्राह्मणेषु भयावहम् ॥२८॥
अयुक्तमेतदारब्धं भवद्भिः कर्म गर्हितम् । यद्गर्भा भृगुपत्नीनां निहन्युः क्षत्रियर्षभाः ॥२९॥
अस्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्नुयात् । तस्माज्जुगुप्सितं कर्म त्यक्तव्यं भूतिमिच्छता ॥३०॥
तानाहुर्हैहयाः क्रुद्धा मुनीनथ दयापरान् । भवतः साधवः सर्वे नार्यज्ञाः पापकर्मणाम् ॥३१॥
एभिर्हृतं धनं सर्वं पूर्वजानां महात्मनाम् । वंचयित्वा छलाभिज्ञैर्मार्गे पाटच्चरैरिव ॥३२॥
एते प्रतारका दम्भास्तादृशा बकवृत्तयः । उत्पन्ने च महाकार्ये प्रार्थिता विनयेन ते ॥३३॥
न ददुः प्रार्थिता विप्राः पादवृद्ध्याऽपि याचिताः ।
नास्तीतिवादिनः स्तब्धा दुःखितान् वीक्ष्य याजकान् ॥३४॥
धनं प्राप्तं कार्तवीर्याद्रक्षितं केन हेतुना । न कृता क्रतवः किं तैर्दानं चापि पुष्कलम् भूरिशः ॥३५॥
न संचितव्यं विप्रैस्तु धनं क्वापि कदाचन । यष्टव्यं विधिवद्देयं भोक्तव्यं च यथासुखम् ॥३६॥
द्रव्ये चौरभयं प्रोक्तं तथा राजभयं द्विजाः । वह्नेर्भयं महाघोरं तथा धूर्तभयं महत् ॥३७॥
येन केनाप्युपायेन धनं त्यजति रक्षकम् । अथवाऽसौ मृतो याति द्रव्यं त्यक्त्वा ह्यसद्गतिम् ॥
पादवृद्ध्या तथास्माभिः प्रार्थितं विनयान्वितैः । तथापि लोभसंदिग्धैर्न दत्तं नः पुरोहितैः ॥३९॥

स्वप्ने गत्वा तदा देवी प्राह ता प्रमदोत्तमा । युष्मासु मध्ये कस्याश्चिद्भविता चोरुज पुमान ॥
मदशशक्तिसभिन्न स व कार्य विधास्यति । इत्यादिश्य पराबा सा पश्चादन्तर्हिताऽभवत ॥८॥
जागृतास्तु तत सर्वा मुदमापुर्वरागना । काचित्तासा भयोद्विग्ना कामिनी चतुरा भृशम् ॥९॥
दधार चोरुणैकेन गर्भं सा कुलवृद्धये । पलायनपरा दृष्ट्वा क्षत्रियैर्ब्राह्मणी यदा ॥१०॥
विह्वला तेजसा युक्ता तदा ते दुद्रुवुर्भृशम् । गृह्यता वध्यता नारी सगर्भा याति सत्वरा ॥११॥
इति ब्रुवत सप्राप्ता कामिनी खड्गपाणय । सा भयार्ता तु तान्दृष्ट्वा रुरोद समुपागतान ॥१२॥
गर्भस्य रक्षणार्थं सा चुक्रोशातिभयातुरा । रुदती मातर श्रुत्वा दीना प्राणविवर्जिताम् ॥१३॥
निराधारा क्रदमाना क्षत्रियैर्भृशतापिताम् । गृहीतामिव सिंहेन सगर्भा हरिणी यथा ॥१४॥
साश्रुनेत्रा वेपमाना सप्रेक्ष्य बालकस्तदा । भित्त्वोरु निर्जगामाशु गर्भ सूर्य इवापर ॥१५॥
मुष्णन्दृष्टी क्षत्रियाणा तेजसा बालक शुभ । दर्शनाद्बालकस्याशु सर्वे जाता विलोचना ॥१६॥
बभ्रमुर्गिरिदुर्गेषु जन्माधा इव क्षत्रिया । चिंतित मनसा सर्वे किमेतदिति साप्रतम् ॥१७॥
सर्वे चक्षुर्विहीना यज्जाता स्म बालदर्शनात । ब्राह्मण्यास्तु प्रभावोऽय सतीव्रतबल महत् ॥१८॥
क्षणाद्वा मोघसकल्पा किं करिष्यति दु खिता । इति सचिन्त्य मनसा नेत्रहीना निराश्रया ॥१९॥
ब्राह्मणी शरण जग्मुर्हैहया गतचेतस । प्रणेमुस्ता भयत्रस्ता कृताजलिपुटाश्च ते ॥२०॥
ऊचुश्चैना भयोद्विग्ना दृष्टघ्न क्षत्रियर्षभा । प्रसीद सुभग मात सेवकास्त्व वय किल ॥२१॥
कृतापराधा रम्भोरु क्षत्रिया पापबुद्धय । दर्शनात्तव तन्वगि जाता सर्वे विलोचना ॥२२॥
मुख ते नैव पश्यामो जन्माधा इव भामिनि । अद्भुत त तपोवीर्य किं कुर्म पापकारिण ॥२३॥
शरण ते प्रपन्ना स्मो देहि चक्षूंषि मानदे । अधत्व मरणादुग्र कृपा कर्तुं त्वमर्हसि ॥२४॥
पुनर्दृष्टिप्रदानेन सेवकान्क्षत्रियान्कुरु । उपरम्य च गच्छाम सहिता पापकर्मण ॥२५॥
अत पर न कर्तव्यमीदृश कर्म कर्हिचित । भार्गवाणा तु सर्वेषा सेवका स्मो वय किल ॥२६॥
अज्ञानाद्यत्कृत पाप क्षतव्य तत्त्वयाऽधुना । वैर नात पर क्वापि भृगुभि क्षत्रियै सह ॥२७॥
कर्तव्य शपथ सम्यग्वर्तितव्य तु हैहयै । सपुत्रा भव सुश्रोणि प्रणता स्मो वय च ते ॥२८॥
प्रसाद कुरु कल्याणि न द्विष्याम कदाचन ।

व्यास उवाच

इति तपा वच श्रुत्वा ब्राह्मणी विस्मयान्विता ॥२९॥
तानाह प्रणतान्दु स्थानाश्वास्य गतलोचनान । गृहीता न मया दृष्टिर्युष्माकं क्षत्रिया किल ॥३०॥
नाह रुषान्विता सत्य कारण शृणुताद्य यत । अय च भार्गवो नूनमूरुज कुपितोऽद्य व ॥३१॥
चक्षूंषि तेन युष्माक स्तम्भितानि रुषावता । स्ववर्धूनिह ताञ्ज्ञात्वा गर्भस्थानपि क्षत्रियै ३२॥

अनागसो धर्मपरास्तापसा धनकाम्यया । गर्भानपि यदा यूय भृगूनिघ्नन्तु पुत्रका ॥३३॥
तदायमूरुणा गर्भो मया वर्षशत धृत । षडङ्गश्चाखिलो वेदो गृहीतोऽनेन चाजसा ॥३४॥
गर्भस्थेनापि बालेन भृगुवशविवृद्धये । सोऽपि पितृवधाद्धून क्रोधेद्धो हतुमिच्छति ॥३५॥
भगवत्या प्रसादेन जातोऽय मम बालक । तेजसा यस्य दिव्येन चक्षूषि मुषितानि च ॥३६॥
तस्मादेन सुत मेऽद्य याचध्व विनयान्विता । प्रणिपातेन तुष्टोऽसौ दृष्टि व प्रतिमोक्ष्यति ॥३७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्या हैहयास्तुष्टुवुश्च तम् । प्रणेमुर्विनयोपेता ऊरुज मुनिसत्तमम् ॥३८॥
स सतुष्टो बभूवाथ तानुवाच विचक्षण । गच्छध्व स्वगृहान्भूपा ममास्यानन्दत घव ॥३९॥
अवश्यभाविभावास्ते भवन्ति देवनिर्मिता । नात्र शोकस्तु कर्तव्य पुरुषेण विजानता ॥४०॥
पूर्ववद्दृष्टय सर्वे प्राप्नुवन्तु यथासुखम् । व्रजन्तु विगतक्रोधा भवनानि यथासुखम् ॥४१॥
इति तेन समादिष्टा हैहया प्राप्तलोचना । और्वमामन्त्र्य जग्मुस्ते सदनानि यथारुचि ॥४२॥
ब्राह्मणी त सुत दिव्य गृहीत्वा स्वाश्रम गता । पालयामास भूपाल तेजस्विनमतन्द्रिता ॥४३॥
एव ते कथित राजन्भृगूणा तु विनाशनम् । लोभाविष्टै क्षत्रियैश्च यत्कृत पातक किल ॥४४॥

जनमेजय उवाच

श्रुत मया महत्कर्म क्षत्रियाणा च दारुणम् । कारण लोभ एवात्र दु खदश्चोभयोस्तु स ॥४५॥
किंचित्प्रष्टुमिहेच्छामि सशय वासवीसुत । हैहयास्ते कथ नाम्ना ख्याता भुवि नृपात्मजा ॥४६॥
यदोस्तु यादवा काम भरताद्भारतास्तथा । हैहय कोऽपि राजाऽभूत्तेषा वशे प्रतिष्ठित ॥४७॥
तदह श्रोतुमिच्छामि कारण करुणानिधे । हैहयास्ते कथ जाता क्षत्रिया केन कर्मणा ॥४८॥

व्यास उवाच

हैहयाना समुत्पत्ति शृणु भूप सविस्तराम । पुरातनी सुपुण्या च कथा पापप्रणाशिनीम ॥४९॥
कस्मिश्चित्समये भूप सूर्यपुत्र सुशोभन । रेवन्तेति च विख्यातो रूपवानमितप्रभ ॥५०॥
उच्चै श्रवसमारुह्य हयरत्न मनोहरम् । जगाम विष्णुसदन वैकुण्ठ भास्करात्मज ॥५१॥
भगवद्दर्शनाकाङ्क्षी हयारूढो यदागत । हयस्थस्तु तदा दृष्टो लक्ष्म्याऽसौ रविनन्दन ॥५२॥
रमा वीक्ष्य हय दिव्य भ्रातर सागरोद्भवम । रूपेण विस्मिता तस्य तस्थौ स्तम्भितलोचना ॥५३॥
भगवानपि त दृष्ट्वा हयारूढ मनोहरम । आगच्छन्त रमा विष्णु पप्रच्छ प्रणयात्प्रभु ॥५४॥
कोऽयमायाति चार्वङ्गि हयारूढ इवापर । स्मरतेजस्तनु कान्त मोहयन् भुवनत्रयम् ॥५५॥
प्रेक्षमाणा तदा लक्ष्मीस्तच्चित्ता दैवयोगत । नोवाच वचन किंचित्पृष्टाऽपि च पुन पुन ॥५६॥

व्यास उवाच

अश्वासक्तमतिं वीक्ष्य कामिनीमतिमोहिताम् । पश्यंती परमप्रेम्णा चचलाक्षी च चंचलाम् ॥५७॥
तामाह भगवान्क्रुद्ध. किं पश्यसि सुलोचने । मोहिता च हरिं दृष्ट्वा पृष्टा नैवाभिभाषसे ॥५८॥
सर्वत्र रमसे यस्माद्रमा तस्माद्भविष्यसि । चंचलत्वाच्चरेत्येवं सर्वथैव न संशय ॥५९॥
प्राकृता च यथा नारी नूनं भवति चंचला । तथा त्वमपि कल्याणि स्थिरा नैव कदाचन ॥६०॥
त्वं हयं मत्समीपस्था समीक्ष्य यदि मोहिता । वडवा भव वामोरु मर्त्यलोकेऽतिदारुणे ॥६१॥
इति शप्ता रमा देवी हरिणा दैवयोगत । रुरोद वेपमाना सा भयभीताऽतिदु खिता ॥६२॥
समुवाच रमानाथं शङ्किता चारुहासिनी । प्रणम्य शिरसा देव स्वपतिं विनयान्विता ॥६३॥
देवदेव जगन्नाथ करुणाकर केशव । स्वल्पेऽपराधे गोविंद कस्माच्छाप ददासि मे ६४॥
न कदाचिन्मया दृष्ट' क्रोधस्ते हीदृश प्रभो । क्व गतस्ते मयि स्नेह सहजो न तु नश्वर ॥६५॥
वज्रपातस्तु शत्रौ वै कर्तव्यो न सुहृज्जने । सदाऽहं वरयोग्या ते शापयोग्या कथ कृता ॥६६॥
प्राणास्त्यक्ष्यामि गोविंद पश्यतोऽद्य तवाग्रत । कथ जीवे त्वया हीना विरहानलतापिता ॥६७॥
प्रसाद कुरु देवेश शापादस्मात्सुदारुणात् । कदा मुक्ता समीपं ते प्राप्नोमि सुखद विभो ॥६८॥

हरिरुवाच

यदा ते भविता पुत्र' पृथिव्या मत्सम प्रिये । तदा मा प्राप्य तन्वंगि सुखिता त्व भविष्यसि६९॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

इति शप्ता भगवता सिंधुजा कोपयोगत । कथ सा वडवा जाता रेवतेन च किं कृतम् ॥१॥
कस्मिन्देशेऽब्धिजा देवी वडवारूपधारिणी । सस्थितैकाकिनी बाला परोषितपतिका यथा ॥२॥
कालं कियन्तमायुष्मन्वियुक्ता पतिना रमा । सस्थिता विजनेऽरण्ये किं कृत च तया पुन ॥३॥
समागम कदा प्राप्ता वासुदेवस्य सिंधुजा । पुत्र कथ तया प्राप्तो नारायणवियुक्तया ॥४॥
एतद्वृत्तांतमार्येन्द्र कथयस्व सविस्तरम् । श्रोतुकामोऽस्मि विप्रेंद्र कथाख्यानमनुत्तमम् ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा व्यास परीक्षित्तनयेन वै । कथयामास भो विप्रा कथामेतां सुविस्तराम् ॥६॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथा पौराणिकी शुभाम् । पावनी सुखदा कर्णे विशदाक्षरसंयुताम् ॥७॥

एकत्वं च न जानन्ति देवाश्च मुनयस्तथा । ज्ञानिनो वेदतत्त्वज्ञा कुतर्कोपहता किल ॥३४॥
मद्भक्ता वासुदेवस्य निंदका बहवस्तथा । विष्णुभक्तास्तु बहवो मम निंदापरायणा ॥३५॥
भवंति कालभेदेन कलौ देवि विशेषत । कथं ज्ञातस्त्वया भद्रे दुर्ज्ञेयो ह्यकृतात्मभि ॥३६॥
सर्वथा त्वैक्यभावस्तु हरेर्मम च दुर्लभ ।

व्यास उवाच

इति सा शंभुना पृष्टा तुष्टेन हरिवल्लभा ॥३७॥
वृत्तांत तस्य विज्ञात प्रवक्तुमुपचक्रमे । शिवं प्रति रमा तत्र प्रसन्नवदना भृशम् ॥३८॥

लक्ष्मीरुवाच

एकदा देवदेवेश विष्णुर्ध्यानपरो रह । दृष्टो मया तप कुर्वन्पद्मासनगतो यदा ॥३९॥
सदाऽहं विस्मिता देव समपृच्छं पतिं किल । प्रबुद्धं सुप्रसन्नं च ज्ञात्वा विनयपूर्वकम् ॥४०॥
देवदेव जगन्नाथ यदाऽहं निर्गताऽर्णवात । मथ्यमानात्सुरैर्दैत्यै सर्वैर्ब्रह्मादिभि प्रभो ॥४१॥
वीक्षिताश्च मया सर्वे पतिकामनया तदा । वृतस्त्वं सर्वदेवेभ्य श्रेष्ठोऽसीति विनिश्चयात ॥४२॥
त्वं कं ध्यायसि सर्वेश सशयोऽयं महान्मम । प्रियोऽसि कैटभारे मे कथयस्व मनोगतम् ॥४३॥

विष्णुरुवाच

शृणु कांते प्रवक्ष्यामि यं ध्यायामि सुरोत्तमम् । आशुतोषं महेशानं गिरिजावल्लभं हृदि ॥४४॥
कदाचिद्देवदेवो मां ध्यायत्यमितविक्रम । ध्यायाम्यहं च देवेशं शंकरं त्रिपुरांतकम् ॥४५॥
शिवस्याहं प्रिय प्राण शंकरस्तु तथा मम । उभयोरंतरं नास्ति मिथ ससक्तचेतसो ॥४६॥
नरकं यान्ति ते नूनं ये द्विषन्ति महेश्वरम् । भक्ता मम विशालाक्षि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ४७॥
इत्युक्तं देवदेवेन विष्णुना प्रभविष्णुना । एकान्ते किल पृष्टेन मया शत्रुसुताप्रिय ॥४८॥
तस्मात्त्वां वल्लभं विष्णोर्ज्ञात्वा ध्यातवती ह्यहम् । तथा कुरु महेशान यथा मे प्रियसंगम ॥४९॥

व्यास उवाच

इति श्रियो वच श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वर । तामाश्वास्य प्रियैर्वाक्यैर्यथार्थं वाक्यकोविद ॥५०॥
स्वस्था भव पृथुश्रोणि तुष्टोऽहं तपसा तव । समागमस्ते पतिना भविष्यति न संशय ॥५१॥
अत्रैव हयरूपेण भगवाञ्जगदीश्वर । आगमिष्यति ते कामं पूर्णं कर्तुं मयरित ॥५२॥
तथाऽहं प्रेरयिष्यामि तं देवं मधुसूदनम् । यथाऽसौ हयरूपेण त्वामेष्यति मदातुर ॥५३॥
पुत्रस्ते भविता सुभ्रु नारायणसम क्षितौ । भविष्यति स भूपाल सर्वलोकनमस्कृत ॥५४॥
सुतं प्राप्य महाभागे त्वं तेन पतिना सह । गतासि देवि वैकुण्ठं प्रिया तस्य भविष्यसि ५५॥
एकवीरेति नाम्नाऽसौ ख्यातिं यास्यति ते सुत । तस्मात्तु हैहयो वंशो भुवि विस्तारमेष्यति ॥५६॥

परन्तु विस्मृतासि त्वं हृदिस्था परमेश्वरीम् । मदाघा मत्तचित्ता च तेन ते फलमीदृशम् ॥५७॥
अतस्तद्दोपशात्यर्थं हृदिस्था परदेवताम् । शरणं याहि सर्वात्मभावेन जलधे सुते ॥५८॥
अन्यथा तव चित्तं तु कथं गच्छेद्धयोत्तमे ।

व्यास उवाच

इति दत्त्वा वरं देव्यै भगवाञ्छंलजापति ॥५९॥
अतर्धानं गत साक्षादुमया सहितः शिवः । सापि तत्रैव पार्वती सस्थिता कमलासना ॥६०॥
ध्यायती चरणाम्भोजं देव्याः परमशोभनम् । देवासुरशिरोरत्ननिघृष्टनखमडलम् ॥६१॥
प्रेमगद्गदया वाचा तुष्टाव च मुहुर्मुहुः । प्रतीक्षमाणा भर्तारं हयरूपधरं हरिम् ॥६२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यै दत्त्वा वरं शम्भुः कैलासं त्वरितो ययौ । रम्यं देवगणैर्जुष्टमप्सरोभिश्च मडितम् ॥१॥
तत्र गत्वा चित्ररूपं गणं कार्यविशारदम् । प्रेषयामास वैकुठे लक्ष्मीकार्यार्थसिद्धये ॥२॥

शिव उवाच

चित्ररूप हरिं गत्वा ब्रूहि त्वं वचनान्मम । यथाऽसौ दुःखिता पत्नी विशोका च करिष्यति ॥३॥
इत्युक्तश्चित्ररूपोऽथ निर्जगाम त्वरान्वितः । वैकुण्ठं परमं स्थानं वैष्णवैश्च गणैर्वृतम् ॥४॥
नानाद्रुमगणाकीर्णं वापीशतविराजितम् । सवृतं हंसकारण्डवमयूरशुककोकिलैः ॥५॥
उच्चप्रासादसयुक्तं पताकाभिरलङ्कृतम् । नृत्यगीतकलापूर्णं मन्दारद्रुमसयुतम् ॥६॥
बकुलाशोकतिलकचम्पकालिविमण्डितम् । कूजितैर्विहगानां तु कर्णाह्लादकरैर्युतम् ॥७॥
सवीक्ष्य भवनं विष्णोर्द्वाःस्थौ प्राह प्रणम्य च । जयविजयनामानौ वेत्रपाणी स्थितावुभौ ॥८॥

चित्ररूप उवाच

भो निवेदयत शीघ्रं हरये परमात्मने । दूतं प्राप्तं हरस्यात्र प्रेरितं शूलपाणिना ॥९॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य जयः परमबुद्धिमान् । गत्वा हरिं प्रणम्याह कृताजलिपुटः पुरः ॥१०॥
देवदेव रमाकात करुणाकर केशव । द्वारि तिष्ठति दूतोऽत्र शङ्करस्य समागतः ॥११॥
आज्ञापय प्रवेष्टव्यो न वेत्ति गरुडध्वज । चित्ररूपधरोऽप्यस्ति न जाने कार्यगौरवम् ॥१२॥
इत्याकर्ण्य हरिः प्राह जय प्रज्ञातकारण । प्रवेशयात्र रुद्रस्य भृत्यं समयसस्थितम् ॥१३॥
इत्याकर्ण्य जयस्तूर्णं गत्वा तं परमाद्भुतम् । एहीत्यानाययामास जयः शङ्करसेवकम् ॥१४॥

विमानात्तरसोत्तीर्य चम्पकस्त शिशु जवात् । जग्राह च मुद प्राप निधि प्राप्य यथाऽधन ॥६॥
गृहीत्वा चम्पक प्रादाद्देव्यै त मदनोपमम् । मदालसायै त बाल जातमात्र मनोहरम् ॥७॥
सा गृहीत्वा शिशुप्रेम्णा सरोमाचा सविस्मया । मुख चुचुम्ब बालस्य कृत्वा तु हृदये भृशम् ॥८॥
आलिंगितश्चुम्बितश्च तयाऽसौ प्रीतिपूर्वकम् । उत्सग च कृतस्तन्व्या पुत्रभावेन भारत ॥९॥
कृत्वांके तौ समारूढौ विमान दम्पती मुदा । पति पप्रच्छ चार्वङ्गी प्रहस्य मदनालसा ॥१०॥
कस्याय बालक कान्त त्यक्त केन च कानने । पुत्रोऽय मम देवेन दत्तस्त्ववकधारिणा ॥११॥

चम्पक उवाच

प्रिये गत्वाऽद्य पृच्छेय शक्र सर्वज्ञमाशु वै । देवो वा दानवो वापि गन्धर्वो वा शिशु किल ॥
तेनाज्ञप्त करिष्यामि पुन प्राप्त वनादमुम् । अपृष्ट्वा नैव कर्तव्य कार्यं किंचिन्मया ध्रुवम् ॥१३॥
इत्युक्त्वा ता गृहीत्वा त विमानेनाथ चपक । ययौ शक्रपुर पूर्णं हर्षेणोत्फुल्ललोचन ॥१४॥
प्रणम्य पादयो प्रीत्या चपकस्तु शचीपतिम् । निवेद्य बालक प्राह कृताजलिपुट स्थित ॥१५॥
देवदेव मया लब्धस्तीर्थे परमपावने । कालिंदीतमसासगे बालकोऽय स्मरप्रभ ॥१६॥
कस्याय बालक कान्त कथ त्यक्त शचीपते । आज्ञा चेत्तव देवेश कुर्वेऽह बालक सुतम् ॥१७॥
अतीव सुन्दरो बाल प्रियाया वल्लभ सुत । कृत्रिमस्तु सुत प्रोक्तो धर्मशास्त्रेषु सर्वथा ॥१८॥

इन्द्र उवाच

पुत्रोऽय वासुदेवस्य वाजिरूपधरस्य ह । हैहयोऽयं महाभाग लक्ष्म्या जात परन्तप ॥१९॥
उत्पादितो भगवता कार्यार्थं किल बालक । दातु नृपतये नून ययातितनयाय च ॥२०॥
हरिणा प्रेरित सोऽद्य राजा परमधार्मिक । आगमिष्यति पुत्रार्थं तीर्थे तस्मिन्मनोरमे ॥२१॥
तावत्त्व गच्छ तत्रैव गृहीत्वा बालक शुभम् । यावन्न याति नृपतिर्गृहीतु हरिणेरित ॥२२॥
गत्वा तत्र विमुचैन विलम्ब मा कृथा वर । अदृष्ट्वा बालक राजा दु खितश्च भविष्यति ॥२३॥
तस्माच्चम्पक मुचैन राजा प्राप्नोतु पुत्रकम् । एकवीरेति नाम्नाऽय ख्यात स्यात्पृथिवीतले २४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा चम्पकस्त्वरयान्वित । जगाम पुत्रमादाय स्थले तस्मिन्महीपते ॥२५॥
मुमोच बालक तत्र यत्र पूर्वं स्थितो ह्यभूत । आरुह्य स्वविमान तु ययौ स्वाश्रममडलम् ॥२६॥
तदैव कमलाकान्तो लक्ष्म्या सह जगद्गुरु । विमानवरमारूढो जगाम नृपति प्रति ॥२७॥

दृष्टस्तदा तत्र नृपेण विष्णु समुत्तरस्तत्र विमानमुख्यात् ।
जहर्ष राजा हरिदर्शनेन पपात भूमौ खलु दण्डवच्च ॥२८॥
उत्तिष्ठ वत्सेति हरि पतन्तमाश्वासयद्भूमिगत स्वभक्तम् ।

सोऽप्युत्सुको वासुदेवं पुरः स्थं तुष्टाव भक्त्या मुखरीकृतोऽस्य ॥२९॥
देवाधिदेवाखिललोकनाथ कृपानिधे लोकगुरो रमेश ।
मदस्य मे ते किल दर्शनं यत्सुदुर्लभं योगिजनैरलभ्यम् ॥३०॥
ये निःस्पृहास्ते विषयैरपेतास्तेषां त्वदीयं खलु दर्शनं स्यात् ।
आशापरोऽहं भगवन्ननन्त योग्यो न ते दर्शने देवदेव ॥३१॥
इति स्तुतस्तेन नृपेण विष्णुस्तमाह वाक्येन सुधामयेन ।
वृणीष्व राजन्मनसेप्सितं ते ददामि तुष्टस्तपसा तवाद्य ॥३२॥
ततो नृपस्तं प्रणिपत्य पादयोः प्रोवाच विष्णुं परतः स्थितं च ।
तपस्तु तप्तं हि मया सुतार्थं पुत्रं ददस्वात्मसमं मुरारे ॥३३॥
श्रुत्वा नृपप्रार्थितमादिदेवस्तमाह राजानममोघवाक्यम् ।
ययातिसूनो व्रज तेऽत्र तीर्थे कलिन्दकन्यातमसाप्रसंगे ॥३४॥
मयाऽद्य पुत्रस्तु यथेप्सितस्ते तत्रैव मुक्तोऽस्त्यमितप्रभावः ।
लक्ष्म्याः प्रसूतो मम वीर्यजश्च कृतस्तवार्थेऽथ गृहाण राजन् ॥३५॥
श्रुत्वा हरेर्वाक्यमतीव मृष्टं सतुष्टचित्तः प्रबभूव राजा ।
हरिस्तु दत्त्वेति वरं जगाम वैकुण्ठलोकं रमया युतश्च ॥३६॥
गते हरौ सोऽथ ययातिसूनुर्ययावनुध्यातरथेन राजा ।
प्रेमान्वितस्तत्र सुतोऽस्ति यत्र वचो निशम्येति जनार्दनस्य ॥३७॥
स तत्र गत्वाऽतिमनोहरं तं ददर्श बालं भुवि खेलमानम् ।
मुखे निवेश्यैककरेण कृत्वा श्लक्ष्णं पदांगुष्ठमनन्यसत्त्वः ॥३८॥
तं वीक्ष्य पुत्रं मदनस्वरूपं नारायणांशं कमलाप्रसूतम् ।
हरिप्रभावं हरिवर्मनामा हर्षप्रफुल्लाननपंकजोऽभूत् ॥३९॥
गृह्णन्सुवेगात्करपंकजाभ्यां बभूव प्रेमार्णवमग्नदेहः ।
मूर्धन्युपाघ्राय मुदान्वितोऽसौ ननन्द राजा सुतमालिलिंग ॥४०॥
मुखं समीक्ष्यातिमनोहरं तमुवाच नेत्राम्बुनिरुद्धकण्ठः ।
दत्तोऽसि देवेन जनार्दनेन मात्रा हि पुत्रावमदुःखभीते ॥४१॥
तप्तं मया पुत्र तपस्त्वदर्थे सुदुष्करं वर्षशतं च पूर्णम् ।
तेनैव तुष्टेन रमाप्रियेण दत्तोऽसि संसारसुखोदयाय ॥४२॥
माता रमा त्वां तनुजं मदर्थे त्यक्त्वा गता सा हरिणा समेता ।

धन्या तु सा या प्रहसतमके हृत्वा सुत त्वा मुदितानना स्यात् ॥४३॥
त्वमेव ससारसमुद्रनौकारूप कृत पुत्र लक्ष्मीधरेण ।
इत्येवमुक्त्वा नृपति सुत त मुदा समादाय ययौ गृहाय ॥४४॥
पुरीसमीपे नृपमागत तमाकर्ण्य सर्वे सचिवास्तु राज्ञ ।
ययु समीप नृपतेश्च लोका सोपायनास्ते सपुरोहिताश्च ॥४५॥
बदीजना गायनकाश्चैव सूता समाययु सम्मुखमाशु राज्ञ ।
नृप पुर प्राप्य पुर समागत जन समाश्वास्य वाक्यैश्च दृष्टया ॥४६॥
सपूजित पौरजनन राजा विवश पुत्रेण युतो नगर्याम् ।
मार्गेषु लाजै कुसुमै समन्ताद्विकीर्यमाणो नृपतिर्जगाम ॥४७॥
गृह समृद्ध सचिवै समेत सुत समादाय मुदा कराभ्याम ।
राज्यै ददौ चाथ सुत मनोज्ञ सद्य प्रसूत च मनोभवाभम् ॥४८॥
राज्ञी गृहीत्वाऽभिनव तनूज पप्रच्छ राजानमनिन्दिता सा ।
राजन्कुतश्चैष सुत सुजन्मा प्राप्तस्त्वया मन्मथतुल्यरूप ॥४९॥
केनैष दत्त कथयाशु कात चेतो मदीय प्रहृत सुतेन ।
नृपस्तदोवाच मुदान्वितोऽसौ प्रियै रमेशेन सुतो हि मह्यम् ॥५०॥
लोलाक्षि दत्त कमलासमुत्थो जनार्दनांशोऽयमहीनसत्त्व ।
सा तं गृहीत्वा मुदमाप राज्ञी राजा चकारोत्सवमद्भुत च ॥५१॥
ददौ च दान किल याचकेभ्यो गीतानि वाद्यानि बहूनि नेदु ।
कृत्वोत्सव भूपतिरात्मजस्य नामैकवीरेति चकार विश्रुतम् ॥५२॥
सुख च सप्राप्य मुदान्वितोऽसौ ननन्द देवाधिपतुल्यवीर्य ।
पुत्रं हरे रूपगुणानुरूप सप्राप्य वशस्य ऋणाच्च मुक्त ॥५३॥
इति सकलसुराणामीश्वरेणार्पित त सकलगुणगणाढ्य पुत्रमासाद्य राजा ।
विविधसुखविनोदैर्भार्यया सेव्यमाने व्यहरत निजगहे शक्रतुल्यप्रताप ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

जातकर्मादि सस्कारांश्चकार नृपतिस्तदा । दिने दिने जगामासु वृद्धि बाल सुलालित ॥१॥

नृप ससारज प्राप्य सुख पुत्रसमुद्भवम् । ऋणत्रयविमोक्ष च मेने तेन महात्मना ॥२॥
षष्ठेऽन्नप्राशन तस्य कृत्वा मासि यथाविधि । तृतीयेऽथ तथा वर्षे चूडाकरणमुत्तमम् ॥३॥
चकार ब्राह्मणान्द्रव्यै सपूज्य विविधैर्धनै । गोभिश्च विविधैर्दानैर्याचकानितरानपि ॥४॥
वर्षे चैकादशे तस्य मौञ्जीबन्धनकर्म वै । कारयित्वा धनुर्वेदमध्यापयत पार्थिव ॥५॥
अधीतवेद पुत्र त राजधर्मविशारदम् । दृष्ट्वा तस्याभिषेकाय मति चक्रे जनाधिप ॥६॥
पुष्यार्कयोगसयुक्ते दिवसे नृपसत्तम । कारयामास सभारानभिषेकार्थमादरात् ॥७॥
द्विजानाहूय वेदज्ञान्सर्वशास्त्रविचक्षणान् । अभिषेक चकारासौ विधिवत्स्वात्मजस्य ह ॥८॥
जलमानीय तीर्थेभ्य सागरेभ्यश्च पार्थिव । स्वय चकार विधिवदभिषेक शुभे दिने ॥९॥
धन दत्त्वाऽथ विप्रेभ्यो राज्य पुत्रे निवेश्य स । जगाम वनमेवाशु स्वर्गकाम स भूपति ॥१०॥
एकवीर नृप कृत्वा समान्य सचिवानथ । भार्यया सह भूपाल प्रविवेश वन वशी ॥११॥
कैलासशिखर राजा कृत्वा तार्तीयमाश्रमम । नित्य पत्रफलाहारश्चिन्तयामास पार्वतीम् ॥१२॥
एव स नृपति कृत्वा दिष्टान्ते सह भार्यया । मृतोऽसौ वासव लोक गत पुण्येन कर्मणा ॥१३॥
हैहयो पिता प्राप्त इति श्रुत्वाऽथ हैहय । चकार वेदनिर्दिष्ट कर्म चैवौर्ध्वदैहिकम् ॥१४॥
कृत्वोत्तरा क्रिया सर्वा पितु पार्थिवनन्दन । राज्य चकार मेधावी पित्रा दत्त सुसमतम् ॥१५॥
एकवीरोऽथ धर्मज्ञ प्राप्य राज्यमनुत्तमम् । बुभुजे विविधान्भोगान्सचिवैश्च सुमानित ॥१६॥
एकस्मिन्दिवसे राजा मन्त्रिपुत्रै समन्वित । जगाम जाह्नवीतीरे हयारूढ प्रतापवान् ॥१७॥
सपश्यन्पादपान्रम्यान्कोकिलालापमधुतान । पुष्पितान्फलसयुक्तान्षट्पदालिविराजितान् ॥१८॥
मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्वेदध्वनिनिनादितान । होमधूमावृताकाशान्मृगशावसमावृतान ॥१९॥
केदारान्कलिसम्पक्वान्गोपिकाभि सुरक्षितान् । प्रफुल्लपङ्कजारामान्निकुञ्जाश्च मनोरमान् ॥२०॥
प्रेक्षमाण प्रियालास्तु चम्पकान्पनसद्रुमान् । बकुलास्तिलकान्नीपान्मन्दाराश्च प्रफुल्लितान् २१॥
शालान्स्तालतमालाश्च जम्बूचूतकदम्बकान । सङ्गच्छञ्जाह्नवीतोये प्रफुल्ल शतपत्रकम् ॥२२॥
पङ्कज चातिगन्धाढ्यमपश्यदवनीपति । दक्षिणे जलजस्याथ पार्श्वे कमललोचनाम् ॥२३॥
कनकाभा सुकेशी च कम्बुग्रीवा कृशोदरीम् । बिम्बोष्ठी सुदरी किंचित्समुद्यत्सुपयोधराम् ॥२४॥
सुनासा चारुसर्वाङ्गीमपश्यत्कन्यका नृप । रुदती ता सखी त्यक्त्वा विह्वला दु खपीडिताम् ॥
साश्रुनेत्रा क्रन्दमाना विजने कुररीमिव । सवीक्ष्य राजा पप्रच्छ कन्यका शोककारणम् ॥२६॥
सुनसे ब्रूहि काऽसि त्व कस्य पुत्री शुभानने । गधर्वी देवकन्याऽथ कथ रोदिषि सुन्दरि ॥२७॥
कथमेकाकिनी बाले त्यक्ता केन पिकस्वरे । पतिस्ते क्व गत क्वाते पिता वा ब्रूहि साप्रतम् ॥
किं ते दु खमराल्भ्रु कथयाद्य ममान्तिके । करोमि दु खनाश ते सर्वथैव कृशोदरि ॥२९॥

न राज्ये मम तन्वङ्गि पीडा कोऽपि करोत्यलम् । न भय चौरज कान्ते न राक्षसभय तथा ॥३०॥
मयि शासति भूपाले नोत्पाता दारुणा भुवि । भय न व्याघ्रसिंहेभ्यो न भय कस्यचिद्भवेत् ॥३१॥
वद वामोरु कस्मात्त्व विलाप जाह्नवीतटे । करोषि प्राणहीनाऽत्र किं ते दु ख वदस्व मे ३२॥
हन्म्यह दु खमत्युग्र प्राणिना पृथिवीतले । दैव च मानुष कान्ते व्रतमेतन्ममाद्भुतम् ॥३३॥
विशाललोचन ब्रूहि करोमि तव चिंतितम् । इत्युक्ते वचने राज्ञा श्रुत्वोवाच मृदुस्वना ॥३४॥
शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि मम शोकस्य कारणम् । विपत्तिरहित प्राणी कथ रुदति भूपते ॥३५॥
प्रब्रवीमि महाबाहो यदर्थं रुदती त्वहम् । तव राज्यादपदेशे राजा परमधार्मिक ॥३६॥
रैभ्यो नाम महाराज सतानरहितो भृशम् । तस्य भार्या सुविख्याता रुक्मरेखेति नामत ॥३७॥
सुरूपा चतुरा साध्वी सर्वलक्षणसयुता । अपुत्रा दु खिता कान्तमित्युवाच पुन पुन ॥३८॥
किं जीवितेन मे नाथ धिग्वृथा जीवित मम । वन्ध्याया सुखहीनाया ह्यपुत्राया धरातले ॥३९॥
इत्येव भार्यया भूप प्रेरितो मखमुत्तमम् । चकार ब्राह्मणास्तज्ज्ञानाहूय विधिवत्तदा ॥४०॥
पुत्रकामो धन भूरि ददावथ यथोदितम् । हूयमाने घृतेऽत्यर्थं पावकादतिसुप्रभात् ॥४१॥
आविर्बभूव चार्वंगी कन्यका शुभलक्षणा । बिंबोष्ठी सुदती सुभ्रू पूर्णचन्द्रनिभानना ॥४२॥
कनकाभा सुकेशान्ता रक्तपाणितला मृदु । सुरक्तनयना तन्वी रक्तपादतला भृशम् ॥४३॥
हुताशनात्समुद्भूता होत्रा सा स्वीकृता तदा । होता प्रोवाच राजान गृहीत्वा ता सुमध्यमाम् ॥४४॥
राजन्पुत्री गृहाणेमा सर्वलक्षणसयुताम् । एकावलीव सभूता हूयमानाद्धुताशनात ॥४५॥
नाम्नाथैकावली लोके ख्याता पुत्री भविष्यति । सुखितो भव भूपाल पुत्र्या पुत्रसमानया ॥४६॥
सतोष कुरु राजेंद्र दत्ता देवन विष्णुना । होतुर्वाक्य नृप श्रुत्वा दृष्ट्वा ता कन्यका शुभाम् ॥४७॥
जग्राह परमप्रीतो होत्रा दत्ता सुसमताम् । गृहीत्वा नृपतिस्ता तु ददौ पत्न्यै वराननाम ॥४८॥
आभाष्य रुक्मरेखायै गृहाण सुभगे सुताम् । सा ता कमलपत्राक्षी प्राप्य कन्या मनोरमाम ॥४९॥
जहर्ष मुदिता राज्ञी पुत्र प्राप्य यथा सुखम् । चकार मङ्गल कर्म जातकर्मादिक शुभम ॥५०॥
पुत्रजन्मसमुत्य यत्तत्सर्वं विधिवत्तत । समाप्य च मख राजा द्विजेभ्यो दक्षिणा शुभाम् ॥
दत्त्वा विसृज्य विप्रेन्द्रा मुद प्राप महीपति । दिने दिनेऽसितापांगी पुत्रबुद्ध्या भृश बभौ ॥५२॥
मुद च परमा प्राप नृपभार्या सुतान्विता । उत्सवस्तद्दिन तस्य प्रवृत्त सुतजन्मज ॥५३॥
पुत्री पुत्रसमाऽत्यर्थं बभूव बल्लभा किल । राज्ञो मन्त्रिसुता चाह सुबुद्धे मन्मथाकृते ॥५४॥
यशोवती च मे नाम समान वय आवयो । वयस्याऽह कृता राज्ञा क्रीडनाय तया सह ॥५५॥
सदा सहचरी जाता प्रेमयुक्ता दिवानिशम् । एकावली गच्छति यत्र पद्मानि पश्यति ॥५६॥
तत्र सा रमते बाला नायत्र सुखमाप्नुयात । सुदूरे जाह्नवीतीरे भवति कमलान्यपि ॥५७॥

रममाणा तत्र याता मत्समेता सखीयुता । मया निवेदिता राजपुत्री ते कमलाकरान् ॥५८॥
प्रेक्षमाणाऽतिदूरे सा प्रयाति निर्जने वने । निषेधिताऽस्य पित्राऽसौ गृहे कृत्वा जलाशयान् ॥
कमलान् वापयित्वाऽथ पुष्पितान्भ्रमरावृतान् । तथापि निर्ययौ बाला कमलासक्तचेतना ॥६०॥
तदा राजा रक्षपाला प्रेरिता शस्त्रपाणय । एव रक्षायुता तन्वी मत्समेता सखीयुता ॥
क्रीडार्थं जाह्नवीतीरे नित्यमायाति याति च ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

यशोवत्युवाच

प्रातरुत्थाय तन्वङ्गी चलिता च सखीयुता । चामरैर्वीज्यमाना सा रक्षिता बहुरक्षिभि ॥१॥
सायुधैश्चातिसन्नद्धैं सहिता वरवर्णिनी । क्रीडार्थमत्र राजेंद्र सम्प्राप्ता नलिनी शुभाम् ॥२॥
अहमप्यनया सार्धं गङ्गातीरे समागता । अप्सरोभि समेता च कमले क्रीडमानया ॥३॥
एकावली तथा चाह जाते क्रीडापरे यदा । सहसैव तदाऽऽयातो दानवो बलसयुत ॥४॥
कालकेतुरिति ख्यातो राक्षसैर्बहुभिर्युत । परिघासिगदाचापबाणतोमरपाणिभि ॥५॥
दृष्टा चैकावली तेन रूपयौवनशालिनी । द्वितीया कामपत्नीव क्रीडमाना सुपङ्कजै ॥६॥
मयोक्तैकावली राजकोऽप्य दैत्य समागत । गच्छावो रक्षपालाना मध्ये पङ्कजलोचने ॥७॥
विमृश्यैव सखी चाऽह त्वरयैव गत भयात । मध्ये वै सैनिकाना तु सायुधाना नृपात्मज ॥८॥
कालकेतुस्तु ता दृष्ट्वा मोहिनी मदनातुर । गदा गुर्वीं गृहीत्वा तु धावमान समागत ॥९॥
रक्षकान्दूरत कृत्वा जग्राहाबुजलोचनाम् । त्रस्ता वेपथुसयुक्ता क्रदमाना कृशोदरीम् ॥१०॥
त्वमेना मा गृहाणेति मया चोक्तोऽपि दानव । न मा जग्राह कामार्तस्ता गृहीत्वा विनि सृत ॥११॥
तिष्ठ तिष्ठेति भाषतो रक्षकास्त महाबलम । प्रतिविष्टु तु सग्राम चक्रुर्विस्मयकारकम ॥१२॥
तस्यापि राक्षसा क्रूरा सर्वत शस्त्रपाणय । युयुधू रक्षकै सार्धं स्वामिकार्ये कृतोद्यमा ॥१३॥
सग्रामस्तु तदा जात कालकेतोस्तथा रणे । निहत्य रक्षकान्सर्वान्गृहीत्वैना महाबल ॥१४॥
युक्तो राक्षससैन्येन निर्जगाम पुर प्रति । वीक्ष्य ता रुदतीं बाला गृहीता दानवेन तु ॥१५॥
पृष्ठतोऽह गता तत्र यत्र नीता सखी मम । विक्रोशन्ती यया सा मा पश्यदिति पदानुगा ॥१६॥
साऽपि मामागता वीक्ष्य किंचित्स्वस्थाऽभवत्तदा । गताऽह तत्समीपे तु तामाभाष्य पुन पुन ॥१७॥
सा मा प्राप्यातिदु खार्ता स्तम्भस्वेदसमाकुला । कठे गृहीत्वा मा भूप रुरोद भृशदु खिता ॥१८॥
स मामाह कालकेतु प्रीतिपूर्वमिद वच । समाश्वासय भीता त्व सखी चचललोचनाम ॥१९॥

प्राप्तं ममाद्य नगरं देवलोकसमं प्रिये । दासोऽस्मि तव रम्भोरु कस्मात्त्वं दृश्यसे कातरा ॥
नयनेनैव सखी तेऽद्य स्वस्था भव सुलोचने । इत्युक्त्वा मां सखीं पार्श्वे समारोप्य रथोत्तमे ॥२१॥
जगाम तरसा दुष्टः पुरे स्वस्य मनोहरे । सैन्येन महता युक्तः प्रफुल्लवदनाम्बुजः ॥२२॥
एकावली तथा मां च संस्थाप्य धवले गृहे । राक्षसान्गृहरक्षार्थं वरयामास कोटिशः ॥२३॥
द्वितीये दिवसे सोऽद्य मामुवाच रहो नृप । प्रबोधय सखीं बालां शोचन्तीं विरहातुराम् ॥२४॥
पत्नी मे भव सुश्रोणि सुखं भुङ्क्ष्व यथेप्सितम् । राज्यं त्वदीयं चन्द्रास्ये सेवकोऽहं सदा तव ॥२५॥
पुनरुक्तं मया वाक्यं श्रुत्वा तद्भाषितं तरम् । नाहं क्षमाऽस्य वक्तुं त्वमेनां कथय प्रभो ॥२६॥
इत्युक्ते वचने दुष्टो मदनार्तमानसः । उवाच विनयादेनां सखीं क्षामोदरीं प्रियाम् ॥२७॥
कृशोदरि त्वया मन्त्रो निक्षिप्तोऽस्ति ममोपरि । तेन मे हृदयं कान्ते हृतं ते वशतां गतम् ॥२८॥
तेनाहं तव दासोऽद्य कृतोऽस्मीति विनिश्चय । भज मां कामबाणेन पीडितं विवशं भृशम् ॥२९॥
यौवनं याति रम्भोरु चञ्चलं दुर्लभं तथा । सफलं कुरु कल्याणि पतिं मां परिरम्य च ॥३०॥

एकावल्युवाच

पित्राऽहं कल्पिता पूर्वं दातुं राजसुताय वै । हैहयस्तु महाभाग स मया मनसा वृतः ॥३१॥
कथमन्यं भजे कान्तं त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् । कन्याधर्मं विहायाद्य वेत्सि शास्त्रविनिश्चयम् ॥३२॥
यस्मै दद्यात्पिता कामं कन्या तं पतिमाप्नुयात् । परतन्त्रा सदा कन्या न स्वातन्त्र्यं कदाचन ॥३३॥
इत्युक्तोऽपि तया पापी विरराम न मोहितः । न मुमोच विशालाक्षीं मां च पार्श्वस्थितां तथा ॥३४॥
पातालविवरे तस्य पुरं परमसङ्कटे । राक्षसैः रक्षितं दुर्गं मण्डितं परिखावृतम् ॥३५॥
तत्र तिष्ठति दुःखार्ता सखी मे प्राणवल्लभा । तेनाहं विरहेणात्र रारटीमि सुदुःखिता ॥३६॥

एकवीर उवाच

कथं त्वमत्र सम्प्राप्ता पुरात्तस्य दुरात्मनः । विस्मयो मे महानत्र तत्त्वं ब्रूहि वरानने ॥३७॥
त्वया च कथितं वाक्यं सन्दिग्धं भाति भामिनि । हैहयार्थे कल्पिता सा पित्रेति मम साम्प्रतम् ॥३८॥
हैहयो नाम राजाऽहं नान्योऽस्ति पृथिवीपतिः । मदर्थं कथिता सा किं सखी तव सुलोचना ॥३९॥
एतन्मे संशयं सुभ्रु छेत्तुमर्हसि भामिनि । अहं तामानयिष्यामि तं हत्वा राक्षसाधमम् ॥४०॥
स्थानं दर्शय मे तस्य यदि जानासि सुव्रते । राज्ञे निवेदितं किं वा तत्पित्रे चातिदुःखिता ॥४१॥
यस्यैषा वल्लभा पुत्री न किं जानाति तां हृताम् । नोद्यमं किं कृतस्तेन ततो मोचनहेतवे ॥४२॥
वन्दीकृतां सुतां ज्ञात्वा कथं तिष्ठति सुस्थिरः । असमर्थो नृपः किं वा कारणं ब्रूहि सत्वरम् ॥४३॥
त्वया मेऽपहृतं चेतो गुणानुक्त्वा ह्यमानुषान् । सख्याः पङ्कजपत्राक्षि कृतं कामवशो भृशम् ॥४४॥
कदा पश्यामि तां कान्तां मोचयित्वाऽतिसङ्कटात् । इति मे हृदयं चाद्य करोत्यतिमनोरथम् ॥४५॥

मे गमनोपायं पुरे तस्यातिदुर्गमे । कथं त्वमागता तस्मात्सङ्कटादत्र तद्वद ॥४६॥

यशोवत्युवाच

ावान्मया मन्त्रो भगवत्या विशां पते । प्राप्तोऽस्ति ब्राह्मणात्सिद्धात्सबीजध्यानपूर्वकः ४७॥
स्थितया राजन्मया चित्ते विचारितम् । आराधयामि सततं चंडिकां चंडविक्रमाम् ॥४८॥
वी सेविता कामं बन्धमोक्षं करिष्यति । भक्तानुकम्पिनी शक्तिः समर्था सर्वसाधने ॥४९॥
श्वं सृजते शक्त्या पालयत्येव सा पुनः । कल्पान्ते संहरत्येव निराकारा निराश्रया ॥५०॥
र्चिन्त्य मनसा देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम् । ध्यात्वा रक्ताम्बरां सौम्यां सुरक्तनयनां हृदि ॥५१॥
य मनसा रूप मन्त्रजाप्यपराऽभवम् । उपासिता मया देवी मासमेकं समाधिना ॥५२॥
मम समायाता भक्तिभावेन तोषिता । मामाहामृतया वाचा किं सुप्ताऽसीति चंडिका ॥५३॥
याहि तरसा गंगातीरं मनोहरम् । आगमिष्यति तत्रासौ हैहयो नृपपुंगवः ॥५४॥
रो महाबाहुः सर्वशत्रुविमर्दनः । दत्तात्रेयेण मन्मन्त्रो महाविद्याभिधः परः ॥५५॥
स्मै सोऽपि सततं मामुपास्तेऽतिभक्तिनः । मय्यासक्तमतिर्नित्यं मम पूजापरायणः ॥५६॥
सर्वभूतेषु ध्यायन्नास्ते च मत्परः । स ते दुःखविनाशं वै करिष्यति महामतिः ॥५७॥
ो विहरंस्तत्र तव त्राता भविष्यति । हत्वा तं राक्षसं घोरं मोचयिष्यति मानिनीम् ॥५८॥
लीमेकवीरः सर्वशास्त्रविशारदः । पश्चात्तव पतिः कार्यस्त्वया राजसुतः शुभः ॥५९॥
त्यातर्दधे देवी प्रबुद्धाऽहं तदैव हि । कथितं स्वप्नवृत्तान्तं देव्याश्चरायनं तथा ॥६०॥
वदना जाता श्रुत्वा सा कमलेक्षणा । विशेषेण च सन्तुष्टा मामुवाच शुचिस्मिता ॥६१॥
तत्र त्वरायुक्ता कुरु कार्यं मम प्रिये । सत्यवाक्या भगवती साऽऽवां मोक्षं विधास्यति ॥
शसा तया चाहं सख्या वै प्रेमयुक्तया । मत्त्वोपसरणं युक्तं तस्मात्स्थानात्तदा नृप ॥६३॥
ताऽहं ततः शीघ्रं महादेवीप्रसादतः । मार्गज्ञान शीघ्रगतिर्मया प्राप्ता नृपात्मज ॥६४॥
त्कथितं सर्वं कारणं मम दुःखजम् । कस्त्वं कस्य सुतश्चेति वद वीर यथा तथा ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ास्तु वचनं श्रुत्वा रमापुत्रः प्रतापवान् । प्रफुल्लवदनाम्भोजस्तामुवाच विशाम्पते ॥ १ ॥

राजोवाच

ोरु यस्त्वया पृष्टो वृत्तान्तो विशदाक्षरः । हैहयोऽहं चैकवीरनाम्ना सिंधुसुतासुतः ॥ २ ॥

मनो मे यत्त्वया नूनं परतन्त्रं कृतङ्किल । किं करोमि क्व गच्छामि विरहेणातिपीडितः ॥३॥
प्रथमं रूपमाख्यातं सर्वलोकातिगं त्वया । तेन मे विह्वलं जातं कामबाणहतं मनः ॥४॥
ततस्तस्या गुणाः प्रोक्तास्तैस्तु चित्त हृतं पुनः । यत्त्वयोक्तं पुनर्वाक्यं तेन मे विस्मयोऽभवत् ॥५॥
एकावल्या वचः प्रोक्तं दानवाग्रे मया वृतः । हैहयस्तं विना नान्यं वृणोमीति विनिश्चयः ॥६॥
तेन वाक्येन तन्वंगि भृत्योऽहमधुना कृतः । त्वया तस्याः सुकेशांते ब्रूहि किं करवाणि वाम् ॥७॥
स्थानं तस्य न जानामि राक्षसस्य दुरात्मनः । गतिर्मे नास्ति गमने पुरे तस्मिन्सुलोचने ॥८॥
वद मां त्वं विशालाक्षि तत्र प्रापयितुं क्षमा । प्रापयाशु सखी ते सा यत्र तिष्ठति सुन्दरी ॥९॥
हत्वा तं राक्षसं क्रूरं मोचयिष्यामि साम्प्रतम् । विवशा शोकसन्तप्ता राजपुत्री तव प्रियाम् ॥१०॥
विमुक्तदुःखा कृत्वाऽऽशु प्रापयिष्यामि ते पुरम् । पित्रे चास्याः प्रदास्यामि कन्यामेकावलीमहम् ॥
पश्चाद्विवाहं कर्ताऽसौ राजा पुत्र्याः परन्तपः । एवं ते मनसः कामो मम चापि प्रियंवदे ॥१२॥
भविष्यति स सम्पूर्णः साधनेन तवाधुना । दर्शयाशु पुरं तस्य पश्य मे त्वं पराक्रमम् ॥१३॥
यथा हन्मि दुराचारं परदारापहारकम् । तथा कुरु प्रियं कर्तुं शक्ताऽसि वरवर्णिनि ॥१४॥
मार्गं दर्शय तस्याद्य पुरस्य दुर्गमस्य च ।

व्यास उवाच

तन्निशम्य प्रियं वाक्यं मुदिता च यशोवती ॥१५॥
तमुवाच रमापुत्रं गमनोपायमादरात् । मन्त्रं गृहाण राजेंद्र भगवत्यास्तु सिद्धिदम् ॥१६॥
दर्शयिष्यामि तस्याद्य पुरं राक्षसपालितम् । सज्जो भव महाभाग गमनाय मया सह ॥१७॥
सैन्येन महता युक्तस्तत्र युद्धं भविष्यति । कालकेतुर्महावीरो राक्षसैर्बलिभिर्वृतः ॥१८॥
तस्मान्मन्त्रं गृहीत्वा त्वं व्रज तत्र मया सह । दर्शयिष्यामि ते मार्गं पुरस्यास्य दुरात्मनः १९॥
हत्वा तं पापकर्माणं मोचयाशु च मे सखीम् । श्रुत्वा तद्वचनं वीरो मन्त्रमग्राह सत्वरः ॥२०॥
दत्तात्रेयाद्देवयोगात्प्राप्ताज्ज्ञानिवराच्छुभात् । योगेश्वरीमहामन्त्रं त्रिलोकीतिलकाभिधम् ॥२१॥
तेन सर्वज्ञता जाता सर्वान्तिश्चारिता तथा । तया सह जगामाशु पुरं तस्य सुदुर्गमम् ॥२२॥
रक्षितं राक्षसैर्घोरैः पातालमिव पन्नगैः । यशोवत्या च सैन्येन महता संयुतो नृपः ॥२३॥
समायातं समालोक्य दूतास्तस्य भयातुराः । क्रोशन्तोऽभिययुः पार्श्वं कालकेतोस्तरस्विनः ॥२४॥
तमूचुः सहसा गत्वा राक्षसं काममोहितम् । एकावलीसमीपस्थं कुर्वंतं विनयान्बहून् ॥२५॥

दूता ऊचुः

राजन् यशोवती नारी स्वामिन्याः सहचारिणी । आयाति सह सैन्येन राजपुत्रेण संयुता ॥२६॥
जयन्तो वा महाराज कार्तिकेयोऽथवा नु किम् । आगच्छति बलोन्मत्तो वाहिनीसहितः किल ॥२७॥

सयत्तो भव राजेंद्र सग्राम समुपस्थित । देवपुत्रेण युध्यस्व त्यज वा कमलेक्षणाम् ॥२८॥
इतो दूरेऽस्ति सैन्य तद्योजनत्रयमागत । सज्जो भव महीपाल दुन्दुभि घोषयाशु वै ॥२९॥

व्यास उवाच

सैषा तद्वचन श्रुत्वा राक्षस क्रोधमूर्च्छित । राक्षसान्प्रेरयामास सायुधान्सबलान्बहून् ॥३०॥
गच्छध्व राक्षसा सर्वे सम्मुखा शस्त्रपाणय । तानाज्ञाप्य कालकेतु प्रपच्छ प्रणयान्वित ॥३१॥
एकावली समीपस्था विवशा भृशातु खिताम् । कोऽयमायाति तन्वङ्गि पिता ते वापर पुमान् ॥३२॥
त्वदर्थे सैन्यसयुक्तो ब्रूहि सत्य कृशोदरि । पिता ते यदि सप्राप्तो नेतु त्वा विरहातुर ॥३३॥
ज्ञात्वा ते पितर सम्यक्सग्राम न करोम्यहम् । आनयित्वा गृहे पूजा रत्नैर्वस्त्रैर्हयै शुभै ॥३४॥
करोमि तस्य चातिथ्य गृहे प्राप्तस्य सर्वथा । अन्यश्चेद्यदि सप्राप्तस्त हन्मि निशितै शरै ॥३५॥
आनीत किल बालेन मरणाय महात्मना । तस्माद्वद विशालाक्षि कोऽयमायाति मदग्रो ॥३६॥
अज्ञात्वा मा दुराधर्ष कालरूप महाबलम् ।

एकावल्युवाच

न जानेऽह महाभाग कोऽयमायाति सत्वर ॥३७॥
न मेऽस्ति विदित कोऽपि स्थितामास्तव बन्धने । नाम पिता मे न भ्राता कोऽप्यन्योऽस्ति महाबल ॥
किमर्थमिह चायाति नाह वेद विनिश्चयम् ।

दैत्य उवाच

एव वदन्त्यमी दूता वयस्या ते यशोवती ॥३९॥
समानीय च त वीरमागन्तति कृतोद्यमा । क्व गता सा सखी कान्ते विदग्धा कार्यनिश्चये ४०॥
नान्य कोऽपि ममारातिर्यो मे प्रतिबलो भवत ।

व्यास उवाच

एतस्मिन्नतरे दूतास्तत्रान्य वै समागता ॥४१॥
ते ह्योचुस्त्वरिता भीता कालकेतु गृह स्थितम् । किं स्वस्थोऽसि महाराज समीपे सैन्यमागतम् ॥४२॥
निर्गच्छ नगरात्तूर्ण सैन्येन महता वृत । इति तथा वच श्रुत्वा कालकेतुर्महाबल ॥४३॥
रथमारुह्य त्वरितो निर्ययौ स्वपुराद्वहि । एकवीरोऽपि सहसा हयारूढ प्रतापवान ॥४४॥
आगतस्तत्र कामिन्या विरहेण समाकुल । युद्ध तयोरभूत्तत्र वृत्रवासवयोरिव ॥४५॥
शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुक्तैरादीपितदिगन्तरम । वर्तमाने तदा युद्धे कातराणा भयावहे ॥४६॥
गदया ताडयामास दैत्य सिंधुसुतासुत । स गतासु पपातोर्व्यां वज्राहत इवाचल ॥४७॥
पलायित्वा गता सर्वे राक्षसा भयपीडिता । यशोवती ततो गत्वा वेगादेकावली तदा ॥४८॥

उवाच मधुरां वाणीं विस्मिता मुदिता भृशम् । एह्यालि नृपपुत्रेण दानवोऽसौ निपातितः ॥४९॥
एकवीरेण धीरेण युद्धं कृत्वा सुदारुणम् । स्कन्धावारेऽप्यसौ राजा तिष्ठत्यद्य श्रमातुरः ॥५०॥
दर्शनं काङ्क्षमाणस्ते श्रुतरूपगुणस्तव । पश्य तं कुटिलापाङ्गि मनोभवसमं नृपम् ॥५१॥
कथिता त्वं मया पूर्वं तस्याग्रे जाह्नवीतटे । पूर्णानुरागः संजातस्तेनासौ विरहातुरः ॥५२॥
वाञ्छति त्वां चारुरूपां द्रष्टुं नृपतिनन्दनः । सा तस्या वचनं श्रुत्वा गमनाय मनो दधे ॥५३॥
लज्जमाना भृशं भीरुया कौमारं प्राप्तया तथा । कथं तस्य मुखं द्रक्ष्ये कुमारी ह्यवशा भृशम् ॥५४॥
स मां गृह्णाति कामार्त इति चिन्ताकुला सती । यशोवत्या युता तत्र नरयानस्थिता ययौ ॥५५॥
स्कन्धावारेऽतिमलिना मलिनाम्बरधारिणी । तामागतां विशालाक्षीं दृष्ट्वा राजसुतोऽब्रवीत् ॥५६॥
दर्शनं देहि तन्वङ्गि तृषिते नयने मम । कामातुरं च तं वीक्ष्य तां च लज्जाभरावृताम् ॥५७॥
नीतिज्ञा शिष्टमार्गज्ञा समुवाच यशोवती । राजपुत्र पिताऽप्यस्यास्त्वामेनां दातुमिच्छति ॥५८॥
एषाऽपि त्वद्वशा नूनं भविता सङ्गमस्तव । कालं प्रतीक्ष्य राजेन्द्र नयैनां पितुरन्तिकम् ॥५९॥
स विवाहविधिं कृत्वा दास्यतीति विनिश्चयः । स तस्या वचनं तथ्यं मत्वा सैन्यसमन्वितः ॥६०॥
समेतः कामिनीभ्यां तु ययौ तत्पितुराश्रमम् । राजपुत्री तथायाता श्रुत्वा प्रेमसमन्वितः ॥६१॥
प्रययौ सम्मुखस्तूर्णं सचिवैः परिवेष्टितः । बहुभिर्दिवसैर्दृष्टा पुत्री सा मलिनाम्बरा ॥६२॥
यशोवत्या तु वृत्तान्तः कथितो विस्तरात्पुनः । एकवीरं मिलित्वाऽसौ गृहमानीय चादरात् ६३॥
पुण्येऽह्नि कारयामास विवाहं विधिपूर्वकम् । पारिबर्हं ततो दत्त्वा सम्पूज्य विधिवत्तदा ॥६४॥
पुत्रीं विसर्जयामास यशोवत्या समन्विताम् । एवं विवाहे संवृत्ते रमापुत्रो मुदान्वितः ॥६५॥
गृहं प्राप्य बहून्भोगान्बुभुजे प्रियया समम् । बभूव तस्य पुत्रस्तु कृतवीर्याभिधः किल ॥
तत्सुतः कार्तवीर्यस्तु यशोऽस्य कथितो मया ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच

भगवंस्त्वन्मुखाम्भोजाच्च्युतं दिव्यकथारसम् । न तृप्तिमधिगच्छामि पिबंस्तु सुधया समम् ॥१॥
विचित्रमिदमाख्यानं कथितं भवता मम । हैहयानां समुत्पत्तिर्विस्तराद्विस्मयप्रदा ॥२॥
परं कौतूहलं मेऽत्र यद्विष्णुः कमलापतिः । देवदेवो जगन्नाथः सृष्टिस्थित्यन्तकारकः ॥३॥
सोऽप्यश्वभावमापन्नो भगवान्हरिरच्युतः । परतन्त्रः कथं जातः स्वतन्त्रः पुरुषोत्तमः ॥४॥
एतन्मे संशयं ब्रह्मंश्छेत्तुमर्हसि सांप्रतम् । सर्वज्ञस्त्वं मुनिश्रेष्ठ [illegible] ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सदेहस्यास्य निर्णयम् । तथा श्रुत मया पूर्वं नारदान्मुनिसत्तमात् ॥६॥
ब्रह्मणो मानस पुत्रो नारदो नाम तापस । सर्वज्ञ सर्वग शान्त सर्वलोकप्रिय कवि ॥७॥
स चैकदा मुनिश्रेष्ठो विचरन्पृथिवीमिमाम् । वादयन्महती वीणा स्वरतानसमन्विताम् ॥८॥
बृहद्रथतराधाना साम्ना भदाननेकश । गायन्गायत्रममृत सप्राप्तोऽथ ममाश्रमम् ॥९॥
शम्याप्रास महातीर्थं सरस्वत्या सुपावनम् । निवास मुनिमुख्यानां शर्मद ज्ञानद तथा ॥१०॥
तमागतमह प्रेक्ष्य ब्रह्मपुत्र महाद्युतिम् । अभ्युत्थानादिक सर्वं कृतवानर्चनादिकम् ॥११॥
अर्घ्यपाद्यविधिं कृत्वा तस्यासनस्थितस्य च । उपविष्ट समोपेऽह मुनेरमिततेजस ॥१२॥
दृष्ट्वा विश्रमिण शान्त नारद ज्ञानपारदम् । तमपृच्छमह राजन्यत्पृष्टोऽह त्वयाऽधुना ॥१३॥
असारेऽस्मिंस्तु ससारे प्राणिना किं सुख मुने । न पश्यामि विनिश्चित्य कदाचित्कुत्रचित्क्वचित् ॥
द्वीपे जातो जनन्याह सत्यक्तस्तत्क्षणादपि । अनाश्रयो वने वृद्धि प्राप्त कर्मानुसारत ॥१५॥
तपस्तप्त मया घोर पर्वते बहुवार्षिकम् । पुत्रकामेन देवर्षे शकर समुपासित ॥१६॥
ततो मया शुक प्राप्त पुत्रो ज्ञानवतां वर । पाठितस्तु मया सम्यग्वेदाना सार आदित ॥१७॥
स त्यक्त्वा मा गत क्वापि रुदन्त विरहातुरम् । लोकाल्लोकातर साधो वचनात्तव बोधित ॥१८॥
ततोऽह पुत्रसतप्तस्त्यक्त्वा मेरु महागिरिम् । मातर मनसा कृत्वा सप्राप्त कुरुजागलम् ॥१९॥
पुत्रस्नेहार्दिततरा कृशाग शोकसयुत । जानन्मिथ्येति ससार मायापाशनियन्त्रित ॥२०॥
ततो राज्ञा वृता ज्ञात्वा मातर वासवी शुभाम । स्थितोऽत्रैवाश्रम कृत्वा सरस्वत्यास्तटे शुभे २१॥
शतनु स्वर्गति प्राप्तो विधुरा जननी स्थिता । पुत्रद्वययुता साध्वी भीष्मेण प्रतिपालिता ॥२२॥
चित्रागद कृतो राजा गगापुत्रेण धीमता । कालेन सोऽपि मे भ्राता मृत कामसमद्युति ॥२३॥
तत सत्यवती माता निमग्ना शोकसागरे । चित्रागद मृत पुत्र रुरोद भृशमातुरा ॥२४॥
सप्राप्तोऽह महाभाग ज्ञात्वा ता दु खिता सतीम । आश्वासिता मयात्यर्थं भीष्मेण च महात्मना ॥२५॥
विचित्रवीर्यस्त्वपरो वीर्यवान्पृथिवीपति । कृतो भीष्मेण भ्राता वै स्त्रीराज्यविमुखेन ह ॥२६॥
काशिराजसुत रम्य विजित्य पृथिवीपतीन । भीष्मेणानीय स्वबलात्कन्यके द्वे समर्पिते ॥२७॥
सत्यवत्यै शुभे काले विवाह परिकल्पित । भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य तदाऽह सुखितोऽभवम् ॥२८॥
पुन सोऽपि मृतो भ्राता यक्ष्मणा पीडितो भृशम । अनपत्यो युवा धन्वो माता मे दु खिताऽभवत ॥२९॥
काशिराजसुते द्वे तु मृत दृष्ट्वा पति तदा । पतिव्रताधर्मपरे भगिन्यो सबभूवतु ॥३०॥
ते ऊचतु सती श्वश्रू रुदती भृशदु खिताम् । पतिना सहगामिन्यौ भविष्यावो हुताशने ॥३१॥
पुत्रेण सह त श्वश्रू स्वर्गं गत्वाऽथ नदने । सुखन विहरिष्याव पतिना सह सयुते ॥३२॥

निवारिते तदा मात्रा वह्नौ तस्मान्महोद्यमात् । स्नेहभावं समाश्रित्य भीष्मस्य वचनात्तदा ॥३३
गाङ्गेयेन च मात्रा मे संमन्त्र्य च परस्परम् । कृत्वौर्ध्वदैहिकं सर्वं संस्मृतोऽहं गजाह्वये ॥३४
स्मृतमात्रस्तु मात्रा वै ज्ञात्वा भावं मनोगतम् । तरसैवागतश्चाहं नगरं नागसाह्वयम् ॥३५
प्रणम्य मातरं मूर्ध्ना संस्थितोऽथ कृताञ्जलिः । तामब्रुवं सुतत्यागी पुत्रशोकेन कर्शिताम् ॥३६
मातस्त्वया विमाहूतो मनसाऽहं तपस्विनि । आज्ञापय महत्कार्यं दासोऽस्मि करवाणि किम् ॥३७
त्वं मे तीर्थं परं मातर्देवश्च प्रथितः परः । आगतश्चिन्तितश्चात्र ब्रूहि कृत्यं तव प्रियम् ॥३८

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाहं स्थितस्तत्र मातुरग्रे यदा मुने । तदा सा मामुवाचेदं पश्यन्ती भीष्ममन्तिके ॥३९
पुत्र तेऽद्य मृतो भ्राता पीडितो राजयक्ष्मणा । तेनाहं दुःखिता जाता वंशच्छेदभयादिह ॥४०
तस्मात्त्वमद्य मेधाविन्मयाहूतः समाधिना । गाङ्गेयस्य मतेनात्र पाराशर्यार्थसिद्धये ॥४१
कुलं स्थापय नष्टं त्वं शन्तनोर्नामधारणात् । रक्ष मा दुःखतः कृष्ण वंशच्छेदोद्भवाद्गुरुम् ॥४२
काशिराजसुते भार्ये भ्रातुस्तव यवीयसः । भार्ये विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनभूषिते ॥४३
ताभ्यां संगम्य मेधाविन्पुत्रोत्पादनकं कुरु । रक्ष त्वं भारतं वंशं नात्र दोषोऽस्ति कर्हिचित् ॥

सा मया सा सुश्रोणी प्रसङ्गे प्रथमे तदा । अधस्ते भविता पुत्रो यतो नेत्रे निमीलते ॥५८॥
तोये हि मुनिश्रेष्ठ पृष्टो मात्रा रह पुन । भविष्यति सुत पुत्र काशिराजसुतोदरे ॥५९॥
योक्ता जननी तत्र वाडानप्रमुखेन ह । विनेत्रो भविता पुत्रो मात शापान्ममैव हि ॥६०॥
या निर्भर्त्सितस्तत्र कठोरवचसा मुने । कथ पुत्र त्वया दत्त पुत्रस्तेऽन्धो भविष्यति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ासवी चकिता जाता श्रुत्वा मे वाक्यमीदृशम् । दासेयी मामुवाचेद पुत्रार्थे भृशमातुरा ॥१॥
म्बालिका वधूर्धन्या काशिराजसुता सुत । भार्या विचित्रवीर्यस्य विधवा शोकसयुता ॥२॥
र्वलक्षणसम्पन्ना रूपयौवनशालिनी । तस्या जनय सग त्व कृत्वा पुत्र सुसमतम् ॥३॥
ाधो राजाधिकारी स्यात्तस्मात्पुत्र मनोहरम् । उत्पादय राजपुत्र्या वचनान्मम मानद ॥४॥
त्युक्तोऽह तदा मात्रा स्थितस्तत्र गजाह्वये । यावदृतुमती जाता काशिराजसुता मुने ॥५॥
काते शयनागारे प्राप्ता सा मम सन्निधौ । लज्जमाना सुकेशान्ता स्वश्रुवचनात्तदा ॥६॥
दृष्ट्वा मा जटिल दान्त तापस रसवर्जितम् । सा स्वेदवदना जाता पाडुरा विमना भृशम् ॥७॥
कुपितोऽह तदा दृष्ट्वा कामिनी निशि सङ्गताम् । वेपमाना स्थिता पार्श्वे ह्यब्रुव तामह रुषा ॥८॥
दृष्ट्वा मा यदि गर्वेण पाडुवर्णा समावृता । अतस्ते तनय पाडुर्भविष्यति सुमध्यमे ॥९॥
इत्युक्त्वा निशि तत्रव स्थितो बालिकया युत । भुक्त्वा ता निशि निर्यात स्थानमापृच्छ्य मातरम् ॥
ततस्ताभ्या सुतौ काले प्रसूतावधपाडुरौ । धृतराष्ट्रश्च पाडुश्च प्रथितौ सवभूवतु ॥११॥
माता मे विमना जाता तादृशौ वीक्ष्य तौ सुतौ । तत सवत्सरस्थान्ते मामाहूय तदाऽब्रवीत् ॥१२॥
द्वैपायन सुतौ जातौ राज्ययोग्यौ न तादृशौ । अन्य मनोहर पुत्र समुत्पादय मे प्रियम् ॥१३॥
तथेति सा मया प्रोक्ता मुदिता जननी तदा । अम्बिका प्रार्थयामास सुतार्थे काल आगत ॥१४॥
पुनि व्यास समालिङ्ग्य पुत्रमुत्पादयाद्भुतम् । कुरुवशस्य कर्तार राज्ययोग्य वरानने ॥१५॥
वधूर्ज्ञात्वा विना विचिन्त्योवाच वचन तदा । गतोऽह शयनागारे मातुस्तद्वचनान्निशि ॥१६॥
दासी विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनसयुता । प्रेषिताम्बिकया तत्र विचित्राभरणावरा ॥१७॥
चन्दनारक्तदेहा सा पुष्पमालाविभूषिता । आयाता हावसयुक्ता सुकेशी हसगामिनी ॥१८॥
पर्यङ्के मा समावेश्य सस्थिता प्रेमसयुता । प्रसन्नोऽह तदा तस्या विलासेनाभव मुने ॥१९॥
रात्रौ सक्रीडित प्रेम्णा तया सह मया भृशम् । वरो दत्त पनस्तस्यै प्रसन्नेन तु नारद ॥२०॥

सुभगे भविता पुत्र सर्वलक्षणसंयुत । सुरूप. सर्वधर्मज्ञः सत्यवादी शमे रत ॥२१॥
स तदा विदुरो जातस्त्रय. पुत्राः सहाभवन् । माया वृद्धिं गता साधो परक्षेत्रोद्भवे मम ॥२२॥
विस्मृत· शुकसम्बन्धी विरह. शोककारणम् । दृष्ट्वा त्रीन्स्वसुतान्काम वीरान् वै वीर्यसंमतान् २३॥
माया बलवती ब्रह्मन्दुस्त्यजा ह्यकृतात्मभि. । अरूपा च निरालंबा ज्ञानिनामपि मोहिनी ॥२४॥
मातरि स्नेहसम्बद्ध तथा पुत्रेषु संवृतम् । न मे चित्त वने शान्तिमगान्मुनिवरोत्तम ॥२५॥
दोलारूढं मनो जात कदाचिद्धस्तिनापुरे । पुन· सरस्वतीतीरे न चैकत्र व्यवस्थिति ॥२६॥
कदाचिच्चिन्तयञ्ज्ञानं मानसे प्रतिभाति वै । केऽमी पुत्रा क्व मोहोऽयं न श्राद्धार्हा मृतस्य मे ॥
व्यभिचारोद्भवा. किं मे सुखदा. स्यु सुता किल। माया बलवती मोहं वितनोति हि मानसे ॥२८॥
जानन्मोहान्धकूपेऽस्मिन्पतितोऽहं मृषा मुने । इत्यकुर्वं रहस्तापं कदाचित्सुसमाहित ॥२९॥
राज्यं प्राप तत. पाण्डुर्बलवान्भीष्मसंमत. । तदा मम मनो जातं प्रसन्नं सुतकारणात् ॥३०॥
कुंती माद्री सुरूपे द्वे भार्ये तस्य बभूवतु । शूरसेनसुता कुन्ती मद्रराजसुताऽपरा ॥३१॥
स शापं द्विजतः प्राप्य कामिनीद्वयसयुत । पाण्डुर्निर्वेदमापन्नस्त्यक्त्वा राज्य वन गत. ॥३२॥
तदा मामाविशच्छोक. श्रुत्वा पुत्र वने स्थितम् । गतोऽह तत्र यत्रासौ भार्याभ्या सह सस्थित. ॥३३॥
तमाश्वास्य वने पाण्डुं पुन. प्राप्तो गजाह्वये । धृतराष्ट्रं समाभाष्य ह्यगमं ब्रह्मजातटे ॥३४॥
क्षेत्रजान्पञ्चपुत्रान्स समुत्पाद्य वनाश्रमे । धर्मतो वायुत शक्रादश्विभ्या पञ्च पाण्डवान् ३५॥
युधिष्ठिरो भीमसेनस्तथैवार्जुन इत्यपि । कुन्तीपुत्रा समाख्याता धर्मानिलसुरेशजाः ॥३६॥
नकुल. सहदेवश्च मद्रराजसुतासुतौ । कदाचित्तु रहो माद्री समालिंग्य महीपतिः ॥३७॥
मृत. शापात्तु मुनिभि. सस्कृतो हुतभुङ्मुखे । माद्री तत्र सती भूत्वा प्रविष्टा पतिना सह ॥३८॥
स्थिता पुत्रयुता कुन्ती ज्वलिते जातवेदसि । मुनय सुतसंयुक्ता शूरसेनसुता तदा ॥३९॥
[illegible]स्थिता पतिहीना तामानिन्युर्गजसाह्वये । समर्पिताऽथ भीष्माय विदुराय महात्मने ॥४०॥
श्रुत्वाऽहं सुखदु खाभ्या पीडितस्तु परात्मभि । भीष्मेण पालिता. पुत्रा. पाण्डोरिति विचिन्त्य तैः ॥
विदुरेण तथा प्रीत्या धृतराष्ट्रेण धीमता । दुर्योधनादयस्तस्य पुत्रा ये क्रूरमानसा. ॥४२॥
एकत्र स्थितिमापन्ना विरोधं चक्रुरद्भुतम् । द्रोणाचार्यस्तु सप्राप्तस्तत्र भीष्मेण मानित ४३॥
अध्यापनाय पुत्राणां पुरे तस्मिन्निवासित । कर्ण. कुन्त्या परित्यक्तो जातमात्रः शिशुर्यदा ॥४४॥
सूतेन पालितो नदी प्राप्तश्चाधिरथेन ह । दुर्योधनप्रियश्चाभूत्कर्ण. शूरतमस्तथा ॥४५॥
परस्परं विरोधोऽभूद्भीमदुर्योधनादिषु । धृतराष्ट्रस्तु सचिन्त्य वक्रेषां पुत्रेषु तेषु च ॥४६॥
निवासं कल्पयामास पाण्डवानां महात्मनाम् । विरोधशमनायैव नगरे वारणावते ॥४७॥
दुर्योधनेन तत्रैव ग्रेहाज्जतुगृहाणि वै । कारितानि च दिव्यानि प्रेष्य मित्रं पुरोचनम् ॥४८॥

श्रुत्वा जतुगृहे दग्धान्पाण्डवान्पृथया युतान् । पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठ मग्नोऽहं व्यसनार्णवे ॥४९॥
शोकातुरो भृशं शून्ये वने पश्यन्नहर्निशम् । दृष्टा मयैकचक्रायां पाण्डवा दुःखकर्शिताः ॥५०॥
ततस्तुष्टमनाश्चाहं जातः पार्थान्विलोक्य च । प्रेरितास्ते मया तूर्णं द्रुपदस्य पुरं प्रति ॥५१॥
ते गतास्तत्र दुःखार्ता विप्रवेषधराः कृशाः । मृगचर्मपरीधाना सभायां संस्थितास्तदा ॥५२॥
कृत्वा पराक्रमं जिष्णुः संजित्वा द्रुपदात्मजाम् । चक्रुर्विवाहं मानिन्या पञ्चैव मातृवाक्यतः ॥५३॥
दृष्ट्वा विवाहं तेषां तु मुदितोऽहं भृशं तदा । ततो नागाह्वये प्राप्ताः पाञ्चालीसहिता मुने ॥५४॥
निवासः खाण्डवप्रस्थे धृतराष्ट्रेण कल्पितम् । पाण्डवानां द्विजश्रेष्ठ वासुदेवसुतेन वै ॥५५॥
तर्पितः पावकस्तत्र विष्णुना सह जिष्णुना । राजसूयं कृतो यज्ञस्तदाऽहं मुदितोऽभवम् ॥५६॥
दृष्ट्वाऽस्य विभवं तेषां तथा मयकृतां सभाम् । दुर्योधनोऽतिसंतप्तो दुरोदरमथाकरोत् ॥५७॥
दुर्द्यूतवेदी शकुनिरक्षज्ञश्च धर्मजः । हृतं राज्यं धनं सर्वं याज्ञसेनी च क्लेशिता ॥५८॥
वने द्वादश वर्षाणि पाण्डवास्ते विवासिताः । पाञ्चालीसहितास्तेन दुःखं मे जनितं भृशम् ॥५९॥
एवं नारद संसारे सुखदुःखात्मके भृशम् । निमग्नोऽहं भ्रमेणैव जानन्धर्मं सनातनम् ॥६०॥
कोऽहं कस्य सुतास्तेऽमी का माता किं सुखं पुनः । येन मे हृदयं मोहाद्भ्रमतीति दिवानिशम् ॥६१॥
किं करोमि क्व गच्छामि संतोषो नाधिगच्छति । दोलारूढं मनो मेऽत्र चञ्चलं न स्थिरं भवेत् ॥६२॥
सर्वज्ञोऽसि मुनिश्रेष्ठ सन्देहं मे निवर्तय । तथा कुरु यथाऽहं स्यां सुखितो विगतज्वरः ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति मे वचनं श्रुत्वा नारदः परमार्थवित् । मामाह च स्मितं कृत्वा पृच्छन्तं मोहकारणम् ॥१॥

नारद उवाच

पाराशर्य पुराणज्ञ किं पृच्छसि सुनिश्चयम् । संसारेऽस्मिन्विना मोहं कोऽपि नास्ति शरीरवान् ॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रः सनकः कपिलस्तथा । मायया वेष्टिताः सर्वे भ्रमन्ति भववर्त्मनि ॥३॥
ज्ञानिनं मां जनो वेत्ति भ्रान्तोऽहं सर्वलोकवत् । शृणु मे पूर्ववृत्तान्तं प्रब्रवीमि सुनिश्चितम् ॥४॥
दुःखं मया यथा पूर्वमनुभूतं महत्तरम् । स्वकृतेन च मोहेन भार्यार्थे वासवीसुत ॥५॥
एकदा पर्वतश्चाहं देवलोकान्महीतलम् । प्राप्तौ विलोकनार्थाय भारतं खण्डमुत्तमम् ॥६॥
भ्रमन्तौ सहितावुर्व्यां पश्यन्तौ तीर्थमण्डलम् । पावनानि च स्थानानि मुनीनामाश्रमान्शुभान् ॥
शपथं देवलोकात्तु कृत्वा पूर्वं परस्परम् । चलितौ समयं चेमं सम्मन्त्र्य निश्चयेन वै ॥८॥

बालोऽपि सुस्वरं गेयं श्रुत्वा मुदितमानसः । जायते किंतु ते वृद्धा न जानन्ति धिगस्तु तान् ॥
पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्बहून् । द्वितीयः सामगो नास्ति त्रिषु लोकेषु तत्समः २६॥
तस्मादसौ मया नूनं वृतः पूर्वं समागमात् । पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकरः ॥२७॥
किंनरा न प्रिया कस्य भवन्ति तुरगाननाः । गानविद्यासमायुक्ताः किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥
पितरं ब्रूहि मे मातर्वृतोऽयं मुनिसत्तमः । तस्मात्त्वमाग्रहं त्यक्त्वा देहि तस्मै च मां मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुत्र्या वचः श्रुत्वा राज्ञी राज्ञे न्यवेदयत् । आग्रहं सुंदरी ज्ञात्वा सुतायां नारदे मुने ॥३०॥
विवाहं कुरु राजेंद्र दमयन्त्याः शुभे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृतोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति संचोदितो राज्ञ्या संजयः पृथिवीपतिः । चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं ततः ॥३२॥
एवं दारग्रहं कृत्वा वानरास्यः परंतप । स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥
यदागच्छद्राजसुता सेवार्थं मम संनिधौ । अभवं दुःखसंतप्तस्तदाऽहं वानराननः ॥३४॥
दमयंती तु मां वीक्ष्य प्रफुल्लवदनांबुजा । शोकं वानरवक्त्रत्वान्न चकार कदाचन ॥३५॥
एवं गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनिः । कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानि द्रष्टुं मां समुपागतः ॥३६॥
मयाऽतिमानितः प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मां दुःखितो ह्यभूत् ॥
कृतदारं वानरास्यं दीनं चिंतातुरं भृशम् । दयावान्मामुवाचेदं पर्वतो मातुलः कृशम् ॥३८॥
मया नारद कोपात्त्वं शप्तोऽसि मुनिसत्तम । निष्कृतिं तस्य शापस्य करोम्यद्य निशामय ॥३९॥
भव त्वं चारुवदनो मम पुण्येन नारद । दृष्ट्वा राजसुतां चित्ते कृपा जाता ममाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

ममाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रहं कृतं सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणात् ॥४१॥
भागिनेय तवाप्यस्तु गमनं सुरसद्मनि । शापस्यानुग्रहं कामं कृतोऽयं पर्वतानुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चारुवदनो वचनात्तस्य पश्यतः । राजपुत्री तु संतुष्टा मातरं प्राह सत्वरम् ॥४३॥
मातस्ते सुमुखो जातो जामाता च महाद्युतिः । वचनात्पर्वतस्याद्य मुक्तशापो मुनेरभूत् ॥४४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञ्या कथितं तत्तु राजनि । ययौ द्रष्टुं मुनिं तत्र संजयः प्रीतिमांस्तदा ॥४५॥
धनं समर्पितं राज्ञा संतुष्टेन तदा महत् । मह्यं च भागिनेयाय पारिबर्हं महात्मना ॥४६॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वर्तनं यत्पुरातनम् । मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं यथा मया ॥४७॥
संसारेऽस्मिन्महाभाग मायागुणकृतेऽनृते । तनुभृत्तु सुखी नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते। शुभा वाऽप्यशुभा वापि न गोप्तव्या कदाचन ॥९॥
भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि। यादृशी यस्य चित्ते तु कथनीया परस्परम् ॥१०॥
इत्यावां समयं कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ। एकचित्तौ मुनीभूतौ विचरन्तौ यथेच्छया ॥११॥
एवं भ्रमन्तौ लोकेऽस्मिन्ग्रीष्मान्ते समुपागते। सञ्जयस्य पुरं रम्यं सम्प्राप्तौ नृपते पुनः ॥१२॥
तेन सम्पूजितौ भक्त्या राज्ञा सम्मानितौ भृशम्। स्थितौ तत्र गृहे तस्य चातुर्मास्यं महात्मनः ॥१३॥
वार्षिकाश्चतुरो मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा। तस्मादेकत्र विबुधैः स्थातव्यमिति निश्चयः ॥१४॥
अष्टौ मासास्तु प्रवसेत्सदा कार्यवशाद्द्विजः। वर्षाकाले न गन्तव्यं प्रवासे सुखमिच्छता ॥१५॥
इति सञ्चिन्त्य मनसा सञ्जयस्य गृहे तदा। सुस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिथ्यौ महात्मना ॥
दमयन्तीति विख्याता तस्य पुत्री महीपते। आज्ञप्ता परिचर्यायै सुदती सुन्दरी भृशम् ॥१७॥
विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपुत्री कृतोद्यमा। सेवनं सर्वकाले च व्यदधादुभयोरपि ॥१८॥
स्नानार्थमुदकं काले भोजनं मृष्टमायतम्। मुखवासस्तथा चान्यं यदिष्टं तद्ददाति वा ॥१९॥
मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि कन्यका। व्यजनासनशय्यादीन्वाञ्छितान्पर्यकल्पयत् ॥२०॥
एवं संसेव्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे निजे। वेदाध्ययनसच्छीलावावां वेदव्रते रतौ ॥२१॥
अहं वीणां करे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम्। गायन साम सुस्वादमगां वर्णरसायनम् ॥२२॥
राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगानं मनोहरम्। बभूव मयि रागाढ्या प्रीतियुक्ता विशारद ॥२३॥
दिने दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धिं गतः परः। ममापि प्रीतियुक्तायां मनो जातं स्पृहापरम् ॥२४॥
मम तस्य च सा कन्या भोजनादिषु वर्हिवित्। अकरोदन्तरं किञ्चित्सेवायां भेदरूपान्विता ॥२५॥
स्नानायोष्णजलं मह्यं पर्वताय च शीतलम्। दधि मह्यं तथा तक्रं पर्वतायाप्यकल्पयत् ॥२६॥
शयनास्तरणं शुभ्रं मदर्थं पर्यकल्पयत्। प्रीत्या परमया यद्वत्पर्वताय न तादृशम् ॥२७॥
विलोकयति मां प्रेम्णा सुन्दरी न च पर्वतम्। ततोऽस्यास्तादृशं दृष्ट्वा पर्वतः प्रेमकारणम् ॥२८॥
मातुलः चिन्तयामास किमेतदिति विस्मितः। पप्रच्छ मां रहः सम्यग्ब्रूहि नारद सर्वथा ॥२९॥
राजपुत्री त्वयि प्रेम करोति मुदिता भृशम्। ददाति भक्ष्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समन्ततः ॥३०॥
न तथा मयि भेदोऽत्र सन्देहं जनयत्यसौ। मन्ये त्वां पतिं कर्तुं सर्वथा सञ्जयात्मजा ॥३१॥
तथापि तादृशं भावं जानामि स्पर्शरूपम्। नेत्रवक्त्रविकारैश्च ज्ञायते प्रीतिकारणम् ॥३२॥
सत्यं वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचनं मुने। स्वगतं समयं कृत्वा चलितौ सहमरायुना ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्टोऽहं पर्वतेनेदं वारंवारं तु हठात्तदा। तदाऽहं लज्जमानोऽत्र सञ्जातश्चाब्रुवं पुनः ॥३४॥
पर्वतैषा विशालाक्षी पतिं मां कर्तुमुद्यता। ममापि मानसो भावो वर्तते त्वां विशेषतः ॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं पर्वतः कोपसंयुतः । मामुवाच मुनिर्वाक्यं धिग्धिगिति पुनः पुनः ॥३६॥
प्रथमं शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यतः । भव वानरवक्त्रस्त्वं शापान्च मम मित्रध्रुक् ॥३७॥
इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभवं क्रूरः शाखामृगमुखस्तदा ॥३८॥
मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिकोपाद्वै मा स्वर्गे ते गतिः किल ॥
स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मा शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०॥
पर्वतस्तु गतस्तस्माद्गगराद्विमना भृशम् । अहं वानरवक्त्रस्तु संजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥
दृष्ट्वा मा वानरं क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽतीव संजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

व्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मन्कथं शापो निवर्तितः । मानुषास्यः पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥
पर्वतः क्व गतो भूयः सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुनः कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

नारद उवाच

किं ब्रवीमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भृशं तत्र पर्वते रुषिते गते ॥४५॥
पुनः सेवापराऽत्यर्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते कामं स्थितस्तत्रैव सद्मनि ॥४६॥
अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चिंतार्तः किं मे स्यदिति चिंतयन् ॥
संजयोऽथ सुतां दृष्ट्वा किंचित्प्रकटयौवनाम् । विवाहार्थे राजसुतामपृच्छत्सचिवं तदा ॥४८॥
विवाहकालः संप्राप्तः सुतायाः मम साम्प्रतम् । योग्यं वरं मम ब्रूहि राजपुत्रं सुसम्मतम् ॥४९॥
रूपौदार्यगुणैर्युक्तं शूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुत्र्या करोमि किल साम्प्रतम् ५०॥
प्रधानस्त्वब्रवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तंते भुवि पुत्र्यास्ते योग्याः सर्वगुणान्विता ॥५१॥
यस्मिन्रुचिस्ते राजेंद्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि कन्यां धनं भूरि हस्त्यश्वरथसंयुतम् ॥५२॥

नारद उवाच

पितुश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयंती तदा नृपम् । धात्र्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रहःस्थितम् ५३॥

धात्र्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामथाब्रवीत् । पितरं ब्रूहि धात्रेयि वचनान्मे सुखान्वितम् ॥५४॥
मया वृतोऽस्ति मेधावी नारदो मद्तोयुतः । नादमोहितया कामं नान्यः कोऽपि प्रियो मम ५५॥
भुरं मे वाछितं तात विवाहं मुनिना सह । नान्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारदं तु पतिं विना ॥५६॥
मग्नाऽहं नादसिंधौ वै नक्रहीने रसात्मके । अक्षारे सुरससंपूर्णे तिमिंगिलविवर्जिते ॥५७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । शुभा वाऽप्यशुभा वापि न गोप्तव्या कदाचन ॥९॥
भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु कथनीया परस्परम् ॥१०॥
इत्यात्रा समयं कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एकचित्तौ मुनी भूतौ विचरन्तौ यथेच्छया ॥११॥
एवं भ्रमन्तौ तावेऽस्मिन्ग्रीष्मान्ते समुपागते । सञ्जयस्य पुरं रम्यं सम्प्राप्तौ नृपते पुनः ॥१२॥
तेन सम्पूजितौ भक्त्या राज्ञा सम्मानितौ भृशम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चातुर्मास्यं महात्मनः ॥१३॥
वार्षिकाश्चतुरो मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा । तस्मादेकत्र विबुधैः स्थातव्यमिति निश्चय ॥१४॥
अष्टौ मासास्तु प्रक्रमेत्तदा कार्यवशाद्द्विज । वर्षाकाले न गन्तव्यं प्रवासे सुखमिच्छता ॥१५॥
इति संचिन्त्य मनसा सञ्जयस्य गृहे तदा । संस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिथ्यौ महात्मना ॥
दमयन्तीति विख्याता तस्य पुत्री महीपते । आज्ञप्ता परिचर्यायै सुदती सुन्दरी भृशम् ॥१७॥
विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपुत्री कृतोद्यमा । सेवनं सर्वकाले च व्यदधादुभयोरपि ॥१८॥
स्नानार्थमुदकं काले भोजनं मृष्टमायतम् । मुखवासं तथा चान्यं यदिष्टं तद्ददाति सा ॥१९॥
मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि कन्यका । व्यजनासनशय्यादीन्वाञ्छितानप्यकल्पयत् ॥२०॥
एवं संसेव्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे किल । वेदाध्ययनसंशीलावावां वेदव्रते रतौ ॥२१॥
अहं वीणां करे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायन साम सुस्वादमगां कर्णरसायनम् ॥२२॥
राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगानं मनोहरम् । बभूव मयि रागाढ्या प्रीतियुक्ता विशारद ॥२३॥
दिने दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धिं गतः परः । ममापि प्रीतियुक्तायां मनो जातं स्पृहापरम् ॥२४॥
मम तस्य च सा कन्या भोजनादिषु कर्हिचित् । अकरोदन्तरं किंचित्स्नेहाभावेन रमान्विता ॥२५॥
स्नानायोष्णजलं मह्यं पर्वताय च शीतलम् । दधि मह्यं तथा तक्रं पर्वतायाप्यकल्पयत् ॥२६॥
शयनास्तरणं शुभ्रं मदर्थे पर्यकल्पयत् । प्रीत्या परमया यद्वत्पर्वताय न तादृशम् ॥२७॥
विलोकयति मां प्रेम्णा सुन्दरी न च पर्वतम् । ततोऽस्यास्तादृशं दृष्ट्वा पर्वतः प्रेमकारणम् ॥२८॥
मनसा चिंतयामास किमेतदिति विस्मितः । पप्रच्छ मां रहः सम्यग्ब्रूहि नारद सर्वथा ॥२९॥
राजपुत्री त्वयि प्रेम करोति मुदिता भृशम् । ददाति भक्ष्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समततं ॥३०॥
न तथा मयि भेदोऽत्र सन्देहं जनयत्यसौ । मन्यते त्वां पतिं कर्तुं सर्वथा सञ्जयात्मजा ॥३१॥
तवापि तादृशं भावं जानामि लक्षणैरहम् । नेत्रवक्त्रविकारैश्च ज्ञायते प्रीतिकारणम् ॥३२॥
सत्यं वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचनं मुने । स्वर्गतः समयं कृत्वा चलितौ संस्मराधुना ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्टोऽहं पर्वतेनेदं कारणं तु हठाद्यदा । तदाऽहं ह्रीसमाक्रान्तः संजातश्चाब्रुवं पुनः ॥३४॥
पर्वतैषा विशालाक्षी पतिं मां कर्तुमुद्यता । ममापि मानसो भावो वर्ततेऽस्यां विशेषतः ॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं पर्वतः कोपसंयुतः । मामुवाच मुनिर्वाक्यं धिग्धिग्मिति पुनः पुनः ॥३६॥
प्रथमं शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यतः । भव वानरवक्त्रस्त्वं शापाच्च मम मित्रध्रुक् ॥३७॥
इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभवं क्रूरः शाखामृगमुखस्तदा ॥३८॥
मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिकोपाद्वै मा स्वर्गे ते गतिः किल ॥
स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मां शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०॥
पर्वतस्तु गतस्तस्मान्नगराद्विमना भृशम् । अहं वानरवक्त्रस्तु संजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥
दृष्ट्वा मां वानरं क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽतीव संजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

व्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मन्कथं शापो निवर्तितः । मानुषास्यः पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥
पर्वतः क्व गतो भूयः सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुनः कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

नारद उवाच

किं ब्रवीमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भृशं तत्र पर्वते हर्षिते गते ॥४५॥
पुनः सेवापराऽत्यर्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते काम स्थितस्तत्रैव सद्मनि ॥४६॥
अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चितार्तः किं मे स्यदिति चिंतयन् ॥
संजयोऽथ सुतां दृष्ट्वा किंचित्प्रकटयौवनाम् । विवाहार्थे राजसुतामपृच्छत्सचिवं तदा ॥४८॥
विवाहकालः संप्राप्तः सुताया मम सांप्रतम् । योग्यं वरं मम ब्रूहि राजपुत्रं सुसंमतम् ॥४९॥
रूपौदार्यगुणैर्युक्तं शूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुत्र्या करोमि किल सांप्रतम् ५०॥
प्रधानस्त्वब्रवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तंते भुवि पुत्र्यास्ते योग्या सर्वगुणान्विता ॥५१॥
यस्मिन्रुचिस्ते राजेंद्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि कन्यां धनं भूरि हस्त्यश्वरथसंयुतम् ॥५२॥

नारद उवाच

पितुश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयंती तदा नृपम् । धात्र्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रहःस्थितम् ५३॥

धात्र्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामथाब्रवीत् । पितरं ब्रूहि धात्रेयि वचनान्मे सुखान्वितम् ॥५४॥
मया वृतोऽथ मेधावी नारदो महतीयुतः । नादमोहितया कामं नान्यः कोऽपि प्रियो मम ५५॥
कुरु मे वाछितं तात विवाहं मुनिना सह । नान्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारदं तु पतिं विना ॥५६॥
मग्नाऽहं नादसिंधौ वै नक्रहीने रसात्मके । अक्षारे सुखसंपूर्णे तिमिंगिलविवर्जिते ॥५७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

बालोऽपि सुस्वर गेय श्रुत्वा मुदितमानस । जायते किंतु ते वृद्धा न जानति धिगस्तु तान् ॥
पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्बहून् । द्वितीय सामगो नास्ति त्रिषु लोकेषु तत्सम २६॥
तस्मादसौ मया नून वृत पूर्वं समागमात् । पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकर ॥२७॥
किंनरा न प्रिया कस्य भवति तुरगानना । गानविद्यासमायुक्ता किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥
पितर ब्रूहि मे मातर्वृतोऽय मुनिसत्तम । तस्मात्त्वमाग्रह त्यक्त्वा देहि तस्मै च मा मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुत्र्या वच श्रुत्वा राज्ञी राज्ञे न्यवेदयत् । आग्रह सुन्दरी ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने ॥३०॥
विवाहं कुरु राजेंद्र दमयन्त्या शुभे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृत्तोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति सचोदितो राज्ञ्या सजय पृथिवीपति । चकार विधिवत्सर्वं विधि वैवाहिक तत ॥३२॥
एव दारग्रह कृत्वा वानरास्य परतप । स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥
यदागच्छद्राजसुता सेवार्थं मम सनिधौ । अभव दु खसततस्तदाऽह वानरानन ॥३४॥
दमयती तु मा वीक्ष्य प्रफुल्लवदनाबुजा । शाक वानरवक्त्रत्वान्न चकार कदाचन ॥३५॥
एव गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनि । कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानि द्रष्टु मा समुपागत ॥३६॥
मयाऽतिमानित प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मा दु खितो ह्यभूत ॥
कृतदार वानरास्य दीन चिंतातुरं भृशम् । दयावान्मामुवाचेद पर्वतो मातुल कृशम् ॥३८॥
मया नारद कोपात्त्व शप्तोऽसि मुनिसत्तम । निष्कृति तस्य शापस्य करोम्यद्य निशामय ॥३९॥
भव त्व चारुवदनो मम पुण्येन नारद । दृष्ट्वा राजसुता चित्ते कृपा जाता ममाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवण चित्त कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रह कृत सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणात ॥४१॥
भागिनेय तवाप्यस्तु गमन सुरसद्मनि । शापस्यानुग्रह काम कृतोऽय पर्वताधुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चारुवदनो वचनात्तस्य पश्यत । राजपुत्री तु सतुष्टा मातर प्राह सत्वरम् ॥४३॥
मातस्ते सुमुखो जातो जामाता च महाद्युति । वचनात्पर्वतस्याद्य मुक्तशापो मुनरभूत ॥४४॥
तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञ्या कथित तत्तु राजनि । ययौ द्रष्टु मुनि तत्र सजय प्रीतिमास्तदा ॥४५॥
धन समर्पित राज्ञा सतुष्टेन तदा महत । मह्य च भागिनेयाय पारिबर्ह महात्मना ॥४६॥
एतत्ते सर्वमाख्यात वर्तन यत्पुरातनम् । मायाया बलमाहात्म्य ह्यनुभूत यथा मया ॥४७॥
ससारेऽस्मिन्महाभाग मायागुणकृतेऽनृते । तनुभृत्तु सुखी नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥

विहस्य भगवांस्तत्र जग्राह मम तर्जनीम् । स्तुवन्सरोवरं भूयस्तीरे मामनयत्प्रभुः ॥३८॥
विश्रम्य तटभागे तु स्निग्धच्छाये मनोहरे । मामुवाच मुने स्नानं कुरु त्वं विमले जले ॥३९॥
पश्चादहं करिष्यामि तडागेऽस्मिन्सुपावने । साधूनामिव चेतांसि जलानि निर्मलानि च ॥४०॥
सुरभीणि परागैस्तु पङ्कजानां विशेषतः । इत्युक्तोऽहं भगवता मुक्त्वा वीणां मृगाजिनम् ॥४१॥
स्नानाय कृतधीस्तीरे गतः प्रेमसमन्वितः । पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ च शिखां बद्ध्वा कुशाग्रहम् ॥
कृत्वाचम्य शुचिस्तोये स्नातवानस्मि तज्जले । यदा तस्मिञ्जले रम्ये स्नातोऽहं पश्यतो हरेः ॥४३॥
विहाय पौरुषं रूपं प्राप्तः स्त्रीत्वमनुत्तमम् । हरिर्गृहीत्वा वीणां मे तथा कृष्णाजिनं शुभम् ॥४४॥
आरुह्य गरुडं तूर्णं जगाम स्वगृहं क्षणात् । ततोऽहं स्त्रीत्वमापन्नश्चारुभूषणभूषितः ॥४५॥
तत्क्षणान्मनसो जाता पूर्वदेहस्य विस्मृतिः । विस्मृतोऽसौ जगन्नाथो महती विस्मृता पुनः ॥४६॥
संप्राप्य मोहिनीरूपं तडागान्निर्गतो बहिः । अपश्यं नलिनीजुष्टं सरस्तद्विमलोदकम् ॥४७॥
निर्मितदिति मनसाऽकरवं विस्मयं मुहुः । एवं चिंतयमानस्य नारीरूपधरस्य मे ॥४८॥
सहसा दृक्पथं प्राप्तस्तत्र तालध्वजो नृपः । गजाश्वरथवृन्दैश्च संयुतो रथसंस्थितः ॥४९॥
युवा भूषणसंवीतो देहवानिव मन्मथः । वीक्ष्य मां भूपतिस्तत्र दिव्यभूषणभूषिताम् ॥५०॥
राकाचन्द्रमुखीं योषां विस्मयं परमं गतः । पप्रच्छ काऽसि कल्याणि कस्य पुत्री सुरस्य वा ॥
मानुषस्य च वा कान्ते गन्धर्वस्योरगस्य च । एकाकिनी कथं बाला रूपयौवनभूषिता ॥५२॥
विवाहिताऽथ कन्या वा सत्यं वद सुलोचने । किं पश्यसि सुवेशाते तडागेऽस्मिन्सुमध्यमे ॥५३॥
चिकीर्षितं पिकालापे ब्रूहि मन्मथमोहिनि । भुङ्क्ष्व भोगान्मरालाक्षि मया सह कृशोदरि ॥
वाञ्छितान्मनसा नूनं कृत्वा मां पतिमुत्तमम् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

इत्युक्तोऽहं तदा तेन राज्ञा तालध्वजेन च । विमृश्य मनसाऽत्यर्थं तमुवाच विशांपते ॥१॥
राजन्नाहं विजानामि पुत्री कस्येति निश्चयम् । पितरौ क्व च मे येन स्थापिता च सरोवरे ॥२॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथं मे सुकृतं भवेत् । निराधाराऽस्मि राजेन्द्र चिन्तयामि चिकीर्षितम् ३॥
दैवमेव परं राजन्नाऽरण्यत्र पौरुषं मम । धर्मज्ञोऽसि महीपाल यथेच्छसि तथा कुरु ॥४॥
तवाधीनाऽस्म्यहं भूप न मे कोऽप्यस्ति पालकः । न पिता न च माता च न स्थानं च बान्धवः ॥५॥
इत्युक्तोऽसौ मया राजा बभूव मदनातुरः । मां निरीक्ष्य विशालाक्षीं सेवकानिदमुवाच ह ॥६॥

नरयानमानयच्च चतुर्वाह्यं मनोहरम् । आरोहणार्थमस्यास्तु कौशेयावरवेष्टितम् ॥७॥
मृद्वास्तरणसंयुक्त मुक्ताजालविभूषितम् । चतुरस्रं विशालं च सुवर्णरचितं शुभम् ॥८॥
तस्य नद्वहन शूरा भृत्याः सत्वरगामिनः । आनिन्युः शिबिका दिव्या मदर्थं वस्त्रवेष्टिताम् ॥९॥
आरूढोऽह तदा तस्या तस्य प्रियचिकीर्षया । मुदितोऽसौ गृहे नीत्वा मा तदा पृथिवीपति. ॥१०॥
विवाहविधिना राजा शुभे लग्ने शुभे दिने । उपयेमे च मा तत्र हुतभुक्सन्निधौ ततः ॥११॥
तस्याहं वल्लभा जाता प्राणेभ्योऽपि गरीयसी । सौभाग्यसुन्दरीत्येवं नाम तत्र कृतं मम ॥१२॥
रेममाणो मया सार्धं सुखमाप महीपति. । नानाभोगविलासैश्च कामशास्त्रोदितैस्तथा ॥१३॥
राजकार्याणि संत्यज्य क्रीडासक्तो दिवानिशम् । नासौ विवेद गच्छंतं कालं कामकलारतः ॥१४॥
उद्यानेषु च रम्येषु वापीषु च गृहेषु च । हर्म्येषु वरशैलेषु दीर्घिकासु वरासु च ॥१५॥
वारुणीमदमत्तोऽसौ विहरन्काननेे शुभे । विसृज्य सर्वकार्याणि मदधीनो बभूव ह ॥१६॥
व्यासाहं तेन संसक्ता क्रीडारसवशीकृता । स्मृतावान्पूर्वदेहं न पुमावं मुनिजन्म च ॥१७॥
ममैवायं पतिर्योऽह पत्नीषु प्रिया सती । पट्टराज्ञी विलासज्ञा सफलं जीवितं मम ॥१८॥
इति चिंतयती तस्मिन्प्रेमबद्धा दिवानिशम् । क्रीडासक्ता सुखे लुब्धा संस्थिता वशवर्तिनी ॥१९॥
विस्मृतं ब्रह्मविज्ञानं ब्रह्मज्ञानं च शाश्वतम् । धर्मशास्त्रपरिज्ञानं तदासक्तमनाः स्थिता ॥२०॥
एवं विहरतस्तत्र वर्षाणि द्वादशैव तु । गतानि क्षणवत्कामक्रीडासक्तस्य मे मुने ॥२१॥
जाता गर्भवती चाहं मुदं प्राप नृपस्तदा । कारयामास विधिवद्गर्भसंस्कारकर्म च ॥२२॥
अपृच्छद्दोहद राजा प्रीणयन्मा पुन. पुनः । नाब्रुवं लज्जमानाऽहं नृपं प्रीतमना भृशम् ॥२३॥
सपूर्णे दशमे मासि पुत्रो जातस्ततो मम । शुभेऽह्नि ग्रहनक्षत्रलग्नतारावलान्विते ॥२४॥
बभूव नृपतेर्गेहे पुनर्जन्ममहोत्सवः । राजा परमसन्तुष्टो बभूव सुतजन्मत. ॥२५॥
सूतकांते सुतं वीक्ष्य राजा मुदमवाप ह । अहं भूमिपतेश्चासं प्रिया भार्या परतप ॥२६॥
ततो वर्षद्वयाते वै पुनर्गर्भो मया धृतः । द्वितीयस्तु सुतो जात. सर्वलक्षणसयुतः ॥२७॥
सुधन्वेति सुतस्याथ नाम चक्रे नृपस्तदा । वीरवर्मेति ज्येष्ठस्य ब्राह्मणैः प्रेरितस्त्वयम् ॥२८॥
एव द्वादश पुत्राश्च प्रसूता भूपसमता । मोहितोऽह तदा तेषा प्रीत्या पालनलालने ॥२९॥
पुनरष्ट सुता काले काले जाता. सुरूपिण । गार्हस्थ्य मे तत पूर्णं सपत्र सुखसाधनम् ॥३०॥
तेषा दारक्रिया काल कृता राज्ञा यथोचिता । स्नुषाभिश्च तथा पुत्रै परिवारो महानभूत ॥३१॥
तत. पौत्रादिसंभूतास्तेऽपि क्रीडारसान्विता । आसन्नानारसोपेता मोहवृद्धिकरा भृशम् ॥३२॥
कदाचित्सुखमैश्वर्यं कदाचिद्दुःखमद्भुतम् । पुत्रेषु रोगजनितं देहसंतापकारकम् ॥३३॥
परस्परं कदाचित्त विरोधोऽभूत्सुदारुण. । पुत्राणा वा वधूना च तेन सतापसंभव. ॥३४॥

सुखदुःखात्मके घोरे मिथ्याचारकरे भृशम् । संकल्पजनिते क्षुद्रे मग्नोऽहं मुनिसत्तम ॥३५॥
विस्मृतं पूर्वविज्ञानं शास्त्रज्ञानं तथा गतम् । योषाभावे विलीनोऽहं गृहकार्येषु सर्वथा ॥३६॥
अहंकारस्तु संजातो भृशं मोहविवर्धकः । एते मे वत्सिन पुत्राः स्नुषाः सुकुलसंभवाः ॥३७॥
एते पुत्राः सुसन्नद्धाः क्रीडंति मम वेश्मसु । धन्याऽहं खलु नारीणां संसारेऽस्मिन्नहो भृशम् ॥
नारदोऽहं भगवता वंचितो मायया किल । न कदाचिन्मयाप्येवं चिंतितं मनसा किल ॥३९॥
राजपत्नी शुभाचारा बहुपुत्रा पतिव्रता । धन्याऽहं किल संसारे शून्यैवं मोहितस्त्वहम् ॥४०॥
अथ कश्चिन्नृपः कामं दूरदेशाधिपो महान् । अरातिभावमापन्नः पतिना सह मानद ॥४१॥
कृत्वा सैन्यसमायोगं रथैश्च वारणैर्युतम् । आजगाम कान्यकुब्जे पुरे युद्धमचिंतयत् ॥४२॥
वेष्टितं नगरं तेन राज्ञा सैन्ययुतेन च । मम पुत्राश्च पौत्राश्च निर्गता नगरात्तदा ॥४३॥
संग्रामस्तुमुलस्तत्र कृतस्तैस्तेन पुत्रकैः । हता रणे सुताः सर्वे वैरिणा कालयोगतः ॥४४॥
राजा भग्नस्तु संग्रामादागतः स्वगृहं पुनः । श्रुतं मया मृताः पुत्राः संग्रामे भृशदारुणे ॥४५॥
स हत्वा मे सुतान्पौत्रान्गतो राजा बलान्वितः । क्रंदमाना ह्यहं तत्र गता समरमण्डले ॥४६॥
दृष्ट्वा तान्पतितान्पुत्रान्पौत्रांश्च दुःखपीडिता । विललापाहमात्युच्चमग्नाशोकसागरसंप्लवे ॥४७॥
हा पुत्राः क्व गता मेऽद्य हा हतास्मि दुरात्मना । दैवेनातिबलिष्ठेन दुर्वारेणातिपापिना ॥४८॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र भगवान्मधुसूदनः । कृत्वा रूपं द्विजस्याशु वृद्धः परमशोभनः ॥४९॥
सुवासा वेदविद्वाम मत्समीपं समागतः । मामुवाचातिदीनां संक्रन्दमानां रणाजिरे ॥५०॥

ब्राह्मण उवाच

किं विषीदसि तन्वंगि भ्रमोऽयं प्रकटीकृतः । मोहेन कोकिलालापे पतिपुत्रगृहात्मके ॥५१॥

का त्वं कस्याः सुताः केऽमी चिंतयात्मगतिं पराम् ।
उत्तिष्ठ रोदनं त्यक्त्वा स्वस्था भव सुलोचने ॥५२॥

स्नानं च तिलदानं च पुत्राणां कुरु कामिनि । परलोकगतानां च मर्यादारक्षणाय वै ॥५३॥
कर्तव्यं सर्वथा तीर्थे स्नानं तु न गृहे क्वचित् । मृतानां किल बन्धूनां धर्मशास्त्रविनिर्णयः ॥५४॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा तेन विप्रेण वृद्धेन प्रतिबोधिता । उत्थायाऽहं मुकुन्दाय दुःखा बंधुभिरावृता ॥५५॥
अदर्शो द्विजरूपेण भगवान्मधुसूदनः । पवित्रेऽत्र सुनद्रूपं तीर्थं परमपावनम् ॥५६॥
हरिणो कृपया तत्र पुंतीर्थे गमिता प्रभु । मोचितोऽहं भगवान्स्वरूपं स्वयं जनार्दनः ॥५७॥

स्नानं कुरु तडागेऽस्मिन्पावने गजगामिनि । त्यज शोकं क्रियाकालः पुत्राणां च निरर्थकम् ॥५८॥
कोटिशस्ते मृताः पुत्रा जन्मजन्मसमुद्भवाः । पितरः पतयश्चैव भ्रातरो जामयस्तथा ॥५९॥
केषां दुःखं त्वया कार्यं भ्रमेऽस्मिन्मानसोद्भवे । वितथे स्वप्नसदृशे तापदे देहिनामिह ॥६०॥

नारद उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा तीर्थे पुरुषसंज्ञके । प्रविष्टा स्नातुकामाऽहं प्रेरिता तत्र विष्णुना ॥६१॥
मज्जनादेव तीर्थेषु पुमाञ्जातः क्षणादपि । हरिर्वीणां करे कृत्वा स्थितस्तीरे स्वदेहवान् ॥६२॥
उन्मज्ज्य च मया तीरे दृष्टः कमललोचन । प्रत्यभिज्ञा तदा जाता मम चित्ते द्विजोत्तम ॥६३॥
संचिन्तितं मया तत्र नारदोऽहमिहागतः । हरिणा सह स्त्रीभावं प्राप्तो मायाविमोहितः ॥६४॥
इति चिंतापरश्चाहं यदा जातस्तदा हरिः । मामाह नारदागच्छ किं करोषि जले स्थितः ॥६५॥
विस्मितोहं तदा स्मृत्वा स्त्रीभावं दारुणं भृशम् । पुनः पुरुषभावश्च संप्राप्तः केन हेतुना ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

मा दृष्ट्वा नारदं विप्रं विस्मितोऽसौ महीपतिः । क्व गता मम भार्या सा कुतोऽयं मुनिसत्तमः ॥१॥
विललाप नृपस्तत्र हा प्रियेति मुहुर्मुहुः । क्व गता मां परित्यज्य विलपन्तं वियोगिनम् ॥२॥
विना त्वा विपुलश्रोणि वृथा मे जीवितं गृहम् । राज्यं कमलपत्राक्षि किं करोमि शुचिस्मिते ॥३॥
न प्राणा मे बहिर्यान्ति विरहेण तवाधुना । गतो वै प्रीतिधर्मस्तु त्वामृते प्राणधारणात् ॥४॥
विलपामि विशालाक्षि देहि प्रत्युत्तरं प्रियम् । क्व गता सा मयि प्रीतिर्याऽभूत्प्रथमसंगमे ॥५॥
निमग्ना किं जले सुभ्रूर्भक्षिता मत्स्यकच्छपैः । गृहीता वरुणेनाशु मम दौर्भाग्ययोगतः ॥६॥
धन्या सुचारुसर्वाङ्गि या त्वं पुत्रैः समागता । अकृत्रिमस्तु पुत्रेषु स्नेहस्तेऽमृतभाषिणि ॥७॥
न युक्तमधुना यन्मां विहाय त्रिदिवं गता । विलपन्तं पतिं दीनं पुत्रस्नेहेन यन्त्रिता ॥८॥
उभयं मे गतं कान्ते पुत्रास्त्वं प्राणवल्लभे । तथापि मरणं नास्ति दुःखितस्य भृशं प्रिये ॥९॥
किं करोमि क्व गच्छामि रामो नास्ति महीतले । रामाविरहजं दुःखं जानाति रघुनन्दनः ॥१०॥
विधिना निष्ठुरेणात्र विपरीतं कृतम्भुवि । दम्पत्योर्मरणं भिन्नं सर्वथा समचित्तयोः ॥११॥
उपकारस्तु नारीणां मुनिभिर्विहितः किल । यदुक्तं धर्मशास्त्रेषु ज्वलनं पतिना सह ॥१२॥
एवं विलपमानं तं राजानं भगवान्हरिः । निवारयामास तदा वचनैर्युक्तियोजितैः ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

किं विषीदसि राजेन्द्र क्व गता ते प्रियाङ्गना । न श्रुतं किं त्वया शास्त्रं न कृतोऽसौ बुधाश्रय ॥१४॥
का सा कस्त्वं क्व संयोगो वियोगः कीदृशस्तव । प्रवाहरूपे संसारे नृणां नौतरतामिव ॥१५॥
गृहे गच्छ नृपश्रेष्ठ वृथा ते रुदितेन किम् । संयोगश्च वियोगश्च दैवाधीनः सदा नृणाम् ॥१६॥
अनया सह ते राजन्संयोगस्त्विह संवृतः । भुक्ता त्वया विशालाक्षी सुंदरी तनुमध्यमा ॥१७॥
न दृष्टौ पितरावस्यास्त्वया प्राप्ता सरोवरे । काकतालीप्रसंगेन यद्भूतं तत्तथा गतम् ॥१८॥
मा शोकं कुरु राजेंद्र कालोऽतिदुरतिक्रमः । कालयोगं समासाद्य भुक्ष्व भोगान्गृहे यथा ॥१९॥
यथाऽऽगता गता सा तु तथैव वरवर्णिनी । यथा पूर्वं तथा तत्र गच्छ कार्यं कुरु प्रभो ॥२०॥
रुदितेन तवाद्यैव नागमिष्यति कामिनी । वृथा शोचसि पृथ्वीश योगयुक्तो भवाधुना ॥२१॥
भोगः कालवशादेति तथैव प्रतियाति च । नात्र शोकस्तु कर्तव्यो निष्फले भववर्त्मनि ॥२२॥
नैकत्र सुखसंयोगो दुःखयोगस्तु नैकतः । घटिकायन्त्रवत्कामं भ्रमणं सुखदुःखयोः ॥२३॥
मनः कृत्वा स्थिरं भूप कुरु राज्यं यथासुखम् । अथवा न्यस्य दायादे वनं सेवय सांप्रतम् ॥२४॥
दुर्लभो मानुषो देहः प्राणिनां क्षणभंगुरः । तस्मिन्प्राप्ते तु कर्तव्यं सर्वथैवात्मसाधनम् ॥२५॥
जिह्वोपस्थरसो राजन्पशुयोनिषु वर्तते । ज्ञानं मानुषदेहे वै नान्यासु च कुयोनिषु ॥२६॥
तस्माद्गच्छ गृहं त्यक्त्वा शोकं कान्तारमुद्भवम् ।
मायेयं भगवत्यास्तु यया संमोहितं जगत् ॥२७॥

नारद उवाच

इत्युक्तो हरिणा राजा प्रणम्य कमलापतिम् । कृत्वा स्नानविधिं सम्यग्जगाम निजमंदिरम् ॥२८॥
दत्त्वा राज्यं स्वपौत्राय प्राप्य निर्वेदमद्भुतम् । वनं जगाम भूपालस्तत्त्वज्ञानमवाप च ॥२९॥
गते राजन्यहं वीक्ष्य भगवन्तमधोक्षजम् । तमब्रुवं जगन्नाथं हसन्तं मां पुनः पुनः ॥३०॥
वञ्चितोऽहं त्वया देव ज्ञातं मायाबलं महत् । स्मरामि चरितं सर्वं स्त्रीदेहे यत्कृतं मया ॥३१॥
ब्रूहि मे देवदेवेश प्रविष्टोऽहं सरोवरे । विगतं पूर्वविज्ञानं स्नानादेव कथं हरे ॥३२॥
योषिद्देहं समासाद्य मोहितोऽहं जगद्गुरो । पतिं प्राप्य नृपश्रेष्ठ पुलोमी वासवं यथा ॥३३॥
मनस्तदेव तच्चित्तं देहः स च पुरातनः । लिंगं तदेव देवेश स्मृतिर्नाशः कथं हरे ॥३४॥
विस्मयोऽयं महान्मेऽत्र ज्ञाननाशं प्रति प्रभो । कथयाद्य रमाकान्त कारणं परमं च यत् ॥३५॥
नारीदेहं मया प्राप्य भुक्ता भोगा ह्यनेकशः । सुरापानं कृतं नित्यं विधिहीनं च भोजनम् ॥३६॥
मया तदैव न ज्ञातं नारदोऽहमिति स्फुटम् । ज्ञानान्मम यदा सर्वं विविक्तं न तथा तदा ॥३७॥

विष्णुरुवाच

पश्य नारद मायावी विलासोऽय महामते । देहेषु सर्वजतूना दशाभदा ह्यनेकश ॥३८॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तुरीया देहिना दशा । तथा देहान्तर प्राप्ते सन्देह कीदृश पुन ॥३९॥
सुप्तो नरो न जानाति न शृणोति वदत्यपि । पुन प्रबुद्धो जानाति सर्वं ज्ञातमशेषत ॥४०॥
निद्रया चाल्यते चित्त भवति स्वप्नसभवा । नानाविधा मनोभेदा मनोभावा ह्यनेकश ॥४१॥
गजो मा हन्तुमायाति न शक्तोऽस्मि पलायन । किं करोमि न मे स्थान यत्र गच्छामि सत्वर ॥
पितामह स्वप्ने पश्यति स्वगृहागतम् । सयोगस्तेन वार्ता च भोजन सह मन्यते ॥४३॥
प्रबुद्ध खलु जानाति स्वप्ने दृष्ट सुखासुखम् । स्मृत्वा सर्वं जनेभ्यस्तु विस्तरात्प्रवदत्यपि ॥४४॥
स्वप्ने कोऽपि न जानाति भ्रमोऽयमिति निश्चय । यथा तथैव विभवो मायाया दुर्गम किल ॥४५॥
नाह नारद जानामि पारम्परमदुर्घटम् । गुणाना किल मायाया नैव शम्भुर्न पद्मज ॥४६॥
कोऽन्यो ज्ञातु समर्थोऽमून्मानवो मन्दधी पुन । मायागुणपरिज्ञान न कस्यापि भवदिह ॥४७॥
गुणत्रयकृत सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । विना गुणैर्न ससारो वर्तते किंचिदप्यद ॥४८॥
अह सत्त्वप्रधानोऽस्मि रजस्तमसमन्वित । न कदाचित्त्रिभिर्हीनो भवामि भुवनेश्वर ॥४९॥
तथा ब्रह्मा पिता तेऽत्र रजोमुख्य प्रकीर्तित । तम सत्त्वसमायुक्तो न ताभ्यामुज्झित किल ॥५०॥
शिवस्तथा तमोमुख्यो रज सत्त्वसमावृत । गुणत्रयविहीनस्तु नैव कोऽपि मया श्रुत ॥५१॥
तस्मान्मोहो न कर्तव्य ससारेऽस्मिन्मुनीश्वर । मायाविनिर्मितेऽसारेऽपारे परमदुर्घटे ॥५२॥
दृष्टा माया त्वयाऽद्यैव भुक्ता भोगा ह्यनेकश । किं पृच्छसि महाभाग तस्याश्चरितमद्भुतम् ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रिंशोऽध्याय ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशामय महाराज ब्रवीमि विशदाक्षरम् । माहात्म्य खलु मायाया नारदात्तु मया श्रुतम् ॥१॥
मया पुनर्मुनि पृष्टो नारद सर्ववित्तम । श्रुत्वा कथा मुनेस्तस्य नारदेहसमुद्भवाम् ॥२॥
ब्रूहि नारद पश्चात्किं कथित हरिणा तदा । क्व गतश्च जगन्नाथो भवता सह माधव ॥३॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा भगवास्तस्मिस्तडागेऽतिमनोहरे । आरुह्य गरुड गन्तु वैकुण्ठे च मनो दधे ॥४॥
मामुवाच रमाकान्तो यथेष्ट गच्छ नारद । एहि वा मम लोक त्व यथा रुचि तथा कुरु ॥५॥

ब्रह्मलोकङ्गतश्चाहमापृच्छय मधुसूदनम् । भगवानपि देवेशस्तत्क्षणाद्गरुडासन. ॥६॥
वैकुण्ठमगमत्तूर्णं मामादिश्य यथासुखम् । ततोऽहं पितृसदनं गतो याते जनार्दने ॥७॥
चिंतयन्सकलं दु खं सुखं च परमाद्भुतम् । गत्वा प्रणम्य पितरं स्थितो यावत्पुरः पितु ॥८॥
तावत्पृष्टो मुने पित्रा वीक्ष्य चिंतातुरं तु माम् ।

ब्रह्मोवाच

क्व गतोऽसि महाभाग कस्माच्चिंतातुरः सुत ॥९॥
स्वस्थं नैवाद्य पश्यामि मनस्ते मुनिसत्तम । केनापि वंचितोऽसि त्वं दृष्टं वा किंचिदद्भुतम् ॥
विषण्णं गतविज्ञानं पश्यामि त्वा कथं सुत ।

नारद उवाच

इति पृष्टस्तदा पित्रा वृत्त्या समुपवेश्य च ॥११॥
तमग्रुवं स्ववृत्तान्त मायाबलसमुद्भवम् । वंचितोऽहम्पित कामं विष्णुना प्रभविष्णुना १२॥
स्त्रीभावङ्गमितः कामं वर्षाणि सुबहून्यपि । अनुभूतं महद्दुःखं पुत्रशोकसमुद्भवम् ॥१३॥
प्रबोधितोऽहं तेनैव मृदुवाक्यामृतेन च । पुन.सरोवरे स्नात्वा जातोऽहं नारदः पुमान् १४॥
किमेतत्कारणं ब्रह्मन् यन्मोहमगमं तदा । विस्मृतं पूर्वविज्ञानं तन्मयस्तरसा कृतः ॥१५॥
एतन्मायाबलं ब्रह्मन्न जानेऽहं दुरत्ययम् । ज्ञानहानिकरं जातं मूलं मोहस्य विस्फुटम् ॥१६॥
अनुभूतं मया सम्यग्ज्ञातं सर्वं शुभाशुभम् । कथं त्वं जितवास्तात तमुपायं वदस्व मे ॥१७॥

नारद उवाच

विनतोऽसौ मया धाता प्रीतिपूर्वमत. परम् । मामुवाच स्मितं कृत्वा पिता मे वासवीसुत १८॥

ब्रह्मोवाच

दुर्ज्ञेयेषा सुरैः सर्वैर्मुनिभिश्च महात्मभि । तापसैर्ज्ञानयुक्तैश्च योगिभिः पवनाशनै ॥१९॥
मा ईशा सर्वथा ज्ञातुं नाहो माया महाबलाम् । विष्णुर्ज्ञातुं न शक्तश्च तथा शंभुरुमापतिः ॥२०॥
दुर्ज्ञेया सा महामाया सृष्टिस्थित्यन्तकारिणी । कालकर्मस्वभावाद्यैर्निमित्तकारणैर्युता ॥२१॥
धोरं मा कुरु मेधाविन्नत्र मायामहाबले । न चैव विस्मयः कार्यो वयं सर्वे विमोहिताः ॥२२॥

नारद उवाच

पित्रेत्युक्तस्तदा व्यास समापृच्छ्य गतस्मय. । आगतोऽस्म्यत्र पश्यन्वै तीर्थानि च वराणि वै २३॥

तस्मात्त्वमपि सन्त्यज्य मोह कौरवनाशजम् । कालक्षय सुखासीन स्थानेऽस्मिन्कुरु सत्तम ॥२४॥
अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् । निश्चय हृदये कृत्वा विचरस्व यथासुखम् ॥२५॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा नारदो राजन्गतो मा प्रतिबोध्य च । अह तच्चिंतयन्वाक्य यदुक्त मुनिना तदा ॥२६॥
स्थित सरस्वतीतीरे कल्पे सारस्वते वरे । कालातिवाहनार्थतत्कृत भागवत मया ॥२७॥
पुराणमुत्तम भूप सर्वसशयनाशनम् । नानाख्यानसमायुक्त वेदप्रामाण्यसश्रितम् ॥२८॥
संदेहोऽत्र न कर्तव्य सर्वथा नृपसत्तम । यथेन्द्रजालिक कश्चित्पाचाली दारवी करे २९॥
कृत्वा नर्तयते काम स्वेच्छया वशवर्तिनीम् । तथा नर्तयते माया जगत्स्थावरजगमम् ॥३०॥
ब्रह्मादिस्तबपर्यंत सदेवासुरमानुषम् । पचेन्द्रियसमायुक्त मनश्चित्तानुवर्तनम् ॥३१॥
गुणास्तु कारण राजन्सर्वेषा सर्वथा त्रय । कार्यकारणसयुक्त भवतीति विनिश्चय ॥३२॥
भिन्नभिन्नस्वभावास्ते गुणा मायासमुद्भवा । शातो घोरस्तथा मूढस्त्रयस्तु विविधा यत ॥३३॥
तत्समेत पुमानित्य तद्विहीन कथ भवेत् । न भवत्येव ससारे रहितस्ततुभि पट ॥३४॥
तथा गुणैस्त्रिभिर्हीनो न देहीति विनिश्चय । देवदेहो मनुष्यो वा तिरश्चो वा नराधिप ॥३५॥
गुणैर्विरहितो न स्यान्मृद्विहीनो घटो यथा । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयश्चामी गुणाश्रया ॥३६॥
कदाचित्प्रीतियुक्तास्ते तथाऽप्रीतियुता पुन । तथा विषादयुक्तास्ते भवति गुणयोगत ॥३७॥
ब्रह्मा कदाचित्सत्त्वस्थस्तदा शात समाधिमान् । प्रीतियुक्तो भवेत्सर्वभूतेषु ज्ञानसयुत ॥३८॥
पुन सत्त्वविहीनस्तु रजोगुणसमावृत । तदा भवेद्धोररूप सर्वत्राप्रीतिसयुत ॥३९॥
यदा तमोगुणाविष्टो बाहुल्येन भवद्विधि । तदा विषादसम्पन्नो मूढो भवति नान्यथा ॥४०॥
माधवोऽपि सदा सत्त्वसश्रित सर्वथा भवेत । यदा शात प्रीतियुक्तो भवेज्ज्ञानसमन्वित ॥४१॥
स एव रजआधिक्यादप्रीतिसयुतो भवेत । घोरश्च सर्वभूतेषु गुणाधीनो रमारति ॥४२॥
रुद्रोऽपि सत्त्वसयुक्त प्रीतिमाञ्छातिमान्भवेत । रजोनिमीलित सोऽपि घोर प्रीतिविवर्जित ४३॥
तमोगुणयुत सोऽपि मूढो विषादयुग्भवेत । एते यदि गुणाधीना ब्रह्मविष्णुहरादय ॥४४॥
सूर्यवंशोद्भवास्तद्वत्सोमवशभवा अपि । मन्वादयश्च ये प्राप्ताश्चतुर्दशयुगे युगे ॥४५॥
अन्येषा चैव का वार्ता ससारेऽस्मिन्नृपोत्तम । मायाधीन जगत्सर्व सदेवासुरमानुषम् ॥४६॥
तस्माद्राजन कर्तव्य सदेहोऽत्र कदाचन । देहो मायापराधीनश्चैतते तदनुशासुग ॥४७॥
सा च माया परे तत्त्वे सविद्रूपे पि सर्वदा । तदधीना प्रेरिता च तन जीवेषु सवदा ॥४८॥
ततो मायाविशिष्टा ता सविद परमेश्वरीम् । मायेश्वरी भगवती सच्चिदानदरूपिणीम् ॥४९॥
ध्यायेत्तथाराऽऽधयेच्च प्रणमेच्च जपेदपि । तेन सा सदया भूत्वा मोचयत्येव देहिनम् ॥५०॥

स्वमाया सहरत्येव स्वानुभूतिप्रदानत । भुवन खलु माया स्यादीश्वरी तस्य नायिका ५१॥
भुवनेशी तत प्रोक्ता देवी त्रैलोक्यसुन्दरी । तद्रूपे यदि सक्त स्याच्चित्त भूमिपते सदा ॥५२॥
मायया किं भवेत्तत्र सदसद्रूतया नृप । तस्मान्मायानिरासार्थं नाराद्धं देवतान्तरम् ॥५३॥
समर्थं तु विना देवी सच्चिदानदरूपिणीम । तमोराशि नाशयितु शक्त नैव तमो भवेत ॥५४॥
किंतु भानुप्रभाचद्रविद्युद्वह्निप्रभादय । तस्मा मायेश्वरीमम्बा स्वप्रकाशा तु सविदम् ॥५५॥
आराधयेदतिप्रीत्या मायागुणनिवृत्तये । इति सम्यङ्मयाऽऽख्यात वृत्रासुरवधादिकम ॥५६॥
यत्पृष्ट राजशार्दूल किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि । पूर्वार्धोऽय पुराणस्य कथितस्तव सुव्रत ॥५७॥
यत्र देव्यास्तु महिमा विस्तरेणोपपादित । एतद्रहस्य श्रीमातुर्न देय यस्य कस्यचित ॥५८॥
देय भक्ताय शान्ताय देवीभक्तिरताय च । शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय गुरुभक्तियुताय च ॥५९॥

इदमखिलकथाना सारभूत पुराण निखिलनिगमतुल्य सप्रमाणानुविद्धम् ।
पठति परमभावाद्य शृणोतीह भक्त्या स भवति धनवान्वै ज्ञानवा मानवोऽत्र ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे षष्ठस्कधे भगवतीमाहात्म्य एकत्रिंशोऽध्याय ॥३१॥

वेदाष्टवसुभूसख्यै (१८८४) पद्यैर्व्यासकृती शुभे ।
देवीभागवतस्यास्य षष्ठस्कध समासवान् ॥

समाप्तोऽयं षष्ठः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

सप्तमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वैतां तापसाद्दिव्यां कथां राजा मुदान्वितः । व्यासं प्रपच्छ धर्मात्मा परीक्षितसुतः पुनः ॥१॥

जनमेजय उवाच

स्वामिन्सूर्यान्वयानां च राज्ञां वंशस्य विस्तरम् । तथा सोमान्वयानां च श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥२॥
कथयानघ सर्वज्ञ कथां पापप्रणाशिनीम् । चरितं भूपतीनां च विस्तराद्वंशयोर्द्वयोः ॥३॥
ते हि सर्वे पराशक्तिभक्ता इति मया श्रुतम् । देवीभक्तस्य चरितं शृण्वन्कोऽस्ति विरक्तिभाक् ॥
इति राजर्षिणा पृष्टो व्यासः सत्यवतीसुतः । तमुवाच मुनिश्रेष्ठः प्रसन्नवदनो मुनिः ॥५॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज विस्तराद्वदतो मम । सोमसूर्यान्वयानां च तथाऽन्येषां समुद्भवम् ॥६॥
विष्णोर्नाभिसरोजाद्वै ब्रह्माऽभूच्चतुराननः । तपस्तप्त्वा समाराध्य महादेवीं सुदुर्गमाम् ॥७॥
तया दत्तवरो धाता जगत्कर्तुं समुद्यतः । नाशकन्मानुषीं सृष्टिं कर्तुं लोकपितामहः ॥८॥
विचिन्त्य बहुधा चित्ते सृष्ट्यर्थं चतुराननः । न विस्तारं जगामाशु रचितापि महात्मना ॥९॥
"ससर्ज मानसान्पुत्रान्सप्तसंख्यान्प्रजापतिः" । मरीचिरंगिराअत्रिश्च वसिष्ठः पुलहः क्रतुः ॥
पुलस्त्यश्चेति विख्याताः सप्तैते मानसाः सुताः ॥१०॥
रुद्रो रोषात्समुद्भूतोऽप्युत्सङ्गान्नारदोऽभवत् । दक्षोऽङ्गुष्ठात्तथाऽन्येऽपि मानसाः सनकादयः ॥११॥

वामाङ्गुष्ठाद्दक्षपत्नी जाता सर्वांगसुंदरी । वीरिणी नाम विख्याता पुराणेषु महीपते ॥१२॥
असिक्नीति च नाम्ना सा यस्या जातोऽथ नारदः । देवर्षिप्रवरः कामं ब्रह्मणो मानसः सुतः ॥१३॥

जनमेजय उवाच

अत्र मे संशयो ब्रह्मन् यदुक्तं भवता वचः । वीरिण्या नारदो जातो दक्षादिति महातपाः ॥१४॥
कथं दक्षस्य पत्न्या तु वीरिण्या नारदो मुनिः । जातो हि ब्रह्मणः पुत्रो धर्मज्ञस्तापसोत्तमः ॥१५॥
विचित्रमिदमाख्यातं भवता नारदस्य च । दक्षाज्जन्मास्य भार्यायां तद्वदस्व सविस्तरम् ॥१६॥
पूर्वदेहः कथं मुक्त' शापात्कस्य महात्मना । नारदेन बहुज्ञेन कस्माज्जन्म कृतं मुने ॥१७॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणाऽसौ समादिष्टो दक्षः सृष्ट्यर्थमादित. । प्रजाः सृजेति सुभृशं वृद्धिहेतोः स्वयंभुवा ॥१८॥
तत. पञ्चसहस्राश्च जनयामास वीर्यवान् । दक्ष' प्रजापतिः पुत्रान्वीरिण्या बलवत्तरान् ॥१९॥
दृष्ट्वा तान्नारदः पुत्रान्सर्वान्वर्धयिपून्प्रजाः । उवाच प्रहसन्वाचं देवर्षिः कालनोदितः ॥२०॥
भुवः प्रमाणमज्ञात्वा स्रष्टुकामा. प्रजाः कथम् । लोकानां हास्यतां यूयं गमिष्यथ न संशयः ॥२१॥
पृथिव्या वै प्रमाणं तु ज्ञात्वा कार्यः समुद्यम. । कृतोऽसौ सिद्धिमायाति नान्यथेति विनिश्चयः २२॥
बालिशा बत यूय वै यदज्ञात्वा भुवस्तलम् । समुद्यताः प्रजाः कर्तुं कथं सिद्धिर्भविष्यति ॥२३॥

व्यास उवाच

नारदेनैवमुक्तास्ते हर्यश्वा दैवयोगत. । अन्योन्यमूचुः सहसा सम्यगाह मुनि. किल ॥२४॥
ज्ञात्वा प्रमाणमुर्व्यास्तु सुखं स्रक्ष्यामहे प्रजाः । इति संचिन्त्य ते सर्वे प्रयाताः प्रेक्षितुं भुवः ॥२५॥
तलं सर्वं परिज्ञातुं वचनान्नारदस्य च । प्राच्यां केचिद्गता. कामं दक्षिणस्यां तथापरे ॥२६॥
प्रतीच्यामुत्तरस्यां तु कृतोत्साहा. समतत । दक्ष. पुत्रान्गतान्दृष्ट्वा पीडितस्तु शुचा भृशम् ॥२७॥
अन्यानुत्पादयामास प्रजार्थं कृतनिश्चयः । तेऽपि तत्रोद्यता. कर्तुं प्रजार्थमुद्यमं सुता ॥२८॥
नारदः प्राह तान्दृष्ट्वा पूर्वं यद्वचनं मुनि । बालिशा बत यूयं वै यदज्ञात्वा भुव. किल ॥२९॥
प्रमाणं तु प्रजाः कर्तुं प्रवृत्ता. केन हेतुना । श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्तेऽपि मत्वा सत्यं विमोहिताः ॥
जग्मुः सर्वे यथापूर्वं भ्रातरश्चलितास्तथा । तान्सुतान्प्रस्थितान्दृष्ट्वा दक्षः कोपसमन्वितः ॥३१॥
शशाप नारद रोषात्पुत्रशोकसमुद्भवात् ।

दक्ष उवाच

नाशिता मे सुता यस्मात्तस्मान्नाशमवाप्नुहि ॥३२॥
पापेनानेन दुर्बुद्धे गर्भवासं व्रजेति च । पुत्रो मे भव कामं त्वं यतो मे भ्रंशिताः सुताः ॥३३॥
इति शप्तस्ततो जातो वीरिण्यां नारदो मुनिः । षष्टिर्भूयोऽसृजत्कन्या वीरिण्यामिति नः श्रुतम्॥३४॥

शोक विहाय पुत्राणा दक्ष परमधर्मवित् । तासा त्रयोदश प्रादात्कश्यपाय महात्मने ॥३५॥
दश धर्माय सोमाय सप्तविंशति भूपते । द्वे चैव भृगवे प्रादाच्चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥३६॥
द्वे चैवागिरसे कन्ये तथैवागिरसे पुन । तासा पुत्राश्च पौत्राश्च देवाश्च दानवास्तथा ॥३७॥
जाता बलसमायुक्ता परस्परविरोधका । रागद्वेषान्विता सर्वे परस्परविरोधिन ॥
सर्वे मोहावृता शूरा ह्यभवन्नतिमायिन ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

ममाख्याहि महाभाग राज्ञा वश सविस्तरम् । सूर्यान्वयप्रसूताना धर्मज्ञाना विशेषत ॥१॥

व्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि रविवशस्य विस्तरम् । यथा श्रुत मया पूर्वं नारदादृषिसत्तमात ॥२॥
एकदा नारद श्रीमा सरस्वत्यास्तटे शुभ । आजगामाश्रमे पुण्ये विचरन्स्वेच्छया मुनि ॥३॥
प्रणम्य शिरसा पादौ तस्याग्र सस्थितस्तदा । ततस्तस्यासन दत्वा कृत्वार्हणमथादरात ॥४॥
विधिवत्पूजयित्वा तमुक्त्वा वचन त्विदम् । पावितोऽह मुनिश्रेष्ठ पूज्यस्यागमनन वै ॥५॥
कथा कथय सर्वज्ञ राज्ञा चरितसंयुताम् । राजानो य समाख्याता सप्तमेऽस्मिन्मनो कुले ॥६॥
तेषामुत्पत्तिरतुला चरित परमाद्भुतम् । श्रोतुकामोऽस्म्यह ब्रह्मन्सूर्यवशस्य विस्तरम् ॥७॥
समाख्याहि मुनिश्रेष्ठ समासव्यासपूर्वकम् । इति पृष्टो मया राजन्नारद परमार्थवित् ॥८॥
उवाच प्रहसन्प्रीत समाभाष्य मुदाऽन्वयम् ।

नारद उवाच

शृणु सत्यवतीसूनो राज्ञा वशमनुत्तमम् ॥९॥
पावन कर्णसुखद धर्मज्ञानादिभिर्युतम् । ब्रह्मा पूर्वं जगत्कर्ता नाभिपङ्कजसम्भव ॥१०॥
विष्णोरिति पुराणेषु प्रसिद्ध परिकीर्तित । सर्वज्ञ सर्वकर्तासौ स्वयमू सर्वशक्तिमान् ॥११॥
तपस्तप्त्वा स विश्वात्मा वर्षाणामयुत पुरा । सृष्टिकाम शिवा ध्यात्वा प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम् ॥
पुत्रानुत्पादयामास मानसान्सुमहत्प्रभान् । मरीचि प्रथितस्तेषामभवत्सृष्टिकर्मणि ॥१३॥
तस्य पुत्रोऽतिविख्यात कश्यप सर्वसम्मत । त्रयोदशैव तस्यासन्भार्या दक्षसुता किल ॥१४॥
देवा सर्वे समुत्पन्ना दैत्या यक्षाश्च पन्नगा । पशव पक्षिणश्चैव तस्मात्सृष्टिस्तु काश्यपी ॥१५॥
देवाना प्रथित सूर्यो विवस्वान्नाम तस्य तु । तस्य पुत्र स विख्यातो वैवस्वतमनुर्नृप ॥१६॥

तस्य पुनस्तथेक्ष्वाकुः सूर्यवंशविवर्धनः । नवाभवन्सुतास्तस्य मनोरिक्ष्वाकुपूर्वजाः ॥१७॥
तेषां नामानि राजेन्द्र शृणुष्वैकमनाः पुनः । इक्ष्वाकुरथ नाभागो धृष्टः शर्यातिरेव च ॥१८॥
नरिष्यन्तस्तथा प्रांशुर्नृगो दिष्टश्च सप्तमः । करूषश्च पृषध्रश्च नवैते मानवाः स्मृताः ॥१९॥
इक्ष्वाकुस्तु मनोः पुत्रः प्रथमः समजायत । तस्य पुत्रशतं चासीज्ज्येष्ठो विकुक्षिरात्मवान् २०॥
नवानां वंशविस्तारं संक्षेपेण निशामय । शूराणां मनुपुत्राणां मनोरंतरजन्मनाम् ॥२१॥
नाभागस्य तु पुत्रोऽभूदंबरीषः प्रतापवान् । धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजापालनतत्परः ॥२२॥
धृष्टात्तु धार्ष्टकं क्षत्रं ब्रह्मभूतमजायत । संग्रामकातरं सम्यग्ब्रह्मकर्मरतं तथा ॥२३॥
शर्यातिस्तनयश्चाभूदानर्तो नाम विश्रुतः । सुकन्या च तथा पुत्री रूपलावण्यसंयुता ॥२४॥
च्यवनाय सुता दत्ता राज्ञाऽन्धाय सुन्दरी । मुनिः सुलोचनो जातस्तस्याः शीलगुणेन ॥२५॥
विहितो रविपुत्राभ्यामश्विभ्यामिति नः श्रुतम् ।

जनमेजय उवाच

संदेहोऽयं महान्ब्रह्मन्कथायां कथितस्त्वया ॥२६॥
यद्राजा मुनयेऽन्धाय दत्ता पुत्री सुलोचना । कुरूपा गुणहीना वा नारी लक्षणवर्जिता ॥२७॥
पुत्री यदा भवेद्राजा तदान्धाय प्रयच्छति । ज्ञात्वांधं सुमुखीं कस्माद्दत्तवान्नृपसत्तमः ॥२८॥
कारणं ब्रूहि मे ब्रह्मन्ननुग्राह्योऽस्मि सर्वदा ।

सूत उवाच

इति राज्ञो वचः श्रुत्वा परीक्षितसुतस्य वै ॥२९॥
द्वैपायनः प्रसन्नात्मा तमुवाच हसन्निव ।

व्यास उवाच

वैवस्वतसुतः श्रीमाञ्छर्यातिर्नाम पार्थिवः ॥३०॥
तस्य स्त्रीणां सहस्राणि चत्वार्यासन्परिग्रहाः । राजपुत्र्यः सरूपाश्च सर्वलक्षणसंयुताः ॥३१॥
पत्न्यः प्रेमयुताः सर्वाः प्रिया राज्ञः सुसंमताः । एका पुत्री तु तासां वै सुकन्या नाम सुंदरी ॥३२॥
पितुः प्रिया च मातॄणां सर्वासां चारुहासिनी । नगरान्नातिदूरेऽभूत्सरो मानससन्निभम् ॥३३॥
बद्धसोपानमार्गं च स्वच्छपानीयपूरितम् । हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥३४॥
दात्यूहसारसाकीर्णं सर्वपक्षीगणावृतम् । पंचधा कमलोपेतं चंचरीकसुसेवितम् ॥३५॥
पार्श्वतश्च द्रुमाकीर्णं वेष्टितं पादपैः शुभैः । सालैस्तमालैः सरलैः पुन्नागाशोकमंडितम् ॥३६॥
वटाश्वत्थकदंबैश्च कदलीखंडराजितम् । जंबीरैर्बीजपूरैश्च खर्जूरैः पनसैस्तथा ॥३७॥
क्रमुकैर्नारिकेलैश्च केतकैः काञ्चनद्रुमैः । यूथिकाजालकैः शुभ्रैः संवृतं मल्लिकागणैः ॥३८॥

जंब्वाम्रतिंतिणीभिश्च करंजकुटजावृतम् । पलाशनिंबखदिरबिल्वामलकमंडितम् ॥३९॥
बभूव कोकिलारावैः केकास्वनविराजितम् । तत्समीपे शुभे देशे पादपानां गणावृते ॥४०॥
भार्गवश्च्यवनः शांतस्तापसः संस्थितो मुनिः । ज्ञात्वाऽसौ विजनं स्थानं तपस्तेपे समाहितः ४१॥
कृत्वा दृढासनं मौनमाधाय जितमारुतः । इन्द्रियाणि च संयम्य त्यक्ताहारस्तपोनिधिः ॥४२॥
जलपानादिरहितो ध्यायन्नास्ते पराम्बिकाम् । सवल्मीकोऽभवद्राजँल्लताभिः परिवेष्टितः ॥४३॥
कालेन महता राजन्समाकीर्णः पिपीलिकैः । तथा स संवृतो धीमान्मृत्पिण्ड इव सर्वतः ॥४४॥
कदाचित्स महीपालः कामिनीगणसंवृतः । आजगाम सरो राजन्विहर्तुमिदमुत्तमम् ॥४५॥
शर्यातिः सुन्दरीवृंदसंयुतः सलिलेऽमले । क्रीडासक्तो महीपालो बभूव कमलाकरे ॥४६॥
सुकन्या वनमासाद्य विजहार सखीवृता । सुमनांसि विचिन्वंती चञ्चला चञ्चलोपमा ॥४७॥
सर्वाभरणसंयुक्ता रणच्चरणनूपुरा । चंक्रममाणा वल्मीकं च्यवनस्य समाददत् ॥४८॥
क्रीडासक्तोपविष्टा सा वल्मीकस्य समीपतः । ददर्श चास्य रन्ध्रे वै खद्योते इव ज्योतिषी ॥४९॥
किमेतदिति संचिंत्य समुद्धर्तुं मनो दधे । गृहीत्वा कंटकं तीक्ष्णं त्वरमाणा कृशोदरी ॥५०॥
सा दृष्टा मुनिना बाला समीपस्था शुभोपमा । विचरन्ती सुकेशांता मन्मथस्येव कामिनी ॥५१॥
तां वीक्ष्य सुदतीं तत्र क्षामकंठस्तपोनिधिः । तामभाषत कल्याणीं किमेतदिति भार्गवः ॥५२॥
दूरं गच्छ विशालाक्षि तापसोऽहं वरानने । मा भिंदस्वाद्य वल्मीकं कंटकेन कृशोदरि ॥५३॥
तेनेदं प्रोच्यमानापि सा चास्य न शृणोति वै । किमु खल्विदमित्युक्त्वा निर्बिभेदास्य लोचने ५४॥
दैवेन नोदिता भित्त्वा जगाम नृपकन्यका । क्रीडंती शंकमाना सा किं कृतं तु मयेति च ॥५५॥
चुक्रोध स तथा विद्धनेत्रः परममन्युमान् । वेदनाम्यदितः कामं परितापं जगाम ह ॥५६॥
शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानां तु तत्क्षणात् । विशेषेण तु भूपस्य सामात्यस्य समंततः ॥५७॥
गजोष्ट्रतुरगाणां च सर्वेषां प्राणिनां तदा । ततो रुद्धे शकृन्मूत्रे शर्यातिर्दुःखितोऽभवत् ॥५८॥
सैनिकैः कथितं तस्मै शकृन्मूत्रनिरोधनम् । चिंतयामास भूपालः कारणं दुःखसंभवे ॥५९॥
चिंतयित्वाह ततो राजा सैनिकान्स्वजनांस्तथा । गृहमागत्य चिंतार्तः केनेदं दुष्कृतं कृतम् ॥६०॥
सरसः पश्चिमे भागे वनमध्ये महातपाः । च्यवनस्तापसस्तत्र तपश्चरति दुश्चरम् ॥६१॥
केनाप्यपकृतं तत्र तापसेऽग्निसमप्रभे । तस्मात्पीडा समुत्पन्ना सर्वेषामिति निश्चयः ॥६२॥
तपोवृद्धस्य वृद्धस्य वरिष्ठस्य विशेषतः । केनाप्यपकृतं मन्ये भार्गवस्य महात्मनः ॥६३॥
ज्ञातं वा यदि वाऽज्ञातं तस्येदं फलमुत्तमम् । कैश्च दुष्टैः कृतं तस्य हेलनं तापसस्य ह ॥६४॥
इति पृष्टास्त्वमूचुस्ते सैनिका वेदनार्दिताः । मनोवाक्कायजनितं न विद्मोऽपकृतं वयम् ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति पप्रच्छ तान्सर्वान्राजा चिंताकुलस्तथा । पर्यपृच्छत्सुहृद्वर्गं साम्ना चोग्रतयाऽपि च ॥१॥
पीड्यमानं जनं वीक्ष्य पितरं दुःखितं तथा । विचिन्त्य शूलभेदं सा सुकन्या चेदमब्रवीत् ॥२॥
वने मया पितस्तत्र वल्मीको वीरुधावृतः । क्रीडंत्या सुदृढो दृष्टश्छिद्रद्वयसमन्वितः ॥३॥
तत्र खद्योतवद्दीप्तज्योतिषी वीक्षिते मया । सूच्या विद्धे महाराज पुनः खद्योतशंकया ॥४॥
जलक्लिन्ना तदा सूची मया दृष्टा पितः किल । हाहेति च श्रुतः शब्दो मंदो वल्मीकमध्यतः ॥५॥
तदाहं विस्मिता राजन्किमेतदिति शंकया । न जाने किं मया विद्धं तस्मिन्वल्मीकमंडले ॥६॥
राजा श्रुत्वा तु शार्यातिः सुकन्यावचनं मृदु । मुनेस्तद्धेलनं ज्ञात्वा वल्मीकं क्षिप्रमभ्यगात् ॥७॥
तत्रापश्यत्तपोवृद्धं च्यवनं दुःखितं भृशम् । स्फोटयामास वल्मीकं मुनिदेहावृतं भृशम् ॥८॥
प्रणम्य दंडवद्भूमौ राजा तं भार्गवं प्रति । तुष्टाव विनयोपेतस्तमुवाच कृताञ्जलिः ॥९॥
पुत्र्या मम महाभाग क्रीडंत्या दुष्कृतं कृतम् । अज्ञानाद्बालया ब्रह्मन्कृतं तत्क्षन्तुमर्हसि ॥१०॥
अक्रोधना हि मुनयो भवंतीति मया श्रुतम् । तस्मात्त्वमपि बालायाः क्षंतुमर्हसि सांप्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य च्यवनो वाक्यमब्रवीत् । विनयोपनतं दृष्ट्वा राजानं दुःखितं भृशम् ॥१२॥

च्यवन उवाच

राजन्नाहं कदाचिद्वै करोमि क्रोधमण्वपि । न मयाऽद्यैव शप्तस्त्वं दुहित्रा पीडने कृते ॥१३॥
नेत्रे पीडा समुत्पन्ना मम चाद्य निरागसः । तेन पापेन जानामि दुःखितस्त्वं महीपते ॥१४॥
अपराधं परं कृत्वा देवीभक्तस्य को जनः । सुखं लभेत यद्यपि भवेत्त्राता शिवः स्वयम् ॥१५॥
किं करोमि महीपाल नेत्रहीनो जरावृतः । अन्धस्य परिचर्यां च कः करिष्यति पार्थिव ॥१६॥

राजोवाच

सेवका बहवः सेवां करिष्यंति तवानिशम् । क्षमस्व मुनिशार्दूल स्वल्पक्रोधा हि तापसाः ॥१७॥

च्यवन उवाच

अन्धोऽहं निर्जनो राजंस्तपस्तप्तुं कथं क्षमः । त्वदीयाः सेवकाः किं ते करिष्यंति मम प्रियम् ॥१८॥
क्षमापयसि चेन्मां त्वं कुरु मे वचनं नृप । देहि मे परिचर्यार्थं कन्यां कमललोचनाम् ॥१९॥
तुष्योऽनया महाराज पुत्र्या तव महामते । करिष्यामि तपश्चाहं सा मे सेवां करिष्यति ॥२०॥
एवं कृते सुखं मे स्यात्तव चैव भविष्यति । संतुष्टे मयि राजेन्द्र सैनिकानां न संशयः ॥२१॥
विचिंत्य मनसा भूप कन्यादानं समाचर । न चात्र दूषणं किंचित्तापसोऽहं यतव्रतः ॥२२॥

व्यास उवाच

शर्यातिर्वचनं श्रुत्वा मुनेश्चिन्तातुरोऽभवत् । न दास्येऽप्यथवा दास्ये किंचिन्नोवाच भारत ॥२३॥
कथमन्धाय वृद्धाय कुरूपाय सुतामिमाम् । देवकन्योपमां दत्त्वा सुखी स्यामात्मसंभवाम् ॥२४॥
को वात्मनः सुखार्थाय पुत्र्या संसारजं सुखम् । हरतेऽल्पमतिः पापो जानन्नपि शुभाशुभम् ॥२५॥
प्राप्य सा च्यवनं सुभ्रूः पञ्चबाणशरार्दिता । अन्धं वृद्धं पतिं प्राप्य कथं कालं नयिष्यति ॥२६॥
यौवने दुर्जयः कामो विशेषेण सुरूपया । आत्मतुल्यं पतिं प्राप्य किमु वृद्धं विलोचनम् ॥२७॥
गौतमं तापसं प्राप्य रूपयौवनसंयुता । अहल्या वासवेनाशु वञ्चिता वरवर्णिनी ॥२८॥
शप्ता च पतिना पश्चाज्ज्ञात्वा धर्मविपर्ययम् । तस्माद्भवतु मे दुःखं न ददामि सुकन्यकाम् ॥२९॥
इति संचिन्त्य शर्यातिर्विमना स्वगृहं ययौ । सचिवांश्च समादाय मन्त्रं चक्रेऽतिदुःखितः ॥३०॥
भो मन्त्रिणो ब्रुवन्त्वद्य किं कर्तव्यं मयाऽधुना । पुत्री देयाऽन्धविप्राय भोक्तव्यं दुःखमेव वा ॥३१॥
विचारयध्वं मिलिता हितं स्यान्मम वै कथम् ।

मन्त्रिण ऊचुः

किं ब्रूमोऽस्मिन्महाराज संकटेऽतिदुरासदे ॥३२॥
दुर्भगाय सुकन्येयं कथं देयाऽतिसुन्दरी ।

व्यास उवाच

तदा चिन्ताकुलं वीक्ष्य पितरं मन्त्रिणस्तदा ॥३३॥
सुकन्या त्विङ्गितं ज्ञात्वा प्रहस्येदमुवाच ह । पितः कस्मादद्य चानन्द चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियः ॥३४॥
मत्कृते दुःखसंविग्नो विषण्णवदनोऽसि वै । अहं गत्वा मुनिं तत्र समाश्वास्य भयार्दितम् ॥३५॥
करिष्यामि प्रसन्नं तमात्मदानेन वै पितः । इति राजा वचः श्रुत्वा भाषितं स्वसुकन्यया ॥३६॥
तामुवाच प्रसन्नात्मा सचिवानां च शृण्वताम् । कथं पुत्रि त्वमन्धस्य परिचर्यां वनेऽबला ॥३७॥
करिष्यसि जरार्तस्य च्यवनस्य विशेषतः । कथमन्धाय चाननं रूपेण रतिसंनिभाम् ॥३८॥
ददामि जरया ग्रस्तदेहाय सुखवाञ्छया । पित्रा पुत्री प्रदातव्या वयोज्ञातिबलाय च ॥३९॥
धनधान्यसमृद्धाय नाधनाय कदाचन । क्व ते रूपं विशालाक्षि क्वासौ वृद्धो वनेचरः ॥४०॥
कथं देया मया पुत्री तस्मै चातिविरूपाय च । उटजे नियतं वासो यस्य नित्यं मनोहरे ॥४१॥
कथमम्बुजपत्राक्षि कल्पनीयो मया तव । मरणं मे वरं प्राप्तं नैनिकानां तथैव च ॥४२॥
न ते प्रदानमन्धाय रोचते पिकभाषिणि । भवितव्यं भवत्येव धैर्यं नैव त्यजाम्यहम् ॥४३॥
सुस्थिरा भव सुश्रोणि न दास्येऽन्धाय कर्हिचित् । राज्यं तिष्ठतु वा यातु देहोऽप्य च तथैव मे ॥४४॥
न त्वां दास्याम्यहं तस्मै नेत्रहीनाय बालिके । सुकन्या तं तदा प्राह श्रुत्वा तद्वचनं पितुः ॥४५॥

प्रसन्नवदनातीव स्नेहयुक्तमिदं वच ।

सुकन्यावाच

न मे चिंता पितः कार्या देहि मा मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषा लोकाना मत्कृतेन हि । सेवयिष्यामि संतुष्टा पतिं परमपावनम् ॥४७

भक्त्या परमया चापि वृद्धं च विजने वने । सतीधर्मपरा चाहं चरिष्यामि सुसंमतम् ॥४८

न भोगेच्छाऽस्ति मे तात स्वस्थं चित्त ममानघ ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषित तस्या मंत्रिणो विस्मय गता ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम् ॥५०

स्वामिन्गृहाण पुत्री मे सेवार्थं विधिवद्विभो । इत्युक्त्वाऽस्मै ददौ पुत्री विवाहविधिना नृप ॥५१॥

प्रतिगृह्य मुनिः कन्या प्रसन्नो भार्गवोऽभवत् । पारिबर्हं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥

कन्यामेवाग्रहीत्कामं परिचर्यार्थमात्मन । प्रसन्नेऽस्मिन्मुनौ जात सैनिकाना सुखं तदा ॥५३॥

राज्ञश्च परमाह्लाद सजातस्तत्क्षणादपि । दत्त्वा पुत्री यदा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥

मतिं चकार तन्वंगी तदोवाच नृपं सुता ।

सुकन्योवाच

गृहाण मम वासांसि भूषणानि च मे पितः ॥५५॥

वल्कलं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वेष तु मुनिपत्नीना कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥

करिष्यामि तथा तात यथा ते कीर्तिरच्युता । भविष्यति भुव पृष्ठे तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥

परलोकसुखायाहं चरिष्यामि दिवानिशम् । दत्त्वांधाय च वृद्धाय सुंदरी युवती तु माम् ॥५८॥

चिंता त्वया न कर्तव्या शीलनाशसमुद्भवा । अरुन्धती वसिष्ठस्य धर्मपत्नी यथा भुवि ॥५९॥

तथैवाहं भविष्यामि नात्र कार्या विचारणा । अनसूया यथा साध्वी भार्याऽत्रेः प्रथिता भुवि ॥६०॥

यथैवाह भविष्यामि पुत्री कीर्तिकरी तव । सुकन्यावचन श्रुत्वा राजा परमधर्मवित् ॥६१॥

दत्त्वाऽजिन रुरोदाशु वीक्ष्य ता चारुहासिनीम् । त्यक्त्वा भूषणवासांसि मुनिवेषधरा सुताम् ॥६२॥

विवर्णवदनो भूत्वा स्थितस्तत्रैव पार्थिवः । राज्य सर्वाः सुता दृष्ट्वा वल्कलाजिनधारिणीम् ॥६३॥

रुरुदुर्भृशशोकार्ता वेपमाना इवाभवन् । तामापृच्छ्य महीपालो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥

ययौ स्वनगरं राजन्मुक्त्वा पुत्री मुदाऽर्पिताम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते राजनि सा बाला पतिसेवापरायणा । बभूव च तयाऽग्नीनां सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥
फलान्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा मुनये बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥
पतिं तप्तोदकेनाशु स्नापयित्वा मृगत्वचा । परिवेष्ट्य शुभायां तु वृस्यां स्थापितवत्यपि ॥ ३ ॥
तिलान् यवकुशानग्रे परिकल्प्य कमण्डलुम् । तमुवाच, नित्यकर्म कुरुष्व मुनिसत्तम ॥ ४ ॥
तमुत्थाप्य करे कृत्वा समाप्ते नित्यकर्मणि । वृस्यां वा संस्तरे बाला भर्तारं सन्यवेशयत् ॥ ५ ॥
पश्चादानीय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा । भोजयामास च्यवनं नीवारान्नं सुसंस्कृतम् ॥ ६ ॥
भुक्तवंतं पतिं तृप्तं दत्त्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चात् पूगं पत्राणि ददौ चादरसंयुता ॥ ७ ॥
गृहीतमुखवासं त सवेश्य च शुभासने । गृहीत्वा तु शरीरस्य चकार साधनं ततः ॥ ८ ॥
फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ । प्रोवाच प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥
पादसंवाहनं तेऽद्य करोमि यदि मन्यसे । एवं सेवापरा नित्यं बभूव पतितत्परा ॥१०॥
सायं होमावसाने सा फलान्याहृत्य सुन्दरी । अर्पयामास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥११॥
ततः शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया । सुखं शास्तरणं कृत्वा शाययामास तं मुदा ॥१२॥
सुप्ते सुखं प्रिये कान्ता पादसंवाहनं तदा । चकार पृच्छती धर्मं कुलस्त्रीणां कृशोदरी ॥१३॥
पादसंवाहनं कृत्वा निशि भक्तिपरायणा । निद्रितं च मुनिं ज्ञात्वा सुष्वाप चरणान्तिके ॥१४॥
शुचौ प्रतिष्ठितं वीक्ष्य तालवृन्तेन भामिनी । कुर्वाणा शीतलं वायुं सिषेवे स्वपतिं सदा ॥१५॥
हेमन्ते काष्ठसंभारं कृत्वाऽग्निज्वलनं पुरः । स्थापयित्वा तथाऽपृच्छत्सुखं तेऽस्तीति चासकृत् ॥
ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जलपात्रं च मृत्तिकाम् । समर्पयित्वा शौचार्थं समुत्थाप्य पतिं प्रिया ॥१७॥
स्थानाद्दूरे च संस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराऽभवत् । कृतशौचं पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः ॥१८॥
आनीयाश्रममव्यग्रा चोपवेश्यासने शुभे । मृज्जलाभ्यां च प्रक्षाल्य पादावस्य यथाविधि ॥१९॥
दत्त्वाऽऽचमनपात्रं तु दन्तधावनमाहरत् । … दन्तकाष्ठं च यथोक्तं नृपनन्दिनी ॥२०॥
चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं सुपावनम् । स्नानार्थं जलमाहृत्य पप्रच्छ प्रणयान्विता ॥२१॥
किमाज्ञापयसे ब्रह्मन्कृतं वै दन्तधावनम् । उष्णोदकं सुसम्पन्नं कुरु स्नानं समन्त्रकम् ॥२२॥
वर्तते होमकालोऽयं सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । विधिवद्धवनं कृत्वा देवतापूजनं कुरु ॥२३॥
एवं कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिन्दिता । नित्यं पर्यचरत्प्रीत्या तपसा नियमेन च ॥२४॥
अग्नीनामतिथीनां च शुश्रूषां कुर्वती सदा । आराधयामास मुदा च्यवनं सा शुभानना ॥२५॥

प्रसन्नवदनातीव स्नेहयुक्तमिद वच ।

सुकन्यावाच

न मे चिंता पित कार्या देहि मा मुनयेऽधुना ॥४६॥
सुख भवतु सर्वेषा लोकाना मत्कृतन हि । सेवयिष्यामि सतुष्टा पति परमपावनम ॥४७॥
भक्त्या परमया चापि वृद्ध च विजन वन । सतीधमपरा चाह चरिष्यामि सुसमतम ॥४८॥
न भोगच्छाऽस्ति म तात स्वस्थ चित्त ममानघ ।

व्यास उवाच

तच्छ्रु वा भाषित तस्या मत्रिणो विस्मय गता ॥४९॥
राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । ग त्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम ॥५०॥
स्वामि गृहाण पुत्री म सेवाथ विधिवद्विभो । इ युक्त वाऽस्मै ददौ पुत्री विवाहविधिना नप ॥५१॥
प्रतिगृह्य मुनि कन्या प्रसन्नो भागवोऽभवत । पारिबह न जग्राह दीयमान नृपेण ह ॥५२॥
कन्यामवाप्रहात्काम परिचर्याथमात्मन । प्रसन्नोऽस्मि मुनौ जात सैनिकाना सुख तदा ॥५३॥
राज्ञश्च परमाह्लाद सजातस्त क्षणार्दपि । दत्त्वा पुत्री यत्न राजा गमनाय गृह प्रति ॥५४॥
मति चकार तन्वगी तदोवाच नृप सुता ।

सुकन्योवाच

गृहाण मम वासासि भूषणानि च म पित ॥५५॥
वल्कल परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम । वष तु मुनिपत्नीना कृत्वा तपसि सेवनम ॥५६॥
करिष्यामि तथा तात यथा त कीर्तिरच्युता । भविष्यनि भुव पृष्ठ तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥
परलोकसुखायाह चरिष्यामि दिवानिशम । दत्त्वाधाय च वृद्धाय सुदरी यवती तु माम ॥५८॥
चिंता त्वया न कतव्या शीलनाशममद्भवा । अरुधती वसिष्ठस्य धमपत्नी यथा भुवि ॥५९॥
तथैवाह भविष्यामि नात्र कार्या विचारणा । अनसूया यथा साध्वी भायाऽत्रे प्रथिता भुवि ॥६०॥
यथैवाह भविष्यामि पुत्री कीर्तिकरी तव । सुकन्यावचन श्रुत्वा राजा परमधर्मवित ॥६१॥
दत्त्वाऽऽशिष रुरोदाशु वीक्ष्य ता चारुहासिनीम । त्यक्त्वा भूषणवासासि मुनिवषधरा सुताम ॥६२॥
विवणवदनो भूत्वा स्थितस्तत्रैव पार्थिव । राज्ञ्य सर्वा सुता दृष्ट्वा वल्कलाजिनधारिणीम ॥६३॥
रुरुदुभृशशोकार्ता वपमाना इवाभवन । तामापृच्छ्य महीपालो मत्रिभि परिवारित ॥
ययौ स्वनगर राजमुक्त्वा पुत्री शुचाऽर्पिताम ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कधे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्याय

व्यास उवाच ाऽग्नीना सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥
गते राजनि सा बाला पतिसेवापरायणा । बभूव च नये बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥
फलान्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा माया तु वृस्या स्थापितवत्यपि ॥ ३ ॥
पति तप्तोदकेनाशु स्नापयित्वा मृगत्वचा । परिवेष्टय नित्यकर्म कुरुत्व मुनिसत्तम ॥ ४ ॥
तिलान् यवकुशानग्रे परिकल्प्य कमण्डलुम् । तमुवाच, स्तरे बाला भर्तार सन्यवेशयत् ॥ ५ ॥
तमुत्थाप्य करे कृत्वा समासे नित्यकर्मणि । वृस्या वा स च्यवन नीवारान सुसस्कृतम् ॥ ६ ॥
पश्चादानीय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा । भोजया पूग पत्राणि ददौ चादरसयुता ॥ ७ ॥
मुक्तवत पति तृप्त दत्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चात्त ग शरीरस्य चकार साधन तत ॥ ८ ॥
गृहीतमुखवास त सवेश्य च शुभासने । गृहीत्व प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥
फलाहार स्वय कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ । प्रोवा नेवापरा नित्य बभूव पतितत्परा ॥१०॥
पादसवाहन तेऽद्य करामि यदि मन्यम । एव मास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥११॥
साय होमावसाने सा फलान्याहृत्य सुन्दरी । अर्पय र्यास्तरण कृत्वा शाययामास त मुदा ॥१२॥
सत शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया । सुप्त र पृच्छती धर्म कुलस्त्रीणा कृशोदरी ॥१३॥
सुप्ते सुख प्रिये काता पादसवाहन तदा । चव चमुनि ज्ञात्वा सुष्वाप चरणातिके ॥१४॥
पादसवाहन कृत्वा निशि भक्तिपरायणा । निर्ग गा शीतल वायु सिषेवे स्वपति सदा ॥१५॥
शुचौ प्रतिदिन वीक्ष्य तालवृतेन भामिनी । कु पयित्वा तयाऽपृच्छत्सुख तेऽस्तीति चासकृत् ॥
हेमते काष्ठभार कृत्वाऽग्निज्वलन पुर । स्व नपयित्वा गावार्थं समुत्थाप्य पति प्रिया ॥१७॥
ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जल पात्र च मृत्तिकाम् । स तशौच पति ज्ञात्वा गत्वा जग्राह त पुन ॥१८॥
स्थानाद्दूरे च सस्थाप्य दूर गत्वा स्थिराऽभवत् । कृ जलाभ्या च प्रक्षाल्य पादावस्य यथाविधि ॥१९॥
आनीयाश्रममध्यग्रा चोपवेश्यासने शुभ । म मर्प्य दन्तकाष्ठ च यथोक्त नृपनन्दिनी ॥२०॥
दत्वाचमनपात्र तु दन्तधावनमाहरत् । नानार्थं जलमाहृत्य पप्रच्छ प्रणयान्विता ॥२१॥
चकारोष्ण जल शुद्ध समानीत सुपावनम् । उष्णोदक सुमम्पन्न कुरु स्नान समन्त्रकम् ॥२२॥
किमाज्ञापयसे ब्रह्मन्कृत वै दन्तधावनम् । विधिवद्धवन कृत्वा देवतापूजन कुरु ॥२३॥
वर्तत होमकालोऽय सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । नित्य पर्यचरत्प्रीत्या तपसा नियमेन च ॥२४॥
एव कन्या पति लब्ध्वा तपस्विनमनिंदिता । आराधयामास मुदा च्यवन सा शुभानना ॥२५॥
अग्नीनामतिथीना च शुश्रूषा कुर्वती सदा ।

कस्मिंश्चिदथ काले तु रविजावश्विनावुभौ । च्यवनस्याश्रमाभ्याशे क्रीडमानौ समागतौ ॥२६॥
जले स्नात्वा तु तां कन्यां निवृत्तां स्वाश्रमं प्रति । गच्छंतीं चारुसर्वांगीं रविपुत्रावपश्यताम् ॥२७॥
तां दृष्ट्वा देवकन्याभां गत्वा चातिवादरात् । ऊचतुः समभिद्रुत्य नासत्यावतिमोहितौ ॥२८॥
क्षणं तिष्ठ वरारोहे प्रष्टुं त्वां गजगामिनि । आवां देवसुतौ प्राप्तौ ब्रूहि सत्यं शुचिस्मिते ॥२९॥
पुत्री कस्य पतिः कस्ते कथमुद्यानमागता । एकाकिनी तडागेऽस्मिन्स्नानार्थं चारुलोचने ॥३०॥
द्वितीया श्रीरिवाभासि कांत्या कमललोचने । इच्छामस्तु वयं ज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि शोभने ॥३१॥
कोमलौ चरणौ कान्ते स्थितौ भूमावनावृतौ । हृदये कुरुतः पीडां चलंतौ चललोचने ॥३२॥
विमानार्हासि तन्वंगि कथं पद्भ्यां व्रजस्यदः । अनावृताऽत्र विपिने किमर्थं गमनं तव ॥३३॥
दासीशतसमायुक्ता कथं न त्वं विनिर्गता । राजपुत्र्यप्सरा वाऽसि वद सत्यं वरानने ॥३४॥
धन्या माता यतो जाता धन्योऽसौ जनकस्तव । वक्तुं त्वां नैव शक्तौ च भर्तुर्भाग्यं तवानघ ॥३५॥
देवलोकाधिका भूमिरियं चैव सुलोचने । प्रचलंश्चरणस्तेऽद्य सम्पावयति भूतलम् ॥३६॥
सौभाग्याश्च मृगाः कामं ये त्वां पश्यंति वै वने । ये चान्ये पक्षिणः सर्वे भूरियं चातिपावना ॥३७॥
स्तुत्याऽलं तव चात्यर्थं सत्यं ब्रूहि सुलोचने । पिता कस्ते पतिः क्वासौ द्रष्टुमिच्छाऽस्ति सादरम् ॥

व्यास उवाच

तयोरिति वचः श्रुत्वा राजकन्याऽतिसुंदरी । तावुवाच त्रपाक्रान्ता देवपुत्रौ नृपात्मजा ॥३९॥
शार्यातितनयां मां वां वित्तं भार्यां मुनेरिह । च्यवनस्य सतीं कान्तां पित्रा दत्तां यदृच्छया ॥४०॥
पतिरंधोऽस्ति मे देवौ वृद्धश्चातीव तापसः । तस्य सेवामहोरात्रं करोमि प्रीतमानसा ॥४१॥
कौ युवां किमिहायातौ पतिस्तिष्ठति चाश्रमे । तत्रागत्य प्रकुरुतमाश्रमं चाद्य पावनम् ॥४२॥
तदाकर्ण्य वचो दस्रावूचतुस्तां नराधिप । कथं त्वमसि कल्याणि पित्रा दत्ता तपस्विने ॥४३॥
भ्राजसेऽस्मिन्वनोद्देशे विद्युत्सौदामनी यथा । न देवेष्वपि तुल्या हि तव दृष्टाऽस्ति भामिनी ॥४४॥
त्वं दिव्यांबरयोग्याऽसि शोभसे नाजिनैर्वृता । सर्वाभरणसंयुक्ता नीलालकवरूथिनी ॥४५॥

अहो विधेर्दुष्कलितं विचेष्टितं यदत्र रम्भोरु वने विषीदसि ।
विशालनेत्रेऽन्धमिमं पतिं प्रिये ह्येव मुनिं समासाद्य जरातुरं भृशम् ॥४६॥
वृथा वृतस्तेन भृशं न शोभसे नवं वयः प्राप्य सुनृत्यपण्डिते ।
मनोभवेनाशु शरा सुसंधिताः पतंति कस्मिन्पतिरीदृशस्तव ॥४७॥
त्वमंधभार्या नवयौवनान्विता कृताऽसि धात्रा ननु मंदबुद्धिना ।
न चैनमर्हस्यसितायतेक्षणे पतिं त्वमन्यं कुरु चारुलोचने ॥४८॥
वृथैव ते जीवितमम्बुजेक्षणे पतिं च सम्प्राप्य मुनिं गतेक्षणम् ।

वने निवासं च तथाऽजिनावरप्रधारणं योग्यतरं न मन्महे ॥४९॥
अतोऽनवद्यायुभयोस्त्वमेकं वरं कुरुष्वावहिता सुलोचने ।
किं यौवनं मानिनि संकरोषि वृथा मुनिं सुन्दरि सेवमाना ॥५०॥
किं सेवसेऽभाग्यविवर्जितं तं समुज्झितं पोषणरक्षणाभ्याम् ।
त्यक्त्वा मुनिं सर्वसुखापवर्जितं भजानवद्याङ्गुभयोस्त्वमेकम् ॥५१॥
त्वं नन्दने चैत्ररथे वने च कुरुष्व कान्ते प्रथितं विहारम् ।
अन्धेन वृद्धेन कथं हि कालं विनष्यसे मानिनि मानहीनम् ॥५२॥
भूपात्मजा त्वं शुभलक्षणा च जानासि संसारविहारभावम् ।
भाग्येन हीना विजने वनेऽत्र कालं कथं वाहयसे वृथा च ॥५३॥
तस्माद्भजस्व पिकभाषिणि चारुवक्त्रे एकं द्वयोस्तव सुखाय विशालनेत्रे ।
देवालयेषु च कृशोदरि भुङ्क्ष्व भोगांस्त्यक्त्वा मुनिं जरठमाशु नृपात्मपुत्रि ॥५४॥
किं ते सुखं चात्र वने सुकेशि वृद्धेन सार्धं विजने मृगाक्षि ।
सेवा तथास्य नव वयश्च किं त मतं भूपतिपुत्रि दुःखम् ॥५५॥
नववय सुखभोगसमोहित चटुलपक्ष्मधरे वरवर्णिनि ।
शशिमुखि त्वमतीव सुकोमला फलजलाहरणं तव नोचितम् ॥५६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तयोस्तद्भाषितं श्रुत्वा वेपमाना नृपात्मजा । धैर्यमालम्ब्य तौ तत्र बभाषे मितभाषिणी ॥१॥
देवौ वा रविपुत्रौ च सर्वज्ञौ सुरसम्मतौ । सतीं मां धर्मशीलां च नैवं वदितुमर्हथः ॥२॥
पित्रा दत्ता सुरश्रेष्ठौ मुनये योगधर्मिणे । कथं गच्छामि तं मार्गं पुंश्चलीगणसेवितम् ॥३॥
द्रष्टाऽयं सर्वलोकस्य कर्मसाक्षी दिवाकरः । कश्यपाच्चैव संभूतौ नैवं भाषितुमर्हथः ॥४॥
कुलकन्या पतिं त्यक्त्वा कथमन्यं भजेन्नरम् । असारेऽस्मिन्हि संसारे जानती धर्मनिर्णयम् ॥५॥
यथेच्छं गच्छतं देवौ शापं दास्यामि वाऽनघौ । सुकन्याऽहं च शर्यातेः पतिभक्तिपरायणा ॥६॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य नासत्यौ विस्मितौ भृशम् । तावब्रूतां पुनस्त्वेनां शङ्कमानौ भयं मुनेः ॥७॥
राजपुत्रि प्रसन्नौ ते धर्मेण वरवर्णिनि । वरं वरय सुश्रोणि दास्यावः श्रेयसे तव ॥८॥
जानीहि प्रमदे नूनमावां देवभिषग्वरौ । युवानं रूपसम्पन्नं प्रकुर्याव पतिं तव ॥९॥
ततस्त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु । समानरूपदेहानां मध्ये चातुर्यपण्डिते ॥१०॥

सा तयोर्वचनं श्रुत्वा विस्मिता स्वपतिं तदा । गत्वोवाच तयोर्वाक्यं ताभ्यामुक्तं यदद्भुतम् ॥११॥

सुकन्योवाच

स्वामिन्सूर्यसुतौ देवौ संप्राप्तौ च्यवनाश्रमे । दृष्टौ मया दिव्यदेहौ नासत्यौ भृगुनन्दन ॥१२॥
वीक्ष्य मां चारुसर्वाङ्गीं जातौ च कामातुरावुभौ । कथितं वचनं स्वामिन्पतिं ते नवयौवनम् ॥१३॥
दिव्यदेहं करिष्यावश्चक्षुष्मन्तं मुनिं किल । एतेन समयेनाद्य तं शृणु त्वं मयोदितम् ॥१४॥
समानवयरूपं च करिष्यावः पतिं तव । तत्र त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु ॥१५॥
तच्छ्रुत्वाऽहमिहायाता प्रष्टुं त्वां कार्यमद्भुतम् । किं कर्तव्यमतः साधो ब्रूह्यस्मिन्कार्यसङ्कटे ॥१६॥
देवमायाऽपि दुर्ज्ञेया न जाने कपटं तयोः । यदाज्ञापय सर्वज्ञ तत्करोमि तवेप्सितम् ॥१७॥

च्यवन उवाच

गच्छ कान्तेऽद्य नासत्यौ वचनान्मम सुव्रते । आनयस्व समीपं मे शीघ्रं देवभिषग्वरौ ॥१८॥
क्रियतामाशु तद्वाक्यं नात्र कार्या विचारणा ।

व्यास उवाच

एवं सा समनुज्ञाता तत्र गत्वा वचोऽब्रवीत् ॥१९॥
क्रियतामाशु नासत्यौ समयेन सुरोत्तमौ । तच्छ्रुत्वा चाश्विनौ वाक्यं तस्यास्तौ तत्र चागतौ ॥
ऊचतू राजपुत्रीं तां पतिस्तव विशत्वपः । रूपार्थं च्यवनस्तूर्णं ततोऽम्भः प्रविवेश ह ॥२१॥
अश्विनावपि पश्चात्तत्प्रविष्टौ सर उत्तमम् । ततस्ते निःसृतास्तस्मात्सरसस्तत्क्षणात्त्रयः ॥२२॥
तुल्यरूपा दिव्यदेहा युवानः सदृशाः किल । दिव्यकुण्डलभूषाढ्याः समानवयवास्तदा ॥२३॥
तेऽब्रुवन्सहिताः सर्वे वृणीष्व वरवर्णिनि । अस्माकमीप्सितं भद्रे पतिं त्वममलानने ॥२४॥
यस्मिन्वाप्यधिका प्रीतिस्तं वृणुष्व वरानने ।

व्यास उवाच

सा दृष्ट्वा तुल्यरूपांस्तान्समानवयसस्तथा ॥२५॥
एकस्वरांस्तुल्यवेषाञ्छ्रीन्वै देवसुतोपमान् । सा तु संशयमापन्ना वीक्ष्य तान्सदृशाकृतीन् ॥२६॥
अजानती पतिं सम्यग्व्याकुला समचिन्तयत् । किं करोमि त्रयस्तुल्या कं वृणोमि न वेद्म्यहम् ॥
पतिं देवसुता ह्यत्र संशयं पतिताऽस्म्यहम् । इन्द्रजालमिदं सम्यग्देवाभ्यामिह कल्पितम् ॥२८॥
कर्तव्यं किं मया चात्र मरणं समुपागतम् । न मया पतिमुत्सृज्य वरणीयः कथंचन ॥२९॥
देवस्त्वाधुनिकः कश्चिदित्येषा मम धारणा । इति संचिन्त्य मनसा परां विश्वेश्वरीं शिवाम् ॥३०॥
दध्यौ भगवतीं देवीं तुष्टाव च कृशोदरी ।

सुकन्योवाच

शरण त्वा जगन्मात प्राप्तास्मि भृशदु खिता ॥३१॥
रक्ष मेऽद्य सतीधर्मं नमामि चरणौ तव । नम पद्मोद्भवे देवि नम शंकरवल्लभे ॥३२॥
विष्णुप्रिये नमो लक्ष्मि वेदमात सरस्वति । इद जगत्त्वया सृष्ट सर्वं स्थावरजङ्गमम् ॥३३॥
पासि त्वमिदमव्यग्रा तथाऽसि लोकघातये । ब्रह्मविष्णुमहेशाना जननी त्व सुसम्मता ॥३४॥
बुद्धिदाऽसि त्वमज्ञाना ज्ञानिना मोक्षदा सदा । आद्या त्व प्रकृति पूर्णा पुरुषप्रियदर्शना ॥३५॥
भुक्तिमुक्तिप्रदाऽसि त्व प्राणिना विशदात्मनाम् । अज्ञाना दु खदा काम सत्त्वाना सुखसाधना ॥३६॥
सिद्धिदा योगिनामम्ब जयदा कीर्तिदा पुन । शरण त्वा प्रपन्नाऽस्मि विस्मय परम गता ॥३७॥
पति दर्शय मे मातर्मग्नास्मिन्शोकसागरे । देवाभ्या रचित कूट न वृणोमि विमोहिता ॥३८॥
पति दर्शय सर्वज्ञे विदित्वा मे सतीव्रतम् ।

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी तया त्रिपुरसुन्दरी ॥३९॥
हृदयेऽस्यास्तदा ज्ञान ददावाशु सुखोदयम् । निश्चित्य मनसा तुल्यवयोरूपधरा सती ॥४०॥
प्रसमीक्ष्य तु ता सर्वान्वव्रे बाला स्वक पतिम् । वृतेऽथ च्यवने दस्रौ सतुष्टौ तौ बभूवतु ॥४१॥
सतीधर्मं समालोक्य सप्रीतौ ददतुर्वरम् । भगवत्या प्रसादेन प्रसन्नौ तौ सुरोत्तमौ ॥४२॥
मुनिमामन्त्र्य तरसा गमनायोद्यतावुभौ । लब्ध्वा तु च्यवनो रूप नेत्रे भार्यां च यौवनम् ॥४३॥
हृष्टोऽब्रवीन्महातेजास्तौ नासत्याविद वच । उपकार कृतोऽय मे युवाभ्या सुरसत्तमौ ॥४४॥
किं ब्रवीमि सुख प्राप्त ससारेऽस्मिन्ननुत्तमम् । प्राप्य भार्यां सुकन्या ता दु खमभवदन्वहम् ॥४५॥
अन्धस्य चातिवृद्धस्य भोगहीनस्य कानने । युवाभ्या नयने दत्ते यौवन रूपमद्भुतम् ॥४६॥
सपादित तत किंचिदुपकर्तुमह ध्रुव । उपकारिणि मित्रे यो नोपकुर्यात्कथचन ॥४७॥
त धिगस्तु नर देवौ भवेच्च ऋणवान्भुवि । तस्माद्वा वाछित किंचिद्दातुमिच्छामि साप्रतम् ॥४८॥
आत्मनो ऋणमोक्षाय दस्रौ नूतनस्य च । प्रार्थित वा प्रदास्यामि यदलभ्य सुरासुरै ॥४९॥
ब्रुवाथा वा मनोद्दिष्ट प्रीतोऽस्मि युवयोर्न वाम । श्रुत्वा तौ तु मुनेर्वाक्यमभिमन्त्र्य परस्परम् ॥५०॥
तमूचतुर्मुनिश्रेष्ठ सुकन्यासहित स्थितम् । मुने पितु प्रसादेन सर्वं नौ मनसेप्सितम् ॥५१॥
उत्कण्ठा सोमपानस्य वर्तते नौ सुरै सह । भिषजाविति देवेन निषिद्धौ चमसग्रहे ॥५२॥
शक्रेण वितते यज्ञे ब्रह्मणा कनकाचले । तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ यदि शक्तोऽसि तापस ॥५३॥
कार्यमेतद्धि कर्तव्य वाछित नौ सुमनम । एतद्विज्ञाय वा ब्रह्मन्कुरु वा सोमपायिनौ ॥५४॥
पिपासाऽस्ति सुदुष्प्रापा त्वत्त सम्पूर्यास्यति । च्यवनस्तु तयो प्राह तच्छ्रुत्वा वचन मृदु ॥५५॥

यदहं रूपसम्पन्नो वयसा च समन्वितः । कृतो भवद्भ्यां वृद्धः सन्भार्यां च प्राप्तवानिति ॥५६॥
तस्माद्युवां करिष्यामि प्रीत्याहं सोमपायिनौ । मिषतो देवराजस्य सत्यमेतद्‌ब्रवीम्यहम् ॥५७॥
राज्ञस्तु वितते यज्ञे शर्यातेरमितद्युतेः । इत्याकर्ण्य वचो हृष्टौ तौ दिवं प्रति जग्मतुः ॥५८॥
च्यवनस्तां गृहीत्वा तु जगामाश्रममण्डलम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

च्यवनेन कथं वैद्यौ तौ कृतौ सोमपायिनौ । वचनं च कथं सत्यं जातं तस्य महात्मनः ॥१॥
मानवस्य बलं कीदृग्देवराजबलं प्रति । निषिद्धौ भिषजौ तेन कृतौ तौ सोमपायिनौ ॥२॥
धर्मनिष्ठो तदाश्चर्यं विस्तरेण वद प्रभो । चरितं च्यवनस्याद्य श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज चरितं परमाद्भुतम् । च्यवनस्य मखे तास्मञ्छर्यातेर्भुवि भारत ॥४॥
सुकन्यां सुंदरीं प्राप्य च्यवनं सुरसन्निभं । विजहार प्रसन्नात्मा देवकन्यामिवापरः ॥५॥
कदाचिदथ शर्यातिभार्या चिंतातुरा भृशम् । पतिं प्राह वेपमाना वचनं रुदती प्रिया ॥६॥
राजन्पुत्री त्वया दत्ता मुनयेऽन्धाय कानने । मृता जीवति वा सा तु द्रष्टव्या सर्वथा त्वया ॥७॥
गच्छ नाथ मुनेस्तावदाश्रमं द्रष्टुमादरात । किं करोति सुकन्या सा प्राप्य नाथं तथाविधम् ॥८॥
पुत्रीदुःखेन राजर्षे दग्धाऽस्मि सर्वथा हृदि । तामानय विशालाक्षीं तपःक्षामां मदंतिके ॥९॥
पश्यामि सर्वथा पुत्रीं कृशांगीं वल्कलावृताम् । अथ पतिं समासाद्य दुःखभाजं कृशोदरीम् ॥१०॥

शर्यातिरुवाच

गच्छामोद्य विशालाक्षि सुकन्यां द्रष्टुमादरात । प्रियपुत्रीं वरारोहे मुनिं तं संशितव्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा तु शर्यातिः कामिनीं शोकसंकुलाम । जगाम रथमारुह्य त्वरितश्चाश्रमं मुने ॥१२॥
गत्वाऽऽश्रमसमीपे तु तमपश्यन्महीपतिः । नवयौवनसंपन्नं देवपुत्रोपमं मुनिम ॥१३॥
तं विलोक्यामराकारं विस्मयं नृपतिर्गतः । किं कृतं कुत्सितं कर्म पुत्र्या लोकविगर्हितम ॥१४॥
निहतोऽसौ मुनिर्वृद्धस्त्वनयाऽन्यः पतिः कृतः । कामपीडितया कामं प्रशांतोऽप्यतिनिर्धनः ॥१५॥
दुःसहोऽयं पुष्पधन्वा विशेषेण च यौवने । कुले कलंकः सुमहाननया मानवे कृतः ॥१६॥
धिक्तस्य जीवितं लोके यस्य पुत्री हि कुत्सिता । सर्वपापैस्तु दुःखाय पुत्री भवति देहिनाम् ॥१७॥

मया त्वनुचित कर्म कृत स्वार्थस्य सिद्धये । वृद्धायाधाय या दत्ता पुत्री सर्वात्मना किल ॥१८॥
कन्या योग्याय दातव्या पित्रा सर्वात्मना किल । तादृश हि फल प्राप्त यादृश वै कृत मया ॥१९॥
हन्मि चेदद्य तनया दु शीला पापकारिणीम । स्त्रीहत्या दुस्तरा स्यान्मे तथा पुत्र्या विशेषत ॥२०॥
मनुवशस्तु विख्यात सकलक कृतो मया । लोकापवादो बलवान्दुस्त्याज्या स्नहशृखला ॥२१॥
कि करोमीति चिताब्धौ यदा मग्न स पार्थिव । सुकन्यया तदा दैवाद्दृष्टश्चिताकुल पिता ॥२२॥
सा दृष्ट्वा त जगामाशु सुकन्या पितुरन्तिके । गत्वा पप्रच्छ भूपाल प्रेमपूरितमानसा ॥२३॥
कि विचारयसे राजश्चिताव्याकुलितानन । उपविष्ट मुनि वीक्ष्य युवानमबुजेक्षणम् ॥२४॥
एह्येहि पुरुषव्याघ्र प्रणमस्व पति मम । मा विषाद नृपश्रेष्ठ साप्रत कुरु मानद ॥२५॥

व्यास उवाच

इति पुत्र्या वच श्रुत्वा शर्याति क्रोधपीडित । प्रोवाच वचन राजा पुर स्था तनया तत ॥२६॥

राजोवाच

क्व मुनिश्च्यवन पुत्रि वृद्धोऽस्तापसोत्तम । कोऽय युवा मदोन्मत्त सदेहोऽत्र महान्मम ॥२७॥
मुनि कि निहत पापे त्वया दुष्कृतकारिणि । नूतनोऽसौ पति कामात्कृत कुलविनाशिनि ॥२८॥
सोऽह चितातुरस्त न पश्याम्याश्रमसस्थितम । कि कृत दुष्कृत कर्म कुलटाचरित किल ॥२९॥
निमग्नोऽह दुराचारे शोकाब्धौ त्वत्कृतेऽधुना । दृष्ट्वैन पुरुष दिव्यमपृष्ट्वा च्यवन मुनिम् ॥३०॥
विहस्य तमुवाचाशु सा श्रुत्वा वचन पितु । गृहीत्वानीय पितर भर्तुरतिकमादरात ॥३१॥
च्यवनोऽसौ मुनिस्तात जामाता ते न सशय । अश्विभ्यामीदृश कात कृत कमललोचन ॥३२॥
यदृच्छयाऽत्र सप्राप्तौ नासत्यावाश्रमे मम । ताभ्या करुणया नून च्यवनस्तादृश कृत ॥३३॥
नाह तव सुता तात तथा स्या पापकारिणी । यथा त्व मन्यसे राजन्विमूढो रूपसशये ॥३४॥
प्रणम त्व मुनि राजन्भार्गव च्यवन पित । आपृच्छ कारण सर्व कथयिष्यति विस्तरम् ॥३५॥
इति श्रुत्वा वच पुत्र्या शर्यातिस्त्वरितस्तदा । प्रणनाम मुनि तत्र गत्वा पप्रच्छ सादरम् ॥३६॥

राजोवाच

कथयस्व स्ववृत्तात भार्गवाशु यथोचितम । नयन च कथ प्राप्ते क्व गता ते जरा पुन ॥३७॥
सशयोऽय महान्मेऽस्ति रूप दृष्ट्वाऽतिसुदरम । वद विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रुत्वाऽह मुखमाप्नुयाम् ॥३८॥

च्यवन उवाच

नासत्यावत्र सप्राप्तौ देवानां भिषजावुभौ । उपकार कृतस्ताभ्या कृपया नृपसत्तम ॥३९॥
मया ताभ्यां वरो दत्त उपकारस्य हेतवे । करिष्यामि मखे राज्ञो भवतो सोमपायिनौ ॥४०॥
एव मया वय प्राप्त लोचने विमले तथा । स्वस्थो भव महाराज सविशास्वासने शुभे ॥४१॥

अनिवार्यो ह्ययं शक्रस्त्वया देवैस्तथा मया । शरणं याहि देवेश च्यवनस्य महात्मनः ॥२८॥
स निवारयिता नूनं कृत्यामात्मकृतां किल । न निवारयितुं शक्ता शक्तिभक्तरुपं क्वचित् ॥२९॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा शक्रस्तदागच्छन्मुनिं प्रति । प्रणम्य शिरसा नम्रस्तमुवाच भयान्वितः ॥३०॥
क्षमस्व मुनिशार्दूल शमयासुरमुद्धतम् । प्रसन्नो भव सर्वज्ञ वचनं ते करोम्यहम् ॥३१॥
सोमार्हावश्विनावेतावद्यप्रभृति भार्गव । भविष्यतः सत्यमेतद्वचो विप्र प्रसीद मे ॥३२॥
मिथ्या ते नोद्यमो ह्येष भवत्वेव तपोधन । जाने त्वमपि धर्मज्ञ मिथ्या नैव करिष्यसि ॥३३॥
सोमपावश्विनावद्य त्वत्कृतौ च सदैव हि । भविष्यतश्च शर्यातेः कीर्तिस्तु विपुला भवेत् ॥३४॥
मया यदि कृतं कर्म सर्वथा मुनिसत्तम । परीक्षार्थं तु विज्ञेयं तव वीर्यप्रकाशनम् ॥३५॥
प्रसादं कुरु मे ब्रह्मन्मदं संहर चोत्थितम् । कल्याणं सर्वदेवानां तथा भूयो विधीयताम् ॥३६॥
एवमुक्तस्तु शक्रेण च्यवनः परमार्थवित् । सञ्जहार तपःकोपसमुत्पन्नं विरोधजम् ॥३७॥
देवमाश्वास्य सविघ्नं भार्गवस्तु मदं ततः । व्यभजत्स्त्रीषु पानेषु द्यूतेषु मृगयासु च ॥३८॥
मदं विभज्य देवं प्रमाश्वास्य चकितं भिया । संस्थाप्य च सुरान्सर्वान्मखं तस्य व्यवर्तयत् ॥३९॥
ततस्तु संस्कृतं सोमं वासवाय महात्मने । अश्विभ्यां सर्वधर्मात्मा पाययामास भार्गवः ॥४०॥
एवं तौ च्यवनेनार्यावश्विनौ रविपुत्रकौ । विहितौ सोमपौ राजन्सर्वथा तपसो बलात् ॥४१॥
सरस्तदपि विख्यातं जातं यूपविभूषितम् । आश्रमस्तु मुनेः सम्यक्पृथिव्यां विश्रुतोऽभवत् ॥४२॥
शर्यातिरपि सन्तुष्टो ह्यभवत्तेन कर्मणा । यज्ञं समाप्य नगरे जगाम सचिवैर्वृतः ॥४३॥
राज्यं चकार धर्मज्ञो मनुपुत्रः प्रतापवान् । आनर्तस्तस्य पुत्रोऽभूदानर्ताद्रैवतोऽभवत् ॥४४॥
सोऽन्तः समुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम् । आस्थितो भुक्तविषयानानर्तादीनरिंदम ॥४५॥
तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुद्मिज्येष्ठमुत्तमम् । पुत्री च रेवती नाम्ना सुंदरी शुभलक्षणा ॥४६॥
वरयोग्या यदा जाता तदा राजा च रैवतः । चिंतयामास राजेंद्रो राजपुत्रान्कुलोद्भवान् ॥४७॥
रैवतं नाम च गिरिमाश्रित्य पृथिवीपतिः । चकार राज्यं बलवानानर्तेषु नराधिपः ॥४८॥
विचिन्त्य मनसा राजा कस्मै देया मया सुता । गत्वा पृच्छामि ब्रह्माणं सर्वज्ञं सुरपूजितम् ॥४९॥
इति संचिंत्य भूपालः सुतामादाय रेवतीम् । ब्रह्मलोकं जगामाशु प्रष्टुकामः पितामहम् ॥५०॥
यत्र देवाश्च यज्ञाश्च छन्दांसि पर्वतास्तथा । अब्धयः सरितश्चापि दिव्यरूपधरा स्थिताः ॥५१॥
ऋषयः सिद्धगन्धर्वाः पन्नगाश्चारणास्तथा । तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे स्तुवन्तश्च पुरातनाः ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

संशयोऽयं महान्ब्रह्मन्वर्तते मम मानसे। ब्रह्मलोकगतो राजा रेवतीसंयुतः स्वयम् ॥१॥
मया पूर्वं श्रुतं कृत्स्नं ब्राह्मणेभ्यः कथान्तरे। ब्राह्मणो ब्रह्मविच्छान्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥२॥
राजा कथं गतस्तत्र रेवतीसंयुतः स्वयम्। सत्यलोकेऽतिदुष्प्रापे भूर्लोकादिति संशयः ॥३॥
मृतः स्वर्गमवाप्नोति सर्वशास्त्रेषु निर्णयः।
'मानुषेण तु देहेन ब्रह्मलोके गतिः कथम् ॥"
स्वर्गात्पुनः कथं लोके मानुषे जायते गतिः ॥४॥
एतन्मे संशयं विद्वंश्छेत्तुमर्हसि साम्प्रतम्। यथा राजा गतस्तत्र प्रष्टुकामः प्रजापतिम् ॥५॥

व्यास उवाच

मेरोस्तु शिखरे राजन्सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः। इन्द्रलोको वह्निलोको या च संयमनी पुरी ॥६॥
तथैव सत्यलोकश्च कैलासश्च तथा पुनः। वैकुण्ठश्च पुनस्तत्र वैष्णवं पदमुच्यते ॥७॥
यथार्जुनः शक्रलोके गतः पार्थो धनुर्धरः। पञ्च वर्षाणि कौन्तेय स्थितस्तत्र सुरालये ॥८॥
मानुषेणैव देहेन वासवस्य च संनिधौ। तथैवान्येऽपि भूपालाः ककुत्स्थप्रमुखाः किल ॥९॥
स्वर्लोकगताः पश्चाद्दैत्याश्चापि महाबलाः। जित्वेन्द्रसदनं प्राप्य संस्थितास्तत्र कामतः ॥१०॥
महाभिषः पुरा राजा ब्रह्मलोकं गतः स्वराट्। आगच्छन्तीं नृपो गङ्गामपश्यच्चातिसुन्दरीम् ॥११॥
वायुनावरमस्यास्तु दैवादपहृतं नृप। किंचिन्नग्ना नृपेणाथ दृष्टा सा सुन्दरी तदा ॥१२॥
स्मितं चकार कामार्तः सा च किंचिज्जहास वै। ब्रह्मणा तौ तदा दृष्टौ शप्तौ जातौ वसुंधराम् १३॥
वैकुण्ठेऽपि सुराः सर्वे पीडिता दैत्यदानवैः। गत्वा हरिं जगन्नाथमस्तुवन्कमलापतिम् ॥१४॥
सन्देहो नात्र कर्तव्यः सर्वथा नृपसत्तम। गम्याः सर्वेऽपि लोकाः स्युर्मानवानां नराधिप १५॥
अवश्यं कृतपुण्यानां तापसानां नराधिप। पुण्यसद्भाव एवात्र गमने कारणं नृप ॥१६॥
तथैव यजमानानां यज्ञेन भावितात्मनाम्।

जनमेजय उवाच

रेवतो रेवतीं कन्यां गृहीत्वा चारुलोचनाम् ॥१७॥
ब्रह्मलोकं गतः पश्चात्किं कृतं तेन भूभुजा। ब्रह्मणा किं समादिष्टं कस्मै दत्ता सुता पुनः ॥१८॥
तत्सर्वं विस्तराद्ब्रह्मन्कथय त्वं ममाधुना।

व्यास उवाच

निशामय महीपाल राजा रेवतकः किल ॥१९॥

मध्य श्राद्धायमधुना वन गत्वा सुतादरात । इत्युक्तोऽसौ तथत्याशु जगाम वनमस्त्रभृत ॥२॥
गत्वा जघान बाणै स वराहान्सूकरा मृगान । शशांश्चापि परिश्रातो बभवाथ बुभुक्षित ॥३॥
विस्मृता चाष्टका तस्य शश चाददसौ वन । शष निवदयामास पित्रे मासमनुत्तमम ॥४॥
प्रोक्षणाय समानीत मास दृष्ट्वा गुरुस्तदा । अनर्हमिति तज्ज्ञात्वा चुकोप मुनिसत्तम ॥५॥
भुक्तशष तु न श्राद्धे प्रोक्षणीयमिति स्थिति । राज्ञ निवदयामास वसिष्ठ पाकदूषणम ॥६॥
पुत्रस्य कम तज्ज्ञात्वा भूपतिगुरुणोदितम । चुकोप विधिलोपात्त देशान्निःसारयत्तत ॥७॥
शशाद इति विख्यातो नाम्ना जातो नृपात्मज । गतो वन शशादस्त पितृकोपादसभ्रम ॥८॥
व यन वसय काल नीतवा धमतत्पर । पितयुपरत राज्य प्राप्त तन महात्मना ॥९॥
शशादस्त्वकरोद्राज्यमयोध्यायां पति स्वयम । यज्ञाननकान पूर्णांश्चकार सरयूतटे ॥१०॥
शशादस्याभवत्पुत्र ककुत्स्थ इति विश्रुत । तस्यैव नामभदाढ्ढ इक्ष्वाकु पुरजय ॥११॥

जनमेजय उवाच

नामभद कथ जातो राजपुत्रस्य चानघ । कारण ब्रूहि मे सर्वं कमणा यन चाभवत ॥१२॥

व्यास उवाच

शशादे स्वगत राजा ककुत्स्थ इति चाभवत । राज्य चकार धर्मज्ञ पितृपैतामह बलात ॥
एतस्मिन्नतर देवा दैत्यै सर्वे पराजिता ॥१३॥
जग्मुस्त्रिलोकाधिपतिं विष्णु शरणमव्ययम । ताप्रोवाच महाविष्णुस्तदा देवासनातन ॥१४॥

विष्णुरुवाच

पार्ष्णिग्राह महीपाल प्रार्थयन्तु शशादजम । स हनिष्यति वै दैत्यान्सग्राम सुरसत्तम ॥१५॥
आगमिष्यति धर्मात्मा साहाय्याथ धनुधर । पराशक्ते प्रसादेन सामर्थ्यं तस्य चातुलम ॥१६॥
हरे सुवचनाद्देवा ययु सर्वे सवासवा । अयोध्यायां महाराज शशादतनय प्रति ॥१७॥
तानागतान्सुराधाजा पूजयामास धर्मत । पप्रच्छागमन राजा प्रयोजनमतद्रित ॥१८॥

राजोवाच

धन्योऽह पावितश्चास्मि जीवित सफल मम । यदागत्य गृह देवा ददृशु दानव महत ॥१९॥
ब्रुवन्तु कृत्य देवेशा दु साध्यमपि मानवै । करिष्यामि महत्कार्यं सवथा भवता महत ॥२०॥

देवा ऊचु

साहाय्य कुरु राजेंद्र सखा भव शचीपत । सग्राम जय दैत्येंद्रा दुर्जयास्त्रिदशैरपि ॥२१॥
पराशक्तिप्रसादेन दुर्लभ नास्ति त क्वचित । विष्णुना प्रेरिताश्चैवमागतास्तव सन्निधौ ॥२२॥

राजोवाच

पार्णिग्राहो भवाम्यद्य देवानां सुरसत्तमाः । इन्द्रो मे वाहनं तत्र भवेद्यदि सुराधिप ॥२३॥
संग्रामं तु करिष्यामि दैत्यैर्देवकृतेऽधुना । आरुह्येन्द्रं गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२४॥
ततदोचुर्वासवं देवाः कर्तव्यं कार्यमद्भुतम् । पत्रं भव नरेन्द्रस्य त्यक्त्वा लज्जां शचीपते ॥२५॥
लज्जमानस्तदा शक्रः प्रेरितो हरिणा भृशम् । बभूव वृषभस्तूर्णं रुद्रस्येवापरो महान् ॥२६॥
तमारुरोह राजाऽसौ संग्रामगमनाय वै । स्थितः ककुदि यन्नास्य ककुत्स्थस्तेन चाभवत् ॥२७॥
इन्द्रो वाहः कृतो यत्र तेन नाम्नेन्द्रवाहनः । पुरो जितास्तु दैत्यानां तेनाभूच्च पुरंजयः ॥२८॥
जित्वा दैत्यान्महाबाहुर्धनं तेषां प्रदत्तवान् । पप्रच्छ चैवं राजर्षेरिति सख्यं बभूव ह ॥२९॥
ककुत्स्थश्चातिविख्यातो नृपतिस्तस्य वंशजाः । काकुत्स्था भुवि राजानो बभूवुर्बहुविश्रुताः ॥३०॥
ककुत्स्थस्याभवत्पुत्रो धर्मपत्न्यां महाबलः । अनेनं विश्रुतस्तस्य पृथुः पुत्रश्च वीर्यवान् ॥३१॥
विष्णोरंशः स्मृतः साक्षात्पराशक्तिपदार्चकः । विश्वरंधिस्तु विज्ञेयः पृथोः पुत्रो नराधिप ॥३२॥
चन्द्रस्तस्य सुतः श्रीमान्राजा वंशकरः स्मृतः । तत्सुतो युवनाश्वस्तु तेजस्वी बलवत्तरः ॥३३॥
शावतो युवनाश्वस्य जज्ञे परमधार्मिकः । शावती निर्मिता तेन पुरी शक्रपुरीसमा ॥३४॥
बृहदश्वस्तु पुत्रोऽभूच्छावतस्य महात्मनः । कुवलयाश्वः सुतस्तस्य बभूव पृथिवीपतिः ॥३५॥
धुन्धुनामा हतो दैत्यस्तेनासौ पृथिवीतले । धुन्धुमारेति विख्यातं नाम प्रापातिविश्रुतम् ॥३६॥
पुत्रस्तस्य दृढाश्वस्तु पालयामास मेदिनीम् । दृढाश्वस्य सुतः श्रीमान्हर्यश्व इति कीर्तितः ॥३७॥
निकुम्भस्तत्सुतः प्रोक्तो बभूव पृथिवीपतिः । बर्हणाश्वो निकुम्भस्य कृशाश्वस्तस्य वै सुतः ॥३८॥
प्रसेनजित्कृशाश्वस्य बलवान्सत्यविक्रमः । तस्य पुत्रो महाभागो यौवनाश्वेति विश्रुतः ॥३९॥
यौवनाश्वसुतः श्रीमान्मान्धातेति महीपतिः । अष्टोत्तरसहस्रं तु प्रासादा येन निर्मिताः ॥४०॥
भगवत्यास्तु तुष्ट्यर्थं महातीर्थेषु मानद । मातृगर्भे न जातोऽसावुत्पन्नो जनकोदरे ॥४१॥
निःसारितस्ततः पुत्रः कुक्षिं भित्त्वा पितुः पुनः ।

राजोवाच

न श्रुतं न च दृष्टं वा भवता तदुदाहृतम् ॥४२॥
असंभाव्यं महाभाग तस्य जन्म यथोदितम् । विस्तरेण वदस्वाद्य मान्धातुर्जन्मकारणम् ॥४३॥
राजोदरं यथा तत्र पुत्रः सर्वाङ्गसुन्दरः ।

व्यास उवाच

यौवनाश्वोऽनपत्योऽभूद्राजा परमधार्मिकः ॥४४॥
भार्याणां च शतं तस्य बभूव नृपनन्दन । राजा चिन्तापरः प्रायश्चिन्तयामास नित्यशः ॥४५॥

पुन्या वर परिप्रष्टु ब्रह्मलोक गतो यदा । आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितो लब्धक्षण क्षणम् ॥२०॥
शृण्वन्नतृप्यदव्यग्रात्मा सभाया तु स कन्यक । समाप्ते तत्र गान्धर्वे प्रणम्य परमेश्वरम् ॥२१॥
दर्शयित्वा सुता तस्मै स्वाभिप्राय न्यवेदयत् ।

राजोवाच

वर कथय देवेश कन्येय मम पुत्रिका ॥२२॥
देया कस्मै मया ब्रह्मन्प्रष्टु त्वा समुपागत । बहवो राजपुत्रा मे वीक्षिता कुलसभवा ॥२३॥
कस्मिंश्चिन्मे मन धाम नोपतिष्ठति चचलम् । तस्मात्त्वा देवदेवेश प्रष्टुमत्रागतोऽस्म्यहम् ॥२४॥
सदाज्ञापय सर्वज्ञ योग्य राजसुत वरम् । कुलीन बलवत च सर्वलक्षणसयुतम् ॥२५॥
दातार धर्मशील च राजपुत्र समादिश ।

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य जगत्कर्ता वचन नृपतस्तदा ॥२६॥
तमुवाच हस वाक्य दृष्ट्वा कालस्य पर्ययम् ।

ब्रह्मोवाच

राजपुत्रास्त्वया राज वरा ये हृदय कृता ॥२७॥
ग्रस्ता कालेन वै सर्वे सपितृपौत्रबान्धवा । सप्तविंशतिमोऽद्यैव द्वापरस्तु प्रवर्तत ॥२८॥
वशजास्ते मृता सर्वे पुरी दैत्यैर्विलुठिता । सोमवशोद्भवस्तत्र राजा राज्य प्रशास्ति हि ॥२९॥
उग्रसेन इति ख्यातो मथुराधिपति किल । ययातिवशसभूतो राजा माथुरमडले ॥३०॥
उग्रसेनात्मज कस सुरद्वेषी महाबल । दैत्यश्च पितर सोऽपि कारागारे न्यवेशयत ॥३१॥
स्वय राज्य चकारासौ नृपाणा मदगर्वित । मेदिनी चातिभारार्ता ब्रह्माण शरण गता ॥३२॥
दुष्टराजन्यसैन्याना भारणातिसमाकुला । अशावतरण तत्र गदित सुरसत्तमै ॥३३॥
वासुदेव समुत्पन्न कृष्ण कमललोचन । देवक्या देवरूपिण्या योऽसौ नारायणो मुनि ॥३४॥
तपश्चचार दु साध्य धर्मपुत्र सनातन । गगातीर नरसख पुण्य बदरिकाश्रमे ॥३५॥
सोऽवतीर्णो यदुकुले व सुदेवोऽपि विश्रुत । तेनासौ निहत पाप कस कृष्णन सत्तम ॥३६॥
उग्रसेनाय राज्य वै दत्त हत्वा खल सुतम् । कसस्य श्वशुर पापो जरासधो महाबल ॥३७॥
आगत्य मथुरा क्रोधाच्चकार सगर मुदा । कृष्णेनासौ जित सख्ये जरासधो महाबल ॥३८॥
प्रेषयामास युद्धाय सबल यवन तत । श्रुत्वायात महाशूर ससैन्य यवनाधिपम् ॥३९॥
कृष्णस्तु मथुरां त्यक्त्वा पुरी द्वारवतीमगात् । प्रमग्ना ता पुरी कृष्ण शिल्पिभि सह सगतै ॥

कारयामास दुर्गाढ्यां हट्टशालाविमण्डिताम् । जीर्णोद्धारं पुरः कृत्वा वासुदेवः प्रतापवान् ॥
उग्रसेनं च राजानं चकार वशवर्तिनम् ॥१॥"
यादवान्स्थापयामास द्वारवत्यां यदूत्तमः । वासुदेवस्तु तत्राद्य वर्तते बान्धवैः सह ॥४०॥
तस्याग्रजः स विख्यातो बलदेवो हलायुधः । शेषांशो मुसली वीरो वरोऽस्तु तव संमतः ॥४१॥
संकर्षणाय देह्याशु कन्यां कमललोचनाम् । रेवतीं बलभद्राय विवाहविधिना ततः ॥४२॥
दत्त्वा पुत्रीं नृपश्रेष्ठ गच्छ त्वं बदरिकाश्रमम् । तपस्तप्तुं सुरारामं पावनं कामदं नृणाम् ॥४३॥

व्यास उवाच

इति राजा समादिष्टो ब्रह्मणा पद्मयोनिना । जगाम तरसा राजन्द्वारकां कन्ययान्वितः ॥४४॥
ददौ तां बलदेवाय कन्यां वै शुभलक्षणाम् । ततस्तप्त्वा तपस्तीव्रं नृपतिः कालपर्यये ॥४५॥
जगाम त्रिदशावासं त्यक्त्वा देहं सरित्तटे ।

जनमेजय उवाच

भगवन्महदाश्चर्यं भवता समुदाहृतम् ॥४६॥
रेवतस्तु स्थितस्तत्र ब्रह्मलोके सुतार्थतः । युगानां तु गतं तत्र शतमष्टोत्तरं किल ॥४७॥
कन्या वृद्धा न संजाता राजा वाऽतितरां नु किम् । एतावन्तं तथा कालमायुः पूर्णं तयोः कथम् ॥४८॥

व्यास उवाच

न जरा क्षुत्पिपासा वा न मृत्युर्न भयं पुनः । न तु ग्लानिः प्रभवति ब्रह्मलोके सदाऽनघ ॥४९॥
मेरुं गतस्य शर्यातेः संततौ राक्षसैर्हृता । गता कुशस्थलीं त्यक्त्वा भयभीता इतस्ततः ॥५०॥
मनोश्च क्षुवतः पुत्र उत्पन्नो बीर्यवत्तरः । इक्ष्वाकुरिति विख्यातः सूर्यवंशकरस्तु सः ॥५१॥
वसिष्ठं तपः आनिष्टदेवीं ध्यात्वा निरंतरम् । नारदस्योपदेशेन प्राप्य दीक्षामनुत्तमाम् ॥५२॥
तस्य पुत्रशतं राजन्निक्ष्वाकोरिति विश्रुतम् । विकुक्षिः प्रथमस्तेषां बलवीर्यसमन्वितः ॥५३॥
अयोध्यायां स्थितो राजा इक्ष्वाकुरिति विश्रुतः । शकुनिप्रमुखाः पुत्राः पंचाशद्बलवत्तराः ॥५४॥
उत्तरापथदेशस्य रक्षितारः कृताः किल । दक्षिणस्यां तथा राजन्नष्टचत्वारिंशत्ते सुताः ॥५५॥
चत्वारिंशत्तथाऽष्टौ च रक्षणार्थं महात्मना । अन्यौ द्वौ संस्थितौ पार्श्वे सेवार्थं तस्य भूपतेः ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदष्टकाश्राद्धे विकुक्षिं पृथिवीपतिः । आज्ञापयदसंमूढो मांसमानय सत्वरम् ॥१॥

अपत्यार्थं यौवनाश्वो दु खितस्तु वन गत । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये निर्विण्ण स च पार्थिव ॥४६॥
मुमोच दु खित श्वासास्तापसाना च पश्यताम् । दृष्ट्वा तु दु खित विप्रा बभूवुश्च कृपालव ॥४७॥
तमूचुर्ब्राह्मणा राजन्कस्माच्छोचसि पार्थिव । किं ते दु ख महाराज ब्रूहि सत्य मनोगतम् ॥४८॥
प्रतीकार करिष्यामो दु खस्य तव सर्वथा ।

यौवनाश्व उवाच

राज्य धन सदश्वाश्च वर्तन्ते मुनयो मम ॥४९॥
भार्याणा च शत शुद्ध वर्तते विशदप्रभम् । नारातिस्त्रिषु लोकेषु कोऽप्यस्ति बलवान्मम ॥५०॥
आज्ञाकरास्तु सामता वर्तन्ते मन्त्रिणस्तथा । एक सतानज दु ख नान्यत्पश्यामि तापसा ॥५१॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्माच्छोचामि विप्रेंद्रा सतानार्थं भृश तत ॥५२॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञास्तापसाश्च कृतश्रमा । इष्टि सतानकामस्य युक्ता ज्ञात्वा दिशतु मे ॥५३॥
कुर्वन्तु मम कार्यं वै कृपा चेदस्ति तापसा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञ कृपया पूर्णमानसा ॥५४॥
कारयामासुरव्यग्रास्तस्येष्टिमिन्द्रदेवताम् । कलश स्थापितस्तत्र जलपूर्णस्तु वाडवै ॥५५॥
मन्त्रितो वेदमन्त्रैश्च पुत्रार्थं तस्य भूपते । राजा तद्यज्ञसदन प्रविष्टस्तृषितो निशि ॥५६॥
विप्रान्दृष्ट्वा शयानान्स पपौ मन्त्रजल स्वयम् । भार्यार्थं सस्कृत विप्रैर्मन्त्रित विधिनोद्धृतम् ॥५७॥
पीत राज्ञा तृषार्तेन तदज्ञानान्नृपोत्तम । अनुदक कलश दृष्ट्वा तदा विप्रा विशङ्किता ॥५८॥
पप्रच्छुस्ते नृप केन पीत जलमिति द्विजा । राज्ञा पीत विदित्वा ते ज्ञात्वा दैवबल महत् ॥५९॥
इष्टि समापयामासुर्गतास्त मुनयो गृहान् । गर्भं दधार नृपतिस्ततो मन्त्रबलादथ ॥६०॥
तत काले स उत्पन्न कुक्षिं भित्त्वास्य दक्षिणाम् । पुत्र निष्कासयामासुर्मन्त्रिणस्तस्य भूपते ॥६१॥
देवाना कृपया तत्र न ममार महीपति । क धास्यति कुमारोऽय मन्त्रिणश्चुक्रुशुर्भृशम् ॥६२॥
तदेंद्रो देशिनी प्रादा मा धातेत्यवदद्वच । सोऽभवद्बलवान्राजा मान्धाता पृथिवीपति ॥
तदुत्पत्तिस्तु भूपाल कथिता तव विस्तरात ॥६३॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

बभूव चक्रवर्ती स नृपति सत्यसगर । मान्धाता पृथिवी सर्वामजयन्नृपतीश्वर ॥१॥

दस्यवोऽस्य भयत्रस्ता ययुर्गिरिगुहासु च । इन्द्रेणास्य कृत नाम त्रसद्दस्युरिति स्फुटम् ॥२॥
तस्य विदुमती भार्या शशविंदो सुताऽभवत् । पतिव्रता सुरूपा च सर्वलक्षणसयुता ॥३॥
तस्यामुत्पादयामास मांधाता द्वौ सुतौ नृप । पुरुकुत्स सुविख्यात मुचुकुन्द तथापरम् ॥४॥
पुरुकुत्सात्ततोऽरण्य पुन परमधार्मिक । पितृभक्तिरतश्चाभूद्बृहदश्वस्तदात्मज ॥५॥
हर्यश्वस्तस्य पुत्रोऽभूद्धार्मिक परमार्थवित् । तस्यात्मजस्त्रिधन्वाऽभूदरुणस्तस्य चात्मज ॥६॥
अरुणस्य सुत श्रीमान्सत्यव्रत इति श्रुत । सोऽभूदिच्छाचर कामो मदात्मा ह्यतिलोलुप ॥७॥
स पापात्मा विप्रभार्यां हृतवान्काममोहित । विवाह तस्य विघ्न स चकार नृपते सुत ॥८॥
मिलिता ब्राह्मणास्तत्र राजानमरुण नृप । ऊचुर्भृश सुदु खार्ता हा हता स्मेति चासकृत् ॥९॥
पप्रच्छ राजा तान्विप्रान्दु खितान्पुरवासिन । किं कृत मम पुत्रेण भवतामशुभ द्विजा ॥१०॥
तन्निशम्य द्विजा वाक्य राज्ञो विनयपूर्वकम् । तदोचुस्तरुण विप्रा कृताशीर्वचना भृशम् ॥११॥

ब्राह्मणा ऊचुः

राजस्तव सुतनाद्य विवाह प्रहृता किल । विवाहिता विप्रकन्या बलेन बलिनावर ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तदा वचस्तथ्य राजा परमधार्मिक । पुत्रमाह वृथा नाम कृत ते दुष्टकर्मणा ॥१३॥
गच्छ दूर सुमन्दात्मन्दुराचार गृहान्मम । न स्थातव्य त्वया पाप विषये मम सर्वथा ॥१४॥
कुपित पितर प्राह क्व गच्छामीति वै मुहु । अरुणस्तमथोवाच श्वपाकै सह वर्तय ॥१५॥
श्वपचस्य कृत कर्म द्विजदारापहारणम । तस्मात्तै सह ससर्ग कृत्वा तिष्ठ यथासुखम् ॥१६॥
नाह पुत्रेण पुत्रार्थी त्वया च कुलपासन । यथेष्ट व्रज दुष्टात्म कीर्तिनाश कृतस्त्वया ॥१७॥
स निशम्य पितुर्वाक्य कुपितस्य महात्मन । निश्चक्राम पुरात्तस्मात्तरसा श्वपचान्ययौ ॥१८॥
सत्यव्रतस्तदा तत्र श्वपाकै सह वर्तते । धनुर्बाणधर श्रीमान्कवची करुणालय ॥१९॥
यदा निष्कासित पित्रा कुपितेन महात्मना । गुरुणाऽथ वसिष्ठेन प्रेरितोऽभो महीपति ॥२०॥
तस्मात्सत्यव्रतस्तस्मिन्बभूव क्रोधसयुत । वसिष्ठे धर्मशास्त्रज्ञे निवारणपराङ्मुखे ॥२१॥
केनचित्कारणेनाथ पिता तस्य महीपति । पुत्रार्थेऽसौ तपस्तप्तु पुर त्यक्त्वा वन गत ॥२२॥
न ववर्ष तदा तस्मिन्विषये पाकशासन । समा द्वादश राजेन्द्र तेनाधर्मेण सर्वथा ॥२३॥
विश्वामित्रस्तदा दारास्तस्मिंस्तु विषये नृप । स न्यस्य कौशिकीतीरे चचार विपुल तप ॥२४॥
पत्नी तत्र सजाता भार्या वै कौशिकस्य ह । कुटुम्बभरणार्थाय दु खिता वरवर्णिनी ॥२५॥
बालकाञ्शुधयाक्रान्तान्रुदत पश्यती भृशम् । याचमानाश्च नीवारान्कष्टमाप पतिव्रता ॥२६॥
चिन्तयामास दु खार्ता तोकान्वीक्ष्य क्षुधातुरान् । नृपो नास्ति पुरे ह्यद्य क याचे वा करोमि किम् ॥

न मे भ्रातास्ति पुत्राणां पतिर्मे नास्ति सन्निधौ । रुदंति बालकाः कामं धिङ्मे जीवनमद्य वै ॥२८॥
धनहीनां च मां त्यक्त्वा तपस्तप्तुं गतः पतिः । न जानाति समर्थोपि दुःखितां धनवर्जिताम् ॥२९॥
बालानां भरणं केन करोमि पतिना विना । मरिष्यन्ति सुता सर्वे क्षुधया पीडिता भृशम् ॥३०॥
एकं सुतं तु विक्रीय द्रव्येण कियता पुनः । पालयामि सुतानन्यानेष मे विहितो विधिः ॥३१॥
सर्वेषां मारणं नाद्धा युक्तं मम विपर्यये । कालस्य कालनायाहं विक्रीणामि तथात्मजम् ॥३२॥
हृदयं कठिनं कृत्वा सञ्चिन्त्य मनसा सती । सा दर्भरज्ज्वा बद्ध्वाथ गले पुत्रं विनिर्गता ॥३३॥
मुनिपत्नी गले बद्ध्वा मध्यमं पुत्रमौरसम् । शेषस्य भरणार्थाय गृहीत्वा चलिता गृहात् ॥३४॥
दृष्टा सत्यव्रतेनार्ता तापसी शोकसंयुता । पप्रच्छ नृपतिस्तां तु किं चिकीर्षसि शोभने ॥३५॥
रुदंतं बालकं कंठे बद्ध्वा नयसि क्वाधुना । किमर्थं चारुसर्वांगि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ॥३६॥

ऋषिपत्न्युवाच

विश्वामित्रस्य भार्याऽहं पुत्रोऽयं मे नृपात्मज । विक्रेतुमौरसं कामं गमिष्ये विपमे सुतम् ॥३७॥
अन्नं नास्ति पतिर्मुक्त्वा गतस्तप्तुं नृप क्वचित् । विक्रीणामि क्षुधार्तेन शेषस्य भरणाय वै ॥३८॥

राजोवाच

पतिव्रते रक्ष पुत्रं दास्यामि भरणं तव । तावदेव पतिस्तेऽत्र वनाच्चैवागमिष्यति ॥३९॥
वृक्षे तवाश्रमाभ्याशे भक्ष्यं किंचिन्निरंतरम् । बंधयित्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥४०॥
इत्युक्ता सा तदा तेन राज्ञा कौशिककामिनी । विबधं तनयं कृत्वा जगामाश्रममंडलम् ॥४१॥
सोऽभवद्गालवो नाम गलबंधान्महातपाः । सा तु स्वस्याश्रमे गत्वा मुमोद बालकैर्युता ॥४२॥
सत्यव्रतस्तु भक्त्या च कृपया च परिप्लुतः । विश्वामित्रस्य च मुनेः कलत्रं तद्बभार ह ॥४३॥
वने स्थितान्मृगान्हत्वा वराहान्महिषांस्तथा । विश्वामित्रवनाभ्याशे मांसं वृक्षे बबंध ह ॥४४॥
ऋषिपत्नी गृहीत्वा तन्मांसं पुत्रानदात्ततः । निर्वृतिं परमां प्राप प्राप्य भक्ष्यमनुत्तमम् ॥४५॥
अयोध्यां चैव राज्यं च तथैवांतःपुरं मुनिः । गते तमु नृपे तस्मिन्वसिष्ठः पर्यरक्षत ॥४६॥
सत्यव्रतोऽपि धर्मात्मा स्थितिश्चनगराद्बहिः । पितुराज्ञां समास्थाय पशुघ्नव्रतवान्वने ॥४७॥
सत्यव्रतो ह्यकस्माच्च कस्मचित्कारणान्नृप । वसिष्ठे पार्थिव मन्यु धारयामास नित्यदा ॥४८॥
त्यज्यमानं वने पित्रा धर्मिष्ठं च प्रियं सुतम् । न वारयामास मुनिर्वसिष्ठः कारणेन ह ॥४९॥
पाणिग्रहणमन्त्राणां निष्ठा स्यात्सप्तमे पदे । जानन्नपि [illegible] धर्मात्मा विप्रदारपरिग्रहे ॥५०॥
कस्मिंश्चिद्दिवसेऽरण्ये मृगाभावे महीपतिः । वसिष्ठस्य च गां दोग्ध्रीमपश्यद्वनमध्यगाम् ॥५१॥
तां जघान क्षुधार्तस्तु क्रोधान्मोहाच्च दस्युवत् । वृक्षे बबंध तन्मांसं नीत्वा स्वयमभक्षयत् ॥५२॥
गाधिपत्नी सुतान्सर्वान्भोजयामास तत्तदा । शंकमाना मृगस्येति न गोरिति च सुव्रत ॥५३॥

वसिष्ठस्तु हतां दोग्ध्रीं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तमब्रवीत् । दुरात्मन्किं कृतं पापं धेनुघातात्पिशाचवत् ॥५४॥
एवं ते शंकवः क्रूराः पतंतु त्वरितास्त्रयः । गोवधाद्दारहरणात्पितुः क्रोधात्तथा भृशम् ॥५५॥
त्रिशंकुरिति नाम्ना वै भुवि ख्यातो भविष्यसि । पिशाचरूपमात्मानं दर्शयन्सर्वदेहिनाम् ॥५६॥

व्यास उवाच

एवं शप्तो वसिष्ठेन तदा सत्यव्रतो नृपः । चचार च तपस्तीव्रं तस्मिन्नेवाश्रमे स्थितः ॥५७॥
कस्माच्चिन्मुनिपुत्रात्तु प्राप्य मंत्रमनुत्तमम् । ध्यायन्भगवतीं देवीं प्रकृतिं परमां शिवाम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ त्रिशंकुर्नृपतेः सुतः । कथं शापाद्विनिर्मुक्तस्तन्मे ब्रूहि महामते ॥१॥

व्यास उवाच

सत्यव्रतस्तथा शप्तः पिशाचत्वमवाप्तवान् । तस्मिन्नेवाश्रमे तस्थौ देवीभक्तिपरायणः ॥२॥
कदाचिन्नृपतिस्तत्र जप्त्वा मंत्रं नवाक्षरम् । होमार्थं ब्राह्मणान्गत्वा प्रणम्योवाच भक्तितः ॥३॥
भूमिदेवाः शृणुध्वं वै वचनं प्रणतस्य मे । ऋत्विजो मम सर्वेऽत्र भवंतः प्रभवंतु ह ॥४॥
जपस्य च दशांशेन होमः कार्यो विधानतः । भवद्भिः कार्यसिद्ध्यर्थं वेदविद्भिः कृपापरैः ॥५॥
सत्यव्रतोऽहं नृपतेः पुत्रो ब्रह्मविदांवराः । कार्यं मम विधातव्यं सर्वथा सुखहेतवे ॥६॥
तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणास्तत्र तमूचुर्नृपतेः सुतम् । शप्तस्त्वं गुरुणा प्राप्तं पिशाचत्वं त्वयाऽधुना ॥७॥
न यागार्होऽसि तस्मात्त्वं वेदेष्वनधिकारतः । पिशाचत्वमनुप्राप्तं सर्वलोकेषु गर्हितम् ॥८॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तेषां राजा दुःखमवाप ह । धिग्जीवितमिदं मेऽद्य किं करोमि वने स्थितः ॥९॥
पित्रा चाहं परित्यक्तः शप्तश्च गुरुणा भृशम् । राज्याद्भ्रष्टः पिशाचत्वमनुप्राप्तः करोमि किम् ॥
तदा पृथुतरां कृत्वा चितां काष्ठैर्नृपात्मजः । सस्मार चंडिकां देवीं प्रवेशमनुचिंतयन् ॥११॥
स्मृत्वा देवीं महामायां चितां प्रज्वलितां पुरः । कृत्वा स्नात्वा प्रवेशार्थं स्थितः प्रांजलिरग्रतः ॥१२॥
ज्ञात्वा भगवती तं तु मर्तुकामं महीपतिम् । आजगाम तदाकाशं प्रत्यक्षं तस्य चाग्रतः ॥१३॥
दत्त्वाऽथ दर्शनं देवी तमुवाच नृपात्मजम् । सिंहारूढा महाराज मेघगंभीरया गिरा ॥१४॥

देव्युवाच

किं ते व्यवसितं साधो हुताशे मा तनुं त्यज । स्थिरो भव महाभाग पिता ते जरयान्वितः ॥१५॥

राज्य दत्वा वने तुभ्यं गताग्नि तपसे किल । विषाद त्यज हे वीर परश्वो-हनि भूपते ॥१६॥
नेतुं त्वामागमिष्यन्ति सचिवाश्च पितुस्तव । मत्प्रसादात्पिता च त्वामभिषिच्य नृपात्मजे ॥१७॥
त्वित्वा याम प्रयागेण गमिष्यत्येव निश्चय ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा त तदा देवी तत्रैवान्तरधीयत ॥१८॥

राजपुत्रो विरमितो मरणा पावकात्तत । अयोध्याया तदान्त्य नारदेन महात्मना ॥१९॥
वृत्तात कथित सर्वो राज्ञे सत्यव्रतादित । श्रुत्वा राजाय पुत्रस्य त तदा नारदोत्तमम् ॥२०॥
खेदमाप्य मनसि सुशोच बहुधा नृप । वचिवानात् धर्मात्मा पुत्रदोषपरिप्लुत ॥२१॥
ज्ञात भवद्भिरत्युग्र पुत्रस्य मम चेष्टितम् । त्यक्तो मया वनै धीमान्पुत्र सत्यव्रतो मम ॥२२॥
आश्रयातो गत सद्यो राज्यार्ह परमार्थवित् । स्थितस्तत्रैव विप्रार्थे धनहीन क्षमान्वित ॥२३॥
वसिष्ठेन तथा दत्त विप्राषसदृश कृत । सोऽद्य दु खेन सतप्त प्रवेष्टु च हुताशनम् ॥२४॥
उद्यत श्रीमहादेव्या निषिद्ध स्थित पुन । तस्माद्गच्छत त शीघ्र ज्येष्ठपुत्र महामुने ॥२५॥
आश्वास्य वचनैस्त्वत तत्सन्तानयतिवट । अभिषिच्य सुत राज्ये औरस पालनक्षमम् ॥२६॥
वन यास्यामि शातोऽह तपसे कृतनिश्चय । इत्युक्त्वा मन्त्रिण सर्वान्प्रेषयामास पार्थिव ॥२७॥
तस्यैवानयनार्थं हि प्रीतिप्रवणमानस । ते गत्वा त समाश्वास्य मन्त्रिण पार्थिवात्मजम् ॥
अयोध्याया महात्मान मानपूर्वं समानयन् । दृष्ट्वा सत्यव्रत राजा दुर्बल मलिनाम्बरम् ॥२९॥
जटाजूटधर क्रूर चिन्तातुरमचिन्तयत् । किं कृत निष्ठुर कर्म मया पुत्रो विवासित ॥३०॥
राज्यार्हश्चातिमेधावी जानता धर्मनिश्चयम् । इति सचिन्त्य मनसा तमालिङ्ग्य महीपति ॥३१॥
आसने स्वसमीपस्थ समाश्वास्योपवेशयत् । उपविष्ट सुत राजा प्रेमपूर्वमुवाच ह ॥३२॥
प्रेमगद्गदया वाचा नीतिशास्त्रविशारद ।

राजोवाच

पुत्र धर्मे मति कार्या माननीया मुखोद्भवा ॥३३॥

न्यायागत धन ग्राह्य रक्षणीया सदा प्रजा । नासत्य क्वापि वक्तव्य नामार्गे गमन क्वचित् ॥३४॥
शिष्टप्रोक्त प्रकर्तव्य पूजनीयास्तपस्विन । हन्तव्या दस्यव क्रूरा इन्द्रियाणा तथा जय ॥३५॥
कर्तव्य कार्यसिद्धयर्थ राजा पुत्र सदैव हि । मन्त्रस्तु सर्वथा गोप्य कर्तव्य सचिवै सह ॥३६॥
नोपेक्ष्योऽल्पोऽपि कृतिना रिपु सर्वात्मना सुत । न विश्वसेत्परासक्त सचिव च तथान्तरम् ॥३७॥
चारा सर्वत्र मोक्तव्या शत्रुमित्रेषु सर्वथा । धर्मे मति सदा कार्या दान दद्याच्च नित्यश ॥३८॥
शुष्कवादो न कर्तव्यो दुष्टसग च वर्जयत । यष्टव्या विविधा यज्ञा पूजनीया महर्षय ॥३९॥

न विश्वसेत्स्त्रियं क्वापि स्त्रैणद्यूतरतं नरम् । अत्यादरो न कर्तव्यो मृगयाया कदाचन ॥४०॥
द्यूते मद्ये तथा गेये नूनं वारवधूषु च । स्वयं तद्विमुखो भूयात्प्रजास्तेभ्यश्च रक्षयेत् ॥४१॥
ब्राह्मे मुहूर्ते कर्तव्यमुत्थानं सर्वथा सदा । स्नानादिकं सर्वविधिं विधाय विधिवत्तथा ॥४२॥
पराशक्तेः परा पूजा भक्त्या कुर्यात्सुदीक्षितः । पुनैतज्जन्मसाफल्यं पराशक्तेः पदार्चनम् ॥४३॥
सकृत्कृत्वा महापूजां देवीपादजलं पिबन् । न जातु जननीगर्भे गच्छेदिति विनिश्चयः ॥४४॥
सर्वं दृश्यं महादेवी द्रष्टा साक्षी च सैव हि । इति तद्भावभरितस्तिष्ठेन्निर्भयचेतसा ॥४५॥
कृत्वा नित्यविधिं सम्यग्गतव्यं सदसि द्विजान् । समाहूय च प्रष्टव्यो धर्मशास्त्रविनिर्णयः ॥४६॥
संपूज्य ब्राह्मणान्पूज्यान्वेदवेदाङ्गपारगान् । गाभूहिरण्यादिकं च देयं पात्रेषु सर्वदा ॥४७॥
अविद्वान्ब्राह्मणः कोऽपि नैव पूज्यः कदाचन । आहारादधिकं नैव देयं मूर्खाय कर्हिचित् ॥४८॥
न वा लोभात्त्वया पुत्र कर्तव्यं धर्मलंघनम् । अतः परं न कर्तव्यं क्वचिद्विप्रावमाननम् ॥४९॥
ब्राह्मणा भूमिदेवाश्च माननीयाः प्रयत्नतः । कारणं क्षत्रियाणां च द्विजा एव न संशयः ॥५०॥
अद्भ्योऽग्निर्ब्रह्मणः क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितम् । तेषां सर्वत्रगं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ॥५१॥
तस्माद्राज्ञा विशेषेण माननीया मुखाद्भवाः । दानेन विनयेनैव सर्वथा भूतिमिच्छता ॥५२॥
दण्डनीतिः सदा कार्या धर्मशास्त्रानुसारतः । कोशस्य संग्रहः कार्यो नूनं न्यायागतस्य ह ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं प्रबोधितः पित्रा त्रिशङ्कुः प्रणतो नृपः । तथेति पितरं प्राह प्रेमगद्गदया गिरा ॥१॥
विप्रानाहूय मन्त्रज्ञान्वेदशास्त्रविशारदान् । अभिषेकाय संभारान्कारयामास सत्वरम् ॥२॥
सलिलं सर्वतीर्थानां समानाय्य विशांपतिः । प्रकृतीश्च समाहूय सामन्तान्भूपतींस्तथा ॥३॥
पुण्येऽह्नि विधिवत्तस्मै ददावासनमुत्तमम् । अभिषिच्य सुतं राज्ये त्रिशङ्कुं विधिवत्पिता ॥४॥
तृतीयमाश्रमं पुण्यं जग्राह भार्यया युतः । वनं त्रिपथगाकूले चचार दुश्चरं तपः ॥५॥
काले प्राप्ते ययौ स्वर्गं पूजितस्त्रिदशैरपि । इन्द्रासनसमीपस्थो रराज रविवत्सदा ॥६॥

राजोवाच

पूर्वं भगवता प्रोक्तं कथायोगेन सांप्रतम् । सत्यव्रतो वसिष्ठेन शप्तो दोग्ध्रीवधात्किल ॥७॥
कुपितेन पिशाचत्वं प्रापितो गुरुणा ततः । कथं मुक्तः पिशाचत्वादित्येतत्संशयः प्रभो ॥८॥
न सिंहासनयोग्यो हि भवेच्छापसमन्वितः । मुनिना मोचितः शापात्केनान्येन च कर्मणा ॥९॥

एतन्मे ब्रूहि, विप्रर्षे शापमोक्षणकारणम् । आनीतस्तु कथं पित्रा स्वगृहे तादृशाकृतिः ॥१०॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ सद्यः पैशाचतां गतः । दुर्वर्णश्चातिदुर्धर्षः सर्वलोकभयङ्करः ॥११॥
यदैवोपासिता देवी भक्त्या सत्यव्रतेन ह । तया प्रसन्नया राजन्दिव्यदेहः कृतः क्षणात् ॥१२॥
पिशाचत्वं गतं तस्य पापं चैव क्षयं गतम् । विपाप्मा चातितेजस्वी संभूतस्तत्कृपामृतात् ॥१३॥
वसिष्ठोऽपि प्रसन्नात्मा जातः शक्तिप्रसादतः । पिताऽपि च बभूवास्य प्रेमयुक्तस्त्वनुग्रहात् ॥१४॥
राज्यं शशास धर्मात्मा मृते पितरि पार्थिवः । ईजे च विविधैर्यज्ञैर्देवदेवीं सनातनीम् ॥१५॥
तस्य पुत्रो बभूवाथ हरिश्चन्द्रः सुशोभनः । लक्षणैः शास्त्रनिर्दिष्टैः संयुतश्चातिसुन्दरः ॥१६॥
युवराजं सुतं कृत्वा त्रिशंकुः पृथिवीपतिः । मानुषेण शरीरेण स्वर्गं भोक्तुं मनो दधे ॥१७॥
वसिष्ठस्याश्रमं गत्वा प्रणम्य विधिवन्नृपः । उवाच वचनं प्रीतः कृताञ्जलिपुटस्तदा ॥१८॥

राजोवाच

ब्रह्मपुत्र महाभाग सर्वमन्त्रविशारद । विज्ञप्तिं मे सुमनसा श्रोतुमर्हसि तापस ॥१९॥
इच्छा मेऽद्य समुत्पन्ना स्वर्गलोकसुखाय च । अनेनैव शरीरेण भोगान्भोक्तुममानुषान् ॥२०॥
अप्सरोभिश्च सवासं क्रीडितुं नन्दने वने । देवगन्धर्वगानं च श्रोतव्यं मधुरं किल ॥२१॥
याजय त्वं मखेनाशु तादृशेन महामुने । यथाऽनेन शरीरेण वसे लोकं त्रिविष्टपम् ॥२२॥
समर्थोऽसि मुनिश्रेष्ठ कुरु कार्यं ममाधुना । प्रापयाशु मखं कृत्वा देवलोकं दुरासदम् ॥२३॥

वसिष्ठ उवाच

राजन्मानुषदेहेन स्वर्गे वासः सुदुर्लभः । मृतस्य हि ध्रुवः स्वर्गः कथितः पुण्यकर्मणा ॥२४॥
तस्माद्बिभेमि सर्वज्ञ दुर्लभाच्च मनोरथात् । अप्सरोभिश्च सवासो जीवमानस्य दुर्लभः ॥२५॥
कुरु यज्ञान्महाभाग मृतः स्वर्गमवाप्स्यसि ।

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य राजा परमदुर्मनाः ॥२६॥
उवाच वचनं भूयो वसिष्ठं पूर्वरोपितम् । न त्वं याजयसे ब्रह्मन्गर्ववशाच्च मां यदि ॥२७॥
अन्यं पुरोहितं कृत्वा यक्ष्येऽहं किल साम्प्रतम् । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वसिष्ठः कोपसंयुतः ॥२८॥
शशाप भूपतिं चेति चाण्डालो भव दुर्मते । अनेन त्वं शरीरेण श्वपचो भव सत्वरम् ॥२९॥
स्वर्गकृन्तन पापिष्ठ सुरभीवधदूषित । ब्रह्मपत्नीहरोच्छिन्न धर्ममार्गविदूषक ॥३०॥
न ते स्वर्गगतिः पाप मृतस्यापि कथंचन ।

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा राजस्त्रिशङ्कुस्तत्क्षणादपि ॥३१॥
तत्र तेन शरीरेण बभूव श्वचाकृति । कुण्डलेऽश्ममये चापि जाते तस्य च तत्क्षणात् ॥३२॥
देहे चन्दनगन्धश्च विगन्धो ह्यभवत्तदा । नीलवर्णेऽथ सञ्जाते दिव्ये पीताम्बरे तनौ ॥३३॥
गजवर्णोऽभवद्देह शापात्तस्य महात्मन । शत्रुपासक्तरोपेण फलमेतदभून्नृप ॥३४॥
तस्माच्छ्रीदात्विभक्तो हि नावमान्य कदाचन । गायत्रीजपनिष्ठो हि वसिष्ठो मुनिसत्तम ॥३५॥
दृष्ट्वा निद्य निज देह राजा दु खमवाप्तवान् । न जगाम गृहे दीनो वनमेवाश्रितो ययौ ॥३६॥
चिंतयामास दु खार्तस्त्रिशङ्कु शोकविह्वल । किं करोमि क्व गच्छामि देहो मेऽनोर्वानिदित ॥३७॥
कर्तव्य नैव पश्यामि येन मे दु खसक्षय । गृहे गच्छामि चेत्पुन पीडितोऽद्य भविष्यति ॥३८॥
भार्याऽपि श्वपच दृष्ट्वा नाङ्गीकार करिष्यति । सचिवा नादरिष्यति वीक्ष्य मामीदृश पुन ॥३९॥
ज्ञातयो बधुवर्गश्च सङ्गता न भजिष्यति । सर्वैस्त्यक्तस्य मे नून जीवितान्मरण वरम् ॥४०॥
विष वा भक्षयित्वाऽद्य पतित्वा वा जलाशये । कृत्वा वा कण्ठपाश च देहत्याग करोम्यहम् ॥४१॥
अग्नौ वा ज्वलिते देह जुहोमि विधिवद्बलात् । कृत्वा वाऽनशन प्राणास्त्यजामि दूषितान्भृशम् ॥४२॥
आत्महत्या भवेन्नून पुनर्जन्मनि जन्मनि । श्वपचत्व च शापश्च हत्यादोषाद्भवदपि ॥४३॥
पुनर्विचार्य भूपालश्चेतसा समचिंतयत् । आत्महत्या न कर्तव्या सर्वथैव मयाऽधुना ॥४४॥
भोक्तव्य स्वकृत कर्म देहेनानेन कानने । भोगनास्य विपाकस्य भविता सर्वथा क्षय ॥४५॥
प्रारब्धकर्मणा भोगादन्यथा न क्षयो भवत् । तस्मान्मयाऽत्र भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥४६॥
कुर्वन्पुण्याश्रमाभ्यासो तीर्थाना सेवन तथा । स्मरण चाम्बिकायास्तु साधूना सेवन तथा ॥४७॥
एव कर्मक्षय नून करिष्यामि वन वसन । भाग्ययोगात्कदाचित्तु भवेत्साधुसमागम ॥४८॥
इति सचिंत्य मनसा त्यक्त्वा स्वनगर नृप । गङ्गातीरे गत काम शोचस्तत्रैव सस्थित ॥४९॥
हरिश्चन्द्रस्तदा श्रुत्वा पितु शापस्य कारणम । दु खित सचिवास्तत्र प्रेषयामास पार्थिव ॥५०॥
सचिवास्तत्र गत्वाशु समूचु प्रश्रयान्विता । प्रणम्य श्वपचाकार नि श्वसत मुहुर्मुहु ॥५१॥
राजन्पुत्रेण ते नून प्रेषिता समुपागतान । अवहि सचिवास्त्व नो हरिश्चन्द्राज्ञया स्थितान् ॥५२॥
युवराजसुत प्राह यत्तच्छृणुष्व नराधिप । आनयध्व नृप यूय समान्य पितर मम ॥५३॥
तस्माद्राजन्समागच्छ राज्य प्रति गतव्यथ । सेवा सर्वे करिष्यति सचिवाश्च प्रजास्तथा ॥५४॥
गुरु प्रसादयिष्याम स यथा तु दयेत वै । प्रसन्नोऽसौ महातेजा दु खस्यात करिष्यति ॥५५॥
इति पुत्रेण ते राजन्कथित बहुधा किल । तस्माद्गमनमेवाशु रोचता निजसद्मनि ॥५६॥

पुत्रमेकं ददाम्यद्य कस्मैचिद्धनिने किल । गृहीत्वा तस्य मौल्यं तु तेन द्रव्येण बालकान् ॥३६॥
पालयेऽहं क्षुधार्तांस्तु नान्योपायोऽस्ति पालने । इति संचिन्त्य मनसा पुत्रोऽयं प्रहितो मया ॥३७॥
विक्रयार्थं महाभाग क्रन्दमानो भृशातुरः । क्रन्दमानं गृहीत्वैनं निर्गताऽहं गतत्रपा ॥३८॥
तदा सत्यव्रतो मार्गे मामुद्वीक्ष्य भृशातुराम् । पप्रच्छ स च राजर्षिः कस्माद्रोदिति बालकः ॥३९॥
सदाऽहं तमुवाचेदं वचनं मुनिसत्तम । विक्रयार्थं नीयतेऽसौ बालकोऽद्य मया नृप ॥४०॥
श्रुत्वा मे वचनं राजा दयार्द्रहृदयस्तदा । मामुवाच गृहं याहि गृहीत्वैनं कुमारकम् ॥४१॥
भोजनार्थं कुमाराणामामिषं विहितं तव । प्रापयिष्याम्यहं नित्यं यावन्मुनिसमागमः ॥४२॥
अहन्यहनि भूपालो वृक्षेऽस्मिन्मृगसूकरान् । विन्यस्य यामि हत्वाऽसौ प्रत्यहं दययान्वितः ॥४३॥
तेनैव बालकाः कांत पालिता वृजिनार्णवात् । वसिष्ठेनाथ शप्तोऽसौ भूपतिर्मम कारणात् ॥४४॥
कस्मिंश्चिद्दिवसे मांसं न प्राप्तं तेन कानने । हता धेनुश्च वसिष्ठस्य तेनासौ कुपितो मुनिः ॥४५॥
त्रिशङ्कुरिति भूपस्य कृतं नाम महात्मना । कुपितेन वधाद्धेतोश्चाण्डालश्च कृतो नृपः ॥४६॥
तेनाहं दुःखिता जाता तस्य दुःखेन कौशिक । श्वपचत्वमसौ प्राप्तो मत्कृते नृपनन्दनः ॥४७॥
येन केनाप्युपायेन भवता नृपते किल । तस्माद्रक्षा प्रकर्तव्या तपसा प्रबलेन ह ॥४८॥

व्यास उवाच

इति भार्यावचः श्रुत्वा कौशिको मुनिसत्तम । तामाह कामिनीं दीनां सान्त्वपूर्वमरिन्दम ॥४९॥

विश्वामित्र उवाच

मोचयिष्यामि तं शापान्नृपं कमललोचने । उपकारः कृतो येन कांताराद्रक्षिताऽसि वै ॥५०॥
विद्यातपोबलेनाहं करिष्ये दुःखसंक्षयम् । इत्याश्वास्य प्रियां तत्र कौशिकः परमार्थवित् ॥५१॥
चिंतयामास नृपतेः कथं स्याद्दुःखनाशनम् । संविमृश्य मुनिस्तत्र जगाम यत्र पार्थिवः ॥५२॥
त्रिशङ्कुः पक्कणे दीनः संस्थितः श्वपचाकृतिः । आगच्छंतं मुनिं दृष्ट्वा विस्मितोऽसौ नराधिपः ॥५३॥
दण्डवन्निपपातोर्व्यां पादयोस्तरसा मुनेः । गृहीत्वा तं करे भूपं पतितं कौशिकस्तदा ॥५४॥
उत्थाप्योवाच वचनं सान्त्वपूर्वं द्विजोत्तम । मत्कृते त्वं महीपाल शप्तोऽसि मुनिना यतः ॥५५॥
वाञ्छितं तं करिष्यामि ब्रूहि किं करवाण्यहम् ।

राजोवाच

मया सम्प्रार्थितः पूर्वं वसिष्ठो मखहेतवे ॥५६॥
मा याजय मुनिश्रेष्ठ करोमि मखमुत्तमम् । यथेष्टं कुरु विप्रेन्द्र यथा स्वर्गं व्रजाम्यहम् ॥५७॥
अनेनैव शरीरेण शक्रलोकं सुखालयम् । कोपं कृत्वा वसिष्ठोऽसौ मामाहेति सुदुर्मतेः ॥५८॥
मानुषेण हि देहेन स्वर्गवासः कुतस्तव । पुनर्मयोक्तो भगवान्स्वर्गं दुर्बुद्धिनेन चानघ ॥५९॥

अन्य पुरोहित कृत्वा यक्ष्येऽहं यज्ञमुत्तमम् । तदा तेनैव शप्तोऽहं चाण्डालो भव पामर ॥६०॥
इत्येतत्कथितं सर्वं कारणं शापसम्भवम् । मम दुःखविनाशाय समर्थोऽसि मुनीश्वर ॥६१॥
इत्युक्त्वा विररामासौ राजा दुःखरजार्दित. । कौशिकोऽपि निराकर्तुं शाप तस्य व्यचिन्तयत् ६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय. ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

विचिन्त्य मनसा कृत्य गाधिसूनुर्महातपा । प्रकल्प्य यज्ञसमारान्मुनीनामन्त्रयत्तदा ॥१॥
मुनयस्त मख ज्ञात्वा विश्वामित्रनिमन्त्रिता । नागता सर्व एवैते वसिष्ठेन निवारिता ॥२॥
गाधिसूनुस्तदाज्ञाय विमनाश्चातिदुःखित । आजगामाश्रम तत्र यत्रासौ नृपति स्थित ॥३॥
तमाह कौशिक क्रुद्धो वसिष्ठेन निवारिता । नागता ब्राह्मणा सर्वे यज्ञार्थं नृपसत्तम ॥४॥
पश्य मे तपस सिद्धिं यथा त्वा सुरसद्मनि । प्रापयामि महाराज वाञ्छित ते करोम्यहम् ॥५॥
इत्युक्त्वा जलमादाय हस्तेन मुनिसत्तम । ददौ पुण्य तदा तस्मै गायत्रीजपसम्भवम् ॥६॥
दत्त्वाऽथ सुकृत राज्ञे तमुवाच महीपतिम् । यथेष्ट गच्छ राजर्षे त्रिविष्टपमतन्द्रित ॥७॥
पुण्येन मम राजेन्द्र बहुकालार्जितेन च । याहि शक्रपुरी प्रीत स्वस्ति तेऽस्तु सुरालये ॥८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवति विप्रेन्द्रे त्रिशङ्कुस्तरसा तत । उत्पपात यथा पक्षी वेगवास्तपसो बलात् ॥९॥
उत्पत्य गगने राजा गत शक्रपुरी यदा । दृष्टो देवगणैस्तत्र क्रूरश्चाण्डालवेषभाक् ॥१०॥
कथितोऽसौ सुरेन्द्राय कोऽयमायाति सत्वर । गगने देववद्दृप्तो यो दुर्दर्श श्वपचाकृति ॥११॥
सहसोत्थाय शक्रस्तमपश्यत्पुरुषाधमम् । ज्ञात्वा त्रिशङ्कुमपि स निर्भर्त्स्यं तरसाऽब्रवीत् १२॥
श्वपच क्व समायासि देवलोके जुगुप्सित । याहि शीघ्र ततो भूमौ नात्र स्थातुं त्वयोचितम् १३॥
इत्युक्त स्खलित स्वर्गाच्छक्रेणामित्रकर्शन । निपपात तदा राजा क्षीणपुण्यो यथाऽमर ॥१४॥
पुनश्चुक्रोश भूपालो विश्वामित्रेति चासकृत । पतामि रक्ष दुःखार्तं स्वर्गाच्चलितमाशुगम् ॥१५॥
तस्य तत्क्रन्दित राजन्पतत कौशिको मुनि । श्रुत्वा तिष्ठेति होवाच पतत वीक्ष्य भूपतिम् ॥१६॥
वचनात्तस्य तत्रैव स्थितोऽसौ गगने नृप । मुनेस्तप प्रभावेण चलितोऽपि सुरालयात ॥१७॥
विश्वामित्रोऽप्यप स्पृष्ट्वा चकारेष्टिं सुविस्तराम् । विधातु नूतना सृष्टि स्वर्गलोक द्वितीयकम् ॥१८॥
तस्योद्यम तथा ज्ञात्वा त्वरितस्तु शचीपति । तत्राजगाम सहसा मुनि प्रति तु गाधिजम् ॥१९॥
किं ब्रह्मन्क्रियते साधो त्वरमाणोऽपसमाकुल । अल सृष्ट्या मुनिश्रेष्ठ ब्रूहि किं करवाणि ते ॥२०॥

व्यास उवाच

इति तेषां नृप श्रुत्वा भाषितं श्वपचाकृतिः । स्वगृहं गमनायासौ न मतिं कृतवानद ॥५७॥
तानुवाच तदा वाक्यं व्रजन्तु सचिवाः पुरम् । गत्वा पुरं महाभागा ब्रुवन्तु वचनाच्च मे ॥५८॥
नागमिष्याम्यहं पुनः कुरु राज्यमनिन्दितः । मानयन्ब्राह्मणान्देवान्यज यज्ञैरनश्वरः ॥५९॥
नाहं श्वपचवेषेण गर्हितेन महात्मभिः । आगमिष्याम्ययोध्यायां सर्वे गच्छन्तु माचिरम् ॥६०॥
पुत्रं सिंहासने स्थाप्य हरिश्चन्द्रं महाक्रमम् । कुर्वन्तु राज्यकर्माणि यूयं तत्र ममाज्ञया ॥६१॥
इत्यादिष्टास्ततस्ते तु रुरुदुश्चातुरा भृशम् । सचिवा निययुस्तूर्णं नत्वा तं च वनाश्रमम् ॥६२॥
अयोध्यायामुपागत्य पुण्येऽह्नि विधिपूर्वकम् । अभिषेकं तदा चक्रुर्हरिश्चन्द्रस्य मूर्ध्नि ते ॥६३॥
अभिषिक्तस्तु तेजस्वी सचिवाश्च नृपाज्ञया । राज्यं चकार धर्मिष्ठः पितरं चिंतयन्भृशम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिश्चन्द्रः कृतो राजा सचिवैर्नृपशासनात् । त्रिशङ्कुस्तु कथं मुक्तस्तस्माच्चाण्डालदेहतः ॥१॥
मुनौ वा वनमध्ये तु गङ्गातीरे परिप्लुतः । गुरुणा वा कृपां कृत्वा शापात्तस्माद्विमोचितः ॥२॥
एतद्वृत्तान्तमखिलं कथयस्व ममाग्रतः । चरितं तस्य नृपतेः श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

अभिषिक्तं सुतं कृत्वा राजा सन्तुष्टमानसः । कालातिक्रमणं तत्र चकार चिंतयञ्छिवाम् ॥४॥
एवं गच्छति काले तु तपस्तप्त्वा समाहितः । द्रष्टुं दारासुतादींश्च तदाऽगात्कौशिको मुनिः ॥५॥
आगत्य स्वजनं दृष्ट्वा सुस्थितं मुदमाप्तवान् । भार्यां पप्रच्छ मेधावी स्थितामग्रे सपर्यया ॥६॥
दुर्भिक्षे तु कथं कालस्त्वया नीतः सुलोचने । अन्नं विना त्विमे बाला पालिताः केन तद्वद ॥७॥
अहं तपसि सन्नद्धो नागतः शृणु सुन्दरि । किं कृतं तु त्वया कान्ते विना द्रव्येण शोभने ॥८॥
मया चिन्ता कृता तत्र श्रुत्वा दुर्भिक्षमद्भुतम् । नागतोऽहं विचार्यैव किं करिष्यामि निर्धनः ॥९॥
अहमप्यतिवामोरु पीडितः क्षुधया वने । प्रविष्टश्चौरभावेन क्वचिच्छ्वपचालये ॥१०॥
श्वपचं निद्रितं दृष्ट्वा क्षुधया पीडितो भृशम् । महानसं परिज्ञाय भक्ष्यार्थं समुपस्थितः ॥११॥
यदा भाण्डं समुद्घाट्य पक्वं श्वतनुजामिषम् । गृह्णामि भक्षणार्थाय तदा दृष्टस्तु तेन वै ॥१२॥
पृष्टः कस्त्वं कथं प्राप्तो गृहे मे निशि सादरम् । ब्रूहि कार्यं किमर्थं त्वमुद्घाटयसि भाजनम् ॥१३॥
इत्युक्तः श्वपचेनाहं क्षुधया पीडितो भृशम् । तमवोचं सुवश्यात्ते वाम गद्गदया गिरा ॥१४॥

ब्राह्मणोऽहं महाभाग तापस क्षुधयार्दित । चौरभावमनुप्राप्तो भक्ष्य पश्यामि भाण्डके ॥१५॥
चौरभावेन सम्प्राप्तोऽस्म्यतिथिस्ते महामते । क्षुधितोऽस्मि ददस्वाज्ञा मांसमधि सुसंस्कृतम् ॥१६॥

विश्वामित्र उवाच

श्वपचस्तु वच श्रुत्वा मामुवाच सुनिश्चितम् । भक्ष मा कुरु वर्णाग्रजानीहि श्वपचालयम् ॥१७॥
दुर्लभ खलु मानुष्य तत्रापि च द्विजन्मता । द्विजत्वे ब्राह्मणत्व च दुर्लभ वत्सि किं नहि ॥१८॥
दुष्टाहारो न कर्तव्य सर्वथा लोकमिच्छता । अग्राह्या मनुना प्रोक्ता कर्मणा सप्त चान्त्यजा ॥१९॥
त्याज्योऽहं कर्मणा विप्र श्वपचो नात्र सशय । निवारयामि भक्ष्यात्त्वा न लोभनाजसा द्विज ॥२०॥
वर्णसकरदोषोऽय मा यातु त्वा द्विजोत्तम ।

विश्वामित्र उवाच

सत्य वदसि धर्मज्ञ मतिस्ते विशदान्त्यज ॥२१॥
तथाप्यापदि धर्मस्य सूक्ष्ममार्ग ब्रवीम्यहम् । देहस्य रक्षण कार्य सर्वथा यदि मानद ॥२२॥
पापस्यान्ते पुन कार्य प्रायश्चित्त विशुद्धये । दुर्गतिस्तु भवत्पापादनापदि न चापदि ॥२३॥
मरणात्क्षुधितस्याथ नरको नात्र सशय । तस्मात्क्षुधापहरण कर्तव्य शुभमिच्छता ॥२४॥
तेनाह चौर्यधर्मेण देह रक्षाम्यथान्त्यज । अवर्षणे च चौर्येण यत्पाप कथितं बुधै ॥२५॥
यो न वर्षति पर्जन्यस्तत्तु तस्मै भविष्यति ।

विश्वामित्र उवाच

इत्युक्ते वचने कान्त पर्जन्य सहसाऽपतत् ॥२६॥
गगनाद्धस्तिहस्ताभिधाराभिरभिकाक्षित । मुदितोऽह घन वीक्ष्य वर्षन्त विद्युता सह ॥२७॥
तदाऽह तद्गृह त्यक्त्वा नि सृत परया मुदा । कथय त्व वरारोहे कालो नीतस्त्वया कथम् ॥२८॥
कान्तारे परम क्रूर क्षयकृत्प्राणिनामिह ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा पतिमाह प्रियवदा ॥२९॥
यथा शृणु मया नीत काल परमदारुण । गते त्वयि मुनिश्रेष्ठ दुर्भिक्ष समुपागतम् ॥३०॥
अन्नार्थं पुत्रका सर्वे बभूवुश्चातिदु खिता । क्षुधिता बालका वीक्ष्य नीवारार्थं वन वन ॥३१॥
भ्रान्ताऽहं चिन्तयाविष्टा किंचित्प्राप्त फल तदा । एव च कतिचिन्मासा नीवारणातिवाहिता ॥३२॥
तदभावे मया कान्त चिन्तित मनसा पुन । न भिक्षा किल दुर्भिक्षे नीवारा नापि कानने ॥३३॥
न वृक्षेषु फलान्यासुर्न मूलानि धरातले । क्षुधया पीडिता बाला रुदन्ति भृशमातुरा ॥३४॥
किं करोमि क्व गच्छामि किं ब्रवीमि क्षुधार्दितान् । एव विचिन्त्य मनसा निश्चयस्तु मया कृत ॥३५॥

विश्वामित्र उवाच

स्व निवासं महीपालं च्युतं त्वद्भुवनाद्विभो । नयस्व प्रीतियोगेन त्रिशंकुं चातिदु.खितम् ॥२१॥

व्यास उवाच

तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा तुरापाडतिशंकित: । ततो बलं विदित्वोग्रमोमित्युवाच वासव. ॥२२॥
दिव्यदेहं नृपं कृत्वा विमानवरसंस्थितम् । आपृच्छ्य कौशिकं शक्रोऽगमन्निजपुरी तदा ॥२३॥
गते शक्रे तु वै स्वर्गं त्रिशंकुसहिते तत. । विश्वामित्र: सुखं प्राप्यस्वाश्रमे सुस्थिरोऽभवत् २४॥
हरिश्चंद्रोऽथ तच्छ्रुत्वा विश्वामित्रोपकारकम् । पितु: स्वर्गमनं कामं मुदितो राज्यमन्वशात् ॥२५॥
अयोध्याधिपति: क्रीडा चकार सह भार्यया । रूपयौवनचातुर्ययुक्तया प्रीतिसंयुत: ॥२६॥
अतीतकाले युवती न सा गर्भवती ह्यभूत् । तदा चिंतातुरो राजा बभूवातीव दु.खित ॥२७॥
वसिष्ठस्याश्रमं गत्वा प्रणम्य शिरसा मुनिम् । अनपत्यत्वजा चिंता गुरवे समवेदयत् ॥२८॥
दैवज्ञोऽसि भवान्कामं मंत्रविद्याविशारद । उपायं कुरु धर्मज्ञ संततेर्मम मानद ॥२९॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति जानासि द्विजसत्तम । कस्मादुपेक्षसे जानन्नु त्वं मम च शक्तिमान् ॥३०॥
कलविंकास्त्विमे धन्या ये शिशुं लालयंति हि । मदभाग्योऽहमनिशं चिंतयामि दिवानिशम् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य मुनिस्तस्य निर्वेदमिश्रितं वच. । संचिंत्य मनसा सम्यक्तमुवाच विधे. सुत. ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

सत्यं ब्रूषे महाराज संसारेऽस्मिन्न विद्यते । अनपत्यत्वज दु खं यत्तथा दु.खमद्भुतम् ॥३३॥
तस्मात्त्वमपि राजेंद्र वरुण यादसा पतिम् । समाराधय यत्नेन स ते कार्यं करिष्यति ॥३४॥
वरुणादधिको नास्ति देव. संतानदायक । तमाराधय धर्मिष्ठ कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥३५॥
दैवं पुरुषकारश्च माननीयाविमौ नृभि । उद्यमेन विना कार्यसिद्धि संजायते कथम् ॥३६॥
न्यायतस्तु नरैः कार्यं उद्यमस्तत्त्वदर्शिभि । कृते तस्मिन्भवेत्सिद्धिर्नान्यथा नृपसत्तम ॥३७॥
इति तस्य वच श्रुत्वा गुरोरमिततेजस. । प्रणम्य निर्ययौ राजा तपसे कृतनिश्चय. ॥३८॥
गगातीरे शुभे स्थाने कृतपद्मासनो नृप । ध्यायन्पाशधर चित्ते चचार दुश्चर तप ॥३९॥
एवं तपस्यतस्तस्य प्रचेता दृष्टिगोचर । कृपयाऽभून्महाराज प्रसन्नमुखपङ्कज. ॥४०॥
हरिश्चंद्रमुवाचेद वचनं यादसा पति । वर वरय धर्मज्ञ तुष्टोऽस्मि तपसा तव ॥४१॥

राजोवाच

अनपत्योऽस्मि देवेश पुत्र देहि सुखप्रदम् । ऋणत्रयापहारार्थमुद्यमोऽयं मया कृत. ॥४२॥

नृपस्य वचन श्रुत्वा प्रगल्भ दु खितस्य च । स्मितपूर्व तत पाशी तमाह पुरत स्थितम् ॥४३॥

वरुण उवाच

पुत्रो यदि भवद्राजन्गुणी मनसि वाञ्छित । सिद्धे कार्ये तत पश्चात्किं करिष्यसि मे प्रियम् ॥४४॥
यदि त्व सुत पुत्रेण मा यजेथा विशङ्कित । पशुबन्धेन तर्ह्येव ददामि नृपते वरम् ॥४५॥

राजोवाच

देव मे मास्तु वन्ध्यत्व यजिष्येऽह जलाधिपम् । पशु कृत्वा सुत पुत्र सत्यमेतद्‌ब्रवीमि ते ॥४६॥
वन्ध्यत्वे परम दु खमसह्य भुवि मानद । शोकाग्निशमन नृणा तस्माद्देहि सुत शुभम् ॥४७॥

वरुण उवाच

भविष्यति सुत काम राजन्गच्छ गृहाय वै । सत्य तद्वचन कार्यं यदब्रवीषि ममाग्रत ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो वरुणेनासौ हरिश्चन्द्रो गृह ययौ । भार्यायै कथयामास वृत्तात वरदानजम् ॥४९॥
तस्य भार्याशत पूर्णं बभूवातिमनोहरम । पट्टराज्ञी शुभा शैव्या धर्मपत्नी पतिव्रता ॥५०॥
काले गतेऽथ सा गर्भ दधार वरवर्णिनी । बभूव मुदितो राजा श्रुत्वा दोहदचेष्टितम् ॥५१॥
कारयामास विधिवत्संस्कारान्नृपतिस्तदा । मासेऽथ दशमे पूर्णे सुषुवे सा शुभे दिने ॥५२॥
ताराग्रहबलोपेते पुत्र देवसुतोपमम । पुत्रे जाते नृप स्नात्वा ब्राह्मणै परिवेष्टित ॥५३॥
चकार जातकर्मादीन ददौ दानानि भूरिश । राज्ञश्चातिप्रमोदोऽभूत्पुत्रजन्मसमुद्भव ॥५४॥
बभूव परमोदारो धनधान्यसमन्वित । विशेषदानसयुक्तो गीतवादित्रसकुल ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रवृत्ते सदने तस्य राज्ञ पुत्रमहोत्सवे । आजगाम तदा पाशी विप्रवेषधर शुभ ॥१॥
स्वस्तीत्युक्त्वा नृप प्राह वरुणोऽह निशामय । पुत्रो जातस्तवाधीश यजानेन नृपाशु माम ॥२॥
सत्य कुरु वचो राजन्यत्प्रोक्त भवता पुरा । वन्ध्यत्व तु गत तऽद्य वरदानेन मे किल ॥३॥
इति तस्य वच श्रुत्वा राजा चिंता चकार ह । कथ हन्मि सुत जात जलजेन समाननम् ॥४॥
लोकपाल समायातो विप्रवेषेण वीर्यवान । न देवहेलन कार्यं सर्वथा शुभमिच्छता ॥५॥
पुत्रस्नेह सुदुश्छेद्य सर्वथा प्राणिभि सदा । किं करोमि कथ मे स्यात्सुख सततिसभवम् ॥६॥
धैर्यमालम्ब्य भूपालस्त नत्वा प्रतिपूज्य च । उवाच वचन श्लक्ष्ण युक्त विनयपूर्वकम् ॥७॥

राजोवाच

देवदेव तवानुज्ञा करोमि करुणानिधे । वेदोक्तेन विधानेन मखं च बहुदक्षिणम् ॥८॥
पुत्रे जाते दशाहेन कर्मयोग्यो भवेत्पिता । मासेन शुद्धयेज्जननी दंपती तत्र कारणम् ॥९॥
सर्वज्ञोऽसि प्रचेतस्त्वं धर्मं जानासि शाश्वतम् । कृपा कुरु त्वं वारीश क्षमस्व परमेश्वर ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तु प्रचेतास्तं प्रत्युवाच जनाधिपम् । स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि कुरु कार्याणि पार्थिव ॥११॥
आगमिष्यामि मासाते यष्टव्यं सर्वथा त्वया । कुरुवोत्थानिकमाचारं पुत्रस्य नृपसत्तम ॥१२॥
इत्युक्त्वा श्लक्ष्णया वाचा राजानं यादसां पतिः । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप गते पाशिनि पार्थिवः ॥१३॥
कोटिशः प्रददौ गास्ता घटोध्नीर्हेमपूरिता । विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च तथैव तिलपर्वतान् ॥१४॥
राजा पुत्रमुखं दृष्ट्वा सुखमाप महत्तरम् । नामास्य रोहितश्चेति चकार विधिपूर्वकम् ॥१५॥
पूर्णे मासे तत पाशी विप्रवेषेण भूपतेः । आजगाम गृहे सद्यो यजस्वेति ब्रुवन्मुहुः ॥१६॥
वीक्ष्य तं नृपतिर्देवं निमग्नः शोकसागरे । प्रणिपत्य कृतातिथ्यं तमुवाच कृताजलिः ॥१७॥
दिष्ट्या देव त्वमायातो गृहं मे पावित प्रभो । मखं करोमि वारीश विधिवद्वाछितं तव ॥१८॥
अदतो न पशुः श्लाघ्य इत्याहुर्वेदवादिनः । तस्माद्दंतोद्भवे तेऽहं करिष्यामि महामखम् ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तेन वरुणस्तथेत्युक्त्वा ययावथ । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप्य विजहार गृहाश्रमे ॥२०॥
पुनर्दन्तोद्भवं ज्ञात्वा प्रचेता द्विजरूपवान् । आजगाम गृहे तस्य कुरु कार्यमिति ब्रुवन् ॥२१॥
भूपालोऽपि जलाधीशं वीक्ष्य प्राप्तं द्विजाकृतिम् । प्रणम्यासनसम्मानैः पूजयामास सादरम् ॥२२॥
स्तुत्वा प्रोवाच वचनं विनयानतकंधरः । करोमि विधिवत्कामं मखं प्रबलदक्षिणम् ॥२३॥
बालोऽप्यकृतचौलोऽयं गर्भकेशो न सम्मतः । यज्ञार्थे पशुकरणे मया वृद्धमुखाच्छ्रुतम् ॥२४॥
तावत्क्षमस्व वारीश विधिं जानासि शाश्वतम् । कर्तव्यः सर्वथा यज्ञो मुंडनाते शिशोः किल ॥२५॥
तस्येति वचनं श्रुत्वा प्रचेता प्राह तं पुनः । प्रतारयसि मां राजन्पुनरिदं ब्रुवन् ॥२६॥
अपि ते सर्वसामग्री वर्तते नृपतेऽधुना । पुत्रस्नेहनिबद्धस्त्वं वंचयस्येव साम्प्रतम् ॥२७॥
क्षौरकर्मविधिं कृत्वा न कर्तासि मखं यदि । तदाहं दारुणं शापं दास्ये कोपसमन्वित ॥२८॥
अद्य गच्छामि राजेंद्र वचनात्तव मानद । न मृषा वचनं कार्यं त्वयेक्ष्वाकुकुलोद्भव ॥२९॥
इत्याभाष्य ययावाशु प्रचेता नृपतेर्गृहात् । राजा परमसंतुष्टो ननंद भवने तदा ॥३०॥
चूडाकरणकाले तु प्रवृत्ते परमोत्सवे । सम्प्राप्तस्तरसा पाशी भवनं नृपतेः पुनः ॥३१॥
यदा वै सुतमादाय राज्ञी नृपतिसंनिधौ । उपविष्टा क्रियाकाले तदैव वरुणोऽभ्यगात् ॥३२॥

कुरु कर्मेति विस्पष्टं वचनं कथयन्नृपम् । विप्ररूपधर श्रीमान्प्रत्यक्ष इव पावक ॥३३॥
नृपतिस्तं समालोक्य बभूवातीव विह्वल. । नमस्कारं तं भीत्या कृताञ्जलिपुट: पर. ॥३४॥
विधिवत्पूजयित्वा तं राजोवाच विनीतवान् । स्वामिन्कार्यं करोम्यद्य मखस्य विधिपूर्वकम् ३५॥
वक्तव्यमस्ति तत्रापि शृणुष्वैकमना विभो । युक्त चेन्मन्यसे स्वामिंस्तद्ब्रवीमि तवाग्रत ॥३६॥
ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातय । सस्कृताश्चान्यथा शूद्रा एवं वेदविदो विदु ॥३७॥
यस्मादयं सुनो मेऽद्य शूद्रवद्वर्तते शिशु । उपनीत क्रियार्ह. स्यादिति वेदेषु निर्णय. ॥३८॥
राज्ञामेकादशे वर्षे सदोपनयनं स्मृतम् । अष्टमे ब्राह्मणाना च वैश्याना द्वादशे किल ३९॥
दयसे यदि देवेश दीनं मा सेवकं तव । तदोपनीय कर्ताऽस्मि पशुना यज्ञमुत्तमम् ॥४०॥
लोकपालोऽसि धर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । मन्यसे यद्वच सत्य तद्गच्छ भवनं विभो ॥४१॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा दयावान्यादसा पति । ओमित्युक्त्वा ययावाशु प्रसन्नवदनो नृप. ॥४२॥
गतेऽथ वरुणे राजा बभूवातिमुदान्वित । सुख प्राप्य सुतस्यैव राजा मुदमवाप ह ॥४३॥
चकार राजकार्याणि हरिश्चन्द्रस्तदा नृप । कालेन व्रजता पुत्रो बभूव दशवार्षिक ॥४४॥
तस्योपवीतसामग्री विभूतिसदृशी नृप । चकार ब्राह्मणै शिष्टैरन्वित सचिवैस्तथा ॥४५॥
एकादशे सुतस्याब्दे व्रतबन्धविधौ नृप । विदधे विधिवत्कार्यं चित्ते चिन्तातुर. पुन ॥४६॥
वर्तमाने तथा कार्ये उपनीते कुमारके । आजगामाथ वरुणो विप्रवेषधरस्तदा ॥४७॥
तं वीक्ष्य नृपतिस्तूर्णं प्रणम्य पुरत स्थित । कृताञ्जलिपुट प्रीत प्रत्युवाच सुरोत्तमम् ॥४८॥
देवदत्तोपवीतोऽय पशुयोग्योऽस्ति मे सुत । प्रसादात्तव मे शोको गतो वन्ध्यापवादज ॥४९॥
कर्तुमिच्छाम्यहं यज्ञं प्रभूतवरदक्षिणम् । समये शृणु धर्मज्ञ सत्यमद्य ब्रवीम्यहम् ॥५०॥
समावर्तनकर्माग्ने करिष्यामि तवेप्सितम् । ममोपरि दया कृत्वा तावत्त्व क्षन्तुमर्हसि ॥५१॥

वरुण उवाच

प्रतारयसि मां राजन्पुत्रप्रेमाकुलो भृशम् । मुहुर्मुहुर्मतिं कृत्वा युक्तियुक्तां महामते ॥५२॥
गच्छाम्यद्य महाराज वचसा तव नोदित । आगमिष्यामि समये समावर्तनकर्मणि ॥५३॥
इत्युक्त्वा प्रययौ पाशी तमापृच्छ्य विशांपते । राजा प्रमुदित कार्यं चकार च यथोत्तरम् ॥५४॥
आगत वरुण दृष्ट्वा कुमारोऽतिविचक्षण । यज्ञस्य समयं ज्ञात्वा तदा चिन्तातुरोऽभवत् ॥५५॥
शोकस्य कारण राज्ञ पर्यपृच्छदितस्तत । ज्ञात्वाऽऽत्मवधमायुष्मन्गमनाय मतिं दधौ ॥५६॥
निश्चय परम कृत्वा समभ्य सचिवात्मजे । प्रययौ नगरात्तस्मान्निर्गत्य वनमप्यसौ ॥५७॥
गते पुत्रे नृप कामं दु खितोऽभूद्भृश तदा । प्रेरयामास दूतान्स्वांस्तस्यान्वेषणकाम्यया ॥५८॥

एवं गतेऽथ कालेऽसौ वरुणस्तद्गृह गत । राजान धोवसतस कुरु यज्ञमिति ब्रुवन् ॥५९॥
राजा प्रणम्य [redacted] प्राह देवदेव करोमि किम् । न जाने क्वापि पुत्रो मे गतस्त्वद्य भयाकुल ॥६०॥
सर्वत्र गिरिदुर्गेषु मुनीनामाश्रमेषु च । अन्वेषितो मे दूतैस्तु न प्राप्तो यादसापते ॥६१॥
आज्ञापय महाराज किं करोमि गते सुते । न मे दोषोऽत्र सर्वज्ञ भाग्यदोषस्तु सर्वथा ॥६२॥

व्यास उवाच

इति भूपवच श्रुत्वा प्रचेता कुपितो भृशम् । शशाप च नृप क्रोधाद्वञ्चितस्तु पुन पुन ॥६३॥
नृपतेऽह त्वया यस्माद्वचसा च प्रवञ्चित । तस्माज्जलोदरो व्याधिस्त्वा तुदत्वतिदारुणः ६४॥

व्यास उवाच

इति शप्तो महीपाल कुपितेन प्रचेतसा । पीडितोऽभूत्तदा राजा व्याधिना दु खदेन तु ॥६५॥
एव शप्त्वा नृप पाशी जगाम निजमास्पदम् । राजा प्राप्य महाव्याधि बभूवातीव दु खित ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्याय ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गतेऽथ वरुणे राजा रोगेणातीव पीडित । दु खाद्दु स पर प्राप्य व्यथितोऽभूद्भृश तदा ॥१॥
कुमारोऽसौ वने श्रुत्वा पितर रोगपीडितम् । गमनाय मति राजश्चकार स्नेहयन्त्रित ॥२॥
सवत्सरे व्यतीते तु पितर द्रष्टुमादरात । गतुकाम तु त ज्ञात्वा शक्रस्तत्राजगाम ह ॥३॥
वासवस्तु तदा रूप कृत्वा विप्रस्य सत्वर । वारयामास युक्त्या वै कुमार गतुमुद्यतम् ॥४॥

इन्द्र उवाच

राजपुत्र न जानासि राजनीति सुदुर्लभाम । अत करोषि मूढस्त्व गमनाय मति वृथा ॥५॥
पिता तव महाभाग ब्राह्मणैर्वेदपारगै । कारयिष्यति होम ते ज्वलितेऽथ विभावसौ ॥६॥
आत्मा हि वल्लभस्तात सर्वेषा प्राणिना खलु । तदर्थं वल्लभा सति पुत्रदारधनादय ॥७॥
आत्मनो देहरक्षार्थं हत्वा त्वा वल्लभ सुतम् । हवन कारयित्वाऽसौ रोगमुक्तो भविष्यति ॥८॥
तस्मात्त्वया न गतव्य राजपुत्र पितुर्गृहे । मृते पितरि गतव्य राज्यार्थे सर्वथा पुन ॥९॥
एव निषेधितस्तत्र वासवेन नृपात्मज । वनमध्ये स्थित काम पुन सवत्सर नृप ॥१०॥
अत्यत दु खित श्रुत्वा हरिश्चन्द्र तदात्मज । गमनाय मति चक्रे मरणे कृतनिश्चय ॥११॥
सुरापाड् द्विजरूपेण तत्रागत्य च रोहितम् । निवारयामास सुत युक्तिवाक्यै पुन पुन ॥१२॥
हरिश्चन्द्रोऽतिदु खार्तो वसिष्ठ स्वपुरोहितम् । पप्रच्छ रोगनाशाय तत्रोपाय सुनिश्चितम् ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

राजनमु शुन शेप रुदत भृशदु खितम् ॥३८॥

क्रतुस्ते भविता पूर्णो रोगनाशश्च सर्वथा । दयासम नास्ति पुण्य पाप हिंसासम नहि ॥३९॥
रागिणा रोचनार्थाय नोदनेय विचारय । आत्मदेहस्य रक्षार्थं परदेहनिकृन्तनम् ॥४०॥
न कर्तव्य महाराज सर्वत्र शुभमिच्छता । दयया सर्वभूतेषु सतुष्टो येन केन च ॥४१॥
सर्वेन्द्रियोपशान्त्या च तुष्यत्याशु जगत्पति । आत्मवत्सर्वभूतेषु चिंतनीय नृपोत्तम ॥४२॥
जीवितव्य प्रिय नून सर्वेषा सर्वदा किल । त्वमिच्छसि सुख कर्तुं देह हत्वा त्वमु द्विजम् ४३॥
कथ नेच्छेदसौ देह रक्षितु स्वसुखास्पदम । पूर्वजन्मकृत वैर नानेन सह ते नृप ॥४४॥
येनामु हतुकामस्त्व द्विजपुन निरागसम् । यो य हति विना वैर स्वकाम सतत पुन ॥४५॥
हंतार हति त प्राप्य जनन जननान्तरे । जनकोऽस्य सुदुष्टात्मा येनासौ ते समर्पित ॥४६॥
स्वात्मजो धनलोभेन पापाचार सुदुर्मति । एष्टव्या बहव पुत्रा यद्येकोऽपि गया व्रजेत् ॥४७॥
यजेत वाश्वमेधेन नील वा वृषमुत्सृजेत । दशमध्ये च य कश्चित्पापकर्म समाचरेत् ॥४८॥
षष्ठांशस्तस्य पापस्य राजा भुक्ते न सशय । निषेधनीयो राज्ञाऽसौ पाप कर्तुं समुद्यत ॥४९॥
न निषिद्धस्त्वया कस्मात्पश्न विक्रेतुमुद्यत । सूर्यवशे समुत्पन्नस्त्रिशकुतनय शुभ ॥५०॥
आर्यस्त्वनार्यवत्कर्म कर्तुमिच्छसि पार्थिव । मोचनान्मुनिपुत्रस्य करणाद्वचनस्य मे ॥५१॥
तव देहे सुख राजन्भविष्यत्यविचारणात । पिता ते शापयोगेन चाण्डालत्वमुपागत ॥५२॥
मयाऽसौ तेन देहेन स्वर्लोक प्रापित किल । तेनैव प्रीतियोगेन कुरु मे वचन नृप ॥५३॥
मुचैन बालक दीन रुदत भृशमातुरम् । याचितोऽसि मया नून यज्ञेऽस्मिन्राजसूयके ॥५४॥
प्रार्थनाभगज दोष कथ त्व नावबुध्यसे । प्रार्थित सवदा देय मखेऽस्मिन्नृपसत्तम ॥५५॥

अन्यथा पापमेव स्यात्तव राजन्न सशय ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा कौशिकस्य नृपोत्तम ॥५६॥

प्रत्युवाच महाराज कौशिक मुनिसत्तमम । जलोदरेण गाङ्गेय दु खितोऽह भृश मुने ॥५७॥
तस्मान्न मोचयाम्येनम् यत्प्रार्थय कौशिक । न त्वया विग्रह कार्य कार्येऽस्मिन्मम सर्वथा ५८॥
तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञो विश्वामित्रोऽतिकोपन । बभूव दु खसतप्तो वीक्ष्य दीन द्विजात्मजम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एतत्तु वाक्यं वीक्ष्य विश्वामित्रो दयातुरः । शुनःशेपमुवाचेदं गत्वा पार्श्वेऽतिदुःखितम् ॥१॥
मन्त्रं प्रचेतसः पुत्र मयोक्तं मनसा स्मरन् । जपतस्तव कल्याणं भविष्यति ममाज्ञया ॥२॥
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा शुनःशेपः शुचातुरः । मन्त्रं जजाप मनसा कौशिकोक्तं स्फुटाक्षरम् ॥३॥
जपतस्तत्र तस्याशु प्रचेतास्तु कृपान्वितः । प्रादुर्बभूव सहसा प्रसन्नो नृपशाल्वे ॥४॥
दृष्ट्वा तमागतं सर्वे विस्मयं परमं गताः । तुष्टुवुर्वरुणं देवं मुदिता दर्शनेन ते ॥५॥
राजाऽतिविस्मितः पादौ प्रणनाम रुजातुरः । बद्धाञ्जलिपुटो देवं तुष्टाव पुरतः स्थितम् ॥६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवदेव कृपासिन्धो पापात्माऽहं सुमन्दधीः । कृतापराधः कृपणः पावितः परमेष्ठिना ॥७॥
मया ते पुत्रकामेन दुःखसंस्थेन हेलनम् । कृतं क्षमाप्य प्रभुणा सोऽपराधः सुदुर्मते ॥८॥
धर्मी दोषं न जानामि तस्मात्पुत्रार्थिना मया । वञ्चितस्त्वं देवदेव भीतेन नरकाद्विभो ॥९॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । भीतोऽहं तेन वाक्येन तस्मात्ते हेलनं कृतम् ॥१०॥
नाशस्य दूषणं चित्ते नूनं जानता विभो । दुःखितोऽहं रुजाक्रान्तो वञ्चितः स्वसुतेन ह ॥११॥
न जानेऽहं महाराज पुत्रो मे क्व गतः प्रभो । वञ्चयित्वा वने भीतो मरणात्स कृपानिधे ॥१२॥
मध्यमो द्रविणं दत्त्वा गृहीतो द्विजबालकः । यज्ञोऽयं क्रीतपुत्रेण प्रारब्धस्तव तुष्टये ॥१३॥
दर्शनं तव सम्प्राप्य गतं दुःखं ममाद्भुतम् । जलोदरकृतं सद्य प्रसन्ने त्वयि साम्प्रतम् ॥१४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राज्ञो रोगातुरस्य च । दयालुर्देवदेवेशः प्रत्युवाच नृपोत्तमम् ॥१५॥

वरुण उवाच

मुञ्च राजञ्छुनःशेपं स्तुवन्तं मां भृशातुरम् । यज्ञोऽयं परिपूर्णस्ते रोगमुक्तो भवात्मना ॥१६॥
इत्युक्त्वा वरुणस्तूर्णं राजानं विरुजं तदा । चकार पश्यतां तत्र सदस्यानां सुसंस्थितम् ॥१७॥
विमुक्तोऽसौ द्विजः पाशाद्वरुणेन महात्मना । जयशब्दस्ततस्तत्र सञ्जातो मखमण्डपे ॥१८॥
राजा प्रमुदितः सद्यो रोगान्मुक्तः सुदारुणात् । यूपान्मुक्तः शुनःशेपो बभूवातीव सुस्थितः ॥१९॥
राजा चेमं मखं पूर्णं चकार विनयान्वितः । शुनःशेपस्तदा सभ्यानित्युवाच कृताञ्जलिः ॥२०॥
भो भोः सभ्याः सुधर्मज्ञा ब्रुवन्तु धर्मनिर्णयम् । वेदशास्त्रानुसारेण यथार्थवादिनः किल ॥२१॥
पुत्रोऽहं कस्य सर्वज्ञाः पिता मे कोऽग्रतः परम् । भवतां वचनात्तस्य शरणं प्रव्रजाम्यहम् ॥२२॥

इत्युक्ते वचने तत्र सभ्याः प्रोचुः परस्परम् ।

सभ्या ऊचुः

अजीगर्तस्य पुत्रोऽयं कस्यान्यस्य भवेदसौ ॥२३॥
अंगादंगात्समुद्भूतः पालितस्तेन भक्तितः । अन्यस्य कस्य पुत्रोऽसौ प्रभवेदिति निश्चयः ॥२४॥
तच्छ्रुत्वा वामदेवस्तु तानुवाच सभासदः । विक्रीतस्तेन तातेन द्रव्यलोभात्सुतः किल ॥२५॥
पुत्रोऽयं धनदातुश्च राज्ञस्तत्र न संशयः । अथवा वरुणस्यैष पाशान्मुक्तोऽस्त्यनेन वै ॥२६॥
अन्नदाता भयत्राता तथा विद्याप्रदश्च यः । तथा वित्तप्रदश्चैव पंचैते पितरः स्मृताः ॥२७॥
तदा केचित्पितुः प्राहुः केचिद्राज्ञस्तथाऽपरे । वरुणस्येति संवादे निर्णयं न ययुश्च ते ॥२८॥
इत्थं संदेहमापन्ने वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् । सभ्यान्विवदतस्तत्र सर्वज्ञः सर्वपूजितः ॥२९॥
शृणुध्वं भो महाभागा निर्णयं श्रुतिसम्मतम् । निःस्नेहेन यदा पित्रा विक्रीतोऽयं सुतः शिशुः ॥३०॥
सम्बन्धस्तु गतस्तस्य तदैव धनसंग्रहात् । हरिश्चन्द्रस्य सजातः पुत्रोऽसौ क्रीत एव च ॥३१॥
यूपे बद्धो यदा राजा तदा तस्य न वै सुतः । वरुणस्तु स्तुतोऽनेन तेन तुष्टेन मोचितः ॥३२॥
तस्मान्नायं महाभागा ह्यसौ पुत्रः प्रचेतसः । यो य स्तौति महामन्त्रैः सोऽपि तुष्टो ददाति च ॥३३॥
धनं प्राणान्पशून्राज्यं तथा मोक्षं निजेप्सितम् । कौशिकस्य सुतश्चाय गरिष्ठे येन रक्षितः ॥३४॥
मन्त्रं दत्त्वा महावीर्यं वरुणस्यातिसङ्कटे ।

व्यास उवाच

श्रुत्वा वाक्यं वसिष्ठस्य बाढमूचुः सभासदः ॥३५॥
विश्वामित्रस्तु जग्राह तं करे दक्षिणे तदा । एहि पुत्र गृहं मे त्वमित्युक्त्वा प्रेमपूरितः ॥३६॥
शुनःशेपो जगामाशु तेनैव सह सत्वरः । वरुणस्तु प्रसन्नात्मा जगाम च स्वमालयम् ॥३७॥
ऋत्विजश्च तथा सभ्याः स्वगृहान्निर्ययुस्तदा । राजाऽपि रोगनिर्मुक्तो बभूवातिमुदान्वितः ॥३८॥
प्रजास्तु पालयामास सुप्रसन्नेन चेतसा । रोहितास्यस्तु तच्छ्रुत्वा वृत्तातं वरुणस्य ह ॥३९॥
आजगाम गृहं प्रीतो दुर्गमाद्गिरिपर्वतात् । दूता राजानमभ्येत्य प्रोचुः पुत्रं समागतम् ॥४०॥
मुदितोऽसौ जगामाशु सम्मुखः कोसलाधिपः । दृष्ट्वा पितरमायातं प्रेमोद्रिक्तः ससंभ्रमः ॥४१॥
दण्डवत्पतितो भूमावश्रुपूर्णमुखः सुधा । राजाऽपि तं समुत्थाप्य परिरभ्य मुदान्वितः ॥४२॥
समाघ्राय सुतं मूर्ध्नि पप्रच्छ कुशलं पुनः । उत्संगे तं समारोप्य मुदितो मेदिनीपतिः ॥४३॥
सुवर्णनेत्रजलैः शीर्षण्यमिषेकमथाकरोत् । राज्यं शशास तेनासौ पुत्रेणातिप्रियेण च ॥४४॥
पुत्रार्तं नरमेधरम वर्धयामास विस्तरात् । राजसूयं क्रतुवरं चकार नृपसत्तमः ॥४५॥
वसिष्ठं पूजयित्वाऽथ होतारमकरोद्विभुः । समाप्ते स्वय यज्ञेतो वसिष्ठोऽतीव पूजितः ॥४६॥

शक्रस्य सदन रम्य जगाम मुनिरादरान् । विश्वामित्रोऽपि तत्रैव वसिष्ठन च सगत ॥४७॥
मिलित्वा तौ स्थितौ देवसदने मुनिसत्तम । विश्वामित्रोऽपि पप्रच्छ वसिष्ठ प्रतिपूजितम् ॥४८॥
वीक्ष्य विस्मयचित्तस्त समाया तु शचीपते ।

विश्वामित्र उवाच

क्वेय पूजा त्वया प्राप्ता महती मुनिसत्तम ॥४९॥
कृता येन महाभाग सत्य ब्रूहि ममान्तिके ।

वसिष्ठ उवाच

यजमानोऽस्ति मे राजा हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ॥५०॥
राजसूय कृतस्तेन राज्ञा प्रवरदक्षिण । नेदृशोऽस्ति नृपश्चान्य सत्यवादी धृतव्रत ॥५१॥
दाता च धर्मशीलश्च प्रजारञ्जनतत्पर । तस्य यज्ञे मया पूजा प्राप्ता कौशिकनन्दन ॥५२॥
किं पृच्छसि पुन सत्य ब्रवीम्यहमरिंदम द्विज । हरिश्चन्द्रसमो राजा न भूतो न भविष्यति ॥५३॥
सत्यवादी तथा दाता शूर परमधार्मिक ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽतिकोपन । बभूव क्रोधसरक्तलोचनोऽप्यब्रवीच्च तम् ॥५४॥

विश्वामित्र उवाच

एव स्तौषि नृप मिथ्यावादिन कपटप्रियम । वञ्चितो वरुणो येन प्रतिश्रुत्य वर पुन ॥५५॥
मम जन्मार्जित पुण्य तपस पठितस्य च । त्वदीय चाऽतितपसो ग्लह कुरु महामते ॥५६॥
अह चेत्त नृप सद्यो न करोम्यतिसत्तुतम । असत्यवादिन कामप्रदातार महाखलम् ॥५७॥
आजन्म सचित सर्वं पुण्य मम विनश्यतु । अन्यथा त्वत्कृत सर्वं पुण्य त्विति पणावहे ॥५८॥
ग्लह कृत्वा ततस्तौ तु विवदतौ मुनी तदा । स्वाश्रम स्वर्गलोकाच्च गतौ परमकोपनौ ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥ १७ ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचित्तु हरिश्चन्द्रो मृगयार्थं वन ययौ । अपश्यद्रुदतीं बाला सुन्दरी चारुलोचनाम ॥१॥
तामपृच्छन्महाराज कामिनी करुणापर । पद्मपत्रविशालाक्षि किं रोदिषि वरानने ॥२॥
केनासि पीडिताऽत्यथ किं ते दु ख वदाद्य मे ।

का च त्वं विजने घोरे वस्ते भर्ता पिताऽथवा ॥३॥
न बाधते च राज्ये मे राक्षसोऽपि परांगनाम् । तं हन्मि तरसा कान्ते यस्त्वां सुन्दरि बाधते ॥४॥
ब्रूहि दुःखं वरारोहे स्वस्था भव कृशोदरि । विषये मम पापात्मा न तिष्ठति सुमध्यमे ॥५॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा नारी तं चाब्रवीन्नृपम् । प्रमृज्याश्रूणि वदनाद्धरिश्चंद्रं नृपोत्तमम् ॥६॥

नार्युवाच

राजन्मां बाधतेऽत्यर्थं विश्वामित्रो महामुनिः । तपः करोति यद्घोरं मदर्थं कौशिको वने ॥७॥
तेनाहं दुःखिता राजन्विषये तव सुव्रत । विद्धि मां वमनां कान्तां पीडितां मुनिना भृशम् ॥

राजोवाच

मालाकारा ऊचुः

न देवो न च दैत्योऽस्ति न यक्षो न च किन्नरः । वश्चित्कोलो महाकायो राजस्तिष्ठति कानने ॥२९॥
पुष्पवृक्षाननिमूलन् दन्तैर्मूलयत्यसौ । विदीर्णं तद्वनं सर्वं सूकरेणातिरहसा ॥३०॥
विशिखैस्ताडितोऽस्माभिर्दृषद्भिर्लकुटैस्तथा । न बिभेति महाराज हन्तुमस्मानुपाद्रवत् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तेषां राजा कोपसमाकुलः । अश्वमारुह्य तरसा जगामोपवनं प्रति ॥३२॥
सैन्येन महता युक्तो गजाश्वरथसंयुतः । पदातिवृन्दसहितः प्रययौ वनमुत्तमम् ॥३३॥
तत्रापश्यन्महाकोलं घुर्घुरं भयावहम् । वनं भग्नं च संवीक्ष्य राजा क्रोधयुतोऽभवत् ॥३४॥
चापे बाणं समारोप्य विकृष्य च शरासनम् । तं हन्तुं सूकरं पापं तरसा समुपाक्रमत् ॥३५॥
समालोक्य च राजानं चापहस्तं रुषान्वितम् । समुखोऽभ्यद्रवत्तूर्णं कुर्वञ्छब्दं सुदारुणम् ॥३६॥
तमायान्तं समालोक्य वराहं विवृताननम् । मुमोच विशिखं तस्मिन्हन्तुकामो महीपतिः ॥३७॥
वञ्चयित्वाऽथ तद्बाणं सूकरस्तरसा बलात् । निर्जगाम महावेगात्तमुल्लंघ्य नृपं तदा ॥३८॥
गच्छन्तं तं समालोक्य राजा कोपसमन्वितः । मुमोच विशिखांस्तीक्ष्णांश्चापमाकृष्य यत्नतः ॥३९॥
क्षणं दृष्टिपथे राज्ञः क्षणं चादर्शनं गतः । कुर्वन्बहुविधारावं सूकरः समुपाद्रवत् ॥४०॥
हरिश्चन्द्रोऽतिकुपितो मृगस्यानुजगाम ह । अश्वेन वायुवेगेन विकृष्य च शरासनम् ॥४१॥
इतस्ततस्ततः सैन्यमगच्छच्च वनान्तरम् । एकाकी नृपतिः कोलं व्रजन्तं समुपाद्रवत् ॥४२॥
मध्याह्नसमये राजा सम्प्राप्तो विजने वने । तृषितः क्षुधितोऽत्यर्थं बभूव श्रान्तवाहनः ॥४३॥
सूकरोऽदर्शनं प्राप्तो राजा चिन्तातुरोऽभवत् । मार्गभ्रष्टोऽतिविपिने दारुणे दीनवत्स्थितः ॥४४॥
किं करोमि क्व गच्छामि न सहायोऽस्ति मे वने । अज्ञातस्वपथः कुत्र व्रजामीति व्यचिन्तयत् ॥४५॥
एवं चिन्तयतस्तत्र विपिने जनवर्जिते । राजा चिन्तातुरोऽपश्यन्नदीं सुविमलोदकाम् ॥४६॥
वीक्ष्य तां मुदितो राजा पाययित्वा तुरङ्गमम् । अश्वादुत्तीर्य विमलं पपौ पानीयमुत्तमम् ॥४७॥
जलं पीत्वा नृपस्तत्र सुखमाप महीपतिः । इयेष नगरं गन्तुं दिग्भ्रमेणातिमोहितः ॥४८॥
विश्वामित्रस्तु सम्प्राप्तो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । ननाम वीक्ष्य राजा तं प्रीतिपूर्वं द्विजोत्तमम् ॥४९॥
तमुवाच गाधिराजः प्रणमन्तं नृपोत्तमम् । स्वस्ति तेऽस्तु महाराज किमर्थमिह चागतः ॥५०॥
एकाकी विजने राजन्किं चिकीर्षितमत्र ते । ब्रूहि सर्वं स्थिरो भूत्वा कारणं नृपसत्तम ॥५१॥

राजोवाच

सूकरोऽतिमहाकायो बलवान्पुष्पकाननम् । समुपेत्य ममर्दाशु कोमलान्पुष्पपादपान् ॥५२॥
तं निवारयितुं दुष्टं करे कृत्वा च कार्मुकम् । ससैन्योऽहं स्वनगरान्निर्गतो मुनिसत्तम ॥५३॥

गतोऽसौ दृक्पथात्पापो मायावी क्वापि वेगवान् । पृष्ठतोऽहमपि प्राप्तः सैन्यं क्वापि गतं मम ॥५४॥
क्षुधितस्तृषितश्चाहं सैन्यभ्रष्टस्त्विहागतः । न जाने पुरमार्गं च तथा सैन्यगतिं मुने ॥५५॥
पंथानं दर्शय विभो व्रजामि नगरं प्रति । ममात्र भाग्ययोगेन प्राप्तस्त्वं विजने वने ॥५६॥
अयोध्याधिपतिश्चाहं हरिश्चंद्रोऽतिविश्रुतः । राजसूयस्य कर्ता च वाञ्छितार्थप्रदः सदा ॥५७॥
धनेच्छा यदि ते ब्रह्मन्यज्ञार्थं द्विजसत्तम । आगन्तव्यमयोध्याया दास्यामि विपुलं धनम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा भूपतेः कौशिको मुनिः । प्रहस्य प्रत्युवाचेदं हरिश्चन्द्रं तदा नृपः ॥१॥
राजंस्तीर्थमिदं पुण्यं पावनं पापनाशनम् । स्नानं कुरु महाभाग पितॄणां तर्पणं तथा ॥२॥
कालः शुभतमोऽस्तीह तीर्थे स्नात्वा विशाम्पते । दानं ददस्व शक्त्याऽत्र पुण्यतीर्थेऽतिपावने ॥३॥
प्राप्य तीर्थं महापुण्यमस्नात्वा यस्तु गच्छति । स भवेदात्महा भूप इति स्वायंभुवोऽब्रवीत् ॥४॥
तस्मात्तीर्थवरे राजन्कुरु पुण्यं स्वशक्तितः । दर्शयिष्यामि मार्गं ते गन्ताऽसि नगरं ततः ॥५॥
आगमिष्याम्यहं मार्गदर्शनार्थं तवानघ । त्वया सहाद्य काकुत्स्थ तव दानेन तोषितः ॥६॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मुनेः कपटमंडितम् । वासांस्युत्तार्य विधिवत्स्नातुमभ्याययौ नदीम् ॥७॥
बंधयित्वा हयं वृक्षे मुनिवाक्येन मोहितः । अवश्यंभावियोगेन तद्वशस्तु तदाऽभवत् ॥८॥
राजा स्नानविधिं कृत्वा संतर्प्य पितृदेवताः । विश्वामित्रमुवाचेदं स्वामिन्दानं ददामि ते ॥९॥
यदिच्छसि महाभाग तत्ते दास्यामि साम्प्रतम् । गावो भूमिर्हिरण्यं च गजाश्वरथवाहनम् ॥१०॥
नादेयं मे किमप्यस्ति कृतमेतद्व्रतं पुरा । राजसूये मखश्रेष्ठे मुनीनां सन्निधावपि ॥११॥
तस्मात्त्वमिह सम्प्राप्तस्तीर्थेऽस्मिन्प्रवरे मुने । यत्तेऽस्ति वाञ्छितं ब्रूहि ददामि तव वांछितम् ॥१२॥

विश्वामित्र उवाच

मया पूर्वं स्मृता राजन्कीर्तिस्ते विपुला भुवि । वसिष्ठेन च सम्प्रोक्तो दाता नास्ति महीतले ॥१३॥
हरिश्चन्द्रो नृपश्रेष्ठः सूर्यवंशे महीपतिः । तादृशो नृपतिर्दाता न भूतो न भविष्यति ॥१४॥
पृथिव्यां परमोदारस्त्रिशंकुतनयो यथा । अतस्त्वां प्रार्थयाम्यद्य विवाहो मेऽस्ति पार्थिव १५॥
पुत्रस्य च महाभाग तदर्थं देहि मे धनम् ।

राजोवाच

विवाहं कुरु विप्रेन्द्र ददामि प्रार्थितं तव ॥१६॥

यदिच्छसि धनं कामं दाता तस्यास्मि निश्चितम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तः कौशिकस्तेन वंचनातत्परो मुनिः ॥१७॥
सद्भाव्य मायां गांधर्वीं पार्थिवायाप्यदर्शयत् । कुमारः सुकुमारश्च कन्या च दशवार्षिकी ॥१८॥
एतयोः कार्यमप्यद्य कर्तव्यं नृपसत्तम । राजसूयाधिकं पुण्यं गृहस्थस्य विवाहतः ॥१९॥
भविष्यति तवात्रैव विप्रपुत्रविवाहतः । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मायया तस्य मोहितः ॥२०॥
तथेति च प्रतिज्ञाय नोवाचाल्पं वचस्तया । तेन दर्शितमार्गोऽसौ नगरं प्रति जग्मिवान् ॥२१॥
विश्वामित्रोऽपि राजानं वंचयित्वाश्रमं ययौ । कृतोद्वाहविधिस्तावद्विश्वामित्रोऽब्रवीन्नृपम् ॥२२॥
वेदीमध्ये नृपाद्य त्वं देहि दानं यथेप्सितम् ।

राजोवाच

किं तेऽभीष्टं द्विज ब्रूहि ददामि वाञ्छितं किल ॥२३॥
अदेयमपि संसारे यशःकामोऽस्मि साम्प्रतम् । व्यर्थं हि जीवितं तस्य विभवं प्राप्य येन वै २४॥
नोपार्जितं यशः शुद्धं परलोकसुखप्रदम् ।

विश्वामित्र उवाच

राज्यं देहि महाराज वराय सपरिच्छदम् ॥२५॥
गजाश्वरथरत्नाढ्यं वेदीमध्येऽतिपावने ।

व्यास उवाच

मोहितो मायया तस्य श्रुत्वा वाक्यं मुनेर्नृप. ॥२६॥
दत्तमित्युक्तवान्राज्यमविचार्य . यदृच्छया । गृहीतमिति तं प्राह विश्वामित्रोऽतिनिष्ठुर. ॥२७॥
दक्षिणां देहि राजेन्द्र दानयोग्यां महामते । दक्षिणारहितं दानं निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥२८॥
तस्माद्दानफलाय त्वं यथोक्तां देहि दक्षिणाम् । इत्युक्तस्तु तदा राजा तमुवाचातिविस्मितः ॥२९॥
भगवन् कियद्धनं तुभ्यं देयं स्वामिन्मयाऽधुना । दक्षिणानिष्क्रयं साधो वद तावत्प्रमाणकम् ॥३०॥
दानपूर्त्यै प्रदास्यामि स्वस्थो भव तपोधन । विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा तमाह मेदिनीपतिम् ॥३१॥
हेमभारद्वयं सार्धं दक्षिणां देहि साम्प्रतम् । दास्यामीति प्रतिश्रुत्य तस्यै राजातिविस्मितः ॥
तदैव सैनिकास्तस्य वीक्षमाणाः समागताः । दृष्ट्वा महीपतिं व्यग्रं तुष्टुवुस्ते मुदान्विताः ॥३३॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तेषां वचो राजा नोक्त्वा किंचिच्छुभाशुभम् । चिंतयन्स्वकृतं कर्म ययावंतःपुरे ततः ॥३४॥
किं मया स्वीकृतं दानं सर्वस्वं यत्समर्पितम् । वंचितोऽहं द्विजेनाद्य वने पाटच्चरैरिव ॥३५॥

राज्यं सोपस्करं तस्मै मया सर्वं प्रतिश्रुतम् । भारद्वयं सुवर्णस्य सार्धं च दक्षिणा पुनः ॥३६॥
किं करोमि मतिर्भ्रष्टा न ज्ञातं कपटं मुने । प्रतारितोऽहं सहसा ब्राह्मणेन तपस्विना ॥३७॥
न जाने दैवकार्यं वै हा दैव किं भविष्यति । इति चिंतापरो राजा गृहं प्राप्तोऽतिविह्वलः ॥३८॥
पतिं चिंतापरं दृष्ट्वा राज्ञी पप्रच्छ कारणम् । किं प्रभो विमना भासि का चिंता ब्रूहि साम्प्रतम् ॥
धनात्पुत्रः समायातो राजसूयः कृतः पुरा । कस्माच्छोचसि राजेन्द्र शोकस्य कारणं वद ॥४०॥
शत्रुस्तेऽपि विद्यते यदपि बलवान्दुर्बलोऽपि वा । वरुणोऽपि सुसंतुष्टः कृतकृत्योऽसि भूतले ॥४१॥
चिंतया क्षीयते देहो नास्ति चितासमा मृतिः । त्यज्यतां नृपशार्दूल स्वस्थो भव विचक्षण ॥४२॥
सन्निशम्य प्रियावाक्यं प्रीतिपूर्वं नराधिपः । प्रोवाच किंचिच्चिन्तायाः कारणं च शुभाशुभम् ॥
भोजनं न चकारासौ चिंताविष्टस्तथा नृपः । सुप्त्वापि शयने शुभ्रे लेभे निद्रां न भूमिपः ॥४४॥
प्रातरुत्थाय चिंतार्तो यावत्सध्यादिकां क्रियाम् । करोति नृपतिस्तावद्विश्वामित्रः समागतः ॥४५॥
क्षत्रा निवेदितो राज्ञे मुनिः सर्वस्वहारकः । आगत्योवाच राजानं प्रणमन्तं पुनः पुनः ॥४६॥

विश्वामित्र उवाच

राजंस्त्यज स्वराज्यं मे देहि वाचा प्रतिश्रुतम् । सुवर्णं स्पृश राजेन्द्र सत्यवाग्भव साम्प्रतम् ॥४७॥

हरिश्चन्द्र उवाच

स्वामिन्राज्यं तवेदं मे मया दत्तं किलाधुना । त्यक्त्वान्यत्र गमिष्यामि मा चिंतां कुरु कौशिक ॥
सर्वस्वं मम ते ब्रह्मन्गृहीतं विधिवद्विभो । सुवर्णदक्षिणां दातुमशक्तोऽद्याधुना द्विज ॥४९॥
दानं ददामि ते तावद्यावन्मे स्याद्धनागमः । पुनश्चेत्कालयोगेन तदा दास्यामि दक्षिणाम् ॥५०॥
इत्युक्त्वा नृपतिः प्राह पुत्रं भार्यां च माधवीम् । राज्यमस्मै प्रदत्तं वै मया वेद्यां सुविस्तरम् ॥५१॥
हस्त्यश्वरथसंयुक्तं रत्नहेमसमन्वितम् । त्यक्त्वा त्रीणि शरीराणि सर्वं चास्मै समर्पितम् ॥
त्यक्त्वाऽयोध्यां गमिष्यामि कुत्रचिद्वनगह्वरे । गृह्णात्विदं मुनिः सम्यग्राज्यं सर्वसमृद्धिमत् ॥५३॥
इत्याभाष्य सुतं भार्यां हरिश्चन्द्रः स्वमंदिरात् । विनिर्गतः सुधर्मात्मा मानयंस्तं द्विजोत्तमम् ॥५४॥
व्रजंतं भूपतिं वीक्ष्य भार्यापुत्रावुभावपि । चिंतातुरौ सुदीनास्यौ जग्मतुः पृष्ठतस्तदा ॥५५॥
हाहाकारो महानासीन्नगरे वीक्ष्य तांस्तथा । चुक्रुशुः प्राणिनः सर्वे साकेतपुरवासिनः ॥५६॥
हा राजन्किं कृतं कर्म कुतः क्लेशः समागतः । वंचितोऽसि महाराज विधिना पंडितेन ह ॥५७॥
सर्वे वर्णास्तदा दुःखमाप्नुयुस्तं महीपतिम् । विलोक्य भार्यया सार्धं पुत्रेण च महात्मना ५८॥
निनिंदुर्ब्राह्मणं तं तु दुराचारं पुरौकसः । धूर्तोऽयमिति भाषन्तो दुःखार्ता ब्राह्मणादयः ॥५९॥
निर्गत्य नगरात्तस्माद्विश्वामित्रः क्षितीश्वरम् । गच्छन्तं तमुवाचेदं समेत्य निष्ठुरं वचः ॥६०॥
दक्षिणायाः सुवर्णं मे दत्त्वा गच्छ नराधिप । नाहं दास्यामि वा ब्रूहि मया त्यक्तं सुवर्णकम् ॥६१॥

राज्यं गृहाण वा सर्वं लोभश्चेद्धि विवर्तते । दत्तं चेन्मन्यसे राजन् देहि तद्यत्प्रतिश्रुतम् ॥६२॥
एवं ब्रुवतं गाधेयं हरिश्चन्द्रो महीपतिः । प्रणिपत्य सुदीनात्मा कृताञ्जलिपुटोऽब्रवीत् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

हरिश्चन्द्र उवाच

अदत्त्वा ते हिरण्यं वै न करिष्यामि भोजनम् । प्रतिज्ञा मे मुनिश्रेष्ठ विषादं त्यज सुव्रत ॥१॥
सूर्यवंशसमुद्भूतः क्षत्रियोऽहं महीपते । राजसूयस्य यज्ञस्य कर्ता वाञ्छितदो नृप ॥२॥
कथं करोमि नाकारं स्वामिन्दत्त्वा यदृच्छया । अवश्यमेव दातव्यमृणं ते द्विजसत्तम ॥३॥
स्वस्थो भव प्रदास्यामि सुवर्णं मनसेप्सितम् । कञ्चित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्प्राप्स्याम्यहं धनम् ॥४॥

विश्वामित्र उवाच

कुतस्ते भविता राजन्धनप्राप्तिरतः परम् । गतं राज्यं तथा कोशो बलं चैवार्थसाधनम् ॥५॥
वृथाऽऽशा ते महीपाल धनार्थं किं करोम्यहम् । निर्धनं त्वां च लोभेन पीडयामि कथं नृप ॥६॥
तस्मात्कथय भूपाल न दास्यामीति साम्प्रतम् । त्यक्त्वाऽऽशामसतीं कामं गच्छाम्यहमतः परम् ॥७॥
यथेष्टं व्रज राजेन्द्र भार्यापुत्रसमन्वितः । सुवर्णं नास्ति किं तुभ्यं ददामीति वदाधुना ॥८॥

व्यास उवाच

गच्छन्वाक्यमिदं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य च भूपतिः । प्रत्युवाच मुनिं ब्रह्मन्धैर्यं कुरु ददाम्यहम् ॥९॥
मम देहोऽस्ति भार्याया पुत्रस्य च ह्यनामयः । क्रीत्वा देहं तु तं नूनमृणं दास्यामि ते द्विज ॥१०॥
ग्राहकं पश्य विप्रेन्द्र वाराणस्यां पुरि प्रभो । दासभावं गमिष्यामि सदारोऽहं सपुत्रकः ॥११॥
गृहाण काञ्चनं पूर्णं सार्धं भारद्वयं मुने । मौल्येन दत्त्वा सर्वान्न संतुष्टो भव भूधर ॥१२॥
इति ब्रुवञ्जगामाथ सह पत्न्या सुतान्वितः । उमया कान्तया सार्धं यत्रास्ते शंकरः स्वयम् ॥१३॥
स दृष्ट्वा च पुरीं रम्यां मनसो ह्लादकारिणीम् । उवाच स कृतार्थोऽस्मि पुरीं पश्य सुवर्चसम् ॥१४॥
ततो भागीरथीं प्राप्य स्नात्वा देवादितर्पणम् । देवार्चनं च निर्वर्त्य कृतवान्दिग्विलोकनम् ॥१५॥
प्रविश्य वसुधापालो दिव्यां वाराणसीं पुरीम् । नैषा मनुष्यभुक्तेति शूलपाणेः परिग्रहः ॥१६॥
जगाम पद्भ्यां दुःखार्तः सह पत्न्या समाकुलः । पुरीं प्रविश्य स नृपो निःश्वासमकरोत्तदा ॥१७॥
ददर्शाथ मुनिश्रेष्ठं ब्राह्मणं दक्षिणार्थिनम् । तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं विनयावनतोऽभवत् ॥१८॥
प्राह चैवाञ्जलिं कृत्वा हरिश्चन्द्रो महामुनिम् । इमे प्राणाः सुतश्चायं प्रिया पत्नी मुने मम ॥१९॥
येन ते कृत्यमस्माकं गृहाणाद्य द्विजोत्तम । यच्चान्यत्कार्यमस्माभिस्तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥२०॥

विश्वामित्र उवाच

पूर्णं स मासो भद्र ते दीयता मम दक्षिणा । पूर्वं तस्य निमित्त हि स्मर्यते स्ववचो यदि ॥२१॥

राजोवाच

ब्रह्मनाद्यापि सपूर्णो मासो ज्ञानतपोबल । तिष्ठत्वेकदिनार्धं यत्तत्प्रतीक्षस्व नापरम् ॥२२॥

विश्वामित्र उवाच

एवमस्तु महाराज आगमिष्याम्यह पुन । शाप तव प्रदास्यामि न चेदद्य प्रयच्छसि ॥२३॥

इत्युक्त्वाथ ययौ विप्रो राजा चाचिंतयत्तदा । कथमस्मै प्रयच्छामि दक्षिणा या प्रतिश्रुता ॥२४॥

कुत पुष्टानि मित्राणि कुत्रार्थं साप्रत मम । प्रतिग्रह प्रदुष्टो मे तत्र याच्ञा कथ भवेत् ॥२५॥

राज्ञा वृत्तित्रय प्रोक्त धर्मशास्त्रेषु निश्चितम् । यदि प्राणान्विमुञ्चामि ह्यप्रदाय च दक्षिणाम् ॥

ब्रह्मस्वहा कृमि पापो भविष्याम्यघमाघम । अथवा प्रेतता यास्ये वर एवात्मविक्रय ॥२७॥

सूत उवाच

राजान व्याकुल दीन चिंतयानमधोमुखम् । प्रत्युवाच तदा पत्नी बाष्पगद्गदया गिरा ॥२८॥

त्यज चिंता महाराज स्वधर्ममनुपालय । प्रेतवद्वर्जनीयो हि नर सत्यबहिष्कृत ॥२९॥

नात परतर धर्मं वदन्ति पुरुषस्य च । यादृश पुरुषव्याघ्र स्वसत्यस्यानुपालनम् ॥३०॥

अग्निहोत्रमधीत च दानाद्या सकला क्रिया । भवन्ति तस्य वैफल्य वाक्य यस्यानृत भवेत् ॥३१॥

सत्यमत्यतमुदित धर्मशास्त्रेषु धीमताम् । तारणायानृत तद्वत्पातनायाकृतात्मनाम ॥३२॥

शताश्वमेधानादृत्य राजसूय च पार्थिव. । कृत्वा राजा सकृत्स्वर्गादसत्यवचनाच्च्युत ॥३३॥

राजोवाच

वशवृद्धिकरश्चाय पुत्रस्तिष्ठति बालक । उच्यता वक्तुकामासि यद्वाक्य गजगामिनि ॥३४॥

पत्न्युवाच

राज माभूदसत्य ते पुसा पुत्रफला स्त्रिय । त मा प्रदाय वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणाम् ॥३५॥

व्यास उवाच

एतद्वाक्यमुपश्रुत्य ययौ मोह महीपति । प्रतिलभ्य च सज्ञा वै विललापातिदु खित ॥३६॥

महद्दु खमिद भद्रे यत्त्वमेव ब्रवीषि मे । किं तव स्मितसलापा मम पापस्य विस्मृता ॥३७॥

हा हा त्वया कथ योग्य वक्तुमेतच्छुचिस्मिते । दुर्वाच्यमेतद्वचन कथ वदसि भामिनि ॥३८॥

इत्युक्त्वा नृपतिश्रेष्ठो न धीरो दारविक्रये । निपपात महीपृष्ठे मूर्च्छयाऽतिपरिप्लुत ॥३९॥

शयान भुवि त दृष्ट्वा मूर्च्छयाऽपि महीपतिम् । उवाचद सुकरुण राजपुत्री सुदु खिता ॥४०॥

हा महाराज कस्येदमपध्यानादुपागतम् । यस्त्व निपतितो भूमौ रङ्कवच्छरणोचित ॥४१॥

येनैव कोटिशो वित्त विप्राणामपवर्जितम् । स एव पृथिवीनाथो भुवि स्वपिति मे पति ॥४२॥
हा कष्ट कि तवानेन कृत देव महीक्षिता । यदिद्रोपेंद्रतुल्योऽस्य नीत पापामिमा दशाम् ॥४३॥
इत्युक्त्वा साऽपि सुश्रोणी मूर्च्छिता निपपात ह । भर्तुर्दु खमहाभारेणासह्येनातिपीडिता ॥४४॥
शिशुर्दृष्ट्वा क्षुधाविष्ट प्राह वाक्य सुदु खित । तात तात प्रदेह्यन्न मातर्मे देहि भोजनम् ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने विंशोऽध्याय ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एतस्मिनन्तरे प्राप्तो विश्वामित्रो महातपा । अन्तकेन सम क्रुद्धो धन स्व याचितु द्रुत ॥१॥
तमालोक्य हरिश्चन्द्र पपात भुवि मूर्च्छित । स वारिणा तमभ्युक्ष्य राजानमिदमब्रवीत् ॥२॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र त्वा ददस्वेष्टदक्षिणाम् । ऋण धारयता दु खमहन्यहनि वर्धते ॥३॥
आप्याय्यमान स तदा हिमशीतेन वारिणा । अवाप्य चेतना राजा विश्वामित्रमवेक्ष्य च ॥४॥
पुनर्मोह समापेदे ह्यथ क्रोध ययौ मुनि । समाश्वास्य च राजान वाक्यमाह द्विजोत्तम ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

दीयता दक्षिणा सा मे यदि धर्ममवेक्षसे । सत्येनार्क प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी ॥६॥
सत्ये चोक्त परो धर्म स्वर्ग सत्ये प्रतिष्ठित । अश्वमेधसहस्र तु सत्य च तुलया धृतम् ॥७॥
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेक विशिष्यते । अथवा कि ममैतेन प्रोक्तेनास्ति प्रयोजनम् ॥८॥
मदीया दक्षिणा राजन दास्यसि भवान्यदि । अस्ताचलगते ह्यर्के शप्स्यामि त्वामतो ध्रुवम् ॥९॥
इत्युक्त्वा स ययौ विप्रो राजा चासीद्भयातुर । दु खीभूतोऽवनो निस्वो नृपस्स मुनिनार्दित ॥१०॥

सूत उवाच

एतस्मिन्नतरे तत्र ब्राह्मणो वेदपारग । ब्राह्मणैश्च युभि साध निर्ययौ स्वगृहाद्बहि ॥११॥
तनो राज्ञी तु त दृष्ट्वा आयात तापस स्थितम् । उवाच वाक्य राजान धर्मार्थसहित तदा ॥१२॥
त्रयाणामपि वर्णाना पिता ब्राह्मण उच्यते । पितृद्रव्य हि पुत्रेण ग्रहीतव्य न सशय ॥१३॥
तस्मादय प्रार्थनीयो धनार्थमिति मे मति ।

राजोवाच

नाह प्रतिग्रह कांक्षे क्षत्रियोऽह सुमध्यमे ॥१४॥
याचन यत्तु विप्राणा क्षत्रियाणा न विद्यते । गुरुर्हि विप्रो वर्णाना पूजनीयोऽस्ति सर्वथा ॥१५॥

तस्माद्गुरुर्न याच्यः स्यात्क्षत्रियाणां विशेषतः । यजनाध्ययनं दानं क्षत्रियस्य विधीयते ॥१६॥
शरणागतानामभयं प्रजानां प्रतिपालनम् । न चाप्येवं तु वक्तव्यं देहीति कृपणं वचः ॥१७॥
ददामीत्येव मे देवि हृदये निहितं वचः । अर्जितं कुत्रचिद्द्रव्यं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् ॥१८॥

पत्न्युवाच

कालः समविषमकरः परिभवसम्मानमानदः कालः ।
कालः करोति पुरुषं दातारं याचितारं च ॥१९॥

विप्रेण विदुषा राजा क्रुद्धेनातिबलीयसा । राज्यान्निरस्तः सौख्याच्च पश्य कालस्य चेष्टितम् ॥२०॥

राजोवाच

असिना तीक्ष्णधारेण वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मानं परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥२१॥
क्षत्रियोऽहं महाभागे न याचे किञ्चिदप्यहम् । ददामि वाऽहं नित्यं हि भुजयोरर्जितं धनम् ॥२२॥

पत्न्युवाच

यदि ते हि महाराज याचितुं न क्षमं मनः । अहं तु न्यायतो दत्ता देवैरपि सवासवैः ॥२३॥
अहं दास्या च पत्या च रक्ष्या चैव महाद्युते । मन्मौल्यं सङ्गृहीत्वाथ गुर्वर्थं सम्प्रदीयताम् ॥२४॥
एवद्वाक्यमुपश्रुत्य हरिश्चन्द्रो महीपतिः । कष्टं कष्टमिति प्रोच्य विललापातिदुःखितः ॥२५॥
भार्या च भूयः प्राहेदं क्रियतां वचनं मम । विप्रशापाग्निदग्धस्त्वं नीचत्वमुपयास्यसि ॥२६॥

न द्यूतहेतोर्न च मद्यहेतोर्न राज्यहेतोर्न च भोगहेतोः ।
ददस्व गुर्वर्थमतो मया त्वं सत्यव्रतं त्वं सफलं कुरुष्व ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तया नोद्यमानस्तु राजा पत्न्या पुनः पुनः । प्राह भद्रे करोम्येव विक्रयं ते सुनिर्घृणः ॥१॥
नृशंसैरपि यत्कर्तुं न शक्यं तत्करोम्यहम् । यदि ते भ्राजते वाणी वक्तुमीदृक्सुनिष्ठुरम् ॥२॥
एवमुक्त्वा ततो राजा गत्वा नगरमातुरः । अवतार्य तदा रङ्गे तां भार्यां नृपसत्तमः ॥३॥
बाष्पगद्गदकण्ठस्तु ततो वचनमब्रवीत् । भो भो नागरिकाः सर्वे शृणुध्वं वचनं मम ॥४॥
कस्यचिद्यदि कार्यं स्याद्दास्या प्राणेष्टया मम । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यावत्तत् धारयाम्यहम् ॥५॥
तेऽपृच्छन्पण्डिताः कस्त्वं पत्नीं विक्रेतुमागतः ।

राजोवाच

कि मा पृच्छथ कस्त्व भो नृशमोऽहममानुष ॥६॥
राक्षसो वाऽस्मि कठिनस्तत पाप करोम्यहम् ।

व्यास उवाच

स शब्द सहसा श्रुत्वा कौशिको विप्ररूपधृक् ॥७॥
वृद्धरूप समास्थाय हरिश्चन्द्रमभाषत । समर्पयस्व मे दासीमह क्रेता धनप्रद ॥८॥
अस्ति मे वित्तमतुल सुकुमारी च मे प्रिया । गृहकर्म न शक्नोति कर्तुमस्मात्प्रयच्छ मे ॥९॥
अह गृह्णामि दासी तु कति दास्यामि ते धनम् । एवमुक्ते तु विप्रेण हरिश्चन्द्रस्य भूपते ॥१०॥
विदीर्णं तु मनो दुःखात्र चैन किंचिदब्रवीत् ।

विप्र उवाच

कर्मणश्च वयोरूपशीलाना तव योषित ॥११॥
अनुरूपमिद वित्त गृहाणार्पय मेऽबलाम् । धर्मशास्त्रेषु यद्दृष्ट स्त्रियो मौल्य नरस्य च ॥१२॥
द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणान्विता । कोटिमौल्य सुवर्णस्य स्त्रिय पुरुषस्तथार्बुदम् ॥१३॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य हरिश्चन्द्रो महीपति । दुःखेन महताविष्टो न चैन किंचिदब्रवीत् ॥१४॥
तत ■ विप्रो नृपते पुरतो वल्कलोपरि । धन निधाय केशेषु धृत्वा राज्ञीमकर्षयत् ॥१५॥

राज्ञ्युवाच

मुच मुचार्य मा सद्यो यावत्पश्याम्यह सुतम् । दुर्लभ दर्शन विप्र पुनरस्य भविष्यति ॥१६॥
पश्येह पुत्र मामेव मातर दास्यता गताम् । मा मास्प्राक्षी राजपुत्र न स्पृश्याऽह त्वयाऽधुना ॥
तत स बाल सहसा दृष्ट्वा कष्टा तु मातरम् । समभ्यधावदम्बेति वदन्साश्रुविलोचन ॥१८॥
हस्ते वस्त्र समाकर्षन्वामपाणिधर स्खलन् । तमागत द्विज क्रोधाद्बालमभ्याहनत्तदा ॥१९॥
वदस्तथापि सोऽम्बेति नैव मुचति मातरम् ।

राज्ञ्युवाच

प्रसाद कुरु मे नाथ क्रीणीष्वेम हि बालकम् ॥२०॥
क्रीतापि नाह भविता विनैन कार्यसाधिका । इत्थ ममाल्पभाग्याया प्रसाद कुरु मे प्रभो ॥२१॥

ब्राह्मण उवाच

गृह्यता वित्तमेतत्ते दीयता मम बालक । स्त्रीपुसो धर्मशास्त्रज्ञै कृतमेव हि वेतनम् ॥२२॥
शत सहस्र लक्ष च कोटिमौल्य तथापरै । द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणान्विता ॥२३॥
कोटिमौल्य स्त्रिय प्रोक्त पुरुषस्य तथार्बुदम् ।

सूत उवाच

तथैव तस्य तद्वित्तं पुर. क्षिप्तं पटे पुनः ॥२४॥

प्रगृह्य बालकं मात्रा सहैकस्थमवन्धयत् । प्रतस्थे स गृहं क्षिप्रं तया सह मुदान्वितः ॥२५॥
प्रदक्षिणा तु सा कृत्वा जानुभ्यां प्रणता स्थिता । बाष्पपर्याकुला दीना त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२६॥
यदि दत्तं यदि हुतं ब्राह्मणास्तर्पिता यदि । तेन पुण्येन मे भर्ता हरिश्चन्द्रोऽस्तु वै पुन. ॥२७॥
पादयो· पतितां दृष्ट्वा प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् । हाहेति च वदन्राजा विललापाकुलेन्द्रिय· ॥२८॥
वियुक्तेयं कथ जाता सत्यशीलगुणान्विता । वृक्षच्छायापि वृक्षं तं न जहाति कदाचन ॥२९॥
एव भार्या वदित्वाथ सुसंबद्धं परस्परम् । पुत्रश्च तमुवाचेद मा त्व हित्वा क्व यास्यसि ॥३०॥
का दिशं प्रति यास्यामि को मे दु खं निवारयेत् । राज्यत्यागे न मे दु ख वनवासे न मे द्विज ॥३१॥
यत्पुत्रेण वियोगो मे एवमाह स भूपति । सद्भर्तृभोग्या हि सदा लोके भार्या भवति हि ॥३२॥
मया त्यक्तासि कल्याणि दुःखेन विनियोजिता । इक्ष्वाकुवशसभूत सर्वराज्यसुखोषितम् ॥३३॥
मामीदृशं पतिं प्राप्य दासीभावं गता ह्यसि । ईदृशे मज्जमानं मां सुमहच्छोकसागरे ॥३४॥
को मामुद्धरते देवि पौराणाख्यानविस्तरैः ।

सूत उवाच

पश्यतस्तस्य राजर्षे कशाघातै. सुदारुणैः ॥३५॥

घातयित्वा तु विप्रेशो नेतु समुपचक्रमे । नीयमानौ तु तौ दृष्ट्वा भार्यापुत्रौ स पार्थिव ॥३६॥
विललापातिदु खार्तो निश्वस्योष्णं पुन पुन । या न वायुर्न चादित्यो न चन्द्रो न पृथग्जना· ॥३७॥
दृष्टवंत पुरा पत्नी सेयं दासीत्वमागता । सूर्यवंशप्रसूतोऽय सुकुमारकराङ्गुलि ॥३८॥
सम्प्राप्तो विक्रय बालो धिङ्मामस्तु सुदुर्मतिम् । हा प्रिये हा शिशो वत्स ममानार्यस्य दुर्नय ॥३९॥
दैवाधीनदशां प्राप्तो न मृतोऽस्मि तथापि धिक् ।

व्यास उवाच

एवं विलपतो राज्ञोऽग्रे विप्रोऽन्तरधीयत ॥४०॥

वृक्षगेहादिभिस्तुङ्गैस्तावादाय त्वरान्वित । अत्रान्तरे मुनिश्रेष्ठस्त्वाजगाम महातपा ॥४१॥
सशिष्य कौशिकेन्द्रोऽसौ निष्ठुर क्रूरदर्शन ।

विश्वामित्र उवाच

या त्वयोक्ता पुरा राजन्राजसूयस्य दक्षिणा ॥४२॥
ता ददस्व महाबाहो यदि सत्यं पुरस्कृतम् ।

हरिश्चन्द्र उवाच

नमस्करोमि राजर्षे गृहाणेमा स्वदक्षिणाम् ॥४३॥

राजसूयस्य यागस्य या मयोक्ता पुराऽनघ ।

विश्वामित्र उवाच

कुतो लब्धमिदं द्रव्यं दक्षिणार्थं प्रदीयते ॥४४॥
एतदाचक्ष्व राजेंद्र यथा द्रव्यं त्वयार्जितम् ।

राजोवाच

किमनेन महाभाग कथितेन तवानघ ॥४५॥
शोकस्तु वर्धते विप्र श्रुतेनानेन सुव्रत ।

ऋषिरुवाच

अशस्तं नैव गृह्णामि शस्तमेव प्रयच्छ मे ॥४६॥
द्रव्यस्यागमनं राजन्कथयस्व यथातथम् ।

राजोवाच

मया देवी तु सा भार्या विक्रीता कोटिसम्मितैः ॥४७॥
पुत्रो रोहितोऽप्यो विक्रीतोऽर्बुदसङ्ख्यया । विप्रैकादश कोटयस्त्वं सुवर्णस्य गृहाण मे ॥४८॥

सूत उवाच

त स्वर्णमादाय दारविक्रयसम्भवम् । शोकाभिभूतं राजानं कुपितः कौशिकोऽब्रवीत् ४९॥

ऋषिरुवाच

सूयस्य यज्ञस्य नैषा भवति दक्षिणा । अन्यदुत्पादय क्षिप्रं सम्पूर्णा येन सा भवेत् ॥५०॥
यथो ममेमां त्वं सदृशीं यदि दक्षिणाम् । मन्यसे तर्हि तत्क्षिप्रं पश्य त्वं मे परं बलम् ॥५१॥
ोऽस्य सुतप्तस्य ब्राह्मणस्यामलस्य च । मत्प्रभावस्य चोग्रस्य शुद्धस्याध्ययनस्य च ॥५२॥

राजोवाच

दास्यामि भगवन्कालं कश्चित्प्रतीक्ष्यताम् । अधुनैवास्ति विक्रीता पत्नी पुत्रश्च बालकः ॥५३॥

विश्वामित्र उवाच

र्गं स्थितो यामस्य दिवसस्य नराधिप । एष एव प्रतीक्ष्यो मे वक्तव्यं नोत्तरं त्वया ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

मुक्त्वा राजानं निर्घृणं निष्ठुरं वचः । तदादाय धनं पूर्णं कुपितः कौशिको ययौ ॥१॥

विश्वामित्रे गते राजा तत शोकमुपागत । श्वासोच्छ्वास मुहु कृत्वा प्रोवाचोच्चैरधोमुख २।
वित्तक्रीतेन यस्यार्तिर्मया प्रेतेन गच्छति । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यो मे तिष्ठति भास्कर ॥३।
अथाजगाम त्वरितो धर्मश्चाण्डालरूपधृक् । दुर्गन्धो विकृतोरस्क श्मश्रुलो दतुरोऽघृणी ॥४।
कृष्णो लबोदर स्निग्ध कराल पुरुषाधम । हस्तजर्जरयष्टिश्च शवमाल्यैरलकृत ॥५।

चाण्डाल उवाच

अह गृह्णामि दासत्वे भृत्यार्थं समहामम । क्षिप्रमाचक्ष्व मौल्य किमेतत्ते सप्रदीयत ॥६।

व्यास उवाच

त तादृशमथालक्ष्य क्रूरदृष्टि सुनिर्घृणम् । वदन्तमतिदु शील कस्त्वमित्याह पार्थिव ॥७॥

चाण्डाल उवाच

चाडालोऽहमिह ख्यात प्रवीरति नृपोत्तम । शासने सवदा तिष्ठ मृतचैलापहारक ॥८॥
एवमुक्तस्तदा राजा वचन चेदमब्रवीत । ब्राह्मण क्षत्रियो वापि गृह्णात्विति मतिर्मम ॥९॥
उत्तमस्योत्तमो धर्मो मध्यमस्य च मध्यम । अधमस्याधमश्चैव इति प्राहुर्मनीषिण ॥१०॥

चाण्डाल उवाच

एवमेव त्वया धर्म कथितो नृपसत्तम । अविचार्य त्वया राजन्नधुनोक्त ममाग्रत ॥११॥
विचारयित्वा यो ब्रूत सोऽभीष्ट लभते नर । सामान्यमेव तत्प्रोक्तमविचार्य त्वयाऽनघ ॥१२॥
यदि सत्य प्रमाण ते गृहीतोऽसि न सशय ।

हरिश्चन्द्र उवाच

असत्यान्नरके गच्छेत्सद्य क्रूरे नराधम ॥१३॥
ततश्चाडालता साध्वी न वरा मे ह्यसत्यता ।

व्यास उवाच

तस्यैव वदत प्राप्तो विश्वामित्रस्तपोनिधि ॥१४॥
क्रोधामर्षविवृत्ताक्ष प्राह चेद नराधिपम् । चाडालोऽय मन स्यते दातु वित्तमुपस्थित ॥१५
कस्मान्न दीयते मह्यमशेषा यज्ञदक्षिणा ।

राजोवाच

भगवन्सूर्यवशोत्थमात्मान वेद्मि कौशिक ॥१६॥
कथ चाडालदासत्व गमिष्ये वित्तकामत ।

विश्वामित्र उवाच

यदि चाडालवित्त त्वमात्मविक्रयज मम ॥१७॥

दास्यसि चेत्तर्हि दास्यामि त्वामसंशयम् । चाण्डालादथवा विप्राद्देहि मे दक्षिणाधनम् ॥१८॥
चाण्डालमधुना नान्यः कश्चिद्धनप्रदः । धनेनाहं विना राजन् यास्यामि न संशयः ॥१९॥
ीमेव मे वित्तं न प्रदास्यसि चेन्नृप । दिनेऽर्धघटिकाशेषे तत्त्वा शापाग्निना दहे ॥२०॥

व्यास उवाच

श्चन्द्रस्ततो राजा मृतवच्छिन्नजीवितः । प्रसीदेति वदन्पादौ ऋषेर्जग्राह विह्वलः ॥२१॥

हरिश्चंद्र उवाच

ोऽस्म्यार्तोऽस्मि दीनोऽस्मि त्वद्भक्तश्च विशेषतः । प्रसादं कुरु विप्रर्षे कष्टश्चाण्डालसंकरः ॥२२॥
यं वित्तशेषेण तव कर्मकरोऽवशः । तवैव मुनिशार्दूल प्रेष्यश्चित्तानुवर्तकः ॥२३॥

विश्वामित्र उवाच

मस्तु महाराज ममैव भव किंकरः । किंतु मद्वचनं कार्यं सर्वदैव नराधिप ॥२४॥

व्यास उवाच

मुक्तेऽथ वचने राजा हर्षसमन्वितः । अमन्यत पुनर्जातमात्मानं प्राह कौशिकम् ॥२५॥
ादेशं करिष्यामि सदैवाहं न संशयः । आदेशय द्विजश्रेष्ठ किं करोमि तवानघ ॥२६॥

विश्वामित्र उवाच

ण्डालागच्छ महाभमौल्यं किं मे प्रयच्छसि । गृहाण दासं मौल्येन मया दत्तं तवाधुना ॥२७॥
नास्ति दासेन मे कार्यं वित्ताशा वर्तते मम ।

व्यास उवाच

एवमुक्ते तदा तेन श्वपचो हृष्टमानसः ॥२८॥
आगत्य सन्निधौ तूर्णं विश्वामित्रमभाषत ।

चांडाल उवाच

दशयोजननिस्तीर्णे प्रयागस्य च मण्डले ॥२९॥
ूमिं रत्नमयीं कृत्वा दास्ये तेऽहं द्विजोत्तम । अस्य विक्रयणेनेयमानिश्च प्रहृता त्वया ॥३०॥

व्यास उवाच

तो रत्नसहस्राणि सुवर्णमणिमौक्तिकैः । चाण्डालेन प्रदत्तानि जग्राह द्विजसत्तमः ॥३१॥
रिश्चन्द्रस्तदा राजा निर्विकारमुखोऽभवत् । अमन्यत तदा धैर्याद्विश्वामित्रो हि मे पतिः ॥३२॥
न्येव मया कार्यं मदयं कारयिष्यति । अथान्तरिक्षे सहसा वागुवाचाशरीरिणी ॥३३॥
नृणोऽसि महाभाग दत्ता सा दक्षिणा त्वया । ततो दिवः पुष्पवृष्टिः पपात नृपमूर्धनि ॥३४॥
ाधु साध्विति ते देवाः प्रोचुः सेन्द्रा महौजसः । हर्षेण महताविष्टो राजा कौशिकमब्रवीत् ॥३५॥

राजोवाच

त्वं हि माता पिता चैव त्व हि बधुर्महामते । यदर्थं मोचितोऽह ते क्षणाच्चैवानृणी कृत ॥३६॥
किं करोमि महाबाहो श्रेयो मे वचन तव । एवमुक्ते तु वचने नृप मुनिरभाषत ॥३७॥

विश्वामित्र उवाच

चाडालवचनं कार्यमद्यप्रभृति ते नृप । स्वस्ति तेऽस्त्विति तं प्रोच्य तदादाय धन ययौ ॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने त्रयोविंशोऽध्याय ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

शौनक उवाच

तत किमकरोद्राजा चाडालस्य गृहे गत । तद्ब्रूहि सूतवर्य त्व पृच्छत सत्वर हि मे ॥१॥

सूत उवाच

विश्वामित्रे गते विप्रे श्वपचो हृष्टमानस । विश्वामित्राय तद्द्रव्य दत्वा बद्ध्वा नरेश्वरम् ॥२॥
असत्यो यास्यसीत्युक्त्वा दडेनाताडयत्तदा । दण्डप्रहारसम्भ्रान्तमतीवव्याकुलेन्द्रियम् ॥३॥
इष्टबधुवियोगार्तमानीय निजपक्वणे । निगडे स्थापयित्वा त स्वय सुष्वाप विज्वर ॥४॥
निगडस्थस्ततो राजा वसश्चाडालपक्वणे । अन्नपाने परित्यज्य सदा वै तदशोचयत् ॥५॥
तन्वी दीनमुखी दृष्ट्वा बाल दीनमुख पुर । मा स्मरत्यसुखाविष्टा मोक्षयिष्यति नौ नृप ॥६॥
उपात्तवित्तो विप्राय दत्वा वित्त प्रतिश्रुतम् । रोदमान सुत वीक्ष्य मां च सम्बोधयिष्यति ॥७॥
तातपार्श्वं व्रजामीति रुदन्त बालक पुन । तात तातेति भाषत तया सबोधयिष्यति ॥८॥
न सा मा मृगशावाक्षी वेत्ति चाडालता गतम् । राज्यनाश सुहृत्यागो भार्यातनयविक्रय ॥९॥
ततश्चाडालता चेयमहो दु खपरम्परा । एव स निवसन्नित्य स्मरश्च दयिता सुतम ॥१०॥
निनाय दिवसान्राजा चतुरो विधिपीडित । अथाह्नि पञ्चमे तन निगडान्मोचितो नृप ॥११॥
चाडालेनानुशिष्टश्च मृतचैलापहारणे । क्रुद्धेन परुषैर्वाक्यैर्निर्भर्त्स्य च पुन पुन ॥१२॥
काश्याश्च दक्षिणे भागे श्मशान विद्यते महत । तद्रक्षस्व यथान्याय न त्याज्य तत्त्वया क्वचित् ॥
इम च जर्जर दड गृहीत्वा याहि मा चिरम् । वीरबाहोरय दड इति घोषस्व सर्वत ॥१४॥

सूत उवाच

श्मशानं घोरसन्नादं शिवाशतसमाकुलम्। गृध्रगोमायुसंकीर्णं श्ववृन्दपरिवारितम् ॥१८॥
अस्थिसंघातसंकीर्णं महादुर्गन्धसंकुलम्। अर्धदग्धशवास्यानि विकसद्दन्तपंक्तिभिः ॥१९॥
हसतीवाग्निमध्यस्थकायस्यैव व्यवस्थितिः। नानामृतसुहृन्नादं महाकोलाहलाकुलम् ॥२०॥
हा पुत्र मित्र हा बन्धो भ्रातर्वत्स प्रियाद्य मे। हा पते भागिनेयाद्य हा मातुल पितामह ॥२१॥
मातामह पितः पौत्र क्व गतोऽस्येहि बान्धव। इति शब्दैः समाकीर्णं भैरवैः सर्वदेहिनाम् ॥२२॥
ज्वलन्मांसवसामेदश्छूमिति ध्वनिसंकुलम्। अग्नेश्चटचटाशब्दो भैरवो यत्र जायते ॥२३॥
कल्पान्तसदृशाकारं श्मशानं तत्सुदारुणम्। स राजा तत्र संप्राप्तो दुःखादेवमशोचत ॥२४॥
हा भृत्या मन्त्रिणो यूयं क्व तद्राज्यं कुलोचितम्। हा प्रिय पुत्र मे बाल मां त्यक्त्वा मन्दभाग्यकम् ॥२५॥
ब्राह्मणस्य च कोपेन गता यूयं क्व दूरतः। विना धर्मं मनुष्याणां जायते न शुभं क्वचित् ॥२६॥
यत्नतो धारयेत्तस्मात्पुरुषो धर्ममेव हि। इत्येवं विनयंस्तत्र चाण्डालोक्तं पुनः पुनः ॥२७॥
मलेन दिग्धसर्वाङ्गः शवानां दानं व्रजन्। लकुटीपाणिकल्पश्च धावंश्चापि ततस्ततः ॥२८॥
अस्मिञ्छवे इदं मौल्यं शतं प्राप्स्यामि चाग्रतः। इदं मम इदं राज्ञ इदं चाण्डालकस्य च ॥२९॥
इत्येवं चिन्तयन्राजा व्यवस्था दुस्तरां गतः। जीर्णकर्पटसुग्रथितकृतकन्थापरिग्रहः ॥३०॥
चिताभस्मरजोलिप्तमुखबाहूदराङ्घ्रिकः। नानामेदोवसामज्जालिप्तपाण्यङ्गुलिः श्वसन् ॥३१॥
नानाशवौदनकृतक्षुन्निवृत्तिपरायणः। तदीयमाल्यसंश्लेषकृतमस्तकमण्डलः ॥३२॥
न रात्रौ न दिवा शेते हाहेति प्रवदन्मुहुः। एवं द्वादश मासास्तु नीता वर्षशतोपमाः ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तु गतो रन्तुं बालकैः सहितो बहिः। वाराणस्या नातिदूरे रोहिताख्यः कुमारकः ॥१॥
क्रीडां कृत्वा ततो दर्भान्गृहीतुमुपचक्रमे। कोमलानल्पमूलांश्च साग्राञ्छुष्काननुसारतः ॥२॥
आर्यप्रीत्यर्थमित्युक्त्वा हस्तयुग्मेन यत्नतः। सलक्षणांश्च समिधो वह्निरिध्मं सल्पणम् ॥३॥
पलाशराण्यादाय त्वग्निहोमार्थमादरात्। मस्तके भारकं कृत्वा खिद्यमानः पदे पदे ॥४॥
उदकस्थानमासाद्य तदा बालस्तृषार्दितः। भुवि भारं विनिक्षिप्य जलस्थाने तदा शिशुः ॥५॥
कामतः सलिलं पीत्वा विश्रम्य च मुहूर्तकम्। वल्मीकोपरि विन्यस्तभारो हर्तुं प्रचक्रमे ॥६॥
विश्वामित्राज्ञया तावत्कृष्णसर्पो भयावहः। महाविषो महाघोरो वल्मीकान्निर्गतस्तदा ॥७॥
तेनासौ बालको दष्टस्तदैव च ममार ह। रोहिताख्यं मृतं दृष्ट्वा ययुर्बाला द्विजालयम् ॥८॥

त्वरिता भयसंविग्ना प्रोचुस्तन्मातुरग्रतः । हे विप्रदासि ते पुत्रः क्रीडां कर्तुं बहिर्गतः ॥९॥
अस्माभिः सहितस्तत्र सर्पदष्टो मृतस्ततः । इति सा तद्वचः श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा ॥१०॥
पपात मूर्च्छिता भूमौ छिन्नेव कदली यथा । अथ तां ब्राह्मणो रुष्टः पानीयेनाभ्यषिचत ॥११॥
मुहूर्ताच्चेतना प्राप्ता ब्राह्मणस्तामथाब्रवीत् ।

ब्राह्मण उवाच

अलक्ष्मीकारकं नित्यं जानती त्वं निशामुखे ॥१२॥
रोदनं कुरुषे दुष्टे लज्जा ते हृदये न किम् । ब्राह्मणेनैव मुक्ता सा न किंचिद्वाक्यमब्रवीत् ॥१३॥
रुरोद करुणं दीना पुत्रशोकेन पीडिता । अश्रुपूर्णमुखी दीना धूसरा मुक्तमूर्द्धजा ॥१४॥
अथ तां कुपितो विप्रो राजपत्नीममापत । धिक्त्वां दुष्टे व्ययं गृह्य मम कार्यं विलुम्पसि ॥१५॥
अशक्ता चेत्कथं तर्हि गृहीतं मम तद्धनम् । एवं निर्भर्त्सिता तेन क्रूरवाक्यैः पुनः पुनः ॥१६॥
रुदिता कारणं प्राह विप्रं गद्गदया गिरा । स्वामिन्मम सुतो बालः सर्पदष्टो मृतो बहिः ॥१७॥
अनुज्ञां मे प्रयच्छस्व द्रष्टुं यास्यामि बालकम् । दुर्लभं दर्शनं तेन संजातं मम सुव्रत ॥१८॥
इत्युक्त्वा करुणं बाला पुनरेव रुरोद ह । पुनस्तां कुपितो विप्रो राजपत्नीममापत ॥१९॥

ब्राह्मण उवाच

शठे दुष्टसमाचारे किं न जानासि पातकम् । यः स्वामिवेतनं गृह्य तस्य कार्यं विलुम्पति ॥२०॥
नरके पच्यते सोऽथ महारौरवपूर्वके । उषित्वा नरके कल्पं ततोऽसौ कुक्कुटो भवेत् ॥२१॥
किमनेनाथवा कार्यं धर्मसंकीर्तनेन मे । यस्तु पापरतो मूर्खः क्रूरो नीचोऽनृतः शठः ॥२२॥
तद्वाक्यं निष्फलं तस्मिन्भवेद्बीजमिवोषरे । एहि ते विद्यते किंचित्परलोकभयं यदि ॥२३॥
एवमुक्ताथ सा विप्रं वेपमानाऽब्रवीद्वचः । कारुण्यं कुरु मे नाथ प्रसीद सुमुखो भव ॥२४॥
प्रस्थापय मुहूर्तं मां यावद्द्रक्ष्यामि बालकम् । एवमुक्त्वाथ सा मूर्ध्ना निपत्य द्विजपादयोः ॥२५॥
रुरोद करुणं बाला पुत्रशोकेन पीडिता । अथाह कुपितो विप्रः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥२६॥

विप्र उवाच

किं ते पुत्रेण मे कार्यं गृहकर्म कुरुष्व मे । किं न जानासि मे क्रोधं कशाघातफलप्रदम् ॥२७॥
एवमुक्ता स्थिता धैर्याद्गृहकर्म चकार ह । अर्धरात्रो गतस्तस्याः पादाभ्यङ्गादिकर्मणा ॥२८॥
ब्राह्मणेनाथ सा प्रोक्ता पुत्रपार्श्वं व्रजाधुना । तस्य दाहादिकं कृत्वा पुनरागच्छ सत्वरम् ॥२९॥
न लुप्येत यथा प्रातर्गृहकर्म ममेति च । ततस्त्वेकाकिनी रात्रौ विलपन्ती जगाम ह ॥३०॥
दृष्ट्वा मृतं निजं पुत्रं भृशं शोकेन पीडिता । यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव विवत्सा सौरभी यथा ॥३१॥
वाराणस्या बहिर्गत्वा ददर्श च निजं सुतम् । शयानं रंकवद्भूमौ काष्ठदर्भतृणोपरि ॥३२॥

वेल्लापातितु खार्ता शब्द कृत्वा सुनिष्ठुरम् । एहि मे सम्मुख कस्माद्रोपितोऽसि वदाधुना ॥३३॥
आयास्यभिमुखो नित्यमवेत्युक्त्वा पुन- पुन । गत्वा स्खलत्पदा तस्य पपातोपरि मूर्च्छिता ॥३४॥
पुनः सा चेतना प्राप्य दोर्भ्यामालिङ्ग्य वालकम् । तन्मुखे वदन न्यस्य रुरोदार्तस्वनैस्तदा ॥३५॥
कराभ्या ताडनं चक्रे मस्तकस्योदरस्य च । हा वाल हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर ॥३६॥
हा राजन्क्व गतोऽसि त्वं पश्येम वालकं निजम् । प्राणेभ्योऽपि गरीयास भूतले पतितं मृतम् ॥३७॥
तथापश्यन्मुखं तस्य भूयो जीवितशङ्कया । निर्जीववदन ज्ञात्वा मूर्च्छिता निपपात ह ॥३८॥
हस्तेन वदनं गृह्य पुनरेवमभापत । शयन त्यज हे वाल शीघ्रं जागृहि भीषणम् ३९॥
निशार्धं वर्धते चेद शिवाशतनिनादितम् । भूतप्रेतपिशाचादिडाकिनीयूथनादितम् ॥४०॥
मित्राणि ते गतान्यासस्त्वमेकस्तु कुत स्थित ।

सूत उवाच

एवमुक्त्वा पुनस्तन्वी करुण प्ररुरोद ह ॥४१॥
हा शिशो वाल हा वत्स रोहिताख्य कुमारक । हे पुत्र प्रतिशब्द मे कस्मात्त्वं न प्रयच्छसि ॥४२॥
तवाहं जननी वत्स किं न जानासि पश्य माम् । देशत्यागाद्राज्यनाशात्पुन भर्त्रा स्वविक्रयात् ॥४३॥
मद्दासीत्वाच्च जीवामि त्वा दृष्ट्वा पुत्र केवलम् । ते जन्मसमये विप्रैरादिष्ट यत्त्वनागतम् ॥४४॥
दीर्घायु. पृथिवीराज पुत्रपौत्रसमन्वित । शौर्यदानरति सत्त्वी गुरुदेवद्विजार्चक ॥४५॥
मातापित्रोस्तु प्रियकृत्सत्यवादी जितेन्द्रिय. । इत्यादि सकल जातमसत्यमधुना सुत ॥४६॥
चक्रमत्स्या वाऽऽतपत्रश्रीवत्सस्वस्तिकध्वजा. । तव पाणितले पुत्र कलशश्चामर तथा ॥४७॥
लक्षणानि तथान्यानि त्वद्धस्ते यानि सति च । तानि सर्वाणि मोघानि सजातान्यधुना सुत ॥४८॥
हा राजन्पृथिवीनाथ क्व ते राज्य क्व मन्त्रिण । क्व ते सिंहासन छत्र क्व ते खड्ग. क्व तद्धनम् ४९॥
क्व सायोध्या क्व हर्म्याणि क्व गजाश्वरथप्रजा । सर्वमेतत्तथा पुत्र मा त्यक्त्वा क्व गतोऽसि रे ५०॥
हा तात हा नृपागच्छ पश्येम स्वसुत प्रियम् । येन ते रिंगता वक्ष कुङ्कुमेनावलेपितम् ॥५१॥
स्वशरीररज.पर्यंविशाल मलिनीकृतम् । येन ते वालभावत मृगनाभिविलेपित ॥५२॥
भ्रमितो भालतिलकस्तवानस्थेन भूपते । यस्य वक्त्र मृदा लिप्त स्नेहार्द्रं चुम्बित मया ५३॥
तन्मुख मक्षिकाभिश्च पश्ये कीटैर्विदूषितम् । हा राजन्पश्य तं पुत्र भुविस्थ रङ्कवन्मृतम् ॥५४॥
हा देव किं मया कृत्य कृत पूर्वभवान्तरे । तस्य कर्मफलस्येह न पारमुपलक्षये ॥५५॥
हा पुत्र हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर । एव तस्या विलाप वै श्रुत्वा नगरपालका ॥५६॥
जागृतास्त्वरितास्तस्या. पार्श्वमीयु. सुविस्मिताः ।

जना ऊचु

का त्वं बालश्च कस्यायं पतिस्ते कुत्र तिष्ठति ॥५७॥
एकैव निर्भया रात्रौ कस्मात्त्वमिह रोदिषि । एवमुक्ताथ सा तन्वी न किंचिद्वाक्यमब्रवीत् ॥५८॥
भूयोऽपि पृष्टा सा तूष्णीं स्तब्धीभूता बभूव ह । विललापातिदुःखार्ता शोकाश्रुप्लुतलोचना ॥५९॥
अथ ते शंकितास्तस्या रोमाञ्चिततनूरुहा । सत्रस्ता प्राहुरन्योन्यमुद्धृतायुधपाणय ॥६०॥
नूनं स्त्री न भवत्येषा यत किंचिन्न भाषते । तस्माद्वध्या भवदेषा यत्नतो बालघातिनी ॥६१॥
शुभा चेत्तर्हि किं ह्यत्र निशार्धे तिष्ठते बहि । भक्षार्थमनया नूनमानीत कस्यचिच्छिशु ॥६२॥
इत्युक्त्वा तैर्गृहीता सा गाढ केशेषु सत्वरम् । भुजयोरपरैश्चैव कैश्चापि गलके तथा ॥६३॥
खेचरी यास्यतीत्युक्त्व बहुभि शस्त्रपाणिभि । आकृष्य पत्तने नीता चाण्डालाय समर्पिता ॥६४॥
हे चाण्डाल बहिर्दृष्टा ह्यस्माभिर्बालघातिनी । वध्यता वध्यतामेषा शीघ्रं नीत्वा बहि स्थले ॥६५॥
चाण्डाल प्राह ता दृष्ट्वा ज्ञातेयं लोकविश्रुता । न दृष्टपूर्वा केनापि लोकडिंभा यनेकधा ॥६६॥
भक्षितान्यनया भूरि भवद्भि पुण्यमर्जितम् । ख्यातिर्वं शाश्वती लोके गच्छध्वं च यथासुखम् ॥
द्विजस्त्रीबालगोघाती स्वर्णस्तया च यो नर । अग्निदो वर्त्मघाती च मद्यपो गुरुतल्पग ॥६८॥
महाजनविरोधी च तस्य पुण्यप्रदो वध । द्विजस्यापि स्त्रियो वापि न दोषो विद्यते वधे ॥६९॥
अस्या वधश्च मे योग्य इत्युक्त्वा गाढबन्धनै । बद्ध्वा केशेष्वथाकृष्य रज्जुभिस्तामताडयत ॥७०॥
हरिश्चन्द्रमथोवाच वाचा परुषया तदा । रे दास वध्यतामेषा दुष्टात्मा मा विचारय ॥७१॥
तद्वाक्यं भूपति श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा । वेपमानोऽथ चाण्डाल प्राह स्त्रीवधशङ्कित ॥७२॥
न शक्तोऽहमिद कर्तुं प्रेष्य देहि ममापरम् । असाध्यमपि यत्कर्म तत्करिष्ये त्वयोदितम् ॥७३॥
श्रुत्वा तदुक्त वचन श्वपचो वाक्यमब्रवीत । माभैषीस्त्व गृहाणासि वधोऽस्या पुण्यदो मत ॥
बालानामेव भयदा नैय रक्ष्या कदाचन । तच्छ्रुत्वा वचन तस्य राजा वचनमब्रवीत ॥७५॥
स्त्रियो रक्ष्या प्रयत्नेन न हन्तव्या कदाचन । स्त्रीवधं कीर्तित पाप मुनिभिर्धर्मतत्परै ॥७६॥
पुरुषो य स्त्रिय हन्याज्ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा । नरके पच्यते सोऽयं महारौरवपूर्वके ॥७७॥

चाण्डाल उवाच

मा वदासि गृहाणैनं तीक्ष्णं विद्युत्समप्रभम् । यत्रैकस्मिन्वधे नीते बहूनां तु सुख भवेत् ॥७८॥
तस्य हिंसा कृता नूनं बहुपुण्यप्रदा भवेत् । भक्षितान्यनया भूरि लोके डिंभानि दुष्टया ॥७९॥
तत्क्षिप्रं वध्यतामेषा लोक स्वस्थो भविष्यति ।

राजोवाच

चाण्डालाधिपते [illegible] [illegible] स्त्रीवधदारुणम् ॥८०॥

आजन्मतस्ततो यत्नं न कुर्यां स्त्रीवधे तव।

चाण्डाल उवाच

स्वामिकार्यं विना दुष्ट किं कार्यं विद्यतेऽपरम् ॥८१॥

गृहीत्वा वेतन मेऽद्य कस्मात्कार्यं विलुम्पसि। यः स्वामिवेतनं गृह्य स्वामिकार्यं विलुम्पति ॥८२॥

नरकान्निष्कृतिस्तस्य नास्ति कल्पायुतैरपि।

राजोवाच

चाडालनाथ मे देहि प्राप्यमन्यत्सुदारुणम् ॥८३॥

स्वशत्रु ब्रूहि तं क्षिप्रं घातयिष्याम्यसंशयम्। घातयित्वा तु तं शत्रु तव दास्यामि मेदिनीम् ॥८४॥

देवदेवोरगैः सिद्धैर्गंधर्वैरपि संयुतम्। देवेन्द्रमपि जेष्यामि निहत्य निशितैः शरैः ॥८५॥

एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यं हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः। चाडाल कुपित. प्राह वेपमानं महीपतिम् ॥८६॥

चाण्डाल उवाच

"नैतद्वाक्यं सुघटितं यद्वाक्यं दासकीर्तितम्।" चाडालदासता श्रुत्वा सुराणा भाषसे वच.।

दास किं बहुना नूनं शृणु मे गदतो वच ॥८७॥

निर्लज्ज तव खेदस्ति किंचित्पापमयं हृदि। किमर्थं दासता यातश्चाडालस्य तु वेश्मनि ॥८८॥

गृहाणैनं तत खड्गमस्याश्छिन्धि शिरोम्बुजम्। एवमुक्त्वाथ चाडालो राज्ञे खड्गं न्यवेदयत् ॥८९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चंद्रोपाख्याने पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततोऽथ भूपतिः प्राह राज्ञी स्थित्वा ह्यधोमुख.। अत्रोपविश्यतां बाले पापस्य पुरतो मम ॥१॥

शिरस्ते छेदयिष्यामि हंतुं शक्नोति चेत्कर। एवमुक्त्वा समुद्यम्य खड्गं हतुं गतो नृपः ॥२॥

न जानाति नृपः पत्नी सा न जानाति भूपतिम्। अब्रवीद्भृशदु.खार्ता स्वमृत्युमभिकाङ्क्षती ॥३॥

स्त्र्युवाच

चाडाल शृणु मे वाक्यं किंचित्त्वं यदि मन्यसे। मृतस्तिष्ठति मे पुत्रो नातिदूरे वहि. पुरात् ॥४॥

तं दहामि द्रुतं यावदानयित्वा तवान्तिकम्। तावत्प्रतीक्ष्यतां पश्चादसिना घातयस्व माम् ॥५॥

तेनाथ वाढमित्युक्त्वा प्रेषिता बालकं प्रति। सा जगामातिदुःखार्ता विलपंती सुदारुणम् ॥६॥

भार्या तस्य नरेन्द्रस्य सर्पदष्टं हि बालकम्। हा पुत्र हा वत्स शिशो इत्येवं वदती मुहुः ॥७॥

कृशा विवर्णा मलिना पांसुध्वस्तशिरोरुहा। श्मशानभूमिमागत्य बालं स्थाप्याविशद्भुवि ॥८॥

"राजन्नद्य स्वबाल तं पश्यसीह महीतले । रममाण स्वसखिभिर्दष्टं दुष्टाहिना मृतम् ॥"
तस्या विलापशब्द तमाकर्ण्य [redacted] नराधिप । शवसन्निधिमागत्य वस्त्रमस्याक्षिपत्तदा ॥९॥
ता तथा रुदती भार्या नाभिजानाति भूमिप । चिरप्रवासखतसा पुनर्जातामिवाबलाम् ॥१०॥
सापि स चारुकेशात पुरो दृष्ट्वा जटालकम् । नाभ्यजानान्नृपवर शुष्कवृक्षत्वचोपमम् ॥११॥
भूमौ निपतित बाल दृष्ट्वाशीविषपीडितम् । नरेन्द्रलक्षणोपेतमचिंतयदसौ नृप ॥१२॥
अस्य पूर्णेन्दुवद्वक्त्र शुभमुन्नसमव्रणम् । दर्पणप्रतिमोत्तुङ्गकपोलयुगशोभितम् ॥१३॥
नीलान्वेशान्कुञ्चितान्प्रान्सान्द्रान्दीर्घास्तरंगिण । राजीवसदृशे नेत्रे ओष्ठौ बिंबफलोपमौ ॥१४॥
विशालवक्षा दीर्घाक्षो दीर्घबाहुर्नतासक । विशालपादो गभीर शुक्ष्मांगुल्यवनीधर ॥१५॥
मृणालपादो गम्भीरनाभिरुन्नतकन्धर । अहो कष्ट नरेन्द्रस्य कस्याप्येष कुले शिशु ॥१६॥
जातो नीत कृतान्तेन कालपाशाद्दुरात्मना ।
एव दृष्ट्वाऽथ त बाल मातुरके प्रसारितम् ॥१७॥

सूत उवाच

स्मृतिमभ्यागतो राजा हाहेत्यश्रूण्यपातयत । सोऽप्युवाच च वत्सो मे दशामेतामुपागत ॥१८॥
नीतो यदि च घोरेण कृतान्तेनात्मनो वशम । विचारयित्वा राजासौ हरिश्चन्द्रस्तथा स्थित. १९॥
ततो राज्ञी महादु खावेशादिदमभाषत ।

राज्ञ्युवाच

या वत्स कस्य पापस्य त्वपध्यानादिद महत् ॥२०॥
दु समापतित घोर तद्रूप नोपलभ्यते । हा नाथ राजन्भवता मामपास्य सुदु खिताम् २१॥
यस्मिन्सस्थीयते स्थाने विश्रब्ध येन हेतुना । राज्यनाश सुहृत्त्यागो भार्यातनयविक्रय ॥२२॥
हरिश्चन्द्रस्य राजर्षे किं विधात कृत त्वया । इति तस्या वच श्रुत्वा राजा स्थानच्युतस्तदा २३॥
प्रत्यभिज्ञाय देवी ता पुत्र च निधन गतम् । कष्ट ममैव पत्नीय बालश्चापि मे सुत ॥२४॥
ज्ञात्वा स पापसतप्तो मूर्च्छामतिजगाम ह । सा च त प्रत्यभिज्ञाय तामवस्थामुपागतम् ॥२५॥
मूर्छिता निपपातार्ता निश्चेष्टा धरणीतले । चेतना प्राप्य राजेन्द्रो राजपत्नी च तौ समम् ॥२६॥
विलेपतु सुसतप्तौ शोकभारेण पीडितौ ।

राजोवाच

हा वत्स सुकुमार ते वदन कुञ्चितालकम् ॥२७॥
पश्यतो मे मुख दीनं हृदय किं न दीर्यते । तात तातेति मधुर ब्रुवाण स्वयमागतम् ॥२८॥
उपगुह्य कदा वक्ष्ये वत्स वत्सेति सौहृदात् । कस्य जानुप्रणीतेन पिङ्गेन क्षितिरेणुना ॥२९॥

ममोत्तरीयमुत्सङ्गं तथाङ्गं मलमेष्यति । न बाऽलं मम संभूत मनो हृदयनन्दन ॥३०॥
"मयासि पितृमान्पित्रा विक्रीतो येन वस्तुवत् ।" गतं राज्यमशेषं मे सबाधवधनं महत् ॥
"हीनदैवान्नृशंसेन दृष्टो मे तनयस्तत ।" अहं महाहिदष्टस्य पुत्रस्याननपंकजम् ॥३१॥
निरीक्षन्त्य घोरेण विषेणाधिकृतोऽधुना । एवमुक्त्वा तमादाय बालकं बाष्पगद्गद. ॥३२॥
परिष्वज्य च निश्चेष्टो मूर्च्छया निपपात ह । ततस्तं पतितं दृष्ट्वा शैव्या चैवमचिंतयत् ॥३३॥
अयं स पुरुषव्याघ्र. स्वरेणैवोपलक्ष्यते । विद्वज्जनमनश्चन्द्रो हरिश्चन्द्रो न संशयः ॥३४॥
तथाऽस्य नासिका तुङ्गा तिलपुष्पोपमा शुभा । दन्ताश्च मुकुलप्रख्या. ख्यातकीर्तेर्महात्मन. ॥३५॥
श्मशानमागत. कस्माद्यद्येयं स नरेश्वर । विहाय पुत्रशोकं सा पश्यन्ती पतितं पतिम् ॥३६॥
प्रहृष्टा विस्मिता दीना भर्तृपुत्रार्तिपीडिता । वीक्षन्ती सा तदाऽपतन्मूर्च्छया धरणीतले ॥३७॥
प्राप्य चेतश्च शनकैः सा गद्गदमभाषत । धिक्त्वा दैव ह्यकरुण निर्मर्याद जुगुप्सित ॥३८॥
येनायममरप्रख्यो नीतो राजा श्वपाकताम् । राज्यनाशं सुहृत्त्यागं भार्यातनयविक्रयम् ॥३९॥
प्रापयित्वापि येनाद्य चाण्डालोऽय कृतो नृप । नाद्य पश्यामि ते छत्रं सिंहासनमथापि वा ॥४०॥
चामरव्यजने वाऽपि कोऽयं विधिविपर्यय. । यस्यास्य व्रजतः पूर्वं राजानो भृत्यता गताः ॥४१॥
स्वोत्तरीयै. प्रकुर्वंति विरजस्कं महीतलम् । सोऽयं कपालसंलग्ने घटीपटनिरन्तरे ॥४२॥
मृतनिर्माल्यसूत्रान्तर्लग्नकेशसुदारुणे । वसानिष्पदसंशुष्कमहापटलमण्डिते ॥४३॥
भस्मागारार्धदग्धास्थिमज्जासंघट्टभीषणे । गृध्रगोमायुनादार्ते पुष्टक्षुद्रविहङ्गमे ॥४४॥
चिताधूमायतपटे नीलीकृतदिगन्तरे । कुणपास्वादनमुदा सम्प्रहृष्टनिशाचरे ॥४५॥
चरत्यमेध्ये राजेंद्रः श्मशाने दु खपीडित । एवमुक्त्वाऽस्य संश्लिष्य कंठे राज्ञो नृपात्मजा ॥४६॥
कष्टं शोकसमाविष्टा विललापार्तया गिरा । राजन्स्वप्नोऽय तथ्यं वा यदेतन्मन्यते भवान् ॥४७॥
तत्कथ्यतां महाभाग मनो वै मुह्यते मम । यद्येतदेव धर्मज्ञ नास्ति धर्मे सहायता ॥४८॥
तथैव विप्रदेवादिपूजने सत्यपालने । नास्ति धर्मं कुत. सत्यं नार्जवं नानृशंसता ॥४९॥
यत्र त्वं धर्मपरम स्वराज्यादवरोपित' ।

सूत उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा नि श्वस्योष्णं सगद्गद ॥५०॥
कथयामास तत्वन्वं यथा प्राप्त श्वपाकताम् । रुदित्वा सा तु सुचिर नि श्वस्योष्णं मुहु स्थिता ॥५१॥
स्वपुत्रमरण भीरुर्यथावत्त न्यवेदयत् । श्रुत्वा राजा तथा वाक्यं निपपात महीतले ॥५२॥
मृतं पुत्रं समानीय जिह्वया विलिहन्मुहु । हरिश्चन्द्रमथो प्राह शैव्या गद्गदया गिरा ॥५३॥
क्षुरस्य स्वामिनः प्रेष्य छेदयित्वा शिरो मम । स्वामिद्रोहो न तेऽस्त्वत्र माऽस्त्वयो नय भूपते ॥५४॥

माऽसत्यं तव राजेन्द्र परद्रोहस्तु पातकम् । एतदाकर्ण्य राजा तु पपात भुवि मूर्च्छित. ॥५५॥
क्षणेन चेतना प्राप्य विललापातिदु खित. ।

राजोवाच

कथं प्रिये त्वया प्रोक्तं वचन त्वतिनिष्ठुरम् ॥५६॥
यदशक्य भवेद्यत्तु तत्कर्म क्रियते कथम् ।

पत्न्युवाच

मया च पूजिता गौरी देवा विप्रास्तथैव च ॥५७॥
भविष्यसि पतिस्त्वं मे ह्यन्यस्मिञ्जन्मनि प्रभो । श्रुत्वा राजा तदा वाक्यं निपपात महीतले ॥५८॥
मृतस्य पुत्रस्य तदा चुचुम्ब दु खिती मुखम् ।

राजोवाच

प्रिये न रोचते दीर्घं काल क्लेशं मयाऽशितुम् ॥५९॥
नात्मायत्तोऽह तन्वगि पश्य मे मन्दभाग्यताम् । चाण्डालेनाननुज्ञात. प्रवेक्ष्ये ज्वलन यदि ॥६०॥
चाण्डालदासता यास्ये पुनरप्यन्यजन्मनि । नरकं च वर प्राप्य खेदं प्राप्स्यामि दारुणम् ॥६१॥
ताप प्राप्स्यामि सप्राप्य महारौरवरौरवे । मग्नस्य दु खजलधौ वरं प्राणवियोजनम् ॥६२॥
एकोऽपि बालको योऽयमासीद्वशकर सुत' । मम दैवानुयोगेन मृत सोऽपि बलीयसा ॥६३॥
कथ प्राणान्विमुचामि परायत्तोऽस्मि दुर्गत । तथापि दु खबाहुल्यात्त्यक्ष्यामि तु निजा तनुम् ॥६४॥
त्रैलोक्ये नास्ति तद्दु.ख नासिपत्रवने तथा । वैतरण्या कुतस्तद्वद्यादृशं पुत्रविप्लवे ॥६५॥
सोऽहं सुतशरीरेण दीप्यमाने हुताशने । निपतिष्यामि तन्वङ्गि क्षन्तव्य तन्ममाधुना ॥६६॥
न वक्तव्य त्वया किंचिदत्र कमललोचने । मम वाक्य च तन्वङ्गि निबोधाहतमानसा ॥६७॥
अनुज्ञाताऽद्य गच्छ त्व विप्रवेश्म शुचिस्मिते । यदि दत्त यदि हुत गुरवो यदि तोषिता. ॥६८॥
सगम परलोके मे निजपुत्रेण चेत्त्वया । इह लोके कुतस्त्वेतद्भविष्यति समीप्सितम् ॥६९॥
यन्मया हसता किंचिद्रहसि त्वा शुचिस्मिते । अशोभनमुक्त तत्सर्वं क्षन्तव्य मम यास्यत ॥७०॥
राजपत्नीति गर्वेण नावज्ञेय स मे द्विज । सर्वयत्नेन तोष्य स्यात्स्वामी दैवतवच्छुभे ॥७१॥

राज्ञ्युवाच

अहमप्यत्र राजर्षे निपतिष्ये हुताशने । दु खभारासहा देव सह यास्यामि वै त्वया ॥७२॥
त्वया सह मम श्रेयो गमन नान्यथा भवेत् । सह स्वर्गं च नरकं त्वया भोक्ष्यामि मानद ॥
श्रुत्वा राजा तदोवाच एवमस्तु पतिव्रते ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने षड्विंशोऽध्याय. ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततः कृत्वा चितां राजा आरोप्य तनयं स्वकम् । भार्यया सहितो राजा बद्धाञ्जलिपुटस्तदा ॥१॥
चिन्तयन्परमेशानीं शताक्षीं जगदीश्वरीम् । पञ्चकोशान्तरगतां पुच्छब्रह्मस्वरूपिणीम् ॥२॥
रक्ताम्बरपरीधानां करुणारससागराम् । नानायुधधरामम्बां जगत्पालनतत्पराम् ॥३॥
तस्य चिन्तयमानस्य सर्वे देवाः सवासवाः । धर्मं प्रमुखतः कृत्वा समाजग्मुस्त्वरान्विताः ॥४॥
आगत्य सर्वे प्रोचुस्ते राजञ्छृणु महाप्रभो । अहं पितामहः साक्षाद्धर्मश्च भगवान्स्वयम् ॥५॥
साध्याः सविश्वेमरुतो लोकपालाः सचारणाः । नागाः सिद्धाः सगन्धर्वा रुद्राश्चैव तथाऽश्विनौ ॥६॥
एते चान्येऽथ बहवो विश्वामित्रस्तथैव च । विश्वत्रयेण यो मैत्रीं कर्तुमिच्छति धर्मतः ॥७॥
विश्वामित्रः स तेऽभीष्टमाहर्तुं सम्यगिच्छति ।

धर्म उवाच

मा राजन्साहसं कार्षीर्धर्मोऽहं त्वामुपागतः ॥८॥
तितिक्षादमसत्याद्यैस्त्वद्गुणैः परितोषितः ।

इन्द्र उवाच

हरिश्चन्द्र महाभाग प्राप्तः शक्रोऽस्मि तेऽन्तिकम् ॥९॥
त्वयाऽद्य भार्यापुत्रेण जिता लोकाः सनातनाः । आरोह त्रिदिवं राजन्भार्यापुत्रसमन्वितः ॥१०॥
सुदुष्प्रापं नरैरन्यैर्जितमात्मीयकर्मभिः ।

सूत उवाच

ततोऽमृतमयं वर्षमपमृत्युविनाशनम् ॥११॥
इन्द्रः प्रासृजदाकाशाच्चितामध्यगते शिशौ । पुष्पवृष्टिश्च महती दुन्दुभिस्वन एव च ॥१२॥
समुत्तस्थौ मृतः पुत्रो राज्ञस्तस्य महात्मनः । सुकुमारतनुः स्वस्थः प्रसन्नः प्रीतमानसः ॥१३॥
ततो राजा हरिश्चन्द्रः परिष्वज्य सुतं तदा । सभार्यः स्वश्रिया युक्तो दिव्यमाल्याम्बरावृतः ॥१४॥
स्वस्थः सम्पूर्णहृदयो मुदा परमया वृतः । बभूव तत्क्षणादिन्द्रो भूपं चैवमभाषत ॥१५॥
सभार्यस्त्वं सपुत्रश्च स्वर्लोकसद्गतिं पराम् । समारोह महाभाग निजानां कर्मणां फलम् ॥१६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराजाननुज्ञातः स्वामिना श्वपचेन हि । अकृत्वा निष्कृतिं तस्य नारोक्ष्ये वै सुरालयम् ॥१७॥

धर्म उवाच

तवैवं भाविनं क्लेशमवगम्यात्ममायया । आत्मा श्वपचतां नीतो दर्शितं तच्च पत्तनम् ॥१८॥

इन्द्र उवाच

प्रार्थ्यते यत्परं स्थानं समस्तैर्मनुजैर्भुवि । तदारोह हरिश्चन्द्र स्थान पुण्यकृता नृणाम् ।

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराज नमस्तुभ्यं वाक्यं चेद निबोध मे । मच्छोकमग्नमनस कोसले नगरे नरा ।
तिष्ठति तानपास्यैव कथ यास्याम्यह दिवम् । ब्रह्महत्या सुरापानं गोवध स्त्रीवधस्तथा ।।
तुल्यमेभिर्महत्पाप भक्तत्यागादुदाहृतम् । भजत भक्तमत्याज्य त्यजत स्यात्कथ सुखम् ।।
तैर्विना न प्रयास्यामि तस्माच्छक्र दिव व्रज । यदि ते सहिता स्वर्गं मया याति सुरेश्वर ।।
ततोऽहमपि यास्यामि नरक वापि तै सह ।

इन्द्र उवाच

बहूनि पुण्यपापानि तेषा भिन्नानि वै नृप ।।२४।।
कथ सघातभोज्य त्व भूप स्वर्गमभीप्ससि ।

हरिश्चन्द्र उवाच

भुक्ते शक्र नृपो राज्य प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् ।।२५।।
यजते च महायज्ञै कर्म पूर्त करोति च । तच्च तेषा प्रभावेण मया सर्वमनुष्ठितम् ।।
उपकारान्न सत्यक्ष्ये तानह स्वर्गलिप्सया । तस्माद्यन्मम देवेश किंचिदस्ति सुचेष्टितम् ।।
तत्समिष्टमथो जप्त सामान्य तैस्तदस्तु न । बहुकालोपभोग्य च फल यन्मम कर्मजम् ।।
तदस्तु दिनमप्येक तै सम त्वत्प्रसादत ।

सूत उवाच

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा शक्रस्त्रिभुवनेश्वर ।।२९।।
प्रसन्नचेता धर्मश्च विश्वामित्रश्च गाधिज । गत्वा तु नगर सर्वं चातुर्वर्ण्यसमाकुलम् ।।
हरिश्चन्द्रस्य निकटे प्रोवाच विबुधाधिप । आगच्छन्तु जना शीघ्र स्वर्गलोक सुदुर्लभम् ।।
धर्मप्रसादात्सम्प्राप्तं सर्वैर्युष्माभिरेव तु । हरिश्चन्द्रोऽपि तान्सर्वाञ्जनान्नगरवासिन ।।
प्राह राजा धर्मपरो दिवमारुह्यतामिति ।

सूत उवाच

तदिन्द्रस्य वच श्रुत्वा प्रीतास्तस्य च भूपते ।।३३।।
ये संसारेषु निर्विण्णास्ते धुर स्वसुतेषु वै । कृत्वा प्रहृष्टमनसो दिवमारुरुहुर्जना ।।३४
विमानवरमारूढा सर्वे भास्वरविग्रहा । तदा सम्भूतहर्षास्ते हरिश्चन्द्रश्च पार्थिव ।।३५
राज्येऽभिषिच्य तनयं रोहिताख्य महामना । अयोध्याख्ये पुरे रम्ये [illegible] ।।३

तनय सुहृदश्चापि प्रतिपूज्याभिनद्य च । पुण्येन लभ्या विपुला देवादीना सुदुर्लभाम् ॥३७॥
सप्राप्य कीर्तिमतुला विमाने स महीपति । आसाचक्रे कामगमे क्षुद्रघटाविराजिते ॥३८॥
ततस्तर्हि समालोक्य श्लोकमन्न तदा जगौ । दैत्याचार्यो महाभाग सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥३९॥

शुक्र उवाच

अहो तितिक्षामाहात्म्यमहो दानफल महत् । यदागतो हरिश्चन्द्रो महेन्द्रस्य सलोकताम् ॥४०॥

सूत उवाच

एतत्ते सर्वमाख्यान हरिश्चन्द्रस्य चेष्टितम् । य शृणोति च दु खार्त स सुख लभतेऽन्वहम् ॥४१॥
स्वर्गार्थी प्राप्नुयात्स्वर्गं सुतार्थी सुतमाप्नुयात् । भार्यार्थी प्राप्नुयाद्भार्यां राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् ॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने सप्तविंशोऽध्याय ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

विचित्रमिदमाख्यान हरिश्चन्द्रस्य कीर्तितम । शताक्षीपादभक्तस्य राजर्षेर्धार्मिकस्य च ॥१॥
शताक्षी सा कुतो जाता देवी भगवती शिवा । तत्कारण वद मुने सार्थक जन्म मे कुरु ॥२॥
को हि देव्या गुणाञ्छृण्वस्तृप्तिं यास्यति शुद्धधी । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमक्षय्यमश्नुते ॥३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि शताक्षीसभव शुभम् । तवावाच्य न मे किंचिद्देवीभक्तस्य विद्यते ॥४॥
दुर्गमाख्यो महादैत्य पूर्व परमदारुण । हिरण्याक्षान्वये जातो रुरुपुत्रो महाखल ॥५॥
देवाना तु बल वेदा नाशे तस्य सुरा अपि । नक्ष्यन्त्येव न संदेहो विधेय तावदेव तत् ॥६॥
विमृश्यैतत्तपश्चर्यां गत कर्तुं हिमालये । ब्रह्माण मनसा ध्यात्वा वायुभक्षो व्यतिष्ठत ॥७॥
सहस्रवर्षपर्यन्त चकार परम तप । तत्तेजसा तस्य लोकास्तु सतसा ससुरासुरा ॥८॥
तत प्रसन्नो भगवान्हसाख्ढश्चतुर्मुख । ययौ तस्मै वर दातु प्रसन्नमुखपङ्कज ॥९॥
समाधिस्थ मीलिताक्ष स्फुटमाह चतुर्मुख । वर वरय भद्र ते यस्ते मनसि वर्तते ॥१०॥
तवाद्य तपसा तुष्टो वरदस्योऽहमागत । श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणी व्युत्थित ■ समाधित ॥११॥
पूजयित्वा वर वव्रे वेदान्देहि सुरेश्वर । त्रिषु लोकेषु ये मत्रा ब्राह्मणेषु सुरेष्वपि ॥१२॥
विद्यते ते तु सान्निध्ये मम सन्तु महेश्वर । बल च देहि येन स्याद्देवानां च पराजय ॥१३॥
इति तस्य वच श्रुत्वा तथास्त्विति वचो वदन् । जगाम सत्यलोकं तु चतुर्वेदेश्वर पर ॥१४॥
ततप्रभृति विप्रैस्तु विस्मृता वेदराशय । स्नानसध्यानित्यहोमश्राद्धयज्ञजपादय ॥१५॥

विलुप्ता धरणीपृष्ठे हाहाकारो महानभूत् । किमिदं किमिदं चेति विप्रा ऊचुः परस्परम् १६॥
वेदाभावात्तदस्माभिः कर्तव्यं किमतः परम् । इति भूमौ महानर्थे जाते परमदारुणे ॥१७॥
निर्जराः सजरा जाता हविर्भागाद्यभावतः । रुरोध स तदा दैत्यो नगरीममरावतीम् ॥१८॥
अशक्तास्तेन ते योद्धुं वज्रदेहासुरेण च । पलायनं तदा कृत्वा निर्गता निर्जराः क्वचित् १९॥
निलयं गिरिदुर्गेषु रत्नसानुगुहासु च । संस्थिताः परमा शक्तिं ध्यायंतस्ते परांबिकाम् २०॥
अग्नौ होमाद्यभावात्तु वृष्ट्यभावोऽप्यभून्नृप । वृष्टेरभावे संशुष्कं निर्जलं चापि भूतलम् ॥२१॥
कूपवापीतडागाश्च सरितः शुष्कतां गताः । अनावृष्टिरियं राजन्नभूच्च शतवार्षिकी ॥२२॥
मृताः प्रजाश्च बहुधा गोमहिष्यादयस्तथा । गृहे गृहे मनुष्याणामभवच्छवसंग्रहः ॥२३॥
अनर्थे त्वेवमुद्भूते ब्राह्मणाः शान्तचेतसः । गत्वा हिमवतः पार्श्वे रिराधयिषवः शिवाम् ॥२४॥
समाधिध्यानपूजाभिर्देवीं तुष्टुवुरन्वहम् । निराहारास्तदासक्तास्तामेव शरणं ययुः ॥२५॥
दया कुरु महेशानि पामरेषु जनेषु हि । सर्वापराधयुक्तेषु नैतच्छ्लाघ्यं तवांबिके ॥२६॥
कोपं संहर देवेशि सर्वान्तर्यामिरूपिणि । त्वया यथा प्रेर्यतेऽयं करोति स तथा जनः ॥२७॥
नान्या गतिर्जनस्यास्य किं पश्यसि पुनः पुनः । यथेच्छसि तथा कर्तुं समर्थासि महेश्वरि ॥२८॥
समुद्धर महेशानि संकटात्परमोत्थितात् । जीवनेन विनास्माकं कथं स्यात्स्थितिरंबिके २९॥
प्रसीद त्वं महेशानि प्रसीद जगदम्बिके । अनन्तकोटिब्रह्मांडनायिके ते नमोनमः ॥३०॥
नमः कूटस्थरूपायै चिद्रूपायै नमोनमः । नमो वेदान्तवेद्यायै भुवनेश्यै नमोनमः ॥३१॥
नेति नेतीति वाक्यैर्या बोध्यते सकलागमैः । तां सर्वकारणां देवीं सर्वभावेन सन्नताः ॥३२॥
इति संप्रार्थिता देवी भुवनेशी महेश्वरी । अनंताक्षिमयं रूपं दर्शयामास पार्वती ॥३३॥
नीलाञ्जनसमप्रख्यं नीलपद्मायतेक्षणम् । सुकर्कशसमोत्तुङ्गवृत्तपीनघनस्तनम् ॥३४॥
बाणान् मुष्टिं च कमलं पुष्पपल्लवमूलकान् । शाकादीन्फलसंयुक्ताननंतरससंयुतान् ॥३५॥
क्षुत्तृड्जरापहान्हस्तैर्बिभ्रती च महद्धनुः । सर्वसौंदर्यसारं तद्रूपं लावण्यशोभितम् ॥३६॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशं करुणारससागरम् । दर्शयित्वा जगद्धात्री साऽनन्तनयनोद्भवाः ॥३७॥
मोचयामास लोकेषु वारिधाराः सहस्रशः । नवरात्रं महावृष्टिरभून्नेत्रोद्भवैर्जलैः ॥३८॥
दुःखितान्वीक्ष्य सकलान्नेत्राश्रूणि विमुञ्चति । तर्पितास्तेन ते लोका ओषध्यः सकला अपि ३९॥
नदीनदप्रवाहास्तैर्जलैः समभवन्नृप । निलीय संस्थिताः पूर्वं सुरास्ते निर्गता बहिः ४०॥
मिलित्वा सुसुरा विप्रा देवीं समभितुष्टुवुः । नमो वेदान्तवेद्ये ते नमो ब्रह्मस्वरूपिणि ॥४१॥
स्वमायया सर्वजगद्विधात्र्यै ते नमोनमः । भक्तकल्पद्रुमे देवि भक्तार्थं देहधारिणि ॥४२॥
नित्यतृप्ते निरुपमे भुवनेश्वरि ते नमः । अस्मच्छान्त्यर्थमतुलं लोचनानां सहस्रकम् ॥४३॥

त्वया यतो धृतं देवि शताक्षी त्वं ततो भव । क्षुधया पीडिता मातः स्तोतुं शक्तिर्न चास्ति नः॥४४॥

कृपां कुरु महेशानि वेदानप्याहराम्बिके ।

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शाकान्स्वकरसंस्थितान् ॥४५॥

स्वादूनि फलमूलानि भक्षणार्थं ददौ शिवा । नानाविधानि चान्नानि पशुभोज्यानि यानि च ॥४६॥
काम्यानंतरसैर्युक्तान्यानवीनोद्भवं ददौ । शाकंभरीति नामापि तद्दिनात्समभून्नृप ॥४७॥
ततः कोलाहले जाते दूतवाक्येन बोधितः । ससैन्यः सायुधो योद्धुं दुर्गमाख्योऽसुरो ययौ ॥४८॥
सहस्राक्षौहिणीयुक्तः शरान्मुंचंस्वरान्वितः । रुरोध देवसैन्यं यद्देव्यग्रे स्थितं पुरा ॥४९॥
तथा विप्रगणं चैव रोधयामास सर्वतः । ततः किलकिलाशब्दः समभूद्देवमंडले ॥५०॥
त्राहि त्राहीति वाक्यानि प्रोचुः सर्वे द्विजामराः । ततस्तेजोमयं चक्रं देवानां परितः शिवा ॥५१॥
चकार रक्षणार्थाय स्वयं तस्माद्बहिः स्थिता । ततः समभवद्युद्धं देव्या दैत्यस्य चोभयोः ॥५२॥
शरवर्षसमाच्छन्नं सूर्यमंडलमद्भुतम् । परस्परशरोद्घर्षसमुद्भूताग्निसुप्रभम् ॥५३॥
कठोरज्याटणत्कारबधिरीकृतदिक्तटम् । ततो देवीशरीरात्तु निर्गतास्तीव्रशक्तयः ॥५४॥
कालिका तारिणी बाला त्रिपुरा भैरवी रमा । बगला चैव मातंगी तथा त्रिपुरसुन्दरी ॥५५॥
कामाक्षी तुलजा देवी जंभिनी मोहिनी तथा । छिन्नमस्ता गुह्यकाली दशसाहस्रबाहुका ॥५६॥
द्वात्रिंशच्छक्तयश्चान्याश्चतुःषष्टिमिताः पराः । असंख्यातास्ततो देव्यः समुद्भूतास्तु सायुधाः ॥५७॥
मृदंगशंखवीणादिनादितं समरस्थलम् । शक्तिभिर्दैत्यसैन्ये तु नाशितेऽक्षौहिणीशते ॥५८॥
अग्रेसरः समभवद्दुर्गमो वाहिनीपतिः । शक्तिभिः सह युद्धं च चकार प्रथमं रिपुः ॥५९॥
महद्युद्धं समभवद्यत्राभूद्रक्तवाहिनी । अक्षौहिण्यस्तु ताः सर्वा विनष्टा दशभिर्दिनैः ॥६०॥
ततः एकादशे प्राप्ते दिने परमदारुणे । रक्तमाल्याम्बरधरो रक्तगंधानुलेपनः ॥६१॥
कृत्वोत्सवं महांतं तु युद्धाय रथसंस्थितः । संरंभेणैव महता शक्तीः सर्वा विजित्य च ॥६२॥
महादेवीरथाग्रे तु स्वरथं स न्यवेशयत् । ततोऽभवन्महद्युद्धं देव्या दैत्यस्य चोभयोः ॥६३॥
प्रहरद्वयपर्यंतं हृदयत्रासकारकम् । ततः पंचदशात्युग्रबाणान्देवी मुमोच च ॥६४॥
चतुर्भिश्चतुरो वाहान्बाणेनैकेन सारथिम् । द्वाभ्यां नेत्रे भुजौ द्वाभ्यां ध्वजमेकेन पत्रिणा ॥६५॥
पंचभिर्हृदयं तस्य विव्याध जगदंबिका । ततो वमन्स रुधिरं ममार पुर ईशितुः ॥६६॥
तस्य तेजस्तु निर्गत्य देवीरूपे विवेश ह । हते तस्मिन्महावीर्ये शांतमासीज्जगत्त्रयम् ॥६७॥
ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् । पुरस्कृत्य हरीशानौ भक्त्या गद्गदया गिरा ॥६८॥

देवा ऊचुः

जगद्भ्रमविवर्तैककारणे परमेश्वरि । नम शाकम्भरि शिवे नमस्ते शतलोचने ॥६९॥
सर्वोपनिषदुद्घुष्टे दुर्गमासुरनाशिनि । नमो मायेश्वरि शिवे पचकोशान्तरस्थिते ॥७०॥
चेतसा निर्विकल्पेन या ध्यायति मुनीश्वरा । प्रणवार्थस्वरूपा ता भजामो भुवनेश्वरीम् ॥७१॥
अनतकोटिब्रह्माडजननी दिव्यविग्रहाम् । ब्रह्माविष्ण्वादिजननी सर्वभावैर्नता वयम् ॥७२॥
क कुर्यात्पामरा दृष्ट्वा रोदन सर्वलेश्वर । सदया परमेशानी शताक्षी मातर विना ॥७३॥

व्यास उवाच

इति स्तुता सुरैर्देवी ब्रह्माविष्ण्वादिभिर्वरै । पूजिता विविधैर्द्रव्यै सतुष्टाऽभूच्च तत्क्षणे ॥७४॥
प्रसन्ना सा तदा देवी वेदानाहृत्य सा ददौ । ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण प्रोवाच पिकभाषिणी ॥७५॥
ममेय तनुरत्कृष्टा पालनीया विशेषत । मया विनानर्थ एव जातो दृष्टोऽधुनैव हि ॥७६॥
पूज्याऽह सर्वदा सेव्या युष्माभि सर्वदैव हि । नात परतर किचित्कल्याणायोपदिश्यते ॥७७॥
पठनीय ममैतद्धि माहात्म्य सर्वदोत्तमम् । तेन तुष्टा भविष्यामि हरिष्यामि तथापद ॥७८॥
दुर्गमासुरहन्तृत्वाद्दुर्गेति मम नाम य । गृह्णाति च शताक्षीति माया भित्त्वा व्रजत्यसौ ७९॥
किमुक्तेनात्र बहुना सार वक्ष्यामि तत्त्वत । ससेव्याह सदा देवा सर्वैरपि सुरासुरै ॥८०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वान्तर्हिता देवी देवाना चैव पश्यताम् । सतोष जनयन्त्येव सच्चिदानन्दरूपिणी ॥८१॥
एतत्ते सर्वमाख्यात रहस्य परम महत् । गोपनीय प्रयत्नेन सर्वकल्याणकारकम् ॥८२॥
य इम शृणुयान्नित्यमध्याय भक्तितत्पर । सर्वान्कामानवाप्नोति देवीलोके महीयते ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्याय ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्येव सूर्यवंश्याना राज्ञा चरितमुत्तमम् । सोमवंशोद्भवाना च वर्णनीय मया कियत् ॥१॥
पराशक्तिप्रसादेन महत्त्व प्रतिपादितम् । राजर्षिनिखिल विद्धि पराशक्तिप्रसादत ॥२॥
यद्यद्विभूतिमत्सत्त्व श्रीमदूर्जितमेव वा । तत्तद्देवावगच्छ त्व पराशक्त्यशसभवम् ॥३॥
एते चान्ये च राजान पराशक्त्युपासका । समारामभूतस्य सुटारा अभवन्नृप ॥४॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सेवनीया भुवनेश्वरी । धर्मार्थकाममोक्षार्थं सर्वैरेव मनीषिभि ॥५॥
आमम्य वेदशास्त्राणि प्रोक्त एव मया नृप । पराशक्तिपदाभोज कृतकृत्योऽस्म्यह ततः ॥६॥

पचब्रह्मासनारूढा नास्त्यन्या कापि देवता। तत एव महादेव्या पचब्रह्मासन कृतम् ॥७॥
पचभ्यस्त्वधिक वस्तु वेदे व्यक्तमितीर्यते। यस्मिन्नोत च प्रोत च सैव श्रीभुवनेश्वरी ॥८॥
तामविज्ञाय राजेन्द्र नैव मुक्तो भवेन्नर। यदा चर्मवदाकाश वेष्टयिष्यति मानवा ॥९॥
तदा शिवामविज्ञाय दु खस्यान्तो भविष्यति। अतएव श्रुतौ प्राहु श्वेताश्वतरशाखिन ॥१०॥
ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्देवात्मशक्ति स्वगुणानुगूढाम्।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जन्मसाफल्यहेतवे ॥११॥
लज्जया वा भयेनापि भक्त्या वा प्रेमयुक्तया। सर्वसग परित्यज्य मनो हृदि निरुध्य च ॥१२॥
तन्निष्ठस्तत्परो भूयादिति वेदान्तडिंडिम। येन केन मिषेणापि स्वपन्निष्ठन्व्रजन्नपि ॥१३॥
कीर्तयेत्सतत देवी स वै मुच्येत बधनात्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भज राजन्महेश्वरीम् ॥१४॥
विराड्रूपा सूत्ररूपा तथान्तर्यामिरूपिणीम। सोपानक्रमत पूर्व तत शुद्धे तु चेतसि ॥१५॥
सच्चिदानदलक्ष्यार्थरूपा ता ब्रह्मरूपिणीम्। आराधय परा शक्ति प्रपचोल्लासवर्जिताम् ॥१६॥
तस्या चित्तलयो य स तस्या आराधन स्मृतम्। राजन्नाज्ञा पराशक्तिभक्ताना चरित मया ॥१७॥
धार्मिकाणा सूर्यसोमवशजाना मनस्विनाम। पावन कीर्तिद धर्मवृद्धिद सद्गतिप्रदम् ॥१८॥
कथित पुण्यद पश्चात्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि।

जनमेजय उवाच

गौरीलक्ष्मीसरस्वत्यो दत्ता पूर्व परावया ॥१९॥
हराय हरये तद्वन्नाभिपद्मोद्भवाय च। तुषाराद्रेश्च दक्षस्य गौरी कन्येति विश्रुतम् ॥२०॥
क्षीरोदधेश्च कन्येति महालक्ष्मीरिति स्मृतम्। मूलभूतपुनस्ताना च कथ कन्यात्वमन्ययो ॥२१॥
असभाव्यमिद भाति सशयोऽत्र महामुने। छिधि ज्ञानासिना त त्व सशयच्छेदनत्पर ॥२२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि रहस्य परमाद्भुतम्। देवीभक्तस्य न किंचिदवाच्य न हि विद्यते ॥२३॥
देवीत्रय यदा देवत्रयमाप्तात्परात्मिका। तदाप्रभृति त देवा सृष्टिकार्याणि चक्रिरे ॥२४॥
कस्मिश्चित्समये राजन्दैत्यो हालाहलाभिधा। महाबलाश्च सजातास्त्रैलोक्य तैर्जित क्षणात् ॥२५॥
ब्रह्मणो वरदानेन दर्पिता रजताचलम्। रुरुधुर्गिरिजानाथस्तथा वैकुण्ठमेव च ॥२६॥
कामारिं कैटभारिश्च युद्धोद्योग च चक्रतु। षष्टिवर्षसहस्राणामभूद्युद्ध महोत्कटम् ॥२७॥
हाहाकारो महानासीद्देवदानवमध्यतो। महताच प्रयत्नेन ताभ्या ते दानवा हता ॥२८॥
स्वस्वस्थानेषु गत्वा तावभिमान च चक्रतु। स्वशक्तयानिग्रहे राजन्नस्मादेव ते हता ॥२९॥
अभिमान तयोर्ज्ञात्वा लक्ष्मीहास्य च चक्रतु। महालक्ष्मीश्च गौरी च हास्य दृष्ट्वा तयोस्तु तौ ॥३०॥
देवावतीव सक्रुद्धौ मोहितावादिमायया। दुरुत्तर च ददतुरवमानपुर सरम् ॥३१॥

ततस्ते देवते तस्मिन्क्षणे त्यक्त्वा तु तौ पुनः । अंतर्हिते चाभवतां हाहाकारस्तदा ह्यभूत् ॥३२॥
निस्तेजस्कौ च निःशक्ती विक्षिप्तौ च विचेतनौ । अवमानात्तयोः शक्त्योर्जातौ हरिहरौ तदा ॥३३॥
ब्रह्मा चिंतातुरो जातः किमेतत्समुपस्थितम् । प्रधानौ देवतामध्ये कथं कार्याक्षमावमू ॥३४॥
अकाण्डे किं निमित्तेन संकटं समुपस्थितम् । प्रलयो भविता किं वा जगतोऽस्य निरागसः ॥३५॥
निमित्तं नैव जानेऽहं कथं कार्या प्रतिक्रिया । इति चिंतातुरोऽत्यर्थं दध्यौ मीलितलोचनः ॥३६॥
पराशक्तिप्रकोपात्तु जातमेतदिति स्म ह । जानंस्तदा सावधानः पद्मजोऽभून्नृपोत्तम ॥३७॥
ततस्तयोश्च यत्कार्यं स्वयमेवाकरोत्तदा । स्वशक्तेश्च प्रभावेण कियत्कालं तपोनिधिः ॥३८॥
ततस्तयोस्तु स्वस्त्यर्थं मन्वादीन्स्वसुतानथ । आह्वयामास धर्मात्मा सनकादींश्च सत्वरम् ॥३९॥
उवाच वचनं तेभ्यः सन्नतेभ्यस्तपोनिधिः । कार्यासक्तोऽहमधुना तपः कर्तुं न च क्षमः ॥४०॥
पराशक्तेस्तु तोषार्थं जगद्भारयुतोऽस्म्यहम् । शिवविष्णू च विक्षिप्तौ पराशक्तिप्रकोपतः ॥४१॥
तस्मात्तां परमां शक्तिं यूयं संतोषयत्वथ । अत्यद्भुतं तपः कृत्वा भक्त्या परमया युताः ॥४२॥
यथा तौ पूर्ववृत्तौ च स्यातां शक्तियुतावपि । तथा कुरुत मत्पुत्रा यशोवृद्धिर्भवेद्धि वः ॥४३॥
कुले यस्य भवेज्जन्म तयोः शक्त्योस्तु तत्कुलम् । पावयेज्जगतीं सर्वां कृतकृत्यः स्वयं भवेत् ॥४४॥

व्यास उवाच

पितामहवचः श्रुत्वा गताः सर्वे वनांतरे । दिराधयिषव सर्वे दक्षाद्या विमलांतराः ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ततस्ते तु धनोद्देशे हिमाचलतटाश्रयाः । मायाबीजजपासक्तास्तपश्चेरुः समाहिताः ॥१॥
ध्यायंतः परमां शक्तिं लक्षवर्षाण्यभून्नृप । ततः प्रसन्ना देवी सा प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ ॥२॥
पाशांकुशवराभीतिचतुर्बाहुस्त्रिलोचना । करुणारससम्पूर्णा सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३॥
दृष्ट्वा तां सर्वजननीं तुष्टुवुर्मुनयोऽमलाः । नमस्ते विश्वरूपायै वैश्वानरसुमूर्तये ॥४॥
नमस्तैजसरूपायै सूत्रात्मवपुषे नमः । यस्मिन्सर्वे लिंगदेहा ओतप्रोता व्यवस्थिताः ॥५॥
नमः प्राज्ञस्वरूपायै नमो व्याकृतमूर्तये । नमः प्रत्यक्स्वरूपायै नमस्ते ब्रह्ममूर्तये ॥६॥
नमस्ते सर्वरूपायै सर्वरूपात्ममूर्तये । इति स्तुत्वा जगद्धात्रीं भक्तिगद्गदया गिरा ॥७॥
प्रणेमुश्चरणांभोजं दक्षाद्या मुनयोऽमलाः । ततः प्रसन्ना सा देवी प्रोवाच पिकभाषिणी ॥८॥
वरं ब्रूत महाभागा वरदाऽहं सदा मता । तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा हरविष्ण्वोस्तनोः शमम् ॥९॥

तयोस्तच्छक्तिलाभं च चक्रिरे नृपसत्तम । दक्षोऽथ पुनरप्याह जन्म देवि कुले मम ॥१०॥
भवेत्तवाम्ब येनाहं कृतकृत्यो भवे इति । जपं ध्यानं तथा पूजां स्थानानि विविधानि च ॥
वद मे परमेशानि स्वमुखेनैव केवलम् ।

देव्युवाच

गच्छतस्त्योरवमानाच्च जाताऽवस्था तयोर्द्वयो ॥१२॥
नैतादृशं प्रकर्तव्यो मेऽपराधः कदाचन । अधुना मत्कृपालेशाच्छरीरे स्वस्थता तयो ॥१३॥
भविष्यति च ते शक्ती त्वद्गृहे क्षीरसागरे । जनिष्यतस्तत्र ताभ्यां प्राप्स्यते प्रेरिते मया ॥१४॥
मायाबीजं हि मन्त्रो मे मुख्यं प्रियकरं सदा । ध्यानं विराट्स्वरूपं मेऽथवा त्वत्पुरतः स्थितम् १५॥
सच्चिदानन्दरूपं वा स्थानं सर्वं जगन्मम । युष्माभिः सर्वदा चाहं पूज्या ध्येया च सर्वदा ॥१६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वान्तर्दधे देवी मणिद्वीपाधिवासिनी । दक्षाद्या मुनयः सर्वे ब्रह्माणं पुनराययु ॥१७॥
ब्रह्मणे सर्ववृत्तान्तं कथयामासुरादरात् । हरो हरिश्च स्वस्थौ तौ स्वस्वकार्यक्षमौ नृप ॥१८॥
जातौ पराम्बाकृपया गर्वेण रहितौ तदा । कदाचिदथ काले तु महाशक्तिरवातरत् ॥१९॥
दक्षगेहे महाराज त्रैलोक्येऽप्युत्सवोऽभवत् । देवा प्रमुदिता सर्वे पुष्पवृष्टिं च चक्रिरे ॥२०॥
नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गे करकोणाहता नृप । मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनाममलात्मनाम् ॥२१॥
सरितो मार्गवाहिन्यः सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः । मङ्गलायां तु जातायां जातं सर्वत्र मङ्गलम् ॥२२॥
तस्या नाम सती चक्रे सत्यत्वात्परसंविदः । ददौ पुनः शिवायाथ तस्य शक्तिस्तु याभवत् ॥२३॥
सा पुनर्ज्वलने दग्धा दैवयोगान्मनोर्नृप ।

जनमेजय उवाच

अनर्थकरमेतत्ते श्रावितं वचनं मुने ॥२४॥
एतादृशं महद्वस्तु कथं दग्धं हुताशने । यन्नामस्मरणान्नृणां संसाराग्निभयं न हि ॥२५॥
येन कर्मविपाकेन मनोर्दग्धं तदेव हि ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्पुरा वृत्तं सतीदाहस्य कारणम् ॥२६॥
कदाचिदथ दुर्वासा गतो जाम्बूनदेश्वरीम् । ददर्श देवीं तत्रासौ मायाबीजं जजाप सः ॥२७॥
तत प्रसन्ना देवेशी निजकण्ठगतां स्रजम् । भ्रमद्भ्रमरसंसक्तां मकरन्दमदाकुलाम् ॥२८॥
ददौ प्रसादभूतां तां जग्राह शिरसा मुनिः । ततो निर्गत्य तरसा व्योममार्गेण तापसः ॥२९॥
आजगाम स यत्रास्ते दक्ष साक्षात्सतीपिता । तद्दर्शनार्थमवाया ननाम च सतीपदे ॥३०॥

पृष्टो दक्षेण स मुनिर्माला यस्यास्त्यलौकिकी । कथं लब्धा त्वया नाथ दुर्लभा भुवि मानवै. ॥३१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चोवाचाश्रुयुतेक्षणः । देव्या प्रसादमतुलं प्रेमगद्गदिताक्षर ॥३२॥
प्रार्थयामास तां मालां मुनिं स सतीपिता । अदेयं शक्तिभक्ताय नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥३३॥
इति बुद्ध्या तु तां मालां मनवे स समर्पयत् । गृहीता शिरसा माला मनुना निजमंदिरे ॥३४॥
स्थापिता शयनं यत्र दम्पत्योरतिसुन्दरम् । पशुकर्मरतो रात्रौ मालागंधेन मोदित. ॥३५॥
अभवत्स महीपालस्तेन पापेन शंकरे । शिवे द्वेषमतिर्जातो देव्यां सत्यां तथा नृप ॥३६॥
राजंस्तेनापराधेन तज्जन्यो देह एव च । सत्या योगाग्निना दग्ध. सतीधर्मदिदृक्षया ॥३७॥
पुनश्च हिमवत्पृष्ठे प्रादुरासीत्तु सन्महः ।

जनमेजय उवाच

दह्यमाने सतीदेहे जाते विघ्नकरोच्छ्रिवे ॥३८॥
प्राणाधिका सती तस्य तद्वियोगेन कातर ।

व्यास उवाच

तत परं तु यज्जातं मया वक्तुं न शक्यते ॥३९॥
त्रैलोक्यप्रलयो जात शिवकोपाग्निना नृप । वीरभद्र समुत्पन्नो भद्रकालीगणान्वित. ॥४०॥
त्रैलोक्यनाशनोद्युक्तो वीरभद्रो यदाऽभवत् । ब्रह्मादयस्तदा देवा शंकरं शरणं ययु. ॥४१॥
जाते सर्वस्वनाशेऽपि करुणानिधिरीश्वर । अभयं दत्तवांस्तेभ्यो वस्तवक्त्रेण तं मनुम् ॥४२॥
अजीवयन्महाराजाऽसौ तत खिन्नो महेश्वर । यज्ञवाटमुपागम्य रुरोद भृशदु:खित ॥४३॥
अपश्यत्तां सतीं यज्ञे दह्यमानां तु चित्कलाम् । स्कन्धेऽध्यारोपयामास हा सतीति वदन्मुहु. ॥४४॥
बभ्राम भ्रान्तचित्त सन्नानादेशेषु शंकर । तदा ब्रह्मादयो देवाश्चिन्तामापुरनुत्तमाम् ॥४५॥
विष्णुस्तु त्वरया तत्र धनुरुद्यम्य मार्गणै । चिच्छेदावयवान्सत्यास्तत्तत्स्थानेषु तेऽपतन् ॥४६॥
तत्तत्स्थानेषु तत्रासौ नानामूर्तिधरो हर । उवाच च ततो देवान्स्थानेष्वेतेषु ये शिवाम् ॥४७॥
भजन्ति परया भक्त्या तेषां किंचिन्न दुर्लभम् । नित्यं संनिहिता तत्र निजाङ्गेषु पराम्बिका ॥४८॥
स्थानेष्वेतेषु ये मर्त्या पुरश्चरणकर्मिण । तेषां मन्त्रा प्रसिद्ध्यन्ति मायाबीजं विशेषत. ॥४९॥
इत्युक्त्वा शंकरस्तेषु स्थानेषु विरहातुर । कालं निन्ये नृपश्रेष्ठ जपध्यानसमाधिभि ॥५०॥

जनमेजय उवाच

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देवीपीठानि साम्प्रतम् । येषां श्रवणमात्रेण पापहीनो भवेन्नरः ॥५३॥
येषु येषु च पीठेषूपास्येयं सिद्धिकाङ्क्षिभिः । भूतिकामैरभिध्येया तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥५४॥
वाराणस्यां विशालाक्षी गौरीमुखनिवासिनी । क्षेत्रे वै नैमिषारण्ये प्रोक्ता सा लिंगधारिणी ॥५५॥
प्रयागे ललिता प्रोक्ता कामुकी गंधमादने । मानसे कुमुदा प्रोक्ता दक्षिणे चोत्तरे तथा ॥५६॥
विश्वकामा भगवती विश्वकामप्रपूरणी । गोमन्ते गोमती देवी मन्दरे कामचारिणी ॥५७॥
मदोत्कटा चैत्ररथे जयन्ती हस्तिनापुरे । गौरी प्रोक्ता कान्यकुब्जे रम्भा तु मलयाचले ॥५८॥
एकाम्रपीठे सम्प्रोक्ता देवी सा कीर्तिमत्यपि । विश्वे विश्वेश्वरी प्राहुः पुरुहूता च पुष्करे ॥५९॥
केदारपीठे सम्प्रोक्ता देवी सन्मार्गदायिनी । मन्दा हिमवतः पृष्ठे गोकर्णे भद्रकर्णिका ॥६०॥
स्थानेश्वरी भवानी तु बिल्वके बिल्वपत्रिका । श्रीशैले माधवी प्रोक्ता भद्रा भद्रेश्वरे तथा ॥६१॥
वाराहशैले तु जया कमला कमलालये । रुद्राणी रुद्रकोट्यां तु काली कालंजरे तथा ॥६२॥
शालग्रामे महादेवी शिवलिंगे जलप्रिया । महालिंगे तु कपिला माकोटे मुकुटेश्वरी ॥६३॥
मायापुर्यां कुमारी स्यात्संताने ललिताम्बिका । गयायां मंगला प्रोक्ता विमला पुरुषोत्तमे ॥६४॥
उत्पलाक्षी सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला । विपाशायाममोघाक्षी पाडला पुण्ड्रवर्धने ॥६५॥
नारायणी सुपार्श्वे तु त्रिकूटे रुद्रसुन्दरी । विपुले विपुला देवी कल्याणी मलयाचले ॥६६॥
सह्याद्रावेकवीरा तु हरिश्चन्द्रे तु चन्द्रिका । रमणा रामतीर्थे तु यमुनायां मृगावती ॥६७॥
कोटवी कोटतीर्थे तु सुगन्धा माधवे वने । गोदावर्यां त्रिसन्ध्या तु गङ्गाद्वारे रतिप्रिया ॥६८॥
शिवकुण्डे शुभानन्दा नन्दिनी देविकातटे । रुक्मिणी द्वारवत्यां तु राधा वृन्दावने वने ॥६९॥
देवकी मथुरायां तु पाताले परमेश्वरी । चित्रकूटे तथा सीता विंध्ये विंध्याधिवासिनी ॥७०॥
करवीरे महालक्ष्मीरुमा देवी विनायके । आरोग्या वैद्यनाथे तु महाकाले महेश्वरी ॥७१॥
अभयेत्युष्णतीर्थेषु नितम्बा विंध्यपर्वते । माण्डव्ये माण्डवी नाम स्वाहा माहेश्वरीपुरे ॥७२॥
छागलण्डे प्रचण्डा तु चण्डिकाऽमरकण्टके । सोमेश्वरे वरारोहा प्रभासे पुष्करावती ॥७३॥
देवमाता सरस्वत्यां पारावारातटे स्मृता । महालये महाभागा पयोष्ण्यां पिंगलेश्वरी ॥७४॥
सिंहिका कृतशौचे तु कार्तिके त्वतिशाङ्करी । उत्पलावर्तके लोला सुभद्रा शोणसङ्गमे ॥७५॥
माता सिद्धवने लक्ष्मीरनगा भरताश्रमे । जालन्धरे विश्वमुखी तारा किष्किन्धपर्वते ॥७६॥
देवदारुवने पुष्टिर्मेधा काश्मीरमण्डले । भीमा देवी हिमाद्रौ तु तुष्टिर्विश्वेश्वरी तथा ॥७७॥
कपालमोचने शुद्धिर्माता कायावरोहणे । शंखोद्धारे धरा नाम धृतिः पिण्डारके तथा ॥७८॥
कला तु चन्द्रभागायामच्छोदे शिवधारिणी । वेणायाममृता नाम बदर्यामुर्वशी तथा ॥७९॥

को विरज्येत मतिमान्पिबञ्छक्तिकथामृतम् । सुधा तु पिबता मृत्यु स नैतच्छृण्वतो भवेत् ॥२॥

व्यास उवाच

धन्योसि कृतकृत्योऽसि शिक्षितोऽसि महात्मभि । भाग्यवानसि यद्देव्या निर्व्याजा भक्तिरस्ति ते ॥३॥
शृणु राजन्पुरावृत्त सतीदेहेऽग्निभर्जिते । भ्रात शिवस्तु बभ्राम क्वचिद्देशे स्थिरोऽभवत् ॥४॥
प्रपञ्चभानरहित समाधिगतमानस । ध्यायन्देवीस्वरूप तु काल निन्ये स आत्मवान् ॥५॥
सौभाग्यरहित जात त्रैलोक्य सचराचरम् । शक्तिहीन जगत्सर्वं साब्धिद्वीप सपर्वतम् ॥६॥
आनन्द शुष्कता यात सर्वेषा हृदयान्तरे । उदासीना सर्वलोकाश्चिन्ताजर्जरचेतस ॥७॥
सदा दु खोदधौ मग्ना रोगग्रस्तास्तदाऽभवन । ग्रहाणा देवताना च वैपरीत्येन वर्तनम् ॥८॥
अधिभूताधिदैवाना सत्यभावान्नृपाभवन । अथास्मिन्नव काले तु तारकाख्यो महासुर ॥९॥
ब्रह्मदत्तवरो दैत्योऽभवत्त्रैलोक्यनायक । शिवौरसस्तु य पुत्र स ते हता भविष्यति ॥१०॥
इति कल्पितमृत्यु स देवदेवैर्महासुर । शिवौरससुताभावाज्जगर्ज च ननाद च ॥११॥
तेन चोपद्रुता सर्वे स्वस्थानात्प्रच्युता सुरा । शिवौरससुताभावाच्चिन्तामापुर्दुरत्ययाम् ॥१२॥
नाङ्गना शकरस्यास्ति कथ तत्सुतसम्भव । अस्माक भाग्यहीनाना कथ कार्यं भविष्यति ॥१३॥
इति चिन्तातुरा सर्वे जग्मुर्वैकुण्ठमण्डले । शशसुर्हरिमेकाते स चोपाय जगाद ह ॥१४॥
कुतश्चिन्तातुरा सर्वे कामकल्पद्रुमा शिवा । जागर्ति भुवनेशानी मणिद्वीपाधिवासिनी ॥१५॥
अस्माकमनयादेव तदुपेक्षास्ति नान्यथा । शिक्षैवेय जगन्मात्रा कृताऽस्मच्छिक्षणाय च ॥१६॥
लालने ताडने मातुर्नाकारुण्य यथार्भके । तद्वदेव जगन्मातुर्नियन्त्र्या गुणदोषयो ॥१७॥
अपराधो भवत्येव तनयस्य पदे पदे । कोऽपर सहते लोके केवल मातर विना ॥१८॥
तस्माद्यूय पराम्बा ता शरण यात मा चिरम् । निर्व्याजया चित्तवृत्त्या सा व कार्यं विधास्यति ॥
इत्यादिश्य सुरान्सर्वान्महाविष्णु स्वजायया । सयुतो निर्जगामाशु देवै सह सुराधिप ॥२०॥
आजगाम महाशैल हिमवन्त नगाधिपम् । अभवंश्च सुरा सर्वे पुरश्चरणकर्मिण ॥२१॥
अम्बायज्ञविधानज्ञा अम्बायज्ञ च चक्रिरे । तृतीयादिव्रतान्याशु चक्रु सर्वे सुरा नृप ॥२२॥
केचित्समाधिनिष्णाता केचिन्नामपरायणा । केचित्सूक्तपरा केचिन्नामपारायणोत्सुका ॥२३॥
मन्त्रपारायणपरा केचित्कृच्छ्रादिकारिण । अन्तर्यागपरा केचित्केचिन्न्यासपरायणा ॥२४॥
हृल्लेखया पराशक्ते पूजा चक्रुरतन्द्रिता । इत्येव बहुवर्षाणि कालोऽगाज्जनमेजय ॥२५॥
अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्या च भृगोर्दिने । प्रादुर्बभूव पुरतस्तन्मह श्रुतिबोधितम् ॥२६॥
चतुर्दिक्षु चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुतम् । कोटिसूर्यप्रतीकाश चन्द्रकोटिसुशीतलम् ॥२७॥
विद्युत्कोटिसमानाभमरुण तत्पर मह । नैव चोर्ध्वं न तिर्यक्च न मध्ये परिजग्रभत् ॥२८॥

आद्यन्तरहितं तत्तु न हस्ताद्यवयवयुतम् । न च स्त्रीरूपमथवा न पुरुषमयोभयम् ॥२९॥
दीप्त्या पिधानं नेत्राणां तेषामासीन्महीपते । पुनश्च धैर्यमालम्ब्य यावत्ते ददृशुः सुराः ॥३०॥
तावत्तदेव स्त्रीरूपेणाभादिव्यं मनोहरम् । अतीव रमणीयाङ्गी कुमारी नवयौवनाम् ॥३१॥
उद्यत्पीनकुचद्वन्द्वनिन्दिताम्भोजकुड्मलाम् । रणत्किङ्किणिकाजालसिञ्जन्मञ्जीरमेखलाम् ॥३२॥
कनकाङ्गदकेयूरग्रैवेयकविभूषिताम् । अनर्घ्यमणिसम्भिन्नगलबन्धविराजिताम् ॥३३॥
तनुकेतकसंराजन्नीलभ्रमरकुन्तलाम् । नितम्बबिम्बसुभगां रोमराजिविराजिताम् ॥३४॥
कर्पूरशकलोन्मिश्रताम्बूलपूरिताननाम् । कनत्कनकताटङ्कविटङ्कवदनाम्बुजाम् ॥३५॥
अष्टमीचन्द्रबिम्बाभललाटामायतभ्रुवम् । रक्तारविन्दनयनामुन्नसां मधुराधराम् ॥३६॥
कुन्दकुड्मलदन्ताग्रां मुक्ताहारविराजिताम् । रत्नसम्भिन्नमुकुटां चन्द्ररेखावतंसिनीम् ॥३७॥
मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् । काश्मीरबिन्दुनिटिलां नेत्रत्रयविलासिनीम् ॥३८॥
पाशाङ्कुशवराभीतिचतुर्बाहुं त्रिलोचनाम् । रक्तवस्त्रपरीधानां दाडिमीकुसुमप्रभाम् ॥३९॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्यां सर्वदेवनमस्कृताम् । सर्वाशापूरिकां सर्वमातरं सर्वमोहिनीम् ॥४०॥
प्रसादसुमुखीमम्बां मन्दस्मितमुखाम्बुजाम् । अव्याजकरुणामूर्तिं ददृशुः पुरतः सुराः ॥४१॥
दृष्ट्वा तां करुणामूर्तिं प्रणेमुः सादरं सुराः । वक्तुं नाशक्नुवन् किंचिद्बाष्पपूरितलोचनाः ॥४२॥
कथंचित्स्थैर्यमालम्ब्य भक्त्या चानतकन्धराः । प्रेमाश्रुपूर्णनयनास्तुष्टुवुर्जगदम्बिकाम् ॥४३॥

देवा ऊचुः

नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्म ताम् ४४॥
तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् ।
दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः ॥४५॥
देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।
सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु ॥४६॥
कालरात्रिं ब्रह्मस्तुतां वैष्णवीं स्कन्दमातरम् ।
सरस्वतीमदितिं दक्षदुहितरं नमामः पावनां शिवाम् ॥४७॥
महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वशक्त्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात् ॥४८॥
नमो विराट्स्वरूपिण्यै नमः सूत्रात्ममूर्तये । नमो व्याकृतरूपिण्यै नमः श्रीब्रह्ममूर्तये ॥४९॥
यदज्ञानाज्जगद्भाति रज्जुसर्पस्रगादिवत् । यज्ज्ञानाल्लयमाप्नोति नुमस्तां भुवनेश्वरीम् ॥५०॥
नुमस्तत्पदलक्ष्यार्थां चिदेकरसरूपिणीम् । अखण्डानन्दरूपां तां वेदतात्पर्यभूमिकाम् ॥५१॥
पञ्चकोशातिरिक्तां तामवस्थात्रयसाक्षिणीम् । नुमस्त्वंपदलक्ष्यार्थां प्रत्यगात्मस्वरूपिणीम् ॥५२॥

नम प्रणवरूपायै नमो ह्रींकारमूर्तये । नानामन्त्रात्मिकायै ते करुणायै नमो नम ॥५३॥
इति स्तुता तदा देवैर्मणिद्वीपाधिवासिनी । प्राह वाचा मधुरया मत्तकोकिलनि स्वना ॥५४॥

श्रीदेव्युवाच

वदतु विबुधा कार्यं यदर्थमिह सगता । वरदाऽहं सदा भक्तकामकल्पद्रुमाऽस्मि च ॥५५॥
तिष्ठत्या मयि का चिंता युष्माकं भक्तिशालिनाम् । समुद्धरामि मद्भक्तान्दु खससारसागरात् ॥५६॥
इति प्रतिज्ञा मे सत्या जानीथ विबुधोत्तमा । इति प्रेमाकुला वाणी श्रुत्वा सतुष्टमानसा ॥५७॥
निर्भया निर्जरा रा नूचुदु स स्वकीयकम् ।

देवा ऊचुः

नाज्ञात किंचिदप्यत्र भवत्याऽस्ति जगत्त्रये ॥५८॥
सर्वज्ञया सर्वसाक्षिरूपिण्या परमेश्वरि । तारकेणासुरेन्द्रेण पीडिता स्मो दिवानिशम् ॥५९॥
शिवाङ्गजाद्वधस्तस्य निर्मितो ब्रह्मणा शिवे । शिवाङ्गना तु नैवास्ति जानासि त्व महेश्वरि ॥६०॥
सर्वज्ञपुरत किं वा वक्तव्य पामरैर्जनै । एतदुद्देशत प्रोक्तमपर तर्कयाम्बिके ॥६१॥
सर्वदा चरणाम्भोजे भक्ति स्यात्तव निश्चला । प्रार्थनायमिद मुख्यमपर देहहेतवे ॥६२॥
इति तेषा वच श्रुत्वा प्रोवाच परमेश्वरी । मम शक्तिस्तु या गौरी भविष्यति हिमालये ॥६३॥
शिवाय सा प्रदया स्यात्सा व कार्यं विधास्यति । भक्तिर्मच्चरणाम्भोजे भूयाद्युष्माकमादरात् ॥६४॥
हिमालयो हि मनसा मामुपास्तेऽतिभक्तित । ततस्तस्य गृहे जन्म मम प्रियकर मतम् ॥६५॥

व्यास उवाच

हिमालयोऽपि तच्छ्रुत्वाऽत्यनुग्रहकर वच । बाष्पै सरुद्धकण्ठाक्षो महाराज्ञी वचोऽब्रवीत ॥६६॥
महत्तर त कुरुषे यस्यानुग्रहमिच्छसि । नोचेत्क्वाह जड स्थाणु क्व त्व सच्चित्स्वरूपिणी ॥
असभाव्य जन्मशतैस्त्वत्पितृत्व ममानघ । अश्वमेधादिपुण्यैर्वा पुण्यैर्वा तत्समाधिजै ॥६८॥
अद्य प्रपच कीर्ति स्याज्जगन्माता सुताऽभवत । अहो हिमाचलस्यास्य धन्योऽसौ भाग्यवानिति ६९॥
यस्यास्तु जठर सति ब्रह्माडाना च कोटय । सैव यस्य सुता जाता को वा स्यात्तत्समो भुवि ॥
न जानेऽस्मत्पितृणा कि स्थान स्यान्निर्मित परम । एतादृशाना वासाय यथा वशोऽस्ति मादृश ॥७१॥
इद यथा च दत्त मे कृपया प्रेमपूर्णया । सर्ववेदान्तसिद्ध च त्वद्रूप ब्रूहि मे तथा ॥७२॥
योग च भक्तिसहित ज्ञान च श्रुतिसम्मतम । वदस्व परमेशानि त्वमेवाह यतो भव ॥७३॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा प्रसन्नमुखपकजा । वक्तुमारभताम्बा सा रहस्य श्रुतिगूहितम् ॥७४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकत्रिंशोऽध्याय ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

शृण्वंतु निर्जराः सर्वे व्याहरंत्या वचो मम । यस्य श्रवणमात्रेण मद्रूपत्वं प्रपद्यते ॥१॥
अहमेवास पूर्वं तु नान्यत्किंचिन्नगाधिप । तदात्मरूपं चित्संवित्परब्रह्मैकनामकम् ॥२॥
अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमनौपम्यमनामयम् । तस्य काचित्स्वतः सिद्धा शक्तिर्मायेति विश्रुता ३॥
न सती सा नासती च नोभयात्मा विरोधतः । एतद्विलक्षणा काचिद्वस्तुभूताऽस्ति सर्वदा ॥४॥
पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशोरिव दीधितिः । चन्द्रस्य चन्द्रिकेवेयं ममेयं सहजा ध्रुवा ॥५॥
तस्यां कर्माणि जीवानां जीवाः कालश्च संचरे। अभेदेन विलीनाः स्युः सुषुप्तौ व्यवहारवत् ॥६॥
स्वशक्तेश्च समायोगादहं बीजात्मतां गता । स्वाधारावरणात्तस्या दोषत्वं च समागतम् ॥७॥
चैतन्यस्य समायोगान्निमित्तत्वं च कथ्यते । प्रपञ्चपरिणामाच्च समवायित्वमुच्यते ॥८॥
केचित्तां तप इत्याहुस्तमः केचिज्जडं परे । ज्ञानं मायां प्रधानं च प्रकृतिं शक्तिमप्यजाम् ॥९॥
विमर्श इति तां प्राहुः शैवशास्त्रविशारदाः । अविद्यामितरे प्राहुर्वेदतत्त्वार्थचिंतकाः ॥१०॥
एवं नानाविधानि स्युर्नामानि निगमादिषु । तस्या जडत्वं दृश्यत्वाज्ज्ञाननाशात्ततोऽसती ॥११॥
चैतन्यस्य न दृश्यत्वं दृश्यत्वं जडमेव तत् । स्वप्रकाशं च चैतन्यं न परेण प्रकाशितम् ॥१२॥
अनवस्थादोषसत्त्वान्न स्वेनापि प्रकाशितम् । कर्मकर्तृविरोधः स्यात्तस्मात्तद्दीपवत्स्वयम् ॥१३॥
प्रकाशमानमन्येषां भासकं विद्धि पर्वत । अतएव च नित्यत्वं सिद्धं संवित्तनोर्मम ॥१४॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादौ दृश्यस्य व्यभिचारतः । संविदो व्यभिचारश्च नानुभूतोऽस्ति कर्हिचित् ॥१५॥
यदि तस्याप्यनुभवस्तर्ह्ययं येन साक्षिणा । अनुभूतः स एवात्र शिष्टः संविद्वपुः पुरा ॥१६॥
अतएव च नित्यत्वं प्रोक्तं सच्छास्त्रकोविदैः । आनन्दरूपता चास्याः परप्रेमास्पदत्वतः ॥१७॥
मा न भूवं हि भूयासमिति प्रेमात्मनि स्थितम् । सर्वस्यान्यस्य मिथ्यात्वादसंगत्वं स्फुटं मम ॥१८॥
अपरिच्छिन्नताप्येवमत एव मता मम । तच्च ज्ञानं नात्मधर्मो धर्मत्वे जडतात्मनः ॥१९॥
ज्ञानस्य जडशेषत्वं न दृष्टं न च संभवि । चिद्धर्मत्वं तथा नास्ति चितश्चिन्न हि विद्यते ॥२०॥
तस्मादात्मा ज्ञानरूपः सुखरूपश्च सर्वदा । सत्यः पूर्णोऽप्यसंगश्च द्वैतजालविवर्जितः ॥२१॥
स पुनः कामकर्मादियुक्तया स्वीयमायया । पूर्वानुभूतसंस्कारात् कालकर्मविपाकतः ॥२२॥
अविवेकाच्च तत्त्वस्य सिसृक्षावान्प्रजायते । अबुद्धिपूर्वः सर्गोऽयं कथितस्ते नगाधिप ॥२३॥
एतद्धि यन्मया प्रोक्तं मम रूपमलौकिकम् । अव्याकृतं तदव्यक्तं मायाशबलमित्यपि ॥२४॥
प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु सर्वकारणकारणम् । तत्त्वानामादिभूतं च सच्चिदानन्दविग्रहम् ॥२५॥

सर्वकर्मघनीभूतमिच्छाज्ञानक्रियाश्रयम् । ह्रीकारमन्त्रवाच्य तदादितत्त्वं यदुच्यते ॥२६॥
तस्मादाकाश उत्पन्न शब्दतन्मात्ररूपक । भवेत्स्पर्शात्मको वायुस्तेजोरूपात्मक पुन ॥२७॥
जल रसात्मक पश्चात्ततो गधात्मिका धरा । शब्दैकगुण आकाशो वायु स्पर्शरवान्वित ॥२८॥
शब्दस्पर्शरूपगुण तेज इत्युच्यते बुधै । शब्दस्पर्शरूपरसैरापो वेदगुणा स्मृता ॥२९॥
शब्दस्पर्शरूपरसगन्धै पञ्चगुणा धरा । तेभ्योऽभव महत्सूत्र यल्लिग परिचक्षते ॥३०॥
सर्वात्मक तत्सप्रोक्त सूक्ष्मदेहोऽयमात्मन । अव्यक्तकारणो देह स चोक्त' पूर्वमेव हि ॥३१॥
यस्मिञ्जगद्बीजरूप स्थित लिगोद्भवो यत । तत स्थूलानि भूतानि पञ्चीकरणमार्गत ॥३२॥
पञ्चसख्यानि जायन्ते तत्प्रकारस्त्वथोच्यते । पूर्वोक्तानि च भूतानि प्रत्येक विभजेद्द्विधा ॥३३॥
एकैक भागमेकस्य चतुर्धा विभजेद्गिरे । स्वस्वेतरद्वितीयाशे योजनात्पञ्च पञ्च ते ॥३४॥
तत्कार्यं च विराड्देह स्थूलदेहोऽयमात्मन । पञ्चभूतस्थसत्त्वाशै श्रोत्रादीना समुद्भव ॥३५॥
ज्ञानेन्द्रियाणा राजेन्द्र प्रत्येक मिलितैस्तु तै । अन्त करणमेक स्यादवृत्तिभेदाच्चतुर्विधम् ॥३६॥

यदा तु सकल्पविकल्पकृत्य तदा भवेत्त मन इत्यभिख्यम् ।
स्याद्बुद्धिसज्ञ च यदा प्रवेत्ति सुनिश्चित सशयहीनरूपम् ॥३७॥

अनुसधानरूप तच्चित्त च परिकीर्तितम् । अहकृत्यात्मवृत्त्या तु तदाहकारता गतम् ॥३८॥
तेषा रजाशैर्जातानि क्रमात्कर्मेन्द्रियाणि च । प्रत्येक मिलितैस्तैस्तु प्राणो भवति पचधा ॥३९॥
हृदि प्राणो गुदेऽपानो नाभिस्थस्तु समानक । कठदेशेऽप्युदान स्याद्व्यान सर्वशरीरग ॥४०॥
ज्ञानेन्द्रियाणि पचैव पच कर्मेन्द्रियाणि च । प्राणादिपचक चैव धिया च सहित मन ॥४१॥
एतत्सूक्ष्म शरीर स्यान्मम लिग यदुच्यते । तत्र या प्रकृति प्रोक्ता सा राजन्द्विविधा स्मृता ॥
सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्यागुणमिश्रिता । स्वाश्रय या तु सरक्षेत्सा मायेति निगद्यते ॥४३॥
तस्या यत्प्रतिबिम्ब स्याद्बिम्बभूतस्य चेशितु । स ईश्वर समाख्यात स्वाश्रयज्ञानवान्पर ॥४४॥
सर्वज्ञ सर्वकर्ता च सर्वानुग्रहकारक । अविद्याया तु यत्किचित्प्रतिबिम्ब नगाधिप ॥४५॥
तदेव जीवसज्ञ स्यात्सर्वदु खाश्रय पुन । द्वयारपीह सप्राप्त देहत्रयमविद्यया ॥४६॥
देहत्रयाभिमानाच्चाप्यभूनामत्रय पुन । प्राज्ञस्तु कारणात्मा स्यात्सूक्ष्मदेही तु तैजस ४७॥
स्थूलदेही तु विश्वाख्यस्त्रिविध परिकीर्तित । एवमीशोऽपि सप्रोक्त ईशसूत्रविराट्पदै ॥४८॥
प्रथमो व्यष्टिरूपस्तु समष्ट्यात्मा पर स्मृत । स हि सर्वेश्वर साक्षाज्जीवानुग्रहकाम्यया ॥४९॥
करोति विविध विश्व नामभोगाश्रय पुन । मच्छक्तिप्रेरितो नित्य मयि राजन्प्रकल्पित ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे देवीगीताया द्वात्रिंशोऽध्याय ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

मन्मायाशक्तिसंक्लृप्तं जगत्सर्वं चराचरम् । सापि मत्तः पृथङ्माया नास्त्येव परमार्थतः ॥१॥
व्यवहारदृशा सेयं विद्या मायेति विश्रुता । तत्त्वदृष्ट्या तु नास्त्येव तत्त्वमेवास्ति केवलम् ॥२॥
साहं सर्वं जगत्सृष्ट्वा तदन्तः प्रविशाम्यहम् । मायाकर्मादिसहिता गिरे प्राणपुरःसरा ॥३॥
लोकान्तरगतिर्नो चेत्कथं स्यादिति हेतुना । यथा यथा भवन्त्येव मायाभेदास्तथा तथा ॥४॥
उपाधिभेदाद्भिन्नाऽहं घटाकाशादयो यथा । उच्चनीचादिवस्तूनि भासयन्भास्करः सदा ॥५॥
न दुष्यति तथैवाहं दोषैर्लिप्ता कदापि न । मयि बुद्ध्यादिकर्तृत्वमध्यस्यैवापरे जनाः ॥६॥
वदन्ति चात्मा कर्मेति विमूढा न सुबुद्धयः । अज्ञानभेदतस्तद्वन्मायाया भेदतस्तथा ॥७॥
जीवेश्वरविभागश्च कल्पितो माययैव तु । घटाकाशमहाकाशविभागः कल्पितो यथा ॥८॥
तथैव कल्पितो भेदो जीवात्मपरमात्मनोः । यथा जीवबहुत्वं च माययैव न च स्वतः ॥९॥
तथेश्वरबहुत्वं च मायया न स्वभावतः । देहेन्द्रियसंघातवासनाभेदभेदिता ॥१०॥
अविद्या जीवभेदस्य हेतुर्नान्यः प्रकीर्तितः । गुणानां वासनाभेदभेदिता या धराधर ॥११॥
माया सा परभेदस्य हेतुर्नान्यः कदाचन । मयि सर्वमिदं प्रोतमोतं च धरणीधर ॥१२॥
ईश्वरोऽहं च सूत्रात्मा विराडात्माहमस्मि च । ब्रह्माहं विष्णुरुद्रौ च गौरी ब्राह्मी च वैष्णवी ॥१३॥
सूर्योऽहं तारकाश्चाहं तारकेशस्तथाऽस्म्यहम् । पशुपक्षिस्वरूपाहं चाण्डालोऽहं च तस्करः ॥१४॥
व्याधोऽहं क्रूरकर्माहं सत्कर्माहं महाजनः । स्त्रीपुंनपुंसकाकारोऽप्यहमेव न संशयः ॥१५॥
यच्च किंचित्क्वचिद्वस्तु दृश्यते श्रूयतेऽपि वा । अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्याहं सर्वदा स्थिता ॥१६॥
न तदस्ति मया त्यक्तं वस्तु किंचिच्चराचरम् । यद्यस्ति चेत्तच्छून्यं स्याद्वन्ध्यापुत्रोपमं हि तत् ॥१७॥
रज्जुर्यथा सर्पमालाभेदैरेका विभाति हि । तथैवेशादिरूपेण भाम्यहं नात्र संशयः ॥१८॥
अधिष्ठानातिरेकेण कल्पितं तन्न भासते । तस्मान्मत्सत्तयैवैतत्सत्तावन्नान्यथा भवेत् ॥१९॥

हिमालय उवाच

यथा वदसि देवेशि समष्ट्यात्मवपुस्त्विदम् । तथैव द्रष्टुमिच्छामि यदि देवि कृपा मयि ॥२०॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवाः सविष्णवः । ननन्दुर्मुदितात्मानः पूजयन्तश्च तद्वचः ॥२१॥
अथ देवमतं ज्ञात्वा भक्तकामदुघा शिवा । अदर्शयन्निजं रूपं भक्तकामप्रपूरणी ॥२२॥
अपश्यंस्ते महादेव्या विराड्रूपं परात्परम् । द्यौर्मूर्धा यस्य चन्द्रसूर्यौ च चक्षुषी ॥२३॥

दिश श्रोत्रे दचो वेदा प्राणो वायु प्रकीर्तित । विश्व हृदयमित्याहु पृथिवी जघन स्मृतम् ॥२४॥
नभस्तल नाभिसरो ज्योतिश्चक्रमुर स्थलम् । महर्लोकस्तु ग्रीवा स्याज्जनलोको मुख स्मृतम् ॥२५॥
तपोलोको रराटिस्तु सत्यलोकादध स्थित । इन्द्रादयो बाहव स्यु शब्द श्रोत्र महेशितु ॥२६॥
नासत्यदस्रौ नासे स्तो गन्ध घ्राण स्मृतो बुधै । मुखमग्नि समाख्यातो दिवारात्री च पक्ष्मणी ॥२७॥
ब्रह्मस्थान भ्रूविजृम्भोऽप्यापस्तालु प्रकीर्तिता । रसो जिह्वा समाख्यातो यमा दंष्ट्रा प्रकीर्तिता ॥२८॥
दता स्नेहकला यस्य हासो माया प्रकीर्तिता । सर्गस्त्वपाङ्गमोक्ष स्याद्व्रीडोर्ध्वोष्ठो महेशितु २९॥
लोभ स्यादधरोष्ठोऽस्या धर्ममार्गस्तु पृष्ठभू । प्रजापतिश्च मेढ्र स्याद्य स्रष्टा जगतीतले ॥३०॥
कुक्षि समुद्रा गिरयोऽस्थानि देव्या महेशितु । नद्यो नाड्य समाख्याता वृक्षा केशा प्रकीर्तिता ३१
कौमारयौवनजरावयोऽस्या गतिरुत्तमा । बलाहकास्तु केशा स्यु सध्ये ते वाससी विभो ३२॥
राजन्श्रीजगदम्बायाश्चन्द्रमास्तु मन स्मृत । विज्ञानशक्तिस्तु हरी रुद्रोऽन्त करण स्मृतम् ॥३३॥
अश्वादिजातय सर्वा श्रोणिदेशे स्थिता विभो । अतलादिमहालोका कट्यधोभागता गता ॥३४॥
एतादृश महारूप ददृशु सुरपुगवा । ज्वालमालासहस्राढ्य लेलिहान च जिह्वया ॥३५॥
दंष्ट्राकटकटाराव वमत वह्निमक्षिभि । नानायुधधर वीर ब्रह्मक्षत्रौदन च यत् ॥३६॥
सहस्रशीर्षनयन सहस्रचरण तथा । कोटिसूर्यप्रतीकाश विद्युत्कोटिसमप्रभम् ॥३७॥
भयकर महाघोर हृदक्ष्णोस्त्रासकारकम् । ददृशुस्ते सुरा सर्वे हाहाकार च चक्रिरे ॥३८॥
विकम्पमानहृदया मूर्च्छामापुर्दुरत्ययाम् । स्मरण च गत तेषा जगदम्बेयमित्यपि ॥३९॥
अथ ते ये स्थिता वेदाश्चतुर्दिक्षु महाविभो । बोधयामासुरत्युग्र मूर्छातो मूर्च्छिता सुरान् ॥४०॥
अत ते धैर्यमालम्ब्य लब्ध्वा च श्रुतिमुत्तमाम् । प्रेमाश्रुपूर्णनयना रुद्धकण्ठास्तु निर्जरा ॥४१॥

बाष्पगद्गदया वाचा स्तोतु समुपचक्रिरे ।

देवा ऊचुः

अपराध क्षमस्वाम्ब पाहि दीनास्त्वदुद्भवान् ॥४२॥

कोप सहर देवेशि सभया रूपदर्शनात् । का ते स्तुति प्रकर्तव्या पामरैर्निर्जरैरिह ॥४३॥
स्वस्याप्यज्ञेय एवासौ यावान्यश्च स्वविक्रम । तदर्वाग्जायमानाना कथ स विषयो भवेत् ॥४४॥
नमस्ते भुवनेशानि नमस्ते प्रणवात्मिके । सर्ववेदान्तसंसिद्धे नमो ह्रीकारमूर्तये ॥४५॥
यस्मादग्नि समुत्पन्नो यस्मात्सूर्यश्च चन्द्रमा । यस्मादोषधय सर्वास्तस्मै सर्वात्मने नम ॥४६॥
यस्माच्च देवा सभूता साध्या पक्षिण एव च । पशवश्च मनुष्याश्च तस्मै सर्वात्मने नम ॥४७॥
प्राणापानौ व्रीहियवौ तप श्रद्धा ऋत तथा । ब्रह्मचर्य विधिश्चैव यस्मात्तस्मै नमो नम

सप्त प्राणार्चिषो यस्मात्समिधः सप्त एव च । होमाः सप्त तथा लोकास्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४९॥
यस्मात्समुद्रा गिरयः सिंधवः प्रचरंति च । यस्मादोषधयः सर्वा रसास्तस्मै नमोनमः ॥५०॥
यस्माद्यज्ञः समुद्भूतो दीक्षा यूपश्च दक्षिणा । ऋचो यजूंषि सामानि तस्मै सर्वात्मने नमः ॥५१॥
नमः पुरस्तात्पृष्ठे च नमस्ते पार्श्वयोर्द्वयोः । अध ऊर्ध्वं चतुर्दिक्षु मातर्भूयो नमोनमः ॥५२॥
उपसंहर देवेशि रूपमेतदलौकिकम् । तदेव दर्शयास्माकं रूपं सुन्दरसुन्दरम् ॥५३॥

व्यास उवाच

इति भीतान्सुरान्दृष्ट्वा जगदंबा कृपार्णवा । संहृत्य रूपं घोरं तद्दर्शयामास सुन्दरम् ॥५४॥
पाशांकुशवराभीतिधरं सर्वांगकोमलम् । करुणापूर्णनयनं मन्दस्मितमुखाम्बुजम् ॥५५॥
दृष्ट्वा तत्सुन्दरं रूपं तदा भीतिविवर्जिताः । शान्तचित्ताः प्रणेमुस्ते हर्षगद्गदनिःस्वनाः ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

क्व यूयं मंदभाग्या वै क्वेदं रूपं महाद्भुतम् । तथापि भक्तवात्सल्यादीदृशं दर्शितं मया ॥१॥
न वेदाध्ययनैर्योगैर्न दानैस्तपसेज्यया । रूपं द्रष्टुमिदं शक्यं केवलं मत्कृपां विना ॥२॥
प्रकृतं शृणु राजेंद्र परमात्माऽत्र जीवताम् । उपाधियोगात्संप्राप्तः कर्तृत्वादिकमप्युत ॥३॥
क्रियाः करोति विविधा धर्माधर्मैकहेतवः । नानायोनीस्ततः प्राप्य सुखदुःखैश्च युज्यते ॥४॥
पुनस्तत्संस्कृतिवशान्नानाकर्मरतः सदा । नानादेहान्समाप्नोति सुखदुःखैश्च युज्यते ॥५॥
घटीयंत्रवदेतस्य न विरामः कदापि हि । अज्ञानमेव मूलं स्यात्ततः कामः क्रियास्ततः ॥६॥
तस्मादज्ञाननाशाय यतेत नियतं नरः । एतद्धि जन्मसाफल्यं यदाऽज्ञानस्य नाशनम् ॥७॥
पुरुषार्थसमाप्तिश्च जीवन्मुक्तदशाऽपि च । अज्ञाननाशने शक्ता विद्यैव तु पटीयसी ॥८॥
न कर्म तज्जं नोपास्तिर्विरोधाभावतो गिरे । प्रत्युताशाऽज्ञाननाशे कर्मणा नैव भाव्यताम् ॥९॥
अनर्थदानि कर्माणि पुनः पुनरुशंति हि । ततो रागस्ततो द्वेषस्ततोऽनर्थो महान्भवेत् ॥१०॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ज्ञानं सपादयेन्नरः । कुर्वन्नेवेह कर्माणीत्यतः कर्माप्यवश्यकम् ॥११॥
ज्ञानादेव हि कैवल्यमतः स्यात्तत्समुच्चयः । सहायतां व्रजेत्कर्म ज्ञानस्य हितकारि च ॥१२॥
इति केचिद्वदंत्यत्र तद्विरोधान्न संभवेत् । ज्ञानाद्धृद्ग्रंथिभेदः स्याद्धृद्ग्रंथौ कर्मसंभवः ॥१३॥
यौगपद्यं न संभाव्यं विरोधात्तु ततस्तयोः । तमःप्रकाशयोर्यद्वद्यौगपद्यं न संभवि ॥१४॥

तस्मात्सर्वाणि कर्माणि वैदिकानि महामते । चित्तशुद्ध्यर्थमेव स्युस्तानि कुर्यात्प्रयत्नत ॥१५॥
शमो दमस्तितिक्षा च वैराग्य सत्त्वसम्भव । तावत्पर्यन्तमेव स्यु कर्माणि न तत परम् ॥१६॥
तदन्ते चैव सन्यस्य सश्रयेद्गुरुमात्मवान् । श्रोत्रिय ब्रह्मनिष्ठ च भक्त्या निर्व्याजया पुन ॥१७॥
वेदान्तश्रवण कुर्यान्नित्यमेवमतन्द्रित । तत्त्वमस्यादिवाक्यस्य नित्यमर्थं विचारयेत् ॥१८॥
तत्त्वमस्यादिवाक्य तु जीवब्रह्मैक्यबोधकम् । ऐक्ये ज्ञाते निर्भयस्तु मद्रूपो हि प्रजायते ॥१९॥
पदार्थावगति पूर्वं वाक्यार्थावगतिस्तत । तत्पदस्य च वाच्यार्थो गिरेऽह परिकीर्तित ॥२०॥
त्वपदस्य च वाच्यार्थो जीव एव न सशय । उभयोरैक्यमसिना पदेन प्रोच्यते बुधै ॥२१॥
वाच्यार्थयोर्विरुद्धत्वादैक्य नैव घटेत ह । लक्षणात प्रकर्तव्या तत्त्वमो श्रुतिसस्थयो ॥२२॥
चिन्मात्र तु तयोर्लक्ष्य तयोरैक्यस्य सम्भव । तयोरैक्य तथा ज्ञात्वा स्वाभेदेनाद्वयो भवेत् ॥२३॥
देवदत्त स एवायमितिवल्लक्षणा स्मृता । स्थूलादिदेहरहितो ब्रह्म सपद्यते नर ॥२४॥
पञ्चीकृतमहाभूतसभूत स्थूलदेहक । भोगालयो जराव्याधिसयुत सर्वकर्मणाम् ॥२५॥
मिथ्याभूतोऽयमाभाति स्फुट मायामयत्वत । सोऽय स्थूल उपाधि स्यादात्मनो मे नगेश्वर ॥२६॥
ज्ञानकर्मेन्द्रिययुत प्राणपञ्चकसयुतम् । मनोबुद्धियुत चैतत्सूक्ष्म तत्कवयो विदु ॥२७॥
अपञ्चीकृतभूतोत्थ सूक्ष्मदेहोऽयमात्मन । द्वितीयोऽयमुपाधि स्यात्सुखादेरवबोधक ॥२८॥
अनाद्यनिर्वाच्यमिदमज्ञान तु तृतीयक । देहोऽयमात्मनो भाति कारणात्मा नगेश्वर ॥२९॥
उपाधिविलये जाते केवलात्माऽवशिष्यते । देहत्रये पञ्चकोशा अन्त स्था सन्ति सर्वदा ॥३०॥
त च कोशपरित्यागे ब्रह्मपुच्छ हि लभ्यते । नेतिनेतीत्यादिवाक्यैर्मम रूप यदुच्यते ॥३१॥

न जायते म्रियते तत्कदाचिन्नाय भूत्वा न बभूव कश्चित् ।
अजो नित्य शाश्वतोऽय पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥३२॥

हन्ता चेन्मन्यते हन्तुर्हतश्चेन्मन्यते हतम् । उभौ तौ न विजानीतो नाय हन्ति न हन्यते ॥३३॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्माऽस्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।
तमक्रतु पश्यति वीतशोको धातु प्रसादान्महिमानमस्य ॥३४॥

आत्मान रथिन विद्धि शरीर रथमेव तु । बुद्धि तु सारथि विद्धि मन प्रग्रहमेव च ॥३५॥
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयास्तेषु गोचरान् । आत्मेन्द्रियमनोयुक्त भोक्तेत्याहुर्मनीषिण ॥३६॥
यस्त्वविद्वान्भवति चामनस्क सदाऽशुचि । न तत्पदमवाप्नोति ससार चाधिगच्छति ॥३७॥
यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्क सदा शुचि । स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥३८॥
विज्ञानसारथिर्यस्तु मन प्रग्रहवान्नर । सोऽध्वन पारमाप्नोति मदीय यत्परं पदम् ॥३९॥

इत्थं श्रुत्या च मत्या च निश्चित्यात्मानमात्मना । भावयेन्मामात्मरूपां निदिध्यासनतोऽपि च ॥४०॥
योगवृत्तेः पुरा स्वस्मिन्भावयेदक्षरत्रयम् । देवीप्रणवसंज्ञस्य ध्यानार्थं मन्त्रवाच्ययोः ॥४१॥
हकारः स्थूलदेहः स्याद्रकारः सूक्ष्मदेहकः । ईकारः कारणात्मासौ ह्रींकारोऽहं तुरीयकम् ॥४२॥
एवं समष्टिदेहेऽपि ज्ञात्वा बीजत्रयं क्रमात् । समष्टिव्यष्ट्योरेकत्वं भावयेन्मतिमान्नरः ॥४३॥
समाधिकालात्पूर्वं तु भावयित्वैवमादृतः । ततो ध्यायेन्निलीनाक्षो देवीं मां जगदीश्वरीम् ॥४४॥
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ । निवृत्तविषयाकाङ्क्षो वीतदोषो विमत्सरः ॥४५॥
भक्त्या निर्व्याजया युक्तो गुहायां निःस्वने स्थले । हकारं विश्वमात्मानं रकारे प्रविलापयेत् ॥४६॥
रकारं तैजसं देवमीकारे प्रविलापयेत् । ईकारं प्राज्ञमात्मानं ह्रींकारे प्रविलापयेत् ॥४७॥
वाच्यवाचकताहीनं द्वैतभावविवर्जितम् । अखण्डं सच्चिदानन्दं भावयेत्तच्छिखान्तरे ॥४८॥
इति ध्यानेन मां राजन्साक्षात्कृत्य नरोत्तमः । मद्रूप एव भवति द्वयोरप्येकता यतः ॥४९॥
योगयुक्त्यानया दृष्ट्वा मामात्मानं परात्परम् । अज्ञानस्य [redacted] कार्यस्य तत्क्षणे नाशको भवेत् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

योगं वद महेशानि साङ्गं संवित्प्रदायकम् । कृतेन येन योग्योऽहं भवेयं तत्त्वदर्शने ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

न योगो नभसः पृष्ठे न भूमौ न रसातले । ऐक्यं जीवात्मनोराहुर्योगं योगविशारदाः ॥२॥
तत्प्रत्यूहाः षडाख्याता योगविघ्नकरानघ । कामक्रोधौ लोभमोहौ मदमात्सर्यसंज्ञकौ ॥३॥
योगाङ्गैरेव भित्त्वा तान्योगिनो योगमाप्नुयुः । यमं नियममासनप्राणायामौ ततः परम् ॥४॥
प्रत्याहारं धारणाख्यं ध्यानं सार्धं समाधिना । अष्टाङ्गान्याहुरेतानि योगिनां योगसाधने ॥५॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं दयाऽऽर्जवम् । क्षमा धृतिर्मिताहारः शौचं चेति यमा दश ॥६॥
तपः संतोष आस्तिक्यं दानं देवस्य पूजनम् । सिद्धान्तश्रवणं चैव ह्रीर्मतिश्च जपो हुतम् ॥७॥
दशैते नियमाः प्रोक्ता मया पर्वतनायक । पद्मासनं स्वस्तिकं च भद्रं वज्रासनं तथा ॥८॥
वीरासनमिति प्रोक्तं क्रमादासनपञ्चकम् । ऊर्वोरुपरि विन्यस्य सम्यक्पादतले शुभे ॥९॥
अङ्गुष्ठौ च निबध्नीयाद्धस्ताभ्यां व्युत्क्रमात्ततः । पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गमम् ॥१०॥
जान्वोरन्तरे सम्यक्कृत्वा पादतले शुभे । ऋजुकायो विशेद्योगी स्वस्तिकं तत्प्रचक्षते ॥११॥

सीवन्या पार्श्वयोर्न्यस्य गुल्फयुग्मं सुनिश्चितम् । वृषणाध पादपार्ष्णी पाणिभ्यां परिबन्धयेत् ॥१२॥
भद्रासनमिति प्रोक्त योगिभि परिपूजितम् । ऊर्वो पादौ क्रमान्न्यस्य जान्वो प्रत्यङ्मुखागुली ॥
करौ विदध्यादाख्यात वज्रासनमनुत्तमम् । एक पादमध कृत्वा विन्यस्योरु तथोत्तरे ॥१४॥
ऋजुकायो विशेद्योगी वीरासनमितीरितम् । इडयाऽऽकर्षयेद्वायु बाह्य षोडशमात्रया ॥१५॥
धारयेत्पूरित योगी चतु षष्ठ्या तु मात्रया । सुषुम्नामध्यग सम्यग्द्वात्रिंशन्मात्रया शनै ॥१६॥
नाड्या पिङ्गलया चैव रेचयेद्योगवित्तम । प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदा ॥१७॥
भूयो भूय क्रमात्तस्य बाह्यमेव समाचरेत् । मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्यग्द्वादश षोडश ॥१८॥
जपध्यानादिभि सार्धं सगर्भं त विदुर्बुधा । तदपेत विगर्भं च प्राणायाम परे विदु ॥१९॥
क्रमादभ्यस्यत पुसो देहे स्वेदोद्गमोऽधम । मध्यम कपसयुक्तो भूमित्याग परो मत ॥२०॥
उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते । इन्द्रियाणा विचरता विषयेषु निरर्गलम् ॥२१॥
बलादाहरण तेभ्य प्रत्याहारोऽभिधीयते । अङ्गुष्ठगुल्फजानूरुमूलाधारलिङ्गनाभिषु ॥२२॥
हृद्ग्रीवाकण्ठदेशेषु लम्बिकाया ततो नसि । भ्रूमध्ये मस्तके मूर्ध्नि द्वादशान्ते यथाविधि ॥२३॥
धारण प्राणमरुतो धारणेति निगद्यत । समाहितेन मनसा चैतन्यान्तरवर्तिना ॥२४॥
आत्मन्यभीष्टदेवाना ध्यान ध्यानमिहोच्यते । समत्वभावना नित्य जीवात्मपरमात्मनो ॥२५॥
समाधिमाहुर्मुनय प्रोक्तमष्टाङ्गलक्षणम् । इदानी कथये तेऽह मन्त्रयोगमनुत्तमम् ॥२६॥
विश्व शरीरमित्युक्त पञ्चभूतात्मक नग । चन्द्रसूर्याग्नितेजोभिर्जीवब्रह्मैक्यरूपकम् ॥२७॥
तिस्र कोट्यस्तदर्धेन शरीरे नाड्यो मता । तासु मुख्या दश प्रोक्तास्ताभ्यस्तिस्रो व्यवस्थिता ॥
प्रधाना मेरुदण्डेऽत्र चन्द्रसूर्याग्निरूपिणी । इडा वाम स्थिता नाडी शुभ्रा तु चन्द्ररूपिणी ॥२९॥
शक्तिरूपा तु सा नाडी साक्षादमृतविग्रहा । दक्षिणे या पिङ्गलाख्या पुरूपा सूर्यविग्रहा ॥३०॥
सर्वतेजोमयी सा तु सुषुम्ना वह्निरूपिणी । तस्या मध्ये विचित्राख्ये इच्छाज्ञानक्रियात्मकम् ३१॥
मध्ये स्वयम्भूलिङ्ग तु कोटिसूर्यसमप्रभम् । तदूर्ध्वं मायाबीज तु हरात्मा बिन्दुनादकम् ॥३२॥
तदूर्ध्व तु शिखाकारा कुण्डली रक्तविग्रहा । देव्यात्मिका तु सा प्रोक्ता मदभिन्ना नगाधिप ॥३३॥
तद्बाह्ये हेमरूपाभ वादिसान्तचतुर्दलम् । द्रुतहेमसमप्रख्य पद्म तत्र विचिन्तयेत् ॥३४॥
तदूर्ध्वं त्वनलप्रख्य षड्दल हीरकप्रभम् । वादिलान्तषड्वर्णेन स्वाधिष्ठानमनुत्तमम् ॥३५॥
मूलमाधारषट्कोण मूलाधार ततो विदु । स्वशब्देन पर लिङ्ग स्वाधिष्ठान ततो विदु ॥३६॥
तदूर्ध्वं नाभिदेशे तु मणिपूर महाप्रभम् । मेघाभ विद्युदाभ च बहुतेजोमय तत ॥३७॥
मणिवद्भिन्न तत्पद्म मणिपद्म तथोच्यते । दशभिश्च दलैर्युक्त डादिफान्ताक्षरान्वितम् ॥३८॥
विष्णुनाधिष्ठित पद्म विष्ण्वालोकनकारणम् । तदूर्ध्वेऽनाहत पद्ममुद्यदादित्यसन्निभम् ॥३९॥

कादिठांतदलैरेक पत्रैश्च समधिष्ठितम् । तन्मध्ये बाणलिंग तु सूर्यायुतसमप्रभम् ॥४०॥
शब्दब्रह्ममय शब्दानाहतं तत्र दृश्यते । अनाहताख्य तत्पद्म मुनिभि परिकीर्तितम् ॥४१॥
आनन्दसदन तत्तु पुरुषाधिष्ठित परम । तदूर्ध्वं तु विशुद्धाख्य दल षोडशपङ्कजम् ॥४२॥
स्वरै षोडशभिर्युक्त धूम्रवर्णं महाप्रभम । विशुद्ध तनुते यस्माज्जीवस्य हसलोकनात ॥४३॥
विशुद्ध पद्ममाख्यातमाकाशाख्य महाद्भुतम । आज्ञाचक्र तदूर्ध्व तु आ मनाधिष्ठित परम ॥४४॥
आज्ञासक्रमण तत्र तेनाज्ञेति प्रकीर्तितम । द्विदल हक्षसयुक्त पद्म तत्सुमनोहरम ॥४५॥
कैलासाख्य तदूर्ध्वं तु रोधिनी तु तदूर्ध्वत । एव त्वाधारचक्राणि प्रोक्तानि तव सुव्रत ॥४६॥
सहस्रारयुत बिंदुस्थान तदूर्ध्वमीरितम । इत्येतत्कथित सर्वं योगमार्गमनुत्तमम ॥४७॥
आदौ पूरकयोगेनाप्याधारे योजयेन्मन । गुदमेढ्रांतरे शक्तिस्तामाकुञ्च्य प्रबोधयेत ॥४८॥
लिंगभेदक्रमेणैव बिंदुचक्र च प्रापयेत् । शभुना ता परा शक्तिमेकीभूता विचिंतयेत् ॥४९॥
तत्रोत्थितामृत यत्तु द्रुतलाक्षारसोपमम् । पायित्वा तु ता शक्ति मायाख्या योगसिद्धिदाम् ॥
षट्चक्रदेवतास्तत्र सतर्प्यामृतधारया । आनयेत्तेन मार्गेण मूलाधार तत सुधी ॥५१॥
एवमभ्यस्यमानस्याप्यहन्यहनि निश्चितम् । पूर्वोक्तदूषिता मत्रा सर्वे सिद्ध्यन्ति नान्यथा ॥५२॥
जरामरणदु खाद्यैर्मुच्यते भवबधनात । ये गुणा सति देव्या मे जगन्मातुर्यथा तथा ॥५३॥
ते गुणा साधकवरे भवत्येव न चान्यथा । इत्येव कथित तात वायुधारणमुत्तमम् ॥५४॥
इदानी धारणाख्य तु श‍ृणुष्वावहितो मम । दिक्कालाद्यनवच्छिन्नदेव्या चेतो विधाय च ॥५५॥
तन्मयो भवति क्षिप्र जीवब्रह्मैक्ययोजनात । अथवा समल चेतो यदि क्षिप्र न शुद्ध्यति ॥५६॥
तदावयवयोगेन योगी योगान्समभ्यसेत् । मदीयहस्तपादादावगे तु मधुरे नग ॥५७॥
चित्त सस्थापयेन्मत्री स्थान स्थानजयात्पुन । विशुद्धचित्त सर्वस्मिन्रूपे सस्थापयेन्मन ॥५८॥
यावन्मनो लय याति देव्या सविदि पर्वत । तावदिष्टमनु मत्री जपहोमै समभ्यसेत् ॥५९॥
मंत्राभ्यासेन योगेन ज्ञेयज्ञानाय कल्पते । न योगेन विना मत्रो न मत्रेण विना हि स ॥६०॥
द्वयोरभ्यासयोगो हि ब्रह्मसंसिद्धिकारणम् । तम परिवृते गेह घटो दीपेन दृश्यते ॥६१॥
एव मायावृतो ह्यात्मा मनुना गोचरीकृत । इति योगविधि कृत्स्न साग प्रोक्तो मयाऽधुना ॥
गुरूपदेशतो ज्ञेयो नान्यथा शास्त्रकोटिभि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्याय ॥३५॥

—०—

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

इत्यादियोगयुक्तात्मा ध्यायेन्मां ब्रह्मरूपिणीम् । भक्त्या निर्व्याजया राजन्नासने समुपस्थित ॥१॥
आवि संनिहितं गुहाचरं नाम महत्पदम् । अत्रैतत्सर्वमर्पितमेजत्प्राणन्निमिषच्च यत् ॥२॥

एतज्जानथ सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद्यद्वरिष्ठं प्रजानाम् ।
यदर्चिमद्यदणुभ्योऽणु च यस्मिंल्लोका निहिता लोकिनश्च ॥३॥

तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तदु वाङ्मन । तदेतत्सत्यममृतं तद्वेद्धव्यं सौम्य विद्धि ॥४॥

धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महास्त्रं शरं ह्युपासानिशितं सधयीत ।
आयम्य तद्भावगतेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सौम्य विद्धि ॥५॥

प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते । अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ॥६॥

यस्मिन्द्यौश्च पृथिवी चान्तरिक्षमोतं मन सह प्राणैश्च सर्वैः ।
तमेवैकं जानथात्मानमन्या वाचो विमुञ्चथामृतस्यैष सेतु ॥७॥

अरा इव रथनाभौ संहता यत्र नाड्य । स एषोऽन्तश्चरते बहुधा जायमान ॥८॥

ओमित्येवं ध्यायथात्मानं स्वस्ति व पाराय तमस परस्तात् ।
दिव्ये ब्रह्मपुरे व्योम्नि स आत्मा सप्रतिष्ठित ॥९॥
मनोमय प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽन्ने हृदयं संनिधाय ।
तद्विज्ञानेन परिपश्यति धीरा आनन्दरूपममृतं यद्विभाति ॥१०॥

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशया । क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥११॥
हिरण्मये परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् । तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्यदात्मविदो विदु ॥१२॥

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्नि ।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥१३॥

ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दक्षिणतश्चोत्तरेण ।
अधश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वं वरिष्ठम् ॥१४॥

एतादृगनुभवो यस्य स कृतार्थो नरोत्तम । ब्रह्मभूत प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ॥१५॥
द्वितीयाद्वै भयं राजंस्तदभावाद्बिभेति न । न तद्वियोगो मेऽप्यस्ति मद्वियोगोऽपि तस्य न ॥१६॥

अहमेव स साऽहं वै निश्चितं विद्धि पर्वत । मद्दर्शनं तु तत्र स्याद्यत्र ज्ञानी स्थितो मम ॥१७॥
नाहं तीर्थे न कैलासे वैकुण्ठे वा न कर्हिचित् । वसामि किंतु मज्ज्ञानिहृदयाम्भोजमध्यमे ॥१८॥
मत्पूजाकोटिफलदं सकृन्मज्ज्ञानिनोऽर्चनम् । कुलं पवित्रं तस्यास्ति जननी कृतकृत्यका ॥१९॥
विश्वम्भरा पुण्यवती चिल्लयो यस्य चेतसः । ब्रह्मज्ञानं तु यत्पृष्टं त्वया पर्वतसत्तम ॥२०॥
कथितं तन्मया सर्वं नातो वक्तव्यमस्ति हि । इदं ज्येष्ठाय पुत्राय भक्तियुक्ताय शीलिने ॥२१॥
शिष्याय च यथोक्ताय वक्तव्यं नान्यथा क्वचित् । यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ॥२२॥
तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः । येनोपदिष्टा विद्येयं स एव परमेश्वरः ॥२३॥
यस्यायं सुकृतं कर्तुमसमर्थस्ततो ऋणी । पित्रोरप्यधिकः प्रोक्तो ब्रह्मजन्मप्रदायकः ॥२४॥
पितृजातं जन्म नष्टं नेत्थं जातं कदाचन । तस्मै न द्रुह्येदित्यादि निगमोऽप्यवदन्नग ॥२५॥
तस्माच्छास्त्रस्य सिद्धान्तो ब्रह्मदाता गुरुः परः । शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न शंकरः ॥२६॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीगुरुं तोषयेन्नग । कायेन मनसा वाचा सर्वदा तत्परो भवेत् ॥२७॥
अन्यथा तु कृतघ्नः स्यात्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः । इन्द्रेणाथर्वणायोक्ता शिरश्छेदप्रतिज्ञया ॥२८॥
अश्विभ्यां कथने तस्य शिरश्छिन्नं च वज्रिणा । अश्वीयं तच्छिरो नष्टं दृष्ट्वा वैद्यौ सुरोत्तमौ ॥२९॥

पुनः संयोजितं स्वीयं ताभ्यां मुनिशिरस्तदा ।
इति संकटसंपाद्या ब्रह्मविद्या नगाधिप ॥
लब्धा येन स धन्यः स्यात्कृतकृत्यश्च भूधर ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

स्वीयां भक्तिं वदस्वाम्ब येन ज्ञानं सुखेन हि । जायेत मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिणः ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥२॥
त्रयाणामप्ययं योग्यः कर्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वान्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात् ॥३॥
गुणभेदान्मनुष्याणां सा भक्तिस्त्रिविधा मता । परपीडां समुद्दिश्य दम्भं कृत्वा पुरःसरम् ॥४॥
मात्सर्यक्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु तामसी । परपीडादिरहितः स्वकल्याणार्थमेव च ॥५॥
नित्यं सकामो हृदये यशोऽर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्फलसमावाप्त्यै मामुपास्तेऽतिभक्तितः ॥६॥

भेदबुद्ध्या तु मां स्वस्मादन्यां जानाति पामरः । तस्य भक्तिः समाख्याता नगाधिप तु राजसी ॥७॥
परमेशार्पणं कर्म पापसंक्षालनाय च । वेदोक्तत्वादवश्यं तत्कर्तव्यं तु मयाऽनिशम् ॥८॥
इति निश्चितबुद्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रितः । करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सा नग सात्त्विकी ॥९॥
पराभक्तेः प्रापिकेयं भेदबुद्ध्यवलंबनात् । पूर्वप्रोक्ते ह्युभे भक्ती न परप्रापिके मते ॥१०॥
अधुना पराभक्तिं तु प्रोच्यमानां निबोध मे । मद्गुणश्रवणं नित्यं मम नामानुकीर्तनम् ॥११॥
कल्याणगुणरत्नानामाकरायां मयि स्थिरम् । चेतसो वर्तनं चैव तैलधारासमं सदा ॥१२॥
हेतुस्तु तत्र को वापि न कदाचिद्भवेदपि । सामीप्यसार्ष्टिसायुज्यसालोक्यानां न चैषणा ॥१३॥
मत्सेवातोऽधिकं किंचिन्नैव जानाति कर्हिचित् । सेव्यसेवकताभावात्तत्र मोक्षं न वाञ्छति ॥१४॥
परानुरक्त्या मामेव चिंतयेद्यो ह्यतंद्रितः । स्वाभेदेनैव मां नित्यं जानाति न विभेदतः ॥१५॥
मद्रूपत्वेन जीवानां चिंतनं कुरुते तु यः । यथा स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्मनि ॥१६॥
चैतन्यस्य समानत्वान्न भेदं कुरुते तु यः । सर्वत्र वर्तमानानां सर्वरूपां च सर्वदा ॥१७॥
नमते यजते चैवाप्याचाण्डालान्तमीश्वर । न कुत्रापि द्रोहबुद्धिं कुरुते भेदवर्जनात् ॥१८॥
मत्स्थानदर्शनश्रद्धा मद्भक्तदर्शने तथा । मच्छास्त्रश्रवणे श्रद्धा मन्त्रतंत्रादिषु प्रभो ॥१९॥
मयि प्रेमाकुलमती रोमाञ्चिततनुः सदा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्षः कंठगद्गदनिस्वनः ॥२०॥
अनन्येनैव भावेन पूजयेद्यो नगाधिप । मामीश्वरीं जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥२१॥
व्रतानि मम दिव्यानि नित्यनैमित्तिकान्यपि । नित्यं यः कुरुते भक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥२२॥
मदुत्सवदिदृक्षा च मदुत्सवकृतिस्तथा । जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भूधर ॥२३॥
उच्चैर्गायंश्च नामानि ममैव खलु नृत्यति । अहंकारादिरहितो देहतादात्म्यवर्जितः ॥२४॥
प्रारब्धेन यथा यच्च क्रियते तत्तथा भवेत् । न मे चिंतास्ति तत्रापि देहसंरक्षणादिषु ॥२५॥
इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता परभक्तिस्तु सा स्मृता । यस्यां देव्यतिरिक्तं तु न किंचिदपि भाव्यते ॥२६॥
इत्थं जाता परा भक्तिर्यस्य भूधर तत्त्वतः । तदैव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे विलयो भवेत् ॥२७॥
भक्तेस्तु या पराकाष्ठा सैव ज्ञानं प्रकीर्तितम् । वैराग्यस्य च सीमा सा ज्ञाने तदुभयं यतः ॥२८॥
भक्तौ कृतायां यस्यापि प्रारब्धवशतो नग । न जायते मम ज्ञानं मणिद्वीपं स गच्छति ॥२९॥
तत्र गत्वाऽखिलान्भोगाननिच्छन्नपि चर्च्छति । तदन्ते मम चिद्रूपज्ञानं सम्यग्भवेन्नग ॥३०॥
तेन मुक्तः सदैव स्याज्ज्ञानान्मुक्तिर्न चान्यथा । इहैव यस्य ज्ञानं स्याद्धृद्गतप्रत्यगात्मनः ॥३१॥
मम संवित्परतनोस्तस्य प्राणा व्रजन्ति न । ब्रह्मैव संस्तदाप्नोति ब्रह्मैव ब्रह्म वेद यः ॥३२॥
कण्ठं चामीकरसममज्ञानात्तु तिरोहितम् । ज्ञानादज्ञाननाशेन लब्धमेव हि लभ्यते ॥३३॥
विदिताविदितादन्यन्नगोत्तम वपुर्मम । यथादर्शे तथात्मनि यथा जले तथा पितृलोके ॥३४॥

छायातपो यथा स्वच्छे विविक्तौ तद्वदेव हि। मम लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभावविवर्जितम् ॥३५॥
यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानहीनो म्रियेत चेत्। ब्रह्मलोके वसेन्नित्यं यावत्कल्पं ततः परम् ॥३६॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे भवेत्तस्य जनिः पुनः। करोति साधनं पश्चात्ततो ज्ञानं हि जायते ॥३७॥
अनेकजन्मभी राजञ्ज्ञानं स्यान्नैकजन्मना। ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् ॥३८॥
नोचेन्महाविनाशः स्याज्जन्मैतद्दुर्लभं पुनः। तत्रापि प्रथमे वर्णे वेदप्राप्तिश्च दुर्लभा ॥३९॥
शमादिषट्कसंपत्तिर्योगसिद्धिस्तथैव च। तथोत्तमगुरुप्राप्तिः सर्वमेवात्र दुर्लभम् ॥४०॥
तथेन्द्रियाणां पटुता संस्कृतत्वं तनोस्तथा। अनेकजन्मपुण्यैस्तु मोक्षेच्छा जायते ततः ॥४१॥
साधने सफलेऽप्येवं जायमानेऽपि यो नरः। ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्म निरर्थकम् ॥४२॥
तस्माद्राजन्यथाशक्त्या ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत्। पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥४३॥
घृतमिव पयसि निगूढं भूते भूते च वसति विज्ञानम्। सततं मन्थयितव्यं मनसा मन्थानभूतेन ॥४४॥
ज्ञानं लब्ध्वा कृतार्थः स्यादिति वेदान्तडिंडिमः। सर्वमुक्तं समासेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

कति स्थानानि देवेशि द्रष्टव्यानि महीतले। मुख्यानि च पवित्राणि देवीप्रियतमानि च ॥१॥
व्रतान्यपि तथा यानि तुष्टिदान्युत्सवा अपि। तत्सर्वं वद मे मातः कृतकृत्यो यतो नरः ॥२॥

श्रीदेव्युवाच

सर्वं दृश्यं मम स्थानं सर्वे काला व्रतात्मकाः। उत्सवाः सर्वकालेषु यतोऽहं सर्वरूपिणी ॥३॥
तथापि भक्तवात्सल्यात्किञ्चित्किञ्चिदथोच्यते। शृणुष्वावहितो भूत्वा नगराज वचो मम ॥४॥
कोलापुरं महास्थानं यत्र लक्ष्मीः सदा स्थिता। मातुःपुरं द्वितीयं च रेणुकाधिष्ठितं परम् ॥५॥
तुलजापुरं तृतीयं स्यात्सप्तशृङ्गं तथैव च। हिङ्गुलाया महास्थानं ज्वालामुख्यास्तथैव च ॥६॥
शाकंभर्याः परं स्थानं भ्रामर्याः स्थानमुत्तमम्। श्रीरक्तदन्तिकास्थानं दुर्गास्थानं तथैव च ॥७॥
विन्ध्याचलनिवासिन्याः स्थानं सर्वोत्तमोत्तमम्। अन्नपूर्णामहास्थानं काञ्चीपुरमनुत्तमम् ॥८॥
भीमादेव्याः परं स्थानं विमलास्थानमेव च। श्रीचन्द्रलामहास्थानं कौशिकीस्थानमेव च ॥९॥
नीलाम्बायाः परं स्थानं नीलपर्वतमस्तके। जाम्बूनदेश्वरीस्थानं तथा श्रीनगरं शुभम् ॥१०॥
गुह्यकाल्या महास्थानं नेपाले यत्प्रतिष्ठितम्। मीनाक्ष्याः परमं स्थानं यच्च प्रोक्तं चिदम्बरे ॥११॥

वेदारण्यं महास्थानं सुन्दर्या समधिष्ठितम् । एकाम्बरं महास्थानं पराशक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥१२॥
मदालसा परं स्थानं योगेश्वर्यास्तथैव च । तथा नीलसरस्वत्याः स्थानं चीनेषु विश्रुतम् ॥१३॥
वैद्यनाथे तु बगलास्थानं सर्वोत्तमं मतम् । श्रीमच्छ्रीभुवनेश्वर्या मणिद्वीपं मम स्मृतम् ॥१४॥
श्रीमत्त्रिपुरभैरव्याः कामाख्यायोनिमण्डलम् । भूमण्डले क्षेत्ररत्नं महामायाधिवासितम् ॥१५॥
नातः परतरं स्थानं क्वचिदस्ति धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवी यत्र साक्षाद्रजस्वला ॥१६॥
तत्रत्या देवताः सर्वाः पर्वतात्मकतां गताः । पर्वतेषु वसन्त्येव महत्यो देवता अपि ॥१७॥
तत्रत्या पृथिवी सर्वा देवीरूपा स्मृता बुधैः । नातः परतरं स्थानं कामाख्यायोनिमण्डलात् ॥१८॥
गायत्र्याश्च परं स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितम् । अमरेशे चण्डिका स्यात्प्रभासे पुष्करेक्षिणी ॥१९॥
नैमिषे तु महास्थाने देवी सा लिंगधारिणी । पुरुहूता पुष्कराक्षे आषाढौ च रतिस्तथा ॥२०॥
चण्डमुण्डीमहास्थाने दण्डिनी परमेश्वरी । भारभूतौ भवेद्भूतिर्नाकुले नकुलेश्वरी ॥२१॥
चन्द्रिका तु हरिश्चन्द्रे श्रीगिरौ शांकरी स्मृता । जप्येश्वरे त्रिशूला स्यात्सूक्ष्मा चाम्रातकेश्वरे ॥२२॥
शांकरी तु महाकाले शर्वाणी मध्यमाभिधे । केदाराख्ये महाक्षेत्रे देवी सा मार्गदायिनी ॥२३॥
भैरवाख्ये भैरवी सा गयायां मंगला स्मृता । स्थाणुप्रिया कुरुक्षेत्रे स्वायंभुव्यपि नाकुले ॥२४॥
कनखले भवेदुग्रा विश्वेशी विमलेश्वरे । अट्टहासे महानन्दा महेन्द्रे तु महान्तका ॥२५॥
भीमे भीमेश्वरी प्रोक्ता स्थाने वस्त्रापथे पुनः । भवानी शांकरी प्रोक्ता रुद्राणी त्वर्धकोटिके ॥२६॥
अविमुक्ते विशालाक्षी महाभागा महालये । गोकर्णे भद्रकर्णी स्याद्भद्रा स्याद्भद्रकर्णके ॥२७॥
उत्पलाक्षी सुवर्णाक्षे स्थाण्वीशा स्थाणुसंज्ञिके । कमलालये तु कमला प्रचण्डा छगलंडके ॥२८॥
कुरण्डले त्रिसन्ध्या स्यान्माकोटे मुकुटेश्वरी । मण्डलेशे शांडकी स्यात्काली कालंजरे पुनः ॥२९॥
शंकुकर्णे ध्वनिः प्रोक्ता स्थूला स्यात्स्थूलकेश्वरे । ज्ञानिनां हृदयाम्भोजे हृल्लेखा परमेश्वरी ॥३०॥
प्रोक्तानीमानि स्थानानि देव्याः प्रियतमानि च । तत्तत्क्षेत्रस्य माहात्म्यं श्रुत्वा पूर्वं नगोत्तम ॥३१॥
तदुक्तेन विधानेन पश्चाद्देवीं प्रपूजयेत् । अथवा सर्वक्षेत्राणि काश्यां सन्ति नगोत्तम ॥३२॥
तत्र चैव वसेन्नित्यं देवीभक्तिपरायणः । तानि स्थानानि संपश्यञ्जपन्देवीं निरन्तरम् ॥३३॥
ध्यायंस्तच्चरणाम्भोजं मुक्तो भवति बन्धनात् । इमानि देवीनामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥३४॥
भस्मीभवंति पापानि तत्क्षणान्नग सत्वरम् । श्राद्धकाले पठेदेतान्यमलानि द्विजाग्रतः ॥३५॥
मुक्तास्तत्पितरः सर्वे प्रयान्ति परमां गतिम् । अधुना कथयिष्यामि व्रतानि तव सुव्रत ॥३६॥
नारीभिश्च नरैश्चैव कर्तव्यानि प्रयत्नतः । व्रतमनन्ततृतीयाख्यं रसकल्याणिनीव्रतम् ॥३७॥
आर्द्रानन्दकरं नाम्ना तृतीयाया व्रतं च यत् । शुक्रवारव्रतं चैव तथा कृष्णचतुर्दशी ॥३८॥
भौमवारव्रतं चैव प्रदोषव्रतमेव च । यत्र देवो महादेवो देवीं संस्थाप्य विष्टरे ॥३९॥

नृत्यं करोति पुरतः सार्धं देवैर्निशामुखे । तत्रोपोष्य रजन्यादौ प्रदोषे पूजयेच्छिवाम् ॥४०॥
प्रतिपक्षं विशेषेण तद्देवीप्रीतिकारकम् । सोमवारव्रतं चैव ममातिप्रियकृन्नग ॥४१॥
तत्रापि देवीं सम्पूज्य रात्रौ भोजनमाचरेत् । नवरात्रद्वयं चैव व्रतं प्रीतिकरं मम ॥४२॥
एवमन्यान्यपि विभो नित्यनैमित्तिकानि च । व्रतानि कुरुते यो वै मत्प्रीत्यर्थं विमत्सरः ॥४३॥
प्राप्नोति मम सायुज्यं स मे भक्तः स मे प्रियः । उत्सवानपि कुर्वीत दोलोत्सवमुखान्विभो ॥४४॥
शयनोत्सवं यथा कुर्यात्तथा जागरणोत्सवम् । रथोत्सवं च मे कुर्याद्दमनोत्सवमेव च ॥४५॥
पवित्रोत्सवमेवापि श्रावणे प्रीतिकारकम् । मम भक्तः सदा कुर्यादेवमन्यान्महोत्सवान् ॥४६॥
मद्भक्तान्भोजयेत्प्रीत्या तथा चैव सुवासिनीः । कुमारीर्वटुकांश्चापि मद्बुद्ध्या तद्गतान्तरः ॥४७॥
वित्तशाठ्येन रहितो यजेदेतान्सुमादिभिः । य एवं कुरुते भक्त्या प्रतिवर्षमतन्द्रितः ॥४८॥
स धन्यः कृतकृत्योऽसौ मत्प्रीतेः पात्रमञ्जसा । सर्वमुक्तं समासेन मम प्रीतिप्रदायकम् ॥
नाशिष्याय प्रदातव्यं नाभक्ताय कदाचन ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

देवदेवि महेशानि करुणासागरेऽम्बिके । ब्रूहि पूजाविधिं सम्यग्यथावदधुना निजम् ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

वक्ष्ये पूजाविधिं राजन्नम्बिकाया यथा प्रियम् । अत्यन्तश्रद्धया सार्धं शृणु पर्वतपुङ्गव ॥२॥
द्विविधा मम पूजा स्याद्बाह्या चाभ्यन्तरापि च । बाह्याऽपि द्विविधा प्रोक्ता वैदिकी तान्त्रिकी तथा ॥३॥
वैदिक्यर्चाऽपि द्विविधा मूर्तिभेदेन भूधर । वैदिकी वैदिकैः कार्या वेददीक्षासमन्वितैः ॥४॥
तन्त्रोक्तदीक्षावद्भिस्तु तान्त्रिकी संश्रिता भवेत् । इत्थं पूजारहस्यं च न ज्ञात्वा विपरीतकम् ॥५॥
करोति यो नरो मूढः स पतत्येव सर्वथा । तत्र या वैदिकी प्रोक्ता प्रथमा तां वदाम्यहम् ॥६॥
यन्मे साक्षात्परं रूपं दृष्टवानसि भूधर । अनन्तशीर्षनयनमनन्तचरणं महत् ॥७॥
सर्वशक्तिसमायुक्तं प्रेरकं यत्परात्परम् । तदेव पूजयेन्नित्यं नमेद्ध्यायेत्स्मरेदपि ॥८॥
इत्येतत्प्रथमार्चाया स्वरूपं कथितं नग । शान्तः समाहितमना दम्भाहङ्कारवर्जितः ॥९॥
तत्परो भव तद्याजी तदेव शरणं व्रज । तदेव चेतसा पश्य जप ध्यायस्व सर्वदा ॥१०॥
अनन्यया प्रेमयुक्तभक्त्या मद्भावमाश्रितः । यज्ञैर्यज तपोदानैर्मामेव परितोषय ॥११॥
इत्थं ममानुग्रहतो मोक्ष्यसे भवबन्धनात् । मत्परा ये मदासक्तचित्ता भक्तवरा मताः ॥१२॥

प्रतिजाने भवादस्मादुद्धराम्यचिरेण तु । ध्यानेन कर्मयुक्तेन भक्तिज्ञानेन वा पुन ॥१३॥
प्राप्याऽहं सर्वथा राजन्न तु केवलकर्मभि । धर्मात्संजायते भक्तिर्भक्त्या संजायते परम् ॥१४॥
श्रुतिस्मृतिभ्यामुदित यत्स धर्म प्रकीर्तित । अन्यशास्त्रेण य प्रोक्तो धर्माभास स उच्यते ॥१५॥
सर्वज्ञात्सर्वशक्तेश्च मत्तो वेद समुत्थित । अज्ञानस्य ममाभावादप्रमाणा न च श्रुति ॥१६॥
स्मृतयश्च श्रुतेरर्थं गृहीत्वैव च निर्गता । मन्वादीना स्मृतीना च तत प्रामाण्यमिष्यते ॥१७॥
क्वचित्कदाचित्तन्त्रार्थकटाक्षेण परोदितम् । धर्मं वदति साशस्तु नैव ग्राह्योऽस्ति वैदिकै ॥१८॥
अन्येषा शास्त्रकर्तॄणामज्ञान प्रभवत्वत । अज्ञानदोषदुष्टत्वात्तदुक्तेर्न प्रमाणता ॥१९॥
तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थं सर्वथा वेदमाश्रयेत् । राजाज्ञा च यथा लोके हन्यते न कदाचन ॥२०॥
सर्वेशा या ममाज्ञा सा श्रुतिस्त्याज्या कथं नृभि । मदाज्ञारक्षणार्थं तु ब्रह्मक्षत्रियजातय ॥२१॥
मया सृष्टास्ततो ज्ञेय रहस्य मे श्रुतेर्वच । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूधर ॥२२॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदा वेषान्बिभर्म्यहम् । देवदैत्यविभागश्चाप्यत एवाभवन्नृप ॥२३॥
ये न कुर्वंति तद्धर्मं तच्छिक्षार्थं मया सदा । सपादितास्तु नरकास्त्रासो यच्छ्रवणाद्भवेत् ॥२४॥
यो वेदधर्ममुज्झित्य धर्ममन्य समाश्रयेत् । राजा प्रवासयेद्देशान्निजादेतानधर्मिण ॥२५॥

ब्राह्मणैर्न च सभाष्या पंक्तिग्राह्या न च द्विजै ।
अन्यानि यानि शास्त्राणि लोकेऽस्मिन्विविधानि च ॥२६॥

श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि तामसान्येव सर्वश । वाम कापालक चैव कौलक भैरवागम ॥२७॥
शिवेन मोहनार्थाय प्रणीतो नान्यहेतुक । दक्षशापाद्भृगो शापाद्दधीचस्य च शापत ॥२८॥
दग्धा ये ब्राह्मणवरा वेदमार्गबहिष्कृता । तेषामुद्धरणार्थाय सोपानक्रमत सदा ॥२९॥
शैवाश्च वैष्णवाश्चैव सौरा शाक्तास्तथैव च । गाणपत्या आगमाश्च प्रणीता शंकरेण तु ॥३०॥
तत्र वेदाविरुद्धोंऽशोऽप्युक्त एव क्वचित्क्वचित् । वैदिकैस्तद्ग्रहे दोषो न भवत्येव कर्हिचित् ॥३१॥
सर्वथा वेदभिन्नार्थे नाधिकारी द्विजो भवेत् । वेदाधिकारहीनस्तु भवेत्तत्राधिकारवान् ॥३२॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिको वेदमाश्रयेत । धर्मेण सहित ज्ञान पर ब्रह्म प्रकाशयेत ॥३३॥
सर्वैषणा परित्यज्य मामेव शरण गता । सर्वभूतदयावतो मानाहंकारवर्जिता ॥३४॥
मच्चित्ता मद्गतप्राणा मत्स्थानकथने रता । सन्यासिनो वनस्थाश्च गृहस्था ब्रह्मचारिण ॥३५॥
उपासते सदा भक्त्या योगमैश्वरसंज्ञितम् । तेषा नित्याभियुक्तानामहमज्ञानज तम ॥३६॥
ज्ञानसूर्यप्रकाशेन नाशयामि न सशय । इत्थं वैदिकपूजाया प्रथमाया नगाधिप ॥३७॥
स्वरूपमुक्त संक्षेपाद्द्वितीयाया अथो ब्रुवे । मूर्तौ वा स्थण्डिले वापि तथा सूर्येन्दुमण्डले ॥३८॥

जलेऽथ वा बाणलिंगे यन्त्रे वाऽपि महापटे । तथा श्रीहृदयाम्भोजे ध्यात्वा देवी परात्पराम् ॥३९॥
सगुणा करुणापूर्णां तरुणीमरुणारुणाम् । सौंदर्यसारसीमा ता सर्वावयवसुदरीम् ॥४०॥
शृङ्गाररससपूर्णा सदा भक्तार्तिकातराम् । प्रसादसुमुखीमबा चद्रखडशिखडिनीम् ॥४१॥
पाशाकुशवराभीतिधरामानदरूपिणीम् । पूजयेदुपचारैश्च यथावित्तानुसारत ॥४२॥
यावदातरपूजायामधिकारो भवेन्न हि । तावद्बाह्यामिमा पूजा श्रयेज्जाते तु ता त्यजेत् ४३॥
आभ्यतरा तु या पूजा सा तु सविल्लय स्मृत । सविदेव पर रूपमुपाधिरहित मम ॥४४॥
अत सविदि मद्रूपे चेत स्थाप्य निराश्रयम् । सविद्रूपातिरिक्त तु मिथ्या मायामय जगत् ॥४५॥
अत ससारनाशाय साक्षिणीमात्मरूपिणीम । भावयेन्निर्मनस्केन योगयुक्तेन चेतसा ॥४७॥
अत पर बाह्यपूजाविस्तार कथ्यते मया । सावधानेन मनसा शृणु पर्वतसत्तम ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकोनचत्वारिंशोऽध्याय ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

प्रातरुत्थाय शिरसि सस्मरेत्पद्ममुज्ज्वलम् । कर्पूराभ स्मरेत्तत्र श्रीगुरु निजरूपिणम् ॥१॥
सुप्रसन्न लसद्भूषाभूषित शक्तिसयुतम् । नमस्कृत्य ततो देवी कुण्डली सस्मरेद्बुध ॥२॥

प्रकाशमाना प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतायमानाम् ।
अत पदव्यामनुसचरन्तीमानदरूपामबला प्रपद्ये ॥३॥

ध्यात्वैव तच्छिखामध्ये सच्चिदानदरूपिणीम् । मा ध्यायेदथ शौचादि क्रिया सर्वा समापयेत् ॥४॥
अग्निहोत्र ततो हुत्वा मत्प्रीत्यर्थं द्विजोत्तम । होमाते स्वासने स्थित्वा पूजासकल्पमाचरेत् ॥५॥
भूतशुद्धि पुरा कृत्वा मातृकान्यासमेव च । हृल्लेखामातृकान्यास नित्यमेव समाचरेत् ॥६॥
मूलाधारे हकार च हृदये च रकारकम् । भ्रूमध्ये तद्वदीकार ह्रीकार मस्तके न्यसेत् ॥७॥
तत्तन्मन्त्रोदितान्यान्न्यासान्सर्वान्समाचरेत् । कल्पयेत्स्वात्मनो देहे पीठ धर्मादिभि पुन ॥८॥
ततो ध्यायेन्महादेवी प्राणायामैर्विजृम्भिते । हृदम्भोजे मम स्थाने पञ्चप्रेतासने बुध ॥९॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिव । एते पच महाप्रेता पादमूले मम स्थिता ॥१०॥
पचभूतात्मका ह्येते पञ्चावस्थात्मका अपि । *अह त्वव्यक्तचिद्रूपा तदतीताऽस्मि सर्वथा ॥११॥*
ततो विष्टरता याता शक्तितत्रेषु सर्वदा । ध्यात्वैव मानसैर्भोगै पूजयेन्मा जपेदपि ॥१२॥
जपं समर्प्य श्रीदेव्यै ततोऽर्घ्यस्थापन चरेत् । पात्रासादनक कृत्वा पूजाद्रव्याणि शोधयेत् ॥१३॥

जप्त्वेन तेन मनुना चक्रमनेण दैहिक. । दिग्बवं च पुरा कृत्वा गुरून्नत्वा तत परम् ॥१४॥
तदनुज्ञा समादाय ब्राह्मपीठं तत परम् । हृदिस्था भाविता मूर्ति मम दिव्या मनोहराम् ॥१५॥
आवाहयेत्तत पीठे प्राणस्थापनविद्यया । आसनावाहने चार्घ्यं पाद्याद्याचमनं तथा ॥१६॥
स्नान वासोद्वय चैव भूपणानि च सर्वश । गध पुष्प यथायोग्यं दत्त्वा देव्यै स्वभक्तित: ॥१७॥
यन्त्रस्थानामावृतीना पूजन सम्यगाचरेत् । प्रतिवारमशक्तानां शुक्रवारो नियम्यते ॥१८॥
मूलदेवीप्रभारूपा स्मर्तव्या अंगदेवता । तत्प्रभापटलव्याप्त त्रैलोक्य च विचिन्तयेत् ॥१९॥
पुनरावृत्तिसहिता मूलदेवी च पूजयेत् । गधादिभि सुगधैस्तु तथा पुष्पै सुवासितै ॥२०॥
नैवेद्यैस्तर्पणैश्चैव तांबूलैर्दक्षिणादिभि । तोषयेन्मा त्वत्कृतेन नाम्ना साहस्रकेण च ॥२१॥
कवचेन च सूक्तेनाह रुद्रेभिरिति प्रभो । देव्यथर्वशिरोमन्त्रैर्हृल्लेखोपनिषद्भवै ॥२२॥
महाविद्यामहामन्त्रैस्तोषयेन्मा मुहुर्मुहु । क्षमापयेज्जगद्धात्री प्रेमार्द्रहृदयो नर. ॥२३॥
पुलकाङ्कितसर्वांगैर्बाष्परुद्धाक्षिनि स्वन' । नृत्यगीतादिघोषेण तोषयेन्मा मुहुर्मुहु ॥२४॥
वेदपारायणैश्चैव पुराणै सकलैरपि । प्रतिपाद्या यतोऽह वै तस्मात्तैस्तोषयेत्तु माम् ॥२५॥
निज सर्वस्वमपि मे सदेह नित्यशोऽर्पयेत् । नित्यहोम तत कुर्याद्ब्राह्मणाश्च सुवासिनी. ॥२६॥
वटुकान्पामरानन्यान्देवीबुद्धया तु भोजयेत् । नत्वा पुन. स्वहृदये व्युत्क्रमेण विसर्जयेत् ॥२७॥
सर्वं हृल्लेखया कुर्यात्पूजन मम सुव्रत । हृल्लेखा सर्वमन्त्राणा नायिका परमा स्मृता ॥२८॥
हृल्लेखादर्पणे नित्यमह तत्प्रतिबिम्बिता । तस्माद्धृल्लेखया दत्त सर्वमन्त्रै समर्पितम् ॥२९॥
गुरु सपूज्य भूषाद्यै कृतकृत्यत्वमावहेत् । य एव पूजयेद्देवी श्रीमद्भुवनसुंदरीम् ॥३०॥
न तस्य दुर्लभ किंचित्कदाचित्क्वचिदस्ति हि । देहान्ते तु मणिद्वीप मम यात्येव सर्वथा ॥३१॥
ज्ञेयो देवीस्वरूपोऽसौ देवा नित्य नमति तम् । इति ते कथित राजन्महादेव्या प्रपूजनम् ॥३२॥
विमृश्यैतदशेषेणाप्यधिकारानुरूपत । कुरु मे पूजन तेन कृतार्थस्त्व भविष्यसि ॥३३॥
इदं तु गीताशास्त्र मे नाशिष्याय वदेत्क्वचित् । नाभक्ताय प्रदातव्य न धूर्ताय च दुर्हृदे ॥३४॥
एतत्प्रकाशन मातुरुद्घाटनमुरोजयो । तस्मादवश्य यत्नेन गोपनीयमिद सदा ॥३५॥
देय भक्ताय शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय चैव हि । सुशीलाय सुवेषाय देवीभक्तियुताय च ॥३६॥
श्राद्धकाले पठेदेतद्ब्राह्मणाना समीपत । तृप्तास्तत्पितर सर्वे प्रयाति परम पदम् ॥३७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा भगवती तत्रैवान्तरधीयत । देवाश्च मुदिता सर्वे देवीदर्शनतोऽभवन् ॥३८॥
ततो हिमालये जज्ञे देवी हैमवती तु सा । या गौरीति प्रसिद्धासीद्दत्ता सा शंकराय च ॥३९॥
तत स्कद समुद्भूतस्तारकस्तेन घातित । समुद्रमथने पूर्वं रत्नान्यासुर्नराधिप ॥४०॥

तत्र देवै स्तुता देवी लक्ष्मीप्राप्त्यर्थमादरात् । तेषामनुग्रहार्थाय निर्गता तु रमा तत ॥४१॥
वैकुण्ठाय सुरैर्दत्ता तेन तस्य समोऽभवत् । इति ते कथित राजन्देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥४२॥
गौरीलक्ष्म्यो समुद्भूतिविषय सर्वकामदम् । न वाच्य त्वेतदन्यस्मै रहस्य कथित यत ॥४३॥
गीता रहस्यभूतेय गोपनीया प्रयत्नत । सर्वमुक्त समासेन यत्पृष्ट तत्त्वयाऽनघ ॥
पवित्र पावन दिव्य किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्या सहिताया सप्तमस्कन्धे
देवीगीताया चत्वारिंशोऽध्याय ॥४०॥

खशरद्वयदिव (२२५०) पद्यैस्तु द्वैपायनमुखच्युतै ।
श्रीमद्भागवतस्यास्य सप्तमस्कन्ध ईरित ॥१॥

समाप्तोऽयं सप्तमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

अष्टमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सूर्यचन्द्रान्वयोत्थानां नृपाणां सत्कथाश्रितम् । चरितं भवता प्रोक्तं श्रुतं तदमृतास्पदम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि सा देवी जगदम्बिका । मन्वंतरेषु सर्वेषु यद्यद्रूपेण पूज्यते ॥२॥

यस्मिन्यस्मिंश्च वै स्थाने येन येन च कर्मणा ।
"शरीरेण च देवेशी पूजनीया फलप्रदा ॥
येनैव मंत्रबीजेन यत्र यत्र च पूज्यते" ॥
देव्या विराट्स्वरूपस्य वर्णनं च यथातथम् ॥३॥

येन ध्यानेन तत्सूक्ष्मे स्वरूपे स्यान्मनोगतिः । तत्सर्वं वद विप्रर्षे येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याराधनमुत्तमम् । यत्कृतेन श्रुतेनापि नरः श्रेयोऽत्र विन्दते ॥५॥
एवमेतन्नारदेन पृष्टो नारायणः पुरा । तस्मै यदुक्तवान्देवो योगचर्याप्रवर्तकः ॥६॥
एकदा नारदः श्रीमान्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् । नारायणाश्रमं प्राप्तो गतखेदश्च तस्थिवान् ॥७॥
तस्मै योगात्मने नत्वा ब्रह्मदेवतनूद्भवः । पप्रच्छेदमिमं चार्थं यत्पृष्टो भवताऽनघ ॥८॥

नारद उवाच

देवदेव महादेव पुराणपुरुषोत्तम । जगदाधार सर्वज्ञ श्लाघनीयोरुसद्गुण ॥९॥
जगतस्तत्त्वमाद्यं यत्तन्मे वद यथेप्सितम् । जायते कुत एवेदं कुतश्चेदं प्रतिष्ठितम् ॥१०॥
कुतोऽन्तं प्राप्नुयात्काले कुत्र सर्वफलोदयः । केन ज्ञातेन मायैषा मोहभूर्नाशमाप्नुयात् ॥११॥
कयाऽर्चया किं जपेन किं ध्यानेनात्महृत्कजे । प्रकाशो जायते देव तमस्यर्कोदयो यथा ॥१२॥
एतत्प्रश्नोत्तरं देव ब्रूहि सर्वमशेषतः । यथा लोकस्तरेदंधतमसं स्वंजसैव हि ॥१३॥

व्यास उवाच

एवं देवर्षिणा पृष्टः प्राचीनो मुनिसत्तमः । नारायणो महायोगी प्रतिनंद्य वचोऽब्रवीत् ॥१४॥

नारायण उवाच

शृणु देवर्षिवर्याद्य जगतस्तत्त्वमुत्तमम् । येन ज्ञातेन मर्त्यो हि जायते न जगद्भ्रमे ॥१५॥
जगतस्तत्त्वमित्येव देवी प्रोक्ता मयापि हि । ऋषिभिर्देवगन्धर्वैरन्यैश्चापि मनीषिभिः ॥१६॥
सा जगत्सृजते देवी तया च प्रतिपाल्यते । तया च नाश्यते सर्वमिति प्रोक्तं गुणत्रयात् ॥१७॥
तस्याः स्वरूपं वक्ष्यामि देव्याः सिद्धर्षिपूजितम् । स्मरतां सर्वपापघ्नं कामदं मोक्षदं तथा ॥१८॥
मनुः स्वायंभुवस्त्वाद्यः पद्मपुत्रः प्रतापवान् । शतरूपापतिः श्रीमान्सर्वमन्वंतराधिप. ॥१९॥
स मनुः पितरं देवं प्रजापतिमकल्मषम् । भक्त्या पर्यचरत्पूर्वं तामुवाचात्मभूः सुतम् ॥२०॥
पुत्र पुत्र त्वया कार्यं देव्याराधनमुत्तमम् । तत्प्रसादेन ते तात प्रजासर्गः प्रसिद्ध्यति ॥२१॥
एवमुक्तः प्रजास्रष्टा मनुः स्वायंभुवो विराट् । जगद्योनिं तदा देवीं तपसाऽतर्पयद्विभुः ॥२२॥
तुष्टाव देवीं देवेशीं समाहितमतिः किल । आद्यां मायां सर्वशक्तिं सर्वकारणकारणम् ॥२३॥

मनुरुवाच

नमो नमस्ते देवेशि जगत्कारणकारणे । शंखचक्रगदाहस्ते नारायणहृदाश्रिते ॥२४॥
वेदमूर्ते जगन्मातः कारणस्थानरूपिणि । वेदत्रयप्रमाणज्ञे सर्वदेवनुते शिवे ॥२५॥
महेश्वरि महाभागे महामाये महोदये । महादेवप्रियावासे महादेवप्रियंकरि ॥२६॥
गोपेन्द्रस्य प्रिये ज्येष्ठे महानंदे महोत्सवे । महामारीभयहरे नमो देवादिपूजिते ॥२७॥
सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके । शरण्ये त्र्यंबके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥२८॥
यतश्चेदं यया विश्वमोतं प्रोतं च सर्वथा । चैतन्यमेकमाद्यंतरहितं तेजसां निधिम् ॥२९॥
ब्रह्मा यदीक्षणात्सर्वं करोति च हरिः सदा । पालयत्यपि विश्वेशः संहर्ता यदनुग्रहात् ॥३०॥
मधुकैटभसंभूतभयार्तः पद्मसंभवः । यस्याः स्तवेन मुमुचे घोरदैत्यभवाम्बुधेः ॥३१॥
त्वं ह्रीः कीर्तिः स्मृतिः कांतिः कमला गिरिजा सती । दाक्षायणी वेदगर्भा सिद्धिदात्री सदाऽभया ॥३२॥

स्तोष्ये त्वां च नमस्यामि पूजयामि जपामि च । ध्यायामि भावये वीक्षे श्रोष्ये देवि प्रसीद मे ॥३३॥
ब्रह्मा वेदनिधिः कृष्णो लक्ष्म्यावासः पुरन्दरः । त्रिलोकाधिपतिः पाशी यादसांपतिरुत्तमः ॥३४॥
कुबेरो निधिनायोऽभूद्यमो जातः परेतराट् । नैर्ऋतो रक्षसां नाथः सोमो जातो ह्यपोमयः ॥३५॥
त्रिलोकवंद्ये लोकेशि महामाङ्गल्यरूपिणि । नमस्तेऽस्तु पुनर्भूयो जगन्मातर्नमो नमः ॥३६॥

नारायण उवाच

एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । प्रसन्ना प्राह देवर्षे ब्रह्मपुत्रमिदं वचः ॥३७॥

श्रीदेव्युवाच

वरं वरय राजेंद्र ब्रह्मपुत्र यदिच्छसि । प्रसन्नाहं स्तवेनात्र भक्त्या चाराधनेन च ॥३८॥

मनुरुवाच

यदि देवि प्रसन्नासि भक्त्या कारुणिकोत्तमे । तदा निर्विघ्नतः सृष्टिः प्रजायाः स्यात्तवाज्ञया ॥३९॥

श्रीदेव्युवाच

प्रजासर्गः प्रभवतु ममानुग्रहतः किल । निर्विघ्नेन च राजेंद्र वृद्धिश्चाप्युत्तरोत्तरम् ॥४०॥
यः कश्चित्पठते स्तोत्रं मद्भक्त्या त्वत्कृतं सदा । तेषां विद्या प्रजासिद्धिः कीर्तिः कान्त्युदयः खलु ॥४१॥
जायंते धनधान्यानि शक्तिरप्रहता नृणाम् । सर्वत्र विजयो राजन्सुखं शत्रुपरिक्षयः ॥४२॥

नारायण उवाच

एवं दत्त्वा वरान्देवी मनवे ब्रह्मसूनवे । अन्तर्धानं गता चासीत्पश्यतस्तस्य धीमतः ॥४३॥
अथ लब्धवरो राजा ब्रह्मपुत्रः प्रतापवान् । ब्रह्माणमब्रवीत्तात स्थानं मे दीयतां रहः ॥४४॥
यत्राहं समधिष्ठाय प्रजाः स्रक्ष्यामि पुष्कलाः । यक्ष्यामि यज्ञैर्देवेशं तत्समादिश माचिरम् ॥४५॥
इति पुत्रवचः श्रुत्वा प्रजापतिपतिर्विभुः । चिंतयामास सुचिरं कथं कार्यं भवेदिदम् ॥४६॥
सृजतो मे गतः कालो विपुलोऽनंतसत्त्वक । धरा वार्भिः प्लुता मग्ना रसं याताऽखिलाश्रया ॥४७॥
इदं मच्चिंतितं कार्यं भगवानादिपूरुषः । करिष्यति सहायो मे यदादेशोऽहमाश्रितः ॥४८॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे भुवनकोशो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

एवं मीमांसतस्तस्य पद्मयोने परंतप । मन्वादिभिर्मुनिवरैर्मरीच्याद्यैः समन्ततः ॥१॥
ध्यायतस्तस्य नासाग्राद्विरिंचेः सहसाऽनघ । वराहपोतो निरगादेकांगुलप्रमाणतः ॥२॥
तस्यैव पश्यतः खस्थः क्षणेन किल नारद । करिमात्रं प्रववृधे तदद्भुततमं ह्यभूत् ॥३॥

मरीचिमुख्यैर्विप्रै सनकाद्यैश्च नारद । तद्दृष्ट्वा शौकर रूप तर्कयामास पद्मभू ॥४॥
किमेतत्सौकरव्याज दिव्य सत्त्वमवस्थितम् । अत्याश्चर्यमिद जात नासिकाया विनि सृतम् ॥५॥
दृष्टोऽङ्गुष्ठशिरोमात्र क्षणाच्छैलेन्द्रसन्निभ । आहोस्विद्भगवान्नु वा यज्ञो म खेदयन्मन ॥६॥
इति तर्कयतस्तस्य ब्रह्मण परमात्मन । वराहरूपी भगवाञ्जगर्जाचलसन्निभ ॥७॥
विरिंचि हर्षयामास ह्यहताश्च द्विजोत्तमान् । स्वगर्जशब्दमात्रेण दिक्प्रान्तमनुनादयन् ॥८॥
ते निशम्य स्वखेदस्य क्षयिष्णु घुर्घुरस्वनम् । जनस्तप सत्यलोकवासिनोऽमरवर्यका ॥९॥
छन्दोमयै स्तोत्रवरैर्नानासामार्ययसम्भवै । वचोभि पुरुष त्वाद्य द्विजेन्द्रा पर्यवाकिरन् ॥१०॥
तेषा स्तोत्र निशम्याथो भगवान्हरिरीश्वर । कृपावलोकमात्रेणानुगृहीत्वाऽप्स आविशत ॥११॥
तस्यान्तर्विशत क्रूरसटाघातप्रपीडित । समुद्रोऽप्याब्रवीद्देव रक्ष मा शरणार्तिहन् ॥१२॥
इत्याकर्ण्य समुद्रोक्त वचन हरिरीश्वर । विदारयञ्जलचराञ्जगामान्तर्जले विभु ॥१३॥
इतस्ततोऽभिधावन्स विचिन्वन्पृथिवी धराम् । आघ्रायाघ्राय सर्वेशो धरामासादयच्छनै ॥१४॥
अन्तर्जलगता भूमि सर्वसत्त्वाश्रया तदा । भूमि स देवदेवेशो दष्ट्रयोदाजहार ताम् ॥१५॥
ता समुद्धृत्य दष्ट्राग्रे यज्ञेशो यज्ञपूरुष । शुशुभे दिग्गजो यद्वदुद्धृत्य सुपद्मिनीम् ॥१६॥
त दृष्ट्वा देवदेवेशो विरिंचि स मनु स्वराट् । तुष्टाव वाग्भिर्देवेश दष्ट्रोद्धृतवसुंधरम् ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

जित ते पुण्डरीकाक्ष भक्तानामार्तिनाशन । खर्वीकृतसुराधार सर्वकामफलप्रद ॥१८॥
इय च धरणी देव शोभते वसुधा तव । पद्मिनीव सुपत्राढ्या मत्तगजकरोद्धृता ॥१९॥
इद च ते शरीर वै शोभते भूमिसगमात् । उद्धृताबुजशुण्डाग्रकरीन्द्रतनुसन्निभम् ॥२०॥
नमो नमस्ते देवेश सृष्टिसहारकारक । दानवाना विनाशाय कृतनानाकृते प्रभो ॥२१॥
अग्रतश्च नमस्तेऽस्तु पृष्ठतश्च नमो नम । सर्वामराधारभूत बृहद्धाम नमोऽस्तु ते ॥२२॥
त्वयाऽह च प्रजासर्गे नियुक्त शक्तिबृंहित । त्वदाज्ञावशत सर्ग करोमि विकरोमि च ॥२३॥
त्वत्सहायेन देवेश अमराश्च पुरा हरे । सुधा विभजिर सर्वे यथाकाल यथाबलम् ॥२४॥
इन्द्रस्त्रिलोकीसाम्राज्य लब्धवास्त्वन्निदेशत । भुनक्ति लक्ष्मी बहुला सुरसघप्रपूजित ॥२५॥
वह्नि पावकता लब्ध्वा जाठरादिविभेदत । देवासुरमनुष्याणा करोत्याप्यायन तथा ॥२६॥
धर्मराजोऽथ पितॄणामधिप सर्वकर्मदृक् । कर्मणा फलदाताऽसौ त्वन्नियोगादधीश्वर ॥२७॥
नैर्ऋतो रक्षसामीशो यक्षो विघ्नविनाशन । सर्वेषा प्राणिना कर्मसाक्षी त्वत्त प्रजायते ॥२८॥
वरुणो यादसामीशो लोकपालो जलाधिप । त्वदाज्ञाबलमाश्रित्य लोकपालत्वमागत ॥२९॥
वायुर्गन्धवह सर्वभूतप्राणनकारणम् । जातस्तव निदेशेन लोकपालो जगद्गुरु ॥३०॥

कुबेर किन्नरादीना यक्षाणा जीवनाश्रय । त्वदाज्ञातर्गत सर्वलोकेषु च मान्यभू ॥३१॥
ईशान सर्वरुद्राणामीश्वरातकर प्रभु । जातो लोकेशवचोऽसौ सवदेवाधिपालक ॥३२॥
नमस्तुभ्य भगवत जगदीशाय कुमह । यस्याशभागा सर्वे हि जाता देवा सहस्रश ॥३३॥

नारद उवाच

एव स्तुतो विश्वसृजा भगवानादिपूरुष । लीलावलोकमात्रेणाप्यनुग्रहमथासृजत ॥३४॥
तत्रैवाभ्यागत दैत्य हिरण्याक्ष महासुरम् । रुधानमध्वना भीम गदयाऽताडयद्धरि ॥३५॥
तद्रक्तपकदिग्धागो भगवानादिपूरुष । उद्धृत्य धरणी देवा दष्ट्रया लीलयाप्सु ताम् ॥३६॥
निवेश्य लोकनाथेशो जगाम स्वानमात्मन । एतद्भगवतश्चित्र धरण्युद्धरण परम् ॥३७॥
शृणुयाद्य पुमान्यश्च पठच्चरितमुत्तमम । सवपापविनिर्मुक्तो वैष्णवी गतिमाप्नुयात ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

महो देव प्रतिष्ठाप्य यथास्थाने च नारद । वैकुण्ठलोकमगमद्ब्रह्मोवाच स्वमात्मजम ॥१॥
स्वायभुव महाबाहो पुत्र तेजस्विना वर । स्थाने महीमये तिष्ठ प्रजा सृज यथोचितम ॥२॥
देशकालविभागेन यज्ञेश पुरुष यज । उच्चावचपदार्थैश्च यज्ञसाधनकैर्विभो ॥३॥
धर्ममाचर शास्त्रोक्त वर्णाश्रमनिबधनम् । एतेन क्रमयोगेन प्रजावृद्धिर्भविष्यति ॥४॥
पुत्रानुत्पाद्य गुणन कीर्त्या कान्त्यात्मरूपिण । विद्याविनयसपन्ना सदाचारवता वरान् ॥५॥
क याश्च दत्वा गुणवद्यामद्भ्य समाहित । मन सम्यक्समाधाय प्रधानपुरुषे पर ॥६॥
भक्तिसाधनयोगेन भगवत्परिचर्यया । गतिमिष्टा सदा वदा यागिना गमिना भवान् ॥७॥
इत्यादिश्यास्य मनु पुत्र पद्मयोनि प्रजापति । प्रजासर्गे नियम्याम् स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥८॥
प्रजा सृजत पुत्रेति पितुराज्ञा समादधन । स्वायम्भुव प्रजासर्गमकरोत्पृथिवीपति ॥९॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजसौ । क यास्तिस्र प्रसूताश्च नामा नामानि मे शृणु ॥१०॥
आकूति प्रथमा क या द्वितीया देवहूतिका । तृतीया च प्रसूतिर्हि विख्याता लोकपावना ॥११॥
आकूति रुचय प्रादात्कर्दमाय च मध्यमाम । दक्षायादात्प्रसूतिं च यासा लोकमिदम् प्रजा ॥१२॥
रुचे प्रजज्ञे भगवान्यज्ञो नामादिपूरुष । आकूत्या देवहूत्या च कपिलोऽसौ च कर्दमात् ॥१३॥
सांख्याचार्य सर्वलोके विख्यात कपिलो विभु । दक्षात्प्रसूत्या कन्याश्च बहुधा जज्ञिरे प्रजा ॥१४॥
यासा सतानसभूता देवतिर्यङ्नरादय । प्रसूता लोकविख्याता सर्वे सर्गप्रवर्तका ॥१५॥

यज्ञश्च भगवान्स्वायम्भुवमन्वतरे विभु । मनु ररक्ष रक्षोभ्यो यामैर्देवगणैर्वृत ॥१६॥
कपिलोऽपि महायोगी भगवान्स्वाश्रमे स्थित । देवहूत्यै पर ज्ञान सर्वाविद्यानिवर्तकम् ॥१७॥
सविशेष ध्यानयोगमध्यात्मज्ञाननिश्चयम् । कापिल शास्त्रमाख्यात सर्वाज्ञानविनाशनम् ॥१८॥
उपदिश्य महायोगी सययौ पुलहाश्रमम् । अद्यापि वर्तते देव सांख्याचार्यो महायशा ॥१९॥
यन्नामस्मरणेनापि सांख्ययोगश्च सिद्धयति । त वदे कपिल योगाचार्य सर्ववरप्रदम् ॥२०॥
एवमुक्त मनो कन्यावशवर्णनमुत्तमम् । पठता शृण्वता चापि सर्वपापविनाशनम् ॥२१॥
अत पर प्रवक्ष्यामि मनुपुत्रान्वय शुभम् । यदाकर्णनमात्रेण पर पदमवाप्नुयात् ॥२२॥
द्वीपवर्षसमुद्रादिव्यवस्था यत्सुतै कृता । व्यवहारप्रसिद्धयर्थं सर्वभूतसुखास्पद ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारायण उवाच

मनो स्वायम्भुवस्यासीज्ज्येष्ठ पुत्र प्रियव्रत । पितु सेवापरो नित्य सत्यधर्मपरायण ॥१॥
प्रजापतेर्दुहितर सुरूपा विश्वकर्मण । बर्हिष्मती चोपयेमे समाना शीलकर्मभि ॥२॥
तस्या पुत्रान्दशागुणैरन्वितान्भावितात्मन । जनयामास कन्या चोर्जस्वती च यवीयसीम् ॥३॥
आग्नीध्रश्चेध्मजिह्वश्च यज्ञबाहुस्तृतीयक । महावीरश्चतुर्थस्तु पचमो रुक्मशुक्रक ॥४॥
घृतपृष्ठश्च सवनो मेधातिथिरथाष्टम । वीतिहोत्र कविश्चेति दशैते वह्निनामका ॥५॥
एतेषा दशपुत्राणा त्रयोऽप्यासन्विरागिण । कविश्च सवनश्चैव महावीर इति त्रय ॥६॥
आत्मविद्यापरिष्णाता सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतस । आश्रमे परहसाख्ये नि स्पृहा ह्यभवन्मुदा ॥७॥
अपरस्या च जायाया त्रय पुत्राश्च जज्ञिरे । उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चेति विश्रुता ॥८॥
मन्वतराधिपतय एते पुत्रा महौजस । प्रियव्रत स राजेन्द्रो बुभुजे जगतीमिमाम् ॥९॥
एकादशार्बुदाब्दानामव्याहतबलेन्द्रिय । यदा सूर्य पृथिव्याश्च विभागे प्रथमेऽतपत् ॥१०॥
भागे द्वितीये तत्रासीदधकारोदय किल । एव व्यतिकर राजा विलोक्य मनसा चिरम् ॥११॥
प्रशासति मयि भूम्यां च तम प्रादुर्भवेत्कथम् । एव निवारयिष्यामि भूमौ योगबलेन च ॥१२॥
एव व्यवसितो राजा पुत्र स्वायम्भुवस्य स । रथेनादित्यवर्णेन सप्तकृत्व प्रकाशयन् ॥१३॥
तस्यापि गच्छतो राज्ञो भूमौ यद्रथनेमय । पतितास्ते समुद्राख्या अजिर लोकहेतव ॥१४॥
जाता प्रदेशास्त सप्त द्वीपा भूमौ विभागश । रथनेमिसमुत्थास्ते परिखा सप्त सिंधव ॥१५॥
यत आसस्तत सप्तभुवो द्वीपा हि ते स्मृता । जबुद्वीप प्लक्षद्वीप शाल्मलीद्वीपसज्ञक ॥१६॥

कुशद्वीप क्रौंचद्वीप शाकद्वीपश्च पुष्कर. । तेषा च परिमाण तु द्विगुण चोत्तरोत्तरम् ॥१७॥
समततश्चोपक्लृप्त बहिर्भागक्रमेण च । क्षारोदक्षुरसोदौ च सुरोदश्च घृतोदकः ॥१८॥
क्षीरोदोदधिमण्डोद. शुद्धोदश्चेति ते स्मृता. । सप्तैते प्रतिविख्याताः पृथिव्या सिंधवस्तदा ॥१९॥
प्रथमो जम्बुद्वीपाख्यो य क्षारोदेन वेष्टित. । तत्पति विदधे राजा पुत्रमाग्नीध्रसंज्ञकम् ॥२०॥
प्लक्षद्वीपे द्वितीयेऽस्मिन्द्वीपेक्षुरससम्प्लुते । जातस्तदधिप प्रैयव्रत इध्माद्विजिह्वक. ॥२१॥
शाल्मलीद्वीप एतस्मिन्सुरोदधिपरिप्लुते । यज्ञबाहु तदधिप करोतिस्म प्रियव्रत. ॥२२॥
कुशद्वीपेऽतिरम्ये च घृतोदेनोपवेष्टिते । हिरण्यरेता राजाऽभूत्प्रियव्रततनूजनि. ॥२३॥
क्रौंचद्वीपे पचमे तु क्षीरोदपरिसम्प्लुते । ऐयव्रतो घृतपृष्ठ पतिरासीन्महाबल ॥२४॥
शाकद्वीपे चान्तरे दधिमण्डोदसंकुले । मेधातिथिरभूद्राजा प्रियव्रतसुतो वर ॥२५॥
पुष्करद्वीपके शुद्धोदकसिंधुसमाकुले । वीतिहोत्रो बभूवासौ राजा जनकसमत ॥२६॥
कन्यामूर्जस्वतीनाम्नी ददावुशनसे विभु । आसीत्तस्या देवयानी कन्या काव्यस्य विश्रुता ॥२७॥
एवं विभज्य पुत्रेभ्य सप्तद्वीपान्प्रियव्रत । विवेकवैराग्यो भूत्वा योगमार्गाश्रितोऽभवत् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु विस्तार द्वीपवर्षविभेदत । भूमण्डलस्य सर्वस्य यथा देवप्रकल्पितम् ॥१॥
समासात्सम्प्रवक्ष्यामि नाल विस्तरत क्वचित् । जबुद्वीप प्रथमत प्रमाणे लक्षयोजन ॥२॥
विशालो वर्तुलाकारो यथाऽब्जस्य च कर्णिका । नववर्षाणि यस्मिंश्च नवसाहस्रयोजनैः ॥३॥
आयामै. परिसख्यानि गिरिभि. परित स्थितो । अष्टभिर्दीर्घरूपैश्च सुविभक्तानि सर्वत ॥४॥
धनुर्धरसस्थिते ज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे । दीर्घाणि तत्र चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥५॥
इलावृत मध्यवर्षं यन्नाभ्या सुप्रतिष्ठित । सौवर्णो गिरिराजोऽय लक्षयोजनमुच्छ्रित ॥६॥
कर्णिकारूप एवाय भूगोलकमलस्य च । मूर्ध्नि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनैर्विततस्त्वयम् ॥७॥
मूले षोडशसाहस्रस्तावतान्तर्गत क्षितौ । इलावृतस्योत्तरतो नील श्वेतश्च शृङ्गवान् ॥८॥
त्रयो वै गिरय प्रोक्ता मर्यादावधयस्त्रिषु । रम्यकाख्ये तथा वर्षे द्वितीये च हिरण्मये ॥९॥
कुरुवर्षे तृतीये तु मर्यादा व्यजयति त । प्रागायता उभयत क्षारोदावधयस्तथा ॥१०॥
द्विसहस्रपृथुतरास्तथा एकैकश क्रमान् । पूर्वात्पूर्वाच्चोत्तरस्यां दशांशादधिकांशत ॥११॥
दैर्घ्य एव ह्रसन्तीमे नानानदनदीयुता । इलावृताद्दक्षिणतो निषधो हेमकूटक ॥१२॥

तत्रत्यानां च लोकानां देवनागपिरक्षसाम । पूजनीयपदा मान्या सर्वभूतदयाकरी ॥६॥
पावनी पापिनां रोगनाशिनी स्मरतामपि । कीर्तिता विघ्नसहर्त्री माननीया दिवौकसाम ॥७॥
कोकिलाक्षी कामकला करुणा कामपूजिता । कठोरविग्रहा धन्या नाकिमान्या गभस्तिनी ॥८॥
एभिर्नामपदैं नाम जपनीया सदा नृणाम । जम्बूनदीराधसोर्या भूत्तिवा तीरवर्तिनी ॥९॥
जम्बूरसेनानुविद्धयमाना वाय्वर्कयोगत । विद्याधरामरस्त्रीणां भूषण त्रिविध महत् ॥१०॥
जम्बूनदसुवर्णं च प्रोक्त देवविनिर्मितम् । यत्सुवर्णं च विबुधा योषिद्भि कामुका सदा ११॥
मुकुट कटिसूत्र च केयूरादीन्प्रकुर्वते । महाकदम्ब सप्रोक्त सुपार्श्वगिरिसस्थित ॥१२॥
तस्य कोटरदेशेभ्य पच धाराश्च या स्मृता । सुपार्श्वगिरिमूर्ध्नीह पतन्त्येता भुव गता ॥१३॥
मधुधारा पच तास्तु पश्चिमेलावृत प्लुता । याश्चोपभुज्यमानानां देवानां मुखग धमृत् ॥१४॥
वायु सम ततोऽगच्छच्छतयोजनवासन । धारेश्वरी महादेवी भक्तानां कार्यकारिणी ॥१५॥
देवपूज्या महोत्साहा कालरूपा महानना । वसते कर्मफलदा कांतारग्रहणेश्वरी ॥१६॥
करालदेहा कालागी कामकोटिप्रवर्तिनी । इत्येतैर्नामभि पूज्या देवी सर्वसुरेश्वरी ॥१७॥
एव कुमुदरूढो यो नाम्ना शतवलो वट । तत्स्कन्धेभ्योऽधोमुखाश्च नदा कुमुदमूर्धत ॥१८॥
पयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यबराद्भि । शय्यासनाद्याभरणं सर्वे कामदुघाश्च ते ॥१९॥
उत्तरेणैलावृत ते प्लावयति समतत । मीनाक्षी तत्स्थले देवी देवासुरनिषेविता ॥२०॥
नीलाम्बरा रौद्रमुखी नीलालकयुता च सा । नाकिनां देवसघानां फलदा वरदा च सा ॥२१॥
अतिमान्याऽतिपूज्या च मत्तमातगगामिनी । मदनोन्मादिनी मानप्रिया मानप्रियान्तरा ॥२२॥
मारवेगधरा मारपूजिता मारमादिनी । मयूरवरशोभाढ्या शिखिवाहनगर्भभू ॥२३॥
एभिर्नामपदैर्वंद्या देवी सा मीनलोचना । जपतां स्मरतां मानदाश्री क्षेमसगिनी ॥२४॥
तेषां नदानां पानीयपानानुगतचेतसाम् । प्रजानां न कदाचित्स्याद्वलीपलितलक्षणम् ॥२५॥
क्लमस्वेदादिदौर्गन्ध्य जरामयमृतिभ्रमा । शीतोष्णवातवैवर्ण्यमुखोपप्लवसचया ॥२६॥
नापदश्चैव जायते यावज्जीव सुख भवेत । नैरन्तर्येण तस्याद्वै सुख निरतिशायकम ॥२७॥
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्निवेश च तद्गिर । सुवर्णमयनाम्ना वै सुमेरो पर्वता पृथक् ॥२८॥
गिरयो विंशतिपरा कर्णिकाया इवट् ते । केसरीभूय सर्वेऽपि मेरोर्मूलविभागवे ॥२९॥
परितश्चोपक्लृप्तास्ते तथा नामानि शृण्वत । कुरङ्ग कुररश्चैव कुसुम्भोऽथो विकक्त ॥३०॥
त्रिकूट शिशिरश्चैव पतगो रुचकस्तथा । निषधश्च शिनीवास कपिल शख एव च ॥३१॥
वैदूर्यश्चारुधिरश्चैव हसो ऋषभ एव च । नाग कालजरश्चैव नारदश्चेति विंशति ॥३२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे षष्ठोऽध्याय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गिरिं मेरुं तु पूर्वेण द्वौ चाष्टादशयोजनैः । सहस्रैरायतौ चोदग्द्विसहस्रं पृथूच्चकौ ॥१॥
जठरो देवकूटश्च तावेतौ गिरिवर्यकौ । मेरोः पश्चिमतोऽद्री द्वौ पवमानस्तथापरः ॥२॥
पारियात्रश्च तौ तावद्विख्यातौ तुङ्गविस्तरौ । मेरोर्दक्षिणतः ख्यातौ कैलासकरवीरकौ ॥३॥
प्रागायतौ पूर्ववृत्तौ महापर्वतराजकौ । एवं चोत्तरतो मेरोस्त्रिशृङ्गमकरौ गिरी ॥४॥
एतैश्चाद्रिवरैरष्टसंख्यैः परिवृतो गिरिः । सुमेरुः काञ्चनगिरिः परिभ्राजन्विभर्यथा ॥५॥
मेरोर्मूर्धनि धातुर्हि पुरी पङ्कजजन्मनः । मध्यतश्चोपक्लृप्तेयं दशसाहस्रयोजनैः ॥६॥
समानचतुरस्रा च शातकौम्भमयी पुरीम् । वर्णयन्ति महात्मानः परावरविदो बुधाः ॥७॥
तां पुरीमनुलोकानामष्टानामाधिपाः पराः । पुर्यः प्रख्यातसौवर्णरूपास्ताश्च यथादिशम् ॥८॥
यथा रूपं सार्धनेत्रसहस्रप्रमिताः कृताः । मेरोर्नव पुराणि स्युर्मनोवत्यमरावती ॥९॥
तेजोवती संयमनी तथा कृष्णाङ्गनाऽपरा । श्रद्धावती गन्धवती तथा चान्या महोदया ॥१०॥
यशोवती च ब्रह्मेन्द्रवह्न्यादीनां यथाक्रमम् । तत्रैव यज्ञलिङ्गस्य विष्णोर्भगवतो विभोः ॥११॥
वामपादाङ्गुष्ठनखनिर्भिन्नस्य च नारद । अण्डोर्ध्वभागरन्ध्रस्य मध्यात्संविशती दिवः ॥१२॥
मूर्धन्यवततारेयं गङ्गा सर्वविदां विभो । लोकानामखिलानां च पापहारिजलाकुला ॥१३॥
इयं च साक्षाद्भगवत्पदी लोकेषु विश्रुता । कालेन महता सा तु युगसाहस्रकेण तु ॥१४॥
दिवो मूर्धानमागत्य देवी देवनदीश्वरी । यत्तद्विष्णुपदं नाम स्थानं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥१५॥
औत्तानपादिर्यत्रास्ते ध्रुवः परमपावनः । भगवत्पादयुगलपद्मकोषरजो दधत् ॥१६॥
अद्याप्यास्ते स राजर्षिः पदवीमचलां श्रितः । तत्र सप्तर्षयस्तस्य प्रभावज्ञा महाशयाः ॥१७॥
प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति सर्वलोकहितप्रदम् । आत्यन्तिकी सिद्धिरियं तपसां सिद्धिदायिनी ॥१८॥
आद्रियते च शिरसा जटाजूटोषितं च । ततो विष्णुपदाद्देवी नैकसाहस्रकोटिभिः ॥१९॥
विमानैराकुले देवयानेऽवतरती च सा । चन्द्रमण्डलमाप्लाव्य पतती ब्रह्मसद्मनि ॥२०॥
चतुर्धा विभजन्ती सा ब्रह्मलोके च नारद । चतुर्भिर्नामभिर्देवी चतुर्दिशमभिसृता ॥२१॥
सरितां च नदीनां च पतिमेवान्वपद्यत । सीता चालकनन्दा च चक्षुर्भद्रेति नामभिः ॥२२॥
सीता च ब्रह्मसदनाच्छिखरेभ्यः समाभृताम् । गन्धमादनमूर्ध्नीह पतिता पापहारिणी ॥२३॥
अन्तरेण तु भद्राश्ववर्षं प्राच्यां गमागता ॥२४॥
माल्यवच्छिखरादपि गता सा पुनरेषा दक्षिणा । ततो माल्यवतः शृङ्गाद्द्वितीया परिनिर्गता ॥२५॥

ततो वेगवती भूत्वा केतुमालं समागता। चक्षुर्नाम्नी देवनदी प्रतीच्यां दिश्युपागता ॥२६॥
सरितां पतिमाविष्टा सा गङ्गा देववन्दिता। ततस्तृतीया धारा तु नाम्ना ख्याता च नारद ॥२७॥
पुण्या चालकनदा वै दक्षिणेनाब्जभूपदात्। वनानि गिरिकूटानि समतिक्रम्य चागता ॥२८॥
हेमकूटं गिरिवरं प्राप्ताऽतोपीह निर्गता। अतिवेगवती भूत्वा भारतं चागता परा ॥२९॥
दक्षिणं जलधिं प्राप्ता तृतीया सा सरिद्वरा। यस्यां स्नानाय सरतां मनुजानां पदे पदे ॥३०॥
राजसूयाश्वमेधादिफलं तु न हि दुर्लभम्। ततश्चतुर्थी धारा तु शृङ्गवत्पर्वतात्पुनः ॥३१॥
भद्राभिधा स्रवन्ती कुरूनसन्तर्प्य चोत्तरान्। समुद्रं समनुप्राप्ता गङ्गा त्रैलोक्यपावनी ॥३२॥
अन्ये नदाश्च नद्यश्च वर्षे वर्षेऽपि सन्ति हि। बहुशो मेरुमदारप्रसूताश्चैव नारद ॥३३॥
तत्रापि भारतं वर्षं कर्मक्षेत्रमुशन्ति हि। अन्यानि चाष्टवर्षाणि भौमस्वर्गप्रदानि च ॥३४॥
स्वर्गिणां पुण्यशेषस्य भोगस्थानानि नारद। पुरुषाणां चायुतायुर्वज्राङ्गा देवसन्निभाः ॥३५॥
पुरुषा नागसाहस्रैर्दशभिः परिकल्पिताः। महासौरतसन्तुष्टाः कलत्राढ्याः सुखान्विताः ॥३६॥
एकवर्षानके चायुष्यासगर्भाः स्त्रियोऽपि हि। त्रेतायुगसमः कालो वर्तते सर्वदैव हि ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तेषु वर्षेषु देवेशा पूर्वोक्तैः स्तवनैः सदा। पूजयन्ति महादेवीं जपध्यानसमाधिभिः ॥१॥
सर्वर्तुकुसुमश्रेणीशोभिता वनराजयः। फलानां पल्लवानां च यत्र शोभा निरन्तरम् ॥२॥
तेषु काननवर्षेषु वर्षपर्वतसानुषु। गिरिद्रोणीषु सर्वासु निर्मलोदकराशिषु ॥३॥
विकचोत्पलमालासु हंससारससञ्चयैः। विमिश्रितेषु तेष्वेव पक्षिभिः कूजितेषु च ॥४॥
जलक्रीडादिभिश्चित्रविनोदैः क्रीडयन्ति च। सुन्दर्यो ललितभ्रूणां विलासायतनेषु च ॥५॥
नवस्वपि च वर्षेषु भगवानादिपूरुषः ॥६॥
तत्रस्था विहरत्यत्र स्वैरं युवतिभिः सह।
'नारायणाख्यो लोकानामनुग्रहरसैकदृक्'। देवीमाराधयन्नास्ते ■ च सर्वदा पूज्यते ॥
आत्मव्यूहेनज्ययाऽसौ सन्निधत्ते समाहितः ॥७॥
इलावृते तु भगवान्पद्मजाक्षिसमुद्भवः। एक एव भवो देवो नित्यं वसति सागनः ॥८॥
तत्क्षेत्रे नापरः कश्चित्प्रवदा वितनोति च। भवान्याः शापतस्तत्र पुमान्स्त्री भवति स्फुटम् ॥९॥
भवानीनाथकैः स्त्रीणामसंख्यैरर्बुदादिभिः। सेव्यमानो दशशतो देव संकर्षणं भजन् ॥१०॥
आत्मना ध्यानयोगेन सर्वभूतहितेच्छया। तां तामसीं तुरीयां च मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः ॥११॥
उपधावते चैकाग्रमनसा भगवानज।

श्रीभगवानुवाच

ॐनमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसंख्यानायानन्तायाव्यक्ताय नम इति ॥१२॥

भजे भजन्यारणपादपंकजं भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।
भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्वा भवभावमीश्वरम् ॥१३॥
न यस्य मायागुणकर्मवृत्तिभिर्निरीक्षितो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।
ईशे यथा नो जितमन्युरंहसा कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ॥१४॥
असद्दृशो यः प्रतिभाति मायया क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः ।
न नागवध्वोऽर्हण ईशिरे ह्रिया यत्पादयोः स्पर्शनधर्षितेन्द्रियाः ॥१५॥
यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं त्रिभिर्विहीनं यमनंतमृषयः ।
न वेद सिद्धार्थमिव क्वचित्स्थितं भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु ॥१६॥
यस्याद्य आसीद्गुणविग्रहो महान्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।
यत्संभृतोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे ॥१७॥
एते वयं यस्य वशे महात्मनः स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयंत्रिताः ।
महानहंवैकृततामसेन्द्रियाः सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदम् ॥१८॥
यन्निर्मिता कर्ह्यपि कर्मपर्वणी मायां जनोऽयं गुरुसर्गमोहितः ।
न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ॥१९॥

नारायण उवाच

एवं स भगवान्रुद्रो देवं संकर्षणं प्रभुम् । इलावृतमुपासीत देवीगणसमाहितः ॥२०॥
तथैव धर्मपुत्रोऽसौ नाम्ना भद्रश्रवा इति । तत्कुलस्यापि पतयः पुरुषा भद्रसेवकाः ॥२१॥
भद्राश्ववर्षे तां मूर्तिं वासुदेवस्य विश्रुताम् । हयमूर्तिभिदां तां तु हयग्रीवपदाङ्किताम् ॥२२॥
परमेण समाध्यन्यप्रकारेण नियन्त्रिताम् । एवमेव च तां मूर्तिं गृणन्त उपयाति च ॥२३॥

भद्रश्रवस ऊचुः

ॐनमो भगवते धर्मायात्मविशोधनाय नम इति ।

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं घ्नन्तं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति ।
ध्यायन्नसद्यर्हि विकर्म सेवितुं निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिजीविषुः ॥२४॥
वदन्ति विश्वं कवयः स्म नश्वरं पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथापि मुह्यन्ति तवाज मायया सुविस्मितं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम् ॥२५॥
विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते ह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः ।

युक्त न चित्र त्वयि कार्यकारणे सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुत ॥२६॥
वेदान्युगान्त तमसा तिरस्कृतानसातलाद्यो नृतुरगविग्रह ।
प्रत्याददे वै कवयेऽभियाचते तस्मै नमस्ते वितथहिनाय ते ॥२७॥
एवं स्तुवति देवश हयशीर्षं हरिं च ते । भद्रश्रवसनामानो वर्णयति च तदगुणान् ॥२८॥
एपा चरितमेतद्धि य पठच्छ्रावयच्च य । पापकञ्चुकमुत्सृज्य देवालोकं व्रजेच्च स ॥२९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिवर्षे च भगवान्नृहरि पापनाशन । वर्तते योगयुक्तात्मा भक्तानुग्रहकारक ॥१॥
तस्य तद्दयित रूप महाभागवतोऽसुर । पश्यन्भक्तिसमायुक्त स्तौति तदगुणतत्त्ववित् ॥२॥

प्रह्लाद उवाच

ॐनमो भगवते नरसिंहाय नमस्तेजसे आविराविर्भव वज्रदंष्ट्र कर्माशयान्
रंधय रंधय तमो ग्रस ग्रस ॐ स्वाहा । अभय ममात्मनि भूयिष्ठा ॥ ॐ क्ष्रौम् ॥
स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खल प्रसीदतां ध्यायतु भूतानि शिव मिथो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे आवेश्यतां नो मतिरप्यहैतुकी ॥३॥
मागारदारात्मजवित्तबन्धुषु सगो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु न ।
य प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्सिद्धयत्यदूरान्न तथेन्द्रियप्रिय ॥४॥
यत्सगलब्ध निजवीर्यवैभव तीर्थं मुहु सस्पृशता हि मानसम् ।
हरत्यजोऽन्त श्रुतिभिर्गतोऽङ्गज को वै न सेवेत मुकुन्दविक्रमम् ॥५॥
यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिंचना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासत सुरा ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा मनोरथेनासति धावतो बहि ॥६॥
हरिर्हि साक्षाद्भगवाञ्छरीरिणामात्मा झषाणामिव तोयमीप्सितम् ।
हित्वा महास्त यदि सज्जते गृहे तदा महत्त्व वयसा दपतीनाम् ॥७॥
तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलम् ।
हित्वा गृह समृतिचक्रवाल नृसिहपाद भजता कुतो भयम् ॥८॥
एवं दैत्यपति सोऽपि भक्त्याऽनुदिनमीडते । नृहरिं पापमातगहरिं हृत्पद्मवासिनम् ॥९॥
केतुमाले च वर्षे हि भगवान्स्मररूपधृक् । आस्ते तद्वर्षनाथाना पूजनीयश्च सर्वदा ॥१०॥

एतेनोपासते स्तोत्रजालेन च रमाब्धिजा। तद्वर्षनाथा सततं महता मानदायिका ॥११॥

रामोवाच

ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मने आकूतीनां चित्तीनां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये षोडशकलाय छंदोमयान्नमयायामृतमयाय सर्वमयाय महसे ओजसे बलाय कांताय नमस्ते उभयत्र भूयात् ॥

स्त्रियो व्रतैस्त्वा हृषिकेश्वरं स्वतो ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम्।
तासां न ते वै परिपात्यपत्यं प्रियं धनायूंषि यतोऽस्वतंत्राः ॥१२॥
स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वतः समंततः पाति भयातुरं जनम्।
स एक एवेतरथा मिथो भयं नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् ॥१३॥
या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं न कामयेत्साऽखिलकामलंपटा।
तदेव रासीप्सितमीप्सितोऽर्चितो यद्भग्नयाच्ञा भगवन्प्रतप्यते ॥१४॥
मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यंत उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः।
ऋते भवत्पादपरायणान्न मां विंदत्यहं त्वद्धृदया यतोऽजित ॥१५॥
स त्वं ममाप्यच्युत शीर्ष्णि वंदितं कराम्बुजं यत्त्वदधायि सात्वताम्।
बिभर्षि मां लक्ष्मवरेण्य मायया क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥१६॥

एवं कामं स्तुवंत्येव लोकबंधुस्वरूपिणम्। प्रजापतिमुखा वर्षनाथा कामस्य सिद्धये ॥१७॥
रम्यके नाम वर्षे च मूर्तिं भगवतः पराम्। मात्स्यां देवासुरैर्वंद्यां मनुः स्तौति निरंतरम् ॥१८॥

मनुरुवाच

ॐ नमो मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणायौजसे बलाय महामत्स्याय नमः ॥

अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वनः।
स ईश्वरस्त्वं य इदं वशेऽनयन्नाम्ना यथा दारुमयीं नरः स्त्रियम् ॥१९॥
यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा हित्वा यतंतोऽपि पृथक् समेत्य च।
पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः सरीसृपं स्थाणु यदत्र दृश्यते ॥२०॥
भवान् युगान्तार्णव ऊर्मिमालिनि क्षोणीमिमामोषधिवीरुधां निधिम्।
मया सहोरुक्रम तेऽज ओजसा तस्मै जगत्प्राणगणात्मने नमः ॥२१॥

एवं स्तौति च देवेशं मनुः पार्थिवसत्तमः। मत्स्यावतारं देवेशं संशयच्छेदकारणम् ॥२२॥
ध्यानयोगेन देवस्य निर्धूताशेषकल्मषः। आस्ते परिचरन्भक्त्या महाभागवतोत्तमः ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते अष्टमस्कन्धे भुवनकोशवर्णने नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हिरण्मये नाम वर्षे भगवान्कूर्मरूपधृक् । आस्ते योगपतिः सोऽयमर्यम्णा पूज्य ईड्यते ॥१॥

अर्यमोवाच

ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षितस्थानाय नमो वर्ष्मणे नमो भूम्ने नमोऽवस्थानाय नमस्ते ॥

यद्रूपमेतन्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ।
सङ्ख्या न यस्यास्त्ययथोपलम्भनात्तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ २ ॥
जरायुजं स्वेदजमण्डजोद्भिदं चराचरं देवर्षिपितृभूतमैन्द्रियम् ।
द्यौः खं क्षितिः शैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेय एकः ॥ ३ ॥
यस्मिन्नसङ्ख्येयविशेषनामरूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयम् ।
सङ्ख्या यया तत्त्वदृशाऽपनीयते तस्मै नमः साङ्ख्यनिदर्शनाय ते ॥ ४ ॥

एवं स्तुवति देवेशमर्यम्णा सह वर्षपे । गीयते चापि भजते सर्वभूतभवं प्रभुम् ॥५॥
तथोत्तरेषु कुरुषु भगवान्यज्ञपूरुषः । आदिवाराहरूपोऽसौ धरण्या पूज्यते सदा ॥६॥
सम्पूज्य विधिवद्देवं तद्भक्त्याऽऽर्द्रहृदम्बुजा । भूमिः स्तौति हरिं यज्ञवाराहं दैत्यमर्दनम् ॥७॥

भूरुवाच

ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञक्रतवे महाध्वरावयवाय
महावराहाय नमः कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते ॥८॥
यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो गुणेषु दारुष्विव जातवेदसम् ।
मथ्नन्ति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो गूढं क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ॥९॥
द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुभिरीक्षितात्मने ।
अन्वीक्षयाङ्गातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतये नमोऽस्तु ते ॥१०॥
करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं यस्येप्सितं नेप्सितमीक्षितुर्गुणैः ।
माया यथाऽयो भ्रमते तदाश्रयं ग्राव्णो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे ॥११॥
प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे यो मां रसाया जगदादिसूकरः ।
कृत्वाऽग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुम् ॥१२॥

किंपुरुषे वर्षेऽस्मिन्भगवत दाशरथिं च सर्वेशम् । सीताराम देव श्रीहनुमानादिपूरुष स्तौति ॥१३॥

हनुमानुवाच

ॐ नमो भगवते उत्तमश्लोकाय नम इति । आर्यलक्षणशीलव्रताय नम उपशिक्षितात्मन उपासितलोकाय नम । साधुवादनिकषणाय नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरुषाय महाभागाय नम इति ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवात्ममेकं स्वतेजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम् ।
प्रत्यक् प्रशान्तं सुधियोपलम्भनं ह्यनामरूपं निरहं प्रपद्ये ॥१४॥
मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिक्षणं रक्षोवधायैव न केवलं विभो ।
कुतोऽन्यथा स्याद्रमत स्व आत्मन सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ॥१५॥
न वै स आत्मात्मवतां सुहृत्तम सक्तस्त्रिलोक्यां भगवान्वासुदेव ।
न स्त्रीकृतं कश्मलमश्नुवीत न लक्ष्मणं चापि विहातुमर्हति ॥१६॥
न जन्म नूनं महतो न सौभगं न वाङ् न बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतु ।
तैर्यद्विसृष्टानपि नो वनौकसश्चकार सख्ये बत लक्ष्मणाग्रज ॥१७॥
सुरोऽसुरो वाप्यथवा नरोऽनरः सर्वात्मना य सुकृतज्ञमुत्तमम् ।
भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं य उत्तराननयत्कोसलान्दिवम् ॥१८॥

नारायण उवाच

एवं किंपुरुषे वर्षे सत्यसंधं दृढव्रतम् । रामं राजीवपत्राक्षं हनुमान्वानरोत्तम ॥१९॥
स्तौति गायति भक्त्या च संपूजयति सर्वदा । य एतच्छृणुयाच्चित्रं रामचन्द्रकथामृतम् ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा याति रामसलोकताम् ॥२०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भारताख्ये च वर्षेऽस्मिन्नादिपूरुष । नित्यमि भक्त्या चैव स्तवनं क्रियतेऽनिशम् ॥१॥

नारद उवाच

ॐ नमो भगवत उपशमशीलायोपरतानात्म्याय नमो किंचनवित्ताय ऋषिऋषभाय नरनारायणाय । परमहंसपरमगुरवे आत्मारामाधिपतये नमो नम इति ।

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्ध्यते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।
द्रष्टुर्न दृश्यस्य गुणैर्विदूष्यते तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥२॥
इदं हि योगेश्वरयोगनैपुणं हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत् ।
यदन्तकाले त्वयि निर्गुणे मनो भक्त्या दधीतोज्झितदुष्कलेवरः ॥३॥
यथैहिकामुष्मिककामलम्पटः सुतेषु दारेषु धनेषु चिंतयन् ।
शङ्केत विद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्य यत्नः श्रम एव केवलम् ॥४॥
तन्नः प्रभो त्वं कुकलेवरार्पितां त्वन्माययाऽहंममतामधोक्षज ।
भिंद्याम येनाशु वयं सुदुर्भिदां विधेहि योगं त्वयि नः स्वभावजम् ॥५॥
एवं स्तौति सदा देवं नारायणमनामयम् । नारदो मुनिशार्दूलः प्रज्ञाताखिलसारदृक् ॥६॥
अस्मिन्वै भारते वर्षे सरिच्छैलास्तु सन्ति हि । तान्प्रवक्ष्यामि देवर्षे शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥७॥
मलयो मंगलप्रस्थो मैनाकश्च त्रिकूटकः । ऋषभः कूटकः कोल्लः सह्यो देवगिरिस्तथा ॥८॥
ऋष्यमूकश्च श्रीशैलो वेंकटाद्रिर्महेंद्रकः । वारिधारश्च विंध्यश्च शुक्तिमानृक्षपर्वतः ॥९॥
पारियात्रस्तथा द्रोणश्चित्रकूटगिरिस्तथा । गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलपर्वतः ॥१०॥
गौरमुखश्चेंद्रकीलो गिरिः कामगिरिस्तथा । एते चान्येऽप्यसंख्याता गिरयो बहुपुण्यदाः ॥११॥
एतदुत्पन्नसरितः शतशोऽथ सहस्रशः । पानावगाहकस्नानदर्शनोत्कीर्तनैरपि ॥१२॥
नाशयंति च पापानि त्रिविधानि शरीरिणाम् । ताम्रपर्णी चन्द्रवशा कृतमाला वटोदका ॥१३॥
वैहायसी च कावेरी वेणा चैव पयस्विनी । तुङ्गभद्रा कृष्णवेणा शर्करावर्तका तथा ॥१४॥
गोदावरी भीमरथी निर्विन्ध्या च पयोष्णिका । तापी रेवा च सुरसा नर्मदा च सरस्वती ॥१५॥
चर्मण्वती च सिंधुश्च अंधशोणौ महानदौ । ऋषिकुल्या त्रिसामा च वेदस्मृतिमहानदी ॥१६॥
कौशिकी यमुना चैव मंदाकिनी दृषद्वती । गोमती सरयू रोधवती सप्तवती तथा ॥१७॥
सुषोमा च शतद्रुश्च चन्द्रभागा मरुद्वृधा । वितस्ता च असिक्नी च विश्वा चेति प्रकीर्तिता ॥१८॥
अस्मिन्वर्षे लब्धजन्मपुरुषैः स्वस्वकर्मभिः । शुक्ललोहितकृष्णाख्यैर्दिव्यमानुषनारकाः ॥१९॥
भवंति विविधा भोगाः सर्वदा च निवासिनाम् । यथावर्णविधानेनापवर्गो भवति स्फुटम् ॥२०॥
एतदेव च वर्षस्य प्राधान्यं कार्यसिद्धिदम् । वदंति मुनयो वेदवादिनः स्वर्गवासिनः ॥२१॥
अहो अमीषां किमकारि शोभनं प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः ।
यैर्जन्म लब्धं नृषु भारताजिरे मुकुन्दसेवौपयिकं स्पृहा हि नः ॥२२॥
किं दुष्करैर्नः क्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वा द्युजयेन फल्गुना ।
न यत्र नारायणपादपङ्कजस्मृतिः प्रमुष्टातिशयेन्द्रियोत्सवात् ॥२३॥

कल्पायुषा स्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषा भारतभूजयो वरम् ।
क्षणेन मर्त्येन कृत मनस्विन सन्यस्य सयात्यभय पद हरे ॥२४॥
न यत्र वैकुठकथासुधापगा न साधवो भागवतास्तदाश्रया ।
न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवा सुरेशलोकोऽपि न वै स सेव्यताम् ॥२५॥
प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जतवो ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसभृताम् ।
न वै यतेरन् पुनर्भवाय त भूयो वनौका इव यान्ति बधनम् ॥२६॥
यै श्रद्धया बर्हिषि भागशो हविर्निरुप्तमिष्ट विधिमन्त्रवस्तुत ।
एक पृथड्नामभिराहृतो मुदा गृह्णाति पूर्ण स्वयमाशिषा प्रभु ॥२७॥
सत्य दिशत्यर्थितमर्थितो नृणा नैवार्थदो यत्पुनरर्थिता यत ।
स्वय विधत्ते भजतामनिच्छतामिच्छापिधान निजपादपल्लवम ॥२८॥
'यद्यत्र न स्वर्गसुखावशेषित स्विष्टस्य पूर्तस्य कृतस्य शोभनम् ।
तेनाजनाभे स्मृतिमज्जन्म न स्याद्वर्षे हरिर्भजता श तनोति ॥१॥"

नारायण उवाच

एव स्वर्गगता देवा सिद्धाश्च परमर्षय । प्रवदन्ति च माहात्म्य भारतस्य सुशोभनम् ॥२९॥
जबुद्वीपस्य चाष्टौ हि उपद्वीपा स्मृता पर । हयमार्गाविशोधद्भि सागरै परिकल्पिता ॥३०॥
स्वर्णप्रस्थश्चद्रशुक्र आवर्तनरमाणकौ । मदरोपाख्यहरिणा पाचजन्यस्तथैव च ॥३१॥
सिंहलश्चैव लकेति उपद्वीपाष्टक स्मृतम । जबुद्वीपस्य मान हि कीर्तित विस्तरेण च ॥३२॥
अत पर प्रवक्ष्यामि प्लक्षादिद्वी पषट्कम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे एकादशोऽध्याय ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

जबुद्वीपो यथा चाय यत्प्रमाणेन कीर्तित । तावता सवृत क्षारोदधिना परिवेष्टित ॥१॥
तथ्यास्येन यथा मेरुस्तथा क्षारोदकेन च । क्षारोदधिस्तु द्विगुण प्लक्षाख्येनोपवेष्टित ॥२॥
यथैव परिखाबाह्यापवनेन हि वेष्टित । प्लक्षारव्यश्च स्वय जबुप्रमाणो द्वीपरूपधृक् ॥३॥
हिरण्मयोऽग्निरत्रैव तिष्ठतीति विनिश्चय । प्रियव्रतात्मजस्तत्र सप्तजिह्व इति स्मृति ॥४॥
अग्निस्तदधिपस्त्विद्मजिह्व स्व द्वीपमथ च । विभज्य सप्त वर्षाणि स्वपुत्रेभ्यो ददौ विभु ॥५॥
स्वयमात्मविदा मार्गं योगचर्या समाश्रित । तेनैव चात्मयोगेन भगवन्तमुपागत ॥६॥

र्वं च यवनं भद्र शान्त क्षेमामृते तथा । अभयं चेति सप्तैव तद्वर्षाणि सदेक्षताम् ॥७॥
षु प्रोक्ता नदी मत गिग्य. सप्त चैव हि । अरुणा नृम्णागिरसी सावित्री सुप्रभातिका ॥८॥
तंभरा सत्यभरा इति नद्य प्रकीर्तिता । मणिकूटो वज्रकूट इद्रसेनस्तथैव च ॥९॥
योतिष्मान्वै सुपर्णश्च हिरण्यष्ठीव एव च । मेघमाल इति ख्याताः प्लक्षद्वीपस्य पर्वताः ॥१०॥
दीना जलमात्रेण दर्शनस्पर्शनादिभि. । निर्धूताशेपरजसो निस्तमस्का. प्रजास्तथा ॥११॥
हंसश्चैव पतगश्च ऊर्ध्वायन इतीव च । सत्यागसज्ञाश्चत्वारो वर्णा. प्लक्षस्य द्वीपके ॥१२॥
हस्रायु.प्रमाणाश्च विविधोपमदर्शना. । स्वर्गद्वारं त्रयीविद्या विधिनार्कं यजंति ते ॥१३॥
नस्य विष्णो रूप च सत्यर्तस्य च ब्रह्मणः । अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहि ॥१४॥
लक्षादिपु च सर्वेपु पंचद्वीपेपु नारद । आयुरिन्द्रियमोजश्च बलं बुद्धिः सहोऽपि च ॥१५॥
विक्रम. सर्वलानाना सिद्धिरौत्पत्तिकी सदा । प्लक्षद्वीपापरं चेक्षुरसोद. सरिता पतिः ॥१६॥
लक्षद्वीपं समग्र च परिवार्यावतिष्ठते । शाल्मलाख्यस्ततो द्वीपश्चास्माद्द्विगुणविस्तर ॥१७॥
समानेन सुरोदेन सिंधुना परिवेष्टितः । यत्र वै शाल्मलीवृक्ष. प्लक्षायामः प्रकीर्तितः १८॥
स्थान तत्पतिराजस्य मडडस्य महात्मनः । तस्य द्वीपस्य नाथो हि यज्ञबाहु प्रियव्रतात् ॥१९॥
जात स एव सप्तस्य स्वपुत्रेभ्यो ददौ धराम् । तद्वर्षाणा च नामानि कथितानि निबोधत ॥२०॥
सुरोचन सौमनस्यं रमणं देववर्षकम् । पारिभद्रं तथा चाप्यायनं विज्ञातनामकम् ॥२१॥
तेपु वर्षाद्रय' सप्त सप्तैव सरित स्मृता' । सरसः शतशृगश्च वामदेवश्च कदक ॥२२॥
कुमुदः पुष्पवर्षश्च सहस्रश्रुतिरेव च । एते च पर्वता. सप्त नदीनामानि चोच्यते ॥२३॥
अनुमति सिनीवाली सरस्वती कुहूस्तथा । रजनी चैव नदा च राकेति परिकीर्तिता ॥२४॥
तद्वर्षपुरुषा सर्वे चातुर्वर्ण्यसमाह्वया. । श्रुतधरो वीर्यधरो वसुन्धर इपुन्धर ॥२५॥
भगवतं वेदमय यजते सोममीश्वरम् । स्वगोभि पितृदेवेभ्यो विभजन्कृष्णशुक्लयो. ॥२६॥
सर्वासा च प्रजाना च राजा सोम प्रसीदतु । एव सुरोदाद्द्विगुण स्वमानेन प्रकीर्तित ॥२७॥
घृतोदेनावृत. सोऽय कुशद्वीप प्रकाशते । यस्मिन्नास्ते कुशस्तम्बो द्वीपाख्याकारणो ज्वलन् २८॥
स्वशष्परोचिषा काष्ठा भासयन्परितिष्ठते । हिरण्यरेतास्तद्द्वीपपति प्रैयव्रत. स्वराट् ॥२९॥
पुत्रेभ्यश्च सप्तभ्यस्तद्द्वीप सप्तधाऽभजत् । वसुश्च वसुदानश्च तथा दृढरुचि. पर ॥३०॥
नाभिगुप्तस्तुत्यव्रतो विविक्तनामदेवकौ । तेषा वर्षेपु सप्तैव सीमागिरिवरा स्मृता. ॥३१॥
द्य नामैव सतीह तन्नामानि निबोधत । चक्रस्तथा चतु शृग. कपिलश्चित्रकूटकः ॥३२॥
देवानीकश्चोर्ध्वरोमा द्रविण सप्त पर्वता । रसकुल्या मधुकुल्या मित्रविंदा तथैव च ॥३३॥
श्रुतविंदा देवगर्भा घृतच्युन्मदमालिके । यत्पयोभिः कुशद्वीपवासिन. सर्व एव ते ॥३४॥

कुशलः कोविदश्चैवाप्यभियुक्तस्तथैव च । कुलकश्चेति संज्ञाभिश्चतुर्वर्णाः प्रकीर्तिताः ॥३५॥
जातवेदसरूपं तं देवं कर्मजकौशलैः । यजंते देववर्याभाः सर्वे सर्वविदो जनाः ॥३६॥
परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाट् । देवानां पुरुषांगानां यज्ञेन पुरुषं यज ॥
एवं यजंते ज्वलनं सर्वे द्वीपाधिवासिनः ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

शिष्टद्वीपप्रमाणं च वद सर्वार्थदर्शन । येन विज्ञातमात्रेण परानंदमयो भवेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

कुशद्वीपस्य परितो घृतोदावरणं महत् । ततो बहिः क्रौञ्चद्वीपो द्विगुणः स्यात्स्वमानतः ॥२॥
क्षीरोदेनावृतो भाति यस्मिन्क्रौञ्चाद्रिरस्ति च । नामनिर्वर्तकः सोऽयं द्वीपस्य परिवर्तते ॥३॥
योऽसौ गुहस्य शक्त्या च भिन्नकुक्षिः पुराऽभवत् । क्षीरोदेनासिच्यमानो वरुणेन च रक्षितः ॥४॥
घृतपृष्ठो नाम यस्य विभाति किल नायकः । प्रियव्रतात्मजः श्रीमान्सर्वलोकनमस्कृतः ॥५॥
स्वद्वीपं तु विभज्यैव सप्तधा स्वात्मजान्ददौ । पुत्रनामसु वर्षेषु वर्षपान्संनिवेशयन् ॥६॥
स्वयं भगवतस्तस्य शरणं संजगाम ह । आमो मधुरुहश्चैव मेघपृष्ठः सुधामकः ॥७॥
भ्राजिष्ठो लोहितार्णश्च वनस्पतिरितीव च । नगा नद्यश्च सप्तैव विख्याता भुवि सर्वतः ॥८॥
शुक्लो वै वर्धमानश्च भोजनश्चोपबर्हणः । नंदश्च नंदनः सर्वतोभद्र इति कीर्तिताः ॥९॥
अभया अमृतौघाऽऽर्यका तीर्थवतीति च । वृत्तिरूपवती शुक्ला पवित्रवतिका तथा ॥१०॥
एतासाममुदकं पुण्यं चातुर्वर्ण्येन पीयते । पुरुषऋषभौ तद्वद्द्रविणाख्यश्च देवकः ॥११॥
एते चतुर्वर्णजाताः पुरुषा निवसंति हि । तत्रत्याः पुरुषा आपोमयं देवमपां पतिम् ॥१२॥
पूर्णेनाञ्जलिना भक्त्या यजंते विविधक्रियाः । आपः पुरुषवीर्याः स्थ पुनंतीर्भूर्भुवः स्वरः ॥१३॥
ता नः पुनीतामीवघ्नीः स्पृशतामात्मना भुवः । इति मन्त्रजपान्ते च स्तुवंति विविधैः स्तवैः ॥१४॥
एवं परस्तात्क्षीरोदात्परितश्चोपवेष्टितः । द्वात्रिंशल्लक्षसंख्यातयोजनायाममाश्रितः ॥१५॥
स्वमानेन च द्वीपोऽयं दधिमंडोदकेन च । शाकद्वीपो विशिष्टोऽयं यस्मिञ्छाको महीरुहः ॥१६॥
स्वक्षेत्रव्यपदेशस्य कारणं स हि नारद । प्रियव्रतोऽधिपस्तस्य मेधातिथिरिति स्मृतः ॥१७॥
विभज्य सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु च । सप्त पुत्रान्निजान्स्थाप्य स्वयं योगगतिं गतः ॥१८॥
पुरोजवो मनःपूर्वजवोऽथ पवमानक । धूम्रानीकश्चित्ररेफो बहुरूपोऽथ विश्वधृक् ॥१९॥

मर्यादागिरयः सप्त नद्यः सप्तैव कीर्तिताः । ईशान उरुश्रृंगोऽथ बलभद्रः शतकेसरः ॥२०॥
सहस्रस्रोतको देवपालोऽप्यतः महाशनः । एतेऽद्रयः सप्त चोक्ताः सरिन्नामानि सप्त च ॥२१॥
अनघा प्रथमायुर्दाममयस्पृष्टिरेव च । अपराजिता पञ्चपदी सहस्रश्रुतिरेव च ॥२२॥
ततो निजधृतिश्चोक्ता सप्त नद्यो महोज्ज्वलाः । तद्वर्षपुरुषाः सर्वे सत्यव्रतक्रतुव्रतौ ॥२३॥
दानव्रतानुव्रतौ च चतुर्वर्णा उदीरिताः । भगवन्तं प्राणवायुं प्राणायामेन संयुताः ॥२४॥
यजन्ति निर्धूतरजस्तमसः परमं हरिम् । अन्तः प्रविश्य भूतानि यो बिभर्त्यात्मकेतुभिः ॥२५॥
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वशे इदम् । परस्ताद्दधिमण्डोदात्ततस्तु बहुविस्तरः ॥२६॥
पुष्करद्वीपनामायं शाकद्वीपद्विसंगुणः । स्वसमानेन स्वादूदकेनायं परिवेष्टितः ॥२७॥
यत्रास्ते पुष्करं भ्राजदग्निचूडानिभानि च । पत्राणि विशदानीह स्वर्णपत्रायुतायुतम् ॥२८॥
श्रीमद्भगवतश्चैवमासनं परमेष्ठिनः । कल्पितं लोकगुरुणा सर्वलोकसिसृक्षया ॥२९॥
तद्द्वीप एक एवायं मानसोत्तरनामकः । अर्वाचीनपराचीनवर्षयोरवधिर्गिरिः ॥३०॥
उच्छ्रायायाममयो संख्याऽयुतयोजनसंमिता । यत्र दिक्षु च चत्वारि चतसृषु पुराणि हि ॥३१॥
इन्द्रादिलोकपालानां यदुपर्यर्कनिर्गमः । मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वन्भानुः पर्येति यत्र हि ॥३२॥
संवत्सरात्मकं चक्रं देवह्नोरात्रिभिर्भ्रमन् । प्रियव्रतोऽपि यो वीतिहोत्रः स्वात्मजकद्वयम् ॥३३॥
वर्षद्वये परिस्थाप्य वर्षनामधरं क्रमात् । रमणो धातकिश्चैव तत्तद्वर्षपती उभौ ॥३४॥
कृत्वा स्वयं पूर्वजवद्भगवद्भक्तितत्परः । तद्वर्षपुरुषा ब्रह्मरूपिणं परमेश्वरम् ॥३५॥
सकर्मकेन योगेन यजन्ति परिशीलिनः । यत्तत्कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चयेत् ॥
एकान्तमद्वयं शान्तं तस्मै भगवते नमः ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ततः परस्तादचला लोकालोकेति नामतः । अन्तराले च लोकालोकस्यार्यं परिकल्पितः ॥१॥
यावदस्ति च दूरं हि अन्तरं मानसोत्तरात् । सुमेरोस्तावती शुद्धा काञ्चनी भूमिरस्ति हि ॥२॥
दर्पणोदरतुल्या सा सर्वप्राणिविवर्जिता । यस्यां पदार्थः प्रहितो न किंचित्प्रत्युदीयते ॥३॥
अतः सर्वप्राणिसंघरहिता सा च नारद । लोकालोक इति ख्यात्या यदत्र परिकल्पिता ॥४॥
लोकालोकान्तरे चास्य वर्तते सर्वदा स्थितिः । ईश्वरेण स लोकानां त्रयाणामन्तगः कृतः ॥५॥
सूर्यादीनां ध्रुवान्तानां रश्मयो यद्वशादिह । अर्वाचीनाश्च त्रैलोक्यं तन्वाना न कदापि हि ॥६॥

पराचीनत्वभाजो हि न भवन्ति च नारद । तावदुन्नहनायाम पर्वतेन्द्रो महोदय ॥७॥
एतावाल्लोकविन्यासोऽय सस्थामानलक्षणै । कविभि स तु पञ्चाशत्कोटिभिर्गणितस्य च ॥८॥
भूगोलस्य चतुर्थांशो लोकालोकाचलो मुने । तस्योपरि चतुर्दिक्षु ब्रह्मणा चात्मयोनिना ॥९॥
निवेशिता दिग्गजा ये तन्नामानि निबोधत । ऋषभ पुष्पचूडोऽथ वामनोऽथापराजित ॥१०॥
एते समस्तलोकस्य स्थितिहेतव ईरिता । तेषा च स्वविभूतीना बहुवीर्योपबृहणम् ॥११॥
विशुद्धसत्त्व चैश्वर्यं सर्वधर्मन्भगवान्हरि । आस्ते सिद्धचष्टकोपेतो विष्वक्सेनादिसयुत ॥१२॥
निजायुधै परिवृतो भुजदण्डै समन्तत । आस्ते सकललोकस्य स्वस्तये परमेश्वर ॥१३॥
आकल्पमेव वेष स गतो विष्णु सनातन । स्वमायारचितस्यास्य गोपीथायारमसाधन ॥१४॥
योऽन्तर्विस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणकम् । व्याख्यात यद्बहिर्लोकालोकाचल इतीरणात् ॥१५॥
तत परस्ताद्योगेशगतिं शुद्धा वदन्ति हि । अण्डमध्यगत सूर्यो द्यावाभूम्योर्यदन्तरम् ॥१६॥
सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटच स्यु पञ्चविंशति । मृतेऽण्ड एष एतस्मिन्नासौ मार्तण्डशब्दधाक् ॥१७॥
हिरण्यगर्भ इति यद्धिरण्याण्डसमुद्भव । सूर्येण हि विभज्यत दिश ख द्यौर्महीभिदा ॥१८॥
स्वर्गापवर्गौ नरका रसौकासि च सर्वश । देवतिर्यङ्मनुष्याणा सरीसृपसवीरुधाम् ॥१९॥
सर्वजीवनिकायाना सूर्य आत्मा दृगीश्वर । एतावान्भूमण्डलस्य सन्निवेश उदाहृत ॥२०॥
एतेन हि दिवो मान वर्णयन्ति च तद्विद । द्विदलानां च निष्पावादीना च दल्योर्यथा ॥२१॥
अन्तरेण तयोरन्तरिक्ष तदुभयसधितम् । यन्मध्यगश्च भगवान्भानुर्वै तपता वर ॥२२॥
आतपेन त्रिलोकी च प्रतपत्येव भासयन् । उत्तरायणमासाद्य गतिमांद्य वितन्वते ॥२३॥
आरोहणस्थानमसौ गत्वाहोदैर्घ्यमाचरेत् । दक्षिणायनमासाद्य गतिशैघ्र्य वितन्वते ॥२४॥
अवरोहणस्थानमसौ गच्छन्ह्रस्व दिन चरेत् । विषुवत्सनमासाद्य गतिसाम्य वितन्वते ॥२५॥
समस्थानमथासाद्य दिनसाम्य करोति च । यदा च मेषतुल्यो सचरेद्धि दिवाकर ॥२६॥
समानानि स्वहोरात्राण्यातनोति त्रयीमय । वृषादिपचसु यदा राशिष्वर्को विरोचते ॥२७॥
तदाहानि च वर्धन्ते रात्रयोऽपि ह्रसति च । वृश्चिकादिषु सूर्यो हि यदा सञ्चरते रवि ॥२८॥
तदाऽप्येमा यहोरात्राणि भवन्ति विपर्ययात् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अत पर प्रवक्ष्यामि मानार्थं न्यूनम् । शीघ्रमन्दादिगतिनिर्दिष्ट गमनं त्वये ॥१॥

सर्वग्रहाणां त्रीण्येव स्थानानि सुरसत्तम । स्थानं जारद्गवं मध्यं तथैरावतमुत्तरम् ॥२॥
वैश्वानरं दक्षिणतो निर्दिष्टमिति तत्त्वत. । अश्विनी कृत्तिका याम्या नागवीथीति शब्दिता ॥३॥
रोहिण्यार्द्रा मृगशिरो गजवीथ्यभिधीयते । पुष्याश्लेषा तथादित्या वीथी चैरावती स्मृता ॥४॥
एतास्तु वीथयस्तिस्र उत्तरो मार्ग उच्यते । तथा द्वे चापि फल्गुन्यौ मघा चैवार्षभी मता ॥५॥
हस्तश्चित्रा तथा स्वाती गोवीथीति तु शब्दिता । ज्येष्ठा विशाखानुराधा वीथी जारद्गवी मता ॥६॥
एतास्तु वीथयस्तिस्रो मध्यमो मार्ग उच्यते । मूलापाढोत्तरापाढा अजवीथ्यभिशब्दिता ॥७॥
श्रवणं च धनिष्ठा च मार्गी शतभिषा तथा । वैश्वानरी भाद्रपदे रेवती चैव कीर्तिता ॥८॥
एतास्तु वीथयस्तिस्रो दक्षिणो मार्ग उच्यते । उत्तरायणमासाद्य युगाक्षात्तनिबद्धयो. ॥९॥
कर्षणं पाशयोर्वायुबद्धयो रोहणं स्मृतम् । तदाभ्यंतरगान्मण्डलाद्रथस्य गतेर्भवेत् ॥१०॥
माद्य दिवसवृद्धिश्च जायते सुरसत्तम । रात्रिह्रासश्च भवति सौम्यायनक्रमो ह्ययम् ॥११॥
दक्षिणायनके पाशे प्रेरणादवरोहणम् । बहिर्मण्डलवेशेन गतिरेषा तदा भवेत् ॥१२॥
तदा दिनाल्पता रात्रिवृद्धिश्च परिकीर्तिता । वैषुवे पाशसाम्यात्तु समावस्थानतो रवे ॥१३॥
मध्यमण्डलवेशाश्च साम्य रात्रिदिनादिके । आकृष्येते यदा तौ तु ध्रुवेण समधिष्ठितौ ॥१४॥
तदाभ्यंतरत सूर्यो भ्रमते मडलानि च । ध्रुवेण मुच्यमानेन पुना रश्मियुगेन तु ॥१५॥
तथैव बाह्यतः सूर्यो भ्रमते मण्डलानि च । तस्मिन्मेरौ पूर्वभागे पुर्यैन्द्री देवधानिका ॥१६॥
दक्षिणे वै संयमनी नाम याम्या महापुरी । पश्चान्निम्लोचनी नाम वारुणी वै महापुरी ॥१७॥
तदुत्तरे पुरी सौम्या प्रोक्ता नाम विभावरी । ऐन्द्रपुर्यां रवेः प्रोक्त उदयो ब्रह्मवादिभिः ॥१८॥
संयमन्यां च मध्याह्ने निम्लोचन्यां निमीलनम् । विभावर्यां निशीथ स्यात्तिग्मांशो सुरपूजित.॥१९॥
प्रवृत्तेश्च निमित्तानि भूतानां तानि सर्वश । मेरोश्चतुर्दिशं भानो कीर्तितानि मया मुने ॥२०॥
मेरुस्थानां सदा मध्यं गत एव विभाति हि । सव्य गच्छन्दक्षिणेन करोति स्वर्णपर्वतम् ॥२१॥
उदयास्तमये च्चव सर्वकाल तु सम्मुखे । दिशास्वशेषासु तथा सुरर्षे विदिशासु च ॥२२॥
यैर्यत्र दृश्यते भास्वान्स तेषामुदय स्मृत. । तिरोभाव च यत्रैति तत्रैवास्तमन रवे. ॥२३॥
नैवास्तमनमर्कस्य नोदय सर्वदा सत । उदयास्तमनाख्य हि दर्शनादर्शनं रवेः ॥२४॥
शक्रादीनां पुरे तिष्ठन्स्पृशत्येष पुरत्रयम् । विकर्णौ द्वौ विकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वे पुरे तथा ॥२५॥
सर्वेषां द्वीपवर्षाणां मेरुरुत्तरत स्थित । यैर्यत्र दृश्यते भानु स तेषां प्राचीति चोच्यते ॥२६॥
तद्वामभागतो मेरुपर्वतेति विनिर्णय । यदि चैंद्र्या प्रचलते घटिका दशपञ्चभि. ॥२७॥
याम्यां तदा योजनानां सपाद कोटियुग्मकम् । सार्धद्वादशलक्षाणि पचचत्वसहस्रकम् ॥२८॥
प्रक्रामति महस्रांशु कालमार्गप्रदर्शक । एवं ततो वारुणी च सौम्यामैंद्री सहस्रदृक् ॥२९॥

पर्येति कालचक्रात्मा द्युमणिः कालबुद्धये । तथा चान्ये ग्रहाः सोमादयो ये दिविचारिणः ॥३०॥
नक्षत्रैः सह चोद्यन्ति सह चास्तं व्रजन्ति ते । एवं मुहूर्तेन रथो भानोरष्टशताधिकम् ॥३१॥
योजनानां चतुस्त्रिंशल्लक्षाणि भ्रमति प्रभुः । त्रयीमयश्चतुर्दिक्षु पुरीषु च समीरणात् ॥३२॥
प्रवहाख्यात्सदा कालचक्रं पर्येति भानुमान् । यस्य चक्रं रथस्यैकं द्वादशारं त्रिनाभिकम् ॥३३॥
षण्नेमि कवयस्तच्च वत्सरात्मकमूचिरे । मेरुमूर्धनि तस्याक्षो मानसोत्तरपर्वते ॥३४॥
कृतेतरविभागो यः प्रोतं तत्र रथाङ्गकम् । तैलयन्त्रकयन्त्रेण चक्रमाम्यं परिभ्रमत् ॥३५॥
मानसोत्तरनाम्नीह गिरौ पर्येति चांशुमान् । तस्मिन्नक्षे कृतं मूलं द्वितीयोऽक्षो ध्रुवे कृतः ॥३६॥
तुर्यमानेन तैलस्य यन्त्राक्षवदितीरितः । कृतोपरितनो भागः सूर्यस्य जगतां पतेः ॥३७॥
रथनीडस्तु षट्त्रिंशल्लक्षयोजनमायतः । तत्तुर्यभागतः सोऽयं परिणाहेन कीर्तितः ॥३८॥
तावानर्करथस्यात्र युगस्तस्मिन्हयाः शुभाः । सप्तच्छन्दोभिराख्याश्च सूरसूतेन योजिताः ॥३९॥
वहन्ति देवमादित्यं लोकानां सुखहेतवे । पुरस्तात्सवितुः सूतोऽरुणः पश्चान्नियोजितः ॥४०॥
सौत्ये कर्मणि संयुक्तो वर्तते गरुडाग्रजः । तथैव वालखिल्याख्या ऋषयोऽङ्गुष्ठपर्वकाः ॥४१॥
प्रमाणेन परिख्याताः षष्टिसाहस्रसंख्यकाः । स्तुवन्ति पुरतः सूर्यं सूक्तवाक्यैः सुशोभनैः ॥४२॥
तथा चान्ये च ऋषयो गन्धर्वाप्सरोरगाः । ग्रामण्यो यातुधानाश्च देवाः सर्वे परेश्वरम् ॥४३॥
एकैकशः सप्त सप्त मासि मासि विरोचनम् । सार्धलक्षोत्तरं कोटिनवकं भूमिमण्डलम् ॥४४॥
द्विसहस्रं योजनानां स गव्यूत्युत्तरं क्षणात् । पर्येति देवदेवेशो विश्वव्यापी निरन्तरम् ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां चित्रं सोमादीनां गमादिकम् । तद्गत्यनुसृता नृणां शुभाशुभनिदर्शना ॥१॥
यथा कुलालचक्रेण भ्रमता भ्रमतां सह । तदाश्रयाणां च गतिरन्या कीटादिनां भवेत् ॥२॥
एवं हि राशिवृन्देन कालचक्रेण तेन च । मेरुं ध्रुवं च सरतां प्रादक्षिण्येन सर्वदा ॥३॥
ग्रहाणां भानुमुख्यानां गतिरन्यैव दृश्यते । नक्षत्रांतरगामित्वाद्भांतरे गमनं तथा ॥४॥
गतिद्वयं चाविरुद्धं सर्वत्रैव विनिर्णये । स एव भगवानादिपुरुषो लोकभावनः ॥५॥
नारायणोऽखिलाधारो लोकानां स्वस्तये भ्रमन् । कर्मशुद्धिनिमित्तं तु आत्मानं वै त्रयीमयम् ॥६॥
कविभिश्चैव वेदेन विजिज्ञास्योऽर्कधाऽभवत् । षट्सु क्रमेण ऋतुषु वसन्तादिषु च स्वयम् ॥७॥
यथोपजोषमृतुजान्गुणान्वै विदधाति च । समेन पुरुषाः सर्वं त्र्यव्या च विषमा गदा ॥८॥

वर्णाश्रमाचारपथा तथाऽऽम्नातैश्च कर्मभि । उच्चावचै श्रद्धया च योगाना च वितानकै ॥९॥
अजस्रं च यजते ये श्रेयो विन्दति ते महत । अथैव आत्मा लोकाना द्यावाभूम्यन्तरेण च ॥१०॥
कालचक्रगतो भुक्ते मासा द्वादशराशिभि । सवत्सरस्यावयवान्मास पक्षद्वय दिवा ॥११॥
नक्त चेति स पादर्क्षद्वयमित्युपदिश्यते । यावता षष्ठमश स भुञ्जीत ऋतुरुच्यते ॥१२॥
सवत्सरस्यावयव कविभिश्चोपवर्णित । यावतार्धेन चाकाशवीथ्या प्रचरते रवि ॥१३॥
त प्राक्तना वर्णयति अयन मुनिपूजिता । अथ यावन्नभोमडल मह प्रतिगच्छति ॥१४॥
कार्त्स्न्येन सह भुञ्जीत काल वत्सर विदु । सवत्सर परिवत्सरमिडावत्सरमेव च ॥१५॥
अनुवत्सरमिद्वत्सरमिति पचकमीरितम । भानोर्मान्द्यशैघ्र्यसमगतिभि कालवित्तमै ॥१६॥
एव भानोगति प्रोक्ता चन्द्रादीना निबोधत । एव चन्द्रोऽर्करश्मिभ्यो लक्षयोजनमूर्ध्वत ॥१७॥
उपलभ्यमानो मित्रस्य सवत्सरभुजि च स । पक्षाभ्या चौषधीनाथो भुक्ते मानभुजि च स १८॥
सपादमास्या दिवसभुक्ति पक्षभुजि चरेत । एव शीघ्रगति सोमो भुक्ते नून भचक्रकम् ॥१९॥
पूर्यमाणकलाभिश्चामराणा प्रीतिमावहन् । क्षीयमाणकलाभिश्च पितृणा चित्तरजक ॥२०॥
अहोरात्राणि तन्वान पूर्वापरसुधात्मकै । सर्वजीवनिकायस्य प्राणो जीव स एव हि ॥२१॥
भुक्ते चैकैकनक्षत्र मुहूर्तत्रिंशता विभु । स एव षोडशकल पुरुषोऽन्नादिरुत्तम ॥२२॥
मनोमयोऽन्नमयोऽमृतधामा सुधाकर । देवपितृमनुष्यादिसरीसृपसवीरुधाम् ॥२३॥
प्राणाप्यायनशीलत्वात्स सर्वमय उच्यते । ततो भचक्र भ्रमति योजनाना त्रिलक्षत ॥२४॥
मेरुप्रदक्षिणेनैव योजित चेश्वरेण तु । अष्टाविंशतिसख्यानि गणितानि सहाभिजित ॥२५॥
तत शुक्रो द्विलक्षेण योजनानामथोपरि । पुर पश्चात्सहैवासावर्कस्य परिवर्तते ॥२६॥
शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभिर्विचरन्विभु । लोकानामनुकूलोऽय प्राय प्रोक्त शुभावह ॥२७॥
वृष्टिविष्टभशमनो भार्गव सर्वदा मुने । शुक्राद्बुध समाख्यातो योजनाना द्विलक्षत ॥२८॥
शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभि शुक्रवत्सदा । यदार्काद्व्यतिरिच्यत सौम्य प्रायेण तत्र तु ॥२९॥
अतिवाताभ्रपाताना वृष्ट्यादिभयसूचक । उपरिष्टात्ततो भौमो योजनाना द्विलक्षत ॥३०॥
पक्षैस्त्रिभिस्त्रिभि सोऽय भुक्ते राशीनथैकश । द्वादशापि च देवर्षे यदि वक्रो न जायते ॥३१॥
प्रायेणाशुभकृत्सोऽय ग्रहोघाना च सूचक । ततो द्विलक्षमानेन योजनाना च गोष्पति ॥३२॥
एकैकस्मिस्तथा राशौ भुक्ते सवत्सर चरन । यदि वक्रो भवेन्नैवानुकूलो ब्रह्मवादिनाम ॥३३॥
तत शनैश्चरो घोरो लक्षद्वयपरो मत । योजनै सूर्यपुत्रोऽय त्रिंशन्मासै परिभ्रमन् ॥३४॥
एकैकराशौ पर्येति सर्वान्राशीन्महाग्रह । सर्वेषामशुभो मन्द प्रोक्त कालविदा वरै ॥३५॥
तत उत्तरत प्रोक्तमेकादशसुलक्षकै । योजनै परिसख्यात सप्तर्षीणा च मण्डलम् ॥३६॥

वृहस्पतिश्च ककुदि वक्षस्यर्को ग्रहाधिप । नारायणश्च हृदये चन्द्रो मनसि तिष्ठति ॥२४॥
स्तनयोरश्विनौ नाम्यामुशना परिकीर्तित । बुध प्राणापानयोश्च गले राहुश्च केतव ॥२५॥
सर्वांगेपु तथा रोमकूपे तारागणा स्मृता । एतद्भगवतो विष्णो सर्वदेवमय वपु ॥२६॥
सन्ध्याया प्रत्यह ध्यायेत्प्रयतो वाग्यतो मुनि । निरीक्ष्यमाणश्चोत्तिष्ठेन्मन्त्रेणानेन घोघर ॥२७॥
नमो ज्योतिर्लोकाय कालायानिमिषा पतये महापुरुषायाभिधीमहीति ॥२८॥
ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविक पापापह मन्त्रकृता त्रिकालम् ।
नमस्यत स्मरतो वा निकाऽ नश्यत तत्कालजमाशु पापम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे ष्टमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अधस्तात्सवितु प्रोक्तमयुत राहुमण्डलम् । नक्षत्रवच्चरति च सैंहिकेयोऽतदर्हण ॥१॥
सूर्याचन्द्रमसोरेव मर्दन सिंहिकासुत । अमरत्व च खेटत्व लेभे यो विष्ण्वनुग्रहात् ॥२॥
यदधस्तरणिबिम्ब तपतो योजनायुतम । तच्छादकोऽसुरो ज्ञेयोऽप्यर्कसाहस्रविस्तरम् ॥३॥
त्रयोदशसहस्र तु सोमस्याच्छादको ग्रह । य पर्वसमये वैरानुबधो छादकोऽभवत् ॥४॥
सूर्याचन्द्रमसोर्दूरं दूरवच्छादनकारक । तन्निशम्योभयत्रापि विष्णुना प्ररित स्वकम् ॥५॥
चक्र सुदर्शन नाम ज्वालमालातिभीषणम । तत्तेजसा दु सहन समन्तात्परिवारितम् ॥६॥
मुहूर्तो द्विजमानस्तु दूराच्चकितमानस । आरान्निवर्तन सोऽयमुपराग इतीय ह ॥७॥
उच्यते लोकमध्ये तु देवर्षे अवबुध्यताम । ततोऽधस्तात्समाख्याता लोका परमपावना ॥८॥
सिद्धाना चारणाना च विद्याध्राणा च सत्तम । योजनायुतविस्याता लाका पुण्या निषेविता ॥९॥
ततोऽप्यधस्ताद्देवर्षे यक्षाणा च मरक्षसाम । पिशाचप्रेतभूताना विहाराजिरमुत्तमम् ॥१०॥
अतरिक्ष बल्लप्रोक्त यावद्वायु प्रवाति हि । यावन्मेघास्तथाधति यत्प्रोक्त ज्ञानकोविदे ॥११॥
ततोऽधस्ताद्योजनाना शत यावद्द्विजात्तम । पृथिवी परिसख्याता सुपर्णश्येनसारसा ॥१२॥
हसादय प्रोत्पतन्ति पार्थिवा पृथिवीभवा । भूसन्निवेशावस्थान यथावदुपवर्णितम् ॥१३॥
अधस्तादवने सप्त देवर्षे विवरा स्मृता । एकैकशो योजनानामायामाच्छ्रायत पुन ॥१४॥
अयुतान्तरविस्ताना सर्वर्तुसुखदायका । अतल प्रथम प्रोक्त द्वितीय वितल तथा ॥१५॥
तृतीय सुतल प्रोक्त चतुर्थं वै तलातलम् । महातल पञ्चम च षष्ठ प्रोक्त रसातलम् ॥१६॥
सप्तमं विप्र पाताल सप्त ते विवरा स्मृता । एतेषु बिलस्वर्गेषु दिवोऽप्यधिकमेव च ॥१७॥

कामभोगैश्वर्यसुखसमृद्धभुवनेषु च । नित्योद्यानविहारेषु सुखास्वाद प्रवर्तते ॥१८॥
दैत्याश्च काद्रवेयाश्च दानवा बलशालिन । नित्यप्रमुदिता रक्ता कलत्रापत्यबधुभि ॥१९॥
सुहृद्भिरनुजीवाद्यै सयुताश्च गृहेश्वरा । ईश्वरादप्रतिहतकामा मायाविनश्च ते ॥२०॥
निवसति सदा हृष्टा सर्वर्तुसुखसयुता । मयेन मायाविभुना येषु येषु च निर्मिता ॥२१॥
पुर प्रकामशो भक्ता मणिप्रवरशालिन । विचित्रभवनाट्टाला गोपुराद्या सहस्रश ॥२२॥
सभाचत्वरचैत्यादिशोभाढ्या सुरदुर्लभा । नागासुराणा मिथुनै सपारावतसारिकै ॥२३॥
कीर्णकृत्रिमभूमिश्च विवरेशगृहोत्तमै । अलकृताश्चकासति उद्यानानि महाति च ॥२४॥
मन प्रसन्नकारीणि फलपुष्पविशालिभि । ललनाना विलासार्हस्थानै शोभितभाजि च ॥२५॥
नानाविहगम्रातसयुक्तजलराशिभि । स्वच्छार्णपूरितह्रदै पाठीनसमलकृतै ॥२६॥
जलजक्षुब्धनीरनीरजातैरनकदा । कुमुदोत्पलकह्लारनीलरक्तोत्पलैस्तथा ॥२७॥
तेषु कृतनिकेताना विहारै सकुलानि च । इद्रियोत्सवकारैश्च तथैव विविधै स्वरै ॥२८॥
अमराणा च परमा श्रिय चातिशयति च । यत्र नैव भय क्वापि कालागैर्दिनरात्रिभि ॥२९॥
यत्राहिप्रवराणा च शिर स्थैर्मणिरश्मिभि । नित्य तम प्रबाध्येत सदा प्रस्फुटकातिभि ॥३०॥
न वा एतेषु वसता दिव्यौषधिरसायनै । रसान्नपानस्नानाद्यैर्नाधयो न च व्याधय ॥३१॥
वलीपलितजीर्णत्ववैवर्ण्यस्वेदगधता । अनुत्साहवयोऽवस्था न बाधते कदाचन ॥३२॥
कल्याणाना सदा येषा न च मृत्युभय कुत । भगवत्तेजसाऽन्यत्र चक्राच्चैव सुदर्शनात ॥३३॥
यस्मिन्प्रविष्टे दैतेयवधूना गर्भराशय । प्रायो भयात्पतत्येव स्रवति ह्यप्रसूत्र ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

प्रथमे विवरे विप्र अतलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रो बलो नाम वर्तते सर्वगर्वकृत् ॥१॥
षण्णवत्यो येन सृष्टा माया सर्वार्थसाधिका । मायाविनो याश्च सद्यो धारयन्ति च काश्चन ॥२॥
जृम्भमाणस्य यस्यैव बलस्य बलशालिन । स्त्रीगणा उपपद्यते त्रयो लोकविमोहना ॥३॥
पुश्चल्यश्चैव स्वैरिण्य कामिन्यश्चेति विश्रुता । या वै बिलायन प्रेष्ठ प्रविष्ट पुरुष रह ॥४॥
रसेन हाटकाख्येन साधयित्वा प्रयत्नत । स्वविलासावलोकानुरागस्मितविगूहनै ॥५॥
सलापविभ्रमाद्यैश्च रमयत्यपि ता स्त्रिय । यस्मिन्नुपयुक्ते जना मनुते बहुधा स्वयम् ॥६॥
ईश्वरोऽहमह सिद्धो नागायुतबलो महान । आत्मान मन्यमान स मदाध इव वक्ष्यते ॥७॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ततोऽधस्ताद्विवरके तलातलमुदीरितम् । दानवेंद्रो मयो नाम त्रिपुराधिपतिर्महान् ॥१॥
त्रिलोक्याः शंकरेणाऽयं पालितो दग्धपूस्त्रयः । देवदेवप्रसादात्तु लब्धराज्यसुखास्पदः ॥२॥
आचार्यो मायिनां सोऽयं नानामायाविशारदः । पूज्यते राक्षसैर्घोरैः सर्वकार्यसमृद्धये ॥३॥
ततोऽधस्तात्सुविख्यातं महातलमिति स्फुटम् । सर्पाणां काद्रवेयाणां गणः क्रोधवशो महान् ॥४॥
अनेकशिरसां विप्र प्रधानान्कीर्तयामि ते । कुहकस्तक्षकश्चैव सुषेणः कालियस्तथा ॥५॥
महाभोगा महासत्त्वाः क्रूराः क्रूरस्वजातयः । पतत्रिराजाधिपतेरुद्विग्नाः सर्व एव ते ॥६॥
स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबेन च संगताः । प्रमत्ता विहरंत्येव नानाक्रीडाविशारदाः ॥७॥
ततोऽधस्ताच्च विवरे रसातलसमाह्वये । दैतेया निवसंत्येव पणयो दानवाश्च ये ॥८॥
निवातकवचा नाम हिरण्यपुरवासिनः । कालेया इति च प्रोक्ताः प्रत्यनीका हविर्भुजाम् ॥९॥
महौजसश्चोत्पत्त्यैव महासाहसिनस्तथा । सकलेशस्य च हरेस्तेजसा हतविक्रमाः ॥१०॥
बिलेशया इव सदा विवरे निवसन्ति हि । ये वै वाग्भिः सरमया शक्रदूत्या निरंतरम् ॥११॥
मन्त्रवर्णाभिरसुरास्ताडिता बिभ्यति स्म ह । ततोऽप्यधस्तात्पाताले नागलोकाधिपालकाः ॥१२॥
वासुकिप्रमुखाः शंखः कुलिकः श्वेत एव च । धनंजयो महाशंखो धृतराष्ट्रस्तथैव च ॥१३॥
शंखचूडः कंबलाश्वतरो देवोपदत्तकः । महामर्षा महाभोगा निवसंति विषोल्बणाः ॥१४॥
पंचमस्तकयंतश्च फणासप्तकभूषिताः । केचिद्दशफणाः केचिच्छतशीर्षास्तथापरे ॥१५॥
सहस्रशिरसः केऽपि रोचिष्णुमणिधारकाः । पातालरंध्रतिमिरनिकरं स्वमरीचिभिः ॥१६॥
विधमंति च देवर्षे सदासंजातमन्यवः । अस्य मूलप्रदेशे हि त्रिंशत्साहस्रमंतरे ॥१७॥
योजनैः परिसंख्याने तामसी भगवत्कला । अनंताख्या समास्ते हि सर्वदेवप्रपूजिता ॥१८॥
अहमित्यभिमानस्य लक्षणं यं प्रचक्षते । संकर्षणं सात्वतीयाः कर्षणं द्रष्टृदृश्ययोः ॥१९॥
इदं भूमंडलं यस्य सहस्रशिरसः प्रभोः । अनंतमूर्तेः शेषस्य ध्रियमाणं च शीर्षके ॥२०॥
पृथ्वीगोलमशेषं हि सिद्धार्थ इव लक्ष्यते । यस्य कालेन देवस्य संजिहीर्षोः समं विभोः ॥२१॥
चराचरं भ्रुवोरंतर्विवरादुदपद्यत । सांकर्षणो नाम रुद्रो व्यूहैकादशशोभितः ॥२२॥
त्रिलोचनश्च त्रिशिखं शूलमुत्तंभयन्स्वयम् । उदतिष्ठन्महासत्त्वो महाभूतभयंकरः ॥२३॥
यस्यांघ्रिकमलद्वंद्वशोणाच्छनखमंडले । विराजन्मणिबिंबेषु महाहिपतयोऽनिशम् ॥२४॥
एकांतभक्तियोगेन सह सात्वतपुंगवैः । प्रणमंतः स्वमूर्धा वै स्वमुखानि समीक्षते ॥२५॥

स्फुरत्कुण्डलमाणिक्यप्रभामण्डलभाज्यपि । सुकपोलानि चारूणि गण्डस्थलयुमति च ॥२६॥
नागराजकुमार्योऽपि चार्वङ्ग विलसत्त्विष । विशदैर्विपुलैस्तद्वद्धवलै सुभगैस्तथा ॥२७॥
रुचिरैर्भुजदण्डैश्च शोभमाना इतस्तत । चदनागुरुकाश्मीरपङ्कलेपेन भूषिता ॥२८॥
तदभिमर्शसजातकामावेशसमायुता । ललितस्मितसयुक्ता सव्रीड लोकयति च ॥२९॥
अनुरागमदोन्मत्तविघूर्णारुणलोचनम् । करुणावलोकनेत्र च आशासानास्तथाशिष ॥३०॥
सोऽनतो भगवान्देवोऽनतसत्त्वो महाशय । अनतगुणवाधिश्च आदिदेवो महाद्युति ॥३१॥
सहृतामर्षरोषादिवेगो लोकसुखाय च । आस्ते महासत्त्वनिधि सर्वदेवप्रपूजित ॥३२॥
ध्यायमान सुरै सिद्धैरसुरैश्चोरगैस्तथा । विद्याधरैश्च गधर्वैर्मुनिसघैश्च नित्यश ॥३३॥
अनारतमदोन्मत्तालोलविह्वललोचन । वाक्यामृतेन विबुधान्स्वपार्षदगणानपि ॥३४॥
आप्यायमान स विभुर्वैजयन्ती स्रज दधत । अम्लानाभिनवै स्वच्छैस्तुलसीदलसचयै ॥३५॥
माद्यन्मधुकरव्रातघोषश्रीसयुता सदा । नीलवासा देवदेव एककुण्डलभूषित ॥३६॥
हलस्य ककुदि न्यस्तसुपीवरभुजोऽव्यय । महेन्द्र काचनी यद्वद्रक्षा च मतगम ॥
उदारलीलो देवेशो वर्णित सात्वतर्षभै ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तस्यानुभाव भगवान्ब्रह्मपुत्र सनातन । सभाया ब्रह्मदेवस्य गायमान उपासते ॥१॥
उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्या सत्त्वाद्या प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽऽसन् ।
यद्रूप ध्रुवमकृत यदेकमात्मन्नानाधात्कथमुह वेद तस्य वर्त्म ॥२॥
मूर्ति न पुरुकृपया बभार सत्त्व सशुद्ध सदसदिद विभाति यत्र ।
यल्लीला मृगपतिराददेऽनवद्यामादातु स्वजनमनास्युदारवीर्य ॥३॥
यन्नाम श्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तो वा यदि पतित प्रलम्भनाद्वा ।
हत्येह सपदि नृणामशेषमन्य क शेषाद्भगवत आश्रयेन्मुमुक्षु ॥४॥
मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो भूगोल सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम् ।
आनन्त्यादनिमितविक्रमस्य भूम्न को वीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिह्व ॥५॥
एवप्रभावो भगवाननन्तो दुरन्तवीर्योरुगुणानुभाव ।
मूले रसाया स्थित आत्मतन्त्रो यो लीलया क्ष्मा स्थितये बिभर्ति ॥६॥

एता ह्येवेह तु नृभिर्गतयो मुनिसत्तम । गन्तव्या बहुशो यद्वद्यथाकर्मविनिर्मिताः ॥७॥
यथोपदेशं च कामान्सदा कामयमानकैः । एतावतीर्हि राजेन्द्र मनुष्यमृगपक्षिषु ॥८॥
विपाकगतयः प्रोक्ता धर्मस्य वशगास्तथा । उच्चावचा विसदृशा यथाप्रश्नं निबोधत ॥९॥

नारद उवाच

विचित्रमेतल्लोकस्य कथं भगवता कृतम् । समानत्वे कर्मणा च तन्नो ब्रूहि स यथातथम् ॥१०॥

नारायण उवाच

कर्तुः श्रद्धावशादेव गतयोऽपि पृथग्विधाः । त्रिगुणत्वात्सदा तासां फलं विसदृशं त्विह ॥११॥
सात्त्विक्या श्रद्धया कर्तुः सुखित्वं जायते सदा । दुःखित्वं च तथा कर्तू राजस्या श्रद्धया भवेत् ॥१२॥
दुःखित्वं चैव मूढत्वं तामस्या श्रद्धयोदितम् । तारतम्यात्तु श्रद्धानां फलवैचित्र्यमीरितम् ॥१३॥
अनाद्यविद्याविहितकर्मणां परिणामजाः । सहस्रशः प्रवृत्तास्तु गतयो द्विजपुङ्गव ॥१४॥
तद्भेदान्वर्णयिष्यामि प्राचुर्येण द्विजोत्तम । त्रिजगत्या अन्तराले दक्षिणस्यां दिशीह वै ॥१५॥
भूमेरधस्ताद्युपरि त्वतलस्य च नारद । अग्निष्वात्ताः पितृगणाः वसंते पितरश्च हि ॥१६॥
वसति यस्यां स्वीयानां गोत्राणां परमाशिषः । सत्या समाधिना शीघ्रं त्वाशासाना परेण वै ॥१७॥
पितृराजोऽपि भगवान्संपरेतेषु जंतुषु । विषयं प्रापितेष्वेषु स्वकीयैः पुरुषैरिह ॥१८॥
सगणो भगवत्प्रोक्ताज्ञापरो दमधारकः । यथाकर्म यथादोषं विदधाति विचारदृक् ॥१९॥
स्वाज्ञापराज्यमंतरयज्ञान्सर्वानाज्ञाप्रवर्तकान् । सदा प्रेरयति प्राज्ञो यथादेशान्नियोजितान् ॥२०॥
नरकानेकविंशत्या संख्यया वर्णयन्ति हि । अष्टाविंशमितान्केचित्तानत्रुक्रमतो ब्रुवे ॥२१॥
तामिस्र अन्धतामिस्रो रौरवोऽपि तृतीयकः । महारौरवनामा च कुम्भीपाकोऽपरो मतः ॥२२॥
कालसूत्रं तथा चासिपत्रारण्यमुदाहृतम् । सूकरस्य मुखं चान्धकूपोऽथ कृमिभोजन ॥२३॥
संदंशस्तप्तमूर्तिश्च वज्रकण्टक एव च । शाल्मली चाथ देवर्षे नाम्ना वैतरणी तथा ॥२४॥
पूयोदः प्राणरोधश्च तथा विशसनं मतम् । लालाभक्षः सारमेयादनमुक्तमतः परम् ॥२५॥
अवीचिरप्ययःपानं क्षारकर्दम एव च । रक्षोगणाख्यसंभोजः शूलप्रोतो ह्यतः परम् ॥२६॥
दन्दशूको वटारोधः पर्यावर्तनकः परम् । सूचीमुखमिति प्रोक्ता अष्टाविंशतिनारकाः ॥२७॥
इत्येते नारका नाम यातनाभूमयः पराः । कर्मभिर्यान्ति भूतानां गम्याः पद्मजसंभव ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

धर्मभेदाः कतिविधाः सनातनमुने मम । श्रोतव्यं सर्वमेवैतत् यातनाप्राप्तिभूमयः ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

यो वै परस्य वित्तानि दारापत्यानि चैव हि । हरते स हि दुष्टात्मा यमानुचरगोचरः ॥२॥
कालपाशेन संबद्धो याम्यैरतिभयानकैः । तामिस्रनाम्नि नरके पात्यते यातनास्पदे ॥३॥
ताडनं दंडनं चैव संतर्जनमनः परम् । याम्याः कुर्वंति पाशाढ्याः कश्मलं याति चैव हि ॥४॥
मूर्च्छामायाति विवशो नारकी पद्मभूसुन । यः पति वंचयित्वा तु दारादीनुपभुज्यति ॥५॥
अन्धतामिस्रनरके पात्यते यमकिंकरैः । पात्यमानो यत्र जंतुर्वेदनापरवान्भवेत् ॥६॥
नष्टदृष्टिर्नष्टमतिर्भवत्येवाविलम्बतः । वनस्पतिर्भज्यमानमूलो यद्वद्भवेदिह ॥७॥
तस्मादप्यंधतामिस्रनाम्ना प्रोक्तः पुरातनैः । एतन्ममाहमिति यो भूतद्रोहेण केवलम् ॥८॥
पुष्णाति प्रत्यहं स्वीयं कुटुम्बं कार्यलंपटः । एतद्विहाय चात्रैव स्वाशुभेन पतेदिह ॥९॥
रौरवे नाम्नि नरके सर्वसत्त्वभयावहे । इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जंतव पुरा ॥१०॥
त एव रुरवो भूत्वा परत्र पीडयंति तम् । तस्माद्रौरवमित्याहुः पुराणज्ञा मनीषिण ॥११॥
रुरुः सर्पादतिक्रूरो जंतुरुक्तः पुरातनैः । एवं महारौरवाख्यो नरको यत्र पूरुष ॥१२॥
यातना प्राप्यमाणो हि यः परं देहसंभव । क्रव्यादा नाम रुरवस्तं क्रव्ये घातयंति च ॥१३॥
य उग्रः पुरुष क्रूरः पशुपक्षिगणानपि । उपरंधयते मूढो याम्यास्तं रंधयंति च ॥१४॥
कुंभीपाके तप्ततैले उपर्यपि च नारद । यावन्ति पशुरोमाणि तावद्वर्षसहस्रकम् ॥१५॥
पितृविप्रब्राह्मणध्रुक्कालसूत्रे स नारके । अग्न्यर्कभ्यां तप्यमाने नारकी विनिवेशित ॥१६॥
क्षुत्पिपासादह्यमानोऽन्त शरीरस्तथा बहिः । आस्ते शेते चेष्टते चावतिष्ठति च धावति ॥१७॥
निजवेदपथाद्यो वै पाखंडं चोपयाति च । असिपत्रवनं नाम नरकं वेदयन्ति च ॥१८॥
असिपत्रवनं नाम नरकं वेदयन्ति च । कशया प्रहरत्येव नारकी तद्गतस्तया ॥१९॥
इतस्ततो धावमान उत्तालम तिवेगित । असिपत्रैरछद्यमान उभयत्र च धारयैः ॥२०॥
सछिद्यमानसर्वांगो हा हतोऽस्मीति मूर्च्छित । वेदना परमां प्राप्त पतयत पद पदे ॥२१॥
स्वधर्मानुगतं भुक्ते पाखंडफलमल्पधी । यो राजा राजपुरुषो दण्डयेद्वै त्वधर्मतः ॥२२॥
द्विजे शरीरदंडं च पापीयान्नारकी च स । नरके शूकरमुखे पात्यते यमकिङ्करैः ॥२३॥
विनिष्पिष्टावयवको बलवद्भिरतस्तेक्षुवत् । आर्तस्वरेण स्वनयन्मूर्च्छितः कश्मलं गत ॥२४॥
स पीड्यमानो बहुधा वेदना यात्यतीव हि । निविक्तपरपीडो योऽप्यविविक्तपरव्यथाम् ॥२५॥
ईश्वरात्तिवृत्तीनां व्यथामाचरते स्वयम् । स च धर्मे पतति तदभिद्रोह्यदिते ॥२६॥
तत्रासौ जन्तुभि क्रूरं पशुभिर्मृगपक्षिभिः । सरीसृपैश्च मशकैर्यूकामत्कुणजातिभि. ॥२७॥
मक्षिकाभिश्च तमसि दन्दशूकैश्च पीडयते । परिक्रामति चैवात्र कुशरीरे च जंतुवत् ॥२८॥

यस्तु सविहितै पञ्चयज्ञै. काकैश्च सस्तुत । अश्नाति चासविभज्य यत्किंचिदुपपद्यत ॥२९॥
स पापपुरुष. क्रूरैर्याम्यैश्च कृमिभोजने । नरकाधमके दुष्टकर्मणा परिपात्यत ॥३०॥
लक्षयोजनविस्तीर्णे कृमिकुण्डे भयकरे । कृमिरूप समासाद्य भक्ष्यमाणश्च स्वयम ॥३१॥
अप्रत्ताप्रहुतादो य पातमाप्नोति तत्र वै । यस्तु स्तेयेन च बलाद्धिरण्य रत्नमेव च ॥३२॥
ब्राह्मणस्यापहरति अन्यस्यापि च कस्यचित् । अनापदि च देवर्षे तममुत्र यमानुगा ॥३३॥
अयस्मयैरग्निपिंडै सदृशैर्निष्कुपति च । योऽगम्या योषित गच्छेदगम्य पुरुष च या ॥३४॥
तावमुत्रापि कशया ताडयतो यमानुगा । तिग्मया लोहमय्या च सूर्म्याध्यालिगयति तम् ॥३५॥
तां चापि योषित सूर्म्यालिङ्गयति यमानुगा । यस्तु सर्वाभिगमन पुरुष पापसचयी ॥३६॥
निरयेऽमुत्र स याम्या शाल्मली रोपयति तम् । वज्रकटकसयुक्ता शाल्मली तामयस्मयीम ॥३७॥
राजन्या राजपुरुषा ये वा पाखडवर्तिन । धर्मसेतु विभिदति ते परत्य गता नरा ॥३८॥
वैतरण्या पतत्येव भिन्नमर्यादपातका । नद्या निरयदुर्गस्य परिखाया च नारद ॥३९॥
यादोगणै समतात्तु भक्ष्यमाणा इतस्तत । नात्मना वियुजत्येव नासुभिश्चापि नारद ॥४०॥
स्वीयेन कर्मपाकेनोपतपन्ति च सर्वत । विण्मूत्रपूयरक्तैश्च केशास्थिनखमासकै ॥४१॥
मेदोवसासयुताया नद्यामुपपतति ते । वृषलीपतयो ये च नष्टशौचा गतत्रपा ॥४२॥
आचारनियमैस्त्यक्ता पशुचर्यापरायणा । तेऽप्यत्रानुकष्टगतयो विण्मूत्रश्लेष्मरक्तकै ॥४३॥
श्लेष्ममलसमापूर्णे निपतति दुराग्रहा । तदेव खादयस्येतान्यमानुचरवर्गका ॥४४॥
ये श्वानगर्दभादीना पतयो वै द्विजातय । मृगयारसिका नित्यमतीर्थे मृगघातका ॥४५॥
परेतांस्तान्यमभटा लक्ष्यीभूतान्नराधमान् । इषुभिश्च विभिदति तास्तान्दुर्नयमागतान् ॥४६॥
ये दभा दभयज्ञेषु पशून्घ्नति नराधमा । तानमुष्मिन्यमभटा नरके वैशसे तदा ॥४७॥
निपात्य पीडयस्येव यत्नापातैर्दुरासदै । यो भार्यां च सवर्णां वै द्विजा मदनमोहित ॥४८॥
रेत पाययते मूढोऽमुत्र त यमकिंकरा । रेत कुण्ड पातयति रेत सपाययति च ॥४९॥
ये दस्यवोऽग्निदाश्चैव गरदा सार्थघातका । ग्रामान्सार्थान्विलुपति राजानो राजपुरुषा ॥५०॥
तान्परेतान्यमभटा नयति श्वादादाम् । विंशत्यधिकसख्याता सारमेया महाद्भुता ॥५१॥
यमदूतया यमाख्याता रभसं खादयन्ति त । सारमेयादन नाम नरक दारुण मुने ॥
अत पर प्रवक्ष्यामि अवीचिप्रमुखान्मुने ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥२२॥

— * —

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ये नरा सर्वदा साक्ष्ये अनृतं भाषयंति च । दाने विनिमयेऽर्थस्य देवर्षे पापबुद्धयः ॥१॥
ते प्रेत्यामुत्र नरके अवीच्याख्येऽतिदारुणे । योजनानां शतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः पतन्ति हि ॥२॥
अवाक्शिरोऽधःशिरस्तदवीचीतिनामके । यत्र स्थलं दृश्यते च जलवद्वीचिसंयुतम् ॥३॥
अवीचिमत्ततस्तत्र तिलशश्छिन्नविग्रहः । म्रियते नैव देवर्षे पुनरेवावरोप्यते ॥४॥
यो वा द्विजो वा राजन्यो वैश्यो वा ब्रह्मसंभव । सोमपीथस्तत्कलत्रं सुरां वा पिबतीह यः ॥५॥
प्रमादतस्तु तेषां वै निरये परिपातनम् । कुर्वंति यमदूतास्ते पानं कार्ष्णायसो मुने ॥६॥
वह्निना द्रवमाणस्य नितरां ब्रह्मसंभव । संभावनेन स्वस्यैव योऽधमोऽपि नराधमः ॥७॥
विद्याजन्मतपोवर्णाश्रमाचारवतो नरान् । वरीयसोऽपि न बहु मन्यते पुरुषाधमः ॥८॥
स नीयते यमभटैः क्षारकर्दमनामके । निरयेऽर्वाक्शिरा घोरां दुरंतयातनाऽश्नुते ॥९॥
ये वै नरा यजंत्यन्यं नरमेधेन मोहिताः । स्त्रियोऽपि वा नरपशुं खादन्त्यन्न महामुने ॥१०॥
पशवो निहतास्ते तु यमसद्मनि संगताः । सौनिका इव ते सर्वे विदार्य सितधारया ॥११॥
असृक्पिबंति नृत्यंति गायन्ति बहुधा मुने । यथेह मांसभोक्तारः पुरुषादा दुरासदाः ॥१२॥
अनागसोऽपि येऽरण्ये ग्रामे वा ब्रह्मपुत्रक । वैश्रंभकैरुपसृतान्विश्रंभय्य जिजीविषून् ॥१३॥
शूलसूत्रादिषु प्रोतान्क्रीडनोल्कारकानिव । पातयंति च ते प्रेत्य शूलपाते पतंति ह ॥१४॥
शूलादिषु प्रोतदेहाः क्षुत्तृड्भ्यां चातिपीडिताः । तिग्मतुंडैः कंककंकैरितश्चेतश्च ताडिताः ॥१५॥
पीडिता आत्मशमलं बहुधा संस्मरंति हि । ये भूतानुद्वेजयन्ति नरा उल्बणवृत्तयः ॥१६॥
यथा सर्पादिकास्तेऽपि नरके निपतंति हि । दंदशूकाभिधाने च यत्रोत्तिष्ठति सर्वतः ॥१७॥
पंचाननाः सप्तमुखा ग्रसति नरकागतान् । यथा बिलेशया विप्र क्रूरबुद्धिसमन्विताः ॥१८॥
येऽवटेषु कुसूलादिगुहादिषु निरुन्धते । तानमुत्रोद्यतकराः कीनाशपरिसेवकाः ॥१९॥
तेष्वेवोपविशित्वा च सगरेण च वह्निना । धूमेन च निरुंधंति पापकर्मरतान्नरान् ॥२०॥
योऽतिथीन्समयप्राप्तान्दिधक्षुरिव चक्षुषा । पापेनेहालोकयेच्च स्वयं गृहपतिर्द्विज ॥२१॥
तस्यापि पापदृष्टेर्हि निरये यमकिंकराः । अक्षिणी वज्रतुंडा ये गृध्राः कंकवटादयः ॥२२॥
गृध्राः क्रूरतराश्चापि प्रसह्योत्पाटयंति हि । य आढ्याभिमतिर्याति अहंकृत्यातिगर्वितः ॥२३॥
तिर्यक्प्रेक्षण एवात्राभिविशंकी नराधमः । चिंतयाऽर्थस्य सर्वत्रार्थव्ययस्वरूपया ॥२४॥
शुष्यद्हृदयवक्त्रश्च निर्वृतिं नैव गच्छति । ग्रहवद्रक्षते चार्थं स प्रेतो यमकिंकरैः ॥२५॥
सूचीमुखे च नरके पात्यते निजकर्मणा । वित्तग्रहं च पुरुषं वायका इव साम्यतः ॥२६॥

किंकराः सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रैः परिवयंति हि । एते बहुविधा वित्त नरकाः पापकर्मणाम् ॥२७॥
नराणां शतशः संति यातनास्थानभूमयः । सहस्रशोऽपि देवर्षे उक्तानुक्तास्तथापि हि ॥२८॥
विशंति नरकानेता यातनाबहुला मुने । तथा धर्मपराश्चापि लोका यांति सुखोद्गतान् ॥२९॥
स्वधर्मो बहुधा गीतो यथा तव महामुने । देवीपूजनरूपो हि देव्याराधनलक्षणः ॥३०॥
येनानुष्ठितमात्रेण न नरो नरकं व्रजेत् । सा देवी भवपाथोधेरुद्धर्त्री पूजिता नृणाम् ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे दृग्गीतायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

धर्मश्च कीदृशस्तात देव्याराधनलक्षणः । कथमाराधिता देवी सा ददाति परं पदम् ॥१॥
आराधनविधिः को वा कथमाराधिता कदा । येन सा दुर्गनरकाद्दुर्गा त्राणप्रदा भवेत् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु चित्तैकाग्र्येण मे विदुषां वर । यथा प्रसीदते देवी धर्माराधनतः स्वयम् ॥३॥
स्वधर्मो यादृशः प्रोक्तस्तं च मे शृणु नारद । अनादाविह संसारे देवी संपूजिता स्वयम् ॥४॥
परिपालयति घोरसंकटादिषु सा मुने । सा देवी पूज्यते लोकैर्यथावत्तद्विधिं शृणु ॥५॥
प्रतिपत्तिथिमासाद्य देवीमाज्येन पूजयेत् । घृतं दद्याद् ब्राह्मणाय रोगहीनो भवेत्सदा ॥६॥
द्वितीयायां शर्करया पूजयेज्जगदम्बिकाम् । शर्करां प्रददेद्विप्रे दीर्घायुर्जायते नरः ॥७॥
तृतीयादिवसे देव्यै दुग्धं पूजनकर्मणि । क्षीरं दत्त्वा द्विजाग्र्याय सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥८॥
चतुर्थ्यां पूजने पूपा देया देव्यै द्विजाय च । अपूपा एव दातव्या न विघ्नैरभिभूयते ॥९॥
पञ्चम्यां कदलीजातफलं देव्यै निवेदयेत् । तदेव ब्राह्मणे देयं मेधावी पुरुषो भवेत् ॥१०॥
षष्ठीतिथौ मधु प्रोक्तं देवीपूजनकर्मणि । ब्राह्मणाय च दातव्यं मधु कान्तिर्यतो भवेत् ॥११॥
सप्तम्यां गुडनैवेद्यं देव्यै दत्त्वा द्विजाय च । गुडं दत्त्वा शोकहीनो जायते द्विजसत्तम ॥१२॥
नारिकेलमथाष्टम्यां देव्यै नैवेद्यमर्पयेत् । ब्राह्मणाय प्रदातव्यं तापहीनो भवेन्नरः ॥१३॥
नवम्यां लाजमम्बायै चार्पयित्वा द्विजाय च । दत्त्वा सुखाधिको भूयादिह लोके परत्र च ॥१४॥
दशम्यामर्पयित्वा तु देव्यै कृष्णतिलान्मुने । ब्राह्मणाय प्रदत्त्वा तु यमलोकाद्भयं न हि ॥१५॥
एकादश्यां दधि तथा देव्यै चार्पयते तु यः । ददाति ब्राह्मणायैव देवीप्रियतरो भवेत् ॥१६॥
द्वादश्यां पृथुकान्देव्यै दत्त्वाचार्याय यो ददेत् । तस्य च मुनिश्रेष्ठ स देवीप्रियतां व्रजेत् ॥१७॥
त्रयोदश्यां तु दुर्गायै चणकान्नानि च । तानि दत्त्वा विप्राय प्रजासन्ततिमाप्नुयात् ॥१८॥
चतुर्दश्यां च देवर्षे देव्यै सक्तून्प्रयच्छति । तानि दद्याद्विजाय शिवस्य दयितो भवेत् ॥१९॥

पायसं पूर्णिमातिथ्यामपर्णायै प्रयच्छति । ददाति च द्विजाग्र्याय पितॄनुद्धरतेऽखिलान् ॥२०॥
तत्तिथौ हवनं प्रोक्तं देवीप्रीत्यै महामुने । तत्तत्तिथ्युक्तवस्तूनामशेषारिष्टनाशनम् ॥२१॥
रविवारे पायसं च नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सोमवारे पयः प्रोक्तं भौमे च कदलीफलम् ॥२२॥
बुधवारे च सम्प्रोक्तं नवनीतं नव द्विज । गुरुवारे शर्करा च सिता भार्गववासरे ॥२३॥
शनिवारे घृतं गव्यं नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सप्तविंशतिनक्षत्रनैवेद्यं श्रूयतां मुने ॥२४॥
घृतं तिलं शर्करा च दधि दुग्धं किलाटकम् । दधिकूर्ची मोदकं च फेणिका घृतमण्डकम् ॥२५॥
कंसारं वटपत्रं च घृतपूरमतः परम् । वटकं कोकरसकं पूरणं मधु सूरणम् ॥२६॥
गुडं पृथुकद्राक्षे च खर्जूरं चैव चारकम् । अपूपं नवनीतं च मुद्गं मोदकमेव च ॥२७॥
मातुलुङ्गमिति प्रोक्तं भनैवेद्यं च नारद । विष्कंभादिषु योगेषु प्रवक्ष्यामि निवेदनम् ॥२८॥
पदार्थाना कृतनैवेद्येषु प्रीणाति जगदम्बिका । गुड मधु घृत दुग्धं दधि तक्रं त्वपूपकम् ॥२९॥
नवनीतं कर्कटी च कूष्माण्डं चापि मोदकम् । पनसं कदली जंबुफलमाम्रफलं तिलम् ॥३०॥
नारंगं दाडिमं चैव बदरीफलमेव च । धात्रीफलं पायसं च पृथुकं चणकं तथा ॥३१॥
नारिकेलं जंभफलं कसेरु सूरणं तथा । एतानि क्रमशो विप्र नैवेद्यानि शुभानि च ॥३२॥
विष्कंभादिषु योगेषु निर्णीतानि मनीषिभिः । अथ नैवेद्यमाख्यास्ये करणाना पृथङ्मुने ॥३३॥
कंसारं मण्डकं फेणी मोदकं वटपत्रकम् । लड्डुकं घृतपूरं च तिलं दधि घृतं मधु ॥३४॥
करणानामिदं प्रोक्तं देवीनैवेद्यमादरात् । अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि देवीप्रीतिकरं परम् ॥३५॥
विधानं नारद मुने शृणु तत्सर्वमादृतः । चैत्रशुक्लतृतीयायां नरो मधुकवृक्षकम् ॥३६॥
पूजयेत्पञ्चगाव्यं च नैवेद्यमुपकल्पयेत् । एवं द्वादशमासेषु तृतीयातिथिषु क्रमात् ॥३७॥
शुक्लपक्षे विधानेन नैवेद्यमभिदध्महे । वैशाखमासे नैवेद्यं गुडयुक्तं च नारद ॥३८॥
ज्येष्ठमासे मधु प्रोक्तं देवीप्रीत्यर्थमेव तु । आषाढे नवनीतं च मधूकस्य निवेदनम् ॥३९॥
श्रावणे दधि नैवेद्यं भाद्रमासे च शर्करा । आश्विने पायसं प्रोक्तं कार्तिके पय उत्तमम् ॥४०॥
मार्गे फेण्युत्तमा प्रोक्ता पौषे च दधिकूर्चिका । माघे मासि च नैवेद्यं घृतं गव्यं समाहरेत् ॥४१॥
नारिकेलं च नैवेद्यं फाल्गुने परिकीर्तितम् । एवं द्वादशनैवेद्यैर्मासि च क्रमतोऽर्चयेत् ॥४२॥
मङ्गला वैष्णवी माया कालरात्रिर्दुरत्यया । महामाया च मातङ्गी काली कमलवासिनी ॥४३॥
शिवा सहस्रचरणा सर्वमङ्गलरूपिणी । एभिर्नामपदैर्देवीं मधूके परिपूजयेत् ॥४४॥
ततः स्तुवीत देवेशीं मधूकस्थां महेश्वरीम् । सर्वकामसमृद्ध्यर्थं व्रतपूर्णत्वसिद्धये ॥४५॥
नमः पुष्करनेत्रायै जगद्धात्र्यै नमोऽस्तु ते । माहेश्वर्यै महादेव्यै महामङ्गलमूर्तये ॥४६॥
परमा पापहन्त्री च परमार्गप्रदायिनी । परमेश्वरी प्रजोत्पत्तिः परब्रह्मस्वरूपिणी ॥४७॥

मददात्री मदोन्मत्ता मानगम्या मदोद्धता । मनस्विनी मुनिध्येया मार्तण्डसहचारिणी ॥४८॥
जय लोकेश्वरि प्राज्ञे प्रलयाबुदसन्निभे । महामोहविनाशार्थं पूजितासि सुरासुरैः ॥४९॥
यमलोकाभावकर्त्री यमपूज्या यमाग्रजा । यमनिग्रहरूपा च यजनीये नमो नमः ॥५०॥
समस्वभावा सर्वेशी सर्वसङ्गविवर्जिता । सङ्गनाशकरी काम्यरूपा कारुण्यविग्रहा ॥५१॥
कङ्कालक्रूरा कामाक्षी मीनाक्षी मर्मभेदिनी । माधुर्यरूपशीला च मधुरस्वरपूजिता ॥५२॥
महामन्त्रवती मन्त्रगम्या मन्त्रप्रियकरी । मनुष्यमानसगमा मन्मथारिप्रियकरी ॥५३॥
अश्वत्थवटनिम्बाम्रकपित्थबदरीगते । पनसार्ककरीरादिक्षीरवृक्षस्वरूपिणि ॥५४॥
दुग्धवल्लीनिवासार्हे दयनीये दयाधिके । दाक्षिण्यकरुणारूपे जय सर्वज्ञवल्लभे ॥५५॥
एवं स्तवेन देवेशीं पूजनान्ते स्तुवीत ताम् । व्रतस्य सकलं पुण्यं लभते सर्वदा नरः ॥५६॥
नित्यं यः पठते स्तोत्रं देवीप्रीतिकरं नरः । आधिव्याधिभयं नास्ति रिपुभीतिर्न तस्य हि ॥५७॥
अर्थार्थी चार्थमाप्नोति धर्मार्थी धर्ममाप्नुयात् ॥५८॥
ब्राह्मणो वेदसम्पन्नो विजयी क्षत्रियो भवेत् । वैश्यश्च धनधान्याढ्यो भवेच्छूद्रः सुखाधिकः ॥५९॥
स्तोत्रमेतच्छ्राद्धकाले यः पठेत्प्रयतो नरः । पितॄणामक्षया तृप्तिर्जायते कल्पवर्तिनी ॥६०॥
एवमाराधनं देव्याः समुक्तं सुरपूजितम् । यः करोति नरो भक्त्या स देवीलोकभाग्भवेत् ॥६१॥
देवीपूजनतो विप्र सर्वे कामा भवन्ति हि । सर्वपापहतिः शुद्धा मतिरन्ते प्रजायते ॥६२॥
यत्र तत्र भवेत्पूज्यो मान्यो मानधनेषु च । जायते जगदम्बायाः प्रसादेन विरिञ्चिन ॥६३॥
नरकाणां न तस्यास्ति भयं स्वप्नेऽपि कुत्रचित् । महामायाप्रसादेन पुत्रपौत्रादिवर्धनः ॥६४॥
देवीभक्तो भवत्येव नात्र कार्या विचारणा । इत्येवं ते समाख्यातं नरकोद्धारलक्षणम् ॥६५॥
पूजनं हि महादेव्याः सर्वमङ्गलकारकम् । मधुकपूजनं तद्वन्मासानां क्रमतो मुने ॥६६॥
सर्वं समाचरेद्यस्तु पूजनं मधुकाह्वयम् । न तस्य रोगबाधादिभयमुद्भवतेऽनघ ॥६७॥
अथान्यदपि वक्ष्यामि प्रकृतेः पञ्चकं परम् । नाम्ना लक्षणं चोत्पत्त्या जगदानन्ददायकम् ॥६८॥
साख्यानं च समाहात्म्यं प्रकृतेः पञ्चकं मुदा । कुतूहलकरं चैव शृणु मुक्तिविधायकम् ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां समाराधनविधानेऽ-
ष्टमस्कन्धे देवीपूजननिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

नदानिवमुनि (८८०) पद्यैर्द्वैपायनमुखाच्च्युतैः । देवीभागवतस्यायमष्टमस्कन्ध उदीरितः ॥१॥

समाप्तोऽयमष्टमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

नवमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती। सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥१॥

नारद उवाच

आविर्बभूव सा केन का वा सा ज्ञानिनां वर। किं वा तल्लक्षणं साधो बभूव पञ्चधा कथम् ॥२॥
सर्वासां चरितं पूजाविधानं गुणमीप्सितम्। अवतारः कुत्र कस्यास्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रकृतेर्लक्षणं वत्स को वा वक्तुं क्षमो भवेत्। किंचित्तथापि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥४॥
प्रकृष्टवाचकः प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः। सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ॥५॥
गुणे सत्त्वे प्रकृष्टे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतः। मध्यमे रजसि कृश्च तिशब्दस्तमसि स्मृतः ॥६॥
त्रिगुणात्मकस्वरूपा या सा च शक्तिसमन्विता। प्रधाना सृष्टिकरणे प्रकृतिस्तेन कथ्यते ॥७॥
प्रथमे वर्तते प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः। सृष्टेरादौ च या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ॥८॥
योगेनात्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो बभूव सः। पुमांश्च दक्षिणार्धाङ्गो वामार्धा प्रकृतिः स्मृता ॥९॥
सा च ब्रह्मस्वरूपा च नित्या सा च सनातनी। यथात्मा च तथा शक्तिर्यथाग्नौ दाहिका स्थिता ॥१०॥
अत एव हि योगीन्द्रैः स्त्रीपुंभेदो न मन्यते। सर्वं ब्रह्ममयं ब्रह्मञ्छश्वत्सदपि नारद ॥११॥

स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्बभूव सहसा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥१२॥
तदाज्ञया पञ्चविधा सृष्टिकर्मविभेदिका । अथ भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुग्रहविग्रहा ॥१३॥
गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारायणी विष्णुमाया पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥१४॥
ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभि पूजिता स्तुता । सर्वाधिष्ठात्री देवी सा शर्वरूपा सनातनी ॥१५॥
धर्मसत्यपुण्यकीर्तियशोमङ्गलदायिनी । सुखमोक्षहर्षदात्री शोकार्तिदु खनाशिनी ॥१६॥
शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा । तेज स्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥१७॥
सर्वशक्तिस्वरूपा च शक्तिरीशस्य सततम । सिद्धेश्वरी सिद्धिरूपा सिद्धिदा सिद्धिरीश्वरी ॥१८॥
बुद्धिर्निद्रा क्षुत्पिपासा छाया तन्द्रा दया स्मृति । जाति क्षान्तिश्च भ्रान्तिश्च शान्ति कान्तिश्च चेतना ॥१९॥
तुष्टि पुष्टिस्तथा लक्ष्मीधृतिर्माया तथैव च । सर्वशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मन ॥२०॥
उक्त श्रुतौ श्रुतगुणश्चातिस्वल्पो यथागमम । गुणोऽस्त्यनन्तोऽनन्ताया अपरा च निशामय ॥२१॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा सा परमात्मन । सर्वसम्पत्स्वरूपा सा तदधिष्ठातृदेवता ॥२२॥
कान्ताऽतिदान्ता शान्ता च सुशीला सर्वमङ्गला । लोभमोहकामरोषमदाहङ्कारवर्जिता ॥२३॥
भक्तानुरक्ता पत्युश्च सर्वाभ्यश्च पतिव्रता । प्राणतुल्या भगवत प्रेमपात्र प्रियंवदा ॥२४॥
सर्वसस्यात्मिका देवी जीवनोपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठे पतिसेवारता सती ॥२५॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहेषु गृहलक्ष्मीश्च मर्त्यानां गृहिणां तथा ॥२६॥
सर्वप्राणिषु द्रव्येषु शोभारूपा मनोहरा । कीर्तिरूपा पुण्यवतां प्रभारूपा नृपेषु च ॥२७॥
वाणिज्यरूपा वणिजां पापिनां कलहाङ्कुरा । दयारूपा च कथिता वेदोक्ता सर्वसम्मता ॥२८॥
सर्वपूज्या सर्ववन्द्या चान्यां मत्तो निशामय । वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिष्ठात्री च परमात्मन ॥२९॥
सर्वविद्यास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती । सा बुद्धि कविता मेधा प्रतिभा स्मृतिदा नृणाम ॥३०॥
नानाप्रकारसिद्धान्तभेदार्थकलना मता । व्याख्याबोधस्वरूपा च सर्वसन्देहभञ्जिनी ॥३१॥
विचारकारिणी ग्रन्थकारिणी शक्तिरूपिणी । व्याख्याबोधस्वरूपा च सर्वसन्देहभञ्जिनी ॥३२॥
विषयनानावाग्रूपा प्रतिविश्वोपजीविनी । व्याख्यावादकरी शान्ता वीणापुस्तकधारिणी ॥३३॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सुशीला श्रीहरिप्रिया । हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभा ॥३४॥
यजती परमात्मानं श्रीकृष्णं रत्नमालया । तप स्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनाम ॥३५॥
सिद्धिविद्यास्वरूपा च सर्वसिद्धिप्रदा सदा । यया विना तु विप्रौघो मूको मृतसम सदा ॥३६॥
देवी तृतीया गदिता श्रुत्युक्ता जगदम्बिका । यथागमं यथा किंचिदपरां त्वं निबोध मे ॥३७॥
माता चतुर्णां वर्णानां वेदाङ्गानां च छन्दसाम । सं ध्यावन्दनमन्त्राणां तन्त्राणां च विचक्षणा ॥३८॥
द्विजातिजातिरूपा च जपरूपा तपस्विनी । ब्रह्मण्यतेजोरूपा च सर्वसंस्काररूपिणी ॥३९॥

पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्राह्मणप्रिया । तीर्थानि यस्याः संस्पर्शं वाञ्छन्ति ह्यात्मशुद्धये ॥४०॥
शुद्धस्फटिकसंकाशा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । परमानन्दरूपा च परमा च सनातनी ॥४१॥
परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी । ब्रह्मतेजोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥४२॥
यत्पादरजसा पूतं जगत्सर्वं च नारद । देवी चतुर्थी कथिता पञ्चमीं वर्णयामि ते ॥४३॥
पञ्चप्राणाधिदेवी या पञ्चप्राणस्वरूपिणी । प्राणाधिकप्रियतमा सर्वाभ्यः सुन्दरी परा ॥४४॥
सर्वयुक्ता च सौभाग्यमानिनी गौरवान्विता । वामाङ्गार्धस्वरूपा च गुणेन तेजसा समा ॥४५॥
परावरा सारभूता परमाद्या सनातनी । परमानन्दरूपा च धन्या मान्या च पूजिता ॥४६॥
रासक्रीडाधिदेवी श्रीकृष्णस्य परमात्मनः । रासमण्डलसम्भूता रासमण्डलमण्डिता ॥४७॥
रासेश्वरी सुरसिका रासावासनिवासिनी । गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविधायिका ॥४८॥
परमाह्लादरूपा च सन्तोषहर्षरूपिणी । निर्गुणा च निराकारा निर्लिप्तात्मस्वरूपिणी ॥४९॥
निरीहा निरहङ्कारा भक्तानुग्रहविग्रहा । वेदानुसारिध्यानेन विज्ञाता सा विचक्षणैः ॥५०॥
दृष्टिदृष्टा न सा केशैः सुरेन्द्रैर्मुनिपुङ्गवैः । वह्निशुद्धांशुकधरा नानालङ्कारभूषिता ॥५१॥
कोटिचन्द्रप्रभापुष्टसर्वश्रीयुक्तविग्रहा । श्रीकृष्णभक्तिदास्यैककरा च सर्वसम्पदाम् ॥५२॥
अवतारे च वाराहे वृषभानुसुता च या । यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुन्धरा ॥५३॥
ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वैर्दृष्टा च भारते । स्त्रीरत्नसारसम्भूता कृष्णवक्षःस्थले स्थिता ॥५४॥
यथाम्बरे नवघने लोला सौदामिनी मुने । षष्टिवर्षसहस्राणि प्रतप्तं ब्रह्मणा पुरा ॥५५॥
यत्पादपद्मनखरदृष्टये चात्मशुद्धये । न च दृष्टं च स्वप्नेऽपि प्रत्यक्षस्यापि का कथा ॥५६॥
तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृन्दावने वने । कथिता पञ्चमी देवी सा राधा च प्रकीर्तिता ॥५७॥
अंशरूपा कलारूपा या कलांशांशसम्भवा । प्रकृतेः प्रतिविश्वेषु देव्यश्च सर्वयोषितः ॥५८॥
परिपूर्णतमाः पञ्च विद्यादेव्यः प्रकीर्तिताः । या याः प्रधानांशरूपा वर्णयामि निशामय ॥५९॥
प्रधानांशस्वरूपा सा गङ्गा भुवनपावनी । विष्णुविग्रहसम्भूता द्रवरूपा सनातनी ॥६०॥
पापिपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी । सुखस्पर्शा स्नानपानैर्निर्वाणपददायिनी ॥६१॥
गोलोकस्थानप्रस्थानसुखसोपानरूपिणी । पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परावरा ॥६२॥
शम्भुमौलिजटामेरुमुक्तापङ्क्तिस्वरूपिणी । तपःसम्पादिनी सद्यो भारतेषु तपस्विनाम् ॥६३॥
चन्द्रपद्मक्षीरनिभा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । निर्मला निरहङ्कारा साध्वी नारायणप्रिया ॥६४॥
प्रधानांशस्वरूपा च तुलसी विष्णुकामिनी । विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादस्थिता सती ॥६५॥
तपःसङ्कल्पपूजादिसद्यःसम्पादिनी मुने । सारभूता च पुष्पाणां पवित्रा पुण्यदा सदा ॥६६॥
दर्शनस्पर्शनाभ्यां च सद्यो निर्वाणदायिनी । कलौ कलुषशुष्केध्मदहनायाग्निरूपिणी ॥६७॥

यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुन्धरा । यत्स्पर्शदर्शने चैवेच्छंति तीर्थानि शुद्धये ॥६८॥
यया विना च विश्वेषु सर्वकर्म च निष्फलम् । मोक्षदा या मुमुक्षूणां कामिनी सर्वकामदा ॥६९॥
कल्पवृक्षस्वरूपा या भारते वृक्षरूपिणी । भारतीनां प्रीणनाय जाता या परदेवता ॥७०॥
प्रधानांशस्वरूपा या मनसा कश्यपात्मजा । शंकरप्रियशिष्या च महाज्ञानविशारदा ॥७१॥
नागेश्वरस्यानंतस्य भगिनी नागपूजिता । नागेश्वरी नागमाता सुंदरी नागवाहिनी ॥७२॥
नागेंद्रगणसंयुक्ता नागभूषणभूषिता । नागेंद्रवंदिता सिद्धा योगिनी नागशायिनी ॥७३॥
विष्णुरूपा विष्णुभक्ता विष्णुपूजापरायणा । तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनी ॥७४॥
दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा च या हरेः । तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते ॥७५॥
सर्वमंत्राधिदेवी च ज्वलंती ब्रह्मतेजसा । ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावनतत्परा ॥७६॥
जरत्कारुमुनेः पत्नी कृष्णांशस्य पतिव्रता । आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् ॥७७॥
प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद । मातृकासु पूज्यतमा सा षष्ठी च प्रकीर्तिता ॥७८॥
पुत्रपौत्रादिदात्री च धात्री त्रिजगतां सती । षष्ठांशरूपा प्रकृतेस्तेन षष्ठी प्रकीर्तिता ॥७९॥
स्थाने शिशूनां परमं वृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमासेषु यस्या विश्वेषु संततम् ॥८०॥
पूजा च सूतिकागारे पुरा षष्ठदिने शिशोः । एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी ॥८१॥
मुनिभिर्निर्मिता चैषा नित्यकामाप्यत परा । मातृका च दयारूपा शश्वद्रक्षणकारिणी ॥८२॥
जले स्थले चांतरिक्षे शिशूनां सप्नगोचरे । प्रधानांशस्वरूपा च देवी मंगलचंडिका ॥८३॥
प्रकृतेर्मुखसंभूता सर्वमंगलदा सदा । सृष्टौ मंगलरूपा च संहारे कोपरूपिणी ॥८४॥
तेन मंगलचंडी सा पंडितैः परिकीर्तिता । प्रतिमंगलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥८५॥
पुत्रपौत्रधनैश्वर्ययशोमंगलदायिनी । परितुष्टा सर्ववांछाप्रदात्री सर्वयोषिताम् ॥८६॥
रुष्टा क्षणेन संहर्तुं शक्ता विश्वं महेश्वरी । प्रधानांशस्वरूपा सा काली कमललोचना ॥८७॥
दुर्गाललाटसंभूता रणे शुंभनिशुंभयोः । दुर्गार्धांशस्वरूपा सा गुणेन तेजसा समा ॥८८॥
कोटिसूर्यसमाजुष्टपुष्टजाज्वल्यविग्रहा । प्रधाना सर्वशक्तीनां बला बलवती परा ॥८९॥
सर्वसिद्धिप्रदा देवी परमा योगरूपिणी । कृष्णभक्ता कृष्णतुल्या तेजसा विक्रमैर्गुणैः ॥९०॥
कृष्णभावनया शश्वत्कृष्णवर्णा सनातनी । संहर्तुं सर्वब्रह्माण्डं शक्ता निःश्वासमात्रतः ॥९१॥
रणं दैत्यैः समं तस्याः क्रीडया लोकशिक्षया । धर्मार्थकाममोक्षांश्च दातुं शक्ता च पूजिता ॥९२॥
ब्रह्मादिभिः स्तूयमाना मुनिभिर्मनुभिर्नरैः । प्रधानांशस्वरूपा सा प्रकृतेश्च वसुंधरा ॥९३॥
आधाररूपा सर्वेषां सर्वसस्या प्रकीर्तिता । रत्नाकरा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराश्रया ॥९४॥
प्रजाभिश्च प्रजेशैश्च पूजिता वंदिता सदा । सर्वोपजीव्यरूपा च सर्वसंपद्विधायिनी ॥९५॥

यया विना जगत्सर्वं निराधारं चराचरम् । प्रकृतेश्च कला या यास्ता निबोध मुनीश्वर ॥९६॥
यस्य यस्य च या पत्नी तत्सर्वं वर्णयामि ते । स्वाहादेवी वह्निपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥९७॥
यया विना हविर्दानं न ग्रहीतुं सुरा क्षमा । दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजिता ॥९८॥
यया विना हि विश्वेषु सर्वकर्म हि निष्फलम् । स्वधा पितॄणां पत्नी च मुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥९९॥
पूजिता पितृदानं हि निष्फलं च यया विना । स्वस्तिदेवी वायुपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥१००॥
आदानं च प्रदानं च निष्फलं च यया विना । पुष्टिर्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले ॥१०१॥
यया विना परिक्षीणाः पुमांसो योषितोऽपि च । अनन्तपत्नी तुष्टिश्च पूजिता वंदिता भवेत् ॥१०२॥
यया विना न संतुष्टाः सर्वलोकाश्च सर्वतः । ईशानपत्नी संपत्तिः पूजिता च सुरैर्नरैः ॥१०३॥
सर्वे लोका दरिद्राश्च विश्वेषु च यया विना । धृतिः कपिलपत्नी च सर्वैः सर्वत्र पूजिता ॥१०४॥
सर्वे लोका अधैर्याश्च जगत्सु च यया विना । सत्यपत्नी सती मुक्तैः पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०५॥
यया विना भवेल्लोको बन्धुतारहितः सदा । मोहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०६॥
सर्वे लोकाश्च सर्वत्र निष्फलाश्च यया विना । पुण्यपत्नी प्रतिष्ठा सा पूजिता पुण्यदा सदा ॥१०७॥
यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतसमं मुने । सुकर्मपत्नी संसिद्धा कीर्तिर्धन्यैश्च पूजिता ॥१०८॥
यया विना जगत्सर्वं यशोहीनं मृतं यथा । क्रिया तूद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता ॥१०९॥
यया विना जगत्सर्वं विधिहीनं च नारद । अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तैश्च पूजिता ॥११०॥
यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधिनिर्मितम् । सत्ये अदर्शना या च त्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी ॥१११॥
अर्धावयवरूपा च द्वापरे चैव संवृता । कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्यापिका बलात् ॥११२॥
कपटेन समं भ्राता भ्रमते च गृहे गृहे । शान्तिर्लज्जा च भार्ये द्वे सुशीलस्य च पूजिते ॥११३॥
याभ्यां विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद । ज्ञानस्य तिस्रो भार्याश्च बुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा ॥११४॥
याभिर्विना जगत्सर्वं मूढं मत्तसमं सदा । मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कान्तिरूपा मनोहरा ॥११५॥
परमात्मा च विश्वौघो निराधारो यया विना । सर्वत्र शोभारूपा च लक्ष्मीर्मूर्तिमती सती ॥११६॥
श्रीरूपा मूर्तिरूपा च मान्या धन्याऽतिपूजिता । कालाग्नी रुद्रपत्नी च निद्रा सा सिद्धयोगिनी ११७॥
सर्वे लोकाः समाच्छन्ना यया योगेन रात्रिषु । कालस्य तिस्रो भार्याश्च संध्यारात्रिदिनानि च ११८॥
याभिर्विना विधाता च संख्यां कर्तुं न शक्यते । क्षुत्पिपासे लोभभार्ये धन्ये मान्ये च पूजिते ॥११९॥
याभ्यां व्याप्तं जगत्सर्वं नित्यं चिंतातुरं भवेत् । प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा ॥१२०॥
याभ्यां विना जगत्स्रष्टुं विधातुं च नहीश्वरः । कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वारस्य प्रियाप्रिये ॥१२१॥
याभ्यां जगत्समुच्छिन्नं विधात्रा निर्मितं विधौ । निद्रा कन्या च तन्द्रा सा प्रीतिरन्या सुखप्रिये १२२॥
याभ्यां व्याप्तं जगत्सर्वं विधिपुत्र विधेर्विधौ । वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते ॥१२३॥

याम्या शश्वज्जगत्सर्वं यज्जीवन्मुक्तिमन्मुने । अदितिर्देवमाता च सुरभी च गवां प्रसूः ॥१२४॥
दितिश्च दैत्यजननी कद्रूश्च विनता दनुः । उपयुक्ता सृष्टिविधौ एतास्तु कीर्तिताः कलाः ॥१२५॥
कला अन्याः सन्ति बह्व्यस्तासु काश्चिन्निबोध मे। रोहिणी चन्द्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी ॥१२६॥
शतरूपा मनोर्भार्या शचीन्द्रस्य च गेहिनी । तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याप्यरुन्धती ॥१२७॥
अहल्या गौतमस्त्री साऽप्यनसूयाऽत्रिकामिनी । देवहूतिः कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥१२८॥
पितॄणां मानसी कन्या मेनका साविकाप्रसूः । लोपामुद्रा तथा कुन्ती कुबेरकामिनी तथा ॥१२९॥
वरुणानी प्रसिद्धा च बलेर्विन्ध्यावलिस्तथा । कान्ता च दमयन्ती च यशोदा देवकी तथा ॥१३०॥
गान्धारी द्रौपदी शैब्या सा च सत्यवती प्रिया । वृषभानुप्रिया साध्वी राधामाता कुलोद्वहा ॥१३१॥
मन्दोदरी च कौसल्या सुभद्रा कौरवी तथा । रेवती सत्यभामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा॥१३२॥
जाम्बवती नाग्नजितिर्मित्रविन्दा तथाऽपरा । लक्ष्मणा रुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मी प्रकीर्तिता ॥
काली योजनगन्धा च व्यासमाता महासती । बाणपुत्री तथोषा च चित्रलेखा च तत्सखी ॥१३४॥
प्रभावती भानुमती तथा मायावती सती । रेणुका च भृगोर्माता राममाता च रोहिणी १३५॥
एकानंदा च दुर्गा सा श्रीकृष्णभगिनी सती । बह्व्यः सन्ति कलाश्चैवं प्रकृतेरेव भारते ॥१३६॥
या याश्च ग्रामदेव्यः स्युस्ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः । कलांशांशसमुद्भूताः प्रतिविश्वेषु योषितः ॥१३७॥
योषितामवमानेन प्रकृतेश्च पराभवः । ब्राह्मणी पूजिता येन पतिपुत्रवती सती ॥१३८॥
प्रकृतिः पूजिता तेन वस्त्रालंकारचन्दनैः । कुमारी चाष्टवर्षा या वस्त्रालंकारचन्दनैः ॥१३९॥
पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तेन पूजिता । सर्वाः प्रकृतिसम्भूता उत्तमाधममध्यमाः ॥१४०॥
सत्त्वांशाश्चोत्तमा ज्ञेयाः सुशीलाश्च पतिव्रताः । मध्यमा राजसाश्चांशास्ताश्च भोग्याः प्रकीर्तिताः ॥
सुखसम्भोगवश्याश्च स्वकार्ये तत्पराः सदा । अधमास्तामसाश्चांशा अज्ञातकुलसम्भवाः ॥१४२॥
दुर्मुखाः कुलटा धूर्ताः स्वतन्त्राः कलहप्रियाः । पृथिव्यां कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसां गणाः ॥१४३॥
प्रकृतेस्तामसांशाश्च पुंश्चल्यः परिकीर्तिताः । एवं निगदितं सर्वं प्रकृते रूपवर्णनम् ॥१४४॥
ताः सर्वाः पूजिताः पृथ्व्यां पुण्यक्षेत्रे च भारते । पूजिता सुरथेनादौ दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥१४५॥
ततः श्रीरामचन्द्रेण रावणस्य वधार्थिना । तत्पश्चाज्जगतां माता त्रिषु लोकेषु पूजिता ॥१४६॥
जाताऽऽदौ दक्षकन्या या निहत्य दैत्यदानवान् । ततो देहं परित्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निन्दया ॥१४७॥
जज्ञे हिमवतः पत्न्यां लेभे पशुपतिं पतिम् । गणेशश्च स्वयं कृष्णः स्कन्दो विष्णुकलोद्भवः १४८॥
बभूवतुस्तौ तनयौ पश्चात्तस्याश्च नारद । लक्ष्मीर्मङ्गलभूपेन प्रथमं परिपूजिता ॥१४९॥
त्रिषु लोकेषु तत्पश्चाद्देवतामुनिमानवैः । सावित्री चाश्वपतिना प्रथमं परिपूजिता ॥१५०॥
तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुङ्गवैः । आदौ सरस्वती देवी ब्रह्मणा परिपूजिता ॥१५१॥

तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुङ्गवैः । प्रथमं पूजिता राधा गोलोके रासमडले ॥१५२॥
पौर्णमास्या कार्तिकस्य कृष्णेन परमात्मना । गोपिकाभिश्च गोपैश्च बालिकाभिश्च बालकैः १५३॥
गवा गणैः सुरभ्या च तत्पश्चादाज्ञया हरेः । तदा ब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभि परया मुदा ॥१५४॥
पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता वदिता सदा । पृथिव्या प्रथम देवी सुयज्ञेनैव पूजिता ॥१५५॥
शकरेणोपदिष्टेन पुण्यक्षेत्रे च भारते । त्रिषु लोकेषु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मन ॥१५६॥
पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभि सदा । कलाया या समुद्भूता पूजितास्ताश्च भारते १५७॥
पूजिता ग्रामदेव्यश्च ग्रामे च नगरे मुने । एव ते कथित सर्वं प्रकृतेश्चरित शुभम् ॥
यथागमं लक्षण च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे प्रथमोऽध्याय. ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच

समासेन श्रुत सर्वं देवीना चरितं प्रभो । विबोधनाय बोधस्य व्यासेन वक्तुमर्हसि ॥१॥
सृष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह । कथ वा पचधा भूता वद वेदविदावर ॥२॥
भूता ययाशकलया तया त्रिगुणया भवे । व्यासेन तासा चरित श्रोतुमिच्छामि साप्रतम् ॥३॥
तासा जन्मानुकथन पूजाध्यानविधि बुध । स्तोत्र कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मगलम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

नित्य आत्मा नभो नित्य कालो नित्यो दिशो यथा । विश्वाना गोलक नित्य नित्यो गोलोक एव च ॥
तदेकदेशो वैकुण्ठो नम्रभागानुसारक । तथैव प्रकृतिर्नित्या ब्रह्मलीला सनातनी ॥६॥
यथाग्नौ दाहिका चन्द्रे पद्मे शोभा प्रभा रवौ । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा यथा प्रकृतिरात्मनि ॥७॥
विना स्वर्णं स्वर्णकार कुडलं कर्तुमक्षम । विना मृदा घट कर्तुं कुलालो हि न हीश्वरः ॥८॥
न हि क्षमस्तथात्मा च सृष्टिसृष्टुं तया विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा यया च शक्तिमान्सदा ॥९॥
ऐश्वर्यवचन शश्च क्ति पराक्रम एव च । तत्स्वरूपा तयोर्दात्री सा शक्ति परिकीर्तिता ॥१०॥
ज्ञान समृद्धि सपत्तिर्यशश्चैव बल भग । तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा ॥११॥
तया युक्त सदात्मा च भगवास्तेन कथ्यते । स च स्वेच्छामयो देव साकारश्च निराकृति ॥१२॥
तेजोरूप निराकार ध्यायते योगिन सदा । वदति च पर ब्रह्म परमानन्दमीश्वरम् ॥१३॥
अदृश्य सर्वद्रष्टार सर्वज्ञ सर्वकारणम् । सर्वद सर्वरूप त वैष्णवास्तन्न मन्वते ॥१४॥
वदन्ति चैव ते कस्य तेजस्तेजस्विना विना । तेजोमडलमध्यस्थ ब्रह्म तेजस्विन परम् ॥१५॥
स्वेच्छामयं सर्वरूप सर्वकारणकारणम् । अतीव सुन्दर रूप बिभ्रत सुमनोहरम् ॥१६॥

किशोरवयस शात सर्वकात परात्परम् । नवीननीरदाभासधामैक श्यामविग्रहम् ॥१७॥
शरन्मध्याह्नपद्मौघशोभामोचनलोचनम् । मुक्ताच्छविविनिंद्यैकदतपंक्तिमनोरमम् ॥१८॥
मयूरपिच्छचूड च मालतीमाल्यमडितम् । सुनस सस्मित कात भक्तानुग्रहकारणम् ॥१९॥
ज्वलदग्निविशुद्धैकपीताशुकसुशोभितम् । द्विभुज मुरलीहस्त रत्नभूषणभूषितम ॥२०॥
सर्वाधार च सर्वेश सर्वशक्तियुत विभुम् । सर्वैश्वर्यप्रद सर्वस्वतत्र सर्वमगलम् ॥२१॥
परिपूर्णतम सिद्ध सिद्धेश सिद्धिकारकम् । ध्यायते वैष्णवा शश्वद्देवदेव सनातनम् ॥२२॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहर परम् । ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते ॥२३॥
स चात्मा स पर ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते । कृषिस्तद्भक्तिवचनो नश्च तद्दास्यवाचक ॥२४॥
भक्तिदास्यप्रदाता य स च कृष्ण प्रकीर्तित । कृषिश्च सर्ववचनो नकारो बीजमेव च ॥२५॥
स कृष्ण सर्वस्रष्टाऽऽदौ सिसृक्षन्नेक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदशेन कालेन प्रेरित प्रभु ॥२६॥
स्वेच्छामय स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव ह । स्त्रीरूपो वामभागाशो दक्षिणाश पुमान्स्मृत ॥२७॥
ता ददर्श महाकामी कामाधारा सनातन । अतीव कमनीया च चारुपकजसन्निभाम् ॥२८॥
चद्रबिंबविनिंद्यैकनितबयुगला पराम् । सुचारुकदलीस्तभनिंदितश्रोणिसुन्दरीम ॥२९॥
युक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् । पुष्पजुष्टा सुवलिता मध्यक्षीणा मनोहराम् ॥३०॥
अतीव सुदरी शाता सस्मिता वक्रलोचनाम् । वह्निशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषिताम् ॥३१॥
शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्या पिबती सतत मुदा । कृष्णस्य मुखचद्र च चद्रकोटिविनिंदतम् ॥३२॥
कस्तूरी बिन्दुना सार्धमधश्चदनबिंदुना । सम सिंदूरबिंदु च भालमध्ये च बिभ्रतीम् ॥३३॥
वक्रिम कबरीभार मालतीमाल्यभूषितम । रत्नेंद्रसारहार च दधती कातकामुकीम् ॥३४॥
कोटिचद्रप्रभामृष्टपुष्टशोभासमन्विताम । गमनन राजहसगजगर्वविनाशिनीम ॥३५॥
दृष्ट्वा ता तु तया सार्धं रासेशो रासमडले । रासोल्लासे सुरसिको रासक्रीडा चकार ह ॥३६॥
नानाप्रकारशृगार शृङ्गारो मूर्तिमानिव । चकार सुखसभोग यावद्वै ब्रह्मणो दिनम् ॥३७॥
तत स च परिश्रातस्तस्या योनौ जगत्पिता । चकार वीर्याधान च नित्यानदे शुभेक्षण ॥३८॥
गात्रतो योषितस्तस्या सुरतात च सुव्रत । नि ससार श्रमजल श्रातायास्तजसा हर ॥३९॥
महाक्रमणक्लिष्टाया नि श्वासश्च बभूव ह । तदावव्रे श्रमजल तत्सर्वं विश्वगोलकम ॥४०॥
स च निश्वासवायुश्च सर्वाधारो बभूव ह । निश्वासवायु सर्वेषा जीविना च भवयु च ॥४१॥
बभूव मूर्तिमद्वायोर्वामागात्प्राणवल्लभा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्रा प्राणा पच च जीविनाम् ४२॥
प्राणोऽपान समानश्चोदानव्यानौ च वायव । बभूवुरेव तत्पुत्रा अध प्राणाश्च पच च ॥४३॥
घर्मतोयाधिदेवश्च बभूव वरुणो महान । तद्वामाङ्गाच्च तत्पत्नी वरुणानी बभूव सा ।४४॥

शोभारूपा च चन्द्रे च सा पद्मेषु च शोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥७३॥
यया च शक्तिमानात्मा यया च शक्तिमज्जगत् । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतमिव स्थितम् ॥७४॥
या च ससारवृक्षस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा वृद्धिरूपा फलरूपा च नारद ॥७५॥
क्षुत्पिपासादयारूपा निद्रा तन्द्रा क्षमा मति । शान्तिलज्जातुष्टिपुष्टिभ्रान्तिकान्त्यादिरूपिणी ॥७६॥
सा च सस्तूय सर्वेश तत्पर समुवास ह । रत्नसिंहासन तस्यै प्रददौ राधिकेश्वर ॥७७॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र सस्त्रीकश्च चतुर्मुख । पद्मनाभेर्नाभिपद्मान्निः ससार महामुने ॥७८
कमण्डलुधर श्रीमास्तपस्वी ज्ञानिना वर । चतुर्मुखैस्त तुष्टाव प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥७९
सा सदा सुदरी सृष्टा शतचन्द्रसमप्रभा । वह्निशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषणा ॥८०
रत्नसिंहासने रम्ये सस्तूय सर्वकारणम् । उवास स्वामिना सार्धं कृष्णस्य पुरतो मुदा ॥८१॥
एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव स । वामार्धाङ्गो महादेवो दक्षिणे गोपिकापति ॥८२॥
शुद्धस्फटिकसकाश शतकोटिरविप्रभ । त्रिशूलपट्टिशधरो व्याघ्रचर्माम्बरो हर ॥८३॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभो जटाभारधर पर । भस्मभूषितगात्रश्च सस्मितश्चन्द्रशेखर ॥८४॥
दिगंबरो नीलकण्ठ सर्पभूषणभूषित । बिभ्रद्दक्षिणहस्तेन रत्नमाला सुसस्कृताम् ॥८५॥
प्रजपन्पञ्चवक्त्रेण ब्रह्मज्योति सनातनम् । सत्यस्वरूप श्रीकृष्ण परमात्मानमीश्वरम् ॥८६॥
कारण कारणाना च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहर परम् ॥८७॥
सस्तूय मृत्योर्मृत्यु त यतो मृत्युञ्जयाभिध । रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरे पुर ॥८८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथ डिम्भो जले तिष्ठन्यावद्वै ब्रह्मणो वय । तत स काले सहसा द्विधाभूतो बभूव ह ॥१॥
तन्मध्ये शिशुरेकश्च शतकोटिरविप्रभ । क्षण रोरूयमाणश्च स्तनार्थ पीडित क्षुधा ॥२॥
पित्रा मात्रा परित्यक्तो जलमध्ये निराश्रय । ब्रह्माण्डासख्यनाथो यो ददर्शोर्ध्वमनाथवत् ॥३॥
स्थूलात्स्थूलतम सोऽपि नाम्ना देवो महाविराट् । परमाणुर्यथा सूक्ष्मात्पर स्थूलात्तथाऽप्यसौ ॥४॥
तेजसा षोडशांशोऽय कृष्णस्य परमात्मन । आधारोऽसख्यविश्वाना महाविष्णुश्च प्राकृत ॥५॥
प्रत्येक लोमकूपेषु विश्वानि निखिलानि च ।
अस्यापि तेषा सख्या न कृष्णो वक्तु न हि क्षम ॥६॥
सख्या चेद्रजसामस्ति विश्वाना न कदाचन । ब्रह्मविष्णुशिवादीना तथा सख्या न विद्यते ॥७॥
प्रतिविश्वेषु सन्त्येव ब्रह्मविष्णुशिवादय । पातालाद्ब्रह्मलोकान्त ब्रह्माण्ड परिकीर्तितम् ॥८॥

तत ऊर्ध्वं च वैकुंठो ब्रह्मांडाद्बहिरेव सः । तत ऊर्ध्वं च गोलोकः पंचाशत्कोटियोजनः ॥९॥
नित्यः सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्तथाप्ययम् । सप्तद्वीपमिता पृथ्वी सप्तसागरसंयुता ॥१०॥
ऊनपंचाशदुपद्वीपासंख्यशैलवनान्विता । ऊर्ध्वं सप्त स्वर्गलोका ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥११॥
पातालानि च सप्ताधश्चैवं ब्रह्मांडमेव च । ऊर्ध्वं धराया भूर्लोको भुवर्लोकस्ततः परम् ॥१२॥
ततः परश्च स्वर्लोको जनलोकस्तथापरः । ततः परस्तपोलोकः सत्यलोकस्ततः परः ॥१३॥
ततः परं ब्रह्मलोकस्तप्तकांचनसन्निभः । एवं सर्वं कृत्रिमं च बाह्याभ्यंतरमेव च ॥१४॥
तद्विनाशे विनाशश्च सर्वेषामेव नारद । जलबुद्बुदवत्सर्वं विश्वसंघमनित्यकम् ॥१५॥
नित्यौ गोलोकवैकुंठौ प्रोक्तौ शश्वदकृत्रिमौ । प्रत्येकं लोमकूपेषु ब्रह्मांडं परिनिश्चितम् ॥१६॥

एषां संख्यां न जानाति कृष्णोऽन्यस्यापि का कथा ।
प्रत्येकं प्रतिब्रह्मांडं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥१७॥

तिस्रः कोट्यः सुराणां च संख्या सर्वत्र पुत्रक । दिगीशाश्चैव दिक्पाला नक्षत्राणि ग्रहादयः ॥१८॥
भुवि वर्णाश्च चत्वारोऽप्यधो नागाश्चराचराः । अथ कालेन स विराडूर्ध्वं दृष्ट्वा पुनः पुनः ॥१९॥
डिंभांतरे च शून्यं हि द्वितीयं च न किंचन । चिंतामवाप क्षुद्युक्तो रुरोद च पुनः पुनः ॥२०॥
ज्ञानं प्राप्य तदा दध्यौ कृष्णं परमपूरुषम् । ततो ददर्श तत्रैव ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥२१॥
नवीनजलदश्यामं द्विभुजं पीतवाससम् । सस्मितं मुरलीहस्तं भक्तानुग्रहकातरम् ॥२२॥
जहास बालकस्तुष्टो दृष्ट्वा जनकमीश्वरम् । वरं तदा ददौ तस्मै वरेशः समयोचितम् ॥२३॥
मत्समो ज्ञानयुक्तश्च क्षुत्पिपासादिवर्जितः । ब्रह्मांडासंख्यनिलयो भव वत्स लयावधि ॥२४॥
निष्कामो निर्भयश्चैव सर्वेषां वरदो भव । जरामृत्युरोगशोकपीडादिवर्जितो भव ॥२५॥
इत्युक्त्वा तस्य कर्णे स महामंत्रं षडक्षरम् । त्रिः कृत्वश्च प्रजजाप वेदांगप्रवरं परम् ॥२६॥
प्रणवादिचतुर्थ्यंतं कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् । वह्निजायांतमिष्टं च सर्वविघ्नहरं परम् ॥२७॥
मंत्रं दत्त्वा तदाहारं कल्पयामास वै विभुः । श्रूयतां तद्ब्रह्मपुत्र निबोध कथयामि ते ॥२८॥
प्रतिविश्वं यन्नैवेद्यं ददाति वैष्णवो जनः । तत्षोडशांशो विषयो विष्णोः पंचदशास्य वै ॥२९॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिञ्जीवन्मुक्तश्च सततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवनपि मृतो हि स ॥३५॥
किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतेन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥
कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं वृथा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ॥३७॥
यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसंयुतः । पश्चाद्याति गते तस्मिन्स्वतन्त्राः सर्वशक्तयः ॥३८॥
स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥३९॥
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरां श्रुतिसुन्दरीम् ॥४०॥

श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसंख्यपाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥
अंशेन प्रतिब्रह्माण्डे त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥
ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव ते । शिवांशेन भविष्यन्ति सृष्टिसंहरणाय वै ॥४३॥
कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्रांशेन भविष्यति ॥४४॥
मद्भक्तियुक्तः सततं भविष्यति वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ॥४५॥
मातरं कमनीयां च मम वक्षःस्थलस्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सान्तरधीयत ॥४६॥
गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं शंकरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तुं चैव तत्क्षणम् ॥४७॥

श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड्लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ॥४८॥
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अंशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ॥४९॥
इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुत । जगाम ब्रह्मा स नत्वा शिवश्च शिवदायकः ॥५०॥
महाविराड्लोमकूपे ब्रह्माण्डगोलके जले । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराड्रूपेण साम्प्रतम् ॥५१॥
श्यामो युवा पीतवासाः शयानो जलतल्पके । ईषद्धास्यः प्रसन्नास्यो विश्वव्यापी जनार्दनः ॥५२॥
तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदण्डे च बभ्राम युगलक्षकम् ॥५३॥
नान्तं जगाम दण्डस्य पद्मनालस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चिन्तामाप पिता तव ॥५४॥
स्वस्थानं पुनरागत्य दध्यौ कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥५५॥
शयानं जलतल्पे च ब्रह्माण्डगोलकाप्लुते । यल्लोमकूपे ब्रह्माण्डं तं च तत्परमेश्वरम् ॥५६॥
श्रीकृष्णं चापि गोलोके गोपगोपीसमन्वितम् । तं संस्तूय वरं प्राप ततः सृष्टिं चकार सः ॥५७॥
बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः । ततो रुद्रकलाश्चापि शिवस्यैकादश स्मृताः ॥५८॥
बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपार्श्वतः । चतुर्भुजश्च भगवान् श्वेतद्वीपे च पालकः ॥५९॥
क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससर्ज ह । स्वर्गं मर्त्यं च पातालं त्रिलोकीं सचराचराम् ॥६०॥

एवं सर्वलोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेव च । प्रतिविश्वे क्षुद्रविराड्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥६१॥
इत्येव कथितं ब्रह्मन्कृष्णसंकीर्तनं शुभम् । सुखदं मोक्षदं ब्रह्मन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सर्वं मया पूर्वं त्वत्प्रसादात्सुधोपमम् । अधुना प्रकृतीनां च व्यस्तं वर्णय पूजनम् ॥१॥
कस्याः पूजा कृता केन कथं मर्त्ये प्रचारिता । केन वा पूजिता का वा केन का वा स्तुता प्रभो ॥२॥
तासां स्तोत्रं च ध्यानं च प्रभावं चरितं शुभम् । काभिः केभ्यो वरो दत्तस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥४॥
आसां पूजा प्रसिद्धा च प्रभावः परमाद्भुतः । सुधोपमं च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥५॥
प्रकृत्यंशाः कलाश्च तासां च चरितं शुभम् । सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मन्सावधानो निशामय ॥६॥
काली वसुन्धरा गङ्गा षष्ठी मङ्गलचण्डिका । तुलसी मनसा निद्रा स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ॥७॥
संक्षेपमासां चरितं पुण्यदं श्रुतिसुंदरम् । जीवकर्मविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुंदरम् ॥८॥
दुर्गायाश्चैव राधाया विस्तीर्णं चरितं महत् । तद्वत्पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपक्रमतः शृणु ॥९॥
आदौ सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता । यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मूर्खो भवति पण्डितः ॥१०॥
आविर्भूता यथा देवी वक्त्रतः कृष्णयोषितः । इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥११॥
स च विज्ञाय तद्भावं सर्वज्ञः सर्वमातरम् । तामुवाच हितं सत्यं परिणामे सुखावहम् ॥१२॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिञ्जीवन्मुक्तश्च संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः ॥३५॥
किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतेन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥
कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं वृथा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ॥३७॥
यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसंयुतः । पश्चाद्यांति गते तस्मिन्स्वतंत्राः सर्वशक्तयः ॥३८॥
स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥३९॥
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्ति मधुरां श्रुतिसुन्दरीम् ॥४०॥

श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसंख्यपाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥
अंशेन प्रतिब्रह्माण्डे त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥
ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव ते । शिवांशेन भविष्यंति सृष्टिसंहरणाय वै ॥४३॥
कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्रांशेन भविष्यति ॥४४॥
मद्भक्तियुक्तः सततं भविष्यति वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ४५॥
मातरं कमनीया च मम वक्षःस्थलस्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सोंतरधीयत ॥४६॥
गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं शंकरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तुं चैव तत्क्षणम् ॥४७॥

श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ॥४८॥
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अंशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ॥४९॥
इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुतः । जगाम ब्रह्मा तं नत्वा शिवश्च शिवदायकः ॥५०॥
महाविराड् लोमकूपे ब्रह्माण्डगोलके जले । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराडंशेन सांप्रतम् ॥५१॥
श्यामो युवा पीतवासाः शयानो जलतल्पके । ईषद्धास्यः प्रसन्नास्यो विश्वव्यापी जनार्दनः ॥५२॥
तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदंडे च बभ्राम युगलक्षकम् ॥५३॥
नांतं जगाम दंडस्य पद्मनालस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चिंतामाप पिता तव ॥५४॥
स्वस्थानं पुनरागत्य दध्यौ कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥५५॥
शयानं जलतल्पे च ब्रह्माण्डगोलकाप्लुते । यल्लोमकूपे ब्रह्माडं तं च तत्परमीश्वरम् ॥५६॥
श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् । तं संस्तूय वरं प्राप ततः सृष्टिं चकार सः ॥५७॥
बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः । ततो रुद्रकलाश्चापि शिवस्यैकादश स्मृताः ॥५८॥
बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपार्श्वतः । चतुर्भुजश्च भगवान् श्वेतद्वीपे स चावसत् ॥५९॥
क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससर्ज ह । स्वर्गं मर्त्यं च पातालं त्रिलोकीं सचराचराम् ॥६०॥

...मसारेंद्रनिर्माणनवभूषणभूषिताम् । सुपूजिता सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥४७॥
...दे भक्त्या वंदिता च मुनीन्द्रमनुमानवैः । एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः ॥४८॥
...स्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दण्डवद्भुवि । येषां चेयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥
...द्यारंभे च वर्षान्ते सर्वेषां पञ्चमीदिने । सर्वोपयुक्तं मूलं च वैदिकाष्टाक्षरः परः ॥५०॥
...रा येषोपदेशो वा तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यंतं वह्निजायांतमेव च ॥५१॥
...दमीमायादिकं चैव मंत्रोऽयं कल्पपादपः । पुरा नारायणश्चेमं वाल्मीकये कृपानिधिः ॥५२॥
...ददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥
...न्द्रपर्वणि मारीचो ददौ वाक्पतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टो ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ॥५४॥
...आस्तीकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ । विभाण्डको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥५५॥
...शिवः कणादमुनये गौतमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥५६॥
...शेषः पाणिनये चैव भारद्वाजाय धीमते । ददौ शाकटायनाय सुतले बलिसंसदि ॥५७॥
...चतुर्लक्षजपेनैव मंत्रः सिद्धो भवेन्नृणाम् । यदि स्यान्मंत्रसिद्धो हि बृहस्पतिसमो भवेत् ॥५८॥
...कवचं शृणु विप्रेंद्र यद्दत्तं ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विश्वजयं भृगवे गंधमादने ॥५९॥

भृगुरुवाच

ब्रह्मन्ब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥
सरस्वत्याश्च कवचं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो । अयातयाम मंत्राणां समूहसंयुतं परम् ॥६१॥

रत्नसारेंद्रनिर्माणनवभूषणभूषिताम् । सुपूजिता सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥४७॥
वद भक्त्या यदिता च मुनीन्द्रमनुमानवैः । एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षण ॥४८॥
संस्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दण्डवद्भुवि । येषां चेयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥
विद्यारंभे च वर्षान्ते सर्वेषां पञ्चमीदिने । सर्वोपयुक्तं मूलं च वैदिकाष्टाक्षरं परं ॥५०॥
येषां येनोपदेशो वा तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च ॥५१॥
लक्ष्मीमायादिकं चैव मन्त्रोऽयं कल्पपादपः । पुरा नारायणश्चेमं वाल्मीकये कृपानिधिः ॥५२॥
प्रददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥
चन्द्रपर्वणि मारीचो ददौ वाक्पतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टो ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ॥५४॥
आस्तीकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ । विभाण्डको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥५५॥
शिवः कणादमुनये गौतमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥५६॥
शेषः पाणिनये चैव भारद्वाजाय धीमते । ददौ शाकटायनाय सुतले बलिसंसदि ॥५७॥
चतुर्लक्षजपेनैव मन्त्रः सिद्धो भवेन्नृणाम् । यदि स्यान्मन्त्रसिद्धो हि बृहस्पतिसमो भवेत् ॥५८॥
कवचं शृणु विप्रेन्द्र यद्दत्तं ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विश्वजयं भृगवे गन्धमादने ॥५९॥

भृगुरुवाच

ब्रह्मन्ब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥
सरस्वत्याश्च कवचं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो । अयातयाममन्त्राणां समूहसंयुतं परम् ॥६१॥

ब्रह्मोवाच

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितम् ॥६२॥
उक्तं कृष्णेन गोलोके मह्यं वृन्दावने वने । रासेश्वरेण विभुना रासे वै रासमण्डले ॥६३॥
अतीव गोपनीयं च कल्पवृक्षसमं परम् । अश्रुताद्भुतमन्त्राणां समूहैश्च समन्वितम् ॥६४॥
यद्धृत्वा भगवाञ्छुक्रः सर्वदैत्येषु पूजितः । यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा बुद्धिमांश्च बृहस्पतिः ॥६५॥
पठनाद्धारणाद्वाग्मी कवीन्द्रो वाल्मिको मुनिः । स्वायंभुवो मनुश्चैव यद्धृत्वा सर्वपूजितः ॥६६॥
कणादो गौतमः कण्वः पाणिनिः शाकटायनः । ग्रन्थं चकार यद्धृत्वा दक्षः कात्यायनः स्वयम् ॥६७॥
धृत्वा वेदविभागं च पुराणान्यखिलानि च । चकार लीलामात्रेण कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ॥६८॥
शातातपश्च संवर्तो वसिष्ठश्च पराशरः । यद्धृत्वा पठनाद्ग्रन्थं याज्ञवल्क्यश्चकार सः ॥६९॥
ऋष्यशृङ्गो भरद्वाजश्चास्तीको देवलस्तथा । जैगीषव्योऽथ जाबालिर्यद्धृत्वा सर्वपूजितः ॥७०॥
कवचस्यास्य विप्रेन्द्र ऋषिरेष प्रजापतिः । स्वयं छन्दश्च बृहती देवता शारदाम्बिका ॥७१॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञानसर्वार्थसाधनेषु च । कवितासु च सर्वासु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥७२॥

श्री ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पातु सर्वत । श्रीवाग्देवतायै स्वाहा भालं मे सर्वदाऽवतु ॥७३॥
ॐ ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रे पातु निरंतरम् ।
ॐ श्रीं ह्रीं भगवत्यै सरस्वत्यै स्वाहा नेत्रयुग्मं सदाऽवतु ॥७४॥
ऐं ह्रीं वाग्वादिन्यै स्वाहा नासां मे सर्वदावतु । ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा चाष्ठं सदाऽवतु ॥७५॥
ॐ श्रीं ह्रीं ब्राह्म्यै स्वाहेति दंतपंक्तिं सदाऽवतु । ऐमित्येकाक्षरो मंत्रो मम कंठं सदाऽवतु ॥७६॥
ॐ श्रीं ह्रीं पातु मे ग्रीवां स्कंधौ मे श्रीं सदावतु । ॐ ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा वक्षः सदावतु ७७॥
ॐ ह्रीं विद्याधिस्वरूपायै स्वाहा मे पातु नाभिकाम् ।
ॐ ह्रीं क्लीं वाण्यै स्वाहेति मम हस्तौ सदाऽवतु ॥७८॥
ॐ सर्ववर्णात्मिकायै पादयुग्मं सदाऽवतु । ॐ वागधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा सर्वं सदावतु ॥७९॥
ॐ सर्वकंठवासिन्यै स्वाहा प्राच्यां सदाऽवतु । ॐ सर्वजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाग्निदिशि रक्षतु ॥८०॥
ॐ ऐं ह्रीं क्लीं सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा । सततं मंत्रराजोऽयं दक्षिणे मां सदाऽवतु ॥८१॥
ऐं ह्रीं श्रीं त्र्यक्षरो मंत्रो नैर्ऋत्यां सर्वदाऽवतु । ॐ ऐं जिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा मां वारुणेऽवतु ॥८२॥
ॐ सर्वाम्बिकायै स्वाहा वायव्ये मां सदाऽवतु । ॐ ऐं श्रीं क्लीं गद्यवासिन्यै स्वाहा मामुत्तरेऽवतु ॥
ऐं सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहैशान्यां सदाऽवतु । ॐ ह्रीं सर्वपूजितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदाऽवतु ॥८४॥
ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदाऽवतु । ॐ ग्रंथबीजस्वरूपायै स्वाहा मां सर्वतोऽवतु ॥८५॥
इति ते कथितं विप्र ब्रह्ममंत्रौघविग्रहम् । इदं विश्वजयं नाम कवचं ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥
पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्पर्वते गंधमादने । तव स्नेहान्मयाख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥८७॥
गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः । प्रणम्य दंडवद्भूमौ कवचं धारयेत्सुधीः ॥८८॥
पंचलक्षजपेनैव सिद्धं तु कवचं भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥
महावाग्मी कवीन्द्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् । शक्नोति सर्वं जेतुं च कवचस्य प्रसादतः ॥९०॥
इदं च कण्वशाखोक्तं कवचं कथितं मुने । स्तोत्रपूजाविधानं च ध्यानं च वंदनं शृणु ॥९१॥

इति देवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

वाग्देवताया स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदम् । महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन तुष्टाव तां पुरा ॥१॥
गुरुशापाच्च स मुनिर्हतविद्यो बभूव ह । तदा जगाम दुःखार्तो रविस्थानं सुपुण्यदम् ॥२॥
संप्राप्य तपसा सूर्यं लोलार्के दृष्टिगोचरे । तुष्टाव सूर्यं शोकेन रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥३॥
सूर्यस्तं पाठयामास वेदं वेदांगमीश्वरः । उवाच स्तौहि वाग्देवीं भक्त्या च स्मृतिहेतवे ॥४॥

तमित्युक्त्वा दीननाथोऽप्यन्तर्धानं चकार स. । मुनि स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकधर. ॥५॥

याज्ञवल्क्य उवाच

कृपा कुरु जगन्मातर्मामेवं हततेजसम् । गुरुशापात्स्मृतिभ्रष्ट विद्याहीन च दु खितम् ॥६॥
ज्ञान देहि स्मृति विद्या शक्ति शिष्यप्रबोधिनीम् । ग्रन्थकर्तृत्वशक्ति च सुशिष्य सुप्रतिष्ठितम् ॥७॥
प्रतिभा सत्सभायां च विचारक्षमता शुभाम् । लुप्त सर्वं दैवयोगान्नवीभूत पुन कुरु ॥८॥
यथाकुर भस्मनि च करोति देवता पुन । ब्रह्मस्वरूपा परमा ज्योतीरूपा सनातनी ॥९॥
सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नम । विसर्गबिंदुमात्रासु यदधिष्ठानमेव च ॥१०॥
तदधिष्ठात्री या देवी तस्यै नीत्यै नमो नम । व्याख्यास्वरूपा सा देवी व्याख्याधिष्ठातृरूपिणी॥११॥
यया विना प्रसख्यावान्सख्या कर्तुं न शक्यते । कालसख्यास्वरूपा या तस्यै देव्यै नमो नम ॥१२॥
भ्रमसिद्धातरूपा या तस्यै देव्यै नमोनम । स्मृतिशक्तिज्ञानशक्ति बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥१३॥
प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमोनम । सनत्कुमारो ब्रह्माण ज्ञान पप्रच्छ यत्र वै ॥१४॥
बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धात कर्तुमक्षम । तदाजगाम भगवानात्मा श्रीकृष्ण ईश्वर ॥१५॥
उवाच स च ता स्तौहि वाणीमिष्टा प्रजापते । स च तुष्टाव ता ब्रह्मा चाज्ञया परमात्मन ॥१६॥
चकार तत्प्रसादेन तदा सिद्धातमुत्तमम् । यदाप्यनत पप्रच्छ ज्ञानमेक वसुधरा ॥१७॥
बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धात कर्तुमक्षम । तदा ता स च तुष्टाव सत्रस्त कश्यपाज्ञया ॥१८॥
ततश्चकार सिद्धा त निर्मल भ्रमभजनम् । व्यास पुराणसूत्र च पप्रच्छ वाल्मिकि यदा ॥१९॥
मौनीभूतश्च सस्मार तामेव जगदबिकाम् । तदा चकार सिद्धात तद्वरेण मुनीश्वर ॥२०॥
सप्राप्य निर्मल ज्ञान भ्रमाधध्वसदीपकम् । पुराणसूत्र श्रुत्वा च व्यास कृष्णकलोद्भव ॥२१॥
ता शिवा वेद दध्यौ च शतवर्षं च पुष्करे । तदा त्वत्तो वर प्राप्य सत्कवीन्द्रो बभूव ह ॥२२॥
तदा वेदविभाग च पुराण च चकार स । यदा महेंद्र पप्रच्छ तत्त्वज्ञान सदाशिवम् ॥२३॥
क्षण तामेव सचिंत्य तस्मै ज्ञान ददौ विभु । पप्रच्छ शब्दशास्त्र च महेन्द्रश्च बृहस्पतिम् ॥२४॥
दिव्य वर्षसहस्र च स त्वा दध्यौ च पुष्करे । तदा त्वत्तो वर प्राप्य दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥२५॥
उवाच शब्दशास्त्र च तदर्थ च सुरेश्वरम् । अध्यापिताश्च ये शिष्या यैरधीत मुनीश्वरै ॥२६॥
ते च ता परिसचिंत्य प्रवर्तन्ते सुरेश्वरीम् । त्व सस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रैर्मनुमानवै ॥२७॥
दैत्येंद्रैश्च सुरैश्चापि ब्रह्मविष्णुशिवादिभि. । जडीभूत सहस्रास्य पचवक्त्रश्चतुर्मुख ॥२८॥
या स्तोतु किमह स्तौमि तामेकास्येन मानव । इत्युक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकधर ॥२९॥
प्रणनाम निराहारो रुरोद च मुहुर्मुहु । ज्योतीरूपा महामाया तेन दृष्टाऽप्युवाच तम् ॥३०॥
सुकवीन्द्रो भवेत्युक्त्वा वैकुठ च जगाम ह । याज्ञवल्क्यकृत वाणीस्तोत्रमेतत्तु य पठेत् ॥३१॥

सुकवीन्द्रो महावाग्मी बृहस्पतिसमो भवेत् । महामूर्खश्च दुर्बुद्धिर्वर्षमेकं यदा पठेत् ॥३२॥
स पण्डितश्च मेधावी सुकवीन्द्रो भवेद्ध्रुवम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती तु वैकुण्ठे स्वयं नारायणान्तिके । गङ्गाशापेन कलहात्कलया भारते सरित् ॥१॥
पुण्यदा पुण्यरूपा च पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवद्भिर्निषेव्या च स्थितिः पुण्यवतां मुने ॥२॥
तपस्विनां तपोरूपा तपसः फलरूपिणी । कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥३॥
ज्ञानात्सरस्वतीतोये मृता ये मानवा भुवि । तेषां स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरिसंसदि ॥४॥
भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्र च लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥५॥
चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये । व्यतीपाते च ग्रहणेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥६॥
अनुषङ्गेण यः स्नातो हेतुना श्रद्धयाऽपि वा । सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥७॥
सरस्वतीमनुं तत्र मासमेकं च यो जपेत् । महामूर्खः कवीन्द्रश्च स भवेन्नात्र संशयः ॥८॥
नित्यं सरस्वतीतोये यः स्नायान्मुण्डयन्नरः । न गर्भवासं कुरुते पुनरेव स मानवः ॥९॥
इत्येवं कथितं किंचिद्भारते गुणकीर्तनम् । सुखदं कामदं सारं भूयः किं श्रोतुमिच्छसि ॥१०॥

सूत उवाच

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । पुनः पप्रच्छ संदेहमिमं शौनक सत्वरम् ॥११॥

नारद उवाच

कथं सरस्वती देवी गङ्गाशापेन भारते । कलया कलहेनैव बभूव पुण्यदा सरित् ॥१२॥
श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धते कौतुकं मम । कथामृतं मे तृप्तिः केन श्रेयसि तृप्यते ॥१३॥
कथं शशाप सा गङ्गा पूजितां तां सरस्वतीम् । सा तु सत्त्वस्वरूपा या पुण्यदा सुखदा सदा ॥१४॥
तेजस्विन्योर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिसुंदरम् । सुदुर्लभं पुराणेषु तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१५॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् । यस्याः श्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥१६॥
लक्ष्मी सरस्वती गङ्गा विष्णोः सान्निध्यगा सदा । प्रेम्णा समास्तास्तिष्ठन्ति सततं हरिसंनिधौ ॥१७॥
चकार सैकदा गङ्गा विष्णोर्मुखनिरीक्षणम् । सस्मिता च सकामा च सकटाक्षं पुनः पुनः ॥१८॥
विभुर्जहास तद्वक्त्रं निरीक्ष्य च क्षणं तदा । क्षमां चकार तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती ॥१९॥

बोधयामास पद्मा तां सत्त्वरूपा च सस्मिता । क्रोधाविष्टा सा वाणी न च शान्ता बभूव ह ॥२०॥
उवाच वाणी भर्तारं रक्तास्या रक्तलोचना । कुपिता कामवेगेन शश्वत्प्रस्फुरिताधरा ॥२१॥

सरस्वत्युवाच

सर्वत्र समताबुद्धिः सद्भर्तुः कामिनीं प्रति । धर्मिष्ठस्य वरिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥
ज्ञातं सौभाग्यमधिकं गङ्गायां ते गदाधर । कमलायां च तत्तुल्यं न च किंचिन्मयि प्रभो ॥२३॥
गङ्गायाः पद्मया सार्धं प्रीतिश्चास्ति सुसम्मता । क्षमां चकार तेनेदं विपरीतं हरिप्रिया ॥२४॥
किं जीवनेन मेऽत्रैव दुर्भगायाश्च साम्प्रतम् । निष्फलं जीवनं तस्या या पत्युः प्रेमवञ्चिता ॥२५॥
त्वां सर्वेशं सत्त्वरूपं च ये वदन्ति मनीषिणः । ते च मूर्खा न वेदज्ञा न जानन्ति मतिं तव ॥२६॥
सरस्वतीवचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कोपसंयुताम् । मनसा च समालोच्य स जगाम बहिः सभाम् ॥२७॥
गते नारायणे गङ्गामुवाच निर्भयं रुषा । वागधिष्ठातृदेवी सा वाक्यं श्रवणदुष्करम् ॥२८॥
हे निर्लज्जे हे सकामे स्वामिगर्वं करोषि किम् । अधिकं स्वामिसौभाग्यं विज्ञापयितुमिच्छसि ॥२९॥
मानचूर्णं करिष्यामि तवाद्य हरिसंनिधौ । किं करिष्यति ते कान्तो ममैवं कान्तवल्लभे ॥३०॥
इत्येवमुक्त्वा गङ्गायाः केशं ग्रहीतुमुद्यता । वारयामास तां पद्मा मध्यदेशे समाश्रिता ॥३१॥
शशाप वाणी तां पद्मां महाबलवती सती । वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यसि न संशयः ॥३२॥
विपरीतं ततो दृष्ट्वा किंचिन्नो वक्तुमर्हसि । संतिष्ठसि सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् ॥३३॥
शापं श्रुत्वा तु सा देवी न शशाप चुकोप ह । तत्रैव दुःखिता तस्थौ वाणीं धृत्वा करेण च ॥३४॥
असन्तुष्टां तु तां दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरिताधराम् । उवाच गङ्गा तां देवीं पद्मां चारक्तलोचनाम् ॥३५॥

श्रीगङ्गोवाच

त्वमुत्सृज महोग्रां च पद्मे किं मे करिष्यसि । दुःशीला मुखरा नष्टा नित्यं वाचालरूपिणी ॥३६॥
वागधिष्ठात्री देवीयं सततं कलहप्रिया । यावती योग्यता चास्या यावती शक्तिरेव च ॥३७॥
तथा करोतु वादं च मया सार्धं च दुर्मुखी । स्वबलं यन्मम बलं विज्ञापयितुमिच्छति ॥३८॥
जानन्तु सर्वे ह्युभयोः प्रभावं विक्रमं सति । इत्येवमुक्त्वा सा देवी वाण्यै शापं ददाविति ॥३९॥
सरित्स्वरूपा भवतु सा या त्वां च शशाप ह । अधो मर्त्यं सा प्रयातु सन्ति यत्रैव पापिनः ॥४०॥
कलौ तेषां च पापानि ग्रहीष्यति न संशयः । इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती ॥४१॥
त्वमेव यास्यसि महीं पापिपापं लभिष्यसि । एतस्मिन्नन्तरे तत्र भगवानाजगाम ह ॥४२॥
चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पार्षदैश्च चतुर्भुजैः । सरस्वतीं करे धृत्वा वासयामास वक्षसि ॥४३॥
बोधयामास सर्वज्ञः सर्वं ज्ञानं पुरातनम् । श्रुत्वा रहस्यं तासां च शापस्य कलहस्य च ॥४४॥

उवाच दुःखितास्ताश्च वाचं सामयिकीं विभुः ।

श्रीभगवानुवाच

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मध्वजगृहं शुभे ॥४५॥

अयोनिसंभवा भूमौ तस्य कन्या भविष्यसि । तत्रैव दैवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यसि ॥४६॥
मदंशस्यासुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी । भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यसि न संशयः ॥४७॥
त्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च भारते । कलया च सरिद्भूत्वा शीघ्रं गच्छ वरानने ॥४८॥
भारतं भारतीशापान्नाम्ना पद्मावती भव । गंगे यास्यसि पश्चात्त्वमंशेन विश्वपावनी ॥४९॥
भारतं भारतीशापात्पापदाहाय पापिनाम् । भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुकल्पिते ॥५०॥
नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यसि महीतले । मदंशस्य समुद्रस्य जायाजाये ममाज्ञया ॥५१॥
मदंशांशस्य भूपस्य शंतनोश्च सुरेश्वरि । गंगाशापेन कलया भारतं गच्छ भारति ॥५२॥
कलहस्य फलं भुङ्क्ष्व सपत्नीभ्यां सहाच्युते । स्वयं च ब्रह्मसदने ब्रह्मणः कामिनी भव ॥५३॥
गंगा यातु शिवस्थानमत्र पद्मैव तिष्ठतु । शान्ता च क्रोधरहिता मद्भक्ता सत्त्वरूपिणी ॥५४॥
महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी । यदंशकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ॥५५॥
शान्तरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविश्वेषु पूजिताः । तिस्रो भार्यास्त्रिशीलाश्च त्रयो भृत्याश्च बान्धवाः ॥५६॥
ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न ह्येते मंगलप्रदाः । स्त्रीपुंवच्च गृहे येषां गृहिणां स्त्रीवशः पुमान् ॥५७॥
निष्फलं च जन्म तेषामशुभं च पदे पदे । मुखे दुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहप्रिया ॥५८॥
अरण्यं तेन गन्तव्यं महारण्यं गृहाद्वरम् । जलानां च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च ॥५९॥
सततं सुलभा तत्र न तेषां गृह एव च । वरमग्नौ स्थितिर्हिंस्रजंतूनां सन्निधौ सुखम् ॥६०॥
ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टस्त्रीसन्निधौ ध्रुवम् । व्याधिज्वाला विषज्वाला वरं पुंसां वरानने ॥६१॥
दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते । पुंसां च स्त्रीजितां चैव भस्मान्तं शौचमध्रुवम् ॥६२॥
यदह्नि कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् । निन्दितोऽत्र परत्रैव सर्वथा नरकं व्रजेत् ॥६३॥
यशःकीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः । बहूनां च सपत्नीनां नैकत्र श्रेयसे स्थितिः ॥६४॥
एकभार्यः सुखी नैव बहुभार्यः कदाचन । गच्छ गंगे शिवस्थानं ब्रह्मस्थानं सरस्वति ॥६५॥
अत्र तिष्ठतु मद्गेहे सुशीला कमलालया । सुखाढ्या यस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता ॥६६॥
इह स्वर्गसुखं तस्य धर्मो मोक्षः परत्र च । पतिव्रता यस्य पत्नी स च मुक्तः शुचिः सुखी ॥
जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखी दुःशीलापतिरेव च ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम च नारद । अतीव रुरुदुर्देव्यः समालिंग्य परस्परम् ॥१॥
ताश्च सर्वाः समालोक्य क्रमेणोचुस्तदेश्वरम् । कम्पिताः साश्रुनेत्राश्च शोकेन च भयेन च ॥२॥

सरस्वत्युवाच

विशापं देहि हे नाथ दुष्टमाजन्मशोचनम् । सत्स्वामिना परित्यक्ताः कुतो जीवन्ति ताः स्त्रियः ॥३॥
देहत्यागं करिष्यामि योगेन भारते ध्रुवम् । अत्युन्नतो हि नियतं पातुमर्हति निश्चितम् ॥४॥

गङ्गोवाच

अहं केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्यागं करिष्यामि निर्दोषाया वधं लभ ॥५॥
निर्दोषकामिनीत्यागं करोति यो नरो भुवि । स याति नरकं घोरं किन्तु सर्वेश्वरोऽपि वा ॥६॥

पद्मोवाच

नाथ सत्त्वस्वरूपस्त्वं कोपः कथमहो तव । प्रसादं कुरु भार्ये द्वे सदीशस्य क्षमा वरा ॥७॥
भारते भारतीशापाद्यास्यामि कलया ह्यहम् । कियत्कालं स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम् ॥८॥
दास्यन्ति पापिनः पापं मह्यं स्नानावगाहनात् । केन तेन विमुक्ताऽहमागमिष्यामि ते पदम् ॥९॥
कलया तुलसीरूपं धर्मध्वजसुता सती । भुक्त्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पदाम्बुजमच्युत ॥१०॥
वृक्षरूपा भविष्यामि त्वदधिष्ठातृदेवता । समुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥११॥
गंगा सरस्वतीशापाद्यदि यास्यति भारते । शापेन मुक्ता पापाच्च कदा त्वां च लभिष्यति ॥१२॥
गंगाशापेन वा वाणी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्विनिर्मुच्य लभिष्यति पदं तव ॥१३॥
तां वाणीं ब्रह्मसदनं गंगां वा शिवमन्दिरम् । गन्तुं वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च ते वचः ॥१४॥
इत्युक्त्वा कमलाकान्तपादं धृत्वा ननाम सा । स्वकेशैर्वेष्टनं कृत्वा रुरोद च पुनः पुनः ॥१५॥
"उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां कृत्वा स्ववक्षसि । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥१॥"

श्रीभगवानुवाच

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । समतां च करिष्यामि शृणु त्वं कमलेक्षणे ॥१६॥
भारती यातु कलया सरिद्रूपा च भारते । अर्धा सा ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे ॥१७॥
भगीरथेन सा नीता गंगा यास्यति भारते । पूतं कर्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठति मद्गृहे ॥१८॥
तत्रैव चन्द्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् । ततः स्वभावतः पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥१९॥
कलांशांशेन गच्छ त्वं भारते वामलोचने । पद्मावती सरिद्रूपा तुलसीवृक्षरूपिणी ॥२०॥
कलेः पञ्चसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणम् । युष्माकं सरितां चैव मद्गेहं च गमिष्यथ ॥२१॥

सपदा हेतुभूता च विपत्ति सर्वदेहिनाम् । विना विपत्तेर्महिमा केषा, पद्मभवे भवेत ॥२२॥
मन्मन्त्रोपासकाना च सता स्नानावगाहनात । युष्माक मोक्षण पापादर्शनात्स्पर्शनात्तथा ॥२३॥
पृथिव्या यानि तार्थानि सत्यसख्यानि सुदरि । भविष्यन्ति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥२४॥
मन्मन्त्रोपासका भक्ता विश्रमन्ति च भारत । पूत कर्तुं तारितु च सुपवित्रा वसुधराम् ॥२५॥
मद्भक्ता यत्र तिष्ठति पाद प्रक्षालयति च । तत्स्थान च महातीर्थ सुपवित्र भवदध्रुवम् ॥२६॥
स्त्रीघ्नो गोघ्न कृतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पग । जीवन्मुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२७॥
एकादशीविहीनश्च सन्ध्याहीनोऽथ नास्तिक । नरघाती भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥२८॥
असिजीवी मसीजीवी धावको ग्रामयाचक । वृषवाहो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥२९॥
विश्वासघाती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्ष्यस्य दायक । स्थाप्याहारी भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥३०॥
अत्युग्रो या पदूपकश्च जारज पुंश्चलीपति । पूतश्च वृषलीपुत्रो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥३१॥
शूद्राणा सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजक । अदीक्षितो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥३२॥
पितर मातर भार्यां भ्रातर तनय सुताम । गुरो कुल च भगिनी चक्षुर्हीन च बान्धवम् ॥३३॥
श्वश्रू च श्वशुर चैव यो न पुष्णाति सुदरि । स महापातकी पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात ॥३४॥
अश्वत्थनाशकश्चैव मद्भक्तनिदकस्तथा । शूद्रान्नभोजी विप्रश्च पूतो मद्भक्तदर्शनात् ॥३५॥
देवद्रव्यापहारी च विप्रद्रव्यापहारक । लाक्षालोहरसाना च विक्रेता दुहितुस्तथा ॥३६॥
महापातकिनश्चैव शूद्राणा शवदाहका । भवेयुरेते पूताश्च मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३७॥

श्रीमहालक्ष्मीरुवाच

पुरुषाणां शतं पूर्वं तथा तज्जन्ममात्रतः । स्वर्गस्थं नरकस्थं वा मुक्तिमाप्नोति तत्क्षणात् ॥४७॥
यैः कश्चिद्यत्र वा जन्म लब्धं येषु च जंतुषु । जीवन्मुक्तास्तु ते पूता यान्ति काले हरेः पदम् ॥४८॥
मद्भक्तियुक्तो मर्त्यश्च स मुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणाधीनवृत्तिर्यः कथाविष्टश्च संततम् ॥४९॥
मद्गुणश्रुतिमात्रेण सानंदः पुलकान्वितः । सगद्गदः साश्रुनेत्रः स्वात्मविस्मृत एव च ॥५०॥
न वाञ्छति सुखं मुक्तिं सालोक्यादिचतुष्टयम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तद्वाञ्छा मम सेवने ॥५१॥
इन्द्रत्वं च मनुत्वं च ब्रह्मत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिभोगं च स्वप्नेऽपि च न वाञ्छति ॥५२॥
भ्रमन्ति भारते भक्तास्तादृग्जन्म सुदुर्लभम् । मद्गुणश्रवणालापैर्नित्यं मुदान्विताः ॥५३॥
ते यान्ति च महीं पूत्वा नरं तीर्थं ममालयम् । इत्येवं कथितं सर्वं पद्मे कुरु यथोचितम् ॥
तदाज्ञया तास्तच्चक्रुर्हरिस्तस्थौ सुखासने ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारते । गङ्गाशापेन कलया स्वयं तस्थौ हरेः पदे ॥१॥
भारती भारतं गत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणः प्रिया । वाग्धिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी प्रकीर्तिता ॥२॥
सरोवाप्यां च स्रोतःसु सर्वत्रैव हि दृश्यते । हरिः सरस्वांस्तस्येयं तेन नाम्ना सरस्वती ॥३॥
सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपा च पावनी । पापिनां पापदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥४॥
पश्चाद्भागीरथी नीता मही भागीरथेन च । स वै जगाम कलया वाणीशापेन नारद ॥५॥
तत्रैव समये तां च दधार शिरसा शिवः । वेगं सोढुमशक्तो भुवः प्रार्थनया विभुः ॥६॥
पद्मा जगाम कलया सा च पद्मावती नदी । भारतं भारतीशापात्स्वयं तस्थौ हरेः पदे ॥७॥
ततोऽन्यया सा कलया लेभे जन्म च भारते । धर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विख्याता तुलसीति च ॥८॥
पुरा सरस्वतीशापात्पश्चाच्च हरिशापतः । बभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥
कलेः पञ्चसहस्रं च वर्षं स्थित्वा च भारते । जग्मुस्ताश्च सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदम् ॥१०॥
यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीवृंदावनं विना । यास्यन्ति सार्धं ताभिश्च वैकुण्ठमाज्ञया हरेः ॥११॥
शालग्रामः शक्तिशिवौ जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्रान्ते त्यक्त्वा याति निजं पदम् ॥१२॥
साधवश्च पुराणानि शंखानि श्राद्धतर्पणे । वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१३॥
देवपूजा देवनाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदाङ्गानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१४॥
संतश्च सत्यधर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रतं तपश्चानशनं ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१५॥
वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकपटसंयुताः । तुलसीरहिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥१६॥

शठा क्रूरा दाम्भिकाश्च महाहंकारसयुता । चोराश्च हिंसका सर्वे भविष्यति तत परम ॥१७॥
पुसो भेद स्त्रीविभेदो विवाहो वाऽपि निर्णय । स्वस्वामिभेदो वस्तूना भविष्यति तत परम ॥१८॥
सर्वे स्त्रीवशगा पुस पुश्चल्यश्च गृह गृहे । तर्जनैर्भर्त्सनै शश्वत्स्वामिन ताडयति च ॥१९॥
गृहेश्वरी च गृहिणी गृही भृत्याधिकोऽधम । चेटीदाससमो वध्वा श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा ॥२०॥
भर्तारो बलिनो गेहे योनिसबधिबाधवा । विद्यासबधिभि साध सभाषापि न विद्यत ॥२१॥
तथाऽपरिचिता लोकास्तथा पुसश्च बाधवा । सर्वकर्माक्षमा पुसो योषितामाज्ञया विना ॥२२॥
ब्रह्मक्षत्रविश शूद्रा जात्याचारविवर्जिता । सध्या च यज्ञसूत्र च भवल्लुप्त न सशय ॥२३॥
म्लेच्छाचारा भविष्यति वर्णाश्चत्वार एव च । म्लेच्छशास्त्र पठिष्यति स्वशास्त्राणि विहाय च २४॥
ब्रह्मक्षत्रविशा वशा शूद्राणा सेवका कलौ । सूपकारा धावकाश्च वृषवाहाश्च सर्वश ॥२५॥
सत्यहीना जना सर्वे सस्यहीना च मेदिनी । फलहीनाश्च तरवोऽपत्यहीनाश्च योषित ॥२६॥
क्षीरहीनास्तथा गाव क्षीर सर्पिर्विवर्जितम । दपती प्रीतिहीनौ च गृहिण सत्यवर्जिता ॥२७॥
प्रतापहीना भूपाश्च प्रजाश्च करपीडिता । जलहीना महानद्यो दीर्घिकाकदरादय ॥२८॥
धर्महीना पुण्यहीना वर्णाश्चत्वार एव च । लक्षपु पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति तत परम ॥२९॥
कुत्सिता विकृताकारा नरा नार्यश्च बालका । कुवार्ता कुत्सित शब्दो भविष्यति तत परम ॥३०॥
केचिद्ग्रामाश्च नगरा नरशून्या भयानका । केचित्स्वल्पकुटीरेण नरेण च समन्विता ॥३१॥
अरण्यानि भविष्यति ग्रामेषु नगरेषु च । अरण्यवासिन सर्वे जनाश्च करपीडिता ॥३२॥
सस्यानि च भविष्यति तडागेषु नदीषु च । प्रकृष्टवशजा हीना भविष्यति कलौ युग ॥३३॥
अलीकवादिनो धूर्ता शठाश्चासत्यवादिन । प्रकृष्टानि च क्षत्राणि सस्यहीनानि नारद ॥३४॥
हीना प्रकृष्टा धनिनो देवभक्ताश्च नास्तिका । हिंसकाश्च दयाहीना चोराश्च नरघातिन ॥३५॥
वामना व्याधियुक्ताश्च नरा नार्यश्च सर्वत । स्वल्पायुषो गदायुक्ता यौवनं रहिता कलौ ॥३६॥
पलिता षोडश वर्षे महावृद्धाश्च विंशती । अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणा ॥३७॥
वत्सरातप्रसूता स्त्री षोडशे च जराविता । पतिपुत्रवती काचित्सर्वा वध्या कलौ युग ॥३८॥
कन्याविक्रयिण सर्वे वर्णाश्चत्वार एव च । मातजायावधूना च जारोपेतान्नभक्षका ॥३९॥
कन्याना भगिनीना वा जारोपात्तान्नजीविन । हरेर्नाम्ना विक्रयिणो भविष्यति कलौ युग ॥४०॥
स्वयमुत्सृज्य दान च कीर्तिवर्धनहेतवे । तत पश्चात्स्वदान च स्वयमुल्लघयिष्यति ॥४१॥
देववृत्ति ब्रह्मवृत्ति वृत्ति गुरुकुलस्य च । स्वदत्ता परदत्ता वा सर्वमुल्लघयिष्यति ॥४२॥
कन्यकागामिन केचित्केचिच्च श्वश्रुगामिन । केचिद्वधूगामिनश्च केचिद् सर्वगामिन ॥४३॥
भगिनीगामिन केचित्सपत्नीमातृगामिन । भ्रातृजायागामिनश्च भविष्यति कलौ युगे ॥४४॥

अगम्यागमनं चैव करिष्यति गृहे गृहे । मातृयोनिं परित्यज्य विहरिष्यंति सर्वतः ॥४५॥
पत्नीना निर्णयो नास्ति भर्तृणा च कलौ युगे । प्रजाना चैव ग्रामाणा वस्तूना च विशेषतः ॥४६॥
अलीकवादिन. सर्वे सर्वे चोराश्च लपटा । परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिन. ॥४७॥
ब्रह्मक्षत्रविशा वशा भविष्यति च पापिन. । लाक्षालोहरसाना च व्यापारं लवणस्य च ॥४८॥
वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणा शवदाहिनः । शूद्रान्नभोजिन सर्वे सर्वे च वृषलीरता. ॥४९॥
पञ्चयज्ञविहीनाश्च कुहूरात्रौ च भोजिन. । यज्ञसूत्रविहीनाश्च सध्याशौचविहीनका ॥५०॥
पुश्चली वार्धुपाजीवा कुट्टनी च रजस्वला । विप्राणा रधनागारे भविष्यति च पाचिका ॥५१॥
अनाना नियमो नास्ति योनीना च विशेषत । आश्रमाणा जनाना च सर्वे म्लेच्छा कलौ युगे ५२॥
एव कलौ सप्रवृत्ते सर्वं म्लेच्छमयं भवेत् । हस्तप्रमाणे वृक्षे च अगुष्ठे चैव मानवे ॥५३॥
विप्रस्य विष्णुयशसः पुत्र. कल्किर्भविष्यति । नारायणकलाशश्च भगवान् बलिना वर. ॥५४॥
दीर्घेण करवालेन दीर्घघोटकवाहन । म्लेच्छशून्या च पृथिवी त्रिरात्रेण करिष्यति ॥५५॥
निर्म्लेच्छा वसुधा कृत्वा चातर्धानं करिष्यति । अराजका च वसुधा दस्युग्रस्ता भविष्यति ॥५६॥
स्थूणाप्रमाणा षड्रात्र वर्षधाराप्लुता मही । लोकशून्या वृक्षशून्या गृहशून्या भविष्यति ॥५७॥
ततश्च द्वादशादित्या. करिष्यत्युदय मुने । प्राप्नोति शुष्कता पृथ्वी समा तेषा च तेजसा ॥५८॥
कलौ गते च दुर्धर्षे प्रवृत्ते च कृते युगे । तप सत्त्वसमायुक्तो धर्म पूर्णो भविष्यति ॥५९॥
तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्राह्मणा भुवि । पतिव्रताश्च धर्मिष्ठा योषितश्च गृहे गृहे ॥६०॥
राजान क्षत्रिया सर्वे विप्रभक्ता मनस्विन । प्रतापवतो धर्मिष्ठा पुण्यकर्मरता सदा ॥६१॥
वैश्या वाणिज्यनिरता विप्रभक्ताश्च धार्मिका । शूद्राश्च पुण्यशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविन. ॥६२॥
विप्रक्षत्रविशा वशा देवीभक्तिपरायणा । देवीमत्ररता सर्वे देवीध्यानपरायणा. ॥६३॥
श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा पुमासो ऋतुगामिन । लेशो नास्ति ह्यधर्मस्य पूर्णो धर्म कृते युगे ॥६४॥
धर्मस्त्रिपाच्च त्रेताया द्विपाच्च द्वापरे तत । कलौ वृत्ते चैकपाच्च सर्वलुप्तिस्तत परम् ॥६५॥
वारा सप्त तथा विप्र तिथय षोडश स्मृता । तथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च षडेव च ॥६६॥
द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भि प्रहरैर्दिनम् । चतुर्भि प्रहरै रात्रिर्मासस्त्रिशद्दिनैस्तथा ॥६७॥
वर्ष पञ्चविधं ज्ञेय कालसख्याविधिक्रमे । यथा चायाति यात्येव तथा युगचतुष्टयम् ॥६८॥
वर्षे पूर्णे नराणा च देवाना च दिवानिशम् । शतत्रये षष्ठ्यधिके नराणा च युगे गते ॥६९॥
देवाना च युग ज्ञेय कालसख्याविदा मतम् । मन्वतर तु दिव्याना युगानामेकसप्तति ॥७०॥
मन्वतरसम ज्ञेयमायुष्य च शचीपते. । अष्टाविंशतिमे चेन्द्रे गते ब्रह्मदिवानिशम् ॥७१॥
अष्टोत्तरशते वर्षे गते पातश्च ब्रह्मण । प्रलय. प्राकृतो ज्ञेयस्तत्रादृष्टा वसुंधरा ॥७२॥

जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्माविष्णुशिवादय । ऋषयो ज्ञानिन सर्वे लीना सत्ये चिदात्मनि ७३॥
तत्रैव प्रकृतिर्लीना तत्र प्राकृतिको लय । लये प्राकृतिके जाते पाते च ब्रह्मणो मुने ॥७४॥
निमेषमात्र कालश्च श्रीदेव्या प्रोच्यते मुने । एव नश्यति सर्वाणि ब्रह्माडान्यखिलानि च ॥७५॥
निमेषान्तरकाले च पुन सृष्टिक्रमेण च । एव कतिविधा सृष्टिर्लय कतिविधोऽपि वा ॥७६॥
कति कल्पा गता याता सख्या जानाति क पुमान् । सृष्टीना च लयाना च ब्रह्माडाना च नारद ॥७७॥
ब्रह्मादीना च ब्रह्माण्डे सख्या जानाति क पुमान् । ब्रह्माडाना च सर्वेषामीश्वरश्चैक एव स ॥७८॥
सर्वेषा परमात्मा च सच्चिदानन्दरूपधृक् । ब्रह्मादयश्च तस्यांशास्तस्यांशश्च महाविराट् ॥७९॥
तस्यांशश्च विराट् क्षुद्र सैवेय प्रकृति परा । तस्या सकाशात्सजातोऽप्यर्धनारीश्वरस्तत ॥८०॥
सैव कृष्णो द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुज । चतुर्भुजश्च वैकुठे गोलोके द्विभुज स्वयम् ॥८१॥
ब्रह्मादितृणपर्यंत सर्वं प्राकृतिक भवेत । यद्यत्प्राकृतिक सृष्ट सर्वं नश्वरमेव च ॥८२॥
एवविध सृष्टिहेतु सत्य नित्य सनातनम् । स्वेच्छामय पर ब्रह्म निर्गुण प्रकृते परम् ॥८३॥
निरुपाधि निराकार भक्तानुग्रहकातरम् । करोति ब्रह्मा ब्रह्माड यज्ज्ञानात्कमलोद्भव ॥८४॥
शिवो मृत्युञ्जयश्चैव सहर्ता सर्वतत्त्ववित । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा सर्वेशस्तु तपो महान् ॥८५॥
महाविभूतियुक्तश्च सर्वज्ञ सर्वदर्शन । सर्वव्यापी सर्वपाता प्रदाता सर्वसपदाम् ॥८६॥
विष्णु सर्वेश्वर श्रीमान्यद्भक्त्या यस्य सेवया । महामाया च प्रकृति सर्वशक्तिमयीश्वरी ॥८७॥
सैव प्रोक्ता भगवती सच्चिदानन्दरूपिणी । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भक्त्या यस्य सेवया ॥८८॥
सावित्री देवमाता च वेदाधिष्ठातृदेवता । पूज्या द्विजाना वेदज्ञा यज्ज्ञानाद्यस्य सेवया ॥८९॥
सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषा परा । यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता ॥९०॥
सर्वग्रामाधिदेवी सा सर्वसम्पत्प्रदायिनी । राजेश्वरी सर्ववद्या सर्वेषा पुत्रदायिनी ॥९१॥
सर्वस्तुता च सर्वज्ञा सर्वदुर्गतिनाशिनी । कृष्णवामांशसभूता कृष्णप्राणाधिदेवता ॥९२॥
कृष्णप्राणाधिका प्रेम्णा राधिका शक्तिसेवया । सर्वाधिक च रूप च सौभाग्य मानगौरवे ॥९३॥
कृष्णवक्ष स्थलस्थान पत्नीत्व प्राप सेवया । तपश्चचार सा पूर्व शतशृङ्ग च पर्वत ॥९४॥
दिव्यवर्षसहस्र च पतिप्राप्त्यर्थमेव च । जात शक्तिप्रसादे तु दृष्ट्वा चन्द्रकलापमाम् ॥९५॥
कृष्णोवक्ष स्थले कृत्वा रुरोद कृपया विभु । वर तस्यै ददौ सार सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥९६॥
मम वक्ष स्थले तिष्ठ मम भक्ता च शाश्वती । सौभाग्येन च मानेन प्रेम्णाथो गौरवेण च ॥९७॥
त्व मे श्रेष्ठा च ज्येष्ठा च प्रेयसी सर्वयोषिताम् । वरिष्ठा च गरिष्ठा च सस्तुता पूजिता मया ॥९८॥
सतत तव साध्योऽय वश्यश्च प्राणवल्लभे । इत्युक्त्वा च जगन्नाथश्चकार ललना तत ॥९९॥
उपत्नीरहिता तां च चकार प्राणवल्लभाम् । अन्याभिश्च ता देव्य पूजिता शक्तिसेवया १००॥

तपस्तु यादृशं यासां तादृक्तादृक्फलं मुने । दिव्यं वर्षसहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमाचले ॥१०१॥
दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह । सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गंधमादने ॥१०२॥
लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्ववंद्या बभूव सा । लक्ष्मीर्युगशतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे ॥१०३॥
सर्वसंपत्प्रदात्री च जाता देवीनिषेवणात् । सावित्री मलये तप्त्वा पूज्या वंद्या बभूव सा १०४॥
षष्टिवर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् । शतमन्वंतरं तप्तं शंकरेण पुरा विभो ॥१०५॥
शतमन्वंतरं चेदं ब्रह्मा शक्तिं जजाप ह । शतमन्वंतरं विष्णुस्तप्त्वा पाता बभूव ह ॥१०६।
दशमन्वंतरं तप्त्वा श्रीकृष्णः परमं तपः । गोलोकं प्राप्तवान्दिव्यं मोदतेऽद्यापि यत्र हि १०७॥
दशमन्वंतरं धर्मस्तप्त्वा वै भक्तिसंयुतः । सर्वप्राणः सर्वपूज्यः सर्वाधारो बभूव सः ॥१०८॥
एवं देव्याश्च तपसा सर्वे देवाश्च पूजिताः । मुनयो मनवो भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥१०९॥
एवं ते कथितं सर्वं पुराणं च यथागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ११०॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे शक्तिप्रादुर्भावे नारदनारायणसंवादेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच

देव्या निमेषमात्रेण ब्रह्मणः पात एव च । तस्य पातः प्राकृतिकः प्रलयः परिकीर्तितः ॥१॥
प्रलये प्राकृते चोक्ता तत्रादृष्टा वसुंधरा । जलप्लुतानि विश्वानि सर्वे लीना परात्मनि ॥२॥
वसुंधरा तिरोभूता कुत्रावासा च तिष्ठति । सृष्टेर्विधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुनः ॥३॥
कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया । तस्याश्च जन्मकथनं वद मंगलकारकम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वादिसृष्टौ सर्वेषां जन्म देव्या इति श्रुतिः । आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषु प्रलयेषु च ॥५॥
श्रूयतां वसुधाजन्म सर्वमंगलकारणम् । विघ्ननिघ्नकरं पापनाशनं पुण्यवर्धनम् ॥६॥
अहो केचिद्वदंतीति मधुकैटभमेदसा । बभूव वसुधा धन्या तद्विरुद्धमतं शृणु ॥७॥
ऊचतुस्तौ पुरा विष्णुं तुष्टौ युद्धेन तेजसा । आवां वधो न यत्रोर्वी पाथसा संवृतेति च ॥८॥
तयोर्जीवनकाले न प्रत्यक्षा साऽभवत्स्फुटम् । ततो बभूव मेदश्च मरणानंतरं तयोः ॥९॥
मेदिनीति च विख्यातेत्युक्तमेतन्मतं शृणु । जलधौता कृता पूर्वं वर्धिता मेदसा यतः ॥१०॥
कथयामि ते तज्जन्म सार्थकं सर्वमंगलम् । पुरा श्रुतं यच्छ्रुत्युक्तं धर्मवक्त्राच्च पुष्करे ॥११॥
महाविराट्शरीरस्य जलस्थस्य चिरं स्फुटम् । मनो बभूव कालेन सर्वांगव्यापकं ध्रुवम् ॥१२॥
तच्च प्रविष्टं सर्वेषां तल्लोम्नां विवरेषु च । कालेन महता पश्चाद्बभूव वसुधा मुने ॥१३॥
प्रत्येकं प्रतिलोम्नां च कूपेषु संस्थिता सदा । आविर्भूता तिरोभूता सजला च पुनः पुनः ॥१४॥

आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलोपर्युपस्थिता । प्रलये च तिरोभूता जलस्याभ्यन्तरे स्थिता ॥१५॥
प्रतिविश्वेषु वसुधा शैलकाननसंयुता । सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपसमन्विता ॥१६॥
हेमाद्रिमेरुसंयुक्ता ग्रहचन्द्रार्कसंयुता । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तदाज्ञया ॥१७॥
पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्या भारतसंयुता । काञ्चनीभूमिसंयुक्ता सप्तस्वर्गसमन्विता ॥१८॥
पातालसप्त तदधस्तदूर्ध्वं ब्रह्मलोकत । ध्रुवलोकश्च तत्रैव सर्वं विश्वं च तत्र वै ॥१९॥
एव सर्वाणि विश्वानि पृथिव्या निर्मितानि च । नश्वराणि च विश्वानि सर्वाणि कृत्रिमाणि वै २०॥
प्रलये प्राकृते चैव ब्रह्मणश्च निपातने । महाविराडादिसृष्टौ सृष्ट कृष्णेन चात्मना ॥२१॥
नित्यौ च स्थितिप्रलयौ काष्ठाकालेश्वरै सह । नित्याधिष्ठातृदेवी सा वाराह पूजिता सुरै ॥२२॥
मुनिभिर्मनुभिर्विप्रैर्गन्धर्वादिभिरेव च । विष्णोर्वराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसमता ॥२३॥
तत्पुत्रो मगलो ज्ञेयो घटेशो मगलात्मज ।

नारद उवाच

पूजिता केन रूपेण वाराहे च सुरैर्मही ॥२४॥
वाराहे चैव वाराही सर्वै सर्वाश्रया सती । मूलप्रकृतिसभूता पञ्चीकरणमार्गत ॥२५॥
तस्या पूजाविधान चाप्यधश्चोर्ध्वमनकथ । मगल मगलस्यापि जन्म व्यास वद प्रभो ॥२६॥

नारायण उवाच

वाराहे च वराहश्च ब्रह्मणा सस्तुत पुरा । उद्दधार मही हत्वा हिरण्याक्ष रसातलात् ॥२७॥
जले ता स्थापयामास पद्मपत्र यथा ह्रदे । तत्रैव निर्ममे ब्रह्मा विश्व सर्वं मनोहरम ॥२८॥
दृष्ट्वा तदधि देवी च सकामा कामुको हरि । वाराहरूपी भगवान् कोटिसूर्यसमप्रभ ॥२९॥
कृत्वा रतिकला सर्वां मूर्ति च सुमनोहराम् । क्रीडा चकार रहसि दिव्यवर्षमहर्निशम् ॥३०॥
सुखसभोगसस्पर्शान्मूर्छां सा प्राप सुदरी । विदग्धाया विदग्धेन सगमोऽतिसुखप्रद ॥३१॥
विष्णुस्तदगसश्लेषादबुबुधे न दिवानिशम । वर्षान्ते चेतना प्राप्य कामी तत्याज कामुकीम् ३२॥
पूर्वरूप वराह च दधार ॥ च लीलया । पूजा चकार ता देवी ध्यात्वा च धरणी सतीम् ॥
धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यै सिंदूरैरनुलेपनै । वस्त्रै पुष्पैश्च बलिभि सपूज्योवाच ता हरि ३४॥

श्रीभगवानुवाच

सर्वाधारा भव शुभे सर्वै सपूजिता सुखम् । मुनिभिर्मनुभिर्देवै सिद्धैश्च दानवादिभि ॥३५॥
अम्बुवाचीत्यागदिने गृहारम्भे प्रवेशने । वापीतडागारम्भे च गृहे च कृषिकर्मणि ॥३६॥
तव पूजा करिष्यन्ति मद्वरेण सुरादय । मूढा ये न करिष्यन्ति यास्यन्ति नरक च ते ॥३७॥

वसुधोवाच

वहामि सर्वं वाराहरूपेणाहं तवाज्ञया । लीलामात्रेण भगवन्विश्वं च सचराचरम् ॥३८॥
मुक्तां शुक्तिं हरेरर्चां शिवलिंगं शिलां तथा । शंखं प्रदीपं यंत्रं च माणिक्यं हीरकं तथा ॥३९॥
यज्ञसूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् । जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥
गोरोचनं चंदनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्वोढुमशक्ताऽहं क्लिष्टा च भगवञ्छृणु ॥४१॥

श्रीभगवानुवाच

द्रव्याण्येतानि ये मूढा अर्पयिष्यंति सुंदरि । यास्यंति कालसूत्रं ते दिव्यं वर्षशतं त्वयि ॥४२॥
इत्येवमुक्त्वा भगवान् विरराम च नारद । बभूव तेन गर्भेण तेजस्वी मंगलग्रहः ॥४३॥
पूजां चक्रुः पृथिव्याश्च ते सर्वे चाज्ञया हरेः । कण्वशाखोक्तध्यानेन तुष्टुवुश्च स्तवेन ते ॥४४॥
ददुर्मूलेन मंत्रेण नैवेद्यादिकमेव च । संस्तुता त्रिषु लोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥४५॥

नारद उवाच

किं ध्यानं स्तवनं तस्या मूलमंत्रं च किं वद । गूढं सर्वपुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम ॥४६॥

श्रीनारायण उवाच

आदौ च पृथिवी देवी वराहेण च पूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्पूजिता पृथिवी तदा ॥४७॥
ततः सर्वैर्मुनीन्द्रैश्च मनुभिर्मानवादिभिः । ध्यानं च स्तवनं मंत्रं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥४८॥
ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं वसुधायै स्वाहेत्यनेन मंत्रेण विष्णुना पूजिता पुरा ।
श्वेतपद्मजवर्णाभां शरच्चंद्रनिभाननाम् ॥४९॥
चन्दनोक्षितसर्वांगीं रत्नभूषणभूषिताम् । रत्नाधारां रत्नगर्भां रत्नाकरसमन्विताम् ॥५०॥
वह्निशुद्धांशुकाधानां सस्मितां वंदितां भजे । ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैश्च पूजिताऽभवत् ॥५१॥
स्तवनं शृणु विप्रेंद्र कण्वशाखोक्तमेव च ।

कोटिजन्मसु स भवेद्बलवान्भूमिपेश्वरः। भूमिदानकृतं पुण्यं लभ्यते पठनाज्जनैः ॥५९॥
भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः। अंबुवाचीभूकरणपापात्स मुच्यते ध्रुवम् ॥६०॥
अन्यकूपे कूपखननपापात्स मुच्यते ध्रुवम्। परभूमिहरात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥६१॥
भूमौ वीर्यत्यागपापाद्भूमौ दीपादिस्थापनात्। पापेन मुच्यते सोऽपि स्तोत्रस्य पठनान्मुने ॥६२॥
अश्वमेधशतं पुण्यं लभते नात्र संशयः। भूमिदेव्या महास्तोत्रं सर्वकल्याणकारकम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच

भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन च। परभूहरणात्पापं परकूपे खनने तथा ॥१॥
अंबुवाच्यां भूखनने वीर्यस्य त्याग एव च। दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥२॥
अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्पृच्छ्यते परम्। यदस्ति तत्प्रतीकारं वद वेदविदां वर ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

वितस्तिमात्रभूमिं च यो ददाति च भारते। संध्यापूताय विप्राय स याति शिवमंदिरम् ॥४॥
भूमिं च सर्वसस्याढ्यां ब्राह्मणाय ददाति च। भूमिरेणुप्रमाणाब्दमंते विष्णुपदे स्थितिः ॥५॥
ग्रामं भूमिं च धान्यं च ब्राह्मणाय ददाति यः। सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो चोभौ देवीपुरःस्थितौ ॥६॥
भूमिदानं च तत्काले यः साधुश्चानुमोदते। स च प्रयाति वैकुंठं मित्रगोत्रसमन्वितः ॥७॥
स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः। स तिष्ठति कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥८॥
तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमिहीनः श्रिया हतः। पुत्रहीनो दरिद्रश्च घोरं याति च रौरवम् ॥९॥
गवां मार्गं विनिष्कृष्य यश्च सस्यं ददाति च। दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीपाके च तिष्ठति ॥१०॥
गोष्ठं तडागं निष्कृष्य मार्गे सस्यं ददाति यः। स तिष्ठत्यसिपत्रे च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥११॥
पंचपिंडाननुद्धृत्य परकूपे च स्नाति यः। प्राप्नोति नरकं चैव स्नानं निष्फलमेव च ॥१२॥
कामी भूमौ च रहसि वीर्यत्यागं करोति यः। भूमिरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठति रौरवे ॥१३॥
अंबुवाच्यां भूकरणं यः करोति च मानवः। स याति कृमिदंशं च स्थितस्तत्र चतुर्युगम् ॥१४॥
परकीये लुप्तकूपे कूपं मूढः करोति यः। पुष्करिण्यां च लुप्तायां पुष्करिणीं ददाति यः ॥१५॥
सर्वं फलं परस्यैव तप्तकुंडं व्रजेच्च सः। तत्र तिष्ठति संतप्तो यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१६॥
परकीये तडागे च पंकमुद्धृत्य चोत्सृजेत्। रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः ॥१७॥
पिंडं पित्रे भूमिभर्तुर्न प्रदाय च मानवः। श्राद्धं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चितम् ॥१८॥
भूमौ दीपं योऽर्पयति स चांधः सप्तजन्मसु। भूमौ शंखं च संस्थाप्य कुष्ठं जन्मांतरे लभेत् ॥१९॥

मुक्ता माणिक्यहीरौ च सुवर्णं च मणिं तथा । पंच संस्थापयेद्भूमौ स चान्ध सप्तजन्मसु ॥२०॥
शिवलिंगं शिवार्चां च यस्त्वर्पयति भूतले । शतमन्वतरं यावत्कृमिभक्ष. स तिष्ठति ॥२१॥
शंखं यंत्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदलम् । यश्चार्पयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके ध्रुवम् ॥२२॥
जपमाला पुष्पमाला कर्पूरं रोचनं तथा । यो मूढश्चार्पयेद्भूमौ स याति नरकं ध्रुवम् ॥२३॥
भूमौ चन्दनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुशमूलकम् । संस्थाप्य भूमौ नरके वसेन्मन्वन्तरावधि ॥२४॥
पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेन्नरः । न भवेद्विप्रयोनौ च तस्य जन्मान्तरे जनि. ॥२५॥
ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभते ध्रुवम् । ग्रन्थियुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं च सर्ववर्णकै. ॥२६॥
यज्ञं कृत्वा तु यो भूमिं क्षीरेण न हि सिञ्चति । स याति तप्तभूमिं च संततं सप्तजन्मसु ॥२७॥
भूकम्पे ग्रहणे यो हि करोति खननं भुवः । जन्मान्तरे महापापी ह्यंगहीनो भवेद्ध्रुवम् ॥२८॥
भवनं यत्र सर्वेषां भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । काश्यपी कश्यपस्येयमचला स्थिररूपत. ॥२९॥
विश्वम्भरा धारणाच्चानंतानन्तरूपिणी । पृथिवी पृथुकन्यात्वाद्विस्तृतत्वान्महामुने ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नारद उवाच

तप कृत्वा लक्षवर्षं गंगानयनकारणात । ददर्श कृष्ण ग्रीष्मस्थ सूर्यकोटिसमप्रभम ॥१४॥
द्विभुज मुरलीहस्त किशोर गोपवेषिणम । गोपालसुदरीरूप भक्तानुग्रहरूपिणम् ॥१५॥
स्वेच्छामय पर ब्रह्म परिपूर्णतम प्रभुम । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुत मुनिगणैर्नुतम ॥१६॥
निर्लिप्त साक्षिरूप च निर्गुण प्रकृते परम । ईषद्धास्यप्रसन्नास्य भक्तानुग्रहकारणम ॥१७॥
वह्निशुद्धाशुकाधान रत्नभूषणभूषितम् । तुष्टाव दृष्ट्वा नृपति प्रणम्य च पुन पुन ॥१८॥
लीलया च वर प्राप वाञ्छित वशतारणम् । कृत्वा च स्तवन दिव्य पुलकाञ्चितविग्रह ॥१९॥

दास्यन्ति पापिनो मह्यं पापानि यानि कानि च । तानि मे केन नश्यन्ति तमुपायं वद प्रभो ॥४०॥
कति कालपरिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि देवेश तद्विष्णोः परमं पदम् ॥४१॥
ममान्यद्वाञ्छितं यद्यत्सर्वं जानासि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मन्सर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ॥४२॥

श्रीभगवानुवाच

जानामि वाञ्छितं गङ्गे तव सर्वं सुरेश्वरि । पतिस्ते द्रवरूपाया लवणोदो भविष्यति ॥४३॥
स ममांशस्वरूपश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन सङ्गमो गुणवान्भुवि ॥४४॥
यावत्यः सन्ति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्या त्वं च तास्वेव लवणोदस्य सौरते ४५॥
अद्यप्रभृति देवेशि कलेः पञ्चसहस्रकम् । वर्षं स्थितिस्ते भारत्याः शापेन भारते भुवि ४६॥
नित्यं त्वमब्धिना सार्धं करिष्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रसिका देवि रसिकेन्द्रेण संयुता ॥४७॥
त्वां स्तोष्यन्ति च स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यन्ति भक्तितः ४८॥
कण्वशाखोक्तध्यानेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति । यः स्तौति प्रणमेन्नित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ४९॥
गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ५०॥
सहस्रपापिनां स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति । प्रकृतेर्भक्तसंस्पर्शादेव तद्धि विनश्यति ॥५१॥
पापिनां तु सहस्राणां शवस्पर्शेन यत्त्वयि । तन्मन्त्रोपासकस्नानात्तदघं च विनश्यति ॥५२॥
तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्यघमोचनम् । सार्धं सरिद्भिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे ५३॥
तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र त्वद्गुणकीर्तनम् । त्वद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूतो भवति पातकी ॥५४॥
रेणुप्रमाणवर्षं च देवीलोके वसेद्ध्रुवम् । ज्ञानेन त्वयि ये भक्त्या मन्नामस्मृतिपूर्वकम् ५५॥
समुत्सृजन्ति प्राणांश्च ते गच्छन्ति हरेः पदम् । पार्षदप्रवरास्ते च भविष्यन्ति हरेश्चिरम् ॥५६॥
लयं प्राकृतिकं ते च द्रक्ष्यन्ति चाप्यसंख्यकम् । मृतस्य बहुपुण्येन तच्छवं त्वयि विन्यसेत् ॥५७॥
प्रयाति स च वैकुण्ठं यावदह्नः स्थितिस्त्वयि । कायव्यूहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मकम् ५८॥
तस्मै ददामि सारूप्यं करोमि तं च पार्षदम् । अज्ञानी त्वज्जलस्पर्शाद्यदि प्राणान्समुत्सृजेत् ५९॥
तस्मै ददामि सारूप्यं करोमि तं च पार्षदम् । अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणान्मन्नामस्मृतिपूर्वकम् ६०॥
तस्मै ददामि सालोक्यं यावद्वै ब्रह्मणो वयः । अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणांस्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकम् ६१॥
तस्मै ददामि सारूप्यमसंख्यं प्राकृतं लयम् । रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानेन सह पार्षदैः ॥६२॥
सद्यः प्रयाति गोलोकं मम तुल्यो भवेद्ध्रुवम् । तीर्थेऽप्यतीर्थे मरणे विशेषो नास्ति कश्चन ॥६३॥
मन्मन्त्रोपासकानां तु नित्यं नैवेद्यभोजिनाम् । पूतं कर्तुं समर्थो हि लीलया भुवनत्रयम् ॥६४॥
रत्नेन्द्रसारयानेन गोलोकं संप्रयाति च । मद्भक्ता बान्धवा येषां तेऽपि पश्वादयोऽपि हि ॥६५॥
प्रयान्ति रत्नयानेन गोलोकं चातिदुर्लभम् । यत्र यत्र स्मृतास्ते च ज्ञानेन ज्ञानिनः सति ॥६६॥

जीवन्मुक्ताश्च ते पूता मद्भक्ते: संविधानतः । इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च प्रत्युवाच भगीरथम् ६७॥
स्तुहि गंगामिमां भक्त्या पूजां च कुरु साम्प्रतम् । भगीरथस्तां तुष्टाव पूजयामास भक्तितः ॥६८॥
कौथुमोक्तेन ध्यानेन स्तोत्रेणापि पुनः पुनः । प्रणनाम च श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥६९॥
भगीरथश्च गंगा च सोऽन्तर्धानं चकार ह ।

नारद उवाच

केन ध्यानेन स्तोत्रेण केन पूजाक्रमेण च ॥७०॥
पूजां चकार नृपतिर्वद वेदविदां वर ।

श्रीनारायण उवाच

स्नात्वा नित्यक्रिया कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥७१॥
संपूज्य देवषट्कं च सयतो भक्तिपूर्वकम् । गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ७२॥
संपूज्य देवषट्कं च सोऽधिकारी च पूजने । गणेशं विघ्ननाशाय आरोग्याय दिवाकरम् ॥७३॥
वह्निं शौचाय विष्णुं च लक्ष्म्यर्थं पूजयेन्नरः । शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवां च मुक्तिसिद्धये ॥७४॥
संपूज्यैताल्लभेत्प्राज्ञो विपरीतमतोऽन्यथा । दध्यावनेन ध्यानेन तद्ध्यानं शृणु नारद ॥७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च कण्वशाखोक्तं सर्वपापप्रणाशनम् । श्वेतपंकजवर्णाभां गंगां पापप्रणाशिनीम् ॥१॥
कृष्णविग्रहसंभूतां कृष्णतुल्यां परां सतीम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥२॥
शरत्पूर्णेन्दुशतकमृष्टशोभाकरां वराम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥३॥
नारायणप्रियां शान्तां सत्सौभाग्यसमन्विताम् । बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥४॥
सिन्दूरबिन्दुललितं सार्धं चंदनबिन्दुभिः । कस्तूरीपत्रकं गंडे नानाचित्रसमन्वितम् ॥५॥
पक्वबिम्बविनिन्द्यैकचार्वोष्ठपुटमुत्तमम् । मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतपंक्तिमनोरमम् ॥६॥
सुचारुवक्त्रनयनं सकटाक्षं मनोहरम् । कठिनं श्रीफलाकारं स्तनयुग्मं च बिभ्रतीम् ॥७॥
बृहच्छ्रोणिं सुकठिनां रम्भास्तंभविनिन्दिताम् । स्थलपद्मप्रभामुष्टपादपद्मयुगं वरम् ॥८॥
रत्नपादुकयायुक्तं कुंकुमाक्तं सयावकम् । देवेंद्रमौलिमंदारमकरंदकणारुणम् ॥९॥
सुरसिद्धमुनीन्द्रैश्च दत्तार्घ्यसंयुतं सदा । तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसंयुतम् ॥१०॥
मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामिनां सर्वभोगदम् । वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥११॥
श्रीविष्णोः पददात्रीं च भजे विष्णुपदीं सतीम् । इत्यनेनैव ध्यानेन ध्यात्वा त्रिपथगां शुभाम् ॥१२॥

दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मन्नुपचाराणि षोडश । आसनं पाद्यमर्घं च स्नानीयं चानुलेपनम् ॥१३॥
धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जलम् । वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचमनीयकम् ॥१४॥
मनोहरं सुतल्पं च देयान्येतानि षोडश । दत्त्वा भक्त्या च प्रणमेत्संस्तूय सपुटाञ्जलिः ॥१५॥
संपूज्यैवं प्रकारेण सोऽश्वमेधफलं भवेत् ।

नारद उवाच

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मीकांत जगत्पते ॥१६॥
विष्णोर्विष्णुपदीस्तोत्रं पापघ्नं पुण्यकारकम् ।

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं पुण्यकारणम् ॥१७॥
शिवसंगीतसंमुग्धश्रीकृष्णांगसमुद्भवाम् । राधांगद्रवसंयुक्तां तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥१८॥
यज्जन्म सृष्टेरादौ च गोलोके रासमंडले । सन्निधाने शंकरस्य तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥१९॥
गोपैर्गोपीभिराकीर्णे शुभे राधामहोत्सवे । कार्तिकीपूर्णिमायां च तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२०॥
कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२१॥
षष्टिलक्षयोजना या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठे तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२२॥
त्रिंशल्लक्षयोजना या दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता ब्रह्मलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२३॥
त्रिंशल्लक्षयोजना या दैर्घ्ये चतुर्गुणा ततः । आवृता शिवलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२४॥
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२५॥
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता चन्द्रलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२६॥
षष्टिसहस्रयोजना या दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२७॥
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता या तपोलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२८॥
सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता जनलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥२९॥
दशलक्षयोजना या दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता या महर्लोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३०॥
सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता या च कैलासे तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३१॥
शतयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । मंदाकिनी येंद्रलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३२॥
पाताले भगवती च विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दैर्घ्ये तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३३॥
क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् । क्षितौ चालकनंदा या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३४॥
सत्ये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिंदुसन्निभा । द्वापरे चंदनाभा या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३५॥
जलप्रभा कलौ या च नान्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा तां गंगां प्रणमाम्यहम् ॥३६॥

यत्तोयकणिकास्पर्शे पापिना ज्ञानसंभवः। ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्मार्जितं दहेत् ॥३७॥
इत्येवं कथिता ब्रह्मन्गंगापद्यैकविंशतिः। स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्नं पुण्यजीवनम् ॥३८॥
नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरीम्। सोऽश्वमेधफलं नित्यं लभते नात्र संशयः ॥३९॥
अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्स्त्रियम्। रोगात्प्रमुच्यते रोगी बन्धान्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥४०॥
अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः। यः पठेत्प्रातरुत्थाय गंगास्तोत्रमिदं शुभम् ॥४१॥
शुभं भवेच्च दुःस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत्।

श्रीनारायण उवाच

स्तोत्रेणानेन गंगां च स्तुत्वा चैव भगीरथः ॥४२॥
जगाम तां गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः। वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गंगायाः स्पर्शवायुना ॥४३॥
भगीरथेन साऽऽनीता तेन भागीरथी स्मृता। इत्येवं कथितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥४४॥
पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि।

नारद उवाच

कथं गङ्गा त्रिपथगा जाता भुवनपावनी ॥४५॥
कुत्र वा केन विधिना तत्सर्वं वद मे प्रभो। तत्रस्थाश्च जना ये ये ते च किं चक्रुरुत्तमम् ॥४६॥
एतत्सर्वं तु विस्तीर्णं कृत्वा वक्तुमिहार्हसि।

श्रीनारायण उवाच

कार्त्तिक्यां पूर्णिमायां तु राधायाः सुमहोत्सवः ॥४७॥
कृष्णः संपूज्य तां राधामुवास रासमंडले। कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्य हृष्टमानसाः ॥४८॥
ऋषिर्ब्रह्मादयः सर्वे ऋषयः शौनकादयः। एतस्मिन्नंतरे कृष्णसंगीता च सरस्वती ॥४९॥
जगौ सुन्दरतालेन वीणया च मनोहरम्। तुष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै रत्नेंद्रसारहारकम् ॥५०॥
शिवो मणीन्द्रसारं तु सर्वब्रह्माण्डदुर्लभम्। कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं वरम् ॥५१॥
अमूल्यरत्ननिर्माणं हारसारं च राधिका। नारायणश्च भगवान्ददौ मालां मनोहराम् ॥५२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणं लक्ष्मीः कनककुंडलम्। विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥५३॥
दुर्गा नारायणीशाना ब्रह्मभक्तिं सुदुर्लभाम्। धर्मबुद्धिं च धर्मश्च यशश्च विपुलं भवे ॥५४॥
वह्निशुद्धांशुकं वह्निर्वायुश्च मणिनूपुरान्। एतस्मिन्नंतरे शम्भुर्ब्रह्मणा प्रेरितो मुहुः ॥५५॥
जगौ श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लाससमन्वितम्। मूर्च्छां नापुः सुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा ५६॥
कष्टेन चेतनां प्राप्य ददृशू रासमंडले। स्थलं सर्वं जलाकीर्णं राधाकृष्णविहीनकम् ५७॥
अत्युच्चै रुरुदुः सर्वे गोपा गोप्यः सुरा द्विजाः। ध्यानेन ब्रह्मा बुबुधे सर्वं तीर्थमभीप्सितम् ॥५८॥

गतश्च राधया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवतामिति । ततो ब्रह्मादय सर्वे तुष्टुवु परमेश्वरम् ॥५९॥
स्वमूर्ति दर्शय विभो वाञ्छित वरमेव न । एतस्मिन्नतरे तत्र वाग्बभूवाशरीरिणी ॥६०॥
तामेव शुश्रुवु सर्वे सुव्यक्ता मधुरान्विताम । सर्वात्मा ऽहमिय शक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा ॥६१॥
ममाप्यस्याश्च देहन कर्तव्य च किमावयो । मनवो मानवा सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवा ॥६२॥
मन्मन्त्रपूता मा द्रष्टुमागमिष्यति मत्पदम । मूर्ति द्रष्टु च सुव्यक्ता यदीच्छथ सुरेश्वरा ॥६३॥
करोतु शम्भुस्तत्रैव मदीय वाक्यपालनम । स्वय विधातस्त्व ब्रह्मन्नाज्ञा कुरु जगद्गुरुम् ॥६४॥
कर्तुं शास्त्रविशेष च वेदाग सुमनोहरम । अपूर्वमन्त्रनिकरै सर्वाभीष्टफलप्रदै ॥६५॥
स्तोत्रैश्च निकरैर्ध्यानैर्युत पूजाविधिक्रमैं । म मन्त्रकवचस्तोत्र कृत्वा यत्नेन गोपनम ॥६६॥
भवति विमुखा येन जना मा तत्करिष्यति । सहस्रेषु शतेष्वेको मन्मन्त्रोपासको भवत ॥६७॥
जना मन्मन्त्रपूताश्च गमिष्यति च मत्पदम । अन्यथा न भविष्यति सर्वे गोलोकवासिन ॥६८॥
निष्फल भविता सर्वं ब्रह्माड चैव ब्रह्मण । जना पञ्च प्रकाराश्च युक्ता स्रष्टु भवे भवे ॥६९॥
पृथिवीवासिन केचित्केचित्स्वर्गनिवासिन । इद कर्तुं महादेव करोति देवसंसदि ॥७०॥
प्रतिज्ञा सुदृढा सद्यस्ततो मूर्ति च द्रक्ष्यति । इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातन ॥७१॥
तच्छ्रुत्वा जगता धाता तमुवाच शिव मुदा । ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिना वर ॥७२॥
गङ्गातोय करे कृत्वा स्वीकार च चकार स । सयुक्त विष्णुमायाया मन्त्रौघै शास्त्रमुत्तमम् ॥७३॥
वेदसार करिष्यामि प्रतिज्ञापालनाय च । गगातोयमुपस्पृश्य मिथ्या यदि वदेज्जन ॥७४॥
स याति कालसूत्र च यावद्वै ब्रह्मणो वय । इत्युक्ते शकर ब्रह्मन्गोलोके सुरसंसदि ॥७५॥
आविर्बभूव श्रीकृष्णो राधया सहितस्तत । त दृष्ट्वा च सहृष्टास्तुष्टुवु पुरुषोत्तमम ॥७६॥
परमानन्दपूर्णाश्च चक्रुश्च पुनरुत्सवम् । कालेन शम्भुर्भगवा मुक्तिदीप चकार स ॥७७॥
इत्येव कथित सर्वं सुगोप्य च सुदुर्लभम । स एव द्रवरूपा सा गङ्गा गोलोकसम्भवा ॥७८॥
राधाकृष्णागसम्भूता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । स्थाने स्थान स्थापिता सा कृष्णेन च परात्मना ॥
कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्माडपूजिता ॥७९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्याय ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

कः पञ्चसहस्राब्दे समतीते सुरेश्वर । क्व गता सा महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

भारत भारतीशापात्समागत्येश्वरेच्छया । जगाम तत्र वैकुंठे शापान्ते पुनरेव सा ॥२॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पद्मावती च शापाते गंगा सा चैव नारद ॥३॥
गंगा सरस्वती लक्ष्मीश्चैतास्तिस्रः प्रिया हरेः । तुलसीमहिता ब्रह्मश्चतस्रः कीर्तिता श्रुतौ ॥४॥

नारद उवाच

केनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसंभवा । ब्रह्मकमंडलुस्था च श्रुता शिवप्रिया च सा ॥५॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा बभूव गोलोके सा गंगा द्रवरूपिणी । राधाकृष्णाङ्गसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥७॥
द्रवाधिष्ठातृदेवी या रूपेणाप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ॥८॥
शरन्मध्याह्नपद्मास्या सस्मिता सुमनोहरा । तप्तकाञ्चनवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥९॥
स्निग्धप्रभाऽतिसुस्निग्धा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणिः सुनितंबयुगंधरा ॥१०॥
पीनोन्नतं सुकठिनं स्तनयुग्मं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रयुगलं सुकटाक्षं सुवंक्रिमम् ॥११॥
वंक्रिमं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् । सिंदूरबिंदुललितं सार्धं चन्दनबिंदुभिः ॥१२॥
कस्तूरीपत्रिकायुक्तं गंडयुग्मं मनोरमम् । बंधूककुसुमाकारमधरोष्ठं च सुंदरम् ॥१३॥
पक्वदाडिमबीजाभदन्तपंक्तिसमुज्ज्वलम् । वाससी वह्निशुद्धे च नीवीयुक्ते च बिभ्रती ॥१४॥
सा सकामा कृष्णपार्श्वे समुवास सुलज्जिता । वाससा मुखमाच्छाद्य लोचनाभ्यां विभोर्मुखम् १५॥
निमेषरहिताभ्यां च पिबंती सततं मुदा । प्रफुल्लवदना हर्षान्नवसंगमलालसा ॥१६॥
मूर्च्छिता प्रभुरूपेण पुलकाङ्कितविग्रहा । एतस्मिन्नंतरे तत्र विद्यमाना च राधिका ॥१७॥
गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ता कोटिचन्द्रसमप्रभा । कोपेनारक्तपद्मास्या रक्तपङ्कजलोचना ॥१८॥
पीता चम्पकवर्णाभा गजेन्द्रमदगामिनी । अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषिता ॥१९॥

उत्थाय गंगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशलं परिपप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥
नम्रभागस्थिता त्रस्ता शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । ध्यानेन शरणापन्ना श्रीकृष्णचरणाबुजे ॥३०॥
ता हृत्पद्मस्थिता कृष्णो भीतायै चाभयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥
ऊर्ध्वसिंहासनस्था च राधा गंगा ददर्श सा । सुस्निग्धा सुखदृश्या च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥
असंख्यब्रह्मणः कर्त्रीमादिसृष्टेः सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीया कन्याभिनवयौवनाम् ॥३३॥
विश्ववन्द्यां निरुपमां रूपेण च गुणेन च । शान्तां कान्तामनन्तामाद्यन्तरहितां सतीम् । ३४॥
शुभां सुभद्रां सुभगां स्वामिसौभाग्यसंयुताम् । सौंदर्यसुंदरीं श्रेष्ठां सर्वासु सुंदरीषु च ॥३५॥
कृष्णार्धांगां कृष्णसमां तेजसा वयसा त्विषा । पूजितां च महालक्ष्मीं लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥
प्रच्छादयमानां प्रभया सभामीशस्य सुप्रभाम् । सखीदत्तं च तांबूलं भुक्तवतीं च दुर्लभम् ॥३७॥
अजन्यां सर्वजननीं धन्यां मान्यां च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवीं च प्राणप्रियतमां रमाम् ॥३८॥
दृष्ट्वा रासेश्वरीं तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पपौ च ताम् ३९॥
एतस्मिन्नन्तरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शांता विनीता सस्मिता मुने ४०॥

राधोवाच

केयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखांबुजम् । पश्यंती सस्मितं पार्श्वे सकामा वक्रलोचना ॥४१॥
मूर्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकांकितविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरीक्षन्ती पुनः पुनः ॥४२॥
त्वं चापि तां सन्निरीक्ष्य सकामं सस्मितं सदा । मयि जीवति गोलोके भूता दुर्वृत्तिरीदृशी ॥४३॥
त्वमेव चैव दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमां करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा ॥
संगृह्येमां प्रियामिष्टां गोलोकाद्गच्छ लंपट । अन्यथा न हि ते भद्रं भविष्यति व्रजेश्वर ॥४५॥
दृष्टस्त्वं विरजायुक्तो मया चंदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीनां वचनादहो ॥४६॥
त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं पुरा । देहं तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥
कोटियोजनविस्तीर्णा ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥४८॥
गृहं मयि गतायां च पुनर्गत्वा तदंतिके । उच्चै रुरोद विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥
तदा तोयात्समुत्थाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । साऽलंकारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥५०॥
तन्हस्तां च समाश्लिष्य वीर्याधानं कृतं त्वया । ततो बभूवुस्तस्यां च समुद्राः सप्त एव च ॥५१॥
दृष्टस्त्वं शोभया गोप्या युक्तश्चंपककानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥५२॥
शोभा देहं परित्यज्य जगाम चंद्रमंडले । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह ॥५३॥
संविभज्य त्वया दत्तं हृदयेन विदूयता । रत्नाय किंचिस्त्स्वर्णाय किंचिन्मणिवराय च ॥५४॥
किंचित्स्त्रीणां मुखाब्जेभ्यः किंचिद्राज्ञे च किंचन । किंचित्किसलयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि किंचन ॥५५॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पद्मावती च शापाते गंगा सा चैव नारद ॥३॥
गगा सरस्वती लक्ष्मीश्चैतास्तिस्र. प्रिया हरे. । तुलसीमहिना ब्रह्मंश्चतस्रः कीर्तिता. श्रुतौ ॥४॥

नारद उवाच

येनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसंभवा । ब्रह्मकमंडलुस्था च श्रुता शिवप्रिया च सा ॥५॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अहो येन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

उत्थाय गंगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशलं परिपप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥
नम्रभागस्थिता त्रस्ता शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । ध्यानेन शरणायत्ता श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥३०॥
ता हृत्पद्मस्थिता कृष्णो भीतायै चाभयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥
ऊर्ध्वसिंहासनस्था च राधा गंगा ददर्श सा । सुस्निग्धा सुखदृश्या च ज्वलंती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥
असंख्यब्रह्मणः कर्त्रीमादिसृष्टेः सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीयां कन्याभिनवयौवनाम् ॥३३॥
विश्ववन्द्या निरुपमा रूपेण च गुणेन च । शांता कांतामनंतातामाद्यंतरहिता सतीम् । ३४॥
शुभा सुभद्रा सुभगा स्वामिसौभाग्यसंयुताम् । सौंदर्यसुंदरी श्रेष्ठा सर्वासु सुंदरीषु च ॥३५॥
कृष्णार्धांगीं कृष्णसमां तेजसा वयसा त्विषा । पूजिता च महालक्ष्मी लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥
प्रच्छाद्यमानां प्रभया सभामीशस्य सुप्रभाम् । सखीदत्तं च तांबूलं भुक्तवंती च दुर्लभम् ॥३७॥
अजन्यां सर्वजननी धन्या मान्या च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमाम् ॥३८॥
दृष्ट्वा रासेश्वरी तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पपौ च ताम् ३९॥
एतस्मिन्नंतरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शांता विनीता सस्मिता मुने ४०॥

राधोवाच

कैयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखांबुजम् । पश्यंती सस्मितं पार्श्वे सकामा वक्रलोचना ॥४१॥
मूर्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकांकितविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरीक्षन्ती पुनः पुन ॥४२॥
त्वं चापि तां संनिरीक्ष्य सकाम. सस्मितः सदा । मयि जीवति गोलोके भूता दुर्वृत्तिरीदृशी ॥४३॥
त्वमेव चैव दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमा करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा ॥
संगृह्येमां प्रियामिष्टां गोलोकाद्गच्छ लंपट । अन्यथा न हि ते भद्रं भविष्यति व्रजेश्वर ॥४५॥
दृष्टस्त्वं विरजायुक्तो मया चंदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीनां वचनादहो ॥४६॥
त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं पुरा । देहं तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥
कोटियोजनविस्तीर्णा ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥४८॥
गृहं मयि गतायां च पुनर्गत्वा तदंतिके । उच्चै रुरोद विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥
तदा तोयात्समुत्थाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । सालंकारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥५०॥
ततस्तां च समाश्लिष्य वीर्याधानं कृतं त्वया । ततो बभूवुस्तस्यां च समुद्राः सप्त एव च ॥५१॥
दृष्टस्त्वं शोभया गोप्या युक्तश्चंपककानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥५२॥
शोभा देहं परित्यज्य जगाम चंद्रमंडले । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह ॥५३॥
संविभज्य त्वया दत्तं हृदयेन विदूयता । रत्नाय किंचित्स्वर्णाय किंचिन्मणिवराय च ॥५४॥
किंचित्स्त्रीणां मुखाब्जेभ्यः किंचिद्राज्ञे च किंचन । किंचित्किसलयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि किंचन ॥५५॥

किंचित्फलेभ्य. पक्वेभ्यः सस्येभ्यश्चापि किंचन। नृपदेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किंचन ॥५६॥
किंचिन्नूतनपत्रेभ्यो दुग्धेभ्यश्चापि किंचन। दृष्टस्त्वं प्रभया गोप्या युक्तो वृन्दावने वने ॥५७॥
सद्यो मच्छ दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया। प्रभा देहं परित्यज्य जगाम सूर्यमंडपे ॥५८॥
ततस्तस्याः शरीरं च तीव्रं तेजो बभूव ह। सविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥५९॥
विसृष्टं चक्षुषोः कृष्ण लज्जया मद्भयेन च। हुताशनाय किंचिच्च यक्षेभ्यश्चापि किंचन ॥६०॥
किंचित्पुरुषसिंहेभ्यो देवेभ्यश्चापि किंचन। किंचिद्विष्णुजनेभ्यश्च नागेभ्योऽपि च किंचन ॥६१॥
ब्राह्मणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किंचन। स्त्रीभ्यः सौभाग्ययुक्ताभ्यो यशस्विभ्यश्च किंचन ॥
तत्तु दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं प्ररुदितं त्वया। शातिगोप्या युतस्त्वं च दृष्टोऽसि रासमंडले ॥६३॥
वसते पुष्पशय्याया माल्यवाश्चंदनोक्षितः। रत्नप्रदीपैर्युक्तं च रत्ननिर्माणमंदिरे ॥६४॥
रत्नभूषणभूषाढ्यो रत्नभूषितया सह। तया दत्तं च तांबूलं भुक्तवांश्च पुरा विभो ॥६५॥
सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया। शातिर्देहं परित्यज्य भिया लीना त्वयि प्रभो ॥६६॥
ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह। संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥६७॥
विश्वे तु विपिने किंचिद्ब्रह्मणे च मयि प्रभो। शुद्धसत्त्वस्वरूपायै किंचिल्लक्ष्म्यै पुरा विभो ॥६८॥
त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्च शाक्तेभ्यश्चापि किंचन। तपस्विभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किंचन ॥६९॥
मया पूर्वं च त्वं दृष्टो गोप्या च क्षमया सह। सुवेषयुक्तो मालावान्गंधचंदनचर्चितः ॥७०॥
रत्नभूषितया गंधचंदनोक्षितया सह। सुखेन मूर्च्छितस्तल्पे पुष्पचंदनचर्चिते ॥७१॥
श्लिष्टो निद्रितया सद्यः सुखेन नवसंगमात्। मया प्रबोधिता सा च भवांश्च स्मरणं कुरु ॥७२॥

सर्वत्र जलशून्य च शुष्कपङ्क च गोलकम । जलजन्तुसमूहश्च मृतदेहै समन्वितम ॥८४॥
ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्मेन्द्रेन्द्रदिवाकरा । मनवो मुनय सर्वे देवसिद्धतपस्विन ॥८५॥
गोलोक च समाजग्मु शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । सर्वे प्रणेमुर्गोविंद सर्वेश प्रकृते परम ॥८६॥
वर वरेण्यम्वरदम्वरिष्ठम्वरकारणम् । गोपिकागोपवृन्दाना सर्वेषा प्रवरम्प्रभुम् ॥८७॥
निरीहञ्च निराकार निर्लिप्त च निराश्रयम् । निर्गुण च निरुत्साह निर्विकार निरञ्जनम् ॥८८॥
स्वेच्छामय च साकार भक्तानुग्रहकारकम् । सत्त्वस्वरूप सत्येश साक्षिरूप सनातनम् ॥८९॥
पर परेश परम परमात्मानमीश्वरम् । प्रणम्य तुष्टुवु सर्वे भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥९०॥
सगद्गदा साश्रुनेत्रा पुलकाञ्चितविग्रहा । सर्वे सस्तूय सर्वेश भगवत परात्परम् ॥९१॥
ज्योतिर्मय पर ब्रह्म सर्वकारणकारणम । अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥९२॥
सेव्यमान च गोपालै श्वेतचामरवायुना । गोपालिकानृत्यगीत पश्यत सस्मित मुदा । ९३॥
प्राणाधिकप्रियतम राधावक्षस्थलस्थितम् । तया प्रदत्त ताम्बूल भुक्तवत सुवासितम् ॥९४॥
परिपूर्णतम रासे ददृशुश्च सुरेश्वरम् । मुनयो मनव सिद्धास्तापसाश्च तपस्विन ॥९५॥
प्रहृष्टमनस सर्वे जग्मु परमविस्मयम् । परस्पर समालोच्य प्रोचुस्ते च चतुर्मुखम् ॥९६॥
निवेदन जगन्नाथ स्वाभिप्रायमभीप्सितम् । ब्रह्मा तद्वचन श्रुत्वा विष्णु कृत्वा स्वदक्षिणे ॥९७॥
वामतो वामदेव च जगाम कृष्णसन्निधिम् । परमानन्दयुक्त च परमानन्दरूपिणम् ॥९८॥
सर्व कृष्णमय धाता ददर्श रासमण्डले । सर्व समानवेष च समानासनसंस्थितम् ॥९९॥
द्विभुज मुरलीहस्त वनमालाविभूषितम् । मयूरपिच्छचूड च कौस्तुभेन विराजितम् ॥१००॥
अतीव कमनीय च सुन्दर शान्तविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तेजसा वयसा त्विषा ॥१०१॥
परिपूर्णतम सर्व सर्वैश्वर्यसमन्वितम् । कि सेव्य सेवक कि वा दृष्ट्वा निर्वक्तुमक्षम ॥१०२॥
क्षणं तेज स्वरूप च रूप तत्र स्थित क्षणम् । निराकार च साकार ददर्श द्विविध क्षणम् ॥१०३॥
एकमेव क्षण कृष्ण राधया रहित परम् । प्रत्यासनस्थ च तया सार्धं च तत्क्षणम् । १०४॥
राधारूपधर कृष्ण कृष्णरूप कलत्रकम । स्त्रीरूप च पुरुष विधाता ध्यातुमक्षम ॥१०५॥
हृत्पद्मस्थ च श्रीकृष्ण ध्यात्वा ध्यानेन चेतसा । चकार स्तवन भक्त्या परिहारमनेकधा ॥१०६॥
ततश्चक्षुरुन्मील्य पुनश्च तदनुज्ञया । ददर्श कृष्णमेक च राधावक्ष स्थलस्थितम् ॥१०७॥
स्वपार्षदै परिवृत गोपीमण्डलमण्डितम् । पुन प्रणेमुस्त दृष्ट्वा तुष्टुवु परमेश्वरम् ॥१०८॥
तदभिप्रायमाज्ञाय तानुवाच रमेश्वर । सर्वात्मा स च सर्वज्ञ सर्वेश सर्वभावन ॥१०९॥

श्रीभगवानुवाच

आगच्छ कुशल ब्रह्मन्नागच्छ कमलापते । इहागच्छ महादेव शश्वत्कुशलमस्तु व ॥११०॥

इत्येवं कथितं ब्रह्मन्गंगोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥१३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे गंगोपाख्याने त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नारद उवाच

लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥१॥
गंगा जगाम वैकुण्ठमिदमेव श्रुतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च बभूवेति च न श्रुतम्॥२॥

श्रीनारायण उवाच

गंगा जगाम वैकुण्ठं तत्पश्चाज्जगतां विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥३॥

ब्रह्मोवाच

राधा कृष्णांगसंभूता या देवी द्रवरूपिणी । नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुंदरी वरा ॥४॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च क्रोधाहंकारवर्जिता । तदंगसंभवा नान्यं वृणोतीयं च त्वां विना ॥५॥
तत्राऽतिमानिनी राधा सा च तेजस्विनी वरा । समुद्युक्ता पातुमिमां भीतेयं बुद्धिपूर्वकम् ॥६॥
विवेश चरणाम्भोजे कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वत्र गोलकं शुष्कं दृष्ट्वाऽहमगमं तदा ॥७॥
गोलोके यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तान्तप्राप्तये । सर्वान्तरात्मा सर्वेषां ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च॥८॥
बहिश्चकार गंगां च पादांगुष्ठनखाग्रतः । दत्त्वाऽस्यै राधिकामंत्रं पूरयित्वा च गोलकम् ॥
प्रणम्य तां च राधेशं गृहीत्वाऽऽगम प्रभो । गान्धर्वेण विवाहेन गृहाणेमां सुरेश्वरीम् ॥१०॥
सुरेश्वरेषु रसिको रसिकेयं समागता । त्वं रत्नं पुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वियं सती॥११॥
विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् । उपस्थितां स्वयं कन्यां न गृह्णातीह यः पुमान् ॥
तं विहाय महालक्ष्मी रुष्टा याति न संशयः । यो भवेत्पंडितः सोऽपि प्रकृतिं नावमन्यते॥१३॥
सर्वे प्राकृतिकाः पुंसः कामिन्यः प्रकृतेः कलाः । त्वमेव भगवान्नाथो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥१४॥
अर्धांगेन द्विभुजः कृष्णो योऽर्धांगेन चतुर्भुजः । कृष्णवामांगसंभूता बभूव राधिका पुरा ॥१५॥
दक्षिणांशः स्वयं सा च वामांशा कमला तथा । तेनेयं त्वां वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा ॥१६॥
एकांगं चैव स्त्रीपुंसोर्यथा प्रकृतिपूरुषौ । इत्येवमुक्त्वा धाता तां तं समर्प्य जगाम सः॥१७॥
गान्धर्वेण विवाहेन तां जग्राह हरिः स्वयम् । नारायणः करं धृत्वा पुष्पचंदनचर्चितम् ॥१८॥
रेमे रमापतिस्तत्र गंगया सहितो मुदा । गंगा पृथ्वीं गता या सा स्वस्थानं पुनरागता ॥
निर्गता विष्णुपादाब्जात्तेन विष्णुपदीति च । मूर्च्छां संप्राप सा देवी नवसंगमलीलया ॥२०॥
रसिका सुरसंभोगात्सुरेश्वरसंयुता । तां दृष्ट्वा दुःखिता वाणी पद्मया वर्जिताऽपि च ॥

नित्यमीर्ष्यति ता वाणी न च गंगा सरस्वतीम् । गंगा शशाप कोपेन भारतें च हरिप्रिया ॥२२॥
गङ्गया सह तस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चतस्रश्चाभवन्मुने ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभव ह । तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥१॥
कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या कुले सती । केन वा तपसा सा च संप्राप्ता प्रकृतेः परम् ॥२॥
निर्विकारं निरीहं च सर्वविश्वस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमेश्वरमीश्वरम् ॥३॥
सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वाधारं सर्वरूप सर्वेषा परिपालकम् ॥४॥
कथमेतादृशो देवी वृक्षत्व समवाप ह । कथं साऽप्यसुरग्रस्ता सवभूव तपस्विनी ॥५॥
सुस्निग्धं मे मनो लोलं प्रेरयन्मा मुहुर्मुहु । छेत्तुमर्हसि संदेहं सर्वं संदेहभंजन ॥६॥

नारायण उवाच

मनुश्च दक्षसावर्णि पुण्यवान्वैष्णव. शुचि । यशस्वी कीर्तिमाश्चैव विष्णोरंशसमुद्भवः ॥७॥
तत्पुत्रो ब्रह्मसावर्णिर्धर्मिष्ठो वैष्णव. शुचि । तत्पुत्रो धर्मसावर्णिर्वैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥८॥
तत्पुत्रो रुद्रसावर्णिर्भक्तिमान्विजितेन्द्रिय । तत्पुत्रो देवसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥९॥
तत्पुत्र इन्द्रसावर्णिर्महाविष्णुपरायण. । वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः ॥१०॥
यस्याश्रमे स्वयं शम्भुरासीद्देवयुगत्रयम् । पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च ॥११॥
न च नारायणं मेने न लक्ष्मी न सरस्वतीम् । पूजा च सर्वदेवानां दूरीभूता चकार सः ॥१२॥
भाद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तो बभंज ह । तथा माघीयपंचम्या विस्तृता सर्वदैवतै. ॥१३॥
पाप सरस्वतीपूजा दूरीभूता चकार स. । यज्ञं च विष्णुपूजा च नर्दत तं दिवाकर. ॥१४॥
चुकोप देवो भूपेंद्र शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीस्त्वं च भवेति तं शशाप दिवाकरः ॥१५॥
शूलं गृहीत्वा त सूर्यमधावच्छंकर. स्वयम् । पित्रा सार्द्धं दिनेशश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥१६॥
शिवस्त्रिशूलहस्तश्च ब्रह्मलोकं ययौ क्रुधा । ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुण्ठं च ययौ भिया ॥१७॥
ब्रह्मकश्यपमार्तण्डाः संत्रस्ता. शुष्कतालुका. । नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया ॥१८॥
मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते गत्वा तुष्टुवुश्च पुनः पुनः । सर्वं निवेदनं चक्रुर्भयस्य कारणं हरौ ॥१९॥
नारायणश्च कृपया तेभ्यश्च ह्यभयं ददौ । स्थिरा भवत हे भीता भयं किं च मयि स्थिते ॥
स्मरंति ये यत्र यत्र मा विपत्तौ भयान्विता । तांस्तत्र गत्वा रक्षामि चक्रहस्तस्त्वरान्वित २१॥
पाताऽहं जगता देवाः कर्ता च सततं सदा । स्रष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपत' ॥२२॥

रक्षामहं चापि सूर्योऽहं त्रिगुणात्मकः । विधाय नानारूपं च करोमि सृष्टिपालनम् ॥२३॥
च्छत भद्रं वो भविष्यति भयं कुतः । अद्यप्रभृति मद्वरेण भयं वो नास्ति शंकरात् ॥२४॥
ं स भगवाञ्छंकरश्च सतां गतिः । भक्ताधीनश्च भक्तानां भक्तात्मा भक्तवत्सलः ॥२५॥
शिवश्चैव मम प्राणाधिकः प्रियः । ब्रह्माण्डेषु न तेजस्वी हे ब्रह्मन्नयोः परः ॥२६॥
ष्टुं महादेवः सूर्यकोटिं च लीलया । कोटिं च ब्रह्मणामेव नाशाय शूलिनः प्रभो ॥२७॥
न नैव किंचिद्ध्यायते मां दिवानिशम् । मन्मंत्रान्मद्गुणान्भक्त्या पंचवक्त्रेण गायति ॥२८॥
चिंतयामि तत्कल्याणं दिवानिशम् । ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ॥२९॥
रूपो भगवाञ्छिवाधिष्ठातृदेवता । शिवं भवति तस्माच्च शिवं तेन विदुर्बुधाः ॥३०॥
नतरे तत्र जगाम शंकरः शिवः । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपंकजलोचनः ॥३१॥
वृषात्तूर्णं भक्तिनम्रात्मकंधरः । ननाम भक्त्या तं शांतं लक्ष्मीकांतं परात्परम् ॥३२॥
हासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् । किरीटिनं कुण्डलिनं चक्रिणं वनमालिनम् ॥३३॥
ीरदश्यामं सुंदरं च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजैः सेवितं च श्वेतचामरवायुना ॥३४॥
न्दनवाङ्गं भूषितं पीतवाससम् । लक्ष्मीप्रदत्तताम्बूलं भुक्तवंतं च नारदम् ॥३५॥
ीनृत्यगानं पश्यंतं सस्मितं सदा । ईश्वरं परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥३६॥
ाम महादेवो ब्रह्मणा नमितश्च सः । ननाम सूर्यो भक्त्या च सत्रस्तश्चंद्रशेखरम् ॥३७॥
श्च महाभक्त्या तुष्टाव च ननाम च । शिवं संस्तूय सर्वेशं समुवास सुखासने ॥३८॥
ने सुखासीनं विश्रांतं चन्द्रशेखरम् । श्वेतचामरवातेन सेवितं विष्णुपार्षदैः ॥३९॥
पीयूषतुल्यमधुरं वचनं सुमनोहरम् ।

विष्णुरुवाच

आगतोऽसि कथं चात्र वद कोपस्य कारणम् ॥४०॥

महादेव उवाच

ं च मद्भक्तं मम प्राणाधिकं प्रियम् । सूर्यं ददाशाप इति मे प्रकोपस्य तु कारणम् ॥४१॥
ात्सल्येन सूर्यं हन्तुं समुद्यतः । स ब्रह्माणं प्रपन्नश्च सूर्यश्च सविधिस्त्वयि ॥४२॥
र शरणापन्ना ध्यानेन वचसापि वा । निरापदो विशंकास्ते जरा मृत्युश्च तर्जितः ॥४३॥
शरणापन्नास्तेषां किं वदामि भो । हरिस्मृतिश्चाभयदा सर्वमंगलदा सदा ॥४४॥
ग्यस्य भविता तन्मे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रीहतस्यास्य मूढस्य सूर्यशापेन हेतुना ॥४५॥

विष्णुरुवाच

ण्डो देवेन युगानामेकविंशतिः । वैकुण्ठे घटिकार्धेन शम्भो गच्छ स्वमालयम् ॥४६॥

वृषध्वजो मृत कालाददुर्निवार्यात्सुदारुणात् । रथध्वजश्च तत्पुत्रो मृत सोऽपि श्रिया हत
तत्पुत्रौ च महाभागौ धर्मध्वजकुशध्वजौ । हृतश्रियौ सूर्यशापात्स्मृतौ परमवैष्णवौ
राज्यभ्रष्टौ श्रिया भ्रष्टौ कमलातपसा रतौ । तयोश्च भार्ययोर्लक्ष्मी कल्या च भविष्यति
सपद्युक्तौ तदा तौ च नृपश्रेष्ठौ भविष्यत । मृतस्ते सेवक शभो गच्छ यूय च गच्छत
इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीक सभातोऽभ्यतर गत । देवा जग्मु सप्रहृष्टा स्वाश्रम परया मुदा ।
शिवश्च तपसे शीघ्र परिपूर्णतमो ययौ ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायणनारदसवाद
शक्तिप्रादुर्भावे पचदशोऽध्याय ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

लक्ष्मी तौ च समाराध्य चोग्रेण तपसा मुने । वरमिष्ट च प्रत्येक सप्रापतुरभीप्सितम्
महालक्ष्मीवरेणैव तौ पृथ्वीशौ बभूवतु । पुण्यवतौ पुत्रवतौ धर्मध्वजकुशध्वजौ
कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुषाव च कालेन कमलाशा सुता सतीम
सा च भूमिष्ठकालेन ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वदध्वनि स्पष्टमुत्तस्थौ सूतिकागृहात्
वेदध्वनि सा चकार जातमात्रेण कयका । तस्मात्ता च वदवती प्रवदति मनीषिण
जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वनम् । सर्वैर्निषिद्धा यत्नन नारायणपरायणा
एकमन्वतर चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्रा च तपस्या च लीलया हि चकार सा
तथापि पुष्टा न क्लिष्टा नवयौवनसयुता । शुश्राव सा च सहसा सुवाचमशरीरिणीम्
जन्मातरे च ते भर्ता भविष्यति हरि स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुराराध्य पति लप्स्यसि सुदरि
इति श्रुत्वा च सा हृष्टा चकार ह पुनस्तप । अतीव निर्जनस्थान पर्वते गधमादन
तत्रैव सुचिर तप्त्वा विश्वस्य समुवास सा । ददर्श पुरतस्तत्र रावण दुर्निवारणम्
दृष्ट्वा साऽतिथिभक्त्या च पाद्य तस्मै ददौ किल । सुस्वादुभूत च फल जल चापि सुशीतलम
तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्चोवास तत्समीपत । चकार प्रश्नमिति ता का त्व कल्याणि वर्तसे
ता दृष्ट्वा स वरारोहा पीनश्रोणिपयोधराम् । शरत्पद्मोत्सवास्या च सस्मिता सुदती सतीम्
मूर्च्छामवाप कृपण कामबाणप्रपीडित । स करेण समाकृष्य शृगार कर्तुमुद्यत
सती चुकोप दृष्ट्वा त स्तम्भित च चकार ह । स जडो हस्तपादैश्च किंचिद्वक्तु न च क्षम
तुष्टाव मनसा देवी प्रययौ पद्मलोचनाम् । सा तुष्टा तस्य स्तवन सुकृत च चकार ह
सा शशाप मदर्थे त्व विनश्यसि सबाधव । स्पृष्टाह च त्वया कामाद्बल चाप्यवलोकय

ा च योगेन देहत्याग चकार ह । गगाया ता च सन्यस्य स्वगृह रावणो ययौ ॥१९॥
द्भुत दृष्ट किं कृत वानयाऽधुना । इति सचिंत्य सचिंत्य विललाप पुन पुन ॥२०॥
न्मान्तरे साध्वी बभूव जनकात्मजा । सीतादेवीति विख्याता यदर्थे रावणो हत. ॥२१॥
नो सा च तपसा पूर्वजन्मत । लेभे राम च भर्तार परिपूर्णतम हरिम् ॥२२॥
पसाराध्य दुराराध्य जगत्पतिम् । सा रामा सुचिर रेमे रामेण सह सुन्दरी ॥२३॥
। न स्मरति तपसश्च क्लम पुरा । सुखेन तज्जहौ सर्वं दु ख चापि सुख फले ॥२४॥
रविभव चकार सुचिर सती । सप्राप्य सुकुमार तमतीव नवयौवना ॥२५॥
सिक शात कात देवमनुत्तमम् । स्त्रीणा मनोज्ञ रुचिर तथा लेभे यथेप्सितम् ॥२६॥
त्यपालनार्थं सत्यसधो रघूद्वह । जगाम कानन पश्चात्कालेन च बलीयसा ॥२७॥
मुद्रनिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र वह्नि च विप्ररूपधर हरि ॥२८॥
दु खित दृष्ट्वा स च दु खी बभूव ह । उवाच किंचित्सत्येष्ट सत्य सत्यपरायण ॥२९॥

लङ्का गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । कालेन प्राप्य तं हत्वा रावणं राघवैं सह
ता च वह्निपरीक्षां च कारयामास सत्वरम् । हुताशस्तत्र काले तु वास्तवीं जानकीं ददौ
उवाच छाया वह्नि च रामं च विनयान्विता । करिष्यामीति किमहं तदुपायं वदस्व मे

श्रीरामाग्नी ऊचतु

त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करं च सुपुण्यदम । कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि
सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रतप्य पुष्करे तपः । दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह
सा च कालेन तपसा यज्ञकुण्डसमुद्भवा । कामिनी पाण्डवानां च द्रौपदी द्रुपदात्मजा
कृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा । हृताया रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपदात्मजा । त्रिहायणी च सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये

नारद उवाच

प्रिया पञ्च कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गव । इति मच्चित्तसंदेहं भञ्ज संदेहभञ्जन

श्रीनारायण उवाच

लङ्कायां वास्तवी सीता रामं सम्प्राप नारद । रूपयौवनसम्पन्ना छाया च बहुचिन्तया
रामाग्न्योराज्ञया तपमुपारत शंकरं परम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयन्ती पुनः पुनः
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पञ्चवारं चकार सा
शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वर । प्रिये तव प्रियाः पञ्च भविष्यति वरं ददौ
तेन सा पाण्डवानां च बभूव कामिनी प्रिया । इति ते कथितं सर्वं प्रस्तावं वास्तवं शृणु
अथ सम्प्राप्य लङ्कायां सीतां रामो मनोहराम् । विभीषणाय तां लङ्कां दत्त्वाऽयोध्यां ययौ
एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वलोकैश्च सार्धं वैकुण्ठमेव च
कमलांशा वेदवती कमलायां विवेश सा । कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यदं पापनाशनम्
सततं मूर्तिमन्तश्च वेदाश्चत्वार एव च । सन्ति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती श्रुता
धर्मध्वजसुतायाश्च निबोध कथयामि ते ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता । नृपेण सार्धं साऽऽरामे रेमे च गन्धमा
धाम्नां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् । चन्दनालिप्तसर्वाङ्गा पुष्पचन्दनवायुना
स्त्रीरत्नमतिचार्वङ्गी रत्नभूषणभूषिता । कामुकी रसिका सृष्टा रसिवेन च गमुन

सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविज्ञयो । गत देववर्षशत न ज्ञात च दिवानिशम् ॥ ४ ॥
ततो राजा मति प्राप्य सुरताद्विरराम च । कामुकी सुदरी किंचिन्न च तृप्तिं जगाम सा ॥ ५ ॥
दधार गर्भं सा सद्यो दैवादब्दशत सती । श्रीगर्भा श्रीयुता सा च सबभूव दिने दिने ॥ ६ ॥
शुभे क्षणे शुभदिने शुभयोगे च सयुते । शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विते ॥ ७ ॥
कार्तिकीपूर्णिमायां तु सितवारे च पद्मजा । सुषाव सा च पद्मांशा पद्मिनी ता मनोहराम् ॥ ८ ॥
शरत्पार्वणचन्द्रास्या शरत्पङ्कजलोचनाम् । पक्वबिम्बाधरोष्ठी च पश्यती सस्मिता गृहम् ॥ ९ ॥
हस्तपादतलारक्ता निम्ननाभि मनोरमाम् । तदधस्त्रिवलीयुक्ता नितम्बयुगवर्तुलाम् ॥१०॥
शीते सुखोष्णसर्वाङ्गी ग्रीष्मे च सुखशीतलाम् । श्यामा सुकेशी रुचिरा न्यग्रोधपरिमण्डलाम् ॥११॥
पीतचम्पकवर्णाभा सुन्दरीष्वेव सुन्दरीम् । नरा नार्यश्च ता दृष्ट्वा तुलना दातुमक्षमा ॥१२॥
तेन नाम्ना च तुलसी ता वदति मनीषिण । सा च भूमिष्ठमात्रेण योग्यस्त्री प्रकृतिर्यथा ॥१३॥
सर्वैर्निषिद्धा तपसे जगाम बदरीवनम् । तत्र देवाब्दलक्ष च चकार परम तप ॥१४॥
मनसा नारायण स्वामी भवितेति च निश्चिता । ग्रीष्मे पञ्चतपा शीते तोयवस्त्रा च प्रावृषि ॥१५॥
आसनस्था वृष्टिधारा सहतीति दिवानिशम् । विंशत्सहस्रवर्षं च फलतोयाशना च सा ॥१६॥
त्रिंशत्सहस्रवर्षं च पत्राहारा तपस्विनी । चत्वारिंशत्सहस्राब्द वाय्वाहारा कृशोदरी ॥१७॥
ततो दशसहस्राब्द निराहारा बभूव सा । निर्लक्षा चैकपादस्था दृष्ट्वा ता कमलोद्भव ॥१८॥
समाययौ वर दातु पर बदरिकाश्रमम् । चतुर्मुख च सा दृष्ट्वा ननाम हंसवाहनम् ॥१९॥
तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि ।

ब्रह्मोवाच

वर वृणीष्व तुलसि यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥२०॥
हरिभक्तिं हरेर्दास्यमजरामरतामपि ।

तुलस्युवाच

साम्प्रतं तं पतिं लब्धुं वरये त्वं च देहि मे ।

ब्रह्मदेव उवाच

सुदामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णाङ्गसमुद्भव ॥२८॥

तदंशश्चातितेजस्वी लेभे जन्म च भारते । सांप्रतं राधिकाशापाद्दनुवंशसमुद्भवः ॥२९॥

शंखचूडेति विख्यातस्त्रैलोक्ये न च तत्समः । गोलोके त्वां पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः ॥३०॥

विलंबितुं न शशाक राधिकायाः प्रभावतः । स च जातिस्मरस्तस्मात्सुदामाभूच्च सागरे ॥३१॥

जातिस्मरा त्वमपि सा सर्वं जानासि सुन्दरि । अधुना तस्य पत्नी त्वं संभविष्यसि शोभने ॥३२॥

पश्चान्नारायणं शांतं कांतमेव वरिष्यसि । शापान्नारायणस्यैव कलया दैवयोगतः ॥३३॥

भविष्यसि वृक्षरूपा त्वं पूता विश्वपावनी । प्रधाना सर्वपुष्पेषु विष्णुप्राणाधिका भवे ॥३४॥

त्वया विना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् । वृन्दावने वृक्षरूपा नाम्ना वृंदावतीति च ॥३५॥

त्वत्पत्रैर्गोपिगोपाश्च पूजयिष्यंति माधवम् । वृक्षाधिदेवीरूपेण सार्धं कृष्णेन संततम् ॥३६॥

विहरिष्यसि गोपेन स्वच्छंदं मद्वरेण च । इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा ॥३७॥

प्रणनाम च ब्रह्माणं तं च किंचिदुवाच सा ।

तुलस्युवाच

यथा मे द्विभुजे कृष्णे वाञ्छा च श्यामसुन्दरे ॥३८॥

सत्यं ब्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे । अतृप्ताऽहं च गोविंदे दैवाच्छृङ्गारभंगतः ॥३९॥

गोविन्दस्यैव वचनात्प्रार्थयामि चतुर्भुजम् । त्वत्प्रसादेन गोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् ॥४०॥

ध्रुवमेव लभिष्यामि राधाभीतिं प्रमोचय ।

ब्रह्मदेव उवाच

गृहाण राधिकामंत्रं ददामि षोडशाक्षरम् ॥४१॥

तस्याश्च प्राणतुल्या त्वं मद्वरेण भविष्यसि । शृङ्गारं युवयोर्गोप्यं न ज्ञास्यति च राधिका ॥४२॥

राधासमा त्वं सुभगे गोविन्दस्य भविष्यसि । इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्यै वै षोडशाक्षरम् ॥४३॥

मंत्रं चैव जगद्धाता स्तोत्रं च कवचं परम् । सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिक्रमम् ॥४४॥

परां शुभाशिषं चैव पूजां चैव चकार सा । बभूव सिद्धा सा देवी तत्प्रसादाद्रमा यथा ॥४५॥

सिद्धं मंत्रेण तुलसी वरं प्राप यथोदितम् । बुभुजे च महाभोगं यद्विश्वेषु च दुर्लभम् ॥४६॥

प्रसन्नमनसा देवी तत्याज तपसः श्रमम् । सिद्धे फले नराणां च दुःखं च सुखमुत्तमम् ॥४७॥

भुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तल्पे मनोरमे तत्र पुष्पचन्दनचर्चिते ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारायणनारदसंवादे तुलस्युपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तुलसी परितुष्टा च सुष्वाप हृष्टमानसा । नवयौवनसंपन्ना वृषध्वजवरांगना ॥१॥
चिक्षेप पंचबाणश्च पञ्च बाणांश्च तां प्रति । पुष्पायुधेन सा दग्धा पुष्पचंदनचर्चिता ॥२॥
पुलकांचितसर्वाङ्गी कंपितारक्तलोचना । क्षणं सा शुष्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥३॥
क्षणमुद्विग्नतां प्राप क्षणं तंद्रां सुखावहाम् । क्षणं च दहनं प्राप क्षणं प्राप प्रसन्नताम् ॥४॥
क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् । उत्तिष्ठंती क्षणं तल्पाद्गच्छंती निकटे क्षणम् ॥५॥
भ्रमंती क्षणमुद्वेगान्निवसंती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्वेगात्सुष्वाप पुनरेव सा ॥६॥
पुष्पचंदनतल्पं च तद्बभूवातिकंटकम् । विषहारि सुखं दिव्यं सुंदरं च फलं जलम् ॥७॥
निलयं च बिलाकारं सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः । सिंदूरपत्रकं चैव व्रणतुल्यं च दुःखदम् ॥८॥
क्षणं ददर्श तंद्रायां सुवेषं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेश्वरम् ॥९॥
चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् । आगच्छंतं माल्यवंतं पिबंतं तन्मुखांबुजम् ॥१०॥
कथयंतं रतिकथां ब्रुवंतं मधुरं मुहुः । संभुक्तवंतं तल्पे च समाश्लिष्यंतमीप्सितम् ॥११॥
पुनरेव तु गच्छंतमागच्छंतं च सन्निधौ । यांतं क्व यासि प्राणेश तिष्ठेत्येवमुवाच सा ॥१२॥
पुनश्च चेतनां प्राप्य विललाप पुनः पुनः । एवं सा यौवनं प्राप्य तस्थौ तत्रैव नारद ॥१३॥
शंखचूडो महायोगी जैगीषव्यान्मनोहरम् । कृष्णमंत्रं च संप्राप्य कृत्वा सिद्धं तु पुष्करे ॥१४॥
कवचं च गले बद्ध्वा सर्वमंगलमंगलम् । ब्रह्मणश्च वरं प्राप्य यन्मे मनसि वाञ्छितम् ॥१५॥
आज्ञया ब्रह्मणः सोऽपि बदरी च समाययौ । आगच्छंतं शंखचूडं ददर्श तुलसी मुने ॥१६॥
नवयौवनसंपन्नं कामदेवसमप्रभम् । श्वेतचंपकवर्णाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥१७॥
शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् । रत्नसारविनिर्माणविमानस्थं मनोहरम् ॥१८॥
रत्नकुण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् । पारिजातप्रसूनानां मालावंतं च सुस्मितम् ॥१९॥

उवास तत्समीपे तु मधुरं तामुवाच सः ।

शंखचूड उवाच

का त्वं कस्य च कन्या च धन्या मान्या च योषिताम् ॥२७॥

का त्वं मानिनि कल्याणि सर्वकल्याणदायिनि । मौनीभूते किंकरे मां संभाषां कुरु सुन्दरि ॥२८॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा ॥२९॥

तुलस्युवाच

धर्मध्वजसुताऽहं च तपस्यायां तपोवने । तपस्विन्यहं तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ॥३०॥
कामिनी कुलजाता च रहस्येकाकिनी सतीम् । न पृच्छति कुले जात इत्येवं मे श्रुतौ श्रुतम् ॥३१॥
लंपटोऽसत्कुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः स कामीच्छति कामिनीम् ॥३२॥
आपातमधुरां मत्तामन्तरा पुरुषस्य ताम् । विषकुम्भाकाररूपाममृतास्यां च सन्ततम् ॥३३॥
हृदये क्षुरधाराभां शश्वन्मधुरभाषिणीम् । स्वकार्यपरिनिष्पत्त्यै तत्परां सततं च ताम् ॥३४॥
कार्यार्थे स्वामिवशगामन्यथैवावशां सदा । स्वान्तर्मलिनरूपां च प्रसन्नवदनेक्षणाम् ॥३५॥
श्रुतौ पुराणे यासां च चरित्रमतिदूषितम् । तासु को विश्वसेत्प्राज्ञः प्रज्ञावाञ्च दुराशय ॥३६॥
तासां को वा रिपुर्मित्रं प्रार्थयन्ति नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेषं पुरुषमिच्छन्ति हृदये सदा ॥३७॥
बाह्ये स्वात्मं सतीत्वं च ज्ञापयन्ती प्रयत्नतः । शश्वत्कामा च रामा च कामाधारा मनोहरा ॥३८॥
बाह्ये छलात्खेदयन्ती स्वान्तर्मैथुनमानसा । कान्तं हसन्ती रहसि बाह्येऽतीव सुलज्जिता ॥३९॥

शुद्धो विप्रो दशाहेन जातके मृतके यथा। भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहतः ॥७७॥
शूद्रो मासेन वेदेषु मातृवद्धीनसंकरः। अशुचिः स्त्रीजितः शुद्धयेच्चितादहनकालतः॥७८॥
न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम्। न गृह्णन्त्येव देवाश्च तस्य पुष्पजलादिकम् ॥७९॥
किं वा ज्ञानेन तपसा जपहोमप्रपूजनैः। किं विद्यया च यशसा स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम्॥८०॥
विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः। कृत्वा परीक्षा कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम्॥
वराय गुणहीनाय वृद्धायाज्ञानिने तथा। दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥८२॥
अत्यन्तकोपयुक्ताय चाऽत्यन्तदुर्मुखाय च। पङ्गवे चाङ्गहीनाय चान्धाय बधिराय च ॥८३॥
जडाय चैव मूकाय क्लीबतुल्याय पापिने। ब्रह्महत्या लभेत्सोपि स्वकन्या प्रददाति यः॥८४॥
शान्ताय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च। साधवे च सुतां दत्त्वा दशयज्ञफलं लभेत् ॥८५॥
यः कन्यापालनं कृत्वा करोति यदि विक्रयम्। विक्रेता धनलोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति ॥८६॥
कन्यामूत्रं पुरीषं च तत्र भक्षति पातकी। कृमिभिर्दंशितः काकैर्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥८७॥
तदन्ते व्याधिसंयुक्तः स लभेज्जन्म निश्चितम्। विक्रीणाति मांसभारं वहत्येव दिवानिशम् ॥८८॥
इत्येवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोनिधे।

ब्रह्मोवाच

किं करोषि शङ्खचूड संवादमनया सह ॥८९॥
गान्धर्वेण विवाहेन त्वं चास्या ग्रहणं कुरु। पुरुषेष्वसि रत्नं त्वं स्त्रीषु रत्नमियं सती ॥९०॥
विदग्धाया विदग्धेन सङ्गमो गुणवान्भवेत्। निर्विरोधसुखं राजन्को वा त्यजति दुर्लभम् ॥९१॥
योऽविरोधसुखत्यागी स पशुर्नात्र संशयः। किं परीक्षसि त्वं कान्तमीदृशं गुणिनं सति ॥९२॥
देवानामसुराणां च दानवानां विमर्दकम्। यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च राधिका९३॥
यथा मयि च सावित्री भवानी च भवे यथा। यथा धरा वराहे च दक्षिणा च यथाऽध्वरे॥९४॥
यथाऽत्रेरनसूया च दमयन्ती यथा नले। रोहिणी च यथा चन्द्रे यथा कामे रतिः सती ॥९५॥
यथाऽदितिः कश्यपे च वसिष्ठेऽरुन्धती सती। यथाऽहल्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे ॥९६॥
यथा बृहस्पतौ तारा शतरूपा मनौ यथा। यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताशने ॥९७॥
यथा शची महेन्द्रे च यथा पुष्टिर्गणेश्वरे। देवसेना यथा स्कन्दे धर्मे मूर्तिर्यथा सती ॥९८॥
सौभाग्या सुप्रिया त्वं च शङ्खचूडे तथा भव। अनेन सार्धं सुचिरं सुंदरेण च सुंदरि ॥९९॥
स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम्। पश्चात्प्राप्स्यसि गोलोके श्रीकृष्णं पुनरेव च ॥
चतुर्भुजं च वैकुंठे शङ्खचूडे मृते सति ॥१००॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

विचित्रमिदमाख्यानं भवता समुदाहृतम् । श्रुतेन येन मे तृप्तिर्न कदापि हि जायते ॥१॥
तत. परं तु यज्जातं तत्त्व वद महामते ।

श्रीनारायण उवाच

इत्येवमाशिषं दत्त्वा स्वालयं च ययौ विधि. ॥२॥
गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे तां च दानव । स्वर्गे दुदुभिवाद्यं च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥३॥
स रेमे रामया सार्धं वासगेहे मनोरमे । मूर्च्छां सा प्राप तुलसी नवसंगमसंगता ॥४॥
निमग्ना निर्जले साध्वी सम्भोगसुखसागरे । चतु षष्टिकलामानं चतु षष्टिविधं सुखम् ॥५॥
कामशास्त्रे यन्निरुक्तं रसिकानां यथेप्सितम् । अंगप्रत्यगसंश्लेषपूर्वकं स्त्रीमनोहरम् ॥६॥
तत्सर्वं रसशृङ्गारं चकार रसिकेश्वर । अतीव रम्यदेशे च सर्वजंतुविवर्जिते ॥७॥
पुष्पचन्दनतल्पे च पुष्पचन्दनवायुना । पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचन्दनचर्चिते ॥८॥
गृहीत्वा रसिको रासे पुष्पचन्दनचर्चिताम् । भूषितो भूषणेनैव रत्नभूषणभूषिताम् ॥९॥
सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविज्ञयो । जहार मानसं भर्तुर्लीलया लीलया सती ॥१०॥
चेतनां रसिकायाश्च जहार रसभाववित् । वक्षसश्चदनं राज्ञस्तिलकं विजहार सा ॥११॥
जहार स च तस्याश्च सिंदूरं बिंदुपत्रकम् । स तद्वक्षस्युरोजे च नखरेखां ददौ मुदा ॥१२॥
सा ददौ तद्वामपार्श्वे करभूषणलक्षणम् । राजा तदोष्ठपुटके ददौ रदनदंशनम् ॥१३॥
तद्गण्डयुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् । आलिंगनं चुम्बनं च जघादिमर्दनं तथा ॥१४॥
एवं परस्परं क्रीडां चक्रतुस्तौ विजानतौ । सुरते विरते तौ च समुत्थाय परस्परम् ॥१५॥
सुवेषं चक्रतुस्तत्र यद्यन्मनसि वाञ्छितम् । चदनै कुंकुमारक्तै सा तस्य तिलकं ददौ ॥१६॥
सर्वांगे सुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् । सुवासं चैव ताम्बूलं वह्निशुद्धे च वाससी ॥१७॥
पारिजातस्य कुसुमं जरारोगहरं परम् । अमूल्यरत्ननिर्माणमगुलीयकमुत्तमम् ॥१८॥
सुदरं च मणिवरं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । दासी तवाहमित्येवं समुच्चार्य पुन पुन ॥१९॥
ननाम परया भक्त्या स्वामिनं गुणशालिनम् । सस्मिता तन्मुखाम्भोजं लोचनाभ्यां पुन पुन ॥२०॥
निमेषरहिताभ्यां चाप्यपश्यत्कामसुदरम् । स च तां च समाकृष्य चकार वक्षसि प्रियाम् ॥
सस्मितं वाससाच्छन्नं ददर्श मुखपङ्कजम् । चुचुम्ब कठिने गण्डे बिम्बोष्ठे पुनरेव च ॥२२॥
ददौ तस्यै वस्त्रयुग्मं वरुणादाहृतं च यत् । तदाहृतां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु दुर्लभाम् ॥२३॥
ददौ मंजीरयुग्मं च स्वाहाया आहृतं च यत् । केयूरयुग्मं छायाया रोहिण्याश्चैव कुण्डलम् ॥२४॥

अगुलीयकरत्नानि रत्याश्च करभूषणम् । शङ्खं च रुचिर चित्र यद्दत्त विश्वकर्मणा ॥२५॥
विचित्रपद्मकश्रेणी शय्या चापि सुदुर्लभाम् । भूषणानि च दत्त्वा च भूपो हास चकार ह ॥२६॥
निर्ममे कवरीभारे तस्या भागल्यभूषणम् । सुचित्र पत्रक गडमडलेऽस्या सम तथा ॥२७॥
चद्रलेखात्रिभिर्युक्त चन्दनेन सुगन्धिना । परीत परितश्चित्रै सार्धं कुकुमबिंदुभि ॥२८॥
ज्वलत्प्रदीपाकार च सिंदूरतिलकं ददौ । तत्पादपद्मयुगले स्थलपद्मविनिंदिते ॥२९॥
चित्रालक्तकराग च नखरेषु ददौ मुदा । स्ववक्षसि मुहुर्न्यस्य सराग चरणाबुजम् ॥३०॥
हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुन पुन । रत्नभूषितहस्तेन ता च कृत्वा स्ववक्षसि ॥३१॥
तपोवन परित्यज्य राजा स्थानातर ययौ । मलये देवनिलये शैले शैले तपोवने ॥३२॥
स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्याने च निर्जने । कन्दरे कन्दरे सिंधुतीरे चैवातिसुन्दर ॥३३॥
पुष्पभद्रानदीतीरे नीरवातमनोहरे । पुलिने पुलिने दिव्ये नद्या नद्या नदे नदे ॥३४॥
मधौ मधुकराणा च मधुरध्वनिनादिते । विस्पदने सुरसने नन्दने गन्धमादने ॥३५॥
देवोद्याने नन्दने च चित्रचदनकानने । चपकाना केतकीना माधवीना वने वने ॥३६॥
कुदाना मालतीना च कुमुदाम्भोजकानने । कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पारिजातवने वने ॥३७॥
निर्जने काचने स्थाने धन्ये काचनपर्वते । काचीवने किजल्के कचुके काचनाकरे ॥३८॥
पुष्पचन्दनतल्पेषु पुस्कोकिलरुतश्रुते । पुष्पचन्दनसयुक्त पुष्पचन्दनवायुना ॥३९॥
कामुक्या कामुक कामात्स रेमे रामया सह । न हि तृप्तो दानवेंद्रस्तृप्तिं नैव जगाम सा ॥४०॥
हविषा कृष्णवर्त्मेव ववृधे मदनस्तयो । तया सह समागत्य स्वाश्रम दानवस्तत ॥४१॥
रम्य क्रीडालय गत्वा विजहार पुन पुन । एव स बुभुजे राज्य शङ्खचूड प्रतापवान् ॥४२॥
एकमन्वन्तर पूर्णं राजराजेश्वरो महान् । देवानामसुराणा च दानवाना च सततम् ॥४३॥
गधर्वाणा किन्नराणा राक्षसाना च शातिद । हृताधिकारा देवाश्चरति भिक्षुका यथा ॥४४॥
ते सर्वेऽतिविषण्णाश्च प्रजग्मुर्ब्रह्मण सभाम् । वृत्तात कथयामासू रुरुदुश्च भृश मुहु ॥४५॥
तदा ब्रह्मा सुरै सार्धं जगाम शकरालयम् । सर्वेश कथयामास विधाता चद्रशेखरम् ॥४६॥
ब्रह्मा शिवश्च तै सार्धं वैकुठ च जगाम ह । दुर्लभ परम धाम जरामृत्युहर परम् ॥४७॥
सप्राप च वर द्वारमाश्रमाणा हरेरहो । ददर्श द्वारपालाश्च रत्नसिंहासनस्थितान ॥४८॥
शोभितान्पीतवस्त्रैश्च रत्नभूषणभूषितान् । सस्मितान्स्मेरवक्त्रास्या पद्मनेत्रान्मनोहरान् ४९॥
शखचक्रगदापद्मधराश्चैव चतुर्भुजान् । वनमालान्वितान्सर्वाञ्श्यामसुन्दरविग्रहान् ॥५०॥
ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तांतं गमनार्थकम् । तेऽनुज्ञा च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया ॥५१॥
एव षोडश द्वाराणि निरीक्ष्य कमलोद्भव । देवै सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरे सभाम् ॥५२॥

देवर्षिभिः परिवृतां पार्षदैश्च चतुर्भुजे । नारायणस्वरूपैश्च सर्वे. कौस्तुभभूषितैं ॥५३॥
नवेंदुमडलाकारा चतुरस्रा मनोहराम् । मणीद्रहारनिर्माणा हीरासारसुशोभिताम् ॥५४॥
अमूल्यरत्नखचिता रचिता स्वेच्छया हरे । माणिक्यमालजालाभा मुक्तापक्तिविभूषिताम् ५५॥
मडिता मडलाकारै रत्नदर्पणकोटिभि । विचित्रैश्चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥५६॥
पद्मरागेंद्ररचिता रुचिरा मणिपकजै । सोपानशतकैर्युक्ता स्यम तकविनिर्मितै ॥५७॥
पट्टसूत्रग्रथियुक्तैश्चारुचन्दनपल्लवै । इन्द्रनीलस्तभवर्यैर्वेष्टिता सुमनोहराम् ॥५८॥
सद्रत्नपूर्णकुम्भाना समूहैश्च समन्विताम् । पारिजातप्रसूनाना मालाजालैर्विराजिताम् ॥५९॥
कस्तूरीकुकुमारक्तै सुगंधिचन्दनद्रुमै । सुसस्कृता तु सर्वत्र वासिता गंधवायुना ॥६०॥
विद्याधरीसमूहाना नृत्यजालैर्विराजिताम् । सहस्रयोजनायामा परिपूर्णां च किंकरै ॥६१॥
ददर्श श्रीहरिं ब्रह्मा शकरश्च सुरै सह । वसत तन्मध्यदेशे यथेन्दु तारकावृतम् ॥६२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासने स्थितम् । किरीटिन कुण्डलिन वनमालाविभूषितम ॥६३॥
चदनोक्षितसर्वांग बिभ्रत केलिपकजम् । पुरतो नृत्यगीत च पश्यत सस्मित मुदा ॥६४॥
शात सरस्वतीकान्त लक्ष्मीधृतपदाम्बुजम । लक्ष्म्या प्रदत्त ताबूल भुक्तवत सुवासितम् ॥६५॥
गगया परया भक्त्या सेवित श्वेतचामरै । सर्वैश्च स्तूयमान च भक्तिनम्रात्मकधरै ॥६६॥
एवविशिष्ट त दृष्ट्वा परिपूर्णतम प्रभुम । ब्रह्मादय सुरा सर्वे प्रणम्य तुष्टुवुस्तदा ॥६७॥
पुलकाञ्चितसर्वांगा साश्रुनेत्राश्च गद्गदा । भक्ताश्च परया भक्त्या भीता नम्रात्मकधरा ॥६८॥
कृताजलिपुटो भूत्वा विधाता जगतामपि । वृत्तात कथयामास विनयेन हरे पुर ॥६९॥
हरिस्तद्वचन श्रुत्वा सर्वज्ञ सर्वभाववित् । प्रहस्योवाच ब्रह्माण रहस्य च मनोहरम् ॥७०॥

श्रीभगवानुवाच

शखचूडस्य वृत्तात सर्वं जानामि पद्मज । मद्भक्तस्य च गोपस्य महातेजस्विन पुरा ॥७१॥
शृणु तत्सर्ववृत्तातमितिहास पुरातनम । गोलोकस्यैव चरित पापघ्न पुण्यकारकम् ॥७२॥
सुदामा नाम गोपश्च पार्षदप्रवरो मम । स प्राप दानवीं योनिं राधाशापात्सुदारुणात् ॥७३॥
तत्रैकदाऽहमगम स्वालयाद्रासमडलम् । विरजामपि नीत्वा च मम प्राणाधिका परा । ७४॥
सा मां विरजया सार्धं विज्ञाय किकरीमुखात् । पश्चात्क्रुद्धा सा जगाम न ददर्श च तत्र ताम् ॥७५॥
विरजां च नदीरूपां मां ज्ञात्वा च तिरोहितम् । पुनर्जगाम सा दृष्ट्वा स्वालय सखिभि सह ॥७६॥
मां दृष्ट्वा मन्दिरे देवी सुदाम्ना सहित पुरा । भृश सा भर्त्सयामास मौनीभूत च सुस्थिरम् ॥७७॥
तच्छ्रुत्वाऽसहमानश्च सुदामा तां चुकोप ह । स च तां भर्त्सयामास कोपेन मम सन्निधौ ॥७८॥
तच्छ्रुत्वा कोपयुक्ता सा रक्तपकजलोचना । बहिष्कर्तुं चकाराज्ञां सत्रस्त मम सर्वदि ॥७९॥

सलीलक्षं समुत्तस्थौ दुर्वारं तेजसोल्बणम् । बहिश्चकार तं तूर्णं जल्पन्तं च पुनः पुनः ॥८०॥
सा च तत्ताडनं तासां श्रुत्वा रुष्टा शशाप ह । याहि रे दानवीं योनिमित्येवं दारुणं वचः ॥८१॥
तं गच्छन्तं शपन्तं च रुदन्तं मां प्रणम्य च । वारयामास तुष्टा सा रुदती कृपया पुनः ॥८२॥
हे वत्स तिष्ठ मा गच्छ क्व यासीति पुनः पुनः । समुच्चार्य च तत्पश्चाज्जगाम सा च विक्लवम् ॥८३॥
गोप्यश्च रुरुदुः सर्वा गोपाश्चापि सुदुःखिताः । ते सर्वे राधिका चापि तत्पश्चाद्बोधिता मया ॥८४॥
आयास्यति क्षणार्धेन कृत्वा शापस्य पालनम् । सुदामंस्त्वमिहागच्छेत्युक्त्वा सा च निवारिता ॥८५॥
गोलोकस्य क्षणार्धेन चैकं मन्वंतरं भवेत् । पृथिव्यां जगतां धातरित्येव वचनं ध्रुवम् ॥८६॥
इत्येवं शंखचूडश्च पुनस्तत्रैव यास्यति । महाबलिष्ठो योगेशः सर्वमायाविशारदः ॥८७॥
मम शूलं गृहीत्वा च शीघ्रं गच्छतु भारतम् । शिवः करोतु संहारं मम शूलेन रक्षसः ॥८८॥
ममैव कवचं कंठे सर्वमंगलकारकम् । बिभर्ति दानवः शश्वत्संसारे विजयी ततः ॥८९॥
तस्मिन्ब्रह्मन्स्थिते चैव न कोऽपि हिंसितुं क्षमः । तद्याचनां करिष्यामि विप्ररूपोऽहमेव च ॥९०॥
सतीत्वहानिस्तत्पत्न्या यत्र काले भविष्यति । तत्रैव काले तन्मृत्युरिति दत्तो वरस्त्वया ॥९१॥
तत्पत्न्याश्चोदरे वीर्यमर्पयिष्यामि निश्चितम् । तत्क्षणे चैव तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥९२॥
पश्चात्सा देहमुत्सृज्य भविष्यति मम प्रिया । इत्युक्त्वा जगतां नाथो ददौ शूलं हराय च ॥९३॥
शूलं दत्त्वा ययौ शीघ्रं हरिरभ्यन्तरे मुदा । भारतं च ययुर्देवा ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥९४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानवस्य च । जगाम स्वालयं तूर्णं यथास्थानं सुरोत्तमाः ॥१॥
चन्द्रभागानदीतीरे वटमूले मनोहरे । तत्र तस्थौ महादेवो देवविस्तारहेतवे ॥२॥
दूतं कृत्वा चित्ररथं गन्धर्वेश्वरमीप्सितम् । शीघ्रं प्रस्थापयामास शंखचूडान्तिकं मुदा ॥३॥
सर्वेश्वराज्ञया शीघ्रं ययौ तन्नगरं परम् । महेन्द्रनगरोत्कृष्टं कुबेरभवनाधिकम् ॥४॥
पञ्चयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्ये तद्द्विगुणं भवेत् । स्फटिकाकारमणिभिर्निर्मितं यानवेष्टितम् ॥५॥
सप्तभिः परिखाभिश्च दुर्गमाभिः समन्वितम् । ज्वलदग्निनिभैः शश्वत्कल्पितं रत्नकोटिभिः ॥६॥
युक्तं च वीथीशतकैर्मणिवेदिविचित्रितैः । परितो वणिजां सौधैर्नानावस्तुविराजितैः ॥७॥
सिन्दूराकारमणिभिर्निर्मितैश्च विचित्रितैः । भूषितं भूषितैर्दिव्यैराश्रमैः शतकोटिभिः ॥८॥
गत्वा ददर्श तन्मध्ये शंखचूडालयं परम् । अतीव वलयाकारं यथा पूर्णेन्दुमण्डलम् ॥९॥
ज्वलदग्निशिखाभिश्च परिखाभिश्चतसृभिः । सुदुर्गमं च शत्रूणामन्येषां सुगमं सुखम् ॥१०॥

अत्युच्चैर्गगनस्पर्शिमणिशृङ्गविराजितम् । राजितं द्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितम् ॥११॥
मणीन्द्रसारनिर्माणैः शोभितं लक्षमन्दिरैः । शोभितं रत्नसोपानैः रत्नस्तम्भविराजितम् ॥१२॥
तद्दृष्ट्वा पुष्पदन्तोऽपि वरं द्वारं ददर्श सः । द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितम् ॥१३॥
तिष्ठन्तं पिंगलाक्षं च ताम्रवर्णं भयंकरम् । कथयामास वृत्तान्तं जगाम तदनुज्ञया ॥१४॥
अतिक्रम्य च तद्द्वारं जगामाभ्यन्तरं पुनः । न कोऽपि रक्षति श्रुत्वा दूतरूपं रणस्य च ॥१५॥
गत्वा सोऽभ्यंतरद्वारं द्वारपालमुवाच ह । रणस्य सर्ववृत्तांत विज्ञापयत माचिरम् ॥१६॥
स च तं कथयित्वा च दूतो गंतुमुवाच ह । स गत्वा शंखचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् ॥१७॥
राजमण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासने स्थितम् । मणीन्द्ररचितं दिव्यं रत्नदण्डसमन्वितम् ॥१८॥
रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रशस्तैः शोभितं सदा । भृत्येन मस्तकन्यस्तं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् ॥१९॥
सेवितं पार्षदगणैः रुचिरैः श्वेतचामरैः । सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥
माल्येन लेपनं सूक्ष्मं सुवस्त्रं दधतं मुने । दानवेन्द्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः ॥२१॥
शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमद्भिरस्त्रपाणिभिः । एवमभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तः सविस्मयः ॥२२॥

उवाच स च वृत्तांतं यदुक्तं शंकरेण च ।

पुष्पदन्त उवाच

राजेन्द्र शिवभृत्योऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो ॥२३॥

यदुक्तं शंकरेणैव तद्ब्रवीमि निशामय । राज्यं देहि च देवानामधिकारं च साम्प्रतम् ॥२४॥
देवाश्च शरणापन्ना देवेशं श्रीहरिं परम् । हरिर्दत्त्वाऽस्य शूलं च तेन प्रस्थापितः शिवः ॥२५॥
पुष्पभद्रानदीतीरे वटमूले त्रिलोचनः । विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् ॥२६॥
गत्वा वदामि किं शम्भुमथ तद्वद मामपि । दूतस्य वचनं श्रुत्वा शंखचूडः प्रहस्य च ॥२७॥
प्रभातेऽहं गमिष्यामि त्वं च गच्छेत्युवाच ह । स गत्वोवाच तं तूर्णं वटमूलस्थमीश्वरम् ॥२८॥
शंखचूडस्य वचनं तदीयं तन्मुखोदितम् । एतस्मिन्नन्तरे स्कन्द आजगाम शिवान्तिकम् ॥२९॥
वीरभद्रश्च नन्दी च महाकालः सुभद्रकः । विशालाक्षश्च बाणश्च पिंगलाक्षो विकम्पनः ॥३०॥
विरूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाष्कलः । कपिलाख्यो दीर्घदंष्ट्रो विकटस्ताम्रलोचनः ॥३१॥
कालकण्ठो बलीभद्रः कालजित्कुटीचरः । बलोन्मत्तो रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा ॥३२॥
अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादश स्मृताः । वसवोऽष्टौ वासवश्च आदित्या द्वादश स्मृताः ॥३३॥
हुताशनश्च चन्द्रश्च विश्वकर्माश्विनौ च तौ । कुबेरश्च यमश्चैव जयन्तो नलकूबरः ॥३४॥
वायुश्च वरुणश्चैव बुधश्च मंगलस्तथा । धर्मश्च शनिरीशान कामदेवश्च वीर्यवान् ॥३५॥
उग्रदंष्ट्रा चोग्रचण्डा कोटरा कैटभी तथा । स्वयं चाष्टभुजा देवी भद्रकाली भयंकरी ॥३६॥

रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानोपरि संस्थिता । रक्तवस्त्रपरीधाना रक्तमाल्यानुलेपना ॥३७॥
नृत्यन्ती च हसन्ती च गायन्ती सुस्वरं मुदा । अभयं ददाति भक्तेभ्योऽभया सा च भयं रिपुम् ॥३८॥
बिभ्रती विकटां जिह्वां सुलोलां योजनायताम् । शङ्खचक्रगदापद्मखड्गचर्मधनुः शरान् ॥३९॥
खर्परं वर्तुलाकारं गभीरं योजनायतम् । त्रिशूलं गगनस्पर्शि शक्तिं च योजनायताम् ॥४०॥
मुद्गरं मुसलं वज्रं खेटं फलकमुज्ज्वलम् । वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रं वाह्नेयं नागपाशकम् ॥४१॥
नारायणास्त्रं गान्धर्वं ब्रह्मास्त्रं गारुडं तथा । पार्जन्यास्त्रं पाशुपतं जृम्भणास्त्रं च पार्वतम् ॥४२॥
माहेश्वरास्त्रं वायव्यं दण्डं संमोहनं तथा । अव्यर्थमस्त्रकं दिव्यं दिव्यास्त्रशतकं परम् ॥४३॥
आगत्य तत्र तस्थौ च योगिनीनां त्रिकोटिभिः । सार्धं च डाकिनीनां च विकटानां त्रिकोटिभिः ॥४४॥
भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः । वेताला राक्षसाश्चैव यक्षाश्चैव तु किंनराः ॥४५॥
ताभिश्चैव सह स्कन्दः प्रणम्य चन्द्रशेखरम् । पितुः पार्श्वे सहायार्थं समुवास तदाज्ञया ॥४६॥
अथ दूते गते तत्र शङ्खचूडः प्रतापवान् । उवाच तुलसीं वार्तां गत्वाऽभ्यन्तरमेव च ॥४७॥
रणवार्तां च सा श्रुत्वा शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥४८॥

तुलस्युवाच

हे प्राणबन्धो हे नाथ तिष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेव रक्ष मे जीवितं क्षणम् ॥४९॥
भुङ्क्ष्व जन्म समासाद्य यन्मे मनसि वाञ्छितम् । पश्यामि त्वां क्षणं किंचिल्लोचनाभ्यां च सादरम् ॥
आन्दोलयन्ते प्राणा मे मनो दग्धं च सन्ततम् । दुःस्वप्नश्च मया दृष्टश्चाद्यैव चरमे निशि ॥५१॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा भुक्त्वा पीत्वा नृपेश्वरः । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं यथोचितम् ॥५२॥

शङ्खचूड उवाच

कालेन बाधितं सर्वं कर्म भोगनिबन्धनम् । शुभं हर्षं सुखं दुःखं भयं शोकश्च मङ्गलम् ॥५३॥
काले भवन्ति वृक्षाश्च स्कन्धवन्तश्च कालतः । क्रमेण पुष्पवन्तश्च फलवन्तश्च कालतः ॥५४॥
तेषां फलानि पक्वानि प्रभवन्त्येव कालतः । ते सर्वे फलिताः काले काले यान्ति च कालतः ॥५५॥
काले भवन्ति विश्वानि काले नश्यन्ति सुन्दरि । कालात्स्रष्टा च सृजति पाता पाति च कालतः ॥५६॥
संहर्ता संहरेत्काले क्रमेण सञ्चरन्ति ते । ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतिः परा ॥५७॥
स्रष्टा पाता च संहर्ता स आत्मा कालभेदतः । काले स एव प्रकृतिं स्वात्मिकां स्वेच्छया प्रभुः ॥५८॥
निर्माय कृत्रिमान्सर्वान्विश्वस्थांश्च चराचरान् । सर्वेशः सर्वरूपश्च सर्वात्मा परमेश्वरः ॥५९॥
जनं करोति जनिता जनं पाति जनेन च । तं जानीहि प्रिये त्वं मे सर्वं भज मायिनम् ॥६०॥
यस्याज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी च सांप्रतम् । यस्याज्ञया च तरणिस्तपत्येव यथाक्रमम् ॥६१॥
यदाज्ञया वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । यदाज्ञया दहत्यग्निश्चन्द्रो भ्रमति शीतपाः ॥६२॥

योर्मृत्यु कालकाल यमस्य च यम परम् । विभु स्रष्टुश्च स्रष्टार मातुश्च मातृक भवे ॥६३॥
हर्तार च सहर्तुस्त देव शरण व्रज । को वा बधुश्च केषा वा सर्वबधु भज प्रिये ॥६४॥
ह को वा च त्व का वा विधिना योजित पुरा । त्वया साध कर्मणा च पुनस्तेन वियोजित ॥६५॥
ज्ञानी कातर शोके विपत्तौ न च पडित । सुखे दु खे भ्रमत्येव कालनेमिक्रमेण च ॥६६॥
रायण त मर्वेश कात यास्यसि निश्चितम् । तप कृत यदर्थं च पुरा बदरिकाश्रमे ॥६७॥
या त्व तपसा लब्धा ब्रह्मणस्तु वरेण च । हर्यर्थं यत्तव तपो हरिं प्राप्स्यसि कामिनि ॥६८॥
दावने च गोविन्द गोलोके त्व लभिष्यसि । अह यास्यामि तल्लोक तनु त्यक्त्वा च दानवीम् ॥
त्र द्रक्ष्यसि मा त्व च द्रक्ष्यामि त्वा च साप्रतम् । आगम राधिकाशापाद्भारत च सुदुर्लभम् ॥७०॥
नयिष्यामि तत्रैव क शोको मे शृणु प्रिये । त्व च देह परित्यज्य दिव्यरूप विधाय च ॥७१॥
त्क्षात्र प्राप्स्यसि हरिं मा कांते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनाते च तया सार्धं मनोहरम् ७२॥
सुष्वाप शोभने तल्पे पुष्पचदनचर्चिते । नानाप्रकारविभव चकार रत्नमदिरे ॥७३॥
रत्नप्रदीपसयुक्ते स्त्रीरत्न प्राप्य सुदरीम । निनाय रजनी राजा क्रीडाकौतुकमगलै ॥७४॥
कृत्वा वक्षसि ता काता रुदतीमतिदु खिताम् । कृशोदरी निराहारा निमग्ना शोकसागरे ॥७५॥
पुनस्ता बोधयामास दिव्यज्ञानेन ज्ञानवित् । पुरा कृष्णेन यद्दत्त भाडीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥७६॥
द च तस्यै ददौ मर्व सर्वशोकहर परम । ज्ञान सप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥७७॥
क्रीडा चकार हर्षेण सर्वं मत्वेति नश्वरम् । तौ दपती च क्रीडतौ निमग्नौ सुखसागरे ॥७८॥
पुष्पाचितसर्वांगौ मूर्छितौ निर्जने मुने । अगप्रत्यगसयुक्तौ सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ ॥७९॥
एकागौ च तथा तौ द्वौ चार्धनारीश्वरौ यथा । प्राणेश्वर च तुलसी मेने प्राणाधिक परम् ॥८०॥
प्राणाधिका च ता मेने राजा प्राणेश्वरी सतीम् । तौ स्वप्नौ सुखसुप्तौ च तद्रितौ सुदरौ समौ ८१॥
सुवेषौ सुखसभोगादचेष्टौ सुमनोहरौ । क्षण सुचेतनौ तौ च कथयतौ रसाश्रयात् ॥८२॥
कथा मनोरमा दिव्या हसतौ च क्षण पुन । क्षण च केलिसयुक्तौ रसभावसमन्वितौ ॥८३॥
सुरते विरतिर्नास्ति तौ तद्विषयपडितौ । सतत जययुक्तौ द्वौ क्षण नैव पराजितौ ॥८४॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसवादे शखचूडतुलसीविहारो विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

नारद मनसा ध्यात्वा देव कृष्णपरायण । ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय पुष्पतल्पान्मनोहरात् ॥१॥
रात्रिवास परित्यज्य स्नात्वा मगलवारिणा । धौते च वाससी धृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलम् ॥२॥
चकाराह्निकमावश्यकमभीष्टदेववदनम् । दध्याज्यमधुलाजाश्च ददर्श वस्तु मगलम् ॥३॥

महादेव उवाच

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥३१॥
मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चापि धार्मिक. । कश्यपश्चापि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः ॥३२॥
दक्ष प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश । तास्वेका च दनु साध्वी तत्सौभाग्यविवर्धिता॥३३॥
चत्वारिंशद्दनोः पुत्रा दानवास्तेजसोल्बणा । तेष्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः ॥३४॥
तत्पुत्रो धार्मिको दम्भो विष्णुभक्तो जितेन्द्रिय. । जजाप परमं मन्त्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् ॥३५॥
शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मन । तदा त्वा तनय प्राप पर कृष्णपरायणम् ॥३६॥
पुरा त्व पार्षदो गोपो गोपेष्वपि सुधार्मिक । अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः ॥३७॥
आब्रह्मस्तंबपर्यन्तं तुच्छ मेने च वैष्णव । सालोक्यसार्ष्टिसायुज्यसामीप्य च हरेरपि ॥३८॥
दीयमानं न गृह्णन्ति वैष्णवा सेवन विना । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णव ॥३९॥
इन्द्रत्व वामनत्व वा न मेने गणनासु च । कृष्णभक्तस्य ते किं वा देवाना विषये भ्रमः ॥४०॥
देहि राज्य च देवाना मत्प्रीतिं रक्ष भूमिप । सुखं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवास्तिष्ठतु स्वे पदे ॥४१॥
अल भूतविरोधेन सर्वे कश्यपवंशजा । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥४२॥
ज्ञातिद्रोहस्य पापानि कला नार्हन्ति षोडशीम् । स्वसंपदा च हानिं च यदि राजेंद्र मन्यसे ॥४३॥
सर्वावस्था च समता केषा याति च सर्वदा । ब्रह्मणश्च तिरोभावो लये प्राकृतिके सदा ॥४४॥
आविर्भाव पुनस्तस्य प्रभवादीश्वरेच्छया । ज्ञानवृद्धिश्च तपसा स्मृतिलोपश्च निश्चितम् ॥४५॥
करोति सृष्टिं ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च । परिपूर्णतमो धर्म सत्ये सत्याश्रमे सदा ॥४६॥
त्रिभाग. सोऽपि त्रेतायां द्विभागो द्वापरे स्मृत । एकभाग कलौ पूर्वं तद्ह्रासश्च क्रमेण च ॥४७॥
कलामात्र कले शेषे कुह्वां चन्द्रकला यथा । यादृक्तेजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्शिशिरे पुन. ॥४८॥
दिनेषु यादृङ्मध्याह्ने साय प्रातर्न तत्समम् । उदयं याति कालेन बालता च क्रमेण च ॥४९॥
प्रकाण्डता च तत्पश्चात्काले ऽस्त पुनरेति स । दिने प्रच्छन्नता याति कालेन दुर्दिने घने ॥५०॥
राहुग्रस्ते कम्पितश्च पुनरेव प्रसन्नताम् । परिपूर्णतमश्चन्द्र पूर्णिमायां च जायते ॥५१॥
तादृशो न भवेन्नित्य क्षय याति दिने दिने । पुनश्च पुष्टिमायाति पर कुह्वा दिने दिने ॥५२॥
संपद्युक्त शुक्लपक्षे कृष्णे म्लानश्च यक्ष्मणा । राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने न विरोचते ॥५३॥
काले चन्द्रो भवेच्छुक्लो भ्रष्टश्री कालभेदत । भविष्यति बलिश्चेन्द्रो भ्रष्टश्री. सुतलेऽधुना ॥५४॥
कालेन पृथ्वी सस्याढ्या सर्वाधारा वसुन्धरा । काले जले निमग्ना सा तिरोभूता तु विप्लुता ॥५५॥
काले नश्यति विश्वानि प्रभवन्त्येव कालत । चराचराश्च कालेन नश्यति प्रभवंति च ॥५६॥
ईश्वरस्यैव समता ब्रह्मण परमात्मनः । अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यं प्राकृतं लयम् ॥५७॥

अदर्शं चापि द्रक्ष्यामि वारं वारं पुनः पुनः। स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः ॥५८॥
स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधरः परः। करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥
काले मृत्युं स जयति जन्मरोगभयं जराम्। स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवेत् ॥६०॥
अहंकृतश्च संहर्ता वयं विषयिणः कृताः। कालाग्निरुद्रं संहारे नियोज्य विषये नृप ॥६१॥
अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम्। तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानेनानेन निर्भयः ॥६२॥
मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैनतेयादिवोरगाः। इत्युक्त्वा स च सर्वेशः सर्वभावेन तत्परः ॥६३॥
विरराम च शंभुश्च सभामध्ये च नारद। राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः ॥६४॥
उवाच मधुरं देवं परं विनयपूर्वकम्।

शंखचूड उवाच

त्वया यत्कथितं देव नान्यथा वचनं स्मृतम् ॥६५॥
तथापि किञ्चिद्याथार्थ्यं श्रूयतां मन्निवेदनम्। ज्ञातिद्रोहे महत्पापं त्वयोक्तमधुना च यत् ॥६६॥
गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कुत प्रस्थापितो बलिः। मया समुद्धृतं सर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥
सुतलाच्च समुद्धर्तुं नालं तत्र गदाधरः। सभ्रातृको हिरण्याक्षः कथं देवैश्च हिंसितः ॥६८॥
शुम्भादयश्चासुराश्च कथं देवैर्निपातिताः। पुरा समुद्रमथने पीयूषं भक्षितं सुरैः ॥६९॥
क्लेशभाजो वयं तत्र ते सर्वे फलभोगिनः। क्रीडाभाण्डमिदं विश्वं प्रकृतेः परमात्मनः ॥७०॥
यस्मै यत्र स ददाति तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा। देवदानवयोर्वादः शश्वन्नैमित्तिकः सदा ॥७१॥
पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च। तदाऽऽवयोर्विरोधे वा गमनं निष्फलं परम् ॥७२॥
समसम्बन्धिनो बन्धोरीश्वरस्य महात्मनः। इयं ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभिः सहाधुना ॥७३॥
जये ततोऽधिका कीर्तिर्हानिश्चैव पराजये। इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचनः ॥७४॥
यथोचितमुत्तरं तमुवाच दानवेश्वरम्।

महादेव उवाच

युष्माभिः सह युद्धे मे ब्रह्मवंशसमुद्भवैः ॥७५॥
का लज्जा महती राजन्नकीर्तिर्वा पराजये। युद्धमादौ हरेरेव मधुना कैटभेन च ॥७६॥
हिरण्यकशिपोश्चैव सह तेनात्मना नृप। हिरण्याक्षस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता ॥७७॥
त्रिपुरैः सह युद्धं च मयाऽपि च पुरा कृतम्। सर्वेश्वर्याः सर्वमातुः प्रकृतेश्च बभूव ह ॥७८॥
सह शुम्भादिभिः पूर्वं समरः परमाद्भुतः। पार्षदप्रवरस्त्वं च कृष्णस्य परमात्मनः ॥७९॥
ये ये हताश्च दैत्या नहि केऽपि त्वया समाः। का लज्जा महती राजन्मम युद्धे त्वया सह ॥८०॥
सुराणां शरणस्यैव प्रेषितश्च हरेरहो। देहि राज्यं च देवानामिति मे निश्चितं वचः ॥८१॥

युद्ध वा कुरु मत्सार्धं वाग्यये किं प्रयोजनम् । इत्युक्त्वा शङ्करस्तत्र विरराम च नारद ॥
उत्तस्थौ शङ्खचूडश्च ह्यमात्यैः सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवं प्रणम्य शिरसा दानवेंद्रः प्रतापवान् । समारुरोह यानं च सहामात्यैः स सत्वरः ॥१॥
शिवः स्वसैन्यं देवांश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवेंद्रः ससैन्यश्च युद्धारंभे बभूव ह ॥२॥
स्वयं महेन्द्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरः ॥३॥
दम्भेन सह चंद्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनः ॥४॥
कुबेरः कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयङ्करेण मृत्युश्च संहारेण यमस्तथा ॥५॥
विकङ्कणेन वरुणश्चञ्चलेन समीरणः । बुधश्च घृतपृष्ठेन रक्ताक्षेण शनैश्चरः ॥६॥
जयन्तो रत्नसारेण वसवो वर्चसां गणैः । अश्विनौ च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबरः ॥७॥
धुरंधरेण धर्मश्च उषाक्षेण च मंगलः । शोभाकरेण वै भानुः पिठरेण च मन्मथः ॥८॥
गोधामुखेन चूर्णेन खड्गेन च ध्वजेन च । काञ्चीमुखेन पिंडेन धूम्रेण सह नंदिना ॥९॥
विश्वेन च पलाशेनादित्याद्या युयुधुः परे । एकादश च रुद्रा वै एकादश भयंकरैः ॥१०॥
महामारी च युयुधे चोग्रचण्डादिभिः सह । नन्दीश्वरादयः सर्वे दानवानां गणैः सह ॥११॥
युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयंकरे । वटमूले च शंभुश्च तस्थौ काल्या सुतेन च ॥१२॥
सर्वे च युयुधुः सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥१३॥
उवास शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषितः । शङ्करस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिताः ॥१४॥
देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहाः । चकार कोपं स्कंदश्च देवेभ्यश्चाभयं ददौ ॥१५॥
बलं च स्वगणानां च वर्धयामास तेजसा । सोऽप्यमकश्च युयुधे दानवानां गणैः सह ॥१६॥
अक्षौहिणीनां शतकं समरे च जघान सः । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥१७॥
पपौ रक्तं दानवानामतिक्रुद्धा ततः परम् । दशलक्षगजेंद्राणां शतलक्षं च कोटिशः ॥१८॥
समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । कबंधानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥१९॥
स्कंदस्य शरजालेन दानवाः क्षतविग्रहाः । भीताश्च दुद्रुवुः सर्वे महारणपराक्रमाः ॥२०॥
वृषपर्वा विप्रचित्तिर्दम्भश्चापि विकंकणः । स्कंदेन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥
महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्ते च सक्षुब्धाः स्कन्दस्य शक्तिपीडिताः ॥२२॥
न दुद्रुवुर्भयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कंदस्य समरं दृष्ट्वा महारौद्रं समुल्बणम् ॥२३॥

अदर्शं चापि द्रक्ष्यामि वार वार पुन पुन । स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुष स्मृत ॥५८॥
स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधर पर । करोति सतत यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥
काले मृत्यु स जयति जन्मरोगभय जराम् । स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णु कृतो भवत ॥६०॥
अहकृतश्च सहर्ता वय विषयिण कृता । कालाग्निरुद्र सहारे नियोज्य विषमे नृप ॥६१॥
अह करोमि सतत तन्नामगुणकीर्तनम । तेन मृत्युजयोऽह च ज्ञानेनानेन निर्भय ॥६२॥
मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैनतेयादिवोरगा । इत्युक्त्वा स च सर्वेश सर्वभावेन तत्पर ॥६३॥
विरराम च शम्भुश्च सभामध्ये च नारद । राजा तद्वचन श्रुत्वा प्रशशस पुन पुन ॥६४॥
उवाच मधुर देव पर विनयपूर्वकम् ।

शङ्खचूड उवाच

त्वया यत्कथित देव नान्यथा वचन स्मृतम ॥६५॥
तथापि किञ्चिद्याथार्थ्यं श्रूयता मन्निवेदनम् । ज्ञातिद्रोहे महत्पाप त्वयोक्तमधुना च यत ॥६६॥
गृहीत्वा तस्य सर्वस्व कुत प्रस्थापितो बलि । मया समुद्धृत सर्वमुच्चमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥
सुतलाच्च समुद्धर्तुं नाल तत्र गदाधर । सभ्रातृको हिरण्याक्ष कथ देवैश्च हिंसित ॥६८॥
शुम्भादयश्चासुराश्च कथ देवैर्निपातिता । पुरा समुद्रमथने पीयूष भक्षित सुरै ॥६९॥
क्लेशभाजो वय तत्र ते च फलभोगिन । क्रीडाभाण्डमिद विश्व प्रकृते परमात्मन ॥७०॥
यस्मै यत्र स ददाति तस्यैश्वर्य भवेत्तदा । देवदानवयोर्वाद शश्वन्नैमित्तिक सदा ॥७१॥
पराजयो जयस्तेषा कालेऽस्माक क्रमेण च । तदाऽऽवयोर्विरोधश्च गमन निष्फल परम् ॥७२॥
समसम्बन्धिनो बन्धोरीश्वरस्य महात्मन । इय ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभि सहाधुना ॥७३॥
जये ततोऽधिका कीर्तिर्हानिश्चैव पराजये । इत्येतद्वचन श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचन ॥७४॥
यथोचितमुत्तर समुवाच दानवेश्वरम ।

महादेव उवाच

युष्माभि सह युद्धे मे ब्रह्मवशसमुद्भवै ॥७५॥
का लज्जा महती राजन्नकीर्तिर्वा पराजये । युद्धमादौ हरेरेव मधुना कैटभेन च ॥७६॥
हिरण्यकशिपोश्चैव सह तेनात्मना नृप । हिरण्याक्षस्य युद्ध च पुनस्तेन गदाभृता ॥७७॥
त्रिपुरै सह युद्ध च मयाऽपि च पुरा कृतम । सर्वेश्वर्या सर्वमातु प्रकृतश्च बभूव ह ॥७८॥
सह शुम्भादिभि पूर्वं समर परमाद्भुत । पार्षदप्रवरस्त्व च कृष्णस्य परमात्मन ॥७९॥
ये ये हताश्च दैतेया नहि केऽपि त्वया समा । का लज्जा महती राज मम युद्धे त्वया सह ॥८०॥
सुराणा शरणस्यैव प्रेषितश्च हरेरहो । देहि राज्य च देवानामिति मे निश्चित वच ॥८१॥

युद्ध वा कुरु मत्सार्धं वाग्व्यये किं प्रयोजनम् । इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद ॥
उत्तस्थौ शङ्खचूडश्च ह्यमात्यैः सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिव प्रणम्य शिरसा दानवेंद्रः प्रतापवान् । समारुरोह यान च सहामात्यैः स सत्वर ॥१॥
शिव स्वसैन्य देवाश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवेंद्र ससैन्यश्च युद्धारंभे बभूव ह ॥२॥
स्वय महेन्द्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वर. ॥३॥
दम्भेन सह चद्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशन ॥४॥
कुबेर कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयङ्करेण मृत्युश्च सहारेण यमस्तथा ॥५॥
विकङ्कणेन वरुणश्चचलेन समीरण । बुधश्च घृतपृष्ठेन रक्ताक्षेण शनैश्चर ॥६॥
जयतो रत्नसारेण वसवो वर्चसा गणै । अश्विनौ च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबर ॥७॥
धुरधरेण धर्मश्च उपाक्षेण च मगल । शोभाकरेण वै भानु पिठरेण च मन्मथ ॥८॥
गोधामुखेन चूर्णेन खड्गेन च ध्वजेन च । काचीमुखेन पिंडेन धूम्रेण सह नदिना ॥९॥
विश्वेन च पलाशेनादित्याद्या युयुधु परे । एकादश च रुद्रा वै एकादश भयकरै ॥१०॥
महामारी च युयुधे चोग्रचडादिभि सह । नन्दीश्वरादय सर्वे दानवाना गणै सह ॥११॥
युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयकरे । वटमूले च शभुश्च तस्थौ काल्या सुतेन च ॥१२॥
सर्वे च युयुधु सैन्यसमूहा सतत मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवै सह ॥१३॥
उवास शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषित । शङ्करस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिता ॥१४॥
देवाश्च दुद्रुवु सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहा । चकार कोप स्कदश्च देवेभ्यश्चाभय ददौ ॥१५॥
बल च स्वगणाना च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमेकश्च युयुधे दानवाना गणै सह ॥१६॥
अक्षौहिणीना शतक समरे च जघान स । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥१७॥
पपौ रक्त दानवानामतिक्रुद्धा तत परम् । दशलक्षगजेंद्राणा शतलक्ष च कोटिश ॥१८॥
समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । कबंधाना सहस्र च ननर्त समरे मुने ॥१९॥
स्कदस्य शरजालेन दानवा क्षतविग्रहा । भीताश्च दुद्रुवु सर्वे महारणपराक्रमा ॥२०॥
वृषपर्वा विप्रचित्तिर्दम्भश्चापि विकङ्कण । स्कदन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥
महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्ते च सक्षुब्धा स्कन्दस्य शक्तिपीडिता २२॥
न दुद्रुवुर्भयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कदस्य समर दृष्ट्वा महारौद्र समुल्बणम् ॥२३॥

दानवाना भयकर यथा प्राकृतिको लय । राजा विमानमारुह्य चकार बाणवर्षणम् ॥२४॥
नृपस्य शरवृष्टिश्च घनस्य वर्षणं यथा । महाघोरान्धकारश्च वह्न्युत्थान बभूव च ॥२५॥
देवा प्रदुद्रुवु सर्वेऽप्यन्ये नदीश्वरादय । एक एव कार्तिकेयस्तस्थौ समरमूर्धनि ॥२६॥
पर्वताना च सर्पाणा शिलाना शाखिना तथा । नृपश्चकार वृष्टि च दुर्वारा च भयकरीम् ॥२७॥
नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रहित शिवनन्दन । नीहारेण च सान्द्रेण प्रहितो भास्करो यथा ॥२८॥
धनुश्चिच्छेद स्कन्दस्य दुर्वह च भयङ्कर । बभज च रथ दिव्य चिच्छेद रथपीठकान ॥२९॥
मयूर जर्जरीभूत दिव्यास्त्रेण चकार स । शक्ति चिक्षेप सूर्याभा तस्य वक्षस्य घातिनीम् ३०॥
क्षण मूर्च्छा च सप्राप बभूव चेतन पुन । गृहीत्वा तद्धनुर्दिव्य यद्दत्त विष्णुना पुरा ॥३१॥
रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानमारुह्य कार्तिक । शस्त्रास्त्र च गृहीत्वा स चकार रणमुल्बणम् ३२॥
सर्पाश्च पर्वताश्चैव वृक्षाश्च प्रस्तरास्तथा । सर्वाश्चिच्छेद कोपेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मज ३३॥
वह्नि निर्वापयामास पार्जन्येन प्रतापवान् । रथ धनुश्च चिच्छेद शखचूडस्य लीलया ॥३४॥
सन्नाह सारथि चैव किरीट मुकुटोज्ज्वलम् । चिक्षेप शक्ति शुक्लाभा दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥३५॥
मूर्च्छा सप्राप्य राजा च चेतनश्च बभूव ह । आरुरोह यानमन्यद्धनुर्जग्राह सत्वर ॥३६॥
चकार शरजाल च मायया मायिना वर । गुह चच्छाद समरे शरजालेन नारद ॥३७॥
जग्राह शक्तिमव्यर्था शतसूर्यसमप्रभाम् । प्रलयाग्निशिखारूपा विष्णोश्च तेजसावृताम् ॥३८॥
चिक्षेप ता च कोपेन महावेगेन कार्तिके । पपात शक्तिस्तद्गात्रे वह्निराशिरिवोज्ज्वला ॥३९॥
मूर्छा सप्राप शक्त्या च कार्तिकेयो महाबल । काली गृहीत्वा ■ क्रोडे निनाय शिवसन्निधौ ४०॥
शिवस्त्वापि ज्ञानेन जीवयामास लीलया । ददौ बलमनन्त च समुत्तस्थौ प्रतापवान् ॥४१॥
काली जगाम समर रक्षितु कार्तिकस्य या । वीरास्तामनुजग्मुश्च त च नदीश्वरादय ॥४२॥
सर्वे देवाश्च गधर्वा यक्षराक्षसकिन्नरा । वाद्यभाण्डाश्च बहुश शतशो मधुवाहका ॥४३॥
सा च गत्वाऽथ सग्राम सिहनाद चकार च । देव्याश्च सिंहनादेन प्रापुर्मूर्च्छा च दानवा ॥४४॥
अट्टाट्टहासमशिव चकार च पुन पुन । दृष्ट्वा पपौ च माध्वीक ननर्त रणमूर्धनि ॥४५॥
उग्रदष्ट्रा चोग्रदडा कोटवी च पपौ मधु । योगिनीडाकिनीना च गणा सुरगणादय ॥४६॥
दृष्ट्वा काली शखचूड शीघ्रमाजौ समाययौ । दानवाश्च भय प्रापू राजा तेभ्योऽभय ददौ ॥४७॥
काली चिक्षेप वह्नि च प्रलयाग्निशिखोपमम् । राजा निर्वापयामास पार्जन्येन च लीलया ॥४८॥
चिक्षेप वारुण सा च तीव्र च महदद्भुतम् । गाधर्वेण च चिच्छेद दानवेन्द्रश्च लीलया ॥४९॥
माहेश्वर प्रचिक्षेप काली वह्निशिखोपमम् । राजा जघान त शीघ्र वैष्णवेन च लीलया ॥५०॥
नारायणास्त्र सा देवी चिक्षेप मन्त्रपूर्वकम् । राजा ननाम तद्दृष्ट्वा चावरुह्य रथादसौ ॥५१॥

ऊर्ध्वं जगाम तच्चास्त्रं प्रलयाग्निशिखोपमम् । पपात शंखचूडश्च भक्त्या तं दण्डवद्भुवि ॥५२॥
ब्रह्मास्त्रं सा च चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् । ब्रह्मास्त्रेण महाराजो निर्वापं चकार स ॥५३॥
तदा चिक्षेप दिव्यास्त्रं सा देवी मन्त्रपूर्वकम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन तन्निर्वाणं चकार च ॥५४॥
देवी चिक्षेप शक्तिं च यत्नतो योजनायताम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन शतखण्डां चकार ह ॥५५॥
जग्राह मन्त्रपूतं च देवी पाशुपतं रुषा । निक्षेपणं निरोद्धुं च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥५६॥
मृत्युः पाशुपते नास्ति नृपस्य च महात्मनः । यावदस्ति च मन्त्रस्य कवचं च हरेरिति ॥५७॥
यावत्सतीत्वमस्त्येव सत्याश्च नवयौवतम् । तावदस्य जरामृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वचः ॥५८॥
इत्याकर्ण्य भद्रकाली न तच्चिक्षेप शस्त्रकम् । शतलक्षं दानवानां जग्रास लीलया क्षुधा ॥५९॥
ग्रस्तुं जगाम वेगेन शङ्खचूडं भयंकरी । दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामास दानवः ॥६०॥
खड्गं चिक्षेप सा देवी ग्रीष्मसूर्योपमं तथा । दिव्यास्त्रेण दानवेन्द्रः शतखण्डं चकार सः ॥६१॥
पुनर्ग्रस्तुं महादेवी वेगेन च जगाम तम् । सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्ववृधे दानवेश्वरः ॥६२॥
वेगेन मुष्टिना काली कोपयुक्ता भयंकरी । बभञ्ज च रथं तस्य जघान सारथिं सती ॥६३॥
सा च शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निशिखोपमम् । वामहस्तेन जग्राह शङ्खचूडः स्वलीलया ॥६४॥
मुष्ट्या जघान सा देवी महाकोपेन वेगतः । बभ्राम च तया दैत्यः क्षणं मूर्च्छामवाप च ॥६५॥
क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतापवान् । न चकार बाहुयुद्धं देव्या सह ननाम ताम् ॥६६॥
देव्याश्चास्त्रं स चिच्छेद जग्राह च स्वतेजसा । नास्त्रं चिक्षेप तां भक्त्या मातृभक्त्या तु वैष्णवः ॥६७॥
गृहीत्वा दानवं देवी भ्रामयित्वा पुनः पुनः । ऊर्ध्वं च प्रापयामास महावेगेन कोपिता ॥६८॥
ऊर्ध्वात्पपात वेगेन शङ्खचूडः प्रतापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ प्रणम्य भद्रकालिकाम् ॥६९॥
रत्नेन्द्रसारनिर्माणं विमानं सुमनोहरम् । आरुरोह हर्षयुक्तो न विश्रान्तो महारणे ॥७०॥
दानवानां च क्षतजं सा देवी च पपौ क्षुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली जगाम शंकरान्तिकम् ॥७१॥
उवाच रणवृत्तान्तं पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास शम्भुश्च दानवानां विनाशनम् ॥७२॥
लक्षं च दानवेन्द्राणामवशिष्टं रणेऽधुना । भुक्तमन्यया निगतं ववशात्सदन्यं भुक्तमीश्वर ॥७३॥
संग्रामे दानवेन्द्रं च हन्तुं पाशुपतेन वै । अवध्यस्तव राजेति वाग्बभूवाशरीरिणी ॥७४॥
राजेन्द्रश्च महाज्ञानी महाबलपराक्रमः । न च चिक्षेप मय्यस्त्रं चिच्छेद मम सायकम् ॥७५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवस्तत्त्वं समाकर्ण्य तत्त्वज्ञानविशारद । ययौ स्वयं च समरे स्वगणैः सह नारद ॥१॥

शङ्खचूड शिव दृष्ट्वा विमानादवरुह्य च । ननाम परया भक्त्या शिरसा दडवद्भुवि ॥२॥
त प्रणम्य च वेगेन विमानमारुरोह स । तूर्णं चकार सनाह धनुर्जग्राह दुर्वहम् ॥३॥
शिवदानवयोर्युद्ध पूर्णमब्दशत पुरा । न बभूवतुरन्योन्य ब्रह्मञ्जयपराजयौ ॥४॥
न्यस्तशस्त्रश्च भगवान्न्यस्तशस्त्रश्च दानव । रथस्थ शङ्खचूडश्च वृषस्थो वृषभध्वज ॥५॥
दानवाना च शतकमुद्धृत च बभूव ह । रणे ये ये मृता शम्भुर्जीवयामास ताविभु ॥६॥
एतस्मिन्नतरे वृद्धब्राह्मण परमातुर । आगत्य च रणस्थानमुवाच दानवेश्वरम् ॥७॥

वृद्धब्राह्मण उवाच

देहि भिक्षा च राजेंद्र मह्य विप्राय साप्रतम् । त्व सर्वसम्पदा दाता यन्मे मनसि वाञ्छितम् ॥८॥
निरीहाय च वृद्धाय तृषिताय च साप्रतम् । पश्चात्त्वा कथयिष्यामि पुर सत्य च कुर्विति ९॥
ओमित्युवाच राजेंद्र प्रसन्नवदनेक्षण । कवचार्थी जनश्चाहमित्युवाचातिमायया ॥१०॥
तच्छ्रुत्वा कवच दिव्य जग्राह हरिरेव च । शङ्खचूडस्य रूपेण जगाम तुलसी प्रति ॥११॥
गत्वा तस्या मायया च वीर्याधान चकार च । अथ शम्भुर्हरे शूल जग्राह दानव प्रति ॥१२॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रलयाग्निशिखोपमम । दुर्निवार्यं च दुर्धर्षमव्यर्थ वैरिघातकम् ॥१३॥
तेजसा चक्रतुल्य च सर्वशस्त्रास्त्रसारकम् । शिवकेशवयोरन्यदुर्वह च भयकरम् ॥१४॥
धनु सहस्र दैर्घ्येण प्रस्थेन शतहस्तकम् । सजीव ब्रह्मरूप च नित्यरूपमनिर्दिशम् ॥१५॥
सहर्तुं सर्वब्रह्माडमल यस्स्वीयलीलया । चिक्षेप तोल्न कृत्वा शङ्खचूड च नारद ॥१६॥
राजा चाप परित्यज्य श्रीकृष्णचरणाम्बुजम् । ध्यान चकार भक्त्या च कृत्वा योगासन धिया ॥
शूल च भ्रमण कृत्वा पपात दानवोपरि । चकार भस्मसात्त च सरथ चाथ लीलया ॥१८॥
राजा धृत्वा दिव्यरूप किशोर गोपवेषकम् । द्विभुज मुरलीहस्त रत्नभूषणभूषितम् ॥१९॥
रत्नेन्द्रसारनिर्माण वेष्टित गोपकोटिभि । गोलोकादागत यानमारुरोह पुर ययौ ॥२०॥
गत्वा ननाम शिरसा स राधाकृष्णयोर्मुन । भक्त्या च चरणाभोज रासे वृन्दावने वने ॥२१॥
सुदामान च तौ दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । क्रोडे चक्रतुरत्यत प्रेम्णाऽतिपरिसप्लुतौ ॥२२॥
अथ शूल च वेगेन प्रययौ त च मादरम् । अस्थिभि शङ्खचूडस्य शङ्खजातिर्बभूव ह ॥२३॥
नानाप्रकाररूपेण शश्वत्पूता सुरार्चने । प्रशस्त शङ्खतोय च देवाना प्रीतिद परम् ॥२४॥
तीर्थतोयस्वरूप च पवित्र शम्भुना विना । शङ्खशब्दो भवेद्यत्र तत्र लक्ष्मी सुसस्थिरा ॥२५॥
स स्नात सर्वतीर्थेषु य स्नात शङ्खवारिणा । शङ्खो हरेरधिष्ठान यत्र शङ्खस्ततो हरि ॥२६॥
तत्रैव वसते लक्ष्मीर्दूरीभूतममङ्गलम् । स्त्रीणा च शङ्खध्वनिभि शूद्राणा च विशेषत २७॥
भीता रुष्टा याति लक्ष्मीस्तत्स्थलादन्यदेशत । शिवोऽपि दानव हत्वा शिवलोक जगाम ह ॥२८॥

प्रहृष्टो वृषभारूढ स्वर्गणैश्च समावृत । सुरा स्वविषय प्रापु परमानदसयुता ॥२९॥
नेदुर्दुन्दुभय स्वर्गे जगुर्गन्धर्वकिन्नरा । बभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि सततम् ॥
प्रशशसु सुरास्त च मुनीन्द्रप्रवरादय ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्याय ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणश्च भगवा वीर्याधान चकार ह । तुलस्या केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

नारायणश्च भगवान्देवाना साधनेषु च । शखचूडस्य कवच गृहीत्वा विष्णुमायया ॥ २ ॥
पुनर्विधाय तद्रूप जगाम तत्सतीगृहम् । पातिव्रत्यस्य नाशेन शङ्खचूडजिघासया ॥ ३ ॥
दुन्दुभि वादयामास तुलसीद्वारसनिधौ । जयशब्द च तदद्वारे बोधयामास सुन्दरीम् ॥ ४ ॥
तच्छ्रुत्वा च रव साध्वी परमानन्दसयुता । राजमार्गे गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥ ५ ॥
ब्राह्मणेभ्यो धन दत्वा कारयामास मगलम् । वदिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च वाचिभ्यश्च धन ददौ ॥ ६ ॥
अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवन ययौ । अमूल्यरत्ननिर्माण सुन्दर सुमनोहरम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा च पुरत कान्त सा त कान्त मुदान्विता । तत्पाद क्षालयामास ननाम च ररोद च ॥ ८ ॥
रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । ताबूल च ददौ तस्मै कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९ ॥
अद्य मे सफल जन्म जीवन च बभूव ह । रण गत च प्राणेश पश्यत्याश्च पुनर्गृहे ॥१०॥
सस्मिता सकटाक्ष च सकामा पुलकाङ्किता । पप्रच्छ रणवृत्तात कान्त मधुरया गिरा ॥११॥

तुलस्युवाच

असख्यविश्वसहर्ता सार्धमाजौ तव प्रभो । कथ बभूव विजयस्तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥१२॥
तुलसीवचन श्रुत्वा प्रहस्य कमलापति । शखचूडस्य रूपेण तामुवाचामृत वच ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

आवयो समर कान्ते पूर्णमब्द बभूव ह । नाशो बभूव सर्वेषा दानवाना च कामिनि ॥१४॥
प्रीति च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयो । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो ब्रह्मणाज्ञया ॥१५॥
मयाऽऽगत स्वभवन शिवलोक शिवो गत । इत्युक्त्वा जगता नाथ शयन च चकार ह ॥१६॥
रेमे रमापतिस्तत्र रामया सह नारद । सा साध्वी सुखसभोगादाकर्षणव्यतिक्रमात ॥१७॥
सर्वं वितर्कयामास कस्त्वमेवेत्युवाच सा ।

तुलस्युवाच

को वा त्वं वद मायश भुक्ताऽहं मायया त्वया ॥१८॥
दूरीकृत मत्सतीत्वं यदनस्त्वा शपामि हे । तुलसीवचनं श्रुत्वा हरिः शापभयेन च ।१९॥
दधार लीलया ब्रह्मसुमूर्तिं सुमनोहराम् । ददर्श पुरतो देवी देवदेवं सनातनम् ॥२०॥
नवीननीरदश्यामं शरत्पङ्कजलोचनम् । कोटिकन्दर्पलीलाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥
ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं शोभितं पीतवाससम् । तं दृष्ट्वा कामिनी कामं मूर्च्छां सम्प्राप लीलया ॥२२॥
पुनश्च चेतना प्राप्य पुन सा तमुवाच ह ।

तुलस्युवाच

हे नाथ ते दया नास्ति पाषाणसदृशस्य च ॥२३॥
छलेन धर्मभङ्गेन मम स्वामी त्वया हतः । पाषाणहृदयस्त्वं हि दयाहीनो यतः प्रभो ॥२४॥
तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं भवे देव भवाधुना । ये वदन्ति च साधुं त्वां ते भ्रान्ता हि न संशयः ॥२५॥
भक्तो विनापराधेन परार्थे च कथं हतः । भृशं रुरोद शोकार्ता विललाप मुहुर्मुहुः ॥२६॥
ततश्च करुणां दृष्ट्वा करुणारससागरः । नयन तां बोधयितुमुवाच कमलापतिः ॥२७॥

श्रीभगवानुवाच

तपस्त्वया कृतं भद्रे मदर्थे भारते चिरम् । त्वदर्थे शङ्खचूडश्च चकार सुचिरं तपः ॥२८॥
कृत्वा त्वां कामिनी सोऽपि विजहार च तत्क्षणात् । अधुना दातुमुचितं तवैव तपसः फलम् ॥२९॥
इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यदेहं विधाय च । रामे रम मया सार्धं त्वं रमासदृशी भव ॥३०॥
इयं तनुर्नदीरूपा गण्डकीति च विश्रुता । पूता सुपुण्यदा नृणां पुण्ये भवतु भारते ॥३१॥
तव केशसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति । तुलसीकेशसम्भूता तुलसीति च विश्रुता ॥३२॥
त्रिषु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणां देवपूजने । प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥३३॥
स्वर्गे मर्त्ये च पाताले गोलोके मम सन्निधौ । भव त्वं तुलसी वृक्षवरा पुष्पेषु सुन्दरी ॥३४॥
गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने वने । भाण्डीरे चम्पकवने रम्ये चन्दनकानने ॥३५॥
माधवीकेतकीकुन्दमल्लिकामालतीवने । वासस्तेऽत्रैव भवतु पुण्यस्थानेषु पुण्यदः ॥३६॥
तुलसीतरुमूलेषु पुण्यदेशेषु पुण्यदम् । अधिष्ठानं च तीर्थानां सर्वेषां च भविष्यति ॥३७॥
तत्र च सर्वदेवानां ममाधिष्ठानमेव च । तुलसीपत्रपतनप्राप्तये च वरानने ॥३८॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समाचरेत् ।३९॥
सुधाघटसहस्राणां या तुष्टिस्तु भवेद्धरेः । सा च तुष्टिर्भवेन्नूनं तुलसीपत्रदानतः ॥४०॥
गवामयुतदानेन यत्फलं तत्फलं भवेत् । तुलसीपत्रदानेन तत्फलं कार्त्तिके सती ॥४१॥

तुलीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ॥४२॥
नित्यं यस्तुलसीतोयं भुङ्क्ते भक्त्या च मानव. । ल्क्षाश्वमेधजं पुण्यं संप्राप्नोति स मानव. ॥४३॥
तुलसी स्वकरे कृत्वा धृत्वा देहे च मानव. । प्राणास्त्यजति तीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति ४४॥
तुलसीकाष्ठनिर्माणमाला गृह्णाति यो नर । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चित फल्म् ॥४५॥
तुलमी स्वकरे कृत्वा स्वीकार यो न रक्षति । स याति कालसूत्र च यावच्चद्रदिवाकरौ ॥४६॥
करोति मिथ्याशपथं तुलस्या योऽत्र मानव । स याति कुम्भीपाव च यावदिंद्राश्चतुर्दश ।४७॥
तुल्सीतोयकणिका मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयान समारुह्य वैकुठं प्राप्यते ध्रुवम् ॥४८॥
पूर्णिमायाममायां च द्वादश्यां रविसंक्रमे । तैलाभ्यग च कृत्वा च माध्याह्ने निशि सध्ययो ॥
अशौचेऽशुचिकाले ये रात्रिवासोन्विता नरा । तुल्सी ये विचिन्वति ते छिंदति हरे शिर ॥५०॥
त्रिरात्रं तुलसीपत्र शुद्धं पर्युषित सति । श्राद्धे व्रते च दाने च प्रतिष्ठाया सुरार्चने ॥५१॥
भूगत तोयपतित यद्दत्तं विष्णवे सति । शुद्ध च तुल्सीपत्र क्षालनादन्यकर्मणि ॥५२॥
वृक्षाधिष्ठातृदेवी या गोलोके च निरामये । कृष्णेन सार्धं नित्य च नित्यक्रीडा करिष्यसि५३॥
नद्यधिष्ठातृदेवी या गोलोके सा सुपुण्यदा । लवणोदस्य सा पत्नी मदशस्य च भविष्यति ५४॥
त्व च स्वय महासाध्वी वैकुण्ठे मम सन्निधौ । रमासमा च रामा च भविष्यसि न सशय ॥५५॥
अह च शैलरूपेण गडकीतीरसंनिधौ । अधिष्ठान करिष्यामि भारते तव शापतः ॥५६॥
कोटिसख्यास्तत्र कीटास्तीक्ष्णदंष्ट्रावरायुधै । मच्छिलाकुहरे चक्र करिष्यति मदीयकम् ॥५७॥
एकद्वार चतुश्चक्र नवीननीरदोपमम । नवीननीरदाकार लक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥५८॥
एकद्वार चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम् । लक्ष्मीजनार्दनो ज्ञेयो रहितो वनमालया ॥५९॥
द्वारद्वये चतुश्चक्र गोष्पदेन विराजितम् । रघुनाथाभिध ज्ञेय रहित वनमालया ॥६०॥
अतिक्षुद्र द्विचक्र च गोष्पदेन विराजितम् । तद्वामनाभिध ज्ञेय रहित वनमालया ॥६१॥
अतिक्षुद्र द्विचक्र च नवीनजलदप्रभम् । विज्ञेय श्रीधर रूप श्रीप्रद गृहिणा सदा ॥६२॥
स्थूल च वर्तुलाकार रहित वनमालया । द्विचक्र स्फुटमत्यन्त ज्ञेय दामोदराभिधम् ॥६३॥
मध्यम सप्तचक्र च छत्रभूषणभूषितम् । रणरामाभिध ज्ञेय शरतूणसमन्वितम् ॥६४॥
मध्यम सप्तचक्र च छत्रचामरभूषितम् । राजराजेश्वर ज्ञेय राजसपत्प्रद नृणाम् ॥६५॥
[illegible]प्तचक्र स्थूल च नवनीरदसुप्रभम् । अनताख्य च विज्ञेय चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥६६॥
[illegible]ार द्विचक्र च सश्रीक जल्दप्रभम् । सगोष्पद मध्यम च विज्ञेय मधुसूदनम् ॥६७॥
[illegible]र्शन चैकचक्र गुप्तचक्र गदाधरम् । द्विचक्र हयवक्त्राभ हयग्रीव प्रकीर्तितम् ॥६८॥
[illegible]ीव विस्तृतास्य च द्विचक्र विकट सति । नरसिंह सुविज्ञेय सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥६९॥

कृत्वा गोरोचनाक्त च गायत्र्या स्नापयेत्सुधी । गायत्रीशतक तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
अथवा पचगव्येन स्नात्वा माला सुसस्कृताम् । अथ गगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसस्कृताम् २२॥
एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षाद्द्रक्ष्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात २३॥
नित्य सध्या च हे राजन्करिष्यसि दिने दिन । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरेव शुचि सदा २४॥
सध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्ह सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत ॥२५॥
नोपतिष्ठति य पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्य सर्वस्माद्द्विजकर्मण ॥२६॥
यावज्जीवनपर्यत त्रि सध्या य करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
तत्पादपद्मरजसा सद्य पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तेजस्वी सध्यापूतो हि यो द्विज २८॥
तीर्थानि च पवित्राणि तस्य सस्पर्शमात्रत । तत पापानि यान्त्येव वैनतेयादिवोरगा ॥२९॥
न गृह्णति सुरा पूजा पितर पिंडतर्पणम् । स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिसध्यारहितस्य च॥३०॥
मूलप्रकृत्यभक्तो यस्तन्मत्रस्याप्यनर्चक । तदुत्सवविहीनश्च विषहीनो यथोरग ॥३१॥
विष्णुमत्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विज । एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरग ॥३२॥
हरेरनैवेद्यभोजी च धावको वृषवाहक. । शूद्रान्नभोजी यो विप्रो विषहीनो यथोरग ॥३३॥
शूद्राणा शवदाही य स विप्रो वृषलीपति । शूद्राणा सूपकारश्च विषहीनो यथोरग ॥३४॥
शूद्राणा च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विज । मसिजीवी असीजीवी विषहीनो यथोरग ॥३५॥
य कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीरान्नभोजी ऋतुस्नातान्नभोजक ३६॥
भगजीवी वार्धुषिको विषहीनो यथोरग । यो विद्याविक्रयी विप्रो विषहीनो यथोरग ॥३७॥
सूर्योदये स्वपेद्यो हि मात्स्यभोजी च यो द्विज । शिवापूजादिरहितो विषहीनो यथोरग ॥३८॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिक्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिक्रममीप्सितम्३९॥
दत्त्वा सर्व नृपेंद्राय ययौ च स्वाश्रमे मुने । राजा सपूज्य सावित्री ददर्श वरमाप च ॥४०॥

नारद उवाच

किं वा ध्यान च सावित्र्या किं वा पूजाविधिक्रमम्। स्तोत्र मत्र च किं दत्त्वा प्रययौ स पराशर ४१॥
नृप येन विधानेन सपूज्य श्रुतिमातरम् । वर च च वा सप्राप सनृप सु विधानत ॥४२॥
तत्सर्व श्रोतुमिच्छामि सावित्र्या परम महत् । रहस्यातिरहस्य च श्रुतिसिद्ध गमागत ॥४३॥

श्रीनारायण उवाच

ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्या शुद्धकाले च दत्तत । व्रतमेव चतुर्दश्या व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥
व्रत चतुर्दशाब्द च द्विसप्तफलसयुतम् । दत्त्वा द्विसप्तनैवेद्य पुष्पधूपादिक चरेत् ॥४५॥
वस्त्र यज्ञोपवीत च भोज्य विधिपूर्वकम् । सस्थाप्य मगलघट फलशाखासमन्वितम् ॥४६॥

गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्य पूजयेदिष्टं घटे आवाहिते द्विजः ॥४७॥
शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्चोक्तं माध्यंदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधानं च मन्त्रं च सर्वकामदम् ॥४८॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभां ज्वलन्तीं ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
सुखदां मुक्तिदां शान्तां कान्तां च जगतां विधेः । सर्वसंपत्स्वरूपां च प्रदात्रीं सर्वसंपदाम् ॥५१॥
वेदाधिष्ठातृदेवीं च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपां च भजे तां वेदमातरम् ॥५२॥
ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्यं दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्व्रती ॥५३॥
दत्त्वा षोडशोपचारं वेदोक्तं मन्त्रपूर्वकम् । संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवीं विधानतः ॥५४॥
आसनं पाद्यमर्घ्यं च स्नानीयं चानुलेपनम् । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जलम् ॥५५॥
वसनं भूषणं माल्यं गन्धमाचमनीयकम् । मनोहरं सुतल्पं च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥
दारुसारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा । देवाधारं पुण्यदं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५७॥
तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् । पूजाङ्गभूतं शुद्धं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५८॥
पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यदं शङ्खतोयाक्तं मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५९॥
सुगन्धं गन्धतोयं च स्नेहं सौगन्ध्यकारकम् । मया निवेदितं भक्त्या स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥
गन्धद्रव्योद्भवं पुण्यं प्रीतिदं दिव्यगन्धदम् । मया निवेदितं भक्त्या गन्धनीयं तवाम्बिके ॥६१॥
सर्वमङ्गलरूपं च सर्वं च मङ्गलप्रदम् । पुण्यदं च सुधूपं त्वं गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
सुगन्धयुक्तं सुखदं मया तुभ्यं निवेदितम् । जगतां दर्शनार्थाय प्रदीपं दीप्तिकारकम् ॥६३॥
अन्धकारध्वंसबीजं मया तुभ्यं निवेदितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्विनाशनम् ॥६४॥
पुण्यदं स्वादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । ताम्बूलप्रवरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥६५॥
तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्यं निवेदितम् । सुशीतलं वारि शीतं पिपासानाशकारकम् ॥६६॥
जगतां जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम् । देहशोभास्वरूपं च सभाशोभाविवर्धनम् ॥६७॥
कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् । काञ्चनादिविनिर्माणं श्रीकरं श्रीयुतं सदा ॥६८॥
सुखदं पुण्यदं रत्नभूषणं प्रतिगृह्यताम् । नानावृक्षसमुद्भूतं नानारूपसमन्वितम् ॥६९॥
फलस्वरूपं फलदं फलं च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमङ्गलरूपं च सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥७०॥
नानापुष्पविनिर्माणं बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिदं पुण्यदं चैव माल्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
पुण्यदं च सुगन्धाढ्यं गन्धं च देवि गृह्यताम् । सिन्दूरं च वरं रम्यं भालशोभाविवर्धनम् ॥७२॥
भूषणानां च प्रवरं सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् । विशुद्धग्रन्थिसंयुक्तं पुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥
पवित्रं वेदमन्त्रेण यज्ञसूत्रं च गृह्यताम् । द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्सुधीः ॥७४॥

द्विचक्र विस्तृतास्य च वनमालासमन्वितम् । लक्ष्मीनृसिंह विज्ञेय गृहिणां च सुखप्रदम् ॥७०॥
द्वारदेशे द्विचक्र च सश्रीक च समं स्फुटम् । वासुदेव तु विज्ञेय सर्वकामफलप्रदम् ॥७१॥
प्रद्युम्न सूक्ष्मचक्र च नवीननीरदप्रभम् । सुषिरच्छिद्रबहुल गृहिणां च सुखप्रदम् ॥७२॥
द्वे चक्रे चैकलग्ने च पृष्ठ यत्र तु पुष्कलम् । सङ्कर्षण सुविज्ञेय सुखद गृहिणां सदा ॥७३॥
अनिरुद्ध तु पीताभ वर्तुल चातिशोभनम् । सुखप्रद गृहस्थानां प्रवदन्ति मनीषिण ॥७४॥
शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरि । तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥७५॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यन्ति शालग्रामशिलार्चनात्॥७६॥
छत्राकारे भवेद्राज्य वर्तुले च महाश्रिय । दुःख च शकटाकारे शूलाग्रे मरण ध्रुवम् ॥७७॥
विकृतास्ये च दारिद्र्य पिङ्गले हानिरेव च । भग्नचक्रे भवेद्व्याधिर्विदीर्णे मरण ध्रुवम् ॥७८॥
व्रत स्नान प्रतिष्ठा च श्राद्ध च देवपूजनम् । शालग्रामस्य सान्निध्यात्प्रशस्त तद्भवेदिति ॥७९॥
स स्नात सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षित । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेषु च तप सु च ॥८०॥
पाठे चतुर्णां वेदानां तपसां करणे सति । तत्पुण्य लभते नून शालग्रामशिलार्चनात् ॥८१॥
शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिषेक सदाऽऽचरेत् । सर्वदानेषु यत्पुण्य प्रदक्षिण भुवो यथा ॥१॥"
शालग्रामशिलातोय नित्य भुङ्क्ते च यो नर । सुरेप्सित प्रसाद च लभते नात्र संशय ॥८२॥
यस्य स्पर्श च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतोऽप्यन्ते याति हरे पदम्॥८३॥
तत्रैव हरिणा सार्धमसख्य प्राकृत लयम् । पास्यत्येव हि दास्ये च नियुक्तो दास्यकर्मणि॥८४॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । त दृष्ट्वा च पलायन्ते वैनतेयादिवोरगा ॥८५॥
तत्पादरजसा देवी सद्य पूता वसुधरा । पुंसा लक्ष तत्पितॄणा निस्तरेत्तस्य जन्मत ॥८६॥
शालग्रामशिलातोय मृत्युकाल च यो लभेत । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोक स गच्छति ॥८७॥
निर्वाणमुक्ति लभते कर्मभोगात्प्रमुच्यते । विष्णो पदे प्रलीनश्च भविष्यति न संशय ॥८८॥
शालग्रामशिला धृत्वा मिथ्यावाक्य वदेत्तु य । स याति कुम्भीपाके च यावद्वै ब्रह्मणो वय ॥८९॥
शालग्रामशिला धृत्वा स्वीकार यो न पालयेत् । स प्रयात्यसिपत्र च लक्षमन्वन्तरावधि ॥९०॥
तुलसीपत्रविच्छेद शालग्रामे करोति य । तस्य जन्मान्तरे काले स्त्रीविच्छेदो भविष्यति ॥९१॥
शालग्राम च तुलसी शङ्ख यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च सप्त जन्मसु ॥९२॥
शालग्राम च तुलसी शङ्ख चैकत्र एव च । यो रक्षति महाज्ञानी स भवेच्छ्रीहरे प्रिय ॥९३॥
सकृद्देव हि यो यस्यां वीर्याधान करोति च । तद्विच्छेदे तस्य दुःख भवेदेव परस्परम् ॥९४॥
त्वं प्रिया शङ्खचूडस्य चैकमन्वन्तरावधि । शङ्खेन सार्धं त्वद्भेद केवल दुःखदस्तदा ॥९५॥
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च विरराम च नारद । सा च देह परित्यज्य दिव्यरूप विधाय च॥९६॥

यथा श्रीश्च तथा सा चाप्युवास हरिवक्षसि । स जगाम तया सार्धं वैकुण्ठं कमलापतिः ॥९७॥
लक्ष्मी सरस्वती गंगा तुलसी चापि नारद । हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्वरस्य च ॥९८॥
सद्यस्तद्देहजाता च बभूव गण्डकी नदी । ईश्वर सोऽपि शैलश्च तत्तीरे पुण्यदो नृणाम् ॥९९॥
कुर्वंति तत्र कीटाश्च शिला बहुविधा मुने । जले पतंति या याश्च फलदास्ताश्च निश्चितम् ॥१००॥
स्थलस्था पिंगला ज्ञेयाश्चोपतापाद्रवेरिति । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायण नारदसंवादे चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलसी च यदा पूज्या कृता नारायणप्रिया । अस्याः पूज्याविधानं च स्तोत्रं च वद साम्प्रतम् ॥१॥
केन पूजा कृता केन स्तुता प्रथमतो मुने । तत्र पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥ २ ॥

सूत उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुङ्गवः । कथां कथितुमारभे पुण्यां पापहरां पराम् ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच

हरिः संपूज्य तुलसीं रेमे च रमया सह । रमासमानसौभाग्यां चकार गौरवेण च ॥ ४ ॥
सेहे च लक्ष्मीर्गंगा च तस्याश्च नवसंगमम् । सौभाग्यगौरवं कोपात्तन्न सेहे सरस्वती ॥ ५ ॥
सा तां जघान कलहे मानिनी हरिसंनिधौ । व्रीडया चापमानेन सान्तर्धानं चकार ह ॥ ६ ॥
सर्वसिद्धेश्वरी देवी ज्ञानिना सिद्धयोगिनी । जगामादर्शनं कोपात्सर्वत्र च हरेरहो ॥ ७ ॥
हरिर्न दृष्ट्वा तुलसीं बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञां गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम् ॥ ८ ॥
तत्र दत्वा च सुस्नातो हरिः स तुलसीं सतीम् । पूजयामास तां ध्यात्वा स्तोत्रं भक्त्या चकार ह ॥
लक्ष्मी माया कामवाणी बीजपूर्व दशाक्षरम् । वृन्दावनीति ङेन्तं च वह्निजायान्तमेव च ॥१०॥
अनेन कल्पतरुणा मन्त्रराजेन नारद । पूजयेद्यो विधानेन सर्वसिद्धिं लभेद्ध्रुवम् ॥११॥
घृतदीपेन धूपेन सिंदूरचंदनेन च । नैवेद्येन च पुष्पेण चोपचारेण नारद ॥१२॥
हरिस्तोत्रेण तुष्टा सा चाविर्भूता महीरुहात् । प्रसन्ना चरणाम्भोजं जगाम शरणं शुभा ॥१३॥
वरं स्वं ददौ विष्णुः सर्वपूज्या भवेरिति । अहं त्वां धारयिष्यामि सुरूपा मूर्ध्नि वक्षसि ॥१४॥
सर्वे त्वां धारयिष्यन्ति स्वमूर्ध्नि च सुरादयः । इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वालयं विभुः ॥

नारद उवाच

किं ध्यानं स्तवनं किं वा किं पूजाविधानकम् । तुलस्याश्च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१६॥

श्रीनारायण उवाच

अन्तर्हितायां तस्यां च हरिर्वृन्दावनं तदा । तस्याश्चक्रे स्तुतिं गत्वा तुलसीविरहातुरः ॥१७॥

कृत्वा गोरोचनालां च गायत्र्या स्नापयेत्सुधी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
अथवा पंचगव्येन स्नात्वा मालां सुसंस्कृताम् । अथ गंगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसंस्कृताम् २२॥
एवं क्रमेण राजर्षे दशलक्षं जपं कुरु । साक्षाद्द्रक्ष्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात् २३॥
नित्यं संध्यां च हे राजन्करिष्यसि दिने दिने । मध्याह्ने चापि सायं ह्ले प्रातरेव शुचि सदा २४॥
संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥२५॥
नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मण ॥२६॥
यावज्जीवनपर्यंतं त्रिसंध्यां यः करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूता वसुंधरा । जीवन्मुक्तः स तेजस्वी संध्यापूतो हि यो द्विजः २८॥
तीर्थानि च पवित्राणि तस्य संस्पर्शमात्रत । ततः पापानि यान्त्येव वैनतेयादिवोरगा ॥२९॥
न गृह्णंति सुराः पूजां पितरः पिंडतर्पणम् । स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिसंध्यारहितस्य च॥३०॥
मूलप्रकृत्यभक्तो यस्तन्मंत्रस्याप्यनर्चकः । तद्व्रतसर्वविहीनश्च विषहीनो यथोरगः ॥३१॥
विष्णुमंत्रविहीनश्च त्रिसंध्यारहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरगः ॥३२॥
हरेरनैवेद्यभोजी च धावको वृषवाहकः । शूद्रान्नभोजी यो विप्रो विषहीनो यथोरगः ॥३३॥
शूद्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणां सूपकारश्च विषहीनो यथोरगः ॥३४॥
शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । असिजीवी मसीजीवी विषहीनो यथोरगः ॥३५॥
यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीरान्नभोजी ऋतुस्नातान्नभोजकः ३६॥
भगजीवी वार्धुषिको विषहीनो यथोरगः । यो विद्याविक्रयी विप्रो विषहीनो यथोरगः ॥३७॥
सूर्योदये स्वपेद्यो हि मत्स्यभोजी च यो द्विजः । शिलापूजादिरहितो विषहीनो यथोरगः ॥३८॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठः सर्वपूजाविधिक्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिकमभीप्सितम् ३९॥
दत्त्वा स्वं नृपेंद्राय ययौ च स्वाश्रमे मुनेः । राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाप च ॥४०॥

गणेश च दिनेश च वह्नि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदिष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥
शृणु ध्यान च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधान च मत्रं च सर्वकामदम् ॥४८॥
तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धांशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
सुखदा मुक्तिदा शान्ता कान्ता च जगता विधे । सर्वसपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसपदाम् ॥५१॥
वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥
ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणि स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्व्रती ॥५३॥
दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवी विधानत ॥५४॥
आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दीप च नैवेद्य ताम्बूल शीतल जलम् ॥५५॥
वसन भूषण माल्य गन्धमाचमनीयकम् । मनोहर सुतल्प च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥
दारुसारविकार च हेमादिनिर्मित च वा । देवाधार पुण्यद च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५७॥
तीर्थोदक च पाद्य च पुण्यद प्रीतिद महत् । पूजाङ्गभूत शुद्ध च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५८॥
पवित्ररूपमर्घ्य च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यद शङ्खतोयाक्त मया तुभ्य निवेदितम् ॥५९॥
सुगन्ध गन्धतोय च स्नेह सौगन्ध्यकारकम् । मया निवेदित भक्त्या स्नानाय प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥
गन्धद्रव्योद्भव पुण्य प्रीतिद दिव्यगन्धदम् । मया निवेदित भक्त्या गन्धतोय तवाम्बिके ॥६१॥
सर्वमङ्गलरूप च सर्व च मङ्गलप्रदम् । पुण्यद च सुधूप त गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
सुगन्धयुक्त सुखद मया तुभ्य निवेदितम् । जगता दर्शनार्थाय प्रदीप दीप्तिकारकम् ॥६३॥
अन्धकारध्वसबीज मया तुभ्य निवेदितम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव प्रीतिद क्षुद्विनाशनम् ॥६४॥
पुण्यद स्वादुरूप च नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । ताम्बूलप्रवर रम्य कर्पूरादिसुवासितम् ॥६५॥
तुष्टिद पुष्टिद चैव मया तुभ्य निवेदितम् । सुशीतल वारि शीत पिपासानाशकारकम् ॥६६॥
जगता जीवरूप च जीवन प्रतिगृह्यताम् । देहशोभास्वरूप च सभाशोभाविवर्धनम् ॥६७॥
कार्पासज च कृमिज वसन प्रतिगृह्यताम् । काञ्चनादिविनिर्माण श्रीकर श्रीयुत सदा ॥६८॥
सुखद पुण्यद रत्नभूषण प्रतिगृह्यताम् । नानावृक्षसमुद्भूत नानारूपसमन्वितम् ॥६९॥
फलस्वरूप फलद फल च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमङ्गलरूप च सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥७०॥
नानापुष्पविनिर्माण बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिद पुण्यद चैव माल्य च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
पुण्यद च सुगन्धाढ्य गन्ध च देवि गृह्यताम् । सिन्दूर च वर रम्य भालशोभाविवर्धनम् ॥७२॥
भूषणाना च प्रवर सिन्दूर प्रतिगृह्यताम् । विशुद्धग्रन्थियुक्त पुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥
पवित्र वेदमन्त्रेण यज्ञसूत्र च गृह्यताम् । द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्र पठेत्सुधी ॥७४॥

श्रीभगवानुवाच

वृन्दरूपाश्च वृक्षाश्च यदैकत्र भवन्ति च । विदुर्बुधास्तेन वृन्दां मत्प्रियां यां भजाम्यहम् ॥१८॥
पुरा बभूव या देवी त्वादौ वृन्दावने वने । तेन वृन्दावनी ख्याता सौभाग्या तां भजाम्यहम् ॥१९॥
असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरन्तरम् । तेन विश्वपूजिताख्या पूजिता च भजाम्यहम् ॥२०॥
असंख्यानि च विश्वानि पवित्राणि त्वया सदा । ता विश्वपावनी देवी विरहेण स्मराम्यहम् ॥२१॥
देवा न तुष्टाः पुष्पाणां समूहेन यया विना । तां पुष्पसारां शुद्धां च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः ॥२२॥
विश्वे यत्प्राप्तिमात्रेण भक्तानंदो भवेद्ध्रुवम् । नंदिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवता हि ह ॥२३॥
यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विख्याता तां यामि शरणं प्रियाम् ॥२४॥
कृष्णजीवनरूपा सा शश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनी सा सा मे रक्षतु जीवनम् ॥२५॥
इत्येवं स्तवनं कृत्वा तस्थौ तत्र रमापतिः । ददर्श तुलसीं साक्षात्पादपद्मनतां सतीम् ॥२६॥
रुदतीमवमानेन मानिनीं मानपूजिताम् । प्रियां दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास वक्षसि ॥२७॥
भारत्याज्ञां गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह तत्प्रीतिं कारयामास सत्वरम् ॥२८॥
वरं विष्णुर्ददौ तस्यै सर्वपूज्या भवेरिति । शिरोधार्या च सर्वेषां वंद्या मान्या ममेति च ॥२९॥
विष्णोर्वरेण सा देवी परितुष्टा बभूव च । सरस्वती तामाकृष्य वासयामास सन्निधौ ॥३०॥
लक्ष्मीर्गंगा सस्मिता च तां समाकृष्य नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सती तदा ॥३१॥
वृन्दा वृन्दावनी विश्वपूजिता विश्वपावनी । पुष्पसारा नंदिनी च तुलसी कृष्णजीवनी ॥३२॥
एतन्नामाष्टकं चैव स्तोत्रं नामार्थसंयुतम् । यः पठेत्तां च संपूज्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥३३॥
कार्तिक्यां पूर्णिमायां च तुलस्या जन्ममंगलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा ॥३४॥
तस्यां यः पूजयेत्तां च भक्त्या च विश्वपावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३५॥
कार्तिके तुलसीपत्रं यो ददाति च विष्णवे । गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् ॥३६॥
अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । बन्धुहीनो लभेद्बंधूंस्तोत्रश्रवणमात्रतः ॥३७॥
रोगी प्रमुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् । भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातकी ॥३८॥
इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । त्वमेव वेदे जानासि कण्वशाखोक्तमेव च ॥३९॥
तद्वृक्षे पूजयेत्तां च भक्त्या चावाहनं विना । तां ध्यात्वा चोपचारेण ध्यानं पातकनाशनम् ॥४०॥
तुलसीं पुष्पसारां च सतीं पूतां मनोहराम् । कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥४१॥
पुष्पेषु तुलना यस्या नास्ति वेदेषु भाषितम् । पवित्ररूपा सर्वासु तुलसी सा च कीर्तिता ॥४२॥
शिरोधार्यां च सर्वेषामीप्सितां विश्वपावनीम् ।
जीवन्मुक्तां मुक्तिदां च भजे तां हरिभक्तिदाम् ॥४३॥

इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेत्सुधीः। उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः॥२५॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतं चातिसुधोपमम्। यत् सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि॥१॥
पुरा केन समुद्भूता सा श्रुता च श्रुतेः प्रसूः। केन वा पूजिता लोके प्रथमे कैश्च वा परे॥२॥

श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मणा वेदजननी प्रथमे पूजिता मुने। द्वितीये च वेदगणैस्तत्पश्चाद्विदुषां गणैः॥३॥
तदा चाश्वपतिर्भूपः पूजयामास भारते। तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णाश्चत्वार एव च॥४॥

नारद उवाच

को वा सोऽश्वपतिर्ब्रह्मन्केन वा तेन पूजिता। सर्वपूज्या च सा देवी प्रथमे कैश्च वा परे॥५॥

श्रीनारायण उवाच

मद्रदेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने। वैरिणां बलहर्ता च मित्राणां दुःखनाशनः॥६॥
आसीत्तस्य महाराज्ञी महिषी धर्मचारिणी। मालतीति समाख्याता यथा लक्ष्मीर्गदाभृतः॥७॥
सा च राज्ञी च वन्ध्या च वसिष्ठस्योपदेशतः। चकाराराधनं भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद॥८॥
प्रत्यादेशं न सा प्राप्ता महिषी न ददर्श ताम्। गृहं जगाम दुःखार्ता हृदयेन विदूयता॥९॥
राजा तां दुःखितां दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै। सावित्र्यास्तपसे भक्त्या जगाम पुष्करं तदा॥१०॥
तपश्चकार तत्रैव संयतः शतवत्सरम्। न ददर्श च सावित्रीं प्रत्यादेशो बभूव च॥११॥
शुश्रावाकाशवाणीं च नृपेन्द्रश्चाशरीरिणीम्। गायत्र्या दशलक्षं च जपं त्वं कुरु नारद॥१२॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र आजगाम पराशरः। प्रणनाम ततस्तं च मुनिर्नृपमुवाच ह॥१३॥

मुनिरुवाच

सकृज्जपश्च गायत्र्याः पापं दिनभवं हरेत्। दशवारं जपेनैव नश्येत्पापं दिवानिशम्॥१४॥
शतवारं जपश्चैव पापं मासार्जितं हरेत्। सहस्रधा जपश्चैव कल्मषं वत्सरार्जितम्॥१५॥
लक्षो जन्मकृतं पापं दशलक्षोऽन्यजन्मजम्। सर्वजन्मकृतं पापं शतलक्षाद्विनश्यति॥१६॥
करोति मुक्तिं विप्राणां जपो दशगुणस्ततः। करं सर्पफणाकारं कृत्वा तद्रन्ध्रमुद्रितम्॥१७॥
आनम्रमूर्धमचलं प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विजः। अनामिकामध्यदेशादधो वामक्रमेण च॥१८॥
तर्जनीमूलपर्यन्तं जपस्यैष क्रमः करे। श्वेतपङ्कजबीजानां स्फटिकानां च संस्कृताम्॥१९॥
कृत्वा वै मालिकां राजञ्जपेत्तीर्थे सुरालये। संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रे पद्मे च संयतः॥२०॥

कृत्वा गोरोचनाक्तां च गायत्र्या स्नापयेत्सुधी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
अथवा पंचगव्येन स्नात्वा मालां सुसंस्कृताम । अथ गंगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसंस्कृताम २२॥
एवं क्रमेण राजर्षे दशलक्षं जपं कुरु । साक्षाद्द्रक्ष्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात २३॥
नित्यं संध्या च हे राजन्करिष्यसि दिने दिने । मध्याह्ने चापि सायं ह्नै प्रातरेव शुचिः सदा २४॥
संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत ॥२५॥
नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम । स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥२६
यावज्जीवनपर्यंतं त्रिसंध्यां यः करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूता वसुंधरा । जीवन्मुक्तः स तेजस्वी संध्यापूतो हि यो द्विजः २८॥
तीर्थानि च पवित्राणि तस्य संस्पर्शमात्रतः । ततः पापानि यात्येव वैनतेयादिवोरगाः ॥२९॥
न गृह्णंति सुराः पूजां पितरः पिंडतर्पणम् । स्वेच्छया च द्विजातश्च त्रिसंध्यारहितस्य च॥३०॥
मूलप्रकृत्यभक्तो यस्तन्मन्त्रस्याप्यनर्चक । तदुत्सवविहीनश्च विषहीनो यथोरग ॥३१॥
विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसंध्यारहितो द्विज । एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरग ॥३२॥
हरेरनैवद्यभोजी च धावको वृषवाहक । शूद्रान्नभोजी यो विप्रो विषहीनो यथोरग ॥३३॥
शूद्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणां सूपकारश्च विषहीनो यथोरग ॥३४॥
शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । मसिजीवी असीजीवी विषहीनो यथोरग ॥३५॥
यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीरान्नभोजी ऋतुस्नातान्नभोजकः ३६॥
भगजीवी वार्धुषिको विषहीनो यथोरग । यो विद्याविक्रयी विप्रो विषहीनो यथोरग ॥३७॥
सूर्योदये स्वपेद्यो हि मत्स्यभोजी च यो द्विजः । शिवापूजादिरहितो विषहीनो यथोरग ॥३८॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिक्रमम । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिक्रममीप्सितम् ३९॥
दत्त्वा तस्मै नृपेंद्राय ययौ च स्वाश्रमे मुने । राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाप च ॥४०॥

नारद उवाच

किं वा ध्यानं च सावित्र्या किं वा पूजाविधिक्रमम् । स्तोत्रं मन्त्रं च किं दत्त्वा प्रययौ स पराशर ४१॥
नृपः येन विधानेन संपूज्य श्रुतिमातरम् । वरं च वै वा संप्राप संपूज्य तु विधानतः ॥४२॥
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि सावित्र्याः परमं महत । रहस्यातिरहस्यं च श्रुतिसिद्धं समासतः ॥४३॥

श्रीनारायण उवाच

ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यां शुद्धकाले च यत्नतः । व्रतमेव चतुर्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥
व्रतं चतुर्दशाब्दं च द्विसप्तफलसंयुतम् । दत्त्वा द्विसप्तनैवेद्यं पुष्पधूपादिकं चरेत् ॥४५॥
वस्त्रं यज्ञोपवीतं च भोजनं विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य मंगलघटं फलशाखासमन्वितम् ॥४६॥

गणेश च दिनेश च वह्नि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदिष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥
शृणु ध्यान च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत्। स्तोत्र पूजाविधान च मन्त्र च सर्वकामदम् ॥४८॥
तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
सुखदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधे । सर्वसपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसपदाम् ॥५१॥
वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥
ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणि स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे मन्त्र या देवीमावाहयेद्व्रती॥५३॥
दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवी विनानत ॥५४॥
आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दीप च नैवेद्य ताबूल शीतल जलम् ॥५५॥
वसन भूषण माल्य गधमाचमनीयकम् । मनोहर सुतल्प च देया येतानि षोडश ॥५६॥
दारुसारविकार च हेमादिनिर्मित च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५७॥
तीर्थोदक च पाद्य च पुण्यद प्रीतिद महत् । पूजागभूत शुद्ध च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५८॥
पवित्ररूपमर्घं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यद शखतोयाक्त मया तुभ्य निवेदितम् ॥५९॥
सुगध गधतोय च स्नेह सौगधकारकम् । मया निवेदित भक्त्या स्नानाय प्रतिगृह्यताम्॥६०॥
गधद्रव्योद्भव पुण्य प्रीतिद दिव्यगधदम् । मया निवेदित भक्त्या गधतोय तवाम्बिके॥६१॥
सर्वमगलरूप च सर्व च मगलप्रदम् । पुण्यद च सुधूप त गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
सुगधयुक्त सुखद मया तुभ्य निवेदितम् । जगता दर्शनार्थाय प्रदीप ध्वान्तकारकम् ॥६३॥
अधकारध्वसबीज मया तुभ्य निवेदितम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव प्रीतिद क्षुद्विनाशनम् ॥६४॥
पुण्यद स्वादुरूप च नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । ताबूलप्रवर रम्य कर्पूरादिसुवासितम् ॥६५॥
तुष्टिद पुष्टिद चैव मया तुभ्य निवदितम । सुशीतल वारि शीत पिपासानाशकारकम् ॥६६॥
जगता जीवरूप च जीवन प्रतिगृह्यताम् । देहशोभ स्वरूप च सभाशोभाविवर्धनम् ॥६७॥
कार्पासज च कृमिज वसन प्रतिगृह्यताम् । काचनादिविनिर्माण श्रीकर श्रीयुत सदा ॥६८॥
सुखद पुण्यद रत्नभूषण प्रतिगृह्यताम् । नानावृक्षसमुद्भूत नानारूपसमन्वितम् ॥६९॥
फलस्वरूप फलद फल च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमगलरूप च सर्वमगलमगलम् ॥७०॥
नानापुष्पविनिर्माण बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिद पुण्यद चैव माल्य च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
पुण्यद च सुगधाढ्य गध च देवि गृह्यताम् । सिंदूर च वर रम्य भालशोभाविवर्धनम् ॥७२॥
भूषणाना च प्रवर सिंदूर प्रतिगृह्यताम् । विशुद्धग्रन्थिसयुक्त पुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥
पवित्र वेदमन्त्रेण यज्ञसूत्र च गृह्यताम् । द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्र पठेत्सुधी ॥७४॥

राजा तस्मै ददौ तां च रत्नभूषणभूषिताम् । सोऽपि सार्धं कौतुकेन तां गृहीत्वा गृहं ययौ ॥ ९ ॥
स च संवत्सरेऽतीते सत्यवान्सत्यविक्रमः । जगाम फलकाष्ठार्थं सहर्षं पितुराज्ञया ॥१०॥
जगाम साध्वी तत्पश्चात्सावित्री दैवयोगतः । निपत्य वृक्षात्तत्रैव प्राणांस्तत्याज सत्यवान् ॥११॥
यमस्तं पुरुषं दृष्ट्वा बद्धाङ्गुष्ठसमं मुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे तत्पश्चात्प्रययौ सती ॥१२॥
पश्चात्तां सुदतीं दृष्ट्वा यमः संयमनीपतिः । उवाच मधुरं साध्वीं साधूनां प्रवरो महान् ॥१३॥

धर्मराज उवाच

अहो क्व यासि सावित्रि गृहीत्वा मानुषीं तनुम् । यदि यास्यसि कान्तेन सार्धं देहं तदा त्यज ॥१४॥
गन्तुं मर्त्यो न शक्नोति गृहीत्वा पाञ्चभौतिकम् । देहं च मम लोकं च नश्वरं नश्वरः सदा ॥१५॥
भर्तुस्ते पूर्णकालो वै बभूव भारते सति । स्वकर्मफलभोगार्थं सत्यवान्याति मद्गृहम् ॥१६॥
कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । सुखं दुःखं भयं शोकं कर्मणैव प्रपद्यते ॥१७॥
कर्मणेन्द्रो भवेज्जीवो ब्रह्मपुत्रः स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो जन्मादिरहितो भवेत् ॥१८॥
स्वकर्मणा सर्वसिद्धिममरत्वं लभेद्ध्रुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥१९॥
सुरत्वं च मनुत्वं च राजेन्द्रत्वं लभेन्नरः । स्वकर्मणा शिवत्वं च गणेशत्वं तथैव च ॥२०॥
कर्मणा च मुनीन्द्रत्वं तपस्वित्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा क्षत्रियत्वं वैश्यत्वं च स्वकर्मणा ॥२१॥
कर्मणैव च म्लेच्छत्वं लभते नात्र संशयः । स्वकर्मणा जङ्गमत्वं शैलत्वं च स्वकर्मणा ॥२२॥
कर्मणा राक्षसत्वं च किन्नरत्वं स्वकर्मणा । कर्मणैवाधिपत्यं च वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥२३॥
कर्मणैव पशुत्वं च वनजीवी स्वकर्मणा । कर्मणा क्षुद्रजन्तुत्वं कृमित्वं च स्वकर्मणा ॥२४॥
दैत्यत्वं दानवत्वमसुरत्वं स्वकर्मणा । इत्युक्त्वा सावित्रीं विरराम स वै यमः ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मयं यमः । प्रहस्य वक्तुमारेभे कर्मपाकं तु जीविनाम् ॥१॥

धर्म उवाच

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना । ज्ञानं ते पूर्वविदुषा ज्ञानिना योगिना परम् ॥२॥
सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्री कला सती । प्राप्ता पुरा भूभृता च तपसा तत्समा सुते ॥३॥
यथा श्रीः श्रीपतेः क्रोडे भवानी च भवोरसि । यथाऽदितिः कश्यपे च यथाऽहल्या च गौतमे॥४॥
यथा शची महेन्द्रे च यथा चन्द्रे च रोहिणी । यथा रतिः कामदेवे यथा स्वाहा हुताशने ॥५॥
यथा स्वधा च पितृषु यथा संध्या दिवाकरे । वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दक्षिणा यथा ॥६॥
यथा वराहे पृथिवी देवसेना च कार्त्तिके । सौभाग्यासु प्रिया त्वं च तथा सत्यवतः प्रिये ॥७॥
अयं तुभ्यं वरो दत्तोऽप्यपरं च यथेप्सितम् । वृणु देवि महाभागे ददामि सकलेप्सितम् ॥८॥

सावित्र्युवाच

सत्यव्रत औरसाना पुत्राणा शतकं मम । भविष्यति महाभाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥९॥
मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी । राज्यलाभो भवत्वेव वरमेतन्मदीप्सितम् ॥१०॥
अंते सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमंदिरम् । समतीते लक्षवर्षे देहीद मे जगत्प्रभो ॥११॥
जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं मम । विश्वनिस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१२॥

विपुले विपुलं वासं कुर्वन्ति मानवा सति । यस्मै यस्मै च देवाय यो ददाति गृहं नर. ॥५२॥
स याति तस्य लोकं च रेणुमानाब्दमेव च । सौधे चतुर्गुणं पुण्य देशे शतगुणं फलम् ॥५३॥
प्रकृष्टे द्विगुणं तस्मादित्याह कमलोद्भव. । यो ददाति तडाग च सर्वपापापनुत्तये ॥५४॥
स याति जनलोकं च रेणुमानाब्दमेव च । वाप्या फलं दशगुणं प्राप्नोति मानव. सदा॥५५॥
स तु वापीप्रदानेन तडागस्य फलं लभेत् । धनुश्चतु:सहस्रेण दैर्घ्यमानेन निश्चितम् ॥५६॥
न्यूना वा तावती प्रस्थे सा वापी परिकीर्तिता । दशवापीसमा कन्या यदि पात्रे प्रदीयते ॥५७॥
फलं ददाति द्विगुणं यदि साऽलंकृता भवेत् । यत्फलं च तडागे च तदुद्धारे च तत्फलम् ॥५८॥
वाप्याश्च पंकोद्धरणे वापीतुल्यफलं लभेत् । अश्वत्थवृक्षमारोप्य प्रतिष्ठां यः करोति च ॥५९॥
स प्रयाति तपोलोकं वर्षाणामयुतं सति । पुष्पोद्यानं यो ददाति सावित्रि सर्वभूतये ॥६०॥
स वसेद्ध्रुवलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । यो ददाति विमानं च विष्णवे भारते सति ॥६१॥
विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वंतरं परम् । चित्रयुक्ते च विपुले फल तस्य चतुर्गुणम् ॥६२॥
तस्यार्धं शिविकादाने फलमेव लभेद्ध्रुवम् । यो ददाति भक्तियुक्तो हरये दोलमन्दिरम् ॥६३॥
विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वन्तर शतम् । राजमार्गं सौधयुक्तं यः करोति पतिव्रते ॥६४॥
वर्षाणामयुतं सोऽपि शक्रलोके महीयते । ब्राह्मणेभ्योऽथ देवेभ्यो दाने समफल लभेत् ॥६५॥
यद्दि दत्तं च तद्भुंक्ते न दत्त नोपतिष्ठते । भुक्त्वा स्वर्गादिजं सौख्यं पुण्यवाञ्जन्म भारते ॥
लभेद्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिपु । भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिक फलम् ॥
पुनः सोऽपि भवेद्विप्रश्चैवं च क्षत्रियादय । क्षत्रियो वाथ वैश्यो वा कल्पकोटिशतन च ॥६८॥
तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुतौ श्रुतम् । नाभुक्त क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥६९॥
एतत्ते कथितं किंचित्किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

प्रयाति स्वर्गमन्य च येनैव कर्मणा यम । मानवा पुण्यवंतश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

धर्मराज उवाच

अन्नदान च विप्राय य. करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शिवलोके महीयते ॥२॥
अन्नदान महादानमन्येभ्योऽपि करोति यः । अन्नदानप्रमाणं च शिवलोके महीयते ॥३॥

अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नात्र पात्रपरीक्षा स्यान्न कालनियमः क्वचित् ॥४॥
देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चासनं यदि । महीयते विष्णुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥५॥
यो ददाति च विप्राय दिव्यां धेनुं पयस्विनीम् । तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महीयते ॥६॥
चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे शतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् ॥७॥
गां यो ददाति विप्राय भारते भक्तिपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महीयते ॥८॥
यश्चोभयमुखीदानं करोति ब्राह्मणाय च । तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महीयते ॥९॥
यो ददाति ब्राह्मणाय श्वेतच्छत्रं मनोहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥१०॥
विप्राय पीडिताय वस्त्रयुग्मं ददाति च । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥११॥
यो ददाति ब्राह्मणाय शालग्रामं सवस्त्रकम् । महीयते स वैकुंठे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥१२॥
यो ददाति ब्राह्मणाय दिव्यां शय्यां मनोहराम् । महीयते चन्द्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥१३॥
यो ददाति प्रदीपं च देवेभ्यो ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वंतरं सोऽपि वह्निलोके महीयते ॥१४॥
करोति गजदानं च यदि विप्राय भारते । यावदिन्द्रो नरस्तावदिन्द्रस्यार्धासने वसेत् ॥१५॥
भारते योऽश्वदानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१६॥
प्रकृष्टां शिबिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१७॥
प्रकृष्टां वाटिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । महीयते वायुलोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१८॥
यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥१९॥
धान्यं रत्नं यो ददाति चिरंजीवी भवेत्सुधीः । दाता ग्रहीता तौ द्वौ च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनौ ॥२०॥
सततं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरजीवी च ततो मृत्युः पलायते ॥२१॥
यो नरो भारते वर्षे दोलनं कारयेत्सुधीः । पूर्णिमारजनीशेषे जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥२२॥
इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम् । निश्चितं निवसेत्तत्र शतमन्वन्तरावधि ॥२३॥
फलमुत्तरफल्गुन्यां तस्योऽपि द्विगुणं भवेत् । कल्पान्तजीवी स भवेदित्याह कमलोद्भवः ॥२४॥
तिलदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणवर्षं च मोदते शिवमन्दिरे ॥२५॥
ततः सुयोनिं संप्राप्य चिरंजीवी भवेत्सुखी । ताम्रपात्रस्य दानेन द्विगुणं च फलं लभेत् ॥२६॥
सालङ्कृतां च भोग्यां च सवस्त्रां सुन्दरीं स्त्रियाम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पतिव्रताम् ॥२७॥
महीयते चन्द्रलोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश । तत्र स्वर्वेश्यया सार्धं मोदते च दिवानिशम् ॥२८॥
ततो गंधर्वलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । दिवानिशं कौतुकेन चोर्वश्या सह मोदते ॥२९॥
ततो जन्मसहस्रं च प्राप्नोति सुन्दरीं स्त्रियाम् । सतीं सौभाग्ययुक्तां च कोमलां प्रियवादिनीम् ॥
प्रददाति फलं चारु ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥३१॥

पुनः सुयोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलानां च वृक्षाणां सहस्रं च प्रशंसितम् ॥३२॥
केवलं फलदानं वा ब्राह्मणाय ददाति च । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति स भारते ॥३३॥
नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विप्राय भारते विपुलं गृहम् ॥३४॥
सुरलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वन्तरं शतम् । ततः सुयोनिं संप्राप्य स महाधनवान्भवेत् ॥३५॥
यो नरः सस्यसंयुक्तां भूमिं च रुचिरां सति । ददाति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥३६॥
महीयते च वैकुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् । पुनः सुयोनिं संप्राप्य महांश्च भूमिपो भवेत् ॥३७॥
तं न त्यजति भूमिश्च जन्मना शतक परम् । श्रीमांश्च धनवांश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरः ॥३८॥
यो व्रजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्याद्द्विजाय च । लक्षमन्वन्तरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥३९॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षसमन्वितम् । न जहाति च तं पृथ्वी जन्मना लक्षमेव च ॥४०॥
सुप्रजं च प्रकृष्टं च पक्वसस्यसमन्वितम् । नानापुष्करिणीवृक्षफलवल्लीसमन्वितम् ॥४१॥
नगरं यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि । महीयते स कैलासे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥४२॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य राजेन्द्रो भारते भवेत् । नगराणां च नियुतं स लभेन्नात्र संशयः ॥४३॥
धरा तं न जहात्येव जन्मनामयुतं ध्रुवम् । परमैश्वर्यसंयुक्तो भवेदेव महीतले ॥४४॥
नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजातये । सुप्रकृष्टं मध्यकृष्टं प्रजायुक्तं ददाति च ॥४५॥
वापीतडागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुण्ठे कोटिमन्वन्तरावधि ॥४६॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य जंबुद्वीपपतिर्भवेत् । परमैश्वर्यसंयुक्तो यथा शक्रस्तथा भुवि ॥४७॥
महीं तं न जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च । कल्पान्तजीवी स भवेद्राजराजेश्वरो महान् ॥४८॥
स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चान्ते भवेत्तस्य न संशयः ॥४९॥
जंबुद्वीपं यो ददाति ब्राह्मणाय तपस्विने । फलं शतगुणं चान्ते भवेत्तस्य न संशयः ॥५०॥
जंबुद्वीपमहीदातुः सर्वतीर्थानि सेवितुः । सर्वेषां तपसां कर्तुः सर्वेषां वासकारिणः ॥५१॥
सर्वदानप्रदातुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अस्त्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य महेशितुः ॥५२॥
असंख्यब्रह्मणां पातं पश्यन्ति भुवनेशितुः । निवसन्ति मणिद्वीपे श्रीदेव्याः परमे पदे ॥५३॥
देवीमन्त्रोपासकाश्च विहाय मानवीं तनुम् । विभूतिं दिव्यरूपां च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५४॥
लब्ध्वा देव्याश्च सारूप्यं देवीसेवां च कुर्वते । पश्यन्ति ते मणिद्वीपे सततं लोकसंक्षयम् ॥५५॥
नश्यन्ति देवाः सिद्धाश्च विहाय मानवीं तनुम् । विभूतिं दिव्यरूपां च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५६॥
कार्त्तिके तुलसीदानं करोति हरये च यः । युगत्रयप्रमाणं च मोदते हरिमन्दिरे ॥५७॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरः स भवेद्भारते भुवि ॥५८॥
मध्ये यः स्नाति गङ्गायामरुणोदयकालतः । युगषष्टिसहस्राणि मोदते हरिमन्दिरे ॥५९॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्री यमवक्त्रतः। साश्रुनेत्रा सपुलका यमं पुनरुवाच सा ॥१॥

सावित्र्युवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं धर्मं सकलोद्धारकारणम्। श्रोतॄणां चैव वक्तॄणां जन्ममृत्युजराहरम् ॥२॥
दानवानां च सिद्धानां तपसां च परं पदम्। योगानां चैव वेदानां कीर्तनं सेवनं विभो ॥३॥
मुक्तित्वममरत्वं च सर्वसिद्धित्वमेव च। श्रीशक्तिसेवकस्यैव कलां नार्हंति षोडशीम् ॥४॥
भजामि येन विधिना वद वेदविदां वर। शुभकर्मविपाकं च श्रुतं नृणां मनोहरम् ॥५॥
कर्माशुभविपाकं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि। इत्युक्त्वा च सती ब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥६॥
तुष्टाव धर्मराजं च वेदोक्तेन स्तवेन च।

सावित्र्युवाच

तपसा धर्ममाराध्य पुष्करे भास्करः पुरा ॥७॥
धर्मं सूर्यः सुतं प्राप धर्मराजं नमाम्यहम्। समता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिणः ॥८॥
अतो यन्नाम शमनमिति तं प्रणमाम्यहम्। येनान्तश्च कृतो विश्वे सर्वेषां जीविनां परम् ॥९॥
कामानुरूपं कालेन तं कृतान्तं नमाम्यहम्। बिभर्ति दण्डं दण्डाय पापिनां शुद्धिहेतवे ॥१०॥
नमामि तं दण्डधरं यः शास्ता सर्वजीविनाम्। विश्वं च कलयत्येव यः सर्वेषु च संततम् ॥११॥
अतीव दुर्निवार्यं च तं कालं प्रणमाम्यहम्। तपस्वी ब्रह्मनिष्ठो यः संयमी संजितेन्द्रियः ॥१२॥
जीवानां कर्मफलदस्तं यमं प्रणमाम्यहम्। स्वात्मारामश्च सर्वज्ञो मित्रं पुण्यकृतां भवेत् ॥१३॥
पापिनां क्लेशदो यस्तं पुण्यं मित्रं नमाम्यहम्। यज्जन्म ब्रह्मणोंऽशेन ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥१४॥
यो ध्यायति परं ब्रह्म तमीशं प्रणमाम्यहम्। इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यमं मुने ॥१५॥
यमस्तां विष्णुभजनं कर्मपाकमुवाच ह। इदं यमाष्टकं नित्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥१६॥
यमात्तस्य भयं नास्ति सर्वपापात्प्रमुच्यते। महापापी यदि पठेन्नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥
यमः करोति संशुद्धं कायव्यूहेन निश्चितम् ॥१७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

मायाबीजं महामन्त्रं प्रदत्त्वा विधिपूर्वकम्। कर्माशुभविपाकं च तामुवाच रवेः सुतः ॥१॥

पुन सुयोनिं सप्राप्य विष्णुमंत्रं लभेद्ध्रुवम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदम् ॥६०॥
नास्ति तत्पुनरानृत्तिर्वैकुंठाच्च महीतले । करोति हरिदास्यं च तथा सारूप्यमेव च ॥६१॥
नित्यस्नायी च गगाया म पूतः सूर्यवद्भुवि । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥६२॥
तस्यैव पादरजसा सद्य पूता वसुन्धरा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥६३॥
पुन सुयोनिं सप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । जीवन्मुक्तोऽतितेजस्वी तपस्विप्रवरो भवेत् ॥६४॥
स्वधर्मनिरत. शुद्धो विद्वाश्च स जितेन्द्रियः । मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्कर. ॥६५॥
भारते यो ददात्येव जलमेव सुवासितम् । स मोदते च कैलासे यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥६६॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य रूपवाश्च सुखी भवेत् । शिवभक्तश्च तेजस्वी वेदवेदांगपारगः ॥६७॥
वैशाखे सक्तुदान च य करोति द्विजातये । सक्तुरेणुप्रमाणाब्दं मोदते शिवमन्दिरे ॥६८॥
करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमीव्रतम् । शतजन्मकृतं पापं मुच्यते नात्र सशय' ॥६९॥
वैकुंठे मोदते सोऽपि यावदिंद्राश्चतुर्दश ।पुन सुयोनिं सप्राप्य कृष्णे भक्ति लभेद् ध्रुवम् ७०॥
इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके स सप्तमन्वन्तरावधि ॥७१॥
शिवाय शिवरात्रौ च बिल्वपत्रं ददाति य. । पत्रमानयुगं तत्र मोदते शिवमन्दिरे ॥७२॥
पुन' सुयोनिं सप्राप्य शिवभक्ति लभेद्ध्रुवम् । विद्यावान्पुत्रवाञ्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिमान्भवेत् ७३॥
चैत्रमासेऽथवा माघे शकरं योऽर्चयेद्व्रती । करोति नर्तनं भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवानिशम् ७४॥
मास वाऽप्यर्धमास वा दश सप्त दिनानि च । दिनमानयुगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥७५॥
श्रीरामनवमी यो हि करोति भारते पुमान् । सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे । ७६॥
पुन सुयोनिं सप्राप्य रामभक्ति लभेद्ध्रुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरो महाश्च धनवान्भवेत् ॥७७॥
शारदीया महापूजा प्रकृतेर्य करोति च । महिषैश्छागलैर्मेषैः खड्गैर्भेकादिभिः सति ॥७८॥
नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा । नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुकमंगलम् ॥७९॥
शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि ।पुन सुयोनिं संप्राप्य नरो बुद्धिं च निर्मलाम् ८०॥
अतुलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रविवर्धनीम् । महाप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ॥८१॥
राजराजेश्वर सोऽपि भवेदेव न सशय. । तत शुक्लाष्टमीं प्राप्य महालक्ष्मीं च योऽर्चयेत् ॥
नित्य भक्त्या पक्षमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रकृष्टानि चोपचाराणि षोडश ॥८३॥
गोलोके च वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुन सुयोनिं सप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥८४॥
कार्तिकीपूर्णिमायां च कृत्वा तु रासमण्डलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा ॥८५॥
शिलायां प्रतिमायां च श्रीकृष्णं राधया सह । भारते पूजयेद्भक्त्या चोपचाराणि षोडश ॥८६॥
गोलोके वसते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णे भक्ति लभेद्ध्रुवम् ॥८७॥

क्रमेण सुदृढा भक्ति लब्ध्वा मंत्र हरेरहो । देहं त्यक्त्वा च गोलोक पुनरेव प्रयाति स ॥८८॥
तत कृष्णस्य सारूप्य पार्षदप्रवरो भवेत् । पुनस्तत्पतन नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् ॥८९॥
शुक्लां वाऽप्यथवा कृष्णा करोत्येकादशी च य । वैकुंठ मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वय ॥९०॥
भारते पुनरागत्य कृष्णभक्ति लभेद ध्रुवम् । क्रमेण भक्ति सुदृढा करोत्येव हरेरहो ॥९१॥
देह त्यक्त्वा च गोलोक पुनरेव प्रयाति स । तत कृष्णस्य सारूप्य सप्राप्य पार्षदो भवत् ९२॥
पुनस्तत्पतन नास्ति जरामृत्युहरो भवेत । भाद्रे च शुक्लद्वादश्या य शक्र पूजयेन्नर ॥९३॥
षष्टिवर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयत । रविवारे च सक्रान्त्या सप्तम्या शुक्लपक्षके ॥९४॥
सपूज्यार्क हविष्यान्न य करोति च भारत । महीयते सोऽर्कलोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥९५॥
भारत पुनराग य चारोगी श्रीयुतो भवेत । ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्या सावित्री यो हि पूजयेत ९६॥
महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वतरावधि । पुनर्मही समागत्य श्रीमानतुलविक्रम ॥९७॥
चिरजीवी भवे सोऽपि ज्ञानवान्सपदायुत । माघस्य शुक्लपचम्या पूजयेद्य सरस्वतीम ॥९८॥
सयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश । महीयत मणिद्वीपे यावद्ब्रह्म दिवानिशम् ॥९९॥
सप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपडित । गा सुवर्णादिक यो हि ब्राह्मणाय ददाति च। १००॥
नि य जीवनपर्यंत भक्तियुक्तश्च भारते । गवा लोमप्रमाणाब्द द्विगुण विष्णुमंदिरे ॥१०१॥
मोदते हरिणा सार्ध क्रीडाकौतुकमंगले । तदन्त पुनराग य राजराजेश्वरो भवेत । १०२॥
श्रीमांश्च पुत्रवान्विद्वाञ्ज्ञानवान्सर्वत सुखी । भोजयेद्योऽपि मिष्टान्न ब्राह्मणांश्च भारत ॥१०३॥
विप्रलोमप्रमाणाब्द मोदत विष्णुमदिरे । तत पुनरिहागत्य सुखी च धनवान्भवेत ॥१०४॥
विद्वान्सुचिरजीवी च श्रीमानतुलविक्रम । यो वक्ति वा ददात्येव हरेर्नामानि भारते १०५॥
युग नामप्रमाण च विष्णुलोके महीयते । तत पुनरिहागत्य स सुखी धनवान्भवेत ॥१०६॥
यदि नारायणक्षेत्रे फल कोटिगुण भवेत । नाम्ना कोटि हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् १०७॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम । न लभेत्स पुनर्जन्म वैकुंठे स महीयते ॥१०८॥
लभेद्विष्णोश्च सारूप्य न तस्य पतन भवेत । विष्णुभक्ति लभेत्सोऽपि विष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ॥
शिव य पूजयेन्नित्य कृत्वा लिंग च पार्थिवम । यावज्जीवनपर्यंत स याति शिवमदिरम् ॥११०॥
मृदो रेणुप्रमाणाब्द शिवलोके महीयते । तत पुनरिहागत्य राजेंद्रो भारते भवेत ॥१११॥
शिला च पूजयेन्नित्य शिलातोय च मश्नति । महीयते च वैकुण्ठ यावद्वै ब्रह्मण शतम् ॥११२॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्ति च दुर्लभाम् । महीयते विष्णुलोके न तस्य पतन भवेत ॥११३॥
तपांसि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च । कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥११४॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेंद्रो भारते भवेत् । ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्म न विद्यते ॥११५॥

धर्मराज उवाच

शुभकर्मविपाकान्न नरकं याति मानवः । कर्मशुभविपाकं च कथयामि निशामय ॥२॥
नानापुराणभेदेन नामभेदेन भामिनि । नानाप्रकारस्वर्गं च याति जीव स्वकर्मभि ॥३॥
शुभकर्मविपाकान्न नरकं याति कर्मभि । कुकर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥४॥
नरकाणा च कुण्डानि संति नानाविधानि च । नानाशास्त्रप्रमाणेन कर्मभेदेन यानि च ॥५॥
विस्तृतानि च मतानि क्लेशदानि च दु खिनाम् । भयकराणि घोराणि हे वत्से कुत्सितानि च ॥६॥
षडशीति च कुण्डानि एवमन्यानि सति च । निबोध तेषा नामानि प्रसिद्धानि श्रुतौ सति ॥७॥
वह्निकुण्ड तप्तकुण्ड क्षारकुण्डं भयानकम् । विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च श्लेष्मकुण्ड च दु सहम् ॥८॥
गरकुण्डं दूषिकुण्डं वसाकुण्डं तथैव च । शुक्रकुण्डमसृक्कुंडमश्रुकुण्डं च कुत्सितम् ॥९॥
कुण्ड गात्रमलाना च कर्णविट्कुण्डमेव च । मज्जाकुण्डं मांसकुंड नखकुड च दुस्तरम् ॥१०॥
लोमकुण्ड केशकुण्डमस्थिकुण्ड च दुस्तरम् । ताम्रकुड लोहकुण्ड प्रतप्त क्लेशद महत् ॥११॥
चर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्ड च परिकीर्तितम् । तीक्ष्णकण्टककुण्ड च विषोद विषकुण्डकम् ॥१२॥
प्रतप्तकुड तैलस्य कुन्तकुण्ड च दुर्वहम् । कृमिकुण्ड पूयकुड सर्पकुण्ड दुरन्तकम् ॥१३॥
मशकुण्ड दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम । कुण्ड च वज्रदंष्ट्राणां वृश्चिकाना च सुव्रते ॥१४॥
शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्ड च भीषणम् । गोलकुण्डं नक्रकुण्ड काककुड शुचास्पदम् ॥१५॥
मन्थानकुण्डं बीजकुण्डं वज्रकुण्डं च दु सहम् । तप्तपाषाणकुण्ड च तीक्ष्णपाषाणकुण्डकम् ॥१६॥
लालाकुण्डं मसीकुण्डं चूर्णकुण्डं तथैव च । चक्रकुण्ड वक्रकुण्ड कूर्मकुंड महोल्बणम् ॥१७॥
ज्वालाकुंडं भस्मकुण्डं दग्धकुण्डं शुचिस्मिते । तप्तसूचीमसिपत्रं क्षुरधं सूचिकामुखम् ॥१८॥
गोकामुखं नक्रमुख गजदश च गोमुखम् । कुम्भीपाकं कालसूत्रं मत्स्योद कृमितन्तुकम् ॥१९॥
पांसुभोज्य पाशवेष्टं शूलप्रोतं प्रकम्पनम् । उल्कामुखमंधकूप वेधनं ताडनं तथा ॥२०॥
जालरंध्र देहचूर्णं दलनं शोषणं कषम् । शूर्पं ज्वालामुखं चैव धूमांधं नागवेष्टनम् ॥२१॥
कुण्डान्येतानि साविति पापिना क्लेशदानि च । नियुतै किंकरगणै रक्षितानि च सततम् ॥२२॥
दण्डहस्तै. पाशहस्तैर्मदमत्तैर्भयंकरैः । शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैरसिहस्तैः सुदारुणैः ॥२३॥
तमोयुक्तैर्दयाहीनैरनिवार्यैश्च न सर्वत । तेजस्विभिश्च नि.शंकैस्ताम्रपिगललोचनै ॥२४॥
योगयुक्तै सिद्धियुक्तैर्नानारूपधरैर्भटै. । आसन्नमृत्युभिर्दृष्टै. पापिभि. सर्वजीविभि ॥२५॥
स्वकर्मनिरतै. सर्वै. शाक्तै सौरैश्च गाणपै. । अदृश्यै. पुण्यकृद्भिश्च सिद्धैर्योगिभिरेव च ॥२६॥
स्वधर्मनिरतैर्वापि विरतैर्वा . स्वतन्त्रकै: । बलवद्भिश्च नि शंकैः स्वप्नदृष्टैश्च वैष्णवै ॥२७॥
एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंख्यानिरूपणम् । येषा निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे द्वात्रिंशोऽध्याय. ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

हरिसेवारत शुद्धो योगसिद्धो व्रती सति। तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं ध्रुवम् ॥ १ ॥
कटुवाचा बाधवश्च बलेनापेन यो नर। दग्धान्करोति बलवान्वह्निकुंडं प्रयाति स ॥ २ ॥
स्वगात्रलोममानाब्द तत्र स्थित्वा हुताशने। पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रदग्धा त्रिजन्मनि ॥ ३ ॥
ब्राह्मण तृषित तस क्षुधित गृहमागतम्। न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति स ॥ ४ ॥
तत्र तल्लोममान च वप स्थित्वा च दु खदे। तप्तस्थले वह्निकल्पे पक्षी च सप्तजन्मसु ॥ ५ ॥
रविवारे च सङ्क्रान्त्याममायां श्राद्धवासरे। वस्त्राणां क्षारसयोग करोति केवल नर ॥ ६ ॥
स याति क्षारकुंड च सूत्रमानाब्दमेव च। स व्रजेद्रजको योनि सप्तजन्मसु भारते ॥ ७ ॥
मूलप्रकृतिनिंदा य कुरुते मानवाधम। वेदनिन्दा शास्त्रनिंदा पुराणानां तथैव च ॥ ८ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा निंदापरो जन। गौरीवाण्यादिदेवीनां सदा निंदापरो जन ॥ ९ ॥
सर्वे ते निरये यांति तस्मिन्कुंडे भयानके। नातः परतर कुण्ड दु खद तु भविष्यति ॥१०॥
तत्र स्थित्वाऽनल्पकल्प सर्पयोनि व्रजेत्पुन। देवीनिंदापराधस्य प्रायश्चित्त न विद्यते ॥११॥
स्वदत्तां परदत्तां वा वृत्ति च सुरविप्रयो। षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कुण्डं च प्रयाति स ॥१२॥
तावत्येव च वर्षाणि विड्भोजी तत्र तिष्ठति। षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च पुनर्भुवि ॥१३॥
परकीयतडागे च तडाग य करोति च। उत्सृजेद्दैवदोषेण मूत्रकुण्डं प्रयाति स ॥१४॥
तद्रेणुमानवर्ष च तद्भोजी तत्र तिष्ठति। पुन पूर्णशताब्द च स वृषो भारते भवेत् ॥१५॥
एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुण्डं प्रयाति च। पूर्णमब्दशत चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥१६॥
तत पूर्णशताब्द च स प्रेतो भारते भवत्। श्लेष्ममूत्रपर चैव पूयं भुक्ते तत शुचि ॥१७॥
पितर मातर चैव गुरु भार्यां सुत सुताम्। यो न पुष्णात्यनाथं च गरकुंड प्रयाति स ॥१८॥
पूर्णमब्दशत चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति। ततो व्रजेद्भूतयोनि शतवर्ष तत शुचि ॥१९॥
दृष्ट्वाऽतिथि वक्रचक्षु करोति यो हि मानव। पितृदेवास्तस्य जल न गृह्णन्ति च पापिन ॥२०॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च। इहैव लभते चान्ते दूषिकाकुंडमाव्रजेत् ॥२१॥
पूर्णमब्दशत चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति। ततो व्रजेद्भूतयोनि शतवर्ष तत शुचि ॥२२॥
दत्त्वा द्रव्य च विप्राय चान्यस्मै दीयते यदि। स तिष्ठति वसाकुंडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२३॥
कृकलासो भवेत्सोऽपि भारत सप्तजन्मसु। ततो भवेन्महारौद्रो दरिद्रोऽल्पायुरेव च ॥२४॥
पुमांस कामिनी वापि कामिनी वा पुमानथ। य शुक्र पाययत्येव शुक्रकुंड प्रयाति स ॥२५॥
पूर्णमब्दशत चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति। कृमियोनि शताब्द च व्रजेन्मुक्त्वा तत शुचि ॥२६॥

संताडय च गुरुं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यसृक्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२७॥
ततो लभेद्व्याघ्रजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण ह ॥२८॥
योऽश्रु त्यजन्तं गायंतं भक्तं दृष्ट्वा सगद्गदम् । श्रीकृष्णगुणसंगीते हसत्येव हि यो नरः ॥२९॥
स वसेदश्रुकुण्डे च तद्भोजी शतवर्षकम् । ततो भवेच्च चाण्डालस्त्रिजन्मनि ततः शुचिः ॥३०॥
करोति शठता तद्वन्नित्य सुहृदि यो नरः । कुण्डं गात्रमलानां च स प्रयाति शताब्दकम् ॥३१॥
ततः स गार्दभीं योनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च शार्गाली ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् ॥३२॥
बधिरं यो हसत्येव निंदत्येवाभिमानतः । स वसेत्कर्णविट्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥३३॥
ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मन्यंगहीनस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् ॥३४॥
लोभात्स्वभरणार्थाय जीवितं हन्ति यो नरः । मज्जाकुंडे वसेत्सोऽपि तद्भोजी लक्षवत्सरम् ॥३५॥
ततो भवेच्च शशको मीनश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु ॥३६॥
एणादयश्च कर्मभ्यस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । स्वकन्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति च यो नरः ॥३७॥
अर्थलोभान्महामूढो मांसकुण्डं प्रयाति सः । कन्यालोमप्रमाणाब्दं तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥३८॥
तस्य दण्डप्रहारं च कुर्वन्ति यमकिंकराः । मांसभारं मूर्ध्नि कृत्वा रक्तभारं लिहेत्क्षुधा ॥३९॥
ततो हि भारते पापी कन्याविट्कृमिको भवेत् । षष्टिवर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु ॥४०॥
त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु । मडूको हि जलौकाश्च सप्तजन्मसु भारते ॥४१॥
सप्तजन्मसु काकश्च ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संगमे ॥४२॥
करोति यः क्षौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्मसु । स च तिष्ठति कुण्डं च नखादीनां च सुंदरि ॥४३॥
तद्दैवदिनमानाब्दं तद्भोजी दंडताडितः । सकेशं पार्थिवं लिंगं यो वाऽर्चयति भारते ॥४४॥
स तिष्ठति केशकुण्डे मृद्रेणुमानवर्षकम् । तदन्ते यावनीं योनिं प्रयाति हरकोपतः ॥४५॥
शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति राक्षसः स भवेद्ध्रुवम् । पितॄणां यो विष्णुपदे पिंडं नैव ददाति च ॥४६॥
स च तिष्ठत्यस्थिकुण्डे स्वलोमाब्दं महोल्वणे । ततः सुयोनिं संप्राप्य खञ्जः सप्तजन्मसु ॥४७॥
भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि देहतः । यः सेवते महामूढो गुर्विणीं च स्वकामिनीम् ॥४८॥
प्रतप्ते ताम्रकुण्डे च शतवर्षं स तिष्ठति । अवीरान्नं च यो भुंक्ते ऋतुस्नातान्नमेव च ॥४९॥
लोहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तप्तके । स व्रजेद्रजकीं योनिं काकानां सप्तजन्मसु ॥५०॥
महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । यो हि चर्माक्तहस्तेन देवद्रव्यमुपस्पृशेत् ॥५१॥
शतवर्षप्रमाणं च चर्मकुण्डे स तिष्ठति । यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञातो भुंक्ते शूद्रान्नमेव च ॥५२॥
स च तप्त सुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विजः । ततो भवेच्छूद्रयाजी ब्राह्मणः सप्तजन्मसु ॥५३॥
शूद्रश्राद्धान्नभोजी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् । वाग्दुष्टः कटुको वाचा ताडयेत्स्वामिनं सदा ॥५४॥

तीक्ष्णकण्टककुण्डे स तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ताडितो यमदूतेन दण्डेन च चतुर्युगम् ॥५५॥
तत उच्चैःश्रवा सप्तजन्मस्वेव ततः शुचि । विषेण जीवनं हन्ति निर्दयो यो हि मानवः ॥५६॥
विषकुण्डे च तद्भोजी सहस्राब्दं च तिष्ठति । ततो भवेन्नृशंसो च व्रणी च शतजन्मसु ॥५७॥
सप्तजन्मसु कुष्ठी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् । दण्डेन ताडयेद्यो हि वृषं च वृषवाहकः ॥५८॥
भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । प्रतप्ते तैलकुण्डेऽग्नौ स तिष्ठति चतुर्युगम् ॥५९॥
गवां लोमप्रमाणाब्दं वृषो भवति तत्परम् । कुन्तेन हन्ति यो जीवं वह्निलोहेन हेलया ॥६०॥
कुन्तकुण्डे वसेत्सोऽपि वर्षाणामयुतं सति । ततः सुयोनिं सम्प्राप्य चोदरे व्याधिसंयुतः ॥६१॥
जन्मनैकेन क्लेशेन ततः शुद्धो भवेन्नरः । यो भुङ्क्ते च वृथा मांसं मांसलोभी द्विजाधमः ॥६२॥
हरेरनैवेद्यभोजी कृमिकुण्डं प्रयाति सः । स्वलोममानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥६३॥
ततो भवेन्म्लेच्छजातिस्त्रिजन्मनि ततो द्विजः । ब्राह्मणः शूद्रयाजी च शूद्रश्राद्धान्नभोजकः ॥६४॥
शूद्राणां शवदाही च पूयकुण्डे वसेद्ध्रुवम् । यावल्लोमप्रमाणाब्दं यमदण्डेन सुव्रते ॥६५॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो भारतमागत्य स शूद्रः सप्तजन्मसु ॥६६॥
महारोगी दरिद्रश्च बधिरो मूक एव च । कृष्णपक्षे च के यस्य तं सर्पं हन्ति यो नरः ॥६७॥
स्वलोममानवर्षं च सर्पकुण्डं प्रयाति सः । सर्पेण भक्षितः सोऽपि यमदूतेन ताडितः ॥६८॥
वसेच्च सर्पविड्भोजी ततः सर्पो भवेद्ध्रुवम् । ततो भवेन्मानवश्च स्वल्पायुर्दद्रुसंयुतः ॥६९॥
महाक्लेशेन तन्मृत्युः सर्पेण भक्षिताद्ध्रुवम् । विधिप्रदत्तजीव्यांश्च क्षुद्रजन्तूंश्च हन्ति यः ॥७०॥
स दंशमशयोः कुण्डं जन्तुमानाब्दमेव च । दिवानिशं भक्षितस्तैरनाहारश्च शब्दवान् ॥७१॥
हस्तपादादिबद्धश्च यमदूतेन ताडितः । ततो भवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिश्च यावनी भवेत् ॥७२॥
ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचिः । यो मूढो मधु भुङ्क्ते हत्वा च मधुमक्षिकाः ॥७३॥
स एव गरले कुण्डे जीवमानाब्दकं वसेत् । भक्षितो गरलैर्दग्धो यमदूतेन ताडितः ॥७४॥
ततो हि मक्षिकाजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः । दण्डं करोत्यदण्ड्ये च विप्रे दण्डं करोति च ॥७५॥
स कुण्डं वज्रदंष्ट्राणां कीटानां याति सत्वरम् । स तल्लोमप्रमाणाब्दं तत्र तिष्ठत्यहर्निशम् ॥७६॥
दंष्ट्रकदुःखितस्तैस्तु यमदूतेन ताडितः । करोति रोदनं शब्दं हाहाकारं क्षणे क्षणे ॥७७॥
पुनः सूकरयोनौ च जायते सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि काकयोनौ ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥७८॥
अर्थलोभेन यो मूढः प्रजादण्डं करोति सः । वृश्चिकानां च कुण्डं च तल्लोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ॥७९॥
ततो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते । ततो नरश्चाङ्गहीनो व्याधियुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥८०॥
ब्राह्मणः शस्त्रधारी यो ह्यन्येषां धावको भवेत् । सन्ध्याहीनश्च यो विप्रो हरिभक्तिविहीनकः ॥८१॥
स तिष्ठति स्वलोमाब्दं कुण्डेषु च शरादिषु । विद्धः शरादिभिः शश्वत्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥८२॥

कारागारे साधकारे प्रणिहन्ति प्रजाश्च यः । प्रमत्तः स्वस्य दोषेण गोलकुण्डं प्रयाति सः ॥८३॥
स पंक्तप्ततोयार्त्तं साधकारं भयंकरम् । तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुण्डकम् ॥८४॥
कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाब्दमेव च । ततो भवेत्प्रजाभृत्यस्ततः शुद्धो भवेत्क्रमात् ॥८५॥
सरोवरादुत्थिताश्च नक्रादीन्हन्ति यो नरः । नक्रकण्टकमानाब्दं नक्रकुण्डं प्रयाति सः ॥८६॥
ततो नक्रादिजातीयो भवेन्नक्रादिषु ध्रुवम् । ततः सद्यो विशुद्धो हि दण्डेनैव पुनः पुनः ॥८७॥
वक्षःश्रोणीस्तनास्यं च यः पश्यति परस्त्रियाः । कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥८८॥
स वसेत्काककुण्डे च काकैः संचूर्णलोचनः । ततः स्वलोममानाब्दं भवेदन्धस्त्रिजन्मनि ॥८९॥
स्वर्णस्तेयी च यो मूढो भारते सुरविप्रयोः । स च मथानकुण्डे वै स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ॥९०॥
ताडितो यमदूतेन मथानैश्छन्नलोचनः । तद्विड्भोजी च तत्रैव ततश्चान्धस्त्रिजन्मनि ॥९१॥
सप्तजन्म दरिद्रश्च महाक्रूरश्च पातकी । भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्ततः ॥९२॥
यो भारते ताम्रचौरो लोहचौरश्च सुंदरि । स च स्वलोममानाब्दं बीजकुण्डं प्रयाति सः ॥९३॥
तत्रैव बीजविड्भोजी बीजैश्च छन्नलोचनः । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९४॥
भारते देवचौरश्च देवद्रव्यापहारकः । स दुस्तरे वज्रकुण्डे स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ॥९५॥
देहदग्धोऽपि तद्वज्रैरनाहारश्च शब्दकृत् । ताडितो यमदूतैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९६॥
रौप्यगव्यांशुकानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः । तप्तपाषाणकुण्डे स स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ॥९७॥
त्रिजन्मनि च कृष्णोऽपि श्वेतरूपस्त्रिजन्मनि । जन्मैकं श्वेतचिह्नश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः ॥९८॥
ततो रक्तविकारी च शूली तं मानवो भवेत् । सप्तजन्मसु चाल्पायुस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९९॥
रैतं कांस्यमयं पात्रं यो हरेद्देवविप्रयोः । तीक्ष्णपाषाणकुण्डे स स्वलोमाब्दं वसेन्नर ॥१००॥
पुंश्चल्यन्नं च यो भुङ्क्ते पुंश्चलीजीव्यजीवनः । स्वलोममानवर्षं स लालाकुण्डे वसेद्ध्रुवम् ॥१०१॥
स भवेदश्वजातिश्च भारते सप्तजन्मसु । ततोऽपि गजजातिश्च पादरोगी ततः शुचिः ॥१०२॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र दुःखितः । ततश्चक्षुःशूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥१०३॥
म्लेच्छसेवी मषीजीवी यो विप्रो भारते भुवि । वसेत्तस्वलोममानाब्दं मषीकुण्डे स दुःखभाक् ॥१०४॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततस्त्रिजन्मनि भवेत्कृष्णवर्णः पशुः सति ॥१०५॥
त्रिजन्मनि भवेच्छाग कृष्णवर्णस्त्रिजन्मनि । ततः स तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥१०६॥
धान्यादि शस्यं ताम्बूलं यो हरेत्सुरविप्रयोः । आसनं च तथा तल्पं चूर्णकुण्डे प्रयाति सः ॥१०७॥
शताब्दं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः । ततो भवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि ॥१०८॥
ततो [illegible] कासश्वासादियुतो भुवि । वंशहीनो दरिद्रश्चाल्पायुश्च ततः शुचिः ॥१०९॥
करोति यन्त्रं विप्राणां हृत्वा द्रव्यं च यो जनः । स वसेद्यन्त्रकुण्डे च शताब्दं दण्डताडितः ॥११०॥

ततो भवेन्मानवश्च तैल्कारस्त्रिजन्मनि । व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वंशहीनस्तत शुचि ॥१११॥
गोधनेषु च विप्रेषु करोति चक्रता पुमान् । प्रयाति वक्रकुण्ड स तिष्ठेद्युगशत सति ॥११२॥
ततो भवेत्स वक्राङ्गो हीनाङ्ग सप्तजन्मनि । दरिद्रो वंशहीनश्च भार्याहीनस्तत शुचि ॥११३॥
ततो भवेद्गृध्रजन्मा त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि बिडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥११४॥
निषिद्ध कूर्ममास च ब्राह्मणो यो हि भक्षति । कूर्मकुंडे वसेत्सोऽपि शताब्द कूर्मभक्षित ॥११५॥
ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि बिडालश्च मयूरश्च तत शुचि ॥११६॥
घृत तैलादिक चैव यो हरेत्सुरविप्रयो । स याति ज्वालाकुंड च भस्मकुंड च पातकी ॥
तत्र स्थित्वा शताब्द च स भवेत्तैलपायिक । सप्तजन्मनि मत्स्यश्च मूषकश्च तत. शुचि ॥११८॥
सुगंधितैल धात्री वा गंधद्रव्या यदेव वा । भारते पुण्यवर्षे च यो हरेत्सुरविप्रयो ॥११९॥
स वसेद्दुर्गंधकुंडे च भवेद्गंधो दिवानिशम । स्वलोममानवर्ष च ततो दुर्गंधिको भवेत् ॥१२०॥
दुर्गंधिक सप्तजन्म मृगनाभिस्त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु मथानस्ततो हि मानवो भवेत ॥१२१॥
बलेनैव छलेनैव हिंसारूपेण वा सति । बलिष्ठश्च हरेद्भूमि भारते परपैतृकीम् ॥१२२॥
स वसेत्तप्तसूचि च भवेत्तापी दिवानिशम । तप्ततैले यथा जीवो दग्धो भवति सततम् ॥१२३॥
भस्मसात्र भवत्येव भोगे देही न नश्यति । सप्तमन्वतर पापी सततस्तत्र तिष्ठति ॥१२४॥
शब्द करोत्यनाहारो यमदूतेन ताडित । षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च भवेत्तत ॥१२५॥
ततो भवेद्भूमिहीनो दरिद्रश्च तत शुचि । तत स्वयोनि सप्राप्य शुभ कर्माचरेत्पुन ॥१२६॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्याय ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

यम उवाच

छिनत्ति जीव खड्गेन दयाहीन सुदारुण । नरघाती हवि नरमर्त्यलोभेन भारते ॥१॥
असिपत्रे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । तेषु यो ब्राह्मणान्हति शतमन्वतर वसेत् ॥२॥
छिन्नाङ्ग स वसेत्सोऽपि खड्गधारेण सततम् । अनाहार शब्दमुच्चैर्यमदूतेन ताडित ॥३॥
मथान शतजन्मानि शतजन्मानि सूकर । कुक्कुट सप्त जन्मानि शृगाल सप्तजन्मसु ॥४॥
व्याघ्रश्च सप्त जन्मानि वृकश्चैव त्रिजन्मसु । सप्तजन्मसु मण्डूको यमदूतेन ताडित ॥५॥
स भवेद्भारते वर्षे महिषश्च तत शुचि । ग्रामाणा नगराणा वा दहन य करोति च ॥६॥
क्षुरधारे वसेत्सोऽपि छिन्नाङ्गस्त्रियुग सति । तत प्रेतो भवेत्सद्यो वह्निवक्त्रो भ्रमन्महीम् ॥७॥
सप्तजन्मामेध्यभोजी कपोत सप्तजन्मसु । ततो भवेन्महाशूली मानव सप्तजन्मनि ॥८॥
सप्तजन्मगलत्कुष्ठी तत शुद्धो भवेन्नर । परकर्णे मुख दत्वा परनिंदा करोति य ॥९॥

परदोषे महाश्लाघी देवब्राह्मणनिंदकः । सूचीमुखे वसेत्सोऽपि सूचीविद्धो युगत्रयम् ॥१०॥
ततो भवेद्वृश्चिकश्च सर्पश्च सप्तजन्मसु । वज्रकीटः सप्तजन्म भस्मकीटस्ततः परम् ॥११॥
ततो भवेन्मानवश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः । गृहिणा हि गृहं भित्वा वस्तुस्तेयं करोति य. ॥१२॥
गाश्च छागाश्च मेषाश्च याति गोकामुखे च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्र युगत्रयम् ॥१३॥
ततो भवेत्सप्तजन्म गोजातिर्व्याधिसंयुतः । त्रिजन्मनि मेषजातिश्छागजातिस्त्रिजन्मनि ॥१४॥
ततो भवेन्मानवश्च नित्यरोगी दरिद्रक. । भार्याहीनो बंधुहीनः संतापी च तत. शुचि. ॥१५॥
सामान्यद्रव्यचौरश्च याति नक्रमुखं च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्राब्दकत्रयम् ॥१६॥
ततो भवेत्सप्तजन्म गोपतिर्व्याधिसंयुतः । ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः ॥१७॥
हंति गाश्च गजांश्चैव तुरगांश्च नगांस्तथा । स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् ॥१८॥
ताडितो यमदूतेन नागदंतेन संततम् । स भवेद्गजजातिश्च तुरगश्च त्रिजन्मनि ॥१९॥
गोजातिर्म्लेच्छजातिश्च तत· शुद्धो भवेन्नर. । जलं पिबंतीं तृषितां गां वारयति यः पुमान् ॥२०॥
नरकं गोमुखाकारं कृमितप्तोदकान्वितम् । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावन्मन्वंतरावधि ॥२१॥
ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः । सप्तजन्मान्त्यजातिश्च तत· शुद्धो भवेन्नर. ॥२२॥
गोहत्यां ब्रह्महत्यां च करोति ह्यतिदेशिकीम् । यो हि गच्छत्यगम्यां च यः स्त्रीहत्यां करोति च ॥
भिक्षुहत्यां महापापी भ्रूणहत्यां च भारते । कुंभीपाके वसेत्सोऽपि यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥२४॥
ताडितो यमदूतेन चूर्ण्यमानश्च संततम् । क्षणं पतति वह्नौ च क्षणं पतति कंटके ॥२५॥
क्षणं पतेत्तप्ततैले तप्तो येन क्षणं क्षणम् । क्षणं च तप्तलोहे च क्षणं च तप्तताम्रके ॥२६॥
गृध्रो जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकर. । काकश्च सप्त जन्मानि सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥२७॥
षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमि. । नानाजन्मसु स वृषस्ततः कुष्ठी दरिद्रकः ॥२८॥

सावित्र्युवाच

विप्रहत्या च गोहत्या किंविधा चातिदेशिकी । का वा नृणामगम्या च को वा संध्याविहीनकः ॥
अदीक्षितः पुमान्को वा को वा तीर्थप्रतिग्रही । द्विजः को वा ग्रामयाजी को वा विप्रोऽथ देवलः ॥
शूद्राणां सूपकारश्च प्रमत्तो वृषलीपतिः । एतेषां लक्षणं सर्वं वद वेदविदां वर ॥३१॥

धर्मराज उवाच

श्रीकृष्णे च तदर्चायामन्येषां प्रकृतौ सति । शिवे च शिवलिंगे च सूर्ये सूर्यमणौ तथा ॥३२॥
गणेशे चापि दुर्गायामेवं सर्वत्र सुंदरि । यः करोति भेदबुद्धिं ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३३॥
स्वगुरौ स्वेष्टदेवे च जन्मदातरि मातरि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३४॥
वैष्णवेषु च भक्तेषु ब्रह्मणेष्वितरेषु च । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३५॥
विप्रपादोदके चैव शालग्रामोदके तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३६॥

शिवनैवेद्यके चैव हरिनैवेद्यके तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३७॥
सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वाद्ये सर्वदेवाना सेव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥३८॥
माययाऽनेकरूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे । करोतीशेन भेद यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३९॥
शक्तिभक्ते द्वेषबुद्धि शक्तिशास्त्रे तथैव च । द्वेष य कुरुते मर्त्यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४०॥
पितृदेवार्चन यो वा त्यजेद्वेदनिरूपितम् । य करोति निषिद्ध च ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४१॥
यो निन्दति हृषीकेश तन्मन्त्रोपासक तथा । पवित्राणा पवित्र च ज्ञानानन्द सनातनम् ॥४२॥
प्रधान वैष्णवाना च देवाना सेव्यमीश्वरम् । ये नार्चयन्ति निन्दन्ति ब्रह्महत्या लभन्ति ते॥४३॥
ये निन्दन्ति महादेवी कारणब्रह्मरूपिणीम् । सर्वशक्तिस्वरूपा च प्रकृति सर्वमातरम् ॥४४॥
सर्वदेवस्वरूपा च सर्वेषा वन्दिता सदा । सर्वकारणरूपा च ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४५॥
कृष्णजन्माष्टमी रामनवमी च सुपुण्यदाम । शिवरात्रि तथा चैकादशी वार रवेस्तथा ॥४६॥
पञ्च पर्वाणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवा । लभन्ति ब्रह्महत्या ते चाण्डालाधिकपापिन ॥४७॥
अम्बुवाच्या भूखनन जलशौचादिक च ये । कुर्वन्ति भारते वर्षे ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४८॥
गुरु च मातर तात साध्वी भार्यां सुत सुताम् । अनिद्या यो न पुष्णाति ब्रह्महत्या लभेत्तु स.॥४९॥
विवाहो यस्य न भवेन्न पश्यति सुत तु य । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥५०॥
हरेरनैवेद्यभोजी नित्य विष्णु न पूजयेत् । पुण्य पार्थिवलिंग च ब्रह्महाऽसौ प्रकीर्तित ॥५१॥
गोप्रहार प्रकुर्वन्त दृष्ट्वा यो न निवारयेत । याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्या च लभेत्तु स ॥५२॥
दण्डैर्गास्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहन । दिने दिने गोवध च लभते नात्र सशय ॥५३॥
ददाति गोभ्य उच्छिष्ट भोजयेद्वृषवाहकम् । भुनक्ति वृषवाहान्न स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥५४॥
वृषलीपति याजयेद्यो भुक्तेऽन्न तस्य यो नर । गोहत्याशतक सोऽपि लभते नात्र सशय ॥५५॥
पाद ददाति वह्नौ यो गाश्च पादेन ताडयेत् । गेह विशेदधौताङ्घ्रि स्नात्वा गोवधमाप्नुयात्॥५६॥
यो भुक्ते स्निग्धपादेन शेते स्निग्धाङ्घ्रिरेव च । सूर्योदये च यो भुङ्क्ते स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥५७॥
अवीरान्न च यो भुङ्क्ते योनिजीव्यदस्य च द्विज । यस्त्रिसन्ध्याविहीनश्च गोहत्या लभते तु स. ॥५८॥
स्वभर्तरि च दैवे वा भेदबुद्धि करोति या । कटूक्त्या ताडयेत्तात सा गोहत्या लभेद्ध्रुवम्॥५९॥
गोमार्गवर्जन कृत्वा ददाति सस्यमेव वा । तडागे वा तु दुर्गे वा स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥६०॥
प्रायश्चित्ते गोवधस्य य करोति व्यतिक्रमम् । पुत्रलोभाद्भयाज्ञानात्स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥६१॥
राजके दैवके यत्नाद्गोस्वामी गा न रक्षति । दु ख ददाति यो मूढो गोहत्या स लभेद्ध्रुवम् ॥६२॥
प्राणिनो लङ्घयेद्यो हि देवार्चामनल जलम् । नैवेद्य पुष्पमन्न च स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥६३॥
शश्वन्नास्तीति यो वादी मिथ्यावादी प्रतारक । देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गोहत्या लभेद्ध्रुवम् ॥६४॥

देवताप्रतिमां दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सति । संभ्रमान्न नमेद्यो हि स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥६५॥
न ददात्याशिषं कोपात्प्रणताय च यो द्विजः । विद्यार्थिने च विद्यां च स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥६६॥
गोहत्या विप्रहत्या च कथिता चातिदैशिकी । गम्या स्त्रियं नृणामेव निबोध कथयामि ते ॥६७॥
स्वस्त्री गम्या च सर्वेषामिति वेदानुशासनम् । अगम्या च तदन्या या चेति वेदविदो विदुः ॥६८॥
सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । अत्यगम्या हि या याश्च निबोध कथयामि ताः ॥६९॥
शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । अत्यगम्या च निन्द्या च लोके वेदे पतिव्रते ॥७०॥
शूद्रश्च ब्राह्मणीं गत्वा ब्रह्महत्याशतं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणी चापि कुम्भीपाकं लभेद्ध्रुवम् ७१॥
शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । यदि शूद्रां व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः ॥७२॥
स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चांडालात्सोऽधमः स्मृतः । विष्ठासमश्च तत्पिंडो मूत्रं तस्य च तर्पणम् ॥७३॥
न पितॄणां सुराणां च तद्दत्तमुपतिष्ठति । कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तस्यार्चा तपसाऽर्जिता ७४॥
द्विजस्य वृषलीलोभान्नश्यत्येव न संशयः । ब्राह्मणश्च सुरापीती विड्भोजी वृषलीपतिः ॥७५॥
तप्तमुद्रादग्धदेहस्तप्तशूलाङ्कितस्तथा । हरिवासरभोजी च कुम्भीपाकं व्रजेद्द्विज. ॥७६॥
गुरुपत्नीं राजपत्नीं सपत्नीमातरं ध्रुवम् । सुतां पुत्रवधूं श्वश्रूं सगर्भां भगिनीं सतीम् ॥७७॥

सहोदरभ्रातृजायां मातुलानीं पितुः प्रसूम् ।
मातुः प्रसूं तत्स्वसारं भगिनीं भ्रातृकन्यकाम् ॥७८॥

शिष्यां शिष्यस्य पत्नीं च भागिनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रप्रियां चैवात्यगम्या आह पद्मजः ॥७९॥
एताः कामेन कामी यो व्रजेद्वै मानवाधमः । स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महत्याशतं व्रजेत् ॥८०॥
अकर्मार्होऽप्यसंस्पृश्यो लोके वेदे च निन्दितः । स याति कुम्भीपाके च महापापी सुदुष्करे ॥८१॥
करोत्यशुद्धां संध्यां वा न संध्यां वा करोति च । त्रिसंध्यं वर्जयेद्यो वा संध्याहीनश्च स द्विजः ॥८२॥
वैष्णवं च तथा शैवं शाक्तं सौरं च गाणपम् । योऽहंकारान्न गृह्णाति मंत्रं सोऽदीक्षितः स्मृतः ॥८३॥
प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागर्भान्तरे वसेत् ॥८४॥
तत्र नारायणक्षेत्रे मृतो याति हरेः पदम् । वाराणस्यां बदर्यां च गङ्गासागरसङ्गमे ॥८५॥
पुष्करे हरिहरक्षेत्रे प्रभासे कामरूपके । हरिद्वारे च केदारे तथा मातृपुरेऽपि च ॥८६॥
सरस्वतीनदीतीरे पुण्ये वृन्दावने वने । गोदावर्यां च कौशिक्यां त्रिवेण्यां च हिमालये ॥८७॥
एषु तीर्थेषु यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः । स च तीर्थप्रतिग्राही कुम्भीपाकं प्रयाति सः ॥८८॥
शूद्रसेवी शूद्रयाजी ग्रामयाजीति कीर्तितः । तथा देवोपजीवी च देवलः परिकीर्तितः ॥८९॥
शूद्रपाकोपजीवी यः सूपकार इति स्मृतः । संध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥९०॥
उक्तं सर्वं मया भद्रे लक्षणं वृषलीपतेः । एते महापातकिनः कुम्भीपाकं प्रयान्ति वै ॥९१॥

कुण्डान्यन्यानि ये यान्ति निबोध कथयामि ते ॥९२॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

देवसेवां विना साध्वि न भवेत्कर्मकृन्तनम् । शुद्धकर्म शुद्धबीजं नरकश्च कुकर्मणा ॥१॥
पुंश्चल्यन्नं च यो भुङ्क्ते योऽस्यां गच्छेत्पतिव्रते । द्विजः कालसूत्रं च मृतो याति सुदुर्गमम् ॥२॥
शतवर्षं कालसूत्रे स्थिरीभूतो भवेद्ध्रुवम् । अन्यजन्मनि रोगी च ततः शुद्धो भवेद्द्विज ॥३॥
पतिव्रता चैकपतौ द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चलीत्यपि ॥४॥
वेश्या च पञ्चमे षष्ठे पुङ्गी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥५॥
यो द्विजः कुलटां गच्छेद्धर्षिणीं पुंश्चलीमपि । पुङ्गीं वेश्यां महावेश्यां मत्स्योदं याति निश्चितम् ॥
शताब्दं कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् । षड्गुणं पुंश्चलीगामी वेश्यागामी गुणाष्टकम् ॥७॥
पुङ्गीगामी दशगुणं वसेत्तत्र न संशयः । महावेश्याकामुकश्च ततो दशगुणं वसेत् ॥८॥
सर्वेत्र यातनां भुङ्क्ते यमदूतेन ताडितः । तित्तिरः कुलटागामी धृष्टागामी च वायसः ॥९॥
कोकिलः पुंश्चलीगामी वेश्यागामी वृकः स्मृतः । पुङ्गीगामी सूकरश्च सप्तजन्मनि भारते ॥१०॥
महावेश्याप्रगामी च जायते शाल्मलीतरुः । यो भुङ्क्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥११॥
अरुन्तुदं स यात्येवाप्यन्नमानाब्दमेव च । ततो भवेन्मानवश्चाप्युदरे रोगपीडितः ॥१२॥
गुल्मयुक्तश्च काणश्च दन्तहीनस्ततः शुचिः । वाग्दत्तां स्वकन्यां च योऽन्यस्मै प्रददाति च॥१३॥
स वसेत्पांसुकुण्डे च तद्भोजी शतवत्सरम् । तद्द्रव्यहारी यः साध्वि पांसुवेष्टे शताब्दकम् ॥१४॥
निवसेच्छरशय्यायां मम दूतेन ताडितः । भक्त्या न पूजयेद्विप्र शिवलिङ्गं च पार्थिवम् ॥१५॥
स याति शूलिनः पापाच्छूलप्रोतं सुदारुणम् । स्थित्वा शताब्दं तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु ॥१६॥
ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्म ततः शुचिः । करोति कुण्ठितं विप्र मन्त्रिया स्वपने द्विज ॥१७॥
प्रकम्पने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च । प्रकोपवदना कोपात्स्वामिनं या च पश्यति ॥१८॥
वक्त्रे तं प्रवदति सोल्मुकं सम्प्रयाति हि । उल्कां ददाति तद्वक्त्रे सततं मम किंकरः ॥१९॥
दण्डेन ताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमाब्दप्रमाणकम् । ततो भवेन्मानवी च विधवा सप्तजन्मसु ॥२०॥
सा भुक्त्वा चैव वैधव्यं व्याधियुक्ता ततः शुचिः । या ब्राह्मणी शूद्रभोग्या धावत्कूपे प्रयाति सा॥२१॥
तप्तशौचोदके ध्वान्ते तदाहारी दिवानिशम् । निवसेदतिसंतप्ता मम दूतेन ताडिता ॥२२॥
शौचोदके निमग्ना सा यावदिन्द्राश्चतुर्दश । काकी जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकरी ॥२३॥
शृगाली शतजन्मानि शतजन्मानि कुक्कुटी । पारावती सप्तजन्म वानरी सप्तजन्मसु ॥२४॥

ततो भवेत्सा चाण्डाली सर्वभोग्या च भारते । ततो भवेच्च रजकी यक्ष्मग्रस्ता च पुंश्चली ॥२५॥
ततः कुष्ठयुता तैलकारी शूद्रा भवेत्ततः । निवसेद्वेधने वेश्या पुंगी च दंडताडने ॥२६॥
जलरंध्रे वसेद्वेश्या कुलटा देहचूर्णके । स्वैरिणी दलने चैव धृष्टा च शोषणे तथा ॥२७॥
निवसेद्यातनायुक्ता मम दूतेन ताडिता । विण्मूत्रभक्षा सततं यावन्मन्वंतरं सति ॥२८॥
ततो भवेद्विट्कृमिश्च लक्षवर्षं ततः शुचिः । ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गच्छेत्क्षत्रिया वाऽपि क्षत्रियः ॥
वैश्यो वैश्यां च शूद्रां वा शूद्रश्चापि व्रजेद्यदि । सवर्णपरदारैश्च कषायं याति ते जनाः ॥३०॥
भुक्त्वा कषायं तत्तोदं निवसेद्वा शताब्दकम् । ततो विप्रो भवेच्छुद्धस्ततो वै क्षत्रियादयः ॥३१॥
योषितश्चापि शुद्धयंतीत्येवमाह पितामह । क्षत्रियो ब्राह्मणीं गच्छेद्वैश्यो वाऽपि पतिव्रते ॥३२॥
मातृगामी भवेत्सोऽपि शूर्पे च नरके वसेत् । शूर्पाकारैश्च कृमिभिर्ब्राह्मण्या सह भक्षितः ॥३३॥
प्रतप्तमूत्रभोजी च मम दूतेन ताडितः । तत्रैव यातना भुंक्ते यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥३४॥
सप्तजन्म वराहश्च छागलश्च ततः शुचिः । करे धृत्वा तु तुलसीं प्रतिज्ञां यो न पालयेत् ॥३५॥
मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वालामुखं व्रजेत् । दत्त्वा दक्षिणहस्तं च प्रतिज्ञां यो न पालयेत् ३६॥
शिलां वा देवप्रतिमां स च ज्वालामुखं व्रजेत् । गंगातोयं करे कृत्वा प्रतिज्ञां यो न पालयेत् ३७॥
स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स च ज्वालामुखं व्रजेत् । आस्पृश्य ब्राह्मणं गां च ज्वालां वह्निं निवेद्य च ३८॥
न पालयेत्प्रतिज्ञां च स च ज्वालामुखं व्रजेत् । मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यश्च विश्वासघातकः ॥३९॥
मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैव स च ज्वालामुखं व्रजेत् । एते तत्र वसंत्येव यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥४०॥
तप्तांगारप्रदग्धाश्च यमदूतेन ताडिताः । चाण्डालस्तुलसीं स्पृष्ट्वा सप्तजन्म ततः शुचिः ॥४१॥
म्लेच्छो गंगाजलस्पर्शी पंचजन्म ततः शुचिः । शिलास्पर्शी विट्कृमिश्च सप्तजन्मसु सुदरि ॥४२॥
अर्चास्पर्शी व्रणकृमिः सप्तजन्म ततः शुचिः । दक्षहस्तप्रदाता च सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥४३॥
ततो भवेद्धस्तहीनो मानवश्च ततः शुचिः । मिथ्यावादी देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु ॥४४॥
विप्रादिस्पर्शकारी च व्याघ्रजातिर्भवेद्ध्रुवम् । ततो भवेच्च मूकः स बधिरश्च त्रिजन्मनि ॥४५॥
भार्याहीनो बंधुहीनो वंशहीनस्ततः शुचिः । मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चापि गंडकः ॥४६॥
विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते । मिथ्यासाक्षी च भल्लूकः सप्तजन्मसु ॥४७॥
पूर्वान्सप्तापरान्सप्त पुरुषान्हंति चात्मनः । नित्यक्रियाविहीनश्च जडत्वेन युतो द्विजः ॥४८॥
यस्यानास्था वेदवाक्ये मन्दं हसति संततम् । व्रतोपवासहीनश्च सद्वाक्यपरनिंदकः ॥४९॥
धूम्रांधे च वसेत्सोऽपि शताब्दं धूम्रभक्षकः । जलजंतुर्भवेत्सोऽपि शतजन्मक्रमेण च ॥५०॥
ततो नानाप्रकारश्च मत्स्यजातिस्ततः शुचिः । यः करोत्युपहासं च देवब्राह्मणयोर्धने ॥५१॥
पातयित्वा स पुरुषान्दश पूर्वान्दशापरान् । सोऽयं याति तु धूम्रान्धं धूमध्वांतसमन्वितम् ५२॥

धूम्रक्लिष्टो धूम्रभोजी वसेत्तत्र चतुर्युगम् । ततो मूषकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते ॥५३॥
ततो नानाविधा पक्षिजातय कृमिजातिभि । ततो नानाविधा वृक्षा पशवश्च ततो नर ॥५४॥
विप्रो दैवपजीवी च वैद्यजीवी चिकित्सक । लाक्षालौहादिव्यापारी रसादिविक्रयी च य ॥५५॥
स याति नागवेष्ट च नागवेष्टितमेव च । वसेत्तत्र लोममानाब्द तत्रैव नागपाशित ॥५६॥
ततो नानाविधा पक्षिजातयश्च ततो नर । ततो भवेद्ध गणको वैद्यश्च सप्तजन्मसु ॥५७॥
गोपश्च कर्मकारश्च रङ्गकारस्ततः शुचि । प्रसिद्धानि च कुण्डानि कथितानि पतिव्रते ॥५८॥
अन्यानि चाप्रसिद्धानि क्षुद्राणि सन्ति तत्र वै । सन्ति पातकिनस्तेषु स्वकर्मफलभोगिन ॥
भ्रमन्ति नानायोनिं च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्याय ॥ ३५ ॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

धर्मराज महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । नानापुराणेतिहासे यत्सार तत्प्रदर्शय ॥१॥
सर्वेषु सारभूत यत्सर्वेष्ट सर्वसम्मतम् । कर्मच्छेदबीजरूप प्रशस्त सुखद नृणाम् ॥२॥
सर्वप्रद च सर्वेषां सर्वमङ्गलकारकम् । भय दु ख न पश्यन्ति येन वै सर्वमानवा ॥३॥
कुण्डानि ते न पश्यन्ति तेषु नैव पतन्ति च । न भवेद्येन जन्मादि तत्कर्म वद साम्प्रतम् ॥४॥
किमाकाराणि कुण्डानि तानि वा निर्मितानि च । केन वा केनैव रूपेण तत्र तिष्ठन्ति पापिन ॥५॥
स्वदेहे भस्मसाद्भूते याति लोकान्तर नर । केन देहेन वा भोग करोति च शुभाशुभम ॥६॥
सुचिर क्लेशभोगेन कथ देहो न नश्यति । देहो वा किंविधो ब्रह्मस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचन श्रुत्वा धर्मराजो हरिं स्मरन् । कथा कथितुमारेभे कर्मबन्धनिकृन्तनीम ॥८॥

धर्मराज उवाच

वत्से चतुर्षु वेदेषु धर्मेषु संहितासु च । पुराणेष्वितिहासेषु पाञ्चरात्रादिकेषु च ॥९॥
अन्येषु धर्मशास्त्रेषु वेदाङ्गेषु च सुव्रते । सर्वेष्ट सारभूत च पञ्चदेवानुसेवनम ॥१०॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकसन्तापनाशनम । सर्वमङ्गलरूप च परमानन्दकारणम ॥११॥
कारण सर्वसिद्धीना नरकार्णवतारणम् । भक्तिवृक्षाङ्कुरकर कर्मवृक्षनिकृन्तनम ॥१२॥
वैमोक्षसोपानमिदमविनाशिपद स्मृतम् । सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रद शुभम् ॥१३॥
कुण्डानि यमदूतैश्च रक्षितानि सदा शुभे । न हि पश्यन्ति स्वप्ने च पञ्चदेवार्चका नरा ॥१४॥
देवीभक्तिविहीना ये ते पश्यन्ति ममालयम । यान्ति ये हरितीर्थं वा श्रयन्ति हरिवासरम ॥१५॥

प्रणमंति हरिं नित्यं हर्यर्चां कल्पयंति च । न याति तेऽपि घोरां च मम संयमनी पुरीम् १६॥
त्रिसंध्यपूता विप्राश्च शुद्धाचारसमन्विताः । निवृत्तिं नैव लप्स्यंति देवीसेवां विना नराः ॥१७॥
स्वधर्मनिरताचाराः स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छंतो मृत्युलोकं च दुर्दृशा मम किंकराः ॥१८॥
भीताः शिवोपासकेभ्यो वैनतेयादिवोरगा । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छंतं वारयाम्यहम् ॥१९॥
यास्यंति ते च सर्वत्र हरिदासाश्रयं विना । कृष्णमन्त्रोपासकाच्च वैनतेयादिवोरगाः ॥२०॥
देवीमन्त्रोपासकानां नाम्नां चैव निकृंतनम् । करोति नखलेखन्या चित्रगुप्तश्च भीतवत् ॥२१॥
मधुपर्कादिकं तेषां कुरुते च पुनः पुनः । विलंघ्य ब्रह्मलोकं च लोकं गच्छंति ते सति ॥२२॥
दुरितानि च नश्यंति येषां संस्पर्शमात्रतः । ते महाभाग्यवंतो हि सहस्रकुलपावनाः ॥२३॥
यथा च प्रज्वलद्वह्नौ शुष्कानि च तृणानि च । प्राप्नोति मोहः संमोहं तांश्च दृष्ट्वा च भीतवत् २४॥
कामश्च कामिनं याति लोभक्रोधौ ततः सति । मृत्युः प्रलीयते रोगो जरा शोको भयं तथा २५॥
कालः शुभाशुभं कर्म हर्षो भोगस्तथैव च । ये ये न यांति ता पीडां कथितास्ते मया सति २६॥
शृणु देहविवरणं कथयामि यथागमम् । पृथिवीवायुराकाशस्तेजस्तोयमिति स्फुटम् ॥२७॥
देहिनां देहबीजं च स्रष्टृसृष्टिविधौ परम् । पृथिव्यादिपंचभूतैर्यो देहो निर्मितो भवेत् ॥२८॥
स कृत्रिमो नश्वरश्च भस्मसाच्च भवेदिह । वृद्धोऽङ्गुष्ठप्रमाणश्च यो जीवः पुरुषः कृतः ॥२९॥
बिभर्ति सूक्ष्म देहं तं तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भस्म ज्वलदग्नौ ममालये ॥३०॥
जलेन नष्टो देही वा प्रहारे सुचिरं कृते । न शस्त्रेण न चास्त्रेण सुतीक्ष्णकंटके तथा ॥३१॥
तप्तद्रवे तप्तलोहे तप्तपाषाण एव च । प्रतप्तप्रतिमाश्लेषे यत्पूर्वपतनेऽपि च ॥३२॥
न दग्धो न च भग्नः स भुंक्ते संतापमेव च । कथितो देहवृत्तांतः कारणं च यथागमम् ॥
कुण्डानां लक्षणं सर्वं बोधाय कथयामि ते ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

पूर्णेन्दुमंडलाकारं सर्वं कुण्डं च वर्तुलम् । निम्नं पाषाणभेदैश्च पाचितं बहुभिः सति ॥१॥
न नश्वरं चाप्रलयं निर्मितं चेश्वरेच्छया । क्लेशदं पातकानां च नानारूपं तदालयम् ॥२॥
ज्वलदंगाररूपं च दानहस्तसिमान्वितम् । परितः क्रोशमानं च वह्निकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥३॥
महाशब्दं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रक्षितं मम दूतैश्च ताडितैश्चापि संततम् ॥४॥
प्रतप्तोदकपूर्णं च हिंस्रजंतुसमन्वितम् । महाघोरं चार्तनादं प्रहारेण दृढेन च ॥५॥
क्रोशार्धमानं तद्दूतैस्ताडितैर्मम पापदैः । तप्तक्षारोदकैः पूर्णं पुनः क्रोशं च संभृतम् ॥६॥

सकुल पापिभिश्चैव क्रोशमान भयानम् । त्राहीति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितै ॥७॥
प्रवलद्भिरनाहारै शुष्ककण्ठोष्ठतालुकै । विड्भिरेव कृत पूर्णं क्रोशमान च कुत्सितम् ॥८॥
अतिदुर्गंधिसंसक्तव्याप्त पापिभिरन्वहम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तदाहारै सुदारुणै ॥९॥
रक्षेति शब्द कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेव भक्षितै । तप्तमूत्रद्रवै पूर्णं मूत्रकीटैश्च सकुलम् ॥१०॥
युक्त महापातकिभिस्तत्कीटैर्भक्षितै सदा । गव्यूतिमान ध्वान्तात्क्त शब्दकृद्भिश्च सततम् ॥११॥
मदूतैस्ताडितैर्घोरै शुष्ककण्ठोष्ठतालुकै । श्लेष्मपूर्णं प्रशमित तत्कीटै परित तदा ॥१२॥
तद्भोजिभि पापिभिश्च वेष्टित वेष्टितै सदा । क्रोशार्धं गरकुड च गरभोजिभिरन्वितम् ॥१३॥
गरकीटैर्भक्षितैश्च पापिभि पूर्णमेव च । ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दकृद्भिश्च कपितै ॥१४॥
सर्पाकारैर्वज्रदष्ट्रै शुष्ककण्ठै सुदारुणै । नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्धं कीटसयुतम् ॥१५॥
पापिभि सकुल शश्वद्भ्रमद्भि कीटभक्षितै । वसारसेन सपूर्णं क्रोशतुर्यं सुदु सहम ॥१६॥
तद्भोजिभि पातकिभिर्मम दूतैश्च ताडितै । शुक्रकुड क्रोशमित शुक्रकीटैश्च सयुतम् ॥१७॥
पापिभि सकुल शश्वद्द्रवद्भि कीटभक्षितै । दुर्गंधिरक्तपूर्णं च वापिमान गभीरकम् ॥१८॥
तद्भोजिभि पापिभिश्च सकुल कीटभक्षितम् । पूर्णं नेत्राश्रुभिस्तप्त बहुपापिभिरन्वितम् ॥१९॥
वापीतुर्यप्रमाण च रुदद्भि कीटभक्षितै । नृणा गात्रमलैर्युक्त तद्भक्षै पापिभिर्युतम् ॥२०॥
ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटभक्षितै । कर्णविट्परिपूर्णं च तद्भक्षै पापिभिर्युतम् ॥२१॥
वापीतुर्यप्रमाण च ब्रुवद्भि कीटभक्षितै । मज्जापूर्णं नराणा च महादुर्गंधिसयुतम् ॥२२॥
महापातकिभिर्युक्त वापीतुर्यप्रमाणकम् । परिपूर्णं स्निग्धमांसैर्मम दूतैश्च ताडितै ॥२३॥
पापिभि सकुल चैव वापीमान भयानकै । कन्याविक्रयिभिश्चैव तद्भक्षै कीटभक्षितै ॥२४॥
पाहीति शब्द कुर्वद्भिस्त्रासितैश्च भयानकै । वापीतुर्यप्रमाण च नखादिकचतुष्टयम् ॥२५॥
पापिभि सयुत शश्वमम दूतैश्च ताडितै । प्रतप्तताम्रकुड च ताम्रोपर्युल्मुकान्वितम् ॥२६॥
ताम्राणा प्रतिमाल्गै प्रतप्तैर्व्याप्त सदा । प्रत्येक प्रतिमाश्लिष्टै रुदद्भि पापिभिर्युतम् ॥२७॥
गव्यूतिमान विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितै । प्रतप्तलोहधार च ज्वलदङ्गारसयुतम् ॥२८॥
लोहाना प्रतिमाश्लिष्टै रुदद्भि पापिभिर्युतम् । प्रत्येक प्रतिमाश्लिष्टै शश्वत्प्रज्वलितैर्भिया ॥२९॥
रक्ष रक्षेति शब्द च कुर्वद्भिर्दूतताडितै । महापातकिभिर्युक्त द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥३०॥
भयानक ध्वान्तयुक्त लोहकुड प्रकीर्तितम् । चर्मकुड तप्तसुराकुड वाप्यर्धमेव च ॥३१॥
तद्भोजिपापिभिर्व्याप्त मम दूतैश्च ताडितै । अत. शाल्मलिकुड च वृषकटकशोभितम् ॥३२॥
लक्षपौरुषमान च क्रोशमान च दु सहम् । धनुर्मानै कटकैश्च सुतीक्ष्णै परिवेष्टितम् ॥३३॥
प्रत्येक विद्धगात्रैश्च महापातकिभिर्युतम् । वृक्षाग्रात्प्रपतद्भिश्च मम दूतैश्च पातितै ॥३४॥

जलं देहीति शब्दं च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः । महाभियाऽतिव्यग्रैश्च दण्डैः संभग्नमस्तकैः ॥३५॥
प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैलजोविभिरेव च । विषोदैस्तक्षकाणा च पूर्वं च क्रोशमानकम् ३६॥
तद्भक्षैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्ततैलपूर्णं च कीटादिपरिवर्जितम् ॥३७॥
महापातकिभिर्युक्तं दग्धागारैश्च वेष्टितम् । काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतपीडितैः ॥३८॥
ध्वातयुक्तं क्रोशमानं क्लेशदं च भयानकम् । शूलाकारैः सुतीक्ष्णाग्रैर्लोहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥३९॥
शस्त्रतल्पस्वरूपं च क्रोशतुर्यप्रमाणकम् । वेष्टितं यत्पातकिभिः कृतविद्धैश्च वेष्टितैः ॥४०॥
ताडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । कीटैश्च शंकुप्रमितैः सर्पमानैर्भयंकरैः ॥४१॥
तीक्ष्णदंतैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वातयुतं मतं । महापातकिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४२॥
द्विगव्यूतिप्रमाणं च पूयकुडं प्रचक्षते । तद्भक्ष्यैः प्राणिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४३॥
तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् । सर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः ॥४४॥
सकुलं शब्दकृद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुण्डत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशकादिभिः ॥४५॥
सर्वं क्रोशार्धमानं च महापातकिभिर्युतम् । हस्तपादादिबद्धैश्च क्षतजौघेन लोहितैः ॥४६॥
हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैर्मम पार्षदैः । वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताभ्यां च परिपूरितम् ४७॥
वाप्यर्धं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः । कुण्डत्रयं मशादीनां तैरेव परिपूरितम् ॥४८॥
संविद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्धं रक्तलोहितैः । तप्ततोयोदकैः पूर्णं सध्वातं गोलकुण्डकम् ॥४९॥
कीटैः शपुसमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धमानं भीतैश्च पापिभिः कीटभक्षितैः ॥५०॥
रुदद्भिः क्रोशमानैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । अतिदुर्गंधिसंयुक्तं दुःखदं पापिनां सदा ॥५१॥
दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितं पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धं परिपूर्णं च जलस्थैर्नक्रकोटिभिः ॥५२॥
विण्मूत्रश्लेष्मभक्षैश्च संयुतं शतकोटिभिः । काकैश्च विकृताकारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥५३॥
मथानकुण्डं बीजकुण्डं ताभ्यां पूर्णं धनुः शतम् । भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम् ॥५४॥
धनुः शतं बीजयुक्तं पापिभिः संकुलं सदा । शब्दकृद्भिर्वज्रदंष्ट्रैः शाल्मलितमयं परम् ॥५५॥
वापीद्विगुणमानं च तप्तप्रस्तरनिर्मितम् । ज्वलदंगारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥५६॥
क्षुरधारोपमैस्तीक्ष्णैः पाषाणैर्निर्मितं परम् । महापातकिभिर्युक्तं लालाकुण्डं च लोहितैः ॥५७॥
क्रोशमात्रं च गभीरं मम दूतैश्च ताडितैः । तप्तांजनाचलाकारैः परिपूर्णं धनुःशतम् ॥५८॥
चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । पूर्णं चूर्णद्रवैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितम् ॥५९॥
तद्भोजिभिः प्रदग्धैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुण्डं कुलालचक्रं च घूर्णमानं च संततम् ॥६०॥
सुतीक्ष्णं षोडशारं च घूर्णितैः पापिभिर्युतम् । अतीव वक्रं निम्नं च द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ६१॥
कंदराकारनिर्माणं तप्तोदैश्च समन्वितम् । महापातकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलजंतुभिः ॥६२॥

ज्वलद्भि शब्दकृद्भिश्च ध्वातयुक्त भयानकम् । कोटिभिर्विकृताकारै वज्रदंष्ट्रैश्च सुदारुणै ॥६३॥
जलस्थै सयुत तैश्च भक्षितै पापिभिर्युतम । ज्वालाकलापैस्तजोभिर्निर्मितै क्रोशमानकम ६४॥
शब्दकृद्भि पातकिभि सयुत क्लेशद सदा । क्रोशमान च गम्भीर तप्तभस्मभिरन्वितम् ॥६५॥
शश्वज्ज्वलद्भि संयुक्त पापिभिर्मस्मभक्षितै । तप्तपाषाणलोहाना समूहै परिपूरितै ॥६६॥
पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्त च शुष्कतालुकै । क्रोशमान ध्वातयुक्त गम्भीरमतिदारुणम् ॥६७॥
ताडितैश्च प्रदग्धैश्च दग्धकुड प्रकीर्तितम् । अतीवोर्मियुत तोय प्रतप्तक्षाररसयुतम् ॥६८॥
नानाप्रकारैर्विहतैर्जलजतुभिरन्वितम् । द्विगव्यूतिप्रमाण च गम्भीर ध्वातसयुतम् ॥६९॥
तद्भयै पापिभिर्युक्त दशितैर्जलजतुभि ।ज्वलद्भि शब्दकृद्भिश्च न पश्यद्भि परस्परम्७०॥
प्रतप्तसूचीकुण्ड च कीर्तित च भयानकम । असीव धारापत्रस्याप्युच्चैस्तालतरोरध ॥७१॥
क्रोशार्धमान कुड च पतत्पत्रसमन्वितम । पापिना रक्तपूर्ण च वृक्षाग्रात्पतता भ्रुवम् ॥७२॥
परित्राहीति शब्द च कुर्वतामसतामपि । गम्भीर ध्वातयुक्त च रक्तकीटसमन्वितम् ॥७३॥
तदसीपत्रकुड च कीर्तित च भयानकम । धनु शतप्रमाण च क्षुरधारास्त्रसयुतम् ॥७४॥
पापिना रक्तपूर्ण च क्षुरधार भयानकम् । सूचीमुखास्त्रसयुक्त पापिरक्तौघपूरितम् ॥७५॥
पञ्चाशद्धनुरायाम क्लेशद सूचिकामुखम् । कस्यचिज्जतुभेदस्य गोकाख्यस्य मुखाकृति ॥७६॥
कूपरूप च गम्भीर धनुर्विंशत्प्रमाणकम् । महापातकिना चैव महत्क्लेशप्रद परम् ॥७७॥
तत्कीटभक्षिताना च नम्रास्याना च सततम् । कुण्ड नक्रमुखाकार धनु षोडशमानकम् ॥७८॥
गम्भीर पापरूप च पापिभि सकुल सदा । धनु शतप्रमाण च कीर्तित गजदशनम् ॥७९॥
धनुस्त्रिंशत्प्रमाण च कुड च गोमुखाकृति । पापिना क्लेशद शश्वद्गोमुख परिकीर्तितम् ८०॥
कालचक्रेण सयुक्त भ्रममाण भयानकम् । कुम्भाकार ध्वातयुक्त द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥८१॥
रुम्भपीडयमान च गम्भीर विस्तृत सति । कुत्रचित्तप्ततैल च ताम्रादिकुडमेव ॥ ॥८२॥
पापिना च प्रधानैश्च मूर्छितै कृमिभिर्युतम् । परस्पर च नदद्भि शब्दकृद्भिश्च सततम्८३॥
ताडितैर्यमदूतैश्च मुसलैर्मुद्गरैस्तथा । घूर्णमानै पतद्भिश्च मूर्छितैश्च क्षण क्षणम् ॥८४॥
पातितैर्यमदूतैश्च रुदद्भ्यस्तत्क्षण पुन । यावत्त पापिन सति सर्वकुडेषु सुदरि ॥८५॥
ततश्चतुर्गुणा सन्ति कुम्भीपाके च दु सदे । सुचिर वध्यमानास्त भागदहा ॥ नश्वरा ॥८६॥
सर्वकुडप्रधान च कुम्भीपाक प्रकीर्तितम् । कालनिर्मितसूत्रेण निबद्धा यत्र पापिन ॥८७॥
उत्थापिताश्च दूतैश्च क्षणमेव निमज्जिता । निश्वासबद्धा सुचिर तथा मोह गता पुन ॥८८॥
अतीव क्लेशसयुक्ता देहभोगेन सुदरि । प्रतप्ततोययुक्त च कालसूत्र प्रकीर्तितम् ॥८९॥
अवट कूपभेदश्च मत्स्योद स उदाहृत । प्रतप्ततोयपूर्ण च चतुर्विंशत्प्रमाणकम् ॥९०॥

व्याप्तं महापापिभिर्व्याधिदग्धागैश्च संततम् । मद्दूतैस्ताडितैः शश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥९१॥
यत्रोदस्पर्शमात्रेण सर्वव्याधिश्च पापिनाम् । भवेदकस्मात्पतता यस्मिन्कुडे धनु शते ॥९२॥
अरुंतुदैर्भक्षितैस्तु प्राणिभिर्यच्च संकुलम् । हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्तदेवारुंतुदं विदु· ॥९३॥
तप्तपांसुभिराकीर्णं ज्वलद्भिस्तुपदग्धकैः । तद्भक्षैः पापिभिर्युक्त पांसुभोजैर्धनु शतम् ॥९४॥
पातमात्रेण पापी च पाशेन वेष्टितो भवेत् । क्रोशमात्रेण कुडं च तत्पाशवेष्टनं विदुः ॥९५॥
पापमात्रेण पापी च शूलेन वेष्टितो भवेत् । धनुर्विशत्प्रमाण च शूलप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥९६॥
पतता पापिना यत्र भवेदेव प्रकंपनम् । अतीव हिमतोयाक्तं क्रोशार्धं च प्रकंपनम् ॥९७॥
ददत्येव हि मे दूता यत्रोल्का. पापिना मुखे । धनुर्विशत्प्रमाणं तदुल्काभिश्च सुसंकुलम् ॥९८॥
लक्षपौरुषमानं च गंभीरं च धनु शतम् । नानाप्रकारैः कृमिभिः संयुक्तं च भयानकम् ९९॥
अत्यंधकारव्याप्त च कूपाकारं च वर्तुलम् ।तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं प्रणश्यद्भिः परस्परम्१००॥
तप्ततोयप्रदग्धैश्च ज्वलद्भिः कीटभक्षितैः । ध्वांतेन चक्षुषा चार्धैरंधकूपः प्रकीर्तितः ॥१०१॥
नानाप्रकारशस्त्रौघैर्यत्र विद्धाश्च पापिन· । धनुर्विशत्प्रमाणं च वेधनं तत्प्रकीर्तितम् ॥१०२॥
दडेन ताडिता यत्र मम दूतैश्च पापिनः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दडताडनम् ॥१०३॥
निरुद्धाश्च महाजालैर्यथा मीनाश्च पापिन. । धनुर्विशत्प्रमाणं च जालरध्र प्रकीर्तितम् ॥१०४॥
पतता पापिना कुडे देहश्चूर्णो भवेदिह । लोहबंदीनिबद्धाना कोटिपौरुषमानकम् ॥१०५॥
गंभीरं ध्वांतसंयुक्तं धनुर्विंशत्प्रमाणकम् । मूर्छिताना जडाना च देहचूर्णं प्रकीर्तितम्॥१०६॥
दलिताः पापिनो यत्र मम दूतैश्च ताडिताः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दलनं स्मृतम् ॥१०७॥
पतनेनैव पापी च शुष्ककंठोष्ठतालुक· । बालुकासु च तप्तासु धनुस्त्रिंशत्प्रमाणकम्॥१०८॥
शतपौरुषमानं च गंभीर ध्वांतसंयुतम् । शोषणं कुडमेतद्धि पापिना परदु खदम् ॥१०९॥
नानाचर्मकषायोदपरिपूर्णं धनु शतम् । दुर्गंधियुक्त तद्भक्ष्यै· प्राणिभि. संकुलं कषम्११०॥
शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् । तप्तलोहबालुकाभिः पूर्णं पातकिसंयुतम् ॥१११॥
दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संकुलं सति । शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् ॥११२॥
प्रतप्तवालुकापूर्णं महापातकिभिर्युतम् । अंतरग्निशिखाना च ज्वालाव्याप्तमुखं सदा ११३॥
धनुर्विंशतिमानं च प्रमाणं यस्य सुंदरि । ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्च पापिभिर्व्याप्तमेव च ॥११४॥
तन्महाक्लेशदं शश्वत्कुडं ज्वालामुखं स्मृतम् । पातमात्रात्तत्र पापी मूर्छितो वै नरो भवेत् ॥११५॥
तप्तेष्टकाभ्यंतरितं वाप्यर्धं जिह्वाकुण्डकम् । धूम्रांधकारसंयुक्तं धूम्रार्धं. पापिभिर्युतम् ॥११६॥
धनु.शतं श्वासरंध्रैर्धूम्राध परिकीर्तितम् । पातमात्रात्त्च पापी नागैश्च वेष्टितो भवेत् ॥११७॥
धनु शतं नागपूर्णं तन्नागैर्वेष्टितं भवेत् ।

षडशीति च कुंडानि मयोक्तानि निशामय ।
लक्षणं चापि तेषां च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥११८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सावित्र्युपाख्याने सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

देवीभक्तिं देहि मह्यं साराणां चैव सारकम् । पुंसां मुक्तिद्वारबीजं नरकार्णवतारकम् ॥१॥
कारणं मुक्तिसाराणां सर्वाशुभविनाशनम् । दारकं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघदारणम् ॥२॥
मुक्तिश्च कतिधाप्यस्ति किं वा तासां च लक्षणम् । देवीभक्तिं भक्तिभेदं निषेकस्यापि खंडनम् ॥३॥
तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता । किंचिज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदां वर ॥४॥
सर्वं दानं च यज्ञश्च तीर्थे स्नानं व्रतं तपः । अज्ञानिज्ञानदानस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥५॥
पितुः शतगुणा माता गौरवे चेति निश्चितम् । मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥६॥

धर्मराज उवाच

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि वाञ्छितः । अधुना शक्तिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्वरात् ॥७॥
श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रीदेवीगुणकीर्तनम् । वक्तॄणां पृच्छकानां च श्रोतॄणां कुलतारणम् ॥८॥
शेषो वक्त्रसहस्रेण न हि यद्वक्तुमीश्वरः । मृत्युंजयो न क्षमश्च वक्तुं पञ्चमुखेन च ॥९॥
धाता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नालं विष्णुश्च सर्ववित् ॥१०॥
कार्तिकेयः षण्मुखेन नापि वक्तुमलं ध्रुवम् । न गणेशः समर्थश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥११॥
सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामात्रं यद्गुणानां न विदन्ति बुधाश्च ये ॥१२॥
सरस्वती जडीभूता नालं तद्गुणवर्णने । सनत्कुमारो धर्मश्च सनन्दनः सनातनः ॥१३॥
सनकः कपिलः सूर्यो येऽन्ये च ब्रह्मणः सुताः । विचक्षणा न यद्वक्तुं किं चान्ये जडबुद्धयः ॥१४॥
न यद्वक्तुं क्षमाः सिद्धा मुनीन्द्रा योगिनस्तथा । के वा चान्ये वयं के वा श्रीदेव्या गुणवर्णने ॥१५॥
ध्यायते यत्पदाम्भोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः । अतिसाध्यं स्वभक्तानां तदन्येषां सुदुर्लभम् ॥१६॥
कश्चित्किंचिद्विजानाति तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । अतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः ॥१७॥
ततोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिनां गुरुः । सर्वातिरिक्तं जानाति सर्वज्ञः शंभुरेव सः ॥१८॥
तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतीव निर्जनेऽरण्ये गोलोके रासमण्डले ॥१९॥
तत्रैव कथितं किंचित्तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । धर्मं च कथयामास शिवलोके शिवः स्वयम् ॥२०॥
धर्मस्तु कथयामास भास्वते पृच्छते तथा । यामाराध्य मत्तातोऽपि संप्राप तपसा सति ॥२१॥

पूर्वं त्वं विषयं चाहं न गृह्णामि प्रयत्नतः । वैराग्ययुक्तस्तपसे गंतुमिच्छति सुव्रते ॥२२॥
तदा मा कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम् । यथागमं तद्वदामि निबोधातीव दुर्गमम् ॥२३॥
तद्गुणं सा न जानाति तदन्यस्य च का कथा । यथाकाशो न जानाति स्वातमेव वरानने ॥२४॥
सर्वात्मा सर्वभगवान्सर्वकारणकारणः । सर्वेश्वरश्च सर्वाद्यः सर्ववित्परिपालक. ॥२५॥
नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निराकृति. । निरंकुशो निराशंको निर्गुणश्च निरामय. ॥२६॥
निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधार. परात्परः । मायाविशिष्टः प्रकृतिस्तद्विकाराश्च प्राकृता. ॥२७॥
स्वयं पुमाश्च प्रकृतिस्तावभिन्नौ परस्परम् । यथा वह्नेस्तस्य शक्तिर्न भिन्नाऽस्त्येव कुत्रचित् ॥
सेयं शक्तिर्महामाया सच्चिदानन्दरूपिणी । रूपं बिभर्त्यरूपा च भक्तानुग्रहहेतवे ॥२९॥
गोपालसुन्दरीरूपं प्रथम सा ससर्ज ह । अतीव कमनीयं च सुन्दर सुमनोहरम् ॥३०॥
नवीननीरदश्याम किशोर गोपवेषकम् । कन्दर्पकोटिलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् ॥३१॥
शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलोचनम् । शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभाप्रच्छादनाननम् ॥३२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषितम् । सस्मितं शोभित शश्वदमूल्यपीतवाससा ॥३३॥
परब्रह्मस्वरूप च ज्वलत ब्रह्मतेजसा । सुखदृश्यं च शांतं च राधाकांतमनंतकम् ॥३४॥
गोपीभिर्वीक्ष्यमाण च सस्मिताभिश्च संततम् । रासमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥३५
वंशी क्वणंतं द्विभुज वनमालाविभूषितम् । कौस्तुभेंद्रमणीन्द्रेण शश्वद्वक्ष स्थलोज्ज्वलम् ॥३६
कुंकुमागुरुकस्तूरीचन्दनचर्चितविग्रहम् । चारुचंपकमालाक्त मालतीमाल्यमंडितम् ॥३७
चारुचंद्रकशोभाढ्य चूडावक्रिमराजितम् । एवंभूत च ध्यायति भक्ता भक्तिपरिप्लुताः ॥३८
यद्भयाज्जगता धाता विधत्ते सृष्टिमेव च । कर्मानुसारात्लिखितं करोति सर्वकर्मणाम् ॥३९॥
तपसा फलदाता च कर्मणा च यदाज्ञया विष्णु पाता च सर्वेषा यद्भयात्पाति संततम्॥४०॥
कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वविश्वेषु यद्भयात् । शिवो मृत्युंजयश्चैव ज्ञानिना च गुरोर्गुरुः ॥४१॥
यज्ज्ञानाज्ज्ञानवानस्ति योगीशो ज्ञानवित्प्रभु । परमानन्दयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसंयुत ॥४२॥
यद्भयाद्वाति पवन. प्रवर. शीघ्रगामिनाम् । तपनश्च प्रतपति यद्भयात्संतत सति ॥४३॥
यदाज्ञया वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । यदाज्ञया दहेद्वह्निर्जलमेव सुशीतलम् ॥४४॥
दिशो रक्षति दिक्पाला महाभीता यदाज्ञया । भ्रमति राशिचक्राणि ग्रहाश्च यद्भयेन च ॥४५॥
भयात्फलति वृक्षाश्च पुष्प्यत्यपि च यद्भयात् । यदाज्ञा तु पुरस्कृत्य काल काले हरेद्भयात् ॥४६॥
तया जलस्थलस्थाश्च न जीवति यदाज्ञया । अकालेनाहरेद्विद्ध रणेषु विषमेषु च ॥४७॥
धत्ते वायुस्तोयराशिं तोयं कूर्मं तदाज्ञया । कूर्मोऽनंत च क्षोणी च समुद्रान्सा च पर्वतान् ॥
सर्वा चैव क्षमारूपा नानारत्नं बिभर्ति या । यत. सर्वाणि भूतानि स्थीयते इति तत्र हि ४९॥

इन्द्रायुश्चैव दिव्यानां युगानामेकसप्तति । अष्टाविंशे शक्रपाते ब्रह्मणश्च दिवानिशम् ॥५०॥
एवं त्रिंशद्दिनैर्मासो द्वाभ्यामाभ्यामृतु स्मृत । ऋतुभि षड्भिरेवाब्द ब्रह्मणो वै वय स्मृतम् ॥
ब्रह्मणश्च निपाते च चक्षुरुन्मीलन हरे । चक्षुरुन्मीलने तस्य लय प्राकृतिक विदु ॥५२॥
प्रलये प्राकृत सर्वे देवाद्याश्च चराचरा । लीना धाता विधाता च श्रीकृष्णनाभिपङ्कजे ५३॥
विष्णु क्षीरोदशायी च वैकुंठे यश्चतुर्भुज । विलीना वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मन ॥५४॥
यस्य ज्ञाने शिवो लीनो ज्ञानाधीश सनातन । दुर्गायां विष्णुमायायां विलीना सर्वशक्तय ५५॥
सा च कृष्णस्य बुद्धौ च बुद्ध्यधिष्ठातृदेवता । नारायणांश स्कन्द लीनो वक्षसि तस्य च ५६॥
श्रीकृष्णांशश्च तद्बाहौ देवाधीशो गणेश्वर । पद्मांशांशैव पद्मायां सा राधायां च सुव्रते ॥५७॥
गोप्यश्चापि च तस्यां च सर्वाश्च देवयोषित । कृष्णप्राणाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु संस्थिता ५८॥
सावित्री च सरस्वत्यां वेदा शास्त्राणि यानि च । स्थिता वाणी च जिह्वायां यस्य च परमात्मन ॥
गोलोकस्य च गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु । तत्प्राणेषु च सर्वेशां प्राणा वाता हुताशन ६०॥
जठराग्नौ विलीनाश्च जल तद्रसनाग्रत । वैष्णवाश्चरणाम्भोजे परमानन्दसंयुता ॥६१॥
सारात्सारतराभक्तिरसपीयूषपायिन । विराडंशाश्च महति लीना कृष्णे महाविराट्६२॥
यस्यैव लोमकूपेषु विश्वानि निखिलानि च । यस्य चक्षुष उन्मेषे प्राकृत प्रलयो भवेत् ॥६३॥
चक्षुरुन्मीलने सृष्टिर्यस्यैव पुनरेव स । यावत्कालो निमिषेण तावदुन्मीलनेन च ॥६४॥
ब्रह्मणश्च शताब्दे च सृष्टे सूत्रलय पुन । ब्रह्मसृष्टिलयानां च सख्या नास्त्येव सुव्रते ॥६५॥
यथा भूरजसां चैव सख्यान नैव विद्यते । चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तरात्मन ॥६६॥
उन्मीलने पुन सृष्टिर्भवेदीश्वरेच्छया । स कृष्ण प्रलये तस्यां प्रकृतौ लीन एव हि ६७॥
एकैव च परा शक्तिर्निर्गुण परम पुमान् । स एवेदमग्र आसीदिति वेदविदो विदु ॥६८॥
मूलप्रकृतिरव्यक्ताऽप्यव्याकृतपदाभिधा । चिदभिन्नत्वमापन्ना प्रलये सैव तिष्ठति ॥६९॥
तद्गुणोत्कीर्तनं वक्तु ब्रह्माण्डेषु च क क्षम । मुक्तयश्च चतुर्वेदैर्निरुक्ताश्च चतुर्विधा ॥७०॥
तत्प्रधानादेय भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी । सालोक्यदा सर्वेदेषा तथा सारूप्यदा परा ॥७१॥
सामीप्यदाऽन्य निर्वाणप्रदा मुक्तिश्चतुर्विधा । भक्तास्ता न हि वाञ्छन्ति विना तत्सेवनं विभो ॥
शिवत्वममरत्व च ब्रह्मत्व चावहेलया । जन्ममृत्युजराव्याधिभयशोकादिक घनम् ॥७३॥
दिव्यरूपधारण च निर्वाण मोक्षण विदु । मुक्तिश्च सेवारहिता भक्ति सेवाविवर्धिनी ॥७४॥
भक्तिमुक्त्योरय भेदो निषेकखण्डन शृणु । विदुर्बुधा निषेक च भोग च कृतकर्मणाम् ॥७५॥
तत्खण्डनं च शुभद श्रीविभो सेवन परम् । तत्त्वज्ञानमिद साध्वि स्थिर च स्वान्तवेदवो ॥७६॥
निर्विघ्न शुभद चोक्त गच्छ वत्से यथासुखम् । इत्युक्त्वा सूर्यपुत्रश्च जीवयित्वा च तत्पतिम् ७७॥

तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यत । दृष्ट्वा यमं च गच्छन्तं सा सावित्री प्रणम्य च
रुरोद चरणौ धृत्वा साधुच्छेदेन दुःखिता । सावित्रीरोदनं श्रुत्वा यमश्चैव कृपानिधि ॥७
तामित्युवाच संतुष्टः स्वयं चैव रुरोद ह ।

धर्मराज उवाच

लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । ८०॥
अन्ते यास्यसि तल्लोकं यत्र देवी विराजते । गत्वा च स्वगृहं भद्रे सावित्र्याश्च व्रतं कुरु ॥८
द्विसप्तवर्षपर्यन्तं नारीणां मोक्षकारणम् । ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यां सावित्र्याश्च व्रतं शुभम् ८
शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे महालक्ष्म्या यथा व्रतम् । द्व्यष्टवर्षं व्रतं चैव प्रत्यब्दं च शुचिस्मिते ॥८
करोति भक्त्या या नारी सा याति च विभोः पदम् । प्रतिमङ्गलवारे च देवी मङ्गलदायिनीम् ८
प्रतिमासं शुक्लषष्ठ्यां षष्ठीं मङ्गलदायिनीम् । तथा चाषाढसंक्रान्त्यां मनसां सर्वसिद्धिदाम् ॥८
राधां रासे च कार्तिक्यां कृष्णप्राणाधिकप्रियाम् । उपोष्य शुक्लाष्टम्यां च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८
विष्णुमायां भगवतीं दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् । प्रकृतिं जगदम्बां च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८
पतिव्रतासु शुद्धासु यन्त्रेषु प्रतिमासु च । या नारी पूजयेद्भक्त्या धनसंतानहेतवे ॥८
इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते श्रीविभोः पदम् । एवं देव्या विभूतीश्च पूजयेत्सावधानतः ॥८
सर्वकालं सर्वरूपां ससेव्या परमेश्वरी । नातः परतरं किंचित्सर्वाभीष्टफलप्रदायकम् ॥९
इत्युक्त्वा तां धर्मराजो जगाम निजमंदिरम् । गृहीत्वा स्वामिनं सा च सावित्री च निजालयम्
सावित्री सत्यवांश्चैव प्रययौ च स्वागतम् । अन्यांश्च कथयामास स्ववृत्तांतं हि नारद ॥९
सावित्रीजनकः पुत्रान्सम्प्राप्त प्रक्रमेण च । श्वशुरश्चक्षुषी राज्यं सा च पुत्रान्वरेण च ॥९
लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । जगाम स्वामिना सार्धं देवीलोकं पतिव्रता ॥९
सवितुश्चाधिदेवी या मन्त्राधिष्ठातृदेवता । सावित्री ह्यपि वेदानां सावित्री तेन कीर्तिता ९
इत्येवं कथितं वत्स सावित्र्याख्यानमुत्तमम् । जीवकर्मविपाकं च किं पुनः श्रोतुमिच्छसि ९
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्यानेऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रीनारायण उवाच

पुरा ब्रह्मन्कृष्णस्य परमात्मनः । देवी वामांशसंभूता बभूव रासमंडले ॥४॥
सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डिता । यथा द्वादशवर्षीया शश्वत्सुस्थिरयौवना ॥५॥
श्वर्णाभा सुखदृश्या मनोहरा । शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभाप्रच्छादनानना ॥६॥
शाल्पद्मानां शोभामोचनलोचना । सा देवी द्विविधा भूता सह सर्वेश्वरेच्छया ॥७॥
रेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा । यशसा वाससा कृत्वा भूषणेन गुणेन च ॥८॥
वीक्षणेनैव प्रेम्णा चाऽनुनयेन च । तद्वामांशान्महालक्ष्मीर्दक्षिणांशाच्च राधिका ॥९॥
दौ वरयामास द्विभुजं च परात्परम् । महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चकमे कमनीयकम् ॥१०॥
द्गौरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह । दक्षिणांशश्च द्विभुजो वामांशश्च चतुर्भुजः ॥११॥
ाय द्विभुजो महालक्ष्मीं ददौ पुरा । लक्ष्यते दृश्यते विश्वं स्निग्धदृष्ट्या ययाऽनिशम् ॥
ता च महती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता । राधाकान्तश्च द्विभुजो लक्ष्मीकान्तश्चतुर्भुजः ॥१३॥
वस्वरूपा च गोपैर्गोपीभिरावृता । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठं प्रययौ पद्मया सह ॥१४॥
न समौ तौ द्वौ कृष्णनारायणौ वरौ । महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा ॥१५॥
च महालक्ष्मीः परिपूर्णतमा रमा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता ॥१६॥
सा च प्रधाना च सर्वासु रमणीषु च । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रसंपत्स्वरूपिणी ॥१७॥
नागलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वेव गृहिणी च कलांशतः ॥१८॥
वरूपा गृहिणां सर्वमंगलमंगला । गवां प्रसूतिः सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥१९॥
दक्षिसुकन्या सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च । शोभास्वरूपा चन्द्रे च सूर्यमंडलमंडिता ॥२०॥
णेषु रत्नेषु फलेषु च जलेषु च । नृपेषु नृपपत्नीषु दिव्यस्त्रीषु गृहेषु च ॥२१॥
स्येषु वस्त्रेषु स्थानेषु संस्कृतेषु च । प्रतिमासु च देवानां मंगलेषु घटेषु च ॥२२॥
बधेषु च मुक्तासु माल्येषु च मनोहरा । मणीन्द्रेषु च हीरेषु क्षीरेषु चन्दनेषु च ॥२३॥
ाखासु रम्यासु नवमेघेषु वस्तुषु । वैकुण्ठे पूजिता साऽऽदौ देवी नारायणेन च ॥२४॥
ये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च । विष्णुना पूजिता सा च क्षीरोदे भारते मुने ॥२५॥
भुवेन मनुना मानवेन्द्रैश्च सर्वतः । ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सद्भिश्च गृहिभिर्भवे ॥२६॥
र्वैश्चैव नागाद्यैः पाताल्रेषु च पूजिता । शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे कृता पूजा च ब्रह्मणा ॥२७॥
पा च पक्षपर्यन्तं त्रिषु लोकेषु नारद । चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुण्ये मासत्रये वरे ॥२८॥
ेशा पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु भक्तितः । वर्षान्ते पौषसंक्रान्त्यां माघ्यामावाह्य मंगले ॥२९॥
ि पूजयामास सा भूता भुवनत्रये । पूजिता सा महेन्द्रेण मंगलेनैव मंगला ॥३०॥

केदारेणैव नीलेन सुबलेन नलेन च । ध्रुवेणोत्तानपादेन शक्रेण बलिना तथा ॥३१
कश्यपेन च दक्षेण कर्दमेन विवस्वता । प्रियव्रतेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना ॥३२
यमेन वह्निना चैव वरुणेनैव पूजिता । एवं सर्वत्र सर्वेषु पूजिता वन्दिता सदा
सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया सा च वरा वैकुण्ठवासिनी । वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मी सनातनी ॥१॥
कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां सिन्धुकन्यका । पुरा येन स्तुताऽऽद्यौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा दूर्वाससः शापाद्भ्रष्टश्रीश्च पुरंदरः । बभूव देवसंघश्च मर्त्यलोके च नारद ॥३॥
लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्यक्त्वा रुष्टा परमदुःखिता । गत्वा लीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मीश्च नारद ॥४॥
तदा शोकाद्ययुः सर्वे दुःखिता ब्रह्मणः सभाम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुण्ठमेव च ॥५॥
वैकुण्ठे शरणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥६॥
तदा लक्ष्मीश्च कलया पुराणपुरुषाज्ञया । बभूव सिन्धुकन्या सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥७॥
तथा मथित्वा क्षीरोदं देवा दैत्यगणैः सह । संप्राप्ताश्च महालक्ष्मीं विष्णुस्तां च ददर्श ह ॥८॥
सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालां च विष्णवे । ददौ प्रसन्नवदना तुष्टा क्षीरोदशायिने ॥९॥
देवाश्चाप्यसुरग्रस्तं राज्यं प्रापुश्च नारद । तां संपूज्य च संस्तूय सर्वत्र च निरापदः ॥१०॥

नारद उवाच

कथं शशाप दुर्वासा मुनिश्रेष्ठः कदा पुरा । केन दोषेण वा ब्रह्मन् ब्रह्मिष्ठस्तत्त्ववित्पुरा ॥११॥
ममंथुः केन रूपेण जलधिं ते सुरादयः । केन स्तोत्रेण वा देवी प्रत्यक्षा सा बभूव सा ॥१२॥
को वा तयोश्च संप्राप्तो बभूव तद्वद प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

मधुपानप्रमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिः पुरा ॥१३॥
क्रीडां चकार रहसि रंभया सह कामुकः । कृत्वा क्रीडां तया सार्धं कामुक्या हृतमानसः ॥१४॥
तस्थौ तत्र महारण्ये कामोन्मथितमानसः । कैलासशिखरे यांतं वैकुण्ठाद्दृषिसत्तमम् ॥१५॥
दूर्वाससं ददर्शेन्द्रो ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् ॥१६॥

प्रतप्तकाञ्चनाकारं जटाभारमहोज्ज्वलम् । शुक्लयज्ञोपवीतं च चीरदण्डौ कमण्डलुम् ॥१७॥
महोज्ज्वलं च तिलकं बिभ्रतं चेन्दुसन्निभम् । समन्वितं शिष्यलक्षैर्वेदवेदाङ्गपारगैः ॥१८॥
दृष्ट्वा ननाम शिरसा संभ्रमात्तं पुरंदरः । शिष्यवर्गं तदा भक्त्या तुष्टाव च मुदान्वितम् ॥१९॥
मुनिना च सशिष्येण दत्तास्तस्मै शुभाशिषः । विष्णुदत्तं पारिजातपुष्पं स सुमनोहरम् ॥२०॥
तज्जरारोगमृत्युघ्नं शोकघ्नं मोक्षकारणम् । शक्रः पुष्पं गृहीत्वा च प्रमत्तो राज्यसंपदा ॥२१॥
पुष्पं स न्यस्तयामास तदैव करिमस्तके । हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च ॥२२॥
तेजसा वयसाऽकस्माद्विष्णुतुल्यो बभूव ह । त्यक्त्वा शक्रं गजेन्द्रश्च जगाम घोरकाननम् ॥२३॥
न शशाक महेन्द्रस्तं रक्षितुं तेजसा मुने । तत्पुष्पं त्यक्तवन्तं च दृष्ट्वा शक्रं मुनीश्वरः ॥२४॥
तमुवाच महारुष्टः शशाप च रुषान्वितः ।

मुनिरुवाच

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्वं कथं मामवमन्यसे ॥२५॥
मद्दत्तपुष्पं दत्तं च गर्वेण करिमस्तके । विष्णोर्निवेदितं नैवं नैवेद्यं वा फलं जलम् ॥२६॥
प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महा भवेत् । भ्रष्टश्रीर्भ्रष्टबुद्धिश्च पुरभ्रष्टो भवेत्तु सः ॥२७॥
यस्त्यजेद्विष्णुनैवेद्यं भाग्येनोपस्थितं शुभम् । प्राप्तिमात्रेण यो भुङ्क्ते भक्तो विष्णुनिवेदितम् ॥२८॥
पुंसां शतं समुद्धृत्य जीवन्मुक्तः स्वयं भवेत् । नैवेद्यं भोजनं कृत्वा नित्यं यः प्रणमेद्धरिम् ॥२९॥
पूजयेत्स्तौति वा भक्त्या स विष्णुसदृशो भवेत् । तत्स्पर्शवायुना सद्यस्तीर्थौघश्च विशुध्यति ॥३०॥
तत्पादरजसा मूढ सद्यः पूता वसुंधरा । पुंश्चल्यन्नमवीरान्नं शूद्रश्राद्धान्नमेव च ॥३१॥
यद्धरेरनिवेद्यं च वृथा मांसस्य भक्षणम् । शिवलिङ्गप्रदानं च यद्दत्तं शूद्रयाजिना ॥३२॥
चिकित्सकद्विजान्नं च देवलान्नं तथैव च । कन्याविक्रयिणामन्नं यदन्नं योनिजीविनाम् ॥३३॥
उच्छिष्टान्नं पर्युषितं सर्वभक्ष्यावशेषितम् । अगम्यागामिना चैव द्विजानामन्नमेव च ॥३४॥
अदीक्षितद्विजानां च यदन्नं शवदाहिनाम् । अगम्यागामिना चैव द्विजानामन्नमेव च ॥३५॥
मित्रद्रुहां कृतघ्नानामन्नं विश्वासघातिनाम् । मिथ्यासाक्ष्यप्रदान्नं च ब्राह्मणान्नं तथैव च ॥३६॥
एते सर्वे विशुध्यन्ति विष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् । श्वपचश्चेद्विष्णुसेवी वंशानां कोटिमुद्धरेत् ॥३७॥
हरेरभक्तो मनुजः स्वं च रक्षितुमक्षमः । अज्ञानाद्यदि गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३८॥
सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः । ज्ञात्वा भक्त्या च गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३९॥
कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते निश्चितं हरेः । यस्मात्त्वयार्पितं पुष्पं गर्वेण करिमस्तके ॥४०॥
तस्मात्पुष्पात्परित्यज्य यातु त्वमीहरेः पदम् । नारायणस्य भक्तोऽहं न बिभेमि सुरादिपे ॥४१॥
कालमृत्योर्जराद्भ्रश्च कानन्याणक्षामि च । किं करिष्यति मे तात वज्रपश्च प्रजापतिः ॥४२॥

बृहस्पतिर्गुरुश्चैव निःशंकस्य च मे हरे। इदं पुष्पं यस्य मूर्ध्नि तस्यैव पूजनं परम् ॥४३॥
इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च धृत्वा स चरणं मुने। उच्चै रुरोद शोकार्तः समुवाच भयाकुल ॥४४॥

महेन्द्र उवाच

दत्तः समुचितः शापो मह्यं मायापह प्रभो। हृता न याचे सम्पत्तिं किंचिज्ज्ञानं च देहि मे॥४५॥
ऐश्वर्यं विपदां बीजं ज्ञानप्रच्छन्नकारणम्। मुक्तिमार्गकुठारश्च भक्तेश्च व्यवधायकम् ॥४६॥

मुनिरुवाच

जन्ममृत्युजराशोकरोगबीजांकुरं परम्। संपत्तितिमिरान्धश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥४७॥
सम्पन्मत्तो विमूढश्च सुरामत्तः स एव च। बान्धवैर्वेष्टितः सोऽपि बन्धुत्वेनैव हे हरे ॥४८॥
सम्पत्तिमदमत्तश्च विषयान्धश्च विह्वलः। महाकामी राजसिकः सत्त्वमार्गं न पश्यति॥४९॥
द्विविधो विषयान्धश्च राजसस्तामसः स्मृतः। अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः ॥५०॥
शास्त्रं च द्विविधं मार्गं दर्शयेत्सुरपुंगव। प्रवृत्तिबीजमेकं च निवृत्तेः कारणं परम् ॥५१॥
चरन्ति जीविनश्चादौ प्रवृत्तेर्दुःखवर्त्मनि। स्वच्छन्दं च प्रसन्नं च निर्विरोधं च संततम् ॥५२॥
आपाति मधुनो लोभात्स्वल्पेन सुखमानितः। परिणामे नाशबीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥५३॥
अनेकजन्मपर्यन्तं कृत्वा च भ्रमणं मुदा। स्वकर्मविहितायां च नानायोन्यां क्रमेण च ॥५४॥
ततश्चेशानुग्रहाच्च सत्संगं लभते च यः। सहस्रेषु शतेष्वेको भवाब्धेः पारकारणम् ॥५५॥
साधुस्तत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत्। तदा करोति यत्नं च जीवो बंधनखण्डने ॥५६॥
अनेकजन्मयोगेन तपसाऽनशनेन च। तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥५७॥
इदं श्रुतं गुरोर्वक्त्राद्यत्पृष्टोऽसि पुरन्दर। मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा वीतरागो बभूव सः ॥५८॥
वैराग्यं वर्धयामास तस्य प्रह्मन्दिने दिने। मुनेः स्थानाद्गृहं गत्वा स ददर्शामरावतीम् ५९॥
दैत्यैरसुरसंघैश्च समाकीर्णां भयाकुलाम्। विषमोपप्लवां पुत्रबन्धुहीनां च कुत्रचित् ॥६०॥
पितृमातृकलत्रादिविहीनामतिचंचलाम्। शत्रुग्रस्तां च तां दृष्ट्वा जगाम वाक्पतिं प्रति ॥६१॥
गत्वा मन्दाकिनीतीरे ददर्श गुरुमीश्वरम्। ध्यायमानं परं ब्रह्म गंगातोये स्थितं परम् ॥६२॥
सूर्याभिसंमुखं पूर्वमुखं च विश्वतोमुखम्। साश्रुनेत्रं पुलकितं परमानन्दसंयुतम् ॥६३॥
वरिष्ठं च गरिष्ठं च धर्मिष्ठं श्रेष्ठसेवितम्। प्रेष्ठं च बन्धुवर्गाणामतिश्रेष्ठं च ज्ञानिनाम् ॥६४॥
ज्येष्ठं च भ्रातृवर्गाणामनिष्टं सुरवैरिणाम्। दृष्ट्वा गुरुं जपन्तं च तत्र तस्थौ सुरेश्वरः ॥६५॥
प्रहरान्ते गुरुं दृष्ट्वा चोत्थितं प्रणनाम सः। प्रणम्य चरणाम्भोजे रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥६६॥
वृत्तान्तं कथयामास ब्रह्मशापादिकं तथा। पुनर्वरोपलब्धिं च ज्ञानप्राप्तिं सुदुर्लभाम् ॥६७॥
वैरिग्रस्तां च स्वपुरीं क्रमेणैव सुरेश्वरः। शिष्यस्य वचनं श्रुत्वा बुद्धिमतां वरः ॥६८॥

बृहस्पतिरुवाचेदं कोपसंरक्तलोचन ।

गुरुरुवाच

श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठ मारोदीर्वचनं शृणु ॥६९॥
न कातरो हि नीतिज्ञो विपत्तौ च कदाचन । संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्वरा भ्रमरूपिणी ॥७०॥
पूर्वस्य कर्मायत्ता च स्वयं कर्ता तयोरपि । सर्वेषां च भवत्येव शश्वज्जन्मनि जन्मनि ॥७१॥
चक्रनेमिक्रमेणैव तत्र का परिदेवना । उक्तं हि स्वकृतं कर्म भुज्यतेऽखिलभारते ॥७२॥
शुभाशुभं च यत्किंचित्स्वकर्मफलभुक्पुमान् । नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥७३॥
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना ॥७४॥
सामवेदोक्तशाखायां सबोध्य कमलोद्भवम् । जन्मभोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणाम् ॥७५॥
अनुरूपं हि तेषां च भारतेऽन्यत्र चैव हि । कर्मणा ब्रह्मशापं च कर्मणा च शुभाशिषम् ॥७६॥
कर्मणा च महालक्ष्मीं लभेद्दैन्यं च कर्मणा । कोटिजन्मार्जितं कर्म जीविनामनुगच्छति ॥७७॥
न हि त्यजेद्विना भोगं तच्छायेव पुरंदर । कालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् ॥७८॥
न्यूनताधिकभावोऽपि भवेदेव हि कर्मणा । वस्तुदानेन वस्तूनां समं पुण्यं दिने दिने ॥७९॥
दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे देशे च वस्तूनां दाने पुण्यं समं सुर ॥८०॥
देशभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे पात्रे समं पुण्यं वस्तूनां कर्तुरेव च ॥८१॥
पात्रभेदे शतगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । यथा फलंति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च ॥८२॥
कर्षकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा । सामान्यदिवसे विप्र दानं समफलं भवेत् ॥८३॥
अमायां रविसंक्रान्त्यां फलं शतगुणं भवेत् । चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनंतं फलमेव च ॥८४॥
ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमुच्यते । सूर्यस्य ग्रहणे वाऽपि ततो दशगुणं भवेत् ॥८५॥
अक्षयायामक्षयं यदसंख्यं फलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेदिति ॥८६॥
यथा दाने तथा स्नाने जपेऽन्यपुण्यकर्मसु । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं नराणां कर्मणां फलम् ॥८७॥
यथा दण्डेन चक्रेण शरावेण भ्रमेण च । कुम्भं निर्माति निर्माता कुम्भकारो मृदा भुवि ॥
तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याज्ञया सृष्टमिदं तं च नारायणं भज ॥८९॥
स विधाता विधातुश्च पातुः पाता जगत्त्रये । स्रष्टुः स्रष्टा च संहर्तुः संहर्ता कालकालकः ॥९०॥
महाविपत्तौ संसारे यः स्मरेन्मधुसूदनम् । विपत्तौ तस्य संपत्तिर्भवेदित्याह शंकरः ॥९१॥
इत्येवमुक्त्वा तत्त्वज्ञः समालिंग्य सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशिषं चेष्टं बोधयामास नारद ॥९२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिं ध्यात्वा हरिर्ब्रह्मञ्जगाम ब्रह्मणः सभाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥१॥
शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणेमुर्देवताः सर्वे सहेंद्रा गुरुणा सह ॥२॥
वृत्तातं कथयामास सुराचार्यो विधिं प्रति । प्रहस्योवाच तच्छ्रुत्वा महेन्द्रं कमलासनः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

वत्स मद्वंशजातोऽसि प्रपौत्रो मे विचक्षण । बृहस्पतेश्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयम् ॥४॥
मातामहश्च दक्षस्ते विष्णुभक्तः प्रतापवान् । कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥५॥
माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः । मातामहो मातुलश्च कथं सोऽहङ्कृतो भवेत् ॥६॥
जनः पैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च । गुरुदोषात्त्रिभिर्दोषैर्हरिद्रोही भवेद्ध्रुवम् ॥७॥
सर्वान्तरात्मा भगवान् सर्वदेहेष्ववस्थितः । यस्य देहात्स प्रयाति स क्षयस्तत्क्षणो भवेत् ॥८॥
मनोऽहमिन्द्रियेशं च ज्ञानरूपो हि शंकरः । विष्णुप्राणा च प्रकृतिर्बुद्धिर्भगवती सती ॥९॥
निद्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः । आत्मनः प्रतिबिम्बश्च जीवो भोगशरीरभृत् १०॥
आत्मनीशे गते देहात्सर्वे याति ससम्भ्रमाः । यथा वर्त्मनि गच्छन्तं नरदेवमिवानुगाः ॥११॥
अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महाविराट् । यूय यदंशा भक्ताश्च तत्पुष्पं न्यक्कृतं त्वया १२॥
शिवेन पूजित पादपद्मं पुष्पेण येन च । तत्र दुर्वाससा दत्तं दैवेन न्यक्कृतं त्वया ॥१३॥
तत्पुष्पं मस्तके यस्य कृष्णपादाब्जप्रच्युतम् । सर्वेषां च सुराणां च तत्पूजा पुरतो भवेत् ॥१४॥
दैवेन वंचितस्त्वं हि दैवं च बलवत्तरम् । भाग्यहीनं जनं मूढं को वा रक्षितुमीश्वरः ॥१५॥
सा श्रीर्गताधुना कोपात्कृष्णनिर्माल्यवर्जनात् । अधुना गच्छ वैकुण्ठं मया च गुरुणा सह ॥१६॥
निषेव्य तत्र श्रीनाथं श्रियं प्राप्स्यसि मद्वरात् । एवमुक्त्वा च स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह ॥१७॥
तत्र गत्वा परब्रह्म भगवंतं सनातनम् । दृष्ट्वा तेज स्वरूपं तं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥१८॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडशतकोटिसमप्रभम् । शांतं चानादिमध्यांतं लक्ष्मीकांतमनन्तकम् ॥१९॥
चतुर्भुजैः पार्षदैश्च सरस्वत्या युतं प्रभुम् । भक्त्या चतुर्भिर्वेदैश्च गंगया परिवेष्टितम् ॥२०॥
तं प्रणेमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुरोगमाः । भक्तिनम्राः साश्रुनेत्रास्तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥२१॥
वृत्तातं कथयामास स्वयं ब्रह्मा कृताञ्जलिः । रुरुदुर्देवताः सर्वाः स्वाधिकाराच्च्युताश्च ताः २२॥
स ददर्श सुरगणं विपद्ग्रस्तं भयाकुलम् । रत्नभूषणशून्यं च वाहनादिविवर्जितम् ॥२३॥
शोभाशून्यं हतश्रीकं निष्प्रभं सभयं परम् । उवाच कातरं दृष्ट्वा भवभीतिविभंजनः ॥२४॥

श्रीभगवानुवाच

मा भैर्ब्रह्मन् हे सुराश्च भयं किं वो मयि स्थिते । दास्यामि लक्ष्मीमचलां परमैश्वर्यवर्धिनीम् ॥२५॥
किं च मद्वचनं किंचिच्छ्रूयतां समयोचितम् । हितं सत्यं सारभूतं परिणामसुखावहम् ॥२६॥
जनाश्चासंख्यविश्वस्था मदधीनाश्च संततम् । यथा तथाऽहं मद्भक्तपराधीनोऽस्वतंत्रकः ॥२७॥
यं य रुष्टो हि मद्भक्तो मत्परो हि निरंकुशः । तद्गृहेऽहं न तिष्ठामि पद्मया सह निश्चितम् २८॥
दुर्वासाः शंकरांशश्च वैष्णवो मत्परायणः । तच्छापादागतोऽहं च सलक्ष्मीको हि वो गृहात् ॥
यत्र शंखध्वनिर्नास्ति तुलसी न शिवार्चनम् । न भोजनं च विप्राणां न पद्मा तत्र तिष्ठति ३०॥
मद्भक्तानां च मे निंदा यत्र ब्रह्मन् भवेत्सुराः । महारुष्टा महालक्ष्मीस्ततो याति परामवम्॥३१॥
मद्भक्तिहीनो यो मूढो भुंक्ते यो हरिवासरे । मम जन्मदिने चापि याति श्रीस्तद्गृहादपि॥३२॥
मन्नामविक्रयी यश्च विक्रीणाति स्वकन्यकाम् । यत्रातिथिर्न भुंक्ते च मत्प्रिया याति तद्गृहात् ॥
यो विप्रः पुंश्चलीपुत्रो महापापी च तत्पतिः । पापिनो यो गृहं याति शूद्रश्राद्धान्नभोजकः॥३४॥
महारुष्टा ततो याति मंदिरात्कमलालया । शूद्राणां शवदाही च भाग्यहीनो द्विजाधमः॥३५॥
याति रुष्टा तद्गृहाच्च देवाः कमलवासिनी । शूद्राणां सूपकारी यो ब्राह्मणो वृषवाहकः ॥३६॥
तत्तोयपानभीता च कमला याति तद्गृहात् । अशुद्धहृदयः क्रूरो हिंसको निंदको द्विजः ॥३७॥
ब्राह्मणः शूद्रयाजी च याति देवी च तद्गृहात् । अवीरान्नं च यो भुंक्ते तस्माद्याति जगत्प्रसूः३८॥
तृणं छिनत्ति नखरैस्तैर्वा यो विलिखेन्महीम् । निराशो ब्राह्मणो यत्र तद्गृहाद्याति मत्प्रिया ३९॥
सूर्योदये द्विजो भुंक्ते दिवास्वापी च ब्राह्मणः । दिवा मैथुनकारी च यस्तस्माद्याति मत्प्रिया ४०॥
आचारहीनो विप्रो यो यश्च शूद्रप्रतिग्रही । अदीक्षितो हि यो मूढस्तस्माद्वै याति मत्प्रिया ॥
स्निग्धपादश्च नग्नो हि यः शेते ज्ञानदुर्बलः । शश्वद्वदति वाचालो याति सा तद्गृहात्सती ४२॥
शिरःस्नातस्तु तैलेन योऽन्यांगं समुपस्पृशेत् । स्वांगे च वादयेद्वाद्यं रुष्टा सा याति तद्गृहात् ४३॥
व्रतोपवासहीनो यः सन्ध्याहीनोऽशुचिर्द्विजः । विष्णुभक्तिविहीनस्तु तस्माद्याति च मत्प्रिया ४४॥
ब्राह्मणं निंदयेद्यो हि तं च यो द्वेष्टि संततम् । जीवहिंस्रो दयाहीनो याति सर्वप्रसूस्ततः ॥४५॥
यत्र यत्र हरेरर्चा हरेरुत्कीर्तनं तथा । तत्र तिष्ठति सा देवी सर्वमंगलमंगला ॥४६॥
यत्र प्रशंसा कृष्णस्य तद्भक्तस्य पितामह । सा च कृष्णप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संततम् ॥४७॥
यत्र शंखध्वनिः शंखः शिला च तुलसीदलम् । तत्सेवावंदनं ध्यानं तत्र सा परितिष्ठति ॥४८॥
शिवलिंगार्चनं यत्र तस्य चोत्कीर्तनं शुभम् । दुर्गार्चनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मनिवासिनी ॥४९॥
विप्राणां सेवनं यत्र तेषां च भोजनं शुभम् । अर्चनं सर्वदेवानां तत्र पद्ममुखी सती ॥५०॥
इत्युक्त्वा च सुरान्सर्वानित्याह स रमापतिः । क्षीरोदसागरे जन्म कल्या कलयेति च ॥५१॥

इत्युक्त्वा तां जगन्नाथो ब्रह्माणं पुनराह च । मथित्वा सागरं लक्ष्मीं देवेभ्यो देहि पद्मज ॥५२॥
इत्युक्त्वा कमलाकांतो जगामांतःपुरं मुने । देवाश्चिरेण कालेन ययुः क्षीरोदसागरम् ॥५३॥
मथानं मंदरं कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम् । कृत्वा शेषं मथपाशं ममंथुरसुराः सुराः ॥५४॥
धन्वंतरिं च पीयूषमुच्चैःश्रवसमीप्सितम् । नानारत्नं हस्तिरत्नं प्रापुर्लक्ष्मीं सुदर्शनम् ॥५५॥
वनमालां ददौ सा च क्षीरोदशायिने मुने । सर्वेश्वराय रम्याय विष्णवे वैष्णवी सती ॥५६॥
देवैः स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शंकरेण च । ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशापविमोचनात् ॥५७॥
प्रापुर्देवाः स्वविषयं दैत्यग्रस्तं भयंकरम् । महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥५८॥
इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं सारभूतं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

हरेः कीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् । ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रं वद प्रभो ॥१॥

नारद उवाच

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्रो धृत्वा धौते च वाससी । घटं संस्थाप्य क्षीरोदे षड्देवान्समपूजयत् ॥२॥
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । एतान्भक्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगंधादिभिस्तथा ॥३॥
आवाह्य च महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् । पूजां चकार देवेशो ब्रह्मणा च पुरोधसा ॥४॥
पुरःस्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ हरौ । देवादिषु सुदेशे च ज्ञानानंदे शिवे मुने ॥५॥
पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चंदनोक्षितम् । ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ॥६॥
ध्यानं च सामवेदोक्तं यद्दत्तं ब्रह्मणे पुरा । हरिणा तेन ध्यानेन तन्निबोध वदामि ते ॥७॥
सहस्रदलपद्मस्थकर्णिकावासिनीं पराम् । शरत्पार्वणकोटींदुप्रभामुष्टिकरां पराम् ॥८॥
स्वतेजसा प्रज्वलंतीं सुखदृश्यां मनोहराम् । प्रतप्तकांचननिभशोभां मूर्तिमतीं सतीम् ॥९॥
रत्नभूषणभूषाढ्यां शोभितां पीतवाससा । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥१०॥
सर्वसंपत्प्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भजे शुभाम् । ध्यानेनानेन तां ध्यात्वा नानागुणसमन्विताम् ॥११॥
संपूज्य ब्रह्मवाक्येन चोपचाराणि षोडश । ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मंत्रपूर्वकम् ॥१२॥
प्रशस्तानि प्रकृष्टानि वराणि विविधानि च । अमूल्यरत्नसारं च निर्मितं विश्वकर्मणा ॥१३॥
आसनं च विचित्रं च महालक्ष्मि प्रगृह्यताम् । शुद्धं गंगोदकमिदं सर्ववंदितमीप्सितम् ॥१४॥
पापेध्मवह्निरूपं च गृह्यतां कमलालये । पुष्पचंदनदूर्वादिसंयुतं जाह्नवीजलम् ॥१५॥

शङ्खगर्भस्थित स्वर्घ्यं गृह्यता पद्मवासिनि । सुगधिपुष्पतैल च सुगधामलकीफलम् ॥१६
देहसौंदर्यबीज च गृह्यता श्रीहरे प्रिये । कार्पासज च कृमिज वसन देवि गृह्यताम् ॥१७
रत्नस्वर्णविकार च देहभूषाविवर्धनम् । शोभार्थं श्रीकर रत्न भूषण देवि गृह्यताम ॥१८
सर्वसौंदर्यबीज च सद्य शोभाकर परम् । वृक्षनिर्यासरूप च गन्धद्रव्यादिसयुतम् ॥१९
श्रीकृष्णकात धूप च पवित्र प्रतिगृह्यताम । सुगन्धियुक्त सुखद चदन देवि गृह्यताम ॥२०
जगच्चक्षु स्वरूप च पवित्र तिमिरापहम् । प्रदीप सुखरूप च गृह्यता च सुरेश्वरि ॥२१
नानोपहाररूप च नानारससमन्वितम् । अतिस्वादुकर चैव नैवद्य प्रतिगृह्यताम् ॥२२
अन्न ब्रह्मस्वरूप च प्राणरक्षणकारणम । तुष्टिद पुष्टिद चैव दव्यन्न प्रतिगृह्यताम ॥२३
शाल्यन्नज सुपक्व च शर्करागव्यसयुतम । स्वादुयुक्त महालक्ष्मि परमान्न प्रगृह्यताम ॥२४
शर्करागव्यपक्व च सुस्वादु सुमनोहरम् ॥२५॥
नानाविधानि रम्याणि पक्वान्नानि फलानि च । सुरभिस्तनसरयक्त सुस्वादु सुमनोहरम् ॥२६
मर्त्यामृत सुगव्य च गृह्यतामच्युतप्रिये । सुस्वादुरससयुक्तमिक्षुवृक्षसमुद्भवम ॥२७
अग्निपक्वमतिस्वादु गुड च प्रतिगृह्यताम । यवगोधूमसस्याना चूर्णरेणुसमुद्भवम ॥२८
सुपक्व गुडगव्याक्त मिष्टान्न देवि गृह्यताम । सस्यचूर्णोद्भव पक्व स्वस्तिकादिसमन्वितम्॥२९
मया निवेदित भक्त्या नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । शीतवायुप्रद चैव दाहे च सुखद परम् ॥३०
कमले गृह्यता चेद व्यजन श्वेतचामरम् । ताबूल च वर रम्य कर्पूरादिसुवासितम् ॥३१
जिह्वाजाड्यच्छेदकर ताबूल प्रतिगृह्यताम् । सुवासित सुशीत च पिपासानाशकारकम् ॥३२
जगज्जीवनरूप च जीवन देवि गृह्यताम् । देवसौंदर्यबीज च सदाशोभाविवर्धनम् ॥३३
कार्पासज च कृमिज वसन देवि गृह्यताम् । रत्नस्वर्णविकार च देहभूषाविवर्धनम ॥३४
शोभाधार श्रीकर च भूषण देवि गृह्यताम् । नानाऋतुषु निर्माण बहुशोभाश्रय परम् ॥३५
सुरभूपप्रिय शुद्ध माल्य देवि प्रगृह्यताम् । शुद्धिद शुद्धरूप च सर्वमगलमगलम् ॥३६
गधवस्तूद्भव रम्य गध देवि प्रगृह्यताम् । पुण्यतीर्थोदक चैव विशुद्ध शुद्धिद सदा ॥३७
गृह्यता कृष्णकाते त्व रम्यमाचमनीयकम । रत्नसारादिनिर्माण पुष्पचदनचर्चितम् ॥३८
वस्त्रभूषणभूषाढ्य सुतल्प देवि गृह्यताम् । यद्यद्द्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामपि दुर्लभम् ॥३९
देवभूषार्हभोग्य च तद्द्रव्य देवि गृह्यताम् । द्रव्याण्येतानि दत्त्वा च मूलेन देवपुगव ॥४०
मूल जजाप भक्त्या च दशलक्ष विधानत । जपेन दशलक्षेण मन्त्रसिद्धिर्बभूव ॥४१
मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्त कल्पवृक्षश्च सर्वत । लक्ष्मीर्माया कामवाणी ङेन्ता कमलवासिनी ४२
वैदिको मन्त्रराजोऽय प्रसिद्ध स्वाहयाऽन्वित । कुबेरोऽनेन मन्त्रेण परमैश्वर्यमाप्तवान् ॥४३

राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च । मंगलोऽनेन मंत्रेण सप्तद्वीपेऽवनीपतिः ॥४४॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ केदारो नृप एव च । एते सिद्धाश्च राजेंद्रा मंत्रेणानेन नारद ॥४५॥
सिद्धे मंत्रे महालक्ष्मीः शक्राय दर्शनं ददौ । रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानस्था वरप्रदा ॥४६॥
सप्तद्वीपवती पृथ्वी छादयंती त्विषा च सा । श्वेतचंपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिता ॥४७॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । बिभ्रती रत्नमाला च कोटिचन्द्रसमप्रभाम् ॥४८॥
दृष्ट्वा जगत्प्रसूं शांतां शुद्धावेता पुरंदरः । पुलकाञ्चितसर्वांगः साश्रुनेत्रः कृतांजलिः ॥४९॥
ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयुतः । सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥५०॥

पुरंदर उवाच

नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सततं महालक्ष्म्यै नमो नमः ॥५१॥
पद्मपत्रेक्षणायै च पद्मास्यायै नमो नमः । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥५२॥
सर्वसंपत्स्वरूपिण्यै सर्वाराध्यै नमो नमः । हरिभक्तिप्रदात्र्यै च हर्षदात्र्यै नमो नमः ॥५३॥
कृष्णवक्षःस्थितायै च कृष्णेशायै नमो नमः । चंद्रशोभास्वरूपायै रत्नपद्मे च शोभने ॥५४॥
संपत्त्यधिष्ठातृदेव्यै महादेव्यै नमो नमः । नमो वृद्धिस्वरूपायै वृद्धिदायै नमो नमः ॥५५॥
वैकुण्ठे या महालक्ष्मीर्या लक्ष्मीः क्षीरसागरे । स्वर्गलक्ष्मीरिंद्रगेहे राजलक्ष्मीर्नृपालये ॥५६॥
गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सागरे जाता दक्षिणा यज्ञकामिनी ५७॥
अदितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालया । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वधा स्मृता ॥
त्वं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥५९॥
क्रोधहिंसावर्जिता च वरदा शारदा शुभा । परमार्थप्रदा त्वं च हरिदास्यप्रदा परा ॥६०॥
यया विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शश्वत्सर्वं यया विना६१॥
सर्वेषां च परा माता सर्वबांधवरूपिणी । धर्मार्थकाममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी ॥६२॥
यथा माता स्तनांधानां शिशूनां शैशवे सदा । तथा त्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वरूपतः ॥६३॥
मातृहीनः स्तनांधस्तु स च जीवति दैवतः । त्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव निश्चितम् ॥
सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मां प्रसन्ना भवाम्बिके । वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सनातनी ॥६५॥
अहं यावत्त्वया हीनो बंधुहीनश्च भिक्षुकः । सर्वसंपद्विहीनश्च तावदेव हरिप्रिये ॥६६॥
ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितम् । प्रभावं च प्रतापं च सर्वाधिकारमेव च ॥६७॥
जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च । इत्युक्त्वा च महेन्द्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह ॥६८॥
प्रणनाम साश्रुनेत्रो मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः । ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः ॥६९॥
सर्वे चक्रुः परीहारं सुरार्थे च पुनः पुनः । देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमाला मनोहराम् ॥७०॥

केशवाय ददौ लक्ष्मीं सन्तुष्टा सुरसंसदि । ययुर्देवाश्च सन्तुष्टा स्वस्वस्थानं च नारद ॥७१॥
देवी ययौ हरेः स्थानं दृष्ट्वा क्षीरोदशायिनं । ययतुश्चैव स्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद ॥७२॥
दत्त्वा शुभाशिषं तौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् । इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसन्ध्यं च पठेन्नरः ॥७३॥
कुवेरतुल्यः स भवेद्राजराजेश्वरो महान् । पञ्चलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥७४॥
सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं तु सततम् । महासुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशयः ॥७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण महाभाग देवदेव मम प्रभो । रूपेणैव गुणेनैव महसा तेजसा त्विषा ॥१॥
त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां मुने । तपस्विनां मुनीनां च परो वेदविदां वरः ॥२॥
महालक्ष्म्या उपाख्यानं विज्ञातं महदद्भुतम् । अन्यत्किञ्चिदुपाख्यानं निगूढं वद साम्प्रतम् ॥३॥
अतीव गोपनीयं यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः । श्रुतं कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन्सुदुर्लभम् ॥५॥
तेषु यत्सारभूतं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः ॥६॥

नारद उवाच

स्वाहा देवी हविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥७॥
एतासां चरितं जन्मफलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि त्वद्वक्त्राद्वद वेदविदां वर ॥८॥

सूत उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिसत्तम । कथां कथितुमारेभे पुराणोक्तां पुरातनीम् ॥९॥

श्रीनारायण उवाच

सृष्टेः प्रथमतो देवाः स्वाहारार्थं ययुः पुरा । ब्रह्मलोकं ब्रह्मसभामाजग्मुः सुमनोहराम् ॥१०॥
गत्वा निवेदनं चक्रुराहारहेतुकं मुने । ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय निषेवे श्रीहरिं परम् ॥११॥

नारद उवाच

यज्ञरूपो हि भगवान्कलया च बभूव ह । यज्ञे यद्यद्धविर्दानं दत्तं तेभ्यश्च ब्राह्मणैः ॥१२॥

श्रीनारायण उवाच

हविर्ददति विप्राश्च अन्ये ये क्षत्रियादयः । सुरा नैव प्राप्नुवन्ति तद्दानं मुनिपुङ्गव ॥१३॥

देवा विषण्णास्ते सर्वे सदस्यो च ययुः पुनः । गत्वा निवेदनं चक्रुराहाराभावहेतुकम् ॥१४॥
ब्रह्मा श्रुत्वा तु ध्यानेन श्रीकृष्णं शरणं ययौ । पूजां चकार प्रकृतेर्ध्याननैव तदाज्ञया ॥१५॥
प्रकृतेः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपिणी । अतीव सुन्दरी श्यामा रमणीया मनोहरा ॥१६॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । उवाचेति विधेरग्रे पद्मयोने वरं शृणु ॥१७॥
विधिस्तद्वचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच ताम् ।

प्रजापतिरुवाच

त्वमग्नेर्दाहिका शक्तिर्भव मास्तीव सुन्दरी ॥१८॥
दग्धुं न शक्तः प्रकृतीहुताशश्च त्वया विना । त्वन्नामोच्चार्य मंत्रान्ते यो दास्यति हविर्नरः ॥१९॥
सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्ति सुराः सानन्दपूर्वकम् । अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा सा गृहेश्वरी ॥२०॥
देवानां पूजिता शश्वन्नरादीनां भवाम्बिके । ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा विषण्णा बभूव ह ॥२१॥
तमुवाच ततो देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवम् ।

स्वाहोवाच

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च ॥२२॥
ब्रह्मंस्तदन्यं यत्किंचित्स्वप्नवद्भ्रममेव च । विधाता जगतस्त्वं च शंभुर्मृत्युञ्जयो विभुः ॥२३॥
बिभर्ति शेषो विश्वं च धर्मः साक्षी च धर्मिणाम् । सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः ॥२४॥
प्रकृतिः सर्वसंपूज्या यत्प्रसादात्पुराऽभवत् । ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यन्निषेवया ॥२५॥
तत्पादपद्मं नियतं भावेन चिंतयाम्यहम् । पद्मास्या पद्ममित्युक्त्वा पद्मनाभानुसारतः ॥२६॥
जगाम तपसे देवी ध्यात्वा कृष्णं निरामयम् । तपस्तेपे वर्षलक्षमेकपादेन पद्मजा ॥२७॥
तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुणं प्रकृतेः परम् । अतीव कमनीयं च रूपं दृष्ट्वा च रूपिणी ॥२८॥
मूर्च्छां संप्राप कालेन कामेशस्य च कामुकी । विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच ह ॥२९॥
समुत्थाप्य च तां क्रोडे क्षीणांगीं तपसा चिरम् ।

श्रीभगवानुवाच

वाराहे मैं त्वमंशेन मम पत्नी भविष्यसि ॥३०॥
नाम्ना नाग्नजिती कन्या कांते नग्नजितस्य च । अधुनाऽग्नेर्दाहिका त्वं भवपत्नी च भामिनी ॥३१॥
मन्त्रांगरूपा पूज्या च मत्प्रसादाद्भविष्यसि । वह्निस्त्वां भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेश्वरीम् ॥३२॥
रमिष्यति त्वया सार्धं रामया रमणीयया । इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवो देवीं संभाष्य नारद ॥३३॥
तत्राजगाम संत्रस्तो वह्निर्ब्रह्मनिदेशतः । सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा तां जगदम्बिकाम् ॥३४॥
सम्पूज्य परितुष्टां वा पाणिं जग्राह मंत्रतः । तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रमया सह ॥३५॥

अतीव निर्जने देशे संभोगसुखदे सदा। बभूव गर्भस्तस्या तु हुताशस्य च तेजसा ॥३६॥
तं दधार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम्। ततः सुषाव पुत्रांश्च रमणीयान्मनोहरान् ॥३७।
दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान् क्रमेण च। ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादय. ॥३८॥
स्वाहान्तं मन्त्रमुच्चार्य हविर्दानं च चक्रिरे। स्वाहायुक्तं च मन्त्रं च यो गृह्णाति प्रशस्तकम् ॥३९॥
सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य मन्त्रग्रहणमात्रत.। विषहीनो यथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विज. ॥४०॥
पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा पुमान्। फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निंदित. ॥४१॥
स्वाहाहीनस्तथा मन्त्रो न हुतः फलदायक.। परितुष्टा द्विजा. सर्वे देवा संप्रापुराहुती. ॥४२॥
स्वाहान्तेनैव मन्त्रेण सफलं सर्वमेव च। इत्येवं कथितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् ॥४३॥
सुखदं मोक्षदं सारं किं भूय. श्रोतुमिच्छसि।

नारद उवाच

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर ॥४४॥
संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तद्वद मे प्रभो।

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रपूजाविधानकम् ॥४५॥
वदामि श्रूयतां ब्रह्मन्सावधानो मुनीश्वर। सर्वयज्ञारम्भकाले शालग्रामे घटेऽथवा ॥४६॥
स्वाहां संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्फलाप्तये। स्वाहां मन्त्राङ्गयुक्तां च मन्त्रसिद्धिस्वरूपिणीम् ॥
सिद्धां च सिद्धिदां नृणां कर्मणां फलदां शुभाम्। इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पाद्यादिकं नरः ॥४८॥
सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलमन्त्रं मुने शृणु। ॐ ह्रीं वह्निजायायै देव्यै स्वाहेत्यनेन च ॥४९॥
य पूजयेच्च तां भक्त्या सर्वेष्टं संभवेद्ध्रुवम्।

वह्निरुवाच

स्वाहा वह्निप्रिया वह्निजाया संतोषकारिणी ॥५०॥
शक्तिः क्रिया कालदात्री परिपाककरी ध्रुवा। गतिः सदा नराणां च दाहिका दहनक्षमा ॥५१॥
संसारसाररूपा च घोरा संसारतारिणी। देवजीवनरूपा च देहपोषणकारिणी ॥५२॥
षोडशैतानि नामानि य पठेद्भक्तिसंयुत। सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य इह लोके परत्र च ॥५३॥
नाङ्गहीनं भवेत्तस्य सर्वं कर्म सुशोभनम्। अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्प्रियाम् ॥
रम्भोपमां स्वकान्तां च संप्राप्य सुखमाप्नुयात् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे स्वाहोपाख्याने
त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वधोपाख्यानमुत्तमम् । पितॄणां च तृप्तिकरं श्राद्धान्नफलवर्धनम् ॥१॥
सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः । चतुरश्च मूर्तिमतस्त्रींश्च तेजःस्वरूपिणः ॥२॥
दृष्ट्वा सप्तपितृगणान् सुखरूपान्मनोहरान् । आहारं ससृजे तेषां श्राद्धं तर्पणपूर्वकम् ॥३॥
स्नानं तर्पणपर्यंतं श्राद्धं तु देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसंध्यान्तं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम् ॥
नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसंध्यं श्राद्धतर्पणम् । बलिं वेदध्वनिं सोऽपि विषहीनो यथोरगः ॥५॥
देवीसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभुक् । भस्मांतं सूतकं तस्य न कर्मार्हश्च नारद ॥६॥
ब्रह्मा श्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवंति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥७॥
सर्वे च जग्मुः क्षुधिताः खिन्नास्तु ब्रह्मणः सभाम् । सर्वं निवेदनं चक्रुस्तमेव जगतां विधिम् ॥८॥
ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससृजे तु मनोहराम् । रूपयौवनसंपन्नां शतचन्द्रनिभाननाम् ॥९॥
विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीम् । श्वेतचंपकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥१०॥
विशुद्धां प्रकृतेरंशां सस्मितां वरदां शुभाम् । स्वधाभिधां च सुदतीं लक्ष्मीलक्षणसंयुताम् ॥११॥
शतपद्मपदन्यस्तपादपद्मं च बिभ्रतीम् । पत्नीं पितॄणां पद्मास्यां पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥१२॥
पितृभ्यश्च ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चकार गोपनीयकम् ॥१३॥
स्वधांतं मंत्रमुच्चार्य पितृभ्यो देयमित्यपि । क्रमेण तेन विप्राश्च पितृभ्यो दानं ददुः पुरा ॥१४॥
स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा स्मृता । सर्वत्र दक्षिणा शस्ता हतं यज्ञमदक्षिणम् ॥१५॥
पितरो देवता विप्रा मुनयो मनवस्तथा । पूजां चक्रुः स्वधां शान्तां तुष्टुवुः परमादरात् ॥१६॥
देवादयश्च संतुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः । विप्रादयश्च पितरः स्वधादेवीवरेण च ॥१७॥
इत्येवं कथितं सर्वं स्वधोपाख्यानमेव च । सर्वेषां च तुष्टिकरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१८॥

श्रीनारद उवाच

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदां वर ॥१९॥

नारायण उवाच

ध्यानं च स्तवनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वमंगलम् । सर्वं जानासि च कथं ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥२०॥
शरत्कृष्णत्रयोदश्यां मघायां श्राद्धवासरे । स्वधां संपूज्य यत्नेन ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥२१॥
स्वधां नाभ्यर्च्य यो विप्रः श्राद्धं कुर्यादहंमतिः । न भवेत्फलभाक्सत्यं श्राद्धस्य तर्पणस्य च ॥२२॥
ब्रह्मणो मानसीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । पूज्यां वै पितृदेवानां श्राद्धानां फलदां भजे ॥२३॥
इति ध्यात्वा शिलायां वा ह्यथवा मंगले घटे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्यै मूलेनेति श्रुतौ श्रुतम् ॥२४॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामुने। समुच्चार्य च संपूज्य स्तुत्वा तां प्रणमेद्द्विजः ॥२५॥
स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद। सर्ववाञ्छाप्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥२६॥

श्रीनारायण उवाच

स्वधोच्चारणमात्रेण तीर्थस्नायी भवेन्नरः। मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् ॥२७॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत्। श्राद्धस्य फलमाप्नोति बलेश्च तर्पणस्य च ॥२८॥
श्राद्धकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः। स लभेच्छ्राद्धसंभूतं फलमेव न संशयः ॥२९॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः। प्रियां विनीतां स लभेत्साध्वीं पुत्रगुणान्वितान् ॥३०॥
पितॄणां प्राणतुल्या त्वं द्विजजीवनरूपिणी। श्राद्धाधिष्ठातृदेवी च श्राद्धादीनां फलप्रदा ॥३१॥
नित्या त्वं सत्यरूपाऽसि पुण्यरूपाऽसि सुव्रते। आविर्भावतिरोभावौ सृष्टौ च प्रलये तव ॥३२॥
ॐ स्वस्तिश्च नमः स्वाहा स्वधा त्वं दक्षिणा तथा। निरूपिताश्चतुर्वेदैः प्रशस्ताः कर्मिणां पुनः ॥३३॥
कर्मपूर्त्यर्थमेवैता ईश्वरेण विनिर्मिताः। इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके स्वसंसदि ॥३४॥
तस्थौ च सहसा सद्यः स्वधा साऽऽविर्बभूव ह। तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् ॥३५॥
तां संप्राप्य ययुस्ते च पितरश्च प्रहर्षिताः। स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः ॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे स्वधोपाख्याने

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

उक्तं स्वाहास्वधाख्यानं प्रशस्तं मधुरं परम्। वक्ष्यामि दक्षिणाख्यानं सावधानो निशामय ॥१॥
गोपी सुशीला गोलोके पुराऽऽसीत्प्रेयसी हरेः। राधा प्रधाना सध्रीची धन्या मान्या मनोहरा ॥२॥
अतीव सुंदरी रामा सुभगा सुदती सती। विद्यावती गुणवती चातिरूपवती सती ॥३॥
कलावती कोमलांगी कांता कमललोचना। सुश्रोणी सुस्तनी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डिता ॥४॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नालङ्कारभूषिता। श्वेतचंपकवर्णाभा बिंबोष्ठी मृगलोचना ॥५॥
कामशास्त्रेषु निपुणा कामिनी हंसगामिनी। भावानुरक्ता भावज्ञा कृष्णस्य प्रियभामिनी ॥६॥
रसज्ञा रसिका रासे रासेशस्य रसोत्सुका। उवासादक्षिणे क्रोडे राधायाः पुरतः पुरा ॥७॥
संबभूवानम्रमुखी भयेन मधुसूदन। दृष्ट्वा राधां च पुरतो गोपीनां प्रवरोत्तमाम् ॥८॥
कामिनीं रक्तवदनां रक्तपंकजलोचनाम्। कोपेन कम्पिताङ्गीं च कोपेन स्फुरिताधराम् ॥९॥

दध्यौ च सुचिरं भक्त्या प्रत्यादेशमवाप स । नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहत' ॥३८॥
विनिष्कृष्य मर्त्यलक्ष्मीं ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ । ब्रह्मा ददौ तां यज्ञाय पूरणार्थं च कर्मणाम् ॥३९॥
यज्ञ सपूज्य विधिवत्तां तुष्टाव तदा मुदा । तप्तकाञ्चनवर्णाभां चन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥४०॥
अतीव कमनीयां च सुन्दरीं सुमनोहराम् । कमलास्यां कोमलाङ्गीं कमलायतलोचनाम् ॥४१॥
कमलासनपूज्यां च कमलाङ्गसमुद्भवाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां बिम्बोष्ठीं सुदतीं सतीम् ॥४२॥
बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसयुतम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् ॥४३॥
सुवेषाढ्यां च सुस्नातां मुनिमानसमोहिनीम् । कस्तूरीबिन्दुभि. सार्धं सुगन्धिचन्दनेन्दुभि ॥४४॥
सिन्दूरबिन्दुनाल्पेनाप्यलकाध स्थलोज्ज्वलाम् । सुप्रशस्तनितम्बाढ्यां बृहच्छ्रोणिपयोधराम् ॥४५॥
कामदेवाधाररूपां कामबाणप्रपीडिताम् । तां दृष्ट्वा रमणीयां च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह ॥४६॥
पत्नीं तामेव जग्राह विधिबोधितपूर्वकम् । दिव्यं वर्षशतं चैव तां गृहीत्वा तु निर्जने ॥४७॥
यज्ञो रेमे मुदा युक्तो रामेशो रमया सह । गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवर्षकम् ॥४८॥
तत. सुषाव पुत्रं च फलं वै सर्वकर्मणाम् । परिपूर्णे कर्मणि च तत्पुत्र फलदायक ॥४९॥
यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च । कर्मिणां फलदाता चेत्येवं वेदविदो विदु ॥५०॥
यज्ञश्च दक्षिणां प्राप्य पुत्रं च फलदायकम् । फलं ददौ च सर्वेभ्य कर्मिणां चैव नारद ॥५१॥
तदा देवादयस्तुष्टा परिपूर्णमनोरथा । स्वस्थाने ते ययु सर्वे धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥५२॥
कृत्वा कर्म च कर्ता च तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्क्षणं फलमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥५३॥
कर्मी कर्मणि पूर्णे च तत्क्षणे यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च दैवेनाज्ञानतोऽथवा ॥५४॥
मुहूर्ते समतीते तु द्विगुणा सा भवेद्ध्रुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा च सा ॥५५॥
त्रिरात्रे तच्छतगुणा सप्ताहे द्विगुणा तत । मासे लक्षगुणा प्रोक्ता ब्राह्मणानां च वर्धते ॥५६॥
सवत्सरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवेत् । कर्म तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् ॥५७॥
स च ब्रह्मस्वहारी च न कर्मार्होऽशुचिर्नर । दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी ॥५८॥
तद्गृहाद्याति लक्ष्मीश्च शापं दत्त्वा सुदारुणम् । पितरो नैव गृह्णन्ति तद्दत्तं श्राद्धतर्पणम् ॥५९॥
एवं सुराश्च तत्पूजां तद्दत्तामग्निराहुतिम् । दत्तं न दीयते दानं गृहीता नैव याचते ॥६०॥
उभौ तौ नरके यातश्छिन्नरज्जो यथा घट । नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितश्चापि दक्षिणाम् ॥६१॥
भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुम्भीपाके व्रजेद्ध्रुवम् । वर्षलक्ष वसेत्तत्र यमदूतेन ताडित ॥६२॥
ततो भवेत्स चाण्डालो व्याधियुक्तो दरिद्रक । पातयेत्पुरुषान्सप्त पूर्वांश्च सप्त जन्मन. ॥६३॥
इत्येवं कथितं विप्र किं भूय श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

यत्कर्म दक्षिणाहीनं को भुङ्क्ते तत्फलं मुने ॥६५॥

पूजाविधिं दक्षिणाया पुरा यज्ञकृतं वद ।

श्रीनारायण उवाच

कर्मणोऽदक्षिणस्यैव कुत एव फलं मुने ॥६५॥

सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्तते । अदक्षिणं च यत्कर्म तद्भुङ्क्ते च बलिर्मुने ॥६६॥
बलये तत्प्रदत्तं च वामनेन पुरा मुने । अश्रोत्रियं श्राद्धद्रव्यमश्रद्धादानमेव च ॥६७॥
वृषलीपतिविप्राणां पूजां द्रव्यादिकं च यत् । असद्द्विजैः कृतं यज्ञमशुचेः पूजनं च यत् ॥६८॥
गुरावभक्तस्य कर्म बलिर्भुङ्क्ते न संशयः । दक्षिणायाश्च यद्ध्यानं स्तोत्रं पूजाविधिक्रमम् ॥६९॥
तत्सर्वं कण्वशाखोक्तं प्रवक्ष्यामि निशामय । पुरा सम्प्राप्य तां यज्ञः कर्मदक्षां च दक्षिणाम् ॥७०॥
मुमोहास्याः स्वरूपेण तुष्टाव कामकातरः ।

यज्ञ उवाच

पुरा गोलोकगोपी त्वं गोपीनां प्रवरा वरा ॥७१॥

राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेयसी प्रिया । कार्तिकीपूर्णिमायां तु रासे राधामहोत्सवे ॥७२॥
आविर्भूता दक्षिणांशाल्लक्ष्म्याश्च तेन दक्षिणा । पुरा त्वं च सुशीलाख्या ख्याता शीलेन शोभने ७३॥
लक्ष्मीदक्षांशभागात्त्वं राधाशापाच्च दक्षिणा । गोलोकात्त्वं परिभ्रष्टा मम भाग्यादुपस्थिता ॥७४॥
कृपां कुरु महाभागे मामेव स्वामिनं कुरु । कर्मिणां कर्मणां देवि त्वमेव फलदा सदा । ७५॥
त्वया विना च सर्वेषां सर्वं कर्म च निष्फलम् । त्वया विना तथा कर्म कर्मिणां च न शोभते ॥७६॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिक्पालादय एव च । कर्मणश्च फलं दातुं न शक्ताश्च त्वया विना ॥७७॥
कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वरः । यज्ञरूपो विष्णुरहं त्वमेषां साररूपिणी ॥७८॥
फलदाता परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृतिः परा । स्वयं कृष्णश्च भगवान् स च शक्तस्त्वया सह ॥७९॥
त्वमेव शक्तिः कान्ते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽहं त्वया सह वरानने ॥८०॥
इत्युक्त्वा च पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवता । तुष्टा बभूव सा देवी भेजे तं कमलाकला ॥८१॥
इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यः पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां प्राप्नोति नात्र संशयः ॥८२॥
राजसूये वाजपेये गोमेधनरमेधके । अश्वमेधे लाङ्गले च विष्णुयज्ञे यशस्करे ॥८३॥
धनदे भूमिदे पूर्ते फलदे गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे रत्नयज्ञेऽथ ताम्रके ॥८४॥
शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च बन्धुके । वृष्टौ वरुणयागे च कन्दुके वैरिमर्दने ॥८५॥
शुचियज्ञे धर्मयज्ञेऽध्वरे च पापमोचने । ब्रह्माणीकर्मयोगे च योनियागे च भद्रके ॥८६॥
एतेषां च समारम्भे इदं स्तोत्रं च यः पठेत् । निर्विघ्नेन च तत्कर्म सर्वं भवति निश्चितम् ८७॥
इदं स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । शालग्रामे घटे वापि दक्षिणां पूजयेत्सुधीः ॥८८॥

लक्ष्मीदक्षांससंभूतां दक्षिणां कमलाकलाम् । सर्वकर्मसु दक्षां च फलदां सर्वकर्मणाम् ॥८९॥
विष्णोः शक्तिस्वरूपां च पूजितां वन्दितां शुभाम् । शुद्धिदां शुद्धिरूपां च सुशीलां शुभदां भजे ॥९०॥
ध्यात्वाऽनेनैव वरदां मूलेन पूजयेत्सुधीः । दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेनैव नारद ॥९१॥
ॐ श्रीं क्लीं ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च विचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणां सर्वपूजिताम् ॥९२॥
इत्येवं कथितं ब्रह्मन्दक्षिणाख्यानमेव च । सुखदं प्रीतिदं चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥९३॥
इदं च दक्षिणाख्यानं यः शृणोति समाहितः । अंगहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥९४॥
अपुत्रो लभते पुत्रं निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीलां सुंदरीं पराम् ॥९५॥
वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियवादिनीम् । पतिव्रतां च शुद्धां च कुलजां च वधूं वराम् ॥९६॥
विद्याहीनो लभेद्विद्यां धनहीनो लभेद्धनम् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्प्रजाम् ॥९७॥
संकटे बंधुविच्छेदे विपत्तौ बंधने तथा । मासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥९८॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

अनेकासां च देवीनां श्रुतमाख्यानमुत्तमम् । अन्यासां चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदां वर ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वासां चरितं विप्र देवेषु च पृथक्पृथक् । पूर्वोक्तानां च देवीनां तासां श्रोतुमिहेच्छसि ॥२॥

नारद उवाच

षष्ठी मंगलचण्डी च मनसा प्रकृतेः कला । उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

षष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च षष्ठी प्रकीर्तिता । बालकानामधिष्ठात्री विष्णुमाया च बालदा ॥४॥
मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधा च या । प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्कंदभार्या च सुव्रता ॥५॥
आयुःप्रदा च बालानां धात्री रक्षणकारिणी । सततं शिशुपार्श्वस्था योगेन सिद्धयोगिनी ॥६॥
तस्याः पूजाविधिं ब्रह्मन्नितिहासमिदं शृणु । यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण सुखदं पुत्रदं परम् ॥७॥
राजा प्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवमनोः सुतः । योगीन्द्रो नोद्वहद्भार्यां तपस्यासु रतः सदा ॥८॥
ब्रह्माज्ञया च यत्नेन कृतदारो बभूव ह । सुचिरं कृतदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥९॥
पुत्रेष्टियज्ञं तं चापि कारयामास कश्यपः । मालिन्यै तस्य कान्तायै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ ॥१०॥
भुक्त्वा चरुं च तं तस्याः सद्यो गर्भो बभूव ह । दधार तं च सा देवी दैवं द्वादशवत्सरम् ॥११॥
ततः सुषाव सा ब्रह्मन्कुमारं कनकप्रभम् । सर्वावयवसंपन्नं मृतमुत्तारलोचनम् ॥१२॥

त दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वा नार्यश्च बाधवस्त्रिय । मूर्च्छामवाप तन्माता पुत्रशोकेन भूयसा ॥१३॥
श्मशान च ययौ राजा गृहीत्वा बालक मुने । रुरोद तत्र कातारे पुत्र कृत्वा स्ववक्षसि ॥१४॥
नोत्सृजद्बालक राजा प्राणास्त्यक्तु समुद्यत । ज्ञानयोग विसस्मार पुत्रशोकात्सुदारुणात ॥१५॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमान च ददर्श स । शुद्धस्फटिकसकाश मणिराजविनिर्मितम ॥१६॥
तेजसा ज्वलित शश्वच्छोभित क्षौमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्य पुष्पमालाविराजितम् ॥१७॥
ददर्श तत्र देवी च कमनीया मनोहराम । श्वेतचम्पकवर्णाभा नश्वत्सुस्थिरयौवनाम ॥१८॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम । कृपामयी योगसिद्धा भक्तानुग्रहकातराम् ॥१९॥
दृष्ट्वा ता पुरतो राजा तुष्टाव परमादरात् । चकार पूजन तस्या विहाय बालक भुवि ॥२०॥
पप्रच्छ राजा ता तुष्टा ग्रीष्ममूर्यसमप्रभाम । तेजसा ज्वलिता शाता काता स्कदस्य नारद ।२१॥

राजोवाच

का त्व सुशोभने काते कस्य कान्तासि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे धन्या मान्या च योषिताम् ॥
नृपेन्द्रस्य वच श्रुत्वा जगन्मगलचण्डिका । उवाच देवसेना सा देवाना रणकारिणी ॥२३॥
देवाना दैत्यग्रस्ताना पुरा सेना बभूव सा । जय ददौ सा तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा ॥२४॥

श्रीदेवसेनोवाच

ब्रह्मणो मानसी कन्या देवसेनाहमीश्वरी । सृष्ट्वा मा मनसा धाता ददौ स्कदाय भूमिप ॥२५॥
मातृकासु च विख्याता स्कदभार्या च सुव्रता । विश्वे षष्ठीति विख्याता षष्ठाशा प्रकृते परा ॥२६॥
अपुत्राय पुत्रदाऽह प्रियदात्री प्रियाय च । धनदाऽह दरिद्रेभ्य कर्मिभ्यश्च स्वकर्मदा ॥२७॥
सुख दु ख भय शोको हर्षो मगलमेव च । सम्पत्तिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥२८॥
कर्मणा बहुपुत्रश्च वशहीन स्वकर्मणा । कर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीवन ॥२९॥
कर्मणा गुणवाश्चैव कर्मणा चागहीनक । कर्मणा बहुभार्यश्च भार्याहीनश्च कर्मणा ॥३०॥
कर्मणा रूपवान्धर्मी रोगी शश्वत्स्वकर्मणा । कर्मणा च भवेद्व्याधि कर्मणाऽऽरोग्यमेव च॥३१॥
तस्मात्कर्मपर राजन्सर्वेभ्यश्च श्रुतौ श्रुतम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालक मुने ॥३२॥
महाज्ञानेन सा देवी जीवयामास लीलया । राजा ददर्श त बाल सस्मित कनकप्रभम् ॥३३॥
देवसेना च पश्यत नृपमापृच्छ्य सा तदा । गृहीत्वा बालक देवी गगन गन्तुमुद्यता । ३४॥
पुनस्तुष्टाव ता राजा शुष्ककण्ठोष्ठतालुक । नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह ॥३५॥
उवाच त नृप ब्रह्मन् वेदोक्त कर्म निर्मितम् ।

देव्युवाच

त्रिषु लोकेषु त्व राजा स्वायभुवमनो सुत ॥३६॥

मम पूजा च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु । तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्मं मनोहरम् ॥३७॥
सुव्रतं नाम विख्यातं गुणवन्तं सुपण्डितम् । जातिस्मरं च योगीन्द्रं नारायणकलात्मकम् ॥३८॥
शतक्रतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वन्दितम् । मत्तमातङ्गलक्षाणां धृतवन्तं बलं शुभम् । ३९॥
धनिनं गुणिनं शुद्धं विदुषां प्रियमेव च । योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धिरूपं तपस्विनाम् ४०॥
यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसम्पदाम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तं बालकं ददौ ४१॥
राजा चकार स्वीकारं पूजार्थं च प्रियव्रतः । जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् ४२॥
आजगाम सहामात्यः स्वगृहं हृष्टमानसः । आगत्य कथयामास वृत्तान्तं पुत्रहेतुकम् ॥४३॥
श्रुत्वा बभूवु संतुष्टा नरा नार्यश्च नारद । मङ्गलं कारयामास सर्वत्र पुत्रहेतुकम् ॥४४॥
देवीं च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ । राजा च प्रतिमासेषु शुक्लायष्ठ्यां महोत्सवम् ४५॥
षष्ठ्या देव्याश्च यत्नेन कारयामास सर्वतः । बालानां सूतिकागारे षष्ठाहे यत्नपूर्वकम् ॥४६॥
तत्पूजां कारयामास चैकविंशतिवासरे । बालानां शुभकार्ये च शुभान्नप्राशने तथा ॥४७॥
सर्वत्र वर्धयामास स्वयमेव चकार ह । ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय ४८॥
यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण कौथुमोक्तं च सुव्रत । शालग्रामे घटे वाऽथ वटमूलेऽथवा मुने ॥४९॥
भित्त्यां पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः । षष्ठांशां प्रकृतेः शुद्धां प्रतिष्ठाप्य च सुप्रभाम् ५०॥
सुपुत्रदां च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूम् । श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥५१॥
पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां भजे । इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः ॥
पुनर्ध्यात्वा च मूलेन पूजयेत्सुव्रतां सतीम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च गन्धपुष्पं प्रदापकं ॥५३॥
नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन शोभनेन च । ॐ ह्रीं षष्ठीदेव्यै स्वाहेति विधिपूर्वकम् ॥५४॥
अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः । ततः स्तुत्वा च प्रणमेद्भक्तियुक्तः समाहितः ॥५५॥
स्तोत्रं च सामवेदोक्तं वरं पुत्रफलप्रदम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं लक्षधा यो जपेत्ततः ॥५६॥
सुपुत्रं स लभेन्नूनमित्याह कमलोद्भवः । स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ सर्वकामशुभावहम् ॥५७॥
वाञ्छाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदेषु नारद । नमो देव्यै महादेव्यै सिद्ध्यै शान्त्यै नमो नमः ५८॥
शुभायै देवसेनायै षष्ठ्यै देव्यै नमो नमः । वरदायै पुत्रदायै धनदायै नमो नमः ॥५९॥
सुखदायै मोक्षदायै षष्ठ्यै देव्यै नमो नमः । सृष्ट्यै षष्ठांशरूपायै सिद्धायै च नमो नमः ॥६०॥
मायायै सिद्धयोगिन्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः । सारायै शारदायै च परादेव्यै नमो नमः ॥६१॥
बालाधिष्ठातृदेव्यै च षष्ठीदेव्यै नमो नमः । कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणाम् ६२॥
प्रत्यक्षायै स्वभक्तानां षष्ठ्यै देव्यै नमोनमः । पूज्यायै स्कन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु ॥६३॥
देवरक्षणकारिण्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः । शुद्धसत्त्वस्वरूपायै वन्दितायै नृणां सदा ॥६४॥

हिंसाक्रोधवर्जितायै षष्ठीदेव्यै नमो नम. । धनं देहि प्रियां देहि पुत्रं देहि सुरेश्वरि ॥६५॥
मानं देहि जयं देहि द्विषो जहि महेश्वरि । धर्मं देहि यशो देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः ॥६६॥
देहि भूमिं प्रजा देहि विद्यां देहि सुपूजिते । कल्याणं च जयं देहि षष्ठीदेव्यै नमो नम ॥६७॥
इति देवी च संस्तूय लेभे पुत्रं प्रियव्रत । यशस्विनं च राजेन्द्र. षष्ठीदेव्याः प्रसादत. ॥६८॥
षष्ठीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन् य. शृणोति तु वत्सरम् । अपुत्रो लभते पुत्रं परं सुचिरजीविनम् ॥६९॥
वर्षमेकं च यो भक्त्या संपूज्येदं शृणोति च । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो महावन्ध्या प्रसूयते ॥७०॥
वीरं पुत्रं च गुणिनं विद्यावत यशस्विनम् । सुचिरायुष्यवंतं च सूते देवीप्रसादत. ॥७१॥
काकवंध्या च या नारी मृतवत्सा च या भवेत् । वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं षष्ठीदेवीप्रसादत. ॥७२॥
रोगयुक्ते च बाले च पिता माता शृणोति चेत् । मासेन मुच्यते बालः षष्ठीदेवीप्रसादत' ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षष्ठ्युपाख्याने षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

कथितं षष्ठ्युपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । देवी मंगलचंडी च तदाख्यानं निशामय ॥१॥
तस्या' पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्रेण यच्छ्रुतम् । श्रुतिसंमतमेवेष्ट सर्वेषां विदुषामपि ॥२॥
दक्षा या वर्तते चंडी कल्याणेषु च मंगला । मंगलेषु च या दक्षा सा च मंगलचंडिका ॥३॥
पूज्या या वर्तते चंडी मंगलोऽपि महीसुत. । मंगलाभीष्टदेवी या सा वै मंगलचंडिका ॥४॥
मंगलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपधरापति । तस्य पूज्याऽभीष्टदेवी तेन मंगलचंडिका ॥५॥
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योषितामिष्टदेवता ॥६॥
प्रथमे पूजिता सा च शंकरेण परात्परा । त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥७॥
ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेन दुर्गतेन च संकटे । आकाशात्पतिते याने दैत्येन पातिते रुषा ॥८॥
ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्च दुर्गां तुष्टाव शंकर । सा च मंगलचंडी या बभूव रूपभेदतः ॥९॥
उवाच पुरत शंभोर्भयं नास्तीति ते प्रभो । भगवान्वृषरूपश्च सर्वेशस्ते भविष्यति ॥१०॥
युद्धशक्तिस्वरूपाऽहं भविष्यामि न संशय. । मायात्मना च हरिणा सहायेन वृषध्वज ॥११॥
जहि दैत्यं स्वराष्ट्र च सुराणां पदघातकम् । इत्युक्त्वान्तर्हिता देवी शंभोः शक्तिर्बभूव सा ॥१२॥
विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जघान तमुमापति । मुनीन्द्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षय ॥१३॥
तुष्टुवु. शंकरं देवं भक्तिनम्रा मकंधरा. । सद्यः शिरसि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥१४॥
ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टो ददौ तस्मै शुभाशिषम् । ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्च सुस्नात शंकरस्तथा ॥१५॥

पूजयामास तां भक्त्या देवीं मंगलचण्डिकाम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च वस्त्रैश्च विविधैरपि ॥१६॥
पुष्पचन्दननैवेद्यैर्भक्त्या नानाविधैर्मुने । छागैर्मेषैश्च महिषैर्गवयैः पक्षिभिस्तथा ॥१७॥
वस्त्रालङ्कारमाल्यैश्च पायसैः पिष्टकैरपि । मधुभिश्च सुधाभिश्च फलैर्नानाविधैरपि ॥१८॥
संगीतैर्नर्तनैर्वाद्यैरुत्सवैर्नामकीर्तनैः । ध्यात्वा माध्यन्दिनोक्तेन ध्यानेन भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥
ददौ द्रव्याणि मूलेन मन्त्रेणैव च नारद । ॐ ह्रीं क्लीं सर्वपूज्ये देवि मंगलचण्डिके ॥२०॥
हूं हूं फट् स्वाहेत्येकविंशाक्षरो मनुः । पूज्यः कल्पतरुश्चैव भक्तानां सर्वकामदः ॥२१॥
दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् । ध्यानं च श्रूयतां ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसम्मतम् ॥२२॥
देवीं षोडशवर्षीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । बिम्बोष्ठीं सुदतीं शुद्धां शरत्पद्मनिभाननाम् ॥२३॥
श्वेतचम्पकवर्णाभां सुनीलोत्पललोचनाम् । जगद्धात्रीं च दात्रीं च सर्वेभ्यः सर्वसम्पदाम् ॥२४॥
संसारसागरे घोरे ज्योतीरूपां सदा भजे । देव्याश्च ध्यानमित्येवं स्तवनं श्रूयतां मुने ॥२५॥

महादेव उवाच

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मंगलचण्डिके । हारिके विपदां राशेर्हर्षमंगलकारिके ॥२६॥
हर्षमंगलदक्षे च हर्षमंगलदायिके । शुभे मंगलदक्षे च शुभे मंगलचण्डिके ॥२७॥
मंगले मंगलार्हे च सर्वमङ्गलमङ्गले । सतां मङ्गलदे देवि सर्वेषां मंगलालये ॥२८॥
पूज्ये मंगलवारे च मंगलाभीष्टदेवते । पूज्ये मंगलभूपस्य मनुवंशस्य संततम् ॥२९॥
मंगलाधिष्ठातृदेवि मंगलानां च मंगले । संसारमंगलाधारे मोक्षमंगलदायिनि ॥३०॥
सारे च मङ्गलाधारे पारे च सर्वकर्मणाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूज्ये शुभसुखप्रदे ॥३१॥
स्तोत्रेणानेन शम्भुश्च स्तुत्वा मङ्गलचण्डिकाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूजां दत्त्वा गतः शिवः ॥३२॥
प्रथमे पूजिता देवी शिवेन सर्वमङ्गला । द्वितीये पूजिता सा च मङ्गलेन ग्रहेण च ॥३३॥
तृतीये पूजिता भद्रा मङ्गलेन नृपेण च । चतुर्थे मङ्गले वारे सुन्दरीभिः प्रपूजिता ॥३४॥
पञ्चमे मङ्गलाकाङ्क्षिनरैर्मंगलचण्डिका । पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशैः पूजिता सदा ॥३५॥
ततः सर्वत्र संपूज्या बभूव परमेश्वरी । देवैश्च मुनिभिश्चैव मानवैर्मनुभिर्मुने ॥३६॥
देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । तन्मङ्गलं भवेत्तस्य न भवेत्तदमङ्गलम् ॥
वर्धते पुत्रपौत्रैश्च मङ्गलं च दिने दिने ॥३७॥

श्रीनारायण उवाच

उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । श्रूयतां मनसाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥३८॥
सा च कन्या भगवती कश्यपस्य च मानसी । तेनेयं मनसा देवी मनसा या च दीव्यति ॥३९॥
मनसा ध्यायते या च परमात्मानमीश्वरम् । तेन सा मनसादेवी तेन योगेन दीव्यति ॥४०॥

आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी । त्रियुग च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मन ॥४१॥
जरत्कारुशरीर च दृष्ट्वा यत्क्षाणमीश्वर । गोपीपतिर्नाम चक्रे जरत्कारुरिति प्रभु ॥४२॥
वाछित च ददौ तस्यै कृपया च कृपानिधि । पूजा च कारयामास चकार च स्वय प्रभु ॥४३॥
स्वर्गे च नागलोके च पृथिव्या ब्रह्मलोकत । भृश जग सु गौरी सा सुदरी च मनोहरा ॥४४॥
जगद्गौरीति विख्याता तन सा पूजिता सती । शिवशिष्या च सा देवी तन शैवी प्रकीर्तिता ॥
विष्णुभक्तासीव शश्वद्वैष्णवी तन कीर्तिता । नागाना प्राणरक्षित्री यज्ञे पारीक्षितस्य च ॥४६॥
नागश्वरीति विख्याता सा नागभगिनीति च । विष सहर्तुमीशा या तन विषहरी स्मृता ॥४७॥
सिद्धियोग हरात्प्राप तन सा सिद्धयोगिनी । महाज्ञान च योग च मृतसजीवनी पराम ॥४८॥
महाज्ञानयुता ता च प्रवदति मनीषिण । आस्तीकस्य मुनीद्रस्य माता साऽपि तपस्विनी ॥
आस्तीकमाता विज्ञाता जगत्या सुप्रतिष्ठिता । प्रिया मुनर्जरत्कारोमुनीद्रस्य महात्मन ॥५०॥
योगिनी विश्वपूज्यस्य जरत्कारुप्रिया तत । जरत्कारुजगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी ॥५१॥
वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागश्वरी तथा । जरत्कारुप्रियास्तीकमाता विषहरति च ॥५२॥
महाज्ञानयुता चैव सा दवी विश्वपूजिता । द्वादशैतानि नामानि पूजाकाले तु य पठेत ।५३॥
तस्य नागभय नास्ति तस्य वशोद्भवस्य च । नागभीत च शयन नागग्रस्ते च मदिरे ॥५४॥
नागशोभ महादुर्गे नागवाष्टतविग्रह । इद स्तोत्र पठित्वा तु मुच्यत नात्र सशय ॥५५॥
नित्य पठद्यस्त दृष्ट्वा नागवग पलायत । दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिभव नृणाम् ॥५६॥
स्तोत्रसिद्धिभवद्यस्य स विष भोक्तुमीश्वर । नागश्च भूषण कृत्वा स भवन्नागवाहन ॥५७॥
नागासनो नागतल्पो महासिद्धो भवन्नर । अत च विष्णुना साध क्रीडत्यव दिवानिशम् ५८॥
इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नवमस्कधे नारदनारायणसवाद सप्तचत्वारिंशोऽध्याय ॥४७॥

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

मत्त पूजाविधान च श्रूयता मुनिपुगव । ध्यान च सामवदोक्त प्रोक्त देवीविधानकम । १॥
श्वतचपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धाशुकाधाना नागयज्ञोपवीतिनीम ॥२॥
महाज्ञानयुता ता च प्रवरज्ञानिना वराम् । सिद्धाधिष्ठातृदेवा च सिद्धा सिद्धिप्रदा भज ॥३॥
इति ध्यात्वा च सा दवी मूलेनैव प्रपूजयत । नैवद्यैर्विविधैर्धूपै पुष्पगधानुलेपनै ॥४॥
मूलमत्रैश्च वदोक्तैर्भक्ताना वाछितप्रद । मुने कल्पतरुर्नाम सुसिद्धो द्वादशाक्षर ॥५॥
ॐ ह्री श्री क्ली ऐं मनसादेव्यै स्वाहेति कीर्तित । पञ्चलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥६॥

मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धो जगतीतले । सुधासमं विषं तस्य धन्वंतरिसमो भवेत् ॥७॥
ब्रह्मन्स्नात्वा तु संक्रांत्यां गूढशालासु यत्नतः । आवाह्य देवीमीशाना पूजयेद्योऽतिभक्तितः ॥८॥
पञ्चम्यां मनसा ध्यायन् देव्यै दद्याच्च यो बलिम् । धनवान्पुत्रवांश्चैव कीर्तिमान्स भवेद्ध्रुवम् ॥९॥
पूजाविधानं कथितं तदाख्यानं निशामय । कथयामि महाभाग यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥१०॥
पुरा नागभयाक्रांता बभूवुर्मानवा भुवि । गतास्ते शरणं सर्वे कश्यपं मुनिपुंगवम् ॥११॥
मंत्रांश्च ससृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणान्वित । वेदबीजानुसारेण चोपदेशेन ब्रह्मणः ॥१२॥
मन्त्राधिष्ठातृदेवी तां मनसा ससृजे तदा । तपसा मनसा तेन बभूव मनसा च सा ॥१३॥
कुमारी सा च संभूता जगाम शंकरालयम् । भक्त्या संपूज्य कैलासे तुष्टाव चंद्रशेखरम् ॥१४॥
दिव्यवर्षसहस्रं सं सिषेवे च मुने. सुता । आशुतोषो महेशश्च तां च तुष्टो बभूव ह ॥१५॥
महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च । कृष्णमंत्रं कल्पतरुं ददावष्टाक्षरं मुने ॥१६॥
लक्ष्मीमायाकामबीजं ङेन्तं कृष्णपदं ततः । त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥१७॥
पुरश्चर्याक्रमं चापि वेदोक्तं सर्वसंमतम् । प्राप्य मृत्युंजयान्मत्रं सा सती च मुने सुता॥१८॥
जगाम तपसे साध्वी पुष्करं शंकराज्ञया । त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मन. ॥१९॥
सिद्धा बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम् । दृष्ट्वा कृशाङ्गी बाला कृपया च कृपानिधि. ॥२०॥
पूजां च कारयामास चकार च स्वयं हरिः । वरं च प्रददौ तस्यै पूजिता त्वं भवे भव ॥२१॥
वरं दत्त्वा च कल्याण्यै ततश्चान्तर्दधे हरि. । प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना ॥२२॥
द्वितीये शङ्करेणैव कश्यपेन सुरेण च । मुनिना मनुना चैव नागेन मानवादिभि ॥२३॥
बभूव पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु सुव्रता । जरत्कारुमुनीन्द्राय कश्यपस्तां ददौ पुरा ॥२४॥
अयाचितो मुनिश्रेष्ठो जग्राह ब्राह्मणाज्ञया । कृत्वोद्वाहोमहायोगी विश्रांतस्तपसा चिरम् ॥२५॥
सुष्वाप देव्या जघने वटमूले च पुष्करे । निद्रां जगाम स मुनि स्मृत्वा निद्रेशमीश्वरम्२६॥
जगामास्तं दिनकरः सायंकाल उपस्थिते । संचित्य मनसा साध्वी मनसा सा पतिव्रता २७॥
धर्मलोपभयेनैव चकारालोचनं सती । अकृत्वा पश्चिमां सन्ध्यां नित्यां चैव द्विजन्मनाम् ॥
ब्रह्महत्यादिकं पाप लभिष्यति पतिर्मम । नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम्२९॥
॥ सर्वत्राशुचिर्नित्य ब्रह्महत्यादिकं लभेत् । वेदोक्तमिति संचित्य बोधयामास सुंदरी ॥३०॥
स च बुद्धो मुनिश्रेष्ठस्तां चुकोप भृशं मुने ।

मुनिरुवाच

कथं मे सुखिनः साध्वि निद्राभंग. कृतस्त्वया ॥३१॥
व्यर्थं व्रतादिकं तस्या या भर्तुश्चापकारिणी । तपश्चानशनं चैव व्रतं दानादिकं च यत् ॥३२॥

भर्तुरप्रियकारिण्या सर्वं भवति निष्फलम् । यया प्रिय पूजितश्च श्रीकृष्ण पूजितस्तया ॥३३॥
पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपो हरि स्वयम् । सर्वदान सर्वयज्ञ सर्वतीर्थनिषेवणम् ॥३४॥
सर्वव्रत तप सर्वमुपवासादिक च यत् । सर्वधर्मश्च सत्य च सर्वदेवप्रपूजनम् ॥३५॥
तत्सर्वं स्वामिसेवाया कला नार्हति षोडशीम् । पुण्ये च भारते वर्षे पतिसेवा करोति या ॥३६॥
वैकुण्ठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मण पदम् । विप्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रिय वदति प्रियम ॥३७॥
असत्कुले प्रसूता हि तत्फलं श्रूयता सति । कुम्भीपाक व्रजेत्सा च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥३८॥
ततो भवति चाण्डाली पतिपुत्रविवर्जिता । इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधर ॥३९॥

चकम्पे तेन सा साध्वी भयनोवाच त पतिम् ।

साध्व्युवाच

सध्यालोपभयनैव निद्राभग कृतस्तव ॥४०॥

कुरु शाति महाभाग दुष्टाया मम सुव्रत । शृगाराहारनिद्राणा यश्च भग करोति हि ॥४१॥
स व्रजेत्कालसूत्र वै यावच्चन्द्रदिवाकरौ । इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनश्चरणाबुज ॥४२॥
पपात भक्त्या भीता सा रुरोद च पुन पुन । कुपित च मुनि दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शप्तुमुद्यतम ॥४३॥
तत्राजगाम भगवान्सध्यया सह नारद । तत्रागत्य मुनि सम्यगुवाच भास्कर स्वयम् ४४॥

विनयन च भीतश्च तया सह यथोचितम ।

भास्कर उवाच

सूर्यास्तसमय दृष्ट्वा साध्वी धर्मभयेन च ॥४५॥

त्वोधयामास त्वा विप्र शरण त्वामह गत । क्षमस्व भगव ब्रह्मन्मा शप्तु नोचित मुन ॥४६॥
ब्राह्मणाना च हृदय नवनीतसम सदा । तेषा क्षणार्धं क्रोधश्च ततो भस्म भवज्जगत् ॥४७॥
पुन स्रष्टु द्विज शक्तो न तेजस्वी द्विजात्पर । ब्राह्मणो ब्रह्मणो वश प्रज्वल ब्रह्मतजसा ॥४८॥
श्रीकृष्ण भावयेन्नित्य ब्रह्मज्योति सनातनम । सूर्यस्य वचन श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह ॥४९॥
सूर्यो जगाम स्वस्थान गृहीत्वा ब्राह्मणाशिषम् । तत्याज मनसा विप्र प्रतिज्ञापालनाय च ॥५०॥
रुदती शोकसयुक्ता हृदयेन विदूयता । सा सस्मार गुरु शम्भुमिष्टदेव विधि हरिम ॥५१॥
कश्यप जन्मदातार विपत्तौ भयकर्शिता । तत्राजगाम गोपीशो भगवाञ्छम्भुरेव च ॥५२॥
विधिश्च कश्यपश्चैव मनसा परिचिंतित । दृष्ट्वा विप्रोऽभीष्टदेव निर्गुण प्रकृते परम् ॥५३॥
तुष्टाव परया भक्त्या प्रणनाम मुहुर्मुहु । नमश्चकार शम्भु च ब्रह्माण कश्यप तथा ॥५४॥
कथमागमन देवा इति प्रश्न चकार स । ब्रह्मा तद्वचन श्रुत्वा सहसा समयोचितम् ॥५५॥
प्रत्युवाच नमस्कृत्य हृषीकेशपदाबुजम् । यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धर्मिष्ठा मनसा सती । ५६॥

कुरुष्वास्यां सुतोत्पत्तिं स्वोधर्मपालनाय वै । जायाया च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चात्यजेन्मुने ॥५७॥
अकृत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम् । स्रवते तस्य पुण्यं च चालन्या च यथा जलम् ॥५८॥
ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कारुर्मुनीश्वरः । चकार नाभिसस्पर्शं योगेन मंत्रपूर्वकम् ॥५९॥
मनसाया मुनिश्रेष्ठो मुनिश्रेष्ठ उवाच ताम् ।

जरत्कारुरुवाच

गर्भेणानेन मनसे तव पुत्रो भविष्यति ॥६०॥
जितेन्द्रियाणां प्रवरो धार्मिको ब्राह्मणाग्रणीः । तेजस्वी च तपस्वी च यशस्वी च गुणान्वितः ॥६१॥
वरो वेदविदां चैव ज्ञानिनां योगिनां तथा । स च पुत्रो विष्णुभक्तो धार्मिकः कुलमुद्धरेत् ॥६२॥
नृत्यन्ति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा । पतिव्रता सुशीला या सा प्रिया प्रियवादिनी ॥६३॥
धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलजा कुलपालिका । हरिभक्तिप्रदो बन्धुर्न चाभीष्टसुखप्रदः ॥६४॥
यो बंधुश्रेष्ठ स च पिता हरिवर्त्मप्रदर्शकः । सा गर्भधारिणी या च गर्भवासविमोचनी ॥६५॥
दयारूपा च भगिनी यमभीतिविमोचनी । विष्णुमन्त्रप्रदाता च स गुरुर्विष्णुभक्तिद ॥६६॥
गुरुश्च ज्ञानदो यो हि यज्ज्ञानं कृष्णभावनम् । आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं यतो विश्वं चराचरम् ॥६७॥
आविर्भूतं तिरोभूतं किं वा ज्ञानं तदन्यतः । वेदजं यज्ञजं यद्यत्तत्सारं हरिसेवनम् ॥६८॥
तत्त्वानां सारभूतं च हरेरन्यद्विडम्बनम् । दत्तं ज्ञानं मया तुभ्यं स स्वामी ज्ञानदो हि य ॥६९॥
ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुर्यो हि बन्धदः । विष्णुभक्तियुतं ज्ञानं नो ददाति हि यो गुरु ॥७०॥
स रिपुः शिष्यघाती च यतो बधान्न मोचयत् । जननी गर्भजक्लेशाद्यमयातनया तथा ॥७१॥
न मोचयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बान्धवः । परमानन्दरूपं च कृष्णमार्गमनश्वरम् ॥७२॥
न दर्शयेद्यः सततं कीदृशो बान्धवो नृणाम् । भज साध्वि परं ब्रह्माच्युतं कृष्णं च निर्गुणम् ॥७३॥
निर्मूलं च भवेत्पुंसां कर्म वै तस्य सेवया । मया छलेन त्वं त्यक्ता क्षमस्वैतन्मम प्रिये ॥७४॥
क्षमायुतानां साध्वीनां सत्त्वात्क्रोधो न विद्यते । पुष्करं तपसे यामि गच्छ देवि यथासुखम् ॥७५॥
श्रीकृष्णचरणाम्भोजे निःस्पृहाणां मनोरथा । जरत्कारुवचः श्रुत्वा मनसा शोककातरा ॥७६॥
साश्रुनेत्रा च विनयादुवाच प्राणवल्लभम् ।

मनसोवाच

दोषो नास्त्येव मे त्यक्तुं निद्राभङ्गेन ते प्रभो ॥७७॥
यत्र स्मरामि त्वां नित्यं तत्र मामागमिष्यसि । बन्धुभेदः क्लेशतमः पुत्रभेदस्ततः परम् ॥७८॥
प्राणेशभेदः प्राणानां विच्छेदात्सर्वतः परः । पतिः पतिव्रतानां तु शतपुत्राधिकः प्रियः ॥७९॥
सर्वस्मात् प्रियः स्त्रीणां प्रियस्तेनोच्यते बुधैः । पुत्रे यथैकपुत्राणां वैष्णवानां यथा हरौ ॥८०॥

नेत्रे यथैकनेत्राणा तृषिताना यथा जले । क्षुधिताना यथाऽन्ने च कामकाना च मैथुने ८१॥
यथा परस्वे चोराणा यथा जारे कुयोषिताम । विदुषा च यथा शास्त्रे वाणिज्ये वणिजा यथा८२॥
तथा शश्वन्मन का ते साध्वीना योषिता प्रभो ।इत्युक्त्वा मनसा देवी पपात स्वामिन पदे ॥८३॥
क्षण चकार क्रोड ता कृपया च कृपानिधि । नत्रोदकेन मनसा स्नापयामास ता मुनि ॥८४॥
साश्रुनत्रा मुने क्रोड सिषेच भदकातरा । तदा ज्ञानेन तौ द्वौ च विशोकौ सबभूवतु ॥८५॥
स्मार स्मार पदाभोज कृष्णस्य परमात्मन । जगाम तपसे विप्र स्वकाता सप्रबोध्य च ॥८६॥
जगाम मनसा शभो कैलास मदिर गुरो ।पार्वती बोधयामास मनसा शोककर्शिताम् ॥८७॥
शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालय । सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुषुव मङ्गलक्षणे ॥८८॥
नारायणाश पुत्र त योगिना ज्ञानिना गुरुम । गर्भस्थितो महाज्ञान श्रुत्वा शकरवक्त्रत ॥८९॥
सबभूव च योगीन्द्रो योगिना ज्ञानिना गुरु । जातक कारयामास वाचयामास मङ्गलम् ॥९०॥
वेदाश्च पाठयामास शिवाय च शिव शिशो । मणिरत्नकिरीटाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिव ॥९१॥
पार्वती च गवा लक्ष रत्नानि विविधानि च । शम्भुश्च चतुरो वेदा वेदाङ्गानितराम्तथा ॥९२॥
बालक पाठयामास ज्ञान मृत्युञ्जय परम् ।भक्तिरस्त्यधिका कान्तऽभीष्टदेवे गुरौ तथा ॥९३॥
यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवास्तीक एव च । जगाम तपसे विष्णो पुष्कर शकराज्ञया ॥९४॥
सप्राप्य च महामन्त्र ततश्च परमात्मन । दिव्य वर्षलक्ष च तपस्तप्त्वा तपोधन ॥९५॥
आजगाम महायोगी नमस्कर्तुं शिव प्रभुम ।शकर च नमस्कृत्य स्थित्वा तत्रैव बालक । ९६॥
सा चाजगाम मनसा कश्यपस्याश्रम पितु । ता सपुत्रा सुता दृष्ट्वा मुद प्राप प्रजापति ॥९७॥
शतलक्ष च रत्नाना ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुन । ब्राह्मणा भोजयामास सोऽसख्यान् श्रेयसे शिशो ॥
अदितिश्च दितिश्चान्या मुद प्राप परन्तप । सा सपुत्रा च सुचिर तस्थौ तातालये तदा ॥९९॥
तदीय पुनराख्यान वक्ष्यामि तन्निशामय । अथाभिमन्युतनये ब्रह्मशाप परीक्षिते ॥१००॥
बभूव सहसा ब्रह्मन् दैवदोषेण कर्मणा । सप्ताहे समतीते तु तक्षकस्त्वा च धक्ष्यति ॥१०१॥
शशाप शृङ्गी तत्रैव कौशिकीतीर्थ जलेन वै । राजा श्रुत्वा तत्प्रवृत्ति निर्जनस्थानमागत ॥१०२॥
तत्र तस्थौ च सप्ताह देहरक्षणतत्पर । सप्ताहे समतीते तु गच्छत तक्षक पथि ॥१०३॥
धन्वन्तरिर्नृप मोक्तु दष्ट गामुक पथि । तयोर्बभूव सवाद सुप्रीतिश्च परस्परम् ॥१०४॥
धन्वन्तरिर्मणि प्राप तक्षक स्वेच्छया ददौ । स ययौ त गृहीत्वा तु सतुष्टो हृष्टमानस ॥१०५॥
तक्षको भक्षयामास नृप त मञ्चक स्थितम् । राजा जगाम तरसा देह त्यक्त्वा परत्र च॥१०६॥
सस्कार कारयामास पितुर्वै जनमजय । राजा चकार यज्ञ च सर्पसत्रं ततो मुन ॥१०७॥
प्राणांस्तत्याज सर्पाणां समूहो ब्रह्मतेजसा । स तक्षको वै भीतस्तु महेन्द्र शरण ययौ ॥१०८॥

सेंद्रं च तक्षकं हंतुं विप्रवर्गः समुद्यतः । अथ देवाश्च सेंद्राश्च संजग्मुर्मनसांतिकम् ॥१०९॥
तां तुष्टाव महेन्द्रश्च भयकातरविह्वलः । तत आस्तीक आगत्य यज्ञे च मातुराज्ञया ॥११०॥
महेंद्रतक्षकप्राणान्ययाचे भूमिपं परम् । ददौ वरं नृपश्रेष्ठः कृपया ब्राह्मणाज्ञया ॥१११॥
यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणां च ददौ मुदा । विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसांतिकम् ॥११२॥
मनसां पूजयामासुस्तुष्टुवुश्च पृथक् पृथक् । शक्रः संभृतसंभारो भक्तियुक्तः सदा शुचिः ॥११३॥
मनसां पूजयामास तुष्टाव परमादरात् । नत्वा षोडशोपचारं बलिं च तत्प्रियं तदा ॥११४॥
प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया । संपूज्य मनसां देवीं प्रययुः स्वालयं च ते ॥११५॥
इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेंद्रो मनसां सतीम् ॥११६॥
पूजाविधिक्रमं तस्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

श्रीनारायण उवाच

सुस्नातः शुचिराचांतो धृत्वा धौते च वाससी ॥११७॥
रत्नसिंहासने देवीं वासयामास भक्तितः । स्वर्गंगाया जलेनैव रत्नकुंभस्थितेन च ॥११८॥
स्नापयामास मनसां महेन्द्रो वेदमन्त्रतः । वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोहरे ॥११९॥
सर्वांगे चंदनं कृत्वा पादार्घ्यं भक्तिसंयुतः ।
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥१२०॥
संपूज्यादौ देवषट्कं पूजयामास तां सतीम् ।
ॐ ह्रीं श्रीं मनसादेव्यै स्वाहेत्येवं च मंत्रतः ॥१२१॥

दशाक्षरेण मूलेन ददौ सर्वं यथोचितम् । दत्त्वा षोडशोपचारान्दुर्लभान्देवनायकः ॥१२२॥
पूजयामास भक्त्या च विष्णुना प्रेरितो मुदा । वाद्यं नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै ॥१२३॥
बभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि । देवप्रियाज्ञया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया ॥१२४॥
तुष्टाव साश्रुनेत्रश्च पुलकांकितविग्रहः ।

पुरंदर उवाच

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि साध्वीनां प्रवरां वराम् ॥१२५॥
परात्परां च परमां न हि स्तोतुं क्षमोऽधुना ।

स्तोत्राणां लक्षणं वेदे स्वभावाख्यानतत्परम् ॥१२६॥
न क्षमः प्रकृते वक्तुं गुणानां गणनां तव । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं कोपहिंसादिवर्जिता ॥१२७॥
न च शप्तो मुनिस्तेन त्यक्ता याच्त्रा कृता यतः ।
त्वं मया पूजिता साध्वी जननी मे यथाऽदितिः ॥१२८॥
दयारूपा च भगिनी क्षमारूपा यथा प्रसूः ।
त्वया मे रक्षिताः प्राणा पुत्रदाराः सुरेश्वरि ॥१२९॥
अहं करोमि त्वत्पूजां प्रीतिश्च वर्धतां सदा । नित्या यद्यपि पूज्या त्वं सर्वत्र जगदम्बिके ॥१३०॥
तथापि तव पूजां च वर्धयामि सुरेश्वरि । ये त्वामाषाढसंक्रान्त्यां पूजयिष्यन्ति भक्तितः ॥१३१॥
पंचम्यां मनसाख्यायां मासान्ते वा दिने दिने । पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्धन्ते च धनानि वै ॥१३२॥
यशस्विनः कीर्तिमंतो विद्यावन्तो गुणान्विताः । ये त्वां न पूजयिष्यंति निंदंत्यज्ञानतो जनाः ॥१३३॥
लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागभयं सदा । त्वं स्वयं सर्वलक्ष्मीश्च वैकुंठे कमलालया ॥१३४॥
नारायणांशो भगवाञ्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ।
तपसा तेजसा त्वां च मनसा ससृजे पिता ॥१३५॥
अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ।
मनसादेवि शक्त्या त्वं स्वात्मना सिद्धयोगिनी ॥१३६॥
तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वन्दिता भव ।
ये भक्त्या मनसा देवाः पूजयन्त्यनिशं भृशम् ॥१३७॥
तेन त्वां मनसा देवीं प्रवदंति मनीषिणः ।
सत्यस्वरूपा देवि त्वं शश्वत्सत्यनिषेवणात् ॥१३८॥
यो हि त्वां भावयेन्नित्यं स त्वां प्राप्नोति तत्परः ।
इन्द्रश्च मनसा स्तुत्वा गृहीत्वा भगिनीवरम् ॥१३९॥
प्रजगाम स्वभवनं भूषया सपरिच्छदम् । पुत्रेण सार्धं सा देवी चिरं तस्थौ पितुर्गृहे ॥१४०॥
भ्रातृभिः पूजिता शश्वन्मान्या वन्द्या च सर्वतः ।
गोलोकात्सुरभिर्ब्रह्मन् तत्रागत्य सुपूजिताम् ॥१४१॥
तां स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम् ।
ज्ञानं च कथयामास गोप्यं सर्वं सुदुर्लभम् ॥१४२॥
तथा देवैः पूजिता सा स्वर्लोकं च पुनर्ययौ । इन्द्रस्तोत्रं पुण्यबीजं मनसा पूजयेत्पठेत् ॥१४३॥

तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च । विषं भवेत्सुधातुल्यं सिद्धस्तोत्रो यदा भवेत् ॥ १४४ ॥
पञ्चलक्षजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः । सर्पशायी भवेत्सोऽपि निश्चितं सर्पवाहनः ॥ १४५ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

अथ एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

का वा सा सुरभिर्देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवां प्रसूः । गवां प्रधाना सुरभिर्गोलोके सा समुद्भवा ॥ २ ॥
सर्वादिसृष्टेश्चरितं कथयामि निशामय । बभूव येन तज्जन्म पुरा वृन्दावने वने ॥ ३ ॥
एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकी । गोपाङ्गनापरिवृतः पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥ ४ ॥
सहसा तत्र रहसि विजहार स कौतुकात् । बभूव क्षीरपानेच्छा तस्य स्वेच्छामयस्य च ॥ ५ ॥
ससृजे सुरभिं देवीं लीलया वामपार्श्वतः । वत्सयुक्तां दुग्धवतीं वत्सो नाम मनोरथः ॥ ६ ॥
दृष्ट्वा सवत्सां श्रीदामा नवभाण्डे दुदोह च । क्षीरं सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥ ७ ॥
तदुष्णं च पयः स्वादु पपौ गोपीपतिः स्वयम् । सरो बभूव पयसा भाण्डविस्रंसनेन च ॥ ८ ॥
दीर्घं च विस्तृतं चैव परितः शतयोजनम् । गोलोकेऽयं प्रसिद्धश्च सोऽपि क्षीरसरोवरः ॥ ९ ॥
गोपिकानां च राधायाः क्रीडावापी बभूव सा । रत्नेन्द्ररचिता पूर्णा भूता वापीश्वरेच्छया ॥ १० ॥
बभूव कामधेनूनां सहसा लक्षकोटयः । यावन्तस्तत्र गोपाश्च सुरभ्या लोमकूपतः ॥ ११ ॥
तासां पुत्राश्च बहवः संबभूवुरसंख्यकाः । कथिता च गवां सृष्टिस्तया च पूरितं जगत् ॥ १२ ॥
पूजां चकार भगवान् सुरभ्याश्च पुरा मुने । ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥ १३ ॥
दीपान्वितापरदिने श्रीकृष्णस्याज्ञया हरेः । बभूव सुरभेः पूजा धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥ १४ ॥
ध्यानं स्तोत्रं मूलमन्त्रं यद्यत्पूजाविधिक्रमम् । वेदोक्तं च महाभाग निबोध कथयामि ते ॥ १५ ॥
ॐ सुरभ्यै नम इति मन्त्रस्तस्याः षडक्षरः । सिद्धो लक्षजपेनैव भक्तानां कल्पपादपः ॥ १६ ॥
ध्यानं यजुर्वेदगीतं तस्याः पूजा च सर्वतः । ऋद्धिदा वृद्धिदा चैव मुक्तिदा सर्वकामदा ॥ १७ ॥
लक्ष्मीस्वरूपां परमां राधासहचरीं पराम् । गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवां प्रसूम् ॥ १८ ॥
पवित्ररूपां पूतां च भक्तानां सर्वकामदाम् । यया पूतं सर्वविश्वं तां देवीं सुरभिं भजे ॥ १९ ॥
घटे वा धेनुशिरसि बन्धस्तम्भे गवामपि । शालग्रामे जलेऽग्नौ वा सुरभिं पूजयेद्द्विजः ॥ २० ॥
दीपान्वितापरदिने पूर्वाह्णे भक्तियुक्तः । यः पूजयेच्च सुरभिं स च पूज्यो भवेद्भुवि ॥ २१ ॥

एकदा त्रिषु लोकेषु वाराहे विष्णुमायया । क्षीरं जहार सुरभिश्चिन्तिताश्च सुरादय ॥२२॥
ते गत्वा ब्रह्मलोके च ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभिं तुष्टाव पाकशासन ॥२३॥

पुरन्दर उवाच

नमो देव्यै महादेव्यै सुरभ्यै च नमो नमः । गवां बीजस्वरूपायै नमस्ते जगदंबिके ॥२४॥
नमो राधाप्रियायै च पद्मांशायै नमो नमः । नमः कृष्णप्रियायै च गवां मात्रे नमो नमः ॥२५॥
कल्पवृक्षस्वरूपायै सर्वेषां सततं परे । क्षीरदायै धनदायै बुद्धिदायै नमो नमः ॥२६॥
शुभायै च सुभद्रायै गोप्रदायै नमो नमः । यशोदायै कीर्तिदायै धर्मदायै नमो नमः ॥२७॥
स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा हृष्टा जगत्प्रसूः । आविर्बभूव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥
महेन्द्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं चापि दुर्लभम् । जगाम सा च गोलोकं ययुर्देवादयो गृहम् ॥२९॥
बभूव विश्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धं घृतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिः सुरस्य च ॥३०॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् । स गोमान् धनवांश्चैव कीर्तिमान्पुण्यवान्सदा ॥३१॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते कृष्णमन्दिरे ॥३२॥
सुचिरं निवसेत्तत्र करोति कृष्णसेवनम् । न पुनर्भवनं तस्य ब्रह्मपुत्रो भवेत्ततः ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥४९॥

अथ पंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

ततस्तयो प्रसादार्थं नित्य सेवेत तद्द्वयम् । तत्रादौ राधिकामन्त्र शृणु नारद भक्तित. ॥ ९ ॥
ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्नित्य सेवितो य परात्परम् । श्रीराधेति चतुर्थ्यंत वह्निजाया तत परम् ॥१०॥
षडक्षरो महामन्त्रो धर्माद्यर्थप्रकाशक । मायाबीजादिकश्चाय वाञ्छाचिन्तामणि स्मृत.॥११॥
वक्त्रकोटिसहस्रैस्तु जिह्वाकोटिशतैरपि । एतन्मन्त्रस्य माहात्म्य वर्णितु नैव शक्यते ॥१२॥
जग्राह प्रथम मन्त्रं श्रीकृष्णो भक्तितत्पर । उपदेशान्मूलदेव्या गोलोके रासमण्डले ॥१३॥
विष्णुस्तेनोपदिष्टस्तु तेन ब्रह्मा विराट् तथा । तेन धर्मस्तेन चाहमित्येषा हि परम्परा ॥१४॥

अह जपामि तं मन्त्रं तेनाहमृषिरीडितः ।
ब्रह्माद्या सकला देवा नित्य ध्यायन्ति ता मुदा ॥१५॥

कृष्णार्चाया नाधिकारो यतो राधार्चन विना । वैष्णवै सकलैस्तस्मात्कर्तव्य राधिकार्चनम् ॥१६॥
कृष्णप्राणाधिदेवी सा तदधीनो विभुर्यत । रासेश्वरी तस्य नित्य तया हीनो न तिष्ठति ॥१७॥
राध्नोति सकलान्कामास्तस्माद्राधेति कीर्तिता । अत्रोक्ताना मनूना च ऋषिरस्म्यहमेव च ॥१८॥
छन्दश्च देवी गायत्री देवताऽत्र च राधिका । तारो बीज शक्तिबीज शक्तिस्तु परिकीर्तिता ॥१९॥
मूलं वृत्त्या षडङ्गानि कर्तव्यानीतरत्र च । अथ ध्यायेन्महादेवी राधिका रासनायिकाम् ॥२०॥
पूर्वोक्तरीत्या तु मुने सामवेदे विगीतया । श्वेतचम्पकवर्णाभा शरदिन्दुसमाननाम् ॥२१॥
कोटिचन्द्रप्रतीकाशा शारदम्भोजलोचनाम् । बिम्बाधरा पृथुश्रोणी काञ्चीयुतनितम्बिनीम् ॥२२॥
कुन्दपङ्क्तिसमानाभदन्तपङ्क्तिविराजिताम् । क्षौमाम्बरपरीधाना वह्निशुद्धांशुकान्विताम् ॥२३॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या करिकुम्भयुगस्तनीम् । सदा द्वादशवर्षीया रत्नभूषणभूषिताम् ॥२४॥
शृङ्गारसिन्धुलहरी भक्तानुग्रहकातराम् । मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् ॥२५॥
सुकुमाराङ्गलतिका रासमण्डलमध्यगाम् । वराभयकरा शान्ता शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥२६॥
रत्नसिंहासनासीनां गोपीमण्डलनायिकाम् । कृष्णप्राणाधिका वेदबोधिता परमेश्वरीम् ॥२७॥
एव ध्यात्वा ततो बाह्ये शालग्रामे घटेऽथवा । यन्त्रे वाऽष्टदले देवी पूजयेत्तु विधानत ॥२८॥
आवाह्य देवी तत्पश्चादासनादि प्रदीयताम् । मूलमन्त्र समुच्चार्य चासनादीनि कल्पयेत् ॥२९॥
पाद्य तु पादयोर्दद्यान्मस्तकेऽर्घ्य समीरितम् । मुखे त्वाचमनीय स्यात्त्रिवार मूलविद्यया ॥३०॥
मधुपर्क ततो दद्यादका गा च पयस्विनीम् । ततो नयेत्स्नानशाला ता च तत्रैव भावयेत् ॥३१॥
अभ्यङ्गादिस्नानविधि कल्पयित्वाऽथ वाससी । ततश्च चन्दन दद्यान्नानालङ्कारपूर्वकम् ॥३२॥
पुष्पमाला बहुविधास्तुलसीमञ्जरीयुता । पारिजातप्रसूनानि शतपत्रादिकानि च ॥३३॥
तत पुर्यात्पवित्र तत्परिवारार्चन विभो. । अग्नीशासुरवायव्यमध्यदिक्ष्वङ्गपूजनम् ॥३४॥
कृत्वा पश्चादष्टदले दक्षिणावर्ततोऽग्रत. । मालावतीमग्रदले वह्निकोणे च माधवीम् ॥३५॥

ततश्चानेन देवेशी तोषयेत्प्रत्यह नर । धर्मार्थकाममोक्षाणामालय जायते नरः ॥८७॥
इति ते कथित विप्र श्रीदुर्गाया विधानकम् । कृतार्थता येन भवेत्तदेतत्कथितं तव ॥८८॥
सर्वे देवा हरिब्रह्मप्रमुखा मनवस्तथा । मुनयो ज्ञाननिष्ठाश्च योगिनश्चाश्रमास्तथा ॥८९॥

लक्ष्म्यादयस्तथा देव्य सर्वे ध्यायन्ति ता शिवाम् ।
तदेव जन्मसाफल्य दुर्गास्मरणमस्ति चेत् ॥९०॥

चतुर्दशापि मनवो ध्यात्वा चरणपङ्कजम् । मनुत्व प्राप्तवन्तश्च देवा स्व स्व पद तथा ॥९१॥
तदेतत्सर्वमाख्यात रहस्यातिरहस्यकम् । प्रकृतीना पञ्चकस्य तदशाना च वर्णनम् ॥९२॥
श्रुत्वैतन्मनुजो नित्य पुरुषार्थचतुष्टयम् । लभते नात्र सन्देह सत्य सत्य मयोदितम् ॥९३॥
अपुत्रो लभते पुत्र विद्यार्थी प्राप्नुयाच्च ताम् । य य काम स्मरेद्वापि त त श्रुत्वा समाप्नुयात् ॥९४॥
नवरात्रे पठेदेतद्देव्यग्रे तु समाहित । परितुष्टा जगद्धात्री भवत्येव हि निश्चितम् ॥९५॥
नित्यमेवैकमध्याय पठेच्च प्रत्यह नर । तस्य वश्या भवेद्देवी देवीप्रियकरो हि स ॥९६॥
शकुनाश्च परीक्षेत नित्यमस्मिन्यथाविधि । कुमारीदिव्यहस्तेन यद्वा वटुकराम्बुजात् ॥९७॥
मनोरथ तु सङ्कल्प्य पुस्तक पूजयेत्तत । देवी च जगदीशाना प्रणमेच्च पुन पुन ॥९८॥
सुस्नाता कन्यका तत्रानीयाभ्यर्च्य यथाविधि । शलाका रोपयेन्मध्ये तथा स्वर्णेन निर्मिताम् ॥९९॥
शुभ वाऽप्यशुभ तत्र यदायाति च तद्भवेत् । उदासीनेऽप्युदासीन कार्यं भवति निश्चितम् ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पचाशत्तमोऽध्याय ॥ ५० ॥
बाणाक्षिरसरामैस्तु सार्धं (३६२५॥) श्लोकैं सुविस्तरै ।
देवीभागवतस्यास्य नवम स्कन्ध ईरित ॥

समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

दशमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण धराधार सर्वपालनकारण । भवतोदीरितं देवीचरितं पापनाशनम् ॥ १ ॥
मन्वन्तरेषु सर्वेषु सा देवी यत्स्वरूपिणी । यदाकारेण कुरुते प्रादुर्भावं महेश्वरी ॥ २ ॥
तान्सर्वान्समाख्याहि देवीमाहात्म्यमिश्रितान् । यथा च येन वै देवी पूजिता संस्तुतापि हि ॥ ३ ॥
मनोरथान्पूरयति भक्तानां भक्तवत्सला । तत्त्वं शुश्रूषमाणाय देवीचरितमुत्तमम् ॥ ४ ॥
वर्णयस्व कृपासिन्धो यतस्त्वं हि मुने महान् ।

श्रीनारायण उवाच

आकर्णय महर्षे त्वं चरितं पापनाशनम् ॥ ५ ॥
भक्तानां मतिदं चैव महासम्पत्तिकारकम् । जगद्योनिर्महात्मा वै ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ६ ॥
आविरासीन्नाभिपद्माद्देवदेवस्य चक्रिणः । स चतुर्मुख आसाद्य प्रादुर्भावं महामते ॥ ७ ॥
मनुः स्वायम्भुवो नाम जनयामास मानसात् । स नाम्ना मनुः पुत्रो ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ८ ॥
शतरूपा च तत्पत्नी जज्ञे धर्मस्वरूपिणीम् । स मनुः क्षीरसिन्धोश्च तीरे परमपावने ॥ ९ ॥
देवीमाराधयामास महाभाग्यप्रदायिनीम् । मूर्तिं च मृन्मयीं तस्या विधाय पृथिवीपतिः ॥ १० ॥
उपास्त स्म तां देवीं वाग्भवं स जपन् रहः । निराहारो जितश्वासो नियमव्रतकर्शितः ॥ ११ ॥
एकपादेन सन्तिष्ठन् धरायामनिशं स्थिरः । शतवर्षं जितः कामः क्रोधस्तेन महात्मना ॥ १२ ॥

भजे स्थावरतां देव्याश्चरणौ चिंतयन् हृदि । तस्य तत्तपसा देवी प्रादुर्भूता जगन्मयी ॥१३॥
उवाच वचनं दिव्यं वरं वरय भूमिप । तत आनन्दजनकं श्रुत्वा वाक्यं महीपतिः ॥१४॥
वरयामास तान् हृत्स्थान् वरानमरदुर्लभान् ।

मनुरुवाच

जय देवि विशालाक्षि जय सर्वान्तरस्थिते ॥१५॥
मान्ये पूज्ये जगद्धात्रि सर्वमंगलमंगले । त्वत्कटाक्षावलोकेन पद्मभूः सृजते जगत् ॥१६॥
वैकुंठः पालयत्येव हरः संहरते क्षणात् । शचीपतिस्त्रिलोक्याश्च शासको भवदाश्रया ॥१७॥
प्राणिनः शिक्षयत्येव दंडेन च परेतराट् । यादसामधिपः पाशी पालनं मादृशामपि ॥१८॥
कुरुते स कुबेरोऽपि निधीनां पतिरव्यय. । हुतभुङ् नैर्ऋतो वायुरीशानः शेष एव च ॥१९॥
त्वदंशसंभवा एव त्वच्छक्तिपरिबृंहिता. । अथापि यदि मे देवि वरो देयोऽस्ति साम्प्रतम् ॥२०॥
तदा प्रह्वाः सर्गकार्ये विघ्ना नश्यंतु मे शिवे । वाग्भवस्यापि मंत्रस्य ये केचिदुपसेविनः ॥२१॥
तेषां सिद्धिः सत्वरापि कार्याणां जायतामपि । ये संवादमिमं देवि पठंति श्रावयन्ति च ॥२२॥
तेषां लोके भुक्तिमुक्ती सुलभे भवतां शिवे । जातिस्मरत्वं भवतु वक्तृत्वं सौष्ठवं तथा ॥२३॥
ज्ञानसिद्धिः कर्ममार्गसंसिद्धिरपि चास्तु हि । पुत्रपौत्रसमृद्धिश्च जायेदित्येव मे वचः ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

भूमिपाल महाबाहो सर्वमेतद्भविष्यति । यत्त्वया प्रार्थितं तत्ते ददामि मनुजाधिप ॥१॥
अहं प्रसन्ना दैत्येन्द्रनाशनाऽमोघविक्रमा । वाग्भवस्य जपेनैव तपसा ते सुनिश्चितम् ॥२॥
राज्यं निष्कंटकं तेऽस्तु पुत्रा वंशकरा अपि । मयि भक्तिर्दृढा वत्स मोक्षान्ते मत्पदे भवेत् ॥३॥
एवं वरान्महादेवी तस्मै दत्वा महात्मने । पश्यतस्तु मनोरेव जगाम विंध्यपर्वतम् ॥४॥
योऽसौ विंध्याचलो रुद्धः कुंभोद्भवमहर्षिणा । भानुमार्गावरोधार्थं प्रवृत्तो गगनं स्पृशन् ॥५॥
सा विन्ध्यवासिनी विष्णोरनुजा वरदेश्वरी । बभूव पूज्या लोकानां सर्वेषां मुनिसत्तम ॥६॥

ऋषय ऊचुः

कोऽसौ विंध्याचलः सूत किमर्थं गगनं स्पृशन् । भानुमार्गविरोधं च किमर्थं कृतवानसौ ॥७॥
कथं च मैत्रावरुणिः पर्वतं तं महोन्नतम् । प्रकृतिस्थं चकारेति सर्वं विस्तरतो वद ॥८॥
न हि तृप्यामहे साधो त्वदास्यगलितामृतम् । देव्याश्चरित्रपाथेयं पीत्वा तृष्णा प्रवर्धते ॥९॥

सूत उवाच

आसीद्विन्ध्याचलो नाम मान्यः सर्वधराभृताम् । महावनसमूहाढ्यो महापादपसंवृतः ॥१०॥
सुपुष्पितैरनेकैश्च लतागुल्मैस्तु संवृतः । मृगा वराहा महिषा व्याघ्राः शार्दूलका अपि ॥११॥
वानराः शशका ऋक्षाः शृगालाश्च समन्ततः । विचरन्ति सदा हृष्टाः पुष्टा एव महोद्यमाः ॥१२॥
नदीनदजलाक्रान्तो देवगन्धर्वकिन्नरैः । अप्सरोभिः किम्पुरुषैः सर्वकामफलद्रुमैः ॥१३॥
एतादृशे विन्ध्यनगे कदाचित्पर्यटन्महीम् । देवर्षिः परमप्रीतो जगाम स्वेच्छया मुनिः ॥१४॥
तं दृष्ट्वा स नगो मंक्षु तूर्णमुत्थाय संभ्रमात् । पाद्यमर्घ्यं तथा दत्त्वा वरासनमथार्पयत् ॥१५॥
सुखोपविष्टं देवर्षिं प्रसन्नं नग ऊचिवान् ।

विन्ध्य उवाच

देवर्षे कथ्यतां जातमागमः कुत उत्तम ॥१६॥
त्वदागमनतो जातमनर्घ्यं मम मन्दिरम् । तव चङ्क्रमणं देवाभयार्थं हि यथा रवेः ॥१७॥
अपूर्वं यन्मनोवृत्तं तद्ब्रूहि मम नारद ।

नारद उवाच

ममागमनमिन्द्रारे जातं स्वर्णगिरेरतः ॥१८॥
तत्र दृष्टा मया लोकाः शक्राग्नियमपाशिनाम् । सर्वेषां लोकपालानां भवनानि समन्ततः ॥१९॥
मया दृष्टानि विन्ध्याग नानाभोगप्रदानि च । इति चोक्त्वा ब्रह्मयोनिः पुनरुच्छ्वासमाविशत् ॥
उच्छ्वसन्तं मुनिं दृष्ट्वा पुनः पप्रच्छ शैलराट् । उच्छ्वासकारणं किं तद्ब्रूहि देवर्षे मम ॥२१॥
इत्याकर्ण्य नगस्योक्तं देवर्षिर्मितवाग्ब्रवीत् । अवधारय वत्स त्वं ममोच्छ्वासस्य कारणम् ॥२२॥
गौरीगुरुस्तु हिमवाञ्छिवस्य श्वशुरो गिरिः । मवधिव त्वत्पने पूज्य आसीत्क्षमाभृताम् ॥२३॥
एवमेव च कैलासः शिवस्यावसथः प्रभुः । पूज्यः पृथ्वीभृतां जातो लोके पापौघदारणः ॥२४॥
निषधः पर्वतो नीलो गन्धमादन एव च । पूज्याः स्वस्थानमासाद्य सर्व एव क्षमाभृतः ॥२५॥
यं पर्येति च विश्वात्मा सहस्रकिरणः स्वराट् । सग्रहर्क्षगणो नित्यं सोऽयं कनकपर्वतः ॥२६॥
आत्मानं मनुते श्रेष्ठं वरिष्ठं च धराभृताम् । सर्वेषामहमेवाग्र्यो नास्ति लोकेषु मत्समः ॥२७॥
एवं मानाभिमानं तु स्मृत्वोच्छ्वासो मयोज्झितः । जानु नैनावता हृ य तपोबलवता नग ॥
प्रसङ्गतो मयोक्तं ते गमिष्यामि निजं गृहम् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एवं समुपदिश्याथ देवर्षिः परमः स्वराट्। जगाम ब्रह्मणो लोकं स्वैरचारी महामुनिः ॥१॥
गते मुनिवरे विन्ध्यश्चिन्ता लेभेऽनपायिनीम्। नैव शान्तिं स लेभे च सदान्तः कृतशोचनः ॥२॥
कथं किं स्विन्मे कार्यं कथं मेरुं जयाम्यहम्। नैव शान्तिं लभे नापि स्वास्थ्यं मे मानसे भवत् ३॥

'धिगुत्साहं च मानं च धिङ्मे कीर्तिं च धिक्कुलम्।"
धिग्बलं मे पौरुषं धिक् स्मृतं पूर्वैर्महात्मभिः ॥
एवं चिंतयमानस्य विन्ध्यस्य मनसि स्फुटम् ॥४॥

प्रादुर्भूता मतिः कार्ये कर्तव्ये दोषकारिणी। मेरुप्रदक्षिणां कुर्वन्नित्यमेव दिवाकरः ॥५॥
सग्रहर्क्षगणोपेतः सदा दृप्यत्ययं नगः। तस्या मार्गस्य संरोधं करिष्यामि निजैः करैः ॥६॥
तदा निरुद्धो द्युमणिः परिक्रामेत्कथं नगम्। एवं मार्गे निरुद्धे तु मया दिनकरस्य च ॥७॥
भग्नदर्पो दिव्यनगो भविष्यति विनिश्चितम्। एवं निश्चित्य विन्ध्याद्रिः ख स्पृशन्नवृधे भुजैः ॥८॥
महोन्नतैः शृङ्गवरैः सर्वं व्याप्य व्यवस्थितः। कदोदेष्यति भास्वांस्तं रोधयिष्याम्यहं कदा ॥९॥
एवं संचिंतमानस्य सा व्यतीयाय शर्वरी। प्रभातं विमलं जज्ञे दिशो विनिमिराः करैः ॥१०॥
कुर्वन्स निर्गतो भानुरुदयायोदये गिरौ। प्रकाशतेस्म विमलं नभो भानुकरैः शुभैः ॥११॥
विकासं नलिनी भेजे मोल्नं च कुमुद्वती। स्वानि कार्याणि सर्वे च लोकाः समुपतस्थिरे॥१२॥
हव्यं कव्यं भूतबलिं देवानां च प्रवर्धयन्। प्राह्णापराह्णमध्याह्नविभागेन त्विषां पतिः ॥१३॥
एवं प्राचीं तथाग्नेयीं समाश्वास्य वियोगिनीम्। ज्वलतीं चिरकालीनविरहादिव कामिनीम्। १४॥
भास्करोऽथ कृशानोश्च दिशं नूनं विहाय च। याम्यां गन्तुं ततस्तूर्णं प्रतस्थे कमलाकरः। १५॥

न शशाकाग्रतो गन्तुं ततोऽनूरुर्व्यजिज्ञपत्।

अनूरुरुवाच

भानो मानोन्नतो विंध्यो निरुध्य गगनं स्थितः ॥१६॥
स्पर्धते मेरुणा प्रेप्सुस्त्वद्दत्तां च प्रदक्षिणाम्।

सूत उवाच

अनूरुवाक्यमाकर्ण्य सविता ह्यास चिंतयन् ॥१७॥

अहो गगनमार्गोऽपि रुध्यते चातिविस्मयः। प्रायः शूरो न किं कुर्याद्दुस्तथे वर्त्मनि स्थितः १८॥
निरुद्धो नो वाजिमार्गो दैवं हि बलवत्तरम्। राहुबाहुग्रहव्यग्रो यः क्षणं नावतिष्ठते ॥१९॥
स चिरं रुद्धमार्गोऽपि किं करोति विधिर्बली। एवं च मार्गे संरुद्धे लोकाः सर्वे च सश्वराः ॥२०॥

गान्धर्वविदन्त शरण कर्तव्य नान्वपश्यत । चित्रगुप्तादय सर्वे काल जानन्ति सूर्यत ॥२१॥
रुद्धो विन्ध्यगिरिणा अहो दैवविपर्यय । यदा निरुद्ध सविता गिरिणा स्पर्धया तदा ॥२२॥
नष्ट स्वाहास्वधाकारो नष्टप्रायमभूज्जगत् । एव च पश्चिमा लोका दाक्षिणात्यास्तथैव च ॥२३॥
निद्रामीलितचक्षुष्का निशामेव प्रपेदिरे । प्राचस्तथोत्तराहाश्च तीक्ष्णतापप्रतापिता ॥२४॥
मृता नष्टाश्च भग्नाश्च विनाशमभजन्प्रजा ।
हाहाभूत जगत्सर्व स्वधास्वाहाविवर्जितम् ॥
देवा सेन्द्रा समुद्विग्ना किं कुम इतिवादिन ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये तृतीयोऽध्याय ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

तत सर्वे सुरगणा महेन्द्रप्रमुखास्तदा । पद्मयोनि पुरस्कृत्य रुद्र शरणमन्वयु ॥१॥
उपतस्थु प्रणतिभि स्तोत्रैश्चारुविभूतिभि । देवदेव गिरिशय शशिलालितशेखरम् ॥२॥

देवा ऊचुः

जय देव गणाध्यक्ष उमाललितपत्कज । अष्टसिद्धिविभूतीना दात्रे भक्तजनाय ते ॥३॥
महामायाविलसितस्थानाय पवनात्मने । वृषाकायामरेशाय कैलासस्थितिशालिने ॥४॥
अहिर्बुध्न्याय मान्याय मनवे मानदायिने । अजाय बहुरूपाय स्वात्मारामाय शम्भवे ॥५॥
गणनाथाय देवाय गिरिशाय नमोऽस्तु त । महाविभूतिदात्रे ते महाविष्णुस्तुताय च ॥६॥
विष्णुहृत्कञ्जवासाय महायोगरताय च । योगगम्याय योगाय योगिना पतये नम ॥७॥
योगेशाय नमस्तुभ्य योगाना फलदायिने । दीनदानपरायापि दयासागरमूर्तये ॥८॥
आर्तिप्रशमनायोग्रवीर्याय गुणमूर्तये । वृषध्वजाय कालाय कालकालाय ते नम ॥९॥

सूत उवाच

एव स्तुत ॥ देवदो यज्ञभुग्भिर्वृषध्वज । प्राह गम्भीरया वाचा प्रहसन्विबुधर्षभान् ॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

प्रसन्नोऽस्मि दिविषद स्तोत्रेणोत्तमपूरुषा । मनोरथ पूरयामि सर्वेषा देवतर्षभा ॥११॥

देवा ऊचु

मरुद्देवेन गिरिना शशिमौलिविराजित । आर्ताना शङ्कररस्त्व च शं विधेहि महाचल ॥१२॥
पर्वतो विन्ध्यनामाऽस्ति मेरुद्वेष्टा महोन्नत । भानुमार्ग निराद्धा हि सर्वेषा दु खदाऽनघ ॥१३॥
तद्वृद्धि स्तम्भयानघ सर्वकल्याणकृद्भव । भानुसचाररोधेन कालज्ञान कथ भवेत् ॥१४॥

क्षणेन बिबुधश्रेष्ठा गत्वा काशीपुरी शुभाम् । मणिकर्णी समाप्लुत्य सचैल भक्तिसयुता ॥८॥
सतर्प्य देवाश्च पितॄन्दत्त्वा दान विधानत । आगत्य मुनिवर्यस्य चाश्रम परम महत् ॥९॥
प्रशान्तश्वापदाकीर्णं नानापादपसकुलम । मयूरै सारसैर्हंसैश्चक्रवाकैरुपाश्रितम ॥१०॥
महावराहै कोलैश्च व्याघ्रै शार्दूलकैरपि । मृगै रुरुभिरत्यर्थं खड्गै शरभकैरपि ॥११॥
समाश्रित परमया लक्ष्म्या मुनिवर तदा । दण्डवत्पतिता सर्वे प्रणमुश्च पुन पुन ॥१२॥

देवा ऊचु

जय द्विजगणाधीश मान्य पूज्य धरासुर । वातापीबलनाशाय नमस्ते कुम्भयोनये ॥१३॥
लोपामुद्रापते श्रीमन्मित्रावरुणसम्भव । सर्वविद्यानिधेऽगस्त्य शास्त्रयोने नमोऽस्तु ते ॥१४॥
यस्योदये प्रसन्नानि भवन्त्युज्ज्वलभाज्यपि । तोयानि तोयराशीना तस्मै तुभ्य नमोऽस्तु त ॥
काशपुष्पविकासाय लङ्कावासप्रियाय च । जटामण्डलयुक्ताय सशिष्याय नमोऽस्तु ते ॥१६॥
जय सर्वामरस्तव्य गुणराशे महामुन । वरिष्ठाय च पूज्याय सस्त्रीकाय नमोऽस्तु ते ॥१७॥
प्रसाद क्रियता स्वामिन्वय त्वा शरण गता । दुस्तराच्छैलजाद्दु खात्पीडिता परमद्युते ॥१८॥
इत्येव सस्तुतोऽगस्त्यो मुनि परमधार्मिक । प्राह प्रसन्नया वाचा विहसन द्विजसत्तम ॥१९॥

मुनिरुवाच

भवन्त परमश्रेष्ठा देवास्त्रिभुवनेश्वरा । लोकपाला महात्मानो निग्रहानुग्रहक्षमा ॥२०॥
योऽमरावत्यधीशान कुलिश यस्य चायुधम । सिद्धयष्टक च यद्द्वारि स शक्रो मरुता पति ॥२१॥
वैश्वानर कृशानुर्हि हव्यकव्यवहोऽनिशम । मुख सर्वामराणा हि सो ऽग्नि किं तस्य दुष्करम ॥
रक्षोगणाधिपो भीम सर्वदा कर्मसाक्षिक । दण्डव्यग्रकरो देव किं तस्यासुकर सुरा ॥२३॥
तथापि यदि देवेशा कार्यं मच्छक्तिसिद्धिभृत । अस्ति चदुच्यता देवा करिष्यामि न सशय २४॥
एव मुनिवरेणोक्त निशम्य विबुधर्षभा । प्रतीता प्रणयाद्गिरा कार्यं निगगदुर्निजम् ॥२५॥
रुद्धं विन्ध्यगिरिणा निरुद्धोऽर्कविनिर्गम । त्रैलोक्य तत्र सविष्ट हाहाभूतमचेतनम् ॥२६॥
तद्वृद्धि स्तम्भय मुने निजया तपसा धिया । भवतस्तेजसाऽगस्त्य नून नम्रो भविष्यति ॥
एतदस्मभ्य च कार्यं कर्तव्यमस्ति हि ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे दशमस्कन्धे षष्ठोऽध्याय ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति पाप्य समाकर्ण्य विबुधाना द्विजोत्तम । करिष्ये कार्यमेतद्धि प्रत्युवाच तदा मुनि ॥१॥
अङ्गीकृते तदा कार्ये मुनिना कुम्भजन्मना । देवा प्रमुदिता सर्वे बभूवुर्द्विजसत्तमा ॥२॥

तेदेवा स्वानि धिष्ण्यानि भेजिरे मुनिवाक्यत । पत्नी मुनिवर श्रीमानुवाच नृपकन्यकाम् ॥३॥
अये नृपसुते प्राप्तो विघ्नोऽनर्थस्य कारक । भानुमार्गनिरोधेन कृतो विध्यमहीभृता ॥४॥
आ ज्ञात कारण तच्च स्मृतं वाक्य पुरातनम् । काशीमुद्दिश्य यद्प्रोक्तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि ॥५॥
अविमुक्त न मोक्तव्य सर्वथैव मुमुक्षुभि । किन्तु विघ्ना भविष्यंति काश्या निवसता सताम् ॥
सोऽन्तरायो मया प्राप्त काश्या निवसता प्रिये । इत्येवमुक्त्वा भार्यां ता मुनि परमतापन ॥७॥
मणिकर्ण्यां समाप्लुत्य दृष्ट्वा विश्वेश्वर विभुम् । दण्डपाणि समभ्यर्च्य कालराज समागत ॥८॥
कालराज महाबाहो भक्ताना भयहारक । कथ दूरयसे पुर्या काशीपुर्यास्त्वमीश्वर ॥९॥
त्व काशीवासविघ्नाना नाशको भक्तरक्षक । मा किं दूरयसे स्वामिन् भक्तार्तिविनिवारक ॥१०॥
परापवादो नोक्तो मे न पैशुन्य न चानृतम् । केन कर्मविपाकेन काश्या दूर करोषि माम् ॥११॥
एव प्रार्थ्य च त कालनाथ कुम्भोद्भवो मुनि । जगाम साक्षिविघ्नेश सर्वविघ्ननिवारणम् ॥१२॥
त दृष्ट्वाऽभ्यर्च्य सप्रार्थ्य तत पुर्या विनिर्गत । लोपामुद्रापति श्रीमानगस्त्यो दक्षिणा दिशम् १३॥
काशीविरहसंतप्तो महाभाग्यनिधिर्मुनि । सस्मृत्यानुक्षण काशी जगाम सह भार्यया ॥१४॥
तपोयानमिवारुह्य निमिषार्धेन वै मुनि । अग्रे ददर्श त विंध्य रुद्धाबरमयोन्नतम् ॥१५॥
चकपे चाचलस्तूर्ण दृष्ट्वाग्रे स्थित मनिम् । गिरि खर्वतरो भूत्वा विवक्षुरवनीमिव ॥१६॥
दण्डवत्पतितो भूमौ साष्टाग भक्तिभावत । त दृष्ट्वा नम्रशिखर विंध्य नाम महागिरिम् ॥१७॥
प्रसन्नवदनोऽगस्त्यो मुनिर्विन्ध्यमथाब्रवीत् । वत्सैव तिष्ठ तावत्त्व यावदागमनं मया ॥१८॥
अशक्तोऽह गदशैलारोहणे तव पुत्रक । एवमुक्त्वा मुनिर्याम्यदिश प्रति गमोत्सुक ॥१९॥
आरुह्य तस्य शिखराण्यवारुहदनुक्रमात् । गतो याम्यदिश चापि श्रीशैल प्रेक्ष्य वत्मनि ॥२०॥
मलयाचलमासाद्य तत्राश्रमपरोऽभवत् । साऽपि देवी तत्र विंध्यमागता मनुपूजिता ॥२१॥
लोकेषु प्रथिता विन्ध्यवासिनीति च शौनक ।

सूत उवाच

एतच्चरित्र परम शत्रुनाशनमुत्तमम् ॥२२॥
अगस्त्यविंध्यनगयोराख्यान पापनाशनम् । राज्ञा विजयद तच्च द्विजाना ज्ञानवर्धनम् ॥२३॥
वैश्याना धान्यधनद शूद्राणा सुखद तथा । धर्मार्थी धर्ममाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥२४॥
कामानवाप्नुयात्कामी भक्त्या चाप्य सकृच्छ्रवान् । एव स्वायम्भुवमनुर्देवीमाराध्य भक्तित ॥२५॥
लेभे राज्य धरायाश्च निजमन्वतराश्रयम् । इत्येतद्वर्णित सौम्य मया मन्वतराश्रितम् ॥
आद्य चरित्र श्रीदेव्या किं पुन कथयामि ते ॥२६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

शौनक उवाच

आद्यो मन्वन्तरः प्रोक्तो भवता चायमुत्तमः । अन्येषामुद्भवं ब्रूहि मनूनां दिव्यतेजसाम् ॥१॥

सूत उवाच

एवमाद्यस्य चोत्पत्तिं श्रुत्वा स्वायंभुवस्य हि । अन्येषां क्रमशस्तेषां संभूतिं परिपृच्छति ॥२॥
नारदः परमो ज्ञानी देवीतत्त्वार्थकोविदः ।

नारद उवाच

मनूनां मे समाख्याहि सूत्पत्तिं च सनातन ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रथमोऽयं मनुः स्वायंभुव उक्तो महामुने । देव्याराधनतो येन प्राप्तं राज्यमकंटकम् ॥४॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजसौ । राज्यपालनकर्तारौ विख्यातौ वसुधातले ॥५॥
द्वितीयश्च मनुः स्वारोचिष उक्तो मनीषिभिः । प्रियव्रतसुतः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥६॥
स स्वारोचिषनामापि कालिंदीकूलतो मनुः । निवासं कल्पयामास सर्वसत्त्वप्रियंकरः ॥७॥
जीर्णपर्णाशनो भूत्वा तपः कर्तुमनुव्रतः । देव्या मूर्तिं मृण्मयीं च पूजयामास भक्तितः ॥८॥
एवं द्वादश वर्षाणि वनस्थस्य तपस्यतः । देवी प्रादुरभूत्तत्र सहस्रार्कसमद्युतिः ॥९॥
ततः प्रसन्ना देवेशी स्तवराजेन सुव्रता । ददौ स्वारोचिषायैव सर्वमन्वंतराश्रयम् ॥१०॥
आधिपत्यं जगद्धात्री तारिणीति प्रथामगात् । एवं स्वारोचिषमनुस्तारिण्याराधनात्ततः ॥११॥
आधिपत्यं च लेभे स सर्वारातिविवर्जितम् । धर्मं संस्थाप्य विधिवद्राज्यं पुत्रैः समं विभुः ॥१२॥
भुक्त्वा जगाम स्वर्लोकं निजमन्वन्तराश्रयात् । तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ॥१३॥
गंगाकूले तपस्तप्त्वा वाग्भवं संजपन्नहः । वर्षाणि त्रीण्युपवसन्देव्यनुग्रहमाविशत् ॥१४॥
स्तुत्वा देवीं स्तोत्रवर्यैर्भक्तिभावितमानसः । राज्यं निष्कंटकं लेभे संततिं चिरकालिकीम् ॥१५॥
राज्योत्थान्यानि सौख्यानि भुक्त्वा धर्मान्युगस्य च । सोऽप्याजगाम पदवीं राजर्षिरभिवाञ्छिताम् ॥१६॥
चतुर्थस्तामसो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः । नर्मदादक्षिणे कूले समाराध्य जगन्मयीम् ॥१७॥
महेश्वरीं कामराजकूटजापपरायणः । वासंते शारदे काले नवरात्रपरायणः ॥१८॥
तोषयामास देवेशीं जगद्धात्रीमनुत्तमाम् । तस्याः प्रसादमासाद्य नत्वा स्तोत्रैरनुत्तमैः ॥१९॥
अकंटकं महाराज्यं बुभुजे तामसोऽप्यथ । पुत्रान्दशोत्पादयामास वीरान्धीरान्निकेतनान् ॥२०॥
उत्पाद्य निजभार्यायां जगामाम्बरमुत्तमम् । पञ्चमो मनुराख्यातो रैवतस्तामसानुजः ॥२१॥

कालिंदीकूलमाश्रित्य जजाप कामसंज्ञकम् । बीजं परमवाग्दर्पदायकं साधकाश्रयम् ॥२२॥
तद्वदाराधनादापि स्वाराज्यर्द्धिमनुत्तमाम् । बलमप्रहतं लोके सर्वसिद्धिविधायकम् ॥२३॥
ततोऽति चिरकालीना पुनपौत्रमयी शुभाम् । धर्मान्व्यस्य व्यवस्थाय विषयाननुभुज्य च ॥
जगामाप्रतिमं शूरो महेंद्रालयमुत्तमम् ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां चित्रं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अगपुत्रेण मनुना यथाऽऽप्तं राज्यमुत्तमम् ॥१॥
अगस्य राज्ञः पुत्रोऽभूच्चाक्षुषो मनुरुत्तम । षष्ठः सुपुलह नाम ब्रह्मर्षिं शरणं गतः ॥२॥
ब्रह्मर्षे त्वामहं प्राप्तः शरणं प्रणतार्तिहन् । शाधि मां किंकरं स्वामिन् येनाहं प्राप्नुयां श्रियम् ॥
मेदिन्याश्चाधिपत्यं मे स्याद्यथावदखण्डितम् । अव्याहतं भुजबलं शस्त्रास्त्रनिपुणं क्षमम् ॥४॥
सततिश्चिरकालीनाऽप्यसङ्ग वय उत्तमम् । अंतेऽपवर्गलाभश्च स्यात्तथोपदिशाद्य मे ॥५॥
इत्येवं वचनं तस्य मनो कर्णपथंऽभवत् । प्रत्युवाच मुनिः श्रीमान्देव्या राधनं परम् ॥६॥
राजन्नाकर्णय वचो मम श्रोत्रसुखं महत् । शिवामाराधयाद्य त्वं तत्प्रसादादिदं भवेत् ॥७॥

चाक्षुष उवाच

कीदृगाराधनं देव्यास्तस्याः परमपावनम् । केनाकारेण कर्तव्यं कारुण्यात्वमनुमर्हसि ॥८॥

मुनिरुवाच

राजन्नाकर्ण्यतां देव्याः पूजनं परमव्ययम् । वाग्भवं बीजमव्यक्तं सञ्जप्यमनिशं तथा ॥९॥
त्रिकालं राजपञ्चमर्त्यो भुक्तिमुक्ती लभेत हि । न बीजं वाग्भवादन्यदस्ति राजन्मनन्दन ॥१०॥
जपादिन्द्रियपर वीर्यबलवृद्धिकर परम् । एतस्य जापात्स्रष्टोऽपि सृष्टिकर्ता महाबल ॥११॥
विष्णुर्भजनात सृष्टिपालः परिकीर्तितः । महेश्वरोऽपि संहर्ता यज्जपादभवन्नृप ॥१२॥
लोकपालास्तथान्येऽपि निग्रहानुग्रहक्षमाः । यदाश्रयादभूवंस्ते वन्दीर्यमदोद्धताः ॥१३॥
एवं त्वमपि राज्यं महेशी जपदक्षिराम् । समाराध्य महर्षि च ल्प्स्यसेऽचिरकालतः ॥१४॥
एवं ■ मुनिवर्येण पुष्टेन प्रबोधितः । अगपुत्रस्तपस्तप्तुं जगाम विरजां नदीम् ॥१५॥
स च तेन तपस्तीव्रं वाग्भवस्य जपे रतः । बीजस्य पृथिवीराज शीर्णपर्णाशनो विभुः ॥१६॥
प्रथमेऽब्दे पत्त्राशो द्वितीये तोयभक्षणः । तृतीयेऽब्दे पवनभुक्तस्थौ स्थाणुरिवाचलः ॥१७॥
एवं द्वादश वर्षाणि त्यक्ताहारस्य भूभुजः । वाग्भवं जपतो नित्यं मतिराशोत्प्रभान्विता ॥१८॥

तथा च देव्याः परमं मन्त्रं संजपतो रहः । प्रादुरासीज्जगन्माता साक्षाच्छ्रीपरमेश्वरी ॥१९॥
तेजोमयी दुराधर्षा सर्वदेवमयीश्वरी । उवाचागतनूजं तं प्रसन्ना ललिताक्षरम् ॥२०॥

देव्युवाच

पृथिवीपाल ते यत्स्याच्चिन्तितं परमं वरम् । तद्ब्रूहि सम्प्रदास्यामि तपसा ते सुतोषिता ॥२१॥

चाक्षुष उवाच

जानासि देवदेवेशि यत्प्रार्थ्यं मनसेप्सितम् । अन्तर्यामिस्वरूपेण सरसर्वं देवपूजिते ॥२२॥
तथापि मम भाग्येन जातं यत्तव दर्शनम् । ब्रवीमि देव मे देहि राज्यं राजन्यसत्तमम् ॥२३॥

श्रीदेव्युवाच

दत्तं मन्वन्तरस्यास्य राज्यं राजन्यसत्तम । पुत्रा महाबलास्ते च भविष्यन्ति गुणाधिकाः ॥२४॥
राज्यं निष्कण्टकं भावि मोक्षोऽन्ते चापि निश्चितः । एवं दत्त्वा वरं देवी मनवे वरमुत्तमम् ॥२५॥
जगामादर्शनं सद्यस्तेन भक्त्या च संस्तुता । सोऽपि राजा मनुः षष्ठः प्रसादात्तु तदाश्रयात् ॥
बभूव मनुमान्योऽसौ सार्वभौमसुखैर्वृतः । पुत्रास्तस्य बलोद्युक्ताः कार्यभारसहादृताः ॥२७॥
देवीभक्ताश्च शूराश्च महाबलपराक्रमाः । अन्यत्र माननीयाश्च महाराज्यसुखास्पदाः ॥२८॥
एवं च चाक्षुषमनुर्देव्याराधनतः प्रभुः । बभूव मनुवर्योऽसौ जगामान्ते शिवापदम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीचरित्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सप्तमो मनुराख्यातो मनुर्वैवस्वतः प्रभुः । श्राद्धदेवः परानन्दभोक्ता मान्यस्तु भूभुजाम् ॥१॥
स च वैवस्वतमनुः परदेव्याः प्रसादतः । तथा तत्तपसा चैव जातो मन्वन्तराधिपः ॥२॥
अष्टमो मनुराख्यातः सावर्णिः प्रथितः क्षितौ । स जन्मान्तर आराध्य देवीं तद्वरलाभतः ॥३॥
जातो मन्वन्तरपतिः सर्वराजन्यपूजितः । महापराक्रमो धीरो देवीभक्तिपरायणः ॥४॥

नारद उवाच

कथं जन्मान्तरे तेन मनुनाऽऽराधनं कृतम् । देव्याः पृथिव्युद्भवायास्तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥५॥

श्रीनारायण उवाच

क्षत्रवंशसमुद्भूतो राजा स्वारोचिषेऽन्तरे । सुरथो नाम विख्यातो महाबलपराक्रमः ॥६॥
गुणग्राही धनुर्धारी मान्यः श्रेष्ठः कविः कृती । धनसंग्रहकर्ता च दाता याचकमण्डले ॥७॥

अरीणां मर्दनो मानी सर्वास्त्रकुशलो बली। तस्यैकदा बभूवुस्ते कोलाविध्वंसिनो नृपाः ॥८॥
यवनाः सैन्यसहिताः परिवार्येनमूर्जिताः। रुरुधुर्नगरीं तस्य राज्ञो मानधनस्य हि ॥९॥
तदा स सुरथो नाम राजा सैन्यसमावृतः। निर्ययौ नगरात्स्वीयात्सर्वशत्रुनिबर्हणः ॥१०॥
तदा स समरे राजा सुरथः शत्रुभिर्जितः। अमात्यैर्मन्त्रिभिश्चैव तस्य कोशगतं धनम् ॥११॥
हृतं सर्वमशेषेण तदाऽतप्यत भूमिपः। निष्कासितश्च नगरात्स राजा परमद्युतिः ॥१२॥
जगामाश्वमथारुह्य मृगयामिषतो वनम्। एकाकी विजनेऽरण्ये बभ्रामोद्भ्रान्तमानसः ॥१३॥
मुनेः कस्यचिदागत्य स्वाश्रमं शान्तमानसः। प्रशान्तजन्तुसंयुक्तं मुनिशिष्यगणैर्युतम् ॥१४॥
उवास कंचित्कालं स राजा परमशोभने। आश्रमे मुनिवर्यस्य दीर्घदृष्टेः सुमेधसः ॥१५॥
एकदा स महीपालो मुनिं पूजावसानके। काले गत्वा प्रणम्याशु पप्रच्छ विनयान्वितः ॥१६॥
मुने मम मनोदुःखं बाधते चाधिसंभवम्। ज्ञाततत्त्वस्य भूदेव निष्प्रज्ञस्य च सततम् ॥१७॥
शत्रुभिर्निर्जितस्यापि हृतराज्यस्य सर्वदा। तथापि तेषां मनसि ममत्वं जायते स्फुटम् ॥१८॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथं शर्म लभे मुने। त्वदनुग्रहमाशासे वद वेदविदां वर ॥१९॥

मुनिरुवाच

आकर्णय महीपाल महाश्चर्यकरं परम्। देवीमाहात्म्यमतुलं सर्वकामप्रदं परम् ॥२०॥
जगन्मयी महामाया विष्णुब्रह्महरोद्भवा। सा बलादपहृत्यैव जन्तूनां मानसानि हि ॥२१॥
मोहाय प्रक्षिपत्येवेति जानीहि भूमिप। सा सृजत्यखिलं विश्वं सा पालयति सर्वदा ॥२२॥
संहारे हररूपेण संहरत्येव भूमिप। कामदात्री महामाया कालरात्रिर्दुरत्यया ॥२३॥
विश्वसंहारिणी काली कमला कमलालया। तस्यां सर्वं जगज्जातं तस्यां विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥२४॥

लयमेष्यति तस्यां च तस्मात्सैव परात्परा।
तस्या देव्याः प्रसादश्च यस्योपरि भवेन्नृप ॥
स एव मोहमत्येति नान्यथा धरणीपते ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

राजोवाच

का सा देवी त्वया प्रोक्ता ब्रूहि वाग्विदां वर। सा मोहयति सत्त्वानि कारणं किं भवेद्द्विज ॥१॥
कस्मात्समुद्भवेद्देवी किंरूपा सा किमात्मिका। सर्वमाख्याहि भूदेव कृपया मम सर्वतः ॥२॥

मुनिरुवाच

राजन्देव्या स्वरूप ते वर्णयामि निशामय । यथा चोत्पतिता देवी येन वा सा जगन्मयी ॥३॥
यदा नारायणो देवो विश्व सहृत्य योगराट् । आस्तीर्य शेष भगवा समुद्रे निद्रितोऽभवत ॥४॥
तदा प्रस्वापवशगो देवदेवो जनार्दन । तत्कर्णमलसजातौ दानवौ मधुकैटभौ ॥५॥
ब्रह्माण हतुमुद्युक्तौ दानवौ घोररूपिणौ । तदा कमलजो देवो दृष्ट्वा तौ मधुकैटभौ ॥६॥
निद्रित देवदेवेश चिन्तामाप दुरत्ययाम । निद्रितो भगवानीशो दानवौ च दुरासदौ ॥७॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथ शर्म लभे ह्यहम् । एव चिंतयतस्तस्य पद्मयोनेर्महात्मन ॥८॥
बुद्धि प्रादुरभूत्तात तदा कार्यप्रसाधिनी । यस्या वशगतो देवो निद्रितो भगवान्हरि ॥९॥
ता देवी शरण यामि निद्रा सर्वप्रसूतिकाम् ।

ब्रह्मोवाच

देवि देवि जगद्धात्रि भक्ताभीष्टफलप्रदे ॥१०॥
जगन्माये महामाये समुद्रशयने शिवे । त्वदाज्ञावशगा सर्वे स्वस्वकार्यविधायिन ॥११॥
कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिर्मदोत्कटा । व्यापिनी वशगा मान्या महानन्दैकशेवधि ॥१२॥
महनीया महाराध्या माया मधुमती मही । परापराणा सर्वेषा परमा त्व प्रकीर्तिता ॥१३॥
लज्जा पुष्टि क्षमा कीर्ति कान्ति कारुण्यविग्रहा। कमनीया जगद्वद्या जाग्रदादिस्वरूपिणी ॥१४॥
परमा परमेशानी परानन्दपरायणा । एकाऽप्येकस्वरूपा च सद्वितीया द्वयात्मिका ॥१५॥
त्रयी त्रिवर्गनिलया तुर्या तुर्यपदात्मिका । पचमी पचभूतेशी षष्ठी षष्ठेश्वरीति च ॥१६॥
सप्तमी सप्तवारेशी सप्तसप्तवरप्रदा । अष्टमी वसुनाथा च नवग्रहमयीश्वरी ॥१७॥
नवरागकला रम्या नवसख्या नवेश्वरी । दशमी दशदिक्पूज्या दशाशाव्यापिनी रमा ॥१८॥
एकादशात्मिका चैकादशरुद्रनिषेविता । एकादशीतिथिप्रीता एकादशगणाधिपा ॥१९॥
द्वादशी द्वादशभुजा द्वादशादित्यजन्मभू । त्रयोदशात्मिका देवी त्रयोदशगणप्रिया ॥२०॥
त्रयोदशाभिधा भिन्ना विश्वेदेवाधिदेवता । चतुर्दशेन्द्रवरदा चतुर्दशमनुप्रभू ॥२१॥
पचाधिकदशीवेद्या पचाधिकदशीतिथि । षोडशी षोडशभुजा षोडशेन्दुकलामयी ॥२२॥
षोडशात्मकचन्द्रांशुव्याप्तदिव्यकलेवरा । एवरूपाऽसि देवेशि निर्गुण तामसोदय ॥२३॥
त्वया गृहीतो भगवान्देवदेवो रमापति । एतौ दुरासदौ दैत्यौ विक्रांतौ मधुकैटभौ ॥२४॥
एतद्वधाय देवेश प्रतिबोधय ।

मुनिरुवाच

एव स्तुता भगवती तामसी भगवत्प्रिया ॥२५॥

देवदेव सदा त्यक्त्वा मोहयामास दानवौ । तदैव भगवान्विष्णुः परमात्मा जगत्पतिः ॥२६॥
प्रबोधमाप देवेशो ददृशे दानवोत्तमौ । तदा तौ दानवौ घोरौ दृष्ट्वा तं मधुसूदनम् ॥२७॥
युद्धाय कृतसंकल्पौ जग्मतुः संनिधिं हरेः । युयुधे च ततस्ताभ्यां भगवान्मधुसूदनः ॥२८॥
पञ्चवर्षसहस्राणि बाहुप्रहरणो विभुः । तौ तदाऽतिबलोन्मत्तौ जगन्मायाविमोहितौ ॥२९॥
व्रियतां वर इत्येवमूचतुः परमेश्वरम् । एवं तयोर्वचः श्रुत्वा भगवानादिपूरुषः ॥३०॥
वव्रे वध्यावुभौ मेऽद्य भवेतामिति निश्चितम् । तौ तदाऽतिबलौ देवं पुनरेवोचतुर्हरिम् ॥३१॥
आवां जहि न यत्रोर्वी पयसा च परिप्लुता । तथेत्युक्त्वा भगवता गदाशङ्खभृता नृप ॥३२॥
कृत्वा चक्रेण वै छिन्ने जघने शिरसी तयोः । एवं देवी समुत्पन्ना ब्रह्मणा संस्तुता नृप ॥३३॥
महाकाली महाराज सर्वयोगेश्वरेश्वरी । महालक्ष्म्यास्तथोत्पत्तिं निशामय महीपते ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मुनिरुवाच

महिषीगर्भसंभूतो महाबलपराक्रमः । देवान्सर्वान्पराजित्य महिषोऽभूज्जगत्प्रभुः ॥१॥
सर्वेषां लोकपालानामधिकारान्महासुरः । बलान्निर्जित्य बुभुजे त्रैलोक्यैश्वर्यमद्भुतम् ॥२॥
ततः पराजिताः सर्वे देवाः स्वर्गपरिच्युताः । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ते जग्मुर्लोकमुत्तमम् ॥३॥
यत्रोत्तमौ देवदेवौ संस्थितौ शंकराच्युतौ । वृत्तान्तं कथयामासुर्महिषस्य दुरात्मनः ॥४॥
देवानां चैव सर्वेषां स्थानानि तरसाऽसुरः । विनिर्जित्य स्वयं भुङ्क्ते बलवीर्यमदोद्धतः ॥५॥
महिषासुरनामाऽसौ दुष्टदैत्योऽमरेश्वरौ । वधोपायश्च तस्याशु चिन्त्यतामसुरार्दनौ ॥६॥
एवं श्रुत्वा स भगवान्देवानामार्तियुग्वचः । चकार कोपं सुबहु तथा शंकरपद्मजौ ॥७॥
एवं कोपयुतस्यास्य हरेरास्यान्महीपते । तेजः प्रादुरभूद्दिव्यं सहस्रार्कसमद्युति ॥८॥
अथानुक्रमतस्तेजः सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् । शरीरादुद्भवं प्राप हर्षयद्विबुधाधिपान् ॥९॥
यदभूच्छंभुजं तेजो मुखमस्योदपद्यत । केशा बभूवुर्याम्येन वैष्णवेन च बाहवः ॥१०॥
सौम्येन च स्तनौ जातौ माहेन्द्रेण च मध्यमः । वारुणेन ततो भूप जङ्घोरू संबभूवतुः ॥११॥
नितम्बौ तेजसा भूमेः पादौ ब्राह्मेण तेजसा । पादाङ्गुल्यो भानवेन वासवेन कराङ्गुली ॥१२॥
कौबेरेण तथा नासा दन्ताः संजज्ञिरे तदा । प्राजापत्येनोत्तमेन तेजसा वसुधाधिप ॥१३॥
पावकाच्च समुत्पन्नं लोचनत्रितयं शुभम् । सांध्येन तेजसा जाते भ्रुकुट्यौ तेजसा निधी ॥१४॥
कर्णौ वायव्यतो जातौ तेजसो मनुजाधिप । सर्वेषां तेजसा देवी जाता महिषमर्दिनी ॥१५॥

शूलं ददौ शिवो विष्णुश्चक्रं शखं च पाशभृत् । हुताशनो ददौ शक्तिं मारुतश्चापसायकौ ॥१६॥
वज्रं महेंद्र प्रददौ घंटा चैरावताद्गजात् । कालदंडं यमो ब्रह्मा चाक्षमालाकमडलू ॥१७॥
दिवाकरो रश्मिमाला रोमकूपेषु संददौ । काल खड्ग तथा चर्म निर्मल वसुधाधिप ॥१८॥
समुद्रो निर्मलं हारमजरे चाम्बरे नृप । चूडामणिं कुडले च कटकानि तथागदे ॥१९॥
अर्धचंद्र निर्मल च नूपुराणि तथा ददौ । ग्रैवेयकं भूषण च तस्यै देव्यै मुदान्वित. ॥२०॥
विश्वकर्मा चोर्मिकाश्च ददौ तस्यै धरापते । हिमवान्वाहन सिंह रत्नानि विविधानि च ॥२१॥
पानपात्रं सुरापूर्णं ददौ तस्यै धनाधिप । शेषश्च भगवान्देवो नागहारं ददौ विभु ॥२२॥
अन्यैरशेषविबुधैर्मानिता सा जगन्मयी । ता तुष्टुवुर्महादेवी देवा महिषपीडिता ॥२३॥
नानास्तोत्रैर्महेशानी जगदुद्भवकारिणीम् । तेषा निशम्य देवेशी स्तोत्र विबुधपूजिता ॥२४॥
महिषस्य वधार्थाय महानाद चकार ह । तेन नादेन महिषश्चकितोऽभूद्धरापते ॥२५॥
आससाद जगद्धात्री सर्वसैन्यसमावृत. । तत. स युयुधे देव्या महिषाख्यो महासुर. ॥२६॥
शस्त्रास्त्रैर्बहुधा क्षिप्तै पूरयन्नम्बरातरम् । चिक्षुरो ग्रामणी. सेनापतिर्दुर्धरदुर्मुखौ ॥२७॥
बाष्कलस्ताम्रकश्चैव बिडालवदनोऽपर. । एतैश्चान्यैरसंख्यातै संग्रामातकसन्निभैः ॥२८॥
योधै परिवृतो वीरो महिषो दानवोत्तम । तत सा कोपताम्राक्षी देवी लोकविमोहिनी ॥२९॥
जघान योधान्समरे देवी महिषमाश्रितान् । ततस्तेषु हतेष्वेव स दैत्यो रोषमूर्छित. ॥३०॥
आससाद तदा देवी तूर्णं मायाविशारद । रूपातराणि सभेजे मायया दानवेश्वर. ॥३१॥
तानि तान्यस्य रूपाणि नाशयामास सा तदा । ततोऽन्ते महिषं रूप बिभ्राणममरार्दनम् ॥३२॥
पाशेन बद्ध्वा सुदृढ छित्वा खड्गेन तच्छिर. । पातयामास महिष देवी देवगणातकम् ॥३३॥
हाहाकृतं तत. शेष सैन्यं भग्नं दिशो दश । तुष्टुवुर्देवदेवेशी सर्वे देवा प्रमोदिताः ॥३४॥
एवं लक्ष्मीः समुत्पन्ना महिषासुरमर्दिनी । राजञ्छृणु सरस्वत्या.प्रादुर्भावो यथाऽभवत् ३५॥
एकदा शुम्भनामाऽऽसीद्दैत्यो मदबलोत्कट. । निशुंभश्चापि तद्भ्राता महाबलपराक्रमः ॥३६॥
तेन संपीडिता देवा. सर्वे भ्रष्टश्रियो नृप । हिमवंतमथासाद्य देवी तुष्टुवुरादरात् ॥३७॥

देवा ऊचुः

जय देवेशि भक्तानामार्तिनाशनकोविदे । दानवांतकरूपे त्वमजरामरणेऽनघे ॥३८॥
देवेशि भक्तिसुलभे महाबलपराक्रमे । विष्णुशंकरब्रह्मादिस्वरूपेऽनंतविक्रमे ॥३९॥
सृष्टिस्थितिकरे नाशकारिके कांतिदायिनि । महातांडवसुप्रीते मोददायिनि माधवि ॥४०॥
प्रसीद देवदेवेशि प्रसीद करुणानिधे । निशुंभशुंभसंभूतभयापारांबुवारिधे. ॥४१॥
उद्धरास्मान्प्रपन्नार्तिनाशिके शरणागतान् । एवं संस्तुवतां तेषां निशम्य धरापते ॥४२॥

प्रसन्ना गिरिजा प्राह ब्रूत स्तवनकारणम् । एतस्मिन्नन्तरे तस्याः कोशरूपात्समुत्थिता ॥४३॥
कौशिकी सा जगत्पूज्या देवान्प्रीत्येदमब्रवीत् । प्रसन्नाऽहं सुरश्रेष्ठाः स्तवेनोत्तमरूपिणी ॥४४॥
व्रियतां वर इत्युक्ते देवाः सवव्रिरे वरम् । शुम्भनामाऽसुरो भ्राता निशुम्भस्तस्य विश्रुतः ॥४५॥
त्रैलोक्यमोजसाऽऽक्रान्तं दैत्येन बलशालिना । तद्वधश्चिन्त्यतां देवि दुरात्मा दानवेश्वरः ॥४६॥
बाधते सततं देवि तिरस्कृत्य निजौजसा ।

श्रीदेव्युवाच

देवशत्रुं पातयिष्ये निशुम्भं शुम्भमेव च ॥४७॥
स्वस्थास्तिष्ठन्तु भद्रं वः कण्टकं नाशयामि च । इत्युक्त्वा देवदेवेशी देवी चैन्द्रान्दयामयी ॥४८॥
जगामादर्शनं सद्यो मिषतां त्रिदिवौकसाम् । देवाः समागता दृष्ट्वा सुवर्णाद्रिगुहां शुभाम् ॥४९॥
चण्डमुण्डौ पश्यतः स्म भृत्यौ शुम्भनिशुम्भयोः । दृष्ट्वा तां चारुसर्वाङ्गीं देवीं लोकविमोहिनीम् ॥५०॥
कथयामासतू राज्ञे भृत्यौ तौ चण्डमुण्डकौ । देव सर्वासुरश्रेष्ठ रत्नभोगार्ह मानद ॥५१॥
अपूर्वा कामिनी दृष्टा चावाभ्यां रिपुमर्दन । तस्याः संभोगयोग्यस्त्वमस्त्येव तव साम्प्रतम् ॥५२॥
तां समानय चार्वङ्गीं भुङ्क्ष्व सौख्यसमन्वितः । तादृशी नासुरी नारी न गन्धर्वी न दानवी ॥५३॥
न मानवी नापि देवी यादृशी सा मनोहरा । एवं भृत्यवचः श्रुत्वा शुम्भः परबलार्दनः ॥५४॥
दूतं सम्प्रेषयामास सुग्रीवं नाम दानवम् । स दूतस्त्वरितं गत्वा देव्याः सविधमादरात् ॥५५॥
वृत्तान्तं कथयामास देव्यै शुम्भस्य यद्वचः । देवि शुम्भासुरो नाम त्रैलोक्यविजयी प्रभुः ॥५६॥
सर्वेषां रत्नवस्तूनां भोक्ता भाग्यो दिवौकसाम् । तदुक्तं शृणु मे देवि रत्नभोक्ताऽहमव्ययः ॥५७॥
त्वं चापि रत्नभूता भज मां चारुलोचने । सर्वेषु यानि रत्नानि देवासुरनरेषु च ॥५८॥
तानि मय्येव सुभगे भज मां कामजैः रसैः ।

देव्युवाच

सत्यं वदसि हे दूत दैत्यराजप्रियंकर ॥५९॥
प्रतिज्ञा या मया पूर्वं कृता साप्यनृता कथम् । भवेता शृणु मे दूत या प्रतिज्ञा यथा कृता ॥६०॥
यो मे दर्पं विधुनुते यो मे बलमपोहति । यो मे प्रतिबलो भूयात्स एव मम भोगभाक् ॥६१॥
तत एनां प्रतिज्ञां मे सत्यां कृत्वाऽसुरेश्वरः । गृह्णातु पाणिं सरसा तस्याऽऽस्य किमत्र हि ॥६२॥
तस्माद्गच्छ महादूत स्वामिनं ब्रूहि चादृतः । प्रतिज्ञां चापि मे सत्यां विधास्यति बलान्वितः ॥६३॥
एवं वाक्यं महादेव्याः समाकर्ण्य स दानवः । कथयामास शुम्भाय देव्या वृत्तान्तमादितः ॥६४॥
तदप्रियं दूतवाक्यं शुम्भः श्रुत्वा महाबलः । कोपमाहारयामास महान्तं दनुजाधिपः ॥६५॥
ततो धूम्राक्षनामानं दैत्यं दैत्यपतिः प्रभुः । आदिदेश शृणु वचो धूम्राक्ष मम चादृतः ॥६६॥

राजपुत्रा ऊचुः

देवि निष्कंटकं राज्यं संततिश्चिरजीविनी ॥१७॥
भोगा अव्याहताः कामं यशस्तेजो मतिश्च ह । अकुण्ठितत्वं सर्वेषामेष एव वरो हितः ॥१८॥

श्रीदेव्युवाच

एवमस्तु च सर्वेषां भवतां यन्मनोगतम् । अथान्यदपि मे वाक्यं श्रूयतामादरादिदम् ॥१९॥
भवन्तं सर्व एवैते मन्वन्तरपतीश्वरा. । संतत्या दीर्घया भोगैरनेकैरपि सङ्गमः ॥२०॥
अखण्डितबलैश्वर्यं यशस्तेजोविभूतय. । भवितारो मत्प्रसादाद्राजपुत्राः क्रमेण तु ॥२१॥

श्रीनारायण उवाच

एवं तेभ्यो वरान्दत्त्वा भ्रामरी जगदंबिका । अन्तर्धानं जगामाशु भक्त्या तैः संस्तुता सती २२॥
ते राजपुत्रा. सर्वेऽपि तस्मिञ्जन्मन्यनुत्तमम् । राज्यं महीगतान्भोगान्बुभुजुश्च महौजसः ॥२३॥
संतति चाखडितां ते समुत्पाद्य महीतले । वंशं संस्थाप्य सर्वेऽपि मनूना पतयोऽभवन् ॥२४॥
भवान्तरे क्रमेणैव सावर्णिपदभागिनः । प्रथमो दक्षसावर्णिर्नवमो मनुरीरितः ॥२५॥
अव्याहतबलो देव्याः प्रसादादभवद्विभुः । द्वितीयो मेरुसावर्णिर्दशमो भानुरेव च ॥२६॥
बभूव मन्वन्तरपो महादेवीप्रसादतः । तृतीयो मनुराख्यातः सूर्यसावर्णिनामकः ॥२७॥
एकादशो महोत्साहस्तपसा स्वेन भावित· । चतुर्थश्चंद्रसावर्णिर्द्वादशो मनुराड् विभुः ॥२८॥
देवीसमाराधनेन जातो मन्वन्तरेश्वरः । पञ्चमो रुद्रसावर्णिस्त्रयोदश मनुः स्मृतः ॥२९॥
महाबलो महासत्त्वो बभूव जगदीश्वरः । षष्ठश्च विष्णुसावर्णिश्चतुर्दशमनु. श्रुती ॥३०॥
बभूव देवीवरतो जगतां प्रथितः प्रभुः । चतुर्दशैते मनवो महातेजोबलैर्युताः ॥३१॥
देव्याराधनतः पूज्या वंद्या लोकेषु नित्यश. । महाप्रतापिन. सर्वे भ्रामर्यास्तु प्रसादतः ॥३२॥

नारद उवाच

सेयं सा भ्रामरी देवी कथं जाता निमात्मिका । तदाख्यानं वद प्राज्ञ विचित्रं मोहनाशनम् ॥३३॥
न तृप्तिमधिगच्छामि पिबन्देवीकथामृतम् । अमृतं पिबतां मृत्युर्नास्य श्रवणतो मम. ॥३४॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि जगन्मातुर्विचेष्टितम् । अविरत्याव्यक्तरूपाया विचित्रं मोहनाशनम् ॥३५॥
महच्चरितं श्रीदेव्यास्तत्त्वं लोकहितये । निर्व्याजया करुणया पुत्रे मातुर्यथा तथा ॥३६॥
पुरा दैत्यो महानासीदरुणाख्यो महाबल. । पाताले दैत्यसंस्थाने देवद्वेषी महाखलः ॥३७॥
स देवाञ्जेतुकामश्च चचार परमं तपः । पद्मजन्मसमुद्दिश्य स अमरो भविष्यति ॥३८॥
गत्वा हिमवतः पार्श्वे गङ्गायाम्पुलिने शुभे । पक्वपर्णाशनो योगी संनिरुध्य मरुद्गणम् ॥३९॥

गायत्रीजपसंसक्त सकामस्तमसा युत । दशवर्षसहस्राणि ततो वारिकणाशन ॥४०॥
दशवर्षसहस्राणि तत पवनभोजन । दशवर्षसहस्राणि निराहारोऽभवत्तत ॥४१॥
एव तपस्यतस्तस्य शरीरादुत्थितोऽनल । ददाह जगती सर्वां तदद्भुतमिवाभवत् ॥४२॥
किमिद किमिद चेति देवा सर्वे चकम्पिरे । सत्रस्ता सकला लोका ब्रह्माण शरण ययु ॥४३॥
विज्ञापित देववरै श्रुत्वा तत्र चतुर्मुख । गायत्रीसहितो हससमारूढो ययौ मुदा ॥४४॥
प्राणमात्रावशिष्ट त धमनीशतसकुलम् । शुष्कोदर क्षामगात्र ध्यानमीलितलोचनम् ॥४५॥
ददर्श तेजसा दीप्त द्वितीयमिव पावकम् । वर वरय भद्र ते वत्स यन्मनसि स्थितम् ॥४६॥
श्रुतिमात्रेण सतोषकारक वाक्यमूचिवान् । श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणी सुधाधारामिवारुण ॥४७॥
उन्मीलिताक्ष पुरतो ददर्श जलजोद्भवम् । गायत्रीसहित देव चतुर्वेदसमन्वितम् ॥४८॥
अक्षस्रक्कुडिकाहस्त जपन्त ब्रह्म शाश्वतम् । दृष्ट्वोत्थाय ननामाय स्तुत्वा च विविधै स्तवै ॥४९॥
वर वव्रे स्वबुद्धिस्थो मा भवेन्मृत्युरित्यपि । श्रुत्वाऽरुणवचो ब्रह्मा बोधयामास सादरम् ॥५०॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या मृत्युना कवलीकृता । तदाऽन्येषा तु का वार्ता मरणे दानवोत्तम ॥५१॥
वर योग्य ततो ब्रूहि दातु य शक्यते मया । नात्राग्रह प्रकुर्वन्ति बुद्धिमन्तो जना क्वचित् ॥५२॥
इति ब्रह्मवच श्रुत्वा पुन प्रोवाच सादरम् । न युद्धे न च शस्त्रास्त्रै पुम्भ्यो नापि योषित ॥५३॥
द्विपादृभ्यो वा चतुष्पादृभ्यो नोभयाकारतस्तथा । भवेन्मे मृत्युरित्येव देव देहि वर प्रभो ॥५४॥
बल च विपुल देहि येन देवजयो भवेत । इति तस्य वच श्रुत्वा तथास्त्विति वचोऽब्रवीत् ॥
दत्त्वा वर जगामाशु पद्मज स्व निकेतनम् । ततोऽरुणाख्यो दैत्यस्तु पातालात्स्वाश्रयस्थितान् ॥
दैत्यानाकारयामास ब्रह्मणो वरदर्पित । आगत्य तेऽसुरा सर्वे दैत्येश प्रचक्रिरे ॥५७॥
दूत च प्रेषयामासुर्युद्धार्थममरावतीम् । दूतवाक्य तदा श्रुत्वा देवराड् भयकम्पित ॥५८॥
देवै सार्धं जगामाशु ब्रह्मण सदन प्रति । ब्रह्माविष्णू पुरस्कृत्य जग्मुस्ते शकरालयम् ॥५९॥
विचार चक्रिरे तत्र वधार्थं ते सुरद्रुहाम् । एतस्मिन्समये तत्र दैत्यसेनासमावृत ॥६०॥
अरुणाख्यो दैत्यराजो जगामाशु त्रिविष्टपम् । सूर्येन्दुयमवह्नीनामधिकारान्पृथक् पृथक् ॥६१॥
स्वय चकार तपसा नानारूपधरो मुने । स्वस्वस्थानच्युता सर्वे जग्मु कैलासमण्डलम् ६२॥
शशसु शकर देवा स्वस्वदु ख पृथक् पृथक् । महान्विचारस्तत्रासीत्किं कर्तव्यमत परम् ॥६३॥
न युद्धेन च शस्त्रास्त्रैर्न पुम्भ्यो नापि योषित । द्विपादृभ्यो वा चतुष्पादृभ्यो नोभयाकारतोऽपि वा ॥
मृत्युर्भवेदिति ब्रह्मा प्रोवाच वचन यत । इति चिन्तातुरा सर्वे कर्तुं किंचिन्न च क्षमा ६५॥
एतस्मिन्समये तत्र वागभूदशरीरिणी । भजध्व भुवनेशानी सा व कार्यं विधास्यति ६६॥
गायत्रीजपसक्तो दैत्यराट्यदि तां त्यजेत् । मृत्युयोग्यस्तदा भूयादित्युच्चैस्तोषकारिणी ॥६७॥

ता दुष्टा केशपाशेषु धृत्वाऽप्यानीता मम । समीपमविलम्बेन शीघ्रं गच्छस्व मे पुरः ॥६७॥
इत्यादेशं समासाद्य दैत्येशो धूम्रलोचन । पश्चादसुराणां सहितः सहस्राणां महाबलः ॥६८॥
तुहिनाचलमासाद्य देव्याः सविधमेव स. । उच्चैर्देवीं जगादाशु भज दैत्यपतिं शुभे ॥६९॥
शुंभं नाम महावीर्यं सर्वभोगानवाप्नुहि । नोचेत्केशान्गृहीत्वा त्वां नेष्ये दैत्यपतिं प्रति॥७०॥
इत्युक्ता सा ततो देवी दैत्येन त्रिदशारिणा । उवाच दैत्य यद्ब्रूपे तत्सत्यं ते महाबल ॥७१॥
राजा शुंभासुरस्त्वं च किं करिष्यसि तद्वद । इत्युक्तो दैत्यपोऽधावत्तूर्णं शस्त्रसमन्वितः ॥७२॥
भस्मसात्तं चकाराशु हुङ्कारेण महेश्वरी । ततः सैन्यं वाहनेन देव्या भग्नं महीपते ॥७३॥
दिशो दशाभजच्छीघ्रं हाहाभूतमचेतनम् । तद्वृत्तान्तं समाश्रुत्य स शुंभो दैत्यराड्विभुः ॥७४॥
चुकोप च महाकोपाद्भ्रुकुटीकुटिलाननः । ततः कोपपरीतात्मा दैत्यराजः प्रतापवान् ॥७५॥
चंडं मुंडं रक्तबीजं क्रमतः प्रैषयद्विभुः । ते च गत्वा ययौ दैत्या विक्रान्ता बहुविक्रमाः ॥७६॥
देवीं ग्रहीतुमारब्धयत्नास्ते ह्यभवन्बलात् । तानापततः एवासौ जगद्धात्री मदोत्कटा ॥७७॥
शूलं गृहीत्वा वेगेन पातयामास भूतले । ससैन्यान्निहताञ्छ्रुत्वा दैत्यान्दानवेश्वरौ ॥७८॥
शुंभश्चैव निशुंभश्च समाजग्मतुरोजसा । निशुंभश्चैव शुंभश्च कृत्वा युद्धं महोत्कटम् ॥७९॥
देव्याश्च वशगौ जातौ निहतौ च तयाऽसुरौ । इति दैत्यवरं शुंभं घातयित्वा जगन्मयी ॥८०॥
विबुधैः संस्तुता यद्वत्साक्षाद्वागीश्वरी परा । एवं ते वर्णितो राजन्प्रादुर्भावोऽतिरम्यकः ॥८१॥
महाकाल्याश्चैव महालक्ष्म्याः सरस्वत्याः क्रमेण च । परा परेश्वरी देवी जगत्सर्गं करोति च ॥८२॥
पालनं चैव संहारं सैव देवी दधाति हि । तां समाश्रय देवेशीं जगन्मोहनिवारिणीम् ॥८३॥
महामायां पूज्यतमां सा कार्यं ते विधास्यति ।

नारायण उवाच

इति राजा वचः श्रुत्वा मुनेः परमशोभनम् ॥८४॥
देवीं जगाम शरणं सर्वकामफलप्रदाम् । निराहारो यतात्मा च तन्मनाश्च समाहितः ॥८५॥
देवीमूर्तिं मृन्मयीं च पूजयामास भक्तितः । पूजनान्ते बलिं तस्यै निजगात्रासृजं ददत् ॥८६॥
तदा प्रसन्ना देवेशी जगद्योनिः कृपायती । प्रादुर्बभूव पुरतो वरं ब्रूहीति भाषिणी ॥८७॥
स राजा निजमोहस्य नाशनं ज्ञानमुत्तमम् । राज्यं निष्कण्टकं चैव याचतिस्म महेश्वरीम् ॥८८॥

श्रीदेव्युवाच

राजन्निष्कण्टकं राज्यं ज्ञानं वै मोहनाशनम् । भविष्यति मया दत्तमस्मिन्नेव भवे तव ॥८९॥
अन्यच्च शृणु भूपाल जन्मान्तरविचेष्टितम् । मानोर्जन्म समासाद्य सावर्णिर्भविता भवान् ॥९०॥
तत्र मन्वंतरस्यापि पतिस्त्वं बहुविक्रमः । मन्त्रित्रिकुम्भ चापि प्राप्स्यसे महदाकृताम् ॥९१॥

एवं दत्त्वा वरं देवी जगामादर्शनं तदा । सोऽपि देव्याः प्रसादेन जातो मन्वंतराधिपः ॥९२॥
एवं ते वर्णितं साधो सावर्णेर्जन्म कर्म च । एतत्पठंस्तथा शृण्वन्देव्यनुग्रहमाप्नुयात् ॥९३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयतां दोषमनुना चित्रमुद्भवम् । यस्य स्मरणमात्रेण देवीभक्तिः प्रजायते ॥१॥
आसन्वैवस्वतमनोः पुत्राः षड् विमलोदयाः । करूषश्च पृषध्रश्च नाभागो दिष्ट एव च ॥२॥
शर्यातिश्च त्रिशंकुश्च सर्वे एव महाबलाः । ततः षडेव ते गत्वा कालिन्द्यास्तीरमुत्तमम् ॥३॥
निराहारा जितश्वासाः पूजां चक्रुस्ततः स्थिताः । देव्या महीमयीं मूर्तिं विनिर्माय पृथक्पृथक् ॥४॥
विविधैरुपचारैस्ता पूजयामासुरादृताः । ततश्च सर्वे एवैते तपःसारा महाबलाः ॥५॥
जीर्णपर्णाशना वायुभक्षणास्तोयभोजनाः । धूम्रपाना रश्मिपानाः क्रमशश्च बहुश्रमाः ॥६॥
ततस्तेषामादरेणाराधनं कुर्वतां सदा । विमला मतिरुत्पन्ना सर्वमोहविनाशिनी ॥७॥
बभूवुर्मनुपुत्रास्ते देवीपादैकचिन्तनाः । मत्या विमलया तेषामात्मन्येवाखिलं जगत् ॥८॥
दर्शनं संजगामाशु तदद्भुतमिवाभवत् । एवं द्वादशवर्षाते तपसा जगदीश्वरी ॥९॥
प्रादुर्बभूव देवेशी सहस्रार्कसमद्युतिः । तां दृष्ट्वा विमलात्मानो राजपुत्राः षडेव ते ॥१०॥
तुष्टुवुर्भक्तिनम्रातःकरणा भावसंयुताः ।

राजपुत्रा ऊचुः

महेश्वरि जयेशानि परमे करुणालये ॥११॥
वाग्भवाराधनप्रीते वाग्भवप्रतिपादिते । क्लीकारविग्रहे देवि क्लीकारप्रीतिदायिनि ॥१२॥
कामराजमनोमोददायिनीश्वरतोषिणि । महामाये मोदपरे महासाम्राज्यदायिनि ॥१३॥
विष्ण्वर्कहरशक्रादिस्वरूपे भोगवर्धिनि । एवं स्तुता भगवती राजपुत्रैर्महात्मभिः ॥१४॥
प्रसादसुमुखी देवी प्रोवाच वचनं शुभम् ।

श्रीदेव्युवाच

राजपुत्रा महात्मानो भवंतस्तपसा युताः ॥१५॥
निष्कल्मषाः शुद्धधियो जाता वै मदुपासनात् । वरं मनोगतं सर्वं याचध्वमविलम्बितम् ॥१६॥
प्रसन्नाऽहं प्रदास्यामि युष्माकं मनसि स्थितम् ।

श्रुत्वा दैवीं तथा वाणीं मन्त्रयामासुरादृताः । बृहस्पतिं समाहूय वचनं प्राह देवराट् ॥६८॥
गुरो गच्छ सुराणां तु कार्यार्थमसुरं प्रति । यथा भवेच्च गायत्रीत्यागस्तस्य तथा कुरु ॥६९॥
अस्माभिः परमेशानी सेव्यते ध्यानयोगतः । प्रसन्ना सा भगवती साहाय्यं ते करिष्यति ॥७०॥
इत्यादिश्य गुरुं सर्वे जग्मुर्जाम्बूनदेश्वरीम् । सास्मान्दैत्यभयत्रस्तान्पालयिष्यति शोभना ॥७१॥
तत्र गत्वा तपश्चर्यां चक्रुः सर्वे सुनिश्चिताः । मायाबीजजपासक्ता देवीमखपरायणाः ॥७२॥
बृहस्पतिस्तदा शीघ्रं जगामासुरसन्निधौ । आगतं मुनिवर्यं तं पप्रच्छाथ स दैत्यराट् ॥७३॥
मुने कुत्रागमः कस्मात्किमर्थमिति मे वद । नाहं युष्मत्पक्षपाती प्रत्युतारातिरेव च ॥७४॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिनायकः । अस्मत्सेव्या च या देवी सा त्वया पूज्यतेऽनिशम् ॥
तस्मादस्मत्पक्षपाती न भवेस्त्वं कथं वद । इति तस्य वचः श्रुत्वा मोहितो देवमायया ॥७६॥
तत्याज परमं मन्त्रमभिमानेन सत्तम । गायत्रीत्यागतो दैत्यो निस्तेजस्को बभूव ह ॥७७॥
कृतकार्यो गुरुस्तस्मात्स्थानान्निर्गतवान्पुनः । ततो वृत्तान्तमखिलं कथयामास वज्रिणे ॥७८॥
संतुष्टास्ते सुराः सर्वे भेजिरे परमेश्वरीम् । एवं बहुगते काले कस्मिंश्चित्समये मुने ॥७९॥
प्रादुरासीज्जगन्माता जगन्मंगलकारिणी । कोटिसूर्यप्रतीकाशा कोटिकन्दर्पसुन्दरा ॥८०॥
चित्रानुलेपना देवी चित्रवासोयुगान्विता । विचित्रमाल्याभरणा चित्रभ्रमरमुष्टिका ॥८१॥
वराभयकरा शान्ता करुणामृतसागरा । नानाभ्रमरसंयुक्तपुष्पमालाविराजिता ॥८२॥
भ्रामरीभिर्विचित्राभिरसंख्याभिः समावृता । भ्रमरैर्गायमानैश्च ह्रींकारमनुमन्वहम् ॥८३॥
समन्ततः परिवृता कोटिकोटिभिरम्बिका । सर्वशृंगारवेषाढ्या सर्ववेदप्रशंसिता ॥८४॥
सर्वात्मिका सर्वमयी सर्वमंगलरूपिणी । सर्वज्ञा सर्वजननी सर्वा सर्वेश्वरी शिवा ॥८५॥
दृष्ट्वा तां तरलात्मनो देवा ब्रह्मपुरोगमाः । तुष्टुवुर्हृष्टमनसो विष्टरश्रवसं शिवाम् ॥८६॥

देवा ऊचुः

नमो देवि महाविद्ये सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि । नमः कमलपत्राक्षि सर्वाधारे नमोऽस्तु ते ॥८७॥
सविश्वतैजसप्राज्ञविराट्सूत्रात्मिके नमः । नमो व्याकृतरूपायै कूटस्थायै नमो नमः ॥८८॥
दुर्गे सर्गादिरहिते दुष्टसंरोधनार्गले । निरर्गलप्रेमगम्ये भर्गे देवि नमोऽस्तु ते ॥८९॥
नमः श्रीकालिके मातर्नमो नीलसरस्वति । उग्रतारे महोग्रे ते नित्यमेव नमो नमः ॥९०॥
नमः पीताम्बरे देवि नमस्त्रिपुरसुन्दरि । नमो भैरवि मातङ्गि धूमावति नमो नमः ॥९१॥
छिन्नमस्ते नमस्तेऽस्तु क्षीरसागरकन्यके । नमः शाकम्भरि शिवे नमस्ते रक्तदन्तिके ॥९२॥
निशुम्भशुम्भदलनि रक्तबीजविनाशिनि । धूम्रलोचननिर्णाशे वृत्रासुरनिबर्हिणि ॥९३॥
चण्डमुण्डप्रमथिनि दानवान्तकरे शिवे । नमस्ते विजये गङ्गे शारदे विकचानने ॥९४॥

पृथ्वीरूपे दयारूपे तेजोरूपे नमो नम । प्राणरूपे महारूपे भूतरूपे नमोऽस्तु ते ॥९५॥
विश्वमूर्ते दयामूर्ते धर्ममूर्ते नमो नम । देवमूर्ते ज्योतिमूर्ते ज्ञानमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥९६॥
गायत्रि वरदे देवि सावित्रि च सरस्वति । नम स्वाहे स्वधे मातर्दक्षिणे ते नमो नम ॥९७॥
नेति नेतीति वाक्यैर्या बोध्यते सकलागमै । सर्वं प्रत्यक्स्वरूपा सा भजाम परदेवताम् ॥९८॥
भ्रमरैर्वेष्टिता यस्माद्भ्रामरी सा तत स्मृता । तस्यै दव्यै नमो नित्य नित्यमेव नमो नम ॥९९॥
नमस्ते पार्श्वयो पृष्ठे नमस्ते पुरतोऽम्बिके । नम ऊर्ध्वं नमश्चाध सर्वत्रैव नमो नम ॥१००॥
कृपा कुरु महादेवि मणिद्वीपाधिवासिनि । अनन्तकोटिब्रह्माण्डनायिके जगदम्बिके ॥१०१॥
जय देवि जगन्मातर्जय देवि परात्परे । जय श्रीभुवनेशानि जय सर्वोत्तमोत्तमे ॥१०२॥
कल्याणगुणरत्नानामाकरे भुवनेश्वरि । प्रसीद परमेशानि प्रसीद जगतोरणे ॥१०३॥

नारायण उवाच

इति देववच श्रुत्वा प्रगल्भ मधुर यच । उवाच जगदम्बा सा मत्तकोकिलभाषिणी ॥१०४॥

देव्युवाच

प्रसन्नाऽह सदा देवा वरदशशिरोमणि । ब्रुवतु विबुधा सर्वे यदव स्याच्चिकीर्षितम् १०५॥
देवीवाक्य सुरा श्रुत्वा प्रोचुर्दु खस्य कारणम् । दुष्टदैत्यस्य चरित जगद्बाधाकर परम् ॥१०६॥
देवब्राह्मणवेदाना हलन नाशन तथा । स्थानभ्रंश सुराणा च कथयामासुरादृता ॥१०७॥
ब्रह्मणो वरदान च यथावत्ते समूचिरे । श्रुत्वा देवमुखाद्वाणी महाभगवती तदा ॥१०८॥
प्रेरयामास हस्तस्था भ्रमरान्भ्रामरी तदा । पार्श्वस्थानग्रभागस्थान्नानारूपधरास्तदा ॥१०९॥
जनयामास बहुशो यैर्व्याप्त भुवनत्रयम् । मटचीयूथवत्तेषा समुदायास्तु निर्गत ॥११०॥
तदान्तरिक्ष तैर्व्याप्तमभवार क्षितावभूत । दिवि पर्वतशृङ्गेषु द्रुमेषु विपिनेष्वपि ॥१११॥
भ्रमरा एव सजातास्तदद्भुतमिवाभवत् । त सर्वे दैत्यवक्षासि दारयामासुरदगता ॥११२॥
मर मधुहर यद्वमक्षिका कोपसयुता । उपायो न च शस्त्राणा तथाऽस्त्राणा तदाऽभवत् ॥
न युद्ध न च सभाषा केवल मरण खलु । यस्मिन्यस्मिन्स्थले य य स्थिता दैत्या यथा यथा ॥
तत्रैव च तथा सर्वे मरण प्रापुरुत्स्मया । परस्पर समाचारो न कस्याप्यभवत्तदा ॥११५॥
क्षणमात्रेण ते सर्वे विनष्टा दैत्यपुगवा । कृत्वेत्थ भ्रमरा कार्यं देवीनिकटमाययु ॥११६॥
आश्चर्यमेतदाश्चर्यमिति लोका समूचिरे । किं चित्र जगदम्बाया यस्या मायेयमीदृशी ११७॥
ततो देवगणा सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरोगमा । निमग्ना हर्षजलधौ पूजयामासुरम्बिकाम् ॥११८॥
नानोपचारैर्विविधैर्नानोपायनपाणय । जयशब्द प्रकुर्वाणा मुमुचु सुमनासि च ॥११९॥

दिवि दुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः । पेठुर्वेदान्मुनिश्रेष्ठा गंधर्वाद्या जगुस्तथा ॥१२०॥
मृदंगमुरजावीणाढक्काडमरुनि स्वनैः । घंटाशंखनिनादैश्च व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥१२१॥
नानास्तोत्रैस्तदा स्तुत्वा मूर्ध्न्यर्घाधायाजलीस्तदा । जय मातर्जयेशानीत्येव सर्वे समूचिरे ॥१२२॥
ततस्तुष्टा महादेवी वरान्दत्त्वा पृथक्पृथक् । स्वस्मिंश्च विपुला भक्तिं प्रार्थिता तैर्ददौ च ताम् ॥
पश्यतामेव देवानामंतर्धानं गता ततः । इति ते सर्वमाख्यातं भ्रामर्याश्चरितं महत् ॥१२४॥
पठतां शृण्वतां चैव सर्वपापप्रणाशनम् । श्रुतमाश्चर्यजनकं संसारार्णवतारकम् ॥१२५॥
एवं मनूनां सर्वेषां चरितं पापनाशनम् । देवीमाहात्म्यसंयुक्तं पठञ्छृण्वञ्छुभप्रदम् ॥१२६॥
यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्योऽनिशं नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीसायुज्यमाप्नुयात् ॥१२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सार्धरुद्रैः पचशतं [५११॥] श्लोकैर्व्यासकृतैः शुभैः ।
देवीभागवतस्यास्य दशमस्कन्ध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं दशमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

एकादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन् भूतभव्येश नारायण सनातन । आख्यातं परमाश्चर्यं देवीचारित्रमुत्तमम् ॥ १ ॥
प्रादुर्भावः परो मातुः कार्यार्थमसुरद्रुहाम् । अधिकारात्तिरुक्ताऽत्र देवीपूर्णकृपावशात् ॥ २ ॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि येन प्रीणाति सर्वदा । स्वभक्तान्परिपुष्णाति तमाचारं वद प्रभो ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद तत्त्वज्ञ सदाचारविधिक्रमम् । यदनुष्ठानमात्रेण देवी प्रीणाति सर्वदा ॥ ४ ॥
प्रातरुत्थाय कर्तव्यं यद्द्विजेन दिने दिने । तदहं सम्प्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥ ५ ॥
उदयास्तमयं यावद्द्विजः सत्कर्मकृद्भवेत् । नित्यनैमित्तिकैर्युक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितैः ॥ ६ ॥
आत्मनश्च सहायार्थं पिता माता न तिष्ठति । न पुत्रदारा न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलम् ॥ ७ ॥
तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं सञ्चिनु साधनैः । धर्मेणैव सहायात्तु तमस्तरति दुस्तरम् ॥ ८ ॥
आचारः प्रथमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च । तस्मादस्मिन्समायुक्तो नित्यं स्यादात्मनो द्विजः ॥ ९ ॥
आचाराल्लभते चायुराचाराल्लभते प्रजाः । आचारादन्नमक्षय्यमाचारो हन्ति पातकम् ॥ १० ॥
आचारः परमो धर्मो नृणां कल्याणकारकः । इह लोके सुखी भूत्वा परत्र लभते सुखम् ॥ ११ ॥
अज्ञानान्धजनानां मोहितैर्भ्रमितात्मनाम् । धर्मरूपो महादीपो मुक्तिमार्गप्रदर्शकः ॥ १२ ॥
आचारात्प्राप्यते श्रेष्ठ्यमाचारात्कर्म लभ्यते । कर्मणो जायते ज्ञानमिति वाक्यं मनोः स्मृतम् ॥

सर्वधर्मवरिष्ठोऽयमाचार: परमं तप । तदेव ज्ञानमुद्दिष्टं तेन सर्वं प्रसाध्यते ॥१४॥
यस्त्वाचारविहीनोऽत्र वर्तते द्विजसत्तम । स शूद्रवद्बहिष्कार्यो यथा शूद्रस्तथैव स. ॥१५॥
आचारो द्विविध: प्रोक्त· शास्त्रीयो लौकिकस्तथा । उभावपि प्रकर्तव्यौ न त्याज्यौ शुभमिच्छता ॥१६॥
ग्रामधर्मा जातिधर्मा देशधर्मा. कुलोद्भवा. । परिग्राह्या नृभिः सर्वैर्नैव ताल्लंघयेन्मुने ॥१७॥
दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निंदित । दु खभागी च सततं व्याधिना व्याप्त एव च ॥१८॥
परित्यजेदर्थकामौ यौ स्याता धर्मवर्जितौ । धर्ममप्यसुखोदर्कं लोकविद्विष्टमेव च ॥१९॥

नारद उवाच

बहुत्वादिह शास्त्राणा निश्चय स्यात्कथं मुने । कियत्प्रमाणं तद्ब्रूहि धर्ममार्गविनिर्णयम् ॥२०॥

श्रीनारायण उवाच

श्रुतिस्मृती उभे नेत्रे पुराण हृदयं स्मृतम् । एतत्त्रयोक्त एव स्याद्धर्मो नान्यत्र कुत्रचित् ॥२१॥
विरोधो यत्र तु भवेत्त्रयाणा च परस्परम् । श्रुतिस्तत्र प्रमाण स्याद्द्वयोर्द्वैधे स्मृतिर्वरा ॥२२॥
श्रुतिद्वैधं भवेद्यत्र तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ । स्मृतिद्वैध तु यत्र स्याद्विषय कल्प्यता पृथक् ॥२३॥
पुराणेषु क्वचिच्चैव तन्त्रदृष्टं यथातथम् । धर्मं वदन्ति तं धर्मं गृह्णीयान्न कथंचन ॥२४॥
वेदाविरोधि चेत्तंत्र तत्प्रमाणं न सशय । प्रत्यक्षश्रुतिरुद्ध यत्तत्प्रमाण भवेन्न च ॥२५॥
सर्वथा वेद एवासौ धर्ममार्गप्रमाणक: । तेनाविरुद्धं यत्किंचित्तत्प्रमाण न चान्यथा ॥२६॥
यो वेदधर्ममुज्झित्य वर्ततेऽन्यप्रमाणत. । कुण्डानि तस्य शिक्षार्थं यमलोके वसति हि ॥२७॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वेदोक्तं धर्ममाश्रयेत् । स्मृति. पुराणमन्यद्वा तन्त्रं वा शास्त्रमेव च ॥२८॥
तन्मूलत्वे प्रमाण स्यान्नान्यथा तु कदाचन । ये कुशास्त्राभियोगेन वर्तयन्तीह मानवान् ॥२९॥
अधोमुखोर्ध्वपादास्ते यास्यंति नरकार्णवम् । कामचारा: पाशुपतास्तथा वै लिंगधारिण: ॥३०॥
तप्तमुद्राङ्किता ये च वैखानसमतानुगा· । ते सर्वे निरय यान्ति वेदमार्गबहिष्कृता. ॥३१॥
वेदोक्तमेव सद्धर्मं तस्मात्कुर्यान्नर· सदा । उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं किं मयाऽद्य कृतं कृतम् ॥
दत्तं वा दापितं वापि वाक्येनापि च भाषितम् । उपपातेषु सर्वेषु पातकेषु महत्स्वपि ॥३३॥
प्राप्य रजनीयामं ब्रह्मध्यानं समाचरेत् । ऊरुस्थोत्तानचरण सव्ये चोरौ तथोत्तरम् ॥३४॥
उत्तानं किंचिदुत्तानं मुखमवष्टभ्य चोरसा । निमीलिताक्ष सत्त्वस्थो दन्तैर्दंतान्न संस्पृशेत् ॥३५॥
ताल्वस्थाचलजिह्वश्च संवृतास्य: सुनिश्चल । सन्निरुद्धेंद्रियग्रामो नातिनिम्नस्थितासन: ॥३६॥
द्विगुणं त्रिगुण वापि प्राणायाममुपक्रमेत् । ततो ध्येय: स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत्प्रभु: ॥३७॥
धारयेत्तत्र चात्मानं धारणा धारयेद्बुध. । सधूमश्च विधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भक: ॥३८॥
सलक्ष्यश्चाप्यलक्ष्यश्च प्राणायामस्तु षड्विध: । प्राणायामसमो योग. प्राणायाम इतीरित· ॥३९॥

प्राणायाम इति प्रोक्तो रेचपूरककुम्भकै । वर्णत्रयात्मका ह्येते रेचपूरककुम्भका ॥४०॥
स एव प्रणव प्रोक्त प्राणायामश्च तन्मय । इडया वायुमाकृष्य पूरयित्वोदरे स्थितम् ॥४१॥
शनै षोडशमात्राभिरन्यया त विरेचयेत् । एव सधूम प्राणानामायाम कथितो मुने ॥४२॥

आधारे लिङ्गनाभिप्रकटितहृदये तालुमूले ललाटे
द्वे पत्रे षोडशारे द्विदशदशदलद्वादशार्धे चतुष्के ।
वासान्ते बालमध्ये डफकठसहिते कण्ठदेशे स्वराणा
हक्षतत्त्वार्थयुक्त सकलदलगत वर्णरूप नमामि ॥४३॥

अरुणकमलसस्था तद्रज पुञ्जवर्णा हरनियमितचिह्ना पद्मतन्तुस्वरूपा ।
रविहुतवहराकानायकास्यस्तनाढ्या सकृदपि यदि चित्ते सवसेत्स्यात् मुक्त ॥४४॥
स्थिति सैवागतिर्मीना मतिश्चिता स्तुतिर्नेच । अह सर्वात्मको देव स्तुति सर्वं त्वदर्चनम् ॥
अह देवी न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाह न शोकभाक् । सच्चिदानन्दरूपोऽह स्वात्मानमिति चिन्तयेत् ॥

प्रकाशमाना प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतायमानाम् ।
अन्त पदव्यामनुसचरन्तीमानदरूपामबला प्रपद्ये ॥४७॥

ततो निजब्रह्मरन्ध्रे ध्यायेत्त गुरुमीश्वरम् । उपचारैर्मानसैश्च पूजयेत्त यथाविधि ॥४८॥
स्तुवीतानेन मन्त्रेण सानको नियतात्मवान् । गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ॥
गुरुरेव पर ब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नम ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे प्रातश्चिन्तन नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

आचारहीन न पुनन्ति वेदा यद्यप्यधीता सह षड्भिरङ्गै ।
छन्दास्यन मृत्युकाले त्यजन्ति नीड शकुन्ता इव जातपक्षा ॥१॥

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय तत्सर्वं सम्यगाचरेत् । रात्रेरन्तिमयामे तु वेदाभ्यास चरेद्बुध ॥२॥
किंचित्काल तत कुर्यादिष्टदेवानुचिन्तनम् । योगी तु पूर्वमार्गेण ब्रह्मध्यान समाचरेत् ॥३॥
जीवब्रह्मैक्यता मन जायते तु निरतरम् । जीवन्मुक्तश्च भवति तत्क्षणादेव नारद ॥४॥
पचपच उष काल सततश्चारुणोदय । अष्टपच भवेत्प्रात शेष सूर्योदय स्मृत ॥५॥
प्रातरुत्थाय य कुर्याद्विण्मूत्र द्विजसत्तम । नैर्ऋत्यामिषुविक्षेपमतीत्याभ्यधिक भुव ॥६॥
विण्मूत्रेऽपि च कर्णस्थ आश्रमे प्रथमे द्विज । निवीत पृष्ठत कुर्याद्वानप्रस्थगृहस्थयो ॥७॥

कृत्वा यज्ञोपवीत तु पृष्ठत कण्ठलम्बितम् । विण्मूत्र तु गृही कुर्यात्कर्णस्थ प्रथमाश्रमी
अन्तर्धाय तृणैर्भूमि शिर प्रावृत्य वाससा । वाच नियम्य यत्नेन ष्ठीवनश्वासवर्जित
न फालकृष्टे न जले न चिताया न पर्वते । जीर्णदेवालये कुर्यान्न वल्मीके न शाड्वले ।
न ससत्त्वेषु गर्तेषु न गच्छन्न पथि स्थित । सन्ध्ययोरुभयोर्जप्ये भोजने दन्तधावने ॥
पितृकार्ये च दैवे च तथा मूत्रपुरीषयो । उत्साहे मैथुने चापि तथा वै गुरुसन्निधौ ॥
यागे दाने ब्रह्मयज्ञे द्विजो मौन समाचरेत् । देवता ऋषय सर्वे पिशाचोरगराक्षसा ॥१
इतो गच्छन्तु भूतानि बहिर्भूमि करोम्यहम् । इति सप्रार्थ्य पश्चात्तु कुर्याच्छौच यथाविधि १
वाय्वग्नी विप्रमादित्यमाप पश्यस्तथैव गा । न कदाचन कुर्वीत विण्मूत्रस्य विसर्जनम् ॥१
उदड्मुखो दिवा कुर्याद्रात्रौ चेद्दक्षिणामुख । तत आच्छाद्य विण्मूत्र लोष्ठपर्णतृणादिभि ॥१
गृहीतलिङ्ग उत्थाय स गच्छेद्वारिसन्निधौ । पात्रे जल गृहीत्वा तु गच्छेदन्यत्र चैव हि १
गृहीत्वा मृत्तिका कूलाच्छ्वेता ब्राह्मणसत्तम । रक्ता पीता तथा कृष्णा गृह्णीयुश्चान्यवर्णका १
अथवा या यत्र देशे सैव ग्राह्या द्विजोत्तमै । अन्तर्जलाद्देवगृहाद्वल्मीकान्मूषकोत्करात् ॥१
कृतशौचावशिष्टाच्च न ग्राह्या सप्त मृत्तिका । मूत्रात्तु द्विगुण शौचे मैथुने त्रिगुण स्मृतम् ॥२०
एका लिङ्गे करे तिस्र उभयोर्मृद्द्वय स्मृतम् । मूत्रशौच समाख्यात शौचे तद्द्विगुण स्मृतम् २१
विट्शौचे लिङ्गदेशे तु प्रदद्यान्मृत्तिकाद्वयम् । पञ्चापाने दशैकस्मिन्नुभयो सप्त मृत्तिका ॥२२
वामपाद पुरस्कृत्य पश्चाद्दक्षिणमेव च । प्रत्येक च चतुर्वार मृत्तिका लेपयेत्सुधी ॥२३
एव शौच गृहस्थस्य द्विगुण ब्रह्मचारिण । त्रिगुण वानप्रस्थस्य यतीना च चतुर्गुणम् ॥२४
आर्द्रामलकमाना तु मृत्तिका शौचकर्मणि । प्रत्येक तु सदा ग्राह्या नातो न्यूना कदाचन २५
एतद्दिवा स्याद्विट्शौच तदर्ध निशि कीर्तितम् । आतुरस्य तदर्ध तु मार्गस्थस्य तदर्धकम् ॥२६
स्त्रीशूद्राणामशक्तानां बालाना शौचकर्मणि । यथा गन्धक्षय स्यात्तु तथा कुर्यादसख्यकम् ॥२७
गन्धलेपक्षयो यावत्तावच्छौच विधीयते । सर्वेषामेव वर्णानामित्याह भगवान्मनु ॥२८
वामहस्तेन शौच तु कुर्यान्न दक्षिणेन च । नाभेरधो वामहस्तो नाभेरूर्ध्व तु दक्षिण ॥२९
शौचकर्मणि विज्ञेयो नान्यथा द्विजपुङ्गवै । जलपात्र न गृह्णीयाद्विण्मूत्रोत्सर्जने बुध ॥३०
गृह्णीयाद्यदि मोहेन प्रायश्चित्त चरेत्तत । मोहाद्वाप्यथवाऽऽलस्यान्न कुर्याच्छौचमादरात् ३१
जलाहारस्त्रिरात्र स्यात्ततो जप्त्वा तु शुध्यति । दन्तकाष्ठमशक्तिश्चोपपत्तौ च सर्वत ॥३२
ज्ञात्वा शौच प्रयत्नेनमालस्य नात्र धारयेत् । पुरीषोत्सर्जने कुर्याद्गण्डूषान्द्वादशैव [illegible] ॥३३
चतुरो मूत्रविक्षेप नातो न्यूनान्कदाचन । अधोमुख नर कृत्वा त्यजेत्तु वामत [illegible] ॥३४
आचम्य च तत कुर्याद्दन्तधावनमादरात् । कटिशीर्षस्थूलौ दीर्घ द्वादशाङ्गुलमानकम् ॥३५

ाग्रवत्स्थूल पूर्वार्धे कृतकूर्चकम् । करजोदुम्बरौ चूत कदम्बो लोध्रचम्पकौ ॥३६॥
बदरीति द्रुमाश्चेति प्रोक्ता दतप्रधावने ।
। व्यूहध्वमे सोमो राजायमागमत् । स मे मुख प्रक्षाल्येत तेजसा च भगेन च ॥३७॥
ऽ यशो वर्च प्रजा पशु वसूनि च । ब्रह्मप्रज्ञा च मेधा च त्वनो देहि वनस्पते ॥३८॥
दतकाष्ठस्य प्रतिपद्धर्दिनेषु च । अपा द्वादशगण्डूषैर्विदध्याद्दतधावनम् ॥३९॥
य भुरुते प्राणो दन्तस्य धावनम् । सविता भक्षितस्तेन स्वकुल तेन घातितम् ॥४०॥
र्पष्ठीषु नवम्येकादशीरवौ । दन्ताना काष्ठसयोगाद्दहत्यासप्तम कुलम् ॥४१॥
कृत्वाऽऽल पादशौच हस्तमल्मय जल त्रि पिबेद्द्विविमृज्य
तर्जन्यागुष्ठवत्या सजलमभिमृशेन्नासिकारन्ध्रयुग्मम् ।
अगुष्ठानामिकाभ्या नयनयुगयुतं कर्णयुग्म कनिष्ठा-
गुष्ठाभ्या नाभिदेशो हृदयमथ तलेनागुलीभि शिरासि ॥४२॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

स्मार्त चाचमन पौराण वैदिक तथा । तान्त्रिक श्रौतमित्याहु षड्विध श्रुतिचोदितम् ॥१॥
ादिकशौच च शुद्ध च परिकीर्तितम् । स्मार्त पौराणिक कर्म आचाते विधिपूर्वकम् ॥२॥
श्रौतमित्यादि ब्रह्मयज्ञादिपूर्वकम् । अस्त्रविद्यादिक कर्म तान्त्रिको विधिरुच्यते" ॥३॥
ा चाकारगायत्री निबध्नीयाच्छिखा तथा । पुनराचम्य हृदय बाहू स्कधौ च सस्पृशेत् ॥१॥
निष्ठीवने चैव दतोच्छिष्टे तथाऽनृते । पतिताना च सभाषे दक्षिण श्रवण स्पृशेत् ॥२॥
रापश्च वेदाश्च सोम सूर्योऽनलस्तथा । सर्वे नारद विप्रस्य कर्णे तिष्ठन्ति दक्षिणे ॥३॥
तु गत्वा नद्यादौ प्रात स्नान विशोधनम । समाचरेन्मुनिश्रेष्ठ देहसशुद्धिहेतवे ॥४॥
तमस्नो देहा नवद्वारैर्मल वहन् । सदाऽऽस्ते तच्छोधनाय प्रात स्नान विधीयते ॥५॥
्यागमनात्पाप यच्च पाप प्रतिग्रहात । रहस्याचरित पाप मुच्यते स्नानकर्मणा ॥६॥
ास्य क्रिया सर्वा भवति विफला यत । तस्मात्प्रातश्चरेत्स्नान नित्यमेव दिने दिने ॥७॥
ुक्तश्चरेत्स्नान तथा सध्याभिवदनम् । सप्ताह प्रातरस्नायी सध्याहीनस्त्रिभिर्दिनै ॥८॥
ाहमनग्नि सद्द्विज शूद्रत्वमाप्नुयात् । अल्पत्वाद्धोमकालस्य बहुत्वात्स्नानकर्मण ॥९॥
र्ने तु तथा स्नायाद्धोमकाले विगर्हितः । गायत्र्यास्तु पर नास्ति इह लोके परत्र च ॥१०॥

गायतं त्रायते यस्माद्गायत्रीत्यभिधीयते । प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतित्रयसंयुताम् ॥११
वायु वायौ जयेद्विप्र प्राणसंयमनत्रयात् । ब्राह्मण श्रुतिसंपन्न स्वधर्मनिरत सदा ॥१२
स वैदिक जपेन्मन्त्र लौकिक न कदाचन । गोश्रृङ्गे सर्षपो यावत् तावद्येषां न सुस्थिर । १३
न तारयत्युभौ पक्षौ पितॄनेकोत्तर शतम् । सगर्भो जपसंयुक्तस्त्वगर्भो ध्यानमात्रक ॥१४
स्नानानुतर्पण कृत्वा देवर्षिपितृतोषकम् । शुद्धे वस्त्रे परीधाय जलाद्बहिरुपागत ॥१५
विभूतिधारण कार्यं रुद्राक्षाणां च धारणम् । क्रमयोगेन कर्तव्य सर्वदा जपसाधकै ॥१६

रुद्राक्षान्कण्ठदेशे दशनपरिमितान्मस्तके विंशती द्वे
षट् षट् कर्णप्रदेशे करयुगलकृते द्वादश द्वादशैव ।
बाह्वोरिन्दो कलाभिर्नयनयुगकृते त्वेकमेकं शिखायां
वक्षस्यष्टाधिकं य कलयति शतकं स स्वयं नीलकण्ठ ॥१७॥

बद्ध्वा स्वर्णेन रुद्राक्ष रजतेनाथवा मुने । शिखाया धारयेन्नित्य कर्णयोर्वा समाहित ॥१८॥
यज्ञोपवीते हस्ते वा कण्ठे कुक्षेऽथवा नर । श्रीमत्पञ्चाक्षरेणैव प्रणवेन तथापि वा ॥१९॥
निर्व्याजभक्त्या मेधावी रुद्राक्ष धारयेन्मुदा । रुद्राक्षधारण साक्षाच्छिवज्ञानस्य साधनम् ॥२०॥
रुद्राक्ष यच्छिखायां तत्तारतत्त्वमिति स्मरेत् । कर्णयोरुभयोर्ब्रह्मन् देव देवी च भावयेत् ॥२१॥
यज्ञोपवीते वेदाश्च तथा हस्ते दिश स्मरेत् । कण्ठे सरस्वती देवी पावक चापि भावयेत् ॥२२॥
सर्वाश्रमाणां वर्णानां रुद्राक्षाणां च धारणम् । कर्तव्य मन्त्रत प्रोक्त द्विजानां नान्यवर्णिनाम् २३॥
रुद्राक्षधारणाद्रुद्रो भवत्येव न संशय । पश्यन्नपि निषिद्धांश्च तथा शृण्वन्नपि स्मरन् ॥२४॥
जिघ्रन्नपि तथा चाश्नन्प्रलपन्नपि सततम् । कुर्वन्नपि सदा गच्छन्विसृजन्नपि मानव ॥२५॥
रुद्राक्षधारणादेव सर्वपापैर्न लिप्यते । अनेन भुक्त देवेन भुक्त यत् तथा भवेत् ॥२६॥
पीत रुद्रेण तत्पीत घ्रात घ्रातं शिवेन तत् । रुद्राक्षधारणे लज्जा येषामस्ति महामुने ॥२७॥
तेषां नास्ति विनिर्मोक्ष संसाराज्जन्मकोटिभि । रुद्राक्षधारिण दृष्ट्वा परिवाद करोति य ॥२८॥
उत्पत्तौ तस्य साङ्कर्यमस्त्येवेति विनिश्चय । रुद्राक्षधारणादेव रुद्रो रुद्रत्वमाप्नुयात् ॥२९॥
मुनय सत्यसंकल्पा ब्रह्मा ब्रह्मत्वमागत । रुद्राक्षधारणाच्छ्रेयो न किंचिदपि विद्यत ॥३०॥
रुद्राक्षधारिणे भक्त्या वस्त्र धान्य ददाति य । सर्वपापविनिर्मुक्त शिवलोक स गच्छति ॥३१॥
रुद्राक्षधारिण श्राद्धे भोजयेत विमोदत । पितृलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥३२॥
रुद्राक्षधारिण पादौ प्रक्षाल्याद्भि पिबन्नर । सर्वपापविनिर्मुक्त शिवलोके महीयत ॥३३॥
हार वा कटक वापि सुवर्ण वा द्विजोत्तम । रुद्राक्षसहित भक्त्या धारयन्रुद्रतामियात् ॥३४॥
रुद्राक्ष केवल वापि यत्र कुत्र महामते । समन्त्रक वा मन्त्रेण रहित भावयर्जितम् ॥३५॥

यो वा को वा नरो भक्त्या धारयेल्लज्जयापि वा । सर्वपापविनिर्मुक्तः सम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् ॥३६॥
अहो रुद्राक्षमाहात्म्यं मया वक्तुं न शक्यते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याद्रुद्राक्षधारणम् ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते एकादशस्कन्धे सदाचारवर्णनं तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

एवंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो भवतानघ । वर्णितो महता पूज्यः कारणं तत्र किं वद ॥१॥

नारायण उवाच

एवमेव पुरा पृष्टो भगवान् गिरिशः प्रभुः । षण्मुखेन च रुद्रस्तु यदुवाच शृणुष्व तत् ॥२॥

ईश्वर उवाच

शृणु षण्मुख तत्त्वेन कथयामि समासतः । त्रिपुरो नाम दैत्यस्तु पुराऽऽसीत्सर्वदुर्जयः ॥३॥
हतास्तेन सुराः सर्वे ब्रह्मविष्ण्वादिदेवताः । सर्वैस्तु कथिते तस्मिंस्तदाऽहं त्रिपुरं प्रति ॥४॥
अचिन्त्यं महाशस्त्रमघोराख्यं मनोहरम् । सर्वदेवमयं दिव्यं ज्वलन्तं घोररूपि यत् ॥५॥
त्रिपुरस्य वधार्थाय देवानां तारणाय च । सर्वविघ्नोपशमनमघोरास्त्रमचिंतयम् ॥६॥
दिव्यवर्षसहस्रं तु चक्षुरुन्मीलितं मया । पश्चान्ममाकुलाक्षिभ्यः पतिता जलबिंदवः ॥७॥
तत्राश्रुबिंदुतो जाता महारुद्राक्षवृक्षकाः । ममाज्ञया महासेन सर्वेषां हितकाम्यया ॥८॥
बभूवुस्ते च रुद्राक्षा अष्टत्रिंशत्प्रभेदतः । सूर्यनेत्रसमुद्भूताः कपिला द्वादश स्मृताः ॥९॥
सोमनेत्रोत्थिताः श्वेतास्ते षोडशविधाः क्रमात् । वह्निनेत्रोद्भवाः कृष्णा दशभेदा भवन्ति हि ॥१०॥
श्वेतवर्णश्च रुद्राक्षो जातितो ब्राह्म उच्यते । क्षात्रो रक्तस्तथा मिश्रो वैश्यः कृष्णस्तु शूद्रकः ॥
एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्ब्रह्महत्यां व्यपोहति । द्विवक्त्रो देवदेवः स्याद्द्विविधं नाशयेदघम् ॥१२॥
त्रिवक्त्रस्त्वनलः साक्षात्स्त्रीहत्यां दहति क्षणात् । चतुर्वक्त्रः स्वयं ब्रह्मा नरहत्यां व्यपोहति ॥१३॥
पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामनामतः । अभक्ष्यभक्षणाद्भूतैरगम्यागमनोद्भवैः ॥१४॥
मुच्यते सर्वपापैस्तु पञ्चवक्त्रस्य धारणात् । षड्वक्त्रः कार्त्तिकेयस्तु स धार्यो दक्षिणे करे ॥१५॥
ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः । सप्तवक्त्रो महाभागो ह्यनङ्गो नाम नामतः ॥१६॥
तद्धारणान्मुच्यते हि स्वर्णस्तेयादिपातकैः । अष्टवक्त्रो महासेन साक्षाद्देवो विनायकः ॥१७॥
अन्नकूटं तूलकूटं स्वर्णकूटं तथैव च । दुष्टान्वयस्त्रियं वाऽथ संस्पृशंश्च गुरुस्त्रियम् ॥१८॥
एवमादीनि पापानि हन्ति सर्वाणि धारणात् । विघ्नास्तस्य प्रणश्यन्ति याति चान्ते परं पदम् ॥१९॥
भवन्त्येते गुणाः सर्वे ह्यष्टवक्त्रस्य धारणात् । नववक्त्रो भैरवस्तु धारयेद्वामबाहुके ॥२०॥

भुक्तिमुक्तिप्रद प्रोक्तो मम तुल्यबलो भवेत। भ्रूणहत्यासहस्राणि ब्रह्महत्याशतानि च ॥२१॥
सद्य प्रलयमायाति नववक्त्रस्य धारणात। दशवक्त्रस्तु देवेश साक्षाद्देवो जनार्दन ॥२२॥
ग्रहाश्चैव पिशाचाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसा । पन्नगाश्चोपशाम्यन्ति दशवक्त्रस्य धारणात् ॥२०॥
वक्त्रैकादशरुद्राक्षो रुद्रैकादशक स्मृतम्। शिखाया धारयेद्यो वै तस्य पुण्यफल शृणु ॥२४॥
अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च। गवा शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ॥२५॥
तत्फल लभते शीघ्र वक्त्रैकादशधारणात। द्वादशास्यस्य रुद्राक्षस्यैव कर्णे तु धारणात ॥२६॥
आदित्यास्तोषिता नित्य द्वादशास्ये व्यवस्थिता । गोमेधे चाश्वमेधे च यत्फल तदवाप्नुयात ॥२७॥
शृगिणा शस्त्रिणा चैव व्याघ्रादीना भय न हि। न च व्याधिभय तस्य नैव चाधि प्रकीर्तित २८॥
न च किंचिद्भय तस्य न च व्याधि प्रवर्तते। न कुतश्चिद्भय तस्य सुखी चैवेश्वरो भवेत ॥२९॥
हस्तदश्वमृगमार्जारसर्पमूषकदर्दुरान् । खराश्च श्वशृगालाश्च हत्वा बहुविधानपि ॥३०॥
मुच्यते नात्र सदेहो वक्त्रद्वादशधारणात्। वक्त्रत्रयोदशो वत्स रुद्राक्षो यदि लभ्यते ॥३१॥
कार्तिकेयसमो ज्ञेय सर्वकामार्थसिद्धिद। रसो रसायन चैव तस्य सव प्रसिध्यति ॥३२॥
तस्यैव सर्वभोग्यानि नात्र कार्या विचारणा। मातर पितर चैव भ्रातर वा निहन्ति य ॥३३॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो धारणात्तस्य षण्मुख। चतुर्दशास्यो रुद्राक्षो यदि लभ्येत पुत्रक ॥३४॥
धारयेत्सतत मूर्ध्नि तस्य पिंड शिवस्य तु। कि मुने बहुनोक्तेन वर्णनेन पुन पुन ॥३५॥
पूज्यते सतत देवै प्राप्यते च परा गति। रुद्राक्ष एक शिरसा धार्यो भक्त्या द्विजोत्तमै ॥
षड्विंशद्भि शिरोमाला पचाशद्धृदयेन तु। कलाक्षैर्बाहुवलये अर्काक्षैर्मणिबधनम् ॥३७॥
अष्टोत्तरशतेनापि पचाशदभि षडानन। अथवा सप्तविंशत्या कृत्वा रुद्राक्षमालिकाम् ३८॥
धारणाद्वा जपाद्वापि ह्यनत फलमश्नुते। अष्टोत्तरशतैर्माला रुद्राक्षैर्धार्यते यदि ॥३९॥
क्षणे क्षणेऽश्वमेधस्य फल प्राप्नोति षण्मुख। नि सप्तकुलमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

लक्षण जपमालाया शृणु वक्ष्यामि षण्मुख। रुद्राक्षस्य मुख ब्रह्मा बिंदू रुद्र इतीरित ॥१॥
विष्णु पुच्छ भवेच्चैव भागमोक्षफलप्रदम्। पचविंशतिभिश्चाक्षै पचवक्त्रै सुकटकै ॥२॥
रक्तवर्णै गिर्तैमिश्रै कृतरेघ्रविदर्भितै। अग्रसूत्र प्रकर्तव्य गोपुच्छवत्याकृति ॥३॥
वक्त्र वक्त्रेण सयोज्य पुच्छ पुच्छेन योजयेत। मेरुमर्ध्वमुख कुर्यात्तदूर्ध्वं नागपाशकम् ॥४॥

एवं संग्रथितां मालां मन्त्रसिद्धिप्रदायिनीम् । प्रक्षाल्य गन्धतोयेन पंचगव्येन चोपरि ॥५॥
ततः शिवांभसा क्षाल्य ततो मन्त्रगणान्न्यसेत् । स्पृष्ट्वा शिवास्त्रमन्त्रेण कवचेनावगुण्ठयेत् ॥६॥
मूलमन्त्रं न्यसेत्पश्चात्पूर्ववत्कारयेत्तथा । सद्योजातादिभिः प्रोक्ष्य यावदष्टोत्तरं शतम् ॥७॥
मूलमन्त्रं समुच्चार्य शुद्धभूमौ निधाय च । तस्योपरि न्यसेत्साम्बं शिवं परमकारणम् ॥८॥
प्रतिष्ठिता भवेन्माला सर्वकामफलप्रदा । यस्य देवस्य यो मन्त्रस्तां तेनैवाभिपूजयेत् ॥९॥
मूर्ध्नि कण्ठेऽथवा कर्णे न्यसेद्वा जपमालिकाम् । रुद्राक्षमालया चैवं जप्तव्यं नियतात्मना ॥१०॥
कण्ठे मूर्ध्नि हृदि प्राते कर्णे बाहुयुगेऽथवा । रुद्राक्षधारणं नित्यं भक्त्या परमया युतः ॥११॥
किमत्र बहुनोक्तेन वर्णनेन पुनः पुनः । रुद्राक्षधारणं नित्यं तस्मादेतत्प्रशस्यते ॥१२॥
स्नाने दाने जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । प्रायश्चित्ते तथा श्राद्धे दीक्षाकाले विशेषतः ॥१३॥
अरुद्राक्षधरो भूत्वा यत्किंचित्कर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्रस्तु मोहेन नरके पतति ध्रुवम् ॥१४॥
रुद्राक्षं धारयेन्मूर्ध्नि कण्ठे सूत्रे करेऽथवा । सुवर्णमणिसम्भिन्नं शुद्धं नान्यैर्धृतं शिवम् ॥१५॥
नाशुचिर्धारयेदक्षं सदा भक्त्यैव धारयेत् । रुद्राक्षतरुसंभूतवातोद्भूततृणान्यपि ॥१६॥
पुण्यलोकं गमिष्यन्ति पुनरावृत्तिदुर्लभम् । रुद्राक्षं धारयन्पापं कुर्वन्नपि च मानवः ॥१७॥
सर्वं तरति पाप्मानं जाबालश्रुतिराह हि । पशवो हि च रुद्राक्षधारणाद्यान्ति रुद्रताम् ॥१८॥
किमु ये धारयन्ति स्म नरा रुद्राक्षमालिकाम् । रुद्राक्षः शिरसा ह्येको धार्यो रुद्रपरं सदा ॥१९॥
ध्वंसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविमोचनम् । व्याहरन्ति च नामानि ये शंभोः परमात्मनः २०॥
रुद्राक्षालंकृता ये च ते वै भागवतोत्तमाः । रुद्राक्षधारणं कार्यं सर्वश्रेयोर्थिभिर्नृभिः ॥२१॥
कर्णपार्श्वे शिखायां च कण्ठे हस्ते तथोदरे । महादेवश्च विष्णुश्च ब्रह्मा तेषां विभूतयः ॥२२॥
देवाश्चान्ये तथा भक्त्या खलु रुद्राक्षधारिणः । गोत्रर्षयश्च सर्वेषां कूटस्था मूलरूपिणः ॥२३॥
तेषां वंशप्रसूताश्च मुनयः सकला अपि । श्रौतधर्मपराः शुद्धाः खलु रुद्राक्षधारिणः ॥२४॥
श्रद्धा न जायते साक्षाद्वेदसिद्धे विमुक्तिदे । बहूनां जन्मनामन्ते महादेवप्रसादतः ॥२५॥
रुद्राक्षधारणे वाञ्छा स्वभावादेव जायते । रुद्राक्षस्य तु माहात्म्यं जाबालैरादरेण तु ॥२६॥
पठ्यते मुनिभिः सर्वैर्मया पुत्र तथैव च । रुद्राक्षस्य फलं चैव त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥२७॥
फलस्य दर्शने पुण्यं स्पर्शात्कोटिगुणं भवेत् । शतकोटिगुणं पुण्यं धारणाल्लभते नरः ॥२८॥
लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च । जपाच्च लभते नित्यं नात्र कार्या विचारणा २९ ।
हस्ते चोरसि कण्ठे च कर्णयोर्मस्तके तथा । रुद्राक्षं धारयेद्यस्तु स रुद्रो नात्र संशयः ॥३०॥
अवध्यः सर्वभूतानां रुद्रवद्वि चरेद्भुवि । सुराणामसुराणां च वन्दनीयो यथा शिवः ॥३१॥
रुद्राक्षधारी सततं वन्दनीयस्तथा नरैः । उच्छिष्टो वा विकर्मस्थो युक्तो वा सर्वपातकैः ३२॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात । कण्ठे रुद्राक्षमाद्ध्य श्वापि वा म्रियते यदि ॥३३॥
सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति किं पुनर्मानुषोऽपि स । जपध्यानविहीनोपि रुद्राक्ष यदि धारयेत ॥३४॥
सर्वपापविनिर्मुक्त स याति परमा गतिम । एक वापि हि रुद्राक्ष कृत्वा यत्नेन धारयेत ३५॥
एकविंशतिमुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते । अत पर प्रवक्ष्यामि रुद्राक्षस्य पुनर्विधिम् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्याय ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

महासेन कुशाग्रन्थिपुत्राजीवादय परे । रुद्राक्षस्य तु नैकोऽपि कलामर्हति षोडशीम् ॥१॥
पुरुषाणा यथा विष्णुर्ग्रहाणा च यथा रवि । नदीना तु यथा गगा मुनीना कश्यपो यथा ॥२॥
उच्चै श्रवा यथाऽश्वाना देवानामीश्वरो यथा । देवीना तु यथा गौरी तद्वच्छ्रेष्ठमिद भवेत ॥ ॥
नात परतर स्तोत्र नात परतर व्रतम् । अक्षय्येषु च दानेषु रुद्राक्षस्तु विशिष्यत ॥४॥
शिवभक्ताय शाताय दद्याद्रुद्राक्षमुत्तमम । तस्य पुण्यफलस्यात न चाह वक्तुमुत्सहे ॥५॥
धृतरुद्राक्षकण्ठाय यस्त्वन्न सम्प्रयच्छति । त्रि ससकुलमुद्धृत्य रुद्रलोक स गच्छति ॥६॥
यस्य भाले विभूतिर्न नागे रुद्राक्षधारणम् । न शम्भोर्भवने पूजा स विप्र श्वपचाधम ॥७॥
खादन्मास पिबन्मद्य सगच्छन्नत्यजानपि । पातकेभ्यो विमुच्येत रुद्राक्षे शिरसि स्थिते ॥८॥
सवयज्ञतपोदानवेदाभ्यासैश्च यत्फल्म । तत्फल लभत सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् ॥९॥
वेदैश्चतुर्भिर्यत्पुण्य पुराणपठनन च । यत्तीर्थसेवननव सर्वविद्यादिभिस्तथा ॥१०॥
तत्पुण्य लभते सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात । प्रयाणकाले रुद्राक्ष बधयित्वा म्रियेद्यदि ॥११॥
स रुद्रत्वमवाप्नोति पुनर्जन्म न विद्यत । रुद्राक्ष धारयेत्कण्ठ बाह्वोर्वा म्रियत यदि ॥१२॥
कुलैकविंशमुत्त र्यं रुद्रलोके वसन्नर । ब्राह्मणो वापि चाण्डालो निर्गुण सगुणोपि च १३ ।
भस्मरुद्राक्षधारी य स देवस्व शिव व्रजेत् । शुचिर्वाप्यशुचिर्वापि तथाऽभक्ष्यस्य भक्षक १४॥
म्लेच्छो वाप्यय चाण्डालो युतो वा सर्वपातकै । रुद्राक्षधारणादेव स रुद्रो नात्र सशय ॥१५॥
शिरसा धारिते कोटि कर्णयोर्दश कोटय । शतकोटिर्गले बद्धो मूर्ध्नि कोटिसहस्रकम् ॥१६॥
अयुत चोपवीते तु लक्षकोटिर्भुजे स्थित । मणिबन्ध तु रुद्राक्षो मोक्षसाधनक पर ॥१७॥
रुद्राक्षधारको भूत्वा यत्किञ्चित्कर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्र सदा भक्त्या महदाप्नोति तत्फलम् १८॥
रुद्राक्षमालिका कण्ठे धारयद्भक्तिवर्जित । पापकर्मा तु यो नित्य स मुक्त सर्वबन्धनात् १९॥
रुद्राक्षार्पितचेता यो रुद्राक्षस्तेन वै धृत । असौ माहेश्वरो लोके नमस्य स तु लिंगवत २०॥

अविद्यो वा सविद्यो वा रुद्राक्षस्य तु धारणात् । शिवलोक प्रपद्येत कीकटे गर्दभो यथा ॥२१॥

स्कन्द उवाच

रुद्राक्षान्सन्दधे देव गर्दभ केन हेतुना । कीकटे केन वा दत्तस्तद्ब्रूहि परमेश्वर ॥२२॥

श्रीभगवानुवाच

शृणु पुत्र पुरावृत्त गर्दभो विन्ध्यपर्वते । धत्ते रुद्राक्षभार तु वाहित पथिकेन तु ॥२३॥
श्रातोऽसमर्थस्तद्भार वोढु पतितवान्भुवि । प्राणैस्त्यक्तस्त्रिनेत्रस्तु शूलपाणिर्महेश्वर ॥२४॥
मत्प्रसादान्महासेन मदन्तिकमुपागत । यावद्वक्त्रास्यसख्यात रुद्राणाक्षा सुदुर्लभम ॥२५॥
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते । स्वशिष्येभ्यस्तु वक्तव्य नाशिष्येभ्य कदाचन २६॥
अभक्तेभ्योऽपि मूर्खेभ्य कदाचिन्न प्रकाशयेत । अभक्तो वाऽस्तु भक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा ॥
रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तु मुच्यते सर्वपातकै । रुद्राक्षधारण पुण्य केन वा सदृश भवेत ॥२८॥
महाव्रतमिद प्राहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिन । सहस्र धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणा धृतव्रत ॥२९॥
त नमन्ति सुरा सर्वे यथा रुद्रस्तथैव स । अभावे तु सहस्रस्य बाह्वो षोडश षोडश ॥३०॥
एक शिखाया करयोर्द्वादश द्वादशैव तु । द्वात्रिंश कण्ठदेशे तु चत्वारिंशच्च मस्तके ॥३१॥
एकैक कर्णयो षट् षट् वक्षस्यष्टोत्तर शतम् । यो धारयति रुद्राक्षान्रुद्रवत्स तु पूज्यते ॥३२॥
मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैडूर्यकाञ्चन । समेतान्धारयेद्यस्तु रुद्राक्षा स शिवो भवेत् ॥३३॥
केवलानपि रुद्राक्षान्यद्यालस्याद्बिभर्ति य । त न स्पृशति पापानि तमासीव विभावसुम् ३४॥
रुद्राक्षमालया मन्त्रो जप्तोऽनन्तफलप्रद । यस्याङ्गे नास्ति रुद्राक्ष एकोऽपि बहुपुण्यद ३५॥
तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहित यथा । रुद्राक्ष मस्तके धृत्वा शिर स्नान करोति य ३६॥
गङ्गास्नानफल तस्य जायते नात्र सशय । एकवक्त्र पञ्चवक्त्र एकादशमुखा वरे ॥३७॥
चतुर्दशमुखा केचिद्रुद्राक्षा लोकपूजिता । भक्त्या सपूज्यते नित्य रुद्राक्ष शकरात्मक ३८॥
दरिद्र चापि पुरुष राजान कुरुते भुवि । अत्र ते कथयिष्यामि पुराण मतमुत्तमम् ॥३९॥
कोशलेषु द्विज कश्चिद्गिरिनाथ इति श्रुत । महाधनी च धर्मात्मा वेदवेदाङ्गपारग ॥४०॥
यज्ञकृद्दीक्षितस्तस्य तनय. सुदराकृति । नानागुणनिधि ख्यातस्तरुण कामसुन्दर ॥४१॥
गुरो सुधिषणस्याथ पत्नी मुक्तावलीमय । मोहयामास रूपेण यौवनेन मदेन च ॥४२॥
सगतस्तु तया सार्धं किञ्चित्काल ततो भिया । विष ददौ च गुरवे येभे पश्चात्तु निर्भय ॥४३॥
यदा माता पिता कर्म किञ्चिज्जानाति यत्क्षणे । मातर पितर चापि मारयामास तद्विपात् ॥४४॥
नानाविलासभोगैश्च जाते द्रव्यव्यये तत । ब्राह्मणाना गृहे चौर्यं चकार स तदा खल ॥४५॥
सुरापानमदोन्मत्तस्तदा ज्ञातिबहिष्कृत । ग्रामान्निष्कासित सर्वैस्तदा सोऽभूद्वनेचर ॥४६॥

मुक्तावल्या तया सार्धं जगाम गहनं वनम् । मार्गे स्थितो द्रव्यलोभाज्जघान ब्राह्मणान्बहून् ॥४७॥
एवं बहुगते काले ममार स तदाऽधमः । नेतुं तं यमदूताश्च समाजग्मु सहस्रशः ॥४८॥
शिवलोकाच्छिवगणास्तथैव च समागताः । तयोः परस्परं वादो बभूव गिरिजासुत ॥४९॥
यमदूतास्तदा प्रोचुः पुण्यमस्य किमस्ति हि । ब्रुवंतु सेवकाः शंभोर्यद्येन नेतुमिच्छथ ॥५०॥
शिवदूतास्तदा प्रोचुरयं यस्मिन्स्थले मृतः । दशहस्तादधो भूमे रुद्राक्षस्तत्र चास्ति हि ॥५१॥
तत्प्रभावेन हे दूता नेष्यामः शिवसन्निधम् । ततो विमानमारुह्य दिव्यरूपधरो द्विजः ॥५२॥
गतो गुणनिधिर्दूतैः सहितः शंकरालयम् । इति रुद्राक्षमाहात्म्यं कथितं तव सुव्रत ॥५३॥
एवं रुद्राक्षमहिमा समासात्कथितो मया । सर्वपापक्षयकरो महापुण्यफलप्रदः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

एवं नारद षड्वक्त्रो गिरिशेन विबोधितः । रुद्राक्षमहिमानं च ज्ञात्वाऽऽसीत्स कृतार्थकः ॥१॥
इत्थंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो वर्णितो मया । सदाचारप्रसंगेन शृणु चान्यत्समाहितः ॥२॥
यथा रुद्राक्षमहिमा वर्णितोऽनन्तपुण्यदः । लक्षणं मन्त्रविन्यासं तथाऽहं वर्णयामि ते ॥३॥
लक्षं तु दर्शनात्पुण्यं कोटिस्तत्स्पर्शनाद्भवेत् । तस्य कोटिगुणं पुण्यं लभते धारणान्नरः ॥४॥
लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च । तज्जपाल्लभते पुण्यं नरो रुद्राक्षधारणात् ॥५॥
रुद्राक्षाणां तु भद्राक्षधारणात्स्यान्महाफलम् । धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥६॥
बदरीफलमात्रं तु प्रोच्यते मध्यमं बुधैः । अधमं चणमात्रं स्यात्प्रतिज्ञैषा मयोदिता ॥७॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चेति शिवाज्ञया । वृक्षाज्जाताः पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः ॥
श्वेतास्तु ब्राह्मणा ज्ञेयाः क्षत्रिया रक्तवर्णकाः । पीता वैश्यास्तु विज्ञेयाः कृष्णाः शूद्राः प्रकीर्तिताः ॥
ब्राह्मणो बिभृयाच्छ्वेतान्रक्तान्राजा तु धारयेत् । पीतान्वैश्यस्तु बिभृयात्कृष्णाञ्छूद्रस्तु धारयेत् ॥
समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कंटकैः संयुताः शुभाः । कृमिदष्टान्छिन्नभिन्नान्कंटकै रहितास्तथा ॥११॥
व्रणयुक्तानयुक्तांश्च षड्रुद्राक्षांस्तु वर्जयेत् । स्वयमेव कृतद्वारो रुद्राक्षः स्यादिहोत्तमः ॥१२॥
यत्तु पौरुषयत्नेन कृतं तन्मध्यमं भवेत् । समान्स्निग्धान्दृढान्वृत्तान्क्षौमसूत्रेण धारयेत् ॥१३॥
सर्वगात्रेषु साम्येन समानाऽतिविलक्षणा । निघर्षे हेमरेखाभा यत्र रेखा प्रदृश्यते ॥१४॥
तदक्षमुत्तमं विद्यात्स धार्यः शिवपूजकैः । शिखायामेकरुद्राक्षं त्रिशतं शिरसा वहेत् ॥१५॥
षट्त्रिंशच्च गले धार्या बाह्वोः षोडश षोडश । मणिबंधे द्वादशाक्षान्स्कंधे पञ्चशतं वहेत् ॥१६॥

अष्टोत्तरशतैर्मालोपवीतं च प्रकल्पयेत् । द्विसरं त्रिसरं वापि बिभृयात्कण्ठदेशतः ॥१७॥
कुण्डले मुकुटे चैव कर्णिकाहारकेषु च । केयूरे कटके चैव कुक्षिबन्धे तथैव च ॥१८॥
सुप्ते पीते सर्वकालं रुद्राक्षं धारयेन्नरः । त्रिशतं त्वधमं पञ्चशतं मध्यममुच्यते ॥१९॥
सहस्रमुत्तमं प्रोक्तं चैवं भेदेन धारयेत् । शिरसीशानमन्त्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥२०॥
अघोरेण ललाटे तु तेनैव हृदयेऽपि च । अघोरबीजमन्त्रेण करयोर्धारयेत्पुनः ॥२१॥
पञ्चाशदक्षग्रथिता व्योमव्याप्यभिधानतः । पञ्चब्रह्मभिरङ्गैश्च त्रिमालां धारयेत्सुधीः ॥२२॥
ग्रथिता मूलमन्त्रेण सर्वाण्यक्षाणि धारयेत् । एकवक्त्रस्तु रुद्राक्षः परतत्त्वप्रकाशकः ॥२३॥
परतत्त्वधारणाच्च जायते तत्प्रकाशनम् । द्विवक्त्रस्तु मुनिश्रेष्ठ अर्धनारीश्वरो भवेत् ॥२४॥
धारणादर्धनारीशः प्रीयते तस्य नित्यशः । त्रिवक्त्रस्त्वनलः साक्षात्स्त्रीहत्यां दहति क्षणात् ॥२५॥
त्रिमुखश्चैव रुद्राक्षोऽप्यग्नित्रयस्वरूपकः । तद्धारणाच्च हुतभुक्तस्य तुष्यति नित्यशः ॥२६॥
चतुर्मुखस्तु रुद्राक्षः पितामहस्वरूपकः । तद्धारणान्महाश्रीमान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥२७॥
महती ज्ञानसम्पत्तिः शुद्धये धारयेन्नरः । पञ्चमुखस्तु रुद्राक्षः पञ्चब्रह्मस्वरूपकः ॥२८॥
तस्य धारणमात्रेण संतुष्यति महेश्वरः । षड्वक्त्रश्चैव रुद्राक्षः कार्तिकेयाधिदैवतः ॥२९॥
विनायकं चापि देवं प्रवदन्ति मनीषिणः । सप्तवक्त्रस्तु रुद्राक्षः सप्तमात्राधिदैवतः ॥३०॥
सप्ताश्वदैवतश्चैव मुनिसप्तकदैवतः । तद्धारणान्महाश्रीः स्यान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥३१॥
महती ज्ञानसम्पत्तिः शुचिर्वै धारयेन्नरः । अष्टवक्त्रस्तु रुद्राक्षोऽप्यष्टमात्राधिदैवतः ॥३२॥
वस्वष्टकप्रीतिकरो गङ्गाप्रीतिकरः शुभः । तद्धारणादिमे प्रीता भवेयुः सत्यवादिनः ॥३३॥
नववक्त्रस्तु रुद्राक्षो यमदेव उदाहृतः । तद्धारणाद्यमभयं न भवत्येव सर्वथा ॥३४॥
दशवक्त्रस्तु रुद्राक्षो दशाशादैवतः स्मृतः । दशाशाप्रीतिजनको धारणे नात्र संशयः ॥३५॥
एकादशमुखस्त्वक्षो रुद्रैकादशदैवतः । तमिन्द्रदैवतं चाहुः सदा सौख्यविवर्धनम् ॥३६॥
रुद्राक्षो द्वादशमुखो महाविष्णुस्वरूपकः । द्वादशादित्यदैवश्च बिभर्त्येव हि तत्परः ॥३७॥
त्रयोदशमुखश्चाक्षः कामदः सिद्धिदः शुभः । तस्य धारणमात्रेण कामदेवः प्रसीदति ॥३८॥
चतुर्दशमुखश्चाक्षो रुद्रनेत्रसमुद्भवः । सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वारोग्यप्रदायकः ॥३९॥
मद्यं मांसं च लशुनं पलाण्डुं शिग्रुमेव च । श्लेष्मातकं विड्वराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥४०॥
ग्रहणे विषुवे चैव संक्रमे अयने तथा । दर्शे च पौर्णमासे च पुण्येषु दिवसेष्वपि ॥
रुद्राक्षधारणात्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

ललाटे धारयेन्नित्य तिर्यग्भस्मावगुण्ठनम् ।
"महादेवस्य सवधात्तद्धर्मेऽप्यस्ति सगति ।"
सम्यक् त्रिपुड्रधर्मं च ब्राह्मणो नित्यमाचरेत् ॥२७॥

आदिब्राह्मणभूतेन त्रिपुड्र भस्मना धृतम् । यतोऽन एव विप्रस्तु त्रिपुड्र धारयेत्सदा ॥२८॥
भस्मना वेदसिद्धेन त्रिपुड्रदेहगुण्ठनम् । रुद्रलिंगार्चनं वाऽपि मोहतोऽपि च न त्यजेत् २९॥
त्रियवकेन मन्त्रेण ससारेण तथैव च । पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण प्रणवेन तथैव च ॥३०॥
ललाटे हृदये चैव दोर्द्वंद्वे च महामुने । त्रिपुड्र धारयेन्नित्य सन्यासाश्रममाश्रित ॥३१॥
त्रियायुषेण मन्त्रेण मेधावीत्यादिनाऽथवा । गौणेन भस्मना धार्यं त्रिपुण्ड्र ब्रह्मचारिणा ॥३२॥
नमोऽन्तेन शिवेनैव शूद्र शुश्रूषणे रत । उद्धूलन त्रिपुण्ड्र च नित्य भक्त्या समाचरेत् ॥३३॥
अ येषामपि सर्वेषा विना मन्त्रेण सुव्रत । उद्धूलन त्रिपुण्ड्र च कर्तव्य भक्तितो मुने ॥३४॥
भूत्यैवोद्धूलन तिर्यक् त्रिपुड्रस्य च धारणम् । वरेण्य सर्वधर्मेभ्यस्तस्मान्नित्य समाचरेत् ॥३५॥
भस्माग्निहोत्रज वाऽथ विरजाग्निसमुद्भवम् । आदरेण समादाय शुद्धे पात्रे निधाय तत ॥३६॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च द्विराचम्य समाहित । गृहीत्वा भस्म तत्पञ्चब्रह्ममन्त्रै शनैं शनैं ॥३७॥
प्राणायामत्रय कृत्वा अग्निरित्यादिमन्त्रितम् । तैरेव सप्तभिर्मन्त्रैस्त्रिवारमभिमन्त्रयेत् ॥३८॥
ओमापोज्योतिरित्युक्त्वा ध्यात्वा मन्त्रानुदीरयेत् । सितेन भस्मना पूर्व समुद्धूल्य शरीरकम् ॥३९॥
विपापो विरजो मर्त्यो जायते नात्र सशय । ततो ध्यात्वा महाविष्णु जगन्नाथ जलाधिपम् ॥
सयोज्य भस्मना तोयमग्निरित्यादिभि पुन । विमृज्य साम्ब ध्यात्वा च समुद्धूल्योर्ध्वमस्तकम् ॥
ते च भावनया ब्राह्मभूतेन सितभस्मना । ललाटवक्ष स्कधपु स्वाश्रमोचितमन्त्रत ॥४२॥
मध्यमानामिकागुष्ठैरनुलोमविलोमत । त्रिपुड्र धारयेन्नित्य त्रिकालेष्वपि भक्तित ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कधे नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

आग्नेय गौणमज्ञानध्वसक ज्ञानसाधनम् । गौण नानाविध विद्धि ब्रह्मन्ब्रह्मविदा वर ॥१॥
अग्निहोत्राग्निज वह्निर्विरजानलज मुने । औपासनसमुत्पन्न समिदग्निसमुद्भवम् । २॥
पचनाग्निसमुत्पन्न दावानलसमुद्भवम् । त्रैवर्णिकाना सर्वेषामग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३॥
विरजानलज चैव धार्यं भस्म महामुने । औपासनसमुत्पन्न गृहस्थाना विशेषत ॥४॥
समिदग्निसमुत्पन्न धार्यं वै ब्रह्मचारिणा । शूद्राणां श्रोत्रियागारपचनाग्निसमुद्भवम् ॥५॥

अन्येषामपि सर्वेषां धार्यं दावानलोद्भवम् । कालश्रिता पौर्णमासी दश स्वीय परिग्रह ॥६॥
क्षत्रारामाद्यरण्य वा प्रशस्त शुभलक्षण । तत्र पूर्वत्रयोदश्या सुस्नात सुकृताग्निक ॥७॥
अनुज्ञाप्य स्वमाचार्यं सपूज्य प्रणिपत्य च । पूजा वैशेषिकी कृत्वा शुक्लाम्बरधर स्वयम् ॥८॥
शुद्धयज्ञोपवीती च शुक्लमाल्यानुलेपन । दर्भासन समासीना दर्भमुष्टि प्रगृह्य च ॥९॥
प्राणायामत्रय कृत्वा प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुख । ध्यात्वा देव च देवी च तद्विज्ञापनकर्मना ॥१०॥
व्रतमेनत्करोमीति नवेत्सकल्पदीक्षित । यावच्छरीरपात वा द्वादशाब्दमथापि वा ॥११॥
तदर्धं वा तदर्धं वा मासद्वादशक तु वा । तदर्धं वा तदर्धं वा मासमेकमथापि वा ॥१२॥
दिनद्वादशक वाऽपि दिनषट्कमथापि वा । तदर्धं दिनमेक वा व्रतसकल्पनावधि ॥१३॥
अग्निमाधाय विविधद्विरजाहोमकारणात । हुत्वाऽऽज्येन समिद्भिश्च चरुणा च यथाविधि ॥१४॥
पूर्णाहुत्युपरतो भूयस्तत्त्वाना शुद्धिमुद्दिशन । जुहुयान्मूलमन्त्रेण तैरेव समिदादिभि ॥१५॥
तत्त्वान्येतानि मे देहे शुध्य तामित्यनुस्मरन । पश्चाद्भूतादितन्मात्र पचकर्मेन्द्रियाणि च ॥१६॥
ज्ञानकर्मविभेदेन पच पच विभागश । त्वगादि धातव सप्त पच प्राणादिवायव ॥१७॥
मनोबुद्धिरहकारो गुणा प्रकृतिपूरुषौ । रागो विद्या कला चैव नियति काल एव च ॥१८॥
माया च शुद्धविद्या च महेश्वरसदाशिवौ । शक्तिश्च शिवतत्त्व च तत्त्वानि क्रमशो विदु ॥१९॥
मन्त्रैस्तु विरजैर्हुत्वा होताऽसौ विरजो भवेत । अथ गोमयमादाय पिंडीकृत्याभिमन्त्र्य च ॥२०॥
न्यस्याग्नौ त च सरक्ष्य दिन तस्मिन्हविष्यभुक । प्रभाते च चतुर्दश्या कृत्वा सर्व पुरोदितम् ॥२१॥
तस्मिन्दिने निराहार कालशेष समापयत । प्रात पर्वणि चाप्येव कृत्वा होमावसानत ॥२२॥
उपसहृत्य रुद्राग्नि गृहीत्वा भस्म य नत । ततश्च जटिलो मुण्ड शिखैकजट एव च ॥२३॥
भूत्वा स्नात्वा पुनर्वीनलज्जश्चेत्स्याद्दिगम्बर । अन्य काषायवसनश्चर्मचीरबराऽथ वा ॥२४॥
एकाम्बरो वल्कलवा भवेद्दडी च मेखली । प्रक्षाल्य चरणौ पश्चाद् द्विराचम्यात्मनस्तनुम ॥२५॥
सकलीकृत्य तद्भस्म विरज नलसम्भवम । अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रै षड्भिराथर्वणै क्रमात २६॥
विमृज्याङ्गानि मूर्धादिचरणान्त च तै स्पृशेत । ततस्तेन क्रमेणैव समुद्धूल्य च भस्मना ॥२७॥
सर्वाङ्गोद्धूलन कुर्यात्प्रणवेन शिवेन वा । ततश्च पुण्ड्र रचयेत्त्रियायुषसमाह्वयम ॥२८॥
शिवभाव समागम्य शिवभावमथाचरेत । कुर्यात्त्रिसध्यमप्येवमेतत्पाशुपत व्रतम ॥२९॥
भुक्तिमुक्तिप्रद चैव पशुत्व विनिवर्तयेत । तत्पशुत्व परित्यज्य कृत्वा पाशुपत व्रतम ॥३०॥
पूजनीयो महादेवो लिङ्गमूर्ति सदाशिव । भस्मस्नान महापुण्य सर्वश्रेष्ठकर परम ॥३१॥
आयुष्य बलमारोग्य श्रीपुष्टिवर्धन यत । रक्षार्थं मङ्गलार्थ च सर्व सम्पत्समृद्धय ॥३२॥
भस्मस्निग्धमनुष्याणा महामारीभय न च । शान्तिक पौष्टिक भस्म कामद च त्रिधा भवेत ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भूतशुद्धिप्रकारं च कथयामि महामुने । मूलाधारात्समुत्थाय कुण्डली परदेवताम् ॥१॥
सुषुम्नामार्गमाश्रित्य ब्रह्मरन्ध्रगता स्मरेत् । जीवं ब्रह्मणि संयोज्य हंसमन्त्रेण साधकः ॥२॥
पादादि जानुपर्यंतं चतुष्कोणं सवज्रकम् । लंबीजाढ्यं स्वर्णवर्णं स्मरेदवनिमण्डलम् ॥३॥
जान्वाद्यं नाभिचन्द्रार्धनिभ पद्मद्वयांकितम् । वंबीजयुतं श्वेताभमंभसो मंडलं स्मरेत् ॥४॥
नाभेर्हृदयपर्यंतं त्रिकोणं स्वस्तिकान्वितम् । रंबीजेन युतं रक्तं स्मरेत्पावकमण्डलम् ॥५॥
हृदो भ्रूमध्यपर्यन्त वृत्तं षड्बिंदुलाञ्छितम् । यंबीजयुक्तं धूम्राभं नभस्वन्मंडलं स्मरेत् ॥६॥
आब्रह्मरन्ध्रभ्रूमध्याद्वृत्त स्वच्छ मनोहरम् । हंबीजयुक्तमाकाशमंडलं च विचिंतयेत् ॥७॥
एवंभूतानि संचिंत्य प्रत्येकं संविलापयेत् । भुवं जले जलं वह्नौ वह्निं वायौ नभस्यमुम् ॥८॥
विलाप्य खमहंकारे महत्तत्त्वेऽप्यहंकृतिम् । महांतं प्रकृतौ मायामात्मनि प्रविलापयेत् ॥९॥
शुद्धसंविन्मयो भूत्वा चिंतयेत्पापपूरुषम् । वामकुक्षिस्थितं कृष्णमंगुष्ठपरिमाणकम् ॥१०॥
ब्रह्महत्याशिरःयुक्तं कनकस्तेयबाहुकम् । मदिरापानहृदयं गुरुतल्पकटीयुतम् ॥११॥
तत्संसर्गिपदद्वन्द्वमुपपातकमस्तकम् । खड्गचर्मधरं कृष्णमधोवक्त्रं सुदुःसहम् ॥१२॥
वायुबीजं स्मरन्वायुं संपूर्येन विशोषयेत् । स्वशरीरयुतं मन्त्री वह्निबीजेन निर्दहेत् ॥१३॥
कुंभके परिजप्तेन ततः पापनरोद्भवम् । बहिर्भस्म समुत्सार्य वायुबीजेन रेचयेत् ॥१४॥
सुधाबीजेन देहोत्थं भस्म संप्लावयेत्सुधीः । भूबीजेन घनीकृत्य भस्म तत्कनकाण्डवत् ॥१५॥
विशुद्धमुकुराकार जपन्बीजं विहायसः । मूर्धादिपादपर्यंतान्यंगानि रचयेत्सुधीः ॥१६॥
आकाशादीनि भूतानि पुनरुत्पादयेच्चितः । सोऽहमन्त्रेण चात्मानमानयेद्धृदयाम्बुजे ॥१७॥
कुण्डलीजीवमादाय परसङ्गात्सुधामयम् । संस्थाप्य हृदयाम्भोजे मूलाधारगता स्मरेत् ॥१८॥

रक्ताम्भोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढा कराब्जैः
शूलं कोदण्डमिक्षूद्भवमणिगुणमप्यंकुशं पंचबाणान् ।
बिभ्राणासृक्कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरुहाढ्या
देवी बालार्कवर्णा भवतु सुखकरी प्राणशक्तिः परा नः ॥१९॥

एवं ध्यात्वा प्राणशक्तिं परमात्मस्वरूपिणीम् । विभूतिधारणं कार्यं सर्वाधिकृतिसिद्धये ॥२०॥
विभूतेर्विस्तरं वक्ष्ये धारणे च महाफलम् । श्रुतिस्मृतिप्रमाणोक्तं भस्मधारणमुत्तमम् ॥२१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इदं शिरोव्रतं चीर्णं विधिवद्यैर्द्विजातिभिः। तेषामेव परा विद्या वदेदज्ञानबाधिकाम् ॥१॥
विधिवच्छ्रद्धया सार्धं न चीर्णं यैः शिरोव्रतम्। श्रौतस्मार्तसमाचारस्तेषामनुपकारकः ॥२॥
शिरोव्रतसमाचाराद्देव ब्रह्मादिदेवता। देवता अभवन्विद्वन् खलु नान्येन हेतुना ॥३॥
शिरोव्रतस्य माहात्म्यं पूर्वं पूर्वतरं कृतम्। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च देवताः सकला अपि ॥४॥
सर्वपातकयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः। शिरोव्रतमिदं येन चरितं विधिवद्बुध ॥५॥
शिरोव्रतमिदं नाम शिरस्याथर्वणश्रुतम्। यदुक्तं तद्धि नैवान्यत्तत्तु पुण्येन लभ्यते ॥६॥
शाखाभेदेषु नामानि व्रतस्यास्य विभेदतः। पठ्यन्ते मुनिशार्दूल शाखास्वेकव्रतं हि तत् ॥७॥
सर्वशाखासु वस्त्वेकं शिवाख्यं सत्यचिद्घनम्। तथा तद्विषयं ज्ञानं तथैव च शिरोव्रतम् ॥८॥
शिरोव्रतविहीनस्तु सर्वधर्मविवर्जितः। अपि सर्वासु विद्यासु सोऽधिकारी न संशयः ॥९॥
शिरोव्रतमिदं कार्यं पापकान्तारदाहकम्। साधनं सर्वविद्यानां यतस्तत्सम्यगाचरेत् ॥१०॥
श्रुतिराथर्वणी सूक्ष्मा सूक्ष्मार्थस्य प्रकाशिनी। यदुवाच व्रतं प्रीत्या तन्नित्यं सम्यगाचरेत् ॥११॥
अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैः षड्भिः शुद्धेन भस्मना। सर्वाङ्गोद्धूलनं कुर्याच्छिरोव्रतसमाह्वयम् ॥१२॥
एतच्छिरोव्रतं कुर्यात्सन्ध्याकालेषु सादरम्। यावद्विद्योदयस्तावत्तस्य विद्या खलूत्तमा ॥१३॥
द्वादशाब्दमथाब्दं वा तदर्धं च तदर्धकम्। प्रकुर्याद्द्वादशाहं वा सङ्कल्पेन शिरोव्रतम् ॥१४॥
शिरोव्रतेन यः स्नातस्तं तु नोपदिशेत्तु यः। तस्य विद्या विनष्टा स्यान्निर्घृणः स गुरुः खलु ॥
ब्रह्मविद्यागुरुः साक्षान्मुनिः कारुणिकः खलु। यथा सर्वेश्वरः श्रीमान्मृदुः कारुणिकः खलु ॥१६॥
जन्मान्तरसहस्रेषु नरा ये धर्मचारिणः। तेषामेव खलु श्रद्धा जायते न कदाचन ॥१७॥
प्रत्युताज्ञानबाहुल्याद्द्वेष एव विजायते। अतः प्रद्वेषयुक्तस्य न भवेदात्मवेदनम् ॥१८॥
ब्रह्मविद्योपदेशस्य साक्षादेवाधिकारिणः। त एव नेतरे विद्वन् ये तु स्नाताः शिरोव्रतैः ॥१९॥
व्रतं पाशुपतं चीर्णं यैर्द्विजैरादरेण तु। तेषामेवोपदेष्टव्यमिति वेदानुशासनम् ॥२०॥
यः पशुस्तत्पशुत्वं च व्रतेनानेन सन्त्यजेत्। स तां हत्वा न पापीयान्भवेद्वेदान्तनिश्चयः ॥२१॥
त्रिपुण्ड्रधारणं प्रोक्तं जाबालैरादरेण तु। त्रियम्बकेन मन्त्रेण सतारेण शिवेन च ॥२२॥
त्रिपुण्ड्रं धारयेन्नित्यं गृहस्थाश्रममाश्रितः। आकारेण निरुक्तेन सहमेन त्रिपुण्ड्रकम् ॥२३॥
धारयेद्भिक्षुको नित्यमिति जाबालिकी श्रुतिः। नियम्बकेन मन्त्रेण प्रणवेन शिवेन च ॥२४॥
गृहस्थश्च वनस्थश्च धारयेच्च त्रिपुण्ड्रकम्। मेधावीत्यादिना वाऽपि ब्रह्मचारी दिने दिने ॥२५॥
भस्मना सजलेनापि धारयेच्च त्रिपुण्ड्रकम्। ब्राह्मणो विधिनोत्पन्नत्रिपुण्ड्रभस्मनैव तु ॥२६॥

अथ एकाऽदशोध्यायः

नारद उवाच

त्रिविधत्वं कथं चास्य भस्मनः परिकीर्तितम् । एतत्कथय मे देव महत्कौतूहलं मम ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

त्रिविधत्वं प्रवक्ष्यामि देवर्षे भस्मनः शृणु । महापापक्षयकरं महाकीर्तिकरं परम् ॥२॥
गोमयं योनिसम्बद्धं तद्धस्तेनैव गृह्यते । ब्राह्मैर्मंत्रैस्तु संदग्धं तच्छातिकृदिहोच्यते ॥३॥
सावधानस्तु गृह्णीयान्नरो वै गोमयं तु यत् । अंतरिक्षे गृहीत्वा तत्षडंगेन दहेदतः ॥४॥
पौष्टिकं तत्समाख्यातं कामदं च ततः शृणु । प्रसादेन दहेदेतत्कामदं भस्म कीर्तितम् ॥५॥
प्रातरुत्थाय देवर्षे भस्मव्रतपरः शुचिः । गत्वा गोष्ठेषु गत्वा तु नमस्कृत्वा तु गोकुलम् ॥६॥
गवां वर्णानुरूपाणां गृह्णीयाद्गोमयं शुभम् । ब्राह्मणस्य च गौः श्वेता रक्ता गौः क्षत्रियस्य च ॥७॥
पीतवर्णा तु वैश्यस्य कृष्णा शूद्रस्य कथ्यते । पौर्णमास्याममावास्यामष्टम्यां वा विशुद्धधीः ॥८॥
प्रसादेन तु मंत्रेण गृहीत्वा गोमयं शुभम् । हृदयेन तु मंत्रेण पिंडीकृत्य तु गोमयम् ॥९॥
रविरश्मिसुसंतप्तं शुचौ देशे मनोहरे । तुषेण वा बुसैर्वापि प्रासादे न तु निक्षिपेत् ॥१०॥
अरण्युद्भवमग्निं वा श्रोत्रियागारजं तु वा । तदग्नौ विन्यसेत्तं च शिवबीजेन मन्त्रतः ॥११॥
गृह्णीयादथ तत्राग्निकुण्डाद्भस्म विचक्षणः । नवं पात्रं समादाय प्रसादेन तु निक्षिपेत् ॥१२॥
केतकी पाटली तद्वदुशीरं चंदनं तथा । नानासुगंधिद्रव्याणि काश्मीरप्रभृतीनि च ॥१३॥
निक्षिपेत्तत्र पात्रे तु सद्योमंत्रेण शुद्धधीः । जलस्नानं पुरा कृत्वा भस्मस्नानमतः परम् ॥१४॥
जलस्नाने त्वशक्तश्च भस्मस्नानं समाचरेत् । प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च शिरश्चेशानमंत्रतः ॥१५॥
समुद्धूल्य ततः पश्चान्मुखं तत्पुरुषेण तु । अघोरेण तु हृदयं नाभिं वामेन तत्परम् ॥१६॥
सद्योमंत्रेण सर्वाङ्गं समुद्धूल्य विचक्षणः । पूर्ववस्त्रं परित्यज्य शुद्धवस्त्रं परिग्रहेत् ॥१७॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च पश्चादाचमनं चरेत् । भस्मनोद्धूलनाभावे त्रिपुण्ड्रं तु विधीयते ॥१८॥
मध्याह्नात्प्राग्जलैर्युक्तं परतो जलवर्जितम् । तर्जन्यनामिकामध्यैस्त्रिपुण्ड्रं च समाचरेत् ॥१९॥
मूर्ध्नि चैव ललाटे च कर्णे कंठे तथैव च । हृदये चैव बाह्वोश्च न्यासस्थानं हि चोच्यते ॥२०॥
पञ्चाङ्गुलैर्न्यसेन्मूर्ध्नि प्रसादेन तु मंत्रतः । त्र्यङ्गुलैर्विन्यसेद्भाले शिरोमंत्रेण देशिकः ॥२१॥
सव्येन दक्षिणे कर्णे वामदेवेन वामतः । अघोरेण तु कण्ठे च मध्यानामिकया स्पृशेद्गुदम् ॥२२॥
हृदयं हृदयेनैव त्रिभिरंगुलिभिः स्पृशेत् । विन्यसेद्दक्षिणे बाहौ शिखामंत्रेण देशिकः ॥२३॥
वामबाहौ न्यसेद्धीमान्कवचेन त्रियंगुलैः । मध्येन संस्पृशेन्नाभ्यामीशान इति मन्त्रतः ॥२४॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानास्तिस्रो रेखा इति स्मृताः । आद्यो ब्रह्मा ततो विष्णुस्तदूर्ध्वं तु महेश्वरः ॥२५॥

एकांगुलेन न्यस्तं यदीश्वरस्तत्र देवता। शिरोमध्ये स्वयं ब्रह्मा ईश्वरस्तु ललाटके ॥२६॥
कर्णयोरश्विनौ देवौ गणेशस्तु गले तथा। क्षत्रियश्च तथा वैश्यः शूद्रश्चोद्धूलनं त्यजेत् ॥२७॥
सर्वेषामंत्यजातीनां मंत्रेण रहितं भवेत्। "अदीक्षितं मनुष्याणामपि मंत्रं विना भवेत्" २८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु तत्सर्वं भस्मोद्धूलनजं फलम्। सरहस्यविधानं च सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥
कपिलायाः शकृत्स्वच्छं गृहीत्वा गगने पतत्। न क्लिन्नं नापि कठिनं न दुर्गंधं न चोषितम् ॥२॥
उपर्यधः परित्यज्य गृह्णीयात्पतितं यदि। पिंडीकृत्य शिवाग्न्यादौ तत्क्षिपेन्मूलमन्त्रितम् ॥३॥
आदाय वाससाच्छाद्य भस्माधाने विनिक्षिपेत्। सुदृढे सुदृढे शुद्धे क्षालिते प्रोक्षिते शुभे ॥४॥
विन्यस्य मंत्री मन्त्रेण पात्रे भस्म विनिक्षिपेत्। तैजसं दारवं चाथ मृन्मयं चैलमेव च ॥५॥
अन्यद्वा शोभनं शुद्धं भस्माधारं प्रकल्पयेत्। क्षौमे वैवातिशुद्धे वा धनवद्भस्म निक्षिपेत् ॥६॥
प्रस्थितो भस्म गृह्णीयात्स्वयं चानुचरोपि वा। न वायुक्करे दद्याच्च चाशुचितले क्षिपेत् ॥७॥
न संस्पृशेत्तु नीचाङ्गैर्न क्षिपेन्न च लंघयेत्। तस्माद्भसितमादाय विनियुञ्जीत मन्त्रितम् ॥८॥
विभूतिधारणविधिः स्मृतिप्रोक्तो मयेरितः। यदीयाचरणेनैव शिवतुल्यो न संशयः ॥९॥
शैवैः संपादितं भस्म वैदिकैः शिवसन्निधौ। भक्त्या परमया ग्राह्यं प्रार्थयित्वा तु पूजयेत् ॥१०॥
तन्त्रोक्तवर्त्मना सिद्धं भस्म तान्त्रिकपूजकैः। यत्र कुत्रापि दत्तं चेत्तद्ग्राह्यं नैव वैदिकैः ॥११॥
शूद्रैः कापालिकैर्वापि पाखण्डैरपरैस्तु तत्। त्रिपुण्ड्रं धारयेद्भक्त्या मनसाऽपि न लंघयेत् ॥१२॥
श्रुत्या विधीयते यस्मात्त्यागी पतितो भवेत्। त्रिपुण्ड्रधारणं भक्त्या तथा देहावगुंठनम् ॥१३॥
द्विजः कुर्याद्धि मन्त्रेण तत्त्यागी पतितो भवेत्। उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च भक्त्या नैवाचरन्ति ये ॥१४॥
तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः। येन भस्मोक्तमार्गेण धृतं न मुनिपुङ्गव ॥१५॥
तस्य विद्धि मुने जन्म निष्फलं सौकरं यथा। येषां वपुर्मनुष्याणां त्रिपुण्ड्रेण विना स्थितम् ॥१६॥
श्मशानसदृशं तत्स्यान्न प्रेक्ष्यं पुण्यकृज्जनैः। धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम् ॥१७॥
धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम्। त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निंदंति शिवमेव ते ॥१८॥
धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते। यथा कृशानुरहितो भूधरो न विराजते ॥१९॥
अशेषसाधनेऽप्येवं भस्महीनं शिवार्चनम्। उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥२०॥
तैः पूर्वाचरितं सर्वं विपरीतं भवेदपि। भस्मना वेदमंत्रेण त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२१॥

विना वेदोचिताचारं स्मार्तस्यानर्थकारणम् । कृतं स्यादकृतं तेन श्रुतमप्यश्रुतं भवेत् ॥२२
अधीतमनधीतं च त्रिपुण्ड्रं यो न धारयेत् । वृथा वेदा वृथा यज्ञा वृथा दानं वृथा तपः ॥२३
वृथा व्रतोपवासेन त्रिपुण्ड्रं यो न धारयेत् । भस्मधारणकं त्यक्त्वा मुक्तिमिच्छति यः पुमान् २४
विषपानेन निरयं कुरुते ह्यात्मनो हि सः । स्रष्टा सृष्टिच्छलेनाह त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२५
ससर्ज स ललाटं हि तिर्यगूर्ध्वं न वर्तुलम् । तिर्यग्रेखाः प्रदृश्यन्ते ललाटे सर्वदेहिनाम् ॥२६
तथापि मानवा मूर्खा न कुर्वन्ति त्रिपुण्ड्रकम् । न तद्ध्यानं न तन्मोक्षं न तज्ज्ञानं न तत्तपः ॥२७
विना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं च विप्रेण यदनुष्ठितम् । वेदस्याध्ययने शूद्रो नाधिकारी यथा भवेत् ॥२८
त्रिपुण्ड्रेण विना विप्रो नाधिकारी शिवार्चने । प्राङ्मुखश्चरणौ हस्तौ प्रक्षाल्याचम्य पूर्ववत् ॥२९
प्राणानायम्य सङ्कल्प्य भस्मस्नानं समाचरेत् । आदाय भसितं शुद्धमग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३०
ईशानेन तु मन्त्रेण स्वमूर्धनि विनिक्षिपेत् । तत आदाय तद्भस्म मुखे च पुरुषेण तु ॥३१
अघोराख्येन हृदयं गुह्यं वामाह्वयेन च । सद्योजाताभिधानेन भस्म पादद्वये क्षिपेत् ॥३२
सर्वाङ्गं प्रणवेनैव मन्त्रेणोद्धूलनं ततः । एतदाग्नेयकं स्नानमुदितं परमर्षिभिः ॥३३
सर्वकर्मसमृद्ध्यर्थं कुर्यादादाविदं बुधः । ततः प्रक्षाल्य हस्तादीनुपस्पृश्य यथाविधि ॥३४
तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं विधिना ललाटे हृदये गले । पञ्चभिर्ब्रह्मभिर्वापि कुर्यान्न भसितेन च ॥३५
धृतमेतत्त्रिपुण्ड्रं स्यात्सर्वस्मात्तु पावनम् । शूद्रैरन्त्यजहस्तस्थं न धार्यं भस्म च क्वचित् ३६
भस्मना साग्निहोत्रेण लिप्तः कर्म समाचरेत् । अन्यथा सर्वकर्माणि न फलन्ति कदाचन ॥३७
सत्यं शौचं जपो होमस्तीर्थं देवादिपूजनम् । तस्य व्यर्थमिदं सर्वं यस्त्रिपुण्ड्रं न धारयेत् ॥३८
त्रिपुण्ड्रधृग्विप्रवरो यो रुद्राक्षधरः शुचिः । स हन्ति रोगदुरितव्याधिदुर्भिक्षतस्करान् ॥३९
समाप्नोति परं ब्रह्म यतो नावर्तते पुनः । स पङ्क्तिपावनः श्राद्धे पूज्यो विप्रैः सुरैरपि ॥४०
श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । धृतत्रिपुण्ड्रः पूतात्मा मृत्युञ्जयति मानवः ॥
भस्मधारणमाहात्म्यं भूयोऽपि कथयामि ते ॥ ४१ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

महापातकसङ्घातैश्च पातकान्युपपराण्यपि । नश्यन्ति मुनिशार्दूल सत्यं सत्यं न चान्यथा ॥१॥
एकं भस्म धृतं येन तस्य पुण्यफलं शृणु । यतीनां ज्ञानदं प्रोक्तं वनस्थानां विरक्तिदम् ॥२॥
गृहस्थानां मुने सद्धर्मवृद्धिकरं तथा । ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां स्वाध्यायप्रदमेव च ॥३॥

ाणा पुण्यद नित्यम येषा पापनाशनम् । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुड्रकम् ॥४॥
ार्थं सवभनाना विशत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तियक् त्रिपुण्ड्रकम् ॥५॥
त्वेनैव सर्वेषा विधत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोद्धूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुड्रकम् ॥६॥
धर्मनया तपा विधत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुड्रकम् ॥७॥
श्वराणा लिगार्थं विरत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तियुक् त्रिपुड्रकम् ॥८॥
ानार्थं च सर्वेषा विरत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुड्रकम् ॥९॥
ण्यगर्भेण तदवतारैर्वरुणादिभि । दवताभिर्धृत भस्म त्रिपुड्राद्धूलनात्मकम् ॥१०॥
ादेव्या च लक्ष्म्या च वाचा चान्याभिरास्तिरै । सर्वस्त्रीभिर्धृत भस्म त्रिपुडोदधूलनात्मना ॥११॥
राग्नमगधर्वसिद्धविद्याधरादिभि । मुनिभिश्च धृत भस्म त्रिपुड्रोदधूलनात्मना ॥१२॥
ह्मणै क्षत्रियैर्वैश्यै शूद्रैरपि च सकरै । अपभ्रशधृत भस्म त्रिपुड्रादधूलनात्मना ॥१३॥
धूलन त्रिपुण्ड च यै समाचरित मुदा । त एव शिष्टा विद्वासो नतर मुनिपुगव ॥१४॥
र्वलिग मणि सत्य मत्र पचाक्षरस्तथा । विभूतिरौषध पुमा मुक्तिश्रीवश्यकर्मणि ॥१५॥
क्ति यत्र भस्मागो मूर्खो वा पडितोऽपि वा । तत्र भक्ते महादेव सपत्नीको वृषध्वज ॥१६॥
मसछन्नसर्वागमनुगच्छति य पुमान् । सर्वपातकयुक्तोऽपि पूजितो मानवोऽचिरात् ॥१७॥
मसछन्नसर्वांग य स्तौति श्रद्धया सह । सवपातकयुक्तोऽपि पूज्यत मानवोऽचिरात् ॥१८॥
पुड्रधारिण भिक्षाप्रदानेन हि केवलम् । तनाधीत श्रुत तन तन सर्वमनुष्ठितम् ॥१९॥
ा त्रिभ्रेण शिरसि त्रिपुण्ड्र भस्मना कृतम । कीकटेष्वपि दशेषु यत्र भूतिविभूषण ॥२०॥
नवस्तु वसन्नित्य काशीक्षेत्रसम हि तत । दु शील शीलयुक्तो वा योगयुक्तोऽप्यलक्षण ॥२१॥
तिशासनयुक्तो वा स पूज्यो मम पुत्रवत । छद्मनापि चरद्या हि भूतिशासनमैश्वरम् ॥२२॥
ऽपि या गतिमाप्नोति न ता यज्ञशतैरपि । सपकौत्कैल्यया वापि भयाद्वा धारयेत्तु य ॥२३॥
धियुक्ता विभूतिस्तु [illegible] च पूज्या यथा ह्यहम् । शिवस्य विष्णोदवाना ब्रह्मादीना तुष्टिकारणम् ॥२४॥
र्यायाश्च महालक्ष्म्या भारत्यास्तुष्टिकारणम् । न दानन न यज्ञेन न तपोभि सुदुर्लभै ॥२५॥
तीर्थयात्रया पुण्य त्रिपुण्ड्रण च लभ्यत । दान यज्ञाश्च धर्माश्च तीर्थयात्राश्च नारद ॥२६॥
न तपस्त्रिपुड्रस्य कला नार्हन्ति षोडशीम । यथा राजा स्वचिह्न न स्वजन [illegible] पन सदा ॥२७॥
शिवस्त्रिपुड्राङ्क रुद्रस्नान गोहरन । द्विजातिर्वा यजातिर्वा शुद्धचित्तन भस्मना ॥२८॥
रयेत्त्रिपुड्राङ्क स्वकीयमिव म यन । त्यक्तवदाचारा लुप्तसर्वक्रियोऽपि स ॥२९॥
त्तिर्यक्त्रिपुड्राङ्क धारयेत्सोऽपि मुच्यत । नास्य ज्ञान परीक्षत न कुल न व्रत तथा ॥३०॥
त्रिपुड्राङ्कितभालेन पूज्य एव हि नारद । शिवमन्त्रात्परो मन्त्रो नास्ति तुल्य शिवात्परम् ॥३१॥

शिवार्चनात्पर पुण्य न हि तीर्थं च भस्मना । रुद्राग्नेर्यत्पर तीर्थं तद्भस्म परिकीर्तितम् ॥३२॥
ध्वसन सर्वदु खाना सर्वपापविशोधनम् । अत्यजो वाऽधमो वापि मूर्खो वा पण्डितोऽपि वा ॥
यस्मिन्देशे वसेन्नित्य भूतिशासनसयुत । तस्मि सदाशिव सोम सर्वभूतगणैर्वृत ॥
सर्वतीर्थैश्च सयुक्त सान्निध्य कुरुते सदा ॥३४॥
एतानि पचशिवमन्त्रपवित्रितानि भस्मानि कामदहनागविभूषितानि ।
त्रैपुड्रकाणि रचितानि ललाटपट्टे लुपति दैवलिखितानि दुरक्षराणि ॥३५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कधे त्रयोदशाऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भस्मदिग्धशरीराय यो ददाति धन मुदा । तस्य सर्वाणि पापानि विनश्यति न सशय ॥१॥
श्रुतय स्मृतय सर्वा पुराणान्यखिला यपि । वदति भूतिमाहात्म्य ततस्तस्मात्तद्धारयेद् द्विज ॥२॥
सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसध्य यस्त्रिपुड्रकम । सर्वपापविनिर्मुक्त शिवलोके महीयते ॥३॥
योगी सर्वाङ्गक स्नानमापादतलमस्तकम । त्रिसध्यमाचरन्नित्यमाशु योगमवाप्नुयात् ॥४॥
भस्मस्नानेन पुरुष कुलस्योद्धारको भवत । भस्मस्नान जलस्नानादसख्येयगुणान्वितम् ॥५॥
सर्वतीर्थेषु यत्पुण्य सर्वतीर्थेषु यत्फल्म । तत्फल लभते सर्व भस्मस्नानान सशय ॥६॥
महापातकयुक्तो वा युक्तो वाप्युपपातकै । भस्मस्नानेन तत्सर्व दहत्यग्निरिवेंधनम ॥७॥
भस्मस्नानात्पर स्नान पवित्र नैव विद्यत । एवमुक्त शिवनादौ तदा स्नात स्वय शिव ॥८॥
तदा प्रभृति ब्रह्माद्या मुनयश्च शिवार्थिन । सर्वकर्मसु यत्नेन भस्मस्नान प्रचक्रिरे ॥९॥
तस्मादेतच्छिर स्नानमाग्नेय य समाचरेत । अनेनैव शरीरेण स हि रुद्रो न सशय ॥१०॥
ये भस्मधारिण दृष्ट्वा परितृप्ता भवन्ति ते । देवासुरमुनीन्द्रैश्च पूज्या नित्य न सशय ॥११॥
भस्मसछन्नसर्वांग दृष्ट्वोत्तिष्ठति य पुमान् । त दृष्ट्वा दवराजोऽपि दडवत्प्रणमिष्यति ॥१२॥
अभक्ष्यभक्षण येषा भस्मधारणपूर्वकम् । तेषां तद्भक्ष्यमेव स्यान्मुने नात्र विचारणा ॥१३॥
य स्नाति भस्मना नित्य जले स्नात्वा तत परम । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवादरात् ॥१४॥
सर्वपापविनिर्मुक्त स याति परमा गतिम । आग्नेय भस्मना स्नान यतीना च विशिष्यते १५॥
आर्द्रस्नानाद्वर भस्मस्नानमार्द्रवधो ध्रुव । आर्द्र तु प्रकृति विद्यात्प्रकृति बधन विदु ॥१६॥
प्रकृतेस्तु प्रहाणाय भस्मना स्नानमिष्यते । भस्मना सदृश ब्रह्मास्ति स्नेकत्रयेष्वपि ॥१७॥
रक्षार्थं मगलार्थं च पवित्रार्थं पुरा सुरै । भस्म दृष्ट्वा मुने पूर्वं दत्त दैव्यै प्रियेण तु ॥१८॥

तस्मादेतच्छिर स्नानमाग्नेय य समाचरेत् । भवपाशविनिर्मुक्त शिवलोके महीयते ॥१९॥
ज्वररक्ष पिशाचाश्च पूतनाकुष्ठगुल्मका । भगदराणि सर्वाणि चाशीतिर्वातरोगका ॥२०॥
चतु षष्टि पित्तरोगा श्लेष्मा समत्रिपञ्चका । व्याघ्रचौरभय चैवाप्यन्ये दुष्टग्रहा अपि ॥२१॥
भस्मस्नानेन नश्यति सिंहेनेव यथा गजा । शुद्धशीतजलेनैव भस्मना च त्रिपुड्रकम् ॥२२॥
यो धारयेत्पर ब्रह्म स प्राप्नोति न सशय ।
"भस्मना च त्रिपुण्ड्र च य कोऽपि धारयेत्परम् ॥
॥ ब्रह्मलोकमाप्नोति मुक्तपापो न सशय ॥१॥"
यथाविधि ललाटे वै वह्निवीर्यप्रधारणात् ॥२३॥
नाशयेल्लिखिता यामी ललाटस्था लिपि ध्रुवम् । कठोपरि कृत पाप नाशयेत्तत्प्रधारणात् ॥२४॥
कठ च धारणात्कठभोगादिकृतपातकम् । बाह्वोर्बाहुकृत पाप वक्षसा मनसा कृतम् ॥२५॥
नाभ्या शिश्नकृत पाप गुदे गुदकृत हरेत् । पार्श्वयोर्धारणाद्ब्रह्मन्परस्त्र्यालिंगनादिकम् ॥२६॥
तद्भस्मधारण शस्त सर्वत्रैव त्रिलिंगकम् । ब्रह्मविष्णुमहेशाना त्र्यग्नीना च धारणम् ॥२७॥
गुणलोकत्रयाणा च धारण तेन वै कृतम । भस्मच्छन्नो द्विजो विद्वान्महापातकसभवै ॥२८॥
दोषैर्वियुज्यते सद्यो मुच्यते च न सशय । भस्मनिष्ठस्य दह्यते दोषा भस्माग्निसगमात् ॥२९॥
भस्मस्नानविशुद्धात्मा आत्मनिष्ठ इति स्मृत । भस्मना दिग्धसर्वांगो भस्मदीप्तत्रिपुण्ड्रक ॥३०॥
भस्मशायी च पुरुषो भस्मनिष्ठ इति स्मृत । भूतप्रेतपिशाचाद्या रोगाश्चातीव दु सहा ॥३१॥
भस्मनिष्ठस्य सान्निध्याद्विद्रवति न सशय । भासनाद्भसित प्रोक्त भस्म कल्मषभक्षणात् ॥३२॥
भूतिर्भूतिकरी पुसा रक्षा रक्षाकरी परा । त्रिपुण्ड्रधारिण दृष्ट्वा भूतप्रेतपुर सरा ॥३३॥
भीता प्रकपिना शीघ्र नश्यत्येव न सशय । स्मरणादेव रुद्रस्य यथा पाप प्रणश्यति ॥३४॥
अभ्यकार्यसहस्राणि कृत्वा य स्नाति भस्मना । तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम् ॥३५॥
कृत्वापि चातुल पाप मृत्युकालेऽपि यो द्विज । भस्मस्नायी भवेत्कश्चित्क्षिप्र पापै प्रमुच्यते ॥३६॥
भस्मस्नानाद्विशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेंद्रिय । मत्समीप समागत्य न स भूयोऽभिवर्तते ॥३७॥
बृहस्पतिगते सोमे भस्मोद्धूलितविग्रह । अर्चित शकर दृष्ट्वा सर्वपापै प्रमुच्यते ॥३८॥
आयुष्कामोऽथवा विद्वान्भूतिकामोऽथवा नर । नित्य वै धारयेद्भस्म मोक्षकामी स वै द्विज ॥३९॥
त्रिपुड्र परम पुण्य ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । ये घोरा राक्षसा प्रेता ये चान्ये क्षुद्रजतव ॥४०॥
त्रिपुड्रधारिण दृष्ट्वा पलायते न सशय । कृत्वा शौचादिक कर्म स्नात्वा तु विमले जले ॥४१॥
भस्मनोद्धूलन कार्यमापादतलमस्तकम् । केवल वारुण स्नान देह बाह्यमलापहम् ॥४२॥
त्रिभूतिस्नानमनघ बाह्यातरमलापहम् । त्यक्त्वापि वारुण स्नान तत्पर स्यान्न सशय ४३॥

कृतमप्यकृतं सर्वं भस्मस्नानं विना मुने । भस्मस्नानं श्रुतिप्रोक्तमाग्नेयं स्नानमुच्यते ॥४४॥
अतवहिश्च संशुद्धः शिवपूजाफलं लभेत । यद्वाह्यमलमात्रस्य नाशकं स्नानमस्ति तत् ॥४५॥
तद्विवर्ग्यति साग्रेण प्राणिवाह्यान्तरं मलम । कृत्वाऽपि कोटिशो नित्यं वारुणं स्नानमादरात् ॥
न भवत्येव पूतात्मा भस्मस्नानं विना मुने । यद्भस्मस्नानमाहात्म्यं तद्वेदो वद तत्त्वतः ॥४७॥
यद्वा वदे महादेवः सर्ववदशिखामणिः । भस्मस्नानमकृत्वैव यः कुर्यात्कर्म वैदिकम् ॥४८॥
स तत्कर्मफलार्धार्धमपि नाप्नोति वस्तुतः । यः करिष्यति यत्नेन भस्मस्नानं यथाविधि ॥४९॥
स एवकः सर्वकर्मस्वधिकारी श्रुतिश्रुतः । पावनं पावनानां च भस्मस्नानं श्रुतिश्रुतम् ।५०॥
न करिष्यति यो मोहात्स महापातकी भवेत् । असवर्णेऽपि स्नानेऽपि पुण्यं प्राप्यते द्विज॥५१॥
ततोऽनन्तगुणं पुण्यं भस्मस्नानादवाप्यते । कालत्रयेऽपि कर्तव्यं भस्मस्नानं प्रयत्नतः ॥५२॥
भस्मस्नानं स्मृतं श्रौतं तत्त्यागी पतितो भवेत् । मूत्राद्युत्सर्जनान्ते तु भस्मस्नानं प्रयत्नतः ॥५३॥
कर्तव्यमन्यथा पूता न भविष्यन्ति मानवाः । विविवत्कृतशौचोऽपि भस्मस्नानं विना द्विज ५४॥
न भविष्यति पूतात्मा नाधिकार्यपि कर्मणि । अपानवायुनिर्याते जृम्भणे स्कन्दने क्षुते ॥५५॥
श्लेष्मोद्गारेऽपि कर्तव्यं भस्मस्नानं प्रयत्नतः । श्रीभस्मस्नानमाहात्म्यस्यैकदेशोऽत्र वर्णितः ॥५६॥
पुनश्च सम्प्रवक्ष्यामि भस्मस्नानोत्थितं फलम् । सावधानेन मनसा श्रोतव्यं मुनिपुङ्गव ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैर्भस्म सन्नोध्य सादरम् । धारणीयं ललाटादौ त्रिपुण्ड्रं केवलं द्विज ॥१॥
ब्रह्मक्षत्रियवैश्याश्च एते सर्वे द्विजाः स्मृताः । तस्माद्द्विज प्रयत्नेन त्रिपुण्ड्रं धार्यमन्वहम् ॥२॥
यस्योपनयनं ब्रह्मन् स एव द्विज उच्यते । तस्माच्छ्रौतं द्विजः कार्यं त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ३॥
विभूतिधारणं त्यक्त्वा यः सत्कर्म समाचरेत् । तत्कृतं चाकृतप्रायं भवत्येव न संशयः ॥४॥
न गायत्र्युपदेशोऽपि भस्मनो धारणं विना । ततो धृत्वैव भस्माग्र्यं गायत्रीजपमाचरेत् ॥५॥
गायत्री मूर्ध्नमबाहुर्ब्राह्मण्यं मुनिपुङ्गव । सा भस्मधारणाभावे न वेनाप्युपदिश्यते ॥६॥
न तावदधिकारोऽस्ति गायत्रीग्रहणे मुने । यावन्न भस्म भालादौ धृतमग्निसमुद्भवम् ।७॥
भस्महीनललाटस्य न ब्राह्मण्यानुमापरम् । एवमेव मया ब्रह्महतुक्तं सुपुण्यदं ।८॥
मन्त्रपूतं सितं भस्म ललाटे परिवर्तते । स एव ब्राह्मणो विद्वानित्यं सत्यं मयोच्यते ॥९॥
यस्यास्ति सहजा प्रीतिर्मणिवद्भस्मसंग्रहे । स एव ब्राह्मणो ब्रह्मन्सत्यं सत्यं मयोच्यते ॥१०॥

न यस्य सहजा प्रीतिर्भस्मनि रुद्राक्षसंग्रहे । स चाण्डाल इति ज्ञेयो जन्मजन्मान्तरे ध्रुवम् ॥११॥
न यस्य सहजा प्रीतिस्त्रिपुण्ड्रोद्धूलनादिषु । स चाण्डाल इति ज्ञेयः सत्यं सत्यं मयाच्युत ॥१२॥
ये भस्मधारणं त्यक्त्वा भुञ्जन्ते च फलादिकम् । ते सर्वे नरकं घोरं प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥१३॥
'त्रिभूतिधारणं त्यक्त्वा यः शिवं पूजयिष्यति । स दुर्भगः शिवद्वेष्टा सद्वया नरकप्रदः ॥
सर्वकर्मबहिर्भूतो भस्मधारणवर्जितः ॥१॥'
विभूतिधारणं त्यक्त्वा कुर्वन् हेमतुलामपि । न तत्फलमवाप्नोति पतितो वै भवेद्धि सः ॥१४॥
यथोपवीतरहितैः सन्ध्या न क्रियते द्विजैः । तथा सन्ध्या न कर्त्तव्या विभूतिरहितैरपि ॥१५॥
गतोपवीते सन्ध्यायाः कार्यं प्रतिनिधिः क्वचित् । जपादिकं तु सावित्र्यास्तथैवोपायनादिकम् ॥१६॥
विभूतिधारणस्य यो नास्ति प्रतिनिधिः क्वचित् । विभूतिधारणं त्यक्त्वा यदि सन्ध्यां करोति यः ॥१७॥
प्रत्यवैत्येव यतोऽसौ नाधिकारी सदा द्विज । यथा श्रुत्वात्यजो वेदान् प्रत्यवैति तथा द्विज ॥१८॥
प्रत्यवैति न संदेहः सन्ध्याद्युद्भस्मवर्जितः । संपादनीयं यत्नेन श्रौतं भस्म सदा द्विजैः ॥१९॥
स्मार्तं वा तदभावे तु लौकिकं वा समाहितः । यादृशं तादृशं वाऽस्तु पवित्रं भस्म सन्ततम् ॥२०॥
धारणीयं प्रयत्नेन द्विजैः सन्ध्यादिकर्मसु । न स्पृशन्ति पापानि भस्मनिष्ठं ततः सदा ॥२१॥
कर्त्तव्यमपि यत्नेन ब्राह्मणैर्भस्मधारणम् । मध्याङ्गुलित्रयेणैव स्वदक्षिणकरस्य तु ॥२२॥
षडङ्गुलायतं मानमपि चाधिकमानकम् । नेत्रयुग्मप्रमाणेन भाले दीप्तं त्रिपुण्ड्रकम् ॥२३॥
कदाचिद्भस्मना कुर्यात्स रुद्रो नात्र संशयः । अकारोऽनामिका प्रोक्त उकारो मध्यमाङ्गुलिः २४॥
मकारस्तर्जनी तस्मात्त्रिपुण्ड्रं त्रिगुणात्मकम् । त्रिपुण्ड्रं मध्यमातर्जन्यनामाभिरनुलोमतः ॥२५॥
अत्र ते कथयाम्यद्य मुनिरितिहासं पुरातनम् । कदाचिदथ दुर्वासाः पितृलोकं गतोऽभवत् ॥२६॥
भस्मसंदिग्धसर्वाङ्गो रुद्राक्षाभरणान्वितः । शिव शंकर सर्वात्मन् श्रीमातर्जगदम्बिके ॥२७॥
नामानीति गृणन्नुच्चैस्त्रिपुण्ड्राङ्कितशिरोमणिः । कव्यवाडादयस्तं तु प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२८॥
आसनाद्युपचारैश्च सम्मानं बहु चक्रिरे । नानाकथाभिरन्योन्यसम्भाषां चक्रिरे तदा ॥२९॥
तस्मिंस्तु समये कुम्भीपाकस्थानां तु पापिनाम् । घोरं समभवच्छब्दो हा हताः स्मेति वादिनाम् ॥३०॥
मृताः स्मेति वदन्त्यन्ये दग्धाः स्मेति परे जगुः । छिन्नाः स्मेति विभिन्नाः स्मेत्यन्ये रोदनकारिणः ३१
श्रुत्वा ॥ करुणं शब्दं दुःखितो मुनिराड् हृदि । पप्रच्छ पितृनाथांस्तान्केषां शब्दाऽयमित्यपि ॥३२॥
तं समूचुर्मुनेऽस्त्येव पुरी संयमनी परा । वसेन् यमराडत्र पापिनां नागदायकः ॥३३॥
नानादूतैः कालरूपैः कृष्णवर्णभयङ्करैः । सहितोऽस्त्येव तत्पुर्यां नायका विघ्नदायकः ॥३४॥
तत्र कुण्डायनकानि पापिनां भोगदानि च । षडशीतिर्घोररूपैर्दूतैः परिवृतानि च ॥३५॥
तत्र मुख्यतमं कुण्डं कुम्भीपाकाभिधं महत् । वक्तुं तद्वेदना च यातनानां तु वर्णनम् ॥३६॥

कर्तुं न शक्यते कैश्चिदपि वर्षशतैरपि । ये शिवद्रोहिण सति तथा देवीविनिंदका ॥३७॥
ये विष्णुद्रोहिण सन्ति पतत्यत्रैव ते मुने । ये वेदनिंदका सति सूर्यस्य च गणेशितु ॥३८॥
ब्राह्मणाना द्रोहिणो ये पतन्त्यत्रैव ते मुने । कामाचाराश्च ये सन्ति तप्तमुद्राकिताश्च ये ॥३९॥
त्रिशूलधारिणो ये च पतन्त्यत्रैव ते मुने । मातृपितृगुरुज्येष्ठपुराणस्मृतिनिंदका ॥४०॥
ये धर्मदूषका सन्ति पतन्त्यत्रैव ते मुने । तेषामय महाघोर शब्द श्रवणदारुण ॥४१॥
श्रूयतेऽस्माभिरनिश वैराग्य यच्छ्रुतेर्भवेत् । इति तेषा वच श्रुत्वा मुनिराट् तद्दिदृक्षया ॥४२॥
उत्थाय चलितस्तूर्णं ययो कुण्डसमीपत । अवाङ्मुखो ददर्शाधस्तस्मिन्नेव क्षणे मुने ॥४३॥
तत्रस्थाना पापिना तु स्वर्गाधिकमभूत्सुखम् । हसति केचिद्गायन्ति नृत्यन्ति च तथापरे ॥४४॥
परस्पर रमन्ते तेऽप्युन्मत्ता सुखवर्द्धनात । मृदङ्गमुरजावीणाढक्कादुदुभिनिस्वना ॥४५॥
समुद्भूतास्तु मधुरा पञ्चमस्वरभूषिता । वसन्तवल्लीपुष्पाणा सुगन्धमरुतो ववु ॥४६॥
मुनिस्तु चकितो दृष्ट्वा यमदूताश्च विस्मिता । शीघ्र ते कथयामासुर्धर्मराजाय वेदिने ॥४७॥
महाराज महाश्चर्यमधुनैवाभवद्विभो । स्वर्गादप्यधिक सौख्य कुम्भीपाकस्थपापिनाम् ॥४८॥
निमित्त नैव जानीम कस्मादिदमभूद्विभो । चकिता स्म वय सर्वे प्राप्ता देव त्वदन्तिकम् ॥४९॥
निशम्य दूतवाणी ता धर्मराट् शीघ्रमुत्थित । महामहिषमारूढो ययो ते यत्र पापिन ॥५०॥
ता वार्ता प्रेषयामास दूतद्वाराऽमरावतीम् । श्रुत्वा ता देवराजोऽपि प्राप्तो देवगणै सह ॥५१॥
ब्रह्मलोकात्पद्मजोपि वैकुंठाद्विष्टरश्रवा । तत्तल्लोकाच्च दिक्पाला समाजग्मुर्गणै सह॥५२॥
परिवार्य स्थिता सर्वे कुम्भीपाकमितस्तत । अपश्यस्तद्गताञ्जीवान्स्वर्गाधिकसुखान्वितान् ५३॥
चकिता एव ते सर्वे न विदुस्तस्य कारणम् । अहो पापस्य भोगार्थं कुडमेतद्विनिर्मितम् ॥५४॥
तत्र सौख्य यदा जात तदा पापात्तु कि भयम् । उच्छिन्ना वेदमर्यादा परमेशकृता कथम् ॥५५॥
भगवास्त्व य सङ्कल्प वितथ कृतवान्कथम् । आश्चर्यमेतदाश्चर्यमेतदित्येव भाषिण ॥५६॥
तटस्था अभवन् सर्वे न विदुस्तत्र कारणम् । एतस्मिन्नन्तरे शौरि समभ्य विबुधादिभि ॥५७॥
ययो कैश्चित्सुरगणै सहित शङ्करालयम् । पार्वत्या सहित देव कोटिकदर्पसुन्दरम् ॥५८॥
रमणीयतमाग त लावण्यखनिमद्भुतम । सदा षोडशवर्षीय नानालङ्कारभूषितम् ॥५९॥
नानागुणै परिवृत लालयन्त परा शिवाम । ददर्श चन्द्रमौलि स चतुर्वेद ननाम ह ॥६०॥
वृत्तात कथयामास चमत्कृतमतिस्फुटम । एतस्य कारण देव न जानीम कथचन ॥६१॥
यद तत्कारण दव सर्वज्ञोऽसि यत प्रभो । विष्णुवाक्य तदा श्रुत्वा प्रमथप्रभुरप्पकज ॥६२॥
उवाच मधुर वाक्य मेघगम्भीरया गिरा । शृणु विष्णो तन्निमित्त नाश्चर्यं त्वत्र विद्यते ॥६३॥
भस्मनो महिमैवाय भस्मना किं भव न हि । कुम्भीपाक गतो द्रष्टु दुर्वासा शैवसत्तम ॥६४॥

अवाङ्मुखो ददर्शाधस्तदा वायुवशाद्धरे । भालभस्मकणास्तत्र पतिता दैवयोगतः ॥६५॥
तेन जातमिदं सर्वं भस्मनो महिमा त्वयम् । इतः परं तु तत्तीर्थं पितृलोकनिवासिनाम् ॥६६॥
भविष्यति न संदेहो यत्र स्नात्वा सुखी भवेत् । पितृतीर्थं तु तन्नाम्नाऽप्यत ऊर्ध्वं भविष्यति ॥६७॥
मल्लिंगस्थापनं तत्र कार्यं देव्याश्च सत्तम । पूजयिष्यन्ति ते तत्र पितृलोकनिवासिनः ॥६८॥
त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि तत्र श्रेष्ठमिदं भवेत् । पित्रीश्वरपूजया तु त्रैलोक्यं पूजितं भवेत् ॥६९॥

नारायण उवाच

इति देववचः श्रुत्वा देवं मूर्ध्ना प्रणम्य च । तदनुज्ञां समादाय ययौ देवान्तिकं हरिः ॥७०॥
तथैवं कथयामास कारणं शंकरोदितम् । साधु साध्विति ते प्रोचुरमरा मौलिचालनैः ॥७१॥
शशंसुर्भस्ममाहात्म्यं हरिब्रह्मादयः सुराः । पितरश्चैव सन्तुष्टास्तीर्थलाभात्परन्तप ॥७२॥
तत्तीर्थतीरे लिंगं च देव्या मूर्तिं यथाविधि । स्थापयामासुरमरा पूजयामासुरन्वहम् ॥७३॥
तत्र ये प्राणिनोऽभूवन्पापभोगार्थमास्थिताः । ते विमानं समारुह्य गताः कैलासमण्डलम् ॥७४॥
नाम्ना भद्रगणास्ते तु वसंत्यद्यापि तत्र हि । पुनश्च दूरदेशे तु कुंभीपाको विनिर्मितः ॥७५॥
निरुद्धं जीवगमनं देवैस्तत्र तु तद्दिनात् । इति ते सर्वमाख्यातं भस्ममाहात्म्यमुत्तमम् ॥७६॥
नातः परतरं किंचिदधिकं विद्यते मुने । ऊर्ध्वपुण्ड्रविधिं चैवाप्यधिकारिविभेदतः ॥७७॥
प्रवक्ष्ये मुनिशार्दूल वैष्णवागमलोकनात् । ऊर्ध्वपुण्ड्रप्रमाणानि दिव्यान्यंगुलिभेदतः ॥७८॥
वर्णाभिमंत्रदेव्याश्च प्रवक्ष्यामि फलानि च । पर्वताग्रे नदीतीरे शिवक्षेत्रे विशेषतः ॥७९॥
सिंधुतीरे च वल्मीके तुलसीमूलमाश्रिते । मृद एतास्तु संग्राह्या वर्जयेदन्यमृत्तिकाः ॥८०॥
श्यामं शान्तिकरं प्रोक्तं रक्तं वश्यकरं भवेत् । श्रीकरं पीतमित्याहुर्धर्मदं श्वेतमुच्यते ॥८१॥
अंगुष्ठः पुष्टिदः प्रोक्तो मध्यमायुष्करी भवेत् । अनामिकाऽन्नदा नित्यं मुक्तिदा च प्रदेशिनी ॥८२॥
एतैरंगुलिभेदैस्तु कारयेन्न नखैः स्पृशेत् । वर्तिदीपाकृतिं वापि वेणुपत्राकृतिं तथा ॥८३॥
पद्मस्य मुकुलाकारं तथा कुर्यात्प्रयत्नतः । मत्स्यकूर्माकृतिं वापि शंखाकारं ततः परम् ॥८४॥
दशांगुलिप्रमाणं तु उत्तमोत्तममुच्यते । नवांगुलं मध्यमं स्यादष्टांगुलमतः परम् ॥८५॥
सप्तषट्पंचभिः पुण्ड्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतम् । चतुस्त्रिद्व्यङ्गुलैः पुण्ड्रं कनिष्ठं त्रिविधं भवेत् ॥८६॥
ललाटे केशवं विद्यान्नारायणमथोदरे । माधवं हृदि विन्यस्य गोविन्दं कण्ठकूपके ॥८७॥
उदरे दक्षिणे पार्श्वे विष्णुरित्यभिधीयते । तत्पार्श्वबाहुमध्ये च मधुसूदनमेव च ॥८८॥
त्रिविक्रमं कर्णदेशे वामकुक्षौ तु वामनम् । श्रीधरं बाहुके वामे हृषीकेशं तु कर्णके ॥८९॥
पृष्ठे च पद्मनाभं तु ककुद्दामोदरं स्मरेत् । द्वादशैतानि नामानि वासुदेवेति मूर्धनि ॥९०॥
पूजाकाले च होमे च सायं प्रातः समाहितः । नामान्युच्चार्य विधिना धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रकम् ॥९१॥

अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरेत् । शुचिरेव भवेन्नित्यं मूर्ध्नि पुण्ड्राङ्कितो नरः ९२॥
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो मर्त्यो म्रियते यत्र कुत्रचित् । श्वपाकोऽपि विमानस्थो मम लोके महीयते ॥९३॥
एकान्तिनो महाभागा मत्स्वरूपविदोऽमलाः । सान्तरालान्प्रकुर्वीत पुण्ड्रान्विष्णुपदाकृतीन् ॥९४॥
परमैकान्तिनोऽप्येवं मत्पादैकपरायणाः । हरिद्राचूर्णसंयुक्ताञ्छूलाकारांस्तु वाऽमलान् ॥९५॥
अन्ये तु वैष्णवाः पुण्ड्रानच्छिद्रानपि भक्तितः । प्रकुर्वीरन्दीपपद्मवेणुपत्रोपमाकृतीन् ॥९६॥
अच्छिद्रानपि सच्छिद्रान्कुर्युः केवलवैष्णवाः । अच्छिद्रकरणे तेषां प्रत्यवायो न विद्यते ॥९७॥
एकान्तिनां प्रपन्नानां परमैकान्तिनामपि । अच्छिद्रपुण्ड्रकरणे प्रत्यवायो महान्भवेत् ॥९८॥
ऊर्ध्वपुण्ड्रं तु यः कुर्याद्दण्डाकारं तु शोभनम् । मध्ये छिद्रं वैष्णवाश्च नमोऽन्तैः केशवादिभिः ९९॥
विमलान्यूर्ध्वपुण्ड्राणि सान्तरालानि यो नरः । करोति विपुलं तत्र मन्दिरं मे करोति सः १००॥
ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु विशाले सुमनोहरे । लक्ष्म्या सार्धं समासीनो रमते विष्णुरव्ययः १०१॥
निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियं चैव व्यपोहति १०२॥
अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति विमूढधीः । स पर्यायेण तानेति नरकानेकविंशतिम् ॥१०३॥
ऋजूनि स्फुटपार्श्वानि सान्तरालानि विन्यसेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्राणि दण्डाब्जदीपमत्स्यनिभानि च १०४॥
विष्णोर्पादतलाकारमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजेन च । विना कृताश्चेद्विफलाः क्रियाः सर्वा महामुने ॥१०५॥
तस्मात्सर्वेषु कार्येषु कार्यं विप्रस्य धीमतः । ऊर्ध्वपुण्ड्रं त्रिशूलं च वर्तुलं चतुरस्रकम् ॥१०६॥
अर्धचन्द्रादिकं लिङ्गं वेदनिष्ठो न धारयेत् । जन्मना लब्धजातिस्तु वेदपन्थानमाश्रितः ॥१०७॥
पुण्ड्रान्तरं भ्रमादपि ललाटे नैव धारयेत् । ख्यातिकान्त्यादिसिद्ध्यर्थं चापि विष्ण्वागमादिषु ॥
स्थितं पुण्ड्रान्तरं नैव धारयेद्वैदिको जनः । तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं महदत्र श्रौतं वयमपि ब्रूमः १०९
ललाटे भस्मना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् । विना पुण्ड्रान्तरं मोहाद्धारयन्पतितो भवेत् ११०॥
वेदमार्गैकनिष्ठस्तु मोहेनाप्यश्रितो यदि । पतत्येव न सन्देहस्तथा पुण्ड्रान्तराश्रितः ॥१११॥
नारायणं विष्णुं कुर्याद्विष्णोर्गमादिना । श्रौतमार्गैकनिष्ठानां लिङ्गं तु श्रौतमेव हि ॥११२॥
अश्रौतमार्गनिष्ठानामश्रौतं लिङ्गमीरितम् । वेदमार्गैकनिष्ठानां लिङ्गं तु वैदिकम् ॥११३॥
अश्रौतमार्गनिष्ठा यत्र तत्रापि श्रौतमेव हि । वेदनिष्ठो महादेवः सामवेदप्रियो यतः ११४॥
महापातकयुक्तानां श्रौतं लिङ्गं ददाति च । वेदनिष्ठस्य विष्णोश्च श्रौतं लिङ्गं न चेतरत् ११५॥
प्रादुर्भावेषु विष्णोस्तु सत्यं मदेव हि । श्रौतं लिङ्गं तु विप्रेन्द्र त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् ११६॥
अधोमुखर्ध्वपुण्ड्राणि नैव तिर्यक्त्रिपुण्ड्रकम् । वेदमार्गैकनिष्ठानां वेदोक्तैव मार्गणा ॥११७॥
ललाटे भस्मना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं धारयेत् हि । यस्तु नारायणं देवं ब्रह्म परमं परम् ॥
धारयेत्सर्वदा तत्र ललाटे तत्त्वसिद्धये ॥११८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां पुण्यं सन्ध्योपासनमुत्तमम्। भस्मधारणमाहात्म्यं कथितं चैव विस्तरात् ॥१॥
प्रातःसन्ध्याविधानं च कथयिष्यामि तेऽनघ। प्रातःसन्ध्यां सनक्षत्रां मध्याह्ने मध्यभास्कराम् ॥२॥
ससूर्यां पश्चिमां सन्ध्यां तिस्रः सन्ध्या उपासते। तद्भेदानपि वक्ष्यामि शृणु देवर्षिसत्तम ॥३॥
उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका। अधमा सूर्यसहिता प्रातःसन्ध्या त्रिधा मता ॥४॥
उत्तमा सूर्यरहिता मध्यमाऽस्तमिते रवौ। अधमा तारकोपेता सायंसन्ध्या त्रिधा मता ॥५॥
विप्रो वृक्षो मूलकान्यत्र सन्ध्या वेदः शाखा धर्मकर्माणि पत्रम्।
तस्मान्मूलं यत्नतो रक्षणीयं छिन्ने मूले नैव वृक्षो न शाखा ॥६॥
सन्ध्या येन न विज्ञाता सन्ध्या येनानुपासिता। जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चैव जायते ॥७॥
तस्मान्नित्यं प्रकर्तव्यं सन्ध्योपासनमुत्तमम्। तदभावेऽन्यकर्मादावधिकारी भवेन्न हि ॥८॥
उदयास्तमयादूर्ध्वं यावत्स्याद्घटिकात्रयम्। तावत्सन्ध्यामुपासीत प्रायश्चित्तं ततः परम् ॥९॥
कालातिक्रमणे जाते चतुर्थार्घ्यं प्रदापयेत्। अथवाष्टशतं देवीं जप्त्वाऽऽदौ तां समाचरेत् ॥१०॥
यस्मिन्काले तु यत्कर्म तत्कालाधीश्वरीं च ताम्। सन्ध्यामुपास्य पश्चात्तु तत्कालीनं समाचरेत् ॥११॥
गृहे साधारणा प्रोक्ता गोष्ठे वै मध्यमा भवेत्। नदीतीरे चोत्तमा स्याद्देवीगेहे तदुत्तमा ॥१२॥
यतो देव्या उपासेयं ततो देव्यास्तु सन्निधौ। सन्ध्यात्रयं प्रकर्तव्यं तदानन्त्याय कल्पते ॥१३॥
एतस्या अपरं दैवं ब्राह्मणानां न विद्यते। न विष्णूपासना नित्या न शिवोपासना तथा ॥१४॥
यथा भवेन्महादेव्या गायत्र्याः श्रुतिचोदिता। सर्ववेदसारभूता गायत्र्यास्तु समर्चना ॥१५॥
ब्रह्मादयोऽपि सन्ध्यायां तां ध्यायन्ति जपन्ति च। वेदा जपन्ति तां नित्यं वेदोपास्या ततः स्मृता ॥१६॥
तस्मात्सर्वे द्विजाः शाक्ता न शैवा न च वैष्णवाः। आदिशक्तिमुपासन्ते गायत्रीं वेदमातरम् ॥१७॥
आचम्य प्राणमायम्य केशवादिकनामभिः। केशवश्च तथा नारायणो माधव एव च ॥१८॥
गोविन्दो विष्णुरेवाथ मधुसूदन एव च। त्रिविक्रमो वामनश्च श्रीधरोऽपि ततः परम् ॥१९॥
हृषीकेशः पद्मनाभो दामोदर अतः परम्। सङ्कर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नोऽप्यनिरुद्धकः ॥२०॥
पुरुषोत्तमाधोक्षजौ च नारसिंहोऽच्युतस्तथा। जनार्दन उपेन्द्रश्च हरिः कृष्णोऽन्तिमस्तथा ॥२१॥
ॐकारपूर्वकं नाम चतुर्विंशतिसंख्यया। स्वाहान्तैः प्राशयेद्वारि नमोन्तैः स्पर्शयेत्तथा ॥२२॥
केशवादित्रिभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करौ। मुखं प्रक्षालयेद्द्वाभ्यां द्वाभ्यामुन्मार्जनं तथा ॥२३॥
एकेन पाणौ सम्प्रोक्ष्य पादावपि शिरोऽपि च। सङ्कर्षणादिदेवाद्यैर्द्वादशाङ्गानि संस्पृशेत् ॥२४॥
दक्षिणेनोदकं पीत्वा वामेन संस्पृशेद्बुधः। तावन्न शुध्यते तोयं यावद्वामेन न स्पृशेत् ॥२५॥

गोकर्णाकृतिहस्तेन मापमात्र जलं पिबेत् । ततो न्यूनाधिक पीत्वा सुरापायी भवेद्द्विज ॥२६॥
सहताङ्गुलिना तोय पाणिना दक्षिणेन तु । मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्या शेषेणाचमन विदु ॥२७॥
प्राणायाम तत कृत्वा प्रणवस्मृतिपूर्वकम् । गायत्रीं शिरसा सार्धतुरीयपदसयुतम् ॥२८॥
दक्षिणे रेचयेद्वायु वामेन पूरितोदरम् । कुम्भेन धारयेन्नित्य प्राणायाम विदुर्बुधा ॥२९॥
पीडयेद्दक्षिणा नाडीमङ्गुष्ठेन तथोत्तराम् । कनिष्ठानामिकाभ्या तु मध्यमां तर्जनी त्यजेत् ३०॥
रेचक पूरकश्चैव प्राणायामोऽथ कुम्भक । प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु योगिभिर्यतमानसै ॥३१॥
रेचक सृजते वायु पूरक पूरयेत्तु तम् । साम्येन सस्थितिर्यत्तत्कुम्भक परिकीर्तित ॥३२॥
नीलोत्पलदलश्याम नाभिमध्ये प्रतिष्ठितम् । चतुर्भुज महात्मान पूरके चिंतयद्धरिम् ॥३३॥
कुम्भके तु हृदिस्थाने ध्यायत्तु कमलासनम् । प्रजापतिं जगन्नाथ चतुर्वक्त्र पितामहम् ॥३४॥
रेचके शकर ध्यायेल्ललाटस्थ महेश्वरम् । शुद्धस्फटिकसकाश निर्मल पापनाशनम् ॥३५॥
पूरके विष्णुसायुज्य कुम्भके ब्रह्मणो गतिम् । रेचकेन तृतीय तु प्राप्नुयादीश्वर परम ॥३६॥
पौराणाचमनाद्य च प्रोक्त देवर्षिसत्तम । श्रौतमाचमनाद्य च शृणु पापापह मुने ॥३७॥
प्रणव पूर्वमुच्चार्य गायत्री तु तदित्यृचम । पादादौ व्याहृतीस्तिस्र श्रौताचमनमुच्यते ॥३८॥
गायत्री सिरसा साध जपेद्व्याहृतिपूर्विकाम् । प्रतिप्रणवसयुक्ता त्रिरय प्राणसयम ॥३९॥
सलक्षण तु प्राणानामायाम कीर्त्यतेऽधुना । नानापापैकशमन महापुण्यफलप्रदम ॥१॥"
पचाङ्गुलीभिर्नासाग्र पीडयत्प्रणवेन तु । सर्वपापहरा मुद्रा वानप्रस्थगृहस्थयो ॥४०॥
कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैयतश्च ब्रह्मचारिण । आपोहिष्ठेति तिसृभि प्रोक्षण स्यात्कुशोदकै ४१॥
ऋगत माजन कुर्यात्पादान्ते वा समाहित । नवप्रणवयुक्तेन आपोहिष्ठेत्यनेन तु ॥४२॥
नश्यदघ माजनेन सवत्सरसमुद्भवम । तत आचमन कृत्वा सूर्यश्चेति पिबेदप ॥४३॥
अत करणसभिन्न पाप तस्य विनश्यति । प्रणवेन व्याहृतिभिर्गायत्र्या प्रणवाद्यया ॥४४॥
आपोहिष्ठेति सूक्तेन मार्जन चैव कारयत । उद्धृत्य दक्षिण हस्त जल गोकर्णवत्कृत ॥४५॥
नीत्वा त नासिकाग्र तु वामकुक्षौ स्मरदघम । पुरुष कृष्णवर्णं च ऋत चेति पठत्तत ॥४६॥
द्रुपदा वा ऋच पश्चाद्दक्षनासापुटेन च । श्वासमार्गेण त पापमानयत्करवारिणि ॥४७॥
नावलोक्यैव तद्वारि वामभागेऽश्मनि क्षिपेत । निष्पाप तु शरीर म सजातमिति भावयत ॥४८॥
उत्थाय तु तत पादौ द्वौ समौ सनियोजयत । जलाजलिं गृहीत्वा तु तर्जन्यङ्गुष्ठवर्जितम ॥४९॥
वीक्ष्य भानु क्षिपेद्वारि गायत्र्या चाभिमन्त्रितम । त्रिवार मुनिशार्दूल विधिरर्घ्योऽर्घ्यमोचन ॥५०॥
तत प्रदक्षिणा कुर्यादसावादित्यमन्त्रत । मध्याह्ने सकृदेव स्यात्सध्ययोस्तु त्रिवारत ॥५१॥
ईषन्नम्र प्रभात तु मध्याह्ने दण्डवत्स्थित । आसने चोपविष्टस्तु द्विज साय क्षिपेदप ॥५२॥

उदकं प्रक्षिपेद्यस्मात्तत्कारणमतः शृणु। त्रिंशत्कोट्यो महावीरा मदेहा नाम राक्षसाः ॥
कृतघ्ना दारुणा घोरा सूर्यमिच्छन्ति खादितुम्। ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ॥५४॥
उपासते महासंध्यां प्रक्षिपन्त्युदकाञ्जलिम्। दह्यन्ते तेन दैत्यास्ते वज्रीभूतेन वारिणा ॥५५॥
एतस्मात्कारणाद्विप्राः संध्यां नित्यमुपासते। महापुण्यस्य जननं संध्योपासनमीरितम् ॥५६॥
अर्घ्याङ्गभूतमन्त्रोऽयं प्रोच्यते शृणु नारद। यदुच्चारणमात्रेण साङ्गं संध्याफलं भवेत् ॥५७॥
सोऽहमर्कोऽस्म्यहं ज्योतिरात्मा ज्योतिरहं शिवः। आत्मज्योतिरहं शुक्लः सर्वज्योती रसोऽस्म्यहम् ॥
आगच्छ वरदे देवि गायत्रि ब्रह्मरूपिणि। जपानुष्ठानसिद्ध्यर्थं प्रविश्य हृदयं मम ॥५९॥
उत्तिष्ठ देवि गन्तव्यं पुनरागमनाय च। अर्घ्येषु देवि गन्तव्यं प्रविश्य हृदयं मम ॥६०॥
ततः शुद्धस्थले नैजमासनं स्थापयेद्बुधः। तत्रासीनो जपेत्पश्चाद्गायत्रीं वेदमातरम् ॥६१॥
अत्रैव खेचरी मुद्रा प्राणायामोत्तरं मुने। प्रातःसंध्याविधाने च कीर्तिता मुनिपुङ्गव ॥६२॥
तन्नामार्थं प्रवक्ष्यामि सादरं शृणु नारद। चित्तं चरति खे यस्माज्जिह्वा चरति खे गता ॥६३॥
भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मुद्रा भवति खेचरी। न चासनं सिद्धसमं न कुम्भसदृशोऽनिलः ॥६४॥
न खेचरीसमा मुद्रा सत्यं सत्यं च नारद। घटावस्थप्रणवोच्चाराद्वायुं निर्जित्य यत्नतः ॥६५॥
स्थिरासने स्थिरो भूत्वा निरहंकारनिर्ममः। लक्षणं नारदमुने शृणु सिद्धासनस्य च ॥६६॥

योनिस्थानकमङ्घ्रिमूलघटितं कृत्वा दृढं विन्यसे-
न्मेढ्रे पादमथैकमेव हृदयं कृत्वा समं विग्रहम्।
स्थाणुः संयमितेन्द्रियोऽचलदृशा पश्यन् भ्रुवोरन्तरं
तिष्ठत्येतदतीव योगिसुखदं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥६७॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्री छन्दसां मातरिदं ब्रह्म जुषस्व मे ॥६८॥
यदह्ना कुरुते पापं तदह्ना प्रतिमुच्यते। यद्रात्र्या कुरुते पापं तद्रात्र्या प्रतिमुच्यते ॥६९॥
सर्ववर्णे महादेवि संध्याविद्ये सरस्वति। अजरे अमरे देवि सर्वदेवि नमोऽस्तु ते ॥७०॥
तजोऽसीत्यादिमन्त्रेण देवीमावाहयेत्ततः। यत्कृतं त्वदनुष्ठानं तत्सर्वं पूर्णमस्तु मे ॥७१॥
ततः शापविमोक्षाय विधानं सम्यगाचरेत्। ब्रह्मशापस्ततो विश्वामित्रस्य च तथैव च ॥७२॥
वसिष्ठशाप इत्येतद्द्विविधं शापलक्षणम्। ब्रह्मणः स्मरणेनैव ब्रह्मशापो निवर्तते ॥७३॥
विश्वामित्रस्मरणतो विश्वामित्रस्य शापतः। वसिष्ठस्मरणादेव तस्य शापो विनश्यति ॥७४॥

हृत्पद्ममध्ये पुरुषं पुराणं सत्यात्मकं सर्वजगत्स्वरूपम्।
ध्यायामि नित्यं परमात्मसंज्ञं चिद्रूपमेकं वचसामगम्यम् ॥ ७५ ॥

अथ न्यासविधिं वक्ष्ये संध्याया अङ्गसंभवम्। ॐकारं पूर्वमुद्धृत्य ततो मन्त्रानुदीरयेत् ॥७६॥

भूरित्युक्त्वा च पादाभ्यां नम इत्येव चोच्चरेत् । भुव पूर्वं तु जानुभ्यां स्व कटिभ्यां नमो वदेत् ॥
महर्नाभ्यै जनश्चैव हृदयाय ततस्तप. । कठाय च तत सत्यं ललाटे परिकीर्तयेत् ॥७८॥
अगुष्ठाभ्या तत्सवितुस्तर्जनीभ्या वरेण्यकम् । भर्गोदेवस्य मध्याभ्या धीमहीत्येव कीर्तयेत् ॥७९॥
अनामाभ्यां कनिष्ठाभ्या धियो यो न पद वदेत् । प्रचोदयात्करपृष्ठतलयोर्विन्यसेत्सुधी ॥८०॥
ब्रह्मात्मने तत्सवितुर्हृदयाय नमस्तथा । विष्ण्वात्मने वरेण्य च शिरसे नम इत्यपि ॥८१॥
भर्गो दवस्य रुद्रात्मने शिखायै परिकीर्तितम् । शक्त्यात्मने धीमहीति कवचाय तत परम् ॥८२॥
कालात्मने धियो यो नो नेत्रत्रय उदीरितम् । प्रचोदयाच्च सर्वात्मनेऽस्त्राय परिकीर्तितम् ॥८३॥
अक्षरन्यासमेवाग्रे कथयामि महामुने । गायत्रीवर्णसभूतो न्यास पापहर पर. ॥८४॥
प्रणव पूर्वमुच्चार्य वर्णन्यास प्रकीर्तित । तत्कारमादावुच्चार्य पादाङ्गुष्ठद्वये न्यसेत् ॥८५॥
सकारं गुल्फयोस्तद्वद्विकार जघयोर्न्यसेत् । जान्वोस्तुवार विन्यस्य ऊर्वोश्चैव ववारकम् ॥८६॥
रेकार च गुदे न्यस्य णिकारं लिंग एव च । कट्या यकारमेवात्र भकार नाभिमडले ॥८७॥
गोकार हृदये न्यस्येदेकार स्तनयोर्द्वयो । वकार हृदि विन्यस्य स्यकार कठकूपके ॥८८॥
धीकार मुखदेशे तु मकार तालुदेशके । हिकार नासिकाग्रे तु धिकार नेत्रमडले ॥८९॥
भ्रूमध्ये चैव योकार योकार च ललाटके । नकार वै पूर्वमुखे प्रकार दक्षिणे मुखे ॥९०॥
चोकार पश्चिममुखे दकार चोत्तरे मुखे । याकार मूर्ध्नि विन्यस्य तकार व्यापक न्यसेत् ॥
एतन्न्यासविधिं केचिन्नेच्छन्ति जपतत्परा । ततो ध्यायेन्महादेवी जगन्मातरमम्बिकाम् ॥९२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभा कुमारी परमेश्वरीम् । रक्ताबुजासनारूढा रक्तगधानुलेपनाम् ॥९३॥
रक्तमाल्याबरधरा चतुरास्या चतुर्भुजाम् । द्विनेत्रा स्रुक्स्रुवौ माला कुडिका चैव बिभ्रतीम् ॥
सर्वाभरणसदीप्तामृग्वेदाध्यायिनी पराम् । हसपत्रामाहवनीयमध्यस्था ब्रह्मदेवताम् ॥९५॥
चतुष्पदामष्टकुक्षि सप्तशीर्षा महेश्वरीम् । अग्निवक्त्रा रुद्रशिखा विष्णुचित्ता तु भावयेत् ॥
ब्रह्मा तु कवच यस्या गोत्र साख्यायन स्मृतम् । आदित्यमडलान्तःस्था ध्यायेद्देवी महेश्वरीम् ॥९७॥
एव ध्यात्वा विधानेन गायत्री वेदमातरम् । ततो मुद्रा प्रकुर्वीत देव्या प्रीतिकरा शुभा ॥
सुमुख सपुट चैव वितत विस्तृत तथा । द्विमुख त्रिमुख चैव चतुष्क पचक तथा ॥९९॥
षण्मुखाधोमख चैव व्यापकाजलिक तथा । शकट यमपाश च ग्रथित सम्मुखोन्मुखम् ॥१००॥
विल्व मुष्टिक चैव मत्स्य कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रान्त महाक्रांत मुद्गर पल्लव तथा ॥१०१॥
चतुर्विंशतिमुद्राश्च गायत्र्या सप्रदर्शयेत् । शताक्षरा च गायत्री सकृदावर्तयेत्सुधी ॥१०२॥
चतुर्विंशत्यक्षराणि गायत्र्या कीर्तितानि हि । जातवेदसनाम्नी च ऋचमुच्चारयेत्तत ॥१०३॥
त्र्यबकस्यर्चमावृत्य गायत्री शतवर्णका । भवतीयं महापुण्याऽसकृज्जप्या बुधैरियम् ॥१०४॥

ॐकारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्तथैव च । चतुर्विंशत्यक्षरा च गायत्री प्रोच्चरेत्ततः ॥१०५॥
एवं नित्यं जपं कुर्याद्ब्राह्मणो विप्रपुंगव. । स समग्रं फलं प्राप्य संध्यायाः सुखमेधते ॥१०६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भिन्नपादा तु गायत्री ब्रह्महत्याप्रणाशिनी । अभिन्नपादा गायत्री ब्रह्महत्या प्रयच्छति ॥१॥
अच्छिन्नपादागायत्रीजपं कुर्वन्ति ये द्विजा । अधोमुखाश्च तिष्ठंति कल्पकोटिशतानि च ॥२॥
संपुटैका षडोंकारा गायत्री त्रिविधा मता । धर्मशास्त्रपुराणेषु इतिहासेषु सुव्रत ॥३॥
पंचप्रणवसंयुक्ता जपेदित्यनुशासनम् । जपसंख्याष्टभागान्ते पादो जप्यस्तुरीयकः ॥४॥
स द्विजः परमो ज्ञेयः परं सायुज्यमाप्नुयात् । अन्यथा प्रजपेद्यस्तु स जपो विफलो भवेत् ॥५॥
सपुटैका षडोंकारा भवेत्सा ऊर्ध्वरेतसाम् । गृहस्थो ब्रह्मचारी वा मोक्षार्थी तुरियां जपेत् ॥६॥
तुरीयपादो गायत्र्याः परोरजसे सावदोम् । ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि जप सागफलप्रदम् ॥७॥
हृदि विकासितपद्मं सार्कसोमाग्निबिम्बं प्रणवमयमचिंत्य यस्य पीठं प्रकल्प्यम् ।
अचलपरमसूक्ष्मं ज्योतिराकाशसारं भवतु मम मुदेऽसौ सच्चिदानन्दरूपं ॥८॥
त्रिशूलयोनिं सुरभिमक्षमालां च लिंगकम् । अंबुजं च महामुद्रामिति सप्त प्रदर्शयेत् ॥९॥
या संध्या सैव गायत्री सच्चिदानंदरूपिणी । भक्त्या तां ब्राह्मणो नित्यं पूजयेच्च नमेत्ततः १०॥
ध्यातस्य पूजां कुर्वीत पंचभिश्चोपचारकैः । लं पृथिव्यात्मने गंधमर्पयामि नमो नमः. ॥११॥
हमाकाशात्मने पुष्पं चार्पयामि नमो नम. । यं च वाय्वात्मने धूपं चार्पयामि ततो वदेत् १२॥
रं च वह्न्यात्मने दीपमर्पयामि ततो वदेत् । वममृतात्मने तस्मै नैवेद्यमपि चार्पयेत् ॥१३॥
यं रं लं वं हमिति च पुष्पांजलिमथार्पयेत् । एवं पूजां विधायाथ चान्ते मुद्रां प्रदर्शयेत् ॥१४॥
ध्यायेत् मनसा देवीं मंत्रमुच्चारयेच्छनैः. । न कम्पयेच्छिरोग्रीवां दन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥१५॥
विधिनाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमेव वा । दशावारमशक्तो वा नातो न्यूनं कदाचन ॥१६॥
ततः उद्वासयेद्देवीमुत्तमेत्यनुवाकतः । न गायत्रीं जपेद्विद्वाञ्जलमध्ये कथंचन ॥१७॥
यतः साग्निमुखी प्रोक्तेत्याहुः केचिन्महर्षयः । सुरभिर्ज्ञानशूर्पं च कूर्मो योनिश्च पंकजम् ॥१८॥
लिंगं निर्वाणकं चैव जपान्तेऽष्टौ प्रदर्शयेत् । यदक्षरपदभ्रष्टं स्वरव्यंजनवर्जितम् ॥१९॥
तत्सर्वं क्षम्यतां देवि कश्यपप्रियवादिनि । गायत्रीतर्पणं चातः करणीयं महामुने ॥२०॥
गायत्रीछंद आरम्भं विश्वामित्रऋषिः स्मृतः । सविता देवता प्रोक्ता विनियोगश्च तर्पणे ॥२१॥
भूरित्युक्त्वा च ऋग्वेदपुरुषं तर्पयामि च । भुव इत्येतदुक्त्वा च यजुर्वेदमथो वदेत् ॥२२॥

स्वर्व्याहृतिं समुक्त्वा च सामवेदं समुच्चरेत् । मम इत्येतदुक्त्वातेऽथर्ववेदं च तर्पयेत् ॥२३॥
जनः पदात इतिहासपुराणमितीरयेत् । ततः सर्वगमं चैव पुरुषं तर्पयामि च ॥२४॥
सत्यं च सत्यलोकाख्यं पुरुषं तर्पयामि च । ॐभूर्भुर्लोकपुरुषं तर्पयामि ततो वदेत् ॥२५॥
भुवश्चेति भुवर्लोकपुरुषं तर्पयामि च । स्वः स्वर्गलोकपुरुषं तर्पयामि ततः परम् ॥२६॥
ॐभूरेकपदा नाम गायत्री तर्पयामि च । भुवो द्विपदा गायत्री तर्पयामीति कीर्तयेत् ॥२७॥
स्वश्च त्रिपदा गायत्री तर्पयामि ततो वदेत् । ॐभूर्भुवश्च स्वश्चेति गायत्रीं च चतुष्पदाम् २८॥
उपसीं चैव गायत्री सावित्री च सरस्वतीम् । वेदाना मातर पृथ्वीमजा चैव तु कौशिकीम् २९॥
साकृतिं वै सार्वजितिं गायत्री तर्पणे वदेत् । तर्पणाते च शान्त्यर्थं जातवेदसमीरयेत् ॥३०॥
मानस्तोकेति मंत्रं च शान्त्यर्थं प्रजपेत्सुधी । ततोऽपि त्र्यंबको मंत्र शान्त्यर्थ, परिकीर्तितः ३१॥
तच्छंयोरिति मंत्रं च जपेच्छान्त्यर्थमेव तु । अतो देवा इति द्वाभ्या सर्वांगस्पर्शनं चरेत् ॥३२॥
स्योनापृथिविमंत्रेण भूम्यै कुर्यात्प्रणामकम् । यथाविधि च गोत्रादीनुच्चरेद्द्विजसत्तम ॥३३॥
एवं विधानं सध्यायाः प्रातः काले प्रकीर्तितम् ।
सध्याकर्म समाप्यान्तेऽप्यग्निहोत्रं स्वयं हुनेत् ॥३४॥
पचायतनपजा च ततः कुर्यात्समाहितः । शिवा शिवं गणपतिं सूर्यं विष्णुं तथाऽर्चयेत् ३५॥
पौरुषेण तु सूक्तेन व्याहृत्या वा समाहितः । मूलमंत्रेण वा कुर्याद्ध्रीश्च ते इति मंत्रतः ॥३६॥
भवानी तु यजेन्मध्ये तथैशान्या तु माधवम् । आग्नेय्या गिरिजानाथं गणेशं रक्षसा दिशि ३७॥
वायव्यामर्चयेत्सूर्यमिति देवस्थितिक्रमः । षोडशानुपचाराश्च षोडशर्भिर्हरेस्तरः ॥३८॥
देवीमभ्यर्च्य पुरतो यजेदन्याननुक्रमात् । न देवीपूजनात्पुण्यमधिकं क्वचिदीक्ष्यते ॥३९॥
अतएव तु सध्यासु सध्योपास्ति श्रुतीरिता । नाक्षतैरर्चयेद्विष्णुं न तुलस्या गणेश्वरम् ॥४०॥
दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गां केतकैर्न महेश्वरम् । मल्लिकाजातिकुसुमं कुटजं पनसं तथा ॥४१॥
किंशुकं बकुलं कुदं लोध्रं तु करवीरकम् । शिंशपाऽपराजितापुष्पं बधूकागस्त्यपुष्पके ॥४२॥
मदनं सिंदुवारं च पालाशकुसुमं तथा । दुर्वांकुरं बिल्वदलं कुशमंजरिका तथा ॥४३॥
शल्लकीमाधवीपुष्पमर्कमंदारपुष्पकम् । केतकी कर्णिकारं च कदबकुसुमं तथा ॥४४॥
पुन्नागश्चंपकस्तद्वद्यूथिकातगरो तथा । एवमादीनि पुष्पाणि देवीप्रियकराणि च ॥४५॥
गुग्गुलस्य भवेद्धूपो दीपः स्यात्तिलतैलतः । इत्येवं देवतापूजा ततो मूलमनुं जपेत् ॥४६॥
एवं पूजा समाप्यैव वेदाभ्यासं चरेद्बुधः । ततः स्ववृत्त्या कुर्वीत पोष्यवर्गार्थसाधनम् ॥
तृतीयदिनभागे तु नियमेन विचक्षण ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारद उवाच

पूजाविधिं श्रीदेव्याः श्रोतुमिच्छामि मानद । येनाश्रितेन मनुजः कृतकृत्यत्वमावहेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु वक्ष्यामि श्रीमातुः पूजनक्रमम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं साक्षात्समस्तापन्निवारणम् ॥२॥
आचम्य मौनी संकल्प्य भूतशुद्ध्यादिकं चरेत् । मातृकान्यासपूर्वं तु षडङ्गन्यासमाचरेत् ॥३॥
शङ्खस्य स्थापनं कृत्वा सामान्यार्घ्यं विधाय च । पूजाद्रव्याणि चास्त्रेण प्रोक्षयेन्मतिमान्नरः ॥४॥
गुरोरनुज्ञामादाय ततः पूजां समारभेत् । पीठपूजां पुरा कृत्वा देवीं ध्यायेत्ततः परम् ॥५॥
आसनाद्युपचारैश्च भक्तिप्रेमयुतः सदा । स्नापयेत्परदेवीं तां पञ्चामृतरसादिभिः ॥६॥
पौण्ड्रेक्षुरसपूर्णैस्तु कलशैः शतसंख्यकैः । स्नापयेद्यो महेशानीं न स भूयोऽभिजायते ॥७॥
यश्चूतरसैरेवं स्नापयेज्जगदम्बिकाम् । वेदपारायणं कृत्वा रसैश्चेक्षूद्भवेन वा ॥८॥
तद्गेहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती । यस्तु द्राक्षारसेनैव वेदपारायणं चरन् ॥९॥
अभिषिञ्चेन्महेशानीं सकुटुम्बो नरोत्तमः । रसरेणुप्रमाणं स देवीलोके महीयते ॥१०॥
कर्पूरागुरुकाश्मीरकस्तूरीपङ्कपङ्किलैः । सलिलैः स्नापयेद्देवीं वेदपारायणं चरन् ॥११॥
भस्मीभवन्ति पापानि शतजन्मार्जितानि च । यो दुग्धकलशैर्देवीं स्नापयेद्वेदपाठतः ॥१२॥
आकल्पं स वसेन्नित्यं तस्मिन्नेव क्षीरसागरे । यस्तु दध्नाभिषिञ्चेत्तां दधिकुल्यापतिर्भवेत् ॥१३॥

कोटिसंख्यं पूजया तु जायते स चतुर्मुख । दशकोटिभिरप्येवं तैरेव कुसुमैर्मुने ॥२६॥
विष्णुत्व लभते मर्त्यो यत्सुरेष्वपि दुर्लभम् । विष्णुनैतद्व्रत पूर्वं कृत स्वपदलब्धये ॥२७॥
शतकोटिभिरप्येव सूत्रात्मत्व व्रजेद्ध्रुवम् । व्रतमेतत्पुरा सम्यक्कृत भक्त्या प्रयत्नत ॥२८॥
तेन व्रतप्रभावेण हिरण्योदरता व्रजेत् । जपाकुसुमपुष्पस्य बन्धूककुसुमस्य च ॥२९॥
दाडिमीकुसुमस्यापि विधिरेष उदीरित । एवम् यानि पुष्पाणि श्रीदेव्यै विधिनार्पयेत ॥३०॥
तस्य पुण्यफलस्यात न जानातीश्वरोऽपि स । तत्तदृतूद्भवै पुष्पैर्नामसाहस्रसख्यया ॥३१॥
समर्पयेन्महादेव्यै प्रतिवर्षमतन्द्रित । य एव कुरुते भक्त्या महापातकसयुत ॥३२॥
उपपातकयुक्तोऽपि मुच्यत सर्वपातकै । देहान्ते श्रीपदाम्भोज दुर्लभ देवसत्तमै ॥३३॥
प्राप्नोति साधकवरो मुने नात्रास्ति सशय । कृष्णागुरु सकर्पूर चदनेन समन्वितम् ॥३४॥
सिह्लक चाज्यसयुक्त गुग्गुलेन समन्वितम् । धूप दद्या महादेव्यै येन स्यादधूपित गृहम् ॥३५॥
तेन प्रसन्ना देवेशी ददाति भुवनत्रयम् । दीपकर्पूरखण्डैश्च दद्याद्देव्यै निरतरम् ॥३६॥
सूर्यलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । शतदीपास्तथा दद्यात्सहस्रान्वा समाहित ॥३७॥
नैवेद्य पुरतो देव्या स्थापयेत्पर्वताकृतिम् । लेह्यैश्चोष्यैस्तथा पेयै षड्रसैस्तु समाहितै ॥३८॥
नानाफलानि दिव्यानि स्वादूनि रसवति च । स्वर्णपात्रस्थितान्नानि दद्याद्देव्यै निरतरम ॥३९॥
तृप्ताया श्रीमहादेव्या भवेत्तृप्त जगत्त्रयम् । यतस्तदात्मक सर्व रज्जौ सर्पो यथा तथा ॥४०॥
तत पानीयक दद्याच्छुभ्र गगाजल महत । कर्पूरवासितयुक्त शीतल कलशस्थितम ॥४१॥
ताम्बूल च ततो देव्यै कर्पूरशकलान्वितम् । एलालवगसयुक्त मुखसौगन्ध्यदायकम् ॥४२॥
दद्याद्देव्यै महाभक्त्या येन देवी प्रसीदति । मृदगवीणामुरजढक्कादुदुभिनि स्वनै ॥४३॥
तोषयेज्जगता धात्री गायनैरतिमोहनै । वेदपारायणै स्तोत्रै पुराणादिभिरप्युत ॥४४॥
छत्र च चामरे द्वे च दद्याद्देव्यै समाहित । राजोपचारान् श्रीदेव्यै नित्यमेव समर्पयेत् ॥४५॥
प्रदक्षिणा नमस्कार कुर्याद्देव्या अनेकधा । क्षमापयेज्जगद्धात्री जगदबा मुहुर्मुहु ॥४६॥
सकृत्स्मरणमात्रेण यत्र देवी प्रसीदति । एतादृशोपचारैश्च प्रसीदेदत्र क स्मय ॥४७॥
स्वभावतो भवेन्माता पुत्रेऽतिकरुणावती । तेन भक्तौ कृताया तु वक्तव्य किं तत परम् ॥४८॥
अत्र ते कथयिष्यामि पुरावृत्त सनातनम । बृहद्रथस्य राजर्षे प्रिय भक्तिप्रदायकम ॥४९॥
चक्रवाकोऽभवत्पक्षी क्वचिद्देशे हिमालये । भ्रमन्नानाविधा देशा ययौ काशीपुर प्रति ॥५०॥
अन्नपूर्णामहास्थाने प्रारब्धवशतो द्विज । जगाम लीलया तत्र कणलोभादनाथवत् ॥५१॥
कृत्वा प्रदक्षिणामेका जगाम स विहायसा । देशान्तर विहायैव पुरी मुक्तिप्रदायिनीम् ॥५२॥
कालातरे ममारासौ गत स्वर्णपुरी प्रति । बुभुजे विषया सर्वान् दिव्यरूपधरो युवा ॥५३॥

कल्पद्वयं तथा भुक्त्वा पुनः प्राप भुवं प्रति। क्षत्रियाणां कुले जन्म प्राप सर्वोत्तमोत्तमम् ॥५४॥
बृहद्रथेति नाम्नाऽभूत्प्रसिद्धः क्षितिमण्डले। महायज्वा धार्मिकश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥५५॥
त्रिकालज्ञः सार्वभौमो यमो परपुरंजयः। पूर्वजन्मस्मृतिस्तस्य वर्तते दुर्लभा भुवि ॥५६॥
इति श्रुत्वा किंवदन्तीं मुनयः समुपागताः। कृतातिथ्या नृपेन्द्रेण विष्टरेषूपुरेव ते ॥५७॥
पप्रच्छुर्मुनयः सर्वे सशयोऽस्ति महान्नृप। केन पुण्यप्रभावेण पूर्वजन्मस्मृतिस्तव ॥५८॥
त्रिकालज्ञानमेवापि कस्मात् पुण्यप्रभावतः। ज्ञानं तवेति तज्ज्ञातुमागताः स्म तवान्तिकम् ॥५९॥
वद निर्व्याजया वृत्त्या तदस्माकं यथातथम्।

श्रीनारायण उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ॥६०॥
उवाच सकलं ब्रह्मंस्त्रिकालज्ञानकारणम्। श्रूयतां मुनयः सर्वे मम ज्ञानस्य कारणम् ॥६१॥
चक्रवाकः स्थितः पूर्वं नीचयोनिगतोऽपि वा। अज्ञानतोऽपि कृतवानहं पूर्णां प्रदक्षिणाम् ॥६२॥
तेन पुण्यप्रभावेण स्वर्गे कल्पद्वयस्थितिः। त्रिकालज्ञानताऽप्यस्मिन्भूज्जन्मनि सुव्रताः ॥६३॥
को वेद जगदम्बायाः पदस्मृतिफलं कियत्। स्मृत्वा तन्महिमानं तु पतत्यश्रूणि मेऽनिशम् ॥६४॥
धिगस्तु जन्म तेषां वै कृतघ्नानां तु पापिनाम्। ये सर्वमातरं देवीं स्वोपास्यां न भजन्ति हि ॥६५॥
न शिवोपासना नित्या न विष्णूपासना तथा। नित्योपास्तिः परादेव्या नित्या श्रुत्यैव चोदिता ॥
किं मया बहु वक्तव्यं स्थाने संशयवर्जिते। सेवनीयं पदाम्भोजं भगवत्या निरन्तरम् ॥६७॥
नातः परतरं किंचिदधिकं जगतीतले। सेवनीया परा देवी निर्गुणा सगुणाऽथवा ॥६८॥

श्रीनारायण उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजर्षेर्धार्मिकस्य च। प्रसन्नहृदयाः सर्वे गताः स्वस्वनिकेतनम् ॥६९॥
एवंप्रभावा सा देवी तत्पूजायाः फलं कियत्। अस्तीति वक्तुं नो शक्यं वर्षकोटिशतैरपि ॥७०॥
येषां तु जन्मनाकृत्य तेषां श्रद्धा प्रजायते। येषां तु जन्मवाकर्यं तेषां श्रद्धा न जायते ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन् सन्ध्यां माध्याह्निकीं शुभाम्। यदनुष्ठानतोऽपूर्वं जायतेऽत्युत्तमं फलम् ॥१॥
सावित्रीं युवतीं श्वेतवर्णां चैव त्रिलोचनाम्। वरदां चाक्षमालाढ्यां त्रिशूलाभयहस्तकाम् ॥२॥
वृषारूढां यजुर्वेदसंहितां रुद्रदेवताम्। तमोगुणयुतां चैव भुवर्लोकव्यवस्थिताम् ॥३॥
आदित्यमार्गसंचारकर्त्रीं मायां नमाम्यहम्। आदिदेवीमथ ध्यात्वाचमनादि च पूर्ववत् ॥४॥

अथ चार्घ्यप्रकरण पुष्पाणि चिनुयात्तत । तदलाभे बिल्वपत्रतोयेन मिश्रयेत्तत ॥५॥
ऊर्ध्वं च सूर्याभिमुख क्षिप्त्वाऽर्घ्यं प्रतिपादयेत । प्रात सध्यादिवत्सर्वमुपसहारपूर्वकम ॥६॥
मध्याह्ने केचिदिच्छति सावित्री तु तदित्यृचम् । असप्रदाय तत्कर्म कार्यहानिस्तु जायत ॥७॥
कारण सध्ययोश्चात्र मदेहानाम राक्षसा । भक्षितु सूर्यमिच्छति कारण श्रुतिचोदितम ॥८॥
अतस्तु कारणाद्विप्र सध्या कुर्यात्प्रयत्नत । सध्ययोरभयोर्नित्य गायत्र्या प्रणवेन च ॥९॥
अभस्तु प्रक्षिपेत्तेन नान्यथा श्रुतिघातक । आकृष्णेनति मन्त्रेण पुष्पैर्वाविमिश्रितम ॥१०॥
अलाभे बिल्वदूर्वादिपत्रेणोक्तेन पूर्वकम । अर्घ्य दद्यात्प्रयत्नेन साग सध्याफल लभेत ॥११॥
अत्रैव तर्पण वक्ष्ये शृणु देवर्षिसत्तम । भुव पुन पूरुष तु तर्पयामि नमो नम ॥१२॥
यजुर्वेद तर्पयामि मडल तर्पयामि च । हिरण्यगर्भ च तथात्तरात्मान तथैव च ॥१३॥
सावित्री च ततो वेदमातर साङ्कृतिं तथा । सध्या तथैव युवती रुद्राणी नीमृजा तथा ॥१४॥
सर्वार्थाना सिद्धिकरी सर्वमन्त्रार्थसिद्धिदाम । भूर्भुव स्व पूरुष तु इति मध्याह्नतर्पणम् ॥१५॥
उदुत्यमिति सूक्तेन सूर्योपस्थानमेव च । चित्र देवानामिति च सूर्योपस्थानमाचरेत ॥१६॥
ततो जप प्रकुर्वीत मन्त्रसाधनतत्पर । जपस्यापि प्रकार तु वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१७॥
कृत्वोत्तानौ करौ प्रात साय चाध करौ तथा । मध्याह्ने हृदयस्थौ तु कृत्वा जपमुदीरयेत ॥१८॥
पर्वद्वयमनामिक्या कनिष्ठादिक्रमेण तु । तर्जनीमूलपर्यन्त करमाला प्रकीर्तिता ॥१९॥
गोघ्न पितृघ्नो मातृघ्नो भ्रूणहा गुरुतल्पग । ब्रह्मस्वक्षत्रहारी च यश्च विप्र सुरा पिबेत ॥२०॥
स गायत्र्या सहस्रेण पूतो भवति मानव । मानस वाचिक पाप विषयेन्द्रियसगजम ॥२१॥
तत्किल्बिष नाशयति त्रीणि जन्मानि मानव । गायत्री यो न जानाति वृथा तस्य परिश्रम ॥२२॥
पठेच्च चतुरो वेदान गायत्री चैकतो जपेत । वेदाना चावृतेस्तद्वद्गायत्रीजप उत्तम ॥२३॥
इति मध्याह्नसध्याया प्रकार कीर्तितो मया । अत पर प्रवक्ष्यामि ब्रह्मयज्ञविधिक्रमम् ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्याय ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

त्रिराचम्य द्विज पूर्वं द्विर्मार्जनमथाचरत । उपस्पृश्यसव्यपाणि पादौ च प्रोक्षयेत्तत ॥१॥
शिरसि चक्षुषि तथा नासाया श्रोत्रदशके । हृदय च तथा मौलौ प्रोक्षण सम्यगाचरत ॥२॥
देशकालौ समुच्चार्य ब्रह्मयज्ञमथाचरेत । द्वौ दर्भौ दक्षिणे हस्ते वामे त्रीनासन सकृत ॥३॥
उपवीत शिखाबध च पादमूले सकृत्सकृत । विमुक्तये सर्वपापक्षयार्थं चैवमेव हि ॥४॥
सूत्रोक्तदेवताप्रीत्यै ब्रह्मयज्ञ करोम्यहम । गायत्री त्रिर्जपेत्पूर्वं चाग्निमीळे तत परम ॥५॥

यदंगेति ततः प्रोच्य अग्निर्वै इति कीर्तयेत् । अथ महाव्रतं चैव पंथा एतच्च कीर्तयेत् ॥६॥
अथातः संहितायाश्च विदा मघवदित्यपि । महाव्रतस्येति तथा इषेत्वोर्जे इतीव हि ॥७॥
अग्न आयाहि चेत्येवं शन्नोदेवीरितीति च । अथ तस्य समाम्नायो वृद्धिरादैजितीव हि ॥८॥
अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पंचसंवत्सरेति च । मयरसतजभनेत्येव गौर्ग्मा इत्येव कीर्तयेत् ॥९॥
अथातो धर्मजिज्ञासा अथातो ब्रह्म इत्यपि । तच्छंयोरिति च प्रोच्य ब्रह्मणे नम इत्यपि ॥१०॥
तर्पणं चैव देवाना ततः कुर्यात्प्रदक्षिणम् । प्रजापतिश्च ब्रह्मा च वेदा देवास्तथर्षय. ॥११॥
सर्वाणि चैव छंदांसि तथोंकारस्तथैव च । वषट्कारो व्याहृतयः सावित्री च ततः परम् ॥१२॥
गायत्री चैव यज्ञाश्च द्यावापृथिवी इत्यपि । अंतरिक्षं त्वहोरात्राणि च सांख्या अत परम् ॥१३॥
सिद्धा समुद्रा नद्यश्च गिरयश्च तत परम् । क्षेत्रौषधिवनस्पत्यो गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥१४॥
नागा वयांसि गावश्च साध्या विप्रास्तथैव च । यक्षा रक्षांसि भूतानीत्येवमन्तानि कीर्तयेत् ॥१५॥
अथो निवीती भूत्वा च ऋषीन्संतर्पयेदपि । शतर्चिनो माध्यमाश्च गृत्समदस्तथैव च ॥१६॥
विश्वामित्रो वामदेवोऽत्रिर्भरद्वाज एव च । वसिष्ठश्च प्रगाथश्च पावमान्यस्तत. परम् ॥१७॥
क्षुद्रसूक्ता महासूक्ता सनकश्च सनन्दन । सनातनस्तथैवात्र सनत्कुमार एव च ॥१८॥
कपिलासुरिनामानौ वोहलि पंचशीर्षक. । प्राचीनावीतिना तच्च कर्तव्यमथ तर्पणम् ॥१९॥
सुमंतुजैमिनिर्वैशम्पायन पैलसूत्रयुक् । भाष्यभारतपूर्वं च महाभारत इत्यपि ॥२०॥
धर्माचार्या इमे सर्वे तृप्यंत्विति च कीर्तयेत् । जानन्ति बाहविगार्ग्यगौतमाश्चैव शाकलः ॥२१॥
बाभ्रव्यमाण्डव्ययुतो माण्डूकेयस्तत. परम् । गार्गी वाचक्नवी चैव वडवा प्रातियेयिका ॥२२॥
सुलभा सुत्तमैत्रेयी कहोलश्च तत परम् । कौषीतकं महाकौषीतकं वै तर्पयेत्तत. ॥२३॥
भारद्वाजं च पैंग्यं च महापैंग्यं सुयज्ञकम् । शाख्यायनमैतरेयं महैतरेयमेव च ॥२४॥
बाष्कलं शाकलं चैव सुजातवक्त्रमेव च । औदवाहिं च सौजामिं शौनकं चाश्वलायनम् ॥२५॥
ये चान्ये सर्व आचार्यास्ते सर्वे तृप्तिमाप्नुयु । ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥
ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् । एष ते ब्रह्मयज्ञस्य विधिरुक्तो महामुने ॥२७॥
यश्चाथ कुरुते ब्रह्मयज्ञस्य विधिमुत्तमम् । सर्ववेदानपाठस्य फलमाप्नोति साधक. ॥२८॥
वैश्वदेवं तत कुर्यान्नित्यश्राद्धं तथैव च । अतिथिभ्योऽन्नदानं च नित्यमेव समाचरेत् ॥२९॥
गोग्रासं च ततो दत्वा भुञ्जीत ब्राह्मणै सह । अह्नस्तु पंचमे भागे प्रकुर्यादिद्रुत्तमम् ॥३०॥
इतिहासपुराणाद्यैः षष्ठसप्तमकौ नयेत् । अष्टमं लोकयात्रा तु बहि संध्या ततः पुन. ॥३१॥
अथ सायंतनीं संध्यां प्रवक्ष्यामि महामुने । यदनुष्ठानमात्रेण महामाया प्रसीदति ॥३२॥
आचम्य प्राणनायम्य साधकः स्थिरमानस. । बद्धपद्मासनो योगी सायंकाले स्थिरो भवेत् ॥३३॥

श्रुतिस्मृत्यादिकर्मादौ सगर्भ प्राणसयम । अगर्भो ध्यानमात्र तु स चामत्र प्रकीर्तित ॥३४॥
भूतशुद्धचादिक कृत्वा नान्यथा कर्म कीर्तितम् । सलभो देवता ध्यात्वा पूरकुम्भकरेचकं ॥३५॥
ध्यान प्रकुर्यात्सध्याया सायकाले विचक्षण । वृद्धा सरस्वती देवी कृष्णाङ्गी कृष्णवाससम् ॥३६॥
शखचक्रगदापद्महस्ता गरुडवाहनाम । नानारत्नलसद्भूषा क्वणन्मजीरमेखलाम् ॥३७॥
अनर्घ्यरत्नमुकुटा तारहारावलीयुताम । ताटकद्वमाणिक्यकातिशोभित्कपोलकाम् ॥३८॥
पीताम्बरधरा देवी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । सामवेदेन सहिता सयुता सत्त्ववर्त्मना ॥३९॥
व्यवस्थिता च स्वर्लोके आदित्यपथगामिनीम् । आवाहयाम्यह देवीमायाती सूर्यमडलात् ॥४०॥
एव ध्यात्वा च ता देवी सध्यासकल्पमाचरेत् । आपोहिष्ठेति मत्रेण अभिश्रेत्ति तथैव च ॥४१॥
विदध्यादाचमनक शेष पूर्ववदीरितम् । गायत्रीमत्रमुच्चार्य श्रीनारायणप्रीतये ॥४२॥
अर्घ्यं दद्याच्च सूर्याय साधक शुद्धमानस । उभौ पादौ समौ कृत्वा हस्ते धृत्वा जलाजलिम् ॥
देव ध्यात्वा मडलस्थ क्षिपेदर्घ्यं तत क्रमात् । अर्घ्यं दद्यात्तु यो नीरे मूढात्मा ज्ञानवर्जित ॥४४॥
उल्लघ्य स्मृतिमत्राश्च प्रायश्चित्ती भवेद्द्विज । तत सूर्यमुपस्थायाप्यसावादित्यमन्त्रत ॥४५॥
गायत्र्याश्च जप कुर्यादुपविश्य ततो वृसीम् । सहस्र वा तदर्धं वा श्रीदेवीध्यानपूर्वकम् ॥४६॥
यथा प्रात पुनस्तद्वदुपस्थानादिक चरेत् । सायं सध्यातर्पणे च क्रमेण परिकीर्तयेत् ॥४७॥
वसिष्ठो ऋषिरेवात्र सरस्वत्या प्रकीर्तित । देवता विष्णुरूपा सा छन्दश्चैव सरस्वती ॥४८॥
सायकालीनसध्यायास्तर्पणे विनियोगक । स्वरित्युक्त्वा च पुरुष सामवेद तथैव च ॥४९॥
मडल चेति सप्रोच्य हिरण्यगर्भकं तथा । तथैव परमात्मान ततोऽपि च सरस्वतीम् ॥५०॥
वेदमातरमेवात्र सास्कृति तद्वदेव च । सध्या वृद्धा तथा विष्णुरूपिणीमुषसी तथा ॥५१॥
निर्मृजी च तथा सर्वसिद्धीना कारिणी तथा । सर्वमत्राधिपतिका भूर्भुव स्वश्च पूरुषम् ॥५२॥
इत्येव तर्पण कार्यं सध्याया श्रुतिसमतम् । साय सन्ध्याविधानं च कथित पापनाशनम् ॥५३॥
सर्वदु खहनं व्याधिनाशन मोक्षद तथा । सदाचारेषु सध्यादा प्राधान्य मुनिपुगव ॥
सध्याचरणतो देवी भक्ताभीष्ट प्रयच्छति ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथात श्रूयता ब्रह्मन् गायत्र्या पापनाशनम् । पुरश्चरणक पुण्य यथेष्टफलदायकम् ॥१॥
पर्वताग्रे नदीतीरे बिल्वमूले जलाशये । गोष्ठे देवालयेऽश्वत्थे उद्याने तुलसीवने ॥२॥
पुण्यक्षेत्रे गुरो पार्श्वे चित्तैकाग्र्यस्थलेऽपि च । पुरश्चरणकृन्मत्री सिध्यत्येव न सशय ॥३॥

यस्य कस्यापि मन्त्रस्य पुरश्चरणमारभेत् । व्याहृतित्रयसंयुक्तां गायत्रीं चायुतं जपेत् ॥४॥
नृसिंहार्कवराहाणां तान्त्रिकं वैदिकं तथा । विना जप्त्वा तु गायत्रीं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ५॥
सर्वे शाक्ता द्विजाः प्रोक्ता न शैवा न च वैष्णवाः । आदिशक्तिमुपासन्ते गायत्रीं वेदमातरम् ॥६॥
मन्त्रं संशोध्य यत्नेन पुरश्चरणतत्परः । मन्त्रशोधनपूर्वाङ्गमात्मशोधनमुत्तमम् ॥७॥
आत्मतत्त्वशोधनाय त्रिलक्षं प्रजपेद्बुधः । अथवा चैकलक्षं तु श्रुतिप्रोक्तेन वर्त्मना ॥८॥
आत्मशुद्धिं विना कर्तुर्जपहोमादिकाः क्रियाः । निष्फलास्तास्तु विज्ञेयाः कारणं श्रुतिचोदितम् ९॥
तपसा तापयेद्देहं पितॄन्देवांश्च तर्पयेत् । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विन्दते महत् ॥१०॥
क्षत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापद आत्मनः । धनेन वैश्यः शूद्रस्तु जपहोमैर्द्विजोत्तम ॥११॥
अतएव तु विप्रेन्द्र तपः कुर्यात्प्रयत्नतः । शरीरशोषणं प्राहुस्तापसास्तप उत्तमम् ॥१२॥
शोधयेद्विधिमार्गेण कृच्छ्रचान्द्रायणादिभिः । अथान्नशुद्धिकरणं वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१३॥
अयाचितोञ्छशुक्लाख्यभिक्षावृत्तिचतुष्टयम् । तान्त्रिकैर्वैदिकैश्चैव प्रोक्तान्नस्य विशुद्धता ॥१४॥
भिक्षान्नं शुद्धमानीय कृत्वा भागचतुष्टयम् । एकं भागं द्विजेभ्यस्तु गोग्रासस्तु द्वितीयकः १५॥
अतिथिभ्यस्तृतीयस्तु तदूर्ध्वं तु स्वभार्ययोः । आश्रमस्य यथा यस्य कृत्वा ग्रासविधिं क्रमात् १६॥
आदौ क्षिप्त्वा तु गोमूत्रं यथाशक्ति यथाक्रमम् । तदूर्ध्वं ग्राससंख्या स्याद्वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥१७॥
कुक्कुटाण्डप्रमाणं तु ग्रासमानं विधीयते । अष्टौ ग्रासा गृहस्थस्य वनस्थस्य तदर्धकम् ॥१८॥
ब्रह्मचारी यथेष्टं च गोमूत्रं विधिपूर्वकम् । प्रोक्षणं नववारं च षड्वारं च त्रिवारकम् ॥१९॥
निश्छिद्रं च करं कृत्वा सावित्रीं च तदित्यृचम् । मन्त्रमुच्चार्य मनसा प्रोक्षणे विधिरुच्यते ॥२०॥
चौरो वा यदि चाण्डालो वैश्यः क्षत्रस्तथैव च । अन्नं दद्यात्तु यः कश्चिदधमो विधिरुच्यते ॥२१॥
शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेण च सहाशनम् । ते यान्ति नरकं घोरं यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥२२॥
गायत्रीच्छन्दो मन्त्रस्य यथासंख्याक्षराणि च । तावल्लक्षाणि कर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥२३॥
द्वात्रिंशल्लक्षमानं तु विश्वामित्रमतं तथा । जीवहीनो यथा देहः सर्वकर्मसु न क्षमः ॥२४॥
पुरश्चरणहीनस्तु तथा मन्त्रः प्रकीर्तितः । ज्येष्ठाषाढौ भाद्रपदं पौषं तु मलमासकम् ॥२५॥
अङ्गारं शनिवारं च व्यतीपातं च वैधृतिम् । अष्टमीं नवमीं षष्ठीं चतुर्थीं च त्रयोदशीम् ॥२६॥
चतुर्दशीममावास्यां प्रदोषं च तथा निशाम् । यमाग्निरुद्रसर्पेन्द्रवसुश्रवणजन्मभम् ॥२७॥
मेषकर्कतुलाकुम्भान्मकरं चैव वर्जयेत् । सर्वाण्येतानि वर्ज्यानि पुरश्चरणकर्मणि ॥२८॥
चन्द्रतारानुकूले च शुक्लपक्षे विशेषतः । पुरश्चरणकं कुर्यान्मन्त्रसिद्धिः प्रजायते ॥२९॥
स्वस्तिवाचनकं कुर्यान्नान्दीश्राद्धं यथाविधि । विप्रान्संतर्प्य यत्नेन भोजनाच्छादनादिभिः ३०॥
आरभेत्तु ततः पश्चादनुज्ञानपुरःसरम् । प्रत्यङ्मुखः शिवस्थाने द्विजश्चान्यतमे जपेत् ३१॥

काशीपुरी च केदारो महाकालोऽथ नासिकम् । त्र्यंबक च महाक्षेत्र पच दीपा इमे भुवि ॥३२॥
सर्वत्रैव हि दीपस्तु कूर्मासनमिति स्मृतम् । प्रारभदिनमारभ्य समाप्तिदिवसावधि ॥३३॥
न न्यून नातिरिक्त च जप कुर्याद्दिने दिने । नैरतर्येण कुर्वन्ति पुरश्चर्या मुनीश्वरा ॥३४॥
प्रातरारभ्य विधिवज्जपे मध्यदिनावधि । मन सहरण शौच ध्यान मन्त्रार्थचिंतनम ॥३५॥
गायत्रीच्छदो मन्त्रस्य यथासख्याक्षराणि च । तावल्लक्षाणि कर्तव्य पुरश्चरणक तथा ॥३६॥
जुहुयात्तद्दशांशेन सघृतेन पयोऽधसा । तिलै पत्रै प्रसूनैश्च यवैश्च मधुरान्वितै ॥३७॥
कुर्याद्दशांशतो होम तत सिद्धो भवन्मनु । गायत्री चैव ससेव्या धर्मकामार्थमोक्षदा ॥३८॥
नित्ये नैमित्तिके काम्ये त्रितये तु परायण । गायत्र्यास्तु पर नास्ति इह लोके परत्र च ॥३९॥
मध्याह्ने मितभुङ् मौनी त्रि स्नानार्चनतत्पर । जले लक्षत्रय धीमाननन्यमानसक्रिय ॥४०॥
कर्मणा यो जपेत्पश्चात्कर्मभि स्वच्छयाऽपि वा । यावत्कार्य न सिद्धयेत्तु तावत्कुर्याज्जपादिकम् ४१॥
सामायशाम्यकर्मादौ यथावद्विधिरुच्यत । आदित्यस्योदये स्नात्वा सहस्र प्रत्यह जपन् ॥४२॥
आयुरारोग्यमैश्वर्य धन च लभत ध्रुवम । षण्मास वा त्रिमास वा वर्षांत सिद्धिमाप्नुयात ॥
पद्माना लक्षहोमेन घृताक्ताना हुताशने । प्राप्नोति निखिल मोक्ष सिध्यत्यत्र न सशय ॥४४॥
मत्रसिद्धि विना कर्तुं जपहोमादिका क्रिया । काम्य वा यदि वा मोक्ष सर्व तन्निष्फल भवत् ४५॥
पचविंशतिलक्षाण दध्ना क्षारेण वा हुतास । स्वदेहे सिध्यत जतुर्महर्षीणा मत यथा ॥४६॥
अष्टागयागसिद्धया च नर प्राप्नोति यत्फलम् । तत्फल सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ४७॥
शक्तो वापि त्वशक्तो वा आहार नियत चरेत् । षण्मासात्तस्य सिद्धि स्यादगुरुभक्तिरत सदा ४८॥
एकाह पचगव्याशी चैकाह मारुताशन । एकाह ब्राह्मणान्नाशी गायत्रीजपकृद्भवेत् ॥४९॥
स्नात्वा गगादितीर्थेषु शतमतर्जले जपेत । शतेनापस्तत पीत्वा सर्वपापै प्रमुच्यते ॥५०॥
चान्द्रायणादि कृच्छ्रस्य फल प्राप्नोति निश्चितम । राजा वा यदि वा विप्रस्तप कुर्यात्स्वके गृहे ॥
गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानप्रस्थोऽथवापि च । अधिकारपरत्वन फल यज्ञादिपूर्वकम् ॥५२॥
श्रौतस्मार्तादिक कर्म क्रिया मागवाग्निभि । साग्निकश्च सदाचारो विद्वद्भिश्च सुशिक्षित ॥५३॥
तत्र कुर्यात्प्रयत्नेन फलमूलोदकादिभि । भिक्षान्न शुद्धमन्नोयादष्टो ग्रासान्स्वय भुजेत् ॥५४॥
एव पुरश्चरणक कृत्वा मन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् । देवर्षे यदनुष्ठानाद्दारिद्र्य विलय व्रजेत् ॥
तद्द्रष्ट्वापि च पुण्याना महती सिद्धिमाप्नुयात् ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

— • —

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन्वैश्वदेवविधानकम् । पुरश्चर्याप्रसङ्गेन ममापि स्मृतिमागतम् ॥१॥
देवयज्ञो ब्रह्मयज्ञो भूतयज्ञस्तथैव च । पितृयज्ञो मनुष्यस्य यज्ञश्चैव तु पंचमः ॥२॥
पंचसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः । कण्डनी चोदकुम्भश्च तेषां पापस्य शांतये ॥३॥
न चुल्ल्यां नायसे पात्रे न भूमौ न च खर्परे । वैश्वदेवं प्रकुर्वीत कुण्डे वा स्थण्डिलेऽपि वा ॥४॥
न पाणिना न शूर्पेण न च मेध्याजिनादिभिः । मुखेनोपधमेदग्निं मुखादग्निर्व्यजायत ॥५॥
पुटेन भवेद्व्याधिः शूर्पेण धननाशनम् । पाणिना मृत्युमाप्नोति कर्मसिद्धिर्मुखेन तु ॥६॥
फलैर्दधिघृतैः कुर्यान्मूलशाकोदकादिभिः । अलाभे येन केनापि काष्ठमूलतृणादिभिः ॥७॥
जुहुयात्सर्पिषाऽभ्यक्तं तैलक्षारविवर्जितम् । दध्याक्तं वा पायसाक्तं तदभावेऽम्भसापि वा ॥८॥
शुष्कं पर्युषितं कुष्ठी उच्छिष्टेन द्विषां वशी । रूक्षैर्दरिद्रतां याति क्षारं हुत्वा व्रजत्यधः ॥९॥
अंगारान्भस्ममिश्रांस्तु निर्हृत्योत्तरतोऽनलात् । जुहुयाद्वैश्वदेवं तु न क्षारादिविमिश्रितम् ॥१०॥
अकृत्वा वैश्वदेवं तु यो भुंक्ते मूढधीर्द्विजः । स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवाक्शिराः ॥११॥
शाकं वा यदि वा पत्रं मूलं वा यदि वा फलम् । संकल्पयेद्यदाहारं तेनाग्नौ जुहुयादपि ॥१२॥
अकृते वैश्वदेवे तु भिक्षौ भिक्षार्थमागते । उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत् ॥१३॥
वैश्वदेवकृतं दोषं शक्तो भिक्षुर्व्यपोहितुम् । न तु भिक्षुकृतं दोषं वैश्वदेवो व्यपोहति ॥१४॥
यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिनावुभौ । तयोरन्नमदत्त्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥१५॥
वैश्वदेवान्तरं च गोग्रासं प्रतिपादयेत् । तद्विधानं प्रवक्ष्यामि शृणु देवर्षिपूजित ॥१६॥
सुरभिर्वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता । गोग्रासं च मया दत्तं सुरभे प्रतिगृह्यताम् ॥१७॥
गोभ्यश्च नम इत्येवं पूजां कृत्वा गवेऽर्पयेत् । गोग्रासेन तु गोमाता सुरभिः संप्रसीदति ॥१८॥
ततो गोदोहनं कालं तिष्ठेच्चैव गृहाङ्गणे । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥१९॥
स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति । माता पिता गुरुर्भ्राता प्रजा दासः समाश्रितः ॥२०॥
अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निरेते पोष्या उदाहृताः । एवं ज्ञात्वा तु यो मोहान्न करोति गृहाश्रमम् ॥२१॥
तस्य नायं न तु परो लोको भवति धर्मतः । यत्फलं सोमयागेन प्राप्नोति धनवान्द्विज ॥२२॥
सम्यक् पंचमहायज्ञैर्दरिद्रस्तन्न चाप्नुयात् । अथ प्राणाग्निहोत्रं तु वक्ष्यामि मुनिपुंगव ॥२३॥
यज्ज्ञात्वा मुच्यते जंतुर्जन्ममृत्युजरादिभिः । परिज्ञानेन मुच्यन्ते नराः पातककिल्बिषैः ॥२४॥
विधिना मुच्यते यन्न मुच्येत स ऋणत्रयात् । कुलान्युद्धरते विप्रो नरकानेकविंशतिम् ॥२५॥
सर्वयज्ञफलप्राप्तिं सर्वलोकेषु गच्छति । हृत्पुण्डरीकमरणिर्मनो मथानसंज्ञकम् ॥२६॥

वायुरज्ज्वा मथेदग्निं चक्षुरध्वर्युरेव च । तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२७॥
मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानस्याहुतिं क्षिपेत् । कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्व्यानस्य तदनंतरम् ॥२८॥
कनिष्ठातर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् । सर्वाङ्गुलैर्गृहीत्वान्नं समानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२९॥
स्वाहान्तान्प्रणवाद्यांश्च नाममंत्रांश्च वै पठेत् । मुखे चाहवनीयस्तु हृदयो गार्हपत्यकः ॥३०॥
नाभौ च दक्षिणाग्निः स्यादधः सभ्यावसथ्यकौ । वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युरेव च ॥३१॥
मनो ब्रह्मा भवेच्छ्रोत्रमाग्नीध्रस्थान एव च । अहंकारः पशुश्चात्र प्रणवः पय ईरितम् ॥३२॥
बुद्धिश्च पत्नी संप्रोक्ता यदधीनो गृहाश्रमी । उरो वेदिस्तु रोमाणि दर्भाः स्रुक्स्रुवौ करौ ३३॥
प्राणमंत्रस्य च ऋषी रुक्मवर्णः क्षुधाग्निकः । देवतादित्य एवात्र गायत्रीच्छंद उच्यते ॥३४॥
प्राणाय च तथा स्वाहा मंत्रांते कीर्तयेदपि । इदमादित्यदेवाय न ममेति वदेदपि ॥३५॥
अपानमन्त्रस्य तथा गोक्षीरधवलाकृतिः । श्रद्धाग्निर्ऋषिरेवात्र सोमो वै देवता स्मृता ॥३६॥
उष्णिक्छंदस्तथाऽपानाय स्वाहेत्यपि कीर्तयेत् । सोमायेदं च न ममेत्यत्रोहः परिकीर्तितः ॥३७॥
व्यानमन्त्रस्य चाख्यातोऽम्बुजवर्णो हुताशनः । ऋषिरुक्तो देवताग्निरनुष्टुप् छंद ईरितम् ॥३८॥
व्यानाय च तथा स्वाहाऽग्नयेदं न ममेत्यपि । उदानमन्त्रस्य तथा शक्रगोपसवर्णकः ॥३९॥
ऋषिरग्निः समाख्यातो वायुर्वै देवता स्मृतः । बृहतीच्छंद आख्यातमुदानाय च पूर्ववत् ॥४०॥
वायवे चेद न मम एवं चैवोच्चरेद्द्विज । समानवायुमन्त्रस्य विद्युद्वर्णो विरूपकः ॥४१॥
ऋषिरग्निः समाख्यातः पर्जन्यो देवता मतः । पंक्तिश्छंदः समाख्यातं समानाय च पूर्ववत् ॥४२॥
पर्जन्यायेदमित्युक्त्वा षष्ठी चैवाहुतिं क्षिपेत् । वैश्वानरो महानग्निर्ऋषिर्वै परिकीर्तितः ॥४३॥
गायत्रीच्छंद आख्यातं देवस्त्वात्मा भवेदपि । स्वाहांतो मन्त्र आख्यातः परमात्मन उच्चरेत् ॥
इदं न मम चेत्येवं जातं प्राणाग्निहोत्रकम् । एतज्ज्ञात्वा विधिं कृत्वा ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
प्राणाग्निहोत्रविधेयं संक्षेपात्कथिता हि ते ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अमृतापिधानमित्येवमुच्चार्य साधकोत्तमः । उच्छिष्टभाग्भ्यः पात्रान्नं दद्यादत्तं विचक्षणः ॥१॥
ये वै चास्मत्कुले जाता दासदास्योऽन्नकांक्षिणः । ते सर्वे तृप्तिमायान्तु मया दत्तेन भूतले ॥२॥
रौरवेऽपुण्यनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् । अर्थिनामुदकं दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥३॥
पवित्रग्रन्थिमुद्गृह्य मंडले भुवि निक्षिपेत् । पात्रे तु निक्षिपेदम्बु स विप्रः पंक्तिदूषकः ॥४॥
उच्छिष्टहस्तेन संस्पृष्टः शुना शूद्रेण च द्विजः । उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्येन शुध्यति ॥५॥

अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टे स्नानमेव विधीयते । एकाहुतिप्रदानेन कोटियज्ञफल लभेत् ॥ ६ ॥
पचभि पचकोटीना तदनन्तफलं स्मृतम् । प्राणाग्निहोत्रे वेद्ये यो ह्यन्नदान करोति च ॥ ७ ॥
दातुश्चैव तु यत्पुण्य भोक्तुश्चैव तु यत्फलम् । प्राप्नुतस्तौ तदेव द्वावुभौ तौ स्वर्गगामिनौ ॥ ८ ॥
सपवित्रकरो भुक्ते यस्तु विप्रो विधानत । ग्रासे ग्रास फल तस्य पचगव्यसम भवेत् ॥ ९ ॥
पूजाकालत्रये नित्य जपस्तर्पणमेव च । होमो ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते ॥१०॥
अध शयानो धर्मात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रिय । लघुमिष्टहिताशी च विनीत शान्तचेतसा । ११॥
नित्य त्रिषवणस्नायी नित्य स शुभभाषण । स्त्रीशूद्रपतितव्रात्यनास्तिकोच्छिष्टभाषणम ॥१२॥
चाण्डालभाषण चैव न कुर्यान्मुनिसत्तम । नत्वा नैव च भाषेत जपहोमार्चनादिषु ॥१३॥
मैथुनस्य तथालाप तद्गोष्ठीमपि वर्जयत् । कर्मणा मनसा वाचा सर्वावस्थासु सर्वदा ॥१४॥
सर्वत्र मैथुनत्यागो ब्रह्मचर्यं प्रचक्षत । राजश्चैव गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥१५॥
ऋतुस्नातेषु दारेषु सगतिर्या विधानत । सस्त्रनाया सवर्णायामृतु दृष्ट्वा प्रयत्नत ॥१६॥
रात्रौ तु गमन कार्यं ब्रह्मचर्यं हरेत्र तत् । ऋणत्रयमसशोध्य त्वनुत्पाद्य सुतानपि ॥१७॥
तथा यज्ञानिष्ट्वा च मोक्षमिच्छन्व्रजत्यध । अजागलस्य यज्जन्म तज्जन्म श्रुतिचोदितम् ॥१८॥
अत कार्यं तु विप्रेन्द्र ऋणत्रयविशोधनम । स देवानामृषीणा च पितृणामृणिनस्तथा ॥१९॥
ऋषिभ्यो ब्रह्मचर्येण पितृभ्यस्तु तिलोदकै । मुच्येद्यज्ञेन देवभ्य स्वाश्रम धर्ममाचरेत ॥२०॥
क्षीराहारी फलाशी वा शाकाशी वा हविष्यभुक् । भिक्षाशी वा जपेद्विद्वान्कृच्छ्रचान्द्रायणादिकृत् २१॥
लवण क्षारमम्ल च गृजन कास्यभोजनम । ताम्बूल च द्विभुक्त च दुष्टवास प्रमत्तनम् ॥२२॥
श्रुतिस्मृतिविरोध च जप रात्रौ विवर्जयेत् । वृथा न काल गमयेद्द्यूतस्त्रीस्वापवादत ॥२३॥
गमयेद्देवतापूजास्तोत्रागमविलोकनै । भूशय्याब्रह्मचारित्व मौनचर्या तथैव च ॥२४॥
नित्य त्रिषवणस्नान शूद्रकर्मविवर्जनम् । नित्यपूजा नित्यदानमानन्दस्तुतिकीर्तनम् ॥२५॥
नैमित्तिकार्चन चैव विश्वासो गुरुदेवयो । जपनिष्ठस्य धर्मा ये द्वादशैते सुसिद्धिदा ॥२६॥
नित्य सूर्यमुपस्थाय तस्य चाभिमुखो जपेत । देवताप्रतिमादौ वा वह्नौ वाऽभ्यर्च्य तन्मुख ॥२७॥
स्नानपूजाजपध्यानहोमतर्पणतत्पर । निष्कामो देवताया च सर्वकर्मनिवेदक ॥२८॥
एवमादीश्च नियमा पुरश्चरणकृच्चरेत । तस्माद्द्विज प्रसन्नात्मा जपहोमपरायण ॥२९॥
तपस्यध्ययने युक्तो भवद्भूतानुकम्पक । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विंदत महत ॥३०॥
तपोयुक्तस्य सिद्ध्यन्ति कर्माणि नियतात्मन । विद्वेषण सहरण मारण रोगनाशनम् ॥३१॥
येन येनाथ ऋषिणा यदर्थं देवता स्तुता । स सकाम समृद्ध्येत तेषा तेषा तथा तथा ॥३२॥
तानि कर्माणि वक्ष्यामि विधानानि च कर्मणाम । पुरश्चरणमादौ च कर्मणा सिद्धिकारकम् ॥३३॥

स्वाध्यायाभ्यसनस्यादौ प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । केशश्मश्रुलोमनखान् वापयित्वा ततः शुचिः ॥३४॥
तिष्ठेदहनि रात्रौ तु शुचिरासीत वाग्यतः । सत्यवादी पवित्राणि जपेद्व्याहृतयस्तथा ॥३५॥
ॐकाराद्यास्तु ता जप्त्वा सावित्री च तदित्यृचम् । आपोहिष्ठेति सूक्तं च पवित्रं पापनाशनम् ॥३६॥
पुनंत्यः स्वस्तिमत्यश्च पावमान्यस्तथैव च । सर्वत्रैतत्प्रयोक्तव्यमादावंते च कर्मणाम् ॥३७॥
आसहस्रादाशताद्वाप्यादशादथवा जपेत् । ॐकारं व्याहृतीस्तिस्रः सावित्रीमथवाऽयुतम् ३८॥
तर्पयित्वाङ्गिराचार्यानृषीश्छंदांसि देवताः । अनार्येण न भाषेत शूद्रेणापि न गर्हितैः ॥३९॥
नापि चोदक्यया वध्वा पतितैर्नान्त्यजैर्नृभिः । न देवब्राह्मणद्विष्टैर्नाचार्यगुरुनिन्दकैः ॥४०॥
न मातृपितृविद्विष्टैर्नावमन्येत कञ्चन । कृच्छ्राणामेष सर्वेषा विधिरुक्तोऽनुपूर्वश. ॥४१॥
प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य तथा सातपनस्य च । पराकस्य च कृच्छ्रस्य विधिश्चान्द्रायणस्य च ॥४२॥
पंचभिः पातकैः सर्वैर्दुष्कृतैश्च प्रमुच्यते । तप्तकृच्छ्रेण सर्वाणि पापानि दहति क्षणात् ॥४३॥
त्रिभिश्चान्द्रायणैः पूतो ब्रह्मलोकं समश्नुते । अष्टभिर्देवताः साक्षात्पश्येत वरदास्तदा ॥४४॥
छंदांसि दशभिर्ज्ञात्वा सर्वान्कामान्समश्नुते । त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितम् ॥४५॥
त्र्यहं परं च नाश्नीयात्प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । गोमूत्रं गोमयं क्षीरदधिसर्पिः कुशोदकम् ॥४६॥
एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सातपनं स्मृतम् । एकैकं ग्रासमश्नीयादहानि त्रीणि पूर्ववत् ॥४७॥
त्र्यहं चोपवसेदित्यमतिकृच्छ्रं चरेद्द्विज. । एवमेव त्रिभिर्युक्तं महासातपनं स्मृतम् ॥४८॥
तप्तकृच्छ्रं चरन्विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् । प्रतित्र्यहं पिबेदुष्णान्सकृत्स्नायी समाहितः ॥४९॥
नियतस्तु पिबेदापः प्राजापत्यविधिः स्मृत. । यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् ॥५०॥
पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापप्रणोदनः । एकैकं तु ग्रसेत्पिंडं कृष्णे शुक्ले च वर्धयेत् ॥५१॥
अमावास्या न भुञ्जीत एवं चान्द्रायणे विधि. । उपस्पृश्य त्रिषवणमेतच्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥५२॥
चतुरः प्रातरश्नीयाद्विप्रः पिंडान्समाहित. । चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् ॥५३॥
अष्टावष्टौ समश्नीयात्पिंडान्मध्यं दिने स्थिते । नियतात्मा हविष्यस्य यतिचान्द्रायणं व्रतम् ॥५४॥
एतद्रुद्रास्तथादित्या वसवश्च चरंति हि । सर्वे कुशलिनो देवा मरुतश्च भृगुः सह ॥५५॥
ऐकैकं सप्तरात्रेण पुनाति विधिवत्कृतम् । त्वगसृङ्मांसशिरास्थीनि मेदोमज्जाथ गास्तथा ॥५६॥
ऐकैकं सप्तरात्रेण शुद्धयत्येव न संशय. । एभिर्व्रतैर्विपूतात्मा कर्म कुर्वीत नित्यश. ॥५७॥
एवं शुद्धस्य कर्माणि सिद्ध्यन्त्येव न संशयः । शुद्धात्मा कर्म कुर्वीत सत्यवादी जितेन्द्रिय. ॥५८॥
दृष्टान्कामांस्ततः सर्वान्संप्राप्नोति न संशयः । त्रिरात्रमेवोपवसेद्रहितः सर्वकर्मणा ॥५९॥
त्रीणि नक्तानि वा कुर्यात्ततः कर्म समारभेत् । एवं विधानं कथितं पुरश्चर्याफलप्रदम् ॥६०॥
गायत्र्याश्च पुरश्चर्या सर्वकामप्रदायिनी । कथिता तव देवर्षे महापापविनाशिनी ॥६१॥

एवं मृत्युंजयो होमः सर्वव्याधिविनाशनः । आम्रस्य जुहुयात्पत्रैः पयोक्तैर्ज्वरशान्तये ॥२३॥
वचाभिः पयसाक्ताभिः क्षयं हुत्वा विनाशयेत् । मधुत्रितयहोमेन राजयक्ष्मा विनश्यति ॥२४॥
निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । राजयक्ष्माभिभूतं च प्राशयेच्छान्तिमाप्नुयात् ॥२५॥
लताः पर्वसु विच्छिद्य सोमस्य जुहुयाद्द्विजः । सोमे सूर्येण संयुक्ते पयोक्ताः क्षयशान्तये ॥२६॥
कुसुमैः शङ्खवृक्षस्य हुत्वा कुष्ठं विनाशयेत् । अपस्मारविनाशः स्यादपामार्गस्य तण्डुलैः ॥२७॥
क्षीरवृक्षसमिद्धोमादुन्मादोऽपि विनश्यति । औदुम्बरसमिद्धोमादतिमेहः क्षयं व्रजेत् ॥२८॥
प्रमेहं शमयेद्धुत्वा मधुनेक्षुरसेन वा । मधुत्रितयहोमेन नयेच्छान्तिं मसूरिकाम् ॥२९॥
कपिलासर्पिषा हुत्वा नयेच्छान्तिं मसूरिकाम् । उदुम्बरवटाश्वत्थैर्गोगजाश्वामयं हरेत् ॥३०॥
पिपीलिमधुवल्मीके गृहे जाते शतं शतम् । शमीसमिद्भिरन्नेन सर्पिषा जुहुयाद्द्विजः ॥३१॥
तदुत्थं शान्तिमायाति दोषैस्तत्र बलिं हरेत् । अभ्रस्तनितभूकम्पलक्ष्यादौ वनवेतसः ॥३२॥
सप्ताहं जुहुयादेवं राष्ट्रे राज्यं सुखी भवेत् । यां दिशं शतजप्तेन लोष्ठेनाभिप्रताडयेत् ॥३३॥
ततोऽग्निमारुतादिभ्यो भयं तस्य विनश्यति । मनसैव जपेदेनां बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥३४॥
भूतरोगविषादिभ्यः स्पृशञ्जप्त्वा विमोचयेत् । भूतादिभ्यो विमुच्येत जलं पीत्वाभिमन्त्रितम् ॥३५॥
अभिमन्त्र्य शतं भस्म न्यसेद्भूतादिशान्तये । शिरसा धारयेद्भस्म मंत्रयित्वा तदित्यृचा ॥३६॥
सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः सुखी जीवेच्छतं समाः । अशक्तः कारयेच्छान्तिं विप्रं दत्त्वा तु दक्षिणाम् ॥३७॥

अथ पुष्टिं श्रियं लक्ष्मीं पुष्पैर्हुत्वाप्नुयाद्द्विजः । श्रीकामो जुहुयात्पद्मै रक्तैः श्रियमवाप्नुयात् ॥३८॥
हुत्वा श्रियमवाप्नोति जातीपुष्पैर्नवैः शुभैः । शालितंडुलहोमेन श्रियमाप्नोति पुष्कलाम् ॥३९॥
समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्य हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । बिल्वस्य शकलैर्हुत्वा पत्रैः पुष्पैः फलैरपि ॥४०॥
श्रियमाप्नोति परमां मूलस्य शकलैरपि । समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्य पायसेन च सर्पिषा ॥४१॥
शतं शतं च सप्ताहं हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । लाजैस्त्रिमधुरोपेतैर्होमे कन्यामवाप्नुयात् ॥४२॥
अनेन विधिना कन्या वरमाप्नोति वाञ्छितम् । रक्तोत्पलशतं हुत्वा सप्ताहं हेम चाप्नुयात् ॥४३॥
सूर्यबिम्बे जलं हुत्वा जलस्थं हेम चाप्नुयात् । अन्नं हुत्वाप्नुयादन्नं व्रीहीन्व्रीहिपतिर्भवेत् ॥४४॥
करीषचूर्णैर्वत्सस्य हुत्वा पशुमवाप्नुयात् । प्रियंगुपायसाज्यैश्च भवेद्धोमादिभिः प्रजा ॥४५॥
निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । भोजयेदृतुस्नातां पुत्रं परममाप्नुयात् ॥४६॥
सप्ररोहाभिरार्द्राभिः समिद्भिर्मधुरत्रयैः । व्रीहीणां च शतं हुत्वा हेम चायुरवाप्नुयात् ॥४७॥
सुवर्णकमलं हुत्वा शतमायुरवाप्नुयात् । दूर्वाभिः पयसा वापि मधुना सर्पिषापि वा ॥४८॥
शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं व्यपोहति । शमीसमिद्भिरन्नेन पयसा वा च सर्पिषा ॥४९॥
शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं व्यपोहति । न्यग्रोधसमिधो हुत्वा पायसं होमयेत्ततः ॥५०॥

शतं शत च सप्ताहमपमृत्यु व्यपोहति । क्षीराहारो जपेन्मृत्यो सप्ताहाद्विजयी भवेत् ॥५१॥
अनशनन्वाग्यतो जप्त्वा त्रिरात्र मुच्यते यमात् । निमज्ज्याप्सु जपेदेव सद्यो मृत्योर्विमुच्यते ॥५२॥
जपेद्बिल्व समाश्रित्य मास राज्यमवाप्नुयात । बिल्व हुत्वाऽऽप्नुयाद्राज्य समूलफलपल्लवम् ॥५३॥
हुत्वा पद्मशत मास राज्यमाप्नोत्यकटकम । यवागू ग्राममाप्नोति हुत्वा शालिसमन्वितम् ॥५४॥
अश्वत्थसमिधो हुत्वा युद्धादौ जयमाप्नुयात । अर्कस्य समिधो हुत्वा सर्वत्र विजयी भवेत ॥५५॥
सघृतै पयसा पत्रै पुष्पैर्वा वेतसस्य च । पायसेन शत हुत्वा सप्ताह वृष्टिमाप्नुयात ॥५६॥
नाभिदघ्ने जले जप्त्वा सप्ताह वृष्टिमाप्नुयात । जले भस्म शत हुत्वा महावृष्टि निवारयेत ॥५७॥
पालाशीभिरवाप्नोति समिद्भिर्ब्रह्मवर्चसम् । पलाशकुसुमैर्हुत्वा सर्वमिष्टमवाप्नुयात् ॥५८॥
पयो हुत्वाऽऽप्नुयान्मेधामाज्य बुद्धिमवाप्नुयात । अभिमन्त्र्य पिबेद्ब्राह्मी रस मेधामवाप्नुयात् ॥५९॥
पुष्पहोमे भवेद्वासस्तन्तुभिस्तद्विध पटम् । लवण मधुसमिश्र हुत्वेष्ट वशमानयेत् ॥६०॥
नयेदिष्ट वश हुत्वा लक्ष्मी पुष्पैर्मधुप्लुतै । नित्यमञ्जलिनात्मानमभिषिञ्चेज्जले स्थित ॥६१॥
मतिमारोग्यमायुष्यमग्र्य स्वास्थ्यमवाप्नुयात् । कुर्याद्विप्रोऽन्यमुद्दिश्य सोऽपि पुष्टिमवाप्नुयात् ६२॥
अथ चारुविधिर्मास सहस्र प्रत्यह जपेत् । आयुष्काम शुचौ देशे प्राप्नुयादायुरुत्तमम ॥६३॥
आयुरारोग्यकामस्तु जपे मासद्वय द्विज । भवेदायुष्यमारोग्य श्रियै मासत्रय जपेत ॥६४॥
आयु श्रीपुत्रदाराद्याश्चतुर्भिश्च यशो जपात् । पुत्रदारायुरारोग्य श्रिय विद्या च पञ्चभि ॥६५॥
एवमेवोत्तरान्कामान् मासैरेवोत्तरैर्व्रजेत् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहु स्थित्वा निराश्रय ॥६६॥
मास शतत्रय तिस्र सर्वान्कामानवाप्नुयात । एव शतोत्तर जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात् ॥६७॥
रुद्ध्वा प्राणमपान च जपेन्मास शतत्रयम् । यदिच्छेत्तदवाप्नोति सहस्रात्परमाप्नुयात ॥६८॥
एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वाऽनिल वशी । मास शतमवाप्नोति यदिच्छेदिति कौशिक ॥६९॥
एव शतत्रय जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात । निमज्ज्याप्सु जपन्मास शतमिष्टमवाप्नुयात ॥७०॥
एव शतत्रय जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वा निराश्रय ॥७१॥
नक्तमश्नन्हविष्यान्न वत्सराद्ऋषितामियात । गौरमोघा भवेदेव जप्त्वा सवत्सरद्वयम् ॥७२॥
त्रिवत्सर जपेदेव भवेत्त्रैकालदर्शनम । आयाति भगवान्देवश्चतु सवत्सर जपन ॥७३॥
पञ्चभिर्वत्सरैरेवमणिमादिगुणो भवत । एव षड्वत्सर जप्त्वा कामरूपित्वमाप्नुयात ॥७४॥
सप्तभिर्वत्सरैरेवममरत्वमवाप्नुयात् । मनुत्व नवभि सिद्धमिन्द्रत्व दशभिर्भवेत ॥७५॥
एकादशभिराप्नोति प्राजापत्य तु वत्सरै । ब्रह्मत्वमाप्नुयादेव जप्त्वा द्वादशवत्सरान् ॥७६॥
एतेनैव जिता लोकास्तपसा नारदादिभि । शाकमन्ये परे मूल फलमन्ये पय परे ॥७७॥
घृतमन्ये परे सोममपरे चरुवृत्तय । ऋषय पक्षमश्नन्ति केचिद्भैक्ष्याशिनोऽहनि ॥७८॥

हविष्यमपरेऽश्नन्तः कुर्वंत्येव परं तपः । अथ शुद्धयै रहस्यानां त्रिसहस्रं जपेद्द्विजः ॥७९॥
मासं शुद्धो भवेत्स्तेयात्सुवर्णस्य द्विजोत्तम. । जपेन्मासं त्रिसाहस्रं सुरापः शुद्धिमाप्नुयात् ॥८०॥
मासं जपेत्त्रिसाहस्रं शुचि. स्याद्गुरुतल्पग. । त्रिसहस्रं जपेन्मासं कुटीं कृत्वा वने वसन् ॥८१॥
ब्रह्महा मुच्यते पापादिति कौशिकभाषितम् । द्वादशाहं निमज्ज्याप्सु सहस्रं प्रत्यहं जपेत् ॥८२॥
मुच्येरन्नंहस. सर्वे महापातकिनो द्विजाः । त्रिसाहस्रं जपेन्मासं प्राणानायम्य वाग्यत. ॥८३॥
महापातकयुक्तो वा मुच्यते महतो भयात् । प्राणायामसहस्रेण ब्रह्महाऽपि विशुध्यति ॥८४॥
षट्कं स्वभ्यसेदूर्ध्वं प्राणापानौ समाहित. । प्राणायामो भवेदेष सर्वपापप्रणाशनः ॥८५॥
सहस्रमभ्यसेन्मासं क्षितिप शुचितामियात् । द्वादशाहं त्रिसाहस्रं जपेद्धि गोवधे द्विजः ॥८६॥
अगम्यागमनस्तेयहननाभक्ष्यभक्षणे । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधयेद्द्विजम् ॥८७॥
प्राणायामशतं कृत्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषात् । सर्वेषामेव पापानां सङ्करे सति शुद्धये ॥८८॥
सहस्रमभ्यसेन्मासं नित्यजापी वने वसन् । उपवाससमं जप्यं त्रिसहस्रं तदित्यृचम् ॥८९॥
चतुर्विंशतिसाहस्रमभ्यस्ता कृच्छ्रसंज्ञिता । चतुःषष्टिसहस्राणि चान्द्रायणसमानि तु ॥९०॥
शतकृत्वोऽभ्यसेन्नित्यं प्राणानायम्य सन्ध्ययोः । तदित्यृचमवाप्नोति सर्वपापक्षयं परम् ॥९१॥
निमज्ज्याप्सु जपेन्नित्यं शतकृत्वस्तदित्यृचम् । ध्यायन्देवीं सूर्यरूपां सर्वपापै. प्रमुच्यते ॥९२॥
इति ते सम्यगाख्याता. शान्तिशुद्ध्यादिकल्पना । रहस्यातिरहस्याश्च गोपनीयास्त्वया सदा ॥९३॥
इति सक्षेपत प्रोक्त सदाचारस्य संग्रह । विधिनाचरणादस्य माया दुर्गा प्रसीदति ॥९४॥
नैमित्तिकं च नित्यं च काम्यकर्म यथाविधि । आचरेन्मनुज. सोऽयं भुक्तिमुक्तिफलाप्तिभाक् ॥९५॥
आचार प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरीश्वरी । इत्युक्तं सर्वशास्त्रेषु सदाचारफलं महत् ॥९६॥
आचारवान्सदा पूत. सदैवाचारवान्सुखी । आचारवान्सदा धन्यः सत्यं सत्यं च नारद ॥९७॥
देवीप्रसादजनकं सदाचारविधानकम् । यदपि शृणुयान्मर्त्यो महासंपत्तिसौख्यभाक् ॥९८॥
सदाचारेण सिद्धेच्य ऐहिकामुष्मिकं सुखम् । तदेव ते मया प्रोक्तं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥९९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सदाचारनिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

सार्धं रामाब्धिनेत्रेन्दु [१२४३॥] पद्यैर्व्यासकृतः शुभः ।
देवीभागवतस्यायमेकादश. स्कन्ध ईरित. ॥ १ ॥

समाप्तोऽयमेकादशः स्कन्धः

— ❀ —

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

सदाचारविधिरेव भवता वर्णित प्रभो । तस्याप्यतुलमाहात्म्य सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
श्रुत भवन्मुखाम्भोजच्युत देवीकथामृतम् । व्रतानि यानि प्रोक्तानि चान्द्रायणमुखानि ते ॥२॥
दु खसाध्यानि जानीम कर्तृसाध्यानि तानि च । तदस्मात्साम्प्रत यत्तु सुखसाध्य शरीरिणाम् ॥३॥
देवीप्रसादजनक शुभानुष्ठानसिद्धिदम् । तत्कर्म वद मे स्वामिन्कृपापूर्वं सुरेश्वर ॥४॥
सदाचारविधौ प्रश्न गायत्रीत्रिविधीरित । तस्मिन्मुख्यतम किं स्यात्किंवा पुण्याधिकप्रदम् ॥५॥
ये गायत्रीगता वर्णास्तत्त्वसख्यास्त्वयेरिता । तेषा के ऋषय प्रोक्ता कानि छदासि ते मुने ॥६॥
तेषा का देवता प्रोक्ता सर्वं कथय मे प्रभो । महत्कौतूहल मे च मानसे परिवर्तते ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

कुर्यादन्यन्न वा कुर्यादनुष्ठानादिक तथा । गायत्रीमात्रनिष्ठस्तु कृतकृत्यो भवेद्द्विज. ॥८॥
सन्ध्यासु चार्घ्यदान च गायत्रीजपमेव च । सहस्रत्रितय कुर्वन्सुरै पूज्यो भवेन्मुने ॥९॥
न्यासान्करोतु वा मा वा गायत्रीमेव चाभ्यसन् । ध्यात्वा निर्व्याजया वृत्त्या सच्चिदानन्दरूपिणीम् १०
यदक्षरैकससिद्धे स्पर्धते ब्राह्मणोत्तम । हरिशकरकजोत्थसूर्यचन्द्रहुताशनै ॥११॥
अथात. श्रूयता ब्रह्मन्वर्णानृष्यादिकास्तथा । छदासि देवतास्तद्वत्क्रमात्तत्त्वानि चैव हि ॥१२॥
वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठ शुक्र कण्व पराशर. । विश्वामित्रो महातेजा कपिल. शौनको महान् १३॥
याज्ञवल्क्यो भरद्वाजो जमदग्निस्तपोनिधि. । गौतमो मुद्गलश्चैव वेदव्यासश्च लोमशः ॥१४॥

अगस्त्यः कौशिको वत्सः पुलस्त्यो माण्डुकस्तथा । दुर्वासास्तपसा श्रेष्ठो नारदः कश्यपस्तथा ॥१५॥
इत्येते ऋषयः प्रोक्ता वर्णाना क्रमशो मुने । गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पंक्तिरेव च ॥१६॥
त्रिष्टुभं जगती चैव तथाऽतिजगती मता । शक्वर्यतिशक्वरी च धृतिश्चातिधृतिस्तथा ॥१७॥
विराट् प्रस्तारपंक्तिश्च कृतिः प्रकृतिराकृतिः । विकृतिः संकृतिश्चैवाक्षरपंक्तिस्तथैव च ॥१८॥
भूर्भुवः स्वरिति छन्दस्तथा ज्योतिष्मती स्मृतम् । इत्येतानि च छन्दांसि कीर्तितानि महामुने ॥१९॥
दैवतानि शृणु प्राज्ञ तेषामेवानुपूर्वशः । आग्नेयं प्रथमं प्रोक्तं प्राजापत्यं द्वितीयकम् ॥२०॥
तृतीयं च तथा सौम्यमीशानं च चतुर्थकम् । सावित्रं पञ्चमं प्रोक्तं षष्ठमादित्यदैवतम् ॥२१॥
बार्हस्पत्यं सप्तमं तु मैत्रावरुणमष्टमम् । नवमं भगदैवत्यं दशमं चार्यमेश्वरम् ॥२२॥
गणेशमेकादशकं त्वाष्ट्रं च द्वादशं स्मृतम् । पौष्णं त्रयोदशं प्रोक्तमैन्द्राग्नं च चतुर्दशम् ॥२३॥
वायव्यं पंचदशकं वामदेव्यं च षोडशम् । मैत्रावरुणिदैवत्यं प्रोक्तं सप्तदशाक्षरम् ॥२४॥
अष्टादशं वैश्वदेवमूनविंशतिमातृकम् । वैष्णवं विंशतितमं वसुदैवतमीरितम् ॥२५॥
एकविंशतिसंख्याकं द्वाविंशं रुद्रदैवतम् । त्रयोविंशं च कौबेरमाश्विनं तत्त्वसंख्यकम् ॥२६॥
चतुर्विंशतिवर्णानां देवतानां च संग्रहः । कथितः परमश्रेष्ठो महापापैकशोधनः ।
यदाकर्णनमात्रेण सांगं जाप्यफलं लभेत् ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीविचारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

गन्धो रसश्च रूपं च शब्दः स्पर्शस्तथैव च । उपस्थं पायुपादौ च पाणी वागपि च क्रमात् ॥११॥
प्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्रं च ततः परम् । प्राणोऽपानस्तथा व्यानः समानश्च ततः परम् ॥१२॥
तत्त्वान्येतानि वर्णानां क्रमशः कीर्तितानि तु । अतः परं प्रवक्ष्यामि वर्णमुद्राः क्रमेण तु ॥१३॥
सुमुखं संपुटं चैव विततं विस्तृतं तथा । द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुः पञ्चमुखं तथा ॥१४॥
षण्मुखाधोमुखं चैव व्यापकाञ्जलिकं तथा । शकटं यमपाशं च ग्रथितं सम्मुखोन्मुखम् ॥१५॥
विलम्बं मुष्टिकं चैव मत्स्यं कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रान्तं महाक्रान्तं मुद्गरं पल्लवं तथा ॥१६॥
त्रिशूलयोनि: सुरभिश्चाक्षमाला च लिङ्गकम् । अम्बुजं च महामुद्रास्तुर्यरूपाः प्रकीर्तिताः ॥१७॥
इत्येताः कीर्तिता मुद्रा वर्णानां ते महामुने । महापापक्षयकराः कीर्तिदाः कान्तिदा मुने ॥१८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच

स्वामिन्सर्वजगन्नाथ संशयोऽस्ति मम प्रभो । चतुःषष्टिकलाभिज्ञ पातकाद्योगविद्वर ॥१॥
मुच्यते केन पुण्येन ब्रह्मरूपः कथं भवेत् । देहश्च देवतारूपो मन्त्ररूपो विशेषतः ॥२॥
कर्म तच्छ्रोतुमिच्छामि न्यासं च विधिपूर्वकम् । ऋषिश्छन्दोऽधिदैवं च ध्यानं च विधिवत्प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

अस्त्येकं परमं गुह्यं गायत्रीकवचं तथा । पठनाद्धारणान्मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४॥
सर्वान्कामानवाप्नोति देवीरूपश्च जायते । गायत्रीकवचस्यास्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥५॥
ऋषयो ऋग्यजुःसामाथर्वच्छन्दांसि नारद । ब्रह्मरूपा देवतोक्ता गायत्री परमा कला ॥६॥
तद्बीजं भर्गं इत्येषा शक्तिरुक्ता मनीषिभिः । कीलकं च धियः प्रोक्तं मोक्षार्थे विनियोजनम् ॥७॥
चतुर्भिर्हृदयं प्रोक्तं त्रिभिर्वर्णैः शिरः स्मृतम् । चतुर्भिः स्याच्छिखा पश्चात्त्रिभिस्तु कवचं स्मृतम् ॥
चतुर्भिर्नेत्रमुद्दिष्टं चतुर्भिः स्यात्तदस्त्रकम् । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकाभीष्टदायकम् ॥९॥

मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणै-
र्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ।
गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकशां शुभ्रं कपालं गुणं
शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥१०॥

गायत्री पूर्वतः पातु सावित्री पातु दक्षिणे । ब्रह्मसन्ध्या तु मे पश्चादुत्तरस्यां सरस्वती ॥११॥
पार्वती मे दिशं रक्षेत्पावकीं जलशायिनी । यातुधानीं दिशं रक्षेद्यातुधानभयंकरी ॥१२॥

अथार्थन्यास ॥ द्यौर्मूर्ध्नि दैवतम् ॥ दन्तपङ्क्तावश्विनौ ॥ उभे सन्ध्ये चौष्ठौ ॥ मुखमग्नि ॥ जिह्वा सरस्वती ॥ ग्रीवायां तु बृहस्पति ॥ स्तनयोर्वसवोऽष्टौ ॥ बाह्वोर्मरुत ॥ हृदये पर्जन्य ॥ आकाशमुदरम् ॥ नाभावन्तरिक्षम् ॥ कट्योरिन्द्राग्नी ॥ जघने विज्ञानघन प्रजापति ॥ कैलासमलये ऊरू ॥ विश्वेदेवा जान्वो ॥ जङ्घायां कौशिक ॥ गुह्यमयने ॥ ऊरू पितर ॥ पादौ पृथिवी ॥ वनस्पतयोऽङ्गुलीषु ॥ ऋषयो रोमाणि ॥ नखानि मुहूर्तानि ॥ अस्थिषु ग्रहा ॥ असृङ्मांसमृतव ॥ संवत्सरा वै निमिषम् ॥ अहोरात्रावादित्यश्चन्द्रमा ॥ प्रवरां दिव्यां गायत्रीं सहस्रनेत्रां शरणमहं प्रपद्ये । ॐतत्सवितुर्वरेण्याय नम ॥ ॐतत्पूर्वाजयाय नम ॥ तत्प्रातरादित्याय नम ॥ तत्प्रातरादित्यप्रतिष्ठायै नम ॥ प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं नाशयति ॥ सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति ॥ सायंप्रातरधीयान अपापो भवति ॥ सर्वतीर्थेषु स्नातो भवति ॥ सर्वैर्देवैर्ज्ञातो भवति ॥ अवाच्यवचनात्पूतो भवति ॥ अभक्ष्यभक्षणात्पूतो भवति ॥ अभोज्यभोजनात्पूतो भवति ॥ अचोष्यचोषणात्पूतो भवति ॥ असाध्यसाधनात्पूतो भवति ॥ दुष्प्रतिग्रहशतसहस्रात्पूतो भवति ॥ सर्वप्रतिग्रहात्पूतो भवति ॥ पङ्क्तिदूषणात्पूतो भवति ॥ अमृतवचनात्पूतो भवति ॥ अथाब्रह्मचारी ब्रह्मचारी भवति ॥ अनेन हृदयेनाधीतेन क्रतुसहस्रेणेष्टं भवति ॥ षष्टिशतसहस्रगायत्र्या जप्यानि फलानि भवन्ति ॥ अष्टौ ब्राह्मणान्सम्यग्ग्राहयेत् ॥ तस्य सिद्धिर्भवति ॥ य इदं नित्यमधीयानो ब्राह्मण प्रात शुचि सर्वपापै प्रमुच्यत इति ॥ ब्रह्मलोके महीयते ॥ इत्याह भगवान् श्रीनारायण ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीहृदयं नाम चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पंचमोऽध्यायः

नारद उवाच

भक्तानुकम्पिन्सर्वज्ञ हृदयं पापनाशनम् । गायत्र्या कथितं तस्माद्गायत्र्या स्तोत्रमीरय ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

आदिशक्ते जगन्मातर्भक्तानुग्रहकारिणि । सर्वत्र व्यापिकेऽनन्ते श्रीसन्ध्ये ते नमोऽस्तु मे ॥२॥
त्वमेव सन्ध्या गायत्री सावित्री च सरस्वती । ब्राह्मी च वैष्णवी रौद्री रक्ता श्वेता सितेतरा ॥३॥
प्रातर्बाला च मध्याह्ने यौवनस्था भवेत्पुन । वृद्धा सायं भगवती चिन्त्यते मुनिभि सदा ॥४॥
हंसस्था गरुडारूढा तथा वृषभवाहिनी । ऋग्वेदाध्यायिनी भूमौ दृश्यते या तपस्विभि ॥५॥
यजुर्वेदं पठन्ती च अन्तरिक्षे विराजते । सा सामगापि सर्वेषु भ्राम्यमाणा तथा भुवि ॥६॥
रुद्रलोकं गता त्वं हि विष्णुलोकनिवासिनी । त्वमेव ब्रह्मणो लोकेऽमर्त्यानुग्रहकारिणी ॥७॥

सप्तर्षिप्रीतिजननी माया बहुवरप्रदा । शिवयोः करनेत्रोत्था ह्यश्रुस्वेदसमुद्भवा ॥ ८ ॥
आनन्दजननी दुर्गा दशधा परिपठ्यते । वरेण्या वरदा चैव वरिष्ठा वरवर्णिनी ॥ ९ ॥
गरिष्ठा च वरार्हा च वरारोहा च सप्तमी । नीलगङ्गा तथा सन्ध्या सर्वदा भोगमोक्षदा ॥१०॥
भागीरथी मर्त्यलोके पाताले भोगवत्यपि । त्रिलोकवाहिनी देवी स्थानत्रयनिवासिनी ॥११॥
भूर्लोकस्था त्वमेवासि धरित्री लोकधारिणी । भुवो लोके वायुशक्तिः स्वर्लोके तेजसां निधिः ॥१२॥
महर्लोके महासिद्धिर्जनलोके जनेत्यपि । तपस्विनी तपोलोके सत्यलोके तु सत्यवाक् ॥१३॥
कमला विष्णुलोके च गायत्री ब्रह्मलोकदा । रुद्रलोके स्थिता गौरी हरार्धाङ्गनिवासिनी ॥१४॥
अहमो महतश्चैव प्रकृतिस्त्वं हि गीयसे । साम्यावस्थात्मिका त्वं हि शबलब्रह्मरूपिणी ॥१५॥
ततः परा परा शक्तिः परमा त्वं हि गीयसे । इच्छाशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिस्त्रिशक्तिदा ॥१६॥
गङ्गा च यमुना चैव विपाशा च सरस्वती । सरयूर्देविका सिन्धुर्नर्मदैरावती तथा ॥१७॥
गोदावरी शतद्रुश्च कावेरी देवलोकगा । कौशिकी चन्द्रभागा च वितस्ता च सरस्वती ॥१८॥
गण्डकी तापिनी तोया गोमती वेत्रवत्यपि । इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तृतीयका ॥१९॥
गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषाऽपूषा तथैव च । अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी प्राणवाहिनी ॥२०॥
नाडी च त्वं शरीरस्था गीयसे प्राक्तनैर्बुधैः । हृत्पद्मस्था प्राणशक्तिः कण्ठस्था स्वप्ननायिका ॥२१॥
तालुस्था त्वं सदाधारा बिन्दुस्था बिन्दुमालिनी । मूले तु कुण्डलीशक्तिर्व्यापिनी केशमूलगा ॥२२॥
शिखामध्यासना त्वं हि शिखाग्रे तु मनोन्मनी । किमन्यद्बहुनोक्तेन यत्किञ्चिज्जगतीत्रये ॥२३॥
तत्सर्वं त्वं महादेवि श्रिये सन्ध्ये नमोऽस्तु ते । इतीदं कीर्तितं स्तोत्रं सन्ध्यायां बहुपुण्यदम् ॥२४॥
महापापप्रशमनं महासिद्धिविधायकम् । य इदं कीर्तयेत्स्तोत्रं सन्ध्याकाले समाहितः ॥२५॥
अपुत्रः प्राप्नुयात्पुत्रं धनार्थी धनमाप्नुयात् । सर्वतीर्थतपोदानयज्ञयोगफलं लभेत् ॥२६॥
भोगान्भुक्त्वा चिरं कालमन्ते मोक्षमवाप्नुयात् । तपस्विभिः कृतं स्तोत्रं स्नानकाले तु यः पठेत् ॥२७॥
यत्र कुत्र जले मग्नः सन्ध्यामज्जनजं फलम् । लभते नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं च नारद ॥२८॥
शृणुयाद्योऽपि तद्भक्त्या स तु पापात्प्रमुच्यते । पीयूषसदृशं वाक्यं सन्ध्योक्तं नारदेरितम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीस्तोत्रं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । श्रुतिस्मृतिपुराणानां रहस्यं त्वन्मुखाच्छ्रुतम् ॥१॥
सर्वपापहरं देव येन विद्या प्रवर्तते । केन वा ब्रह्मविज्ञानं किं नु वा मोक्षसाधनम् ॥२॥

ब्राह्मणानां गतिः केन केन वा मृत्युनाशनम् । ऐहिकामुष्मिकफलं केन वा पद्मलोचन ॥३॥

वक्तुमर्हस्यशेषेण सर्वं निखिलमादितः ।

श्रीनारायण उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञ सम्यक् पृष्टं त्वयाऽनघ ॥४॥

शृणु वक्ष्यामि यत्नेन गायत्र्यष्टसहस्रकम् । नाम्नां शुभानां दिव्यानां सर्वपापविनाशनम् ॥५॥
सृष्ट्यादौ यद्भगवता पूर्वं प्रोक्तं ब्रवीमि ते । अष्टोत्तरसहस्रस्य ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥६॥
छन्दोऽनुष्टुप्तथा देवी गायत्री देवता स्मृता । हलो बीजानि तस्याश्च स्वराः शक्तय ईरिताः ॥७॥
अङ्गन्यासकरन्यासावुच्येते मातृकाक्षरैः । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै ॥८॥
रक्तश्वेतहिरण्यनीलधवलैर्युक्तां त्रिनेत्रोज्ज्वलां रक्तां रक्तनवस्रजं मणिगणैर्युक्तां कुमारीमिमाम् ।
गायत्रीं कमलासनां करतलव्यानद्धकुण्डाम्बुजां पद्माक्षीं च वरस्रजं च दधतीं हंसाधिरूढां भजे ॥९॥
अचिन्त्यलक्षणाऽव्यक्ताऽप्यर्थमातृमहेश्वरी । अमृतार्णवमध्यस्थाऽप्यजिता चापराजिता ॥१०॥
अणिमादिगुणाधाराऽप्यर्कमण्डलसंस्थिता । अजराऽजाऽपराऽधर्मा अक्षसूत्रधराऽधरा ॥११॥
अकारादिक्षकारान्ताऽप्यरिषड्वर्गभेदिनी । अञ्जनाद्रिप्रतीकाशाऽप्यञ्जनाद्रिनिवासिनी ॥१२॥
अदितिश्चाजपा विद्याऽप्यरविन्दनिभेक्षणा । अन्तर्बहिःस्थिता विद्याध्वंसिनी चान्तरात्मिका१३॥
अजा चाजमुखावासाऽप्यरविन्दनिभानना । अर्धमात्रार्थदानज्ञाऽप्यरिमण्डलमर्दिनी ॥१४॥
असुरघ्नी ह्यमावास्याऽप्यलक्ष्मीघ्न्यन्त्यजार्चिता । आदिलक्ष्मीश्चादिशक्तिराकृतिश्चायतानना ॥१५॥
आदित्यपदवीचाराऽप्यादित्यपरिसेविता । आचार्यावर्तनाचाराप्यादिमूर्तिनिवासिनी ॥१६॥
आग्नेयी चामरी चाद्या चाराध्या चासनस्थिता । आधारनिलयाधारा चाकाशान्तनिवासिनी ॥१७॥
आद्याक्षरसमायुक्ता चान्तराकाशरूपिणी । आदित्यमण्डलगता चान्तरध्वान्तनाशिनी ॥१८॥
इन्दिरा चेष्टदा चेष्टा चेन्दीवरनिभेक्षणा । इरावती चेन्द्रपदा चेन्द्राणी चेन्दुरूपिणी ॥१९॥
इक्षुकोदंडसंयुक्ता चेषुसंधानकारिणी । इन्द्रनीलसमाकारा चेडापिंगलरूपिणी ॥२०॥
इन्द्राक्षी चेश्वरी देवी चेहात्रयविवर्जिता । उमा चोषा ह्युडुनिभा उर्वारुकफलानना ॥२१॥
उडुप्रभा चोडुमती ह्युडुपा ह्युडुमध्यगा । ऊर्ध्वं चाप्यूर्ध्वकेशी चाप्यूर्ध्वाधोगतिभेदिनी २२॥
ऊर्ध्वबाहुप्रिया चोर्मिमालावाग्ग्रन्थदायिनी । ऋतं चर्षिर्ऋतुमती ऋषिदेवनमस्कृता ॥२३॥
ऋग्वेदा ऋणहर्त्री च ऋषिमण्डलचारिणी । ऋद्धिदा ऋजुमार्गस्था ऋजुधर्मा ऋजुप्रदा २४॥
ऋग्वेदनिलया ऋज्वी लुप्तधर्मप्रवर्तिनी । लूतारिवरसम्भूता लूतादिविषहारिणी ॥२५॥
एकाक्षरा चैकमात्रा चैका चैकैकनिष्ठिता । ऐन्द्री ह्यैरावतारूढा चैहिकामुष्मिकप्रदा ॥२६॥
ओंकारा ह्योषधी चोता चोतप्रोतनिवासिनी । और्वा ह्यौषधसम्पन्ना औपासनफलप्रदा ॥२७॥

अण्डमध्यस्थिता देवी चाकारमनुरूपिणी । कात्यायनी कालरात्रि कामाक्षी कामसुन्दरी॥२८॥
कमला कामिनी कान्ता कामदा कालकण्ठिनी । करिकुम्भस्तनधरा करवीरसुवासिनी ॥२९॥
कल्याणी कुण्डलवती कुरुक्षेत्रनिवासिनी । कुरुविन्ददलाकारा कुण्डली कुमुदालया ॥३०॥
कालजिह्वा करालास्या कालिका कालरूपिणी । कमनीयगुणा कान्ति कलाधारा कुमुद्वती ॥३१॥
कौशिकी कमलाकारा कामाचारप्रभञ्जिनी । कौमारी करुणापाङ्गी ककुवन्ता करिप्रिया ॥३२॥
केसरी केशवनुता कदम्बकुसुमप्रिया । कालिन्दी कालिका काञ्ची कलशोद्भवसंस्तुता ॥३३॥
काममाता क्रतुमती कामरूपा कृपावती । कुमारी कुण्डनिलया किराती कीरवाहना ॥३४॥
कैकेयी कोकिलालापा केतकीकुसुमप्रिया । कमण्डलुधरा काली कर्मनिर्मूलकारिणी ॥३५॥
कलहंसगतिः कक्षा कृतकौतुकमङ्गला । कस्तूरीतिलका कम्रा करीन्द्रगमना कुहू ॥३६॥
कर्पूरलेपना कृष्णा कपिला कुहराश्रया । कूटस्था कुधरा कम्रा कुक्षिस्थाखिलविष्टपा ॥३७॥
खड्गखेटकरा खर्वा खेचरी खगवाहना । खट्वाङ्गधारिणी ख्याता खगराजोपरि स्थिता ॥३८॥
खलघ्नी खण्डितजरा खडाख्यानप्रदायिनी । खण्डेन्दुतिलका गङ्गा गणेशगुहपूजिता ॥३९॥
गायत्री गोमती गीता गान्धारी गानलोलुपा । गौतमी गामिनी गाधा गन्धर्वाप्सरसेविता ॥४०॥
गोविन्दचरणाक्रान्ता गुणत्रयविभाविता । गन्धर्वी गह्वरी गोत्रा गिरीशा गहना गमी ॥४१॥
गुहावासा गुणवती गुरुपापप्रणाशिनी । गुर्वी गुणवती गुह्या गोप्तव्या गुणदायिनी ॥४२॥
गिरिजा गुह्यमातङ्गी गरुडध्वजवल्लभा । गर्वापहारिणी गोदा गोकुलस्था गदाधरा ॥४३॥
गोकर्णनिलयासक्ता गुह्यमण्डलवर्तिनी । घर्मदा घनदा घण्टा घोरदानवमर्दिनी ॥४४॥
घृणिमन्त्रमयी घोषा घनसम्पातदायिनी । घण्टारवप्रिया घ्राणा घृणिसन्तुष्टकारिणी ॥४५॥
घनारिमण्डला घूर्णा घृताची घनवेगिनी । ज्ञानधातुमयी चर्चा चर्चिता चारुहासिनी ॥४६॥
चटुला चण्डिका चित्रा चित्रमाल्यविभूषिता । चतुर्भुजा चारुदन्ता चातुरी चरितप्रदा ॥४७॥
चूलिका चित्रवस्त्रान्ता चन्द्रमःकर्णकुण्डला । चन्द्रहासा चारुदात्री चकोरी चन्द्रहासिनी ॥४८॥
चन्द्रिका चन्द्रधात्री च चौरी चौरा च चण्डिका । चञ्चद्वाग्वादिनी चन्द्रचूडा चोरविनाशिनी ॥४९॥
चारुचन्दनलिप्ताङ्गी चञ्चच्चामरवीजिता । चारुमध्या चारुगतिश्चन्द्रिका चन्द्ररूपिणी ॥५०॥
चारुहोमप्रिया चार्वाचरिता चक्रबाहुका । चन्द्रमण्डलमध्यस्था चन्द्रमण्डलदर्पणा ॥५१॥
चक्रवाकस्तनी चेष्टा चित्रा चारुविलासिनी । चित्स्वरूपा चन्द्रवती चन्द्रमाश्चन्दनप्रिया ॥५२॥
चोदयित्री चिरप्रज्ञा चातका चारुहेतुकी । छत्रयाता छत्रधरा छाया छन्दःपरिच्छदा ॥५३॥
छायादेवी छिद्रनखा छन्नेन्द्रियविसर्पिणी । छन्दोनुष्टुप्प्रतिष्ठान्ता छिद्रोपद्रवभेदिनी ॥५४॥
छेदा छत्रेश्वरी छिन्ना छुरिका छेदनप्रिया । जननी जन्मरहिता जातवेदा जगन्मयी ॥५५॥

जाह्नवी जटिला जैत्री जरामरणवर्जिता । जंबूद्वीपवती ज्वाला जयंती जलशालिनी ॥५६॥
जितेंद्रिया जितक्रोधा जितामित्रा जगत्प्रिया । जातरूपमयी जिह्वा जानकी जगती जरा ॥५७॥
जनित्री जह्नुतनया जगत्त्रयहितैषिणी । ज्वालामुखी जपवती ज्वरघ्नी जितविष्टपा ॥५८॥
जिताक्रांतमयी ज्वाला जाग्रती ज्वरदेवता । ज्वलंती जलदा ज्येष्ठा ज्याघोषस्फोटदिङ्मुखी ॥५९॥
जंभिनी जृम्भणा जृम्भा ज्वलन्माणिक्यकुंडला । झिंझिका झणनिर्घोषा झंझामारुतवेगिनी ॥६०॥
झल्लरीवाद्यकुशला ञरूपा ञभुजा स्मृता । टंकबाणसमायुक्ता टंकिनी टंकभेदिनी ॥६१॥
टंकीगणकृता घोषा टंकनीयमहोरसा । टंकारकारिणी देवी ठठशब्दनिनादिनी ॥६२॥
डामरी डाकिनी डिंभा डुंडमारैकनिर्जिता । डामरीतंत्रमार्गस्था डमड्डमरुनादिनी ॥६३॥
डिंडीरवसहा डिंभलसत्क्रीडापरायणा । ढुंढिविघ्नेशजननी ढक्काहस्ता ढिलिव्रजा ॥६४॥
नित्यज्ञाना निरुपमा निर्गुणा नर्मदा नदी । त्रिगुणा त्रिपदा तंत्री तुलसी तरुणा तरुः ॥६५॥
त्रिविक्रमपदाक्रांता तुरीयपदगामिनी । तरुणादित्यसंकाशा तामसी तुहिनातुरा ॥६६॥
त्रिकालज्ञानसंपन्ना त्रिवली च त्रिलोचना । त्रिशक्तिस्त्रिपुरा तुगा तुरगवदना तथा ॥६७॥
तिमिंगिलगिला तीव्रा त्रिस्रोता तामसादिनी । तंत्रमंत्रविशेषज्ञा तनुमध्या त्रिविष्टपा ॥६८॥
त्रिसंध्या त्रिस्तनी तोषा संस्थातालप्रतापिनी । ताटंकिनी तुषाराभा तुहिनाचलवासिनी ॥६९॥
तंतुजालसमायुक्ता तारहारावलिप्रिया । तिलहोमप्रिया तीर्था तमालकुसुमाकृतिः ॥७०॥
तारका त्रियुता तन्वी त्रिशंकुपरिवारिता । तलोदरी तिलाभूषा ताटंकप्रियवाहिनी ॥७१॥
त्रिजटा तित्तिरी तृष्णा त्रिविधा तरुणाकृति । तप्तकांचनसंकाशा तप्तकांचनभूषणा ॥७२॥
त्रैयंबका त्रिवर्गा च त्रिकालज्ञानदायिनी । तर्पणा तृप्तिदा तृप्ता तामसी तुंबुरुस्तुता ॥७३॥
तार्क्ष्यस्था त्रिगुणाकारा त्रिभंगी तनुवल्लरिः । थात्कारी थारवा थांता दोहिनी दीनवत्सला ॥७४॥
दानवांतकरी दुर्गा दुर्गासुरनिबर्हिणी । देवरीतिर्दिवारात्रिर्द्रौपदी दुंदुभिस्वना ॥७५॥
देवयानी दुरावासा दारिद्र्योद्भेदिनी दिवा । दामोदरप्रिया दीप्ता दिग्वासा दिग्विमोहिनी ॥७६॥
दंडकारण्यनिलया दंडिनी देवपूजिता । देववंद्या दिविषदा द्वेषिणी दानवाकृतिः ॥७७॥
दीनानाथस्तुता दीक्षा दैवतादिस्वरूपिणी । धात्री धनुर्धरा धेनुर्धारिणी धर्मचारिणी ॥७८॥
धरंधरा धराधारा धनदा धान्यदोहिनी । धर्मशीला धनाध्यक्षा धनुर्वेदविशारदा ॥७९॥
धृतिर्धन्या धृतपदा धर्मराजप्रिया ध्रुवा । धूमावती धूमकेशी धर्मशास्त्रप्रकाशिनी ॥८०॥
नंदा नंदप्रिया निद्रा नृनुता नंदनात्मिका । नर्मदा नलिनी नीला नीलकंठसमाश्रया ॥८१॥
नारायणप्रिया नित्या निर्मला निर्गुणा निधिः । निराधारा निरुपमा नित्यशुद्धा निरंजना ॥८२॥
नादबिंदुकलातीता नादबिंदुकलात्मिका । नृसिंहिनी नगधरा नृपनागविभूषिता ॥८३॥

वलाकिनी बिलाहारा बिलावासा बहूदका । बहुनेत्रा बहुपदा बहुकर्णावतंसिका ॥११२॥
बहुबाहुयुता बीजरूपिणी बहुरूपिणी । बिंदुनादकलातीता बिंदुनादस्वरूपिणी ॥११३॥
बद्धगोधाङ्गुलित्राणा बदर्याश्रमवासिनी । बृंदारका बृहत्स्कन्धा बृहती बाणपातिनी ॥११४॥
वृंदाध्यक्षा बहुनुता वनिता बहुविक्रमा । बद्धपद्मासनासीना बिल्वपत्रतलस्थिता ॥११५॥
बोधिद्रुमनिजावासा बडिस्था बिंदुदर्पणा । बाला बाणासनवती बडवानलवेगिनी ॥११६॥
ब्रह्मांडबहिरंतःस्था ब्रह्मकंकणसूत्रिणी । भावनी भीषणवती भाविनी भयहारिणी ॥११७॥
भद्रकाली भुजंगाक्षी भारती भारताशया । भैरवा भीषणाकारा भूतिदा भूतिमालिनी ॥११८॥
भामिनी भोगनिरता भद्रदा भूरिविक्रमा । भूतावासा भृगुलता भार्गवी भूसुरार्चिता ॥११९॥
भागीरथी भोगवती भवनस्था भिषग्वरा । भामिनी भोगिनी भाषा भवानी भूरिदक्षिणा१२०॥
भर्गात्मिका भीमवती भवबंधविमोचिनी । भजनीया भूतधात्री रंजिता भुवनेश्वरी ॥१२१॥
भुजगवलया भीमा भेरुंडा भागधेयिनी । माता माया मधुमती मधुजिह्वा मधुप्रिया ॥१२२॥
महादेवी महाभागा मालिनी मीनलोचना । मायातीता मधुमती मधुमांसा मधुद्रवा ॥१२३॥
मानवी मधुसंभूता मिथिलापुरवासिनी । मधुकैटभसंहर्त्री मेदिनी मेघमालिनी ॥१२४॥
मंदोदरी महामाया मैथिली मसृणप्रिया । महालक्ष्मीर्महाकाली महाकन्या महेश्वरी ॥१२५॥
माहेंद्री मेरुतनया मंदारकुसुमार्चिता । मंजुमंजीरचरणा मोक्षदा मंजुभाषिणी ॥१२६॥
मधुरद्राविणी मुद्रा मलया मलयान्विता । मेधा मरकतश्यामा मागधी मेनकात्मजा ॥१२७॥
महामारी महावीरा महाश्यामा मनुस्तुता । मातृका मिहिराभासा मुकुन्दपदविक्रमा ॥१२८॥
मूलाधारस्थिता मुग्धा मणिपूरकवासिनी । मृगाक्षी महिषारूढा महिषासुरमर्दिनी ॥१२९॥
योगासना योगगम्या योगा यौवनकाश्रया । यौवनी युद्धमध्यस्था यमुना युगधारिणी ॥१३०॥
यक्षिणी योगयुक्ता च यक्षराजप्रसूतिनी । यात्रा यानविधानज्ञा यदुवंशसमुद्भवा ॥१३१॥
यकारादिहकारांता याजुषी यज्ञरूपिणी । यामिनी योगनिरता यातुधानभयंकरी ॥१३२॥
रुक्मिणी रमणी रामा रेवती रेणुका रति । रौद्री रौद्रप्रियाकारा राममाता रतिप्रिया ॥१३३॥
रोहिणी राज्यदा रेवा रमा राजीवलोचना । राकेशी रूपसंपन्ना रत्नसिंहासनस्थिता ॥१३४॥
रक्तमाल्यांबरधरा रक्तगंधानुलेपना । राजहंससमारूढा रंभा रक्तबलिप्रिया ॥१३५॥
रमणीययुगाधारा राजिताखिलभूतला । रुरुचर्मपरीधाना रथिनी रत्नमालिका ॥१३६॥
रोगेशी रोगशमनी राविणी रोमहर्षिणी । रामचन्द्रपदाक्रांता रावणच्छेदकारिणी ॥१३७॥
रत्नवस्त्रपरिच्छन्ना रथस्था रुक्मभूषणा । लज्जाधिदेवता लोला ललिता लिंगधारिणी१३८॥
लक्ष्मीर्लोला लुप्तविषा लोकिनी लोकविश्रुता । लज्जा लंबोदरी देवी ललना लोकधारिणी१३९॥

वरदा वदिता विद्या वैष्णवी विमलाकृति । वाराही विरजा वर्षा वरलक्ष्मीविलासिनी॥१४०॥
विनता व्योममध्यस्था वारिजासनसस्थिता । वारुणी वेणुसभूता वीतिहोत्रा विरूपिणी॥१४१॥
वायुमण्डलमध्यस्था विष्णुरूपा विधिप्रिया । विष्णुपत्नी विष्णुमती विशालाक्षी वसुन्धरा॥१४२॥
वामदेवप्रिया वेला वज्रिणी वसुदोहिनी । वेदाक्षरपरीताङ्गी वाजपेयफलप्रदा ॥१४३॥
वासवी वामजननी वैकुण्ठनिलया वरा । व्यासप्रिया वर्मधरा वाल्मीकिपरिसेविता ॥१४४॥
शाकभरी शिवा शाता शारदा शरणागति । शातोदरी शुभाचारा शुम्भासुरविमर्दिनी ॥१४५॥
शोभावती शिवाकारा शकरार्धशरीरिणी । शोणा शुभाशया शुभ्रा शिर सधानकारिणी॥१४६॥
शरावती शरानन्दा शरज्ज्योत्स्ना शुभानना । शरभा शूलिनी शुद्धा शबरी शुकवाहना ॥१४७॥
श्रीमती श्रीधरानन्दा श्रवणानन्ददायिनी । शर्वाणी शर्वरी वद्या पड्भाषा पड्ऋतुप्रिया ॥१४८॥
षडाधारस्थिता देवी षण्मुखप्रियकारिणी । षडगरूपसुमति सुरासुरनमस्कृता ॥१४९॥
सरस्वती सदाधारा सर्वमगलकारिणी । सामगानप्रिया सूक्ष्मा सावित्री सामसभवा॥१५०॥
सर्वावासा सदानन्दा सुस्तनी सागराम्बरा । सर्वैश्वर्यप्रिया सिद्धि साधुबन्धुपराक्रमा ॥१५१॥
सप्तर्षिमडलगता सोममण्डलवासिनी । सर्वज्ञा सान्द्रकरुणा समानाधिकवर्जिता ॥१५२॥
सर्वोत्तुङ्गा सङ्गहीना सदगुणा सकलेष्टदा । सरघा सूर्यतनया सुकेशी सोमसहति ॥१५३॥
हिरण्यवर्णा हरिणी ह्रीकारी हसवाहिनी । क्षौमवस्त्रपरीताङ्गी क्षीराब्धितनया क्षमा ॥१५४॥
गायत्री चैव सावित्री पार्वती च सरस्वती । वेदगर्भा वरारोहा श्रीगायत्री पराम्बिका ॥१५५॥
इति साहस्रं नाम्नां गायत्र्याश्चैव नारद । पुण्यद सर्वपापघ्न महासपत्तिदायकम् ॥१५६॥
एव नामानि गायत्र्यास्तोषोत्पत्तिकराणि हि । अष्टम्यां च विशेषेण पठितव्य द्विजै सह ॥१५७॥
जप कृत्वा होमपूजाध्यान कृत्वा विशेषत । यस्मै कस्मै न दातव्य गायत्र्यास्तु विशेषत १५८॥
सुभक्ताय सुशिष्याय वक्तव्य भूसुराय वै । भ्रष्टेभ्य साधकेभ्यश्च बान्धवेभ्यो न दर्शयेत॥१५९॥
यद्गृहे लिखित शास्त्र भय तस्य न कस्यचित् । चञ्चलापि स्थिरा भूत्वा कमला तत्र तिष्ठति१६०॥
इद रहस्य परम गुह्याद्गुह्यतर महत । पुण्यप्रद मनुष्याणां दरिद्राणां निधिप्रदम् ॥१६१॥
मोक्षप्रद मुमुक्षूणां कामिनां सर्वकामदम् । रोगाद्वै मुच्यते रोगी बद्धो मुच्येत बन्धनात्१६२॥
ब्रह्महत्यासुरापानसुवर्णस्तेयिनो नरा । गुरुतल्पगतो वापि पातकान्मुच्यते सकृत् ॥१६३॥
असत्प्रतिग्रहाच्चैवाभक्ष्यभक्षाद्विशेषत । पाखडानृतमुख्येभ्य पठनादेव मुच्यते ॥१६४॥
इद रहस्यममल मयोक्त पद्मजोद्भव । ब्रह्मसायुज्यद नॄणां सत्य सत्यं न सशय ॥१६५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रकथन नाम षष्ठोऽध्याय ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सहस्रनामाख्यं श्रीगायत्र्या फलप्रदम् । स्तोत्रं महोन्नतिकरं महाभाग्यकरं परम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि दीक्षालक्षणमुत्तमम् । विना येन न सिध्येत देवीमंत्रेऽधिकारिता ॥२॥
ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां विशां स्त्रीणां तथैव च । सामान्यविधिना सर्वं विस्तरेण वद प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि शिष्याणां भावितात्मनाम् । देवाग्निगुरुपूजादावधिकारो यया भवेत् ॥४॥
दिव्यं ज्ञानं हि या दद्यात्कुर्यात्पापस्य तु या । सैव दीक्षेति संप्रोक्ता वेदतन्त्रविशारदैः ॥५॥
अवश्यं सा तु कर्तव्या यतो बहुफला मता । गुरुशिष्यावुभावत्राप्यतिशुद्धावपेक्षितौ ॥६॥
गुरुस्तु विधिवत्प्रातः कृत्यं सर्वं विधाय च । स्नानसंध्यादिकं सर्वं यथाविधि विधाय च ॥७॥
कमण्डलुकरो मौनी गृहं यायात्सरित्तटात् । यागमण्डपमासाद्य विशेत्तत्रासने वरे ॥८॥
आचम्य प्राणानायम्य गंधपुष्पविमिश्रितम् । सप्तवारास्त्रमन्त्रेण जप्तं वारिषु साधयेत् ॥९॥
वारिणा तेन मतिमानस्त्रमन्त्रं समुच्चरन् । प्रोक्षयेद्द्वारमखिलं ततः पूजां समाचरेत् ॥१०॥
ऊर्ध्वोदुम्बरके देवं गणनाथं तथा श्रियम् । सरस्वतीं नाममन्त्रैः पूजयेद्गंधपुष्पकैः ॥११॥
द्वारदक्षिणशाखायां गंगां विघ्नेशमर्चयेत् । द्वारस्य वामशाखायां क्षेत्रपालं च सूर्यजाम् ॥१२॥
देहल्यां पूजयेदस्त्रदेवतामस्त्रमन्त्रतः । सर्वं देवीमयं दृश्यमिति संचिन्त्य सर्वतः ॥१३॥
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नानस्त्रमन्त्रजपेन तु । अन्तरिक्षगतान्विघ्नान्पदाघातैस्तु भूमिगान् ॥१४॥
वामशाखां स्पृशन्पश्चात्प्रविशेद्दक्षिणांघ्रिणा । प्रविश्य कुम्भं संस्थाप्य सामान्यार्घ्यं विधाय च ॥
तेन चार्घ्यजलेनापि नैर्ऋत्यां दिशि पूजयेत् । वास्तुनाथं पद्मयोनिं गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥१६॥
ततः कुर्यात्पंचगव्यं तेन चार्घ्योदकेन च । तोरणस्तम्भपर्यन्तं प्रोक्षयेन्मण्डपं गुरुः ॥१७॥
सर्वं देवीमयं चेदं भावयेन्मनसा किल । मूलमन्त्रं जपन्भक्त्या प्रोक्षणं स्याच्छराणुना ॥१८॥
अस्त्रमन्त्रं समुच्चार्य ताडयेन्मण्डपक्षमाम् । हुंमन्त्रं तु समुच्चार्य कुर्यादभ्युक्षणं ततः ॥१९॥
धूपयेदन्तरं धूपैर्विकिरान्विकिरेत्ततः । मार्जयेत्तांस्तु मार्जन्या कुशनिर्मितया पुनः ॥२०॥
ईशानदिशि तत्पुंजं कृत्वा संस्थापयेन्मुने । पुण्याहवाचनं कृत्वा दीनानाथांश्च तोषयेत् ॥२१॥
विशेन्मृद्वासने पश्चान्नमस्कृत्य गुरुं निजम् । प्राङ्मुखो विधिवद्ध्यात्वा देवमन्त्रस्य देवताम् ॥२२॥
भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा पूर्वोक्तेनैव वर्त्मना । ऋष्यादिन्यासकं च कुर्याद्देवमंत्रस्य वै मुने ॥२३॥
न्यसेन्मुनिं तु शिरसि मुखे छन्दः समीरितम् । देवतां हृदयाम्भोजे गुह्ये बीजं तु पादयोः ॥२४॥

शक्ति विन्यस्य पश्चात्तु तालत्रयरवात्तत । दिग्बध कारयेत्पश्चाच्छोटिकाभिस्त्रिभिर्नर ॥२५॥
प्राणायाम तत कृत्वा मूलमन्त्रमनुस्मरन् । मातृका विन्यसेद्देहे तत्प्रकारस्तथोच्यते ॥२६॥
ॐ नम इति प्रोच्य न्यसच्छिरसि मन्त्रवित । एवमेव तु सर्वेषु न्यसेत्स्थानेषु वै मुने ॥२७॥
मूलमन्त्र षडग च न्यसदगषु सत्तम । अगुष्ठादिष्वगुलीषु हृदयादिषु च क्रमात ॥२८॥
नम स्वाहावषड्युक्तंहवौषट्फट्पदान्वितं । प्रणवादियुतैम न्ते षड्भिरेव षडगकम् ॥२९॥
वर्णन्यासादिक पश्चान्मूलमन्त्रस्य योजयत । स्थानेषु तत्तत्कल्पोक्तेष्विति न्यासविधि स्मृत ३०॥
ततो निजे शरीरेऽस्मिश्चिन्तयदासन शुभम् । दक्षास च न्यसेद्धर्म वामास ज्ञानमेव च ॥३१॥
वामोरौ चापि वैराग्य दक्षोरावथ विन्यसेत । ऐश्वर्यं मुखदेशे तु मुने ध्यायदधर्मकम ॥३२॥
वामपार्श्वे नाभिदेशे दक्षपार्श्वे तथा पुन । नत्रादोश्चापि ज्ञानादी पूर्वोक्तानव विन्यसेत ॥३३॥
पादा धमादय प्रोक्ता पीठस्य मुनिसत्तम । अधर्माद्यास्तु गात्राणि स्मृतानि मुनिपुगवं ॥३४॥
मध्येऽनत हृदि स्थाने न्यसेन्मृद्वासन स्थले । प्रपञ्चपद्म विमल तस्मिन्सूर्येन्दुपावकान ॥३५॥
न्यसेत्कलायुता मन्त्री सक्षपात्ता वदाम्यहम । सूर्यस्य द्वादश कलास्ता इन्दो षोडश स्मृता ॥
दश वह्ने कला प्रोक्तास्ताभिर्युक्तास्तु तान्स्मरत् । सत्त्व रजस्तमश्चैव न्यसेत्तेषामथोपरि ॥३७॥
आत्मानमन्तरात्मान परमात्मानमेव च । ज्ञानात्मान न्यसेद्विद्वानित्थ पीठस्य कल्पना ॥३८॥
अमुकासनाय नम इति मन्त्रेण साधक । आसन पूजयित्वा तु तस्मि ध्यायेत्पराम्बिकाम॥३९॥
कल्पोक्तविधिना मन्त्री देयमन्त्रस्य देवताम् । मानसैरुपचारैश्च पूजयेत्ता यथाविधि ॥४०॥
मुद्रा प्रदर्शयद्विद्वान्कल्पोक्ता मोदकारिका ।याभिर्विरचिताभिस्तु मोदो देव्यास्तु जायत ॥४१॥

श्रीनारायण उवाच

तत स्ववामभागाग्रे षट्कोणोपरि वर्तुलम् । चतुरस्रयुत सम्यड्मध्य मडलमालिखेत ॥४२॥
मध्ये त्रिकोण सलिखेत शखमुद्रा प्रदर्शयत । षडगानि च षट्कोणेष्वर्चयत्कुसुमादिभि ॥४३॥
अग्न्यादिषु तु कोणेषु षडगार्चनमाचरेत् । आधारपात्रमादाय शखस्य मुनिसत्तम ॥४४॥
अस्त्रमन्त्रेण सप्रोक्ष्य स्थापयत्तत्र मण्डले । म वह्निमडलायेत्युक्त्वा ततो दशकलात्मन ॥४५॥
अमुकदेव्या अर्घ्यपात्रस्थानाय नम इत्यपि । मन्त्रोऽयमक्त शखस्याप्याधारस्थापन बुधै ॥४६॥
आधार पूर्वमारभ्य प्रदक्षिणक्रमण तु । दश वह्निकला पूज्या वह्निमण्डलसस्थिता ॥४७॥
ततो वं मूलमन्त्रेण प्रोक्षित शखमुत्तमम । स्थापयत्तत्र चाधारे मूलमन्त्रमनुस्मरन ॥४८॥
असूर्यमडलायोक्त्वा द्वादशात्मकलात्मने । अमुकदेव्यर्घ्यपात्राय नम इत्युच्चरत्तत ॥४९॥
श शखाय पद प्रोक्ष्य नम इत्येतदुच्चरेत । प्रोक्षयेत्तेन त शख तस्मिन्द्वादश पूजयेत ॥५०॥
सूर्यस्य द्वादश कलास्तपिन्याद्या यथाक्रमम । विलोममातृका प्रोक्ष्य मूलमन्त्र विलोमतम ॥५१॥

जलैरापूरयेच्छक्ल तत्र चेन्दो कला न्यसेत् । ॐ सोममडलायोक्त्वाते षोडशकलात्मने ॥५२॥
अमुकार्घ्यामृतायेति हृन्मन्त्रातो मनु स्मृत । पूजयेन्मनुना तेन जल तु सृणिमुद्रया ॥५३॥
तीर्थान्यावाह्य तत्रैवाप्यष्टकृत्वो जपेन्मनुम् । षडगानि जले न्यस्य हृदासे पूजयेदप ॥५४॥
अष्टकृत्वो जपेन्मूल छादयेन्मत्स्यमुद्रया । ततो दक्षिणदिग्भागे शखस्य प्रोक्षणी न्यसेत् ॥५५॥
शखाबु किंचिन्निक्षिप्य प्रोक्षयेत्तेन सर्वत । पूजाद्रव्य निजात्मान विशुद्ध भावयेत्तत ॥५६॥

श्रीनारायण उवाच

तत स्वपुरतो वेद्या सर्वतोभद्रमडलम् । सलिख्य कर्णिकामध्ये पूरयेच्छालितडुलैं ॥५७॥
आस्तीर्य दर्भास्तत्रैव न्यसेत्कूर्च सलक्षणम् । आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्वतमर्चयेत् ॥५८॥
निर्व्रण कुम्भमादायाप्यस्त्राद्भि क्षालितातरम् । ततुना वेष्टयेत्त तु त्रिगुणेनारुणेन च ॥५९॥
नवरत्नोदर कूर्चयुत गधादिपूजितम् । स्थापयेत्तत्र पीठ तु तारामन्त्रेण देशिक ॥६०॥
ऐक्य कुम्भस्य पीठस्य भावयेत्पूरयेत्तत । मातृका प्रतिलोमेन जपस्तीर्थोदकैर्मुने ॥६१॥
मूलमन्त्र च सजप्य पूरयेद्देवताधिया । अश्वत्थपनसाम्राणा कोमलैर्नवपल्लवै ॥६२॥
छादयेत्कुम्भवदन चपक सफलाक्षतम् । सस्थापयेत मतिमान्वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥६३॥
प्राणस्थापनमन्त्रेण प्राणस्थापनमाचरेत् । आवाहनादिमुद्राभिर्मोदयेद्देवता पराम् ॥६४॥
ध्यायेत्ता परमेशानी कल्पोक्तेन प्रकारत । स्वागत कुशलप्रश्न देव्या अग्रे समुच्चरेत ॥६५॥
पाद्य दद्यात्ततोऽप्यर्घ्य ततश्चाचमनीयकम् । मधुपर्क च साम्यग देव्यै स्नान निवेदयेत् ॥६६॥
वाससी च ततो दद्याद्रक्ते क्षौमे सुनिर्मले । नानामणिगणाकीर्णानाकल्पान्कल्पयेत्तत ॥६७॥
मनुना पुटितैर्वर्णैर्मातृकाया विधानत । देव्या अगेषु विन्यस्य चदनाद्यं समर्चयेत् ॥६८॥
गध कालागुरुभव कर्पूरेण समन्वित । काश्मीर चदन चापि कस्तूरीसहित मुने ॥६९॥
कुदपुष्पादिपुष्पाणि परदेव्यै समर्पयेत् । धूपोऽगुरुगुग्गुलूशीरचदनशर्करा ॥७०॥
मधुमिश्रा स्मृता देव्या प्रिया धूपात्मना सदा । दीपाननेका दत्त्वाथ नैवेद्य चार्पयेत्सुधी ॥७१॥
प्रतिद्रव्य जल दद्यात्प्रोक्षणीस्थ न चान्यथा । तत कुर्यादगपूजा कल्पोक्तावरणानि च ॥७२॥
सांगा देवीमथाभ्यर्च्य वैश्वदेवं ततश्चरेत । दक्षिणे स्थडिल कृत्वा तत्राधाय हुताशनम् ॥७३॥
मूर्तिस्थो देवता तत्रावाह्य सम्पूज्य च क्रमात । तारव्याहृतिभिर्हुत्वा मूलमन्त्रेण यं तत ॥७४॥
पञ्चविंशतिवार तु पायसेन ससर्पिषा । हुनेत्पश्चाद्व्याहृतिभि पुनश्च जुहुयान्मुने ॥७५॥
गधाद्यैरर्चयित्वा च दवी पीठे तु योजयेत् । वह्नि विसृज्य हविषा पविता विनिर्दिशेद्दिग्भ्य ॥७६॥
देवताया पार्षदेभ्यो गधपुष्पादिसयुतान् । पञ्चोपचारा दत्त्वाथ तांबूलं छत्रचामरे ॥७७॥

दद्याद्देव्यै ततो मन्त्र सहस्रावृत्तितो जपेत । जप समर्प्य चैशाग्नं विकिरे दिशि सस्थिते ॥७८॥
कर्करी स्थापयेत्तस्या दुर्गामावाह्य पूजयेत । रक्ष रक्षति चोच्चार्य नाऽमुक्तेन वारिणा ॥७९॥
अस्त्रमन्त्र जपन्देश सेचयेत्तु प्रदक्षिणम् । कर्करी स्थापयेत्स्थान पूजयच्चास्त्रदेवताम् ॥८०॥
पश्चादगुरस्तु शिष्येण सह भुजीत वाग्यत । तस्या रात्रौ तु तद्वेद्या निद्रा कुर्यात्प्रयत्नत ॥८१॥

श्रीनारायण उवाच

तत कुडस्य सस्कार स्थडिलस्य च वा मुन । प्रवक्ष्यामि समासन यथाविधि विधानत ॥८२॥
मूलमन्त्र समुच्चार्य वीक्षयदस्त्रमन्त्रत । प्रोक्षयत्ताडन कुर्यात्तेनैव कवचन तु ॥८३॥
अभ्युक्षण समुद्दिष्ट तिस्त्रस्तिस्तस्तत परम् । प्रागग्रा उदगग्राश्च रिखल्लेखा समतत ॥८४॥
प्रणवन समभ्युक्ष्य पीठ देव्या समर्चयत । आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्त्रावसानकम ॥८५॥
तस्मि पीठे समावाह्य शिवौ परमकारणौ । गधाद्यैरुपचारैश्च पूजयत्तौ समाहित ॥८६॥
देवा ध्यायदृतुस्नाता ससक्ता शकरण तु । कामातुरा तयो क्रीडा किंचित्काल विभावयत ॥
अथ वह्नि समादाय पात्रेण पुरतो न्यसेत । क्रव्यादाश परित्यज्य पूर्वोक्तैर्वीक्षणादिभि ॥८८॥
सस्कृत्य वह्नि रवीजमुच्चार्य तदनतरम् । चैतन्य योजयत्तस्मि प्रणवनाभिमन्त्रयत ॥८९॥
ससवार ततो धनुमुद्रा सदर्शयद्गुरु । शरण रक्षित कृत्वा तनुत्रेणावगुठयत ॥९०॥
अर्चित त्रि परिभ्राम्य प्रादक्षिण्यन सत्तम । कुण्डोपरि जपन्स्मार जानुस्पृष्टमहीतल ॥९१॥
शिवबीजधिया देव्या योनौ वह्नि विनिक्षिपेत । आचामयत्ततो देव देवी च जगदम्बिकाम् ॥९२॥
चित्पिगल हन दह पच युग्म तत परम् । सर्वज्ञाज्ञापय स्वाहा मन्त्रोऽय वह्निदीपन ॥९३॥
अग्नि प्रज्वलित वन्दे जातवद हुताशनम् । सुवणवर्णममल समिद्ध विश्वतोमुखम् ॥९४॥
मन्त्रेणानन त वह्नि स्तुवीत परमादरात् । ततो न्यसद्वह्निमन्त्र षडग देशिकोत्तम ॥९५॥
सहस्रार्चि स्वस्तिपूर्णं उत्तिष्ठपुरुष स्मृत । धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुधर इति क्रमात ॥९६॥
जातियुक्ता षडगा स्यु पूवस्थानपु विन्यसेत । ध्याये वह्नि हेमवर्ण त्रिनत्र पद्मसस्थितम् ॥९७॥
इष्टशक्तिस्वस्तिकाभिर्धारक मगल परम् । परिषिचेत्तत कुण्ड मखलोपरि मन्त्रवित् ॥९८॥
दर्भै परिस्तरेत्पश्चात्परिधीन्वि यसेदथ । त्रिकोणवृत्तषट्कोण साष्टपत्र सभूपुरम् ॥९९॥
यन्त्र विभावयेद्वह्ने पूर्वं वा सलिखेदथ । तन्मध्ये पूजयेद्वह्नि मन्त्रेणानेन वै मुने ॥१००॥
वैश्वानर ततो जातवद पश्चादिहावह । लोहिताक्षपद प्रोक्त्वा सर्वकर्माणि साधय ॥१०१॥
वह्निजायातको मन्त्रस्तेन वह्नि तु पूजयेत् । मध्ये षट्स्वपि कोणपु हिरण्या गगना तथा ॥१०२॥
रक्ता कृष्णा सुप्रभा च बहुरूपातिरिक्तिका । पूजयेत्सप्तजिह्वास्ता केसरेष्वगपूजनम् ॥१०३॥

दलेषु पूजयेन्मूर्ती: शक्तिस्वस्तिकधारिणीः । जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहन एव च ॥१०४॥
अश्वोदरजसंज्ञोऽन्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः । कौमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः१०५॥
ताराग्नये पदाद्याः स्युर्नत्यन्ता वह्निमूर्तयः । लोकपालाश्चनुर्दिक्षु वज्राद्यायुधसंयुतान् ॥१०६॥

श्रीनारायण उवाच

ततः स्रुक्स्रुवसंस्कारावाज्यसंस्कार एव च । कृत्वा होमं ततः कुर्यात्स्रुवेणादाय वै घृतम् ॥१०७॥
दक्षिणाद्घृतभागात्तु वह्नेर्दक्षिणलोचने । जुहुयादग्नये स्वाहेत्येवं वै वामनोऽन्यतः ॥१०८॥
सोमाय स्वाहेति मध्याद्घृतमादाय सत्तम । अग्नीषोमाभ्यां स्वाहेति मध्यनेत्रे हुनेत्ततः ॥१०९॥
पुनर्दक्षिणभागात्तु घृतमादाय वै मुखे । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्यनेनैव हुनेत्ततः ॥११०॥
व्याहृतिभिर्व्याहृतिभिर्जुहुयादथ साधकः । जुहुयादग्निमंत्रेण त्रिवारं तु ततः परम् ॥१११॥
ततस्तु प्रणवेनैवाप्यष्टावष्टौ घृताहुती । गर्भाधानादिसंस्कारकृते तु जुहुयान्मुने ॥११२॥
गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं ततः । जातकर्म नामकर्माप्युपनिष्क्रमणं तथा ॥११३॥
अन्नाशनं तथा चूडा व्रतबन्धस्तथैव च । महानाम्न्यं व्रतं पश्चात्तथोपनिषदं व्रतम् ॥११४॥
गोदानोद्वाहकौ प्रोक्ताः संस्कारा श्रुतिचोदिताः । ततः शिवं पार्वतीं च पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥११५॥
जुहुयात्पञ्च समिधो वह्निमुद्दिश्य साधकः । पश्चादावरणानां चाप्येकैकामाहुतिं हुनेत् ॥११६॥
घृतं स्रुचि समादाय चतुर्वारं स्रुवेण च । पिधाय तां तु तेनैव मुने तिष्ठन्निशासने ॥११७॥
वौषडन्तेन मनुना वह्नेस्तु जुहुयात्ततः । महागणेशमन्त्रेण जुहुयादाहुतीर्दश ॥११८॥
वह्नौ पीठं समभ्यर्च्य देयमन्त्रस्य देवताम् । वह्नौ ध्यात्वा तु तद्वक्त्रे पञ्चविंशतिसंख्यया ॥११९॥
मूलमन्त्रेण जुहुयाद्धवनैकीकरणाय च । वह्निदेवतयोरैक्यं भावयन्नात्मना सह ॥१२०॥
एकीभूतं भावयेत्तु ततस्तु साधकोत्तम । षडङ्गदेवतानां च जुहुयादाहुतीः पृथक् ॥१२१॥
एकादशैव जुहुयादाहुतीर्मुनिसत्तम । एतेन नाडीसंधानं वह्निदेवतयोर्मुने ॥१२२॥
एकैकक्रमयोगेनाप्यावृतीनां तथैव च । एकैकक्रमयोगेन घृतेन जुहुयान्मुने ॥१२३॥
ततः कल्पोक्तद्रव्यैस्तु जुहुयादथवा तिलैः । देवतामूलमन्त्रेण गजान्तरसहस्रकम् ॥१२४॥
एवं हुत्वा ततो देवी सन्तुष्टा भावयन्मुने । तथैवावृतिदेवीश्च वह्निपाद्या देवता अपि ॥१२५॥
ततः शिष्यं च सुस्नातं कृतमध्यादिकक्रियम् । वस्त्रद्वययुतं स्वर्णाभरणेन समन्वितम् ॥१२६॥
यमंडलुं करगुद्धयं कुण्डस्यातिकमानयेत् । नमस्कृत्य ततः शिष्यो गुरुं तत्र समादरः ॥१२७॥
कुलदेवं नमस्कृत्य विनीतत्वाय विष्टरे । गुरुस्ततस्तु तं शिष्यं कृपादृष्ट्या विलोकयेत्१२८॥
तच्चैतन्यं निजे देहे भावयेत्संगतं चिति । ततः शिष्यतनुस्थानामध्वनां परिशोधनम्॥१२९॥
कुर्यात्तु होमतो विद्वान्दिव्यदृष्ट्यवलोकनात् । येन जायेत शुद्धात्मा योग्यो देवानुग्रहे ॥१३०॥

श्रीनारायण उवाच

ततो ध्यायेत्तु शिष्यस्य षडध्वनः क्रमेण तु । पादयोस्तु कलाध्वानमंघौ तत्त्वाध्वकं पुनः ॥१३१॥
नाभौ तु भुवनाध्वानं वर्णाध्वानं तथा हृदि । पदाध्वानं तथा भाले मंत्राध्वानं तु मूर्धनि ॥१३२॥
शिष्यं स्पृशंस्तु कूर्चेन तिलैराज्यपरिप्लुतैः । शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति मनुमुच्चरन् ॥१३३॥
ताराद्यं जुहुयादष्टवारं प्रत्यध्वमेव हि । षडध्वनस्ततस्तास्तु लीनान्ब्रह्माणि भावयेत् ॥१३४॥
पुनरुत्पादयेत्तस्मात्सृष्टिमार्गेण वै गुरुः । आत्मस्थितं तच्चैतन्यं पुनः शिष्ये तु योजयेत् ॥
पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा देवता कलशे नयेत् । पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा वह्नेरंगाहुतीस्तथा ॥१३६॥
एकैकशो गुरुर्दत्त्वा विसृजेद्वह्निमात्मनि । ततः शिष्यस्य नेत्रे तु बध्नीयाद्वाससा गुरुः ॥१३७॥
नेत्रमंत्रेण तं शिष्यं कुंडतो मंडलं नयेत् । पुष्पांजलिमुख्यदेव्या कारयेच्छिष्यहस्ततः ॥१३८॥
नेत्रबंधं निराकृत्य देशमेकमुपाविष्टे । भूतशुद्धिं शिष्यदेहे कुर्यात्प्रोक्तेन वर्त्मना ॥१३९
मंत्रोदितास्तथा न्यासान्कृत्वा शिष्यतनौ ततः । मडलेवेदयेच्छिष्यमन्यस्मिन्कुंभसंस्थितान् ॥१४०॥
पल्लवाञ्छिष्यशिरसि विन्यसेन्मातृका जपेत् । कलशस्यजलैः शिष्य स्नापयेद्देवतात्मकैः ॥१४१॥
वर्धनीजलसेकं च कुर्याद्रक्षार्थमंजसा । ततः शिष्यः समुत्थाय वाससी परिधाय च ॥१४२॥
कृतभस्मावलेपश्च संविशेद्गुरुसन्निधौ । ततो गुरुः स्वकीयात्तु हृदयान्निर्गता शिवाम् १४३॥
प्रविष्टा शिष्यहृदये भावयेत्करुणानिधिः । पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैरैक्यं वै भावयस्तयोः ॥१४४॥
ततस्त्रिशो दक्षकर्णे शिष्यस्योपदिशेद्गुरुः । महामंत्रं महादेव्याः स्वहस्त शिरसि न्यसन् ॥१४५॥
अष्टोत्तरशतं मन्त्रं शिष्योऽपि प्रजपेन्मुने । दंडवत्प्रणमेद्भूमौ तं गुरु देवतात्मकम् ॥१४६॥
सर्वस्वमर्पयेत्तस्मै यावज्जीवमनन्यधीः । ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा दत्त्वा ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत्॥
सुवासिनीः कुमारीश्च बटुकांश्च सर्वशः । दीनानाथान्दरिद्रांश्च वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥१४८॥
कृतार्थता स्वस्य बुद्ध्वा नित्यमाराधयेन्मनुम् । इति ते कथितः सम्यग्दीक्षाविधिरनुत्तमः १४९॥
विमृश्यैतदशेषेण भज देवीपदाम्बुजम् । नान्यस्तु परमो धर्मो ब्राह्मणस्यात्र विद्यते १५०॥
वैदिकः स्वस्वगृह्योक्तक्रमेणोपदिशेन्मनुम् । तान्त्रिकस्तंत्ररीत्या तु स्थितिरेषा सनातनी१५१॥
तत्तदुक्तप्रयोगास्ते ते ते कुर्युर्न चान्यथा ।

श्रीनारायण उवाच

इति सर्वं मयाऽऽख्यातं यत्पृष्टं नारद त्वया ॥१५२॥
अतः परं परांबाया भज नित्यं पदाम्बुजम् । नित्यमाराध्य तच्चाहं निर्वृतिं परमां गतः १५३॥

व्यास उवाच

इति राजन्नारदाय प्रोक्त्वा सर्वमनुत्तमम् । समाधिमीलिताक्षस्तु दध्यौ देवीपदाम्बुजम्॥१५४॥
नारायणस्तु भगवान्मुनिवर्यशिखामणि । नारदोऽपि ततो नत्वा गुरु नारायण परम् ॥
जगाम सद्यस्तपसे देवीदर्शनलालस ॥१५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रवता वर । द्विजातीना तु सर्वेषा शक्त्युपास्ति श्रुतीरिता १॥
सध्याकालत्रयेऽन्यस्मिन्काले नित्यतया विभो । ता विहाय द्विजा कस्माद्गृह्णीयुश्चान्यदेवता २॥
दृश्यन्ते वैष्णवा कचिद्गाणपत्यास्तथापरे । कापालिकाश्चीनमार्गरता वल्कलधारिण ॥३॥
दिगम्बरास्तथा बौद्धाश्चार्वाका एवमादय । दृश्यते बहवो लोके वेदश्रद्धाविवर्जिता ॥४॥
किमत्र कारण ब्रह्मन्तद्भवा वक्तुमर्हति । बुद्धिमन्त पण्डिताश्च नानातर्कविचक्षणा ॥५॥
अपि सन्त्येव वेदेषु श्रद्धया तु विवर्जिता ।न हि कश्चित्स्वकल्याण बुद्धया हातुमिहेच्छति॥६॥
किमत्र कारण तस्माद्वद वेदविदा वर । मणिद्वीपस्य महिमा वर्णितो भवता पुरा ॥७॥
कीदृक्तदस्ति यद्देव्या पर स्थान महत्तरम् । तच्चापि वद भक्ताय श्रद्धानाय मेऽनघ ॥८॥
प्रसन्नास्तु वदन्त्येव गुरवो गुह्यमप्युत ।

सूत उवाच

इति राज्ञो वच श्रुत्वा भगवान्बादरायण ॥९॥
निजगाद तत सर्वं क्रमेणैव मुनीश्वरा । यच्छ्रुत्वा तु द्विजातीना वेदश्रद्धा विवर्धते ॥१०॥

व्यास उवाच

सम्यक्पृष्ट त्वया राजन्समये समयोचितम् । बुद्धिमानपि वेदेषु श्रद्धाराश्चैव लक्ष्यते ॥११॥
पूर्वं मदोद्धता दैत्या देवैर्युद्ध तु चक्रिरे । शतवर्ष महाराज महाविस्मयकारकम् ॥१२॥
नानाशस्त्रप्रहरण नानामायाविचित्रितम् । जगत्क्षयकर नून तथा युद्धमभून्नृप ॥१३॥
पराशक्तिकृपावेशाद्देवैर्दैत्या जिता युधि । भुव स्वर्ग परित्यज्य गता पातालवेश्मनि ॥१४॥
तत प्रहर्षिता देवा स्वपराक्रमवर्णनम् । चक्रु परस्पर मोहात्साभिमाना समतत ॥१५॥
जयोऽस्माक कुतो न स्यादस्माक महिमा यत । सर्वोत्तम क्व ते दैत्या पामरा निष्पराक्रमा ॥१६॥

सृष्टिस्थितिक्षयकरा वय सर्वे यशस्विन । अस्मदग्रे पामराणा दैत्याना चैव का कथा ॥१७॥
पराशक्तिप्रभाव ते न ज्ञात्वा मोहमागता । तेषामनुग्रह कर्तुं तदैव जगदम्बिका ॥१८॥
प्रादुरासीत्कृपापूर्णा यक्षरूपेण भूमिप । कोटिसूर्यप्रतीकाश चन्द्रकोटिसुशीतलम् ॥१९॥
विद्युत्कोटिसमानाभ हस्तपादादिवर्जितम् । अदृष्टपूर्वं तद्दृष्ट्वा तेज परमसुन्दरम् ॥२०॥
सविस्मयास्तदा प्रोचु किमिद किमिद त्विति । दैत्याना चेष्टित किं वा माया कापि महीयसी ॥
केनचिन्निर्मिता वाऽथ देवाना स्मयकारिणी । सभूय त तदा सर्वे विचार चक्रुरुत्तमम् ॥२२॥
यक्षस्य निकटे गत्वा प्रष्टव्य कस्त्वमित्यपि । बलाबल ततो ज्ञात्वा कर्तव्या तु प्रतिक्रिया२३॥
ततो वह्नि समाहूय प्रोवाचेंद्र सुराधिप । गच्छ वह्ने त्वमस्माक यतोऽसि मुखमुत्तमम्॥२४॥
ततो गत्वा तु जानीहि किमिद यक्षमित्यपि । सहस्राक्षवच श्रुत्वा स्वपराक्रमगर्भितम् ॥२५॥
वेगात्स निर्गतो वह्निर्ययौ यक्षस्य सन्निधौ । तदा प्रोवाच यक्षस्त त्व कोऽसीति हुताशनम् ॥
वीर्यं च त्वयि किं यत्तद्वद सर्वं ममाग्रत । अग्निरस्मि तथा जातवेदा अस्मीति सोऽब्रवीत ॥
सर्वस्य दहन शक्तिर्मयि विश्वस्य तिष्ठति । तदा यक्ष पर तेजस्तदग्रे निदधौ तृणम् ॥२८॥
दहैन यदि ते शक्तिर्विश्वस्य दहनेऽस्ति हि । तदा सर्वबलेनैवाकरोद्यत्न हुताशन ॥२९॥
न शशाक तृण दग्धु लज्जितोऽगात्सुरा प्रति । पृष्टे देवैस्तु वृत्तात सर्वं प्रोवाच हव्यभुक् ॥३०॥
वृथाऽभिमानो ह्यस्माक सर्वेशत्वादिके सुरा । ततस्तु वृत्रहा वायु समाहूयेदमब्रवीत ॥३१॥
त्वयि प्रोत जगत्सर्व त्वच्चेष्टाभिस्तु चेष्टितम् । त्व प्राणरूप सर्वेषा सर्वशक्तिविधारक ॥३२॥
त्वमेव गत्वा जानीहि किमिद यक्षमित्यपि । नान्य कोऽपि समर्थोऽस्ति ज्ञातु यक्ष पर मह ॥
सहस्राक्षवच श्रुत्वा गुणगौरवगुम्फितम् । साभिमानो जगामाशु यत्र यक्ष विराजते ॥३४॥
यक्ष दृष्ट्वा ततो वायु प्रोवाच मृदुभाषया । कोऽसि त्व त्वयि का शक्तिर्वद सर्वं ममाग्रत ॥
ततो यक्षवच श्रुत्वा गर्वेण मरुदब्रवीत । मातरिश्वाऽहमस्मीति वायुरस्मीति चाब्रवीत्३६॥
वीर्यं तु मयि सर्वस्य चालने ग्रहणेऽस्ति हि । मच्चेष्टया जगत्सर्वं सर्वव्यापारवद्भवेत ॥३७॥
इति श्रुत्वा वायुवाणी निजगाद पर मह । तृणमेतत्तवाग्रे यत्तच्चालय यथेप्सितम् ॥३८॥
नोचेद्गर्व विहायैन लज्जितो गच्छ वासवम् । श्रुत्वा यक्षवचो वायु सर्वशक्तिसमन्वित ॥३९॥
उद्योगमकरोत्तच्च स्वस्थानान्न चचाल ह । लज्जितोऽगाद्देवपार्श्व हित्वा गर्व स चानिल४०॥
वृत्तातमवदत्सर्वं गर्वनिर्वापकारणम् । नैतज्ज्ञातु समर्था स्म मिथ्यागर्वाभिमानिन ४१॥
अलौकिक भाति यक्ष तेज परमदारुणम् । तत सर्वे सुरगणा सहस्राक्ष समूचिरे ॥४२॥
देवराडसि यस्मात्त्व यक्ष जानीहि तत्त्वत । तत इन्द्रो महागर्वात्तद्यक्ष समुपाद्रवत ॥४३॥
प्राद्रवच्च पर तेजो यक्षरूप परात्परम् । अतर्धानं तत प्राप तद्यक्ष वासवाग्रत ॥४४॥

अतीव लज्जितो जातो वासवो देवराडपि । यक्षसंभाषणाभावाल्लघुत्वं प्राप चेतसि ॥४५॥
अतः परं न गन्तव्यं मया तु सुरसंसदि । किं मया तत्र वक्तव्यं स्वलघुत्वं सुरान्प्रति ॥४६॥
देहत्यागो वरस्तस्मान्मानो हि महतां धनम् । माने नष्टे जीवितं तु मृततुल्यं न संशयः ॥४७॥
इति निश्चित्य तत्रैव गर्वं हित्वा सुरेश्वरः । चरित्रमीदृशं यस्य तमेव शरणं गतः ॥४८॥
तस्मिन्नेव क्षणे जाता व्योमवाणी नमस्तले । मायाबीजं सहस्राक्ष जप तेन सुखी भव ॥४९॥
ततो जजाप परमं मायाबीजं परात्परम् । लक्षवर्षं निराहारो ध्यानमीलितलोचनः ॥५०॥
अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्यां मध्यगे रवौ । तदेवाविर्भूतं तेजस्तस्मिन्नेव स्थले पुनः ॥५१॥
तेजोमण्डलमध्ये तु कुमारीं नवयौवनाम् । भास्वज्जपाप्रसूनाभां बालकोटिरविप्रभाम् ॥५२॥
बालशीतांशुमुकुटां वस्त्रान्तर्व्यञ्जितस्तनीम् । चतुर्भिर्वरहस्तैस्तु वरपाशाङ्कुशाभयान् ॥५३॥
दधानां रमणीयाङ्गीं कोमलाङ्गलतां शिवाम् । भक्तकल्पद्रुमामम्बां नानाभूषणभूषिताम् ॥५४॥
त्रिनेत्रां मल्लिकामालाकबरीजूटशोभिताम् । चतुर्दिक्षु चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुताम् ॥५५॥
दन्तच्छटाभिरभितः पद्मरागीकृतक्ष्माम् । प्रसन्नस्मेरवदनां कोटिकंदर्पसुन्दराम् ॥५६॥
रक्ताम्बरपरीधानां रक्तचन्दनचर्चिताम् । उमाभिधानां पुरतो देवीं हैमवतीं शिवाम् ॥५७॥
निर्व्याजकरुणामूर्तिं सर्वकारणकारणाम् । ददर्श वासवस्तत्र प्रेमगद्गदितान्तरः ॥५८॥
प्रेमाश्रुपूर्णनयनो रोमाञ्चिततनुस्ततः । दण्डवत्प्रणनामाथ पादयोर्जगदीशितुः ॥५९॥
तुष्टाव विविधैः स्तोत्रैर्भक्तिसंनतकन्धरः । उवाच परमप्रीतः किमिदं यक्षमित्यपि ॥६०॥
प्रादुर्भूतं च कस्मात्तद्वद सर्वं सुशोभने । इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच करुणार्णवा ॥६१॥
रूपं मदीयं ब्रह्मैतत्सर्वकारणकारणम् । मायाधिष्ठानभूतं तु सर्वसाक्षि निरामयम् ॥६२॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि च यद्वदन्ति ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीमि ॥६३॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म तदेवाहुश्च ह्रीमयम् । द्वे बीजे मम मन्त्रौ स्तो मुख्यत्वेन सुरोत्तम ॥६४॥
भागद्वयवती यस्मात्सृजामि सकलं जगत् । तत्रैकभागः संप्रोक्तः सच्चिदानन्दनामकः ॥६५॥
मायाप्रकृतिसंज्ञस्तु द्वितीयो भाग ईरितः । सा च माया परा शक्तिः शक्तिमत्यहमीश्वरी ॥६६॥
चन्द्रस्य चन्द्रिकेवेयं ममाभिन्नत्वमागता । साम्यावस्थात्मिका चैषा माया मम सुरोत्तम ॥६७॥
प्रलये सर्वजगतो मदभिन्नैव तिष्ठति । प्राणिकर्मपरीपाकवशतः पुनरेव हि ॥६८॥
रूपं तदेवमव्यक्तं व्यक्तिभावमुपैति च । अन्तर्मुखा तु यावस्था सा मायेत्यभिधीयते ॥६९॥
बहिर्मुखा तु या माया तमःशब्देन सोच्यते । बहिर्मुखात्तमोरूपाज्जायते सत्त्वसंभवः ॥७०॥

रजोगुणस्तदैव स्यात्सर्गादौ सुरसत्तम । गुणत्रयात्मकाः प्रोक्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥७१॥
रजोगुणाधिको ब्रह्मा विष्णुः सत्त्वाधिको भवेत् । तमोगुणाधिको रुद्रः सर्वकारणरूपधृक् ॥७२॥
स्थूलदेहो भवेद्ब्रह्मा लिङ्गदेहो हरिः स्मृतः । रुद्रस्तु कारणो देहस्तुरीया त्वहमेव हि ॥७३॥
साम्यावस्था तु या प्रोक्ता सर्वान्तर्यामिरूपिणी । अत ऊर्ध्वं परं ब्रह्म मद्रूपं रूपवर्जितम् ॥७४॥
निर्गुणं सगुणं चेति द्विधा मद्रूपमुच्यते । निर्गुणं मायया हीनं सगुणं मायया युतम् ॥७५॥
साऽहं सर्वं जगत्सृष्ट्वा तदन्तः सम्प्रविश्य च । प्रेरयाम्यनिशं जीवं यथाकर्म यथाश्रुतम् ॥७६॥
सृष्टिस्थितितिरोधाने प्रेरयाम्यहमेव हि । ब्रह्माणं च तथा विष्णुं रुद्रं वै कारणात्मकम् ॥७७॥
मद्भयाद्वाति पवनो भीत्या सूर्यश्च गच्छति । इन्द्राग्निमृत्यवस्तद्वत्साऽहं सर्वोत्तमा स्मृता ॥७८॥
मत्प्रसादाद्भवद्भिस्तु जयो लब्धोऽस्ति सर्वदा । युष्मानहं नर्तयामि काष्ठपुत्तलिकोपमान् ॥७९॥
कदाचिद्देवविजयं दैत्यानां विजयं क्वचित् । स्वतन्त्रा स्वेच्छया सर्वं कुर्वे कर्मानुरोधतः ॥८०॥
तां मां सर्वात्मिकां यूयं विस्मृत्य निजगर्वतः । अहङ्कारावृतात्मानो मोहमाप्ता दुरन्तकम् ॥८१॥
अनुग्रहं ततः कर्तुं युष्मद्देहादनुत्तमम् । निःसृतं सहसा तेजो मदीयं यक्षमित्यपि ॥८२॥
अतः परं सर्वभावैर्हित्वा गर्वं तु देहजम् । मामेव शरणं यात सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥८३॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदथ काले तु दशपञ्च समा विभो । प्राणिनां कर्मवशतो न ववर्ष शतक्रतुः ॥१॥
अनावृष्ट्याऽतिदुर्भिक्षमभवत्क्षयकारकम् । गृहे गृहे शवानां तु संख्या कर्तुं न शक्यते ॥२॥
केचिदश्वान्वराहान्वा भक्षयन्ति क्षुधार्दिताः । शवानि च मनुष्याणां भक्षयन्त्यपरे जनाः ॥३॥
बालकं बालजननीं स्त्रियं पुरुष एव च । भक्षितुं चलिताः सर्वे क्षुधया पीडिता नराः ॥४॥
ब्राह्मणा बहवस्तत्र विचारं चक्रुरुत्तमम् । तपोधनो गौतमोऽस्ति स नः खेदं हरिष्यति ॥५॥
सर्वैर्मिलित्वा गन्तव्यं गौतमस्याश्रमेऽधुना । गायत्रीजपसंसक्तगौतमस्याश्रमेऽधुना ॥६॥
सुभिक्षं श्रूयते तत्र प्राणिनो बहवो गताः । एवं विमृश्य भूदेवाः साग्निहोत्राः कुटुम्बिनः ॥७॥
सगोधनाः सदासाश्च गौतमस्याश्रमं ययुः । पूर्वदेशाद्ययुः केचित्केचिद्दक्षिणदेशतः ॥८॥
पाश्चात्या औत्तराहाश्च नानादिग्भ्यः समाययुः । दृष्ट्वा समाजं विप्राणां प्रणनाम स गौतमः ॥९॥
आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास वाडवान् । चकार कुशलप्रश्नं तत आगमकारणम् ॥१०॥
ते सर्वे स्वस्ववृत्तान्तं कथयामासुरुत्स्मयाः । दृष्ट्वा तान्दुःखितान्विप्रानभयं दत्तवान्मुनिः ॥११॥
युष्माकमेतत्सदनं भवद्दासोऽस्मि सर्वथा । का चिन्ता भवतां विप्रा मयि दासे विराजति १२॥
धन्योऽहमस्मिन्समये यूयं सर्वे तपोधनाः । येषां दर्शनमात्रेण दुष्कृतं सुकृतायते ॥१३॥
ते सर्वे पादरजसा पावयन्ति गृहं मम । को मदन्यो भवेद्धन्यो भवतां समनुग्रहात् ॥१४॥

स्थेयं सर्वैः सुखेनैव सन्ध्याजपपरायणैः ।

व्यास उवाच

इति सर्वान्समाश्वास्य गौतमो मुनिराट् ततः ॥१५॥
गायत्रीं प्रार्थयामास भक्तिनम्रात्मकंधरः । नमो देवि महाविद्ये वेदमातः परात्परे ॥१६॥
व्याहृत्यादिमहामन्त्ररूपे प्रणवरूपिणि । साम्यावस्थात्मिके मातर्नमो ह्रींकाररूपिणि १७॥
स्वाहास्वधास्वरूपे त्वां नमामि सकलार्थदाम् । भक्तकल्पलतां देवीमवस्थात्रयसाक्षिणीम् ॥१८॥
तुर्यातीतस्वरूपां च सच्चिदानन्दरूपिणीम् । सर्ववेदान्तसंवेद्यां सूर्यमण्डलवासिनीम् ॥१९॥
प्रातर्बालां रक्तवर्णां मध्याह्ने युवतीं पराम् । सायाह्ने कृष्णवर्णां तां वृद्धां नित्यं नमाम्यहम् २०॥
सर्वभूतारणे देवि क्षमस्व परमेश्वरि । इति स्तुता जगन्माता प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ ॥२१॥
पूर्णपात्रं ददौ तस्मै येन स्यात्सर्वपोषणम् । उवाच मुनिमम्बा सा यं यं कामं त्वमिच्छसि २२॥

तस्य पूर्तिकरं पात्रं मया दत्तं भविष्यति । इत्युक्त्वातदंदे देवी गायत्री परमा कला ॥२३॥
अन्नाना राशयस्तस्मान्निर्गताः पर्वतोपमाः । षड्रसा विविधा राजस्तृणानि विविधानि च ॥२४॥
भूषणानि च दिव्यानि क्षौमाणि वसनानि च । यज्ञानां च समारंभाः पात्राणि विविधानि च २५॥
यद्यदिष्टमभूद्राजन्मुनेस्तस्य महात्मनः । तत्सर्वं निर्गतं तस्माद्गायत्रीपूर्णपात्रतः ॥२६॥
अथाहूय मुनीन्सर्वान्मुनिराड्गौतमस्तदा । धनधान्यभूषणानि वसनानि ददौ मुदा ॥२७॥
गोमहिष्यादिपशवो निर्गताः पूर्णपात्रत. । निर्गतान्यज्ञसंभारान्स्रुवस्रुवप्रभृतीन्ददौ ॥२८॥
ते सर्वे मिलिता यज्ञाश्चक्रिरे मुनिवाक्यत. । स्थानं तदेव भूयिष्ठमभवत्स्वर्गसंनिभम् ॥२९॥
यत्किंचित्त्रिषु लोकेषु सुंदरं वस्तु दृश्यते । तत्सर्वं तत्र निष्पन्नं गायत्रीदत्तपात्रतः ॥३०॥
देवांगनासमा दाराः शोभंते भूषणादिभिः । मुनयो देवसदृशा वस्त्रचंदनभूषणैः ॥३१॥
नित्योत्सवः प्रववृते मुनेराश्रममंडले । न रोगादिभयं किंचिन्न च दैत्यभयं क्वचित् ३२॥
स मुनेराश्रमो जातः समन्ताच्छतयोजनः । अन्ये च प्राणिनो येऽपि तेऽपि तत्र समागताः३३॥
तांश्च सर्वान्पुपोषायं दत्त्वाऽभयमथात्मवान् । नानाविधैर्महायज्ञैर्विधिवत्कल्पितैः सुराः ॥३४॥
सन्तोषं परमं प्रापुर्मुनेश्चैव जगुर्यशः । सभायां वृत्रहा भूयो जगौ श्लोकं महायशाः३५॥
अहो अयं नः किल कल्पपादपो मनोरथान्पूरयति प्रतिष्ठितः ।
नोचेदकाण्डे क्व हविर्वपा वा सुदुर्लभा यत्र तु जीवनाशा ॥३६॥
इत्थं द्वादश वर्षाणि पुपोष मुनिपुंगवान् । पुत्रवन्मुनिराड्गर्वगंधेन परिवर्जितः ॥३७॥
गायत्र्याः परमं स्थानं चकार मुनिसत्तमः । यत्र सर्वैर्मुनिवरैः पूज्यते जगदम्बिका ॥३८॥
त्रिकालं परया भक्त्या पुरश्चरणकर्मभिः । अद्यापि यत्र देवी सा प्रातर्बाला तु दृश्यते ॥३९॥
मध्याह्ने युवती वृद्धा सायंकाले तु दृश्यते । तत्रैकदा समायातो नारदो मुनिसत्तमः ॥४०॥
रणयन्महतीं गायन्गायत्र्याः परमान्गुणान् । निषसाद सभामध्ये मुनीनां भावितात्मनाम् ४१॥
गौतमादिभिरत्युच्चैः पूजितः शान्तमानसः । कथाश्चकार विविधा यशसो गौतमस्य च ॥४२॥
ब्रह्मर्षे देवसदसि देवराट् तव सद्यशः । जगौ बहुविधं स्वच्छं मुनिपोषणजं परम् ॥४३॥
श्रुत्वा शचीपतेर्वाणीं त्वां द्रष्टुमहमागत. । धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ जगदम्बाप्रसादतः ॥४४॥
इत्युक्त्वा मुनिवर्यं तं गायत्रीसदनं ययौ । ददर्श जगदम्बां तां प्रेमोत्फुल्लविलोचनः ॥४५॥
तुष्टाव विधिवद्देवीं जगाम त्रिदिवं पुन. । अथ तत्र स्थिता ये ते ब्राह्मणा मुनिपोषिताः ॥४६॥
उत्कर्षं तु मुनेः श्रुत्वाऽसूयया खेदमागताः । यथाऽस्य न यशो भूयात्कर्तव्यं सर्वथैव हि ॥४७॥
काले समागते पश्चादिति सर्वैस्तु निश्चितम् । ततः कालेन नियताऽप्यभूद्वृष्टिर्धरातले ॥४८॥
सुभिक्षमभवत्सर्वदेशेषु नृपसत्तम । श्रुत्वा वार्तां सुभिक्षस्य मिलिताः सर्वबाडवा ४९॥

गौतम शसुमुद्योग हा हा राजन्प्रचक्रिरे । धन्यौ तेषा च पितरौ ययोरुत्पत्तिरीदृशी ॥५०॥
कालस्य महिमा राजन्वक्तु केन हि शक्यते । गौर्निर्मिता माययैका मुमूर्षुर्जरती नृप ॥५१॥
जगाम सा च शालाया होमकाले मुनेस्तदा । हुहुशब्दैर्वारिता सा प्राणास्तत्याज तत्क्षणे ॥५२॥
गौर्हताऽनेन दुष्टेनेत्येव ते चक्रुर्द्विजा । होम समाप्य मुनिराड् विस्मय परम गत ॥५३॥
समाधिमीलिताक्ष सश्चिन्तयामास कारणम । कृत सर्व द्विजैरेतदिति ज्ञात्वा तदैव स ॥५४॥
दधार कोप परम प्रलये रुद्रकोपवत । शशाप च द्विजान्सर्वान्कोपसरक्तलोचन ॥५५॥
वेदमातरि गायत्र्या तद्ध्याने तन्मनोजपे । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५६॥
वेदे वेदोक्तयज्ञेषु तद्वार्तासु तथैव च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५७॥
शिवे शिवस्य मन्त्रे च शिवशास्त्रे तथैव च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५८॥
मूलप्रकृत्या श्रीदेव्यास्तद्ध्याने तत्कथासु च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५९॥
देवीमन्त्रे तथा देव्या, स्थानेऽनुष्ठानकर्मणि । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६०॥
देव्युत्सवदिदृक्षाया देवीनामानुकीर्तने । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६१॥
देवीभक्तस्य सान्निध्ये देवीभक्तार्चने तथा । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६२॥
शिवोत्सवदिदृक्षाया शिवभक्तस्य पूजने । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६३॥
रुद्राक्षे विल्वपत्रे च तथा शुद्धे च भस्मनि । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६४॥
श्रौतस्मार्तसदाचारे ज्ञानमार्गे तथैव च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६५॥
अद्वैतज्ञाननिष्ठाया शान्तिदान्त्यादिसाधने । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६६॥
नित्यकर्माद्यनुष्ठानेऽप्यग्निहोत्रादिसाधने । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६७॥
स्वाध्यायाध्ययने चैव तथा प्रवचनेऽपि च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६८॥
गोदानादिषु दानेषु पितृश्राद्धेषु चैव हि । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६९॥
कृच्छ्रचान्द्रायणे चैव प्रायश्चित्ते तथैव च । भवतानुन्मुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥७०॥
श्रीदेवीभिन्नदेवेषु श्रद्धाभक्तिसमन्विता । शङ्खचक्राद्यङ्किताश्च भवत ब्राह्मणाधमा ॥७१॥
कापालिकमतासक्ता बौद्धशास्त्ररता सदा । पाखण्डाचारनिरता भवत ब्राह्मणाधमा ॥७२॥
पितृमातृसुतभ्रातृकन्याविक्रयिणस्तथा । भार्याविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमा ॥७३॥
वेदविक्रयिणस्तद्वत्तीर्थविक्रयिणस्तथा । धर्मविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमा ॥७४॥
पाञ्चरात्रे कामशास्त्रे तथा कापालिके मते । बौद्धे श्रद्धायुता यूय भवत ब्राह्मणाधमा ॥७५॥
मातृकन्यागामिनश्च भगिनीगामिनस्तथा । परस्त्रीलम्पटा सर्वे भवत ब्राह्मणाधमा ॥७६॥
युष्माकं वशजाताश्च स्त्रियश्च पुरुषास्तथा । मद्दत्तशापदग्धास्ते भविष्यन्ति भवत्समा ॥७७॥

किं मया बहुनोक्तेन मूलप्रकृतिरीश्वरी । गायत्री परमा भूयाद्युष्मासु रात्रु कोपिता ॥७८॥
अधकूपादिकुण्डेषु युष्माक स्यात्सदा स्थिति ।

व्यास उवाच

वाग्दण्डमीदृश श्रुत्वाऽप्युपस्पृश्य जलं तत ॥७९॥
जगाम दर्शनार्थं च गायत्र्या परमोत्सुक । प्रणनाम महादेवी साऽपि देवी परात्परा ॥८०॥
ब्राह्मणाना कृति दृष्ट्वा स्मय चित्ते चकार ह । अद्यापि तस्या वदन स्मययुक्त च दृश्यते ॥८१॥
उवाच मुनिवर्य त स्मयमानमुखाबुजा । भुजगायार्पित दुग्ध विषायैवोपजायते ॥८२॥
शान्ति कुरु महाभाग कर्मणो गतिरीदृशी । इति देवो प्रणम्याथ ततोऽगात्स्वाश्रम प्रति ८३॥
ततो विप्रै शापदग्धैर्विस्मृता वेदराशय । गायत्री विस्मृता सर्वैस्तदद्भुतमिवाभवत ॥८४॥
ते सर्वेऽथ मिलित्वा तु पश्चात्तापयुतास्तथा । प्रणेमुर्मुनिवर्यं त दण्डवत्पतिता भुवि ॥८५॥
नोचु किंचन वाक्य तु लज्जयाऽधोमुखा स्थिता । प्रसीदेति प्रसीदेति प्रसीदेति पुन पुन ॥८६॥
प्रार्थयामासुरभित परिवार्य मुनीश्वरम् । करुणापूर्णहृदयो मुनिस्तान्समुवाच ह ॥८७॥
कृष्णावतारपर्यंत कुभीपाके भवत्स्थिति । न मे वाक्य मृषा भूयादिति जानीथ सर्वथा ८८॥
तत पर कलियुगे भुवि जन्म भवेद्धि वाम् । मदुक्त सर्वमेतत्तु भवेदेव न चान्यथा ॥८९॥
मच्छापस्य विमोक्षार्थं युष्माक स्याद्यदीषणा । तर्हि सेव्य सदा सर्वैर्गायत्रीपदपकजम् ॥९०॥

व्यास उवाच

इति सर्वान्विसृज्याथ गौतमो मुनिसत्तम । प्रारब्धमिति मत्वा तु चित्ते शांति जगाम ह ९१॥
एतस्मात्कारणाद्राजन्गते कृष्णे तु धीमति । कलौ युगे प्रवृत्ते तु कुभीपाकात्तु निर्गता ॥९२॥
भुवि जाता ब्राह्मणाश्च शापदग्धा पुरा तु ये । सध्यात्रयविहीनाश्च गायत्रीभक्तिवर्जिता ॥९३॥
वेदभक्तिविहीनाश्च पाखडमतगामिन । अग्निहोत्रादिसत्कर्मस्वधास्वाहाविवर्जिता ॥९४॥
मूलप्रकृतिमव्यक्ता नैव जानंति कर्हिचित् । तप्तमुद्राकिता केचित्कामाचाररता परे ॥९५॥
कापालिका कौलिकाश्च बौद्धा जैनास्तथापरे । पडिता अपि ते सर्वे दुराचारप्रवर्तका ॥९६॥
लपटा परदारेषु दुराचारपरायणा । कुभीपाक पुन सर्वे यास्यति निजकर्मभि ॥९७।
तस्मात्सर्वात्मना राजन्संसेव्या परमेश्वरी । न विष्णूपासना नित्या न शिवोपासना तथा ९८॥
नित्या चोपासना शक्तेर्या विना तु पतत्यध । सर्वमुक्त समासेन यत्पृष्ट तत्त्वयाऽनघ ॥९९॥
अत पर मणिद्वीपवर्णन शृणु सुन्दरम् । यत्पर स्थानमाद्याया भुवनेश्या भवारणे १००॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ब्रह्मलोकादूर्ध्वभागे सर्वलोकोऽस्ति यः श्रुत. । मणिद्वीप. स एवास्ति यत्र देवी विराजते ॥१॥
सर्वस्मादधिको यस्मात्सर्वलोकस्ततः स्मृतः । पुरा पराम्बयैवायं कल्पितो मानसेच्छया ॥२॥
सर्वादौ निजवासार्थं प्रकृत्या मूलभूतया । कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादपि चोत्तमः ॥३॥
गोलोकादपि सर्वस्मात्सर्वलोकोऽधिक. स्मृत । नैतत्समं त्रिलोक्यां तु सुन्दरं विद्यते क्वचित् ॥४॥
छत्रीभूतं त्रिजगतो भवसंतापनाशकम् । छायाभूतं तदेवास्ति ब्रह्माण्डानां तु सत्तमः ॥५॥
बहुयोजनविस्तीर्णो गंभीरस्तावदेव हि । मणिद्वीपस्य परितो वर्तते तु सुधोदधिः ॥६॥
मरुत्संघट्टनोत्कीर्णतरंगशतसंकुल. । रत्नाच्छवालुकायुक्तो झषशंखसमाकुलः ॥७॥
वीचिसंघर्षसंजातलहरीकणशीतल । नानाध्वजसमायुक्तनानापोतगतागतैः ॥८॥
विराजमानः परितस्तीररत्नद्रुमो महान् । तदुत्तरमयोधातुनिर्मितो गगने ततः ॥९॥
सप्तयोजनविस्तीर्णः प्राकारो वर्तते महान् । नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदा ॥१०॥
रक्षका निवसन्त्यत्र मोदमानाः समतत. । चतुर्द्वारसमायुक्तो द्वारपालशतान्वितः ॥११॥
नानागणैः परिवृतो देवीभक्तियुतैर्नृप । दर्शनार्थं समायाति ये देवा जगदीशितुः ॥१२॥
तेषां गणा वसन्त्यत्र वाहनानि च तत्र हि । विमानशतसंघर्षघटास्वनसमाकुलः ॥१३॥
हयहेषाखुराघातबधिरीकृतदिङ्मुख' । गणै. किलकिलारावैर्वेत्रहस्तैश्च ताडिता ॥१४॥
सेवका देवसंघाना भ्राजन्ते तत्र भूमिप । तस्मिन्कोलाहले राजन्न शब्द केनचित्क्वचित् ॥
कस्यचिच्छ्रूयतेऽत्यंतं नानाध्वनिसमाकुले । पदे पदे मिष्टवारिपरिपूर्णसरांसि च ॥१६॥
वाटिका विविधा राजन् रत्नद्रुमविराजिता. । तदुत्तर महासारधातुनिर्मितमंडलः ॥१७॥
शालोऽपरो महानस्ति गगनस्पर्शि यच्छिरः । तेजसा स्याच्छतगुणः पूर्वशालादयं परः ॥१८॥
गोपुरद्वारसहितो बहुवृक्षसमन्वितः । या वृक्षजातय. सन्ति सर्वास्तास्तत्र संति च ॥१९॥
निरंतरं पुष्पयुताः सदाफलसमन्विताः । नवपल्लवसंयुक्ताः परसौरभसंकुलाः ॥२०॥
पनसा बकुला लोध्रा कर्णिकाराश्च शिंशपाः । देवदारुकाञ्चनारा आम्राश्चैव सुमेरव ॥२१॥
लिकुचा हिंगुलाश्चैला लवंगा कट्फलास्तथा । पाटला मुचुकुन्दाश्च फलिन्यो जघनेफला. ॥२२॥
तालास्तमालाः सालाश्च कंकोला नागभद्रकाः । पुन्नागा. पीलवः साल्वका वै कर्पूरशाखिनः ॥२३॥
अश्वकर्णा हस्तिकर्णास्तालपर्णाश्च दाडिमा. । गणिका बन्धुजीवाश्च जंबीराश्च कुरंडकाः ॥२४॥
चाम्पेया बन्धुजीवाश्च तथा वै कनकद्रुमाः । कालागुरुद्रुमाश्चैव तथा चंदनपादपाः ॥२५॥
खर्जूरा यूथिकास्तालपर्ण्यश्चैव तथेक्षवः । क्षीरवृक्षाश्च खदिराश्चिञ्चाभल्लातकास्तथा ॥२६॥

रुचकाः कुटजा वृक्षा बिल्ववृक्षास्तथैव च । तुलसीना वनान्येवं मल्लिकाना तथैव च ॥२७॥
इत्यादितरुजातीना वनान्युपवनानि च । नानावापीशतैर्युक्तान्येव सति धराधिप ॥२८॥
कोकिलारावसंयुक्ता गुंजद्भ्रमरभूषिताः । निर्यासस्राविणः सर्वे स्निग्धच्छायास्तरूत्तमा. ॥
नानाऋतुभवा वृक्षा नानापक्षिसमाकुलाः । नानारसस्राविणीभिर्नदीभिरतिशोभिताः ॥३०॥
पारावतशुकव्रातसारिकापक्षमारुतैः । हंसपक्षसमुद्धूतवातव्रातैश्चलद्द्रुमम् ॥३१॥
सुगंधग्राहिपवनपूरितं तद्वनोत्तमम् । सहितं हरिणीयूथैर्धावमानैरितस्तत. ॥३२॥
नृत्यद्बर्हिकदंबस्य केकारावैं सुखप्रदैः । नादितं तद्वनं दिव्यं मधुस्रावि समतत. ॥३३॥
कांस्यशालादुत्तरे तु ताम्रशाल. प्रकीर्तितः । चतुरस्रसमाकार उन्नत्या सप्तयोजनः ॥३४॥
द्वयोस्तु शालयोर्मध्ये संप्रोक्ता कल्पवाटिका । येषा तरूणा पुष्पाणि काचनाभानि भूमिप ॥३५॥
पत्राणि काचनाभानि रत्नबीजफलानि च । दशयोजनगंधो हि प्रसर्पति समन्ततः ॥३६॥
तद्वनं रक्षितं राजन्वसतेनर्तुनाऽनिशम् । पुष्पसिंहासनासीनः पुष्पच्छत्रविराजितः ॥३७॥
पुष्पभूषाभूषितश्च पुष्पासवविघूर्णितः । मधुश्रीर्माधवश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य संमते ॥३८॥
क्रीडतः स्मेरवदने सुमस्तबककंदुकै. । अतीव रम्य विपिनं मधुस्रावि सन्तत. ॥३९॥
दशयोजनपर्यंतं कुसुमामोदवायुना । पूरित दिव्यगंधर्वैः साङ्गनैर्गानलोलुपै. ॥४०॥
शोभितं तद्वन दिव्य मत्तकोकिलनादितम् । वसन्तलक्ष्मीसंयुक्तं कामिकामप्रवर्धनम् ॥४१॥
ताम्रशालादुत्तरत्र सीसशाल प्रकीर्तित । समुच्छ्रायः स्मृतोऽप्यस्य सप्तयोजनसंख्यया ॥४२॥
संतानवाटिकामध्ये शालयोस्तु द्वयोर्नृप । दशयोजनगंधस्तु प्रसूनाना समंतत' ॥४३॥
हिरण्याभानि कुसुमान्युत्फुल्लानि निरंतरम् । अमृतद्रवसंयुक्तफलानि मधुराणि च ॥४४॥
ग्रीष्मर्तुर्नायकस्तस्या वाटिकाया नृपोत्तम । शुक्रश्रीश्च शुचिश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य संमते ॥४५॥
संतापत्रस्तलोकास्तु वृक्षमूलेषु संस्थिताः । नानासिद्धै. परिवृता नानादेवैः समन्विताः ॥४६॥
विलासिनीना वृन्दैस्तु चन्दनद्रवपंकिलै. । पुष्पमालाभूषितैस्तु तालवृन्तकराम्बुजै. ॥४७॥
प्राकारः शोभितो राजञ्छीतलाम्बुनिषेविभि. । सीसशालादुत्तरत्राप्यारकूटमयः शुभ. ॥४८॥
प्राकारो वर्तते राजन्मुनियोजनदैर्घ्यवान् । हरिचंदनवृक्षाणा वाटीमध्ये तयो स्मृत ॥४९॥
शालयोरधिनाथस्तु वर्षर्तुर्मेघवाहनः । विद्युत्पिंगलनेत्रश्च जीमूतकवचः स्मृतः ॥५०॥
वज्रनिर्घोषमुखरश्चेंद्रधन्वा समंततः । सहस्रशो वारिधारा मुंचन्नास्ते गणावृतः ॥५१॥
नभःश्रीश्च नभस्यश्रीः स्वरस्वारस्यमालिनी । अंबा दुला निरत्निश्चाभ्रमंती मेघयंतिका ॥५२॥
वर्षयंती चिबुणिका वारिधारा च संमताः । वर्षर्तोर्द्वादश प्रोक्ता' शक्तयो मदविह्वलाः ॥५३॥
नवपल्लववृक्षाश्च नवीनलतिकान्विताः । हरितानि तृणान्येव वेष्टिता यैर्धराऽखिला ॥५४॥

नदीनदप्रवाहाश्च प्रवहन्ति च वेगतः । सरांसि कलुषाम्बूनि रागिचित्तसमानि च ॥५५॥
वसन्ति देवा सिद्धाश्च ये देवीकर्मकारिणः । वापीकूपतडागाश्च ये देव्यर्थं समर्पिताः ॥५६॥
ते गणा निवसन्त्यत्र सविलासाश्च साङ्गनाः । आरकूटमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥५७॥
पञ्चलोहात्मकः शालो मध्ये मन्दारवाटिका । नानापुष्पलताकीर्णा नानापल्लवशोभिता ॥५८॥
अधिष्ठाताऽत्र सम्प्रोक्तः शरदृतुरनामयः । इषुलक्ष्मीरूर्जलक्ष्मीर्द्वे भार्ये तस्य सम्मते ॥५९॥
नानासिद्धा वसन्त्यत्र साङ्गनाः सपरिच्छदाः । पञ्चलोहमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥६०॥
दीप्यमानो महाशृङ्गैर्वर्तते रौप्यशालकः । पारिजाताटवी मध्ये प्रसूनस्तबकान्विता ॥६१॥
दशयोजनगन्धीनि कुसुमानि समन्ततः । मोदयन्ति गणान्सर्वान् ये देवीकर्मकारिणः ॥६२॥
तत्राधिनाथः सम्प्रोक्तो हेमन्तर्तुर्महोज्ज्वलः । सगणः सायुधः सर्वान् रागिणो रञ्जयन्नृप ॥६३॥
सहश्रीश्च सहस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य सम्मते । वसन्ति तत्र सिद्धाश्च ये देवीव्रतकारिणः ॥६४॥
रौप्यशालमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् । सौवर्णशालः सम्प्रोक्तस्तप्तहाटककल्पितः ॥६५॥
मध्ये कदम्बवाटी तु पुष्पपल्लवशोभिता । कदम्बमदिराधाराः प्रवर्तन्ते सहस्रशः ॥६६॥
याभिर्निपीतपीताभिर्निजानन्दोऽनुभूयते । तत्राधिनाथः सम्प्रोक्तः शैशिरर्तुर्महोदयः ॥६७॥
तपःश्रीश्च तपस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य सम्मते । मोदमानः सहैताभ्यां वर्तते शिशिराकृतिः ॥६८॥
नानाविलाससंयुक्तो नानागणसमावृतः । निवसन्ति महासिद्धा ये देवीदानकारिणः ॥६९॥
नानाभोगसमुत्पन्नमहानन्दसमन्विताः । साङ्गनाः परिवारैस्तु संघशः परिवारिताः ॥७०॥
स्वर्णशालमयादग्रे मुनियोजनदैर्घ्यवान् । पुष्परागमयः शालः कुङ्कुमारुणविग्रहः ॥७१॥
पुष्परागमयी भूमिर्वनान्युपवनानि च । रत्नवृक्षालवालाश्च पुष्परागमयाः स्मृताः ॥७२॥
प्राकारो यस्य रत्नस्य तद्रत्नरचिता द्रुमाः । वनभूः पक्षिणश्चैव रत्नवर्णजलानि च ॥७३॥
मण्डपा मण्डपस्तम्भाः सरांसि कमलानि च । प्राकारे तत्र यद्यत्स्यात्तत्सर्वं तत्समं भवेत् ॥७४॥
परिभाषेयमुद्दिष्टा रत्नशालादिषु प्रभो । तेजसा स्याल्लक्षगुणः पूर्वशालात्परो नृप ॥७५॥
दिक्पाला निवसन्त्यत्र प्रतिब्रह्माण्डवर्तिनाम् । दिक्पालानां समष्ट्यात्मरूपाः स्फूर्जद्वरायुधाः ॥७६॥
पूर्वाशायां समुत्तुङ्गशृङ्गा पूरमरावती । नानोपवनसंयुक्ता महेन्द्रस्तत्र राजते ॥७७॥
स्वर्गशोभा च या स्वर्गे यावती स्यात्ततोऽधिका । समष्टिशतनेत्रस्य सहस्रगुणतः स्मृता ॥७८॥
ऐरावतसमारूढो वज्रहस्तः प्रतापवान् । देवसेनापरिवृतो राजतेऽत्र शतक्रतुः ॥७९॥
देवाङ्गनागणयुता शची तत्र विराजते । वह्निकोणे वह्निपुरी वह्निपूः सदृशी नृप ॥८०॥
स्वाहास्वधासमायुक्तो वह्निस्तत्र विराजते । निजवाहनभूषाढ्यो निजदेवगणैर्वृतः ॥८१॥
याम्याशायां यमपुरी तत्र दण्डधरो महान् । स्वभटैर्वेष्टितो राजन् चित्रगुप्तपुरोगमैः ॥८२॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान । नैर्ऋत्या दिशि राक्षस्या राक्षसै परिवारित ८३॥
खड्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिर्निजशक्तियुक् । वारुण्या वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान ॥८४॥
महाझषसमारूढो वारुणीमधुविह्वल । निजशक्तिसमायुक्तो निजर्यादोगणान्वित ॥८५॥
समास्त वारुणे लोके वरुणानीरताकुल । वायुकोणे वायुलोको वायुस्तत्राधितिष्ठति ॥८६॥
वायुसाधनससिद्धयोगिभि परिवारित । ध्वजहस्ता विशालाक्षो मृगवाहनसस्थित ॥८७॥
मरुद्गणै परिवृतो निजशक्तिसमन्वित । उत्तरस्या दिशि महान्यक्षलोकोऽस्ति भूमिप ८८॥
यक्षाधिराजस्तत्रास्ते वृद्धिऋद्ध्यादिशक्तिभि । नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुदिला धननायक ॥८९॥
मणिभद्र पूर्णभद्रो मणिमान्मणिकधर । मणिभूषो मणिस्रग्वी मणिकार्मुकधारक ॥९०॥
इत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक् । ईशानकोणे सप्रोक्तो रुद्रलोको महत्तर ॥९१॥
अनर्घ्यरत्नखचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम । मन्युमान्दीप्तनयनो बद्धपृष्ठमहेषुधि ॥९२॥
स्फूर्जद्धनुर्वामहस्तोऽधिज्यधन्वभिरावृत । स्वसमानैरसख्यातरुद्रै शूलवरायुधै ॥९३॥
विकृतास्यै करालास्यैर्वमद्वह्निभिरास्यत । दशहस्तै शतकरै सहस्रभुजसयुतै ॥९४॥
दशपादैर्दशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्रमूर्तिभि । अतरिक्षचरा ये च ये च भूमिचरा स्मृता ॥९५॥
रुद्राध्याये स्मृता रुद्रास्तै सर्वैश्च समावृत । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभि ॥९६॥
नानाशक्तिसमाविष्टडामर्यादिगणावृत । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजन्विराजते ॥९७॥
मुण्डमालाधरो नागवलयो नागकधर । व्याघ्रचर्मपरीधानो गजचर्मोत्तरीयक ॥९८॥
चिताभस्मागलिप्ताग प्रमथादिगणावृत । निनदड्डमरुध्वानैर्बधिरीकृतदिड्मुख ॥९९॥
अट्टहासास्फोटशब्दै सत्रासितनभस्तल । भूतसघसमाविष्टो भूतावासो महेश्वर ॥१००॥
ईशानदिक्पति सोऽय नाम्ना चशान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयादग्रे कुकुमारुणविग्रह । पद्मरागमय शालो मध्ये भूश्चैव तादृशी ॥१॥
दशायोजनवा दैर्घ्ये गोपुरद्वारसयुत । तन्मणिस्तम्भसयुक्ता मण्डपा शतशो नृप ॥२॥
मध्य भुवि समासीनाश्चतु षष्टिमिता कला । नानायुधधरा वीरा रत्नभूषणभूषिता ॥३॥
प्रत्येकं लोकस्तासा तु तत्तल्लोकस्य नायका । समन्तात्पद्मरागस्य परिवार्य स्थिता सदा ॥४॥
स्वस्वलोकजनैर्जुष्टा स्वस्ववाहनहेतिभि । तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु त्व जनमेजय ॥५॥

पिंगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधाभिख्या माया सज्ञा वसुन्धरा ॥
त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽच्युतप्रिया ॥७॥
विमला चामला तद्वदरुणी तुनरारुणी । प्रकृतिर्विकृति सृष्टि स्थिति संहृतिरेव च ॥८॥
सध्या माता सती हसी मर्दिका वज्रिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥
त्रिमुखी सप्तमुख्यन्या सुरासुरविमर्दिनी । लम्बोष्ठी चोर्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥१०॥
रथरेखाह्वया पश्चाच्छशिरेखा तथा परा । गगनवेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥
अग्रे भुवनपाला स्यात्तत पश्चान्मदनातुरा । अनङ्गानङ्गमथना तथैवानङ्गमेखला ॥१२॥
अनङ्गकुसुमा पश्चाद्विश्वरूपा सुरादिका । क्षयकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च तत परम् ॥१३॥
सत्यवादिन्यथ प्रोक्ता बहुरूपा शुचिव्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु षष्टिमिता स्मृता ॥१४॥
ज्वलज्जिह्वानना सर्वा वमन्त्यो वह्निमुल्बणम् । जल पिबाम सकल संहरामो विभावसुम् ॥१५॥
पवन स्तम्भयामोऽद्य भक्षयामोऽखिल जगत् । इति वाच संगिरते क्रोधसरक्तलोचना ॥१६॥
चापबाणधरा सर्वा युद्धायैवोत्सुका सदा । दंष्ट्राकटकटारावैर्बधिरीकृतदिङ्मुखा ॥१७॥
पिंगोर्ध्वकेश्य सप्रोक्ताश्चापबाणकरा सदा । शताक्षौहिणिका सेनाप्येकैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥
एकैकशक्ते सामर्थ्य लक्षब्रह्माण्डनाशने । शताक्षौहिणीका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥
किं न कुर्याज्जगत्यस्मिन्नशक्य वक्तुमेव तत । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्साले स्थिता मुने ॥२०॥
रथाना गणना नास्ति हयाना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्वद्गणाना गणना तथा ॥२१॥
पद्मरागमयादग्रे गोमेदमणिनिर्मित । दशयोजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पिताग्येव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥
पक्षिण स्तम्भवर्याश्च वृक्षा वाप्य सरांसि च । गोमेदकल्पिता एव कुङ्कुमारुणविग्रहा ॥२४॥
तन्मध्यस्था महादेव्यो द्वात्रिंशच्छक्तय स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूषिता ॥२५॥
प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्य समन्तत । गोमेदसाले सन्नद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥
स्वर्लोकवासिभिर्नित्य पूजिताश्चक्रबाहव । क्रोधरक्तेक्षणा भिन्धि पच छिन्धि दहेति च ॥२७॥
वदन्ति सतत वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशाक्षौहिणिका मता ॥२८॥
सेना तत्राप्येकशक्तिर्लक्षब्रह्माण्डनाशिनी । तादृशीना महासेना वर्णनीया कथ नृप ॥२९।
रथाना नैव गणना वाहनाना तथैव च । सर्वयुद्धसमारम्भस्तत्र देव्या विराजते ॥३०॥
तासा नामानि वक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्या ह्रीपुष्टय प्रज्ञा सिनीवाली कुहूस्तथा ॥३१॥
रुद्रा वीर्या प्रभा नन्दा पोषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपर्दिनी ॥३२॥
विकृतिदण्डिमुण्डिन्यौ सेन्दुखण्डा शिखण्डिनी । निशुम्भशुम्भमथिनी महिषासुरमर्दिनी ॥३३॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान् । नैर्ऋत्यां दिशि राक्षस्या राक्षसं परिवारित ८३॥
खड्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिर्निजशक्तियुक् । वारुण्यां वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान ॥८४॥
महाझषसमारूढो वारुणीमधुविह्वल । निजशक्तिसमायुक्तो निजयादोगणान्वित ॥८५॥
समास्ते वारुणे लोके वरुणानीरताकुल । वायुकोण वायुलोक वायुस्तत्राधितिष्ठति ॥८६॥
वायुसाधनससिद्धयोगिभि परिवारित । ध्वजहस्तो विशालाक्षो मृगवाहनसस्थित ॥८७॥
मरुद्गणै परिवृतो निजशक्तिसमन्वित । उत्तरस्यां दिशि महायक्षलोकोऽस्ति भूमिप ८८॥
यक्षाधिराजस्तत्रास्ते वृद्धिऋद्ध्यादिशक्तिभि । नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुन्दिलो धननायक ॥८९॥
मणिभद्र पूर्णभद्रो । मणिमान् मणिकधर । मणिभूषो मणिस्रग्वी मणिकार्मुकधारक ॥९०॥
इत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक । ईशानकोण सम्प्रोक्तो रुद्रलोको महत्तर ॥९१॥
अनर्घ्यरत्नखचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम । मन्युमान्दीप्तनयनो बद्धपृष्ठमहेषुधि ॥९२॥
स्फूर्जद्धनुर्वामहस्तोऽधिज्यधन्वभिरावृत । स्वसमानैरसख्यातरुद्रै शूलवरायुधै ॥९३॥
विकृतास्यै करालास्यैर्वमद्वह्निभिरास्यत । दशहस्तै शतकरै सहस्रभुजसयुतै ॥९४॥
दशपादैर्दशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्रमूर्तिभि । अतरिक्षचरा ये च ये च भूमिचरा स्मृता ॥९५॥
रुद्राध्याय स्मृता रुद्रास्तै सर्वैश्च समावृत । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभि ॥९६॥
नानाशक्तिसमाविष्टडामर्यादिगणावृत । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजन्विराजते ॥९७॥
मुण्डमालाधरो नागवलयो नागकधर । व्याघ्रचर्मपरीधानो गजचर्मोत्तरीयक ॥९८॥
चिताभस्मागलिप्ताग प्रमथादिगणावृत । निनदड्डमरुध्वानैर्बधिरीकृतदिङ्मुख ॥९९॥
अट्टहासास्फोटशब्दै सत्रासितनभस्तल । भूतसघसमाविष्टो भूतावासो महेश्वर ॥१००॥
ईशानदिक्पति सोऽय नाम्ना चशान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयादग्रे कुकुमारुणविग्रह । पद्मरागमय शालो मध्ये भूश्चैव तादृशी ॥१॥
दशयोजनवान् दैर्घ्ये गोपुरद्वारसयुत । तन्मणिस्तम्भसयुक्ता मण्डपा शतशो नृप ॥२॥
मध्ये भुवि समासीनाश्चतु षष्टिमिता कला । नानायुधवरा वीरा रत्नभूषणभूषिता ॥३॥
प्रत्येकलोकस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नायका । समन्तात्पद्मरागस्य परिवार्य स्थिता सदा ॥४॥
स्वस्वलोकजनैर्जुष्टा स्वस्ववाहनहेतिभि । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु त्व जनमेजय ॥५॥

पिंगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधामित्या माया सज्ञा वसुन्धरा ॥
त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽच्युतप्रिया ॥७॥
विमला चामला तद्वदरुणी तुनरारुणी । प्रकृतिर्विकृति सृष्टि स्थिति सहृतिरेव च ॥८॥
सध्या माता सती हसी मर्दिका वज्रिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥
त्रिमुखी सप्तमुख्यथा सुरासुरविमर्दिनी । लवोष्ठी चोर्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥१०॥
रथरेखाह्वया पश्चाच्छशिरेखा तथा परा । गगनवेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥
अग्रे भुवनपाला स्यात्त पश्चान्मदनातुरा । अनगानगमथना तथैवानगमेखला ॥१२॥
अनगकुसुमा पश्चाद्विश्वरूपा सुरादिका । क्षयकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च तत परम् ॥१३॥
सत्यवादिन्यथ प्रोक्ता बहुरूपा शुचिव्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु षष्टिमिता स्मृता ॥१४॥
ज्वलज्जिह्वानना सर्वा वमन्त्यो वह्निमुल्बणम् । जल पिबाम सकल सहरामो विभावसुम् ॥१५॥
पवन स्तम्भयामोऽद्य भक्षयामोऽखिल जगत् । इति वाच सगिरते क्रोधसरक्तलोचना ॥१६॥
चापबाणधरा सर्वा युद्धायैवोत्सुका सदा । दष्ट्राकटकटारावैर्बधिरीकृतदिङ्मुखा ॥१७॥
पिंगोर्ध्वकेश्य सप्राप्ताश्चापबाणकरा सदा । शताक्षौहिणिका सेनाप्येकैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥
एकैकशक्ते सामर्थ्यं लक्षब्रह्माण्डनाशने । शताक्षौहिणीका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥
किं न कुर्याज्जगत्यस्मिन्नशक्य वक्तुमेव तत् । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्साले स्थिता मुने ॥२०॥
रथाना गणना नास्ति हयाना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्वद्गणाना गणना तथा ॥२१॥
पद्मरागमयादग्रे गोमेदमणिनिर्मित । दशयोजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पितान्येव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥
पक्षिण स्तम्भवर्याश्च वृक्षा वाप्य सरासि च । गोमेदकल्पिता एव कुकुमारुणविग्रहा ॥२४॥
तन्मध्यस्था महादेव्यो द्वात्रिंशच्छक्तय स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूषिता ॥२५॥
प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्य समतत । गोमेदशाले सन्नद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥
स्वर्लोकवासिभिर्नित्य पूजिताश्चक्रवाहव । क्रोधरक्तेक्षणा भिंधि पच छिंधि दहेति च ॥२७॥
वदन्ति सतत ,वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशाक्षौहिणिका मता ॥२८॥
सेना तत्राप्येकशक्तिर्लक्षब्रह्माण्डनाशिनी । तादृशीना महामना वर्णनीया कथ नृप ॥२९॥
रथाना नैव गणना वाहनाना तथैव च । सर्वयुद्धसमारभस्तत्र देव्या विराजते ॥३०॥
तासा नामानि वक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्याह्रीपुष्ट्य प्रज्ञा सिनीवाली कुहूस्तथा ॥३१॥
रुद्रा वीर्या प्रभा नदा पोषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपर्दिनी ॥३२॥
विकृतिदण्डिमुण्डिन्यो सेन्दुखण्डा शिखण्डिनी । निशुम्भशुम्भमथिनी महिषासुरमर्दिनी ॥३३॥

इन्द्राणी चैव रुद्राणी शंकरार्धशरीरिणी । नारी नारायणी चैव त्रिशूलिन्यपि पालिनी ॥३४॥
अंबिका ह्लादिनी पश्चादित्येवं शक्तय स्मृता । यद्येता कुपिता देव्यस्तदा ब्रह्माण्डनाशनम् ॥३५॥
पराजयो न चैतासा कदाचित्क्वचिदस्ति हि । गोमेदकमयादग्रे सद्वज्रमणिनिर्मित ॥३६॥
दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारसयुत । कपाटशृखलाबद्धो नववृक्षसमुज्ज्वल ॥३७॥
शालस्तन्मध्यभूम्यादि सर्वं हीरमय स्मृतम् । गृहाणि वीथयो रथ्या महामार्गांगणानि च ॥३८॥
वृक्षालवालतरव सारगा अपि तादृशा । दीर्घिकाश्रेणयो वाप्यस्तडागा कूपसयुता ॥३९॥
तत्र श्रीभुवनेश्वर्या वसन्ति परिचारिका । एकैका लक्षदासीभि सेविता मदगर्विता ॥४०॥
तालवृन्तधरा काश्चिच्चषकाढ्यकराबुजा । काश्चित्ताम्बूलपात्राणि धारयन्त्योऽतिगर्विता ॥४१॥
काश्चित्तच्छत्रधारिण्यश्चामराणा विधारिका । नानावस्त्रधरा काश्चित्काश्चित्पुष्पकराबुजा ॥४२॥
नानादर्शकरा काश्चित्काश्चित्कुकुमलेपनम् । धारयन्त्य कज्जल च सिंदूरचषक परा ॥४३॥
काश्चिच्चित्रकनिर्मात्र्य पादसवाहन रता । काश्चित्तु भूषाकारिण्यो नानाभूषाधरा परा ॥४४॥
पुष्पभूषणनिर्मात्र्य पुष्पशृङ्गारकारिका । नानाविलासचतुरा बह्व्य एवविधा परा ॥४५॥
निबद्धपरिधानीया युवत्य सकला अपि । देवी कृपालेशवशात्तुच्छीकृतजगत्त्रया ॥४६॥
एता दूत्य स्मृता देव्य शृगारमदगर्विता । तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम ॥४७॥
अनगरूपा प्रथमाप्यनगमदना परा । तृतीया तु तत प्रोक्ता सुदरी मदनातुरा ॥४८॥
ततो भुवनवेगा स्यात्तथा भुवनपालिका । स्यात्सर्वशिशिरानगवदनाऽनगमेखला ॥४९॥
विद्युद्दामसमानाग्य क्वणत्काचीगुणान्विता । रणन्मजीरचरणा बहिरतरितास्तत ॥५०॥
धावमानास्तु शोभते सर्वा विद्युल्लतोपमा । कुशला सर्वकार्येषु वेत्रहस्ता समतत ॥५१॥
अष्टदिक्षु तथैतासा प्राकाराद्बहिरेव च । सदनानि विराजन्ते नानावाहनहेतिभि ॥५२॥
वज्रशालादग्रभागे सालो वैदूर्यनिर्मित । दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारभूषित ॥५३॥
वैदूर्यभूमि सर्वापि गृहाणि विविधानि च । वीथ्यो रथ्या महामार्गा सर्वे वैदूर्यनिर्मिता ॥५४॥
वापीकूपतडागाश्च स्रवतीना तटानि च । वालुका चैव सर्वाऽपि वैदूर्यमणिनिर्मिता ॥५५॥
तत्राष्टदिक्षु परितो ब्राह्म्यादीना च मडलम् । निजैर्गणै परिवृत भ्राजत नृपसत्तम ॥५६॥
प्रतिब्रह्माडमातॄणा ता समष्टय ईरिता । ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥५७॥
वाराही च तथैंद्राणी चामुडा सप्त मातर । अष्टमी तु महालक्ष्मीर्नाम्ना प्रोक्तास्तु मातर ॥५८॥
ब्रह्मरुद्रादिदेवाना समाकारास्तु ता स्मृता । जगत्कल्याणकारिण्य स्वस्वसेनासमावृता ॥५९॥
तच्छालस्य चतुर्द्वार्षु वाहनानि महेशितु । सज्जानि नृपते सति सालकाराणि नित्यश ॥६०॥
दतिन कोटिशो वाहा कोटिश शिबिकास्तथा । हसा सिंहाश्च गरुडा मयूरा वृषभास्तथा ॥६१॥

र्युक्ता. स्यंदनास्तद्वरकोटिशो नृपनंदन । पार्ष्णिग्राहसमायुक्ता ध्वजैराकाशचुंबिन ॥६२॥
कोटिशस्तु विमानानि नानाचिह्नान्वितानि । नानावादित्रयुक्तानि महाध्वजयुतानि च ॥६३॥
वैदूर्यमणिशालस्याप्यग्रे शाल पर स्मृत । दशयोजनतुगोऽसाविन्द्रनीलाश्मनिर्मित ॥६४॥
तन्मध्यभूस्तथा वीथ्यो महामार्गा गृहाणि च । वापीकूपतडागाश्च सर्वे तन्मणिनिर्मिता ॥६५॥
तत्र पद्म तु सप्रोक्त बहुयोजनविस्तृतम् । षोडशार दीप्यमान सुदर्शनमिवापरम् ॥६६॥
तत्र षोडशशक्तीना स्थानानि विविधानि च । सर्वोपस्करयुक्तानि समृद्धानि वसति हि ॥६७॥
तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम । कराली विकराली च तथोमा च सरस्वती ॥६८॥
श्रीदुर्गोषा तथा लक्ष्मी श्रुतिश्चैव स्मृतिर्धृति । श्रद्धा मेधा मति कातिरार्या षोडश शक्तय ॥६९॥
नीलजीमूतसकाशा करवालकराबुजा । समा खेटकधारिण्यो युद्धोपक्रातमानसा ॥७०॥
सेनान्य सकला एता श्रीदेव्या जगदीशितु । प्रतिब्रह्माडसस्थाना शक्तीना नायिका स्मृता ॥७१॥
ब्रह्माडक्षोभकारिण्यो देवीशक्त्युपबृहिता । नानारथसमारूढा नानाशक्तिभिरन्विता ॥७२॥
एतत्पराक्रम वक्तु सहस्रास्योऽपि न क्षम । इद्रनीलमहाशालादग्रे तु बहुविस्तृत ॥७३॥
मुक्ताप्राकार उदितो दशयोजनदैर्घ्यवान् । मध्यभू पूर्ववत्प्रोक्ता तन्मध्येऽष्टदलाबुजम् ॥७४॥
मुक्तामणिगणाकीर्णं विस्तृत तु सकेसरम । तत्र देवीसमाकारा दिव्यायुधधरा सदा ॥७५॥
सप्रोक्ता अष्ट मन्त्रिण्यो जगद्वार्ताप्रबोधिका । देवीसमानभोगास्ता इगितज्ञास्तु पडिता ॥७६॥
कुशला सर्वकार्येषु स्वामिकार्यपरायणा । देव्यभिप्रायबोध्यस्ताश्चतुरा अतिसुदरा ॥७७॥
नानाशक्तिसमायुक्ता प्रतिब्रह्माडवर्तिनाम । प्राणिना ता समाचार ज्ञानशक्त्या विदति च ॥७८॥
तासा नामानि वक्ष्यामि मत्त शृणु नृपोत्तम । अनगकुसुमा प्रोक्ताऽप्यनगकुसुमातुरा ॥७९॥
अनगमदना तथानगमदनातुरा । भुवनपाला गगनवेगा चैव तत परम् ॥८०॥
शशिरेखा च गगनरेखा चैव तत परम् । पाशाकुशवराभीतिधरा अरुणविग्रहा ॥८१॥
विश्वसबन्धिनी वार्ता बोधयन्ति प्रतिक्षणम् । मुक्ताशालादग्रभागे महामारकतोऽपर ॥८२॥
शालोत्तम समुद्दिष्टो दशयोजनदैर्घ्यवान् । नानासौभाग्यसयुक्तो नानाभोगसमन्वित ॥८३॥
मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि तथैव च । षट्कोणमत्रविस्तीर्णं कोणस्था देवता शृणु ॥८४॥
र्वकोणे चतुर्वक्त्रो गायत्रीसहितो विधि । कुण्डिकाक्षगुणाभीतिदडायुधधर पर ॥८५॥
दायुधधरा देवी गायत्री परदेवता । वेदा सर्वे मूर्तिमत शास्त्राणि विविधानि च ॥८६॥
मृतयश्च पुराणानि मूर्तिमति वसति हि । ये ब्रह्मविग्रहा सति गायत्रीविग्रहाश्च ये ॥८७॥
याहृतीना विग्रहाश्च त नित्य तत्र सति हि । रक्षाकोण शखचक्रगदाबुजकराबुजा ॥८८॥
ावित्री वर्तते तत्र महाविष्णुश्च तादृश । ये विष्णुविग्रहा सति मत्स्यकूर्मादयोऽखिला ॥८९॥

सावित्रीविग्रहा ये च ते सर्वे तत्र संति हि । वायुकोणे परश्वक्षमालाभयवरान्वित. ॥९०॥
महारुद्रो वर्ततेऽत्र सरस्वत्यपि तादृशी । ये ये तु रुद्रभेदा. स्युर्दक्षिणास्यादयो नृप ॥९१॥
गौरीभेदाश्च ये सर्वे ते तत्र निवसन्ति हि । चतुष्षष्ट्यागमा ये च ये चान्येप्यागमाः स्मृताः ९२॥
ते सर्वे मूर्तिमतश्च तत्र वै निवसन्ति हि । अग्निकोणे रत्नकुंभं तथा मणिकरंडकम् ॥९३॥
दधानो निजहस्ताभ्यां कुबेरो धनदायकः । नानावीथीसमायुक्तो महालक्ष्मीसमन्वितः ॥९४॥
देव्या निधिपतिस्त्वास्ते स्वगुणै. परिवेष्टितः । वारुणे तु महाकोणे मदनो रतिसंयुतः ॥९५॥
पाशाङ्कुशधनुर्बाणधरो नित्यं विराजते । शृङ्गारा मूर्तिमंतस्तु तत्र सन्निहिताः सदा ॥९६॥
ईशानकोणे विघ्नेशो नित्यं पुष्टिसमन्वित. । पाशाङ्कुशधरो वीरो विघ्नहर्ता विराजते ॥९७॥
विभूतयो गणेशस्य या या. सन्ति नृपोत्तम । ताः सर्वा निवसन्त्यत्र महैश्वर्यसमन्विताः ॥९८॥
प्रतिब्रह्माण्डसस्थाना ब्रह्मादीनां समष्टय. । एते ब्रह्मादयः प्रोक्ता. सेवंते जगदीश्वरीम् ॥९९॥
महामारकतस्याग्रे शतयोजनदैर्घ्यवान् । प्रवालशालोऽस्त्यपर. कुङ्कमारुणविग्रहः ॥१००॥
मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि च पूर्ववत् । तन्मध्ये पंचभूतानां स्वामिन्यः पंच संति च ॥१०१॥
हृल्लेखा गगना रक्ता चतुर्थी तु करालिका । महोच्छुष्मा पंचमी च पंचभूतसमप्रभा ॥१०२॥
पाशाङ्कुशवराभीतिधारिण्योऽमितभूषणाः । देवीसमानवेषाढ्या नवयौवनगर्विताः ॥१०३॥
प्रवालशालादग्रे तु नवरत्नविनिर्मितः । बहुयोजनविस्तीर्णो महाशालोऽस्ति भूमिप ॥१०४॥
तत्र चाम्नायदेवीनां सदनानि बहून्यपि । नवरत्नमयान्येव तडागाश्च सरांसि च ॥१०५॥
श्रीदेव्या येऽवतारा: स्युस्ते तत्र निवसंति हि । महाविद्या महाभेदा. संति तत्रैव भूमिप ॥१०६॥
निजावरणदेवीभिर्निजभूषणवाहनै. । सर्वदेव्यो विराजन्ते कोटिसूर्यसमप्रभाः ॥१०७॥
सप्तकोटिमहामन्त्रदेवता. सन्ति तत्र हि । नवरत्नमयादग्रे चिंतामणिगृहं महत् ॥१०८॥
तत्रत्यं वस्तुमात्रं तु चिंतामणिविनिर्मितम् । सूर्योद्गारोपलैस्तद्वच्चन्द्रोद्गारोपलैस्तथा ॥१०९॥
विद्युत्प्रभोपलै. स्तम्भा. कल्पितास्तु सहस्रशः । येषां प्रभाभिरंतःस्थं वस्तु किंचिन्न दृश्यते ॥११०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदेव देवीसदनं मध्यभागे विराजते । सहस्रस्तम्भसंयुक्ताश्चत्वारस्तेषु मण्डपाः ॥ १ ॥
शृङ्गारमण्डपश्चैको मुक्तिमण्डप एव च । ज्ञानमण्डपसंज्ञस्तु तृतीयः परिकीर्तित. ॥ २ ॥
एकान्तमण्डपश्चैव चतुर्थः परिकीर्तित. । नानावितानसंयुक्ता नानाधूपैस्तु धूपिताः ॥ ३ ॥
कोटिसूर्यसमाः कान्त्या भ्राजन्ते मंडपा. शुभाः । तन्मण्डपानां परित. काश्मीरवनिका शुभा ॥ ४ ॥

मल्लिकाकुंदवनिका यत्र पुष्कलकाः स्थिताः । असंख्याता मृगमदैः पूरितास्तत्स्रवा नृप ॥ ५ ॥
महापद्माटवी तद्वद्रत्नसोपाननिर्मिता । सुधारसेन सम्पूर्णा गुञ्जन्मत्तमधुव्रता ॥ ६ ॥
हंसकारण्डवाकीर्णा गन्धपूरितदिक्तटा । वनिकानां सुगंधैस्तु मणिद्वीपं सुवासितम् ॥ ७ ॥
शृङ्गारमण्डपे देव्यो गायंति विविधैः स्वरैः । सभासदो देववरा मध्ये श्रीजगदम्बिका ॥ ८ ॥
मुक्तिमंडपमध्ये तु मोचयत्यनिशं शिवा । ज्ञानोपदेशं कुरुते तृतीये नृप मण्डपे ॥ ९ ॥
चतुर्थमंडपे चैव जगद्रक्षाविचिन्तनम् । मन्त्रिणीसहिता नित्यं करोति जगदम्बिका ॥१०॥
चिन्तामणिगृहे राजञ्छक्तितत्त्वात्मकैः परैः । सोपानैर्दशभिर्युक्तो मंचकोऽप्यधिराजते ॥११॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते पञ्च सुराः प्रोक्ताः फलकस्तु सदाशिवः ॥१२॥
तस्योपरि महादेवो भुवनेशो विराजते । या देवी निजलीलार्थं द्विधाभूता बभूव ह ॥१३॥
सृष्ट्यादौ तु स एवायं तदर्धाङ्गो महेश्वरः । कन्दर्पदर्पनाशोद्यत्कोटिकन्दर्पसुन्दरः ॥१४॥
पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्च मणिभूषणभूषितः । हरिणाभीतिपरशून्वरं च निजबाहुभिः ॥१५॥
दधानः षोडशाब्दोऽसौ देवः सर्वेश्वरो महान् । कोटिसूर्यप्रतीकाशश्चन्द्रकोटिसुशीतलः ॥१६॥
शुद्धस्फटिकसंकाशस्त्रिनेत्रः शीतलद्युतिः । वामाङ्के सन्निषण्णाऽस्य देवी श्रीभुवनेश्वरी ॥१७॥

नानासखीभिर्दासीभिस्तथा देवाङ्गनादिभिः । सर्वाभिर्देवताभिस्तु समन्तात्परिवेष्टिता ॥३३॥
इच्छाशक्त्या ज्ञानशक्त्या क्रियाशक्त्या समन्विता । लज्जा तुष्टिस्तथा पुष्टिः कीर्तिः कान्तिः क्षमा दया ॥
बुद्धिर्मेधा स्मृतिर्लक्ष्मीर्मूर्तिमत्योऽङ्गना स्मृता । जया च विजया चैवाप्यजिता चापराजिता ३५॥
नित्या विलासिनी दोग्ध्री त्वघोरा मङ्गला नवा । पीठशक्तय एतास्तु सेवन्ते यां पराम्बिकाम् ॥३६॥
यस्यास्तु पार्श्वभागे स्तो निधी तौ शङ्खपद्मकौ । नवरत्नवहा नद्यस्तथा वै काञ्चनस्रवा ॥३७॥
सप्तधातुवहा नद्यो निधिभ्यां तु विनिर्गताः । सुधासिन्ध्वन्तगामिन्यस्ताः सर्वा नृपसत्तम ॥३८॥
सा देवी भुवनेशानी तद्वामाङ्के विराजते । सर्वेशत्वं महेशस्य यत्सङ्गादेव नान्यथा ॥३९॥
चिन्तामणिगृहस्यास्य प्रमाणं शृणु भूमिप । सहस्रयोजनायामं महान्तस्तत्प्रचक्षते ॥४०॥
तदुत्तरे महाशाला पूर्वस्माद्द्विगुणाः स्मृताः । अन्तरिक्षगतं त्वेतन्निराधारं विराजते ॥४१॥
सङ्कोचश्च विकासश्च जायतेऽस्य निरन्तरम् । पटवत्कार्यवशतः प्रलये सर्जने तथा ॥४२॥
शालानां चैव सर्वासां सर्वकान्तिपरावधि । चिन्तामणिगृहं प्रोक्तं यत्र देवी महोमयी ॥४३॥
ये ये उपासकाः सन्ति प्रतिब्रह्माण्डवर्तिनः । देवेषु नागलोकेषु मनुष्येष्वितरेषु च ॥४४॥
श्रीदेव्यास्ते च सर्वेऽपि व्रजन्त्यत्रैव भूमिप । देवीक्षेत्रे ये त्यजन्ति प्राणान्देव्यर्चने रताः ॥४५॥
ते सर्वे यान्ति तत्रैव यत्र देवी महोत्सवा । घृतकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या मधुस्रवाः ॥४६॥
स्यन्दन्ति सरितः सर्वास्तथामृतवहाः पराः । द्राक्षारसवहाः काश्चिज्जम्बूरसवहाः पराः ॥४७॥
आम्रेक्षुरसवाहिन्यो नद्यस्तास्तु सहस्रशः । मनोरथफला वृक्षा वाप्यः कूपास्तथैव च ॥४८॥
यथेष्टपानफलदा न न्यूनं किञ्चिदस्ति हि । न रोगपलितं वापि जरा वापि कदाचन ॥४९॥
न चिन्ता न च मात्सर्यं कामक्रोधादिकं तथा । सर्वे युवानः सस्त्रीकाः सहस्रादित्यवर्चसः ॥५०॥
भजन्ति सततं देवीं तत्र श्रीभुवनेश्वरीम् । केचित्सलोकतापन्नाः केचित्सामीप्यतां गताः ५१॥
सरूपतां गताः केचित्सार्ष्टितां च परे गताः । या यास्तु देवतास्तत्र प्रतिब्रह्माण्डवर्तिनाम् ॥५२॥
समष्टयः स्थितास्तास्तु सेवन्ते जगदीश्वरीम् । सप्तकोटिमहामन्त्रा मूर्तिमन्त उपासते ॥५३॥
महाविद्याश्च सकलाः साम्यावस्थात्मिकां शिवाम् । कारणब्रह्मरूपां तां मायाशबलविग्रहाम् ॥५४॥
इत्थं राजन्मया प्रोक्तं मणिद्वीपं महत्तरम् । न सूर्यचन्द्रौ नो विद्युत्कोटयोऽग्निस्तथैव च ॥५५॥
एतस्य भासा कोट्यंशकोट्यंशेनापि ते समाः । क्वचिद्विद्रुमसङ्काशं क्वचिन्मरकतच्छवि ॥५६॥
विद्युद्भानुसमच्छायं मध्यसूर्यसमं क्वचित् । विद्युत्कोटिमहाधारासारपूरितं क्वचित् ॥५७॥
क्वचित्सिन्दूरनीलेन्द्रमाणिक्यसदृशच्छवि । हीरसारमहागर्भधगद्धगितदिक्तटम् ॥५८॥
कान्त्या दावानलसमं तप्तकाञ्चनसन्निभम् । क्वचिच्चन्द्रोपलोद्गारं सूर्योद्गारं च कुत्रचित् ॥५९॥
रत्नशृङ्गिसमायुक्तं रत्नप्राकारगोपुरम् । रत्नपत्रै रत्नफलैर्वृक्षैश्च परिमण्डितम् ॥६०॥

नृत्यन्मयूरसङ्घैश्च कपोतरणितोज्ज्वलम् । कोकिलाकाकलीलापैः शुकालापैश्च शोभितम् ॥६१॥
सुरम्यरमणीयाम्बुलक्षावधिसरोवृतम् । तन्मध्यभागविलसद्विकचद्दलपङ्कजैः ॥६२॥
सुगन्धिभिः समन्तात्तु वासितं शतयोजनम् । मन्दमारुतसम्भिन्नचलद्द्रुमसमाकुलम् ॥६३॥
चिन्तामणिसमूहानां ज्योतिषा विततांबरम् । रत्नप्रभाभिरभितो धगद्धगितदिक्तटम् ॥६४॥
वृक्षव्रातमहागन्धवातव्रातसुपूरितम् । धूपधूपायितं राजन्मणिदीपायुतोज्ज्वलम् ॥६५॥
मणिजालकसच्छिद्रतरलोदरकान्तिभिः । दिङ्मोहजनकं चैतद्दर्पणोदरसंयुतम् ॥६६॥
ऐश्वर्यस्य समग्रस्य शृङ्गारस्याखिलस्य च । सर्वज्ञतायाः सर्वायास्तेजसश्चाखिलस्य च ॥६७॥
पराक्रमस्य सर्वस्य सर्वोत्तमगुणस्य च । सकलाया दयायाश्च समाप्तिरिह भूपते ॥६८॥
राज्ञ आनन्दमारभ्य ब्रह्मलोकान्तभूमिषु । आनन्दा ये स्थिताः सर्वे तेऽत्रैवान्तर्भवन्ति हि ॥६९॥
इति ते वर्णितं राजन्मणिद्वीपं महत्तरम् । महादेव्याः परं स्थानं सर्वलोकोत्तमोत्तमम् ॥७०॥
एतस्य स्मरणात्सद्यः सर्वपापं विनश्यति । प्राणोत्क्रमणसन्धौ तु स्मृत्वा तत्रैव गच्छति ॥७१॥
अध्यायपञ्चकं त्वेतत्पठेन्नित्यं समाहितः । भूतप्रेतपिशाचादिबाधा तत्र भवेन्न हि ॥७२॥
नवीनगृहनिर्माणे वास्तुयोगे तथैव च । पठितव्यं प्रयत्नेन कल्याणं तेन जायते ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति ते कथितं भूप यत्पृष्टं त्वयाऽनघ । नारायणेन यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने ॥१॥
श्रुत्वैतत्तु महादेव्याः पुराणं परमाद्भुतम् । कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो देव्याः प्रियतमो हि सः ॥२॥
कुरु चाम्बामखं राजन्स्वपितुरुद्धरणाय वै । खिन्नोऽसि येन राजेन्द्र पितुर्मत्वा तु दुर्गतिम् ॥३॥
गृहाण त्वं महादेव्या मन्त्रं सर्वोत्तमोत्तमम् । यथाविधि विधानेन जन्मसाफल्यदायकम् ॥४॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा नृपशार्दूलः प्रार्थयित्वा मुनीश्वरम् । तस्मादेव महामन्त्रं देवीप्रणववाचकम् ॥५॥
दीक्षाविधिं विधानेन जग्राह नृपसत्तमः । ततः आहूय धौम्यादीन्नवरात्रसमागमे ॥६॥
अम्बायज्ञं चकाराशु वित्तशाठ्यविवर्जितः । ब्राह्मणं पाठयामास पुराणं त्वेतदुत्तमम् ॥७॥
श्रीदेव्यग्रेऽम्बिकाप्रीत्यै देवीभागवतं परम् । ब्राह्मणान्भोजयामास ह्यसंख्याताः सुवासिनीः ॥८॥
कुमारीर्बटुकांश्चैव दीनानाथांस्तथैव च । द्रव्यप्रदानैस्तान्सर्वान्सन्तोष्य मनुपार्थिवः ॥९॥

समाप्य यज्ञं संस्थाने संस्थितो यावदेव हि। तावदेव हि चाकाशान्नारदः समवातरत् ॥१०॥
रणयन्महतीं वीणां ज्वलदग्निनिभोऽमलः। ससम्भ्रमं समुत्थाय दृष्ट्वा तं नारदं मुनिम् ॥११॥
आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास भूमिपः। कृत्वा तु कुशलप्रश्नं पप्रच्छागमकारणम् ॥१२॥

राजोवाच

कुत आगमनं साधो ब्रूहि किं करवाणि ते। सनाथोऽहं कृतार्थोऽहं त्वदागमनकारणात् ॥१३॥
इति राज्ञो वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिसत्तमः। अद्याश्चर्यं मया दृष्टं देवलोके नृपोत्तम ॥१४॥
तन्निवेदयितुं प्राप्तस्त्वत्सकाशे सुविस्मितः। पिता ते दुर्गतिं प्राप्तो निजकर्मविपर्ययात् ॥१५॥
स एवायं दिव्यरूपवपुर्भूत्वाऽधुनैव हि। देवदेवैः स्तुतः सम्यगप्सरोभिः समन्ततः ॥१६॥
विमानवरमारुह्य मणिद्वीपं गतोऽभवत्। देवीभागवतस्यास्य श्रवणोत्थफलेन च ॥१७॥
अम्बामखफलेनापि पिता ते सुगतिं गतः। धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि जीवितं सफलं तव ॥१८॥
नरकादुद्धृतस्तातस्त्वया तु कुलभूषण। देवलोके स्फीतकीर्तिस्तवाद्य विपुलाऽभवत् ॥१९॥

सूत उवाच

नारदोक्तं समाकर्ण्य प्रेमगद्गदितान्तरः। पपात पादाम्बुजयोर्व्यासस्याद्भुतकर्मणः ॥२०॥
त्वत्प्रसादात्कृतार्थोऽहं महामुने। किं मया प्रतिकर्तव्यं नमस्कारादृते तव ॥२१॥
अनुग्राह्यः सदैवाहमेवमेव त्वया मुने। इति राज्ञो वचः श्रुत्वाप्याशीर्भिरभिनंद्य च ॥२२॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं भगवान्बादरायणः। राजन्सर्वं परित्यज्य भज देवीपदाम्बुजम् ॥२३॥
देवीभागवतं चैव पठ नित्यं समाहितः। अंबामखं सदा भक्त्या कुरु नित्यमतंद्रितः ॥२४॥
अनायासेन तेन त्वं मोक्ष्यसे भवबन्धनात्। सन्त्यन्यानि पुराणानि हरिरुद्रमुखानि च ॥२५॥
देवीभागवतस्यास्य कलां नार्हंति षोडशीम्। सारमेतत्पुराणानां वेदानां चैव सर्वशः ॥२६॥
मूलप्रकृतिरेवैषा यत्र तु प्रतिपाद्यते। समं तेन पुराणं स्यात्कथमन्यन्नृपोत्तम ॥२७॥
पाठे वेदसमं पुण्यं यस्य स्याज्जनमेजय। पठितव्यं प्रयत्नेन तदेव विबुधोत्तमैः ॥२८॥
इत्युक्त्वा नृपवर्यं तं जगाम मुनिराट् ततः। जग्मुश्चैव यथास्थानं धौम्यादिमुनयोऽमलाः ॥२९॥
देवीभागवतस्यैव प्रशंसां चक्रुरुत्तमाम्। राजा प्रशशाम परमो ततः सन्तुष्टमानसः।
देवीभागवतं चैव पठञ्छृण्वन्निरन्तरम् ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

अर्धश्लोकात्मकं यत्तु देवीवक्त्राब्जनिर्गतम्। श्रीमद्भागवतं नाम वेदसिद्धान्तबोधकम् ॥१॥
उपदिष्टं विष्णवे यद्वटपत्रनिवासिने। शतकोटिप्रविस्तीर्णं तत्कृतं ब्रह्मणा पुरा ॥२॥
तत्सारमेकतः कृत्वा व्यासेन शुकहेतवे। अष्टादशसहस्रं तु द्वादशस्कन्धसंयुतम् ॥३॥
देवीभागवतं नाम पुराणं ग्रथितं पुरा। अद्यापि देवलोके तद्बहुविस्तीर्णमस्ति हि ॥४॥
नानेन सदृशं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम्। पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानवः ॥५॥
पौराणिकं पूजयित्वा वस्त्राभरणादिभिः। व्यासबुद्ध्या तन्मुखात्तु श्रुत्वैतत्समुपोषितः ॥६॥
लिखित्वा निजहस्तेन लेखकेनाथवा मुने। प्रोष्ठपद्यां पौर्णमास्यां हेमसिंहसमन्वितम् ॥७॥
दद्यात्पौराणिकायाथ दक्षिणां च पयस्विनीम्। सालङ्कृतां सवत्सां च कपिलां हेममालिनीम् ॥८॥
भोजयेद्ब्राह्मणानत्र अध्यायपरिसंमितान्। सुवासिनीस्तावतीश्च कुमारीर्वटुकैः सह ॥९॥
देवीबुद्ध्या पूजयेत्तान्वसनाभरणादिभिः। पायसान्नवरेणापि गन्धस्रक्कुसुमादिभिः ॥१०॥
पुराणदानेनैतेन भूदानस्य फलं लभेत्। इह लोके सुखी भूत्वाऽप्यन्ते देवीपुरं व्रजेत् ॥११॥
नित्यं यः शृणुयाद्भक्त्या देवीभागवतं परम्। न तस्य दुर्लभं किंचित्कदाचित्क्वचिदस्ति हि १२॥
अपुत्रो लभते पुत्रान्धनार्थी धनमाप्नुयात्। विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां कीर्तिमण्डितभूतलः ॥१३॥
वन्ध्या वा काकवन्ध्या वा मृतवन्ध्या च याङ्गना। श्रवणादस्य तद्दोषान्निवर्तेत न संशयः ॥१४॥
यद्गेहे पुस्तकं चैतत्पूजितं यदि तिष्ठति। तद्गेहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥१५॥
नेक्षन्ते तत्र वेतालडाकिनीराक्षसादयः। ज्वरितं तु नरं स्पृष्ट्वा पठेदेतत्समाहितः ॥१६॥
मण्डलान्नाशमाप्नोति ज्वरो दाहसमन्वितः। शतावृत्त्याऽस्य पठनात्क्षयरोगो विनश्यति ॥१७॥
प्रतिसंध्यं पठेद्यस्तु संध्यां कृत्वा समाहितः। एकैकमस्य चाध्यायं स नरो ज्ञानवान्भवेत् ॥१८॥
शकुनांश्चैव वीक्षेत कार्याकार्येषु चैव हि। तत्प्रकारः पुरस्तात्तु कथितोऽस्ति मया मुने ॥१९॥
नवरात्रे पठेन्नित्यं शारदीयेऽतिभक्तितः। तस्याम्बिका तु सन्तुष्टा ददातीच्छाधिकं फलम् २०॥
वैष्णवैश्चैव शैवैश्च रमोमाप्रीतये सदा। सौरैश्च गाणपत्यैश्च स्वेष्टदात्र्याश्च तुष्टये ॥२१॥
वैदिकैर्निजगायत्रीप्रीतये नित्यशो मुने। पठितव्यं प्रयत्नेन नवरात्रचतुष्टये ॥२२॥
पठितव्यं प्रयत्नेन विरोधो नात्र कस्यचित्। उपासना तु सर्वेषां शक्तियुक्ताऽस्ति सर्वदा ॥२३॥
तस्मात्तैरेव तोषाय पठितव्यं सदा द्विजैः। स्त्रीशूद्रो न पठेदेतत्कदापि च विमोहितः ॥२४॥
शृणुयाद्द्विजवक्त्रात्तु नित्यमेवेति च स्थितिः। किं पुनर्बहुनोक्तेन सारं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥२५॥

वेदसारमिदं पुण्यं पुराणं द्विजसत्तमाः । वेदपाठसमं पाठे श्रवणे च तथैव हि ॥२६॥
सच्चिदानन्दरूपां तां गायत्रीप्रतिपादिताम् । नमामि ह्रींमयीं देवीं धियो यो नः प्रचोदयात् ॥
इति सूतवचः श्रुत्वा नैमिषीयास्तपोधनाः । पूजयामासुरत्युच्चैः सूतं पौराणिकोत्तमम् ॥२८॥
प्रहृष्टहृदयाः सर्वे देवीपादाम्बुजार्चकाः । निर्वृतिं परमां प्राप्ताः पुराणस्य प्रभावतः ॥२९॥
नमश्चक्रुः पुनः सूतं क्षमाप्य च मुहुर्मुहुः । संसारवारिधेस्तातः पोतोऽस्माकं त्वमेव हि ॥३०॥

इति स मुनिवराणामग्रतः श्रावयित्वा सकलनिगमगुह्यं दौर्गमेतत्पुराणम् ।
नतमथ मुनिसंघं वर्धयित्वाऽऽशिषाम्बाचरणकमलभृङ्गो निर्जगामाथ सूतः ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां द्वादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

रामपण्णदं (९६३) सङ्ख्यातैः पद्यैर्व्याससुकृतैः शुभैः ।
देवीभागवतस्यास्य द्वादशस्कन्ध ईरितः ॥ १ ॥

गोण्डामण्डलान्तर्गतसिसईग्रामनिवासिना पाण्डेयोपाख्येन प० रामदत्तसूनुना साहित्यशास्त्रिणा प० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम् ।

श्रीजगदम्बार्पणमस्तु

सम्वत् २०२६

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

मुद्रक—गौरीशङ्कर प्रेस, मध्यमेश्वर, काशी ।